

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет

МАГІСТЕРСЬКІ СТУДІЇ

Випуск ХІХ

Альманах

Херсон, 2019

УДК 378.4
ББК 74.580.4

Магістерські студії. Альманах. Вип. 19. – Херсон. ХДУ, 2019 – 858 с.

Рекомендовано до друку вченою радою ХДУ (протокол № 5 від 25.11.2019 р.)

Редакційна колегія: *Тюхтенко Н.А.*, докт. екон. наук, професор, проректор з навчальної та науково-педагогічної роботи (голов. ред.); *Юркова Т.Ф.*, канд. пед. наук, доцент кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова (відп. секр.); *Левченко М.Г.*, канд. пед. наук, професор кафедри культурології, заслужений працівник культури України, декан факультету культури і мистецтв; *Пилипенко І.О.*, д-р геогр. наук, доцент, декан факультету біології, географії і екології; *Мельникова К.В.*, канд. пед. наук, доцент кафедри фінансів, обліку та підприємництва; *Мельничук Ю.Ю.*, канд. пед. наук, доцент кафедри філології; *Полещук С.В.*, канд. біол. наук, доцент кафедри корекційної освіти; *Димиренко Л.В.*, канд. філ. наук, доцент кафедри англійської мови та методики її викладання; *Єрмакова-Черченко Н.А.*, старший викладач кафедри фізики та методики її навчання; *Сімонцева Л.О.*, старший викладач кафедри галузевого права; *Цепкало Т.О.*, старший викладач кафедри української літератури.

Автори опублікованих праць несуть повну відповідальність за точність наведених фактів, цитат, посилань, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

УДК 378.4
ББК 74.580.4

© ХДУ, 2019
© Редакційно-видавничий
відділ ХДУ, 2019

Адреса: Херсонський державний університет,
вул. 40 років Жовтня, 27, (Університетська, 27), м. Херсон, Україна, 73000

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Алієва Алла Арамівна* – магістрант педагогічного факультету
Андрєєва Інна Юрійівна – магістрант факультету культури і мистецтв
Арав Марія Євгенівна – магістрант історико-юридичного факультету
Артемова Ольга Віталіївна – магістрант факультету економіки і менеджменту
- Асмолова Кристина Сергіївна* – магістрант факультету культури і мистецтв
Бабенко АВндрій Андрійович – магістрант соціально-психологічного факультету
- Байн-Літвінова Наталія Валеріївна* – магістрант факультету культури і мистецтв
Балан Вікторія Олександрівна – магістрант факультету культури і мистецтв
Банарюк Юлія Анатоліївна – магістрант факультету української філології та журналістики
- Бараненко Роман Васильович* – магістрант історико-юридичного факультету
Барсученко Гера Дмитрівна – магістрант історико-юридичного факультету
Басалаєв Роман Олексійович – магістрант факультету економіки і менеджменту
- Баширєва Валерія Олександрівна* – магістрант факультету іноземної філології
Бедриченко Леся Іванівна – магістрант факультету економіки і менеджменту
- Бездеда Вікторія Сергіївна* – магістрант факультету економіки і менеджменту
- Безпальченко Ольга Володимирівна* – магістрант факультету української філології та журналістики
- Бенедисюк Леся Вікторівна* – магістрант історико-юридичного факультету
Бенедисюк Олексій Вікторович – магістрант історико-юридичного факультету
Берчак Нікіта Ігорович – магістрант історико-юридичного факультету
Бешенцева Олена Віталіївна – магістрант факультету української філології та журналістики
- Белік Юлія Миколаївна* – магістрант медичного факультету
Біжско Вікторія Олександрівна – магістрант історико-юридичного факультету
Біла Ірина Олегівна – магістрант факультету української філології та журналістики
- Біленко Тетяна Володимирівна* – магістрант факультету іноземної філології
Бодик Марина Олександрівна – магістрант соціально-психологічного факультету
- Босєва Евеліна Володимирівна* – магістрант факультету української філології та журналістики
- Боков Євгеній Андрійович* – магістрант факультету іноземної філології
Бондар Алла Сергіївна – магістрант соціально-психологічного факультету
- Бондаренко Алла Євгенівна* – магістрант факультету іноземної філології
Бондарчук Альона Ігорівна – магістрант факультету економіки і менеджменту
- Бордова Наталія Володимирівна* – магістрант факультету культури і мистецтв
Борцова Тетяна Олександрівна – магістрант соціально-психологічного факультету
- Босаченко Олена Олексіївна* – магістрант факультету української філології та журналістики
- Браткевич Аліна Ігорівна* – магістрант факультету іноземної філології

<i>Брит Дмитро Леонідович</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Бровко Вікторія Олександрівна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Брудницька Марія Анатоліївна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Бурман Ліна Василівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Вакуленко Владислав Володимирович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Василенко Денис Станіславович</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Василенко Юлія Володимирівна</i>	–	магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Васюк Анна Миколаївна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Вахтель Олена Леонідівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Вельмаскіна Катерина Вадимівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Верещакіна Марія Євгенівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Вільк Ірина Віталіївна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Влялько-Власенко Юлія Володимирівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Возна Вікторія Олександрівна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Волошина Альона Олексіївна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Воробьова Тетяна Романівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Ворфоломєєва Ірина Олександрівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Гасанова Конюль Хаганівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Герасимова Вікторія Геннадіївна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Герасимчук Крістіна Миколаївна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Гінцяк Анастасія Олександрівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Гладка Ксенія Олегівна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Година Юлія Юріївна</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Головіна Анна Олександрівна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Гордієвська Марина Юріївна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Горобченко Інна Валеріївна</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Гороховська Ірина Вячеславівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Горяєва Владлена Олександрівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Гостра Тетяна Володимирівни</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Грицай Олена Костянтинівна</i>	–	магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Грушко Юлія Георгіївна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Гусак Анастасія Дмитрівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Дегтярєва Вікторія Ігорівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Дембіцька Діана Олегівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Дзюбенко Вячеслав Анатолійович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Дикун Орина Андріївна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Доброва Галина Олександрівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Добрянська Віра Павлівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Донський Владислав Віталійович</i>	–	магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Дорош Віталій Романович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Драган Вероніка Олександрівна</i>	–	магістрант факультету української філології та журналістики

<i>Дудка Геннадій Геннадійович</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Дудка Ксенія Олегівна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Дурман Анна Андріївна</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Дутка Андрій Сергійович</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Єременко Олена Михайлівна</i>	– магістрант медичного факультету
<i>Єршова Марина Сергіївна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Жевак Здена Василівна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Жезло Руслан Васильович</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Жидкова Анна Олегівна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Жильников Артем Сергійович</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Жукова Альона Олександрівна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Жукова Марина Сергіївна</i>	– магістрант медичного факультету
<i>Журавльова Євгенія Олександрівна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Засць Марія Олегівна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Замолотнєв Микола Вікторович</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Зарічна Анастасія Миколаївна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Захаревич Владислав Олегович</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Зеленьяк Александра Михайлівна</i>	– магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Зельманова Надія Андріївна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Земницька Марина Сергіївна</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Іванова Катерина Андріївна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Іванченко Олег Олегович</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Івершенко Владислав Віталійович</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Іржанський Єгор Дмитрович</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Істоміна Анаріна Вікторівна</i>	– магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Кагадій Світлана Володимирівна</i>	– магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Казацька Наталія Володимирівна</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Какама Катерина Олегівна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Калашиник Анна Миколаївна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Камакіна Єлизавета Андріївна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Камінська Юлія Віталіївна</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Карабань Марина Миколаївна</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Карась Сергій Володимирович</i>	– магістрант медичного факультету
<i>Касаткін Олег Сергійович</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Квадріціус Анастасія Андріївна</i>	– магістрант медичного факультету
<i>Кекутія Лідія Валеріївна</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Кетчелл Юлія Михайлівна</i>	– магістрант медичного факультету
<i>Кипяткова Вікторія Вікторівна</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв

<i>Клок Тетяна Олександрівна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Кнорр Юлія Володимирівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Коба Богдан Анатолійович</i>	–	магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Коваленко Анастасія Леонідівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Коваленко Марина Василівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Ковнацька Олена Вікторівна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Коврова Марія Олександрівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Козачук Тетяна Віталіївна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Коковіхіна Ольга Сергіївна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Копилова Анна Олександрівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Корж Дмитро Юрійович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Королюк Ганна Миколаївна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Корольова Анастасія Миколаївна</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Коротченко Роман Вадимович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Корсакова Анастасія Ігорівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Косміна Яна Геннадіївна</i>	–	магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Котельнікова Катерина Олександрівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Коцегуб Олександр Сергійович</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Кравченко Анастасія Володимирівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Красовська Олена Борисівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Крехелева Ольга Гарріївна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Кримцева Тетяна Іванівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Крисенко Юлія Валентинівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Крутієнко Дарія Валеріївна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Кувайкіна Катерина Сергіївна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Кужельюк Наталія Ігорівна</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Кузнецов Андрій Сергійович</i>	–	магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Кузьмін Андрій Анатолійович</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Куліш Катерина Олександрівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Кулдонашвілі Олександр Сергійович</i>	–	магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Куликова Олександра Геннадіївна</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Курас Ольга Станіславівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Кураян Ганна Амбарцумівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Куц Ольга Олегівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Кучеренко Тетяна Валеріївна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Кишановський Антон Станіславович</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Ларіонов Сергій Миколайович</i>	–	магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Левенко Марія Дмитрівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Левківська Тетяна Миколаївна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Ленець Єлизавета Ігорівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології

<i>Лигун Вячеслав Вікторович</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Лимарчук Микола Олександрович</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Литвиненко Оксана Григорівна</i>	– магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Лиховітер Анна Олександрівна</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Лихогуб Вікторія Валеріївна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Лісова Ірина Миколаївна</i>	– магістрант медичного факультету
<i>Літвінова Дарія Сергіївна</i>	– магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Ліхошерстова Валерія Григорівна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Ліхтей Денис Васильович</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Лутай Сергій Сергійович</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Людіна Олена Володимирівна</i>	– магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Лященко Владлена Владиславівна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Льозова Тетяна Вікторівна</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Мазій Олена Сергіївна</i>	– магістрант медичного факультету
<i>Майборода Надія Олександрівна</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Макаренко Аліна Сергіївна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Малінкіна Анастасія Юрійівна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Махницьька Вікторія Анатоліївна</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Мацуєва Юлія Сергіївна</i>	– магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Мельникова Анастасія Сергіївна</i>	– магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Мельникова Анастасія Сергіївна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Мельничук Юлія Юрійівна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Меренков Віктор Юрійович</i>	– магістрант медичного факультету
<i>Микитчук Іван Анатолійович</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Мироненко Альона Юрійівна</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Михайлик Каріна Володимирівна</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Мороз Олена Володимирівна</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Морозова Ольга Вячеславівна</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Мосеева Єлизавета Олегівна</i>	– магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Москаленко Єлизавета Сергіївна</i>	– магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Мурашева Анастасія Дмитрівна</i>	– магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Надєєва Вікторія Вікторівна</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Надєєва Тетяна Вікторівна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Надулична Олена Андріївна</i>	– магістрант соціально-психологічного факультету

<i>Нарольський Денис Олегович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Недіна Ганна Євгенівна</i>	–	магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Нестеренко Тетяна Іванівна</i>	–	магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Нівіна Оксана Віленівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Ніцименко Марія Вячеславівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Новгородська Ганна Володимирівна</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Новикова Єлизавета Віталіївна</i>	–	магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Новолоцька Анастасія Олександрівна</i>	–	магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Обуховська Наталія Сергіївна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Оліферчук Анастасія Вадимівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Омельчук Ірина Миколаївна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Оржаховська Лілія Семенівна</i>	–	магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Осадчук Тетяна Вікторівна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Охотенко Олена Сергіївна</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Охременко Людмила Іванівна</i>	–	магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Павлусь Крістіна Юріївна</i>	–	магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Пазяк Алла Сергіївна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Паламарчук Вікторія Юріївна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Пенізева Катерина Валеріївна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Пенязєва Інеса Володимирівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Пересунько Ірина Сергіївна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Пермінова Марина Олександрівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Петренко Катерина Ігорівна</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Петренко Марія Сергіївна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Петрова Діана Олексіївна</i>	–	магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Петрова Яна Валеріївна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Печериця Анна Олександрівна</i>	–	магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Пилявських Владислав Андрійович</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Пісоцька Олена Віталіївна</i>	–	магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Платонова Анастасія Валеріївна</i>	–	магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Плетена Олена Олексіївна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Плотников Олександр Ростиславович</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Плотникова Ганна Ростиславівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Плясова Кристина Юріївна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології

<i>Позднякова Сніжана Олександрівна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Поляков Володимир Сергійович</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Полякова Вікторія Артурівна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Полянчич Валерія Анатоліївна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Поспєлова Дарина Юрійівна</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Поспілько Ірина Михайлівна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Постарнак Анастасія Євгенівна</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Потрухова Дар'я Олегівна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Пригода Микита Сергійович</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Пригода Микита Сергійович</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Приймак Каріна Сергіївна</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Продан Дмитро Сергійович;</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Пулінець Юлія Олексіївна</i>	– магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Пуляєв Олександр Валентинович</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Радомська Альона Вячеславівна</i>	– магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Ракітіна Марія Олегівна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Раннєва Олена Петрівна</i>	– магістрант медичного факультету
<i>Рибар Тетяна Стефанівна</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Ринденко Марина Олександрівна</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Роїк Алла Василівна</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Роман Марія Сергіївна</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Рубаненко Уляна Євгенівна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Руденко Богдан Сергійович</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Савицька Анжела Володимирівна</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Савоненко Олена Леонідівна</i>	– магістрант медичного факультету
<i>Савченко Світлана Валентинівна</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Свінарік Катерина Геннадіївна</i>	– магістрант педагогічного факультету
<i>Семенова Наталія Юрійівна</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Семенюк Інна Володимирівна</i>	– магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Сидорова Аліна Борисівна</i>	– магістрант медичного факультету
<i>Ситник Ігор Миколайович</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Сіденко Ілля Іванович</i>	– магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Сікало Катерина Віталіївна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Сімонова Анастасія Сергіївна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Сіненкова Катерина Володимирівна</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Скринник Єлизавета Іванівна</i>	– магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Скрічевська Єлизавета Олександрівна</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Сокол Юлія Юрійівна</i>	– магістрант історико-юридичного факультету

<i>Соколова Ганна Олександрівна</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Соколянська Людмила Вікторівна</i>	–	магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Сокурєнко Вікторія Олексіївна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Соломахіна Олена Романівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Солонина Тетяна Олександрівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Соценко Тетяна Миколаївна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Спільна Крістіна Едуардівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Спічак Христина Миколаївна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Старостіна Тетяна Василівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Степанська Євгенія Валеріївна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Сурхєєв Владислав Миколайович</i>	–	магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Сьомик Олена Олександрівна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Тарасов Роман Ігорович</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Терещєнко Олена Сергіївна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Тимченко Сергій Сергійович</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Тиришу Юнія Артурівна</i>	–	магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Тищенко Анастасія Ігорівна</i>	–	магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Тімошук Анастасія Сергіївна</i>	–	магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Ткач Ганна Олександрівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Ткаченко Світлана Миколаївна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Ткачова Олена Олександрівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Ткачук Вікторія Павлівна</i>	–	магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Токарєва Ольга Вікторівна</i>	–	магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Тройкало Олека Ігорівна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Трофимєнко Світлана Володимирівна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Трунова Олена Іванівна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Трухан Володимир Юрійович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Трушко Наталія Олександрівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Туржавська Надія Сергіївна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Угрожді Руслана Вікторівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Уланцева Валерія Костянтинівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Усачова Вікторія Юріївна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Файнштейн Міріам Радиславівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології
<i>Фам Максим Хай</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Фель Юрій Юрійович</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Філінок Наталія Анатоліївна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Форманова Світлана Вікторівна</i>	–	магістрант факультету іноземної філології

<i>Франич Андрій Васильович</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Франчук Аліна Юріївна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Хандажевський Анатолій Ігорович</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Хлистова Олександра Володимирівна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Холоднюк Марія Іванівна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Хомішина Альона Василівна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Хохлова Олена Олександрівна</i>	– магістрант педагогічного факультету
<i>Хребтов Владислав Віталійович</i>	– магістрант медичного факультету
<i>Христюк В'ячеслав Володимирович</i>	– магістрант медичного факультету
<i>Цегельник Олександр Миколайович</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Цибулько Наталія Анатоліївна</i>	– магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Цмух Єлизавета Сергіївна</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Чепурна-Юмакаєва Олена Едуардівна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Черба Вікторія Сергіївна</i>	– магістрант педагогічного факультету
<i>Чередніченко Юлія Сергіївна</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Черкесов Василь Анатолійович</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Чернявська Дар'я Ігорівна</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Чкан Віктор Сергійович</i>	– магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Чумаченко Валентина Іванівна.</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Шабля Катерина Ігорівна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Шапарьов Олексій Юрійович</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Шапошник Катерина Валеріївна</i>	– магістрант медичного факультету
<i>Шарапова Ольга Вікторівна</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Шахіна Анастасія Віталіївна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Шахнюк Людмила Миколаївна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Швестко Олена Олександрівна</i>	– магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Швець Тетяна Ігорівна</i>	– магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Шевченко Анастасія Олександрівна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Шевченко Віра Олександрівна</i>	– магістрант факультету економіки і менеджменту
<i>Шевчик Олена Андріївна</i>	– магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Шепілова Марія Олексіївна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Шмельова Римма Ігорівна</i>	– магістрант факультету іноземної філології
<i>Шовкопляс Вікторія Валеріївна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики
<i>Шульгіна Валентина Миколаївна</i>	– магістрант медичного факультету
<i>Щербина Аліна Романівна</i>	– магістрант факультету української філології та журналістики

- Щетина Юлія Олександрівна* – магістрант факультету культури і мистецтв
Юдін Віталій Сергійович – магістрант факультету економіки і менеджменту
- Юдін Ігор Володимирович* – магістрант факультету культури і мистецтв
Яким Ірина Вікторівна – магістрант факультету іноземної філології
Яковенко Даря Сергіївна – магістрант факультету іноземної філології
Якуба Наталя Олегівна – магістрант факультету культури і мистецтв
Якуба Олег Вікторович – магістрант факультету культури і мистецтв
Ялова Вікторія Василівна – магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
- Яржемська Єлизавета Володимирівна* – магістрант факультету економіки і менеджменту
- Яцик Наталя Сергіївна* – магістрант факультету української філології та журналістики

РОЗДІЛ І
ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

**ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
ТА ЖУРНАЛІСТИКИ**

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЖІНКА» У ТВОРІ В.ЛИСА «КРАЇНА ГІРКОЇ НІЖНОСТІ»

У статті досліджено лексико-семантичне поле на позначення поняття «жінка» у романі Володимира Лиса «Країна гіркої ніжності», зокрема подано класифікацію відповідних лексико-семантичних груп та фреймові моделі окремих лексем із семантикою досліджуваного поняття.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, фрейм, лексема, чоловік.

The article explores the lexical-semantic field for the notion of «woman» in Vladimir Lis's novel «Country of bitter tenderness».

Key words: lexical-semantic field, frame, tokens, man.

На початку ХХІ століття у праці лінгвістів міцно увійшов термін «поле». Лексико-семантичне поле – сукупність значень, кожне з яких утілено в мові на рівні лексико-семантичного варіанта лексеми. Це складана структура, що містить низку елементів, пов'язаних між собою системи відношеннями.

Про інтенсивність напрямів дослідження лексико-семантичного поля свідчать роботи Т. Космеди [2], О. Селіванової [5], Ф. Жилка [1] та інших відомих дослідників.

Метою нашої статті є аналіз лексико-семантичного поля на позначення поняття «жінка» та відповідних фреймових моделей в означеному полі.

На думку А. Ліпатова, в багатьох наукових дослідженнях лексикосемантичні й тематичні групи слів не розмежовують, а іноді навіть розглядають як різновиди лексико-семантичного поля [3, с. 51].

Аналіз роману Володимира Лиса дозволяє зробити висновок про те, що структура лексико-семантичного поля «жінка» може бути представлена у вигляді сукупності семантичних зон, вилучених з ядра, вираженого лексемою «жінка»: «жінка-особа» і «жінка-дружина». Під час аналізу ми врахували, що постійні зміни в суспільно-політичному житті впливають на якісний склад семантичних зон, унаслідок чого вони вбирають у себе нові мовні факти, та ситуації, які допомагає дослідити *фрейм* – термін англійського походження.

У ході нашого дослідження ми змогли виділити 5 лексико-семантичних груп на позначення поняття «жінка» у творі В. Лиса «Країна гіркої ніжності», та відповідні фрейми, що їх представляють.

Найбільш поширена група назв, що використана із семантикою **загальні назви:** *жінка, авантюристка, циганка, українка, іноземка, дівчинка, медсестра, прибиральниця, подруга, актриса, артистка.*

Наприклад, у реченні «Що там у неї, – подумала Олеся, – в моєї бабусі-агусі, сміх та й годі, певно, **авантюристка** якась – ні, на **циганку** не схожа» [4] дозволяє виділити лексему поля «жінка», слово «авантюристка», що репрезентує фрейм «авантюрист – пройдисвіт», автор уживає у насмішливому значенні, щоб більш яскраво охарактеризувати героїню [6, с. 8]. Друге слово «циганка», що вказує на фрейм «жінка з народу індійського походження», уживається автором для змалювання характеру героїні та підсилення негативної семантики лексеми «авантюристка» [6, т. 11. с. 208].

У реченні «Замість поступити в торговий технікум чи хоча б у педучилище вона вирішила стати **актрисою, артисткою**» лексеми «актриса» та «артистка» те саме, що «акторка», фрейм «виконавець ролей у театральних виставах». Російськомовне слово «артистка» використано автором для передачі характеру мовця та характеристики героїні [6, с. 30].

Ефективними мовними засобами є **назви, що вказують на сімейний стан:** *мама, донечка, чадо, бабуся, родичка, племінниця, цьоця, внучка.*

У висловлюванні «**Мама** сама вдалася схожою на сонце – ледь-ледь, помітиш, лише добре подивившись, поцяткована ластовинням .... ніколи не кричала на **донечку**, турбувалася, аби її маленьке **чадо** і велика, величезна радість була доглянута, здоровенька, вчасно нагородована» [4] для з'ясування родинних зв'язків письменник послуговується лексемами «мама», «донечка» та «чадо». Лексема «чадо», представлена народно-поетичною, розмовною, рідковживаною, застарілою формою фрейму «дитина» в контексті молода особа жіночої статі «маленька дівчинка», автор використовує для колоритизації мови [6, т. 11, с. 263]. «Мама» – лексема, що входить до лексико-семантичного поля «жінка», має значення «ласкаве називання матері і звертання до неї» [6, т. 4, с. 615]. Лексема «донечка» у контексті має значення особа жіночої статі стосовно своїх батьків, зменшено-пестливе значення слова «дочка» [6, т. 2, с. 365].

До групи **власні імена** увійшли оніми: *Олеся, Даздраперма Романівна Снігурець, Даздра, Тракторина, Електрина, Інтерна, Сталіна, Віта.*

У наведеному уривку «– *Бачиш, доню, твоя бабуся з того часу, коли дітям давали чудернацькі імена, – пояснила мама. – Дівчат називали **Тракторинами, Електринами та Інтернами. Ще Сталінами***» [4] лексеми «Тракторина», «Електрина», «Інтерна», «Сталіна», фрейми – оніми, імена радянського походження, що з'явилися після Жовтневої революції 1917 року. Онім «Тракторина» революційне ім'я, яке пов'язано з виходом першого радянського трактора в 1923 році; «Сталіна» означає Сталін, Ленін, сталінська; «Інтерна» – інтернаціонал.

У реченні «*Мене звати **Даздраперма Романівна Снігурець**. – Даздра... Це справді ім'я?*» [4]. Володимир Лис подає власні імена «Даздраперма Романівна Снігурець», «Даздра», фрейм – онім, окрім того, письменник уводить до тексту твору прізвище, ім'я й по батькові, щоб познайомити читача з новим героєм у романі. Ім'я Даздраперма одне з найпопулярніших імен Радянського союзу після Жовтневої революції 1917 року, що означало «Да здравствует Первое мая!».

До четвертої групи назв ми віднесли одну, виявлену нами **назву за рисами характеру та поведінки**: *подвійна чи потрійна зрадниця, пава, лебідка, лисички-сестрички, девочка-припевочка, драния кошка, підла обманщиця.*

Так, наприклад, у реченні «– *Ну, здрастуйте, сестрички, – гукнув дуже навіть весело, наче й не був в'язнем. – **Лисички-сестрички** мої*» [4] лексико-семантичне поле «жінка» – словосполучення «лисички-сестрички» представляє фрейм «хитрі, підступні дівчата». Автор застосовує в романі казковий персонаж «лисиці», щоб вказати на такі риси характеру, як хитрість, моторність, підвішаний язик у дівчат [6, т. 4 с. 490].

До групи **назви за зовнішністю** входять лексеми: **обличчя, врода, очі, волосся, тіло**, представлені у реченні «*Коли завів у невеличку кімнату, де стояли стіл і дві грубі лавки, вийшов, а на зміну йому зайшла **невисокого росту міцна невродлива жінка***» [4]. У наведених рядках виділяємо фрейм «зовнішність», виражений фразою «невисокого росту міцна», описує динаміку образу, негативні риси зовнішності, а саме тіла дівчини.

Виділивши в романі лексико-семантичне поле на позначення поняття «жінка» та фрейми, що розкривають зміст ситуації, зазначимо, що Володимир Лис майстерно використовує різнофункціональну лексику різних семантичних груп з метою широкої характеристики персонажів, для передавання різноманітних глибинних смислів психології дій, переживань героїв, а також для підсилення емоційної напруги у творі, красномовства, багатогранності сюжету.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жилко Ф. Про семантичні поля української мови. Українська мова і література у школі. 1971. №12. С. 25-32.
2. Космеда Т.А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. 350 с.

3. Липатов А. Лексико-семантические группы слов и моносемные поля синонимов. Научные доклады высшей школы : Филологические науки. 1981. № 6. 298с.
4. Лис В. Країна гіркої ніжності. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 368 с.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.
6. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970 – 1980. 156 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.В. Гайдаєнко

УДК 81'37:801.81=161.2

Безпальченко О.В.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЖІНКА ТА ЧОЛОВІК У ФОЛЬКЛОРНИХ ТВОРАХ: СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

У статті в семантико-когнітивному аспекті проаналізовано концепт ЖІНКА та ЧОЛОВІК, репрезентований в українському фольклорі, зокрема в українських народних піснях.

Ключові слова: концепт, семантика, концепт ЖІНКА, концепт ЧОЛОВІК, пісня.

The article in the semantic-cognitive aspect analyzes the concept of a WOMAN and MAN represented in Ukrainian folklore, in particular in Ukrainian folk songs.

Key words: concept, semantics, concept WOMAN, concept MAN, girl, song.

У сучасній лінгвістиці актуальним є дослідження поняття «концепт» – ментальна репрезентація думки, яка включає описання важливих якостей класу або поняття [3]. Національно-культурні стереотипи виявляються на всіх рівнях при комунікативній взаємодії і безпосередньо впливають на поведінку представників певної національної, соціальної спільноти. Термінологічна енциклопедія трактує поняття «концепт» як інформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого [2]. Сучасні експериментальні дослідження показують, що механізми мислення та механізми вербалізації здійснюються на різній нейролінгвістичній основі. Коли концепт набуває вираження в мові, то ті мовні засоби, які використані для цього, виступають як засоби вербалізації, лексичної репрезентації.

Актуальність нашої роботи полягає в тому, що незважаючи на достатньо велику кількість праць, у яких відображено проблеми фольклору, аспект функціонування найменувань на позначення концепту ЖІНКА та ЧОЛОВІК у досліджуваних текстах не набуло висвітлення, тому вважаємо за необхідне простежити використання вказаних вище мовних одиниць у текстах фольклору, а саме в українських народних піснях.

Метою нашої статті є аналіз особливостей номінацій жіночих та чоловічих персонажів у фольклорних текстах, визначення концептуальних особливостей досліджуваних власних та загальних назв.

Номінація ЖІНКИ та ЧОЛОВІКА значною мірою відображена у текстах народних пісень. На цій основі можемо виділити різні семантичні групи назв, що представляють концепт ЖІНКА:

1. Лексико-семантична група «вказівка на подружній стан»:
  - Назви, що відтворюють концепт «молода незаміжня жінка»

- **дівчинонька**: «Ой, не бійся, дівчинонько, Не бійся нічого, Бо я хлопець молоденький, Не зрадив нікого!» [4, с. 203]; **дівка**: «Добровечір, дівко! Приніс тобі вість: Уже твій миленький На подвір'ї єсть...» [4, с. 293].
  - **«Молода заміжня жінка»** в народнопісенних текстах представлена однією лексемою **молодиця**: «Любив я тебе дівчиною, Любитиму молодницею» [4, с. 212];
  - **«Доросла заміжня жінка»** складається з трьох лексико-семантичних підгруп: **1) жінка**: *А в Миколи така думка була, Щоб Наталка йому жінка була* [2, с. 160]; **2) пані**: *Ідїть, люди, дивитися, Як буде Василько женитися. Буде брати паняночку – Собі Марійку за жіночку* [1, с. 171]; **3) господиня**: – *А тепер, Трохиме, похвались своєю. – А моя Віруня добра господиня: Хиру дров спалила й борщу не зварила* [1, с. 187];
  - **«Вдова» – вдовиця**: *Незвичайна дочка твоя, – Піду до вдовиці!* [4, с. 208];
  - **удовиця**: *Не женися на тій удовиці, Бо щастя не буде!* [4, с. 207].
2. Лексико-семантична група **«місце у родині»**:
- **«Мати»** функціонує в пісенних текстах у двох підгрупах: **1) «рідна мати» – порадиця**: «Ой ти, мати, порадиця в хаті, Порадила, як милу карати.» [4, с. 393] **2) «чужа мати» – свекруха**: *Я свекрусї догожу, – Голівоньки догляжу* [4, с. 417].
  - **«Дочка»** представлена в пісенних текстах двома підгрупами:
  - **дитина**: *Перве горе, перве горе. Ой, дитина малая* [4, с. 384]; *дитятко*: *Ой, ну, люлі, малеє дитятко, Зостаєшся, миле, В світі сиротятко!* [4, с. 346]; **2) доня**: *Заплач, доню, на недоленьку, Що попалася в неволеньку!* [4, с. 373]; **доненька**: «Чого стоїш, моя доненька? Чому не йдеш та додомоньку? Чи травиця ноги сплутала, Або роса очі вибила?..» [4, с. 386].
  - **«Сестра»** презентовано у пісенних текстах двома підгрупами:
  - **сестра (рідна) – сестра**: *І синиць немає, І сестриць не буде, Десь за мене, молодую, Навіки забудуть!* [4, с. 423]; **2) зовиця (сестра чоловіка)**: *А я думала, то зовиця з міста їде* [1, с. 173].
  - **«Невістка»**: «Сонливая-дрімливая, До роботи лінивая, Невістко моя» [4, с. 362];
  - **дівка**: *Брала дівка воду, Брала, брала, вибирала* [4, с. 413].
  - **«Наречена» – молода**: *Молодая молодиця, Вийди на улицю, Заспівай дівонькам купай лицю* [1, с. 179].
  - **«Дружина» – дружина**: *Ні чужая чужина, Коли судилася дружина; дружинонька*: *Поганая дружинонька молодому світ зав'яже!* [4, с. 202]; **жона**: «Ой, будь, галочко, зо мною, то будеш мені жоною» [4, с. 189]; **коханка**: «Ой зачепився вчора зранку, А за Горшину за коханку» [1, с. 154].
  - **«Покритка» – покритка**: «Ні дівкою, ні вдовою – Покриткою молодую, гей, Покриткою молодую» [4, с. 359];
  - **дівчинонька**: «Молодая дівчинонька, Чом гулять не ходиш?» [4, с. 158].
3. Лексико-семантична група **«жінка похилого віку»** становить одну лексему **баба**: «Купайло, Купайло, Де ти ночувало? На бабиній стрісі, У відьми в колісці» [2, с. 157].

Методом суцільної вибірки в опрацьованих текстах ми виокремили одиниці, що можна об'єднати у такі концептуальні групи: вказівка на подружній стан – *панна, панночка, господиня, вдова*; місце у родині – *пасербиця, дочка, донька, наймолодша донька, старша донька, сестра, свекруха*; вік – *баба*.

На основі опрацьованого пісенного матеріалу було виділено чотири лексико-семантичні групи на позначення **ЧОЛОВІК**:

1. Наймення чоловіків, що входять до групи – **«соціально-побутові стосунки»**.

До таких одиниць належать лексеми *молодий, колядник, дружок*: «Подивись, дружок, в віконце! Ой чи високо ще сонце?» [4, с. 190]; Серед назв виконавців на позначення роду діяльності в мові соціально-побутових пісень часто вживаються лексема *чумак*: «– Ой ти, чумаче, молодий козаче, Та йди сіно косити!» [4, с. 277].

У мові соціально-побутових пісень провідну роль виконують і назви осіб, які підкреслюють «класову диференціацію»: *господар, хазяїн – наймит, робітник*. Роль шанобливо-ввічливого звертання виконує прикладкове утворення *пан хазяїн*. Як етикетне звертання до жінки використовуються лексема *хазяйка* та пестливе *хазяєчка*: «*Гей, гей, дай, хазяйко, вечеряти*» [1, с. 48]. Лексема *господар* та пестливе *господаренько* вживаються в мові соціально-побутових піснях як як увічливі звертання: «*А за сим словом будь же нам здоров, Можний паноньку, господареньку*» [4, с. 482].

2. Номінації – «церковне заняття».

У мові пісенного фольклору вживаються назви церковних осіб: *владика, дяк, піп, батюшка, святий*: «*Молодиця сього того, А батюшка не від того, Ой! Дана-дана-дана-гей!*» [4, с. 268]. Лексеми *батюшка, дяк, отець* переважно функціонують у соціально-побутовій та історичній народній поезії.

3. Назви «військових посад», сприяють композиційній єдності історичних та соціально-побутових пісень: *майор, полковник, генерал, цісар, капітан* тощо. В соціально-побутових та історичних народних піснях уживаються агентивні назви *новобранець, солдат, рекрут*, діалектизми *жовнір, жовняр*: «*–Десь тебе, солдате, Та й мати чека...*» [4, с. 84]; «*– Ой ти, жовніру, сивий голубоньку, Клопочеш мені мою головоньку*» [4, с. 201]. У мові козацьких народних пісень слова *козак, запорожець, козаченько* виконують роль ідентифікувальних звертань: «*Ей, нумо, братця, славні запорожці, Вороні коні сідлати*» [4, с. 583]. Лексема *козак* та похідні утворення від неї функціонують у родинно-побутової ліриці: «*–Не вийду, козаче, не вийду, собою, Не буду стояти сей вечір з тобою*» [4, с. 110].

До групи «*ремісничого заняття*» належать такі одиниці: лексеми *золотар, коваль, бондар*; пестливі деривати *золотарик, золотарчик, коваленько, ковалик, бондарик, бондарчик* та тавтологічні утворення *токар-токарику, коваль-коваленько*. Зрідка в піснях вживаються слова *гонтар, друтар, дудар, майстер, муляр, ремісник, ткачик, токар, шевчик*: «*– Золотарику, рідний братику, Іскуй мені да три перстенька*» [4, с. 428]; «*Токаре, токарочку, Відчиняй коморочку!*» [4, с. 265].

У текстах народних пісень є частовживаними номінації військових звань, які зафіксовано в текстах історичних (козацьких, рекрутських, солдатських) пісень. Назви військових посад частіше виконують в історичних та соціально-побутових піснях.

Отже, вербалізатори концепту *ЖІНКА та ЧОЛОВІК* в українському фольклорі представлено низкою семантичних груп, аналіз яких засвідчує багатство мовної картини світу українців, їхніх мовообразів, історії та культури, дає змогу з'ясувати більше про життя українців попередніх поколінь.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Календарно-обрядові пісні. Київ : Дніпро, 1987. 187 с.
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.
3. Словник української мови : в 11 тт. Том 4. І-М. Київ : Наук. думка, 1973. 840 с.
4. Українські народні ліричні пісні / М. Гордійчук, А. Кінько, М. Стельмах. Київ : Академії наук української РСР, 1960. 685 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.В. Гайдаєнко

АНГЛІЗМИ В СУЧАСНОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано особливості функціонування англійських слів у сучасному інтернет-дискурсі. Розглянуто семантику лексем економічної та суспільно-політичної тематики.

Ключові слова: англійське слово, запозичення, інтернет-дискурс

The article deals with the peculiarities of the functioning of English in modern Internet discourse. The semantics of tokens of economic and socio-political topics are considered.

Key words: borrowing from english, borrowing, Internet discourse

Сучасний інтернет-дискурс містить у собі чимало запозичень із різних мов. На переконання науковців, запозичення – елемент чужої мови (слово, морфема, синтаксична конструкція та ін.), який було перенесено з однієї мови до іншої в результаті мовних контактів, а також сам процес переходу елементів однієї мови до іншої [2, с. 186].

Як завжди, попитом користуються англійські слова, що позначають інтернаціональні, модні, нові поняття в більшості сфер життєдіяльності. Продуктивністю відзначається лексико-семантична група, що об'єднує слова з економічної та суспільно-політичної царин. Серед номінацій виокремлюємо:

1) назви понять, що стосуються економічної та банківсько-фінансової діяльності – **мерчандайзинг, стайлінг, крос-курс, маркетинг**. Напр.: *Причому роблять все це, на відміну від попередніх способів, цілком легально, – це називається «мерчандайзингом» (викладка продукції і оформлення торгового простору) [1, 16.07.12]; Директор Департаменту стратегічного маркетингу та інновацій Олександр Мельничук підкреслив, що в компанії запроваджено новий формат АЗК з інноваційним дизайном, розширено торгівельні зали, збільшена лінійка товарів [1, 23.07.19];*

2) назви осіб, залучених до економічної та банківсько-фінансової діяльності – **дисконт-брокер, бренд-менеджер, джобер**, а також назви **трейдер, дилер, дистриб'ютор** тощо. Напр.: *Переговори про можливість використання українських підземних сховищ з провідним європейським трейдером тривали кілька років [1, 05.08.19]; ТОВ «Паралель -М ЛТД» – Мережа під брендом «Паралель» сьогодні налічує 117 АЗК, з них 36 АЗС є джоберами компанії, що використовують бренд «Паралель2 на підставі відповідного договору (20 АЗС компанії «Донбаснафтопродукт» та 16 АЗС компанії «Нефтепромторг») [1, 13.12.13].*

Численну групу становлять запозичення, пов'язані з культурою і суспільством. Серед них виділяємо такі підгрупи:

1) кіно й відео: **блокбастер, екшн, трилер**. Напр.: *Це звичайний посередній фільм, який ледве витягує статус звичайного літнього блокбастера [1, 05.08.19]; Це можна було б пробачити, якби фільм зумів показати крутий екшн (не забувайте, все-таки бюджет 200 млн доларів), адже саме на екшн автори подібних фільмів переважно і роблять ставку [1, 31.05.19];*

2) телебачення й журналістика: **ток-шоу, брейн-ринг, реаліті-шоу, глазур, медіа-патронат, прайм-тайм**. Напр.: *Однак тепер зірка реаліті-шоу готова на батьківство, однак не як батько, а як мати [1, 31.07.19]; У прайм-тайм, від 18 до 19, реклама найдорожча. На каналі М2 – 8,4 гривні за секунду, а на каналах «Україна», «Футбол 1» і «Футбол 2» – 5658 гривень [1, 28.12.18]; Сьогодні, 25 липня, темою нового випуску суспільно-політичного ток-шоу «Право на владу» стануть результати парламентських виборів в Україні [1, 25.07.19];*

3) музика: **свінгер, ді-джей, хіп-хоп, хіт, ремікс**. Напр.: *А відомий виконавець Lil Nas X випустив третій ремікс на свою пісню Old Town Road – кліп до неї зроблено за мотивами*

мему про штурм «Зони 51» [1, 18.07.19]; Вибухова зірка українського *xip-xony* *alyona alyona* випустила новий кліп [1, 02.08.19];

4) розваги: **топ-модель, сафарі-парк, флеш-моб, боулінг-клуб, моделінг, кастинг**. Напр.: Телеканал «1+1» анонсував **кастинги** 10-го ювілейного сезону вокального проекту «Голос країни» [1, 20.06.19]; Обрані півфіналісти провели три насичені дні у творчому таборі разом із зірковими наставниками: організували **флеш-моби**, відвідували вокальні та хореографічні майстер-класи, танцювальні батли (10.06.19); Рідкісне пташеня білоголового сипа народилося в бердянському **сафарі-парку** [1, 07.06.19].

Широко побутують у мовній практиці дописувачів новин на інтернет-сторінках лексичні одиниці для найменування осіб, пов'язаних із мистецтвом та культурою: **шоумен, брейкер, репер, рейвер, супермодель**. Напр.: Нагадаємо, прем'єра нового сезону запланована на 25 серпня. #танцізізіркамисchallenge вже встигли прийняти ведучий каналу «1+1» і **шоумен** Володимир Остапчук, чарівна принцеса комедії, актриса «Дизель шоу» Вікторія Булітко [1, 06.08.19]; «Вся країна буде здивована, коли побачить у нашому шоу дует цієї співачки з **брейкером**, якому всього лише 6 років», – поділився Володимир [1, 01.09.15].

Серед номінацій тематичної групи «Політика і суспільство», виділяємо такі семантичні підгрупи назв:

1) осіб – **кілер, фандрайзер, парник**. Напр.: Нагадаємо, під час Київського марафону благодійну Соломія Вітвіцька разом із ветеранами АТО та зірковими друзями візьме участь у благодійному забігу дистанцію також бігла колега Марічки – Соломія Вітвіцька разом із учасниками проекту «Переможці» та його **фандрайзерами** [1, 09.10.17];

2) понять – **гендер, бебі-бум, прайм-рейт**. Напр.: Незважаючи на те, що у тих, хто здійснює такі жахливі злочини, часто виникають міркування щодо психічного здоров'я, але все менше ведеться розмов про те, чи є **гендер** злочинця важливішою проблемою [1, 05.08.19]; У Бердянському **сафарі-парку** справжній весняний бебі-бум [1, 06.05.19];

3) зборів і заходів – **саміт, екзитпол**. Напр.: Остаточне рішення про її призначення на посаду очікується в жовтні цього року на **саміті** лідерів країн-членів ЄС [1, 03.08.19]; Соціологи оприлюднили докладні дані **екзитполу**, проведеного у день виборів до Верховної Ради – із розбиванням за віком, регіоном проживання, типом населеного пункту та статтю виборця [1, 30.07.19];

4) предметів – **стингер, грин-кард, дайджест**. Напр.: У традиційному **дайджесті** від «ТСН.Гламур» ми пропонуємо вам згадати найяскравіші з них [1, 14.06.19].

Крім суто номінативних суспільно-політичних англізмів, багато з яких зараз входить до української мови, заповнюючи лакуни в її поняттєвій та лексичній системах за відсутності власних відповідників, існують інші запозичення цієї групи, які залучаються в українську мову завдяки своїй експресивності, новизні та яскравості для українських мовців. Такі найменування мають відповідники в українській мові, які, втім, є надто звичними для її носіїв. Саме такі запозичені найменування, як правило, першими детермінологізуються й потрапляють у загальний ужиток (**віп, спікер, рекетир, сек'юриті, бебі-бум, бізнес-ланч, імідж** тощо). Напр.: На Каннському кінофестивалі, який щорічно відбувається на Лазуровому узбережжі Франції, Фонд Ігоря Янковського і Monégasque Association Helping Hand спільно з Держкіно України четвертий рік поспіль організують і успішно проводять **бізнес-ланчі** для українських і зарубіжних кінопродюсерів «Meet Ukrainian Producers!» [1, 30.05.19]; Користувачі інтернету стежать за протистоянням мурчиків та **сек'юриті** в Японії [1, 15.01.18].

Отже, мова інтернет-дискурсу залишається сферою акліматизації запозичень як одного з найголовніших джерел збагачення й оновлення лексичної системи сучасної української мови. У сучасній українській мові відбуваються об'єктивні зміни в лексичному складі, пов'язані, зокрема, із новітніми англомовними запозиченнями (новими лексемами або новими значеннями) та їх засвоєнням. Продуктивність економічної та суспільно-політичної лексико-семантичних груп вмотивована викликами сучасного життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Новини України і світу – новини від ТСН.ua. URL : <https://tsn.ua/>. (дата звернення 12.09.2019 р.)
2. Український енциклопедичний словник / за ред. Ю. Коваленка. Київ, 2003. 450 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С. М. Климович

УДК81'42:004.738.5(477)

Біла І.О.

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНА СПЕЦИФІКА МЕМІВ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРИ

У статті прослідковано еволюцію поняття «мем», описано наявні класифікації українських інтернет-мемів та їх функційне навантаження.

Ключові слова: інтернет-мем, меметика, фотожоба, демотиватор, медіапростір.

The article deals with the evolution of the term «meme»; current classifications of Ukrainian Internet memes and their functions are described.

Key words: Internet meme, memetics, photo shopping, demotivator, media space.

У процесі розвитку інформаційного суспільства виникають певні ознаки якісно нових соціально-культурних процесів і явищ. У всіх сферах діяльності детермінує принципово інше світосприйняття, яке породжує нові поняття та явища, що безпосередньо впливають на основи людського буття. Серед таких понять та явищ особливе місце в процесі активної глобалізації посідає Інтернет [2, с. 87].

Із швидким темпом поширення інтернет-мережі значно прискорилося зростання інформаційного споживання та різноманітності онлайн-контенту. На тлі цього контенту виникло нове поняття «інтернет-мем» як один із способів комунікації у медіапросторі.

Метою нашого дослідження є прослідкувати еволюцію поняття «мем», описати наявні класифікації та функції мемів, поширених в українському медіапросторі.

Термін «мем» (від англ. *meme*) з'явився ще в минулому столітті, а точніше, у 1976 році, у праці Р. Докінза «Егоїстичний ген» [1, с. 7]. Британський науковець, увівши це поняття для позначення одиниці передачі культурної спадщини, порівнював його з геном.

За Р. Докінзом, мем – це культурна інформація, яка спроможна передаватися іншим людям шляхом мімікрії або копіювання. Дослідник стверджував: «Як приклад мема можна назвати мелодії, ідеї, влучні вислови, моду [...]; меми розмножуються, переходячи від мозку до мозку шляхом [...] імітації» [5, с. 26].

Мем – це зображення, відео або текст гумористично-сатиричного спрямування, що набуває популярності в короткий проміжок часу, а згодом швидко її втрачає.

Значне поширення мемів у медіапросторі сприяло тому, що вчені почали пильно розглядати концепцію і теорію мемів та їх роль у житті суспільства. Зокрема, Р. Броуді й А. Менегетті запропонували створити так звану науку про меми – меметику.

Меметика зосереджується на еволюційному погляді культурної переадресації, перенесення інформації. Найближчою до меметики вважається соціологія. Але на відміну від соціології, меметика зосереджена на вивченні переконань, якими керуються соціальні групи та інші структури, у той час як соціологія фокусується на аналізі їхніх дій [2, с. 91]. Таким чином, меметика аналізує систему поглядів певної спільноти людей, що підштовхують її розповсюджувати меми, покликана дати відповіді на запитання – як виникають нові меми? Хто їх автор? Що є їх джерелом?

Інтернет-мем як сучасний жанр ще недостатньо досліджений, однак його популярність зумовила появу енциклопедій мемів, у яких зібрано різноманітні приклади.

Відомими зразками таких мемопедій є українськомовні «Енциклопедія Драматика», «Файна Меморія», «Інциклопедія». Окрім того, в Україні (м. Запоріжжі) було встановлено перший у світі пам'ятник інтернет-мему. Жартівливий пам'ятник «мертвому снігуру» є уособленням фейкової новини російських ЗМІ.

Мовознавець Ю.В. Щуріна визначає інтернет-мем як об'єкт, який отримав популярність – як правило, спонтанно – в середовищі, що обслуговується інформаційними технологіями [4, с. 164]. Дослідниця поділяє мему, що функціують у сучасному інтернет-просторі на: текстові мему, мему-зображення, відеомему, креолізовані мему [4, с. 165].

Текстові мему репрезентуються у формі слів, словосполучень, речень. Наприклад, у численній спільноті «Файні мему про українську літературу» (соціальна мережа «Instagram») опубліковано мем у формі діалогу між водієм таксі та пасажиром. Використання в одній із реплік лексем «кобза» і «Дума», характерних для творчості Т.Г. Шевченка, є алюзією на поезію цього митця. Прийом комізму в наведеному прикладі підсилюється тим фактом, що саме фото спільноти репрезентоване портретом українського Кобзаря (Рис. 1):

Рис. 1. Текстовий мем про українську літературу

Мему-зображення – це малюнки, зображення, фотографії, часто відредаговані за допомогою графічного редактора Photoshop. Мему-зображення створюються для того, щоб під час спілкування в медіапросторі відобразити певний факт, подію чи емоційний стан у комічно-іронічному ключі. Наприклад, найпопулярніший у світі мем Почекун, котрий чекає і сподівається на краще майбутнє (Рис. 2):

Рис. 2. Ждун (або Почекун)

Відеомем представлений відеофрагментом, котрий одразу привертає увагу, адже найчастіше є частиною всім відомого фільму, телепередачі, відеоблогу, тощо. Наприклад,

особливо популярним у медіаджерелах став відеоролик, який демонстрував, як із міським головою Києва В. Кличком стався дотепний словесний конфуз на економічному форумі в Давосі. Під час обговорення діджиталізації української столиці йому знадобилося декілька спроб, щоб зрештою вимовити англійською мовою слово «digitalization». Поширенню мема в українському медіапросторі сприяв той факт, що вітчизняний гурт «Mozgi» поглузував над цим випадком, використавши зазначений мовний «ляп» у своїй пісні.

Креолізовані мему складаються з текстової і візуальної частини. Наприклад, у соцмережі «Facebook», один із користувачів створив мем, де зобразив портрет Лесі Українки у поєднанні зі словами з її поезії «Contra spem spero», передавши таким чином глузливо-іронічне звернення дівчини до хлопців (Рис. 3):

ВИБАЧТЕ, ХЛОПЦІ, АЛЕ Я ОБИРАЮ
CONTRA SPERM SPERO
(РЕПОСТНИ, ЩОБ УСІЛЯКІ ПАРУБКИ НЕ ЗАВАЖАЛИ ТОБІ СІЯТЬ БАРВИСТІ КВІТКИ
НА ВБОГІМ СУМНІМ ПЕРЕЛОЗІ)

Рис. 3. Поезія Лесі Українки в креолізованих мемах

Дещо іншу класифікацію надає філолог О.І. Чернікова у розвідці, присвяченій типологізації мемів [3, с. 152]. Вона, як і попередня дослідниця, класифікує мему за формою поділяючи їх на:

1. вербальні (аналогічно текстовим з попередньої класифікації);
2. невербальні (візуальний, аудіальний, жестовий);
3. комплексні (поєднання двох чи більше типів).

У наведеній класифікації візуальні мему охоплюють фото- та відеомему з класифікації Ю.В. Щуріної. Також О.І. Чернікова зазначає, що «вербальні мему можуть розвиватися з невербальних» [3, с. 153].

Варто також зазначити, що до джерел створення мемів відносять такі явища, як «фотожаба» і демотиватор:

1. фотожаба – це графічна карикатура, сленгова назва різновиду фотомонтажу, переробки зображення за допомогою растрового або векторного графічного редактора із застосуванням спецефектів комп'ютерного дизайну;
2. демотиватори – це мотиваційний плакат у формі макро-зображення, що складається із зображення в рамці і напису-слогану, що демотиваційно коментує її (пародіює мотивацію). Незабаром після появи демотиватори стали інтернет-мемами [4, с. 172].

Аналіз досить поширеного феномена в сучасних медіа – мемів – дозволив нам описати такі їхні функції:

1. репрезентативну: відтворення побаченого, прочитаного чи почутого з відповідним акцентом на певній інформації;
2. комунікативну: реакція на ситуацію, яка породжує дискусію, а також створення особливого мовного простору, зрозумілого певній групі;
3. розважальну/креативну: відтворення подій дійсності у творчому форматі з використанням сучасних онлайн-інструментів задля розваги.

Таким чином, меми – це динамічні складні конструкції, які досить легко можуть трансформуватися. Різноманітність, швидкоплинність та короткочасність цього жанру в українському медіапросторі ускладнює можливість створення вичерпної, практичної та уніфікованої класифікації мемів та виконуваних ними функцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Докинз Р. Эгоистичный ген. Москва : Мир, 1993. 318 с.
2. Менегетти А. Онтопсихология и меметика. ННБФ : «Онтопсихология», 2002. 176 с.
3. Чернікова О. Вербальний, невербальний та комплексний меми: класифікація за способом подання та сприйняття інформації в Інтернет-середовищі (на матеріалі англomовних кіномемів). Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. 2015. Т. 18, № 1. С. 151-156.
4. Щурина Ю. Интернет-мемы как феномен интернет-коммуникации. *Научный диалог*. 2012. № 3. С. 161-173.
5. Dawkins R. The selfish gene. Oxford : Oxford University Press, 2006. 360 p.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Ю.О. Омельчук

УДК 821.161.22.09

Босва Е.В.

ІСТОРИЧНИЙ ПОЕТОНІМ *БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ* У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІЮВАННЯ

У статті розглядаються особливості функціонування історичного поетоніма Богдан Хмельницький у художньому дискурсі світової літератури.

Ключові слова: онім, поетонім, Богдан Хмельницький, історичні романи.

The article deals with the peculiarities of the historical poetic name Bohdan Khmelnytskyi functioning in the artistic discourse of world literature.

Key words: name, poetic name, Bohdan Khmelnytskyi, historical novels.

За останні двоє десятиліть спостерігаємо значне збільшення публікацій, у яких розглянуто не загальні, а специфічні аспекти функціонування поетонімії. Привертають увагу деякі особливості вживання імен реальних історичних осіб у художньому творі. На вживанні імен лежить відбиток певної епохи, літературного напрямку, віддзеркалюється світоглядні позиції письменника.

Актуальність статті визначається відсутністю праць, у яких було б досліджено процеси впливу онімoгенезу на семантичні властивості поетонімів, які функціують в історичній оповіді та є генетично спорідненими із власними іменами реальних дійових осіб історії. Використання імен і назв з реального іменника, що зберігають всі соціально-мовленнєві конотації загального вживання й співвіднесення з реальним носієм, особливо часто використовуються у творах історичного жанру. Прикладом такого використання є онім **Богдан Хмельницький** у історичних романах Павла Загребельного «Я, Богдан» і Г.Сенкевича «Вогнем і мечем». Написаний у формі внутрішнього монологу Богдана Хмельницького, історичної особи, гетьмана і звичайної людини водночас, історико-філософський роман-сповідь П. Загребельного «Я, Богдан» [1] є сплавом роздумів і сумнівів у час слави і величі. Під час розвитку подій у свідомості читача за ономастичними номінаціями – найменнями **Богдана Хмельницького** – закріплюється певний зміст, у структурі твору вони набувають індивідуально-художнього значення. Поступово читач «знайомиться» з носієм імені. Ім'я героя стає «тематичним» словом. Наявність розвинутої системи синонімічних

наймень забезпечує стилістичну різноманітність: **Зиновій, Богдан, Богдан-Хмель, Хмель-Хмельницький, Богдан Хмельницький, Хмель, козак Хмельницький**. Але найуживанішими в обох творах є назва за власним іменем **Богдана** бо прізвиськом **Хмельницький**.

Г. Сенкевич у романі «Вогнем і мечем» [2] також вживає такі номінації для позначення Богдана Хмельницького **Chmiel, Bogdan Zenobi Cmielnicki, Zenobi**, а також **Bogdan Zenobi Cmielnicki, Bogdan Cmielnickii, Zenobi** для офіційності, а прізвисько **Chmie** для підкреслення народності, суто української традиції, адже він гетьман України і водночас справжній козак.

В історичних згадках козацька старшина під час урочистостей **Богдана** називали **Зиновієм**, мабуть, це його друге ім'я, але сам Хмельницький іменем **Зиновій** не підписувався. П. Загребельний неодноразово вживає у романі онім **Зиновій**. Антропонім **Хмельницький** трактується неоднозначно. У Павла Загребельного фіксується прізвисько **Хмель** або **Хмель-Хмельницький**: «*Ще одиши йому, що Хмель сюди одну свою голову приніс, а назад – то треба всі наші виносити, гилу наживе пан Потоцький!*» [1, с. 184], а у Г. Сенкевича – прізвисько **Chmiel**: «*Chmielnieżartuje, ale i Grodzickinieżartuje!*» – *szeptali Kozacy*» [2, с. 157]. **Хмельницький** – офіційне прізвисько, яке використовується у романах, але етимологічно воно пов'язане з прізвиськом **Хмель**. І саме на цьому, на нашу думку, будується поетика прізвиська **Хмельницький**. Щодо прізвиська **Хмельницький**, або його варіантів **Хмель, Хмель-Хмельницький**, цікавим видається, що прізвисько у часи Богдана Хмельницького в Україні ще не існувало, вони лише формувалися. У романах поетика оніма **Хмельницький** значною мірою вибудовується на грі навколо походження наймення. П. Загребельний у романі «Я, Богдан» не випадково згадує зустріч Богдана з послом Потоцького ротмістром **Іваном Хмелецьким**. У діалозі між персонажами підкреслюється схожість їх прізвиськ і спорідненість їх з рослиною хміль, а також з пивоварінням: «*– Чолом, пане Хмельницький, – мовив він дружньо. / – Чолом, пане Хмелецький, – відповів я, – бач, забралися ми з тобою так далеко, що тут і хміль, мабуть, не росте. / – Та бачу, що, мабуть, не росте, посміявся Хмелецький, / – Тож я, знаючи таку економію, попросив сюди людей, що знаються на тому, як возити хміль куди треба. / – Ще треба й пиво вміло зварити, – зауважив Хмелецький. / – І пиво зуміють зварити, і люльки розпалити, все вміють, пане ротмістре*» [1, с. 187]. Цей прийом, гра навколо власного імені, використовують обидва автори аналізованих творів. Лексеми *хмільний, хмеліти* теж наявні в романах і перегукуються з антропонімом **Хмельницький**.

У романі П. Загребельного «Я, Богдан» повне усталене іменування **Богдан Хмельницький** з'являється 7 разів; **Зиновій-Богдан Хмельницький** – 2 рази; **Зиновій Хмельницький** – 1 раз; **Богдан Хмель** – 1 раз. Всі ці вживання мають відтінок офіційності, бо це є підписи на документах, офіційні виступи, промови самого Хмельницького, де автор вустами самого персонажа стверджує, уточнює, що саме він є гетьманом. Уточнення, поєднання займенника «Я» з повним власним іменем, такі вживання надають піднесеності антропоніму в романі П. Загребельного: «*Я, Богдан Хмельницький, гетьман Війська Запорозького славного...*» [1, с. 215]. Часто вживаною у творі «Я, Богдан» є дескрипція, у складі якої є два оніми й апелятив із ідентифікуючим значенням: «*Я – гетьман Богдан Хмельницький! – Гетьман, та ще й Хмельницький!*» [1, с. 597]. Зазначимо, що у двох випадках вжито антропонімацію **Зиновій-Богдан Хмельницький** у документах, де він звертається до народу, козаків з різними закликами.

Можна стверджувати, що обидва автори, виражають свою симпатію, повагу, захоплення Богданом Хмельницьким. Своє ставлення вони виражають через самооцінку Хмельницького та опосередковану характеристику. В обох романах антропоформули **Хмель, Хмельницький** вживаються переважно в позитивному значенні, а різноманітність форм іменування відображає реальний стан антропонімії того часу, що сприяє реалістичності прозових творів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загребельний П. Я, Богдан (Сповідь у славі): роман. Харків : Фоліо, 2002. 675 с.
2. Sienkiewicz H. Ogniem i mieczem. Warszawa : Panstwowy Instytut Wydawniczy, 1971. 814 s.

Рекомендує до друку науковий керівник професор В.П. Олексенко

УДК 659.1:07091

Босаченко О.О.

ПРИХОВАНА РЕКЛАМА В МАСМЕДІА: ІСТОРИКО-ОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

В масмедіа ХХ та на початку ХХІ століття визначаються певні епіцентри рушійних трансформативних процесів, які характеризують її масовість та прагматику реклами, звернення до масових смаків споживачів, а також до широкої конфігурації засобів і художніх образних еквівалентів споживання знакової інформації.

Ключові слова: прихована реклама, маніпуляції, ідентифікація.

The mass media of the XX and the beginning of the XXI century define certain epicenters of the driving transformative processes that characterize its mass and pragmatics of advertising, appeal to the mass tastes of consumers, as well as to the wide configuration of means and artistic figurative equivalents of consumption of sign information.

Key words: hidden advertising, manipulation, identification.

У сучасному розмаїтті соціальних комунікацій пряма реклама стає все менш ефективною, дратуючи громадськість та викликаючи все більші обмеження. Це одна з причин того, чому рекламисти все більше уваги приділяють непрямим, тобто прихованим, методам просування продукції. Саме тому актуальним є звернення до девіантних видів рекламної комунікації, що забезпечують ефективність впливу на підсвідомість людини, проте є етично некоректними, оскільки маніпулятивно впливають на її волевиявлення.

Прихована реклама – потужна маніпулятивна технологія сучасності, що має справу передовсім із навіюванням та сугестією. Прихована реклама притаманна специфічна природа, яка впливає зі свідомого та підсвідомого й безпосередньо пов'язана з етичними проблемами психологічних впливів у рекламі. Прихована реклама в Україні та за кордоном масово поширена, проте нечисленні дослідження цієї теми відомі лише вузькому колу журналістів і рекламистів.

Науковці В. Музикант, О. Берьозкіна, К. Іванова, С. Ільїнський, Е. Старобинський, Е. Щербакова до прихованої реклами зараховують лише деякі її види, мають різні критерії її ідентифікації, повної класифікації не містить жодна праця. Систематизація розрізнених знань дала можливість глибше вивчити явище прихованої реклами, стала базою для створення нових гіпотез і методик дослідження різних прийомів прихованого рекламування.

Вочевидь, що глобальна поширеність реклами, її прогресуюча інтернаціоналізація та безпосередня причетність до інноваційних інформаційних технологій слугують важливими пізнавальними стимулами для перегляду усталених традиційних поглядів на рекламу. Так на думку відомого британського дослідника Л.Склеяра, сучасна реклама являє собою особливу експансіоністську культурно-ідеологічну транснаціональну практику, яка виконує важливе цільове завдання збереження та підтримки функціональної стабільності глобального капіталізму як системи організації сучасного світового соціального порядку. «Культурно-ідеологічний проект глобального капіталізму, – як зазначає Л.Склеяр, – полягає наступному. Необхідно переконати людей у доцільності споживання зверх традиційно усталених потреб. Тим самим закарбовується ідея накопичення капіталу заради отримання приватної вигоди.

Іншими словами, саме це забезпечує уявлення про глобальну капіталістичну систему як довічно дану» [1, с. 343].

Дещо інший погляд на рекламу формується у працях провідних теоретиків сучасного постструктуралізму. Аналізуючи праці П.Бурдьє, доволі примітним є його погляд на рекламу як специфічне втілення ресурсів різних типів капіталів (матеріального, фінансового, соціального політичного, культурного символічного). У концептуальних координатах такого бачення, реклама є значущим способом суспільної легітимації традиційного досвіду та різноманітних нововведень, а також технологічним засобом «символічної боротьби за виробництво здорового глузду чи, точніше, за монополію легітимної номінації як офіційного – експліцитного та публічного – благословення легітимного бачення соціального світу» [2, с. 72].

Зазначимо, що теоретики-постмодерністи схильні розглядати рекламу як особливу антигуманну симулятивну віртуальну практику, глобальна експансія якої пояснюється посиленням впливу сучасних інформаційних технологій. Зокрема, у працях Ж.Бодрійєра реклама тлумачиться як деструктивний чинник «символічного обміну», який виконує функцію заміщення реальних об'єктів віртуальними, при цьому втягуючи людей у світ нав'язаних зовні псевдоцінностей – «симулякрів». У праці «Паролі» Бодрійєр підкреслює, що тепер віртуальне є те, що йде на зміну реальному. «У віртуальному вже немає цінності – тут панує проста інформативність, прорахованість, вичислюваність, що відміння будь-які ефекти реального» [3, с. 153].

На наш погляд, приховану рекламу цілком виправдано розглядати як альтернативу прямій рекламі, як технологічний спосіб уникнути так званого «рекламного фільтру», що неминуче виникає у свідомості споживача, який намагається захиститися від безперервного потоку інформації рекламного змісту. Тому прихована реклама – це досить великий набір технологій і методів по просуванню на ринок торговельної марки, послуги або компанії, які звичайно супроводжують пряму рекламу та спрямовані на досягнення оптимальних маркетингових результатів. Прийнято вважати, що пряма реклама спрямована, головним чином, на збільшення обсягу продажів. Мета ж прихованої реклами – домогтися ефективного позиціонування іміджу певного бренду та домогтися позитивного ставлення до нього потенційних споживачів. Як правило, методи прихованої реклами використовують ті рекламодавці, які приділяють велику увагу прямій рекламі і регулярно працюють із рекламними агенціями.

Зазначимо, що масштаби зростаючого впливу прихованої реклами, сучасні дослідники розглядають як суттєву онтологічну підставу радикальної зміни самого змісту рекламних практик, яка відбулася у другій половині ХХ століття. «Якщо протягом більшої частини ХХ століття реклама намагалась переконати споживачів у корисності, ефективності або надійності продукту що рекламується, то зараз вона намагається зв'язати продукт з уявленнями людей про певний життєвий стиль, тобто її виробники усе частіше вважають, що споживачів більш цікавить стиль, а не корисність продукту» [9, с. 273].

Відомий німецький психолог Г.Бенеш також констатує, що реклама, в її сучасному розумінні, вже не є тією соціальною технологією, яка традиційно була функціонально зорієнтована на вирішення завдань актуалізації уваги, інтересу, бажання, та спонукання до дії різних категорій покупців. Вчений стверджує, що у новітній психології основні функції реклами ще більше сконцентровані та переводяться у «парадигму бумерангу», у якій відображується «основна інтенція сучасної реклами – те, що в той чи інший спосіб уже виявляється в прагненнях публіки, використати легше, ніж створювати новий інтерес» [8, с. 427].

На основі аналізу прихованої реклами в ЗМІ можна висловити припущення про існування закону ланцюгового деморалізування. Комерційні структури, що прагнуть надприбутків, деморалізують редакції, журналістів, а ті через ЗМІ – аудиторію, що сприймає приховану рекламу. Отже, прихована комерційна реклама у ЗМІ є соціально небезпечною, оскільки є маніпулюванням, вводить в оману, дезорієнтує, здійснює сугестивний вплив,

відтак основою рекламування повинні бути не тільки чинні закони України та ратифіковані Верховною Радою міжнародні норми щодо реклами, а також міжнародні та національні професійні етичні концепти.

Аналіз актуальних трендів прихованої реклами у вітчизняному інформаційному просторі виявив, що головню всі випадки є грубим порушенням законодавства, чому є соціальні й фінансово-економічні та етичні причини. Через відсутність контролю з боку відповідних органів в Україні розвивається тенденція до розширення використання прихованої реклами, що є соціально небезпечною, оскільки є маніпулюванням, вводить в оману, дезорієнтує, здійснює сугестивний вплив. Вада прихованої реклами не в етичній суті рекламного повідомлення, а в неетичному способі представлення матеріалу, відтак основою рекламування повинні бути не тільки чинні закони України й ратифіковані Верховною Радою міжнародні норми щодо реклами, а також міжнародні та національні професійні етичні концепти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Склеяр Л. Культурно-ідеологічні транснаціональні практики / Л. Склеяр // Назаров М.М. Массовая коммуникация и общество. Введение в теорию и исследования. – М.: «Аванти плюс», 2003. С.343-353.
2. Бурдьє П. Соціологія політики: Пер с фр. – М.: Socio-Logos, 1993/ – 336 с.
3. Бодрийяр Ж. Пароли // Бодрийяр Ж. Пароли. От фрагмента к фрагменту. – Екатеринбург: У-Фактория, 2006. – С. 1-59.
4. Доти Д. Паблісити и паблік рилейшнз. – М.: Инф.-изд. дом «Филинь», 1996. – 288 с.
5. Баркєро Кабрєро Х.Д. Связи с общественностью в мире финансов. Ключ к успеху. – М.: Дело, 1997. – 80 с.
6. Лебедев А.Н. Страницы истории. Две методологические традиции в психологии рекламы // Психологический журнал. – 2000. – № 4. – С. 44-55.
7. Чудовська І.А. Соціокультурний та комунікативний статус реклами як соціальної технології: Авторєф. дис. док-ра соц. наук. – Київ, 2012. – 31 с.
8. Лапіна В. Пізнавальний потенціал соціально-психологічного підходу до дослідження сучасних рекламних практик // Актуальні проблеми соціології, психології педагогіки: зб. наук. праць. – К.: Логос, 2012. – Вип. 14. – С. 127-135.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.М. Юріна

УДК 82.09-821.161.2-31

Донський В.В.

ХАРАКТЕР КОНФЛІКТУ В ТЕХНОТРИЛЕРІ «БОТ» МАКСА КІДРУКА

У статті розглядається конфлікт роману «Бот» Макса Кідрука: протистояння людей та створеного ними винаходу.

Ключові слова: винахід, бот, нанороботи, суперсолдат.

The article deal swith the conflictin Max Kidruk' snovel «Bot»: confrontation between people and their vention they have created.

Key words: invention, bot, nanobots, supersoldier.

Одним із нових жанрів сучасної масової літератури є технотрилер, який поєднує риси трилеру та фантастики, відзначається динамічним сюжетом і доступним для кожного читача описом наукових та технічних досягнень. Російський письменник і критик В. М'ясников подає таку дефініцію жанру: «Технотрилер – це гостросюжетний прозовий твір (роман,

повідь), в основі якого – документально точна й детальна розповідь про технології виробництва чи надання послуг, функціонування державних, суспільних приватних підприємницьких структур чи галузей тіньової економіки, про життя соціальних груп, що містить значний обсяг інформації для більшості читачів інформації. Персонажі технотрилера, як правило, виконують допоміжну роль у розкритті теми» [3, с. 176].

Л. Костецька трактує жанр технотрилера таким чином: «жанр масової літератури, характерними ознаками якого є динамічний сюжет із використанням новітніх технологій та наукових даних» [2, с. 135].

Усі твори у жанрі технотрилера пишуться за однією формулою: «вчені/військові винайшли/отримали якусь страшну штуку, яку не змогли контролювати. Кілька спроб, кілька смертей другорядних персонажів, кілька бомб – хеппіенд» [5].

Мета цього жанру – застерегти людство щодо безвідповідального використання технічних винаходів та результатів наукових досліджень. Засновниками та фундаторами технотрилера можна назвати таких американських письменників, як Майкл Крайтон, Алістер Маклін, Том Кленсі.

Спираючись на висновки літературознавців, можна виділити такі характерні риси технотрилера:

- гостросюжетність, динамічність сюжету, ескейпізм;
- використання документальності та наукових даних;
- боротьба з технологічними небезпеками [2, с. 135].

Для української літератури цей жанр є новим. Першим його представником став Макс Кідрук зі своїм романом «Бот».

На думку І. Пасько, роман Макса Кідрука «Бот» є науково-фантастичним технотрилером, бо «у ньому <...> наявне фантастичне допущення, яке, однак, не повинне сягати далеко за межі розвитку актуальних наукових теорій та технологічних можливостей» [4, с. 87].

Вітчизняних досліджень цього жанру ще недостатньо, що пов'язано з його новизною для української літератури. Т. Бондаренко, Л. Костецька, І. Пасько у наукових статтях розглядали особливості жанру технотрилера, творчість Макса Кідрука вивчали Н. Коломієць, С. Кіцелюкта ін.

Головним конфліктом роману «Бот» є протистояння людей та створеного ними винаходу – ботів – хлопчиків-підлітків, яких перетворили на суперсолдатів. Ці створіння миттєво отримують накази, рухаються як одне ціле, здатні ухилятися від куль.

Вчені Кейтаро Роката, Ральф Доєрнбернґ винайшли нанороботів, яких використовували для утворення на мозку хлопчиків електронних плат, на які можна посилати сигнали для керування ботів: «Монітор ліворуч від тумби блимнув. На екрані проступило 3D-зображення істоти, подібної на кальмара: продовгувате тіло, опукла еліптична голова, кільканадцять відростків у хвостовій частині. Деякі відростки були тоншими за інші і стовбурчилися прямо, як антени штучного супутника» [1, с. 120].

Метою цього проекту було створення сучасних суперсолдатів, які б виконували накази військових США. Макс Кідрук показує, що люди, уряд країн з більшою охотою спонсорує розробки зброї, ніж винаходів, здатних служити на благо людства.

Процес створення ботів є не менш жахливим, ніж їх призначення. Після експериментів вчені зрозуміли, що мозкова активність дітей є перешкодою, яка заважає працювати платам. Було вирішено використовувати електрошок: «Історія з тайськими близнюками показала, що активна свідомість раніше чи пізніше увійде в конфлікт із сигналами, що посилюються мозковими платами. Відтак мені потрібно було якимось чином заглушити свідомість. Електросудомна терапія не є строго обґрунтованим методом неврологічного лікування. Суперечки між спеціалістами точаться до сьогодні» [1, с. 140]. Така «терапія» дійсно дала результати, незважаючи на своє жорстоке рішення катувати дітей, вчені були задоволені.

Проект можна було б вважати успішним, якщо б не сталося те, чого ніхто не очікував. У об'єднаній свідомості ботів зародилася психоістота, яка перехопила керування над хлопчиками. Після «виходу на сцену» психоістоти протистояння «людина – машина» відходить на другий план. Тепер герої роману борються не з так званими роботами, а з розумною та хитрою істотою, яка керує машинами для вбивства.

Провина за катастрофу, яка трапилася після втечі ботів, лежить не тільки на Кейтаро Рока та Ральфі Доєрнбернзі, винен також і Вадим Хорт – російський програміст. Він увів у програму ботів код, який дав змогу навчатись і розвиватись хлопчикам, а разом з ними і психоістоті: «Вадим Хорт насправді не удосконалював ботів. Він наділив їх власним компілятором, який може генерувати програмний код на основі будь-яких дій, і тепер боти можуть удосконалювати самі себе» [1, с. 221]. Вчинок Кейтаро та Ральфа є жахливим, але вони просто створили зброю, контрольовану зброю. Вадим Хорт удосконалив цю зброю: дав ботам розум, здатність до навчання.

Існує багато книг та фільмів, які попереджають щодо безвідповідального використання людиною її наукових здобутків, і такі історії, зважаючи на швидкість розвитку людства, ще довго залишатимуться актуальним. Винахід учених у романі Макса Кідрука «Бот» міг бути використаний для добрих справ – лікування людей, але натомість перетворився на зброю. Вчені, зображені Максом Кідруком, працювали задля реалізації проекту, не розуміючи, що їхнє творіння становить велику загрозу для людства. Допоки винахідники будуть реалізовувати свої розробки, не надто зважаючи на їхню небезпеку, існуватиме загроза, а подібна література залишатиметься актуальною.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кідрук М. Бот. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 480 с.
2. Костецька Л. Жанр трилера в творчості М. Кідрука. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія : Філологічні науки. 2015. № 2. С. 133-137.
3. Мясников В. Технотриллер – здесь и сейчас. Знамя. 2001. № 10. С. 175-185.
4. Пасько І. Жанрово-стильова специфіка технотрилерів Макса Кідрука. Наукові праці. Філологія. Літературознавство. 2016. № 264. С. 86-91.
5. Фасоля Т. Коментоване читання Макса Кідрука. URL : <http://litakcent.com/2012/11/29/komentovane-chytannja-maksa-kidruka/> (дата звернення: 16.09.2019р.).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.В. Демченко

УДК 81 3742 : 82-31=161.2

Драган В.О.

ОДОРАТИВНІ НАЗВИ У ТВОРАХ ЯРА СЛАВУТИЧА

У статті досліджено особливості вживання одоративних лексем (слова із семантикою «запах»), використані у поезіях Яра Славутича. Вивчено їх функціональну специфіку (семантичне використання).

Ключові слова: відчуття, троп, лексема, семантика, одоративний, запах.

The article explores the peculiarities of the use of odorative lexemes (words with the semantics «smell») used in the poetry of Yar Slavutych. Their functional specificity (semantic use) is studied.

Key words: sensation, tropes, tokens, semantics, endowment, smell.

Мова поезій Яра Славутича є багатою на різні виражальні засоби, що виявляють свій вплив на читача. Поет вдається до складних побудов поетичного образу, багатой

метафоричності, найрізноманітніших мовно-стилістичних засобів. Добра обізнаність із ментальністю українців, специфікою їх побуту допомагає авторові дібрати такі мовні засоби, які найбільш точно й глибоко описують їхні відчуття, емоції, настрої.

Творчість Яра Славутича досліджували в різних аспектах. Серед інших варто виділити праці: В. Олексенка, М. Пентилюк, І. Немченка, А. Демченко, І. Гайдаєнко, В. Тихоші, Н. Чухонцевої, В. Демченка та інших філологів.

Незважаючи на достатньо великий арсенал публікацій з цієї теми, питання лексико-семантичної структури, стилістичного використання лексики на позначення одоративних назв у поезіях письменника розкрито не достатньо глибоко. Саме цим і зумовлений вибір теми статті.

Семантичне поле «назви чуттєвої сфери» в лінгвостилістичному аспекті у поезіях Яра Славутича становить об'ємний рівень, вартий того, щоб на ньому зупинитися окремо і з'ясувати його семантичну та стилістичну цінність.

Мета нашої публікації передбачає дослідження лексем на позначення відчуттів на позначення запаху, що функціонують у творах Яра Славутича.

Мета передбачає розв'язання таких завдань: вивчити семантичні особливості мовних засобів, що несуть семантику запаху.

Аналізуючи вірші Яра Славутича, виявляємо, що назви запаху він використовує досить часто і з різною семантикою.

Запах – це конкретна властивість тієї чи іншої реалії, що в нашій свідомості відображаються через нюхове відчуття. Існує безліч одоративів, здатних сприйматися людиною, а оцінка їх знаходить вираження у слові.

Мова виробила цілий ряд синонімічних засобів, щоб передавати відтінки сприймання запахових якостей. Використання цих засобів спостерігаємо у творах Яра Славутича.

Автор для увиразнення й підсилення звучання поезій використовує спільнокореневі слова на позначення назв запаху. Наприклад, слова *пахнуть, пахучий, пропах, пахіт, пах, пахло, запахуца, пахоці, запашина, запах*, або *дух, духмяний, духовиті* – на позначення запахових відчуттів.

Звернемося до поезії «Поблизу Кривого Рогу». У ній назва на позначення запаху додає більшого емоційного звучання:

*І тхне з кар'єру вибуховий видих –
Пече в легені смертоносний жар...* [43, с. 348]

За допомогою запахової лексеми *тхне* автор малює реалістичну картину нищення природи, недбалого господарювання, шкідництва.

У поезії «Азія» автор створює образи відчуття території за допомогою назви смаку *кислий* та іменника *пахіт*, вони доповнюють один одного, уточнюють одоративне відчуття:

*...Орди на схід і на захід.
Юрта, конина і кислий кумис
Твій переповнюють пахіт* [43, с. 250].

Аналізуючи поезію, «Лист із табору» звертаємо увагу на те, що тут ужито одоративну назву. Поет використав рідковживане слово *пахіт* у значенні запах, яке разом з іншими стилістичними засобами змальовує нестерпну картину табірної життя, де люди страждають від нещастя і хвороб, бо:

*Запікся кров'ю бурий схід.
Кривавить сонця бурий захід.
З бараків поту бурий пахіт
Поймає бурий небозвід* [43, с. 303].

Продовжуючи тему душевних переживань, відображених у поезіях Яра Славутича, треба згадати і про назви запаху, які теж увиразнюють мову поета, доповнюють образи героїв.

Із почуттям вдячності і провини звертається поет до матері, яка «довго молилась» Богові, щоб синові «долю велику послав...» у поезії «Матері» [43, с. 269]. Змальовуючи

образи матері та рідної сторони, які приходять до нього листком запорозького дуба, «що віяв любов'ю», поет уживає стилістично забарвлені слова **віяв, повіють**. Словосполучення **віяв любов'ю** у значенні **пахнув любов'ю, приносить запах любові** автор застосовує з метою передачі переживання, туги за рідними.

Відчувається, що болить душа поета за рідну Україну, її природу. Він проти «зайд» і тому, вживаючи словосполучення **повіють остудою**, підсилюючи звучання, неприязні до тих «зайд», автор хоче, щоб вони відчули цей запах остуди. Про це читаємо у поезії «Гнилі моря на тілі України»:

*Упертий Фатуме, від злих сваволь
Бодай вітрам відбитися дозволь, –
Нехай на зайд остудою повіють* [43, с. 341].

Дієслово **повіють** у словосполученні з іменником остуда – «на зайд остудою повіють» виконує важливу образно-естетичну функцію.

Досить частотними у творах Яра Славутича є слова, що означають назви запаху. Це спільнокореневі лексеми **дух, духмяніє, духовитий** або **пахнуть, пахучий, пропах, пахіт, запахуца** та інші. З'ясуємо стилістичні особливості слів із спільним коренем **-дух-**.

У поезії «Сняться ниви – гривасті коні!» автор переносить дію в сон, щоб уявити себе на рідній землі. З метою підсилення бажання побачити Батьківщину, показати, наскільки сильне в нього почуття любові до рідної землі, Яр Славутич уживає вираз «духмяніє стара земля», де слово **духмяніє** має безпосереднє значення запаху:

*Житнім хлібом, гречаним медом
Духмяніє стара земля...* [43, с. 136].

Простежуємо вживання інших назв запаху. У вірші «Плугатарі», окрім прикметника **запашина**, що має значення **пахуча** (та, що гарно пахне), поет використовує слово **дух** у значенні **запах**:

*Сокира і заступ, мотика і плуг,
І кінь витривалий, як вірний друг, –
Таких не полине густе гілля,
Вітає таких **запашина** земля!
Постіл із сириці, важкий кожух,
Окрайці хлібини, цибульний **дух**;
Нехай на привілі борвій кружля, –
Такими рясніє масна рілля!
Ідуть вони на захід-схід,
За ними чорнозему **пахне** слід, –
Такими квітує, як майво, даль,
Не квітуть утоми ратайський жаль!* [43, с. 189].

Усі ці слова увиразнюють, підсилюють звучання поетичних рядків, що уславлюють багатство і щедрість рідної землі.

В іншому стилістичному ключі використано слово **духовиті** у вірші під назвою «Візантійські крихти» [43, с. 232]. Це слово вжите у сполученні з прикметником **лілейні** та іменником **обійми**, тому в рядках цієї поезії слово **духовиті** означає не просто **запашині**, а й **ніжні, блаженні**, що створює відчуття задоволеності.

Нагнітання почуття задоволеності спостерігаємо у поезії «Розляглись поля широкі», де за допомогою лексичного повтору слова **пахнуть** виникають запахові відчуття:

*Хай милуюся, як ниви
Пахнуть спілими хлібами,
Пахнуть коренем вологим,
Пахнуть сонцем степовим* [43, с. 9].

Ті ж відчуття приємного запаху, теплоти родинного вогнища створює автор, уживаючи дієслова **пахне і п'янить**:

Сім'я сідає до святного столу,

Де пахне сніп і де п'янить узвар... [43, с. 183].

У поезії «Моє чоло дві зморшки перетнули» значення слова **пахучий** можна трактувати двояко: як ознаку, що вказує на одоративне відчуття, або на смак. Але більш виражене в ньому відчуття смаку.

І мед-вино тепера п'ють по святах

Ще й калачем закушують пахучим [43, с. 19].

Почуття приємності від калача підсилюється прикметником **пахучий**.

Функція слова **пах** у поезії «Приснилось: у рідних степах...» виражається в називанні запахової дії, але оскільки слово складається з одного кореня **пах**, то звучання його є різким, лаконічним: «*Чебрець відчайдушно пах*» [43, с. 320].

Деякі інші функції в поезіях Яра Славутича виконують слова на позначення запахів типу **дмуть, чадіє, тхне** тощо. Нейтральні у своєму значенні слова на позначення запаху автор використовує з метою уточнення, увиразнення понять, явищ. Спостерігаємо такий засіб у поезіях «Село! І з болю серце захворіє» [43, с. 346], «На Україні не один Чорнобиль!» [43, с. 345], у згадуваній вище поезії «Поблизу Кривого Рогу» [43, с. 348], «Ім'ям Калініна він закаляв» [43, с.368] та інших ужито такі слова: **дмуть, чадіє, парують гниллю, тхне, прілого**. У рядках названих поезій читаємо:

Довкружний сморід – мов постояв кобель

Разів стосот, ходивши на пробіг [43, с. 345].

У цій же поезії:

Запоріжсталь, Донбас і Кривий Ріг

Димами дмуть, збиваючи із ніг... [43, с. 345].

Цікавими є сполучення слів для називання запаху. Наприклад, з іменниками типу **дух, пахоці, сморід** Яр Славутич сполучає дієслова **духмяніє, дурманить, чадіє, тхне**.

Лексичні засоби відтворення запахів в поезії Яра Славутича достовірніші в тих місцях, де сам автор глибоко їх відчуває, співпереживає і виводить потрібні слова для точної передачі реального змісту колись побаченого, відчутого. Він виступає як митець, якому властива лірично-романтична спрямованість і стильові імпровізації. Подекуди в його поезіях можемо зустріти уявну передачу запаху. За допомогою засобів відтворення запаху він надзвичайно переконливо та образно-зримо втілює у висловлення свою експресію, що дає змогу читачеві або слухачеві проіннятися всім єством обставин, подій, змальованих автором.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Славутич Яр. Твори : в в томах. Т. 1. Київ : Дніпро; Едмонтон : Славута, 1998. 469 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.В. Гайдаєнко

УДК 821.161.2-1.09

Жевак З.В.

МІФОЛОГЕМА МІСЯЦЯ В РОМАНІ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА «ТРИ ЛИСТКИ ЗА ВІКНОМ»

У статті розглядається реалізація лунарного образу в романі «Три листки за вікном» відомого українського письменника Валерія Шевчука з позицій міфокритики.

Ключові слова: символ, архетипний образ, міфологема місяця, міфопоетика, світогляд.

The article deals with the implementation of the lunar image in the novel «Three leaves outside the window» by the famous Ukrainian writer Valery Shevchuk from the standpoint of myth poetics.

Key words: symbol, archetypic image, the mythologeme of the moon, mythopoetics, outlook.

Свідомість людини спроможна сприймати світ не тільки в реально-видимих формах, а й через аналогію різних явищ. Уявлення наших пращурів про все, що їх оточувало і чого вони не могли пояснити, пов'язувались із міфічними образами. Використання прадавніх символів у літературі дає змогу краще сприйняти і зрозуміти твір.

Міфопоетичні особливості творчості В. Шевчука аналізували Н. Городнюк, М. Жулинський, Г. Косарева, М. Павлишин, Г. Полякова, Н. Федорак та ін. Проте досліджень про міфологеми місяця в романі «Три листки за вікном» в сучасному літературознавстві немає, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Місяць вважається другим за важливістю небесним світилом. Він є символом циклічного ритму часу. Його фази – зародження, зникнення, поява – символізують безсмертя, веселість, а також постійне оновлення [2, с.506]. Сповідуючи астральний культ, стародавні слов'яни вірили у здатність нічного світила впливати не тільки на земну природу та господарські процеси, а й на життя самої людини. У романі-триптиху В. Шевчука «Три листки за вікном» лунарний образ супроводжує життєвий шлях головних героїв, корегуючи їхню долю.

У першій повісті роману «Ілля Турчиновський» головний герой, роздумуючи про існування його самого у величезному просторі, спостерігав за нічним небом: *«Місяць плив, як човник, намагаючись утриматися на нетривких хвилях неба. ...вічне існування (...) з його смішним, ненадійним човником, котрий ніколи не пристане до берега»* [7, с. 83]. Порівнюючи нічне світило з човником, «символом останнього шляху» [2, с. 868], що пливе хвилями житейського моря, автор відображає душевний неспокій головного героя – мандрівного дяка Іллі Турчиновського, показуючи, що він на схилі літ почувається самотньо. Головний герой намагається затриматись вдома, але йому страшенно бракує подорожніх пригод, він постійно про них думає. Перебуваючи у постійних роздумах про похід, і навіть перебуваючи вдома, Ілля насправді знаходився десь далеко. Він порівнює себе з човником, котрий ніколи не пристане до берега. У фольклорі човник символізує розлуку, прощання. Для мандрівника така міфологема пророчить закінчення подорожі, смерть. Тобто, Ілля Турчиновський розуміє, що скоро закінчиться його життєвий шлях.

У другій частині роману Петро – перший втікач від одруження з примусу – дременує у степ: *«Вряди-годи позирав у небо і побачив нарешті місяць»* [7, с. 186]. Головний герой, коли перебував серед степу на самоті, хотів якнайскоріше побачити супутника землі і своєї долі. *«Той запалав іржаво-золотистим сьйвом, холодним рудуватим полум'ям, і на цілий степ стало чути один звук – калатання серця втікача»* [7, с. 186]. Лунарний образ, постаючи в іржаво-золотистому сьйві, згідно християнських вірувань трактується як світло Христа [2, с. 389]. Відбувається не тільки зоровий контакт Петра з місяцем, а й спостерігається присутність високої духовної сили. Для того, щоб підсилити значення і надання нічному світилу можливості очищення від гріхів, автор зображає місяць у полум'ї. Відповідно до міфологічних уявлень багатьох народів світу полум'я було наділено здатністю очищувати від гріхів, знищувати сили зла та відроджувати. Під впливом такого місяця *«...на цілий степ стало чути один звук – калатання серця втікача»* [7, с. 186]. Серце, за народними уявленнями, – центр людської життєвої сили. *«Від серця до неба шляху не треба»* – говорять літературні джерела [2, с. 470]. Отже, з появою на небі нічного господаря Петро досяг найвищого стану спокою – атараксії.

«Петро утеклий» другий, після несправедливого суду над ним, побачив у вікні місяць: *«Петро дивився у мале загразоване віконечко – просто на нього світив великий, повний і червоний місяць»* [6, с. 193]. Як відомо, наші пращури остерігались, «щоб місяць не вперся у вікно», особливо повний, не зазірав до хати. Адже це віщувало якесь лихо. Підсилює стан неспокою найагресивніший червоний колір нічного світила, що символізує кровопролиття, небезпеку, загрозу, смерть. Це говорить нам про те, що головний герой готувався до смерті, адже він знав, що дружина хотіла його позбутися, щоб бути з іншим.

В. Шевчук у другій частині роману змальовує легенду про прокляття Каїна. Через вбивство брата на місяці з'явилися пляма, що підтверджувала вбивство Авеля Каїном для

того, щоб люди бачили і більше ніколи не повтрювали такого гріха: *«Стояв серед неба червоний і плаский, і на ньому чітко промальовувалося дві людські постаті один стояв, розставивши ноги і звівши руки з вилами, а другий на тих вилах конав»* [6, с. 193]. Ми знову бачимо нічне світило червоного кольору. У цьому випадку воно символізує пролиту кров вбитого брата. Дивлячись на нічне світило, головний герой, зраджений жінкою та побратимом, бачив себе конаючим, насадженим на вила. Отже, перебуваючи у скрутному становищі, відчувши на собі несправедливість світу, у головного героя болить душа. Такий вигляд астрального світила навіює страх і погіршує душевний стан.

В. Шевчук підкреслює велике значення місяця в житті головного героя, ще раз нагадуючи про неминуче лихо: *«Знову заkostenів і заціпенів він біля віконечка, погляд його мертвий зробився, бо знову дивився на червоний, незрушний місяць із сірими тіннями людських постатей на собі»* [7, с. 196]. І знову нічне світило насторожує, наповнює великим неспокоєм перед людським судом.

У розповіді про третього втікача Петра автор наділяє місяць здатністю прокладати дорогу: *«Між ті квіти прокладав срібну дорогу місяць...»* [7, с. 212]. Нічне світило виступає у ролі орієнтира в житті, показуючи правильний шлях. Жахливі події, які відбувалися у житті Петра Гайдученка, дуже тривожили його. Він блукав полем, «як тіло без душі». Отже, міфологема місяця інстальована у ролі будівника шляху, підсвідомо впливаючи на головного героя, намагається повернути його до життя, заспокоїти, поєднати душу і тіло.

Нездатний боротися з безсонням, Петро Гайдученко дивився у вікно на нічне світило: *«Вливав мерехтливе сяйво місяць, котрий спинивсь у горішній круглій шибочці і майже всю затулює»* [7, с. 214]. Як вже згадувалось раніше, коли місяць заглядає у вікно, затуляючи собою усю шибку – це свідчить про якусь пересторогу.

Згідно вірувань стародавніх слов'ян, місяць – нічне Око Боже [1, с. 305], тобто він бачить усе, що відбувається вночі. «Петро дивився на той місяць – холодне величезне око, що пильно світило до нього, і йому здавалося, що розтає тут, на ложі, мов шматок криги» [7, с. 214]. Головний герой знав, що нічне світило є свідком ганебних подій, що відбувались у його домі. Його страшенно мучило сумління і через це він хотів зникнути з цього світу.

Місяць, що зменшується, асоціюється з можливими невдачами: *«Місяць почав меншати й меншати, начебто набридло йому стояти близько до землі...»* [7, с. 214]. Вбачаючи у місяці себе, Петро також хотів віддалитися від земних перепетій: *«...а захотілося політати в небесах...»* [7, с. 214]. Тобто, він прагнув безтурботного життя. *«... і летів він все далі й далі в глибину, до тієї зірки, що завжди його супроводить...»* [7, с. 214]. Прадавні слов'яни вірили, що кожна людина при народженні має свого янгола-охоронця, котрий сидить на небі із запаленою свічкою в руках і пильнує із зоряного царства за душею, щоб чогось лихого не сталося [1, с.202]. Головний герой прагне потрапити під крило янгола, стати ближче до нього: *«...десь там вони зустрінуться, де він зможе бути однакового з нею розміру. І ось уже він став такий, як зірка, на той рух усі інші зорі відсунулись у глибіню, через те, й сталося те диво: небо зовсім почорніло, і палали на ньому лише дві зірки»* [7, с. 214]. Петро прагнув відділитися від усього лукавого світу. Таке трактування лунарного образу говорить про те, що головний герой бажав опинитися поруч зі своїм янголом-охоронцем, щоб той захистив його від усього несправедливого світу.

Згідно міфологічним уявленням українців, коли на небі з'являється молодик, то люди вірили, що не можна починати робити якісь важливі справи. У другій повісті в оповіданні «Знайда» Симон питає пораду у своєї жінки, як вона ставиться до того, що він перевірить слуг, які стережуть його господарство. Під час розмови дружина побачила у небі місяць-молодик: *«Погляд її блукав десь поверх паркану, де густіли, окублюючись, сутінки і де прорізався у небі тоненький серпик місяця»* [7, с. 238]. Вона побачила нічне світило, котре нічого доброго не віщувало, але не надала тому великого значення. Згодом сильно пошкодувала про те, адже чоловік трагічно загинув. Отже, поява у нічному небі молодика говорить про засторогу не звершувати важливих починань.

У третій частині роману в повісті «Ліс людей, або «Чорна книга Киріяка Сатановського» ми бачимо наступне зображення астрального образу: «У небі палав голий місяць...» [7, с. 344]. Постаючи перед нами оголеним, нічне світило показує себе таким, яке воно є, без прикрас.

Промені місяця виступають символом духовного аспекту світла в п'їтьмі [2, с. 506]: «Місячне проміння потоком уливалося б у його розхилену душу і розсівалося б там» [7, с. 193]. Спостерігаючи за с'яйвом нічного світила, головний герой другої частини роману побачив у ньому спасіння своєї душі.

У третій частині роману, гуляючи по місту теплого осіннього вечора К. Сатановський підняв голову і подивився в небо: «Стояв, широко розплющивши очі, і в ті очі натікало місячне проміння, сухе й тепле...» [7, с. 355]. Сповнюючись місячним промінням, вчитель досяг стану блаженства. Адже місячні промені наділені здатністю очищувати і наділяти людину блаженним спокоєм.

Місяць як свідок усього, що відбувається вночі залив своїм с'яйвом наглядача: «Смотритель стояв облитий місячним с'яйвом, я бачив його бліде, майже мертво обличчя» [7, с. 344]. Нічне світило, осяявши обличчя чоловіка, надало йому образу неживої людини. Та насправді, він був дуже наляканий, бо очікував зустріч зі своїм племінником-розбійником. Місячне с'яйво, яке не випромінює тепла, а світить холодним, мертвим с'яйвом, підсилює страх перед небажаною зустріччю.

Відгомін стародавнього культу місяця вбачають у варениках. Аби місяць сприяв добробуту, йому приносили жертву у вигляді вареників. У домі Петра Гайдученка жінка після вечері залишила на столі вареники. Вночі господар почув дивний шелест, ніби хтось повзе по долівці, а згодом і чавкання: «...схопило чимдуж вареника, щоб з'їсти» [7, с. 215]. Ми бачимо, що якась потойбічна сила з'їдає вареник, тобто знищує і сам символ місяця, щоб той не мав можливості стати свідком безчесних подій.

Отже, міфологема місяця у романі-триптиху Валерія Шевчука «Три листки за вікном» стає свідком нічних подій, застерігає від лиха, виступає у ролі вказівника шляху, очищує від гріхів та впливає на внутрішній світ людини, покращуючи його.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Войтович В. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с. 3
2. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, В.В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавришенко В.М., 2015. 912 с. 4
3. Жулинський М. У вічному змаганні за істину // Шевчук В. Три листки за вікном : роман-триптих. Київ : Рад. письменник, 1986. С. 3-14. 5
4. Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О. 100 найвідоміших образів української міфології. К.:Орфей, 2002. – 448 с. (100 найвідоміших)
5. Косарева Г.С. Давньосвіт Валерія Шевчука : Художня рецепція старовинних літературних пам'яток : монографія. Миколаїв :ЧДУ імені Петра Могили, 2013. 164 с. 6
6. Рак И. Египетская мифология. Изд. 2-е, переработ. и дополн. Санкт-Петербург : «Журнал «Нева»; «Летний сад», 2000. 416 с. 8
7. Шевчук В. Три листки за вікном : роман-триптих. Київ : Рад. письменник, 1986. 587 с. 9

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Т.О.Цепкало

ФЛОРОСИМВОЛИ В ПОЕЗІЇ ІГОРЯ КАЛИНЦЯ

У статті аналізується флористичний символізм в поезії Ігоря Калинця відповідно до фольклорної традиції та прадавніх уявлень українського народу.

Ключові слова: символ, флористичний образ, світобачення, поезія.

The article deals with the floristic symbolism in the poetry of Igor Kalinets in accordance with the folklore tradition and ancient ideas of the Ukrainian people.

Key words: symbol, floral image, worldview, poetry.

Символічні образи в поетичних текстах відіграють важливу роль для розуміння та трактування авторських поглядів на навколишню дійсність, на світ взагалі та для розкриття смислових підтекстів. Використання флористичних образів фіксується ще з усної народної творчості, оскільки вони відтворюють прадавні вірування українського народу.

Лірика Ігоря Калинця була предметом дослідження О. Буряк, Г. Віват, М. Ільницького, Т. Салиги, Т. Цепкало, О. Черненко та ін. Флоросимволи в ліриці митця розглядаються вперше.

Символічні образи рослин в поезії українських письменників здебільшого пов'язані з уснопоетичною традицією. Так, С. Єрмоленко зазначає: «Фольклоризми об'єднують відповідні слова – народнопоетичні символи, слова – номінації народних обрядів, етнографізми, які виконують вторинну функцію в мові художньої літератури» [3, с. 222]. Лірика Ігоря Калинця не стала винятком. Найпоширенішим флористичним символом України є калина. Цей образ зустрічається у вірші поета «Свято»:

*Запрошує гостей на обійстя калина,
вдягнувши в китиці багрові жовту плахту.
І гості йдуть крізь листя безпросвітну зливу
в пошиті мохом і падолистом палати [4, с. 28-29].*

Означення китиць рослини багровими відповідає дійсності та народним уявленням про червону калину, в образі якої поєднуються стихії води та вогню: «Саме завдяки цьому стоїть калина завжди червоною – і в сірі тумани, і в холодні зливи, і в нещадні суховії, й в люті морози» [1, с. 457]. Зі змісту вірша зрозуміло, що події відбуваються восени, про що яскраво свідчать жовті фарби листя («жовту плахту») та вказівка на падолист. В уснопоетичній творчості калина здебільшого оспівується або біля хати, або в лузі чи лісі. У поетичному тексті Ігоря Калинця ця рослина знаходиться біля двору, запрошуючи гостей до обійстя. Це також відповідає давнім українським віруванням: «В широкому сенсі, калина – це символ вогню, українського роду і неньки-України, духовної нескореності й світлої пам'яті. Тому має бути біля кожної хати, біля кожної садиби» [1, с. 457]. Таким чином, автор використовує фольклорні мотиви в зображенні національного флористичного образу.

Символом Батьківщини в українській народнопісенній творчості також постає соняшник: «як соняшник повертає за Сонцем свою голову, так і людина думкою, словом і ділом звернена до своєї Вітчизни. Як Сонце для соняшника – єдиний і незамінний орієнтир, так і для людини Батьківщина – єдина і найвища цінність» [1, с. 466-467]. І. Калинець в багатьох своїх віршах відтворював прадавні язичницькі вірування, відповідно до яких сонях традиційно поставав символом сонця. Наприклад, у вірші «Коструб»:

*Прибудь, Кострубоньку, колісницею сонця,
яструбом чуприни розсічи хмари.
Шукає тебе лада, як сонця сонях,
хоче стати до шлюбу з тобою в парі [4, с. 31].*

Як бачимо, флористичний образ тут відтворюється відповідно до прадавнього світобачення. Коструб – це «солом'яне опудало у вигляді чоловіка, яке заздалегідь виготовлялося молодичами наприкінці Ярилових свят, коли відбувалися проводи бога

Ярила» [2, с. 248]. Письменник персоніфікує Кострубонька, на якого чекає богиня веселощів, світової гармонії, краси, шлюбу та любові Лада. Тому автор у трактуванні образу Коструба не дотримується традиційних уявлень.

У вірші «Різдво» Ігор Калинець також згадує богиню Ладу, що свідчить про поєднання двох релігій – язичницької та християнської. Спочатку автор завуальовано описує народження Божого сина, а потім використовує поганські мотиви та прадавні флоросимволи:

*Я знайшов себе у країні колядок
на шорсткім солом'янім килимі.
Наді мною калиноуста Лада
схилилась вишневою калиною [4, с. 37].*

Означення богині Лади калиноустою та порівняння її із вишневою, тобто червоною, калиною є цілком логічним, оскільки ця рослина є символом «духовного життя жінки, в якому – і дівочість, і краса та кохання, і заміжжя, і родинні радощі та смутки, і сімейне щастя та людське горе» [1, с. 457]. А фольклорні джерела засвідчують, що словом «ладо» «називали дорогу любу особу – не тільки чоловічої, а й жіночої статті» [2, с. 271]. Рослинний образ вишні тут згадується також недаремно, тому що він є символом «рідної землі та України, матері й дівчини-нареченої (...), красу та взаємну любов» [1, с. 454]. Тому всього в двох рядках вірша автор зміг розкрити всі характеристики весняної богині за допомогою флорообразів. Проте в цій поезії зустрічається ще один рослинний символ – солома – «обов'язковий елемент усіх річних обрядодійства, символ відродження творчих сил природи, які просинаються з поворотом Сонця із зими на літо» [2, с. 494]. Поруч із зображенням колядок цілком доречними є згадка про солом'яні килими, адже в цих ритуальних піснях згадуються обставини народження Сина Божого – в яслах на соломі. Тому ця рослина використовується також в різдвяних обрядах. «На Новий рік у хаті підвішували величезну гірлянду, вив'язану з соломи» [2, с. 494]. Тобто український поет вдало поєднує елементи різних релігій.

Язичницькі боги в ліриці І. Калинця зображуються здебільшого традиційно, особливо в перший період його творчості. Так, Перун в однойменному вірші митця пов'язаний із таким флоросимволом, як дуб:

*Осиротіли подніпровські горби високорівні.
З-під скосогору з драгви Перун вилазить.
Дубове своє тіло задубіле під дубом гріє
(золоті вуса русалкам пішли на прикраси) [4, с. 41].*

Перун – це «бог наймогутніших сил неба і землі, блискавки і грому. У предків культ Священних гаїв був культом Перуна, ототожнюваного з дубом» [2, с. 363]. Як бачимо, у вірші цей бог має дубове тіло і сидить біля дуба. Про вуса згадка також має міфологічне підґрунтя, тому що наші предки його уявляли «у вигляді літнього чоловіка зі срібною головою та золотими вусами» [2, с. 363]. Саме так зображує цього персонажа І. Калинець, тому що на старість Перуна вказує означення його тіла дубовим. А також це пов'язане з тим, що давні вірили, що восени громовержець «замикає небо і йде на відпочинок. Всю зиму він спочиває на Алатир-камені. А першим весняним громом знову розводить полум'я грози і, заварюючи чудодійний напій з живої води, воскрешає землю, проганяє Мару і холод» [2, с. 364]. Натяком на те, що дія відбувається навесні, є те, що бог гріється під дубом і вилазить із драговини. Праслов'яни вважали саме це дерево Перуновим, «бо в нього найчастіше влучає грім. На честь громовержця горіли вічні вогні, які постійно підтримували деревиною дуба; якщо такий вогонь гаснув, його знову запалювали тертям шматків священного дерева» [2, с. 364]. Символіка цього флористичного образу також має архаїчні корені, адже дуб – це символ могутності, довговічності, цілісності, здоров'я, сили [1, с. 454], що в українських народних піснях також уособлював чоловічу міць. Таким чином, митець відтворює давні уявлення наших предків.

Отже, в поезії Ігоря Калинця флористичні символи зображуються відповідно до прадавніх вірувань слов'ян. Автор використовує образи калини, дуба, вишні, соняшника та

ін., що традиційно використовуються в усній народній творчості. Язичницькі боги в ліриці митця пов'язані із рослинами, зображення котрих підкреслює міфологічні уявлення наших предків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багнюк А.Л. Символи українства : художньо-інформаційний довідник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 512 с.
2. Войтович В.М. Українська міфологія. Видю 2-ге, стереотип. Київ : Либідь, 2005. 664 с.
3. Єрмоленко С. Фольклор і літературна мова. Київ : Наукова думка, 1987. 245 с.
4. Калинець І. Поезії. Львів : ЛА «Піраміда», 2008. 608 с.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Т.О.Цепкало

УДК 811.162.1:81'373.21

Журавльова Є.О.

ІМЕНА ІНОЗЕМНИХ ДІЯЧІВ У НАЗВАХ ХЕРСОНСЬКИХ ВУЛИЦЬ

У статті розглядаються особливості мовної політики в Україні, дія законів «Про декомунізацію» на теренах Херсона. Проаналізовано групу годонімів міста, пов'язаних з іменами іноземних діячів.

Ключові слова: годонім, закон, номінація.

The article deals with the features of language policy in Ukraine, the effect of the Laws of Decommunization in Kherson. A group of city hodonyms related to the names of foreign figures is analyzed.

Key words: hodonym, law, nomination.

Одним із інструментів мовної політики України на сьогодні є закони «Про декомунізацію», результатом дії яких стало перейменування географічних об'єктів на всій території України, що мають безпосереднє відношення до постулат радянської влади, а також до тоталітарної системи. Упровадження згаданих законів стало базисом для викорінення явища українсько-російського білінгвізму на території України, а також остаточного витіснення пережитків радянського режиму: постулат, ідеологій, символіки тощо.

Не оминула дія цих законів і місто Херсон, зокрема його вулиць, провулків, проспектів, площ, скверів, парків, проїздів, шосе. Усього було перейменовано 104 міських об'єкти, із них 80 вулиць, 14 провулків, 4 парки, 2 площі, 2 проїзди, 1 проспект та 1 шосе.

Метою нашої розвідки є аналіз групи годонімів Херсона, пов'язаних з іменами іноземних діячів.

Усі новостворені годоніми пов'язані з певними історичними подіями (3%), визначними діячами України та зарубіжжя (16%), певним міським об'єктом (3%), є деформованими (2%) або такими, що існували до приходу радянської влади (53%). Великий пласт нових назв географічних об'єктів тепер знаменується іменами видатних діячів, що мають безпосереднє відношення до Херсонщини (23%). Значна кількість годонімів є антропологічними, тобто такими, що пов'язані з власними іменами людей.

Найменування вулиць, провулків, проспектів та інших геоназв утворюють особливий складник «пам'яті» міста, оскільки їх поява відображає систему цінностей того періоду, коли виник той чи інший годонім, і ставлення сучасного соціуму до таких найменувань – від нейтрального чи терпимого і до остаточного заперечення. Граничним виявом подібного ставлення постає цілковите несприйняття певної назви як репрезентанта минулої епохи,

відкриття нових фактів про відповідну подію, діяча чи реалію, ім'ям яких і названо відповідний географічний об'єкт.

Сукупність внутрішньоміських об'єктів, до яких належать вулиці, провулки, площі, будинки, набережні та інші споруди утворює загальну й досить складну систему простору міста. Ці об'єкти прийнято називати урбанонімами, а у їх системі найбільшу кількість становлять годоніми. Годоніми (від грец. *ὁδός* – «шлях, дорога, вулиця, русло») визначають як власні назви лінійних топографічних об'єктів урбанонімного простору (вулиць, проспектів, бульварів, провулків, набережних, проїздів) [2, с. 7].

А. Титаренко слушно зараховує годоніми до найбільш нестабільної частини урбанонімного простору, пояснюючи це тим, що такі об'єкти зазнають перейменування у зв'язку з історичними, політичними чи соціальними змінами в країні загалом чи в місті зокрема [3].

Годоніми як складники урбанонімії Херсона заслуговують на дослідження, оскільки це надзвичайно численні елементи онімного простору міста. Вивчення сучасного стану урбанонімії необхідне також через те, що динамічність номінаційного процесу, часті найменування й перейменування вимагають ґрунтовного розгляду.

Серед годонімів-персоналій виділяємо три групи:

- найменування на честь чужоземних осіб;
- найменування діячів загальноукраїнського значення;
- найменування, пов'язані з визначними діячами Херсонщини. Домінантною за кількістю номінацій є перша група.

Найчисельнішою у групі найменувань на честь іноземних діячів є підгрупа **«культурно-мистецькі діячі»**, серед яких виділяємо такі підгрупи:

- поети, письменники, публіцисти (вул. *Герцена*, вул. *Гоголя*, вул. *Гончарова*, вул. *Грибоєдова*, вул. *Добролюбова*, вул. *Достоевського*, вул. *Жуковського*, вул. *Івана Вазова*, вул. *Кости Хетагурова*, вул. *Крилова*, вул. *Лермонтова*, вул. *Льва Толстого*, пров. *Маяковського*, вул. *Некрасова*, вул. *Огарьова*, пров. *Островського*, пров. *Пушкіна*, вул. *Серафимовича*, вул. *Тургенєва*, вул. *Фонвізіна*, вул. *Фурманова*, вул. *Чернишевського*, пров. *Чехова*), вул. *Шолом-Алейхема*, вул. *Шота Руставелі*, вул. *Янки Купала*);
- художники (вул. *Айвазовського*, вул. *Баженова*, пров. *Крамського*, вул. *Левітана*, вул. *Нестерова*, вул. *Рєпіна*, вул. *Серова*, вул. *Сурікова*, пров. *Шишкіна*);
- режисери й артисти (вул. *Вахтангова*, вул. *Станіславського*, вул. *Щепкіна*);
- композитори (вул. *Чайковського*).

Ця класифікація дає змогу встановити своєрідну ієрархію пріоритетів суспільства. Жителі Херсона менше орієнтовані на наукові досягнення людства, аніж на культурно-мистецьку діяльність. «Прагнучи відбити в назвах те, що повинно залишитися в суспільній пам'яті, номінатори підсвідомо віддають перевагу передусім універсальним цінностям, які пройшли крізь віки. До таких належить і мистецтво» [3]. Як свідчать аналізовані матеріали, подібні висновки можна зробити і стосовно годонімії Херсона.

Другою за кількістю номінацій є підгрупа мілітаристського значення, а саме **«військові, адмірала, ватажки»**: просп. *Адмірала Сенявіна* (російський флотоводець), вул. *Кутузова* (російський полководець і дипломат, генерал-фельдмаршал), пров. *Степана Разіна* (ватажок Селянської війни 1670-1671 років у Московії), вул. *Суворова* (російський полководець, один із засновників російської військової справи), просп. *Ушакова* (російський флотоводець, адмірал). Сюди ж відносимо годоніми, пов'язані з іменами Героїв Радянського Союзу: вул. *Бордунова*, вул. *Гагаріна*, пров. *Гастелло*, вул. *Говорова*, вул. *Дорофєєва*, вул. *Карбішева*, вул. *Чкалова*, вул. *Шенгелія*.

Незначна кількість годонімів Херсона вшановує **чужоземних науковців**: вул. *Академіка Гарле*, вул. *Докучаєва*, вул. *Ломоносова*, вул. *Людвіка Заменгофа*, вул. *Тимірязєва*, вул. *Ціолковського*.

Після введення в дію законів про декомунізацію підгрупа «*громадсько-політичні діячі*» значно скоротилася: вул. *Державіна*, вул. *Ісмаїла Гаспринського*, вул. *Уварова*. Як свідчать дані, до 2016 року годоніми на позначення осіб, пов'язаних із радянською владою та діяльністю комуністичної партії переважали, на сьогодні ж вони зникли як такі з карти України. На теренах Херсона це вулиці *Фрунзе*, *Ватутіна*, *Блюхера*, *Дзержинського*, *Чапая*, *Баумана*, *Щорса*, *Рози Люксембург* тощо.

У результаті дії законів про декомунізацію група годонімів-репрезентантів чужоземних осіб у 2016 році поповнилася лише двома одиницями: вул. *Людвіка Заменгофа* (польський лікар і лінгвіст, творець штучної мови есперанто) і вул. *Ісмаїла Гаспринського* (кримсько-татарський просвітител, письменник, педагог, культурний та громадсько-політичний діяч).

Проведений аналіз годонімів свідчить, що більшість персоналій, пам'ять яких увіковічують найменування вулиць міста, жодного стосунку до Херсона не мають, та й до України загалом. Обґрунтованими можна вважати лише окремі одиниці: просп. *Адмірала Сенявіна* (ім'я віце-адмірала Олексія Сенявіна пов'язують із заснуванням міста, він очолив експедицію для визначення місця розташування Херсона), вул. *Бєлінського* та вул. *Щепкіна* (1846 роком датується їх перебування у Херсоні), вул. *Дорофєєва* (Герой Радянського Союзу, командувач 295-ї стрілецької дивізії, що брала участь у визволенні Херсона від німецько-фашистських загарбників), вул. *Маяковського* (у грудні 1912 році поет відвідав Херсон), вул. *Олександрівська* (найменування вулиці пов'язане з перебуванням імператора Олександра II в Херсоні у серпні 1878 року), вул. *Суворова* (командуючий військами Херсонського корпусу під час російсько-турецької війни 1787-1791 років, проживав у Херсоні з 1792 до 1794 року), просп. *Ушакова* (російський флотоводець, командувач Чорноморського флоту (1790-1798), ім'я Федора Ушакова пов'язують із заснуванням міста), вул. *Шенгелія* (Герой Радянського Союзу, командир батальйону 295-ї стрілецької дивізії, що брала участь у визволенні Херсона від німецько-фашистських загарбників).

Отже, годоніми будь-якого населеного пункту є передусім джерелом інформації про нього, вони розкривають багатство історії, культури, традицій та звичаїв місцевого населення. Прикрим є той факт, що серед годонімів Херсона навіть після впровадження в дію законів про декомунізацію, домінують годоніми-репрезентанти іноземних діячів, зокрема письменників, артистів, художників, науковців тощо. Залишається тільки сподіватися, що майбутнє покоління ходитиме вулицями, проспектами та провулками, що увіковічують пам'ять вітчизняних героїв та діячів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Галай О.Б. Українська урбанонімія Закарпаття в ХХ–ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 2009. 29 с.
2. Карпенко Ю.А. Топонимия Буковины: автореф. дисс. ... д-ра філол. наук: спец. 10.661. Киев, 1967. 29 с.
3. Колоїз Ж.В., Титаренко А.А. Годоніми із глорифікаційною семантикою в урбанонімному просторі Кривого Рогу. *Український смисл*. 2015. С. 72-82.
4. Про Концепцію державної мовної політики. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>. (дата звернення 14.09.2019 р.)

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.А. Мартос

ВЕРБАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ДУША»

У статті розглядається порівняльні конструкції поетичного тексту на позначення концепту «душа».

Ключові слова: концепт, порівняльна конструкція, поетичний текст.

The article deals with the comparative constructions of the poetic text to denote the concept of «soul».

Key words: the concept, comparative construction, poetic text.

Художня українська література містить широку інформацію про ментальність народу, а вивчення домінуючих концептів мовної картини світу письменника вводить у концептосферу української духовності. Художнє пізнання душі народу письменником перетинається з науковим дискурсом, своєрідно його дублює або модифікує, вносить несподівані образносміслові нюанси [1, с. 337]. Одним із ключових концептів української культури, який представляє собою багатомірну логіко-сміслову сутність, що поєднує у собі сакральну та несакральну ознаки, є концепт «душа».

Аналіз функціонування лексеми «душа» в текстах української мови в різні періоди її розвитку показує, що вона із давніх-давен належить до широковживаних.

Душа стала об'єктом наукового дослідження як у філософії, так і в релігієзнавстві, мовознавстві, фольклористиці, літературознавстві тощо. Тлумачний словник подає таке визначення поняттю «душа»: 1. Психічний стан, загальне внутрішнє спрямування; свідомість. 2. За релігійними віруваннями – безсмертна, нематеріальна основа в людині, що відрізняє її від тварини. 3. Сукупність рис, якостей, властивих певній особі. 4. Про людину (при визначенні кількості). 5. Основа, суть чогось [4, с. 275]. Дослідження, яке здійснила М. Скаб, дає змогу стверджувати, що найстійкішими, найактивнішими протягом усіх століть виявилися два значення цього слова – «безсмертна нематеріальна основа в людині», та «людина» [2, с. 89].

Для побудови номінативного поля концепту «душа» ми акцентували на порівняльних конструкціях з прямою номінацією концепту: *душа ласкава, наче озеро* (В. Стус), *це людська душа дрижить, як море* (В. Стус), *неначе стріли, випущені в безліт, так душі наші* (В. Стус), *душа одлегла, розносячись, наче рвана хмара* (В. Стус), *ті душі чорним дьогтем аж ляцять* (В. Стус), *ті душі, наче вивітрені гори* (В. Стус), *відбігли, наче пси, повиухли душі голі* (В. Стус) *дерева, наче душі – темні й голі, смуток у душу, мов мед у соти* (С. Жадан), *як художину, душу не гайтуй* (В. Герасим'юк), *душу примітивну, як метелиця, білу й зрозумілу, наче сніг* (В.Симоненко), *душі вернулась половина, як блудний син* (С. Кочерга), *душа, неначе свічка на столі, стоїть в промінні, ангелів вино невидиме давно, як сльози на ріці, як мертві душі наші* (Н. Білоцерківець); *вхідні двері – навстіж, наче душа* (О. Ірванець), *видує душу, закрутить, як аркуш паперу* (О. Забужко), *він душі людські до лиця підноси́в, за шкiрку взявши, ніби кошенят* (Ю. Бедрик) та ін.

Аналіз семантики порівняльних конструкцій поетичного тексту дозволяє виявити низку ознак, що характеризують «душу» як явище матеріального світу:

- «душа» має рідинний склад (*душа – озеро, душа – море, душа – хмара, душа – дьоготь, душі – сльози, душі – вино*);
- може бути ласкавою (*душа ласкава, наче озеро*);
- може бути спустошеною, знівченою (*душа одлегла, розносячись, наче рвана хмара; ті душі, наче вивітрені гори*);
- може не мати фізичного прояву (*ангелів вино невидиме давно, як сльози на ріці, як мертві душі наші*);

– є об'єктом дії (неначе *стріли, випущені в безліт...так душі наші; смуток у душу, мов мед у соти; видує душу, закрутить, як аркуш паперу*).

Перцептивний образ концепту «душа» представлений сукупністю уявлень органів чуття: зоровий образ (78 %): *неначе стріли, випущені в безліт, так душі наші; душа одлегла, розносячись, наче рвана хмара; ті душі, наче вивітрені гори; відбігли, наче пси, повщухли душі голі; дерева, наче душі – темні й голі; смуток у душу, мов мед у соти; душа, неначе свічка на столі, стоїть в промінні; ангелів вино невидиме давно, як сльози на ріці, як мертві душі наші; вхідні двері – навстіж, наче душа; видує душу, закрутить, як аркуш паперу; він душі людські до лиця підносив, За шкірку взявши, ніби кошенят; тактильний* (7 %): *душа ласкава, наче озеро; звуковий* (7 %): *Ті душі чорним дьогтем аж лящать*. Когнітивний образ являє собою уподібнення душі явищам природи (85%) та артефактам культури (14 %).

Отже, ядро концепту «душа», яке можна вичленувати із семантичної структури порівнянь, містить яскравий образний компонент – рідинність (42 %). Звідси і головна когнітивна ознака «душ» – поліморфність, що дозволяє їй приймати в уявленні мовців різні концептуальні вияви – від свічки до пса. Порівняння душі з водними масами цілком відповідає загальнолюдській тенденції, якій притаманне розуміння душі як оази людського ества. У цьому значенні конотативно прочитуються усі характеристики, які можуть супроводжувати концепт «душі»: душа, як вода (озеро), може «застоятися»; як вода, може відновлюватись, пересихати, її може «штормити» (море) тощо. Так само, підтекстово прочитуються і кольори, у яких мовці бачать душу – синій (*озеро, море*), чорний і білий кольори (*дьоготь, свічка, аркуш паперу*), червоний (*вино*), коли ознака компаратора (*дьогтю, свічки, аркуша*) переноситься на суб'єкт порівняння (душу).

Проведений Ю. Степановим етимологічний аналіз слова «душа» [3, с. 84], дозволив виділити сутнісну схожість двох близьких концептів «дух» і «душа», яка відображена у словникових статтях тлумачних словників. Різницю цих концептів, яка полягає у сутності чоловічого роду та статі і, відповідно, жіночого роду та статі, дослідив свого часу К. Юнг, який відновив архаїчний, глибинний концепт свідомості, архетип, що проявляється у підсвідомості чоловіків як певна жіноча суть, і у жінок, навпаки, як певна чоловіча суть. Таким чином приходимо до розуміння концепту «душі», яке полягає у характеристиці власного психічного стану, на кшталт концепту «я», проте з відчутним сентиментальним самоозначенням, що зумовлено жіночим родом денотата.

Порівняльні конструкції на позначення концепту «душа» також дають змогу визначити інформаційний зміст концепту, який створений когнітивними ознаками, що характеризують сутність та диференційні складові елементи концепту. Цей зміст збігається з першим визначенням поняття «душа» Тлумачного словника української мови – «психічний стан, загальне внутрішнє спрямування» [4, с. 275], проте не ототожнений зі свідомістю. Порівнюючи душу, мовці відсторонюються від неї, осмислюють та усвідомлюють її, що свідчить про наявність ментальних процесів, які душі не належать, і власне підтверджує нашу тезу про розмежування понять свідомості й душі у сприйнятті авторів.

Дібраний матеріал компаративних конструкцій було опрацьовано на предмет граматичної структури. Так, морфологічне вираження категорії числа предмета порівняння «душа» нерівномірно поділяється на дві групи. Першу (35 %) складають множинні значення душі, які використані авторами для передання значення «спільності з іншими індивідуумами»: *неначе стріли, випущені в безліт, так душі наші; ті душі, наче вивітрені гори; ангелів вино невидиме давно, як сльози на ріці, як мертві душі наші; відбігли, наче пси, повщухли душі голі; він душі людські до лиця підносив, за шкірку взявши, ніби кошенят*. Другу (64 %) – одиничні значення, що, власне, характеризують стан душі конкретного мовця: *душа ласкава, наче озеро; ще людська душа дрижить, як море; душа одлегла, розносячись, наче рвана хмара; смуток у душу, мов мед у соти; душа, неначе свічка на столі, стоїть в промінні; вхідні двері – навстіж, наче душа; видує душу, закрутить, як*

аркуш паперу. Цей поділ дозволяє виявити таку класифікаційну ознаку, як належність до ментальної площини «своя», «наша», що підтверджено наявністю присвійних займенників.

Предикативні (*дрижить, повищили, ляцять, розносяться, відбігли*) та ад'єктивні ознаки, використані у сполученні з підметом «душа» містять семантику руйнації і спустошення, що яскраво служать для вираження нездорового стану душі, її поневолення і, врешті, позбавлення ознак суб'єкта дії на противагу актуальному значенню «об'єкт дії».

Зона оцінки найбільше представлена в атрибутивних характеристиках денотату *душа*: *ласкава, одлегла, рвана, вивітрена, темні, голі, отерплих, мертві, безмежну, молодісінька, набрякла*. Очевидно, що мовці ставляться до об'єкта пізнання з ніжністю та співчуттям.

Енциклопедична зона містить такі характеристики: душа є вмістилищем для чогось, може бути відкрита до чогось, душа страждає, може бути чутлива, може нічого не відчувати.

Отже, аналіз порівняльних конструкцій поетичного тексту дозволив сформулювати таку макроструктуру концепту «душа»:

1. Образний компонент: різнокольоровий, природний, предметний;
2. Інформаційний зміст: «душа» має значення «психічний стан, загальне внутрішнє спрямування», не тотожна свідомості;
3. Інтерпретаційне поле: зона оцінки: сприймається мовцями позитивно (зі співчуттям); енциклопедична зона: є вмістилищем для чогось, страждає; регулятивна зона: «душа» потребує особливої уваги та догляду, тому що є найціннішою для людини; соціально-культурна зона: концепт представлено в українській та світовій філософській традиціях; пареміологічна зона містить авторські афористичні вислови *душу, закрутить, як аркуш паперу* тощо.
4. Когнітивні класифікаційні ознаки, що концептуалізують денотат душі, представлені трьома складовими: 1) душа є об'єктом, а не суб'єктом дії, 2) душа переносить страждання, 3) душа диференційована на свою (власну) та спільну (наші душі).
5. Польова структура: ядро – душа у поетичній свідомості мовців має аморфний, рідинний вигляд, ближня периферія – душа провокує агресивні дії щодо себе навколишнього світу, дальню периферію складає перебування душі в стані спокою та гармонії.

Отже, феномен «душі» концептуалізований українською поетичною свідомістю в яскравих образах, шляхом асоціативного сприйняття об'єкта; першопричина, походження «душі» залишаються на периферії когнітивної свідомості. Інтерпретація результатів семантико-когнітивного дослідження порівняльних конструкцій свідчить, що у структурі концепту можуть бути досить яскравими суперечливі когнітивні ознаки, пор. – *ті душі чорним дьогтем аж ляцять; видує душу, закрутить, як аркуш паперу* (білий колір); *душу примітивну, як метелиця, білу й зрозумілу, наче сніг*. Найактуальнішою для «душі» у порівняльних конструкціях виявилась когнітивна ознака страждання (50% від загальної кількості порівнянь).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голобородько К. Концепт «душа» в структурі духовного поля (на матеріалі поезії Олександра Олеся). Південний архів: зб. наук. праць. Філологічні науки. Вип. XIV. Херсон, 2002. С. 336-341.
2. Скаб М. Динаміка семантики концепту душа в українській мові. Українська мова. № 3. 2007. С. 80-89.
3. Степанов Ю. Константы: Словарь русской культуры: Опыт исследования. Москва : Школа «Языки рус. культуры», 1997. 824 с.
4. Тлумачний словник української мови : Понад 12500 статей (близько 40000 слів) / [За ред. д-ра філологічних наук, проф. В.С. Калашника]. – [2-ге вид., випр. і доп.]. Харків : Прапор, 2004. 992 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор В.П. Олексенко

ВИДИ МЕТАФОР У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «ДІВА МЛИНИЩА»

У статті розглянуто особливості використання метафор у романі Володимира Лиса «Діва Млинища». Досліджено види метафор за структурою та морфологічними ознаками.

Ключові слова: метафора, морфологічний принцип, структура.

The article deals with the peculiarities of using metaphors in Vladimir Lis's novel «Diva Mlynucha». Types of metaphors by structure and morphological features are investigated.

Key words: metaphor, morphological principle, structure.

Серед оригінальної тропіки, яку Володимир Лис використовує в романі «Діва Млинища», чільне місце належить метафорі, яка є одним із основних словесних ресурсів його ідіостилю та засобом образності мовлення.

Метафора як художній засіб вже давно стала об'єктом вивчення науковців, зокрема Н.Д. Арутюнової, А. Вежбицької, В. Вовк, Т.А. Єщенко та ін.

В українській лінгвістиці послуговуються такими визначеннями метафори: 1) метафора як семантичний процес, «при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні у свідомості мовця»; 2) метафора – це похідне значення мовної одиниці, утворене таким чином [4, с. 334].

Мета нашої статті полягає в дослідженні метафор за структурою та морфологічними ознаками на матеріалі історичного роману Володимира Лиса «Діва Млинища».

Для аналізу метафоричних утворень у романі Володимира Лиса ми застосували морфологічний підхід до класифікації метафор, який базується на приналежності базових метафор (слів-оболонок) до певної частини мови, і виділили **дієслівні** та **іменні**.

Найбільшу групу метафоричних конструкцій у романі «Діва Млинища» складають **дієслівні метафори**: «**Мо' сонце грало між деревами...**» [3, с. 15]; «**...а тут велика мовчазна тінь виросла в проїмі дверей...**» [3, с. 20].

Дієслівні метафори ми поділили на такі, що позначають **конкретні** та **абстрактні** речі.

Серед зображальних засобів виокремлюємо такі, які вказують на **конкретні** речі: «**...сонце вже визирало ген-ген із низу за деревами...**» [3, с. 20]; «**Небом пливли хмари, виглядали зорі...**» [3, с. 46].

Дієслівні метафори на позначення **абстрактних** понять Володимир Лис використовує найчастіше для передачі емоційного стану героїв: «**Страх залізним обручем охопив сперишу голову, стиснув скроні, а тоді скував усе тіло**» [3, с. 21]; «**Його душа тремтіла тоже мов уостаннє**».

Зовсім невелика кількість використана Володимиром Лисом іменних метафор, до яких відносимо **іменникові** та **прикметникові**.

Іменникові виконують не лише номінативну, образну та експресивно-оцінну функції, а й концептуальну функцію, яка ґрунтується на їх здатності формувати нові концепти на основі вже сформованих понять. Яскравий приклад такого вживання ми спостерігаємо в реченнях: «**Матвій все ж вирішив спробувати перехитрити стару каргу на ім'я Смерть**» [3, с. 151]; «**...він вибирався з тих заметів своєї душі й пасток світу**» [3, с. 58].

У романі для означення прикметних рис об'єктів мислення, вираження опредметненої чи якісної ознаки через оцінно-експресивне маркування, що має на меті активізувати творчу уяву читача, Володимир Лис вживає **прикметникову метафору**. Напр.: «**Матвій стояв із закам'янілим лицем, тільки скули ходили**» [3, с. 145]; «**Землі, яка є в нього, й землі на**

всенькому білому світі» [3, с. 147]; «Хочеш почути правду альбо солодкої брехні ждеш?» [3, с. 148].

Ми також класифікували метафори за структурою та виділили такі типи: **прості**, **ускладнені** і **складні**.

Прості – це ті, у яких семантичне ядро складається з двох компонентів. Напр.: «*Вечір обрушився на нього*» [3, с. 51]; «*Час тік поволі...*» [3, с. 129]; «*Тиша лякала ще більше*» [3, с. 129].

Ускладнені – це структури, у яких спостерігаємо розгортання одного чи обох компонентів метафоричного образу: «...з-за хмари *виглядає красчок сонця*» [3, с. 39]; «*Ця тиша висмоктувала його душу*» [3, с. 44]; «*Удача сама пливе до рук...*» [3, с. 110].

Складні – формуються тоді, коли один із компонентів семантичного ядра метафоризується двічі, тобто входить до складу двох семантичних ядер. Напр.: «*Наступна думка спинила його, кинула спершу в жар, а потім обдала льодяним холодом...*» [3, с. 44]; «*Був інакшим, серце його черствіло й плакало*» [3, с. 57]; «...*дух його полетів, занарував над водою...*» [3, с. 15].

У романі метафора виступає в різних сполученнях з іншими тропами, наприклад: метафора + порівняння. Метафори-порівняння відображають безпосереднє зіставлення двох об'єктів за допомогою різних сполучників, наприклад:

- **як**: «*Вечір запах, як мовби осінь на весну перетворилася*» [3, с. 51]; «*Місця, де не проросте, як отруйні ягоди, тривога*» [3, с. 107].
- **мов (немов)**: «...*шум по садку гуляє, немов запізнілий вечорничник*» [3, с. 42]; «*І тонка цівка на ріки, мов жилка на руці*» [3, с. 62].
- **наче**: «...*сонце, почервоніле, наче теж стомилося од роботи*» [3, с. 25]; «*Час тік поволі, наче вода в їхній річечці за тихої погоди*» [3, с. 129].

Метафори є одним із найбільш продуктивних художніх засобів у романі Володимира Лиса «Діва Млинища». Вони надають твору більшої образності та виступають емоційним вираженням внутрішніх переживань персонажів. За структурою ми виокремили прості, ускладнені та складні метафори. Послугуючись морфологічним принципом класифікації метафор, ми виділили: іменникові, прикметникові та дієслівні, що у свою чергу використовуються найбільше. На нашу думку, це зумовлено тим, що морфологічна ознака дієслова, а саме рух, дія, стан надають метафорам яскравості та виразності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрієнко Л. Генеза та особливості структури поетичної метафори бароко: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 1997. 24 с.
2. Єщенко Т. Семантико-стилістичні типи метафор: теоретичний аспект. *Український культурологічний центр*. 2010. 240 с. URL : <http://litmisto.org.ua/?p=19758>. (дата звернення 10.09.2019р.).
3. Лис В. Діва Млинища : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 368 с.
4. Тараненко О. Метафора. *Українська мова: енциклопедія* / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О.О. та ін. Київ, 2004. С. 334-337.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Г.М. Гайдученко

ФУНКЦІЇ СИМВОЛІВ У ТВОРАХ С. ЖАДАНА

У статті розглядається символ як лінгвістичне явище, функціональність назв, що представляють символи у творах С. Жадана.

Ключові слова: символ, семіотика, знак, образ, семантика.

The article deals with the symbol as a linguistic phenomenon, the functionality of titles representing symbols in the works of S. Zhadan.

Key words: symbol, semiotics, sign, image, semantics.

Слово «символ» (грецьк. σύμβολον – знак, розпізнавальна прикмета) визначається як «знак або позначка, що використовується як умовне позначення об'єкту, функції або процесу» [1], як «знак, образ або об'єкт, який використовується для позначення чогось іншого» і як «щось, що означає або має на увазі щось інше на підставі спорідненості, асоціації, домовленості або випадкової подібності» [1]. Інтерес до вивчення символу в гуманітарних науках, у тому числі лінгвістиці, до якої термін «символ» увійшов порівняно нещодавно, спричинив появу декількох окремих і незалежних трактувань поняття, найширшим з яких є розуміння символу як знака, що передбачає використання свого первинного змісту в якості форми для іншого змісту.

Важливим питанням при визначенні символу є його співвідношення з базовим поняттям семіотики – знаком, яке Ч.С. Пірс і Ф. де Сосюр розуміють неоднаково. Згідно теорії американського філософа і логіка, засновника наукового прагматизму і семіотики Ч. С. Пірса, термін «символ» уважається знаком і протиставляється двом іншим різновидам знака – іконічним та індексальним [4, с. 58-59]. Якщо в його теорії іконічний знак характеризується відношенням подібності між позначенням і позначеним (наприклад, фотографія людини), а в основі індексального знака знаходиться відношення суміжності (наприклад, зображення літака як знака аеропорту), то для символу характерна відсутність будь-якого дійсного зв'язку між позначенням і позначеним. Іншими словами, символ у теорії Ч.С. Пірса позбавлений референтної вмотивованості, він «поєднаний зі своїм об'єктом через ідеї розуму, який оперує символами, без якого такого зв'язку ніколи не могло б існувати» [4, с. 92]. Розуміння символу видатним швейцарським мовознавцем Ф. де Сосюром відрізняється від його тлумачення Ч.С. Пірсом. Ф. де Сосюр уважає символ завжди вмотивованим: «Символові властиво те, що він ніколи не є цілком довільним; він не «порожній», в ньому є залишок природного зв'язку між позначеним і позначенням. Символ правосуддя – терези – не можна замінити абичим, наприклад возом» [5, с. 90]. Саме через вмотивованість символу Ф. де Сосюр не вважає його знаком, який, на відміну від символу, завжди є конвенціональним, неумотивованим. Чисельні тлумачення символу в лінгвістичних термінологічних словниках свідчать про те, що автори дефініцій поняття, як правило, дотримуються поглядів або Ф. де Сосюра, або Ч.С. Пірса, а спроби механічно поєднати в деяких визначеннях символу обидві теорії не можна визнати вдалим, оскільки два термінологічні підходи несумісні.

За семантичною структурою серед словесних символів дуже умовно і схематично можна виділити такі групи: архетипні символи, міфологічні, космогонічні символи, біблійні слова-символи, символічні назви довкілля – дявищ природи, рослин, орнітологічні слова-символи, символи –аніمالістичні назви, антропологічні слова-символи, символізація предметних назв, символізація абстрактних назв.

У збірці Сергія Жадана «Життя Марії» наявні майже всі групи словесних символів. Наприклад, у поезії «Благовіщення» ми виділили символи на позначення слів-понять, архетипних природних явищ:

Не янгола поява (зрозумій)

*Її злякала. Міг так само їй
явитись **промінь** сонця чи вночі
зустрітись місячне проміння, пливучи,
ї сполохати – обуриє її все ж той лик,
в якому янгол їй явився... [3, с. 16].*

Лексема *янгол*, що відноситься до біблійних символів, у поезії «Благовіщення» має такі значення: захист, доброта, милосердя, невинність, краса. Архетипний природний символ представлений словом *промінь*, що означає тепло, світло, як засіб протиставлення світла темряві.

У поезії «Наші діти, Маріє, ростуть, ніби трава...» фігурує жіночий образ Марії, що порівнюється із біблійним символом Діва Марія, і в тексті вірша презентований словом *Марія*. Наприклад:

*...А ось твоїй, **Маріє**, син говорить дивні слова,
бачить різні знамення, чинить різні дива,
стверджує нам уперто, що сила в любові,
так ніби саме з любові росте трава [3, с. 52].*

Лексема *Марія* символізує жіночу силу, захисницю й берегиню, натхненницю всього доброго. Вона є уособленням найвищих чеснот, жіночої краси, доброти й чистоти, що вдало використано автором у поезії.

До твору «Хай живе перемога!» зі збірки «Генерал Юда» автор уводить лексеми, на позначення назви святого (Христос), а також використовує назву на позначення предмета (хрест):

*Не було вже нікого, хто любив тебе,
Хоч ночами ще снівся хтось.
Що втішало. І гнучний, мов хребет,
В тобі проростав **Христос**.
...Його тіло розмазували, мов жовте масло.
По м'якоті житній **хреста**... [2, с. 17].*

Магічний символ *хреста* уособлює світове дерево, сходження до вічності. У наведеному уривку слово *хрест* є символом життя, духу і матерії, як єдність чоловічого і жіночого начал. Автор використовує повтор слів з однаковими коренями (*-хрест*) з метою акцентуації уваги на цих поняттях.

Таким чином, наше дослідження засвідчує, що творчість Сергія Жадана насичена лексемами-символами, що дають образне уявлення про зміст текстів через його умотивованість, образність, багатозначність символу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Oxford Dictionaries Online. URL : http://www.oxforddictionaries.com/view/entry/m_en_gb0837530#m_en_gb0837530. (дата звернення 10.09.2019 р.).
2. Жадан С. Генерал Юда. Київ : Український письменник, 1995. 218 с.
3. Жадан С. Життя Марії. Чернівці : Meridian Czernowitz. 148 с.
4. Пирс Ч. Начала прагматизма / [пер. с англ., предисл. В.В. Кирющенко, М.В. Колопотина]. Санкт-Петербург : Лаборатория метафизических исследований философского факультета С.-ПбГУ; Алетейя, 2000. 352 с.
5. Сосюр Ф. Курс загальної лінгвістики / [пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко]. Київ : Основа, 1998. 324 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.В. Гайдаєнко

МІСЦЕ СПОРТИВНИХ ВИДАНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРІ

У статті здійснено аналіз популярних українських спортивних видань, зокрема журналу «Олімпійська арена». Зазначено мету видання, цільову аудиторію, тематику публікацій.

Ключові слова: спортивна періодика, спортивні журнали, спортивна журналістика

The article analyzes popular Ukrainian sports publications, including the Olympic Arena magazine. The purpose of the publication, the target audience, the subject of publications are specified.

Key words: sports periodicals, sports magazines, sports journalism

Спортивна журналістика від свого народження до наших днів пройшла складний шлях у розбудові частини нашої культури. Серед засновників спортивної журналістики, які залишили по собі пам'ять в історії львівського спорту, був Казімеж Гемерлінг, син гімназійного вчителя з Перемишля. Він сконцентрував те, що було найціннішим для журналіста – суспільна діяльність в спорті і його популяризація. Це була модель тогочасного спортивного журналіста: він був активним учасником і організатором спортивних заходів, які потім знаходили продовження в його репортажах та публікаціях. Згодом гімнастичне товариство «Сокіл» з 1881 року у Львові видавало місячник «Пшеводнік гімнастичний», який був методичним посібником з гімнастики [3, с. 503].

З 1 березня 1895 р. в Галичині почало виходити перше спеціалізоване видання «Коло», яке виходило майже п'ять років – до 5 грудня 1899 року. Гемерлінг в 1900 року почав видавати власним коштом новий львівський тижневик «Газета Спортова», на ілюстрованих сторінках якого розповідалося про спортивні події в Європі, про правила гри та засади різних видів спорту.

Серед інших видавців спортивних видань дослідниця Ю. Сазонова, виділяє таких, як Зигмунт Янушовський, який вів спортивну рубрику у виданні «Слово Польське», Тадеуш Дренгевич, який видавав «Газету Вечірню», Клосьнік – «Ілюстрований кур'єр спортивний», Рудольф Вацек – львівську газету «Спорт» [3, с. 504].

Сучасні спортивні журнали – це один з найбільш популярних та тиражованих напрямків у друкованій індустрії. В Україні загальний щомісячний тираж різних спортивних видань сягає 2,5 мільйонів примірників. Більшість редакцій таких видань відкрилися з 2000 років. У великих містах спортивні видання випускаються 1 раз на місяць або 1 раз на тиждень.

Цільова аудиторія спортивних видань – це читачі віком від 18 до 35 років – 65%, читачі віком від 30 до 50 років – 25%. Періодичні видання такого типу видаються для осіб, які зацікавлені спортом або професійно ним займаються.

Більша частина тиражу спортивних видань реалізуються в найбільших містах, 21% – у районних центрах або сільських місцевостях. Спортивні видання використовують такі канали розповсюдження, як роздрібний продаж, безкоштовне розповсюдження або підписка. При цьому журнали існують 2 видів: журнали для загального кола людей; журнали для професійних спортсменів.

Здійснивши загальний аналіз спортивних українських видань, можна виділити такі провідні українські журнальні видання. Журнал «**ПроФормула**» – це перший український журнал про Формулу-1 та інших видів світового та українського автоспорту. З'явився в Україні перший спеціалізований спортивний журнал «**SWIM**», присвячений водним видам спорту – плаванню, водному поло, стрибкам у воду, синхронному плаванню, підводному плаванню. Першим українським журналом про футбол є видання «**Футбол**», який виходить в Києві двічі на тиждень, заснований 1997 року. Видається в Україні й перший журнал про

силові види спорту, це видання «**Power Inside**». «Power Inside» – це журнал про спортсменів та успішних людей, а також для тих, хто піклується про своє здоров'я та красу.

Виходить в Україні і журнал для шанувальників хокею – «**Хокей без кордонів**», який видає Федерація хокею України. Першим українським мотожурналом є «**МОТО ДРАЙВ**». Це видання відтворює реальне життя мотоспорту в Україні з його різноманітними подіями. Існує на видавничому спортивному ринку України журнал – «**Наш спорт**» – журнал для патріотів України за кордоном.

Головним, всебічним спортивним виданням України можна вважати журнал «**Олімпійська арена**» – всеукраїнський щомісячний аналітичний журнал про спорт високих досягнень в Україні і світі, компас у вирі спортивних подій, гарантія якісної достовірної інформації.

«Олімпійська арена» є офіційний орган Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту і Національного Олімпійського комітету України; улюблений журнал спортсменів і тренерів, шанувальників спорту і здорового способу життя [2].

На сторінках «Олімпійської арени» спорт висвітлюється всебічно, чимало уваги приділяється видам спорту, що не належать до олімпійських. Спорт розглядається як спосіб життя, як невід'ємна складова життя людини.

Метою видання є інформувати свою читацьку аудиторію про культурні та спортивні події в Україні та інших держав світу, про історію успіху відомих спортсменів, про значущі спортивні перемоги і досягнення, про графіки проведення олімпійських ігор, чемпіонатів та їх результати; пропаганда здорового способу життя і занять різними видами спорту серед соціально активного населення України.

Цільова аудиторія видання: журнал орієнтований на широкого, масового читача, різної вікової групи, для тих, хто цікавиться спортивними подіями України та світу.

Журнал публікує різноманітні цікаві матеріали: інтерв'ю з переможцями і призерами найбільших змагань, спортивну статистику, галерею портретів видатних олімпійців, історію українського спорту, аналітичні статті про розвиток видів спорту.

Ще одним загальним українським спортивним виданням є журнал «**LIFE & SPORT MAGAZINE**». Журнал є проектом компанії «Лінар Медіа» за підтримки Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту. Журнал орієнтований на сучасних людей, які люблять життя у всіх її проявах, ведуть активний спосіб життя і цікавляться спортом.

Метою видання є інформувати свою читацьку аудиторію про культурні та спортивні події в Україні, про історію успіху відомих компаній, про нові напрямки у світі мистецтва та моди, дизайну та інтер'єру, про значущі спортивні перемоги і досягнення, про європейські та екзотичні подорожі, кухні гурманів і багато іншого; пропаганда здорового способу життя і занять різними видами спорту серед соціально активного населення України.

Цей журнал досить вдалий, цікавий, наповнений актуальними матеріалами. Він пропагує активний, здоровий спосіб життя для українського населення. Присвячений журнал успіхам в житті та спорті, є різносторонній, не обмежується одним видом спорту.

Отже, преса як один з найбільш значущих засобів масової інформації формує громадську думку, визначає ціннісні орієнтації читачів, популяризує сучасний спорт і спортсменів. В українській періодиці основний нахил робиться головним чином на футболі, баскетболі, тенісі, хокеї, а інші види спорту, в яких українські спортсмени досягають помітних успіхів – плавання, велосипедний спорт, вільна і греко-римська боротьба, стрільба, гімнастика, на жаль, не висвітлюються належним чином.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ковпак В. Українська спортивна періодика Галичини 20 – 30-х рр. ХХ ст. : історико-функціональний аспект і проблемно-тематичні домінанти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.08 «Журналістика». Київ, 2007. 21 с.
2. Офіційний сайт журналу «Олімпійська арена». URL : <http://olimparena.com.ua>. (дата звернення 17.09.2019 р.).

3. Сазонова Ю. Зародження спортивної преси в Україні та її розвиток дорадянська доба (1881-1916 рр.). Вісник Львівського університету. Серія журналістика. 2013. Випуск 37. С. 502-512.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Рембецька

УДК 08:659.113.2 (71)

Лященко В.В.

ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОГО РИНКУ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ КАНАДИ

У статті охарактеризовано сучасний ринок періодичних газетних видань Канади. Проаналізовано структуру, тематику публікацій газетних видань «Globe and Mail», «National Post», «Toronto Star».

Ключові слова: національна газета, медіакорпорації, рубрики, читацька аудиторія

The article describes the current market for Canada's periodicals. The structure, topic of publications of Globe and Mail, National Post, Toronto Star newspapers are analyzed.

Key words: national newspaper, media corporations, headings, readership

Преса Канади досить різноманітна і має свої особливості, серед яких це видання газетних видань двома мовами: англійською та французькою. Як наголошує Ю. Мовчан, п'ять великих газетних корпорацій Канади контролюють 90 % газетного ринку країни. Так, корпорація CanWest Global володіє близько 59 зі 104 щоденних газет, які виходять у Канаді [1]. До складу корпорації CanWest Global входять такі великі щоденні газети Канади, як «Vancouver Sun» («Сонце Ванкувера»), «Vancouver Province» («Провінція Ванкувера»), «National Post» («Національна пошта»), «Ottawa Citizen» («Громадянин Оттави») та інші [1].

Другою за величиною та впливовістю вважають корпорацію Quebecor, до складу якої входять газети так званої жовтої преси: «Edmonton Sun» («Сонце Едмонтона»), «Calgary Sun» («Сонце Калгері»), «Winnipeg Sun» («Сонце Вінніпега»), «Toronto Sun» («Сонце Торонто»), «Ottawa Sun» («Сонце Оттави») тощо [1].

Нині в Канаді видається понад 100 щоденних газет, з них 95% виходять на англійській та 5% на французькій мовах. Загальний тираж щоденних видань країни складає 5 млн. примірників в день. Сумарний щотижневий тираж – більше 32 млн. примірників. Як зауважує дослідниця О. Вартанова, один з п'яти канадців купує газету, двоє – читає. Основна читацька аудиторія газет – 35-49 років, адже вона є найбільш платоспроможна [5, с. 159].

В Канаді найбільш популярними є дві загальнонаціональні газети – «**Globe and Mail**» та «**National Post**», обидві вони видаються на англійській мові.

«**Globe and Mail**» – авторитетна та впливова якісна національна щоденна канадська газета. Щотижневий тираж – 2 млн. примірників, вона поступається лише масовій «Toronto Star». Заснована газета була в 1844 р. шотландським емігрантом Джорджем Брауном і мала назву «The Globe». У січні 2001 р. видання викупила мультимедійна канадська компанія Bell Globe Media [2].

Газета розрахована на читача з вищою освітою, середнього або високого достатку, який цікавиться світовими та культурними подіями. Традиційними в газеті є рубрики: політика, економіка, культура, спорт. Особливу увагу газета приділяє суспільно-політичним подіям країни та світу, що відображені у рубриках «Canada», «World», «Politics»; фінансова інформація подається у рубриці «Business», аналітика – «Opinion», популярними є рубрики «Sports», «Life», «Arts», «Drive».

Газета постійно вдосконалює свій дизайн, графічне оформлення, так у 1995-1996 роках вона була визнана Міжнародною спілкою газетного дизайну як найкраща газета у світі.

Головний конкурент «Globe and Mail» у боротьбі за серйозного читача є видання «National Post». Газета була створена в 2001 році. Щотижневий її тираж складає 1,5 млн. примірників. Вона входить до п'ятірки найбільших за тиражем видань Канади. Газета належить видавничій компанії Southam Publ., який входить до концерну CanWest Global [5, с. 160]. Видання було засноване в 1998 році Конрадом Блеком [3].

Видання розраховане на освіченого читача середнього достатку. У номері можна зустріти як серйозну аналітичну, економічну інформацію, так і світську хроніку і спортивні сенсації. У перегонях за читачем газета зайняла місце між «Globe & Mail» (якісної газетою) і «Toronto Sun» (масової), тобто по суті «National Post» – це якісно-масове видання.

Газета має різноманітні рубрики, серед яких: події та новини зі світу та країни відображені у «News», «Politics»; економічна інформація у «Financial Post»; спортивні, культурні події, стиль і життя подається у рубриках «Sports», «Life», «Culture».

«Toronto Star» – найбільша за тиражем газета Канади. Щотижневий тираж складає 3 млн. примірників. Це масова газета, розрахована на широку читацьку аудиторію. Газети виходить щодня. На її сторінках присутні: сенсації, кримінальні, світські події, політика, економіка. Фішка газети – патріотизм, орієнтація на канадську проблематику, вона часто займає агресивну позицію по відношенню до уряду США. Газета відома динамічним висвітленням спортивних подій, особливо хокею. Власником газети є корпорація Toronto Star Corp [4].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мовчан Ю.П. Особливості розвитку преси Канади. Електронна бібліотека інституту журналістики. URL : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=380>. (дата звернення 14.09.2019 р.).
2. Офіційний сайт газети «Globe and Mail». URL : <https://www.theglobeandmail.com>. (дата звернення 15.09. 2019 р.).
3. Офіційний сайт газети «National Post». URL : <https://nationalpost.com>. (дата звернення 15.09. 2019 р.).
4. Офіційний сайт газети «Toronto Star». URL : <https://www.thestar.com>. (дата звернення 15.09. 2019 р.).
5. Энциклопедия мировой индустрии СМИ: учебное пособие для студентов вузов / под ред. Е.Л. Варгановой, М.В. Блинова, Е.Л. Варганова, А.В. Вырковский и др. Москва, 2013. 464 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Рембецька

УДК 821.161.2-1.09

Мельникова А. С.

МОТИВ МАНДРІВ У ЛІРИЦІ СЕРГІЯ ЖАДАНА

У статті розглядаються семантична та функціональна специфіка мотиву мандрів на матеріалі поезії Сергія Жадана.

Ключові слова: мандри, дорога, подорож, бездомність.

The article deals with the semantic and functional specificity of the travel motif on the material of poetry by Sergiy Zhadan.

Key words: journey, road, travel, homelessness.

У літературі 90-х років ХХ століття розпочинається справжнє розширення кордонів від географічних, емоційних до культурних та мисленневих просторів. Характерними є динамічні сюжети, які тісно пов'язані з дорогою, свободою та подорожжю. Мотив мандрів – невід'ємний елемент авторського міфотворення.

Мотив мандрів у творчості С. Жадана досліджували Т. Гундорова, А. Карач, О. Максимчук, Р. Мельникова, О. Шаф та інші. Аналізуючи літературну ситуацію 90-х років минулого століття, Т. Гундорова відзначила: «Можливо, найвиразнішою метафорою, яку запропонував Жадан, можна вважати бездомність. Бездомність – це й безкінечні мандри, і втрата довіри до світу дорослих, у яких водночас із перебудовою проявилась і власна некоріненість у буття. Звідси народжувався панк – культура інфантильних дорослих чоловіків, які граються в дитячі ігри» [1, с. 167].

У сучасній літературі спостерігаємо інтерпретації мотиву дороги: «дорога» – це пошук мети [1, с. 165], «дорога, яка нікуди не веде, бездомність, безбатьківство» [1, с. 160], а для С. Жадана це найулюбленіший мотив не тільки у ліриці, а й у прозі, адже для нього подорож – шлях отримання досвіду. Характеризуючи роман С. Жадана «Депеш Мод» у статті «Весела безпритульність», П. Загребельний зробив акцент на гуморі, безтурботності та безпритульності. Це і є доміанти життєвої позиції героїв [5]. Життєва сфера героя не обмежена конкретним місцем, адже він знаходиться у постійному русі – це і призводить до власної еволюції героя з характерною самотністю та непотрібністю, бо він зосереджений тільки на собі. Як зауважила Б. Матіяш, «розгортання доріг свідчить не про героєву бездомність, а про досвід свободи. <...> мова вже не про ті дороги, які нікуди не ведуть, а ті, які ведуть скрізь» [6, с. 763].

Свобода для героїв С. Жадана – це самостійна вибудова або руйнація власного життя, звільнення від законів соціуму. Для них важливо насолоджуватись процесом, романтикою мандрівного життя. Мотив мандрів представлено образами дороги, магістралі, вокзалів та транспорту:

*Все, як завжди, має виправдання –
Всі дороги – пройдені і зайві,
Всі важкі ранкові прокидання
На порожніх і брудних вокзалах... [4, с. 588].*

Відомо, що С. Жадан є уродженцем Луганської області, тому з нестерпним болем і ностальгією пригадує мандри потягом «Суми – Луганськ»: «Потяг, яким ми їхали, <...> це був перший потяг у моєму житті, перший так би мовити, досвід залізниці, я до тепер пам'ятаю ті плацкарти, вогкі, як намоклий папір, простирадла радянських сталевих колій, дим тамбурів» [4, с. 233]. Відбувається проектування спогадів героя про потяг на процесі його дорослішання: «<...> мій старий добрий потяг Суми – Луганськ тягався кожного вечора вздовж східних кордонів, час від часу я тягався разом з ним» [4, с. 233].

Через образи вокзалів, залізниць реалізується романтика дороги. Зміна звичного оточення, несвідомість своєї подальшої долі, нові пригоди, враження – це і є джерело романтики. Романтика дороги тісно пов'язана з мотивом пошуку «землі обітваної» для письменника це Схід України:

*Диск вечірнього сонця близнювато навис,
Над обдертим автобусом, що прямує між прерії,
Слобідських поселенців заплений віз
Підповзає під небо без валіз і без віз
В ці зі Сходу ворота, навіть ні, краще – двері.
Тут суцільні пустелі, тут золото й хліб... [4, с. 554].*

У збірці «Ефіопія» С. Жадана вбачаємо романтизований образ України. Найкраще це описано у вірші «Він був листоношею в Амстердамі», де Україна – країна, де «сонце свободи не встигло зайти...втіха сходить на кожну хату. / Церкви Московського патріархату/ знімають вроки і славлять Джа» [3, с. 7]. Майстер використав прийом іронії, яка допомагає

відкрити духовне зубожіння, хаос; приваблює шукачів щастя (амстердамського листоношу-наркомана) та відбирає життя.

У збірці є й екзотичність, що реалізується через мотив подорожі. Наприклад, назва першого розділу «Кочегари» пов'язана з мотивом морських подорожей, зображує картини далеких країн, які розповідають про чарівність та бажання втечі ліричного героя від буденності, яка проявляється у героїзмі й кримінальності.

У поезії «Я добре домовився з провідником» подано два плани: романтико-героїчні мрії нелегалів та кримінальна дійсність, яка розкривається під час затримання міліцією:

*І рвався крізь морок усіх перепон,
Крізь дихання субтропічного шторму...
(їх брали вночі, блокувавши вагон,
ї кидали на першу платформу...)... [2, с.30].*

Складові мотиву мандрів – пошук та втеча – у ліриці С. Жадана доповнюються переживаннями героїв, що і характеризує його взаємодію зі світом.

Отже, під час подорожі відбувається самореалізація, пізнання, підкорення нового. Стан мандрів корелює з бездомністю ліричного героя, що вказує на відсутність власного життєвого простору. А безпритульність – це вказівка на брак душевного зв'язку з почуттями відповідальності та любові, зв'язку з рідними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гундорова Т. Постчорнобильська бібліотека: український літературний постмодерн. Київ: Критика, 2005. 263 с.
2. Денисова Т. Феномен постмодернізму: контури й орієнтири. *Слово і час*. 1995. № 2. С. 18-31.
3. Жадан С. Ефіопія. Харків : Фоліо, 2009. 121 с.
4. Жадан С. Капітал. Харків : Фоліо, 2009. 797 с.
5. Загребельний П. Весела безпритульність // Жадан С. Капітал. Харків : Фоліо, 2009. С. 226-230.
6. Матіяш Б. Його приватна територія // Жадан С. Капітал. Харків : Фоліо, 2007. 797 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.В. Демченко

УДК 82-3.161.2

Недіна Г.Є.

ЗМАЛЮВАННЯ ПОДВИГУ ГЕРОЇВ КРУТ У РОМАНІ ЮРІЯ ЩЕРБАКА «ЧАС СМЕРТОХРИСТІВ»

У статті розглядається художнє відтворення подвигу героїв Крут у романі Юрія Щербак «Час смертохристів. Міражі 2077 року».

Ключові слова: Юрій Щербак, антиутопія, політичний памфлет, герої Крут.

The article discusses the artistic reproduction of the heroic deed of Krut's heroes in the novel by Yuri Shcherbak «Time of the Death Christs. Mirages 2077».

Key words: Yuri Shcherbak, dystopia, political pamphlet, Krut's heroes.

Український письменник, сценарист, епідеміолог, публіцист, політик, діяч екологічного руху, дипломат, лауреат літературних премій ім. Ю. Яновського та ім. О. Довженка, член Національної Спілки письменників України та Спілки кінематографістів України Юрій Щербак у 2011 році опублікував роман «Час смертохристів. Міражі 2077 року». Так феєрично він, після двадцятирічної творчої перерви, повернувся до літературної творчості. Його новий твір відразу ж привернув увагу дослідників, які й до

сьогодні розмірковують над жанровою специфікою тексту. Огляд думок літературознавців подає О. Гольник у статті «Жанрові особливості роману Ю. Щербак «Час смертохристів»» [2]. Зокрема звернено увагу на відгуки старшого покоління критиків (І. Дзюби, Д. Павличка, М. Петровського, В. Скуратівського) про твір, публіцистично-емоційний характер рецензій-есе Є. Кононенко і М. Стріхи) та оцінку естетичної цінності твору письменника молодим поколінням літературознавців і критиків (А. Дрозди, В. Наріжної). Констатовано, що на першому плані в оцінці для вітчизняних дослідників – ідейне навантаження тексту, а авторський підзаголовок «Міражі 2077 року» став головним чинником при визначенні його жанрової специфіки – антиутопії як жанрового різновиду фантастики. В інтерв'ю «Українській літературній газеті» Ю. Щербак назвав «Час смертохристів» гостро політичним трилером й антиутопією, при цьому відзначивши, що «оповідь здається фантастичною» [4]. Письменник також зауважував: «Я не збирався писати про технічні дива, в романі мінімум антуражу майбутнього» [4]. Натомість О. Гольник відстоює думку про те, що «художні особливості роману дають право визначити жанр твору як політичний памфлет, що має на меті створити сатиричний портрет сьогодення, вплинути на свідомість читача і сформувані в нього неприйняття зображуваного, пробудити національну та громадянську самосвідомість, викликати непримиренність із духовно-культурною та політичною стагнацією в суспільстві, попередити про ймовірні негативні наслідки необдуманих політичних рішень» [2, с. 18]. Поділяємо міркування О. Гольник про публіцистичний характер аналізованого твору та втілення автором у художній формі геополітичних роздумів про долю України, про використання у творі елементів фантастики як вияв «улюбленого постмодерністами прийому містифікації читача, який має розгадати цей естетичний хід митця, аби зрозуміти головну ідею твору» [2, с. 14]. Вважаємо, що у своїх пошуках відповіді на питання про долю України та її місце у геополітичній грі наддержав світу Ю. Щербак звертається не лише до подій від 2005 до 2010 року, а й зазирає в минуле. Так, у п'ятій частині роману під промовистою назвою «Окупація» мова йде про невдачу плану генерала Гайдука з протидії операції «Тамерлан». «Незважаючи на регулярні заклики Фронту Визволення України до військовослужбовців збройних Сил України, що транслювалися за допомогою хакерів по офіційному телеканалі держави, війська Чорної Орди не зустріли серйозного опору» [5]. Однак, пише автор, був і виняток: «Триста учнів військового ліцею імені Івана Богуна, члени організацій ЛУК і УРА, без дозволу командування покинули військовий табір біля Носівки, вирушили на північ і, зайнявши зручну позицію в лісі вздовж шосе Е-101, по якому рухалася до Києва мотобригада орди імені М. Муравйова, атакували колони з учбових станкових гранатометів ХМ-507 спеціальними 25 мм гранатами кумулятивно-бронебійної і запалювальної дії» [5]. Навіть не обізнаний глибоко з вітчизняною історією читач відразу ж зрозуміє натяк автора на бій під Крутами. Подаємо опис «сухою мовою фактів» науковця-історика О. Бойко: «Бій під Крутами був епізодом збройного конфлікту між Українською Народною Республікою та радянською Росією. Він відбувся 29 січня 2018 р. біля залізничної станції Крути, між Бахмачем і Ніжином під час наступу на Київ більшовицьких військ. Бойові дії велися, головним чином, вздовж залізничних колій. Боем керував сотник армії УНР А. Гончаренко. В ньому взяли участь чотири сотні з 1-ї Української військової школи ім. Б. Хмельницького (не менше 400 юнкерів), 1-ша сотня Студентського куреня ім. Січових стрільців (116-130 вояків) та 20 старшин. На озброєнні вони мали 16 кулеметів і саморобний бронепоезд – гармату на залізничній платформі» [1]. Вони виступили проти 4-6-тисячного загону військ більшовицької Росії. «Обидві сторони зазнали значних втрат. Українці відступили до ешелону, що стояв у кількох кілометрах від станції. Під час відступу одна чота (взвод) студентської сотні потрапила в полон, 27 студентів і гімназистів були розстріляні. Втрати українського війська становили 250-300 бійців та 10 старшин (убитих, поранених, полонених, пропалих безвісти)» [1]. Дослідниця констатує, що у новітній українській історії немає події більш міфологізованої, ніж ця, оскільки «достовірних відомостей про фактичну сторону бою було та є надзвичайно мало» [1]. На наш погляд, Ю. Щербак створює свій художній варіант тих героїчно-трагічних подій. Він відзначає тактично грамотну побудову

бою юними захисниками: «Богунці підпалили кілька машин спереду і ззаду колони, чим викликали велику паніку серед російських найманців, яким комісари Орди обіцяли легку прогулянку до Хохландії і можливість вивезти пограбоване малоросійське майно додому на танках і вантажівках» [5]. Письменник також пояснює причини поразки своїх персонажів: надто нерівні сили, застаріла стрілецька зброя, відсутність бойового досвіду. Але при цьому наголошує на їхній хоробрості: ці хлопці, «зупинивши броньовану колону, не відступили, а по-хлоп'ячому азартно втяглися в зтяжний бій» [5]. «Оговтавшись, муравйовці викликали допомогу – штурмові гелікоптери «Казань-57», які скинули контейнери з напалмом і алюмінієвою пудрою» [5]. Так на сторінках роману Ю. Щербака загинули юні захисники Києва.

Про паралелі між сучасною історією України та подіями 1918 року говорив і письменник на презентації роману у перекладі російською мовою: «Історія прийшла в наші оселі, на наші площі, в наші душі. І це страшно. Тому що коли історія приходить, ми не знаємо, чим вона закінчиться. А історія жорстока і невблаганна. Я себе почуваю, наприклад, як 1918 року. Коли були великі українські надії і величезні трагедії. Час, коли народжувалася Україна» [3, с. 6].

На наш погляд, у своєму творі «Час смертохристів. Міражі 2077 року» Ю. Щербак звертається до трагічної сторінки історії нашого народу 1918 року, щоб нагадати читачеві про полеглих у боях за незалежність України та підкреслити державотворчий потенціал молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко О. Бій під Крутами: історія вивчення. URL : <http://history.org.ua/JournALL/journal/2008/2/4.pdf>. (дата звернення: 17.09.2019).
2. Гольник О. Жанрові особливості роману Ю. Щербака «Час смертохристів». Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. Запоріжжя, 2013. № 2. С. 13-18.
3. Цимбалюк М. Дзеркало сьогодення. Презентація книжки Ю. Щербака «Час смертохристів». Слово Просвіти. 2013. № 50. С. 6-7.
4. Щербак Ю. «Люди без моралі – це смертохристи». Українська літературна газета. 2011. № 10 (20 травня). С. 8-9.
5. Щербак Ю. Час смертохристів. URL : <https://www.rulit.me/books/chas-smertohristiv-mirazhi-2077-read-223850-1.html>. (дата звернення: 17.09.2019).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.Г. Бондаренко

УДК 82-3.161.2

Нестеренко Т. І.

ТЕМА БЕЗСМЕРТЯ ВИТВОРІВ МИСТЕЦТВА У ТВОРАХ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА «СОБОР» ТА ІВО АНДРИЧА «МІСТ НА ДРИНІ»

У статті розкрита тема величі архітектурних пам'яток як символів духовної незнищенності народів різних країн та поколінь.

Ключові слова: міст, собор, образи-символи, витвори мистецтва.

The article deals with the greatness of the architectural monuments as symbols of the spiritual annihilation of peoples of different countries and generations.

Key words: bridge, cathedral, symbols, symbols, works of art.

У рік ювілею О. Гончара літературознавці звернули пильну увагу на творчий доробок письменника, особливо на його роман «Собор», що потребує подальших досліджень, зокрема

компаративістичного характеру. Цікавою є ідейно-образна співзвучність цього тексту з романом сербського письменника І. Андрича «Міст на Дрині». Ключові образи-символи творів дуже схожі за своїм внутрішнім змістом. Вони акумулюють у собі естетичні та етичні цінності народів, стають найвищим благом, уособленням чогось тривалого та навіть вічного. Те, яку роль відіграє образ мосту в творчості І. Андрича, можна побачити в його ранніх віршах та новелі «Мост на Жепе». Цілу історію пережив міст у Вишеграді, «основний же сенс його існування полягав, здавалося, в його незмінній сталості. Його світлі обриси на тлі міста ніколи не змінювалися, як і контури навколишніх гір в небі. У низці змін і плину людських поколінь він залишався незмінним подібно річці, що тече під ним. Старів, звичайно, і міст, але це старіння неможливо було відчуту на око. Його вік, хоча міст сам по собі і був смертний, представлявся безмежним, тому що кінець його не був видний» [1, с. 237].

Насправді, якби мосту не було, то Вишеград міг би повторити долю будь-якого невеликого югославського містечка, побудованого в чистому полі біля пагорба, повільно вмираючого в наші дні. Але міст з'явився – і став сполучною ланкою, торгівельною дорогою, стратегічно важливим об'єктом, що прагнули захопити ті чи ці, точкою на карті, куди йшли шукачі пригод і всякого роду бандити, революціонери і торгаші. На ньому цілими днями сидять з трубками старі, закохуються і тужать юнаки, сміються нероби, накладають на себе руки чарівні дівчата, а у воєнний час навіть вбивають без особливих причин. Річка тече, покоління змінюються, приходять і йдуть османи, за ними – австро-угорці. Міст накопичує все нові і нові історії.

Собор у романі О. Гончара є святинею, історичною пам'яттю народу, що потрібно зберегти від мимовільного руйнування. Якусь невидиму магічну силу відчують герої, коли дивляться на нього. Для Миколи Баглая собор є незвичайним витвором мистецтва, «розкотисте зачіплянське бароко», «горда поема козацького зодчества», «вільний дух натхнення, любов висока». Він все частіше замислюється, чи створить кожен із нас щось подібне до цього, щось краще. Потребу собору бачать у своєму житті і прості, мало освічені й зовсім без освіти «праведні і правильні» люди, які живуть у селищі Зачіплянка. «Вночі собор молодіє. Зморшок часу на ньому не видно, він мовби повертається до тієї козацької молодості, коли з комишини постав юним виквітом краси і вперше сяйнув у цих степах небесними півкулями своїх бань» [3, с. 319]. Цей витвір мистецтва покликаний облагороджувати людські душі, пробуджувати потяг до духовного навіть у тих, хто встиг стати мізерним. Собор є символом величі народного духу, благородства людської душі. Тому учитель звертається до Миколи і Єльки: «Собори душ своїх бережіть, друзі... Собори душ!..» [3, с. 299]. Для О. Гончара собор є нетлінною пам'яткою козацького зодчества, він показав його як художній символ України, її духовності. Дехто бачить у соборі кришталеву споруду, цінність якої не замінити, інші – купу сміття. «Навколо вирують пристрасті, ламаються списи в щоденних баталіях, що їх ведуть будівничі з бракон'єрами, а він стоїть, думає свою одвічну думу. Про що вона? Все тут проходило перед ним, як перед свідком і перед суддею. Ще, здається, недавно рипіли гарби повз нього з снопами, клекотіла революція на цьому майдані соборному, дзвони калатали на сполох, кликали на сходки, на пожежі, то радісно, то тривожно будили передмістя, б'ючи пудовими язиками свою литу, з домішкою срібла мідь... Поглядом болю і туги востаннє дивилися на нього розширені очі дівчат-полонянок, коли їх тисячами гнали мимо собору в Німеччину. Ридання чув, і крики надій, і залізні гуркоти війни, і її, ще страшнішу тишу... Тепер велосипеди нічних змін нечутно обтікають його щодня і щоночі» [3, с. 508].

Собор в романі Олеся Гончара – символ національної пам'яті, духовності, незнищенності українського духу. Ця «горда поема степового козацького зодчества» відлунує далекими піснями і засвідчує, що з деформації національної пам'яті, національної свідомості, з втрати української пісні почалося й руйнування народної душі. Зачарований архітектурною довершеністю козацького собору, тим духовним «повівом предковичної краси», письменник майстерно в образній формі передав і переконав, що цей собор – це

творіння невідомих зодчих, це послання із сивої давнини, призначений для того, щоб уберегти людину від руйнації власної душі, від загрози безпам'ятства, щоб вистачило в неї мужності й віри відвести сокиру вандала-бракон'єра від храму. Бо ж головне призначення літератури і мистецтва, найважливіша їх місія – «стояти на варті духовності, берегти поетичне начало в людині, підтримувати в незгасності вогнище краси» [4, с. 264].

І. Бокий відзначає, що образ собору – це неприхована розгорнута метафора, що, по суті, дала назву всьому твору. «Що таке, власне кажучи, собор у «Соборі»? Цілком конкретний християнський храм, збудований козаками після розгрому Січі. Але собор водночас – і втілення високого духу народного, читай – самого народу, адже довкола доли козацького храму киплять усі пристрасті в Зачіплянці, собором вимірюється не тільки міра духовності, а й громадська сутність людини, він як рентген просвічує уми, душі, позиції, велич і ницість, благородство і підлоту, чистоту і звироднілість. Гончарівська метафора собору заснована на біблійному ґрунті і водночас – на реальних фактах: ідеологи бездуховності полюбили храми перетворювати у торжища... в тому храмі, де колись гриміли літургії і хорали, а в нові часи все віддане на поталу блюзнірству і святотатству. Саме через оцей рентген собору, через оцю розгорнуту метафору... українська література не вперше в радянські часи не просто явила світові виразки, вади, родимі плями режиму, а й у всій повноті дала моральний зріз, образ системи...» [2, с. 33].

В обох романах спільне те, що міст і собор – це архітектурні пам'ятки, витвори мистецтва, які поєднують непоєднані помисли. Вони є незнищеними в пам'яті історії, людей, поколінь. Авторі змалювали полярні світи: людей – щирих захисників та безжальних руйначів мистецтва. «Потреба собору, потреба краси, так само як і огида до руйнування, видно, завжди жевріла в цих людях, тільки жевріла вона досі непомітно, жила в надрах душ десь глибоко й пригамовано...» [3, с. 354]. Володька Лобода хоче знести собор і поставити на його місце молодіжне кафе або ж побудувати ринок для трудящих. «Ну, а своє, наше, спадщина національна? Та хіба я проти традицій?... У козацькому стилі можна все оформити, на фасаді кафе запорожець стоятиме зі списом...» [3, с. 375]. Він не цінує ні історії, ні пам'яток, в його душі не має внутрішньої святині. Хлопець не замислюється над тим, що до нього на цій землі жили люди і залишили щось про себе. Так само яким би вічним не здавався міст у романі І. Андрича, людська рука здатна знищити свої ж величні будівлі. Тут іде мова про жорстоку розправу з бунтівником Радиславом, який щоночі руйнував міст, і будівництво не просувалося, згадується легенда про русалку і немовлят-близнюків. Міст представлений як діалектичний символ, який об'єднує і одночасно протиставляє Боснію і решту світу, християн і мусульман, місто і передмістя, дитинство і старість, вигадку і реальність, минуле і майбутнє. Міст як символ стійкості, непорушності, постійності, вічності на протигагу всьому мінливому, недовговічному, смертному, людському. Це символ місця, малої батьківщини – зв'язок з корінням, традиції предків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрич І. Міст на Дрині. Київ : Дніпро, 1977. 336 с.
2. Бокий І. Тяжке, але праведнее щастя. Київ : Укр. письменник, 1993. 241 с.
3. Гончар О. Вибрані твори : Тронка. Собор. Київ : Сакцент Плюс, 2004. 512 с.
4. Гончар О. Щоденники: У 3-х т. : Т. 2 (1968–1983). Київ : Веселка, 2008. 607 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.Г. Бондаренко

КОНЦЕПЦІЯ ІНТЕРФЕРЕНТНИХ ЯВИЩ ЯК ПІДГРУНТЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУРЖИКУ

У статті проаналізовані різні підходи щодо тлумачення поняття інтерференції, під якою розуміють відхилення від норм однієї мови під впливом іншої

Ключові слова: інтерферентні явища, білінгв, двомовність, кальки.

The article analyzes different approaches to interpreting the concept of interference, which is understood as a deviation from the norms of one language under the influence of another

Key words: interference, bilingual, bilingualism, tracing.

Проблеми двомовності, багатомовності та взаємовпливу мов постійно привертають увагу дослідників. Мовні бар'єри, що долаються за допомогою міжкультурної комунікації та перекладу, постійно супроводжуються й ускладнюються взаємним пристосуванням мов, що контактують.

Результати наукових розвідок засвідчують той факт, що у визначенні поняття мовної інтерференції повної єдності серед лінгвістів немає. Одна група науковців, розглядаючи це поняття, орієнтується тільки на негативний вплив рідної мови на мову, що вивчається; інша ж включає як позитивний, так і негативний вплив. Деякі вчені визначають це поняття доволі широко і розглядають в ньому явища субстрату та запозичення, інші ж обмежуються вузьким визначенням, маючи на увазі тільки порушення мовних норм в мовленні.

Наслідки процесу мовної взаємодії простежуємо спочатку в мовленні двомовних індивідів, пізніше – в мовних системах, що зазнають під їх впливом певних змін. Найпоширенішим наслідком мовної взаємодії є *інтерференція*.

Найбільш повне визначення явищу інтерференції дає енциклопедія «Українська мова». **Інтерференція** (від лат. *infer* – між собою, *ferens* – той, що несе, приносить) – взаємодія мовних систем при двомовності, яка виникає при мовних контактах, або при індивідуальному засвоєнні нерідної мови. Інтерференція виявляється як іншомовний вплив у мовленні людини, що володіє двома мовами; цей вплив може бути стабільним (як характеристика мовлення колективу) і минулим (як чиясь індивідуальна особливість) [5, с. 225].

Поняття *інтерференція* (від лат. *inter* – між, взаємно і *ferentis* – той, що несе, переносить) у лінгвістичних словниках визначається як перенесення особливостей рідної мови на іноземну, яку вивчають [1, с. 96; 2, с. 27].

В українському мовознавстві інтерференцію розглядають як зміни в структурі чи в елементах структури однієї мови під впливом іншої. Зокрема, С. Семчинський називає інтерференцію «процесом взаємодії систем та елементів цих систем у мовах, що контактують» [4, с. 31].

Досліджуючи питання інтерферентного мовлення, мовознавці найчастіше уявляють взаємодію мов таким процесом, при якому інтерференція має лише одне спрямування: під впливом однієї мови (найчастіше чужої) відбуваються зміни в іншій (рідній мові білінгва). Така теорія у науці стала відомою під назвою «закон Віндиша».

У. Вайнрайх вважав, що зі структурної точки зору інтерференція можлива в обох мовах, що перебувають у контакті [3, с. 67]. Під час аналізу мовлення білінгвів можна зробити висновки, що «взаємодія мов є двобічним процесом». Так, наприклад, білінгви-українці, які володіють російською мовою, припускають відхилення від норми не лише в російській мові під впливом рідної, української, а й в українській – під впливом контактної російської мови. Зовсім інша справа, якою мірою інтерферентні явища виявляються в тій чи іншій мові (це залежить від багатьох лінгвістичних і позалінгвістичних факторів). При цьому двоспрямованість інтерференції виникає в умовах білінгвізму не одразу, а лише тоді, коли

знання обох мов досягають приблизно однакового рівня, в усякому разі тоді, коли мовець може спілкуватися обома мовами.

Активне контактування близькоспоріднених мов спостерігається на території колишнього Радянського Союзу. Ця взаємодія з одного боку, взаємозбагачує мови, а з іншого – призводить до негативних наслідків.

Одним із негативних результатів взаємодії української та російської мови на рівні мовлення, наслідком змішування цих мовних систем у свідомості білінгва є так звана суперінтерференція, яка в українському середовищі одержала назву суржику. Негативні соціальні наслідки суржику полягають в тому, що хоча він і не призводить до порушення комунікативного акту, але призводить до неправильного змішаного мовлення, а це, у свою чергу, свідчить про недостатній культурно-освітній рівень мовця і може викликати у його співрозмовника психологічний дискомфорт.

Отже, процес мовної інтерференції, що виникає на основі двомовності, є відхиленням від узвичаєного узусу і призводить до реорганізації фонологічної, граматичної чи лексичної системи мови. У зв'язку з цим розглядають інтерференцію на різних рівнях мови. Для виявлення наслідків інтерференції необхідне володіння мовною нормою, уміння встановити той іншомовний зразок, копією якого є означене відхилення від норм, та аргументування, що даний елемент не може бути результатом внутрішніх тенденцій розвитку мови. З лінгвістичної точки зору термін «інтерференція» використовується у зв'язку з вивченням проблеми контактування мов, для позначення тих видозмін, що спостерігаються в мовленні білінгвів як результат взаємодії різних мовних систем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранникова Л. Сущность интерференции и специфика ее проявления. Проблемы двуязычия и многоязычия. Москва : Наука, 1972. С. 88-98.
2. Беликов В., Крысин Л. Социоллингвистика : учебник. Москва: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. 438 с.
3. Вайнрайх У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования / пер. с англ. Киев: Вища школа, 1979. 236 с.
4. Семчинський С. Семантична інтерференція мов. Київ : Вища школа. 1974. 256 с.
5. Українська мова : Енциклопедія / редкол. В.М. Русанівський (співголова), О.О. Тараненко (співголова), М.П. Зяблюк та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.М. Климович

УДК 070:304

Охременко Л.І.

ГОНЗО-ЖУРНАЛІСТИКА: ІСТОРІЯ ПОЯВИ, ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті подано історію появи гонзо-журналістики, охарактеризовано цей стиль журналістики, виділено характерні її особливості.

Ключові слова: гонзо-журналістика, суб'єктивна журналістика, гонзо-стилістика.

The article presents the history of the appearance of gonzo-journalism, describes this style of journalism, distinguishes its characteristic features.

Key words: gonzo-journalism, subjective journalism, gonzo-stylistics.

Право називатися творцем напрямку «гонзо-журналістики» та її найкращим і неперевершеним представником належить американському журналісту Хантеру

С. Томпсону. Але ще до появи його відомого нарису про перегони в Кентуккі, були журналісти та письменники, в працях яких простежуються елементи гонзо-стилістики.

Ще до появи «нової журналістики» у світі назавжди запам'ятався чехословацький журналіст Юліус Фучик і його неперевершений «Репортаж із зашморгом на шії», також відомий як «Слово перед стратою». Уже тоді автор сколихнув застої стандартної журналістики. Адже цю книгу він писав не сидячи за столом та попиваючи каву. Вона з'явилася як пам'ять жахам фашистського режиму і була створена у стінах празької тюрми Панкратц. Автор повільно, наполегливо виводив слова на шматках паперу, які він діставав у тюремного наглядача. Згодом ці листи будуть зібрані в одну книгу. Цю роботу можна вважати «праобразом» гонзо, адже тут відображені реальні екстремальні події, учасником яких був сам автор. Увесь текст – вільний потік його свідомості, який поєднав усе побачене та пережите в тюрмі.

Деякі дослідники вважають, що майже на 16 років випередив Томпсона інший письменник – Вільям С. Берроуз. У 1953 році він закінчив свій роман під назвою «Джанкі», що зі сленгової мови перекладається як «наркоман» [1].

Гонзо-журналістика – це напрямок журналістики, що відбиває глибоко суб'єктивний погляд репортера на події, що відбуваються. Відрізняється агресивністю оповіді, що ведеться від першої особи, нецензурною лексикою, сарказмом і перебільшенням. Автор, часто перебуваючи під впливом психотропних речовин, є безпосереднім учасником подій, які відбуваються навколо нього [2].

Хоча його яскравим представником і зачинателем є Хантер Томпсон, але сам термін вигадав не він. Термін «гонзо» вперше був ужитий Біллом Кардосо в 1970 році в його рецензії на статтю Томпсона «Дербі в Кентуккі: занепад і мерзота». Там промайнула фраза «це чистий Гонзо-журналізм». Пізніше Кардосо пояснив, що він взяв слово з ірландського сленгу і воно позначає останню людину, що стоїть на ногах після п'янки. Також редактор наголошував, що коріння слова «гонзо» виходить зі спотвореного французького *gonzeaux*, що в дослівному перекладі означає «сяючий шлях». В усній біографії Томпсона говориться, що слово «гонзо» було взято з назви пісні Нью-орлеанського джазового музиканта Джеймса Букера [3].

З англійської це слово перекладається як «дивакуватий», «пришелепкуватий», а з іспанської – «я тебе обдурив». Серед інших визначень: «Гонзо – журналістика – журналістика без правил, анархістська журналістика, «чорний квадрат» в літературі. В гонзо-журналістиці зовсім не обов'язкова структура, часто відсутні чіткі сюжетні розмежування.

Гонзо – найчастіше репортаж, часто навіть там, де немає події для репортажу. В цьому стилі немає обмежень і правил, він не піддається канонам і рамкам, автор знаходиться в центрі того, що відбувається, він не просто оповідач, він головний герой події [2].

Структура тексту теж не має жодних обмежень, присутні цитати, сарказм, неприкриті звинувачення. Відсутність будь-якої цензури є невід'ємною частиною стилю, так само як і туманні спогади, уривчасті враження і сумбурний переказ подій. Для гонзо найважливіше – свобода.

На відміну від стандартної журналістики, гонзо-журналістика настільки суб'єктивна, що не дає об'єктивно оцінити подію, що описується. Але з іншої точки зору, стиль «гонзо» незамінний у можливості зануритися і відчувати разом з автором атмосферу об'єкта репортажу. Метою даного стилю є не опис подій, а те, як вони відчуються, які емоції відчуває сам автор [1].

До характерних особливостей стилю належать такі риси:

- автор займає центральне місце у структурі тексту, виступає головним учасником подій, єдиним оглядачем, тобто, погляд автора подається як єдино можливий;
- піднесення факту чи події вкрай суб'єктивне, найбільше значення для ідейної конструкції тексту представляє не подія як така, а реакція автора на подію;

- головною стилістичною і лінгвістичною особливістю тексту є крайня емоційність, що проявляється у використанні яскраво емоційної забарвленої лексики, а також питальних, окличних конструкцій, нецензурних слів, сленгу;
- використання діалогів, в тому числі діалог автора з учасниками подій;
- використання яскравих, експресивних, гіперболізованих виразів, розгорнутих метафор і алегорій;
- провокативність, іронія, сатира, сарказм, гіпербола;
- серед мовних особливостей, це риторичні питання і вигуки, парцеляція, еліпсис та інші стилістичні фігури, контекстні неологізми і навмисне порушення норм мови.
- опис деталей і технічних подробиць, діалоги з другорядними персонажами, побутові та кулуарні подробиці.

Нині гонзо-журналістика переживає справжній бум. Це не тільки онлайн-стріми, без яких не можна було би уявити події Майдану, це й безліч репортажів користувачів соціальних мереж, що дедалі стають поширеними в Інтернеті, вкрай суб'єктивні матеріали про ту чи іншу подію – політичну, суспільну, культурну. Популярними українськими гонзо-журналістами є репортер hromadske.tv Богдан Кутєпов і головний редактор сайту «Варіанти» Олександр Ковальчук. Гонзо-журналістика – це насамперед суб'єктивізм, погляд на події не лише очима репортера, але і його емоціями й думками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Войтенко В. Шаленство гонзо-журналіста. День. 2013. URL : <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/shalenstvo-gonzo-zhurnalista>. (дата звернення 19.09.2019 р.).
2. Вишнюк Н. Гонзо: право знати все. Media Sapiens. URL : https://ms.detector.media/ethics/standards/gonzo_pravo_znati_vse/. (дата звернення 19.09.2019 р.).
3. Томпсон Х. Дербі в Кентуккі: занепад і мерзота. Стаття, з якого розпочалася гонзо-журналістика. URL : <https://wisecow.com.ua/zhurnalistika/zhurnalistika-v-literaturi/derbi-v-kentukki-zanepad-i-merzota.-ganter-tompson.html>. (дата звернення 19.09.2019 р.).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Рембецька

УДК 82-312.1

Павлусь К. Ю.

КОМІЧНЕ ТА САТИРИЧНЕ У МАЛІЙ ПРОЗІ В. ДАНИЛЕНКА

У статті комічне та сатиричне як принцип авторського мислення розглядається у прозових збірках новел «Місто Тіровуван» та «Сон іздзьоба стрижа» Володимира Даниленка.

Ключові слова: комічне, сатиричне, іронічне.

In the article the comic and satirical as a principle of author's thinking is examined in prose collections of short stories «The City of Tirovuvan» and «The Dream of Martlet's Beak» by Volodymyr Danylenko.

Key words: comic, satirical, irony.

Комічне та сатиричне сягають корінням ще у період усної народної творчості та побутують і до сьогодні. Джерелом комічного є сміх. Сатирі властиве відображення суперечностей у гострій формі. Автор «Літературознавчої енциклопедії» Ю. Ковалів вказує, що «сатира – різновид комічного, особливий спосіб художнього відображення довкілля, який полягає в гострому, осудливому, дошкульному висміюванні негативних, потворних явищ» [4, с. 368]. Отже, основою сатири є ставлення автора до зображуваного.

Новели В. Даниленка характеризуються високою частотністю використання комічного і сатиричного.

Сатирою пройнято твір «Тір-лір-лі», в якому автор інтерпретує біблійний сюжет про народження і розп'яття Ісуса Христа. Але в ролі Месії виступає комісар, який прагне змінити світ. З дитинства він задумувався над тим, як змінити форму сонця (сатирична алюзія на плани партії змінити напрямки течії річок). «Євангельська історія» написана у вигляді протоколу із параграфами і пунктами. Розповідь ведеться від імені батька святого сімейства Йосипа, який для більшої достовірності вкраплює у свою розповідь Євангелія від Матвія, Марка, Луки та Івана, викладаючи своє бачення історії революційного життя та розп'яття сина. Мова Йосипа та апостола Луки просторічна, що підкреслює рівень мислення мовців. Про непересічних людей Лука розмірковує так: *«А я б, куме, – каже Лука, – заснував таку кумпанію, щоб їх стрибляла. Приміром, у нас по дві клепки, а тут народилося з трьома. Перевірили – і стрибали»* [2, с. 141]. *«Ото б сиділи з вами в холодку, – каже Йосипу апостол Лука, – світило б сонечко, рута б шелестіла, любисток пах, а на столі ковбас – скільки хочеш. Їж, запихайся! А верби шелестять, гунають спілі груші, а соловейко тьох-тьох, тьох-тьох. А вони копають, а вони копають, на той світ, куме, копають. Отогді, коли їх не стане, і настане правда людська. Немає, куме, сильніших, немає розумніших, немає працюватіших, немає кращих. Усі однакові, на один машлак. Поставили б тоді столи через гори й окіяни, посадили б за один стіл німців, китайців, отих, що голі бігають. Аякже, привчать до порядку. Невже б ви їм не вділили пару штанив? І – баль на весь світ! Щоб пили, гуляли, а біля стола щоб стояв хор негрів у вишитих, понімаєш, сорочках і басами ревів «Розпрягайте, хлопці, коні!»* [2, с. 141].

Сатира на радянську ідеологію та уявлення про рівність передається через образ ідеолога-месії, котрий асоціюється з антихристом.

Оповідання «Місто Тіровиван» (читається навпаки як «навиворіт») – це пародія на життя в Україні брежневських часів, періоду застою. Щоп'ять років у Тіровивані проводять вибори на очільника держави. Претенденти на найвищу посаду мусять пройти через тоненьку хистку кладку, перекинуту через баюру. Тіровиванців не цікавлять ті, хто шукає неординарних рішень (обійти баюру або за допомогою жердини перескочити її). Лише претендента, який пішов через кладку, що під його вагою зламалась, та упав у яму з брудною водою, містяни обрали новим лідером. Його дістали з баюри, дали в руки булаву і понесли до палацу: *«Оцей наш, оцей не підведе! – лунали радісні вигуки. – А то вумники! Обходять, перескакують. Та ти що – коза чи заєць? Ти – человек! То веди себе соответствующим образом»* [2, с. 10]. Сатира і гротеск чітко оприявнюють критику українців, котрі обирають найдурніших. «Місто Тіровиван» – це територія абсурду і невігластва.

Сатирою на українську еліту є оповідання «Смерть учителя». У передмові П. Білоуса «Між першою та останньою чашкою кави» до збірки В. Даниленка «Сон із дзьоба стрижа» оповідання «Смерть учителя» визначено як «художньо зашифрований, іронічно-розвінчувальний твір про «літературних батьків» нинішнього письменницького покоління» [3, с. 15].

І. Бондар-Терещенко назвав «Смерть учителя» найкращим оповіданням збірки, а П. Білоус зауважив, що воно «осібно стоїть» [3, с. 14] у книзі. Автор змальовує Київ 70-80-х років минулого століття – доби застою – з богемними пиятиками київської творчої еліти. Це своєрідний бунт проти системи. Комічний ефект створюється за допомогою бурлеску, химерного поєднання високого і приземленого: учитель розповідає притчу про змізерніння світу, а сам краде мельхіорові виделки. Отже, змізерніння стосується не лише світу, а й людей: *«Світ так змалів, – каже Павло, – що кожен посланий нам пророк буде все жалюгіднішою пародією на того, якого розп'яли. Та мусимо дякувати долі й за такого, бо кожен наступний буде ще гіршим»* [3, с. 268].

«Смерть учителя» – сатира на національну еліту, зокрема на українське шістдесятництво, яке займало угодовську позицію з владою, наївно вірячи в Комуністичну партію з людським обличчям» [1, с. 60].

Н. Яблонська цілком справедливо твердить: «Іронічні рефлексії митця розкодовують символічні площини тексту, що дозволяє говорити про авторську метамовну гру. Спроба самоідентифікації, подолання усталених культурно-ідеологічних стереотипів і комплексів, пошук відповідної форми літературної репрезентації – все це модифікувало поетику новел В. Даниленка, надавши їм ознак іронічної і філософської прози» [5].

Мала проза зі збірок «Місто Тіровиван» та «Сон із дзьоба стрижа» В. Даниленка характеризується використанням цілого спектру комічного – від гумору до гротеску, іронії та сатири.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бистрицька К. Даниленко Володимир. Редакторський практикум: Літературні портрети сучасних українських письменників: Студентські дослідницькі роботи / упоряд. В. І. Башманівський. Кафедра новітньої української літератури та соціальних комунікацій. Випуск 2. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2012. С. 55-60.
2. Даниленко В. Місто Тіровиван : Оповідання. Повість. Львів : Кальварія, 2001. 266 с.
3. Даниленко В. Сон із дзьоба стрижа: Оповідання. Львів : ЛА «Піраміда», 2007. 384 с.
4. Літературознавча енциклопедія : У 2 т. Т. 2 / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
5. Яблонська Н. Жанр іронічної новели у творчості Володимира Даниленка. URL : <http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2015/12/70.16.15.pdf>. (дата звернення 15.09.2019 р.).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.В. Демченко

УДК 82.091:821.161.2-3

Печериця А. О.

СПЕЦИФІКА ІНТРИГИ В ДЕТЕКТИВАХ Є. КОНОНЕНКО «ЖЕРТВА ЗАБУТОГО МАЙСТРА» ТА «КОД ДА ВІНЧІ» Д. БРАУНА

Статтю присвячено дослідженню художньої природи інтриги, специфіки використання та прийомів її реалізації в романах «Жертва забутого майстра» Є. Кононенко та «Код да Вінчі» Д. Брауна.

Ключові слова: детектив, інтрига, таємниця, прийом замовчування.

The article is devoted to the study of the artistic nature of intrigue, the specifics of its use and methods of its realization in the novels «Victim of the Forgotten Master» by E. Kononenko and «The Da Vinci Code» by D. Brown.

Key words: detective, intrigue, mystery, reception of silence.

Жанр детективу користується неабиякою популярністю серед читачів: напружений сюжет, загадки, таємниці, інтрига тримають увагу та інтерес до таких творів.

Наукове визначення жанру детективу обов'язково характеризується термінами «загадка», «таємниця» або «інтрига» [2, с. 60]. Інтрига – це складне й заплутане розгортання подій у творі, яке має на меті відобразити гостру боротьбу між героями для досягнення особливого напруження дії, зацікавити читача, втримати його увагу. Валерій Тюпа зазначає: «Інтрига як конструктивний інтерес нарації полягає в напрузі подієвого ряду, що збуджує певні рецептивні очікування і передбачає те чи інше задоволення цих очікувань. Будучи організацією читацького сприйняття, наративна інтрига полягає в розриві безперервної у

своїй течії історії і в пов'язуванні її фрактальних епізодів у цілісне висловлювання. Ці різноспрямовані дії неминучі, оскільки час оповіді й оповідуваний час не тільки не рівнопротяжні, а й якісно різномірні: час історії багатовимірний і континуальний, тоді як дискурсивне протікання мови одновимірне й дискретне» [4, с. 64].

Яскравими зразками детективів в українській та американській літературах є «Жертва забутого майстра» Є. Кононенко та «Код да Вінчі» Д. Брауна. Інтерес дослідників до цих творів був зосереджений на тематиці, жанровій специфіці, символіці, проте порівняльний аналіз специфіки інтриги у названих текстах ще не стали предметом пильної уваги літературознавців.

Сюжети аналізованих романів тримають читача в постійному напруженні: разом із головними героями шукає істину, намагається вирішити ряд головоломок, поринає у світ таємних товариств, переміщується в часі. Події, які стають на заваді пошуку істини, змушують читача хвилюватися, нервувати, призводять до напруженого очікування – саспенсу («suspense»), щотриває до самого кінця детективу, коли настає кульмінація, а за нею слідує розв'язка, і головний герой розкриває таємницю.

Роберт Ленгдон з «Коду да Вінчі» не є професійним детективом, він опиняється в центрі подій завдяки своїм глибоким знанням у символіці. На відміну від Лесі Касовської з «Жертви забутого майстра» Ленгдон спочатку зовсім не зацікавлений у тому, щоб брати участь у розкритті справи, більше того, його майже силою примушують допомогти. Потім він настільки занурюється в розкриття злочину, що не може не довести справу до кінця. Герой є достатньо ексцентричною особою: носить дитячий годинник із зображенням Міккі Мауса, живе усамітнено, страждає на клаустрофобію, має пристрасть до твідових піджаків та водолазок, має глибокі знання в релігії та символіці і водночас є скептиком.

Як і герої зразкових детективів, Роберт та Леся мають супутників, однодумців у пошуках істини. У «Коді да Вінчі» – це онучка загиблого куратора Лувра парижанка Софі Неве, у «Жертві забутого майстра» – це француз Мішель Арбріє (який згодом виявляється німецьким скульптором Мікаелем Готтесльойгнером). На відміну від детективу Є. Кононенко супутниця у героя Д. Брауна не є пасивною, Софі працює агентом-криптографом, дуже розумна, самодостатня жінка, бере активну участь у розкритті таємниці, суттєво допомагаючи Роберту Ленгдону, хоч ключові відкриття належать саме йому.

Розкриття вбивства не є центральною проблемою в аналізованих творах, воно є тільки поштовхом для відкриття більш серйозних таємниць. Так, наприклад, у «Коді да Вінчі» Роберт Ленгдон і його помічниця Софі повинні не тільки знайти вбивцю Соньєра, а ще й розгадати таємницю, яку він залишив, – таємницю знаходження Святого Граалю. А в «Жертві забутого майстра» Мішель, шукаючи трактат Пінзеля, сподівався знайти якісь орієнтири для власної творчої роботи: «<...> шукаючи Пінзеля, він шукав себе. Він вважав себе чи не саме тим, кому загадковий митець передав свій дар» [3, с. 156].

Напружений сюжет класичного детективу, як правило, може супроводжуватися зображенням убивств, кривавих сцен або наруги. Так, у «Коді да Вінчі» зав'язку сюжету становить вбивство. Д. Браун досить детально описує цей процес та тіло загиблого: «Кривава пляма на грудях позначала те місце, де в тіло ввійшла куля. Рана була на диво мала – лише невеличка плямка потемнілої крові.. Вказівний палець Соньєра теж був закривавлений, очевидно, він вмочав його в рану, і це було найстрашніше і найнезбагненніше в усьому цьому. Використавши власну кров як чорнило, а власний оголений живіт як полотно, Соньєр намалював у себе на тілі простий символ: п'ять прямих ліній, що перетиналися й утворювали п'ятикутну зірку» [1, с. 47]. Є. Кононенко у своєму детективі взагалі оминає натуралізм й живопис кривавих сцен.

В обох детективах представлена широка географія. У «Жертві забутого майстра» події відбуваються спочатку у Києві, а згодом головні герої відправляються на пошуки місць перебування скульптора Іоанна Пінзеля – у Львів (музей, палац Потоцького) й Бучач (Ратуша, Покровська церква, Успенський костел). Герої «Коду да Вінчі» подорожують не

тільки містами, а й світом. Події розгортаються у Франції, а завершуються в Англії та Шотландії. Отже, рух надає детективам динаміки, підкреслює стрімкість розвитку подій.

Оскільки метою інтриги є постійна напруга, то автори вдаються до різних прийомів її реалізації. Наприклад, у «Жертві забутого майстра» виділяємо такі прийоми: прийом лжеінтриги (замовник в агентстві Лесі Касовської – француз Мішель Арбріє, який згодом виявляється німецьким скульптором), прийом напруги у безвихідній ситуації (картина «Жертвоприношення Ісаака» зникає з антикварної крамниці), прийом перипетій – несподіваних сюжетних поворотів (трактат Пінзеля, що був у «чреві жертви»). Твір Д. Брауна «Код да Вінчі» реалізує інтригу через такі прийоми: прийом замовчування (автор лише в останніх розділах детективу називає ім'я Учителя – замовника вбивства), прийом втаємничення (ким насправді виявляється Софі Неве, походження її роду), прийом перипетій (місце знаходження гробниці Марії Магдалини, суть Святого Граалю). Спільними для творів виділяємо прийоми замовчування та перипетій, які є основними у розгортанні сюжету.

Сюжетна інтрига романів «Коду да Вінчі» та «Жертви забутого майстра» підтримується за рахунок глибоких і яскравих образних картин, які швидко змінюють одна одну, часто переростаючи в градацію. Проте саме напруга і динамічність формуються завдяки фокусуванню уваги на головних персонажах – Роберті Ленгдоні, Софі Неве, Лесі Касовській та Мікаелі Арберу. Незважаючи на певну усталеність та формальність, характерних для детективного жанру, в аналізованих творах перед нами постають нові «модифіковані» персонажі. Це як працівники розумової праці, з високим рівнем IQ (Роберт Ленгдон та Софі Неве), які вирішують проблеми шляхом розв'язання складних загадок, анаграм, так і незвичні для детективного жанру персонажі – монах альбінос Сайлайс, члени братства «Опус-Деї». Персонажі роману «Жертва забутого майстра» – творчі люди, кожен зі своєю таємницею.

Інтригуючи свого читача, Є. Кононенко проводить паралелі між митцем з минулого і скульптором-сучасником. Обоє митців є одержимі творчістю, ними рухає бажання увічнити себе для прийдешніх поколінь. Мішель Арбріє бажає розкрити таємницю Пінзеля з позиції мистецтвознавця і митця, і, напевно, до кінця того не усвідомлюючи, пізнати самого себе.

Аналізовані твори насичені таємничими символами, образами. Є. Кононенко акцентує увагу читача на образі «Нечаяної радості», міфологемі Світового дерева, що є уособленням єдності всього світу, символічному іржавому замку, дерев'яній статуї, боцетті – маленьких фігурах янголів – танаскульптурі Розп'яття. Д. Браун у своєму детективі використовує такі символи та образи – пентакль, п'ятикутний камінь, образ богині Венери, символічне число РНІ, роза – символ Святого Граалю, троянда з п'ятьма пелюстками, образ Марії Магдалини. Вплітання художніх деталей, символів, міфологем у канву тексту робить твір більш емоційним, інтригуючим та загадковим.

Таким чином, інтрига по-різному використовується у детективах Д. Брауна та Є. Кононенко. Автори подають свою версію пошуку мистецького артефакту, проте використовують схожі прийоми інтриги для підсилення напруги та концентрування уваги читача. Цей художній елемент не лише керує увагою читача, а й може впливати на розвиток сюжету: відволікає реципієнта від головного, змінюючи акценти, і вводить нові сюжетні лінії. Тому правильне використання прийому інтриги в детективі ставить художню вартість твору на вищій щабель і зміцнює позиції цього жанру в літературному просторі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Браун Д. Код да Вінчі. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. 478 с.
2. Кицак Л. Художня природа інтриги в детективах. Українська література в загальноосвітній школі. 2014. № 7-8. С. 60-62.
3. Кононенко Є. Жертва забутого майстра. Київ : Грані-Т, 2007. 180 с.

4. Тюпа В. Категория интриги в современной нарратологии. Питання літературознавства. 2013. № 87. С. 64-76.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.В. Демченко

УДК 81 371 : 82-1

Пісоцька О.В.

МОВНІ ЗАСОБИ ЕМОЦІЙНОСТІ У ПОЕТИЧНОМУ ТВОРІ

У статті проаналізовано особливості мовних засобів емоційності у поетичному творі, поняття емоції, лексичні засоби вираження емотивності у поетичних текстах.

Ключові слова: емоція, емотивність, експресія, емоційна експресивність.

The article analyzes the peculiarities of linguistic means of emotionality in a poetic work, the concept of emotions, lexical means of expression of emotionality in poetic texts.

Key words: emotion, emotion, expression, emotional expressiveness.

В останнє десятиліття з боку лінгвістів спостерігається посилена увага до емоційного стану людини, мовна реалізація якого ще не повністю досліджена як в теорії комунікації, так і в теорії тексту. Проте сьогодні в лінгвістиці активно розробляється проблематика «емоцій у мові». У результаті в «лінгвістиці емоцій» одним з пріоритетних напрямів є вивчення текстів, які виражають «світ емоцій», зокрема тих засобів, за допомогою яких мовець (письменник) виражає своє ставлення до тих чи інших людей, явищ, фактів, передає свої почуття, емоції.

Основними питаннями під час проведення дослідження того чи іншого тексту автора стають вивчення мовних засобів, які передають позитивне та негативне емоційне забарвлення мови надаючи певному елементові висловлювання більшої виразності, підкреслюють колоритність мови з метою привернення уваги оточуючих.

Найкращим вербальним виразником суб'єктивних емоцій (стресів, настроїв, афектів) в авторському тексті є образне слово. Ідіостиль кожного автора формується певним набором ключових концептів, репрезентованим найрізноманітнішими лексико-граматичними одиницями, відібраними із загальнонаціонального мовного фонду.

Дослідження найрізноманітніших засобів вираження почуттів та їх комунікативних особливостей засобами мови – важливе й актуальне завдання сучасної лінгвістичної науки.

Мета статті полягає у дослідженні мовних засобів вираження емоцій у поетичних творах.

Відповідно ми виокремили таке *завдання*: з'ясувати мовні засоби вираження емоцій у поетичних творах.

Предметом вивчення є мовні засоби вираження емоцій у поетичному творі.

У контексті сучасної лінгвістичної парадигми виникає необхідність дослідження сфери емоцій.

В «Етимологічному словнику української мови» зазначено, що слово **емоція** запозичене з французької мови *emotion* «хвилювання, збудження» пов'язане з дієсловом «*emouvoir*» «рухатися, хвилювати, бентежити», що походить від латинського [2, Т. 2, с. 166]

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» за редакцією В. Бусел зазначено, що **емоція** – суб'єктивний стан людини (або тварини) у формі безпосередніх переживань; переживання людиною свого ставлення до дійсності, до особистого й навколишнього життя; душевне переживання, почуття людини [1, с. 349].

П. Анохін визначив **емоцію** як «фізіологічний стан організму, що має яскраво виражене суб'єктивне забарвлення та охоплює всі види відчужень та переживань людини –

від травмуючих страждань до високих форм радості та соціального життє-відчуття» [3, с. 339]

У мові є досить засобів для вираження й викликання емоцій. Пропущені через мислення й психіку людини, ці засоби відразу ж актуалізуються, стають підсилено виразними.

Важливу роль у лінгвостилістичній системі будь-якої мови виконує передусім емоційна лексика. У мові функціують емоційні слова двох типів: 1) такі, що не мають понятійної основи й виражають лише емоції; 2) такі, що виражають водночас і поняття, й емоції [5, с. 11].

До першої групи названих слів належать емоційні вигуки. Вони є експресивними знаками найрізноманітніших психічних переживань суб'єкта. В. Чабаненко у своїй праці «Основи мовної експресії» зазначає, що в живому невимушеному мовленні емоційні вигуки – це слова, що спонтанно виражають емпатичні та інші підвищено-чуттєві стани людини, тому тут їхня експресивність є первинною, а у писемному ж мовленні – це вже не просто слова, а слова-імітації, то тут експресивність є вторинною [5].

У свою чергу, емоційні лексеми другого типу поділяються на два розряди: 1) слова, які називають певні емоції та почуття, наприклад *веселий, любов, радіти, журба, смуток, гніватися, сумувати, лють, ненависний*, наприклад:

І смуток той, що випаде з насінням

У борозну і в подумки усім нам...

То щем весни. Згадаймо лиш весну [4, с. 7]

2) слова, в значенні яких є оцінний інгредієнт і за будь-яких стилєвих умов вони не втрачають емотивної експресивності, але якість оцінного інгредієнта може мінятися залежно від контексту й ситуації мовлення, наприклад, *красень, баламут, вередливий* тощо.

Окрім того, емотивність здатна уточнювати різні за змістом і функціями категоріально-лексичні семи. Це зумовлює виділення таких основних способів лексичної номінації на позначення емоцій:

1) іменниковий (страх, острах, переляк, перестрах, переполох, ляк, сум, жах).
Наприклад:

Ще й паморозь кленова на світанні,

І сум тополь високий та стрункий [4, с. 11]

2) дієслівний (гніватися, обурюватися, дратуватися, сердитися, злоститися, лютувати, розлютитися, скипіти, спалахнути), наприклад:

Ромашка, зірвана тобою на прощання,

Всміхнулася півсонечком гірким [4, с. 9]

3) прикметниковий (сумний, сумовитий, невеселий, меланхолійний, журливий, похмурий, тоскний, скорботний);

4) прислівниковий (весело, радо, радісно, щасливо, вдоволено, солодко, файно).

Важливу роль у створенні емоційної експресивності тексту відіграють так звані пестливі суфікси. За традицією утворення на зразок берізонька, біленький, тихенько, дідище, чорнющий, повнісінько відносять до емоційно-оцінної лексики. В. Чабаненко вважає, що для цього немає ніяких підстав, оскільки названі й подібні утворення являють собою не окремі емоційно-оцінні слова, а лише емоційно-оцінні форми стилістично нейтральних слів (береза, білий, тихо і т. ін.) [5, с. 13]. У досліджуваних нами поезіях Валерія Кулика подібної лексики не виявлено.

Експресивність може створюватися і за допомогою одиниць мови, що не мають понятійної основи й виражають лише емоції, тобто посередництвом емоційних вигуків. Їхня семантика повністю розкривається тільки на широкому контекстуальному тлі: «*О, вабить чим ажурна в'язь сонета?*» [4, с. 315]; «*О, друже любий, як на серці мило!*» [4, с. 319]. Подібні елементи виражають емпатичні та інші підвищено-почуттєві стани ліричного героя і є своєрідним засобом суб'єктивації тексту.

Отже, у поезіях Валерія Кулика широко представлені різні семантико-стилістичні групи емоційно-експресивної лексики, які є засобом вираження позитивної чи негативної оцінки мовцем забражуваного.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ : Перун, 2005. 1727 с.
2. Етимологічний словник української мови : в 7 т. Т. 2 А-Д / редкол. О.С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Київ : Наук. думка, 1983. 573 с.
3. Ильин Е. Эмоции и чувства. 2-е изд. Москва : С.-Пб., 2007. 783 с.
4. Кулик В. Планета сонета. Херсон : Олді-плюс, 2003. 476 с.
5. Чабаненко В. Основи мовної експресії. Київ, [б.в.], 1984. 166 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор М.І. Пентилюк

УДК 81'42:659.136.7(366)

Платонова А.В.

СТРУКТУРНО-ТЕМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА БРИТАНСЬКИХ ТАБЛОЇДІВ «THE SUN», «THE DAILY MIRROR»

У статті здійснено аналіз популярних британських таблоїдів «The Sun», «The Daily Mirror», визначено структуру видання, тематику матеріалів.

Ключові слова: таблоїд, жовта преса, рубрики, масова преса.

The article analyzes the popular British tabloids «The Sun», «The Daily Mirror», defines the structure of the publication, the subject matter.

Key words: tabloid, yellow press, headings, mass media.

Як наголошує дослідник С. Блавацький, історично британська преса поділялася на «якісну» (quality press, broadsheet, «heavies») та «жовту» (penny-press, tabloid, yellow press). Першими класичними якісними виданнями Великобританії були «The Times», «The Economist», «The Guardian», «The Daily Telegraph», «The Financial Times», які виникли в епоху промислової революції та первинного накопичення капіталу. Саме ці часописи сформували світові канони якісної преси [1, с. 91].

Зародження таблоїдної популярної преси відбулося у першій половині XIX століття, коли з'явилася скандально відома газета «News of the World» (1843 р.). Проте повноцінне становлення популярної преси припадає на кінець XIX століття і збігається з епохою «жовтої журналістики» у США. Першими ластівками популярних видань були «The People» (1881 р.), «Daily Mail» (1896 р.), «Daily Express» (1900 р.) та «The Daily Mirror» (1903 р.) [1, с. 92].

Нині таблоїдизація поширюється на більшість представників медіаіндустрії. Стилістика таблоїдної журналістики характеризується використанням штампів, стереотипних фраз для передачі журналістського суб'єктивного ставлення до об'єктів матеріалів.

Як стверджує дослідниця О. Рембецька, основними ознаками таблоїдизації преси є зменшений формат; трансформація зовнішнього оформлення видання – використання великої кількості кольорових світлин, крикливих заголовків; запровадження різноманітних тематичних додатків; жанрово-тематична та мовна трансформація видання – перехід на сухий аналіз новин, збільшення розважальних матеріалів про життя різних людей, фрагментарність у подачі інформації, активне використання побутової лексики [4].

Проаналізуємо популярні британські таблоїди, визначимо тематичне їх спрямування, структуру.

Газета «**The Daily Mirror**» – популярний британський таблоїд, національна газета з тиражем 1 млн. 170 тис. примірників.

«The Daily Mirror» – один з найпопулярніших таблоїдів у світі. Її перший номер вийшов у світ 2 листопада 1903 р., і вона відразу стала газетою нового типу.

Слід відзначити, що газети таблоїдного змісту видавалися ще в XIX столітті. Таблоїд як явище масової сенсаційної преси та тип видання з'явився на межі століть. Ідея першого у світі таблоїду, яким і став The Daily Mirror, полягала в тому, щоб газету було зручно читати у вагонах міської підземки, газету наповнювали новини кримінальної, світської і скандальної спрямованості, сенсаційні і розважальні статті. Назва в цьому сенсі означала бажання її засновника відображати або показувати, як у дзеркалі, події дня. Видавцем таблоїда став Альфред Хармсворт, який згодом став лордом Норткліффом.

Двічі за свою історію: з 1985 р. по 1987 р., з 1997 р. по 2002 р. газета мала назву «The Mirror». Структура видання (рубрики):

1. News: Latest news (останні новини): UK news, World news.
2. Celebs: Latest Celebs (знаменитості): Celebrity news, UK Gossip (плітки), Style.
3. Mirror Sport.
4. TV and Film.
5. Weird news (чудернацькі новини) [3].

Сьогодні загальнонаціональний таблоїд «The Daily Mirror», що входить у Британський видавничий дім «Trinity Mirror», як і раніше популярний. Треба відзначити, що газета втрачає репутацію внаслідок численних скандалів, пов'язаних з публікацією недостовірної, спотвореної інформації, однак це не позначається на мільйонному тиражі і любові читачів.

Газета «**The Sun**» («Сонце») – популярний британський таблоїд, національна газета з тиражем 4 млн. примірників. Перший номер британської газети вийшов 15 вересня 1964 р. У 1969 році газету придбав відомий медіамагнат Руперт Мердок разом з недільним додатком «The News of the World» [2].

«The Sun» – найбільша національна масова газета Великобританії. Сьогодні газета крутиться навколо індустрії розваг, великих грошей та спорту, так як основний її зміст складають публікації про знаменитостей, багатіїв. Використовуючи прийоми «мильних опер», видання розповідає про неприємності топ-особистостей, показуючи їх в домашньому одязі. Особлива увага приділяється ілюстраціям папараці. Крім того публікуються матеріали на тему імміграції, насильства, так звані історії, що руйнують британський спосіб життя, критикуються місцеві зловживання, педофілія.

«The Sun» працює за принципом: цікаві, але не потрібні новини – публікації, які створюють сенсації, персоналізують або гомогенізують дрібниці до рівня факту (фактоїди) у ЗМІ, їх називають ще «журналістський шум». Такі новини зазвичай відповідають наступним критеріям: новини бренду (історії, пов'язані з відомими брендами); сексуальне збудження (вагітність знаменитості, нетрадиційна сексуальна орієнтація, кримінально-сексуальний підтекст); новини шоу-бізнесу; супермодні поп-новинки (Furby, Pokémon, тамагочі); плітки про знаменитостей; спортивні новини (спортивні чутки); політичні плітки.

Рубрика «Дорога Дідро» – постійна колонка тітоньки Дідро Сандерс. Кожен день обговорюються 4-5 проблем, з приводу яких Дідро дає поради. Щотижня публікується фотосерія про проблему. Тон публікацій напівсерйозний. Автор відповідає на анонімні листи читачів, більшість з яких несправжні. Теми, що обговорюються: сексуальні проблеми і нестандартний секс, проблеми в сім'ї, самотність, схильність до зв'язку з повіями тощо.

Незважаючи на бульварну спрямованість, «The Sun» вважається впливовою газетою Великобританії, оскільки вона охоплює значну частину масової аудиторії країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блавацький С. Таблоїдизація якісної преси у Великобританії. Вісник ЛНУ ім. Івана Франка. Сер. Журналістика. 2007. Вип. 30. С. 91-103.

2. Офіційний сайт газети «The Sun». URL : <https://www.thesun.co.uk>. (датат звернення 22.09.2019 р.).
3. Офіційний сайт газети «The Daily Mirror». URL : <https://www.mirror.co.uk>. (дата звернення 22.09.2019 р.).
4. Рембецька О. Тенденції таблоїдизації світової медіаіндустрії (на прикладі британської газети «The Guardian»). Актульні проблеми сучасного мас-медійного простору : матер. Всеукр. наук.-прак. конф. (м. Херсон, 12-13 вересня 2016 р.). Херсон: ХДУ, 2016. С.69-71.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Рембецька

УДК 81'37/373: 81'276.3:821.161.2

Позднякова С. О.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА «АЛКОГОЛЬ» У МОЛОДІЖНОМУ СЛЕНГУ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ С. ЖАДАНА)

У статті здійснено аналіз молодіжних сленгізмів лексико-семантичної групи «алкоголь», вживаних у прозових творах С. Жадана.

Ключові слова: лексико-семантична група, молодіжний сленгізм, постмодерна проза.

The article analyzes the youth slangisms of the lexico-semantic group «alcohol» used in S. Zhadan's prose works.

Key words: lexico-semantic group, youth slangism, postmodern prose.

За останні десятиріччя змінилося співвідношення нормативних і ненормативних елементів у мовленні, що спричинено змінами, які відбулися в житті суспільства. Мовна норма стає менш стійкою, а можливості використання лексичного складу мови варіативніші. Численні жаргонно-сленгові одиниці, раніше локально й суб'єктно обмежені, виявляють більшу відкритість і, вступаючи в активну взаємодію з кодифікованою літературною мовою, розмовною мовою і між собою, проникають не тільки в усне спілкування, але й на шпальти української періодики, у художню літературу.

Дослідники зазначають, що вивчення українського молодіжного сленгу у всіх його виявах, у всьому розмаїтті його дискурсивних реалізацій не лише сприяє розвиткові сучасних лінгвістичних напрямів, а й поглиблює певні положення багатьох суміжних наук, дотичних до аналізу процесів комунікації в цілому.

Особливий інтерес лінгвістів викликає вивчення особливостей реалізації молодіжного сленгу в художньому мовленні, насамперед у постмодерному дискурсі, демолодіжний сленг дотепер розглядався лише як супроводжувальний, а не центральний предмет аналізу (О. Бабелюк, Т. Берест, І. Дегтярьова, Т. Єщенко, А. Загнітко, І. Скіра, Г. Сюта, Г. Лукаш, А. Кіщенко, Н. Кондратенко, О. Переломова), попри те, що саме у постмодерні молодіжний сленг виступає як його невід'ємний і природний складник.

Характеристики постмодерної літератури перегукуються з характеристиками лексики молодіжного сленгу та його функційними особливостями (іронічність, експресивність, оцінність, стилістична маркованість, позанормативністьтощо), які просякають площини літературного постмодерну й домінують у функційній парадигмі молодіжного сленгу як такого.

Мета нашої розвідки полягає в аналізові лексико-семантичної групи молодіжного сленгу «алкоголь» у постмодерній прозі. Матеріалом слугували прозові твори Сергія Жадана: «Anarchyinthe UKR» (Харків: Фоліо, 2011. 223 с.); «Біг Мак та інші історії» (Харків: Фоліо, 2011. 314 с.); «Ворошиловград» (Харків: Фоліо, 2011. 442 с.); «Депеш мод» (Харків: Фоліо, 2009. 229 с.).

Лексичне поле вітальних цінностей буття формують, крім лексем на позначення чинників, які підтримують життя, назви гедоністичних чинників буття. Це усе, що пов'язане з насолодою – і тілесною, і духовною. «У тій картині світу, що може бути відтворена на основі всього масиву даних сучасної мови задоволення – це не «почуття» (або, принаймні, не просто «почуття»). Це позитивна почуттєва реакція; ... це радість тіла; ... це «я відчуваю, що мені добре»» [1, с. 149-150]. Каузатор задоволення молодого людини простий і конкретний: випивка, цигарки, наркотики, улюблена музика, відпочинок у компанії, танці, дискотека.

У молодіжному сленгу надзвичайно помітною є функціональність лексико-семантичної групи, пов'язаної з уживанням алкоголю. Частота використання лексем цієї групи зумовлена насамперед не схильністю до пияцтва молоді, а включеністю алкогольної субкультури в сміхову культуру як таку: людина в стані сп'яніння, похмілля тощо викликає іронію, глузування [2, с. 199].

В. Хімік розглядає тривіальну процедуру розпиття спиртних напоїв як своєрідну соціально-культурну акцію й пов'язану з нею типову комунікативно-діяльнісну ситуацію, яка включає суб'єкти акції – комунікантів (хто разом випиває), об'єкт акції (алкоголь), а також власне акція вживання спиртного, стан сп'яніння, максимальне сп'яніння [3, с. 158].

Наповнення лексико-семантичної групи «алкоголь» до найменших подробиць деталізує споживання алкоголю із супровідним комплексом дій, ситуацій, станів та ін. У своїх творах С. Жадан активно використовує сленгові одиниці цієї лексико-семантичної групи:

алкогольні напої – *бухло* «випивка», *пузир* «пляшка спиртного», *водяра* «горілка», *сем* «самогон»: ... *забираємо все бухло, зціжуємо брагу, беремо драп, шмотки* ... [Депеш мод, с. 122]; ... *вдавить він пузир, вдавить другий* ... [Депеш мод, с. 22]; ... *дістають з обцарака решткі бабок і купують у скаутів один із ящиків водяри* ... [Депеш мод, с. 50]; ... *і зливали на автобусних зупинках бензин за водяру* ... [Біг Мак та інші історії, с. 116]; ... *пили в буфеті теплу водяру, слухали республіканське радіо, іноді сварились і підрізали кого-небудь розкладними ножами* ... [Anarchyinthe UKR, с. 28]; ... *купував дві банки самогону, шість літрів бронебійного, вибухонебезпечного сему* ... [Anarchyinthe UKR, с. 90];

пити спиртні напої, пиячити – *банячити, бахнути, бухати (бухнути), вдавити, вихилити, глушити, квасити, надратися, набратися, набухатися, нажертися*: ... *хтось і далі банячив у буфеті* ... [Anarchyinthe UKR, с. 30]; ... *бо нічого, ясна річ, не знайшли, а бахнути, очевидно хотілось* [Біг Мак та інші історії, с. 29]; *І ми – говорили вони з придихом – їх пробухуємо!!! Що, всі вісім ящиків? Так! Не подужаємо, – кажу...* [Депеш мод, с. 45];.– *Ну, почекай, вдавить він пузир, вдавить другий, та хрін з ним – вип'є усе. А далі?* [Депеш мод, с. 22]; *Але ми встигаємо вихилити по пиву* ... [Біг Мак та інші історії, с. 12]; ... *завжди сидять сонні проститутки і печально глушать водяру* [Anarchyinthe UKR, с. 116]; *А випити хочеться. Ну, він і бере відразу два літри. Сидить і квасить* [Депеш мод, с. 22]; ... *сиділи, пили, вони з Аліком швидко набралися, почали щось співати* ... [Біг Мак та інші історії, с. 97]; ... *які намагались будь-що набухатися до фінального свистка* ... [Біг Мак та інші історії, с. 56]; *І ось тут вони надрались. Вони випили все, що було, і спробували співати* [Біг Мак та інші історії, с. 156]; *Вони якоїсь фігні нажерлись, а потім ще водяра...* [Депеш мод, с. 24];

людина у стані алкогольного сп'яніння – *упитий, заряджений, піддатий, п'яний в зюю, убитий*: *В штабі лежав упитий диминугебешиник* [Anarchyinthe UKR, с. 107]; ... *бо на хріна тобі валовий продукт, якщо ти вже зранку заряджений і точно знаєш, що на вечір у тебе теж щось є* ... [Депеш мод, с. 165]; ... *крім того Тренер постійно був піддатий і на субординацію особливо не зважав* ... [Anarchyinthe UKR, с. 89]; *Зі штабу він прийшов увечері піддатий* ... [Anarchyinthe UKR, с. 105]; ... *від спирту його й розвезло, вже до обіду був він у зююп'яний* ... [Ворошиловград, с. 197]; *Какао давно так не вставляло, він просто впав на лаву, сидів убитий і слухав* ... [Депеш мод, с. 37]; ... *і ті два убиті наглухо хроні, з якими ви пили самогон на березі річки* ... [Anarchyinthe UKR, с. 41];

стан сп'яніння – *збух* «вживання алкоголю у великих кількостях» (*І ось одного разу, під час чергового збуху, їхня п'яна компанія виїхала в поля ...* [Депеш мод, с. 75]), *збухатися* «спитися» (... *навіть мама, яка і собі збухалась і з головою товаришує не більше за свого сина* [Біг Мак та інші історії, с. 112]), *брати* «про стан сп'яніння (алкогольного, наркотичного), який із певних причин не настає» (*Ну і купив я снодійне. Попросив що-небудь, щоби з ніг валило. Взяв якоїсь хімії. Почав пити. І ти розумієш – не бере* [Ворошиловград, с. 56]), *вставляти* «про стан сп'яніння» (... *ти що, з однієї не вставить* [Ворошиловград, с. 56]); Какао давно так не **вставляло**, він просто впав на лаву, сидів [Депеш мод, с. 37]).

Розмаїття лексики на позначення процесу пиття й опису стану сп'яніння свідчить про надцінність алкоголю в культурі. Безумовно, має рацію В. Хімік, стверджуючи, що жаргонна лексика в такому функціональному аспекті набуває амбівалентної функції: з одного боку, вона розкріпає мовця, звільняє від соціальної напруги й надає відчуття мовної свободи, а з іншого, – сприяє самоомані, надає пияцтву неадекватного флеру комічної забави, веселої розваги, тобто виконує роль своєрідного наркотику, діє подібно до самого спиртного [3, с. 191].

Фізіологічній фізичні стани, пов'язані з наслідками та процесами вживання алкогольних напоїв, отримують позитивну оцінку мовця, або ж із загальними комфортними станами організму: *прийму вітаміни, прийняв на душу, джатнути по гранчаку, прийняти на грудь* – у цих прикладах позитивація відбувається завдяки гумористичному фону сленгових одиниць, оскільки доволі часто у змалюванні повсякденного життя молоді сленгізми зі значенням стану сп'яніння, процесу випивання посідають вагоме місце та вживаються без негативної конотації, нейтрально, а іноді – навіть із позитивною оцінкою, якщо йдеться про себе чи близького друга/ подругу.

У негативно оцінних сленгізмах на позначення фізіологічних і фізичних станів алкогольного чи наркотичного сп'яніння актуалізується, як правило, сема інтенсифікації ознаки, яка може мати різновекторну оцінність. Часто такі одиниці вводяться в текст із негативною оцінкою, що в такому випадку чітко ідентифікує або соціальну належність відповідного персонажа – його маргінальність, низький інтелектуальний рівень, або наслідок його емоційного, морального стану (реакція на форс-мажорні події в житті, стрес, надмір уживання алкоголю та ін.).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пеньковский А. Радость и удовольствие в представлении языка. Логический анализ языка. Культурные концепты. Москва : Наука, 1991. С. 148-155.
2. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг. Соціальна диференціація української мови. Київ : Критика, 2005. 464 с.
3. Химик В. Поэтиканизкого, или просторечие как культурный феномен. Санкт-Петербург : Филологический факультет С.-ПбГУ, 2000. 272 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.А. Мартос

УДК 81'373.611:81'276.6:070

Полякова В. А.

СЛОВОТВІРНІ ПРОЦЕСИ В СУБМОВІ ПРАЦІВНИКІВ ЗМІ

У статті звернено увагу на словотвірні процеси у соціально-професійному соціолекті працівників мас-медіа.

Ключові слова: словотвірний процес, соціолект, працівники ЗМІ.

The article pays attention to the word-forming processes in the social and professional sociolect of media workers.

Key words: word-forming process, sociollect, media workers.

У процесі свого розвитку й формування національна мова усе більше диференціюється. Засоби масової інформації є одним із факторів, що вносять зміни у мовлення, а отже сприяють і розвиткові мови. Дослідження фахової мови працівників мас-медіа в комунікативно-функціональному аспекті є актуальним, адже по-справжньому існує потреба в її систематизації та науковому описі.

Мета нашої розвідки полягає у висвітленні словотвірних процесів у соціально-професійному соціолекті працівників мас-медіа.

Специфіка кожного соціолекту виявлена насамперед на рівні лексики, фразеології та словотвору.

Словниковий склад мови перебуває в постійному русі й динаміці, він активно поповнюється новими лексико-фразеологічними одиницями. Це стосується також мовного субстандарту. Прийомом поповнення словникового складу мови нестандартною лексикою є семантична деривація, у результаті якої відбувається розширення смислового обсягу слова, літературного стандарту за рахунок появи в ньому просторозмовного лексико-семантичного варіанта [2, с. 46].

Спосіб творення номенів шляхом семантичної деривації широко вживаний у професійному соціолекті працівників ЗМІ. Як і в літературній мові, використано здатність слова означати не одне, а кілька явищ дійсності, тобто існуюче слово набуває нового значення. Поява нових значень у словах викликана не тільки потребою найменувати нові предмети та явища, але й соціально значущою переоцінкою вже відомих предметів і явищ [2, с. 46].

Вторинна номінація побудована на асоціаціях, які виникають у носіїв мови через необхідність називати щось або когось у навколишній дійсності шляхом уже існуючих у мові лексичних засобів.

Серед образних та експресивних засобів мови у професійному соціолекті працівників ЗМІ особливе місце належить метафорі. А. Семів уважає, що «метафора є одним з найголовніших словотворчих семантичних засобів арго і розмовної мови» [3, с. 12].

Метафора – один із основних тропів, який полягає в перенесенні ознак з одного предмета чи явища на інший на підставі подібності [1, с. 88].

Метафоризації зобов'язаний практично весь журналістський сленг, оскільки він заснований на порівнянні, підборі аналогів, асоціацій і заміні образів. Наприклад, *байдужий стовп* «журналіст, який не поводить себе активно під час інтерв'ю й не ставить цікавих питань», *підвал* «нижня частина газетної сторінки»; *хвіст* «нижній кінець сторінки»; *горище* або *чердак* «верхня частина газетної сторінки»; *вухо* «навушник для ведучого, через який сценарист чи шеф-редактор програми передає потрібну інформацію», *висячий рядок* «останній короткий рядок абзацу, перенесений у наступну колонку чи на іншу сторінку», *сліпий заголовок* «заголовок, малопомітний через дрібний шрифт», *психотерапевт* «співробітник редакції, який вислуховує скаржника», *рубати хвости* «скорочувати матеріал, який не вміщується на полосі видання згідно з макетом», *повітря* «чистий простір на газетній полосі, за допомогою якого утворюється біла рамка навколо фотографії чи тексту».

Основою метафори є певний концепт, який зі змістового погляду розуміється як глибинний сенс, згорнута семантична одиниця. У творенні метафори логічно взаємодіють властивості того об'єкта, який є референтом осмислення, і деяких ознак, що асоціюються з чуттєвим образом реалії, чие найменування використовується в конкретній проблемно-номінативній ситуації, а саме – формування нового поняття та його вербалізації.

Журналісти, які вдаються до образного осягнення певних подій, явищ чи образів, часто використовують у своїх текстах споріднений із метафорою троп – метонімію.

Метонімія – вид тропу, переносна назва предмета або явища, яка виникає на основі зовнішнього чи внутрішнього зв'язку між суміжними поняттями [1, с. 89]. Наприклад, *гобліни* «масовка в студії», *креветка* «журналіст-початківець», *скотобаза* «глядацька масовка низької фізіономічної якості».

Синекдоха (кількісна метонімія) також є своєрідним засобом образності журналістського слова. Синекдоха є одим із досить цікавих та оригінальних прийомів вираження журналістського мовлення.

Синекдоха – вид тропа, переносне вживання назви частини предмета замість цілого, однини замість множини або навпаки [1, с. 153]. Наприклад, *розмовляюча голова* «офіційне інтерв'ю з важливою людиною; у кадрі тільки його голова», *свіжа (нова) голова* «призначений журналіст, який на пару з коректором вичитує зверстані смуги перед підписанням їх до друку».

Традиційні морфологічні способи творення (афіксація, усічення основи, словоскладання, абревіація) продуктивні у соціально-професійному діалекті працівників ЗМІ.

Афіксація – це створення нових слів за допомогою додавання до основи слова суфіксів або префіксів, наприклад: *заказуха* «замовний текст», *замануха* «приманка», *битовуха* «телесюжет, в якому показуються побутові проблеми», *пресуха* «прес-конференція», *чорнуха* «чорний піар», *відюха* «відеоінформація». Зазначимо, що суфікс *-ух-* продуктивний у творенні сленгізмів.

Активно використовуються суфікси зниженої емоційної маркованості, такі як: *-юк* – *сидюк*, *-ло* – *файло*, *хамло*, *кидало*. Трапляються і здрібніло-пестливі суфікси *-ик*, *-ок-*: *хом'ячок* «комп'ютерна мишка», *тазик* «комп'ютер», *темник* «поширюваний органами влади у центрі і на місцях рекомендаційний список тем для висвітлення на сторінках преси, у передачах радіо і телебачення».

Словоскладання – це поєднання в одну наголосово-семантичну одиницю двох або більше слів чи коренів, що творять нове лексичне ціле, наприклад: *джинглопісня* «джингл, склеєний із піснею», *дедлайн* «здача в друк», *інтершум* «звук, що відбувається зараз», *спецкор* «спеціальний кореспондент газети чи журналу», *дуроскоп (зомбоящик)* «телевізор», *борзотисець* «журналіст, який пише багато, але погано».

Скорочення – це спосіб творення нових слів шляхом скорочення основи. У результаті дії цього процесу з'являються нові слова з неповною основою або основами, що називають абревіатурами та слова з усіченими основами. Наприклад, *ВПС* «великий політичний сюжет (розгорнутий аналітичний матеріал в щотижневій підсумковій програмі)», *БЗ* «без шуму (відеоряд з інтершумом, без голосу кореспондента)», *кор* «кореспондент», *пенс* «пенсіонер», *опер* «оператор відеозйомки», *генерал* «генеральний директор», *журік* «журналіст» (усічення + суфікс *-ік*).

Конверсія – безафіксальний спосіб словотворення, в результаті якого формується категорично відмінне слово, яке співпадає в деяких формах із первинним словом. Наприклад, *добойка* «доповнення до статті», *усники* «усна інформація (без відеоряду) в новинах», *деза* «дезінформація».

Отже, семантична деривація поповнює словниковий склад професійного соціолекту працівників ЗМІ. Метафоричність у процесі формування соціолекту є одним з основних методів мовної творчості. Традиційні морфологічні способи творення – афіксація, усічення основи, словоскладання, абревіація – відзначаються продуктивністю у соціально-професійному діалекті працівників ЗМІ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єрмоленко С. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 221 с.
2. Мартос С. Семантична деривація як джерело поповнення словникового складу молодіжного сленгу. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». Херсон, 2015. Вип. 24. С. 46-50.

3. Семів А. Структурні та семантико-стилістичні особливості лексики аргю у сучасній французькій мові (на матеріалі мови преси). Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2001. 19 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.А. Мартос

УДК 821.161.2

Полянчич В.А.

ПОЕТИКА ЛІРИКИ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

У статті висвітлюються особливості художньої мови поезії М.Вінграновського, звернено увагу на специфіку її лексичної та лексико-фразеологічної сфер, багатство фоніки.

Ключові слова: тропи, епітет, тавтологія, метафора, оказіональні неологізми.

The article highlights the peculiarities of the artistic language of M. Vingranovsky's poetry, draws attention to the specifics of its lexical and lexico-phraseological spheres, and the wealth of phonics.

Key words: tropes, epithet, tautology, metaphor, occasional neologisms

Микола Вінграновський – один із представників шістдесятників, залишив неповторну і новаторську поезію. Вивченню багатогранного художнього світу поета присвячено праці М. Рильського, І. Дзюби, М. Ільницького, А. Макарова, В. Моренця, М. Слабошпицького, І. Світличного, В. Дончика, Т. Салиги, М. Сулими, Л. Тарнашинської та ін. Розвідки дослідників початку ХХІ століття (Л. Талалая, Т. Бахтіарової, А. Фоміної, Л. Мініч, О. Онікієнко, О. Гальчук, С. Антонишин та ін.) розкривають міфологічне підґрунтя поезії, її жанрово-стильовий спектр, кольористичну палітру, зображально-виражальні засоби.

Суть поетичного світу М. Вінграновського розкрив В. Моренець, довівши, що свобода поезії і поезія свободи в творчості поета злиті воедино, «він вихоплюється у вільний образний простір, розкошує у творенні цього простору, такого подібного життю, але кращого, ціліснішого, красивішого...» [3, с. 12-13].

Багатство художньої мови поезії М. Вінграновського ставало об'єктом вивчення лише принагідно. Тому метою розгляду статті є багатство тропів у поетичних творах поета.

Один із дослідників творчості М. Вінграновського М. Рильський слушно зауважив, що провідною рисою поезії М. Вінграновського є органічно і яскраво виражене національне світосприйняття [4; 18, с. 563]. Його естетизм, свіжість і оригінальність образного мислення виростили на українських традиціях. Поету доступні найтаємничіші резерви слова. Тому у своїх віршах він використовує епітети, метафору, повтор, паралелізм, тавтологію тощо.

Експресивну силу у віршах має тавтологія, до якої поет вдається у своїх лексичних формах: «Вкраїночко моя», «літатеняточко моє», «по крапельці, по краплі, по мокренькій до маку, до маківоньки, до нас...».

Працюючи над словом, митець надає йому великого значення – з одного слова створює цілий лексичний ряд («світе, світку, світоненько, світенько»). У цьому виявляється глибоке відчуття внутрішньої смислової динаміки мови, що робить слово інтенсивним, розширює його світ.

Особливо важливу функцію відіграє в поезії фонетика. Завдяки епітетам – «вечірньо-сірогусо», «сивоснива сосна», «чорнолапо», «дитинно-сіро глянула весна» тощо – поетові вдалось досягти чистої звукової мелодики Вони засновуються на евфонічності, яка дає змогу зводити в одне ціле ніби непок'єднані лексеми, але, з'єднавшись, вони будять в читача нові емоції.

У поезії М. Вінграновського виражальна функція епітета особливо помітна. Він у нього незвичайно навантажений:

*Червоний светр, білий сміх я обійняв за плечі.
Лимонний вітер задмухав понаддніпровий вечір...
Так це було спочатку: ніч і зойки сойки в плавнях...
Темповий вітер, темні губи й темні трави травня... [1, с. 79].*

Вірш складається лише з однієї строфи, яка насичена епітетами. Кожен із них виконує свою художню функцію. Навіть сполучення «червоний светр», що є звичайним означенням, саме в цій фразі вимальовує силует жінки. «Лимонний вітер» теж домальовує цей образ. Так народжується теплий, інтимний спогад – вірш почуттів.

Епітети в образній структурі віршів дають змогу М. Вінграновському використовувати свої фарби для живописання, одухотворити природу, оживлювати її:

*Прижовклою збіліла далина –
Дніпровими високими очима.
Дитинно-сіро глянула весна [2, с. 96].*

Використовувані в поезіях епітети, можна поділити на групи. До першої варто віднести ті, що виникають на предметній основі («під рябими куцями вухатими», «зіходить ніч на витешений сад», «кого мені в розхристаному полі»), до другої – що взаємодіють з абстрактними поняттями («моя тривога кароока», «гінка тремтінь у промені дощу»).

Для творчості М. Вінграновського характерна метафоричність епітета, яка завжди послідовна. Так, наприклад, «білий цвіт» – звичайний якісний прикметник з іменником або ж «білий» можемо назвати постійним епітетом. Однак сполучення «білий цвіт покоління» має вже метафоричне значення, зміст якого розкривається в контексті:

*Одійде, і вишневі літа обійдуть,
Одійде, і пора – і моя, і твоя одійде.
Не одійде ріка, що веде нашу пам'ять, вона не одійде –
Білий цвіт покоління на плечі, на щоці, на устах... [2, с. 333].*

Слова «вишневі», «білий цвіт» мають оцінне означення, що набувають емоційного чару, якого поет, не досягнувши, використовує інші слова.

Отже, епітет у М. Вінграновського відзначається особливим тембром звучання. Кожне нове явище в поезії позначається найперше на інтонаційності вірша, що настроює нас на сприйняття картини, суть якої розкривається в розмаїті епітетів.

Улюбленим художнім прийомом М. Вінграновського є повтори. Вони часто стають головними елементами в композиційній побудові вірша або задають тон у подальшому розгортанні думки:

*Так треба. Повернень – доволі!
Не треба. Даремно.
Недолі потреба? Напевно, недолі...
Недолі, напевне, потреба? Недолі?
Даремно!
Не треба! Доволі
Повернень! Так треба [2, с. 228].*

Митець прекрасно живописує словом, тому його рядки сповнені усіх кольорів і відтінків:

*І липи темна тінь, горіха тінь прозора...
В мені озвалося сріблясто-голубим.
Коли учора, вчора-ізвечора
На сизім вогнищі дрімав між нами дим. [1, с. 78].*

Поет вдається до кольору для позначення певної властивості предмета, прагнучи намалювати «фарбами» складні переливи почуттів, висловити у «кольорових словах» своє ліричне ставлення до природи:

*На сірім мурі чорний кіт
Крізь білі вуса парко диха,
За ним лиман синіє стиха –*

Синіє осені приліт [2, с. 263].

Колір у нього позначає як контрастні моменти в розвитку сюжету («*На чорне впало біле*», «*Сто чорних димарів на Батьківщині, Сто світлих гімнів рідної землі*»), так і фіксує гаму чуттів, настроїв, емоцій.

Найчастіше поет вдається до синього, білого, червоного і чорного кольорів. Глибин ліричного переживання, психологізму, драматизму митець досягає завдяки вмінню сполучати різні кольори. До того ж колір завжди несе в нього певну соціальну функцію, має символічне значення, бо за ним стоять певні асоціації, думки, традиції, моральні норми.

*У синьому небі я висіяв ліс,
У синьому небі, любов моя люба.
Я висіяв ліс із дубів та беріз,
У синьому небі з берези і дуба* [1, с. 3].

Отже, поезія Миколи Вінграновського насичена тропами, які емоційно та змістовно увиразнюють художнє слово митця. Вони надають його віршам нового звучання, зумовлене зв'язками між уявою та реальністю об'єктивного буття. Поет також використовує різноманітні кольори, які допомагають зануритися в найпотаємніші куточки людської душі, передають зміни почуттів, що домінують у душі ліричного героя, несуть символічне значення тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вінграновський М. Сто поезій. Київ : Молодь, 1967. 125 с.
2. Вінграновський М. Вибрані твори: у 3 т. Т. 1. Тернопіль : Богдан. 2004. 400 с.
3. Моренець В. Свобода поезії і поезія свободи. Дивослово. 1996. №11. С. 10.
4. Рильський М. Батьки і діти. Рильський М. Т. Зібрання творів : у 20 т. Т. 18 : Публіцистика 1953–1964. Київ : Наук. думка, 1988. С. 556-564.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.Г. Окуневич

УДК 316.77"20"

Ракітіна М.О.

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ПРАКТИКИ ЯК ДОМІНАНТА КОМУНІКАЦІЇ ПЕРШОГО ДЕСЯТИРІЧЧЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

Дістало подальшого розвитку аналіз сутності знакової основи візуальної комунікації; проаналізовано особливості функціонування комунікації різними типами знаків. Автором удосконалюється розуміння співвідношення прямої ідентичності та конотацій у візуальних інформаційних об'єктах як репрезентаторах реальності. У поєднанні з даними моніторингу визначаються перспективи соціальної поведінки людей у візуальному комунікативному середовищі.

Ключові слова: соціальна комунікація, візуалізація, образи, знакові системи, інформаційне середовище.

Was developed further analysis of the essence of the sign foundation of visual communication; analyzed the peculiarities of the different types of communication signs. The author develops the understanding of the correlation of direct identity and connotations in visual information objects as representations of reality. In combination with monitoring data are defined the prospects of social behavior in the visual communicative.

Key words: social communication, visualization, images, sign systems, the information environment.

У сучасному інформаційно перенасиченому середовищі логос як основа спілкування та соціальної комунікації поступається своїм домінуванням візуальним образам. Багато в чому це пов'язано з тим, що логосу притаманно багато смислів, він потребує від адресатів певного часу для інтерпретації та вибору відповідного смислового відтінку. А тому логос довше та менш результативно доходить до свідомості людини й знаходить відклик в її системі внутрішніх образів порівняно з невербальними візуальними повідомленнями [3, с. 8].

Проблематика візуального знаходиться у площині міждисциплінарних досліджень. Поєднання наближених до зазначеної тематики результатів досліджень з різних наукових галузей (соціології, психології, семіотики, менеджменту, дизайну, інформатики) виявляє багатоаспектність тенденції візуалізації та неоднозначність її наслідків.

Мета даної статті – визначити особливості та перспективи інтенсивної візуалізації комунікативної практики. Для досягнення мети нами визначено наступні завдання:

- дослідити сутність процесу візуалізації інформації;
- визначити особливості знакової основи візуальної комунікації;
- з'ясувати співвідношення прямої ідентичності та конотацій у візуальних інформаційних об'єктах як репрезентаторах реальності;
- спрогнозувати перспективи окремих аспектів соціальної поведінки людей у візуальному комунікативному середовищі.

У нашому дослідженні ми спирались на роботи сучасних дослідників у різних галузях: Ж. Л. Нансі (філософія), О. Петровської (культурологія, мистецтвознавство), М. Назарова (соціологія масової комунікації), М. Папантиму, С. Зелінського (соціальна психологія) [2, с. 58].

Повсякденні спостереження та аналіз засобів соціальної комунікації дає підстави вважати, що в сучасній соціальній комунікації домінує візуальна культура, яку можна трактувати як сукупність навиків сприйняття, інтерпретацій, оцінювання графічних образотворчих артефактів та інформаційних повідомлень.

Сучасна комунікація здійснюється у візуальному середовищі, яке складається з образотворчої продукції статичного та динамічного характеру (кіно, телебачення, реклама, фотографічне та образотворче мистецтво тощо). Головною ознакою візуально орієнтованого середовища є домінування образів та їх фону, що спрямовано на репрезентацію матеріального світу графічними засобами.

Важливим аспектом дослідження візуального в системі соціальної комунікації виступає його знаковість. Семіотичний аналіз є значущим у тому аспекті, що будь-який об'єкт візуальної комунікації виступає своєрідним максизнаком соціуму, умовно кажучи, портретом певного соціокультурного стану, у якому знаходиться людська спільнота в даний момент. Але не «документальним портретом», а образним, синтезованим, своєрідно зконструйованим. Нерідко забезпечуючи переносне значення того, що зображується, та виконуючи різноманітні метафоричні функції, сукупність візуальних образів створює другу реальність, яка, будучи апріорі похідною від оточуючого об'єктного світу, більш складна та неоднозначна. Аналізуючи засоби масової комунікації як найбільш потужні джерела візуальних образів, М. Назарова та М. Папантиму виходять з того, що медіа впливають на репрезентацію аудиторії сучасного світу або його фрагментів, а візуальні образи є результатом конструювання та інтерпретацій реальності, які здійснюють медіа в силу своєї сутності [4, с. 18].

Система знаків візуального має певну внутрішню структуру – синтаксис. У синтаксичному проектуванні об'єктів візуальної комунікації поєднуються класичні образотворчі та новітні креативні прийоми. Знак є фізичним об'єктом з певним значенням та складається з двох компонентів – те, що означається і те, що означає. Ці дві складові характеристики є взаємопов'язаними та нероздільними. Те, що означається, відноситься до деякої ментальної конструкції, за допомогою якої цей знак щось означає та розуміється представниками тієї чи іншої культури відповідним чином. Те, що означає, представляє собою, як правило, матеріальний носій – акустичний або візуальний образ [5, с. 37].

Відомим фактом є те, що в обробці людиною інформації із зовнішнього світу бере участь кора головного мозку (свідомість) і підкіркові шари (підсвідомість), причому обробка інформації лівою та правою півкулями головного мозку суттєво різняться. Це пов'язано з фізіологічними особливостями, з послідовністю чи одночасністю обробки сигналів нейронами. Права півкуля головного мозку, яка відповідає за чуттєве, тваринне, низькі інстинкти, мислить почуттями і образами і відноситься до несвідомої природи людини. Її характеризують так звані життєві потреби: статевий інстинкт, інстинкт збереження життя, інстинкти голоду, спраги тощо. Ліва півкуля, яка пов'язана з логічним мисленням, характеризується прагненням до «духовної їжі», потягом до знань та інтелектуальної діяльності. До діяльності лівої півкулі відноситься оперування словесно-знаковою інформацією, читання, рахунок [6, с. 23].

Слова, оформлені в мову, створюють духовну природу людини, формують його ідеали, знання, принципи, переконання, виховання, моральність, соціальні і громадські установки і тому подібне. До діяльності правого відноситься розпізнавання складних об'єктів (облич, фігур та ін.), оперування образами і почуттями, орієнтація в просторі, координація рухів.

Таким чином, тенденція візуалізації комунікативного середовища, яка набула пікової інтенсивності протягом останнього десятиліття, має ряд позитивних характеристик та впливів на соціум: полегшення та прискорення розуміння людьми один одного в процесах соціальної комунікації, утворення єдиного поля нової реальності, в якому зв'язок між людьми стає більш щільним. З іншого боку, надмірність візуального утворює дисбаланс на фізіологічному рівні розвитку людини, що відбивається на пасивності соціальної поведінки, громадській байдужості та зосередженості на задоволенні первісних потреб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виноградов П. Визуальная культура личности: генезис, структура и функции. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2010. № 136. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/vizualnaya-kultura-lichnosti-genezis-struktura-i-funktsii>.
2. Жигарева А. Визуализация социального пространства современного общества (социально-философский анализ). URL : <http://ens.mil.ru/science/publications/more.htm?id=10814694@cmsArticle>.
3. Зелинский С. Психотехнологии гипнотического манипулирования сознанием человека URL : <http://psyfactor.org/lib/zelinski2-00.htm>. (дата звернення 20.09.2019 р.)
4. Назаров М., Папантиму М. Визуальные образы в социальной коммуникации. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 216 с.
5. Нуркова В. Зеркало с памятью. Культурный феномен фотографии. Москва : РГГУ, 2006. 287 с.
6. Петровская Е. Теория образа. Москва : РГГУ, 2012. 281 с.
7. Українське суспільство 1992-2010. Соціологічний моніторинг / За ред. д.екон.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – Київ : Інститут соціології НАН України, 2010. 636 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.М. Юріна

КАТЕГОРІЯ ЧАСУ І ПРОСТОРУ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ-БАЛАДИ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА «ДІМ НА ГОРІ»

Статтю присвячено висвітленню питань функціонування понять категорій часу і простору у художньому тексті, зокрема в романі Валерія Шевчука «Дім на горі».

Ключові слова: час, простір, хронотоп, образ дороги, художній, твір, автор.

The article is devoted to illuminating the functioning of the concepts of categories of time and space in the artistic text on the example of Valery Shevchuk's novel «House on a Mountain».

Key words: time, space, chronotope, road image, artistic, work, author.

Художній час і простір – самостійні системи, але одночасно й складна система, що організовує літературний матеріал. Звернення до цієї проблеми вмотивовано тим, що часово-просторова організація художнього світу в ХХ столітті значно ускладнилась порівнянно з традиційними часово-просторовими парадигмами. Письменники у своїй творчості демонструють майстерну гру з часом і простором, використовуючи часові зсуви, сполучення різночасових пластів, розширюють просторову обмеженість за рахунок часу. Час і простір задають параметри художнього світу твору. Взаємовідношення їх у творах відбивають структуру авторської свідомості, світорозуміння, її систему філософських уявлень і, отже, інтерпретація їх – це пошук засобів вираження авторської ідеї.

Простір і час як філософські категорії, визначають форми буття речей і явищ, що відтворюють, з одного боку, співіснування їх (у просторі), з іншого – процес зміни їх один одним (у часі), тривалість існування. «Визначення, хай навіть в найпершому наближенні, масштабів у просторі і зміни ритміки в часі всіх дійсних і потенційно природних і суспільних параметрів буття є необхідною умовою не тільки процесу опанування світу, а й пізнання людиною самої себе» [1, с. 131].

Теоретичні дослідження проблеми художнього часу і простору започаткував німецький вчений Г. Лессінг у трактаті «Лаокоон, чи про межі живопису й поезії» [3] він умовно розподілив види мистецтва на просторові й часові. Втім Г. Лессінг на підсвідомому рівні відчував, що цей розподіл не точний. Тому питання такого розподілу в його праці остаточно не розв'язано. Б. Мейлах з цього приводу зауважував: «Якщо помилялися теоретики, спираючись на специфічні особливості, притаманні кожному з цих видів мистецтва, то не менш помилковою є думка інших, котрі вважають межі між ними абсолютними» [4, с. 4].

Глибокий і прискіпливий аналіз категорій художнього часу й простору зроблено в роботі М. Бахтіна «Форми часу і хронотопу в романі» (1937–1938), в якій було розроблено послідовний просторовочасовий (хронотопічний – за визначенням автора) підхід до дослідження жанру роману. У роботі М. Бахтіна послідовно розгорнуто філософське осмислення простору й часу як всеосяжних і всеохопних форм буття матерії, що нерозривно пов'язані між собою, єдність яких виявляється в русі й розвитку матерії. Дослідник проголошував ідею нерозривної єдності часу й простору і в літературі: час і простір «найчастіше настільки переплетені, що розділити їх неможливо» [2, с. 16].

М. Бахтін розглядає хронотоп як категорію літератури, що виражає нерозривність простору і часу, для яких характерним є взаємоперехід (час характеризується через простір і навпаки). Учений «прослідковує» хронотоп у розвитку світового літературного процесу в різні епохи, підкреслюючи тісний зв'язок часу дії героя художнього твору з його місцеперебуванням. За визначенням дослідника, хронотоп у художньому творі – це єдність художньої правди у її відношенні до реальної дійсності. Вчений тісно пов'язував хронотоп із жанровими властивостями твору: «Хронотоп у літературі має істотне жанрове значення. Можна прямо сказати, що жанр і жанрові різновиди визначаються саме хронотопом, до того

ж у літературі провідним началом у хронотопі є час. Хронотоп як формально-змістова категорія визначає і образ людини в літературі; цей образ завжди істотно хронотопічний» [2, с. 121-122]. Характеризуючи типологію єдності аналізованих категорій у великих прозових творах, М. Бахтін окреслює декілька типів хронотопу: фольклорний, ідилічний, авантюристичний і тощо. Поряд з поняттям «хронотоп» учений детально розглядає й поняття «часу». Час, репрезентований у тексті як «авантюристичний», «біографічний», «побутовий», «історичний», «веселий» (останній майже не використовується в працях інших дослідників), характеризується дослідником за ознаками одночасовості, різночасності і циклічності. М. Бахтін, досліджуючи мікросистему взаємозв'язку часопросторового континууму, з одного боку, надає перевагу часу, а з іншого – підкреслює рівність констант прикладами хронотопії – хронотоп дороги, дому, порогу, зустрічі, природи, відзначаючи при цьому важливість просторових відносин у художньому творі. Часопростір є основою художньої єдності літературного твору: тому окремих хронотоп «завжди несе в собі оцінний момент, який може бути виділений з цілого хронотопу тільки в абстрактному аналізі. Усі просторово-часові визначення в мистецтві й літературі невід'ємні одне від одного...» [2, с. 275]. Час і простір відіграють одну з найважливіших ролей у поєднанні художніх елементів в одне ціле, значно підсилюють ідейно-емоційний вплив змісту, безпосередньо спрямовані на розкриття ідейно-тематичної й формотворчої системи письменника. Ідеї М. Бахтіна про хронотоп автора, героя, читача, «творчий хронотоп» [2, с. 286] мають світоглядно-наповнені, ціннісний зміст і нашолюбиві на думку про розмежування реального та художнього часопростору, якому притаманні одночасовість та різночасність [2, с. 129], циклічність часу [2, с. 243], абстрактна просторова екстенсивність [2, с. 136], сприйняття часу в часі, що досить суттєво позначилося на сучасній прозі. М. Бахтін вбачав, що художній час і художній простір взаємозалежні, а «у літературно-художньому хронотопі відбувається злиття просторових і часових прикмет в осмислене й конкретне ціле. Час тут згущується, ущільнюється, стає художньо-зримим; простір інтенсифікується, вступає в рух часу, історії. Прикмети часу розгортаються в просторі, а простір осмислюється і змінюється часом. Таке переплетення рядів і злиття прикмет характеризує художній хронотоп» [2, с. 122].

Час і простір художнього тексту, на відміну від реального часу і простору, автори творів подають безпосередньо через сприйняття суб'єктивної свідомості героя, автора-оповідача, «авторської маски». Кожен із них має свої просторово-часові кордони, а кожен об'єкт мови, що перебуває в межах цієї свідомості – свої просторово-часові форми. Такі форм можуть вступати в найрізноманітніші відносини, що залежать від взаємного розташування їх в складній архітектоніці тексту.

Дослідження часопростору в текстах сучасних українських письменників дало змогу з'ясувати специфіку часопросторової організації, що зумовлена насамперед тяжінням до психологізації. Саме цим можна пояснити поглиблений інтерес авторів до діалектичного поєднання зовнішнього та внутрішнього, реального і містичного хронотопів (для прикладу, В. Шевчук «Дім на горі»).

Образ дому на горі у Валерія Шевчука завжди пов'язаний із образом дороги. Коли йдеться про дім і дорогу, то це майже завжди щось більше, ніж просто дім і просто дорога. Дім – це опора духу, начало начал, притулок радості й печалі, а дорога – життєвий шлях, низка випробувань, що постають перед людиною в той чи інший проміжок існування.

Образ дороги в творі універсальний і похідний від образу дому. Це життєвий шлях, стежка для втечі з рідного обійстя, духовні мандрівки, житейські негаразди. Як стверджує сам автор: *«Дім обов'язково єднається з дорогами, стежками, без них він мертвий... Зрештою, дорога може бачитися і як Бог»* [5, с. 90]. З роману ми дізнаємося, що *«обійстя було високо, на верхівні гори, стежка клалася туди кам'яниста й крута»* [5, с. 33]. *Підіймаючись нею, Володимир спинявся й передихав, згадуючи найтяжчу ніч у шпиталі, коли наснилися оця гора й крем'яниста стежка. Душа героя була наповнена торжеством і болем, задихом і піднесенням, адже «сходження в гори та підйом східцями завжди означають, що людина пізнає себе і досягає найвищого рівня»* [5, с. 126].

Якщо звернути увагу на те, що «в цілому гора, пагорб, вершина гори пов'язана з ідеєю духовного піднесення, вивищення» [5, с. 146], то зрозумілим стає символічне значення першого сходження Володимира, який простував назустріч своїй долі. Звичайно цей шлях не був простим як фізично, так і духовно. Героєві боляче було залишати щасливе життя, яке нахабно зруйнувала війна. Фронтові та шпитальні спогади завжди знаходилися поруч, і важко було вирватися з того жаху, що весь час приходив уві сні. Але не зважаючи ні на що, герой підніметься до омріяного дому, щоб знову віднайти щастя та спокій.

Таким чином можемо стверджувати, що в аналізованому творі символ «дороги» пов'язана з мотивом духовного піднесення, кращої долі, пошуку втраченого. Також цей символ доповнює метафора мандрів, які можуть бути як реальними, так і духовними, на мислительному рівні. Володимир не лише підіймається до омріяного острівка затишку, але й блукає глибинами власної пам'яті.

Дорогу в романі «Дім на горі» розглядаємо як багатозначний символ. Для одних героїв шлях уособлює душевний спокій, щастя, пошук сенсу існування, для інших – біль, розчарування, відмову від власної мрії. Цей образ є також символом виявлення людських почуттів, страхів і передбачень: *«Зелене обличчя старої залякло, і тільки на денцях її очей зажеврило голубе озерце, яке відбило хтозна-яку далеку картину: просить до їхньої господи чоловік в ошатному костюмі, йому стало спечно і він хоче напитись у них води»* [5, с. 30], коли дорогою на гору піднявся чоловік.

Отже, художній хронотоп виявляє взаємозв'язок часових і просторових координат літературного тексту, а хронотоп дороги – композиційний стрижень розповіді, що поєднує його просторові і часові координати. Художня інтерпретація хронотопу дороги в романі-баладі Валерія Шевчука «Дім на горі», відзначається багатоаспектністю, елементами філософізму, тому що стало ознакою творчої манери В. Шевчука.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барабаш С. Філософія хронотопу в поезії Ліни Костенко «І засміялась провесінь ...». Наукові записки. Серія : Філологічні науки (Літературознавство). Кіровоград, 2002. 316 с.
2. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике : литературно-критические статьи. Москва : Художественная литература, 1986. 543 с.
3. Лессінг Г. Лаокоон, або Про межі малярства й поезії. Київ : Мистецтво, 1968. 290 с.
4. Мейлах Б. Проблемы ритма, пространства и времени в комплексном изучении творчества Б.С. Мейлах. Ритм, пространство и время в литературе и искусстве. Львов : Наука, 1974. С. 3-10.
5. Шевчук В. Дім на горі. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013. 600 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.Г. Окуневич

УДК 050.48.-053.6(477.87)

Рубаненко У.Є.

ЖУРНАЛ ПЛАСТУ «МОЛОДЕ ЖИТТЯ» ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ МОЛОДІЖНОЇ ПЕРІОДИКИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНОМОВНОЇ ПРЕСИ 20-30-ИХ РР. ХХ СТ.

У статті розглянуто історію виникнення журналу Пласту «Молоде життя», охарактеризовано його жанрово-тематичну і композиційну специфіку.

Ключові слова: пластова журналістика, журнал «Молоде життя», закарпатська преса.

The article deals with the history of the origin of Plast magazine «Young Life», describes its genre-thematic and compositional specificity.

Key words: plastova journalism, Young Life magazine, Transcarpathian press.

20-30-ті роки ХХ ст. відіграють важливу роль у національній історії, оскільки це період визвольних змагань, протистояння румунській, польській та чехословацькій окупації на західноукраїнських землях. Окупаційною владою було запроваджено жорсткий тоталітарний режим. Румунізації зазнали школи, університети і православна церква. Українська мова і преса були заборонені. До 1928 року на Буковині зберігався воєнний стан.

Навіть попри тяжкі соціальні та культурні умови жителі західних земель намагалися відродити українське громадське життя. Так, у 1927 році, коли відбулася незначна лібералізація окупаційного режиму, на підрумунських українських територіях почали відновлюватися культурні товариства, театральні трупи тощо. Було засновано студентські товариства «Чорноморе», «Запороже», товариство «Кобзар», спортивне товариство «Довбуш» тощо; з'явилася українська преса.

Із розвитком громадських організацій зростає кількість газет та журналів, спрямованих на українство. Незважаючи на регіональний характер, західноукраїнська преса мала всеукраїнське значення, оскільки її основними методологічними засадами були державність, соборність, боротьба за українську ідею. На всіх етапах історичного процесу західноукраїнська преса була необхідним чинником, що сприяла розбудові українського життя. Для західноукраїнської періодики було характерне самоусвідомлення важливості своєї ролі і призначення.

Журнал «Молоде життя» створено за ініціативи національної скаутської організації Пласт, що була заснована у 1911 році [3]. Пластуни відзначилися тим, що брали активну участь у розбудові та захисті своєї держави, були активними учасниками визвольного руху та війн за незалежність УНР та ЗУНР.

Період народження та становлення пластової журналістики досить поверхово представлений в історичних та журналістикознавчих джерелах. Окремі аспекти пластових видань висвітлено у працях Б. Савчука «Український Пласт 1911-1939», А. Животка «Рукописні пластові часописи молоді», «Історія української преси», М. Савки «Пластова Стежа», «Пластовий Табор», А. Буди «Зародження пластової журналістики і перші пластові видання», Ю. Витвицької «Тематична палітра журналу українського пласту «Молоде життя» на еміграції (1931-1959 рр.)». Як справедливо зауважує А. Буда, «пластова преса і досі залишається маловивченою, а про окремі видання немає жодної згадки, що унеможливорює всебічне з'ясування її місця в тогочасних суспільно-політичних процесах» [1, с. 68]. Отже, вивчення пластових періодичних видань є актуальним, оскільки сприятиме заповненню білих плям в історії української журналістики.

Метою статті є дослідити тематику, жанрову палітру, композиційні особливості журналу Пласту «Молоде життя» у перше десятиріччя його функціонування.

Джерелами дослідження слугували номери журналу «Молоде життя» за 1921-1932рр.

Національна скаутська організації Пласт від самого заснування активно займалася видавничою діяльністю. Ще у 1914 році відкрито перші пластові видання: «Пласт», «Круки», «Життя в Пласті».

У 1921 р. розпочалось видання журналу для молоді та юнацтва під назвою «Молоде життя», який виходив друком протягом 1920-30-х років. Із 1933 р. вихід журналу припинено і відновлено лише у 1946 р. у Німеччині. У 1948 р. у Мюнхені з'явилося видавництво під назвою «Молоде життя», яке окрім вищезазначеного журналу займалося випуском іншої пластової періодики. Згодом назву журналу змінено на «Юнак» (виходив у Німеччині у період з 1946 по 1949 рр.). У 1951-1959-ті рр. часопис видавався у США, а з 1963 р. – у Канаді, де виходить і досі.

Часопис «Молоде життя» в 20-30-их рр. ХХ ст. інформував про життя і працю юнацтва, просував ідеї патріотизму і національного героїзму, прищеплював молоді любов до України; дав дорогу в життя багатьом молодим письменникам і поетам.

Журнал відрізнявся розмаїттям жанрових форм: від інформаційних та аналітичних матеріалів до художніх та поетичних творів. Кожен номер відкривався *вступним редакторським словом*, у якому обов'язково порушувалися актуальні для Пласту питання та проблеми («*Дещо про пластову організацію*», «*Жура*», «*Від адміністрації*», «*З Новим роком...*» тощо).

Постійними також були *хроніки* та *звіти*, об'єднані рубрикою «*Із нашого життя*», в якій йшлося про різноманітні пластові зібрання та сходи, свята та концерти. Вони чергувалися добірками заміток, зібраних у рубрику «*З пластової хроніки*» («*У польських "harczerz"*», «*Вісті з світового скавтингу*», «*З пластового світа*» тощо). Відрізнялися вони тим, що остання містила відомості про діяльність Пласту закордоном.

Рідше у журналі траплялися *репортажі* («*На новій карті (Спомин)*», «*З пластового табору в Підлютім в 1924 р.*», «*При осінній ватрі*»). Це завжди були дуже якісні та детальні (в останні роки навіть ілюстровані) описи важливих подій у житті українського Пласту. У кожному номері обов'язково було розміщено хоча б одну *статтю*, присвячену актуальним проблемам («*Як виробляється характер?*», «*Значення Шевченка для пластунів*», «*Жура*», «*Що вже нами? (Замість вступних фраз)*» тощо).

Широко представлена у журналі й *поетична творчість*. У кожному номері фіксуємо декілька *віршів* («*Львови І*», «*Пластовий похід*», «*Веселі, дужі йдем у світ...*», «*Зоря зійшла*»). Щодо літератури, то у «Молодому житті», окрім поезій, були також представлені *оповідання* та *нариси* («*На війні*», «*У вечірніх сумерках (Казка з недавніх днів)*», «*Поручаючи письма*»). Нерідко трапляються *переклади* з німецької та англійської мов та матеріали про діяльність Пласту в інших країнах.

До окремої групи матеріалів журналу варто винести різноманітні *пластові ігри*, що друкувалися в кожному номері та були спрямовані на розвиток уваги, пам'яті, фантазії та логічного мислення («*Ловля прихильників*», «*Шевченкові карти*», «*Гра красками*» тощо).

Також трапляються у часописі *рецензії*, часто розбиті на тематичні групи або об'єднані під рубрикою «*Бібліографія*» («*Пластова оперета*», «*Гомін життя*»). *Бібліографічні довідки та тематичні добірки українських видань* також нерідко фіксуємо у журналі («*Фахова пластова бібліографія українською мовою*», «*З книжок і часописів*»).

У часописі вміщено різного виду оголошення, анонси подій, некрологи та огляди преси.

Цікавинкою журналу є поява рубрики «*І се і те*», в якій йшлося про різноманітні факти навколишнього світу. В останні два роки фіксуємо збільшення кількості рекламних оголошень.

Тематика матеріалів видання була менш розгалуженою – усі тексти так чи інакше стосувалися діяльності організації, її основних ідей та засад («*З пластової хроніки*», «*Селопласт*» та ін.).

Провідною темою серед літературних творів був патріотизм, жага свободи та оспівування рідного краю («*Кричить*», «*Ми не раби...*»). Також у поезіях та оповіданнях змальовувався побут пластунів («*Зоя зійшла*», «*Пісня української пластунки*», «*Розмова*»).

Найбільше матеріалів часопису присвячено інтелектуальному та духовному розвитку молоді («*Як виробляється характер?*», «*Обережно-Бистро*», «*Кождий пластун (кождапластунка)*», «*Більше знання*»). Не забували у журналі і про здоров'я своїх читачів. Його збереженню та фізичному розвитку присвячено такі матеріали: «*Основні правила гігієни зору*», «*До змагань!*», «*Джіу-джітсу*», «*Лецетарство*».

Серед публікацій журналу яскраво виділяється серія статей під загальною назвою «*Селопласт*». Автори текстів висували ідею впорядкування пластової організації не тільки у великих містах, а й у селах; окреслюють завдання і цілі селопласту. У наступних

публікаціях вже фіксуємо відомості про перші успіхи цього проекту (ознайомлення селян з пластовим законом).

Графічно-композиційне оформлення часопису «Молоде життя» й перший період його функціонування було досить стриманим. Відкривався журнал великим заголовком, поряд із яким розміщено емблему Пласту. Вгорі подавалася інформація про дату та місце виходу, що відділена від заголовку лінійками. Матеріали в журналі розташовано дуже щільно, вони відділялись одне від одного лише горизонтальними лінійками.

З 1923 року журнал зазнає деяких змін в оформленні: з обкладинки зникає емблема Пласту, а назва набрана іншим, набагато більшим шрифтом; з цього номера у часописі з'являється зміст, який розташовується у «підвальній» частині сторінки.

Від початку 1925 року журнал змінює графічно-композиційне оформлення. Усю обкладинку тепер займає зміст, а заголовок розміщується у верхній частині сторінки та доповнений силуетом скаута. На останній сторінці зображений орел, що тримає герб Пласту.

Поступово у часописі з'являються фотоілюстрації, їх кількість зростає щоналема. Відзначаємо появу нових рубрик, збільшення рекламних оголошень, перекладних матеріалів та зменшення власне авторських тестів, що свідчить про певну кризу, окреслену редакцією у вступному слові.

Часопис «Молоде життя» є яскравим репрезентантом пластової журналістики перших десятиріч існування організації. Його діяльність сприяла становленню Пласту, поширенню ідей патріотизму серед українців, які проживали на окупованих територіях. Журнал «Молоде життя» є важливим джерелом для вивчення історії молодіжної періодики закарпатської україномовної преси та історії Пласту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буда А. Зародження пластової журналістики і перші пластові видання. Магістеріум : Магістерські програми. 2006. Вип.22 : Журналістика. С. 68-71.
2. Пластовий журнал «Молоде життя» 1921 – 1959 рр. Електронний архів українського визвольного руху. Електронний архів. URL : http://avr.org.ua/index.php/ROZDILY_RES?idUpCat=550. (дата звернення 17.09.2019 р.).
3. Про Пласт. Національна скаутська організація України. Електронний архів. URL : <https://www.plast.org.ua/about-plast/>. (дата звернення 17.09.2019 р.).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.В. Орлова

УДК 82-3.161.2

Сімонова А.С.

ОБРАЗИ ІСТОРИЧНИХ ПОСТАТЕЙ У ТВОРАХ ОЛЕСЯ БЕРДНИКА «ПОКРИВАЛО ІЗІДИ» ТА ДЕНА СІММОНСА «ТЕРОР»

У статті розглядаються образи історичних постатей, художньо змальовані у творах Олесь Бердника «Покривало Ізиди» та Дена Сіммонса «Терор».

Ключові слова: Олесь Бердник, Ден Сіммонс, «Покривало Ізиди», «Терор», криптоісторія.

The article discusses the images of historical figures, artistically depicted in the works by Oles Berdnik «The Veil of Isis» and Dan Simmons «Terror».

Key words: Oles Berdnik, Dan Simmons, «The Veil of Isis», «Terror», crypto history.

Твір «Покривало Ізиди» О. Бердника помітно лірико-романтично забарвлений. «У його основі, зазначає С. Олійник, – особлива форма вимислу – раціонально-фантастичне

припущення, що характеризується єдністю і логічною мотивацією» [2, с. 8]. Це приклад криптоісторії, основою сюжету якої є таємна, прихована історія. Автор, застосовуючи фантастичне припущення, змальовує події, що відбувалися насправді. «Терор» Д. Сіммонса, як і «Покривало Ізиди» О. Бердника, написаний у жанрі криптоісторії. Її розуміють або як жанр фантастики, або як піджанр, або різновид альтернативної історії, заснований на фантастичному припущенні, що реальна історія людства відрізнялася від відомої нам, але була забута, прихована або сфальсифікована. Таким чином історичний роман набуває рис фантастичного тексту.

У центрі обох творів – реальні історичні постаті: у «Покривалі Ізиди» це античний Піфагор, а в «Терорі» – учасники арктичної експедиції Д. Франкліна.

Піфагор (570-497 рр. до н. е.) – давньогрецький філософ, релігійний та політичний діяч, засновник піфагореїзму. Вікіпедія інформує, що у 306 р. до н.е. йому поставили пам'ятник у Римському Форумі – площі в центрі стародавнього Риму – як найрозумнішому з греків. За переказами він багато мандрував світом, навчаючись у найзнаменитіших учителів того часу. Повернувшись у Грецію на п'ятдесятому році життя, Піфагор оселився на півдні італійського півострова в полісі Кротоні. Незабаром навколо нього згуртувалися однодумці. Їхній союз став прообразом майбутньої філософської школи. Доля Піфагора та його школи в Кротоні трагічна. Один із впливових людей полісу, якогоне прийняли до братства через важкий і владний характер, став його ворогом та організував змову проти піфагорійців. Прихильники Кілона підпалили дім, де збирались піфагорійці. Чи був там Піфагор, точно не відомо, але, за однією з версій, врятуватися йому не вдалося. За іншою версією, Піфагор, втікаючи від заколотників, загинув у Метапонті, у святилищі муз.

Маючи такі скупі відомості про життя цієї видатної людини, О. Бердник на початку твору змальовує сцену народження майбутнього філософа. Обираючи йому ім'я, батьки зупиняються на варіанті Піфагор, тобто пророчений піфією. Його батько – Мнезарх, найкращий майстер острова Самос, золотоковач і художник, мріє, щоб син продовжив його справу. Але 18-річний Піфагор грає на лірі та флейті, відпустив довге волосся та мріє «світ перевернути». Він вважає, що «без пошуків мудрості не варто було б жити на світі» [1]. Розчаровує Піфагор і свого вчителя музики, бо замість того щоб розвивати свій дивовижний талант, хоче займатися пошуками Істини. Подорожуючи разом із батьком, він потрапляє до славетного учителя Ферекіда Орського. Цей мудрець вважає, що Піфагор один із тих відважних одинаків, що сіють знання і дає йому пораду: «Бійся прогнівити олімпійців» [1]. «Минають довгі дні мандрів і пошуків. Старий Мнезарх вигідно продав свої вироби, накупив різного скарбу. А син невдоволений. Наслухався бесід з мудрецьми, набачився міст-полісів, храмів, жерців, моряків різних країв. Неспокій не облишив його» [1]. У пошуках Істини Піфагор побував у Єгипті, Вавилоні, Індії; здобуває таємні знання з книг так званих синів неба. Після повернення додому він вступає у конфлікт із владою і гине у полум'ї. Перед обличчям смерті звертається до своїх учнів із такими словами: «Я волів вивести науку з підземель, де її заховали жерці, я хотів дати її блага простим сіячам і садівникам, рибалкам і ремісникам. А створив замість того втаємничену групу учнів. Я ходив між людьми, розмовляв з ними, придивлявся до їхнього життя. Те ж саме, що й було, – забобони, темрява, нещасття. Ми не змогли глибоко пустити коріння в народне серце. Вас, моїх учнів, не люблять, бо ви стоїте над простими людьми...» [1]. Відповідаючи на репліку одного з учнів, філософ констатує: «це вина епохи. Протиріччя, яке, може, колись розв'яже час. Всі діти народжуються рівними, але одним одрізують крила, а інших навчають літати... І фатум неблаганний: він змушує розплачуватися за жорстоку несправедливість...» [1]. На думку С. Олійника, автора твору цікавлять у першу чергу «проблеми морального характеру: герой постійно опиняється на роздоріжжі і мусить робити вибір» [2, с. 13].

Д. Сіммонс також узяв за основу сюжету реальну історію – арктичну експедицію Д. Франкліна, що відбулась в 1845-1848 роках на кораблях «Терор» та «Еребус» [4]. Її учасники намагались відкрити Північно-Західний прохід з Атлантичного океану до Тихого, але безслідно зникли. До сих пір ніхто не знає, що з ними трапилось. Рештки «Еребуса» були

знайдені тільки у 2014 році. Більшість персонажів мають тіж імена, що і члени команди реальних кораблів. Але Д. Сіммонс запропонував свою версію подій, додавши трохи містики. «Та все ж обличчя будь-якого роману та майстерність автора – це персонажі. У «Терорі» вони не просто випуклі, виписані до найменшої дрібнички зовнішності та риси характеру, – так, що повсякчас ловиш на собі ефект 3D. Характери Дена Сіммонса – що найважливіше – змінюються протягом твору, вони ростуть і виростають над собою, під впливом життєвих умов перетворюються у зовсім інших людей, ніж були донині» [3]. З-поміж персонажів «Терору» вирізняється постать капітана Крозьє. Прототип образу – Френсіс Родон Мойра Крозьє (1796-після 1848) – офіцер Королівського військово-морського флоту Великої Британії, учасник шести арктичних і антарктичних дослідних експедицій. За задумом Д. Сіммонса, життя Крозьє в романі чітко ділиться на дві половини. Перша пов'язана з флотською кар'єрою, ширше – з Британією. Друга – нове життя, якого набуває Крозьє після своєї символічної смерті. Власне, як це показано в романі, Крозьє ніби шукає смерті: повільно, але вірно вбиває себе алкоголем протягом довгих років. Життя його безрадісне, обмежене уявленнями про належне і можливе для капітана британського флоту. У фіналі експедиції він, нарешті, дійсно виявляється мерцем – у сприйнятті тих, хто залишився на батьківщині. Як і інші загиблі учасники експедиції, Крозьє і справді мертвий для суспільства: для капітана, який втратив корабель і команду, повернення назад рівноцінне смертному вироку. Таким чином, порятунок Крозьє є не тільки порятунком від смерті, але і даруванням нового життя. Однак Крозьє не може продовжувати своє колишнє життя. Сіммонс показує дійсне переродження героя: європеєць Крозьє виявляє в собі нові якості, в ньому пробуджується інша, не відоме перш натура, він фактично стає іншою людиною. Відтворюючи події минулого, Сіммонс насправді розсовує часові рамки оповіді. Його цікавлять межі людського досвіду, можливості пізнання, здатність людини до самозміни, до сприйняття іншої точки зору, іншого способу життя. Вибір Крозьє в фіналі роману – це прийняти іншого себе і стати частиною іншого світу й іншої культури.

Таким чином, порівняльне дослідження творів О. Бердника «Покривало Ізиди» та Д. Сіммонса «Терор» дозволяє зробити висновок, що художня версія життя Піфагора та роман про долю експедиції Франкліна виявляються в результаті роздумів про багатоваріантність буття, про неможливість вмістити його різноманіття в рамки одного людського життя, одного життєвого досвіду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бердник О. Покривало Ізиди. URL : <https://bookocean.net/read/b/17596/p/18> (дата звернення: 26.09.2019).
2. Олійник С.М. Інтертекстуальні та жанрово-стильові параметри фантастики Олеса Бердника: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2009. 17 с.
3. Самохіна С. Книжковий блог: магія, реалізм та жахи «Терору». URL : https://www.bbc.com/ukrainian/blogs/2016/08/160811_book_blog_terror_she (дата звернення: 26.09.2019).
4. Сіммонс Д. Терор. URL : <http://books-for-you.info/index.php/books-online/item/4460-.html> (дата звернення: 26.09.2019).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.Г. Бондаренко

ІНТЕРНЕТ ЯК НАЙПОПУЛЯРНІША СУЧАСНА АРЕНА ДЛЯ ЛЕКСИЧНИХ НОВОВВЕДЕНЬ

У статті досліджено формування та вживання неологізмів у мережі Інтернет. Висвітлено семантичні зрушення в загальноновживаних лексемах, виявлено, що динаміку смислового розвитку слова можна відстежувати за допомогою аналізу лексичних одиниць.

Ключові слова: ЗМІ, Інтернет, соціальні мережі, неологізми, неолексеми, новотвори.

Based on the article we examined neologisms their formation and use on the Internet. The semantic shifts in common lexemes are revealed, we also revealed that the dynamics of semantic development of the word can be traced by the analysis of lexical units.

Key words: mass media, Internet, social networks, neologisms, neolexemes, neoplasms.

Інтернет-термінологія посідає важливе місце серед інших новоутворень у мові. Світ поступово переходить до електронної сфери, і кожен представник Інтернет-спільноти має бути свідомим її користувачем. Віртуальна реальність простіша, ніж фізична та соціальна. Опанувати й вивчити віртуальну комунікацію, звичайно, значно простіше, аніж спілкування в реальному житті. Цим Інтернет-комунікація й затягує, цим можна пояснити часткову втечу в ігрову чи іншу (редуковану) реальність. У процесі віртуального спілкування формується унікальний лексичний пласт, який синтезує в собі професіоналізми, вульгаризми, арго, сленг у рівнозначних частинах.

Увага до Інтернет-комунікування зумовлена значним впливом глобальної мережі на всі сфери суспільного життя (мобільність спілкування, розвиток освіти та науки, мови, тексту), новими перспективами оперативного обміну інформацією та активного обговорення на форумах. При безпосередньому контакті мови та інтернету з ними, як логічний крок, відбуваються зміни. Зі всесвітньої павутини в мову проникають різноманітні елементи, у яких сучасна людина вже не бачить чогось особливого чи нестандартного. Проблема впливу Всесвітньої мережі є одним з аспектів загальної, давно чинної проблеми «мова і комп'ютер». Ця проблема в прикладному плані була поставлена в ході робіт зі створенням робіт перших комп'ютерів у середині минулого століття.

Менш чітко вона була сформульована ще раніше – у творах письменників-фантастів, що описують спілкування людини з роботами.

Поява нових лексичних одиниць і семантичні зрушення у мові в усі часи привертала увагу мовознавців. Появу оказіональних слів у текстах реклами можна пояснити необхідністю надати певним явищам, предметам чи дії експресивного відтінку, більшої образності з метою привернути увагу потенційного споживача до рекламованого товару, виокремивши його з-поміж інших. Не менш показовими є структурно-семантичні зрушення, оскільки лексико-семантична система зазнала впливу екстралінгвальних чинників – перетворень у соціально-політичній, економічній, науково-технічній, культурній сферах [4, с. 33].

Лексичні новотвори та семантичні зрушення у мові досліджували у своїх працях І.О. Васильцова, О.А. Габинська, Г.Е. Гончаренко, С.Ю. Глигало, О.М. Дорофєєва, М.П. Дудик, О.А. Земська, В.П. Ковальов, Л.П. Павленко, І.А. Самойлова, О.А. Стишов, О.М. Турчак, І.С. Услуханова, Н.І. Фельдман, В.Н. Хохлачова та інші. Найбільш глибоко розглядає питання появи неологізмів, їх подальше використання або ж вилучення з мови – О.А. Стишов. У своїй монографії, а також численних наукових статтях він розглядає інноваційну лексику не тільки в загальній системі української мови, а й саме в мові засобів масової інформації. Виокремлює групи неологізмів різних типів.

Інтернет-спілкування, а отже і мова спілкування, залежить від внутрішньої культури людини, її соціального статусу, освіти, психології і вікової приналежності, а дефіцит живого

літературного слова поступово призводить до деградації суспільства. На жаль, у наш час користувачі Інтернету, не розуміючи того, що мережа – це чудовий спосіб підвищити рівень грамотності, «збруднюють» мову сленгізмами, жаргонізмами, припускаються помилок у письмовому спілкуванні [1, с. 477].

Неологізми, що найчастіше трапляються в мережі, можна умовно поділити на такі групи:

1. Інтернет-сленг:

ава, аватарка – головне фото користувача у соціальних мережах і на різних сайтах; **адмін** – системний адміністратор; **відюха** – графічний адаптер, відеокарта, графічна карта; **дрова** – драйвери; **інет** – Інтернет; **лічка** – особисте звернення; **нік** – псевдонім, прізвисько у конференціях або чаті (англ. nickname); **фотожаба** – графічна карикатура, шарж та ін. [3, с. 12].

2. Комп'ютерний жаргон:

гуглити (жарг., від англ. google) – шукати в Інтернеті інформацію за допомогою пошуковика Google; здійснювати будь-який пошук в інтернеті, незалежно від використовуваного пошуковика. **Гуглер** – особа, вражена гугл-залежністю;

ретвітнути (жарг., від англ. retweet) – переслати або передрукувати чужу репліку в мікроблозі Twitter;

хакер (від англ. hacker, від to hack – рубати) – особа, яка вчиняє незаконне проникнення в чужі комп'ютерні мережі з метою отримання з них інформації [3, с. 11].

3. Молодіжний сленг:

Останнім часом нового значення в інтернет-середовищі набуло дієслово «**підірвати**». Так говорять про любительські відеоролики, що набрали багато переглядів користувачів, як правило, на спеціальних сайтах, де звичайні користувачі викладають свої аматорські ролики: «*Бабусі з Чернігівщини «підірвали» Інтернет пісню про «лісанет»*».

Окрім того, Інтернет-ЗМІ рясніють не асимільованими українською мовою назвами посад, професій, назвами осіб за виконуваними функціями: «*Тігітко: Уряд дасть підприємцям **бізнес-омбудсмена***», назвами осіб за майновою та соціальною приналежністю: «*Антимонопольний комітет візьметься за **нафтотрейдерів***» [3, с. 15].

Нещодавно, у зв'язку з політичною ситуацією в Україні, в Інтернет-виданнях почала все частіше з'являтися нова лексема «**джинса**». Джинсою журналісти називають проплачений матеріал або зумисно приховану рекламу. Отже, це сленгове слово, яке має ходження серед працівників пера. Походження самого терміну достеменно невідоме; стаття з Вікіпедії припускає, що назву **джинсі** дав український оператор мобільного зв'язку, який активно просував свій продукт – пакет Jeans, послуговуючись у тому числі засобами прихованої реклами. Так чи інакше, назва прижилася. А все тому, що замовні матеріали стали звичайною практикою, зокрема і для українських ЗМІ [3, с. 17].

На сьогодні існує дуже багато способів спілкування в Інтернеті, основними з яких є електронна пошта, форуми, різноманітні конференції, чати, мережеві ігри, де ми можемо побачити й почути безліч новолексем запозичених з англійської мови, наприклад:

аутернет (від англ. outer – зовнішній + net – мережа) – альтернатива Інтернету, його гігантський за рівнем охоплення аналог, який нью-йоркська некомерційна компанія MDIF (Media Development Investment Fund) планує запустити до літа 2015 року [2, с. 50];

банер (від англ. banner – прапор, транспарант) – графічне зображення рекламного характеру. В мережі Інтернет – статичне або анімоване графічне зображення (у форматі GIF ефект руху досягається чергуванням декількох зображень), що є гіперпосиланням для переходу на інший сайт [2, с. 50];

бот (англ. bot, скорочення від robot) – спеціальна програма, функція якої – імітація дій людини [2, с. 50];

екстранет (від англ. extranet від extra – вищий, кращий + net – мережа) – комп'ютерна мережа, що з'єднує певну фірму з клієнтами, постачальниками [2, с. 50];

інстаграм (англ. instagram) – популярна безплатна програма для швидкого створення, редагування та обміну фотографіями й відеороликами з мобільних засобів зв'язку (айфонів, айпадів і телефонів) у соціальних мережах. У березні 2014 року кількість активних користувачів сягала 200 мільйонів [2, с. 50];

селфі (англ. selfie; від англ. self – сам, само; суфікс -іє надає слову зменшувально-пестливого значення) – вид фотографії, автопортрет, зроблений за допомогою камери смартфона чи веб-камери, дослівно – автофотопортретик. Створюється для викладання в соціальних мережах. 2013 р. слово уведено до Оксфордського словника. Американська асоціація психіатрів надмірне захоплення selfie вважає близьким до нарцисизму психічним розладом. Фотоавтопортрет із коханою людиною – **релфі** (англ. rselfie від relationshipsselfie – автопортрет стосунків) [2, с. 50];

тролінг (від англ. trolling – риболовля способом витягання риби тралом) – розміщення в коментарях до поданих на веб-сайтах статей, а також у веб-форумах, чатах, соціальних мережах провокативних зауважень, оцінок з метою образити, принизити, висміяти автора, спричинити конфлікти між учасниками обговорення [2, с. 50];

фішинг (від англ. fishing – рибальство) – інтернет-шахрайство, мета якого – виманювання в користувачів мережі персональних даних (паролів, логінів, ідентифікаційних номерів, номерів кредитних карт і т. ін.) [2, с. 50];

Можна впевнено стверджувати, що комп'ютерні технології, а також всевітня мережа Інтернет є найбільшими джерелами розширення меж лексичного складу будь-якої мови країн цивілізованого світу, які мають доступ до таких благ. Дослідження неологізмів англійської мови походження вказують на те, що такі слова, зазвичай, входять до повсякденного вжитку українців, що призводить до зміни словникового складу української мови. Це відбувається досить динамічно і є результатом об'єктивного процесу історичного розвитку.

Нам вдалося висвітлити семантичні зрушення в загальноживаних лексемах і виявилось, що динаміку смислового розвитку слова можна відстежувати, наприклад з позицій звуження або розширення окремого значення полісемічного слова чи окремої лексеми, метафоричного, метонімічного переносу, враховуючи лексичну сполучуваність слів, скорочення слова або словосполучення і вбирання семантики вилучених компонентів тими компонентами, що залишилися, тощо. А що стосується семантичних зрушень у запозиченнях саме з англійської мови, з'ясувалось, що при переході з певного термінологічного поля в групу загальноживаної лексики іншомовне слово розширює свою лексичну сполучуваність і може використовуватися для позначення більшого кола об'єктів та понять.

Отже, сфера сучасних українських засобів масової інформації засвідчує: мова живе, еволюціонує, і завдання небайдужих до її долі журналістів-інтелігентів – вони ж бо належать до основних творців найрізноманітніших текстів – дбати, щоб мова за цих складних обставин залишалася собою, зберігала свої генетико-типологічні риси.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арешенкова О. Неологізми як засіб увиразнення рекламних текстів. Філологічні студії. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету* : зб. наук. праць / за заг. ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг, 2013. Вип. 9. С. 473-479.
2. Васильцова І. Дериґаційні процеси у запозиченнях з англійської мови (на матеріалі кийвських газет). *Збірник наукових робіт Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова*. Київ, 2000. С. 48-53.
3. Кикоть В., Гриценко І. Вживання англїцизмів в текстах сучасної української преси та реклами. *Філологічні науки*. Черкаси, 2013. №4. С. 1-17.
4. Колоїз Ж. Основні підходи до визначення лінгвістичного статусу неологізму. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: Філологічні студії*. 2008. Випуск 1. С. 27-36.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.В. Гайдаснко

ОБРАЗ КАЇНА У ТВОРАХ ІВАНА ФРАНКА ТА ДЖОРДЖА ГОРДОНА БАЙРОНА

У статті розглядаються особливості функціонування образу Каїна у творах Дж. Байрона та І. Франка.

Ключові слова: образ, Біблія, мотив, міфологема, братовбивство.

The article deals with the peculiarities of the functioning of Cain's image in the works by J. Byron and I. Franko.

Key words: image, Bible, motive, mythology, brotherhood.

Традиційний легендарно-міфологічний матеріал дозволяє нам зосереджувати увагу на дослідженні людського світу у всіх його проявах. Він має узагальнений зміст і значення та є своєрідним концентратом культурних надбань народу, забезпечує реалізацію основних ідей та проблем періоду, до якого належить, і органічно взаємодіє з системою художньо-філософського мислення різних епох розвитку людства. Особливий інтерес до біблійних сюжетів спостерігається на початку ХХ сторіччя, коли активно розвивалися нові літературні версії традиційного матеріалу. Над даною темою працювали такі українські письменники, як П. Куліш, І. Франко, Леся Українка, Олександр Олесь та ін. Новий історичний період вимагав нових творів, які б могли відбити найзначніші події епохи, відобразити поетико-філософську думку, яка зосереджувала увагу на сучасних явищах суспільного та духовного життя та показувала найвищі досягнення в художній та соціально-філософській сферах з усіма характерними образами, створюючи тим самим народну поетичну свідомість [2, с. 141].

Біблія є сакральною книгою, загальнолюдською пам'яткою, яка створила одну з морально-психологічних моделей людського буття. На відміну від більшості міфів, біблійний контекст – це джерело оцінки вчинку братовбивці. Це протосюжет для наступних апокрифічних, фольклорних, гностичних і літературних модифікацій Каїнового мотиву.

У царині інтерпретації образу Каїна у світовій літературі можна виділити дві тенденції. В одній групі творів письменники зображали Каїна як великого злочинця. Загалом, він таким постає з традиційних біблійних переказів, де головна увага приділялася моменту братовбивства. Сам Каїн уособлюється як зло й ненависть, чим і викликає осуд та зневагу.

Інша група письменників відійшла від загальної схеми першоджерела. Каїна відображали не як злочинця, а як бунтаря, що постав проти Бога, адже, мотив братовбивства не був домінуючим. Історію про Каїна використовували у своїх творах В. Гюго, Ш. Бодлер, Олександр Олесь, О. Стороженко. Оригінальну обробку теми здійснив український письменник Сильвестр Яричевський. Він осмислив етикофілософські та психологічні проблеми Каїнового мотиву.

Значну роль у традиціоналізації Каїнового мотиву відіграла містерія Джорджа Гордона Байрона «Каїн», в якій письменник порушив проблему провини за те, що поряд із добром і зло існує на землі. Автор зруйнував біблійні стереотипи сприйняття старозавітного мотиву, визначив характер наступного літературного функціонування Каїнової міфологеми, яка стала сюжетом-посередником. В першу чергу, Джордж Гордон Байрон створив нову концепцію літературного образу Каїна, який виступав богоборцем та повставав проти будь-якого обмеження свободи.

В українській літературі образ героя-бунтівника зустрічається у поемі І. Франка «Смерть Каїна», а також у поемах Н. Кибальчич («Каїн»), В. Сосюри («Каїн») тощо. Імена Каїна і Авеля мають у багатьох текстах знаки-вказівки на мотив братовбивства, які виступають певним узагальненням, згідно з яким Авель є уособленням добра, а Каїн зла [3, с. 45]. Ще однією характерною рисою Каїнового сюжету є наявність дихотомічних

персонажів Каїн /Авель, які виражають два світорозуміння, наявність різних, часом цілком протилежних, типів сприйняття дійсності. Мотив братовбивства українськими письменниками різних епох часто використовувався за принципом антитези [4, с. 32].

Основним смисловим компонентом мотиву є взаємопроникнення і взаємозв'язок добра і зла, що є необхідною основою світу. Отже, Джордж Гордон Байрон перетворив архетипну систему, яка ґрунтується на протиставленні двох героїв (вбивця – жертва, Каїн – Авель, погане – хороше, грішник – мученик). Він поєднав в одному персонажі героя й антигероя. Таке розмивання кордонів між поняттями добра і зла формує зміни в каїнівському комплексі, тенденцію до переходу Каїна-грішника в Каїна-нещасливця [6, с. 51].

Згідно з твором Джона Гордона Байрона, Каїн убиває Авеля не у зв'язку з тим, що заздрив, а випадково. Він намагався лише знищити окроплений кров'ю вівтар, але ненароком убиває свого брата. Каїн боровся проти смерті і сам став її виконавцем. А зло має бути покараним. Каїна хвилювали проблеми глибоко інтелектуального характеру, він мучився складними загальнолюдськими питаннями. Поставлений перед проблемним питанням «любов чи знання», брат Авеля обирає знання і вирушає з Люцифером за межі земного існування – у безмірні простори всесвіту. Він готовий навіть постати перед смертю. І все заради того, щоб відкрити таємницю людського знання. Саме у знанні Каїн убачав дорогу до щастя, але він не якийсь чародій, а звичайна людина, хоча багато часу роздумує та аналізує свої вчинки, відмовляючись від молитви та від Бога [3, с. 32].

Герой Джона Гордона Байрона – це людина, яка сповнюється найглибшим співчуттям до страждальців. Каїн засуджує Бога за те, що той зробив людину з обмеженими знаннями. Тому він бунтує проти людської покірності Богові, а її уособленням виступає Авель. Бунт Каїна дуже сильний, тому проявляється у формі братовбивства. Цей злочин йому незрозумілий і не є для нього бажаним. Адже вбивство заради справедливості нічим не виправдовується. Богоборець зазнає поразки у своєму духовному повстанні проти вищих сил у всесвіті. Байронівський герой усвідомлює особисту трагічність та трагічність всього людства, тому вирушає у вічне блукання по світу.

Поема І. Франка «Смерть Каїна» є яскравим прикладом «якісного руйнування традиційної семантики та аксіологічних доміант легендарно- міфологічного матеріалу» [1, с. 408]. У біблійній легенді йдеться про братів Каїна і Авеля та зображуються перші дні існування світу, коли скотарі переважали над землеробами. Також, дана легенда базувалася на основі ворожнечі двох економічних укладів. У біблійній легенді заздрість і ворожнеча приводить Каїна до братовбивства, що на більш глибокому рівні має зв'язок з мотивом гріхопадіння людини (Адам з'їв плід з дерева знання, тож залишився без раю і безсмертя; Каїн теж зазнав вічного мученицького життя). Мотив злочину і покарання зв'язувався з мотивом безсмертя. Біблійний Каїн мав покійно нести свій одвічний тягар, поки його хтось не вб'є. Мотив братовбивства у творі І. Франка був вторинним і несуттєвим.

«Каїн» І. Франка це своєрідне продовження і довершення історії героя Джорджа Гордона Байрона. До чого прагнув герой британського поета, того досягнув персонаж І. Франка. Український письменник біблійного героя переносить із етичного, морального плану в план соціально-психологічний. Біблійний Каїн у І. Франка переростає у божу несправедливість. Під байронівським впливом герой у І. Франка є поборником правди, нескореним бунтарем, який виступає проти Бога. Каїн є символом людського знання, розуму та замислюється над тим, чому існує смерть на землі, для чого є зло, чому людські знання обмежені, чи варто жити, якщо смерть неминуча. І. Франко в поемі пропонує чітке вирішення ряду філософських проблем – добра і зла, життя і смерті, проблеми життя, любові і знання. Хоча дані проблеми порушувалися і раніше, та всі вони не могли розв'язати конфлікт [1, с. 409]

Кульмінацією роздумів і душевних терзань Каїна було відкриття, що не фізичне безсмертя може зробити людей щасливими, а глибоке усвідомлення потреби служіння ідеалам любові до ближнього. Найважливіше, що відрізняє франківського Каїна від байронівського, – це його любов до людей, яку він збагнув, оглядаючи рай та роздумуючи

над долею людства. Цю безмежну любов до людей, що теплилась у серці байронівського героя, бере собі в спадок франківський Каїн. Але до розуміння цієї ідеї він дійшов крізь тяжкі страждання та жорстоку внутрішню боротьбу. Так, любов до людей у байронівської Ади і виборена в муках любов до людей у франківського Каїна різняться між собою. Любов Ади – це суто жіноча любов до дітей, до чоловіка. Франківський Каїн вже мислить широкими категоріями, його любов – це любов до людей. І. Франко порівнює себе з Каїном. Обставини життя та реальної боротьби за високі ідеали були для поета імпульсом до написання поеми, риси письменника частково відбилися в образі Каїна.

Таким чином, герой поеми «Смерть Каїна», порівняно з байронівським Каїном, долає у собі трагічні суперечності між знанням і життям, усвідомлює необхідність любові до людей. Він, шляхом тривалих і болючих роздумів, жорстокої внутрішньої боротьби, приходить до переконання необхідності любові до людей. Але франківський Каїн не замикається у собі, не ховає цю свідомість, а йде до людей – знаходить щастя не у собі самому, а в єднанні з людьми. Використавши біблійний та апокрифічний матеріал, скориставшись Байроною літературною традицією, І. Франко створює полотно широкого ідейно-філософського узагальнення і своєю оригінальною інтерпретацією збагачує багатівкову і складну історію цього героя світової літератури. Письменник змальовує складну еволюцію особистості, яка в душевних стражданнях, у самоті, у протистоянні зла та добра, любові та ненависті відшукала джерело вічного життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Скоць А. Франкова версія образу Каїна в поемі «Смерть Каїна». Франко І. Статті та матеріали. Збірник восьмий. Львів: Вид-во Львівського університету, 1960. С. 408-409.
2. Історія української літератури ХІХ ст. (70 – 90-ті роки): у 2 кн. Кн. 2. / за ред. Гнідан О.Д. Київ: Вища школа, 2003. 565 с.
3. Павличко С. Байрон: нарис життя і творчості. Київ: Дніпро, 1989. 312 с.
4. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 207 с.
5. Ткаченко О. Символіка поеми І. Франка «Смерть Каїна». Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2008. № 19. С. 23-27.
6. Шестак Л. Основы общей теории и образности: проблематика и метод. Филологические науки. 2003. № 8. С. 51-61.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.В. Немченко

УДК 81' 373. 612.2 : 82-1

Тищенко А.І.

ДІЄСЛІВНА МЕТАФОРА В ПОЕЗІЯХ МИКОЛИ ЧЕРНЯВСЬКОГО

У статті проаналізовано особливості використання дієслівних метафор та функціонування їх у поезії М. Чернявського. Представлено погляди вчених на сутність і різновиди метафори як виражального засобу мови.

Ключові слова: метафора, троп, переносне значення, граматична форма, граматичне вираження, індивідуальний стиль.

The article analyzes the peculiarities of the use of verbal metaphors and the peculiarities of their functioning in the poetry of M. Chernyavsky. The views of scientists on the essence and varieties of metaphor as a means of speech are presented.

Key words: metaphor, trope, figurative meaning, grammatical form, grammatical expression, individual style.

Вивчення метафори у функційній ролі показника ідіостилю письменника, поетичного угруповання, мистецького стилю чи літературного покоління належить до числа дискусійних питань сучасної лінгвістики. Метафорична лексика, як компонент мовної системи, підпорядковується закономірностям мови, а за своїми специфічними ознаками має ряд особливостей. Особливості цього шару лексики розглядають у своїх працях Т. Єщенко, Н. Варич, Л. Пустовіт, Н. Пащенко, Н. Лисенко, Л. Кравець, Т. Матвеева, І. Нечитайло, І. Олійник, Л. Ставицька, Г. Сюта, Л. Андрієнко, і розкриваються вони в тексті, в мовленні. Специфіка художнього мовлення пов'язується з актуалізацією естетичної функції мовних одиниць, що розуміється як «таке використання мови (чи її одиниць) у художньо-образному мовленнєвому акті, яке приводить у рух відповідні потенційні її властивості не лише у комунікативно-пізнавальному напрямі, але й оцінно-чуттєвому, інакомовному, умовно-асоціативному, зображально-виражальному, щоб виявити настроєве, потаємно-суб'єктивне, уподобане» [1, с. 143].

Метафора – один з найуживаніших тропів. «Метафоричне слово завжди чарівніше і красивіше, ніж слово у прямому значенні», писав автор київської поезики «Луґа» (1696 р.). «Матір'ю поезії» назвав її С. Тезаур. Уважається, що першим метафору як спеціальний риторичний прийом використав «батько красномовства», знаменитий афінський оратор Ісократ у творі «Еварог». У Римі в широкий ужиток її вводить Цицерон, який зауважував, що «немає тропу більш квітчастого в окремих словах і такого, який би вносив у мову більше світла, ніж метафора» [1, с. 145].

Теоретик літератури Києво-Могилянської академії О. Бабишкін визначав функції метафори як:

1. найменування деяких предметів, які не мають власної назви,
2. підсилення значення сказаного,
3. засобу для досягнення естетичного враження [2, с. 5].

Справді, метафори використовуються не тільки в поезії. Вони часто вживаються й для позначення тих предметів та явищ, для яких ще не підбрано власних найменувань. Так, відкриття нових явищ породило метафори «магнітне поле» та «звукова хвиля», які були утворені шляхом перенесення значення узвичаєних слів «поле» та «хвиля» за ознакою певної подібності на найменування невидимих мікропроцесів. У нашому побуті широко вживані такі метафори, як «ніжка стола», «ручка чайника». Подібні метафори називаються стертими, оскільки переносність їхнього значення стала настільки узвичаєною внаслідок їх загальнозживаності, що майже не відчувається. На відміну від інших, поетичні метафори – це метафори, в яких переносність значення сприймається як несподіванка, новизна, внаслідок чого поетична, індивідуально-авторська метафора набуває ознак контекстуального неологізма [4, с. 258].

Чернявський Микола Федорович – відомий український поет, стильовою особливістю творчості якого є поєднання в поетичному слові різних напрямів-романтичного, реалістичного, модернізму і пленеризму. Характерним для його творчої манери було звертання до таких новітніх художніх течій двадцятого століття, як імпресіонізм і символізм. Він ставив питання про пізнання Бога в собі, про гармонію людини з Природою та Космосом; викривав людську жорстокість та некеровану всюдозволеність, зло, риси, які так пишно розквітнуть у нашій країні на схилі життєвого шляху письменника. Яскравою поетичною сторінкою у творчості М. Чернявського є тема рідного краю.

Поезія Миколи Чернявського глибоко метафорична, що дає можливість відчути корозію душі героя. Пейзажна лірика українського письменника – це своєрідна мистецька концепція українського пантеїзму. Письменник створює свій світ гармонійних взаємин усього живого з усім, налагоджує емоційний контакт з навколишнім світом. Слово поета пронизане непомітною турботою про долю всього живого, активним творчим прагненням захистити й зберегти духовні цінності, котрі роблять людину людиною.

Фактичним матеріалом дослідження дієслівних метафор стали поетичні текстові фрагменти М. Чернявського. Нами було опрацьовано збірку поета «Пісні кохання», «Зорі».

Л. Щерба вказував: «Лінгвісти мають сенс, коли, шукаючи норму даної мови, звертаються до творів хороших письменників, які явно володіють на максимальному рівні «чуттям мови» [2, с. 12]. Ці слова цілком ілюструють поезику М. Чернявського, а зокрема метафоричність його мовлення.

У словесній структурі метафори особлива роль належить дієслову. Воно створює динаміку, надає всім переносним ознакам рухливості. За своєю природою дієслово здатне викликати таку експресивність слів у метафорі, яка найбільш вразливо впливає на емоції. Не випадково метафоризація дієслів найбільш відчутна в поезії М. Чернявського. Наприклад:

*І в блискучім уборі
При величній тишині
Ніч іде за сині гори
В край, де сплять огненні дні.
Вслід за нею позлотистим
Роєм в'ються зграї снів... [5, с. 55]*

Дієслова в цьому уривку вірша вжиті в переносному значенні. У системі поетичних засобів М. Чернявського чільне місце посідають явища функціонування слів з переносним значенням. У багатьох випадках їм належить основна роль, вони часто стають опорою для інших засобів, метафоризовані слова випливають на поверхню в численних контекстах М. Чернявського. Поет особливу увагу приділяє метафорам, які виражені дієсловом. Дієслівні метафори творять емоційно-експресивний тон:

*І як сонце в небі гасне,
Умира проміння ясне,
І вдяга ніч все помалу, -
Так її між нас не стало [5, с. 56].*

М. Чернявський створює такі складні форми метафоризації слова, що не сприймаються прямолінійно. У вужчому контексті вони стають загадкою для читача. Процес розгадування їх хвилює, дає художнє задоволення. Розгадування полегшує глибокий контекстний фон, звідки читач довідується про поетичні наміри. Так, наприклад, важко вловити переносне значення слова з такого контексту:

*Йдуть північні люті раті,
Край південний воювати,
Воевода їх веде [4, с. 209].*

У поезіях М. Чернявського метафоричний образ, побудований на дієсловах, виступає як засіб подвійного бачення світу: реальне виступає на фоні фантастичного, створеного уявою поета. М. Чернявський майстер свіжих, оригінальних метафор. За допомогою метафор поет досягає глибокого впливу на читача, як позитивного, так і негативного.

Твори М. Чернявського враають читача образно-тропеїчною насиченістю, чільне місце в якій належить дієслівним метафорам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнова Н. Языковая метафора (синтаксис и семантика). Лингвистика и поэтика. Москва : Наука, 1979. С. 143-173.
2. Бабишкін О. Поезія Миколи Чернявського. Чернявський М. Поезії. Київ, 1959. С. 3-46.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В.Т. Бусел (уклад. та гол. ред.). Київ : Перун, 2005. 1728 с.
4. Микола Чернявський. Письменники Радянської України. 1917-1987 : біобібліогр. довід. / авт.-упоряд. В.К. Коваль, В.П. Павловська. Київ, 1988. С. 640.
5. Пентиліук М., Коваленко О. Функції дієслівних метафор у поезіях Миколи Чернявського. Південний архів. Філологічні науки : зб. наук. праць. Вип. 5-6. Херсон, 1999. С. 55-59.

Рекомендує до друку науковий керівник професор М.І. Пентиліук

МІФОЛОГІЧНА СИМВОЛІКА СОЛЯРНИХ ОБРАЗІВ У ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ ВІРИ ВОВК «ЖІНОЧІ МАСКИ»

У статті аналізується символіка солярних образів у руслі міфологічної традиції та вплив світової культури на його художню реалізацію в поетичній збірці Віри Вовк «Жіночі маски».

Ключові слова: символ, архетипний образ, міфологема сонця, міфопоетика, світогляд.

The article deals with the interpretation the symbolic of image of the sun keeping with the mythological tradition and the impact of world culture on its implementation in the poetic collection of Faith Wolf «Women's Masks».

Key words: symbol, archetypic image, the mythologeme of the sun, mythopoetics, outlook.

Міфоаналіз художнього тексту та дослідження окремих міфологем сприяє глибокому усвідомленню та інтерпретації авторського світобачення. Розуміння поетичних образів відбувається на рівні асоціативних уявлень та колективного досвіду.

Сучасні дослідження, присвячені аналізу творчої спадщини Віри Вовк, представлені багатьма науковими розвідками. Це праці О. Астаф'єва, М. Жулинського, Н. Зборовської, М. Ільницького, В. Моренця, С. Павличко, Г. Сивоконя та ін. Міфологічне начало поетичних творів Віри Вовк в українському літературознавстві було проаналізовано недостатньо глибоко.

Метою статті є інтерпретація солярних образів у ліриці Віри Вовк. Об'єктом дослідження є поетична збірка письменниці «Жіночі маски». Досягнення поставленої мети передбачає виконання низки завдань: виявити солярні образи в поетичній збірці Віри Вовк «Жіночі маски»; проаналізувати особливості функціонування міфологеми сонця; порівняти індивідуально-авторське трактування з традиційними поглядами слов'ян та світової міфології.

Завдяки астральним міфам ми можемо скласти уявлення про вірування наших предків, що стосуються походження небесних світил, впливу їх на людське життя та природу. Міфологізація сонця здебільшого пов'язана із поклонінням йому, з обожнюванням його та вірою в його божественну силу.

У християнській символіці сонце, яке завжди з'являється на сході, є втіленням безсмертя і відродження. Образ Ісуса Христа пов'язувався з денним світилом. Солярний символ у поезії Віри Вовк «Медея» набуває образу Бога: «зелені очі онуки сонця – / павуки» [2, с. 285]. Відповідно до уявлень давніх греків, «Медея була онукою Геліуса – бога сонця» [1, с. 614]. Образ павуків у давній міфології також вважався символом денного світила: «від павука, коли він знаходиться в центрі павутини, так розходиться мереживо павутинок, як від Сонця – сяйво і промені» [6, с. 443]. Тому на під текстовому рівні вірш наскрізь пронизаний солярною символікою.

У вірші «Магдалина» із тієї ж збірки поетеса також не називає прямо імені Сина Божого, але тут присутні алюзії на нього: «сонце годує золотою ложкою / річка стелить срібні кучері» [2, с. 292]. Сонце – це «Божий лик, який промовляє до людей благодатним теплом й очищаючим світлом. (...) А Христос – символ Правди, Істинного Світла, які – тільки від Сонця» [6, с. 346]. Таким чином, використання золотого кольору також відображає прадавнє християнське світобачення: «Золотий – символ святості, свідчення Божественної Сили, світлого подвигу Сина Божого та чистоти Пресвятої Богородиці» [6, с. 425]. Годування золотою ложкою асоціюється із плодотворною силою денного світила.

Аналізуючи поезії Віри Вовк, можна помітити амбівалентне тлумачення солярних образів, що реалізується або в захопленні сонцем, або в показі його негативних

характеристик. Якщо зважати, що у праслов'ян Сонце завжди обожнювалось, то можна припустити, що протилежна символіка денного світила була запозичена авторкою з інших культур.

У поезії «Рахиль» Віра Вовк, описуючи становище героїні, підкреслює драматичність за допомогою міфологеми сонця: «саван туману на твоїх стигмах, Чорнобилю! / прикидається мревом диск осмеркне ний сонця / де мої дітки невинні / Іроде юродивий?» [2, с. 290]. Давня людина розуміла значення сонця для життя – «без його тепла на землю приходять ніч, холод, зима, смерть» [10, с. 46]. У поезії ми бачимо, що святе світло Рахиль вже залишається лиш маревом, здається несправжнім, тому це затемнення можна вважати загрозою для героїні, передвісником великих нещасть. Затемнення сонця означає «гнів Божий, праведне покарання, біду, скорботу, страждання» [9, с.210]. Тому символіка солярного образу в цьому вірші суголосна традиційним праслов'янським уявленням.

Негативні асоціації можуть викликати і рядки з поезії «Рут», де сонце означене іржавим, що асоціюється із вічністю, давністю: «безвік тягнувся день під іржавим сонцем / у судому голоду забувала / що в мене смагло обличчя / що стан нахилився / бити поклони / що в роті – полин» [2, с. 290]. Астральні мотиви може підкреслювати образ полину, яким Іоана Богослов назвав зірку, що символізує печаль, гірку людську долю: «Впала велика зірка з неба, палаючи, як смолоскип, і впала на третю частину рік і на джерела вод. Ім'я цій зорі «Полин»; і третя частина вод стала як полин, і багато людей померло від вод, бо вони стали гіркі» [8]. Таким чином, можна трактувати смак полину в роті Рут як означення її важкого життя.

У творах Віри Вовк простежується також мотив дуальності сонця. У поезії «Корнелія» можна прочитати такі рядки: «я тримала колись на колінах / клейноди вітчизни / заплітала потік волосся / у вузол цнотливий / котра з жон не бажала бі стати / гніздом подвійного сонця / початком паристих вихрів / гротою двох бурунів?» [2, с. 287]. Гностики вважали, що «Сонце подвійне... – Сонце біле і Сонце чорне, Михаїл і Самуїл... що це астрономічний і космічний символ двох протилежних видів світла і двох зміїв» [5, с. 377], що означали добро і зло, Бога і Диявола. Подвійне сонце можемо розшифровувати також як подвійне життя: те, що у навколишньому середовищі, і те, що у внутрішньому світі людини. Солярний образ немовби провіщає майбутній екзистенційний злам, адже існування такого в реальності неможливе. Також враховуючи, що за життя Корнелія народила дванадцяттеро дітей, з яких двоє синів досягли повноліття, можна трактувати що вони для неї два сонця, яким вона віддано присвятила все своє життя.

З розповідей про Корнелію можна пояснити символічні рядки: «заплітала потік волосся / у вузол цнотливий» [2, с. 287]. «Волосся символізувало вогонь, сонце, силу, красу» [9, с. 51]. Волосся є багатозначним символом, воно уособлювало також духовні сили людини, і водночас ірраціональні космічні сили та біологічні інстинкти. «Вузол – символ нескінченності, міцного єднання наречених, надійного оберега» [9, с. 53]. Після втрати чоловіка Корнелія відмовила на сватанні єгипетському цареві і до самої смерті залишалася віддана тільки своїй країні та дітям.

Сонце – цар денного неба. В такому розумінні постає астральний образ у поезії «Шехерезада»: «за тяжкими куртинами / мене жде ятаган / уранці рожевий лик сонця / поцілує безкровні губи» [2, с. 295]. Ранок – час, коли прокидається сонце, і до полудня. «На сході живе чепурна панна з рожевими пальчиками – Зоря, і як тільки Сонечко просинається, вона вмиває і втирає його, через те воно завжди таке свіже й рум'яне» [3, с. 497]. Денне світило сходить там, де починається життя, але для нашої арабської героїні це останній ранок, і Віра Вовк описує його метафорично: «у корчах жаху народжують казку / тисяча і одною вервечкою / стелиться стежка життя» [2, с. 295]. Таким чином, захід сонця тут символізує смерть.

У поезії «Едігна» солярний образ означений як «чадо Оранти», що можна трактувати як іконічну іпостась Страждальної Матері, а також Берегині-Оранти, Жінки, зодягненої в сонце. «Оранта-Берегиня – правічний образ українського народу, в якому –

щира та добра душа наших батьків-матерів» [3, с. 629]. Віра Вовк пояснювала, що Едігна – «легендарна дочка Анни Ярославни, що бажала повернутися на рідну землю, але залишилася як свята пустельниця в південній Німеччині і жила в дуплі липи» [2, с. 413]. Тому денне світило тут може символізувати Батьківщину, рідний край, батьківський дім. Рядки *«чадо Оранти / золоторунне! / потуга крові / тягне нащадків / до коліски сонця»* [2, с. 306] наявність архаїчних генемів в Едігни, яка не бачила своєї історичної Батьківщини і родоводу, але має потяг крові до краю, де народилася її мати Анна Ярославна. Так само, як і аргонавти, Едігна шукала у мандрах міфічне золоте руно, і шлях її був тернистим: *«ніхто не дбає / про терня мандрів / у днях самотніх»* [2, с. 306]. Варто також згадати про астральну символіку золотого кольору, виражену епітетом «золоторунне». Як відомо, ця барва займає особливе місце в іконописі як символ Божественного світла, святості, Небесного царства. За Войтовичем, золото – «символ соня, величі, багатства, життєдайності, безсмертя, мудрості» [3, с.497]. У Віри Вовк він асоціюється з сонцем, світлом, божественним началом.

В останніх рядках вірша зустрічаємо флоросимвол дерева Липи, що відповідає давнім міфологічним уявленням. За легендами, Едігна свої останні роки жила в дуплі Липи. «Липа – священне дерево південних слов'ян, символ миру та спокою. Дерево, яке слов'яни використовували в ритуалах та обрядах. Липа є «медовим деревом» [10, с. 351]. Саме такими конотаціями наділяє цей образ Віра Вовк. Для того, *«щоб тільки лишити / із старань по собі / липовий мед»* [2, с. 306], Едігна фактично стає деревом, вростає в нього, щоб осявати вірою вічне життя. Липова деревина золотава, а листя світле. Можливо, тому в міфах і казках це дерево сипле золото.

У вірші «Ярославна» Віра Вовк відтворює світанок християнства, коли княгиня у своїй молитві звертається до зірок, Сонця та всіх небесних і земних стихій, що уособлювали для ліричної героїні єдину вищу силу: *«не знаю як прочитати / залізний степовий запах / скигління чайки / багрець неба / ось айва б'є поклін землі / дрижить струна? тятива? / де ти / мій ладо? / акафист гуде від каплиці / жертву приносять на капиці / Сонцю Вітру Дніпрові / молюся»* [2, с. 305]. У цьому вірші денне світило виступає в образі Всевидящого божества, правосуддя, тобто можна визначити сонце як символ верховної влади. Солярним образом виступає в поезії також Ладо, до якого звертається лірична героїня. У словнику знаків української етнокультури зазначено, що «Лада і Ладо у дохристиянських віруваннях – не тільки боги вірного подружжя, а й боги щастя та сонця» [4, с. 326]. Дослідниця Науменко зазначала, що Віра Вовк завдяки ощадливості художніх засобів згущує цілий сюжет «Слова о полку Ігоревім» до кількох рядків, що ліро-епічний струмінь вірша зумовлюється очудненням Ігорєвого походу в природних образах та чергуванням розповідних речень із питальними [7, с. 90]. Можна зробити висновок, що найголовніший думка висвітлена в словах *«Сонцю Вітру молюся»* [2, с. 305], в яких концентрується вся біль плачу, який переходить у безкінечність.

Отже, солярні символи в поетичній збірці Віри Вовк «Жіночі маски» відтворюють загальносвітові міфологічні уявлення про денне світило, апелюють до прадавніх уявлень слов'ян, відтворюють індивідуально-авторське трактування та допомагають розкрити жіночі індивідуальності в ліриці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багнюк А. Символи українства. Художньо-інформаційний довідник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 512 с.
2. Віра Вовк. Поезії. Київ : РОДОВІД, 2000. 421 с.
3. Войтович В. Українська міфологія. Вид. 2-ге, стереотип. Київ : Либідь, 2005. 664 с.
4. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
5. Жюльєн Н. Словарь символов. Челябинск : «Урал LTD», 1999. 498 с.
6. Королев К., Лактионов А. Античная мифология : Энциклопедия. Санкт-Петербург : Миргард, 2004. 765 с.

7. Науменко Н. Етнознакова концептосфера у поезії Віри Вовк. Літературознавчі студії. Вип. 40 (2). Київ : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2013. С. 84-97.
8. Откровение Иоанна Богослова, Глава 8. URL : https://www.bible-center.ru/gu/bibletext/synnew_ru/re/8#re8_12. (дата звернення 13.09.2019 р.).
9. Потапенко О., Дмитренко М., Потапенко Г. та ін. Словник символів. Київ : Редакція часопису «Народознавство», 1997. 156 с.
10. Слов'янський світ. Ілюстрований словник-довідник міфологічних уявлень, вірувань, обрядів, легенд та їхніх відлунь у фольклорі і пізніших звичаях українців, братів-словян та інших народів / Упорядник Кононенко О.А. Київ : Асоціація ділового співробітництва «Український міжнародний культурний центр». 2008. 784 с.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Т.О. Цепкало

УДК 81'373,421:821.161.2

Хлистова О.В.

ГРАМАТИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ ДІЄСЛІВНИХ СИНОНІМІВ У ТВОРЧОСТІ ЯРА СЛАВУТИЧА

У статті розглядаються особливості функціонування дієслівних синонімів у художніх творах Яра Славутича та аналізуються основні дієслівні синонімічні ряди.

Ключові слова: дієслова, синоніми, Яр Славутич, поезія, словотворення, силістика.

The article deals with the peculiarities of functioning of verb synonyms in the works of Yar Slavutych and defines the main verb synonyms.

Key words: verbs, synonyms, Yar Slavutych, poetry, word formation, silicisim.

Одним із важливих аспектів вивчення мовної картини світу є стилістичний аналіз текстів. Він дозволяє розкрити сутність світобачення письменника в єдності загального й часткового, статичного й динамічного. Проблема синонімії посідає особливе місце в характеристиці лексики мови, оскільки синонімічні зв'язки слів вважаються найбільш наочними і переконливими в уявленнях про системну організацію мови, а синонімічні ряди розглядаються при цьому як мікросистеми. За спостереженнями мовознавців (Л. Лисенко, Т. Полякова, Л. Селіверстова та ін.), в українському художньому стилі найрозвиненіші дієслівні синонімічні ряди.

Актуальність теми полягає в тому, що однією з релевантних ознак ідіостилю Яра Славутича є синонімія, що допомагає в розкритті глибини й діалектичної єдності контрастивних думок поета, увиразнює та урізноманітнює тексти, підкреслює багатогранність авторського словника. Зокрема саме дієслівна синоніміка поезій Яра Славутича є одним із важливих стилістичних засобів, що дає змогу авторові правдиво змальовувати дійсність, розкривати багатогранність характерів своїх персонажів. Синоніміка у творчості Яра Славутича – це ціла система дібраних близьких за змістом слів, що віддзеркалюють світогляд письменника. Системність синонімічних одиниць у мовотворчості Яра Славутича відображає їх зв'язок із поняттями й проявляється в класифікаційній приналежності до певних лексико-семантичних груп.

Над проблемою синонімії працювали такі дослідники, як Ш. Баллі, В. Виноградов, Г. Винокур та інші, праці яких створювали підвалини вивчення художнього мовлення як окремого феномена. Низка теоретичних аспектів, пов'язаних із проблемами художнього мовлення, висвітлена у працях Л. Булаховського, І. Білодіда, М. Жовтобрюха та ін. З останньої третини ХХ ст. дедалі більше уваги привертають власне стилістичні студії, присвячені особливостям мовнопоетичного стилю Яра Славутича. Серед знаних імен у цій

царині лінгвістики слід назвати В. Чабаненка, А. Мойсієнка, О. Дея, С. Єрмоленко, В. Калашника, А. Коваль, Л. Лисиченко, Н. Сологуб, Л. Ставицьку та ін.

Загалом у творах Я. Славутича превалюють дієслівні синоніми, які виражають [3, с. 87]:

- а) акт мовлення зі словами-показчиками – *говорити, кричати, кликати*;
- б) ознаки руху, переміщення зі словами-показчиками – *іти, бігати (бігти)*;
- в) ознаки зорового сприйняття зі словами-показчиками – *бачити, дивитися*;
- г) ознаки розумових процесів зі словом-показчиком – *думати*;
- ґ) ознаки психічного стану людини зі словами-показчиками – *плакати, сумувати*;
- д) ознаки фізичного стану та фізичних процесів зі словами-показчиками – *їсти, жити*;

Докладно проаналізуємо дієслівні синоніми, що виражають акт мовлення. Багатство лексики Яра Славутича за допомогою синонімічних рядів розкриває мовні можливості в просторі і часі. Так до синонімів на означення акту мовлення можна віднести синонімічний ряд із домінантою *говорити-казати*. Найбільш загальну семантику цього ряду передають названі синоніми. Різниця між ними полягає в специфіці їх використання [2, с. 83]. Якщо слово «говорити» Яр Славутич звичайно вживає для характеристики тривалої розмови або для загальної фіксації акту мовлення, то дієслово «казати» поет рідко використовує в такому значенні. Воно найчастіше зустрічається з префіксом *с-* на означення короткої тривалості, доконаності. Слово «сказати» та «говорити» не мають у контексті стилістичних відтінків: *«Говорять люди: Промені снажливі, Протявши всесвіту предвічну даль, Об кригу вдарились потоком Назад до сонця в захваті течуть...»* [4, с. 98]; *«Тепер просохнем, тепло до Павла Сказав Гаврило, сівши під кущами»* [4, с. 87]; *«Хто сказав, що жінка слабша стать?»* [4, с. 21]; *«Сказати правду, буде жаль її... Адже ж і я жіночого коліна»* [4, с. 32].

Дуже часто письменник використовує синонім «мовити». Це слово використовується з префіксом *про-*, який надає йому відтінку закінченості дії – *промовити*; *«Павло промовив подорожі гасло»* [4, с. 43]. Виступаючи як абсолютний синонім до дієслова *казати*, дієслово *мовити* в безпрефіксній формі вживається для індивідуалізації мови персонажів, а в авторській мові – для уникнення повторення: *«Гадаю годі!» – мовить Жан і Джон говорить: «Годі»* [4, с. 22]; *«Завзято мовив лагідний херсонець, Народноправних мислей охоронець»* [4, с. 59]; *«Максим промовив, глянувши у вічі. І я, зиркнувши на горбатий ніс»* [4, с. 33].

У творах як у позитивному, так і в негативному значенні часто виступає архаїзм «*ректи*»: *«Твою палку, нескорену любов Бере обладою Pacific Grove, І ти речеш: – хвилино, зупинися!»* [4, с. 44]; *«Ректи відважно істини історій»* [4, с. 91]; *«Прости їм, Боже, як вони Неправду чесними вустами Рекли в обладі сатани»* [4, с. 63]; *«Готові сонцю проректи: “Присунь, Докинь проміння нашим забаганкам, А ми, надпивши соняшних роїв, Віддячимося валами врожай!»* [4, с. 98].

Щодо слова «*гуторити*»: *«Діди гуторять»* [4, с. 35], то воно характеризує спокійну невимушену розмову кількох осіб і набуває відтінку спілкування; *«Меткий пливоч, бувало він гуторив Не ніч, не дві з молодшими»* [4, с. 87] – вказує на періодичність, повторюваність дії чи процесу; *«Колись так слухав, як один дідусь Байки гуторив про Куявську Русь»* [4, с. 95]; *«Таке гуторив не один поет!»* [4, с. 32] – відтворює спогади про давно минулі часи тощо.

Для передачі думки героя з відтінком урочистості Яр Славутич уживає слово «*висловлюватися*». Воно зустрічається досить рідко: *«Премудро висловився хтось – Чи не Осьмачка, промітний Тодось»* [4, с. 68].

На означення докучливо висловлювати своє невдоволення чим-небудь, дорікати комусь, письменник уживає розмовне дієслово «*бурчати*»: *«А я бурчав: «Що край. То обичай!»* [4, с. 127]; *«Бурчать порожні фріців потрухи...»* [4, с. 98].

Синонім «*твердити*» вказує на впевненість людини в тому, що вона говорить, іноді на повторення сказаного: *«Твердить Григорій у лісі на раді»* [4, с. 134]; *«Твердять, загине світ в*

огні Або в льоду» [4, с. 240]; «Чутки твердили, що голодні, в горі, Пекли дітей... Людського м'яса чад» [4, с. 87].

Близько до цього дієслова прилягають контекстуальні лексеми «гоготати» та «гудіти», які в певних контекстах виступають синонімами до «говорити», наприклад: «– Гур-ра! Гур-ра! – навкруг загоготало...» [4, с. 116]; «...Гудуть, наче рвійні вітри над пісками, – І скарга до неба, мов шквал, устає» [4, с. 44]; «Нехай гуде до села й городи» [4, с. 32]; «Гудуть, бездомні... Клятий безувіре, Не знай довіку, де, які й чий» [4, с. 23].

Контекстуальний синонім «проронити» вживається у значенні стримано, коротко промовити що-небудь (звичайно, після тривалого мовчання), наприклад: «Масний проноза проронив на стрічі: «Я дуже жалую, що невідомий хтось на тебе рие...» [4, с. 67]; «В скорботі серця тужно проронив» [4, с. 30].

На означення вимушено, через силу що-небудь сказати вживається дієслово «витиснути»: «...Слабий, півмертвий, півживий суддя, не переслухавши достотно справи, Насилу витиснув «All right...» – і підписавсь» [4, с. 56].

Лексему «випалити» Яр Славутич використовує в контексті на означення несподівано і швидко сказати щось: «Він випалив: «Що з тебе за козак?!» [4, с. 90]; «Набравшись духу, випалив: “До флоту! На Чорне море...” “Неплохой моряк» [4, с. 32].

Лексеми синонімічного ряду зі словом-показником «кричати» підкреслюють підсилений тон мовлення. Основою цього ряду є дієслово «кричати». Воно найширше й найзагальніше у своєму значенні й використовується для передачі різних моментів мовлення [1, с. 43]: «Крикнув гончий: «Собірайсь с вєщами!» [4, с. 87]; «Кричать нахабно. Ті московські пранці [4, с. 32]; Молодикам даються узнаки», А командири, владою бутні, кричать нахабно» [4, с. 89].

Поєднуючись з афіксами, дієслово кричати набуває нових відтінків значення, а саме:

а) скрикувати раптово, уривчасто видавати крик: «Хтось третій скрикнув, – бо й мені шістнадцять!» [4, с. 78]; «Порогів смерчем клекоять степи, І людські душі, збурені зарані, Кричать погромно: “Кровію кропи. Повстанський здвиг і зайд гурти останні!» [4, с. 23]

б) викрикувати, дуже голосно вигукувати, вимовляти що-небудь або раз у раз уривчасто кричати, повторювати щось: «– Пароль! Пароль! – викрикує юнак» [4, с. 34].

Близьким до поняття стрижневого слова виступає образна лексема «волати» у такому прикладі: «Нас морять до смерти, – волає Гліб, – А псам віддають наш тюремний хліб» [4, с. 32]; «Юнак волав би до свого сконання, До тих провісних, неминучих днів, Коли життя ввірветься нить остання, Якби з торішніх, сохлих бур'янів» [4, с. 43]

Синонім «валувати» вказує на невгамовний крик, що асоціюється з навалою, нахабним напіранням, натиском: «Знемігся Богдан, зневірився Хміль: «Валують ляхи...» [4, с. 98]; «Коли навколо валували банди Махна, Денікіна і Колчака, Коли Маруся прикріпляла банти» [4, с. 32]

На означення несамовито кричати, лементувати в поезіях Яра Славутича вжито дієслово «ревти», наприклад: «Реве розбій у суздальській крові» [4, с. 124]; «На цівку мавзера й ревла, гнучка, На тих п'яниць, що брались до веранди» [4, с. 98].

Розмовна лексема «горлати» використовується на означення голосно говорити, кричати або співати на все горло, наприклад: «Горлав комбат, хвалив радянську міць...» [4, с. 98]; «Горлав комбат, хвалив радянську міць, А навкруги ясною далиною – Усі вчували – дихало війною» [4, с. 32].

На означення голосно вимовляти, виголошувати які-небудь слова Яр Славутич використовує дієслово «гукати»: «Розкуйся! Окрилься! – гукає Гліб» [4, с. 45]; «З'їм тебе!» – гукає обрин» [4, с. 21]; «Гукав, метаючи в райком гранати: Гуляйте, браття, двічі не вмирати!» [4, с. 87]; «Лише спорожнював, стогнав і прів; Метає на плетенці, збивавсь на слові, Когось гукав і полум'я з-під брів» [4, с. 56].

Характеристика дієслів-синонімів переконує в тому, що Яр Славутич сповна використовує у своїй поетичній практиці багату дієслівну синоніміку народної мови, яка дібрана вміло і всебічно характеризує персонажів, їхні психо-фізичні стани, різні обставини

життя. Усі дієслівні синоніми позначені індивідуальними семантико-стилістичними відтінками. Джерело дієслівних синонімів – переважно народнорозмовна мова, почасти фольклорно-пісенна. Отже, Яр Славутич, орієнтуючись на традиції попередників, чітко розрізняє семантичні нюанси дієслів, уповні користується закладеними в них емоційно-експресивними, художньо-зображувальними можливостями. У доборі синонімів немає штучності, ненатуральності. Синонімічне багатство мовотворчості Яра Славутича потребує подальшого системного вивчення [5, с. 32].

Таким чином, у мовній картині світу Яра Славутича представлено широкий спектр загальнономовних та контекстуальних синонімів-дієслів, що утворюють лексико-семантичні групи для позначення: акту мовлення зі словами-показниками говорити, кричати, кликати; ознаки руху, переміщення зі словами-показниками іти, бігати (бігти); ознаки зорового сприйняття зі словами-показниками бачити, дивитися; ознаки розумових процесів зі словом-показником думати; ознаки психічного стану людини зі словами-показниками плакати, сумувати; ознаки фізичного стану та фізичних процесів зі словами-показниками вмерти, їсти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лисиченко Л. Лексико-семантична система української мови. Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2006. 150 с.
2. Полякова Т. Функціонально-стилістичні можливості слів-символів у поетичній мові Яра Славутича. *Філологічні науки: збірник наукових праць*: Ч. 2. Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2007. С. 83-87.
3. Селіверстова Л. Ономастикон у поетичному ідіолекті Яра Славутича : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2003. 19 с.
4. Славутич Яр. Зібрані твори : 1938-1978. Едмонтон : Славута, 1998. 408 с.
5. Сологуб Н. Мовний портрет Яра Славутича. Київ : Дніпро ; Вінніпег : Укр. Вільна Академія наук, 1999. 152 с.
6. Творчість Яра Славутича : статті й рецензії / упорядкував Володимир Жила. Едмонтон : Видання 70 ювілейного комітету при НТШ, 1998. 432 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор М.І. Пентилюк

УДК 659.1

Холоднюк М.І.

«ДЖИНСА»: ВИДИ, ОЗНАКИ, МАРКЕРИ

У статті розглянуто сутність «джинси» в мас-медіа, охарактеризовано її види, ознаки, а також маркери, за якими можна розпізнати такі матеріали.

Ключові слова: прихована реклама, піар, «джинса».

The article deals with the essence of «dzhynsa» in the mass media, describes its types, features, as well as markers by which such materials can be recognized.

Key words: hidden advertising, PR, «dzhynsa».

Сучасний інформаційний простір включно з традиційними і новітніми медіа є надзвичайно гнучким, легко зазнає змін і впливів під дією різних чинників. Цим пояснюється підвищений інтерес до нього з боку чиновників, політиків, бізнесменів, громадських активістів, представників шоу-бізнесу, спортсменів тощо.

Заявити про себе, спричинити хвилю зацікавленості, підтримувати інтерес, формувати враження про свою діяльність, керувати змінами настроїв і поведінки людей найпростіше та найефективніше саме через інформаційні канали, у перше чергу через платформи мережевої комунікації. Цим можна пояснити успішні політичні кампанії президентів Д. Трампа і

В. Зеленського, які творчо використовували і продовжують використовувати інформаційні засоби впливу на аудиторію через телебачення, текстові й електронні видання, соціальні мережі.

Фахівці пресслужб та піарники для впливу на місцеву громаду активно використовують регіональні текстові й електронні медіа, розміщуючи в них за відносно невеликі гроші іміджеві матеріали про компанію чи особу без відповідного маркування. Публікація текстів з ознаками замовності є видом корупції в ЗМІ, що отримало назву «джинса».

У науці про соціальні комунікації майже немає ґрунтовних праць, присвячених явищу прихованої реклами, або «джинси». Водночас ця тема викликає постійне зацікавлення медіаекспертів, медіакритиків, журналістів, громадських активістів. Проблему прихованої реклами в різних аспектах аналізують у статтях С. Артеменко «Чи можна подолати «джинсу» в українській журналістиці», В. Сюмар «Де кілька тез про довіру, повагу та замовну журналістику», А. Сайчук «Що таке «джинса» та з чим її їдять?», М. Савельєв «Джинса» – зброя журналістського самознищення» тощо.

Актуальним для науки про соціальні комунікації є узагальнення напрацьованого медіаекспертами матеріалу із питань замовної журналістики, його наукова систематизація, вироблення чітких критеріїв ідентифікації прихованої реклами.

Метою статті є дослідити види, ознаки, маркери прихованої реклами в мас-медіа.

Синонімами терміна *прихована реклама* є «джинса», матеріал з ознаками замовності, заказуха.

Прихована реклама не має відповідного маркування, її розміщують без будь-яких позначок (*реклама, на правах реклами, P, R*).

Експерти Інституту масової інформації визначають *приховану рекламу*, або «джинсу», так: «це журналістський матеріал або матеріал прес-служб, що спрямований на поліпшення або ж створення позитивного іміджу політичних партій, окремих політиків або людей, торговельних марок або окремих товарів, державних структур, а також благодійних фондів та релігійних організацій, та не позначений як реклама зрозумілим для переважної більшості людей чином» [3].

Такі тексти із ознаками замовності редакції подають під виглядом журналістських публікацій, обманюють таким чином свою аудиторію, маніпулюють громадською думкою.

І. Михайлин у лексикографічній праці «Журналістика: словник-довідник» розрізняє «джинсу» політичну, комерційну/економічну і корпоративну [1, с. 46-47]. На думку дослідника, під політичною «джинсою» розміщують виготовлені пресслужбами урядових структур, політичних партій статті, в яких під виглядом експертної оцінки пропонують односторонню позицію певної політичної сили. Також це можуть бути «листи від робітників», в яких ніби від імені громади висловлено схвалення чи обурення певного факту.

Медіаексперт А. Сайчук визначає комерційну/економічну «джинсу» як матеріали, що імітують за стилем новину чи репортаж, проте є прихованою економічною рекламою. Це може бути візуальний ряд (невиправданий показ логотипу, рекламних слоганів, відео, що підкреслює позитивні настрої, пов'язані з певним продуктом) [4].

Під корпоративною «джинсою» розуміють приховану рекламу, замовником якої є власник медіа.

Найпоширенішою є саме політична «джинса». Вона має такі *ознаки*: а) у журналістських матеріалах відсутній баланс думок, факти не відокремлені від оціночних суджень і аргументів; б) помічено різку полярність контенту, тобто текст є або суто позитивним про певного політика, партію, або суто негативним; в) прихована політична реклама не містить покликань на джерела інформації.

Питання про маркери замовних матеріалів є дискусійним. Узагальнюючи публікації українських медійників, а також враховуючи напрацювання одеських дослідниць О. Іванової, О. Мойсєєвої, Н. Стеблини («Місцева преса: посібник для ЗМІ»), визначаємо такі *маркери прихованої реклами* у текстових медіа:

1. один матеріал друкують одночасно у багатьох виданнях без позначки «реклама» із одним автором;
2. про політика або політичну силу розміщують матеріали лише позитивного або негативного характеру;
3. у тексті є покликання на сумнівні соціологічні опитування і дослідження;
4. відсутність джерела інформації;
5. новина не має інформаційного приводу;
6. публікації розміщують під псевдонімами;
7. просування позитивної інформації про особу або політичну силу із прив'язкою до соціально значущої теми, соціального проєкта;
8. розповідь про непересічні заслуги, видатні події чи ноу-хау, пов'язані із замовником;
9. новина має штучну прив'язку до пам'ятної дати, а насправді нагадує про зацікавленого суб'єкта (політика, чиновника, активіста тощо);
10. залучення лідерів думо до позитивної новини про політика, чиновника;
11. демонстрація особою-замовником піклування про малозабезпечених, постраждалих, незахищених;
12. публікації т.зв. «паркету» – повідомлень про офіційні заходи місцевих чиновників;
13. штучне створення або навмисне підігрівання інтриги, конфліктності чи загрози суспільству через висвітлення позитивного образу замовника матеріалу, який постає як захисник і рятівник;
14. приховану рекламу, замовний матеріал розміщують під непомітною рубрикою «Точка зору», «Суспільство» тощо [2, с. 82-92]

Аналіз прихованої реклами в регіональних медіа – актуальне питання сучасних журналістикознавчих досліджень. Виявлення технік «джинсування» місцевими журналістами дозволить говорити про це негативне явище предметно, дозволить оприлюднити факти корупції в ЗМІ і в подальшому викоринити це явище.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Журналістика : словник-довідник / авт.-уклад. І.Л. Михайлин. Київ : Академвидав, 2013. С. 46-47.
2. Іванова О., Мойсеева О., Стеблина Н. Місцева преса : посібник для ЗМІ. Як регіональним журналістам працювати за часів нових медіа та кризи демократії / під ред. О. Іванової. Київ : ТОВ «Бізнесполіграф», 2019. 232 с.
3. Методологія моніторингу матеріалів з ознаками замовлення (джинси). URL : <http://imi.org.ua/monitorings/metodologiya-monitoringu-materialiv-z-oznakami-zamovlennya-djinsi/>. (дата звернення 27.09.2019 р.).
4. Сайчук А. Що таке «джинса» і з чим її їдять? / А. Сайчук. Телекритка. Медіаграмотність [сайт]. URL : <http://www.telekritika.ua/medialiteracy/2010-03-31/52023>. (дата звернення 27.09.2019 р.)

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н. В. Орлова

УДК 81'373.7

Чепурна-Юмакаєва О.Е.

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У МОВІ ТВОРІВ В. ВИННИЧЕНКА

У статті розглянуто стилістичні особливості вживання і функціонування фразеологізмів у прозових творах В. Винниченка. Визначено їх семантику, стилістичну мету.

Ключові слова: фразеологізм, семантика, розмовний стиль, книжний стиль.

The article deals with stylistic features of the use and functioning of phraseologisms in prose works by V. Vinnychenko. Their semantics and stylistic purpose are defined.

Key words: phraseology, semantics, colloquial style, book style.

В усному й писемному мовленні фразеологізми використовуються з цілком чи достатньо виразною стилістичною метою. Мислення, почуттєва сфера людини відтворюється, відображається фразеологізмами сконденсовано, експресивно, глибокозмістовно, яскраво й почуттєво-емоційно. Неемоційних, стилістично незорієнтованих фразеологізмів не буває. За найрізноманітніших мовленнєвих ситуацій вони сприймаються як своєрідні й образні одиниці мовлення. Дослідження функцій фразеологічних одиниць у конкретних мовленнєвих умовах, зокрема в художніх текстах, дає можливість чітко визначити їх стилістичне навантаження, повніше розкрити й особливості самих фразеологізмів [5, с. 17].

Особливо доречні фразеологізми в художній творчості, а також – значною мірою – в розмовно-побутовому мовленні. Від того, як письменник використовує елементи фразеології, залежать його індивідуальний мистецький стиль і частково розгортання сюжету в творі, природність художніх образів. Проте точно визначити стилістичне забарвлення окремо взятої одиниці можна не завжди, оскільки багато з них розширили сферу свого вживання, змінили функціонально-стильове навантаження.

У мові творів В. Винниченка з метою надання їй образності, виразності, емоційності широко вживаються фразеологізми, що належать до розмовно-побутового стилю. Розмовні фразеологічні одиниці – це одиниці, до яких належить велика частина фразеологічних зрощень, фразеологічних єдностей і прислів'їв, що були утворені в живій народній мові. Ці фразеологізми мають яскраво виражену експресивність, наприклад: *вибухати кінським реготом* – голосно сміятися: «*Юнкери-студенти йшли повагом, помахуючи прутиками, задравши назад свої дивні кашкети, й вибухали якимсь кінським реготом*» [1, с. 5]; *дивитись лютим вовком* – дивитися з ненавистю: «*Тоді тобі, хлопчику, покажу, як червоніти й дивитись лютим вовком*» [1, с. 25]; *збитий з пантелику* – розгублений: «*Я збитий цілком з пантелику і на цей раз зовсім щиро не розумію нічого*» [2, с. 237].

Просторічні фразеологічні одиниці мають більш знижений стилістичний характер, ніж розмовні, наприклад: *плювати з високого дерева* – абсолютно не звертати уваги, байдуже ставитися: «*Хай собі йдуть хоч на той світ, я плювала на них з високого дерева*» [3, с. 179]; *загилити, щоб аж юшкою вмилася* – сильно побити, вдарити: «*Іноді страшенно захочеться загилить так, щоб аж юшкою умилась, а дійде до діла – схибну*» [2, с. 255].

Ця група фразеологізмів характеризується яскраво вираженою емоційністю, частіше вони мають негативне забарвлення. Виразними ознаками цих фразеологічних одиниць є іронічно-знижене стилістичне забарвлення, яскрава експресивність. Письменник вживає багато прислів'їв, приказок: «*Залізли в чужу соломку, ще й шелестять*» [1, с. 40]. «*Неможливо, як кинутому в море втекти від води*» [3, с. 163]. «*За наше жито, та нас же й бито*» [1, с. 33].

Серед проаналізованих нами фразеологічних одиниць у прозі Винниченка виразів, що відносяться до розмовно-побутового стилю, найбільше, адже саме завдяки їм автору вдається образно і яскраво передати внутрішні якості персонажа, відтворити його внутрішній стан, дати портретну характеристику, звернути увагу на мовні характеристики героїв. Притаманні мові персонажів фразеологізми виразніші, образніші, здебільшого співвідносні з розмовнопобутовим та народно-поетичним мовленням.

Міжстильові фразеологізми вживаються у всіх стилях сучасної української літературної мови, складають меншу частину фразеології, тому що більшість фразеологічних одиниць утворюються або функціонують у розмовному чи в книжковому стилі, виконуючи чисто номінативну функцію, вони не виражають ставлення мовця до визначення предметів і їх ознак. Ці фразеологічні одиниці можна назвати нейтральними як з погляду стильового, так

і з емоційного. Частота вживань цих фразеологізмів теж значна. Фразеологізми мови автора, внутрішніх монологів, відступів тяжіють до міжстильових одиниць, більш нейтральні за ступенем вираження мовної експресії, оцінки, наприклад: *тримати в курсі справ*: «Я спеціально прохав його **тримати мене в курсі** цієї сумної **справи**» [3, с. 128]; *нести відповідальність*: «Сергій – наш найстарший брат, але своїм становищем і досвідом я старший за вас усіх і тому **несу за всіх відповідальність**» [3, с. 140]; *мати на увазі*: «Я тебе попереджаю. **Май це на увазі**» [3, с. 148]; *розв'язати питання*: «Отже, чи не можна **розв'язати це питання демократичним шляхом?**» [3, с. 154]; *прийняти пропозицію*: «Я вже бачу, що він прийшов **прийняти мою пропозицію**» [2, с. 222].

Книжні фразеологізми виникли на писемній основі і використовуються в книжних стилях [4, с. 34]. Більшість із них є стійкими сполуками, що виконують номінативну функцію. Серед них виокремлюють крилаті вислови, сталі словесні формули документів. Книжні фразеологічні одиниці використовуються в стилі художньої літератури та публіцистичному, науковому і офіційно-діловому стилях, наприклад велика кількість фразеологізмів пов'язана з античною міфологією, історією та літературою. Серед книжних фразеологічних одиниць виділяються також іронічні і жартівливі. Значна частина книжних фразеологізмів характеризується урочистістю і риторичністю, наприклад: *ввійти в психологію*: «Каюсь, винен, але тут треба й **в психологію ввійти**, як той казав» [1, с. 6]; *прекрасна половина*: «А що? А хто привів **прекрасну половину** відродження? Хто?» [1, с. 32]; *йти тернистим шляхом, курити фіміам, прокладати шлях крізь терни*: «Гонорарів у нас нема, **фіміамів нам не курять**, ми йдемо **тернистим**, пане добродію, **шляхом!** Ми, самотники! Ми грудьми **прокладаємо крізь терни шлях** черевам наших патріотів і батьків народу» [1, с. 36]; *вмити руки*: «Я **вмиваю руки** в цій поважній справі» [2, с. 231]; *пити чашу до дна*: «Дійсно, вона **«пила чашу до дна»**, як пояснила» [2, с. 253].

Також письменник використовує крилаті вислови: «*Борітеся – поборете, вам Бог помагає, за вас воля, за вас правда святая*» [1, с. 22]; «*Мовчання іноді говорить більше, ніж слова*» [3, с. 164]; «*Мовчать, бо благоденствують*» [3, с. 200].

Можна зробити висновки, що у мові творів В. Винниченка з метою надання їй образності, виразності, емоційності широко вживаються фразеологізми, що належать до розмовно-побутового стилю. Вони становлять найчисельнішу групу, адже саме завдяки їм автору вдається образно і яскраво передати внутрішні і зовнішні якості персонажа, відтворити його духовний стан, дати портретну характеристику, звернути увагу на мову і поведінку героїв. Часто зустрічаються в мові автора, внутрішніх монологів, відступах і нейтральні (міжстильові) фразеологізми. Частка книжних фразеологізмів в аналізованому нами доробку В. Винниченка невелика в порівнянні з розмовними і нейтральними фразеологічними одиницями, але все-таки вони відокремлюються в досить вагому групу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Винниченко В. Божки. Роман URL: http://ukrlit.org/Vynnychenko_Volodymyr_Kurylovych/bozhky/. (дата звернення 17.09.2019 р.)
2. Винниченко В. К. Вибрані твори: Оповідання. Повість. Романи / В. К. Винниченко. – К.: Грамота, 2005. – 928 с.
3. Винниченко В. Оповідання. Роман «Слово за тобою, Сталіне!», п'єса «Чорна Пантера і Білий Медвідь». – Київ: Наукова думка, 2001. 440 с.
4. Караман С. Сучасна українська літературна мова / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. Київ: Літера ЛТД, 2011. 560 с.
5. Рудницька Л. Роль фразеологічних одиниць у формуванні й розгортанні контексту / Л. І. Рудницька, Л. Ф. Щербачук. *Культура народів Причорномор'я*. 2004. № 53. С. 17-20.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О. П. Карабуга

ОНОМАТОТВОРЧІСТЬ ЯК СКЛАДНИК ІДЮСТИЛІО ПИСЬМЕННИКА

У статті розглянуто можливості дослідження власних назв у художньому мовленні, запропоновано класифікації, визначено стилістичні функції.

Ключові слова: антропоніми, ономастикон, ономастичний простір, функціонування власних імен.

In Article considered are possibilities of studying proper names in fiction, and identified are their stylistic functions.

Key words: anthroponyms, onomasticon, onomastic space, functioning of proper names.

Ономастичний простір – це іменний континуум, що існує в поданні людей різних культур і в різні епохи заповнений по-різному. Історія вивчення ономастикону досить глибоко висвітлена в працях В. Бондалетова, О. Ревзіної, А. Суперанскої, І. Фоянкової та їхніх послідовників. Детальному вивченню піддавалися багато аспектів власних назв: географічний, лексикографічний, логічний, поетичний, психологічний, семіотичний, соціологічний, термінологічний, художньо-стилістичний, юридичний.

Для аналізу функціонування власних імен у художньому тексті застосовують різні класифікації, що сприяють всебічному, максимально повному, системному підходу в дослідженні. Так, в енциклопедії «Українська мова» запропоновано розподіляти власні назви за денотатами на такі класи: 1) особові імена людей (антропоніми); 2) назви географічних об'єктів (топоніми); 3) назви космічних об'єктів (космоніми); 4) найменування божеств, міфічних істот (теоніми і міфоніми); 5) зооніми (клички тварин); 6) назви організацій, виробничих та суспільних об'єднань (ергонімія); 7) назви відрізків часу, подій (хрононімія); 8) назви окремих предметів: кораблів, ураганів, алмазів; заголовки творів, кінофільмів, назви музичних п'єс, творів живопису та ін. (хремотонімія) [2, с. 80].

Власні назви у поетичному мовленні О. Ревзіна пропонує розглядати за трьома часовими вимірами: 1) актуальний синхронний зріз часу життя поета; 2) національна і європейська культура в історичний період; 3) біблійна, антична, християнська слов'янська міфологія і фольклор [1]. Етнокультурний компонент забезпечує інформативно-накопичувальну функцію власних назв, що «виявляється» в семантиці: відбиваються певні фрагменти національної картини світу: релігійний, культурно-історичний, аксіологічний і ін.

Серед ономастичної лексики у системі художнього твору найбільше уваги привертають антропоніми як своєрідна стилістична категорія, що несе певне змістове та експресивне навантаження. Власні імена персонажів у художній літературі створюють величезне за своїми розмірами «другий ономастичний простір», аналіз якого вимагає використання (поряд з іншими методами) стилістичного методу.

Стилістична різноманітність власних імен художньої літератури загалом пояснюється стилістичним багатством ономастики в житті. Майстер слова добирає матеріал для своїх творів із об'єктивної дійсності: із величезної кількості так званих «неофіційних» антропонімів (*Іван, Іванко, Івануца, Іванцьо, Івануці, Іваньо, Іванчик, Іванютя, Івоніка, Івонцьо; Івончик, Івонко; Банька, Ванчик, Ванюша, Ванечка, Вансьо; Івась, Іоніца, Іоніка; Яник, Янко, Яньо, Янчик*). Весь цей матеріал, що різниться від «офіційних» форм стилістичною маркованістю, особливою сферою використання, вимагає реалізації стилістичного аналізу для розкриття тонких відтінків функцій ономастичної лексики.

Однією з давніх стійких традицій української літератури є спеціалізація письменниками семантики власних імен у процесі типізації характерів і обставин. Вдалий вибір імені персонажа, назви місця події надає художньому образу закінченості, більшої узагальнюючої сили. Вибір власних імен залежить від жанру твору і від творчої індивідуальності автора. Наприклад, у сатиричних творах, що характеризуються гіперболізацією, гротеском, різкими творчими мазками, ономастикон відрізняється

прямолинійністю, деяким перебільшенням і, як правило, є плодом письменницької вигадки. У семантиці основи слова – прізвиська часто міститься вказівка чи натяк на певну ознаку персонажа (так підкреслюється якась особливість характеру людини, її діяльності

Для досягнення експресивно-стилістичної та художньої виразності образу автори використовують власні імена з відповідними характеристичними особливостями:

1. прізвиська персонажів, утворені лексико-семантичним способом, часто співвідносяться з апелятивами, що називають явища дійсності, оцінювані негативно (в Остапа Вишні: *Задрипаний, Нижник, Кізяк*);
2. „значущість” прізвиська підкреслюється додаванням додаткових компонентів до реальних прізвиськ (у О.Гончара: *Махно Заплюйсвічка, Іван Семибаламут*);
3. як засіб сатирично-гумористичного зображення персонажів автори використовують прізвиська, витворені злиттям воедино словосполучень різного типу (наприклад, у Остапа Вишні: селянин-незаможник – *Безстріхихати*, селянин-середняк – *Ізстріхоюхата*; у А.Воропая: колгоспні бригадири – *Зробимопісля, Щевстигнелю*; у В.Чечвянського: *пін Ангелвопіющи*);
4. прізвиська персонажів, стилізовані під іншомовні. Комізм цих прізвиськ полягає в тому, що вони утворені від загальноживаних в українській мові слів, але видозмінені, стилізовані під інші мови (у П.Козланюка: *Хапенброт, Ідіртхен*; в Остапа Вишні: «румунські» – *Сволоческу, Гнусеску, Дрянеску*; «італійські» – *Пузіні, Пуповіні, Лядроні* (з італ. «розбійник», «бандит»));
5. офіційно-ділові й розмовно-просторічні елементи (у С.Тельнюка: «товариш» *Стьопка Пуп'яненко, Катька-імператриця, Омелько Пугачов*);
6. контрасти типу «високе офіційно-ділове – уснорозмовне» трапляються і у фольклорі («Ой помилуй, Господи, і мене саму, Чечичену господиню і моїх свашок, доччиних маток: Касю, й Васю, і Гапусю, Зіньку, й Прісю, й Марусю, ще й Одарію!» (Нар. пісня)). Тут контрастуюча з розмовними іменами офіційна форма імен (Дарія, Настасія) є своєрідним експресивно-смысловим притиском у кінці вислову.

Дуже часто власні назви виконують у контексті художньої літератури символічну функцію. Наприклад, прізвисьце Безсмертний у творі М. Стельмаха виступає символом безсмертя, невмирущості ідеалів, діянь, які наповнюють усе життя персонажа.

Антропоніми – символи культурної спадщини України використовуються у контексті літературних творів як:

1. Символічні імена, що не знаходяться у центрі твору, а допомагають у розв'язанні деяких проблем при створенні образу України, відображенні національної духовності або пам'яті про борців за незалежність України. Наприклад: «*Вийшов в поле, молюсь, як завжди, силі, що землю в долонях тримає – Доброму богові Сквороди*» (М. Руденко «Григорій Скворода»); «*Я побачив у Львові Кривоносові плечі і Франкове чоло*» (В. Симоненко, 1989, Лебеді материнства, с. 67).
2. Символічні імена що подають узагальнений образ всієї України: «*Плаче Марко Черемшина біля хреста кам'яного*» (Д. Павличко, 1979, Т. 1, с. 313). «*Я чув хрущів в Тарасових садах*» (Яр Славутич, 1994, Т. 1, с. 176).

Отже, власна назва у художньому творі поліфункціональна. Найбільш важливими функціями є художньо-образна характеристика персонажа, експресивна, виразником якої є внутрішня форма імені (*Медвідь, Лисиця, В'юн*), граматична форма імені (*Гамлети Міняйлук*), будова антропоніма (*Сквозняк – Дмухановський, Халявський* тощо), а також символічна функція.

Власна назва, таким чином, є одним з найбільш виразних і специфічних елементів стилю письменника, функціонування яких визначається якісними характеристиками комунікації. Здатність назви накопичувати конотації як загально інформаційного, так і емоційно-естетичного плану дає змогу йому виконувати різноманітні стилістичні функції в художніх текстах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ревзина О. Собственные имена в поэтическом идиолекте М. Цветаевой. Поэтика и стилистика. Москва, 1991. С. 172-176.
2. Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2000. С. 80.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.Г. Окуневич

УДК 821.161.2

Шахнюк Л.М.

РИСИ НУАРУ У ТВОРАХ АНДРІЯ КОКОТЮХИ 90-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються риси нуару у дебютних творах Андрія Кокотюхи, написаних у 90-х роках ХХ століття.

Ключові слова: стиль, нуар, Андрій Кокотюха, масова література, детектив.

The article discusses the features of noir in the debut works by Andrey Kokotyukha, written in the 90s of the twentieth century.

Key words: style, noir, Andrey Kokotyukha, mass literature, detectivestory.

Творчість А. Кокотюхи є яскравим зразком сучасної української масової літератури. Він активно та завзято продукує захопливі, легкі для сприйняття тексти, систематично рецензує вітчизняні книжкові новинки. Упевнено стаючи на захист детективу і всього масового письменства. Автор наголошує, що «масова література – це той паровоз, який навіть у радянські часи тягнув на собі поезію, прозу та есеїстику «елітних авторів». Надрукувавши і продавши десять детективів, радянське видавництво могло за рахунок прибутку видати кілька поетичних збірок» [3].

Визнаючи творчу продуктивність А. Кокотюхи, О. Веремко-Бережний іронічно назвав його «знаним текстарбайтером» [1, с. 13]. Письменник долучається до розбудови у сучасній українській прозі різновидів детективу, авантюрного, пригодницького романів, містичного трилеру, експериментує з класичними формулами нуару, готики тощо.

Уже перший твір А. Кокотюхи «Шлюбні ігрища жаб» [4], написаний у 1991 році, засвідчив жанрові уподобання митця й був позитивно сприйнятий критикою. Працюючи над текстом, автор прагнув довести колегам по перу, що можна писати кримінальні романи українською. У 1995 році цей твір отримав нагороду видавництва «Смолоскип». С. Павличко в передмові до дебютної книги письменника зазначила, що вона яскраво репрезентує масову літературу, для якої обов'язковими є легкість стилю й авантюризм, а її автор прагне дотриматися чистоти розважального жанру [5, с. 6].

Уперше твір опубліковано у збірці «Шлюбні ігрища жаб», виданій у Києві в 1996 році із зазначенням жанрового виміру «кримінальна повість». Однак, жанрові межі тексту дещо розмиті. Так, після виходу твору окремою книжкою кримінальна історія А. Кокотюхи отримала жанрове визначення «роман». Сюжет твору напружений. Незважаючи на наявність детальних описів місцевостей, велику кількість персонажів, які розкриваються через зображення їх минулого, у процесі роздумів тощо, розвиток подій є стрімким і динамічним.

Слід відзначити, що уже в перших художніх спробах А. Кокотюхи відчуваються його стильові пошуки, зокрема проявляються ледь помітні риси нуару. Перед читачем – семеро дрібних злочинців, які вирішують пограбувати кур'єрів мафії, що виходить із підпілля. На кону – один мільйон. Але вкрасти його – лише половина справи. Автор ставить у центр проблему поділу здобичі, адже мільйон один, а їх семеро. Отже, основним мотивом твору «Шлюбні ігрища жаб» є жадібність, жага до збагачення будь-якою ціною, що є однією з яскравих рис нуарівського стилю.

Дбаючи про напруженість сюжету, автор робить спробу змалювати й внутрішній світ персонажів. Зокрема, А. Кокотюха розкриває переживання кожного із учасників у ніч перед злочинною операцією. Слід відзначити, що вони досить різні, хоча й мають кримінальне минуле. Голова угруповання – Гена Шевель, автокрадій з досвідом, наважується організувати пограбування кур'єрів мафії, очільником яких є його батько. Розробивши детальну схему дій і розподіливши обов'язки поміж спілльниками, він, який звик завжди працювати самотужки, сумнівається: *«Цієї ночі Шевель довго не міг заснути... У собі він завжди був певен..., а от чи можна покластися на інших?.. Чи можна покластися на когось із них повністю?..»* [4, с. 42]. Не спалося і Стасу. Професійному гравцеві в азартні ігри, який завжди довіряв прикметам, було тривожно: *«В успіху операції він не сумнівався. Хоча б тому, що ані йому, ані іншим хлопцям ніколи ще не доводилося, образно кажучи, грабувати на великій дорозі. А новачкам щастить, це загальновідомо. Ось тільки чи звернуть кур'єри із зручної асфальтованої траси на ґрунтову дорогу заради скорочення шляху? Потраплять у пастку чи ні?»*[4, с. 42-43]. Найтяжчою виявилась ніч для Ігоря Петруні. Його кримінальне минуле пов'язане з крадіжками «шмоток», але ця справа була новою, страшнішою: *«...він боявся, що доведеться стріляти. В людину, а не в стовбур липи. Він боявся вбивати»*[4, с. 43]. Зовсім іншим був Басмач – найжорстокіший з усіх. Автор зазначає *«...за ним давно карний розшук плаче... Йому людину вколошкати – як два пальці обмакнути»*[4, с. 15]. У цю ніч він не боявся. Перед тим як заснути, подумав про те, що *«лягавому все ж таки вірити не можна. Слід налякати його. Хай знає: в разі чого перша куля йому в голову»* [4, с. 43]. Одним з учасників злочинного угруповання, змальованим у творі, є Василь – молодий сержант-«даїшник», який сприймав цей злочин як благородну справу: *«...засинав зі спокійною совістю. Забрати гроші в злочинців – обов'язок будь-якої порядної людини. І в першу чергу – міліціонера»* [4, с. 44]. Гога – дивакуватий і мовчазний, заснув, ледь торкнувшись головою подушки. У цьому житті його мало що хвилювало. І лише Олег Баскін цієї ночі спати не лягав. Йому вся справа здавалася досить простою, але турбувало питання, як діяти, коли мільйон буде уже у нього в руках: *«Олег прекрасно уявляв собі, що почнеться, якщо завтрашня операція завершиться успіхом... Він усвідомлював, що зникнути відразу ж – це все одно що самому написати зізнання»* [4, с. 44].

Зображуючи одну ніч із життя персонажів, висвітлюючи їхні думки, автор створює перед читачем цілісний образ кожного з них, дає змогу передбачити, хто і як буде діяти в різних ситуаціях. Його персонажі значною мірою позбавлені своєрідності, їхні психологія і поведінкові моделі прозорі й передбачувані.

Варто відзначити, що у цьому творі, як і у нуарі, немає Героя. Кожен із персонажів дбає лише про себе, переступаючи усі закони моралі. Діючи у купі, вони постійно підозрюють один-одного, за будь-який неправильний рух ладні позбавити життя будь-кого: *«Те, що відбувалося зараз, було ідіотизмом, було схоже на колективне божевілля. Кожен розумів це. Але інакше ніхто з них чинити не міг. І не хотів»* [4, с. 99].

Автор вправно вибудовує подієву інтригу. Сюжетне дійство відбувається у Києві упродовж кількох днів. Молодий автор яскраво змальовує останнє спекотне літо перед крахом СРСР. Кожен із семи злочинців – типове дитя Системи, породження Режиму. Історія точно передає настрій епохи: відчуття повного розвалу радянської системи з відповідними моделями поведінки.

Твір складається з 11 розділів із красномовними назвами, прочитання яких тримає читача в напруженні й веде до розкриття інтриги твору: *«За три тижні до початку», «Початок», «Семеро», «Гаманець або життя!», «Шестеро і мільйон», «П'ятеро і мільйон», «Четверо і мільйон», «Троє і мільйон», «Двоє і мільйон», «Один і мільйон», «Мільйон».*

Можна стверджувати, що головні герої – лузери, переступаючи моральні закони, йдучи один проти одного, вони приречені на поразку. Показовою є картина останніх хвилин життя Стаса, потрапивши у нетрі болота, втративши будь-які надії вижити, у нього з'явився шанс врятуватися, але згадавши про «мільйон, втоплений у болоті, йому перехотілося вибиратися на тверду землю»[4, с. 190]. Він повертається з надією віднайти рюкзак із

грошима. Але на цей раз грузька твань безнадійно окутала його. Автор іронічно підкреслює безглуздість дій персонажа: *«Весь час, поки він безуспішно борюся з болотом, прямо перед його очима лежав на купині рюкзак»*[4, с. 191].

Символічною є назва «Шлюбні ігрища жаб», що вказує на підтекст твору. Зображуючи ніким не помічений рюкзак із мільйоном, автор красномовно завершує твір: *«Щось хлюпнулося об рюкзак. Це жаба знайшла зручну купину. Поряд стрибнула інша, за кілька хвилин одна вже осідлала іншу. У жаб починався шлюбний період, час для ігрищ...»* [4, с. 190].

У нуарі не може бути щасливого фіналу. Таке спостерігаємо і у творі А. Кокотюхи. Незважаючи на те, що злочинна операція пройшла успішно, здобич не дісталася нікому з персонажів, а навпаки позбавила всіх їх життя.

Жанрові особливості кримінального твору зумовили використання автором позанормативних елементів (розмовної, просторічної, лайливої та вульгарної лексики, жаргонізмів). Письменник уживає саме цей пласт українського словника, щоб наблизити події твору до реальності та максимально осучаснити їх. Так, для підкреслення особливого неформального спілкування між персонажами твору, характеризуючи їхній рівень мовної і загальної культури А. Кокотюха вживає суржик: *«Вещь! Де взяв?»* [4, с. 36]; жаргонізми, зокрема кримінальні, тюремні: *«Як вони нас засікли, чорт його знає!»* [4, с. 11], *«Колись мене нарешті заметуть і посадять, і в зоні я буду жити спогадами про проведені весело часи і мріями про те, як я ще повеселюся, коли вийду на волю»* [4, с. 11]; сталі вислови: *«Треба на дно лягати...»* [4, с. 11].

С. Павличко відзначила, що кримінальна історія «Шлюбні ігрища жаб» А. Кокотюхи ще недосконала, її авторові ще далеко до метрів детективу, таких, як Агата Крісті, Жорж Сименон чи низка сучасних класиків цього жанру. Однак привабливою стороною роману є місцевий колорит і те, що події відбуваються в реаліях знайомого для читача життя. Дослідниця наголосила: *«...перші твори Андрія Кокотюхи демонструють задатки на серйозного письменника-криміналіста, популярного і продуктивного в майбутньому»* [5].

На підтвердження слів С. Павличко, починаючи з 1999 року А. Кокотюха продукує один за одним детективні твори, що одразу ж знаходять свого читача. Так, у 1999 році автор завершує роботу над книгою «Повернення сентиментального гангстера», що побачила світ у 2001 році з жанровим визначенням бойовик [2]. Вже сама назва є своєрідним ключем до розуміння змісту твору. Сюжет, на відміну від дебютної книги письменника, більш динамічний. У центрі – образ Меркурія, який, працюючи на мафіозі невеличкого провінційного містечка, стає лузером у тому сенсі, що його зраджує власний бос. Через скандальну справу, що виникла внаслідок особистих прорахунків мафіозі, Меркурій стає жертвою свого покровителя, який здає його міліції. Отже, у цьому творі теж простежуємо риси стилю нуар. У «Поверненні сентиментального гангстера», як і в «Шлюбних ігрищах жаб», відсутній Герой, якому б були притаманні риси моральності, людяності, порядності. Головний персонаж не здається. Через кілька років він повертається, аби розквитатися з кривдниками.

А. Кокотюха, відповідно до конвенцій класичного детективу, не обтяжує свій текст художніми прикрасами, описами зовнішності персонажів, їх уподобаннями, тому залишається таємницею, якого кольору очі або волосся у героїв чи їхніх коханих, про що вони спілкуються між собою, окрім ділових переговорів, про що думають, у вільний від злочинів час. Письменник майже не заглиблюється у внутрішній світ героїв, тому особистість злочинця постає перед реципієнтом не багатогранно. Натомість, автор більший акцент робить на подіях, ситуаціях, атмосфері.

Отже, серед найхарактерніших показників нуарівського стилю у дебютних творах письменника можна виділити: змалювання сірої буденщини в темних кольорах, образи води, потоків дощу, мотив жадібності, жаги до збагачення, відсутність Героя з моральними принципами, натомість зображення персонажів-лузерів, яких опановує страх, вселяючи у них безнадію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Веремко-Бережний О. Хто у світі найстрашніший. *Дзеркало тижня*. 2009. № 40. С. 13.
2. Кокотюха А. Повернення сентиментального гангстера. Київ : Факт, 2001. 184 с.
3. Кокотюха А. Чому «елітні» українські письменники ненавидять масову літературу?. URL : <http://artvertep.com/print?cont=544> (дата звернення: 17.09.2019).
4. Кокотюха А. Шлюбні ігрища жаб: (Кримінальні повісті та оповідання). Київ : Смолоскип, 1996. 192 с.
5. Павличко С. Вступне слово. *Кокотюха А. Шлюбні ігрища жаб*. Київ : Смолоскип, 1996. С. 5-7.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.Г. Бондаренко

УДК 659.148:778.53:316.772

Шевченко А.О.

КОМУНІКАТИВНА ПРИРОДА БУКТРЕЙЛЕРУ

Розглянуто особливості вітчизняних буктрейлерів та специфіка їх створення для промоції книжкової продукції. Виокремлено етапи створення буктрейлера, визначена сфера застосування буктрейлера в українському книговидавничому бізнесі.

Ключові слова: буктрейлер, видавнича справа, реклама книжкових видань.

The peculiarities of booktrailers, produced in Ukraine and the specificity of their creation for promoting book production are under study in the thesis. The stages of the creation of the booktrailer are regarded while emphasizing the sphere of its application in the Ukrainian bookpublishing business.

Key words: booktrailer, publishing studies, book promotion.

Одним з ефективних видів сучасних мультимедійних продуктів є буктрейлер, пік поширення якого припадає на початок ХХІ ст. Етимологія поняття «буктрейлер» вказує на його комунікаційну природу (від англ. trail – «тягти», утвореного від іменника «слід»). Отже, буктрейлер покликаний просувати книгу, сприяти доведенню її змісту до читача, залишити слід у його свідомості.

Водночас він має інтригувати, викликати бажання самостійно прочитати книгу. Створення буктрейлерів на книги з фондів бібліотек – це чудові перспективи залучення нових читачів. Малодослідженими є соціокомунікативні властивості та функції буктрейлера, резерви підвищення ефективності їх комунікаційного впливу на реципієнта.

Комунікаційні та мистецтвознавчі особливості мультимедіа, одним з різновидів яких є буктрейлер, розкриваються З. Алфьоровою в монографії «Межі видимого. Становлення візуального мистецтва»; специфіку засобів візуальної комунікації розкривають М. Плешакова та О. Лаврик.

Механізми створення візуальних образів та особливості їх сприйняття аудиторією, а також структуру візуального комунікаційного процесу детально аналізує А. Бергер. Ці праці створюють концептуальну базу для пізнання сутності та визначення особливостей буктрейлера як засобу комунікації.

Варто відзначити, що у фаховій літературі відчувається нестача наукових публікацій, присвячених безпосередньо комунікаційній специфіці буктрейлерів. На сьогодні, найповнішим дослідженням цього медіапродукту, на нашу думку, є стаття Ю. Щербиніної [4, с.35], в якій розкриваються особливості буктрейлерства як видавничої стратегії в сучасній Росії. Видавничі буктрейлери аналізуються автором з позицій літературознавства, семантики та психології. Водночас з позицій соціокомунікативного підходу бібліотечний буктрейлер ще не був предметом наукового дослідження.

Метою статті є розкриття властивостей буктрейлера як медіаресурсу через визначення резервів підвищення його комунікаційного впливу на реципієнта. Різноманіття буктрейлерів (як за мультимедійним втіленням, так і за концепцією викладення змісту твору) зумовлює необхідність їх систематизації. Існує велика кількість класифікацій буктрейлерів:

- залежно від поставленої мети: бібліотечні та видавничі;
- за жанром: анонс і відгук; за формою виконання: повноцінний відеоролик та слайд-шоу;
- за способом візуального втілення тексту: ігрові, неігрові, анімаційні; за змістом: розповідні, атмосферні, концептуальні [5, с. 3];
- за формою: ролик з акторською грою, комп'ютерна графіка або мультиплікація, колаж [5, с.23];

Вдалим вважаємо класифікацію С. Патри [5, с. 16], яка виділяє два види буктрейлера: анонс і відгук. У цьому діленні криється принципова відмінність між видавничим роликом (створюється на книгу, яку мають опублікувати, з метою збільшення обсягів її продажу) та бібліотечним (створюється на вже опубліковану книгу з власного фонду, з метою залучення читача до бібліотеки або популяризації читання).

Комунікативна функція буктрейлера, а точніше комунікаційний процес його створення, полягає у перекодуванні вербального на візуальне. Специфіку візуальної мови розкривають М. Плешакова, О. Лаврик [3, с. 16], наводячи ряд тверджень дослідників візуальної культури. Відповідно, автори бібліотечного буктрейлера мають користуватися візуальною мовою, замість вербальної, що передбачає розкриття змісту твору не за допомогою слів або тексту на екрані, а за допомогою динаміки відеоряду. Іншими словами, буктрейлер має бути повноцінним роликом, зробленим за принципами кіно- або телевізійного продукту, а не радіовиставою з цитатами на екрані.

Не менш важливою функцією є естетична, що полягає як в мистецтві книги (художньому оформленні, ілюструванні тощо), так і в естетиці відеопродукту – буктрейлера.

Окремо варто зауважити, що відео має не стільки прагнути шокувати користувача за допомогою різних спецефектів, скільки сприяти виробленню у нього художнього смаку. Сьогодні серед європейських стандартів тележурналістики поширеним є поняття «канібалізм» кадрів [2, с. 91]. Занадто емоційні, яскраві або страшні кадри настільки поглинають увагу глядача, що він втрачає інтерес до розповіді за кадром (сюжету книги).

Культурно-просвітницька функція полягає у формуванні всебічно розвиненої особистості читача, розширенні його світогляду, творчого потенціалу та духовних цінностей. У цьому контексті важливим є художній стиль буктрейлера та резерви його комунікаційного впливу.

Дослідження контенту сучасних медіаресурсів, а також рівня їх популярності серед користувачів Інтернету, дозволяє стверджувати, що на сьогодні найпопулярнішим, а отже, й найефективнішим є авангардизм. Це поняття має на увазі «сукупність строкатих багатообразних новаторських, бунтарських рухів і напрямів у художній культурі як ХХ ст., так і інших століть» [1, с. 34].

Зокрема, надзвичайно широкий спектр виразних засобів використано у буктрейлері до книги П. Бормора «Ігри деміургів» (понад 1200 переглядів в YouTube). Так, для демонстрації складних спроб деміургів створити планету Земля задіяно підфарбований цукор, яблуко, кольоровий папір, чорно-білі фотографії тощо. Ролик за книгою Рея Бредбері «Вино з кульбабок» (понад 5500 переглядів в YouTube) має найменший хронометраж та найбільшу інтригу серед усіх. Для анімації використано кольоровий папір, прості конструкції, подекуди іронічно-примітивні, характерні для дитячих малюнків чи аплікацій. У буктрейлері до книги Гете «Фауст» складна психологічна фабула зводиться до нехитрої сюжетної лінії, а ключові трагічні події, зокрема вбивства, висвітлюються весело та невимушено. Буктрейлерам властиві елементи карнавалізації, відмова від канонів та втрати глибинності, притаманних постмодернізму [2, с. 128].

Для того щоб створити буктрейлер потрібно:

1. Вибрати книгу.
2. Створити сценарій, продумати сюжет і написати текст.
3. Підібрати матеріал (картинки, ілюстрації) для відеоряду.
4. Записати озвучений текст або підібрати музику.
5. Обрати програму для роботи з відео:
6. Windows Movie Maker, SonyVegas Pro.
7. Використовувати гіф-анімацію й футажі (якщо це потрібно).
8. Заключний етап – відеомонтаж (за умови використання чужих матеріалів у відео, у титрах або у відео, якщо були використані чужі матеріали у відео, у титрах або в описі під відео належить указати ресурси, звідки викачаний матеріал, авторів і правовласників).

Таким чином, для підвищення комунікаційного впливу буктрейлера на реципієнта, він має:

1. реалізовувати чотири базові функції: інформаційну, комунікативну, естетичну та культурно-просвітницьку;
2. використовувати всі можливості візуальної мови, надаючи перевагу образу перед словом;
3. урахувати інтереси цільової читацької аудиторії;
4. виконуватися в креативній, незвичній для реципієнта формі;
5. не містити спойлерів – передчасно розкритої важливої інформації про сюжет книги, яка може кардинально змінити враження про твір, знищити інтригу;
6. не перевищувати хронометраж у три хвилини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алфьорова З. Історія кінематографа і телебачення : навч. посібник. Ч. 1. Харків : ХДАК, 2007. 88 с.
2. Алфьорова З. Межі видимого. Становлення візуального мистецтва : монографія. Харків : ХДАК, 2008. 268 с.
3. Барт Р. Система моди : статті по семиотике культури. Москва : Изд-во им. Сабашниковых, 2003. 511 с.
4. Бергер А. Видеть – значит верить : введение в зрительную коммуникацию / А. Артур Бергер. – 2-е изд. – Москва : Вильямс, 2005. – 288 с.
5. Воробель С. Буктрейлер як новий жанр популяризації книги. *Шкільна бібліотека*. 2012. – № 21/22. С. 70–73.
6. Грицай С. Визначення поняття "медіапростір" з позицій междисциплінарного підходу. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2012. Вип. 36. С. 235-243.
7. Жинкин Н. О кодовых переходах во внутренней речи. *Вопросы языкознания*. 1964. № 6. С. 26-38.

Рекомендує до друку: науковий керівник, доцент Ю.М. Юріна

УДК 070.15

Шовкопляс В.В.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В КОНТЕНТІ ГАЗЕТИ «ДЕНЬ»

У статті досліджено особливості висвітлення суспільно-політичної проблематики у контенті газети «День».

Ключові слова: публіцистика, контент, газета «День», електронні видання.

The article explores the features of coverage of socio-political issues in the content of the Day newspaper.

Key words: journalism, content, The Day newspaper, electronic publications.

«Коли помирає преса, то на черзі демократія», – сказав англійський журналіст Пол Джонсон [2], вказуючи на важливість засобів масової інформації (зокрема, друкованих) у сучасному світі. Втім, на сьогодні друковані ЗМІ втрачають свою популярність, і вчені прогнозують вихід останньої друкованої газети в Україні на 2043 рік. Як вихід, майже кожна газета або журнал мають електронну онлайн-версію, аби залишатися на хвилі інформативної чутливості.

Попри відхід друкованої преси в тінь електронної, згідно з останніми опитуваннями, населення України стало більше довіряти пресі. Оскільки ЗМІ впливають на формування поглядів суспільства на важливі події в процесах демократичних трансформацій українського суспільства та в умовах глобалізації, визначення особливостей висвітлення суспільно-політичної тематики у виданнях є актуальним на сучасному етапі [6].

Проблеми впливу засобів масової інформації на прийняття політичних та суспільних рішень і вплив громадськості на політику через ЗМІ, залишаються неповністю висвітленими, хоча питання дослідження та аналізу форм, механізмів та перспектив взаємодії політики, суспільства та мас-медіа порушували чимало вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них варто назвати В. Богатирець, В. Бебика, О. Гриценко, А. Москаленка, І. Панаріна, Г. Почепцова, Т. Приступенко, В. Шкляра, П. Бурдье, Л. Гроссмана, Р. Даля, Н. Негропonte, Х. Рейнгольда, М. Херманна [5].

Одне з авторитетних друкованих видань, яке активно працює в онлайн-режимі досліджується у даній статті. Як відображаються актуальні проблеми суспільного життя, розглянуто на матеріалах всеукраїнської газети «День». Це щоденна тримовна газета, що висвітлює економічне, політичне й суспільне життя України та світу. Газета має свій ресурс в інтернеті, та дає можливість читачу переглядати її у форматі pdf. На сайті викладений весь архів видання.

Матеріали розміщуються в таких розділах: перша сторінка (гарячі новини), «День України», «День планети», «Подорож», «Економіка», «Суспільство», «Світові дискусії», «Тайм-аут». Одним із напрямів інформаційно-аналітичної діяльності видання є публіцистичне відтворення на сторінках газети історичних подій на теренах України, а також подій сучасності (рубрики «Україна Incognita», «Сімейний альбом України»). За тематикою публіцистичні матеріали «Дня» можна розділити на такі умовні групи: історичні, культурно-освітні; соціально-політичні (Діаграма 1).

Діаграма 1.

Суспільно-політична проблематика в контенті газети «День» представлена широтою тематики, загалом ґрунтуючись на темах, що потрапили в центр суспільної уваги, або які є історично вагомими.

За допомогою таких методів, як систематизація, класифікація, політичний аналіз, історичний аналіз, порівняльний аналіз, стилістичний аналіз, психологічний аналіз, лексичний аналіз, мотиваційний аналіз досліджено специфіку висвітлення суспільно-політичної тематики в газеті "День", вплив на формування громадської думки, політичної культури населення та нових форм політичної комунікації в умовах світової інформатизації та локалізації.

Так, суспільний феномен представлений в аналітичному жанрі публіцистичного стилю: у рецензіях, оглядах, коментарях. Вони вписуються у пояснення теорії жанрів, що зробили журналістикознавці О. Тертичний А. Тепляшина, Л. Кройчик та інші [10].

Цікаво, що газета сама виступала ініціатором різних інформаційних кампаній. У Слові до читачів найновішого видання газети «День вдячності» головна редакторка газети Лариса Івшина пише : «Газета "День" привернула увагу суспільства до історії Гетьманату, проголосивши 2018-й рік роком Скоропадського...» [4].

Вона ж у своєму блозі коментує історично важливі для України події: «Коли чую, як говорять про «державу в смартфоні», то пригадую той парадоксальний вислів, що ми на стільки відстали, що тепер можемо випередити» [4].

Автори видання тлумачать читачам актуальні події, явища, ситуації, виступи.

Приміром, читаємо про виступ шведської школярки Грети Тунберг на кліматичному саміті ООН у вересні 2019 року, який став подією, що жваво обговорював світ. «Виступ і насправді виявився незвичним та яскравим, навіть на тлі багатьох незвичних та яскравих публічних акцій останніх років», – написав один із авторів газети Юрій Костюченко [9]. Крім фактичного викладу матеріалу, автор звертає увагу читача на ймовірність приховування суттєвих проблем світу завдяки емоційному виступу екоактивістки.

Особливо цікавою в контексті дослідження є, зокрема, стаття «Повернення...» про приліт звільнених політв'язнів та військовополонених моряків з Кремля. Автор, професор Борис Соколов, який до речі пише для «Дня» з Москви, [12] подає коментар іншого професора, конфліктолога-міжнародника, директора Інституту зовнішньополітичних досліджень, доктора політичних наук, Григорія Перепелиці. Він зазначає, що дану проблему треба розглядати комплексно, і повернення 35 бранців є скоріше політичним кроком, аніж героїським вчинком нинішньої влади.

Висновок, пропонований у результаті міркувань, впливає з логіки фактів, і містить ті акценти, на які читачеві варто звернути увагу та проаналізувати [1].

За дослідником В. Тумановим, окрему групу аналітичних матеріалів становлять власне дослідницькі тексти. Їх параметрами є масштабність, доказовість, науковість, чіткість, логічність. У тексті може бути наявною внутрішня полеміка, вираження суб'єктивної точки зору автора. [13]

Так, у публікації «Достойний виступ» автор Іван Капсамун [8] коментує виступ Президента України під час 74-ї сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, яка відбулася 25 вересня 2019 року в Нью-Йорку. «Відчувалося, що за трибуною він хвилювався (перший виступ в ООН), але це не так важливо. Головне, які сенси і емоції доніс глава української держави світу», – пише автор.

А узагальнену інформацію про найважливіші суспільно-політичні події видання «День» подає у спеціальній рубриці «5 подій тижня, що минає».

Аналіз стану політичної комунікації в сучасному українському суспільстві за даними соціологічних опитувань свідчить, що проголошення відмови українського суспільства від тоталітаризму радянського типу ще не означає його наближення до демократії з властивими їй принципами свободи слова та думки, свободи виявлення поглядів і переконань, а також правом громадян на отримання об'єктивної інформації [3].

Мас-медіа належить провідна роль у забезпеченні суспільства політичною інформацією. Саме ЗМІ створюють можливість для комунікації міжполітиками, політичними рухами, органами державної влади та суспільством, а також здійснюють суттєвий вплив на здійснення громадянами політичного вибору [7]. У відкритому суспільстві існує плюралізм думок, ідей і поглядів, а ЗМІ виражають інтереси різних політичних сил [11]. Йдеться про формування думки читачів через інформування та вироблення своєї позиції [14].

Отже, щоб простежити основні особливості функціонування жанрів публіцистики у газеті «День», було проаналізовано публіцистичний контент видання за серпень та вересень 2019 р., а саме 20 випусків. Обране для дослідження ЗМІ є об'єктивним, а наявність електронних версій дає можливість читачеві прокоментувати ту чи іншу публікацію, оцінити її, порекомендувати в соціальних мережах, зробити посилання на прочитане тощо, тобто дається можливість обговорення найбільш актуальних, на думку читачів, тем і проблем.

Аналіз дав змогу виділити такі особливості висвітлення суспільно-політичної тематики на сторінках газети «День»:

- перевага у висвітленні надається подіям України, світові новини публікують у разі надзвичайної важливості для вітчизняного читача;
- наявність матеріалів про події в областях нашої держави;
- широка тематика матеріалів, що публікуються, та вираження авторського ставлення до проблеми;
- наявність експертної думки, яка є аргументом до думки автора;
- збільшення ролі інформаційних та аналітичних жанрів, які витісняють художньо-публіцистичні жанри, що спричинено зростанням потреби суспільства в оперативній та актуальній інформації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тертичний А. Жанри періодичної преси. Навчальний посібник. Москва : Аспект Пресс, 2000. 312 с.
2. Голота Н. П. Особливості роботи прес-служби в державних органах: історія та сучасність. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. URL : http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.49/part_2/8.pdf. (дата звернення 28.09.2019 р.).
3. Гриценко О. Мас-медіа в процесах демократичних трансформацій українського суспільства (політико-культурологічний аспект) : автореф. дис. ... канд. політ. Наук : спец. 23.00.03 Політична культура та ідеологія. Київ, 2003. 20 с.
4. День вдячності / За редакцією Лариси Івшиної. Видання перше. Київ : ТОВ «Українська прес-група», 2019. 568 с.
5. Дзюба М. Роль засобів масової інформації в формуванні громадської думки . Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. Київ : 2008. С. 77-81.
6. Іщенко Н. Чому українці повірили ЗМІ. День. 2018. № 160-161. 32 с.
7. Канченко А.В. Вплив засобів масової інформації на прийняття політичних рішень. URL : http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/SpPrior_13/6.pdf. (дата звернення 28.09.2019 р.).
8. Капсамун І. Достойний виступ. День. 2019. № 175. 32 с.
9. Костюченко Ю. Комунікації ризиків у пост-апокаліптичну добу. День. 2019. № 175. 32 с.
10. Наукові дослідження українського медійного контенту: соціальний вимір. № 1. Київ : Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2017. 106 с.
11. Основи демократії : навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / авт. колектив: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.; за гол. ред. А. Колодій. Київ : Ай Бі, 2002. С. 390-391.
12. Соколов Б. Повернення... День. 2019. № 163. 32 с.

13. Туманов Д. Жанровое многообразие публицистики. URL : http://www.jurn.by.ru/jan_4.html. (дата звернення 28.09.2019 р.).
14. Фолькер В. Журналістика газет і журналів. Видання 2-е, перероблене / пер. з нім. В. Климченко. Київ : Центр вільної преси, 2017. 377 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.С. Загороднюк

УДК 81.42.367:821.161.2

Щербина А.Р.

ПАРЦЕЛЬОВАНІ КОНСТРУКЦІЇ У ТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС

У статті досліджено структурні та стилістичні особливості парцельованих конструкцій на матеріалі творів Марії Матіос.

Ключові слова: парцельована конструкція, ідіостиль, експресивний синтаксис.

The article explores the structural and stylistic particularities of parceled structures on the material of Maria Matios` novels.

Key words: parceled construction, idiostyle, expressive syntax.

Особливості стилю кожного письменника якнайповніше виявляються у синтаксисі. Синтаксична сфера поетичної мови як складна багатозарова структура має невичерпні можливості. Одним із найкolorитніших засобів вираження, що ґрунтується на основі синтаксичного перерозкладу, розчленування, вияскравлення окремих компонентів, є парцеляція.

На сьогодні парцеляцію як складову експресивного синтаксису досліджують досить активно як у вітчизняному, так і зарубіжному мовознавстві, однак не можна вважати цю проблему вичерпаною, оскільки вона залишається дискусійною, такою, що має різне тлумачення у лінгвістичних студіях. Явище парцеляції детально описане у працях цілої низки дослідників: Ш. Баллі, Л. Теньєра, В. Матезіуса, Ю. Ванникова, О. Сковороднікова, С. Крючкова, Б. Турсунова, Т. Буйницької, А. Чепіль, П. Дудика, А. Загнітка, І. Петличного та багатьох інших. Це явище називають також сегментацією (Gurme, Kruisinga, Jespersen, Баллі та ін.), сепаратизацією (Ж. Петрашевська, Ю.М. Власова, О.В. Гулига та ін.), приєднувальними конструкціями (В.Ф. Мільк, І.К. Баталова та ін.), розчленуванням (Ю.М. Скребньов) та ін.

Метою нашої статті є аналіз структурних та функціонально-стилістичних особливостей парцельованих простих та складних речень на матеріалі творів Марії Матіос.

Для реалізації поставленої мети слід вирішити такі *завдання*: проаналізувати та визначити основні типи та функції парцельованих конструкцій в ідіостилі Марії Матіос.

Предметом дослідження є парцеляція у прозових творах письменниці (романи «Майже ніколи не навпаки», «Щоденник страченої», «Черевички Божої Матері»).

Парцеляція «дає змогу наголосити на семантичному значенні відокремлених членів, виділивши їх у самостійні ритмо-інтонаційні функції» [2, с. 122]. Розчленування речення як інтонаційно самостійної одиниці не лише відбиває конкретні умови спілкування, а й сприяє логічному виділенню фрази. Крім цього, парцеляція – явище завжди стилістично марковане, за допомогою якого мова здійснює своє комунікативне завдання [1, с. 31], і є другорядною мовною нормою, що існує поряд з головними нормами [2, с. 166].

Процес парцелювання охоплює майже всі типи простих та складних речень у творах Марії Матіос.

Аналіз явища парцеляції на рівні простого речення засвідчує, що парцеляція розширює інформаційну насиченість речення та надає художньому текстові виразності: «*Але там також ретуш. Втікання від правди. Вульгарне повернення в молодість*» [5, с. 8]; «*Хоч би лягла така зморена від роботи, як убита, аби перевернулася до стіни мало не зомліла від*

Павлового здорового тіла, а вогонь сниться, хоч плач! Та такий червонецький, як розбризкана на снігу кров із замерзлої калини. Та язикатий такий. Гостроверхий. Всюдисущий» [4, с. 34].

Широко представлені парцельовані речення, що мають опорне слово в базовій структурі, а парцелят виступає його однорідним чи уточнювальним наповнювачем. Наприклад: *«Убивця нормального ритму власного серця. Своєї молодості. Спокою чужого чоловіка. Нормального життя. Гарантованої природою старості» [5, с. 145]; «Тихо. [...] Ні парубочого свисту. Ні дівочого півкання. Ні запізненого цюкоту сокири чи пили. Ні пізньої сварки» [4, с. 98].* У першому прикладі бачимо однорідні парцельовані додатки, зміст яких конкретизовано означеннями. Ці парцельовані одиниці залежать від головного члена номінативного речення. Особливістю другої конструкції є те, що тут парцеляція відбувається на відстані (дистактно), тобто віддалено від головної частини конструкції, що є безособовим реченням.

Серед парцельованих одиниць ми виокремили такі структурні групи:

1. конструкції з парцелятом-підметом, де парцелят здебільшого виражений іменником у називному відмінку і перебуває у постпозиції до базового речення;
2. конструкції з парцелятом-присудком;
3. конструкції з парцелятом-означенням (узгодженим і неузгодженим), парцелятом додатком (прямим і непрямим), парцелятом-обставиною (місця, часу, способу дії).

У творчості М. Матіос парцеляцію на рівні складного речення з різноманітними семантико-синтаксичними зв'язками вжито досить часто. Винесення підрядних частин у парцелят підвищує загальну тональність тексту, емоційно та змістовно увиразнює його, створюючи атмосферу близькості між автором і читачем та забезпечуючи природність розмовного мовлення: *«Він восени падав із жидівського млина й тепер слабував на голову. Тому ходив, завитий жіночою вовняною хусткою, поверх якої носив капелюх із розігнутими крисами» [5, с. 51]; «Маринька-Богодуха показалася у хвіртці Чев'юкового подвір'я в четвер перед Великоднем. Коли Василина місила тісто на паски» [4, с. 89].* Найбільш частотними парцельованими складнопідрядними реченнями постають речення зі значенням порівняння, причини та мети.

За нашими спостереженнями, парцелювання складносурядних речень у мові творів Марії Матіос відбувається дещо рідше, ніж парцелювання складнопідрядних, що, очевидно, зумовлено відсутністю формальної залежності компонентів структури складносурядних речень, через що кожне відчленоване речення можна вважати самостійним.

Складносурядні речення з єднальними, приєднувальними та протиставними відношеннями членуються не спонтанно, а в результаті запланованого та стилістично мотивованого членування.

Парцеляція у межах складносурядних речень зумовлена потребами видозміни інтонування речення і необхідністю наголошення, виділення інформації, що сприяє її актуалізації та інтонаційному вичленовуванню, зберігаючи при цьому смислову і структурну взаємодію сурядних частин, що підтверджується і смисловими відношеннями між ними.

Найактивніше парцелюються складносурядні речення з єднальними, протиставними та зіставними відношеннями між їхніми частинами. Серед них переважають складносурядні єднальні речення зі сполучником *і* та протиставні й зіставні зі сполучниками *а, та* (в значенні *але*): *«Кирило знайшовся. Але він не живий» [4, с. 83]; «Я вам охоче вірю, що батько переписав заповіт. Але ж ви не принесли новий документ» [4, с. 99]; «Її зараз пахне горілими свічками в хаті. І чадить ладаном».* Особливої значущості набуває парцелювання сурядних частин, що перебувають між собою в розділових відношеннях, оскільки в такому разі посилюється і максимілізується рівнозначність дій: *«То ще цяжкотів пес на дорозі. То в придорожньому просі купалися кури» [4, с. 73].*

Прийомом парцеляції у складносурядних реченнях Марія Матіос послуговується загалом для посилення напруження мови, зосередження уваги на змістові кожної частини.

У використаних Марією Матіос парцельованих структурах простежуємо яскравість індивідуальної манери письменниці, що у зображенні тих чи інших явищ прагне передати традиції, властиві усно-розмовному мовленні.

Отже, спрямованість процесу парцеляції у романах Марії Матіос полягає в акцентуванні, виділенні найбільш значущих частин висловлювання, створенні ефекту невимушеного процесу мовлення та відбитті різноманітних відтінків авторського ставлення до явищ, подій, процесів, осіб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ачилова В.П. Парцеляція як один із прийомів експресивного синтаксису. *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2011. Т. 24 (63). № 1. Ч. 2. С. 25-31.
2. Єрмоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика: монографія. Київ: Наукова думка, 1982. 210 с.
3. Марич С.М. Структурні і смислові особливості парцельованих речень. *Українське мовознавство*. Київ, 1988. Вип. 15. С. 75-78.
4. Матіос М. Майже ніколи не навпаки: Сімейна сага в новелах. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2007. 176 с.
5. Матіос М. Щоденник страченої. Львів: ЛА «ПРАМІДА», 2011. 200 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.П. Карабута

УДК 821.161.2:82

Ящик Н.С.

СТИЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ СУФІКСІВ СУБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ В ПОЕЗІЇ ІВАНА ДРАЧА

У статті досліджуються стилістичні функції суфіксів суб'єктивної оцінки в поезії І. Драча. Приділяється увага особливостям використання суфіксів зі значенням зменшеності та збільшеності.

Ключові слова: емоційно-експресивна лексика, демінутивні суфікси, аугментативні суфікси.

The article explores the stylistic functions of the suffixes of subjective evaluation in I. Drach's poetry. Attention is paid to the peculiarities of the use of suffixes with the significance of diminution and magnification.

Key words: emotional-expressive vocabulary, deminitive suffixes, augmentative suffixes.

У формуванні емоційно-експресивної лексики важливе значення мають різні морфеми, зокрема, суфікси. Постійно діючим джерелом поповнення мови іменниками, прикметниками із суфіксами суб'єктивної оцінки є розмовна мова. Продуктивним засобом створення емоційного колориту, яскравості, образності мови є суфікси на позначення позитивної чи негативної суб'єктивної оцінки. Особливу роль у цьому випадку відіграють зменшено-пестливі (висловлення любові, ніжності, схвалення тощо) та негативно-оцінні суфікси (діапазон емоційних відтінків від згрубілості, зневажливості, несхвальної оцінки до яскраво вираженої іронії, презирства, ненависті). Звичайно, самі суфікси не виражають позитивного чи негативного значення. Лише сполучаючись із основами слів, суфікс по-новому освітлює зміст кожного слова [3, с. 9].

У поезії І. Драча більшість демінутивних суфіксів зосереджена в іменниках. Це демінутиви з суфіксами:

-к-а (зірничка, пшеничка, смерічка та ін.),

- ик (бабулик , вогник та ін.),
- очк-а (студенточка, дитиночка та ін.),
- ечк- (сорочечка, відеречко та ін.),
- ячк-о (зіллячко , здоров'ячко та ін.),
- усь- (хатуся, матуся та ін.),
- ат-а (горнята, хлоп'ята, куфайчатко та ін.),
- еньк- (внученька, неділеньку, кожушенька, хатусенька та ін.),
- оньк- (студентонька , ночовоньки, суботонька та ін.)
- ок-: (слідок, льодок та ін.);

*«Тільки босий хапливий слідок
Був тоді, коли сніг був
І коли був зелений льодок» [1, с. 207].*

- к- : (лебедка, чобітки та ін.);

*«А над серцем гопака
Панство з України
У червоних чобітках
Пробива до спини» [1, с. 208].*

Спеціальні афікси в поезії Івана Драча є характерною рисою дериваційної системи української мови. Саме з їхньою допомогою він експресивно передає найтонші відтінки почуттів, переживань й оцінок дійсності [3, с. 11].

Розглянуті суфікси є прийомом інтимізації, що його використовує поет для емоційного зближення з читачем. Лексеми зі зменшено-пестливими суфіксами надають поетичним рядкам особливої теплоти [3, с. 13].

Зменшено-пестливі суфікси І. Драч поєднує з основами слів, від яких, здавалося б, неможливо утворити слова з відтінком пестливості, внаслідок чого постають такі оригінальні новотвори: *куфайчатко, кожушенька, бабуся, бабусенція, сиротуля, дівуліня, дівуля* тощо. Естетичний зміст подібних слів поет розкриває у виразних поетичних образах. Як-от:

*«На лежанці в цмоки цмокає, аж оєчки...
...А дівуля, дівчинина, дівувальниця
До кожуха, кожушенька так і горнеться» [2, Т. 1, с. 51].*

Особливої ліричності оповіді поет досягає, нагромаджуючи однокореневі слова із зменшено-пестливими суфіксами, вжитими у словах в порядку зростання експресії [3, с. 10]. Наприклад:

1. *«Аж зімліє бабусина хата, ой-ой-ой,
Хата, хатуся, хатинонька,
Хатусенька, Хата Стріхівна, ой.» [2, Т. 1, с. 52].*
2. *«А бабуся, бабуліня, бабусенція
До дівчиська, дівчиниська так і тулиться –
Сиротина ж, сиротуля, сиропташечка,
Бабумамця, бабутатко, бабусонечко...» [2, Т. 1, с. 52].*

Ці експресивні викликання почуття симпатії та лагідності. Утворення з демінутивними суфіксами здатні набувати забарвлення презирства, зневаги, осуду, іронії, сарказму тощо, тобто служити для вираження негативної суб'єктивної оцінки. Наприклад:

*«Гей, то в святу неділеньку,
То рано-пораненько,
То не в усі то дзвони дзвонять,
А то сини свою неньку,
Удову стареньку,
А з свого подвір'я то ізгонять» [1, с. 207].*

Такі відтінки досить часто створюються за певних контекстуальних умов і залежать від семантики твірної основи. Також не рідко поет використовує лексеми з аугментативними суфіксами для передачі негативної суб'єктивної оцінки: *бабище, банячище, кожушарисько*

та ін.. У поезії І. Драча аналізовані утворення часто передають об'єктивне значення збільшеності, міри вияву ознаки. Такі утворення набувають відтінків згрубілості та зневажливості [3, с. 14].

У більшості випадків аугментативні суфікси в поезії І. Драча приєднуються до слів з нейтральною семантикою. Проте часом забарвлення визначається головним чином семантикою твірної основи [3, с.15]. Наприклад:

*«Я довго гою свої дивні рани,
Все кутаю в канупери й катрани,
Закаююсь горіти в тому гризці,
Ледь зводжуся на власнім попелищі!»* [2, Т. 1, с. 46].

Отже, мова поезій І. Драча багата суфіксами, за допомогою яких автор передає найтонші відтінки почуттів, переживань, ставлення до зображуваного, оцінку. Демінутивні суфікси – це яскраві виражальні засоби, завдяки яким поет творить неповторний світ поезії. Вони, не видозмінюючи реального значення слова, несуть досить суттєву емоційну інформацію і максимально повно реалізують свій семантичний потенціал, увиразнюючи мову твору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Драч І. Анатомія блискавки : поезія, проза. Харків : Фоліо, 2002. 509 с.
2. Драч І. Вибрані твори : в 2 т. Київ : Дніпро, 1986.
3. Чабаненко В. Стилїстика експресивних засобів української мови : навчальний посібник. Ч. 2. Запоріжжя : ЗДУ, 1995. 86 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.І. Тихоша

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

ПОНЯТТЄВИЙ ШАР КОНЦЕПТУ ДЕРЖАВА В АНГЛОМОВНИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ

У статті розглянуто особливості поняттєвого шару концепту ДЕРЖАВА в англомовних поетичних текстах.

Ключові слова: концепт ДЕРЖАВА, поняттєвий шар, концептуальна матриця, концептуальний домен.

The article deals with the peculiarities of the notional component of the concept of State in English-language poetic texts.

Key words: concept of State, notional component, conceptual matrix, conceptual domain.

Концепт ДЕРЖАВА у контексті нашого дослідження розглядається як багатоаспектний квант знання, що поєднує у собі багато різних контекстів осмислення і за смисловим обсягом постає як макроутворення – багатовимірна, складна ментальна одиниця.

Структура концепту ДЕРЖАВА у нашому дослідженні представлена як двошарова, що складається з поняттєвого і образно-асоціативного шарів. Поняттєвий шар концепту ДЕРЖАВА, репрезентований у аналізованих поетичних текстах прямими номінаціями, включає в себе низку базових концептуальних ознак, які є найбільш суттєвими при описі досліджуваного явища, і є відображенням типового знання про державу, що втілене в англомовній поезії. Поняттєвий шар концепту моделюємо як матрицю доменів – комплекс доменів, через які він інтерпретується [1; 2].

У результаті дефініційного і компонентного аналізу лексичних засобів номінації предметності (загальних іменників), які у корпусі проаналізованої поезії використовуються для вербалізації концепту ДЕРЖАВА (зокрема, country, nation, land, state, commonwealth, climate, union тощо) виявлено базові концептуальні домени, що є складниками матричної моделі поняттєвого шару. Зазначені концептуальні домени є однойменними з виявленими семантичними компонентами вербальних репрезентантів концепту ДЕРЖАВА.

Концептуальний домен «Територія» представлений трьома суб-концептами: AREA, BORDERS, GEOGRAPHICAL LOCATION, які структурують інформацію про фізико-географічні характеристики території держави у досліджуваних поетичних текстах.

Концептуальний домен «Природа» складається з трьох рівнозначних парцел («Ландшафт», «Жива природа», «Клімат»), які об'єднують шість субконцептів, актуалізованих у досліджуваних поетичних текстах. Парцела «Ландшафт» об'єднує концепти RELIEF і BODY OF WATER, які містять інформацію про природні об'єкти, розташовані на території держави. Парцела «Жива природа» об'єднує концепти FLORA і FAUNA, які структурують інформацію щодо типового для території держави рослинного і тваринного світу. Парцела «Клімат» представлена концептами SEASON і PRECIPITATION, які структурують інформацію про характерні для території держави погодні умови.

Концептуальний домен «Населення» об'єднує три концепти, які у досліджуваних поетичних текстах акумулюють інформацію про жителів держави: ABORIGINE, IMMIGRANT, AMERICANS.

Концептуальний домен «Політика» формують концепти, у яких структуровано знання про державні органи, організації, діячів, які здійснюють управління і керівництво державою, а також результати і наслідки їх діяльності для держави. Зазначений концептуальний домен включає дві парцели, які об'єднують чотири концепти. Парцела «Політична система» представлена концептами EXECUTIVE POWER і METROPOLITAN POWER, у яких сконденсовано інформацію про державну владу. Парцелу «Політичні події» формують концепти WAR, INTRASTATE CONFLICT, які містять інформацію про політичні події, які відбувалися на різних етапах розвитку державності.

Концептуальний домен «Історія» об'єднує концепти HISTORICAL EVENT, HISTORICAL PERSONALITY, у яких об'єктивується інформація про видатних історичних діячів, важливі історичні події.

Концептуальний домен «Культура» включає три концепти, які у проаналізованих текстах англійської поезії конденсують відомості щодо духовних або матеріальних цінностей важливих для населення держави: LITERATURE, MUSIC і CINEMA.

Таким чином, поняттєвий шар концепту ДЕРЖАВА в проаналізованих англійських поетичних текстах структуровано у вигляді концептуальної матриці, що відображає енциклопедичні, словникові знання про досліджуваний феномен, а саме про територію, природу, клімат держави, які виконують у досліджуваних поетичних текстах функцію орієнтування у просторі і допомагають читачеві зрозуміти місце розгортання сюжету. Поняттєвий шар досліджуваного концепту містить також основні відомості про населення, політику, історію і матеріальну культуру держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Болдырев Н.Н., Алпатов В.В. Когнитивно-матричний аналіз англійських християнських топонімів. Вопросы когнитивной лингвистики. 2008. № 4. С. 5–15.
2. Бондаренко Є.В., Шевченко І.С. Матричне моделювання як метод лінгвокогнітивного дослідження. Вісник Київського національного лінгвістичного університету (Серія «Філологія»). 2012. Том 15 (№ 2). С. 5–9.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л.І. Белехова

УДК 81'37'42:791.43

Біленко Т. В.

КОНЦЕПТУАЛЬНА ОПОЗИЦІЯ «ЛЮБОВІ» ТА «САМОТНОСТІ» В КІНОДИСКУРСІ

У статті розглядаються поняття «КОНЦЕПТ», «ЛЮБОВ» і «САМОТНІСТЬ», способи вираження «любові», типологія «самотності».

Ключові слова: концепт, любов, самотність, вираження, типологія.

The article deals with the concepts of «LOVE» and «LONELINESS», lexemes that express «love», typology of «loneliness».

Key words: concept, love, loneliness, expressing, typology.

У сучасній лінгвістиці термін «концепт» вживається широко і не завжди однозначно. Слово концепт – латинське *conceptus*, що перекладається – «думка, уявлення, поняття», раніше використовувалося у логіці та філософії. О. Кубрякова подає таке визначення: «концепт (*concept, konzept*) – термін, який служить поясненню одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної в людській психіці. Поняття концепту всієї картини світу відповідає уявленню про ті смисли, якими оперує людина в процесах мислення і які відображають зміст досвіду й знання, зміст результатів усієї людської діяльності і процесів пізнання світу у вигляді деяких «квантів знання» [2, с. 90]. Ю. Степанов говорить, що «художній концепт – це начебто згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. І, з іншого боку, художній концепт – це те, засобом чого людина – звичайна людина, не «творець культурних цінностей» – сама входить у культуру, а в деяких випадках впливає на неї». В. Карасик та Г. Слишкін вважають, що лінгвокультурний концепт

представляє «умовну ментальну одиницю, спрямовану на комплексне вивчення мови». В. Маслова визначає художній концепт таким чином: «По-перше, в основі зв'язку його лежить асоціація; по-друге, художній концепт включає в себе не лише потенцію до розкриття образів, а й різноманітні емотивні смисли; по-третє, художній концепт тяжіє до образів і включає в себе їх».

Іноді у наукових працях синонімом концепту виступає поняття. У контексті нашої роботи слідом за О. Потєбнею, Ю. Степановим, Н. Арутюновою, Н. Рябцевою, Р. Розіною, О. Кубряковою, Т. Радзієвською, А. Вежбицькою, В. Телією вважаємо, що концепт не є тотожним поняттю. Порівнюючи з поняттями, концепти можуть мислитись й відчуватись. Концепт – об'єкт почуттів та емоцій [4].

Вироблено розуміння того, що концепти – це одиниці мислення, які за своїм змістом й організацією можуть бути досить різні при збереженні своїх основних функцій структурувати знання й виступати одиницями розумового процесу [1, с. 27].

Особливої валоративної значущості для концептосистеми романтичного дискурсу набуває телеоном ЛЮБОВ, що утворює своє власне когнітивно-семантичне поле. Спадними таксонами цього поля є дві полярні субсистеми, очолювані гіперконцептами «тілесна любов» і «духовна любов». Мікрополе концепту ЛЮБОВ є закритою системою, у ній немає місця для будь-яких варіацій на тему любові / кохання, а особливо плотської.

Понятійний компонент концепту «любові» представлений у визначеннях кохання, що існують в англійській мові. В англійській філософській картині світу, зокрема, концепт «любові» об'єктивується переважно за допомогою термінів-класифікаторів кохання, запозичених з грецької мови (*agape, eros, philia, storge, praxis*). Переважна більшість сучасних англійських філософських праць спирається на давньогрецьку класифікацію типів кохання. Найважливішим предметом рефлексії, представленої в англійських роботах з філософії, є концепт егалітарного кохання до всіх, *agape*, та його англійські відповідники *absolute love, ultimate love, supreme love*, які конденсують знання про загальнофілософські, етичні та релігійні цінності.

Конкретизація понятійного компоненту концепту «любові» в англійській мові відбувається також за допомогою створення нових словосполучень, які не мають культурної або філософської традиції (наприклад, *infantile love, immature love, mature love, erotic love, self-love, Gift-love, Need-love, social love, deficiency love*). Англійська класифікація типів кохання, яка існує у філософських працях ХХ століття, не має універсального характеру. Сукупність термінів-класифікаторів (*Cosmic love, Positive love, Benevolent love*) та термінів-дескрипторів кохання (*care, compassion, sympathy, concern, respect, attraction, reverence, esteem, veneration*) підкреслює багатоаспектність концепту «любові», а також множинність його філософських інтерпретацій. На понятійну багатовимірність концепту «любові» вказують словосполучення, створені за моделлю *love of X (Y, Z): love of self, of mankind, of nature, of God, of mother or father, of children, of tribe or nation, of sweetheart or spouse or sexual idol, of material possessions, of food or drink, of action and repose, of sports, of hobbies or engrossing pursuits, of justice, of science, of truth, of beauty*.

Н. Хатімов поділяє самотність на «внутрішню» і «зовнішню». За словами дослідника, «зовнішня» самотність є «результатом випадку-катастрофи, що фізично виокремлює людину від інших людей, викидаючи за межі соціуму. Внутрішня самотність є результатом суперечності людини з собою» [5, с. 19]. Окрім того, Н. Хатімов уводить поняття «самота», яке, на його думку, «більше вкорінене в безпосередність буття – стан трагічної викинутості з людського буття. Це перебування віч-на-віч із Долею під тиском зовнішніх обставин» [5, с. 15].

У соціальному середовищі простежується як негативна («самотність – це щось таке, що абсолютно суперечить людській природі. Зрештою, руйнує людину»), так і позитивна тенденція самотності (усамітнення), що «дозволяє особистості зазирнути у найвіддаленіші й найпотемніші куточки своєї душі, зробити критичний аналіз пройденого, подумати над теперішнім і визначити тенденції майбутнього; очистити свою душу від напливу незначного,

другорядного, швидкоплинного, тобто подивитися на себе з різних боків, оцінити себе з позиції раціонального, впорядкувати свої емоції» [3, с. 151].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алефиренко Н. Ф. «Живое» слово. Проблемы функциональной лексикологии. – М.: Флинта. Наука, 2009. – 344 с.
2. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов (Под общей редакцией Е.С. Кубряковой). – М.: 1996.
3. Мовчан М. Осмислення феномена самотності як проблеми суспільного буття особистості. Філософські обрії. – 2005. – № 13. – С.141-157.
4. Рябцева Н. С. «Вопрос»: Прототипическое значение и концепт // Логический анализ языка. Культурные концепты – М.: Наука, 1991. – С. 72-77.
5. Хатімов Н. В. Самотність як феномен людського буття: автореф. дис....докт. філос. наук: спец. 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури». – Київ, 1998. – 34 с.

Рекомендує до друку професор О.О. Заболотська

УДК 811.111'373.2

Боков Є.А.

СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ ОНОМАСТИЧНОГО ПРОСТОРУ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ ПАРАМЕТРИ (НА МАТЕРІАЛІ «ПОТТЕРІАНИ» ДЖ. К. РОЛІНГ)

У статті описана специфіка організації ономастичного простору текстів «Поттеріани» у руслі двох параметрів: лінгвостилістичного та перекладознавчого.

Ключові слова: фентезі, антропонім, стратегія перекладу, okazіоналізм, неологізм.

The article describes the peculiarities of onomastic space organization of "Potteriana" texts within two parameters: lingvo-stylistic and translation studies.

Key words: fantasy, anthroponym, translation strategy, occasionalism, neologism.

Література ХХІ століття для дітей потребує всебічного аналізу жанрово-стильових та ідейно-естетичних концептів, у тому числі тих, що становлять його визначальну прикмету. До останніх у переліку інших належить феномен фентезі. Маючи глибоке коріння у міфологічних, фольклорних і літературних традиціях різних часів і народів, воно як жанр новітньої літератури виформовується вже на початку ХХ століття і як такий чітко усвідомлюється літературною критикою з кінця 20-х років ХІХ століття [5].

Твір фентезі, як і казка, розповідає про вигадані події і явища, містить контрастне групування дійових осіб, має багатоепізодний сюжет із драматичним розвитком подій, зосередження дії на героєві та щасливий фінал. Як і міфу, йому властивий свій особливий час, до якого неможливо застосувати наші уявлення про перебіг часу, світ в ньому пояснюється не з точки зору наукових знань, а з позиції віри. Незважаючи на популярність творів фентезі, критики літератури й досі не дійшли спільного висновку стосовно точного визначення поняття «література фентезі». Якщо говорити узагальнено, то під цим поняттям розуміють ті літературні жанри, в яких основним сюжетним компонентом є магія, тобто сили, які не можна науково пояснити, як це роблять автори наукової фантастики [1].

Сьогодні дослідники роблять спроби розглянути жанр фентезі з погляду педагогіки у плані освітніх технологій, і як роман для виховання з погляду теорії і практики перекладу, і як явище сучасної дитячої літератури, як твір, що несе традиції англійської класичної

літератури. З'являються роботи, в яких на рівних виступають психологія, соціологія, філологія: таким чином, досліджується феномен «поттеристів» [2].

Власні назви функціують у художньому тексті й становлять його невід'ємну складову. Створюючи фентезійний текст, автор моделює свій вигаданий світ, номінує персонажів і усі компоненти ономастичного простору тексту. Антропоніми відіграють важливу роль у формуванні фентезійного середовища, а також впливають на сприйняття читачем фантастичних назв героїв.

Створюючи імена своїх персонажів, письменники жанру фентезі беруть за основу моделі і норми номінації реального ономастичного в різні історичні періоди. Автори проводять чітку межу між світом чарівників і простих людей, наголошуючи, що чарівниками не народжуються, а стають. У фентезійних текстах зустрічаються як традиційні антропоніми, так і авторські. Вибір власних імен зумовлений культурою, історією і менталітетом народу, до якого належить автор твору. У фокусі нашої уваги імена головних персонажів, промовисті імена, лексичні одиниці на позначення фантастичних істот та авторські інновації (неологізми й okazіоналізми).

Залучення методу синтезу й аналізу дозволяє стверджувати, що, по-перше, антропонімічний простір оповідань Дж. К. Ролінг багатомірний, адже його основу складає реальний антропонімікон, утворений за моделями, відомими в мові, зокрема, в дитячому мовленні; по-друге, за цією реальністю стоїть й інший антропонімічний світ; у цьому й полягає специфіка антропонімікона авторки, що дозволяє одночасно відобразити і реальний, існуючий світ, і фантастичний, вигаданий; по-третє, при перекладі імен головних персонажів і промовистих імен з романів Дж.К. Ролінг про Гаррі Поттера українською мовою переважає стратегія очуження, що є характерним для даного типу мовних одиниць. Вибір стратегії очуження пояснює переважання таких способів перекладу, як транскрипція, транслітерація, морфологічна модифікація, обмеження варіативності імені власного, семантичної експлікації та онімної заміни. Переважання формальних способів перекладу, скерованих на перенесення читача до іншомовного культурного середовища, водночас має негативні наслідки у формі часткової втрати інформації, «закодованої» авторкою в іменах персонажів або заміни авторської інформації перекладацькою.

Застосування номінативних одиниць на позначення фантастичних істот, магічних тварин й рослин, а також заклять, свідчить, по-перше, про щільний зв'язок жанру, який знаходиться у фокусі нашої уваги, з міфологією та лицарським романом. За допомогою цієї лексики створюються та презентуються паралельні або альтернативні світи. Таким чином, аби досягти при перекладі художнього тексту еквівалентності необхідно враховувати специфічну культурну маркованість даного тексту, його співвіднесеність із певною нацією, реаліями її життя [3]. Для адекватної передачі лексем на позначення культурно маркованих концептів можна використовувати як відповідники культури того народу, мовою якого перекладається твір, або давати читачеві додаткову інформацію щодо позначуваної реалії (наприклад, за допомогою, описового перекладу).

Okazіоналізми і неологізми – одна з жанрово-стилістичних особливостей мови фентезі, і тому ми вважаємо за необхідне представити стратегії перекладу неологізмів і okazіональних слів:

1. транскрипція або транслітерація. Під час застосування цих способів перекладу відбувається акт запозичення звукової (транскрипція) або графічної (транслітерація) оболонки слова разом з значенням із мови оригіналу до мови перекладу [4, с. 142]. Наприклад, *Albus Dumbledore* / *Албус Дамблдор* – використовується транскрибування або *Hogwarts* / *Гогвортс* – використовується транслітерація;
2. калькування. Калькування як метод створення еквіваленту схожий на буквальный переклад. Перевагою цього методу є стислість і нескладність отриманого еквіваленту [4, с. 146]. Наприклад, *Nearly Headless Nick* / *Майже-Безголовий Нік*;

3. еквівалент (функціональна заміна). Цей метод полягає у переданні значення англійського слова за допомогою функційного аналогу [4, с. 148]: *Santa Claus / Дід Мороз*.

У створенні неологізмів та okazіоналізмів жанру фентезі задіяні різноманітні когнітивні механізми, серед яких визначальне місце підводиться аналогії та асоціації. Основними мовними способами утворення неологізмів у жанрі фентезі є словоскладання, запозичення з різних мов світу, семантична деривація. Основним продуктивним способом утворення okazіоналізмів є вигадкування слів. Вивчення перекладознавчого параметру авторських інновацій свідчить про застосування перекладачем транслітерації, транскрибування, дослівного перекладу і функціональної заміни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беликов С.В. Жанр «фэнтэзи» как объект концептуально-семантического исследования [Электронный ресурс] / С.В. Беликов. – Режим доступа : http://www2.pglu.ru/upload/iblock/3f8/uch_2008_ii_00002.pdf.
2. Дроздовський Д. Спроба структурно-семіотичного аналізу твору Дж. К. Роулінг «Гаррі Поттер» і наративних творів-близнят у стилі фан-фікшн: ідентифікація фольклорних архетипів на матеріалі серії романів про «Гаррі Поттера» / Дмитро Дроздовський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shag.com.ua/sproba-strukturno-semiotichnogo-analizu-tvoru-dj-k-rouling-gar.html>
3. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад / Р.П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львівському університеті, 1989. – 198 с.
4. Науменко А.М. Філологічний аналіз тексту (Основи лінгвопоетики) / А.М. Науменко / Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2005. – 416 с.
5. Савицкая Т.Е. Фентези: становление глобального жанра / Т.Е. Савицкая // Культура в современном мире. – 2012. – № 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL: <http://infoculture.rsl.ru/>.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.Л. Главацька

УДК 81.111

Бондаренко А. Є.

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ КАЗКИ

У статті розглядаються основні стилістичні характеристики сучасної літературної казки на різних мовних рівнях.

Ключові слова: сучасна літературна казка, стилістичні особливості.

The article deals with the basic stylistic characteristics of the modern literary fairy-tail on different language levels.

Key words: modern literary fairy-tail, stylistic peculiarities.

Літературна казка – це багатшаровий феномен, вивчення якого враховує дві ключові позиції – характеристики казки як твору певного жанру з її специфічними рисами та звернення до індивідуального стилю письменника. Казка формально належить до дитячої літератури, рамки якої окреслено дитячим віком адресата, та яку можна розподілити на три основні групи: власне дитячу літературу – твори, прямо адресовані дітям; твори, які підпадають під поняття «коло дитячого читання» (створені для дорослих, але знайшли відгук у дітей); твори, складені дітьми, які відносять до дитячої літературної творчості [2, с. 4].

Слід зауважити, що при зміні епох змінюються й літературні уподобання читачів, стереотипи і цінності, відбувається переміщення літератури з однієї вікової групи в іншу. Казка формально належить до дитячої літератури, однак сучасною тенденцією є часткове стирання кордонів між літературою для дорослих і дітей, тому розглядати казковий жанр як суто дитячу літературу видається неправомірним.

Т. Г. Леонова визначає казку як епічний, найчастіше прозовий твір з установкою на вигадку, фантастичним сюжетом, умовно-фантастичною образністю, стійкою сюжетно-композиційною структурою та орієнтованою на слухача формою розповіді. Літературна казка визначається як «синтетичний жанр, який з'єднав компоненти різних жанрів (власне фольклорної казки і різних літературних і нелітературних жанрів)» [3, с. 194]. Літературна казка за жанровими ознаками граничить з фольклорною казкою і з фентезі, причому не існує чіткого розмежування між творами, що належать до цих жанрів.

Вочевидь, мовні ознаки будь-якої літературної казки залежать багато в чому від ідіостилу письменника, хоча є й загальні риси, притаманні переважній більшості творів у жанрі літературної казки. Традиційно стилістичні особливості тексту вивчаються на різних мовних рівнях: фонографічному, морфологічному, лексичному, синтаксичному. Можливе виявлення певних характеристик на загальнотекстовому рівні, або в інтертекстуальній площині.

До основних стилістичних ознак літературної казки фонографічного рівня належать традиційні для казкового тексту прийоми алітерації та асонансу, а також ономапопеї, які передають звуки природи або характеризують мовлення персонажів. Різноманітні графони, які не є традиційними для фольклорної казки, стали характерною ознакою літературних казок сучасних англomовних авторів. Активно застосовується курсив, жирний шрифт, розряджений шрифт, заголовні букви – все те, що допомагає авторові сфокусувати увагу читача на певних змістовних елементах.

Лексичний рівень сучасних літературних казок характеризується наявністю великої кількості okazіоналізмів, утворених шляхом афіксації, словоскладання, контамінації або декомпозиції вже існуючих мовних одиниць. Характерною ознакою літературної казки також є наявність значної кількості порівнянь, метафор, епітетів, які дозволяють надати мовленню виразності, повною мірою реалізувати авторський задум, ефективно вплинути на думки та почуття читача.

На синтаксичному рівні дослідники відзначають наявність в англomовних літературних казках великої кількості повторів, які дозволяють уникнути монотонності оповіді та створюють певне емоційне забарвлення. Найчастотнішими виявляються повтори сполучників, які дозволяють надати тексту ритмічності, а також несуть певне емоційно-смісловне навантаження. Наявні також парантези, котрі актуалізують певні художні деталі, та паралельні конструкції, що творять специфічний синтаксично-інтонаційний малюнок оповіді [1, с. 23].

У порівнянні з фольклорною казкою, сучасна літературна казка характеризується інтертекстуальною природою, автори проводять паралелі з іншими творами, що теж впливає на їх стилістичні особливості.

Отже, сучасна літературна казка є складним феноменом, що потребує детального вивчення. Стилiстичні особливості сучасної літературної казки реалізуються на всіх мовних рівнях: на фонографічному рівні переважає використання алітерації, асонансу, ономапопеї та графонів, на лексичному – метафор, епітетів, okazіоналізмів, на синтаксичному – повторів, паралельних конструкцій, парантез.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Галайбіда О. В. Стилiстично-синтаксичні особливості казок Р. Кіплінга / О. В. Галайбіда // Наукові праці Кам'янець-Подільського університету імені І. Огієнка. Філологічні науки. – Вип. 35. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2014. – С. 21–24.

2. Комиссарова Е. В. Лингвостилистические особенности литературной сказки в немецком языке (на примере трилогии Корнелии Функе “Tintenherz”, “Tintenblut”, “Tintentod”) / Елена Владимировна Комиссарова. – Дис. ... кандидата филол. наук. – Специальность 10.02.04 – германские языки. – Смоленск, 2017. – 268 с.
3. Леонова, Т. Г. Русская литературная сказка ХК века в ее отношении к народной сказке: Поэтическая система жанра в историческом развитии / Т. Г. Леонова. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1982. – 200 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О. А. Зуброва

УДК 811.111'42:7

Браткевич А. І.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ПОНЯТТЯ «ЕКФРАЗИС» У ФІЛОЛОГІЇ

Дана стаття присвячена дослідженню еволюції явища «екфразис» як зв'язуючої ланки між словесним та образотворчим мистецтвом, розгляду основних поглядів на дослідження явища «екфразис» у філології, зокрема, в англійськомовному художньому дискурсі.

Ключові слова: екфразис, дискурс, міжсеміотичний переклад, інтерпретативний опис, алюзія.

This article is devoted to the evolution of approaches of the phenomenon ‘ekphrasis’ as a link between verbal and visual arts in philology and English language artistic discourse, in particular.

Key words: ekphrasis, discourse, intersemiotic translation, interpretative description, allusion.

Останнім часом зріс авторитет міждисциплінарних теорій вивчення дослідження художнього дискурсу, відкривши широкі можливості для інтерпретації взаємодії різних семіотичних систем в межах прозового або віршованого тексту. Розглянутий матеріал екфрастичних текстів показує, що екфрастичний опис змінюється та зазнає трансформацій у той чи інший часовий період.

Архаїчна описова модель представляє собою продукт колективної співтворчості та характеризується різністю, відсутністю цілісності, системності в передачі образу мовними засобами.

У середньовіковій моделі опису простежувались вже нові екфрастичні моделі. В цілому, навіть в порівняно невеликому екфрастичному уривку у Чосера ми вже можемо виокремити низку лінгвістичних засобів, типових для побудови більшості екфраз наступних періодів [4, с. 166].

Перш за все, основний композиційно-мовної формою є знову ж опис: фіксується вже два основних види відносин «предмет – простір» і «предмет – ознака». На перший погляд відносини вказують на використання локальних обставин, наявність граматичних і лексичних репрезентантів чітко відмежовані просторової перспективи: **локальних діалектів, применників локальної семантики**, з іншого боку – використання **конкретних або експресивно-образних епітетів**. [1, с. 45-47].

В епоху Відродження характерним є формування єдиної моделі опису (класичної), яка стає основою для усіх наступних трансформацій екфрастичної моделі. Класична модель опису включає в себе два основних компонента

1. **Об'єктивований опис.** Реалізується через фіксацію двох основних відношень:
  - а) «предмет – ознака»;
  - б) «предмет – простір».

2. **Інтерпретативний опис.** Реалізується через використання епітетів емоційно-оціночного характеру, використання поля емоцій, використання **порівняльних конструкцій та союзів**, метафоричних порівнянь, включаючи динамічний елемент. Наступним за епохою Відродження був період класицизму (XVII-XVIII ст.), що склався до цього моменту у багатокомпонентну модель опису, що поступається риторичному опису, на перший план висовується **естетична функція**, яку виконує екфразис. Екфразис в лінгвістичній літературі розглядається як «репрезентація репрезентацій», «топос», «жанр», «тип тексту», «переклад з язика однієї семіотичної системи на іншу», «кодове перевтілення», «випадок дискурсії, являючий собою знаковий процес» та ін. [2, с. 232].

Сучасні дослідження, присвячені екфразам, демонструють різноманітність форм і широту наукових трактувань даного явища.

На думку Джеймса Хеффернан, автора розгорнутого діахронічного дослідження, присвяченого екфразам, «зображувальність породжує в мові ефекти, подібні до тих, які створюються картинами замість того щоб відтворювати певну картину, образотворчий метод використовує «словесний еквівалент образотворчих засобів для передачі ряду предметів» [1, с. 34-40].

Ще ряд вчених (Л. Клементе, Т. Мітчелл) називають екфразис «**топосом**», мотивуючи це тим, що в екфразах використовується певний набір стійких формул або сюжетних ситуацій, що нам представляється спірним, з огляду на величезну різноманітність екфраз, які багато в чому відрізняються один від одного [цит. за: Mitchell, 1995, с. 156]

Інші автори (М. Крігер, Р. С. Еджком і ін.) Трактують екфрази як особливий **жанр**. Однак складність тут полягає в тому, що для того, щоб бути визнаним як окремий жанр, опис творів мистецтва має бути аналогічним розміру усього твору цілком, на практиці ж екфразис нерідко становить усього лише епізод у кілька рядків.

Таким чином, в зарубіжній філології немає єдиного погляду на природу екфразиса. Це доводять і результати міжнародних конференцій і колоквиумів, присвячених цьому явищу.

Проаналізувавши еволюцію поняття «екфразис» та підходи до його вивчення, ми будемо дотримуватися наступних визначень. Під **екфразисом** розуміємо будь-який феномен поєднання зображення і його вербального опису, тобто вербального подання візуального зображення. Під **екфразою** – конкретний варіант даного поєднання, тобто безпосередньо яке-небудь конкретне відтворення (вірш, прозовий текст). Екфразис і екфраза, таким чином, співвідносяться як родові і видові поняття відповідно [цит. за: Mitchell, 1995, с. 152].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коваленко А. А. Экфрасис в художественном тексте: проблемы изучения // Молодежь и наука : сб. матер. X Юбилейной Всерос. науч.-техн. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых. Красноярск, 2014. URL: <http://elib.sfu-kras.ru/handle/2311/18290>
2. Таранникова Е. Г. Роль образных репрезентаций при межсемиотическом переводе в процессе создания текста экфрастического стихотворения // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. №11 (32): Аспирантские тетради: Научный журнал. – С.-Пб., 2007. –С. 231 – 233
3. Таранникова Е. Г. Экфрасис в англоязычной поэзии : автореф. дис. ... канд. филол. наук. С.-Пб., 2007.
4. Хетени Ж. Экфраза о двух концах – теоретическом и практическом. Тезисы несостоявшегося доклада // Геллер Л. М. Экфрасис в русской литературе. 2002. С. 162-167.
5. Mitchell W.J.T. The Picture Theory / W.J.T. Mitchell. – Chicago: The University of Chicago Press, 1995. – 364 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.В. Короткова

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПОЛЕ ЧОЛОВІК – ДРУЖИНА В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ

У статті розглядаються особливості концептуального поля ЧОЛОВІК–ДРУЖИНА в англійськомовних кінострічках.

Ключові слова: концепт, концептуальне поле, поле ЧОЛОВІК–ДРУЖИНА, англійськомовний кінодискурс.

The article deals with the peculiarities of the conceptual field HUSBAND – WIFE in English films.

Key words: concept, conceptual field, field HUSBAND – WIFE, English film discourse.

Об'єктом вивчення філософської, психологічної, лінгвістичної, літературознавчої, когнітивної парадигм є концепт. Це поняття належить до багатозначних наукових термінів, які викликають суперечливе, неоднозначне розуміння серед науковців, і з яким пов'язують, за словами О. Залевської, «вельми різні теоретичні побудови, що значною мірою ускладнюють взаєморозуміння між авторами тих чи інших публікацій» [1, с. 31]. Водночас утвердження в науці поняття «концепту» позначило новий щабель в осягненні способів, закономірностей і особливостей взаємодії мови, свідомості і культури, а отже, і нові аспекти взаємодії лінгвістики, когнітології, культурології, психології, філософії, літератури, розширило рамки змістового аналізу мовних явищ і додало значно більшу глибину та ефективність науковим дослідженням [3, с. 78].

Концепт РОДИНА – один з найважливіших елементів характеру та світогляду народу. Родина – це форма життя суспільства, тому вона національно специфічна та є «дзеркалом, у якому віддзеркалюються соціальні, правові, демографічні, культурні сторони життя народів [2].

Концепт РОДИНА в англійській картині світу представлений розгалуженим номінативним полем, до складу якого входять лексичні та фразеологічні одиниці, об'єднані спільною семантичною ознакою.

У контексті нашого дослідження розглядаємо найпоширеніший тип – нукліарну родину, до складу якої входить саме подружжя та декілька дітей. Головні члени родини чоловік та дружина при переключенні на пряму лінію кровної спорідненості стають батьком та матір'ю по відношенню до своїх дітей. Родинні зв'язки, які підтримуються усередині певної родини, стали домінантною ознакою ієрархічного поділу концептів у структурі концепту РОДИНА.

Аналіз концептуальних полей розпочинаємо з понятійної області. Так, концептуальне поле ЧОЛОВІК – ДРУЖИНА містить два макроконцепти, які на мовному рівні активуються номінативними одиницями *husband (the man to whom a woman is married [4])* та *wife (the woman to whom a man is married [4])* або *spouse (a person's husband or wife [4])*, *couple (two people who are married or in a romantic or sexual relationship, or two people who are together for a particular purpose [4])*.

Концептуальне поле ЧОЛОВІК – ДРУЖИНА в англійськомовних кінотекстах представлено через опис стосунків у подружжі, які зазвичай складаються не так успішно, як хотіли би самі герої, що призводить до розчарування, розпачу та розтавання. Так, подане концептуальне поле реалізується у тісній взаємодії з концептами ШЛЮБ та РОЗЛУЧЕННЯ.

На думку героя кінофільму «Велике весілля», шлюб можна порівняти з телефонним дзвінком уночі, коли людина раптово прокидається від сну: *“There is an old expression that marriage is like a phone call in the night. First comes the ring and then you wake up. My wife Ellie and I were married for 20 years before we woke up. Or fell asleep, or whichever it was that ultimately led to our divorce. But we never stopped loving each other. How could we, after three*

beautiful children? Jased, Lyla and our adopted son, Alejandro. We built a home, and a history and a family together and that stuff just doesn't evaporate with the stroke of a pen and some lawyer's fees." ("Big wedding"). У такий спосіб шлюб порівнюється з нічним маренням, оскільки кохані люди можуть уявляти своє життя у занадто ілюзорному світлі, ніби уві сні. І хоча вони не припиняють кохати один одного, у якийсь момент їх шляхи починають розходитися. Авжеж розлучення не може переписати усе те добре та приємне, що було, і чудову родину, яку вони створили.

В останньому реченні наведеного фрагменту кінофільму за рахунок уживання номінативних одиниць *family, home* активується концепт РОДИНА на мовному рівні. Дієслово *build* вербалізує концепт СПОРУДА, у термінах якого осмислюється концептуальний референт РОДИНА. Подружжя вибудовує свої стосунки, а потім будує і власну родину, народжує дітей та пише історію свого роду. Саме з історією порівнює родину мовець, наголошуючи на можливості кожної людини не тільки будувати своє майбутнє, а й задокументувати свій досвід для нащадків.

Про шлюб з колишню дружиною як про чудовий час разом говорить і героїня стрічки «Прості складнощі»: *"Life is short and it's tough and don't discount what we had together."* ("It's complicated").

По-іншому шлюб сприймається жінками. Зокрема, у кінотексті «Ходять плитки» шлюб порівнюється з вироком, що передає однозначно негативне ставлення жінки до шлюбних обіцянок:

"- You make marriage sound like a death sentence.

-So it was for my mom.

-No, it wasn't. Your mother did not get sick from her wedding vows. For your father's sake, we've never discussed this at family dinners." ("Rumor has it").

Таке упереджене ставлення героїні зумовлено історією її матері, яка не могла визначитися стосовно свого майбутнього чоловіка: *"She said that, while being with Beau was an adventure, she knew she could build a life with me. She apologized, she offered to tell me everything that happened and I didn't need to know."* ("Rumor has it"). Словосполучення *build a life with* актуалізує концепт СПОРУДА та об'єктивує вже згадану концептуальну метафору РОДИНА Є СПОРУДА. Для побудови міцної конструкції необхідний міцний фундамент, тому жінка обирає замість легковажності і розваг стабільні ресурсні стосунки як основу її майбутньої родини.

Багаторазово в англійськомовних кінотекстах лунає думка про те, що шлюб – це тяжка праця і не усі можуть з нею впоратися:

"Monsieur Cornet! I can be a mother and a wife, and hold down two jobs without the people getting too upset" ("Grace of Monaco");

"Maybe he needed some time away from you. It's no crime. Marriage is hard. Under the best of circumstances." ("August.Osage County").

Адже не усі погоджуються йти на компроміси та прислухатися до думки одного з партнерів: *"It is marriage. One compromise down, 2.999 million to go."* ("Big wedding").

Іноді подружжю здається, що прожите удвох життя марне і присвячене лише створенню комфорту та добробуту для дітей:

"Just him and me in this house, alone, in the dark, abandoned, wasted lifetimes devoted to your care and comfort" ("August. Osage County").

Стосунки між чоловіком та дружиною можуть згаснути за відсутності турботи та підтримки, як зазначає героїня кінофільму «Розлучення по-американськи»:

"I don't know how we got here. Our entire relationship. I've gone above and beyond for you, for us. I mean, I've cooked. I've picked your shit up off the floor. I've laid your clothes out for you like you were a four-year-old. I support you. I supported you, your work. If we ever had dinner or anything, I make the plans. I take care of everything and I just don't feel like you appreciate any of it. I don't feel you appreciate me. And all I want is for you to just show me that you care." ("The Break-up").

У поданому фрагменті кінотексту, на думку героїні, їй не вистачає розуміння та поважного ставлення до її зусиль підтримувати родину. Номінація *support* вербалізує концепт ПІДТРИМКА, натомість номінативна одиниця *appreciate* у значенні 'поважати, розуміти, цінувати' активує концепт ПОВАГА на мовному рівні. Інтерпретаційно-текстовий аналіз дає підстави реконструювати концептуальні метафори РОДИНА Є ПІТРИМКА та РОДИНА Є ПОВАГА.

Розлади у подружжі зазвичай впливають на дітей і вони разом з батьками живуть, наче у пеклі:

"I need to say something. It's no big secret your mom and I are in hell right, now, and...bottom line is, marriage is hard. It is really fucking hard. Just two people slogging through the shit, year after year, getting older, changing... it's a fucking marathon, okay?" ("The kids are all right").

Порівняння шлюбу з марафоном на основі їх складності для людини інтенсифікує загальну думку цього фрагменту та емоційне напруження у кінострічці «Дітки у порядку».

Діти з розлучених сімей у подальшому можуть уникати відповідальності подружнього життя та вбачати загрозу у зареєстрованих стосунках:

"You were preoccupied between husbands and dating, hosting charity events. I mean, you were hurt after the divorce. And your son felt a little abandoned." ("Otherhood").

Діти з повних родин зазвичай намагаються створити власні сімейні стосунки та встановити свої правила у них:

"It's about me and Pam. We're getting married. We're starting our own circle of trust. And guess what? You're not in it." ("Meet the Fockers").

Зокрема, у кінофільмі «Знайомтесь, Факери» батьки нареченого та нареченої дуже опікуються їх життям та пхають носа не у свої справи. Тому діти настільки бажають відокремитися та у подружньому житті створити власне коло довіри. Словосполучення *circle of trust* репрезентує концепт ДОВІРА та дає підстави реконструювати концептуальну метафору РОДИНА Є ДОВІРА. Саме своїм колом довіри маніпулював тесть, коли тільки знайомився з майбутнім родичем. Тож не дивно, що в молодого чоловіка є бажання мати власне родинне коло з довірливими стосунками між його членами.

І дійсно відсутність довіри та зради можуть зруйнувати будь-який шлюб. Чоловіки полігамні створіння і знайти собі коханку для них легка справа або навіть не одну, як це гумористично зображено у кінофільмі «Інша жінка». У головного героя Марка одразу дві коханки і всі вони разом з дружиною дізнаються про існування одна одної у житті одного чоловіка. Зражені жінки вирішують помститися:

"When you put a lawyer and a wife and a boobs together, you have a perfect killing machine. I know as assholes do asshole-y things, and you know how Mark does everything and Amber knows... we will find out what Amber knows. And we put our brains together... three of us can be just as shady as he can" ("The Other Woman").

У поданому контексті використано метонімію, адже кожна з жінок уособлює одну з ознак, що є домінуючою у їх житті: Карлі – адвокат за професією і кар'єра займає значне місце у її житті, Кейт наразі одружена з Марком і опікується лише його побутом, натомість Ембер не має інших визначних рис окрім грудей, тож її метонімічно називають *aboobs*. Дівчата намагаються викрити злочині дії чоловіка та покарати його за зруйновану довіру у їхніх стосунках.

Жінки по-іншому ставляться до зради: *"Well, my marriage isn't as perfect as yours, Gillian. Besides, flirting isn't cheating; it's just a little pick-me-up for years ago. It keeps you in shape, sexually speaking. So, it's exercise." ("Otherhood").* Вони можуть зваблювати та фліртувати аби не втрачати впевненості у собі та доводити, що вони ще можуть зацікавити чоловіка, проте піти на реальні дії наважиться не кожна з представниць жіночої половини людства.

Розлучення для жінки зазвичай страшний удар, оскільки він неминуче веде до пошуку нового чоловіка, що не викликає радощів:

“Divorce is not fair. Divorce is great, for men. They get someone younger, thinner, better, and women get someone older and fatter with thinner hair!” (“Otherhood”).

Отже, концептуальне поле ЧОЛОВІК – ДРУЖИНА актуалізується за допомогою об’єктивізації бінарних концептів ШЛЮБ/РОЗЛУЧЕННЯ та опису ставлення героїв англійськомовних кінофільмів до шлюбу, подружнього життя, зради та розставання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Залевская А. А. Психолінгвістический подход к проблеме концепта / А. А. Залевская // Методологические проблемы когнитивной лингвистики.– Воронеж: Изд-во ВГУ. – 2001.– С. 36–45.
2. Павлова Т.А. Репрезентация концепта «FAMILY» в английской концептосфере (на материале стихов для детей) / Т.А. Павлова // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. – 2011. – Вып. 2. – С. 105–110.
3. Стефаник Х. Термін концепт: діалог лінгвістики та літературознавства [Електронний ресурс] / Х. Стефаник – Режим доступу: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4214/1/Stefanyk%20.pdf>.
4. Oxford Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://lexico.com>

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л. І. Белехова

УДК 373.5.091.64:004.087:81’42

Бурман Л.В.

ВІДБІР ТЕКСТІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ЕЛЕКТРОННОГО ПІДРУЧНИКА

У статті розглянуто алгоритм відбору текстів для формування лінгвістичної компетенції учнів старшої школи засобами електронного підручника.

Ключові слова: електронний підручник, лінгвістичні компетентності, текстовий відбір матеріалу.

The article deals with the algorithm of text selection for the formation of linguistic competence of high school students by means of electronic textbook.

Key words: electronic textbook, linguistic competence, textual selection of material.

Формуванню лінгвосоціокультурної компетенції учнів старшої школи особлива увага приділялася текстовому відбору матеріалу. Критеріями добору текстів до електронного підручника стали: 1) високий рівень їх інформативної насиченості, 2) автентичність; 3) доступність; 4) соціокультурна та країнознавча спрямованість: наявність у тексті даних, що тотожні або відмінні з нашою культурою; 5) наповненість дидактично значущими мовними одиницями відповідно до теми заняття; 6) урахування психологічних особливостей реципієнтів – адресатів мовлення; 7) здатність тексту бути об’єктом пошукової діяльності. Розглянемо докладніше кожен з них.

Г. Кравчук доводить доцільність використання критерія інформативності, під яким розуміє «предметну змістовність тексту, що містить дані про факти, події, людей, інформацію, що відображує авторську інтерпретацію тексту» [цит. за 2, с. 25]. Науковець Т. Горпініч стверджує, що «інформативність характеризує не абсолютну кількість інформації в тексті, не загальну інформаційну насиченість, але лише ту інформацію, яка швидше за все, стане надбанням читача» [2, с. 25].

Вартим уваги є постулат Т. Горпініч про необхідність визначення мінімального рівня смислового навантаження тексту для уникнення інформативних перенасичень повного

сприйняття інформації. Інформативними вважає науковець нові, невідомі читачеві відомості, а надлишковими – ті, які вже відомі з попереднього тексту або повідомлення [2, с. 27].

Відібрані до електронного підручника тексти мають різний рівень інформаційної насиченості (від мінімальної до максимальної), бо містять певну інформацію раніше відому читачеві або невідому в залежності від рівня його навченості та додаткових фонових знань.

До засобів навчання, які найбільше можуть наблизити учня до природного культурологічного середовища відносяться автентичні матеріали: справжні літературні, образотворчі, музичні твори, газетні або літературні статті, предмети реальної дійсності (одяг, меблі, посуд тощо) та їх ілюстративне зображення, особисті листи, анекдоти, уривки зі щоденників підлітків, реклама, кулінарні рецепти, казки, інтерв'ю, науково-популярні та країнознавчі тексти. Вони підкреслюють також важливість збереження автентичності жанру і те, що жанрово-композиційне розмаїття дозволяє познайомити учнів з мовними кліше, фразеологією, лексикою, пов'язаними з самими різними сферами життя і належать до різних стилів. Нерідко в цей перелік потрапляють одноразові повсякденні матеріали, такі як афіші, оголошення, театральні та інші програмки, анкети-опитувальники, квитки, вивіски, етикетки, меню та рахунки, карти, схеми, плани, рекламні проспекти з туризму, відпочинку, покупкам, найму на роботу [3, с. 183-186].

Газетна / журнальна стаття є невід'ємною частиною культури носія мови, надаючи учням фонові знання про політичні та економічні явища, соціальні тенденції в світі та країні, мова якої вивчається.

Таким чином, автентичні матеріали – це матеріали, які взяті з оригінальних джерел, які характеризуються природністю лексичного наповнення та граматичних форм, ситуативною адекватністю мовних засобів, що використовуються, ілюструють випадки автентичного слововживання, і які, хоча і не призначені спеціально для навчальних цілей, але можуть бути використані при навчанні іноземної мови.

Серед автентичних матеріалів найбільш продуктивним засобом формування лінгвістичної компетентності виступає текст. Під автентичним текстом ми розуміємо текстові матеріали, які використовуються в реальному житті тих країн, в яких вони були створені для населення, що говорить на мові цієї країни. Тому автентичний текст, створений носіями мови є частиною усної та письмової інформації, яка адресована носіям мови і даної культури і, за умов їх використання в процесі навчання мови, не спрямований на облік мети, умов і етапу навчання цієї мови. Робота з подібними текстами на уроках англійської мови дозволяє оптимізувати процес формування лінгвістичної компетенції, оскільки вони:

- відрізняються природністю вживання лексики і граматичних форм та ілюструють використання мов у природному соціальному контексті у формі, прийнятій його носіями;
- характеризуються ситуативною адекватністю мовних засобів, що використовуються, тобто зміст автентичного тексту представлено лексичними одиницями загального вжитку;
- різноманітність жанрів свідчить про багатоспрямованість мови у досягненні різних цілей;
- здатні викликати в учнів зацікавленість і підвищувати мотивацію навчання, завдяки стильової та тематичної різноманітності;
- відрізняються інформативністю, тематичною цілісністю і єдністю;
- характеризуються відображенням національно-культурної специфіки певної країни;
- не формують хибні стереотипи про культуру, менталітет носіїв мови;
- мотивують до вивчення мовленнєвої поведінки носіїв мови [3].

3) Наступним критерієм виступає доступність. Дотримання цього критерію забезпечує можливість адекватного сприйняття змісту тексту синхронно з його читанням, уникнення лексико-граматичних труднощів при сприйнятті змісту прочитаного, прослуханого. Хоча тексти, що увійшла до електронного підручника є автентичними, вони добиралися

враховуючи рівень навченості учнів старшої школи, тематичну спрямованість навчання згідно чинних програм, ступінь новизни.

4) Завдяки використанню текстів соціокультурної та країнознавчої спрямованості на уроках англійської мови учні знайомляться з особливостями культури країни, мова якої вивчається, стереотипами поведінки її носіїв, процесами, що відбуваються в суспільстві. Навчання природному, сучасному спілкуванню іноземною мовою можливе лише за умови використання матеріалів, узятих з життя носіїв мови або складених з урахуванням особливостей їх культури та менталітету відповідно до прийнятих мовних норм. Використання таких матеріалів, дозволяє з більшою ефективністю здійснювати навчання всім видам мовленнєвої діяльності, зокрема, аудіюванню, імітувати занурення в природну мовну середу на уроках іноземної мови.

5) Дотримання критерію наповненості текстів дидактично значущими мовними одиницями відповідно до теми заняття можливе за умови впровадження розробленої Р. Мартиною методикою відбору змісту навчання всіх видів мовного та мовленнєвого матеріалу. При цьому лексика розділяється на активну і пасивну. Відбір лексики здійснюється на основі: 1) «семантичної цінності», тобто важливості поняття, яке позначається певним словом у сфері спілкування, що має значення для певного контингенту учнів; 2) сполучуваності – здатності поєднуватися з якомога більшою кількістю слів; 3) стилістичної необмеженості; 4) багатозначності; 5) словотворчої цінності – здатності за допомогою префіксів, суфіксів і закінчень утворювати однокорені слова; 6) ядерності – бути ядром для утворення фразеологізмів та ідіоматичних виразів; 7) співвіднесеності лексики з вивченою фонетикою і граматику [4, с. 95]. При першому поданні будь-якої дози лексичного матеріалу враховується необхідність її засвоєння як в ізольованому вигляді, так і у вигляді різноманітних словосполучень та речень заснованих на раніше вивченій граматиці. Це дозволяє продемонструвати учням уживання однієї і тієї ж лексичної одиниці в різних контекстах, у різних граматичних формах. При цьому правила словотворення і трансформації лексичних одиниць з однієї частини мови в іншу спеціально вивчаються й активізуються як в усній, так і в писемній формах мовлення, що забезпечує повне усвідомлення лексичного матеріалу і створює передумови для його подальшого використання не лише в підготовленому, але й у непідготовленому мовленні.

6) Критерій урахування психологічних особливостей реципієнтів – адресатів мовлення безпосередньо пов'язано з віковими, індивідуально-психологічними особливостями учнів старшої школи. Наприкінці старшого віку учні опановують пізнавальні процеси (сприйняття, пам'ять, уяву, а також увагу), підкоряючи їхню організацію визначеним задачам життя і діяльності. Розумова діяльність старшокласників характеризується у порівнянні з підлітковим віком більш високим рівнем узагальнення й абстрагування, з тенденцією до причинного пояснення явищ, умінням аргументувати судження, доводити істинність або хибність окремих положень, робити глибокі висновки й узагальнення, об'єднувати досліджуване в систему, розвивати критичність мислення.

Цій віковій групі властиве довільне запам'ятовування, що виявляється ефективним у тому випадку, якщо учні усвідомлюють, навіщо варто запам'ятовувати той або інший матеріал і що в результаті цього буде досягнуто. Допомогає у цьому віці запам'ятовування й усвідомлення характерних рис матеріалу, співвіднесення і значеннєве угруповання об'єктів запам'ятовування і, головне – опора на розумову роботу в навчальній діяльності [1, с. 770].

На сучасному етапі розвитку методики навчання ІМ учені вважають за необхідне усвідомлене оволодіння іншомовними навичками та вміннями з опорою на мисленнєві процеси аналізу та синтезу. Набуті таким шляхом навички та вміння є більш гнучкими та сталими. Мислення учнів характеризується різними особливостями такими, як самостійність, глибина розуміння, швидкість. Мислення функціонує в єдності з мовленням. Наявність індивідуальних відмінностей мислення вимагає застосування різних прийомів навчання, які і враховувалися при доборі матеріалу до електронного підручника.

7) Здатність тексту бути об'єктом пошукової діяльності, його спроможність спонукати учнів до словесного самовдосконалення та створення висловлювань на соціокультурну тематику – виступає критерієм добору текстів до електронного підручника.

Отже, зазначені вище критерії добору текстів до електронного підручника спрямовані на ефективне формування лінгвосоціокультурної компетенції учнів старшої школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Задорожна І. П. Теоретико-методичні засади організації самостійної роботи майбутніх учителів з оволодіння англійською комунікативною компетенцією: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктор. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання: германські мови» / І.П. Задорожна – К., 2013. – 770 с.
2. Горпініч Т.І. Структурно-семантична організація текстів для навчання професійно-орієнтованого читання [Електронний ресурс] / Т.І. Горпініч // Науковий вісник Донбасу: електронне наукове фахове видання/Луганський національний університет ім. Т Шевченка; голов. Ред. В.С.Курило. – 2012. № 1 (21). – Режим доступу: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archive/NN21/13gtipcf.pdf>
3. Бронетко І.А. Методика формування лінгвосоціокультурної компетенції учнів ЗОШ / І. А. Бронетко // «Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Філологічні науки», 2014.- Вип. № 3 – С.183-186.
4. Мартынова Р. Ю. Цели обучения иностранным языкам на современном этапе / Р.Ю. Мартынова. – Одеса: ЮНЦ АПН Украины, 2002. – 111 с.
5. Мадзігон В. М. Теоретичні засади створення електронних підручників [Текст]/ В.М. Мадзігон // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки АПН України. – К.: Пед. думка, 2006. – Вип. 6. – С. 34 – 38.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.В. Поторій

УДК 82.09:82-1/9:81'38

Вельмаскіна К.В.

ФЕНОМЕН *CHICK LIT*: ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ

У статті представлено стислий опис жанрово-стилістичних характеристик текстів нового літературного жанру «чик-літ».

Ключові слова: гендер, постфемінізм, чик-літ, концепт, гумор, іронія.

The article presents a short survey of genre and stylistic characteristics of a new literary genre – chick lit.

Key words: gender, post feminism, chick lit, concept, humour, irony.

Від часу появи гендерних студій у вітчизняній науковій практиці (XX-XXI сторіччя) дослідження гендерних ролей, що їх виконують індивіди, стало майже невід'ємним атрибутом поля вивчення сучасних мовознавців. У цілому аналіз впливу гендеру переважно зводиться до вивчення соціальних моделей поведінки, очікуваної від індивідів, відповідно до уявлень суспільства про „чоловіче” та „жіноче”. Головною проблемою соціолінгвістики виступає коректне і достовірне зображення переконливих мовних фактів, що демонструють роль жінки не менш важливою, ніж чоловіка.

Спектр досліджень гендеру є надзвичайно широким та охоплює два основні напрями, представлені у працях С. МакКонелл-Джінет у такому формулюванні: 1) як говорять жінки та чоловіки (типові риси жіночого та чоловічого мовлення, особливості вживання фоно- та вербосемантикона, синтагмасинтаксикона та текстопрагматикона; 2) як говорять про них (найменування осіб обох статей [5, с. 198]).

Критико-аналітичний огляд наукових доробків свідчить, що наразі існують праці, що розкривають такі аспекти дослідження мовленнєвої поведінки статей, як лексико-семантичний (Ю.В. Абрамова, О.Л. Бессонова, О.С. Бондаренко, О.В. Дудолодова, Г.І. Емірсуїнова, М.С. Колесникова, І.Г. Ольшанський, Г.Ю. Цапро, С.О. Швачко), фонетичний (В.В. Потапов, Т.Н. Шевченко), соціолінгвістичний (В.В. Потапов), психолінгвістичний (Н.В. Абубікірова, О.А. Андріанова, О.І. Горошко) та дискурсивний (О.Л. Антитескул, Г.Ю. Богданович, О.О. Дорош, А.Л. Кисельова, К.В. Піщікова, Л.Н. Синельникова).

Виникнення постфемінізму в суспільстві дало поштовх для розвитку жіночої літературної творчості. Отже, у 90-х роках минулого сторіччя, в Великобританії, на арену літературної різноманітності з'являється літературний жанр *chick lit* – новий літературний жанр з переглядом багатьох цінностей і поглядів на місце жінки в житті та суспільстві в цілому [2].

Позицію жінки в романах *chick lit* можна сміливо описати як цілісну, впевнену в собі та незалежну особа, що може постояти за себе, досягти немалих успіхів на роботі і отримати будь-яку професію. Місце жінки у літературному суспільстві завжди оспорювалося та підлягало критиці. Тому, з початком розширення кордонів емансипації, жінки-письменниці вирішили відхилитися від традиційно заданого чоловіками тону опису та виробити свої способи передачі дійсності, думок, світу жінки. Як наслідок, у постфеміністській прозі на стику століть можна побачити як піднімаються вже нові, актуальні питання, проблеми, що розглядаються жінкою.

У перекладі на українську мову *chick lit* означає *література для кралечок*, і отже, не можна не побачити, що назва виявляє не дуже позитивне ставлення до жанру. На початку існування цього напрямку багато критиків та письменників не сприймали його як жанр і ставили на один щабель з дешевим читивом та звинувачували у відсутності літературної спрямованості, а також думки взагалі. На перших етапах існування цього жанру він був направлений на розкриття внутрішнього світу жінки, її думок та її погляду на світ, але поступово, головними героїнями романів ставали жінки, що належать до вершків середнього класу, забезпечені жінки, що заробляють самі і мають непогане становище у суспільстві. Отже, можна побачити динаміку розвитку жанру в цілому, а також своєрідний ріст ролі жінки у суспільстві і отримання поваги та прав рівних чоловікам [1].

Наразі існують різні точки зору щодо романів жанру *chick lit*. Так, наприклад, Р. Монттомері заперечує думку багатьох про те, що «романи жанру «чик-літ» – це невдалі, смішні, бездарно написані жіночі романи, які мають негативний вплив на жінок». Дослідниця вважає романи нового жанру «розважальними, цікавими, і багато сучасних жінок ототожнюють себе з їхніми героїнями» [4, с. 26]. Підтвердженням цієї тези є висока популярність романів жанру «чик-літ» у світі, яка спричинила розподіл жанру на категорії за цільовою аудиторією: романи, присвячені проблемам жінок із надмірною вагою (*Bigger Girl Lit*), література для кар'єристок (*Carrier Chick Lit*), романи для самотніх жінок, які живуть у мегаполісі (*Single City Girl Chick Lit*), романи для жінок пенсійного віку (*Hen Chick Lit*), для шопоголиків (*Shopping Chick Lit*) тощо.

З.М. Циганкова, підсумовуючи жанрово-стилістичні особливості текстів жанру «чик-літ», зазначає, що:

1. сюжет романів розкривається за допомогою розповіді від першої особи;
2. характерною рисою сюжету є формула «хеппі-енд»;
3. мова романів значною мірою визначається сучасною масовою культурою;
4. загальний тон оповіді довірливо-нейтральний, що поєднує у собі гумор та іронію;
5. дискурс романів «чик-літ» є симбіозом дискурсів традиційної казки і сучасної феміністичної риторики;
6. за генетичною структурою дискурс «чик-літу» є інтертекстуальним кодом жіночого сприйняття дійсності. Інтертекстуальність романів «чик-літ» підтверджується тим, що

- жінки-героїні зображені досвідченими споживачами масмедійної продукції, а саме глянцевого видання та телевізійних програм, які мають попит на масовому ринку;
7. феномен жіночої героїні романів полягає у репрезентації образу сучасної жінки в епоху постфемінізму у різних сферах її життя. Героїня «чик-літ» – це тип сучасної емансипованої жінки, яка відстоює свої соціальні позиції і не боїться вступати у конфлікт із чоловічим, часто ворожим, світом;
  8. дискурс «чик-літу» – це прямий дискурс щодо концепту WOMAN і перехресний стосовно концепту MAN. На основі ідеї про те, що будь-яка комунікація заснована на опозиції, можна виокремити опозицію гендерного дискурсу у просторі «чик-літ»: прямий гендерний дискурс і перехресний гендерний дискурс. У романах «чик-літ» представлено комбінацію обох: прямий дискурс – концепт WOMAN – репрезентується особою його носія – жінкою, яка і є референтом дискурсу; перехресний дискурс – концепт MAN – актуалізується із позиції адресанта-жінки. Як наслідок, залежно від адресанта дискурсу отримуємо різні картини репрезентації концептів MAN і WOMAN [3, с. 141].

Перспективним вбачаємо вивчення лінгвокогнітивних механізмів утворення комічного в текстах жанру «чик-літ».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Крейнін В. Г. Чикліт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vayur.livejournal.com/1431.html>.
2. Пушкарева Н. Фемінізм / Н. Пушкарева // Кругосвет. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/FEMINIZM.html>.
3. Циганкова З.М. Мовні особливості романів жанру «чикліт» / З.М. Циганкова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія. – 2017. – № 27. – Том 2. – С. 140 – 142.
4. Ferris S. Chick-lit: the New Woman's Fiction / S. Ferris, M. Young. – N.Y. – L. : Routledge, 2006. – 288 p.
5. McConnel-Ginet S. The sexual (re)production of meaning: a discourse-based theory // The feminist critique of language: a reader / [ed. by D. Cameron]. – 2nd [rev.] es. – London and New York: Routledge, 1998. – P. 198 – 210.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.Л. Главацька

УДК 801.675.2

Воробйова Т.Р.

СУЧАСНИЙ ВІЙСЬКОВИЙ СЛЕНГ ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

У статті розглянуто проблеми перекладу військової лексики, зокрема військового сленгу, для уникнення непорозумінь між сторонами.

Ключові слова: лексика, сленг, військова лексика, військовий сленг.

The article deals with the problems of translation of military vocabulary, including military slang, in order to avoid misunderstandings between the parties.

Key words: vocabulary, slang, military vocabulary, military slang.

У сучасному світі невід'ємною ланкою кожної розвиненої держави є збройні сили. Відповідно, збройні сили кожної країни мають характерні відмінності, які ми можемо спостерігати на організаційному рівні, структурному та у побуті військовослужбовців. Тому великий інтерес у мовознавців сьогодні викликають проблеми щодо перекладу військового

сленгу. Військові дії, які відбуваються у наші дні у багатьох країнах, традиційно спричиняють появу сленгових неологізмів у структурі збройних сил. Відсутність досвіду та фонових знань у перекладача в процесі перекладу викличе проблеми та непорозуміння між сторонами, що є неприпустимим для військової сфери з огляду на її соціальну, стратегічну та геополітичну значущість.

Військова лексика не є остаточно сформованою, а перманентно піддається впливові часу, змінам державного устрою, військово-технічного розвитку, побутових чинників тощо.

Військову лексику прийнято поділяти на три основні групи:

- військову термінологію, що позначає поняття, які пов'язані безпосередньо з військовою справою, збройними силами, способами ведення збройної боротьби і т. д.;
- військово-технічну термінологію, яка включає науково-технічні терміни;
- емоційно-забарвлену військову лексику (сленг), представлену словами та сполученнями, які часто вживаються в основному в усній розмовній мові військовослужбовців і є фактично стилістичними синонімами відповідних військових термінів [2].

Загалом, сленг – пласт мови, який кожного дня зазнає вагомих змін. Це пов'язано перш за все з удосконаленням технологій, науковими відкриттями, політичними подіями, економічним розвитком, екологічними проблемами та військовими діями. Тому, останнім часом мовознавці все більше стали приділяти увагу обсценній лексиці як лінгвістичному явищу. Адже, сленг – це мовне явище, яке існує на протигагу офіційній мові.

Військовий сленг – це емоційно-експресивна, неформальна, ненормативна, функціонально обмежена лексика низького регістру, якою користуються військовослужбовці з метою здійснення комунікації [3].

Також відомо, що військовий сленг утворюється різними способами. Варто було б відзначити лексико-семантичний словотвір, морфологічний словотвір, наявність фразеологічних одиниць, запозичення з інших іноземних мов та територіальних діалектів (у нашому випадку, з англійської мови) [3].

Український військовий сленг зазнав значних змін, у зв'язку з теперішньою військово-політичною ситуацією в Україні. Майже вся новоутворена лексика має негативну, принизливу та вульгарну конотацію. Але, новоутворення не виходять за межі військової справи. У зв'язку з цим, люди, які не мають відповідного соціального досвіду, стикнувшись з подібною лексикою, матимуть великі труднощі з розумінням. Така ж ситуація стосується перекладачів. За відсутності фонових знань перекладачеві не вдасться досягти адекватного перекладу.

На сьогодні, такий пласт лексики, як військова, в Україні можна вважати дуже експресивно-маркованою лексикою, яка існує в усній та писемній формі й характеризується чіткою стилістичною відзначеністю, від заниженої до найвищого регістру. Український військовий сленг відображає лінгвокультурну ситуацію, яка склалась на території України за останні 4 роки. На нашу думку, військовослужбовці – це модель нашого суспільства, тому військова лексика – дзеркало армії, в якому знаходить відображення специфічна культура її носіїв.

Оновлення сленгу військової сфери відбувається в період військових конфліктів та криз. За цей час відбувається контакт з ворогом, що, у свою чергу, призводить до виникнення нових слів, котрі проникають у розмовну мову військовослужбовців і з часом стають загальноживаними у цій сфері.

Згідно з думкою О. А. Захарчук, військовий сленг належить до професійної лексики, так як "його професійна детермінованість доведена виокремленням тематичних груп", що відображають військово-професійну сферу діяльності: "структуру, дислокацію, установи, особовий склад, озброєння, оснащення ЗС, проходження служби, нагороди і стягнення з військовослужбовців, стан ЗС, бойові дії, позиції і посади ЗС, службу документацію ЗС; і військово-побутову сферу діяльності: позначення людини, його характеристики і дії,

поранення і хвороби, їжу, населені пункти, казарми і приміщення в ЗС, предмети побуту, їх характеристики і дії з ними, спиртні напої, куріння, гроші, міжособистісні відносини, характеристики, дії і події, життя поза межами ЗС" [2].

Український загальновійськовий сленг за своїм творенням схожий з американським, тому, завдяки цьому, можна докласти зусиль і віднайти відповідник в мові перекладу. Наявність великої кількості сленгізмів-неологізмів в лексиці українських військових становить неабияку перешкоду для україно-англійського перекладу через специфічність (локальну, соціально-політичну тощо) новотворів та практичну відсутність еквівалентів, через що як показує практика перекладу сучасні прийоми перекладу сленгізмів зводяться до калькування, транс кодування та описового перекладу, рідше до нейтралізації української військової лексики.

Військовий сленг має лінгвістичні труднощі. Перекладач повинен бути компетентним у соціальнокультурному аспекті, аби уникнути створення комунікативного шуму.

Проаналізувавши способи перекладу безеквівалентної військової лексики, можемо зробити висновок, що найбільш поширеним варіантом перекладу на сучасну англійську мову українського військового сленгу є: транскрибування, транслітерація та описовий переклад.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу [Текст] : дис... канд. філол. наук: 10.02.16 /Балабін Віктор Володимирович. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 315 с.
2. Захарчук О. О. Пространственная классификация американского военного жаргона [Електронний ресурс] / Оксана Олександровна Захарчук. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/prostranstvennaya-klassifikatsiya-amerikanskogo-voennogo-zhargona>.
3. Кочарян Ю. Г. Аббревиация как лингвистический феномен: (на примере английской военной лексики) / Ю.Г. Кочарян // Вестн.Моск.ун-та.Сер.19, Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2007. – № 3. – С.26-38.
4. Стрелковский Г.М. Теория и практика военного перевода / Г.М. Стрелковский. – Москва, 1999. – 272 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.С. Борисова

УДК 811.111:81'42

Гасанова К. Х.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАГМАТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ ЗАГОЛОВКУ В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

У статті визначено поняття прагмалінгвістики, звернено увагу на його багатозначність. Досліджено особливості реалізації прагматичної функції заголовку як базового паратекстуального елементу художнього твору.

Ключові слова: прагматика, атрактивна функція, паратекст, заголовок.

The article determines basic notions of pragmalinguistics, namely «the pragmatic function» and focuses on the concept of paratext. The functional peculiarities of the title and its place in the system of paratextual elements of fiction has been researched.

Key words: pragmatics, attractive function, paratext, title.

В художньому тексті неодмінно присутні структурно-сміслові навколотекстові утворення. Дослідження периферичних елементів тексту як багатостороннього явища відрізняються різними підходами. Про це свідчить кількість термінів, якими називають

навколотекстове оточення: натекст, гіпертекст, вторинний текст, епітекст, перітекст, паратекст. Тип відносин подібних утворень з самим текстом в рамках цілого літературного твору мають назву "паратекстуальність", що позначає нероздільність дискурсивних елементів, які супроводжують твір. Як відомо, трактування цього поняття ґрунтується на розвідці французького науковця Ж. Женетта, згідно з якою паратекст – це «особлива зона між текстовою і позатекстовою реальністю», котра має безпосередній вплив на читача-реципієнта [5].

Згідно з теорією дослідника, «текст твору майже ніколи не подається аудиторії без супроводу певної кількості вербальних чи інших елементів, як-от: ім'я автора, заголовок, передмова, коментарі та інше». Ж. Женетт також зазначає, що ці елементи у кожному випадку обрамлюють і доповнюють текст. «Вони гарантують подальшу рецепцію і споживання реципієнтом. Паратексти – це додаткові тексти, які доповнюють книгу з метою запропонувати її читачам» [5]. Паратекстуальні елементи, поява яких обумовлена діалогічною природою художнього твору, оцінним і критичним осмисленням основного тексту, організують складне багатовимірне утворення: паратекст відноситься до основного тексту як деяка частина – до цілого. Отже, з одного боку, основний текст і паратекстуальні складові можуть розглядатися як єдність, як твір із загальним цільовим призначенням самостійні тексти, розташовані на різних рівнях в ієрархії «текст – паратекст» [3, с. 71]. Переконаливою видається позиція Л.Г. Вікулової, що виділяє окремо авторський паратекст (належить перу автора) і видавничий (належить відповідно видавцеві) [1, с. 146].

Метою нашого дослідження є визначення прагматичної функції кожного окремого авторського паратекста як самостійного тексту в аспекті його атрактивності для читача. У творах англomовних письменників, які були обрані матеріалом нашої розвідки, та їх перекладах авторський паратекст характеризується наступними елементами: назва – посвята – передмова – епіграф – післямова.

В сучасній лінгвістиці особливу увагу приділяється прагматичній функції навколотекстових компонентів (І.Р. Гальперін, Л.Г. Вікулова, Н.С. Олизько, Л.Г. Бабенко). Паратекстуальні елементи займають сильну позицію, оскільки вони відокремлені від основного тексту і комунікативно завершені. У термінології Н.А. Кузьміної, подібні елементи є «надзвичайно потужними енергетичними знаками», в яких завжди відчутна присутність автора і завдяки яким він імпліцитно транслює значиму для нього інформацію [3]. Прагматика цього явища полягає не тільки у тому, щоб визначити межу між реальним і вигаданим світом, але й у тому, щоб стати своєрідним «передбаченням», яке дозволить читачеві або увійти у світ книги, або відхилити її. Функціональний аспект паратексту, є на нашу думку, є одним із найголовніших пунктів у розумінні такого поняття, як «паратекстуальність».

Важливою функцією паратекстуальних елементів є інформативна. Як правило, паратекст вводить певну інформацію про наступне: задають тему твору, намічають лейтмотиви окремих частин, виявляють концепцію твору, актуалізують смислову домінанту тексту або вводять деяку подтекстову інформацію, одночасно засвідчуючи про ставлення до неї автора. Паратекст являє собою маску, за якою ховається автор, коли він, не бажаючи виступати прямо, опосередковано визначає своє ставлення до подій, змальованих ним в творі. Крім того, він здатний задавати форму, мову, стилістичний лад подальшого твору. Отже, паратекстуальні елементи, «з одного боку, виявляють інтенцію автора, з іншого – формують пресуппозицію читача, створюють прагматичні умови розуміння тексту як метатекста» [3, с. 151].

Знайомство з твором читач починає з заголовку, основне завдання якого полягає в тому, щоб, вказуючи на тему тексту, привернути увагу адресата до повідомлення. Будучи елементом початкового стимулу, заголовок готує подальше сприйняття інформації адресатом і допомагає прогнозувати зміст тексту. Графічна оформленість заголовка, його структура, включення до заголовку стилістичних засобів, сприяє його атрактивності та впливає на успішність комунікативного акту.

На прикладі назв англomовних художніх творів ми визначили, що інтертекст в сильній позиції несе додаткове приховане значення, яке потребує розшифровки в новому контексті: Івлін Во «Жменя праху» (*A Handful of Dust*) – алюзія на поему Т. С. Еліота «Безплідна земля» (*The Waste Land*), Френсіс Скотт Фіцджеральд «Ніч ніжна» (*Tender is the Night*) – слова з поеми Дж. Кітса "Ода солов'я" (*Ode to a Nightingale*), Джон Стейнбек «Тигр, світло горить» (*Tiger Burning Bright*) – цитата з віршу Вільяма Блейка "Tiger, Tiger" й т.і.

Назва – перший, графічно виділений, рядок тексту, що містить «ім'я» твору. Назва відокремлює «свій» текст від всіх інших, представляє його читачеві: повідомляє про головну тему, ідею, проблеми твору. Формально виділяючись з основного корпусу тексту, заголовок може функціонувати як у складі повного тексту, так і незалежно – як його представник і заступник. Важливість інформації, що міститься в заголовку, визначається його здатністю розкривати загальний змістовний план твору. При цьому актуалізуються наявні загальні фонові знання письменника і читачів, спираючись на які, автор за допомогою цілеспрямованого відбору мовних одиниць навмисно впливає на читача. Наприклад, в романі С. Моема «Розмальована завіса» (*"The Painted Veil"*) назва і епіграф тісно пов'язані і являють собою цитату з сонета англійського поета Персі Біші Шеллі: *"Lift not the painted veil which those who live / Call Life "*. Подібним чином, назва роману Е. Хемінгуея «По кому дзвонить дзвін» (*"For Whom the Bell Tolls"*) являє собою цитату з проповіді англійського поета і священика XVII століття Джона Донна, уривок з якої є також епіграфом до роману: ... And therefore never send to know for whom the bell tolls; it tolls for thee. – ... А тому ніколи не питай, по кому дзвонить Дзвін; він дзвонить і по Тобі [2].

Отже, одна з найважливіших прагматичних функцій паратекстуальних елементів в художньому творі – це атракція, привернення уваги читача. Заголовки допомагають йому швидко ознайомитися з змістом книги, зрозуміти, про що йому повідомляють, що важливо в інформації, яку йому пропонують, що представляє для нього особливий інтерес. Яскравий заголовок привертає читача своїм змістом і формою, спонукає прочитати наступний за ним текст.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Викулова, Л.Г. Паратекст французской литературной сказки: прагмалінгвістический аспект: дис. ... д-ра філол. наук / Л.Г. Викулова. – Иркутск, 2001.
2. Енциклопедичний словник крилатих слів і виразів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://bibliograph.com.ua>
3. Кузьміна, Н.А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / Н.А. Кузьміна. – М.: Едиториал УРСС, 2004.
4. Олизько, Н.С. Семиотико-синергетическая трактовка паратекста (на материале творчества Дж. Барта) / Н.С. Олизько // Вестник Челябинского государственного университета. – 2008. – № 3. – С. 71–75.
5. Genette, G. Palimpsestes: La Littérature au second degré / G. Genette. – Paris: Seuil, 1982.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.С. Борисова

УДК 378.147:811.111

Гінцяк А. О.

РОЛЬ СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуто роль стратегічної компетентності у навчанні іноземної мови як важливого чинника успішної реалізації мовної освіти.

Ключові слова: стратегічна компетентність, навчання іноземної мови.

The article deals with the role of strategic competence in future foreign language teachers' professional realization as an important component of the linguistic education.

Key words: strategic competence, foreign language teaching.

Найважливішою метою при навчанні іноземної мови є формування ключових компетентностей, основною з яких виступає комунікативна компетентність. Одним із ключових компонентів комунікативної професійної компетенції є стратегічна компетентність, що є необхідною і обов'язковою умовою успішної мовної взаємодії.

Стратегія – це процес розробки та реалізації комунікативного завдання, яке ставиться з метою ефективного впливу на адресата. У межах однієї стратегії можна виокремити декілька мовленнєвих тактик, що працюють на неї. Тактика, з одного боку, є способом мовленнєвого впливу, сукупністю мовленнєвих засобів, з іншого боку – шляхом реалізації стратегії [3 с. 17].

Під стратегічною компетентністю розуміється здатність з боку мовця компенсувати в усній чи іншій формі брак інформації, який може скластися між комунікантами, коли інформація була розкрита одним із них не повністю [3, с. 18].

Термін стратегічна компетенція з'явився у 1980 році. Його авторами є М. Canale та М. Swain, які займалися проблемами навчання іноземних мов [2]. Підґрунтям для виникнення даного терміну стала вдала спроба цих науковців розробити модель комунікативної компетентності, загальну ідею якої в 1972 році запропонував D. Hymes [5]. Підхід Д. Хаймза здобув наукову підтримку, оскільки він втілював прогресивну тоді наукову тенденцію розгляду мови як соціального процесу, а не тільки як лінгвістичного коду. У 1980 році М. Свейн та М. Кенейл, продовживши рух у цьому напрямі, створили модель комунікативної компетентності в єдності її чотирьох компонентів: граматичної, соціолінгвістичної, дискурсивної та стратегічної компетенцій [2, с 9]. Як вважають ці автори, стратегічна компетентність «полягає у досконалому володінні стратегіями вербального та невербального спілкування, які можуть бути задіяні, щоб компенсувати зрив у ньому, викликаний наявними умовами ситуації спілкування, що його обмежують, або недосконалою компетентністю співрозмовників в одній або декількох сферах комунікативної компетентності, і щоб підвищити ефективність процесу спілкування [2, с 16]».

Проаналізувавши визначення поняття «стратегічна компетентність», запропоновані низкою науковців, можемо зробити висновок, що стратегічна компетентність – це здатність використовувати вербальні та невербальні комунікативні стратегії у процесі спілкування, для того, щоб компенсувати труднощі у спілкуванні; компенсувати недостатню комунікативну компетентність; досягти цілей і завдань спілкування; підвищити ефективність процесу спілкування; запобігти зриву у спілкуванні; б) краще вивчити мову й одержати мовленнєвий і соціальний досвід спілкування іноземною мовою.

Основними ситуаціями застосування стратегічної компетентності, є, по-перше, ситуація, коли співрозмовники з якоїсь причини не можуть досконало сприйняти текст повідомлення, що призводить до втрати взаєморозуміння; а по-друге, ситуація, в якій комуніканти не можуть досконало виразити у діалозі свої комунікативні наміри, що теж призупиняє процес спілкування [2]. Причини виникнення непорозумінь у комунікації можуть бути різними: недостатня загальна комунікативна компетентність; недостатнє знання предмета розмови (наприклад, якоїсь вузькопрофесійної сфери знань); належність співрозмовників до різних соціальних або регіональних груп (незнання діалекту, сленгу тощо); зовнішні перешкоди спілкуванню; внутрішні перешкоди.

За сучасного підходу до мовної освіти викладачу слід мати на увазі, що вибір стратегії залежить як від виду комунікативної мовленнєвої діяльності, так і від етапів, за якими будеється будь-яка діяльність: планування, виконання, оцінювання результату, корекція. Сучасні дослідження доводять, що саме достатньо розвинута стратегічна компетенція дозволяє людині справитися з неочікуваними у пізнавальному чи психологічному плані

проблемами в процесі невідготовленого мовлення, коли можливість скористатися готовими рішеннями є надзвичайно обмеженою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Canale M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing / M. Canale, M. Swain // *Applied Linguistics*. – 1980. – Vol. 1. – P. 1–47.
2. Dornyei Z. Strategic Competence and How to Teach it / Z. Dornyei, S. Thurrell // *ELT Journal*. – 1991. – № 45/1. – P. 16–23.
3. Hymes D. On Communicative Competence / D. Hymes // *Sociolinguistics. Selected Readings*; [ed. J.B. Pride and J. Holmes]. – Harmondsworth : Penguin, 1972. – Pp. 269–293.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О. А. Зуброва

УДК 811.134

Горяєва В.О.

КЛАСИФІКАЦІЇ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

У статті аналізуються різні підходи до дослідження неологізмів в іспанській мові, шляхи утворення неологізмів та сфери їхнього вживання.

Ключові слова: неологізм, лексичні неологізми, семантичні неологізми, стилістичні неологізми, ідеографічні неологізми.

The article deals with different approaches to investigations of neologisms in the Spanish language, ways of formation of neologisms and the scope of their usage.

Key words: neologism, lexical neologisms, semantic neologisms, stylistic neologisms, ideographic neologisms.

Як показують спостереження, сучасний новотвір широко представлений у газетному стилі. Усі чи переважна більшість неологізмів, що мають письмову фіксацію, і представлені в словниках нової лексики, були запозичені з преси [2, с. 34]. Такі функціонально-стилістичні різновиди сучасної іспанської мови, як засоби масової комунікації, такі сфери громадського життя, як реклама, ділове спілкування, наука, техніка, електроніка, медицина, політика, фінанси, мода, такі теми, як рух за збереження навколишнього середовища, життя молоді, незаконні операції фінансових магнатів, терористичні агресії, які є особливо актуальними атрибутами суспільного, політичного і культурного життя Іспанії останніх десятиліть є в силу ряду соціолінгвістичних причин основними «постачальниками» нової лексики в сучасній іспанській мові [1, с. 123].

В. С. Виноградов поділяє іспанські новотвори на неологізми-слова (лексичні неологізми) і неологізми-значення (семантичні неологізми). Перші з них створюються за продуктивними моделями або запозичаються з інших мов [1, с. 217]. Наприклад: *alunizaje* – висадка на Місяць; *transistor* – транзистор; *helipuerto* – вертолітна станція; *telepunte* – телеміст; *retrodolares* – нафтодолари; *narcodolares* – наркодолари; *charter* – замовлений авіарейс; *aerosol* – аерозоль; *futurizar* – прогнозувати; *descafeinado* – без кофеїну; *minifundio* – мале земельне володіння; *minibar* – холодильник з напоями в номерах готелів.

Неологізми-значення утворюються шляхом переосмислення існуючих лексичних значень слів. Так виникли нові значення у наступних слів: *ordenador* – програмуючий пристрій, комп'ютер; *doble* – дублер; *ariete* – нападаючий у футболі; *cazadora* – вид куртки; *basura* – помилкові або непотрібні дані й команди в програмуючому пристрої; *blando* – слабкі (про наркотики); *cebra* – наземний пішохідний перехід; *prefijo* – телефонний код якого-небудь населеного пункту; *memoria* – комп'ютерна пам'ять, тобто інформація, що зберігається у комп'ютері.

Крім того виділяються ідеографічні неологізми, які матеріалізують нові поняття, і стилістичні неологізми, які є синонімами інших слів (наприклад, *ariete* є синонімом до *delantero*; *cancerbero* має в якості синонімів *portero*, *guardameta*, *arquero*; *prefijo – código*; *cebra – pasopeatonal*, *pasaje*).

Стилістичні неологізми входять у мову завдяки суспільній потребі найменування деяких предметів, явищ, дій тощо. Вони доповнюють існуючий синонімічний ряд [1, с. 86]. Певний період носії мови сприймають не тільки новизну такого слова, але і його внутрішню форму, той образ, що становить його основу. Таким чином, стилістичні неологізми наділені номінативною й характеристичною функціями. Часовий показник, новизна стилістично забарвлюють як ідеографічні, так і синонімічні неологізми. Але на відміну від перших ці останні мають додаткове експресивне маркування.

Неологізмами можуть бути не тільки слова, але й словосполучення. Звичайно це терміни типу: *radio patrulla*, *abridor automático*, *guerra de galaxias*, *punte aéreo*, *banda de sonido (banda sonora)*, *lentes de contacto*, *teléfono rojo*, *libro rojo* тощо. Такі сполучення, особливо якщо вони є практично складними найменуваннями або термінами (*estación radar*, *vuelo charter*, *doping control*, тощо), а не оцінно-характеристичними або емоційно-експресивними висловами, можна віднести до особливого типу синтаксичного словотвору, а саме до номінативних аналітичних конструкцій, еквівалентних словам [3, с. 82-83].

Існують також так звані індивідуально-стилістичні неологізми. Це слова або словосполучення, які утворюються поетами, авторами для додання образності художньому тексту.

Х. Касарес поділяє неологізми у відповідності до їх призначення на кілька груп [4, с. 230]. Так, неологізми першої групи з'являються для номінації реалій і понять, які раніше не існували в житті народу: *grant* (форма додаткового фінансування наукових досліджень у вигляді певних дотацій), *hamburguesa* (гамбургер), *gigabyte* (гігабайт) та ін.

Неологізми наступної групи створюються для номінації явищ, які вже мали місце в житті суспільства, але не одержали з різних причин, зокрема причин ідеологічного характеру, свого найменування: *extrajudicial* (позасудовий, той, що перебуває за межами судочинства).

До третьої групи входять неологізми, які позначають реалії, що не існують у дійсному житті, але прогнозовані за певних умов. Наприклад, ситуація, що може виникнути у результаті використання ядерної зброї: *invierno nuclear* (ядерна зима).

Четверту групу неологізмів становлять лексичні одиниці, які дублюють слова з тим же значенням. Це можуть бути повні (ідеографічні) синоніми, тотожні за значенням і стилістичним забарвленням: *providencial* (історичний).

За сферою вживання неологізми здебільшого є міжстильовими, інакше кажучи, – вживаються у всіх функціональних стилях мовлення: *yogur* (йогурт), *interbancario* (міжбанківський), *narcotráfico* (наркобізнес). Однак багато неологізмів більше властиві певному стилю: науковому (*clonar* – клонувати, *radiobiología*, *radioecología*); публіцистичному (*integrador* –інтегратор); діловому або розмовному (*pagar en metálico* – платити готівкою).

Окрема частина неологізмів має ще більш вузьку сферу вживання, застосовуючись: в економіці (*indexación* – індексація, *leasing* – лізинг, *macroeconomía* – макроекономіка), у політиці (*ideología* – ідеологія), в інформатиці (*interactivo* – інтерактивний), у техніці (*megabyte* – мегабайт), у масовій культурі (*compactdisk* – компакт-диск, *massmedia* – мас-медіа, *grupopor* – поп-група), у спорті (*basketball* – баскетбол), у релігії, тощо [1, с. 70].

За стилістичним забарвленням неологізми здебільшого стилістично нейтральні (*narcomafia* – наркомафія). Однак частина нових лексичних одиниць має відтінок пониження або піднесеності. До першого належать просторічні одиниці, жаргонізми, до другого – неологізми, що мають відтінок офіційності [1, с.87]. Лексичні одиниці, що мають оціночні й емоційні властивості, можуть виражати зневагу, несхвалення або іронію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виноградов В. С. Лексикология испанского языка. К., 1997. 254 с. М: Высшая школа, 2003. 246 с.
2. Степанова М. Д. Аспекты синхронного словообразования // Иностранный язык в школе. 1972. № 3. С. 4-12.
3. Arntz R., Pitch H. Introducción a la terminología. Trad. de A. de Irazazabal... et al., Fundación German Sánchez Ruiperez. Madrid: Piramide, 1995. 382 p.
Casares J. Novedades en el diccionario académico. М., 1997. 190 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л. Л. Ткаченко.

УДК 811.111:81'42

Гостра Т.В.

ВІДТВОРЕННЯ ЖАНРУ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО КІНО В ПЕРЕКЛАДІ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

В статті подається поверхневий аналіз жанру документального кіно та його субжанрів, окреслюються основні проблеми відтворення лексико-семантичної складової текстів документального кіно в перекладі.

Ключові слова: документальне кіно, жанр, субжанр, переклад, лексика.

The article presents a superficial analysis of the genre of documentary cinema and its sub-genres, outlines the main problems of reproducing the lexico-semantic component of texts of documentary cinema in translation.

Key words: documentary, genre, sub-genre, translation, vocabulary.

Кіномистецтво посідає особливе місце серед видів людської творчості. Завдяки своєму креалізованому характеру воно надає можливість реалізувати авторський задум одночасно у декількох вимірах через синхронний вплив як на візуальне, так і слухове сприйняття реципієнта. Кіно, як жанр мистецтва, має необмежений герменевтичний потенціал, що робить його ідеальним інформативним медіатором як всередині однієї культури, так і в міжкультурній комунікації. З точки зору інформативної функції, найефективнішим жанром кіномистецтва можна вважати документальне (неігрове) кіно, головними темами якого зазвичай виступають цікаві події, культурні явища, наукові факти, гіпотези, а також відомі персони та суспільства. Сама по собі документалістика викликає жвавий інтерес у глядача будь-якої національності, однак, в результаті транслявання в іншу культуру, до звичайної цікавості додається й почуття екзотичності показуваного. Адекватне відтворення оригінального повідомлення та збереження лінгвокультурного потенціалу документальної кінострічки створює цілу низку специфічних перекладацьких задач, що їх потрібно вдало розв'язати перекладачу в процесі перекладу. Актуальним видається вивчення найбільш вдалих та невдалих трансляторних кроків під час відтворення текстів документального кіно для теорії та практики перекладу.

Першочерговим завданням перекладача, на нашу думку, є виокремлення жанр-текст-типологічних особливостей документального кіно, що передбачає детальне вивчення центральних понять та дефініцій в рамках цього жанру. Документальним кіно – це складний, комплексний жанр, підготовка та робота над яким займає тривалий час: відбирається життєвий і документальний матеріал, на основі якого і створюється сценарій. Структура документального фільму різноманітна: використовується як постановочна, так і репортажна зйомка, натурні та інтер'єрні зйомки, архівні відео- та фотоматеріали. Серед основних видів документального кіно виділяють: подієву хроніку, кінолітопис, кінофіксацію для спеціальних цілей, авторську журналістику та саме мистецтво. Серед субжанрів

документального кіно виділяють істинно документальне кіно, освітні фільми та мокументарі. Істинно документальним кіно експерти вважають лише таке, що було повністю зняте за допомогою прихованої камери, його називають авангардом сучасного кіномистецтва і викликає жвавий інтерес серед кіноманів. Освітні фільми призначені для показу в школах та інших освітніх закладах. Дослідники виявили, що матеріал, поданий у вигляді кінострічки засвоюється учнями краще, ніж той, що було переказано вчителем. За кількісним показником освітні фільми посідають центральне місце серед субжанрів документального кіно. Мокументарі, яке ще часто називають псевдо-документальним кіно, описують вигадані або замасковані під реальність події. Іноді для більшого ефекту в ньому беруть участь відомі персони або реальні професіонали. Комедійні мокументарі використовуються в якості пародії та сатири.

Усі субжанри документального кіно апелюють до різних пластів лексики. Так, істинно документальне кіно, що висвітлює різні журналістські розслідування в найрізноманітніших галузях, може включати в себе побутову та професійну лексику, сленг, професіоналізми, арго та ін., адже в кадрі показується природне спілкування представників певної сфери науки, промисловості, бізнесу або політики. Освітні фільми можуть бути насичені етно-, культурно- та науково специфічною лексикою, що може не входити в фонові знання реципієнта. Мокументарі як субжанр з комічною складовою може включати в себе використання різних видів лексики, комбінування реєстрів, включення комічних ситуацій, каламбурів, алюзій та інтертекстуальних вставок. Переклад текстів кожного з усіх вищезазначених субжанрів ставить перед перекладачем низку специфічних задач, розв'язання яких вимагає залучення широкого спектру методів аналізу, різноманітних перекладацьких трансформацій, включно з адаптивними та креативними підходами до відтворення тексту в приймаючій культурі.

Отже, документальне кіно представляє собою складний та комплексний жанр, що включає в себе три основні субжанри: істинно документальне кіно, освітній фільм та мокументарі. Кожен із зазначених субжанрів має специфічну природу, що має особливе відображення саме лексико-семантичному рівні. Адекватне відтворення лексико-семантичної специфіки документального фільму ставить перед перекладачем цілу низку трансляторних задач, вирішення яких вимагає залучення складного комплексу до перекладацьких методів аналізу, а також широкого спектру перекладацьких трансформацій, включно з адаптивними та креативними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кино: Энциклопедический словарь / Гл. ред. Юткевич С. И. – Москва: Советская энциклопедия, 1986.
2. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода. Учебное пособие / В.Н. Комиссаров. – Москва: ЧеРо, 1999. – 136 с.
3. Лотман Ю. М. Семиотика кино и проблемы киноэстетики / Ю.М. Лотман // Об искусстве. – Таллин: Ээсти Раамат, 1973. – С. 153 – 189.
4. Основные виды документального кино [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.fainaidea.com/archives/35422>
5. Pinel, V. Vocabulaire technique du cinema / V. Pinel – Paris : Nathan, 1996. – 592 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.В. Гізер

ЖАНРОВА СТРУКТУРА РОМАНУ ВИХОВАННЯ У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ

У статті розглянуто особливості жанрової структури роману виховання в літературознавчій рецепції.

Ключові слова: роман виховання, жанрові ознаки, елементи сюжетної структури.

The article deals with the peculiarities of the genre structure of the novel of upbringing in the literary reception.

Key words: novel of upbringing, genre traits, elements of the story structure.

Проблема розвитку жанрів і жанрових різновидів – одна з найважливіших проблем теорії та історії літератури. Особливу увагу привертає жанр роману. Його природна здатність до змін і утворення різноманітних модифікацій обумовлює постійний інтерес науковців до питання типологізації романних різновидів. Роман (фр. Roman – романський) – епічний жанровий різновид, місткий за обсягом, складний за будовою прозовий епічний твір, у якому широко охоплені життєві події, глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів [2, с. 6].

Велику увагу дослідники приділяють такому жанровому різновиду як роман-виховання. Більшість літературознавців дотримуються думки, що вперше дефініція «роман виховання» з'являється у праці німецького літературознавця Х.Ф. фон Бланкенбурга «Versuch über den Roman» («Дослідження роману») (1774) [2, с. 4].

У своєму трактаті Х. Ф. фон Бланкенбург пропонує розрізняти епопею та роман, проголошуючи останній поетичним жанром. Х. Ф. фон Бланкенбург стверджує, що власне суспільні умови визначають «обличчя» жанрів, наводячи як приклад античний епос. Вчений уперше розробив оригінальну теорію німецького просвітницького роману виховання та вбачав завдання авторів просвітницької прози у художньому зображенні процесу виховання й етапів становлення головного героя. Основою романного жанру для нього стала «внутрішня історія» людини [2, с. 7].

У науковий дискурс термін «Bildungsroman» ввів К. Моргенштерн у трьох працях, написаних у 1820-х рр. – «Über den Geist und Zusammenhang einer Reihe philosophischer Romane» («Про дух і контекст ряду філософських романів») (1817), «Ueber das Wesen des Bildungsromans» («Про сутність роману виховання») (1820), «Zur Geschichte des Bildungsromans» («До історії роману виховання») (1824) [4, s. 15]. У студіях К. Моргенштерна розглядалися проблеми становлення та генези німецького роману виховання й наголошувалося на тому, що внаслідок специфічної організації сюжету, в якому визначальним є процес формування героя, твір здатний впливати й на виховання читача. Вершиною жанру роману виховання дослідник вважав «Роки навчання Вільгельма Майстера» [4, s. 17].

В. Дільтей підкреслював, що у німецьких романах виховання «завжди є певна схожість з біографічними романами, враховуючи, що вони теж описують життя героя від дитинства й шкільних років. Цей внутрішній погляд на життєвий шлях приводить до того, що значні моменти зображені у типовій формі. Найдосконаліший приклад подібного віддзеркалення – «Том Джонс» Г. Філдінга. Проте роман виховання відрізняється від більш давніших біографічних романів тим, що відтворює свідомо і творчо загальнолюдське у життєвому шляху конкретної людини [3, s. 120].

За В. Дільтеєм, у романах цього різновиду закономірний розвиток героя розглядається на прикладі життя індивіда, кожен з його рівнів має свою цінність, але водночас є й основою вищого рівня досконалості. Непорозуміння та конфлікти у житті героя роману виховання

стають необхідними етапами на шляху індивіда до зрілості та гармонії. Такий оптимізм розвитку особистості В. Дільтей вбачає у «Вільгельмі Майстері» Й.В. Гьоте [3, s. 120].

В літературознавстві роман виховання традиційно розглядався в рамках категорії жанру, тобто як один із видів художньої цілісності, що володіє своїми конститутивними ознаками: типом героя, певною структурою, стійкими сюжетними мотивами.

М. Бахтін у роботі «Роман виховання та його значення в історії реалізму» [1, с. 13] сформулював головну відмінність цього романного різновиду від інших: це категорія мінливого героя. До жанрових ознак роману виховання також належать: авторська позиція, реалізація героєм, в процесі формування, «заданої» програми; зображення процесу виховання в русі героя від дитинства до зрілості; дидактичність фіналу, обумовленість підсумків формування героя протягом усього його життям; функція другорядних персонажів як «вихователів» по відношенню до головного героя; показ становлення людини в тісній взаємодії із середовищем.

Сюжет роману виховання будується на основних періодах життєвого шляху: народження, дитинство, роки навчання, шлюб, влаштування життєвої долі, праця та справи, смерть. Саме ці етапи в розвитку особистості найчастіше розглядаються в романі виховання. Традиційним його фіналом є становлення героя в суспільстві та знаходженням внутрішньої гармонії, що майже збігається з періодом зрілості. Важливою особливістю роману виховання є трактування людського характеру. У романі виховання характер героя набуває сюжетного значення. Розглядаючи жанрові структури роману виховання, М. Бахтін виділяє такі підтипи:

1. циклічний – шлях людини від дитинства через юність і зрілість до старості з розкриттям усіх суттєвих внутрішніх змін в характері та поглядах людини, які відбуваються в ній зі зміною її віку;
2. певний типовий шлях становлення людини від юнацького ідеалізму та мрійливості до зрілої тверезості та практицизму. Цей шлях може ускладнюватися різними ступенями скепсису та резін'яції (повна покірність долі, відмова від життєвої активності, покірливе смиренність, підпорядкування);
3. біографічний (автобіографічний) тип. Циклічність тут не наявна, становлення здійснюється в біографічному часі, воно проходить через неповторні індивідуальні етапи і є наслідком сукупності життєвих умов та подій, що змінюються, діяльності та роботи;
4. дидактико-педагогічний роман, в основі якого лежить педагогічна ідея, що розвивається протягом усього сюжету або входить в нього як вставний елемент;
5. історичний роман. Становлення людини в ньому розглядається в нерозривному зв'язку з історичним становленням, як таке, що відбувається в реальному історичному часі з його необхідністю, повнотою та глибокою хронотопічністю.

Жанрова природа роману виховання визначила досить стійку сюжетну схему з трьома складовими частинами:

1. дитинство (іноді – родовід героя) та отрочтво;
2. роки навчання і роки мандрів;
3. самовизначення героя [1, с. 16].

Відповідними є ще й такі елементи сюжетної структури роману виховання: хибні погляди та помилки при виборі друзів, обрання професії, життєвих орієнтирів, розчарування в коханні, у сталих традиційних цінностях, інтелектуальні та моральні крайнощі, в яких герой випробовується на міцність.

Художня природа німецького роману виховання дозволяє зіставити його з англійським романом виховання. Англійський роман виховання зосереджує увагу на морально-психологічних питаннях, йому властива моралізаторська тенденція («Пригоди Олівера Твіста», «Девід Копперфілд» Ч. Діккенса).

Американський роман виховання має специфічні особливості. Його сюжетною основою є процес становлення головного героя, поступове особистісний розвиток і самовизначення, пошук можливості самоствердження в суспільстві і самореалізації. Важливу

роль відіграє навколишнє середовище, а також події, які відбуваються з героєм, що впливають на формування його особистості. Роман виховання будувався на описі дитячих і юнацьких років героя, періоді його дорослішання, і був пов'язаний з поняттям «американська мрія» («Шлях до достатку», «Автобіографія» Б. Франкліна) [1, с. 20].

Таким чином, можна виділити наступні жанрові особливості західноєвропейського роману-виховання: авторська позиція, зображення процесу виховання героя від дитинства до зрілості; дидактичність фіналу, обумовленість підсумків формування героя всім його життям; функція другорядних персонажів як «вихователів» по відношенню до головного героя; тісний контакт людини з середовищем в процесі становлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бахтін М. М. Роман виховання. Тернопіль : Видавець Стародубець, 1999. – 105 с.
2. Гайжюнас С. В. Роман воспитания: (Динамика жанровой структуры). Вильнюс : Радуга, 1999. – 52 с.
3. Dilthey W. Zur Geschichte des Deutschen Bildungsromans : hrsg. von Rolf Selbmann. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1988. – S. 120–122.
4. Morgenstern K. Zur Geschichte des Bildungsromans (1824): hrsg. von Rolf Selbmann. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1988. – S. 73.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А. А. Висоцький

УДК 81'42

Гусак А. Д.

БАЗИСНІ ЗАСАДИ КОРПУСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

Стаття присвячена корпусній лінгвістиці й поняттю «корпус текстів», визначено об'єкт і предмет корпусної лінгвістики, напрями експлуатації й аналізу корпусу текстів, зазначено програмні засоби для використання корпусу текстів.

Ключові слова: корпусна лінгвістика, корпус текстів, корпусний менеджер, корпусний аналіз, масив текстів.

The article is devoted to corpus linguistics and the definition of "text corpus", defines the object and subject of corpus linguistics, directions of operation and analysis of text corpora, the software for use of text corpus.

Key words: corpus linguistics, text corpus, corpus manager, corpus analysis, set of texts.

Значні масиви текстів, що накопичувалися впродовж багатьох століть, потребують категоризацію, систематизацію, анування й архівування, а стрімкий розвиток і досягнення у сфері інформаційних технологій створили місце, де можна втілити ідеї дигіталізації текстів. Синтез інформаційних технологій і мовознавства посприяли утворенню нового напрямку – комп'ютерної лінгвістики. Так, для зручності роботи з великими обсягами текстів різних функціональних стилів формувалися певні корпуси текстів, що у 60-х роках ХХ століття стало предметом дослідження нової галузі мовознавства – корпусної лінгвістики. Це допомогло без великих зусиль за декілька секунд здійснювати пошук у лінгвістичних корпусах, одержувати дані про частоту словоформ, лексем, граматичних категорій, сполучуваність, відстежувати зміни мовних одиниць у різні хронологічні періоди [1, с. 8].

На сьогоднішній день корпуси текстів широко використовують у лексикографії, стилістиці, судовій лінгвістиці, перекладознавстві, соціолінгвістиці, методиці навчання і вивчення іноземних мов тощо.

Корпусна лінгвістика визначається як прикладна наукова дисципліна, що досліджує загальні принципи побудови, обробки та застосування даних текстових масивів із використанням сучасних комп'ютерних технологій. Під корпусом текстів розуміють великий за обсягом, в електронному вигляді, уніфікований, структурований, розмічений, філологічно компетентний масив мовних даних, створений для вирішення конкретних лінгвістичних завдань [2, с. 3; 1, с. 9].

У межах корпусної лінгвістики мова розуміється як соціальне явище, що описується у певному мовленнєвому акті – взаємодія між членами певного мовного суспільства.

Корпусній лінгвістиці властива подвійна природа, оскільки вона вивчає як теорію й практику створення корпусів, так і власне мовні корпуси. Предметом корпусної лінгвістики виступають теоретичні основи і практичні механізми створення та експлуатації мовних корпусів [3, с. 10; 1, с. 10].

Результати корпусного аналізу допомагають відійти й абстрагуватися від суб'єктивної думки вченого, а навпаки, використовувати отримані дані для формулювання якісних нових висновків про мову, займатися її об'єктивним вивченням. На думку Л.Ричкової, матеріал корпусу дозволяє не лише оптимізувати і об'єктивізувати лінгвістичні дослідження, але і повному окреслити багато традиційних лінгвістичних понять [4, с. 185; 1, с. 10].

Емпіричний напрям корпусної лінгвістики відрізняє її від традиційного методу вивчення мовного матеріалу. Так, наприклад, простежується переорієнтація об'єкта дослідження в традиційній лінгвістиці з «мови» на, у корпусній лінгвістиці, «мовлення» [1, с. 16-18].

На сьогоднішній день вирізняють окремі піднапрями залежно від конструкції, експлуатації й аналізу корпусних даних за такими параметрами:

- формат представлення текстів у корпусі (*mode of communication*), містять тексти в усній чи писемній формі;
- корпуснобазовані (*corpus-based*) vs. корпуснокеровані (*corpus-driven*) дослідження;
- режим накопичення даних у корпусі (*data collection regimes*), безпосередньо залежать від тих лінгвістичних завдань, заради вирішення яких і створюється корпус;
- використання анотованих (*annotated*)/неанотованих (*unannotated*) корпусів.
- повне врахування (*total accountability*) vs відбір даних (*data selection*), залежно від способу експлуатації корпусу.
- багатомовні (*multilingual*) та одномовні (*monolingual*) корпуси [5, 3-21; 1, с. 21-23].

Певні передумови передбачають доцільність створення й використання корпусів:

1. Великий обсяг корпусу забезпечує типовість даних.
2. Для об'єктивного вивчення у корпусі зберігаються дані різного типу в їхніх природній контекстній формі.
3. Масив текстів може використовуватися багаторазово й у різних цілях [3, с.8; 1, с. 53].

Так, *корпус текстів* є машиночитаним, збалансованим, репрезентативним зібранням особливо розмічених(анотованих) текстів, відібраних згідно фіксованих параметрів для досягнення визначеної лінгвістичної мети та досліджуваних нелінійно за принципом гіпертексту [1, с. 58].

Одними із перших лінгвістичних корпусів постає Браунівський корпус (The Brown Corpus) і Ланкастерський корпус (the Lancaster-Oslo-Bergen Corpus), що дали можливість проводити різноаспектні філологічні порівняння двох варіантів англійської мови (американського і британського) на текстах різних жанрів, доступних комп'ютерній обробці.

Із найсучасніших лінгвістичних корпусів слід відзначити Британський національний корпус (British National Corpus), що містить 100 млн. слів, Банк англійської мови (the Bank of English) на 2012р. містив 650 млн. слів, the International Corpus of Learner English та 25-мільйонний the Hong Kong University of Science and Technology Learner Corpus, що містить тексти англійською мовою, створені винятково носіями китайської мови [1, с.35-45].

Задля зручного використання корпусів були створені спеціальні програми, так звані корпусні менеджери, призначені для пошуку даних у межах корпусу, отримання статичної інформації й наданні її користувачу у вигляді конкордансу (наприклад, LEXA, MonoConc, MicroConcord, TACT, WordSmith, WordCruncher, EXMARALDA Corpus-Manager(Co-Ma)[1, с. 92].

У царині сучасний філологічних досліджень, під корпусом текстів розуміють *комп'ютерну базу даних*. У процесі створення корпусів застосовують певні програми, зокрема програми автоматичної розмітки. Наприклад, задля морфологічного й синтаксичного аналізу використовують такі засоби як теггери (taggers) і парсери (parsers). Так, корпусні менеджери здійснюють пошук конкретних словоформ по лемах або у вигляді розривної/нерозривної синтагми, пошук словоформи по набору морфологічних ознак. Можна отримати дані про частоту словоформ, лексем, граматичних категорій, про спільну зустрічальність лексичних одиниць, особливості їх сполучуваності, управління тощо [1, с. 93].

На сучасному рівні розвитку інформаційних і комп'ютерних технологій дослідники мають змогу відстежувати динаміку змін лексичного складу мови, аналізувати вживання й частоту застосування лексичних одиниць у різних жанрах, стилях, різних авторів, досліджувати функціонування граматичних та синтаксичних одиниць [1, с. 105].

Так, у теоретичному аспекті корпус текстів може використовуватися для перевірки й доведення гіпотез і теорій. Прикладні лінгвісти, вчителі, перекладачі широко застосовують електронні масиви текстів для навчання іноземної мови. У комп'ютерній лінгвістиці корпус текстів послуговує засобом творення комп'ютерних моделей мови. Вагоме значення корпуси мають для розробки і налаштування різних автоматизованих систем як інформаційний пошук, машинний переклад, розпізнавання мови [1, с. 105-106].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жуковська В. В. Вступ до корпусної лінгвістики: навч. посіб. / Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 142 с.
2. Захаров В. П. Корпусная лингвистика: учебно-метод. пособие. / С.-Пб., 2005. 48 с.
3. Захаров В. П., Богданова С. Ю. Корпусная лингвистика: учебник для студентов гуманитарных вузов / Иркутск: ИГЛУ, 2011. 161 с.
4. Рычкова Л. В. Проблема састауны хаб'екта у у корпусах славянскімоу і лінгвістычных базах дадзеных. Мовознаўства. Літэратура. Культуралогія. Фалькларыстыка. XIII: матэрыялы міжнароднага міжнароднага з'езда выстаў. Доклады беларускай дзлегацыі. Мінськ, 2003. С. 184–195.
5. MacEnery T., Hardie A. Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice. Cambridge University Press, 2012. 294 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А. О. Цапів

УДК 81-42: 821.161.2-31

Дегтярьова В. І.

ОБРАЗ АВТОРА В НАРАТИВНІЙ СТРУКТУРІ РОМАНУ «СПОКУТА» ІЄНА МАК'ЮЕНА

У статті розглядається наративність тексту, яка є особливим прийомом текстотворення та виступає обличчям наратора у художньому творі.

Ключові слова: точка зору, фокалізація, образ автора.

The article deals with the the narrativity of the text which is a special technique of text-making and acts as the face of a narrator in a work of art.

Key words: point of view, focalization, image of the author.

Художній твір – це свого роду модель світу, життя та соціуму очима автора. На певному етапі вибудови тексту саме точка зору є вирішальною у питанні – чиїми очима буде переданий світ тексту – очима та мисленням наратора чи персонажа.

Побудова наративної структури тексту більше нагадує ієрархічну модель, аніж горизонтальну лінійну пряму комунікації. Центральним предметами сучасних лінгвістичних досліджень стали образ наратора та моделі нарації, які вивчаються багатьма сучасними зарубіжними та вітчизняними науковцями.

За визначення В. Шміда, наратор – адресант фіктивної наративної комунікації. Поняття є достить поширеним, його ототожнюють з розповідачем чи оповідачем. В. Шмід визначив основні риси наратора: всезнання та всюдисущість, здатність проникнути у найбільш потаємні закутки свідомості персонажів, наявність певної точки зору на події та ситуації, функції фігури наратора полягають у тому, що не автор, а він відповідає за правдивість переказної історії, події тощо [4, с. 64 – 65].

За визначенням М. Легкого, наратор є мовно-стилістичний епіцентр викладу. Наратор – особа фіктивна, вигадана автором, похідна від його свідомості [3, с. 10]. «Спокута» – це і назва роману І. Мак'юена, і назва роману сімдесяти-семилітньої Брайоні Талліс, фактично маємо «роман у романі», два фокуси нарації, і водночас, семіотика назви в романі остаточно розширюється, вона просочує весь твір, стаючи узагальненим метафізичним символом у житті головних персонажів.

Отже, що на загальному рівні побудови тексту, функція точки зору та наративності структури тексту полягає у своєрідному вибудовуванні світу художнього тексту, відборі певних подій художнього світу і те, як саме вони будуть презентовані. Це є підтвердженням того факту, що автор повинен обрати чи навпаки відсіяти певні події, висвітлити і виставити на передній план одні, натомість приховати чи замовчати інші; а згодом органічно та послідовно ввести ці події у світ художнього тексту [2, с. 300].

Визначаємо наявність постмодерних наративних форм у романі «Спокута», пов'язаних із авторською грою з наративними техніками та формами художньої суб'єктності. Гра з нарацією в романі відбувається в модерністській площині, де літературний текст стає життєтекстом. У романі представлено життєтекст не автора й персонажа, а персонажа, який фрагментарно бере на себе функцію наратора, й інших персонажів, життя яких проходить через різні фікційні трансформації. Це реалізовано в наративних особливостях й у побудові сюжетних ліній роману [1, с. 200].

Наратор дає зрозуміти, що такий погляд на драму помилковий, тобто класицистичні постулати піддаються іронії: *"The play she had written for Leon's homecoming was her first excursion into drama, and she had found the transition quite effortless. **It was a relief not to be writing out the she saids, or describing the weather or the onset of spring or her heroine's face – beauty, she had discovered, occupied a narrow band.** Ugliness, on the other hand, had infinite variation. A universe reduced to what was said in it was tidiness indeed, almost to the point of nullity, and to compensate, every utterance was delivered at the extremity of some feeling or other, in the service of which the exclamation mark was indispensable. The Trials of Arabella may have been a melodrama, but its author had yet to hear the term. **The piece was intended to inspire not laughter, but terror, relief and instruction, in that order, and the innocent intensity with which Briony set about the project – the posters, tickets, sales booth – made her particularly vulnerable to failure.** She could easily have welcomed Leon with another of her stories, but it was the news that her cousins from the north were coming to stay that had prompted this leap into a new form"* [5, с. 4]. Таким чином, використовуючи прийом іронії, який розкривається у ставленні до описуваних подій, допомагають читачу легше сприйняти та зрозуміти оповідь наратора.

Отже, проблема автора і надалі залишається однією з найдискусійніших у сучасній лінгвістиці тексту. Різні витлумачення категорії образу автора – це спроба дослідників визначити присутність автора у тексті, простежити точку зору та фокалізацію автора у тексті.

Узагальнюючи потрактування образу автора в контексті роботи актуальним вбачаємо визначення образу автора, як художнього двійника реальної особистості письменника, змодельоване ним уявлення про себе і відтворене у свідомості читача.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондарко А. В. К проблеме соотношения универсальных и идиотнических аспектов семантики: интерпретационный компонент грамматических значений [Текст] / А. В. Бондарко. – К., 1992. – 250 с.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс [Текст] / В. И. Карасик. – Волгоград : Изд-во «Перемена», 2002. – 477 с.
3. Легкий М. З. Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка [Текст] / М. З. Легкий. – К., 1997. – 177 с.
4. Френтенберг О. М. Миф и литература [Текст] / О. М. Френтенберг. – М. : Изд-во «Вост. лит.», 1998. – 800 с.
5. McEwan Ian Atonement / Ian McEwan // Trans. by Chris Frazer Smith. – United Kingdom, 2011. – 371 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.М. Суворова

УДК 811.111'367.627

Дикун О.А.

ЧИСЛІВНИКИ ТА ДЕНУМЕРАЛЬНІ КОНСТРУЮВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ ТА ФУНКЦІЙНИЙ ПАРАМЕТРИ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНЬОГО ТА ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСІВ)

У статті описано специфіку функційного навантаження числівників та денумеральних конструювань сучасної англійської мови.

Ключові слова: числівник, дискурсивні слова, семантичний аналіз, функції числівника.

The article describes the peculiarities of functional loading of numerals and denumeral constructions of modern English.

Key words: numeral, discursive words, semantic analysis, functions of the numeral.

У сучасній функціонально, комунікативно й антропоцентрично зорієнтованій лінгвістиці найважливішою категорією міжособистісного спілкування стає дискурс. Зростає інтерес до семантичних і прагматичних особливостей мовних одиниць, що формують його структуру – дискурсивних слів [1, с. 115].

Термін «дискурсивні слова» з'явився порівнено недавно, тому немає чіткого визначення й однозначного його розуміння. Останнім часом вийшло чимало праць, об'єктом аналізу яких є дискурсивні слова: наукові студії А. Баранова, Ф. Бацевича, О. Ілик, К. Кисельової, О. Ковальчук, Т. Космеди, С. Молчанової та інших [1, с. 115]. Такі елементи об'єднані спільною функцією формування структури дискурсу, але належать до різних частин мови (сполучники, прийменники, прислівники, займенники, вигуки, частки, вставні й модальні слова, числівники).

Кожний із числівників реалізує загальну сему числа, що дає йому підстави бути співвіднесеним з рядом слів загального значення числа, а також конкретну сему числа, яка відокремлює один числівник від іншого. Числівники англійської мови поліфункціональні. Це виявляється в номінативно-квантитативній функції, за допомогою якої виражаються результати пізнання кількісних відносин об'єктивного світу; в когнітивній функції, яка узагальнює й аналізує складний, ступінчатий шлях пізнання кількісної реальності; в

прагматичній функції, яка здійснює емоційно-вольовий вплив на адресата в умовах фразеологічного контексту; в словотвірній функції денумеративів.

Семантична еволюція (дескриптивний метод) числівників віддзеркалює генезу пізнання людини від конкретного до абстрактного, від назв речей до кількісних одиниць. Процес пізнання кількісних відносин віддзеркалюється як у структурі числівників, так і в їхній внутрішній формі.

Семантичний аналіз англійських числівників вказує на тенденцію розвитку значення від невизначеного до конкретного: числівник *hundred* (велика десятка) – 100; *thousand* (велика сотня) – 1000; *million* (велика тисяча) – 1000 000; *milliard* (великий мільйон) – 100 000 000. У своєму розвитку ці числівники повторюють еволюцію раніших числівників через те, що вони усі позначають невизначену кількість за єдиною моделлю: *a thousand pardons, a million times* [3, с. 50].

Складний та тривалий розвиток англійських числівників – є одним з циклів загальної еволюції пізнання значення нумеральних одиниць – від конкретного до невизначеного значення, потім до визначеного та знову до невизначеного кількісного значення.

У роботі було виявлено, що числівникам англійської мови притаманні риси інформативності, динамізму, термінологічності, стабільної кореляції з одиницями лексико-семантичного поля кількості, регулярних семантичних зсувів, словотворчої валентності. В умовах оточуючого контексту (малого та великого) числівники модифікують функції в залежності від характеру спілкування, текстового регістру, дискурсу. Поліфункціональність числівників є дискурсивно орієнтованою.

Номінативна функція числівників полягає в позначенні результатів пізнання (*three acres of land*). Статус числівників серед лексичних засобів вираження кількості визначається їх дистинктивними ознаками. Доцентрова сила числівників зумовлюється їх регулярною співвіднесеністю з натуральним рядом чисел, можливістю позначення будь-яких множин, вживанням їх у прямому (*two apples*) і непрямому ліченні (*two pounds of apples*), здатністю замінювати інші позначення чисел (*pair, dozen, score*). Відмінність числівників полягає у специфіці позначення числового поняття як одного із атрибутів просторових форм. Число позначає не лише поняття міри предметів, а й вказує на зв'язок явищ. Семантична унікальність парадигми числівників виявляється у реалізації інваріантної семи числа. Числівники є носіями основних неускладнених сем числа [2, с. 182].

Нумеративна функція числівників проявляється у номінації процесів над числами, а не предметами (*twenty=10x2*). У газетних (спортивних та економічних текстах), художніх (діалогічних текстах та словах автора) типах дискурсу числівники актуалізуються поліаспектно та поліфункціонально: вони, в основному, виконують квантитативну функцію, що свідчить про їх тяжіння до дискретних одиниць, позначення їх характеристик у преференційному плані.

Словотворча, епідигматична функція числівників об'єктивується існуючою парадигмою денумеративів, утворених за моделями макросистеми, детермінованих дискурсивними орієнтирами. Висока комбінаторика числівників проявляється на рівні дериватів: *two, twice, two-headed, two-paged, two-seater*. Серед денумеративів зустрічаються в основному іменники і прикметники (*one-up – той, хто не має переваги*), дієслівні денумеративи утворюються, в основному, шляхом конверсії (*to one-up – мати перевагу на одне очко, старатися виграти*), у денумеральній ад'єктивній парадигмі основи числівника сполучаються із суфіксами *-fold, -some, -th* (*thirteen + -some = thirteensome*), у прислівниковій парадигмі із *-ce* (*one + -ce = once*).

Емпіричні факти текстів різних типів дискурсу свідчать про те, що числівники в умовах синтагматики спроможні реалізувати значення приблизної або невизначеної кількості (*approximately 400 people*). Ця тенденція є ілюзорною для спортивних та економічних текстів, позначених лаконічністю, точністю інформації та діловитістю стилю.

Синтаксична функція числівників англійської мови описана шляхом аналізу простих та складних паремій та виявлено домінуючу синтаксичну функцію – атрибутивну (метод кількісного аналізу).

Прагматична функція числівників реалізується у фразеологічному контексті, в їх емоційно-експресивному впливі на адресата (*once, only, oneness*). Семантична еволюція фразеологічних одиниць з числівником представлена генезисом від точного кількісного до невизначеного кількісного та до кількісно-оціночного значення. Про семантичну модифікацію числівників у фразеологічних одиницях, їх часткове або повне позбавлення кількісного значення свідчать такі чинники: заміна числівників у фразеологічних одиницях кількісними словами (*for two pins, for a pin – за пусток, за дрібницю, за дурницю*); взаємозамінність числівників у фразеологічних одиницях при збереженні смислу (*to talk ten to the dozen – говорити, не замовкаючи, говорити, не перестаючи*); заміна числівника фразеологічної одиниці іншим словом (*two (company) in distress makes sorrow less – на мину і смерть краса*); опущення числівника у фразеологічній одиниці без зміни полілексемної одиниці (*as drunk as (seven) lords – п'яний, як ніч, як чіп, як плющ, як дим*).

Перспективним вбачаємо вивчення шляхів і способів концептуалізації й метафоризації складового компоненту «числівник» в англійськомовній та німецькомовній картині світу у руслі пареміофонду двох різних культур, оскільки саме він якнайкраще віддзеркалює стереотипи та культурні норми народу, що формувалися в ньому впродовж багатьох років, тобто віддзеркалює його менталітет, його дух.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Павлова І. Числівник як дискурсивне слово в поезії шістдесятників / І. Павлова // *Studia Ukrainica Posnaniensia*. – Vol. 6. – 2018. – С. 115 – 120.
2. Швачко С.О. Дискурсивні характеристики числівників сучасної англійської мови / С.О. Швачко // *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*. – Харків : Константа, 2005. – С. 181 – 197.
3. Medvid O. Numeric words in a cognitive perspective / O. Medvid // *Вісник Українського товариства дослідження англійської мови*. – 2000. – № 1. – С. 49 – 53.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент М.О. Акішина

УДК 81'42:82-31

Дудка К. О.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ САМОТНІСТЬ У РОМАНІ С. АХЕРН «P.S. Я ТЕБЕ КОХАЮ»

Статтю присвячено дослідженню мовних засобів, які актуалізують концепт САМОТНІСТЬ в романі С. Ахерн «P.S. Я тебе кохаю» та виокремленню концептуальних метафор з концептуальним референтом САМОТНІСТЬ.

Ключові слова: *концепт, концептуальна метафора, концептуальний референт, концептуальний корелят.*

The article deals with language means that represent the concept of Loneliness in C. Ahern's novel "P.S. I love you" and defines conceptual metaphors with the conceptual referent of Loneliness.

Key words: concept, conceptual metaphor, conceptual referent, conceptual correlate.

Термін «концепт» має довгу історію та неодноразово піддавався переосмисленню. О. О. Залевська визначає концепт як перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру, яке об'єктивно існує у свідомості людини на відміну від понять та

значень як продуктів наукового опису (конструктів) [1, с. 39]. На думку Д. С. Лихачова, концепт є взаємодією значення слова, поданого у словнику, та особистого і загального досвіду людини, що вміщує емоційну, експресивну та оцінну складові [5, с. 36].

Засобом осмислення концепту виступає концептуальна метафора, механізм якої полягає у розумінні й досвідному переосмисленні пов'язаних з певним мовним виразом сутностей однієї концептуальної царини, до якої вона первісно належить, в термінах іншої [3].

Метою статті є виявлення концептуальних метафор з концептуальним референтом САМОТНІСТЬ у романі С. Ахерн «P.S. Я тебе кохаю».

У романі Сесилії Ахерн “P.S. I love you” («P.S. Я тебе кохаю») розповідається про життя молодої жінки – Холлі Кеннеді, яка страждає від втрати близької людини, свого чоловіка Джеррі. Кожен день після смерті коханого був випробуванням для головної героїні, адже він покинув її саму у цьому великому світі.

Концепт САМОТНІСТЬ постає основою побудови роману та вербалізується за допомогою номінативних одиниць *alone* (40) ‘самотній’, *lonely* (5) ‘самотній’, *loneliness* (3) ‘самотність’.

Головна героїня роману несвідомо відокремлює себе від друзів та рідних. Її чоловік помер від пухлини головного мозку. Після втрати коханого вона замкнулася у собі та дозволила горю поглинути себе: “*Holly held the blue cotton sweater to her face and the familiar smell immediately struck her, an overwhelming grief knotting her stomach and pulling at her heart*” [4]. У наведеному контексті словосполучення *overwhelming grief* ‘всеохопне горе’ експлікує концепт ГОРЕ та дає змогу вилучити концептуальну метафору САМОТНІСТЬ Є ГОРЕ.

Усвідомлення реальності лякає Холлі – Джеррі пішов і вже ніколи не повернеться. Вона зовсім сама, через це, незважаючи на її байдужість до навколишнього світу, в неї починається паніка через відсутність розуміння, що робити далі: “*Panic took over. Apart from the low hum of the fridge and the occasional moaning of the pipes, the house was quiet. She was alone. Gerry was gone and he would never be back. That was the reality*” [4]. Іменник *panic* ‘паніка’ актуалізує концепт ПАНІКА, в основі якого імплікується концепт САМОТНІСТЬ: САМОТНІСТЬ Є ПАНІКА.

Кожна ніч без коханого триває нестерпно довго, Холлі не знаходить спокою у стінах свого будинку: “*Holly drifted from room to room while she sobbed her fat, salty tears. Her eyes were red and sore and there seemed to be no end to this night. None of the rooms in the house provided her with any solace*” [4]. Гіперболічний вираз *there seemed to be no end to this night* ‘здавалося, що ця ніч не скінчиться’ об’єктивує концепт НЕСКІНЧЕННІСТЬ і уможливорює виокремлення концептуальної метафори САМОТНІСТЬ Є НЕСКІНЧЕННІСТЬ.

Друзі Холлі вважають, що вона – найсильніша та найхоробріша людина, яка здатна надихати, тому що продовжує жити попри біль втрати: “*...she’s been the bravest and the strongest person I’ve ever met. She’s an inspiration to us all. Here’s to her finding happiness for the next thirty years of her life! To Holly!*” [4]. Прикметник *brave* у найвищому ступені порівняння експлікує концепт ХОРОБРІСТЬ, в термінах якого осмислюється концепт САМОТНІСТЬ: САМОТНІСТЬ Є ХОРОБРІСТЬ.

Таким чином, у романі С. Ахерн концепт САМОТНІСТЬ отримує різне осмислення – як стан, який пригнічує, призводить до депресії, спроб відмовитися від спілкування та до відсутності бажання жити; та як стан, завдяки якому людина змінюється, знаходить натхнення та сили, щоб гідно прожити своє життя

ЛІТЕРАТУРА:

1. Залевская А. А. Психолингвистический подход к проблеме концепта. Методологические проблемы когнитивной лингвистики : Сб. науч. тр. под ред. И. А. Стернина. – Воронеж: ВГУ, 2001. – 543 с.

2. Македонова О. Д. Концептуальна метафора у сучасному рекламному дискурсі США [Електронний ресурс] / О. Д. Македонова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна, – 2015. – Вип. 58. – С. 107–109. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_58_42_
3. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика / В. А. Маслова. – Минск : ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
4. Ahern C. P.S. I love you [Електронний ресурс] / С. Ahern. – Режим доступу : <https://www.wattpad.com/213205-ps-i-love-you>.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.О. Заболотська

УДК 81'1:316.658.4

Єршова М. С.

МАСМЕДІЙНИЙ ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У статті подано визначення поняття масмедійний дискурс та зазначено його основні різновиди. Розглянуто особливості масмедійного дискурсу у сучасних лінгвістичних студіях.

Ключові слова: дискурс, масмедійний дискурс, типологія, мовна особистість, структурно-семантична організація, змістова складова дискурсу.

The article defines the concept of massmedia discourse and outlines its main variations. Features of massmedia discourse in linguistic theory are considered.

Key words: discourse, massmedia discourse, typology, linguistic personality.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні глобалізаційні тенденції, розвиток новітніх комунікаційних технологій, зростаюча роль інформації у суспільстві сприяли виникненню мас-медійного (медіа-) дискурсу. Як поняття він набув значної популярності внаслідок активного поширення як концепції дискурсу загалом, так і дискурсивного аналізу.

Мас-медійний дискурс вважається сьогодні одним із найважливіших та найактуальніших як практичний ефективний засіб комунікативної дії, оскільки чимало знань про дійсність надходить до сучасної людини опосередковано, через мас-медіа. Важливість мас-медійного дискурсу зумовлюється тим, що в його межах відбувається так званий «діалог культур» – рівноправна взаємодія «Я» та «Іншого», внаслідок чого обидві культури взаємозбагачуються.

Актуальність статті зумовлена теоретичною та практичною вагомістю проблеми мас-медійного дискурсу. Вивчення особливостей функціонування мас-медійного дискурсу є одним із провідних напрямів світової лінгвістики. Теоретичні аспекти зазначеної проблеми висвітлюються у працях Т. А. Ван Дейка, Т. Г. Добросклонської, М. Р. Желтухиної, В. І. Карасика та інших. Останнім часом в Україні спостерігається тенденція підвищення уваги лінгвістів до вивчення дискурсу, зокрема й масмедійного. Цим та суміжними з ним питаннями займаються Ф. С. Бацевич, Є. С. Коваленко, Н. І. Лютянська, О. П. Поліщук, О. І. Свінціцька та інші.

Мета рзвїдки полягає у розгляді змістових особливостей мас-медійного дискурсу та видів структурної організації мас-медійного дискурсу. Відповідно до мети, сформульовано **завдання дослідження**: проаналізувати різні підходи щодо визначення поняття мас-медійного дискурсу, охарактеризувати його структурні та змістові особливості.

Термін “дискурс” використовується у різних значеннях, що дає змогу вченим стверджувати про “розмитість” його поняттєвих меж. Зокрема, поняття дискурсу

асоціюється з усіма виявами комунікації в суспільстві. (комунікативний дискурс) та комунікацією у межах певних каналів (візуальний дискурс). Крім того, дискурс пов'язують з виявом правил спілкування, способів викладу та втілення прагматичної мети мовців (дидактичний дискурс). У багатьох джерелах дискурс сприймається як вияв культурної комунікації. Наприклад, виділяють дискурс модернізму. Зважаючи на етнокультурні особливості спілкування виділяють міжкультурний дискурс. Соціальні, вікові та статеві характеристики учасників комунікації також ототожнюються з типами дискурсу. У таких випадках говорять про політичний дискурс та феміністичний дискурс [5].

У лінгвістиці поняттєвий діапазон терміна “дискурс” теж широкий. З огляду на різноманіття його тлумачень існує таке визначення як “тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву, відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників. Дискурс є синтезом когнітивних, мовних, позамовних чинників, які визначаються конкретним колом “форм життя”, залежних від тематики спілкування. До того ж, дискурс має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів” [1, с. 138].

В умовах сучасного суспільства, де головною рушійною силою є інформація, ключовим видом дискурсу, що реалізує рух соціальної думки і формує концептуальну картину світу людини, є **мас-медійний дискурс**, який ще називають **медіадискурсом**. Його визначають як “сукупність процесів та продуктів мовленнєвої діяльності у сфері масової комунікації у всьому їх різноманітті та складності їх взаємодії” [2, с. 21].

Розглядають це явище і як “тематично сфокусовану, соціокультурно обумовлену мовленнєво-мисленнєву діяльність у мас-медійному просторі” [7, с. 16].

Варто зазначити, що медіадискурс має вигляд ієрархічно організованого континууму текстів, у якому одиниці меншого структурно-змістового об'єму входять до складу більших цілих частин [3, с. 133]. Різновиди мас-медійного дискурсу виділяються залежно від використаних комунікативно-інформаційних каналів і реалізуються завдяки різноманітним мовним засобам і стратегіям. Відповідно до комунікативної функції виділяють такі види масмедійного дискурсу, як публіцистичний дискурс, рекламний дискурс, PR-дискурс [11].

Публіцистичний дискурс визначають як різновид інформаційно-орієнтаційного інституційного дискурсу, що реалізується за допомогою засобів масової комунікації та передбачає свідому та явно виражену авторську актуалізуючу позицію [9, с. 5].

Публіцистичний дискурс передбачає наявність двох комунікантів – автора та реципієнта. В першу чергу, публіцистичний дискурс дозволяє охопити значну кількість адресатів. Інформація, що отримана за допомогою публіцистичного дискурсу, сприяє формуванню у свідомості громадськості політичної, мовної, наївної картини світу [4, с. 30].

Метою публіцистичного дискурсу є повідомлення про явища навколишньої дійсності, її конструювання у текстах для передачі широкому колу осіб. Сучасний публіцистичний дискурс характеризується значною кількістю кліше, готових до сприйняття блоків, зворотів та мовленнєвих стереотипів. З іншого боку, у публіцистиці існує чимало прийомів та форм, що не закріплені у мові та конструюються в умовах певної мовленнєвої ситуації, які використовуються з певною комунікативною метою. виокремлюють феномен, що проявляється через підбір альтернативного плану вираження. Він направлений на інформаційно-емоційний вплив на адресата та досягнення позитивного комунікативного результату. Вищезгаданий феномен виникає у тих випадках, коли безпосередня номінація не відповідає вимогам комунікації [9, с. 10].

Іншим видом мас-медійного дискурсу є рекламний дискурс. Представники комунікативної лінгвістики розуміють це явище як комунікативну структуру, фреймові стратегії функціонування якої в комунікативному просторі реклами визначаються комплексною взаємодією фреймів автора, предмета, адресата та мети рекламного дискурсу. Тобто, він має комунікативний потенціал, який дозволяє активізувати різноманітні вербальні та екстравербальні засоби для адекватного відображення антропоцентричних, когнітивних, комунікативно-функціональних, соціальних і культурологічних факторів контекстуалізації.

Останні формують жанровий контекст рекламного дискурсу з метою реалізації авторської прагматики та досягнення мети комунікації [10, с. 229].

Отже, метою рекламного дискурсу є вплив на свідомість покупця, щоб спонукати його до виконання потрібної дії – купівлі окремого товару. Завданням рекламного дискурсу є переконання адресата в правдивості та істинності рекламного повідомлення.

PR-дискурс, або дискурс у сфері публік рілейшнз, – відносно новий тип мас-медійного дискурсу, спрямований на встановлення зв'язків між інституціями, партіями, окремими політиками і суспільством взагалі [1, с. 140]. Такі зв'язки роблять діяльність організації або політика прозорішою, зрозумілою решті суспільства.

Головне завдання PR-дискурсу це – створення позитивного іміджу інституції чи окремого політичного діяча, формування зовнішнього та внутрішнього соціального політикопсихологічного середовища, сприятливого для успіху цієї інституції чи цього діяча [1]. За допомогою PR-дискурсу здійснюють плановий і постійний зв'язок між організацією та громадськістю, підтримують нормальні відносини. PR-спеціалісти проводять моніторинг свідомості, думок, ставлень і поведінки як усередині організації, так і поза нею. Іншим їх завданням є аналіз впливу політики на спільноту. PR-спеціалісти апробують нові прийоми політики, дій і впливів на спільноту. Вони здійснюють зміни в ставленнях, поведінці всередині певної організації й поза нею. До того ж, вони формують нові або закріплюють старі зв'язки між організацією і спільнотою [1]. Як і кожен з різновидів дискурсу, мас-медійний дискурс має свої структурно-організаційні особливості. Мас-медійний дискурс є процесом та результатом діяльності мовної особистості. Останню визначають як сукупність здібностей та властивостей людини, що зумовлюють породження та сприйняття мовленнєвих творів [9, с. 12].

Модель мовної особистості у просторі мас-медійного дискурсу складається з трьох рівнів: медійно-орієнтаційного, лінгвокогнітивного та мотиваційного [6, с. 37]. Ці рівні мовної особистості підпорядковують організацію мас-медійного дискурсу чотирьом структурним етапам діяльності адресата. Серед них такі, як загальне орієнтування; побудова референтів, про які повідомляє медіа; встановлення відношень між даними референтами; конструювання подій та їх послідовностей [8, с. 9].

Отже, масмедійний дискурс займає чільне місце у сучасних лінгвістичних студіях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Добросклонская Т. Г. Массмедийный дискурс как объект научного описания : Научные ведомости БелГУ. Серия : Гуманитарные науки. Минск, 2014. № 13 (184). Вып. 22. С. 181–187.
2. Желтухина М. Р. О содержании дискурса масс-медиа : Вісник Луганського педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2007. № 11 (128). Ч. 1. С. 27–40.
3. Желтухина М. Р. Функции масс-медиального дискурса : Жанры и типы текста в научном и медийном дискурсе: межвуз. сборник науч. трудов. Орел : ОГИИК, ПФ «Картуш», 2007. Вып. 5. С. 191–201.
4. Каменева В. А. Композиционно-смысловая структура дискурса газетных сообщений как эффективное средство корректировки гендерного дисплея российской и американской лингвокультур С. В. Коломиец // ВестникЧелГУ. Серия: Филология. Искусствоведение. Челябинск, 2009. № 10 (148). Вып. 30. С. 30–35.
5. Карасик В. И. О типах дискурса .Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сборник науч. трудов. – Волгоград : Перемена, 2000. С. 5–20.
6. Карасик В. И. Структура институционального дискурса .Проблемы речевой коммуникации : межвуз. сборник науч. трудов. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2000. С. 25–33.

7. Коваленко Є. С. Рекламний дискурс: лінгвістичні аспекти вивчення . Лінгвістичні студії : збірник наук. праць. Донецьк : ДонНУ, 2009. Вип. 19. С. 314–319.
8. Пастухов А. Г. Медиатексты в дискурсивных сообществах . Язык средств массовой информации как предмет междисциплинарного исследования : материалы 2-й Междунар. конф. М. : МАКСПресс, 2008. С. 209–212.
9. Потапенко С. І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти : монографія Ніжин : Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. 391 с.
10. Пташник М. И. Система реноминативных приемов в современном публицистическом дискурсе (на материале русского, английского и испанского языков): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 – теорія языка Ростов-на-Дону, 2010. 23 с.
11. Романюк С. К. Типологічні особливості рекламного дискурсу . Вісник Житомирського державного університету. Серія : Філологічні науки. Житомир, 2010. № 54. С. 228–231.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С. М. Солдатова

УДК 81'37'42:791.242(73)

Жидкова А.О.

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КАТАКОНЦЕПТУ МІСТИЧНІ АРТЕФАКТИ У СУЧАСНОМУ АМЕРИКАНСЬКОМУ ТЕЛЕСЕРІАЛІ “TEENWOLF”

У статті розглядаються особливості вербалізації катаконцепту МІСТИЧНІ АРТЕФАКТИ, що входить до складу макроконцепту МІСТИКА, у сучасному американському телесеріалі “Teenwolf”.

Ключові слова: концепт, кінотекст, катаконцепт, макроконцепт.

The article deals with the peculiarities of the verbalization of the cataconcept MYSTERY ARTIFACTS, which is part of the macroconcept MYSTERY, in the contemporary American television series Teenwolf.

Key words: concept, cinema text, cataconcept, macroconcept.

Вивчення концепту як одиниці авторської свідомості, що реалізується в художньому тексті, є актуальним питанням для моделювання семантики тексту в сучасній лінгвістичній науці. Концепти характеризують авторський вибір концептуальних пріоритетів і формують індивідуально-авторську картину світу в художньому творі, визначають естетичні домінуючі. Вивченням концепту, його структури та реалізації займалися Н. Д. Арутюнова, О. П. Бабушкін, О. С. Кубрякова, Д. С. Лихачов, З. Д. Попова, В. М. Телія, Р. М. Фрумкіна та ін. [2, с. 195].

Концепт – складне і багатопланове ментальне утворення, до складу якого крім буденно-понятійного змісту входять ще оціночні і релятивнооціночні сенси, що показують ставлення людини до пізнаваного об'єкту [1, с. 155].

Аналіз лексичного значення і внутрішньої форми лексем-репрезентантів концепту на експліцитному, вербальному рівні створює необхідну передумову для подальшого дослідження, метою якого є виявлення імпліцитних смислів, які структурують концепт як фрагмент картини світу письменника. Вербальні репрезентанти концептів слугують підґрунтям для реконструкції концептуальних структур (концептуальних метафоричних схем), що об'єктивують ті чи інші особливості концептів [3, с. 108].

“Teen wolf” – фентезійний містичний телесеріал, що розповідає про юнака-ізгоя на ім'я Скотт МакКолл, який стає перевертнем. Перевертні неймовірно сильні та стійкі. Проте

все ж таки існує кілька способів послабити перевертня. Для початку вовчий аконіт послабляє всі сили вовка та може викликати галюцинації. Інший вид аконіту, зокрема блакитний, може діяти як отрута на організм вовка та згодом вбиває його: *“Does Nordic blue monkshood mean anything to you? It's a rare form of wolfsbane. He has to bring me the bullet. -Why? – Because I'm gonna die without it. When the infection reaches my heart, it'll kill me. [4]”* Горобина не вбиває перевертня, а лише блокує його здібності. Люди використовують її, щоб захистити себе від містичних істот: *“It's from the Mountain ash tree, which is believed by many cultures to protect against the supernatural. This office is lined with ashwood, making it difficult for someone like Scott to cause me any trouble.” “Mountain ash is some of what you'll use to create the barrier. [4]”*

Ще одним репрезентантом катаконцепту МІСТИЧНІ АРТЕФАКТИ є лексема *bestiary*. Бестиарії неймовірно важливі для мисливців та їх наступних поколінь. Адже кожен мисливець записує до цього щоденника мисливця всі отриманні знання та досвід, усіх істот, яких йому довелося зустріти, та усі види зброї, які йому доводилося застосовувати: *“There could be something in the bestiary. Oh, you mean the 900-page book written in archaic Latin that none of us can read? Good luck with that. [4]”*

Окрім містичних речей, катаконцепт МІСТИЧНІ АРТЕФАКТИ також включає в себе містичні місця. Неметон – це містичне дерево, яке є священним для друїдів. Неметон знаходиться поблизу заповідника Бейкон Хілз, де Скотта вкусив перевертень. Друїди обрали велике старе дерево у гаю, щоб представити його центром світу: *“We're in a nemeton. It's a sacred meeting place. Ancient Celtic druids would usually choose a large, older tree in a grove. It would represent the center of the world. [4]”* Друїд Алан Дітон пояснює, що сила Неметону полягає в тому, що він ніби магніт чи маяк, що приваблює надприродних істот до себе.

Іншим містичним місцем є дім Ейхона, працівники якого ставили експерименти над надприродними істотами та створювали химер. Також в домі Ейхона проживали кілька надприродних істот: Цербер, до того як з'явилося Дике Полювання, та банші Лоррейн: *“You know about the Closed Unit in Eichen House. And you know what's down there. [4]”*

Таким чином наявність різноманітних містичних артефактів у телесеріалі та їх застосування різними героями серіалу допомагає створити неповторний містичний світ, в якому існують перевертні, відьми та друїди.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта. – 2010. – 288 с.
2. Заболотська О. В. Образно-асоціативний шар художнього концепту кохання у поетичних текстах Л. Х'юза / О. В. Заболотська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: зб.наук.праць. – Херсон:ХДУ, 2015. – Вип. 22. – С. 195-201.
3. Македонова О. Д. Концептуальна метафора у сучасному рекламному дискурсі США [Електронний ресурс] / О. Д. Македонова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. – 2015. – Вип. 58. – С. 107 – 109. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_58_42_
4. Teenwolf [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.springfieldspringfield.co.uk/episode_scripts.php?tv-show=teen-wolf

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.О. Заболотська

ХУДОЖНІЙ ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті розглядаються проблеми лінгвістичного аналізу художнього дискурсу, варіації значення терміну “дискурс” та зіставлення на перший погляд схожих понять “дискурс” і “текст”.

Ключові слова: художній дискурс, текст, складне синтаксичне ціле, надфразова єдність, літературний дискурс.

The article deals with the linguistic progress of artistic discourse, variations in the meaning of the term "discourse" and a comparison of at first sight similar concepts of "discourse" and "text".

Key words: artistic discourse, text, compound syntactic unit, supraphrasal unity, literary discourse.

Перші дослідження внутрішньої організації дискурсу датуються серединою ХХ ст., коли з'явилися роботи, повністю присвячені конструкціям, що складаються більш ніж з одного речення – “складним синтаксичним цілим” і “надфразовою єдністю”.

Термін “складне синтаксичне ціле” вживався Л. Щербою вже в 20-і роки для позначення єдиного комплексного висловлювання, що поєднує в собі різні види синтаксичного зв'язку компонентів (підпорядкування, відокремлення, вставні конструкції та ін.) [5, с. 97].

До початку 70-х років ХХ ст. сформувався науковий напрям під назвою “лінгвістика тексту”, що об'єднав у собі лінгвістичні дослідження. У лінгвістиці в єдності з поняттям «дискурс» визначають поняття «текст». Так, Р. Годель писав в 1966 році, що “дискурс – досить небезпечне слово, бо має на увазі і мислення, і мову” [4, с. 61]. На даному етапі було встановлено відмінність між процесом реалізації мовної системи – дискурсом, і результатом цього процесу – текстом.

Сучасна українська дослідниця О. Селіванова пропонує таке визначення дискурсу: 1) зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників (онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо); 2) замкнена цілісна комунікативна ситуація, складниками якої є комуніканти й текст, що є знаковим посередником і зумовлений різними чинниками, що опосередковують спілкування й розуміння (соціальними, культурними, етнічними та ін.); 3) стиль мовного спілкування; 4) зразок мовної поведінки у певній соціальній сфері, що має певний набір змінних [3, с. 119].

Г. Бацевич подає перелік типів дискурсів (теле- і радіодискурси, газетний, театральний, кінодискурс, рекламний дискурс, політичний, релігійний), серед яких він також називає літературний дискурс [1, с. 138].

Поняття тексту цілком правомірно використовувати як для позначення будь-якого лінгвістичного матеріалу в його письмовій формі, так і в якості синоніма для дискурсу, якщо даний текст є його письмовим поданням.

Вивчаючи твори художньої літератури, ми маємо справу з художнім дискурсом. О. Переломова зазначає: “Художній текст призначений для комунікації особливого роду. Він розрахований на особливий тип комунікантів” [2, с. 57].

Часом висловлюється думка, що художній текст як утворення не має дискурсу, бо створення художнього тексту і його сприйняття не можна уявити як складники одного комунікативного акту. До того ж у художній комунікації існує особливий код передачі інформації й засоби впливу на слухача чи читача. Створення тексту не є спонтанним і невимушеним. Автор також керується певними настановами, комунікативними прийомами естетичного впливу на адресата тощо [там само, с. 5].

Отже, художній тип дискурсу – це одне з найскладніших понять у теорії дискурсу, це втілення вербального повідомлення, що передає предметно-логічну, естетичну, образну, емоційну й оцінну інформацію, поєднану в ідейно-художньому змісті тексту в єдине ціле.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич – К.: Академія, 2004. – 344 с.
2. Переломова О.С. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект: Моногр. / О. С. Переломова. – Суми: Вид-во СумДУ, 2008. – 208 с.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / Селіванова О. О. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
4. Слюсарев Н.А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка. – М.: Наука, 1981. – 206 с.
5. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – 428 с; 2-е изд. – М.: УРСС, 2004.

Рекомендує до друку: науковий керівник Л.В. Димитренко

УДК 81.111 : 81

Зарічна А. М.

ОБРАЗ ЛОНДОНА У ТВОРАХ А. К. ДОЙЛА ПРО ШЕРЛОКА ХОЛМСА

У статті розглядаються лексичні засоби створення образу Лондона у циклі творів А. К. Дойла про Шерлока Холмса.

Ключові слова: образ Лондона, урбаноніми, А. К. Дойл.

The article deals with the lexical means of London's image creation in A. C. Doyle's works about Sherlock Holmes.

Key words: the image of London, urbanonyms, A. C. Doyle.

Художній образ – одна з найбільш багатогранних і складних естетичних категорій, яка використовується в рамках ряду гуманітарних наукових дисциплін; при цьому в кожному випадку змінюються ракурс розгляду, розуміння і визначення даної категорії. Але, перш за все, образність – це основна характеристика художнього твору. Як зазначає І. В. Арнольд, образи створюють можливість передати читачеві особливе бачення світу, яке укладено в тексті і притаманне ліричному героєві, автору або його персонажу і характеризує їх. Тому образи грають найважливішу роль як у розробці ідей творів, так і при інтерпретації тексту, причому вони розглядаються як центральні елементи в структурі цілого [1, с. 114].

Розглянемо образ Лондона на матеріалі циклу оповідань А. К. Дойла про Шерлока Холмса. Як справедливо підкреслює британський дослідник літературного персонажа Шерлока Холмса Н. Утечін, розповіді про Шерлока Холмса є привабливими ще й прив'язкою до місця оповіді (так званим "*a sense of place*"), і це місце – Лондон [3, р. 61]. В оповіданнях А. К. Дойла присутні численні згадування Лондону шляхом прямих номінацій – *London, city*, а також шляхом використання різноманітних найменувань міських об'єктів.

Прямі номінації міських об'єктів, урбаноніми, що зустрічаються в циклі творів про Шерлока Холмса, систематизовано нами за класифікацією Н. В. Подольської та розподілено за семантичним принципом у шість груп:

1. Аргороніми – урбаноніми на позначення міських площ і ринків (наприклад, *St James's Square*).
2. Годоніми – урбаноніми на позначення лінійних міських об'єктів (наприклад, *Brixton Road, Harley Street, Fleet Street, Strand Burke street, Wimpole Street, Harley Street*).

Основні події творів відбуваються на вулиці Бейкер стріт (*Baker street*), де розташовані апартаменти, в яких мешкають приватний детектив Шерлок Холмс і його помічник Доктор Ватсон.

3. Ойкодомоніми – власні назва будівель, що характеризуються обов'язковою наявністю вивіски (наприклад, *London library, Halliday's private hotel Houses of Parliament, Charing Cross Hospital, London Library, London Bridge Station*).
4. Міські хороніми – власні імена, що позначають частину території міста (наприклад, *Regent's Park, Kensington Gardens, Palace of Westminster, Crystal Palace, the Tower*).
5. Емпороніми – власні назви, що позначають різноманітні торговельні об'єкти (наприклад, *Criterion Bar*).
6. Еклезіоніми – урбаноніми на позначення місць здійснення обрядів або поклоніння релігії (наприклад, *St. Bartholomew, St. Paul's Cathedral*).

Кількісний аналіз урбанонімів, які було обрано методом суцільної вибірки, показав, що найбільш широко в тексті творів про Шерлока Холмса представлено годоніми (37%), друге місце займають хороніми (26%), третє – ойкодомоніми – 19%. Менш частотно представлено емпороніми (8%), еклезіоніми (6%) та аргороніми (4%).

Така пильна увага до топонімії міста демонструє не тільки прекрасне знання Лондона Артуром Конаном Дойлом, але і його величезну любов до міста. Головний герой циклу оповідань Шерлок Холмс промовляє такі слова: *It is a hobby of mine to have an exact knowledge of London* [2]. Цей вираз характеризує й самого автора, який вустами свого героя висловлює свої почуття до столиці.

Разом із Шерлоком Холмсом можливо здійснювати подорожі по Лондону кінця XIX століття. Кожна вулиця і кожен провулок Лондона знайомі великому детективові: *“Wandsworth Road”, said my companion. “Priory Road. Larkhall Lane. Stockwell Place. Robert street. Goldharbour Lane. Our quest does not seem to take us to very fashionable regions”* [2].

Стає очевидним, що Лондон виступає хронотопом детективів А. К. Дойла, який скріплює всі сюжетні лінії, пов'язані з пригодами головних героїв.

Отже, образ Лондона у творах А. К. Дойла «Про Шерлока Холмса» вербалізовано великою кількістю лексичних одиниць, значне місце серед яких посідають власні назви на позначення міських об'єктів – урбаноніми, серед яких найбільш частотними є власні назви на позначення вулиць (годоніми) та парків (хороніми).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык [Текст] : учебник для вузов / Ирина Владимировна Арнольд. – 12-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта, 2014. – 384 с.
2. Doyle A. C. The Adventures of Sherlock Holmes [Electronic Resource] / Arthur Conan Doyle. – New York : Barnes & Noble Books, 2004. – 376 p. – Access Mode : https://royallib.com/book/Doyle_Arthur/The_Adventures_of_Sherlock_Holmes.html.
3. Utechin N. Amazing and Extraordinary Facts: Sherlock Holmes [Text] / N. Utechin. – Exeter, Devon : David & Charles, 2012. – 144 pp.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О. А. Зуброва

ПОНЯТТЯ «ХРОНОТОП» В ТЕОРЕТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

У статті розглянуто тенецу поняття «хронотоп», взаємодію категорій простору та часу, специфіку змін поглядів та потрактувань поняття «хронотоп» у ХХ столітті, роль М. М. Бахтіна у визначенні функцій хронотопу в тексті, погляди на хронотоп відомих літературознавців, роль та місце хронотопу в творах сучасних російських письменників, особливості та сенс хронотопу «дім» у текстах окремих авторів.

Ключові слова: хронотоп, просторово-часові відносини, функції хронотопу, просторово-часовий континуум, міфологема, образ дому.

The article highlights the genesis of the concept of «chronotope», the interaction of the categories space and time, the specifics of changes in the views and interpretations of the concept of «chronotope» in the twentieth century, the role of M. M. Bakhtin in determining the functions of the chronotope in the text, the leading literary scholars' views on the chronotope, the role and place of the chronotope in the works of modern Russian writers, the features and meaning of the chronotope «home» in the texts of individual authors

Key words: chronotope, the interaction of the categories space and time, the functions of the chronotope, space and time continuum, mythologeme, image of the home.

Традиційно філософська наука розглядала категорії простору та часу, як зовсім незалежні одна від одної та від того, що у них відбувається. Саме таке потрактування стало основою концепцій Епікура, Демокрита, Ньютона. Так, Ньютон, наприклад, вважав, що простір і час, як категорії, є самостійними, і саме через це вони незалежні в своєму існуванні. Вчений запропонував поняття «абсолютний простір» та «абсолютний час». Таке уявлення сягає своїм корінням до геометрії Евкліда та відповідає законам класичної механіки.

У ХХ ст., коли А. Ейнштейном була винайдена теорія співвідносності, змінився і спектр характеристик, пов'язаних з різними поглядами на метричні властивості простору та часу. Згодом виявилось, що визнані класичні уявлення про простір та час не остаточні та не універсальні. У рамках нової парадигми, яка отримала звання реляційної, простір та час розглядалися як системи відношень між об'єктами, що взаємодіють між собою. Така концепція описувала простір та час як ті, що утворювали єдиний просторово-часовий континуум. Разом з тим у науці з'являється поняття «простору-часу» як єдиної форми координації цих категорій.

Зацікавленість філософськими категоріями простору і часу, як явищами лінгвістичного характеру, набула особливого значення в науковій літературі ХХ ст. Насамперед це було пов'язано зі структурно-лінгвістичним поворотом – своєрідною «золотою серединою» між побутом і нічим, матерією і духом, об'єктом та суб'єктом, або між онтологією і гносеологією, емпіризмом і раціоналізмом». Тут вже ключовими поняттями стають відношення, структура, функція, діяльність, мова, текст, організація, знак, дискурс і тому подібне. Тому відома гіпотеза лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа, в основі якої ідея про те, що завдяки мові людство зберігає певну систему цінностей, сенсів буття, а наявність великої кількості значень у лексемах і створює складну колективну філософію, яка притаманна всім носіям окремої мови, змінила статус категорій простору та часу, умовно перемістивши їх із категорії філософської у лінгвістичну та літературознавчу.

Особливо значущим в дослідженні категорій простору та часу займає поняття «хронотоп», яке було розроблене відимим російським літературознавцем М. М Бахтіним. Під хронотопом, слідом за вченим, розуміють «художню єдність літературного твору в його відношенні до реальної дійсності» [1, с.391]. М. М. Бахтін зазначав, що і художньо-літературний образ, як і мова твору хронотопічні. Вчений показав необхідність прийняття до

уваги хронотопів автора твору і слухача-читача; «хронотоп ми розуміємо як формально-змістову категорію літератури (ми не говоримо тут про хронотоп в інших сферах культури)» [1, с.399]. За оцінкою дослідника, також сама приналежність літературного твору до того чи іншого жанру, визначається нічим іншим, як хронотопом. Крім цього, «часопростір» має вплив на специфіку зображення образу людини в окремому літературному творі, але провідним компонентом все ж є час. Але призначення хронотопа в художньому тексті, за думкою вченого, це важлива сюжетоутворююча функція даного явища [1, с. 406].

Далі, займаючись в своїй роботі аналізом різновидів грецького, середньовічного романів, творів доби Відродження, він кожного разу підкреслює цю думку. Наприклад, говорячи про грецький роман, М. М. Бахтін наголошує: «Сюжети всіх цих романів виявляють велику схожість і в сутності, складаються з одних і тих же елементів (мотивів), їх сюжет в цілому – це їхня комбінація. Легко зробити типову схему сюжету з виділенням окремих відхилень і варіантів» [1, с. 408].

Відомий літературознавець Ю. М. Лотман визначає художній простір в літературному творі як «континуум, в якому розміщуються персонажі та відбувається дія», та виділяє декілька підтипів: «чарівне і буденне, зовнішнє або внутрішнє». При цьому «поведінка героїв пов'язана виключно з простором, в якому вони знаходяться та, переходячи з одного простору в інший, людина деформується за його законами» [3, с.447].

Але художній простір і час літературного твору не тотожні реальному просторово-часовому континууму. Простір художнього твору завжди – об'єктно-заповнений, речовий, ціннісно-орієнтований. Кожен вид художнього простору має свої конкретні ознаки та виникає завдяки їм, та все ж не вичерпується ними, оскільки усвідомлюється як категорія, що здатна виражати різні сенси, пов'язані з міфологічною моделлю світу, що може мати статус хаосу або космосу. На символічній основі можливе «прочитання» простору через антропоморфний і соціоморфний код. Первинним для людини простором є людське тіло і як його проекція зовні – виникає дім (будинок), а через посередництво дому (будинку) – місто. Тому тіло, дім (будинок) і місто є базовими типами просторів, на уподібненні яким або відштовхуванні від них вибудовуються інші просторові структури.

Дослідник В. С. Непомнящий визначив поняття дому в російській культурі, як «дім – житло, притулок, область спокою та волі, незалежність, недоторканість. Дім – вогнище, сім'я, жінка, кохання, продовження роду, постійність та ритм упорядкованого життя. Дім – традиція, вітчизна, нація, народ, історія. Дім – «родинне вогнище», основа самостійності, людяності, символ єдиного, цілісного буття» [4, с. 126]. Цей вислів досить чітко відображає традиційні уявлення про образ дому.

Просторова міфологема дому в рамках культурної традиції має особливу функцію: «Дім – своєрідна модель універсуму, яка створена людиною для самого себе. Дім поєднує в собі не тільки просторові, але і часові зв'язки, так як дім – це родове гніздо» [2, с. 73]. В творчості А. Чехова, М. Булгакова починається переосмислення поняття «дім», спостерігається порушення уявлень про родове гніздо. «У Чехова гармонія дому – в минулому. Дім, в який ми потрапляємо «тронут тлінням, он – на грани краха»» [2, с. 73]. Розглядаючи чеховський лейтмотив втраченого дому, Т. В. Журчова зауважує, що «чеховський дім – це минулий дім, минуле родове гніздо, яке ось-ось буде знищене в його первозданному і, отже, гармонійному вигляді...» [2, с. 73].

У 1970-1980 роки відбувається переосмислення міфологеми «дім», зникає сакральний сенс дому, у людини залишається лише його ілюзія. В сучасній російській прозі хронотоп дому розглядається в декількох художньо-естетичних контекстах [5, с. 8]: як житло та релігійна обитель, як модель християнського світу, яка символізує традиційний устрій життя, як образ сучасної Росії (антидім), комунальна квартира. Слід зазначити, що вже у творах письменників-«селюків» актуалізований мотив руйнування християнського космосу, загибелі дому – дім перестає бути «оберігаючим» простором, втрата «сімейного гнізда» стає повір'ям часу [5, с. 11]. У першій книзі «Останній уклін» В. Астаф'єва можна побачити ідеалістичне зображення простору дому, яке пов'язане з дитинством головного героя. Але у

творах М. Тарковського хронотоп дому розглядається неоднозначно. З одної сторони, він описаний автором в традиційному аспекті, як святий простір – місце життя героя, яке нерідко зображується зруйнованим. З іншої – дім у Тарковського наділений характеристиками маргінального, профанського світу. Його особливість в тому, що він менше пов'язаний з закритим простором [6, с. 26].

Таким чином, образ «дім» виступає у художній свідомості як міфологема. Необхідно зазначити, що міфологема в даному випадку є домінантною одиницею, ключовим компонентом міфопоетики, сюжетоутворюючим елементом художнього твору. Як культурний знак вона може ставати не тільки частиною сюжету, одним із центральних образів, але також і відображати універсальний образ світу, бути зразком порядку в архаїчній свідомості. Автор, використовуючи певну міфологему, завжди має на увазі її сенс, що притримується традиційного порядку та передає сакральні знання про світ. Понятійний потенціал образу «дім» дає змогу автору створити змістовну міфосимволічну реальність, яка завжди віддзеркалює відношення людини до дійсності. Це універсальний образ, який притаманний будь-якій культурі та етносу, оскільки він є універсальним варіантом упорядкованого світу, мікрокосмосу, який проектується і на людину.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики: исследования разных лет / Бахтин М. М. – М.: Худож. лит., 1975. – 504 с.
2. Журчева Т.В. Перечитывание и переписывание классики в современной драматургии: Людмила Петрушевская и Николай Коляда в своих аллюзиях к Антону Чехову // Литература и театр. – Самара, 2006. – С. 70-79.
3. Лотман Ю. Текст у тексті / Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів, 1997. – 754 с.
4. Непомнящий В. С. Пушкин // Непомнящий В.С. Избранные работы 1960-х – 1990-х гг.: в 2 т. М., 2001. Т. 1. – С. 126.
5. Смирнова А. И. Локус дома в современной русской прозе // Вестник Московского городского педагогического университета. 2015 №3 (19). С. 8-14.
6. Тарковский М. А. Избранное. – Новосибирск, 2014. – 496 с. – С.26

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.М. Самарін

УДК81:004.738.1:305

Калашник А.М.

ГЕНДЕРНИ АСПЕКТ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖІ

У статті розглянуто гендерний аспект комунікативної поведінки в Інтернет-мережі.

Ключові слова: Інтернет-лінгвістика, гендер, дигітальний простір, Інтернет-дискурс.

The article contains information about the gender aspect of the communicative behavior on the Internet.

Key words: Internet-linguistics, gender, digital space, Internet discourse.

Інтернет відіграє ключову роль в житті суспільства, оскільки є основним засобом масової інформації та міжособової комунікації. На сьогодні поряд з усною та писемною мовами можна говорити про виникнення третьої форми – електронно мережної мови, а також комунікативного середовища у якому вона функціонує. Різноманітні аспекти

функціонування інтернет-лінгвістики досліджували такі видатні вчені як Д. Крістал, К. Тарлоу, П. Шлобінські, О.І. Горошкота інші [2, с. 189].

Інтернет-лінгвістика – це підрозділ лінгвістики, який займається вивченням нових форм використання мови, які виникли під впливом активного розвитку інтернет-мережі. Розроблений вченим Девідом Крісталом [3, с. 115].

Починаючи з моменту появи науки, що вивчає мотивацію людської поведінки при роботі з комп'ютерними системами (human-computer interaction), яка в свою чергу, призвела до виникнення Інтернету (Internet-mediated communication), експерти визнали, що лінгвістика відіграє ключову роль у формуванні цієї науки, особливо щодо сприйняття веб-інтерфейсу. Вивчення розвитку Інтернет-дискурсу дозволяє забезпечити подальший розвиток дигітального простору і може допомогти не тільки лінгвістам, а й самим користувачам.

Інтернет-дискурс виступає гіпертекстуальним середовищем функціонування віртуальної комунікації, проявляється через специфіку дигітального простору, а також значний пізнавальний потенціал інформаційних систем, доступний Інтернет-користувачам за умови володіння елементарними навичками пошуку інформації й дотримання норм комунікативної поведінки [3, с. 93]. Головна особливість віртуального дискурсу – відносини, в яких знаходяться одержувачі і відправники повідомлень, та ролі, які вони на себе беруть. Завдяки анонімності, доступності та безпечності людина формує довірливі відносини навіть з малознайомими та незнайомими людьми. У віртуальній реальності такі поняття як соціальний статус, зовнішній вигляд, вік та стать не відіграють велику роль. Інтернет-мережа дозволяє формувати нову ідентичність, створювати новий образ і здійснити нереалізовані потреби. Завдяки легкості освоєння і використання, Інтернет охоплює все більшу аудиторію.

У комунікації, крім усього іншого, можна виділити ще один аспект, а саме гендерний. Наприклад, маються на увазі чоловічі та жіночі стереотипи комунікативної поведінки. Гендерні стереотипи – це стійкі уявлення про риси, якості, можливості та поведінку чоловіків та жінок. Безперечно, стереотипи тісно пов'язані з гендерними ролями, які були закріплені через систему культурних норм функціональними спеціалізаціями чоловіка і жінки у суспільстві. Саме поняття «гендер», на відміну від статі, означає «соціалізацію» щодо представників чоловічої та жіночої групи. Стереотип виступає справжнім засобом відтворення особливого типу гендерних відносин, адже на мовленнєвому, ментальному і поведінковому рівні фіксує «очікування» соціуму і нормативну відповідь особистостей [1, с. 176].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення реалізації та прояву гендерної ідентичності в Інтернет-мережі. На сьогодні вплив Інтернет-дискурсу стає одним із найпоширеніших. Це формує нові види контенту та сфери впливу на користувачів, які потребують подальшого дослідження.

У роботі було виявлено, що Інтернет-дискурс має невелику кількість засобів невербального спілкування. Саме тому, задля відтворення цієї важливої складової комунікації, користувачі знаходять інші способи посилення змісту тексту і передачі емоцій. Для цього використовуються як давно відомі прийоми, що використовуються в поліграфії, так і абсолютно нові, що стали доступними лише з розвитком Інтернету.

Комп'ютерні технології надають широкі можливості для вираження емоцій – широкий вибір розмірів, шрифтів, букв, символів. Емоційно значущі і ключові слова можуть виділятися курсивом, підкресленням. Складаються певні стереотипи у вживанні друкованих символів. Наприклад, три крапки може позначати розгубленість, загадковість, спробу зацікавити читача, знак оклику – захват, всі позитивні емоції, тире – стрімкість [3, с. 15]. Знаки пунктуації набувають значення умовних знаків, несучих емоційний зміст, подібно до того, як слова несуть смисловий. Ці прийоми давно використовуються на письмі, однак в умовах віртуального спілкування вони стають потужним засобом передачі емоцій. Ще одним важливим засобом передачі інформації є невербальні ілюстрації. Тут важливий як сенс картинки, так і її естетичне сприйняття. Колірне оформлення тексту, включення різних

зображень значно підсилює дію інформації на співрозмовника. Цей факт більш відомий мережевим рекламодавцям, компаніям, що розміщують інформацію про свою діяльність у мережі. Неможливість адекватного обміну емоціями в процесі віртуального спілкування призводить до пошуку нових форм їх вираження за допомогою друкарського тексту, використання спеціальних символів і графічних зображень, звукових сигналів, а також збільшення числа емоційно насичених слів.

Перспективним убачаємо вивчення шляхів і способів розвитку більш досконалих систем дигітальної комунікації за допомогою Інтернету разом з більшою готовністю людей підлаштовуватися під нові вимоги як і щоразу ускладнюються з технологічної точки зору. Очікується, що все більше користувачів продовжать змінювати свою мову, аби мати можливість брати участь в нових формах комунікації. Кількість користувачів Інтернету росте, як і швидкість вбудовування в світову павутину різних культур, лінгвістичних особливостей і гендерних відмінностей в мовах окремих груп людей. Такі лінгвістичні особливості кожного користувача Інтернету в майбутньому зіграють величезну роль у розвитку інтернет-лінгвістики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Маслова Ю. П. Мовна реперзентація гендеру. Наукові записки. Острог, 2009. Вип. 12. С. 224-233.
2. Горошко Е. И. Гендерные особенности электронной коммуникации в Интернете. Право і Безпека: електрон. вид. 2005. Вип.4(6). С. 189-192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2005_4_6_54.
3. Crystal D. Internet Linguistics: A Student Guide. New York; London: Routledge. Taylor & Francis Group, 2011. 179p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.О. Цапів

УДК 821.111 – 31(73):82.09

Камакіна Є.А.

РОМАН М. ЕТВУД «ПЕНЕЛОПАДА» У КОНТЕКСТІ ГІНОКРИТИКИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ МІФУ ПРО ОДИССЕЯ

У статті розкривається роман М. Етвуд «Пенелопіада» у контексті гінокритики, досліджується трансформація міфу про Одиссея, виявляються літературознавчі аспекти феміністичної критики.

Ключові слова: гендер, фемінність, фемінізм, літературознавчі аспекти, гінокритика, «жіноче письмо», міф, деконструкція міфологічного коду, античність, стаття.

The article deals with the novel "Penelopiad" by M. Atwood in context of gyno criticism. The research deals with transformation of the myth about Odyssey and analysis of literary aspects of gyno criticism.

Key words: gender, feminism, antiquity, novel, transformation, women writing, gyno criticism, myth, deconstruction of mythological code.

Постановка проблеми. Питання гендерної рівності, яке стало одним з центральних в історії 20 століття, поступово трансформувалося в проблему гендерної рівноправності, активно обговорювану в наші дні. Нинішню популярність погляду на сучасне суспільство через «гендерну оптику» підтверджує, зокрема, те, що з 2000-х років в засобах масової інформації починають з'являтися дискусії про гендерну самовизначенність, перегляд понять «чоловіче» та «жіноче».

Феміністська літературна критика виникла тридцять років тому, отримавши велике поширення в Західній Європі і США. Сьогодні практично немає жодного великого американського університету, де не було б курсів по жіночій / феміністичній літературі та критиці, а також гендерних аспектів літературної творчості.

Основною метою феміністської літературної критики є переоцінка класичного канону «великих» літературних текстів з точки зору 1) жіночого авторства, 2) жіночого читання, а також 3) так званих жіночих стилів письма. У цілому феміністична літературна критика філософсько-теоретично може бути орієнтована по різному, але одне залишається загальним для всіх її різновидів - це визнання особливого способу жіночого буття в світі і відповідних йому жіночих репрезентативних стратегій.

Ця робота присвячена виявленню аспектів гінокритики та трансформації міфу про Одисея у романі Маргарет Етвуд «Пенелопіада».

Необхідним є звернути увагу на створення течії «фемінізму» та її подальший розвиток та вплив на літературу, на такі поняття як «гендер», «стать», «фемінність» та «жіноче письмо».

Маргарет Етвуд в запозичену у давньогрецького оповіді структурує сучасний зміст, несе на собі виразну печать феміністської ідейності, що знаходить втілення і в виборі головних героїв - бунтівників проти чоловічого світопорядку жінок, і в зниженні образу славного воїна Одисея, і в іронічному висміюванні міфологічних історій, затягнутих патиною патріархатної ідеології. Мета письменниці-феміністки Етвуд здається цілком очевидною: романістка прагне прояснити істину, що спростовує канонічну інтерпретацію подій, і виправдати жінку, невинно постраждала в патріархатній історії.

Беручи на озброєння формулу «міф + психологія», застосовану ще німецьким письменником Т. Манном в тетралогії «Йосип і його брати» (1933-1943), М. Етвуд підсилює психологічну мотивування подій. Міфологічний виявляється легко зчищати лущинням часу, під якою залишається незмінна людська натура. Гуманізується стратегія, застосована Етвуд по відношенню до міфу, вимагає визнання тієї безсумнівної істини, що людина залишається рівним самому собі в усі часи. Що ж до природи людини - вона не стала благородніше ні на йоту, - підсумовує свої роздуми протагоністка, alter ego автора.

У романі сильно пародійне начало. Саме пародія задає і композиційні, і сюжетні, і образні, і стилістичні особливості оповіді. Примітно назву роману, придумане в піку гомерівської «Одіссеї». Жіноче ім'я Пенелопи витісняє чоловіче ім'я прославленого героя, в тіні слави якого вона була змушена перебувати протягом довгих століть. Щедрим феміністським жестом Етвуд виводить дружину грецького героя на авансцену історії, правда, не стільки історії великих подій, скільки історії приватного життя. Та й інша зрівняні в правах і переплетені настільки тісно, що неможливо зрозуміти, яка з них має більшу значимість.

Висновки. У ході дослідження було виявлено поняття про фемінізм, фемінність, гендер та стать, були досліджені літературознавчі аспекти феміністичної критики, напрями гінокритики, трансформацію міфу про Одисея у романі М.Етвуд.

У роботі було досліджено деконструкцію міфу про Одисея у романі «Пенелопіада». Проект перечитування міфу зажадав від Етвуд актуалізації не тільки багатой фантазії художника, а й глузливою інтелекту, що дозволяє розпізнати за захоплюючими перипетіями життєвого пригоди античних героїв буденно-земну реальність їх існування. Художня достовірність досягається за допомогою використання гумору та іронії, які народжуються з самої манери оповіді від імені Пенелопи, яка призводить і зіштовхує різні версії подій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алешина Ю. Е. Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины / Ю.Е. Алешина, А. С. Волович // Вопросы психологии. – 1989. – № 5. – С. 80-88.
2. Бакаева София Андреевна Классика французского романа как фактор гендерной саморефлексии во французской литературе 1980х – 2000х гг.

3. Баррі П. Феміністична критика // П. Баррі. Вступ до теорії: літературознавство та культурологія. – К.: Смолоскип, 2008. – 144-162.
4. Вольф К. От первого лица: Худож. публицистика / Пер. с нем. / Предисл. А.А. Гугнина. М.: Прогресс, 1990. 415 с.
5. Гомер. Одиссея / Пер. В.А. Жуковского / Отв. ред. М.Л. Гаспаров. М.: Наука, 2000. 485 с.
6. Грейвс Р. Мифы Древней Греции / Пер. с англ. К.П. Лукьяненко. М.: Прогресс, 1992. 624 с.
7. Манн Т. Иосиф и его братья. Доклад // Манн Т. Иосиф и его братья. М.: Правда, 1987. Т. 2. С. 702-715.
8. Шовалтер, Е. (1996). Феміністична критика у пущі. М. Зубрицька (Ред.), Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. (с.510–535). Львів: Літопис.
9. Эсхил. Персы // Античная драма / Вст. ст., сост. и примеч. С. Апта. М.: Худож. лит., 1970. С. 37–75.
10. Этвуд М. Пенелопида / Пер. с англ. А. Блейз. М.: Открытый мир, 2006. 192 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.М. Самарін

УДК 811.112.2'373.612.2

Касаткін О. С.

МЕТАФОРА ЯК ВЕРБАЛІЗАТОР ОБРАЗНОГО КОМПОНЕНТУ КОНЦЕПТУ *FLÜCHTLINGE* У ДРАМІ Е.ЄСЛІНЕК «*DIE SCHUTZBEFOHLENEN*»

*Стаття присвячена вивченню метафори як стилістичного засобу, який вербалізує індивідуально-особистісний (образно-асоціативний) шар концепту *FLÜCHTLINGE* у драматичному творі «*Die Schutzbefohlenen*», а також розглянуто функціональні особливості досліджуваних одиниць.*

Ключові слова: метафора, концепт, біженець.

*The article is devoted to the studying of metaphor as a stylistic device that verbalizes the individual-personal (figuratively-associative) layer of the concept *FLÜCHTLINGE* in the dramatic work «*Die Schutzbefohlenen*», also the functional features of researching units are analyzed.*

Key words: metaphor, concept, refugee.

Метафора – складне та багатоаспектне явище, яке є спільним для всіх мов на різних етапах їхнього розвитку. Її вивчення має досить довгу історію, у ході якої розроблено багато підходів з античності та до сучасності. Феномен метафори є об'єктом інтересів не лише дослідників-лінгвістів, а й її творців – письменників, поетів, драматургів.

Досить довгий час вона розглядалася лише як засіб виразності мови. Проблема виявлення суті метафори та її ролі у мові завжди знаходилися в центрі уваги як зарубіжних, так і вітчизняних лінгвістів. (В.М. Теля, А.Вежбицкая, Н.Д. Арутюнова, Дж. Лакофф, М. Джонсон, М. Блек, П.Рикер, Дацишин, Коляденко та ін.). Так, Дж.Лакофф і М.Джонсон у рамках когнітивістики, вважають метафору «найважливішим інструментом пізнання та зберігання інформації про навколишній світ; вона проявляється не лише в мові, а й обумовлює наші дії та мислення» [5, с. 27]. В.М. Теля визначає метафору як «спосіб утворення нових концептів з використанням знаків, які є вже наявними у цій семіотичній системі. Зрозуміти метафору – значить розгадати, які із якостей об'єкту виділяються в ній і як вони підтримуються за рахунок асоціативного комплексу» [6, с. 48]. Т.В. Чернігівська зазначає, що «ще в середині минулого століття ряд дослідників у сфері психології та

психіатрії довели роль метафори як знаряддя мислення» [7]. Ми підтримуємо думку М.Б. Ворошилової про те, що «метафора, яка є одним із фундаментальних когнітивних механізмів людської свідомості, виступає одним із самих продуктивних інструментів дослідження тексту» [3, с. 109].

Метафора, виступаючи явищем, за допомогою якого відбувається акт авторського світосприйняття, відіграє важливу роль у виявленні загального та окремого, об'єктивного та суб'єктивного, універсального та національно-специфічного. Н.Д. Арутюнова визначає «світосприйняття, яке відтворене у мові – мовною картиною світу, вивчення якої є одним із надійних шляхів розуміння ментальності» [1, с. 147]. Базою ж для його вивчення є текст породжений його творцем, який володіє системою мови. Кожен художній текст є простором для реалізації авторського процесу пізнання навколишнього та власного світу. Беручи до уваги роботу Н.В. Володіної, однією з головних задач когнітивного літературознавства є вивчення феномену створення художнього тексту [6], тому варто також взяти до уваги думку В.В. Красних про те, що «відправною точкою при створенні тексту є концепт» [4]. Кожен письменник прагне зобразити та пояснити їх, використовуючи слова-концепти, вираженні тропами, серед яких метафора займає провідну позицію.

Метою нашого дослідження є аналіз одиниць із драми Е. Єлінек «Die Schutzbefohlenen», які за допомогою метафори вербалізують образний компонент концепту FLÜCHTLINGE, тому доцільним є детальний розгляд лексем, які авторка активно використовує у своєму творі для відображення індивідуально-особистісного шару.

Слід зазначити, що до творчості Е.Єлінек все частіше звертаються не лише читачі, а й лінгвісти і літературознавці. Наприклад, Т.В. Акашева вивчає інтетекстуальність у творчості письменниці, О.С. Яріна досліджує художній простір романів, а Е.О. Радаєва висвітлює ландшафти австрійського експресіонізму на матеріалах творів авторки. Європейські дослідники також вбачають актуальним звертатися до літератури Е.Єлінек: дослідниця німецької літератури та культури з Університету Тромсе Катрін Теодорсен випускає працю «Elfride Jelinek: Tradition, Politik und Zitat» про творчість письменниці у контексті австрійської історії, перевидається й дотепер огляд її творів професорки нової німецької літератури – Янц Марліес, а також Адольф Ернст-Мейер та Ютта Гейнріх публікують дослідження «Sturm und Zwang: Elfride Jelinek» у аспекті гендерології.

Такий інтерес зумовлений, перш за все, неординарністю мовної особистості авторки, а також її формами створення образів за допомогою мовних засобів. У висловах критиків відсутня єдина точка зору про її твори. Але всі переконані в тому, що твори Е. Єлінек самобутні, стиль і композиція незвичайні, з гострою проблематикою, створені як виклик, реакція або, навіть, провокація.

Аналіз тексту драми «Die Schutzbefohlenen» дозволяє стверджувати, що одним із найпродуктивнішим лексико-стилістичним засобом, який формує образно-асоціативний шар концепту, є метафора.

Метафори, які присутні у всьому тексті, яскраво вербалізують концептосферу FLÜCHTLINGE. За допомогою метафор авторка прагне відтворити образ біженця, цілковито забутого, який втратив все і не може віднайти себе у новому світі – людини, яка щомиті відчуває небезпеку.

У тексті драми Е. Єлінек головними героями є біженці, вони зображуються як одне ціле, це – *Mu (das Wir)*. Лише так можна вижити в чужій країні, гуртуючись наче звірі в зграї та купи: «... **man braucht eine Axt, um uns wieder auseinanderzukriegen, Stück für Stück aus unserem Haufen.** – ...**потрібна сокира для того, щоб розділити нас, шматок за шматком з нашої груди**» [8, с. 17]. Сокира виступає тут символом усіх тих дій та знущань, з якими доводиться стикатися кожному з цієї групи – біженцю. Для зображення невіддільності та єдності цього маргінального прошарку суспільства для громадян країни, яка запрошувала та пропонувала захист утікачам, автор в одному реченні використовує ряд красномовних метафор: «...wir **Rumpfmenschen, keine einzelnen mehr, ein Menschenkuchen, ein grober Menschenklotz unter Ihrem groben Menschenkeil.** – ми **вулик із людей, жоден більше не**

окремий, **пиріг із людей, величезна колода із людей серед Вашого величезного клину**» [8, с. 17]. Такі метафори також підкреслюють такі когнітивні ознаки концепту як багаточисельність та однорідність цієї маси – маси людей.

Для європейського суспільства біженці є **темним, звиклим до палючого сонця натовпом, зграєю варварів та дикунів**: «*Wir dunkle, sonnenglutgewohnte Schar, wir kehrten dann um, bloß...*» [8, с. 4]. „*Vor uns, dem Barbarenschwarm, welchen sie alle zurück... vor diesem Schwarm Wilder, der wir sind...*» [8, с. 9].

Кожен навколо наголошує на тому, що вони безправні: не мають права знаходитись в державі, їм не дозволено жити та користуватися благами країни, їх не чують, усі прохання заперечені, а потреби знехтувані: «*...das ist überhaupt euer Lieblingswort, legal, legal, nicht legal der Aufenthalt...* – взагалі це ваше улюблене слово, легально, легально, **нелегальна зупинка...**» [8, с. 4], «*... unsere Rede wird ins Leere fallen, in Schwerelosigkeit, unser schweres Schicksal wird plötzlich schwerlos sein, weil es ins Nichts fallen wird...* – **...наші промови потраплять у порожнечу, у невагомість, наша тяжка доля раптом стане невагомою, бо впаде у порожнечу...**» [8, с. 50].

Прості життєво необхідні потреби – дах над головою, місце для перебування, відпочинку та джерела для виживання – їм недоступні та заборонені: «*Hier ist liegen verboten, es schadet dem Gras, es schadet auch dem Wasser...* – **тут заборонено лежати, це шкодить траві, це шкодить також воді**» [8, с. 68].

Отже, важливою складовою частиною художньої мови є її образність, завдяки якій реалізується процес вербалізації концептів через художні образи. Саме лексичний рівень відтворює в першу чергу індивідуально-особистісний шар будь-якого концепту, беручи до уваги своєрідність художнього методу, філософські та естетичні погляди митця. Дослідивши образно-асоціативний шару концепту FLÜCHTLINGE у драмі Е. Єлінек «Die Schutzbefohlenen», ми дійшли висновку, що такий стилістичний засіб як метафора є одним із найпродуктивніших для конструювання образу біженця в авторській картині світу письменниці: цілковито забутого, який втратив все і не може віднайти себе у новому світі – людини, яка щомиті відчуває небезпеку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнова Н.Д. Языковая метафора (синтаксис и лексика): Лингвистика и поэтика. Москва, 1979. С.147-173.
2. Володина Н.В. Концепт в системе когнитивного литературоведения : опыт методологического подхода. Вестник РГГУ Серия «История. Филология. Культурология. Востоковедение». 2018 (№ 2-1). С. 9-19.
3. Ворошилова М.Б. Политический креолизованный текст: ключи к прочтению : монография. Екатеринбург: УрГПР, 2013. 194 с.
4. Красных В. В. От концепта к тексту и обратно. Вестник Московского университета. Серия 9: Филология.1998. № 1. С. 53–70.
5. Лакофф Дж., Джонсон Дж. Метафоры, которыми мы живем : монография. Москва : ЛКИ, 2016. 256 с.
6. Телия В.Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В.Н. Телия. Метафора в языке и тексте : монография. Москва, 1988. С. 26-52
7. Черниговская Т.В. Чеширская улыбка кота Шрёдингера: язык и сознание : монография. Москва : Языки славянской культуры, 2013. С. 236.
8. Jelinek Elfride. Die Schutzbefohlenen. Reinbek : Rowohlt Verlag, 2016. 144 S.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.А. Ковбасюк

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛОВЕСНИХ ОБРАЗІВ В АВСТРАЛІЙСЬКИХ ТА НОВОЗЕЛАНДСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ

Стаття спрямована на виявлення лінгвокультурних особливостей у словесних поетичних образах австралійської та новозеландської поезії.

Ключові слова: етнокультурні архетипи, словесний поетичний образ, етнокультурний словесно-поетичний образ.

The article focuses on revealing the peculiarities of the linguistic and cultural features in verbal poetic images of Australian and New Zealand poetry.

Key words: ethno-cultural archetypes, verbal poetic image, ethno-cultural verbal-poetic image.

Актуальність статті зумовлена загальною спрямованістю наукового дослідження у галузі етнолінгвістики на виявлення лінгвокультурних особливостей та лінгвостилістичних засобів формування словесних образів австралійської та новозеландської поезії, її вивчення з точки зору особливостей етнокультурної картини світу Австралії та Нової Зеландії. Відсутність робіт з даної проблематики у лінгвокогнітивному та лінгвокультурологічному ракурсі посилює актуальність обраної теми.

На національну культуру сучасного австралійського та новозеландського суспільства істотно вплинули соціально-історичні й історико-культурні аспекти формування й еволюції засад етносу, що стало підвалинами формування особливостей національної ментальності Австралії та Нової Зеландії. Специфіку певної етнічної культури в концентрованому вигляді відбивають особливості менталітету народу, втілені в етнокультурних словесних образах [4, с. 145].

Словесний поетичний образ, так само як й етнокультурний словесний поетичний образ – це лінгвокогнітивний конструкт, що інкорпорує передконцептуальну, концептуальну та вербальну сторони або іпостасі [3, с. 68].

Константи національної духовності, що виражають та закріплюють основоположні властивості етносу як культурної цілісності – це етнокультурні архетипи. У кожній національній культурі домінують свої етнокультурні архетипи, які суттєво визначають особливості світогляду, характеру художньої творчості та історичної долі народу. Вони відіграють чималу роль у створенні етнокультурного словесного поетичного образу [2, с. 86].

Етнокультурні архетипи австралійської лінгвокультури (*DREAMING*, *BUSH*, *BOOMERANG*) представляють собою концепти, що відмічені етнокультурною специфікою, вони віддзеркалюють зміст знань, досвіду, результатів діяльності й пізнання навколишнього світу австралійцями й передаються від попереднього покоління наступним у вербальній або невербальній спосіб. Вони часто використовуються поетами для створення етнокультурних словесних поетичних образів.

Використання етноконцепту *KIWI* новозеландськими поетами є лінгвокультурним феноменом, адже образ *KIWI* є центральним у культурі Нової Зеландії, навіть самі жителі островів називають себе ківі.

Розглянемо австралійський концепт *DREAMING* (спосіб буття австралійських аборигенів). «Dreaming» – частина реальності австралійських аборигенів; водночас, це місце зіткнення двох світів: реального й ірреального; місце зародження духовності. Етноархетип *DREAMING* в австралійській лінгвокультурі поєднує минуле й майбутнє, наголошує на всіх духовних і соціальних аспектах життя австралійських аборигенів, втілює їх вірування.

Австралійські аборигени, загалом, вірять у реінкарнацію, у ланцюг послідовних перевтілень душ з одного тіла в інше. У художньому мовленні австралійських поетів це

утворення вербалізується лексемами «*time out of time*», «*everywhen*» «*dance for being born again*».

Саме ці мотиви можна простежити у поезії «Balance» Кейт Волкер (*Kath Walker, Noonuccal Oodgeroo*), австралійської письменниці, політичної активістки за права аборигенів, що стала першою туземкою, яка опублікувала книгу – том поезії «*We Are Going*» (1964):

*Spin a coin:
Life or death.
Next of kin
To death Is life,
And life To death.*

Австралійські племена вірили в духів та реінкарнацію, тобто після того як прийшла на Землю смерть, вона уявлялась як плавний перехід в інше життя. Це означає, що кожна дитина, яка з'явилася на світ несе в собі частинку душі тотемного предка, в якійсь мірі вона і є цей первотпредок, хоча сама і не підозрює цього, поки це не відкриють в ініціаціях. Вірш «*Balance*» складається з коротких рядків, котрі побудовані на антитезах, які балансують «*Life or death*», «*Light comes Before dark*». Перший рядок «*Spin a coin*» є концептуальною метафорою, яка створює образ монети.

У поезії Нової Зеландії центральним етнокультурним архетипом можна вважати *KIWI*. Культурні здобутки новозеландців називають *Kiwiana*, а самі тубільці іменують себе ківі. Цей факт доводить існування таких сполучень, як *Kiwi worldview* і *Kiwi mindset*, які в сутності, є альтернативними найменуваннями всієї новозеландської етнічної картини світу, новозеландського характеру, менталітету. Відома новозеландська приказка *You can take a Kiwi out of New Zealand but you can't take New Zealand out of a Kiwi* (Ти можеш забрати ківі з Нової Зеландії, але не можна забрати Нової Зеландії з ківі) свідчить про те, що в даному концепті сконцентрована квінтесенція національного світогляду новозеландців. *Kiwi* і *New Zealand* нерозривно пов'язані в свідомості нації, яка втілена у віршованому тексті новозеландського автора Брайана Тернера (*Brian Turner*) «*Semi-Kiwi*»:

*...I'm neither handy
in the great Kiwi DIY tradition,
nor monied... [1, с. 6].*

Брайан Тернер – сучасний поет, відомий своїми творами про пейзаж, екологію та спорт. Віршована поема під назвою «*Semi-Kiwi*» розкриває власні уявлення автора про свою ідентичність ківі, про те, що означає бути людиною у цьому світі. Автор використовує етнокультурний архетипний образ *Kiwi* як втілення усіх рис новозеландців, що карбувалися протягом усього часу їх існування, а також показує свою індивідуальність, несхожість і водночас схожість на них, саме тому така назва *Semi-Kiwi*. Номінативні одиниці «*neither handy like Kiwi*», «*dab-hand at recognising self-pity*» імплікують цей концепт у поетичному тексті.

Отже, мова і культура віддзеркалюють світогляд людини, особливості менталітету етносу, його національних цінностей, духовного світу. У менталітеті етносу закарбовані його когнітивні, емотивні та поведінкові стереотипи. Мова є ключем до вивчення лінгвокультури певного етносу. Особливості менталітету народу, вірування, релігійні, соціальні, історичні, правові стандарти лінгвокультури виражаються у поезії через етнокультурні словесно-поетичні образи. Підґрунтям для їхнього створення стають етнокультурні архетипи, які допомагають осягнути та експлікувати концептуальну сутність свідомості, є засобом доступу до розкриття світобачення етнічної спільноти. Етнокультурні архетипи австралійської та новозеландської лінгвокультури допомагають експлікувати поетичні образи, щоб глибше зрозуміти ідею автора.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Brian Turner *Semi-Kiwi*, in *Taking Off*. Wellington: Victoria University Press, 2001. 17 p.

2. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / Лариса Іванівна Белехова. – К., 2002. – 476 с.
3. Белехова Л.І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний аспект / Лариса Іванівна Белехова – М.: ООО Звездапад, 2004. – 376 с.
4. Голубовська І.О. Етноспецифічні константи мовної свідомості: дис... доктора філол. наук: 10. 02. 15 / Ірина Олександрівна Голубовська – К., 2004. – 346 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л. І. Белехова

УДК 811.161'37

Козачук Т.В.

АНДРОЦЕНТРИЧНИЙ ХАРАКТЕР ІСПАНОМОВНОЇ КУЛЬТУРИ

В цій статті ми розглядаємо явище мовного андроцентризму в сучасній іспанській лінгвокультурі, а саме домінування гендерних стереотипів.

Ключові слова: андроцентризм, лінгвокультура, іспанська мова

In this article we look at the phenomenon of linguistic androcentrism in contemporary Spanish linguoculture, the dominance of gender stereotypes.

Key words: Androcentrism, linguoculture, Spanish

Андроцентризм (від грец. андро – людина, чоловік) – практика, свідома або несвідома, що розміщує чоловічу особу або чоловічу точку зору в центрі погляду на світ, його культуру та історію. У той час практика розміщення жіночої точки зору в центрі називається гіноцентризмом. Згідно словника гендерних термінів андроцентризм (від гр. андро – «людина, чоловік») – практика, свідома або несвідома, що розміщує чоловіка або чоловічу точку зору в центрі погляду на світ, його культуру і історію. У той час практика розміщення жіночої точки зору в центрі називається гіноцентризмом [5, с. 112].

Термін «андроцентризм» широко використовується теоретиками гендерного підходу та феміністками для критики соціального світу культури, де характеристики чоловічого та жіночого є різноплановими, дихотомічно розведеними та ієрархічно структурованими. Андроцентризм являє собою не тільки картину світу, представлену крізь призму чоловічого досвіду, але й міцну статеву ієрархію, де все жіноче мислиться та представляється, як «чуже», «інше» або взагалі не береться до уваги [1, с. 51].

Мова відіграє особливу роль у відтворенні андроцентризму, оскільки мовна картина світу фіксує і відтворює (називає) світ із чоловічої точки зору. Іспанська мова – андроцентрична, вона відображає чоловічий погляд на світ. Андроцентризм – характерна для східної культури норма вважати чоловіка тотожним людині взагалі як виду *Homo sapiens*, а жінку – певною специфічною особливістю, підвидом "людини взагалі", так, у роботі І. Хомицької зазначається: "*En la actual civilizacion unicamente hay sujetos sociales masculinos; no pueden haber mujeres reales, porque el sujeto solo existe y se piensa a partir de la diferencia sexual producida por el narcisismo del pene y su discurso*" (у сучасній цивілізації існують чоловічі соціальні суб'єкти; тут не можуть існувати справжні жінки...).

Тож, фемінізм постав як протест жінки. Феміністична лінгвістика це відносно новий напрямок мовознавства, що вивчає особливості жіночого гендеру в його лінгвістичному прояві.

У рамках феміністської лінгвістики виділяють такі ознаки андроцентризму:

1. ототожнення понять людина і чоловік (у багатьох мовах вони позначаються одним словом);
2. мовна норма, гендерно не є нейтральною, – ієрархічна і несе в собі оціночні категорії; більше того, чоловічі мовні форми, які використовуються як норми мови, сприяють маргіналізації та ігнорування жінок у мовній картині світу;

3. поділ мови на норми чоловічого та жіночого засновано на реальній соціальній **гендерній асиметрії**; відображає її, а потім закріплює через мовне відтворення. Феміністська лінгвістична критика розкриває культурно-мовні конструкти чоловічого домінування в соціальному та культурному житті [2, с. 62].

Дослідження Т. О. Дегтярьової, яка проаналізувала існуючі в сучасному суспільстві соціальні інститути та інституції, показали, що норми соціальної успішності й «нормальності», обумовлені чоловічими фізіологією та інтересами: «Чоловіча фізіологія визначає велику кількість видів спорту; їх соціально спроектовані біографії визначають вимоги до робочих місць і зразки успішного просування кар'єри; їх досвід і прагнення визначають поняття заслуг; їх бачення світу визначає мистецтво» [4, с. 84].

Усі існуючі соціальні технології – від практик допомоги породіллі та нормативної дози лікарських засобів до практик наукового раціонального пізнання – сконструйовані задля чоловічих потреб, виходячи з чоловічих поглядів та інтересів.

Про андроцентризм сучасної культури багато писали й пишуть у феміністських дослідженнях, де вказується, що відмінності між чоловіком і жінкою задані соціально, що соціальний світ організований таким чином, що все чоловіче розуміється як норма, а все жіноче – як патологія. Феміністський проект у сучасному гуманітарному знанні пов'язаний із деконструкцією андроцентризму як культурної традиції, що підлягає викриттю та заміні, оскільки андроцентризм можна розглядати як специфічну конфігурацію владних відносин, яка не є ні неминучою, ні універсальною [3, с. 82].

Іспанська мова – андроцентрична, тобто та, яка відображає чоловічий погляд на світ.

Андроцентризм – це характерна для східної культури норма вважати чоловіка тотожним людині взагалі як виду *Homo sapiens*, а жінку – певною специфічною особливістю, підвидом "людини взагалі" *"En la actual civilizacion unicamente hay sujetos sociales masculinos; no pueden haber mujeres reales, porque el sujeto solo existe y se piensa a partir de la diferencia sexual producida por el narcisismo del pene y su discurso"*.

У своєму нарисі «Сексизм в мексиканській літературі» К. Монсіваїс вважає, що література є сексистською, тому що відображає реальність. Після аналізу певної кількості архетипів, у яких згадується чиста наречена, самовіддана мати, грішниця, що кається, вірна солдатська дружина автор визначає, що жіночі персонажі слугують лише фоном, на якому розгортаються події. Його висновок ґрунтується на тому, що ці персонажі завжди присутні у текстах художніх творів як стереотипізовані, оскільки вони не відіграють особливої ролі і їхнє місце завжди є вторинним і залежним від першорядних героїв, які, зазвичай, є чоловіками [3, с. 508].

А. Месегер Гарсія у своєму дослідженні граматичної статі в книзі *«Es sexista la lengua española»* вивчає кожен із прикладів, наведених Е. Урругіа і зауважує, що лексичний сексизм менш шкідливий, ніж сексизм синтаксичний, але в кінці зазначає, що у випадку іспанської мови не має синтаксичного сексизму лише в мовленні, наразі потрібно говорити про сексизм адресанта і адресата. Наприклад, ненормативна лексика: лінгвістичний сексизм адресанта, коли він використовує вирази, які завдяки своїй формі, а не контексту, виявляються дискримінованими через стать.

На думку А. Месегера, існує дві форми синтаксичного сексизму: чоловічий кут зору і семантичний стрибок. Наведемо приклади:

1. Чоловіча думка: *Gente que sólo busca su pan, su hembra, su fiesta en paz*. У цьому прикладі лексична одиниця *gente* визначає виключно чоловічу стать. Лексична опозиційна пара *gente – hembra*.
2. Семантичне перенесення: *Los ingleses prefieren el té al café. También prefieren las mujeres rubias a las morenas*.

Мовна політика Іспанії спрямована на усунення дискримінації за статевими ознаками, зокрема, на подолання гендерної асиметрії, яка відображає дискримінацію жінок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агеева В. Основы теории гендера : навчальний посібник, Київ: К.І.С., 2004. 536 с.
2. Воркачев С. Г. Оценка, модальность, безразличие: субъективность в языке. Язык и антропоцентрические сущности, Краснодар: Изд-во Кубан. гос. ун-та, 1997. 216–259 с.
3. Горошко Е. И. Особенности мужских и женских вербальных ассоциаций (опыт качественной интерпретации), Материалы Второй Междунар. Конф. "Гендер: язык, культура, коммуникация", Москва, 2002. 77–86 с.
4. Дегтярьова Т. О. Особливості жіночого мовлення в гендерному аспекті: (на матеріалі англійської, української та російської мов), Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки, 2004. №1(60). 83–86 с.
5. Рабажаева М.В. Словарь гендерных, М.: Информация XXI век, 2002. 256 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Г.І. Глушук-Олея

УДК 81`25 : 81`373.43

Котельнікова К. О.

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ НЕОЛОГІЗМІВ

У статті проаналізовано використання та функціонування неологізмів у мовленні сучасної англійської мови. Наведено приклади неологізмів у різноманітних сферах, а також окреслено способи та шляхи їх адекватного перекладу українською мовою.

Ключові слова: неологізм, неологія, експлікація, калькування, транскрипція, транслітерація.

The article deals with the usage and functioning of neologisms in the modern English language. Examples of neologisms in different spheres are given, and also ways and means of their adequate translation are analyzed.

Key words: neologism, neology, explication, loan translation, transcription, transliteration.

Неологізми – це слова або словосполучення, що є абсолютно новими лексичними одиницями, що створюються з метою номінації нових об'єктів дійсності. Слово є неологізмом до тих пір, поки воно не стає загальноживаним, доки відчують в ньому новизну. Причиною створення таких слів є громадський і науково-технічний прогрес, нові досягнення людства на певному етапі розвитку, які зумовлюють потребу номінації нових реалій. За останні десятиліття з'явилося чимало інновацій у сфері економіки, комп'ютерних технологій та Інтернет, політики, науки, що значно збагатили лексичний склад мови. Їх поява та необхідність їх опису зумовили створення нової галузі лексикології – неології [1, с. 23].

Основна трудність при перекладі неологізмів – це з'ясування значення нового слова. Задля адекватної передачі англійських неологізмів застосовуються методи транскрипції, транслітерації, калькування. Досить часто перекладачі вдаються до методу експлікації, що полягає в короткому описі тієї чи іншої одиниці [2, с. 234].

Наприклад, прикладами транскрипції або транслітерації є: *hacker – хакер, commutator – комутатор; processor – процесор; operator – оператор; indicator – індикатор; buffer – буфер; server – сервер; multimedia – мультимедія; decoder – декодер; port – порт; plotter – плотер, spam – спам, narcoterrorist (наркотерорист).*

Шляхом калькування були перекладені: *accesscode – код доступу, autorepeat – автоматичний повтор, absolutediscread – абсолютне зчитування з диску. Cyber medicine кібер медицини drag-war (нарковійна), narco-elite (наркоеліта) megabank (крупний банк) B-unit (Barclays currency unit) – Бі-одиниця (міжнародна грошова одиниця банку "Барклейс банк интернешнл")* [5].

За допомогою описового методу були перекладені: *log* – текстовий файл звіту, в який записують усі дії, які виконує програма, і їх результати; *shareware* – умовно-безкоштовне програмне забезпечення, з яким можна працювати протягом певного часу; *wizard* – інтерактивний інструмент для покрокового виконання різних операцій. *geneism* (дискримінація людей, по своєму генетичному складу схильних до певної хвороби), *goldenparachute* (обумовлена в контракті гарантія компенсації працівнику фірми у разі її злиття з іншою фірмою), *goldenshare* (стратегічний контроль з боку держави над фірмою, переданою до приватних рук, як гарантія проти її продажу іноземному власнику). *dragonlady* (дружина керівника держави, яка одержала велику владу) [4].

Серед неологізмів, значну частину займають авторські неологізми, створені авторами-фантастами задля номінації об'єктів чарівної дійсності, які не існують в реальності, з метою створення фантастичної атмосфери та занурення читача в зовсім інший світ. Чимало таких слів можна знайти у творах "Космічна одисея" А. Кларка, "Марсіанські хроніки" Р. Бредбері, "Зірка Пандори" Пітера Гамільтона, "Поттеріани" Дж. Роулінг.

Так, у книзі "Марсіанські хроніки" Р. Бредбері ми знаходимо багато подібних словосполучень, за допомогою яких описується марсіанська культура і спосіб життя цієї раси: "*They had a house of crystal pillars on the planet Mars by the edge of an empty sea, and every morning you could see Mrs. K. eating the golden fruits that grew from the crystal walls, or cleaning the house with handfuls of magnetic dust which, taking all dirt with it, blew away on the hot wind. Afternoons, when the fossil sea was warm and motionless, and the wine trees stood stiff in the yard, and the little distant Martian bone town was all enclosed, and no one drifted out their doors you could see Mr. K himself in his room, reading from a metal book with raised hieroglyphs over which he brushed his hand as one might play a harp*" [3, с. 104].

Отже, спеціальних способів перекладу неологізмів певної сфери немає. Перекладачу доводиться співставляти існуючі прийоми перекладу і обирати той, що найбільше відповідає контексту. Нами було запропоновано такі основні способи перекладу: транслітерація (транскрипція), калькування, описовий переклад, еквівалент та спосіб прямого включення.

Сам процес перекладу неологізмів здійснюється у два етапи. Спочатку перекладач з'ясовує значення нового слова (звертається до останніх видавництв тлумачних словників чи з'ясовує значення слова, приділяючи увагу його структурі і контексту), потім робить власне переклад засобами української мови, застосовуючи при цьому вище зазначені способи перекладу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зацний Ю.А., Янков А.В. Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття: англо-український словник. Словник. / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 360 с.
2. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2004. 420 с.
3. Bradbury R. D. The Martian Chronicles / R. D. Bradbury. – McFarland, 2006. – 222 p.
4. Oxford Dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oxforddictionaries.com>.
5. New words in English [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.learn-english-today.com/new-words/new-words-in-english1.html>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.С. Борисова

ОБРАЗ СИЛЬНОЇ ЖІНКИ ЯК КОГНІТИВНИЙ ФЕНОМЕН У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ

Стаття спрямована на виявлення особливостей репрезентації специфічного образу сильної жінки у сучасних англомовних кінотекстах.

Ключові слова: образ, гендер, сильна жінка, кінодискурс.

The article focuses on revealing the peculiarities of the representation of the special image of strong woman in modern English film discourses.

Key words: image, gender, strong woman, film discourses.

У сучасних лінгвокогнітивних розвідках представлено дослідження природно-фізичного рівня концепту ЖІНКА у пареміях, який розпадається на рівну кількість фреймів: «Зовнішність», «Сексуальний об'єкт», «Дівчина», «Літня жінка».

Образ сильної жінки постає як лінгвокогнітивний конструкт, що інкорпорує передконцептуальну, вербальну та концептуальну площину. В англомовних кінотекстах образ жінки об'єктивується низкою лексем, що знаходяться у синонімічних відношеннях: *woman, lady, girl, female*.

Серед виокремлених в англомовних кінострічках номінативних одиниць зі спільною семою «жінка» лексема *woman* виступає синонімічною домінантою.

Натомість номінативна площина образу сильної жінки в англомовному кінодискурсі представлена словосполученням *a strong woman*. Прикметник *strong*, маючи значну кількість синонімів (*firm, hard, impregnable, potent, secure, inviolable, solid, stiff, substantial, unassailable, unattackable, warm*), виступає домінантою.

Набагато повніше образ сильної жінки розкривається у значенні прикметників, ужитих у кінотекстах, зокрема: *successful* 'успішний', *strong* 'сильний', *gentle* 'ніжний', *happy* 'щасливий', *awesome* 'приголомшливий', *good* 'добрий, хороший', *kind* 'добрий', *popular* 'популярний', *peaceful* 'мирний', *feminine* 'жіночий', *clever* 'розумний, спритний', *intelligent* 'розумний', *smart* 'розумний, головатий', *well-mannered* 'з гарними манерами', *interesting* 'цікавий', *progressive* 'прогресивний', *elegant* 'витончений', *educated* 'освічений', *remarkable* 'чудовий'.

Прикметники з негативним компонентом значення теж зустрічаються в англомовних кінотекстах: *career-obsessed* 'одержимий кар'єрою', *wild* 'дикий', *wicked* 'злісний', *provocative* 'зухвалий', *dangerous* 'небезпечний', *tough* 'жорсткий', *subversive* 'підривний', проте не у переважаючій кількості.

У сучасному англомовному кінопросторі неабияку популярність отримує образ жінки-матері, якій вдається будувати власну кар'єру та виконувати традиційні жіночі обов'язки, пов'язані з вихованням дітей:

"Ah, Mother's Day. I love being a mother. But what about the other 364 days of the year? When you're trying to get your kid to school and you're surviving on very little sleep because you're up all night sewing costumes for the school play and you've still got to go to work in the morning. Go. It's about the never-ending driving to soccer, gymnastics, or ballet" ("Mother's Day").

З поданого прикладу видно, що усі обов'язки вдома виконує жінка, яка повина не лише поратися з дітьми, а й працювати та заробляти гроші.

З народженням дитини жінка потрапляє у полон: *"The most terrifying creatures in captivity. The Momsters"* ("I don't know how she does it"); та стає відповідальною за все у родині: *"A woman just keeps the puzzle of family life in her head. She just does. The inside of a working woman's head is like...the control tower at O'Hare Airport"* ("I don't know how she does it"). У першому прикладі гра слів, що базується на співзвучності лексем *momster* та *monster*,

дозволяє представити життя жінки у неволі. Порівняння мозку жінки з командно-диспетчерським пунктом аеропорту увиразнює основну думку другого прикладу.

В англомовних кінотекстах зустрічаються й образні номінації, у яких актуалізується образ сильної жінки. Так, метафорично образ сильної жінки порівнюється з хижими тваринами, зокрема, левицею, лисицею, пантерою та орлицею:

"She says that you are a young lioness" ("Diana");

"I'm very fond of foxes. They are like me. We've all escaped from the Windsors" ("Diana").

Отже, образ сильної жінки актуалізується значною кількістю лексичних одиниць на позначення статі, віку, зовнішнього вигляду, внутрішніх якостей та поведінки, соціальних функцій та ролей. Переважно усі номінації мають позитивну семантику і дозволяють створити «портрет» сильної жінки, який відповідає уявленням, характерним для свідомості сучасного глобалізованого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Diana [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=diana
2. I don't know how she does it [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=i-dont-know-how-she-does-it
3. Mother's Day [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=mothers-day

Рекомендує до друку науковий керівник професор **О.О. Заболотська**

УДК 82.09:821.111-31(73)

Крехелєва О.Г.

РЕЦЕПЦІЯ МОТИВІВ І ОБРАЗІВ МІФОЛОГІЇ В ПРОЗІ НІЛА ГЕЙМАНА

У статті розглянуто питання щодо використання міфології різних народів світу в романі Ніла Геймана «Американські Боги». Висвітлено проблему конфлікту релігії з сучасним світом та втрати духовної спадщини під гнітом сучасності.

Ключові слова: міф, міфологія, re міфологізація, de міфологізація, фантастика, традиційний міф, символи, знаки, алюзії, протосюжет, архетип.

The article discusses the use of mythology by different peoples of the world in Neil Gaiman's novel The American Gods. The problem of the conflict of religion with the modern world and the loss of spiritual heritage under the wrath of modernity are highlighted.

Key words: myth, mythology, re mythologization, de mythologization, fantasy, traditional myth, symbols, signs, allusions, proto-plot, archetype.

Міф і особливості прояву міфу в різних літературних творах, а також літературні здобутки письменників різних епох, викликали інтерес у дослідників. В літературі не тільки широко використовуються давні міфи, але і ведуться спроби створення творів, структурно і по змісту свідомо орієнтованих на них. Міфологія – це найважливіший елемент літератури, а міфічне являється одним з найважливіших аспектів культурологічного і літературного досвіду. Авторська інтерпретація міфу, при цьому стає способом міфологізації. Сюжет, мотиви і система образів архаїчного міфу піддається творчому переосмисленню і вони можуть отримати зовсім новий власний зміст. Розглядом даного питання присвятили свої роботи такі літературознавці, як: М. Еліаде, Н. Осипова, С. Телегін, Е.М. Мелетинський, Я. Грім, О. Лосєв, Н. Фріє, З. Фройд.

Проблема «ре міфологізації» та «де міфологізації» стала особливо актуальною в ХХ та ХХІ сторіччях, коли почали з'являтися зовсім нові літературні напрями, перш за все постмодернізм, які намагаються певною мірою використовувати давні міфи в своїй творчості переписуючи та змінюючи їх під зовсім нове бачення світу. В рамках цього дослідження буде розглянуто роман Ніла Геймана «Американські боги» [4].

Американець британського походження Ніл Гейман (Gaiman Neil, рід. 1960) увійшов в сучасну літературу як художник. У 1991 році ним видається комікс «Пісочна людина» завоював World Fantasy Award – це був перший в історії випадок, коли престижну літературну нагороду присудили графічному роману. У 1992 році Гейман емігрував до Америки, де через кілька років написав найвідоміший свій роман «Американські боги» (American Gods: a novel), опублікований в 2001 році. Західна критика зустріла книгу більш ніж прихильно, захоплюючись тим, як тонко британець відчув «дух Америки», її мультикультурність та гримучу суміш міфологічних і фольклорних традицій народів, що одного разу прибули в цю землю [4].

У своїх роботах Гейман використовує і фантастику, і міф як засіб розширення і поглиблення художньої реальності своїх творів, як один з прийомів моделювання тексту для того, щоб задатися питанням про природу людського, божественного, міфологічного. Він спирається на архаїчний міф, особливості міфологічного мислення та світосприйняття, щоб помістити фантастичне в сучасність, пояснити його закономірність в умовах емпіричної реальності. Америка у творі Геймана «наповнена» богами, фольклорними персонажами та іншими надприродними сутностями. В якості персонажів роману виведені боги і герої з скандинавської, єгипетської, індійської та багатьох інших міфологічних систем, так само як і створення авторської міфології. У своїй творчості письменник слід постмодерністським тенденціям іронічного переосмислення і зниження образів, в тому числі міфологічних і архетипових.

У кожного поважного письменника є такий твір на який критики та читачі чіпляють ярлика «твору всього його життя», не залишаючи шансу на продовження чи перевершення самого себе Ніл Гейман, звичайно, не такий автор: у нього кожен твір – міфологічний витік з попереднього, що наслідують, чи якимсь чином об'єднується з ним.

І тут маються на увазі не персонажі чи серії з кількох книжок, а найчастіше єднальна міфічна складова. Гейман може в одному творі переінакшити міф, надати йому нових барв, а в наступному – показати його з іншого боку, чи навіть перевернути з ніг на голову [2].

«Американські боги» – це симбіоз характерів та взаємовідносин між віруваннями світу – старими, легендарними богами Одіном, Чорнобогом, Пасхою, єгипетськими анімалобогами та новими, модними Технохлопчиком, Телебаченням та їм подібними, що борються за виживання в головах своїх послідовників. Історія розгортається на тлі штатів країни, якою подорожують загадковий пан Середа та його найнятий попіхач Тінь Мун, головний герой роману. Разом вони пройдуть шлях тернистий та небезпечний, зустрінуться з богами, містикою та справжньою вірою, що зцілює та обертає на життя забуте та померле.

Духовна подорож Америкою на старих роздубаних машинах колишнім ув'язненим, котрий зарікся не повертатися до темного життя, в яке вплутався через кохання до жінки, що зрадила напередодні його звільнення; увезеним, що таким чином спокутує своє грішне життя та оновлюється героєм, – у цьому вся Америка, «Американська мрія» на новий лад викладена легко та відкрито, у пізнаваній Гейманівській манері: мрія головного героя Тіні пізнати нарешті самого себе, мрія старих богів повернутися в думки людей, мрія нових богів, чий час ось-ось настане, щоб витіснити й остаточно вигнати колишніх та заповнити розуми [1].

Америка – країна добровільних емігрантів, пілігримів та переселенців мимоволі. Люди населяли континент століттями, ввіряючи йому свої переживання, сподівання та одомашнюючи на свій лад. Така собі мозаїка народностей та національностей і як, наслідок, Америка – єдина країна, що не може визначитись зі своїм духовним напрямком через

розмаїття вірування та релігій. Одним з найперших поселенців були нормани, які перенесли Одіна з півночі, за ними африканські народи, ірландці з їх піксі, слов'яни, індуси.

Основна лінія розповіді постійно переривається вставками з «міфологічної» історії Америки, які демонструють, яким чином різні божества виявилися так далеко від своїх коренів, і завдяки цій мозаїчній розповіді підкреслюється універсальне побутування богів на американській землі. Виявляється, наприклад, що ще в далекому 813 році скандинави привезли в Америку своїх богів (80-83), адже згідно з концепцією Ніла Геймана богів живить людська віра, за своєю суттю думка ця не нова, «згідно науці не боги створили людей, а як раз навпаки». Розглядаючи роман Ніла Геймана «Американські боги» з точки зору переосмислення традиційних міфологічних образів. Ставиться мета встановити, яким чином письменник інтерпретує богів скандинавських, єгипетських, африканських, кельтських і божеств традиційних. Використовується метод порівняльно-історичного аналізу, що дозволяє виявити паралелі між образами роману і традиційними міфологічними персоналіями [2].

«Бог існує, живе, а потім помирає тільки разом зі своїм творцем. А творець цей – сам людина» [1].

Автор свідомо розраховує на порівняння з боку реципієнта, а останній, у свою чергу, сприймає трансформацію міфу з урахуванням певної чітко сформованої культурної позиції, оскільки змістовна структура окремого міфу є частиною загальної «культурної пам'яті». Трансформація демонструє різницю між першоджерелом і наслідуванням, тому реципієнт постійно порівнює запропонований варіант зі своїм попереднім знанням цього міфологічного матеріалу. Протосюжет і новий варіант співіснують у свідомості реципієнта, тобто сприймання задане, запрограмоване автором. При розгляданні закономірностей функціонування міфологічних структур від певного зразка до великої кількості інтерпретацій, що використовують той самий сюжет або образ, чітко простежується фактор повторюваності й «виявляються стійкі характеристики, які властиві даному міфологічному матеріалу і мають відносну стійкість, незважаючи на активний вплив різних факторів, актуальних для сприймаючої культури» [5, 34].

Ніл Гейман населяє простір сучасної Америки не тільки представниками німецько-скандинавського пантеону, але і богами інших культурних традицій: лепреккон Скажений Суїні, який подарував Тіні магічну золоту монету, відсилає нас до кельтської міфології як і Морриган, богиня війни; Анубіс і Тот, що продовжують в сучасній Америці похоронне ремесло, відповідають єгипетській міфологічній традиції, та й посмертний суд над душею Тіні, і зокрема зважування його серця, бере витоки з «Єгипетської книги мертвих». Індуїстська Калі, прославлена старозавітна Билкіс (Суламіф), якій присвячена «Пісня пісень Соломона», слов'янський Чорнобог, западноафриканській Компе Анансі і багато інших традиційні божества, віра в яких була привезена в Америку переселенцями, діють на сторінках роману Ніла Геймана.

Роман Ніла Геймана рясніє символами, знаками та алюзіями. Червоною ниткою крізь твір тягнутися кілька ключових символів – монети: золота (що воскресила Лору) і срібна (стала світилом у царстві мертвих), карусель і будинок на скелі, як аналог центру світобудови, і багато іншого. Практично на кожній сторінці твору нас чекає представник якогось пантеону, символ, талісман, містична підказка. Всі ці деталі відіграють важливу роль не тільки в сюжеті і розповіді, але і слугують сполучними ланками у філософському підтексті роману. Деталі іноді настільки малі, що початку на їх можна не помітити бо треба знати куди дивитися.

Центральне місце серед символів займає Земля. Вона сакральна, вона дає сили, народжує життя, є джерелом всього живого. Земля направляє нашого героя через сновидіння (які також відіграють величезну роль у романі, будучи віхами, що відзначають розвиток героя) до заповітної мети, дає підказки. Але Земля в романі абсолютно байдужа до богів. Вони – чужинці, іммігранти. Велич богів знищена Америкою, де всі традиції знівечені або, навіть, просто забуті. Старі боги страждають в тіні нових технологій.

Розглядаючи роман Ніла Геймана «Американські боги» з точки зору переосмислення традиційних міфологічних образів. Ставиться мета встановити, яким чином письменник інтерпретує богів скандинавських, єгипетських, африканських, кельтських і божеств традиційних. Використовується метод порівняльно-історичного аналізу, що дозволяє виявити паралелі між образами роману і традиційними міфологічними персоналіями [4].

Підкреслюється, що Ніл Гейман в цілому дотримується міфологічну традицію при створенні образів американських богів, що особливо яскраво видно, якщо звернутися до образу Середовища, який співвідноситься з скандинавським Одіном.

Аналізується мотив боротьби між старими і новими богами – богами, народженими сучасною цивілізацією, а також розглядається сама концепція народження і існування міфічних уявлень про богів. Робиться висновок про те, що: по-перше Ніл Гейман використовує постмодерністський принцип складності для ускладнення структури художнього твору; по-друге звертаючись до проблеми існування богів в сучасному світі, ставить питання про особливості світогляду американської нації.

Таким чином, роман Ніла Геймана чітко дає зрозуміти, чим ми зараз з вами живемо й дихаємо. Адже ми те, про що ми думаємо. Думки матеріалізуються, коли ми вкладаємось в них, довіряємо свої секрети, сподівання, страхи, Ніл Гейман передав споконвічні релігійні втілення й напрямки в антропоморфних, цілком реальних тілесних формах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Захаров А. Возникновение бога. Как это было или как могло бы быть иначе [Электронный ресурс]. Режим доступа :http://www.atheism.ru/library/Zakharov_6.phtml (дата обращения 12.09.2019).
2. Нарольська А. «Американські боги» Ніла Геймана. Друг читача <https://vsiknygy.net.ua>
3. Ніл Гейман. Американські боги. Переклад з англійської: Галина Герасим, Олесь Петік. Київ: КМ Publishing. 2017. 696 с.
4. Невский Б. Фантасты: современники. Нил Гейман // Мир фантастики и фэнтези. 2007. № 50 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.mirf.ru/Articles/art2257.htm> (дата обращения 10.11.2019).
5. Нямцу А. Основы теории традиционных сюжетов. Черновцы: Рута. 2003. 78 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А. М. Самарін

УДК 811.161.2'42:001.891.3:316.346.2-005.2

Крисенко Ю. В.

ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОГО КОНЦЕПТУ ЖІНКА

У статті розглянуто основні характеристики концепту ЖІНКА, як ментального утворення, наукові підходи до вивчення концепту ЖІНКА.

Ключові слова: Концепт ЖІНКА, Концептуальний домен, ментальне утворення, характеристики концепту ЖІНКА.

In the article the main features of the WOMAN concept as a mental formation, scientific approaches to the study of the WOMAN concept are considered.

Key words: Concept of WOMAN, Conceptual domain, mental education, characteristics of concept of WOMAN.

Поняття концепту не припиняє приваблювати лінгвістів. Попри плідне вивчення концепту, термін дотепер не отримав уніфікованого визначення. Витлумачення цього поняття є досить неоднозначним і суперечливим. Про відсутність єдності точок зору щодо природи і функцій концепту, а також про багатство його ознак і властивостей свідчить термінологічна розбіжність у позначенні ментальних утворень.

Концепт ЖІНКА розглядається в рамках когнітивного напрямку не як біологічна сутність, а як сукупність психологічних, соціальних, поведінкових характеристик, як культурний феномен (гендер) [5, р. 92]. Гендерна диференціація «є віддзеркаленням життя у світі, який створив нас не просто людьми, але завжди жінками або чоловіками». Гендер, таким чином, визначається як «конвенціональний ідеологічний конструкт, в якому акумульовано уявлення про те, що означає бути чоловіком або жінкою в певній культурі». Тому з концептуальної точки зору цей феномен актуалізує соціально-культурну, а не біологічну складову статі [4, с. 38].

Однією з перших ідей розгляду гендерних концептів видвинула англійська вчена-історик Д. Скотт, до яких вона віднесла образно-символічну систему, яка описує чоловіка та жінку в культурі; комплекс норм, які визначають образно-символічну систему та знаходять свої вираження у наукових, правових, релігійних та політичних доктринах та течіях; соціальні стосунки та інститути, які вони формують; самоідентифікація особистості [3, с. 2].

Критерієм визначення «мужності» чи «жіночності» її носія є відповідність соціальним нормам і правилам, а також наявність певних якостей, продиктованих суспільством для соціальних ролей чоловіка і жінки.

Якщо сучасна психологія більше схиляється до вивчення чоловічої, або маскуліної концептосфери, то гендерна лінгвістика, більше звернена до дослідження жіночої, або феміної концептосфери. Одним з аспектів таких досліджень (О. Горошко, А. Кириліна, Н. Фатєєва та ін) є виявлення специфіки стилю письма авторів-жінок. Взагалі феномен жіночої прози полягає в тому, що «жіноча література існує вже не як зібрання окремих текстів, написаних «біологічними» жінками, а як культурний феномен» [2, р. 87], який оцінюється по-різному. Жіноча проза – феномен масової літератури, новий літературний пласт, який створюється «за законами жіночого світовідчуття, художніми засобами, доступними тільки жінці, зануреного в тематику, табуйовану або міфологізовану чоловіком...» [1, с. 26].

Найбільш цікавий об'єкт для сучасних досліджень – образ «нової жінки», що поєднує в собі такі риси, як активна життєва позиція, інтелект і освіта, робота над своєю зовнішністю, вдале сімейне життя, турбота про дітей. Краса, молодість, успішне поєднання професійних, подружніх і батьківських обов'язків є ознаками «нової» фемінінності.

Отже, у сучасних когнітивних розвідках образ жінки репрезентовано у вигляді гендерного концепту, представлено дослідження природно-фізичного рівня концепту ЖІНКА у пареміях, який розпадається на декілька фреймів («Зовнішність», «Сексуальний об'єкт», «Дівчина», «Літня жінка»), образні номінації концептів ЖІНКА в англійському пісенному дискурсі, виявлено лексико-семантичну структуру концепту ЖІНКА в російській та українській мовах, визначено типізовані образні парадигми словесного втілення концепту жінка в українських пареміях.

У контексті нашого дослідження визначаємо концепт ЖІНКА, слідом за А. Приходько, як гендерний концепт, що належить до фізіологічних концептів, групи концептів антропоморфного порядку, та є універсальним, параметричним, нерегулятивним ментальним утворенням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арбатова М. И. Женская литература как факт состоятельности отечественного феминизма / М. И. Арбатова // Преображение, 1995. – № 3. – С. 26-27.
2. Звегинцев В. А. О цельюоформленности единиц текста / В. А. Звегинцев // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1980. – Т. 39. – № 1. – С. 13–21.
3. Калугина Е.Н. Гендерные исследования в языкознании // Научный потенциал студенчества в XXI веке: сб. науч. трудов IV Междунар. науч. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых. Т. 2. Общественные науки. – Ставрополь: СевКавГТУ, 2010. – С. 183–185.

4. Ли Б. В. О структурной организации концепта “MAN” и проблеме устойчивости оценочных характеристик мужественности (на материале английского языка) / Б. В. Ли // Вестник ТГПУ. – Томск : TSPUBulletin, 2013. – № 3. – С. 37-39.
5. Joanne P. In the Classroom or In the Bedroom. Review of Chick Lit: The New Woman's Fiction / Joanne P. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bookloverbookreviews.com/2010/02/what-is-chick-lit.html>

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л. І. Белєхова.

УДК 81'37'42:82-31

Крутієнко Д.В.

СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИХОВАНИХ СМИСЛІВ У РОМАНІ Д. БРАУНА «ЯНГОЛИ ТА ДЕМОНИ»

У статті розглядаються стилістичні засоби для реалізації імпліцитних смислів у романі Д. Брауна «Янголи та Демони».

Ключові слова: імпліцитність, приховані смисли, стилістичні засоби.

The article deals with stylistic means for realizing implicit meanings in D. Brown's novel “Angels and Demons”.

Key words: implicativeness, hidden meanings, stylistic means.

Питання виникнення і виявлення прихованих смислів завжди цікавило і продовжує цікавити багатьох дослідників. Категорія імпліцитності слугує засобом розкриття підтексту, авторської інтенції, а також основної мети повідомлення [1, с. 3]. Природу і феноменологію підтексту вивчали як літературознавці, так і лінгвісти. Підтекстом вважається такий спосіб організації тексту, який веде до різкого росту й заглиблення, а також зміни семантичного й емоційно-психологічного змісту повідомлення без збільшення його обсягу. Підтекст – це глибина тексту, його прихований смисл. Поняття підтексту близьке, але не тотожне поняттю імпліцитності [1, с. 33].

М.М. Нагорна пропонує вживати термін «підтекст» паралельно з терміном «імпліцитний смисл» і наголошує, що імпліцитний смисл – це прихований, внутрішній смисл художнього твору, тобто такий, що не створює безпосередніх, «очевидних» асоціативних зв'язків між словами та їх денотатами (тобто образами)» [2, с. 4]. Імпліцитність є однією з найбільш загадкових властивостей людської мови. Ця властивість полягає в передачі явно не вираженої, прихованої інформації.

Мета цієї статті полягає у виявленні ролі стилістичних засобів для реалізації прихованих смислів у романі Д. Брауна «Янголи та Демони».

У ході інтерпретаційно-текстового аналізу роману, встановлено, що автор використовує різноманітні тропи, як засоби аксіологічної мови для характеристики головних героїв. Досить цікаво зображується головний герой роману Ленгдон, який не схожий на звичайного науковця:

*“Although not **overly handsome in a classical sense**, the forty-five-year-old Langdon had what his female colleagues referred to as an **“erudite” appeal** – wisps of gray in his thick brown hair, **probing blue** eyes, an **arrestingly deep** voice, and **the strong, carefree** smile of a collegiate athlete [3, с. 9].*

Фразовий епітет *overly handsome in a classical sense* «красень у класичному розумінні», та метонімічні епітети *probing blue* «проникливі блакитні очі», *arrestingly deep* «заворожливий низький голос», *the strong, carefree* « щира безтурботна посмішка» характеризують головного героя як людину з шармом, який не властивий звичайному вченому.

“Langdon’s friends had always viewed him as a bit of an enigma – a man caught between centuries [3, с. 10].”

“The image was distorted and pale . . . like a ghost. An aging ghost, he thought, cruelly reminded that his youthful spirit was living in a mortal shell [3, с. 10].”

Метафоричні звороти *a bit of an enigma – a man caught between centuries* «загадковий чоловік, що загубився десь між століттями» та *like a ghost. An aging ghost* «підстаркуватий привид», та мітанімічний зворот *his youthful spirit was living in a mortal shell* «його юна душа живе в смертній оболонці» імплікують думку про те, що Ленгдон хоть і виглядає як зрілий чоловік, але він відчуває себе молодим чоловіком, який прагне надзвичайних пригод.

“Maybe he really is acting as the Samaritan [3, с. 155].” Алюзія «Samaritan» виконує оцінно-характеризуючу функцію, оскільки автор зображує свого героя як особистість слабку фізично, проте сильну духом, здатну до самопожертви заради інших людей, так само як і біблійний герой самаритянин.

Таким чином, стилістичні засоби у романі Д.Брауна «Янголи та Демони» допомагають читачеві декодувати характерні ознаки головних героїв. Для реалізації прихованих смислів автор використовує епітети, метафору, метонімію та алюзію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондарко А.В. Эксплицитность / имплицитность в общей системе категоризации семантики. Калининград, 2006. – С. 22–33.
2. Нагорна М.М. Поетика імпліцитних смислів художнього твору: автореф. дис. ...канд. філол. наук: спец. «Теорія літератури». Кіровоград, 2004. 20 с.
3. Brawn D. Angels & Demons. D. New York : Vanguard Press, 2009. 544 p.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.О. Заболотська

УДК 811.111:81'42

Куліш К.О.

ФОРМАЛЬНІ ПРИЙОМИ АКТУАЛІЗАЦІЇ АФОРИСТИЧНИХ СЛОВЕСНИХ ОБРАЗІВ В АНГЛОМОВНИХ ПІСЕННИХ ТЕКСТАХ

У статті розглядаються формальних прийомі актуалізації афористичних словесних образів в англomовних пісенних текстах, зокрема: цитування, використання у якості заголовку, концентрація .

Ключові слова: афоризм, афористичний словесний образ, формальний прийом актуалізації, пісенний текст.

The article deals with the formal means of verbalization of aphoristic verbal images in English songs, which are divided into quotation, titling and concentration.

Key words: aphorism, aphoristic verbal image, formal means of verbalization, song text.

Афористичний словесний образ є різновидом словесних поетичних образів. У контексті дослідження, екстраполюючи ідеї Л.І. Белехової [1], афористичний словесний образ визначаємо як складне ментальне утворення, лінгвокогнітивний текстовий конструкт, в основі формування якого лежить пареміологічна одиниця. У корпусі досліджуваних ліричних текстів афористичні словесні образи можуть актуалізуватися на вербальному рівні за допомогою різних прийомів, які слідом за І.С. Гулідовою [2, с. 113], поділяємо на дві групи – формальні та змістовні.

У групі формальних засобів актуалізації афористичних словесних образів розрізняємо графічні та композиційні прийомі їх актуалізації. Графічні прийомі актуалізації – це

використання автором різних пунктуаційних знаків з метою графічного виділення афоризму на фоні усього ліричного тексту.

Одним з найпоширеніших графічних прийомів актуалізації афористичних словесних образів у проаналізованій ліриці є *цитування* відомих персоналій, наприклад:

As Socrates said, "Know thyself!"

As Socrates said, "Know thyself!"

He was the best philosopher in the land;

He said words Plato could understand [5].

Композиційні прийоми актуалізації афористичних словесних образів, слідом за І.С. Гулідовою [2, с. 117], трактуємо як розташування афоризмів у тексті в сильних позиціях, тобто в таких частинах тексту, в яких вони привертають найбільшу увагу читача.

Досить поширеним композиційним прийомом у проаналізованому матеріалі є *використання афористичних виразів у якості заголовку*. Такий прийом дозволяє автору акцентувати увагу читача на ідейному змісті пісенного тексту ще до його прочитання, задати необхідний тон, натякнути на прихований зміст тощо. Зазначений прийом спостерігаємо, наприклад, у назві пісні «Better late than never» [4] американського рок-гурту «Counterfeat», що є відомою приказкою, яка має значення «краще пізно, ніж ніколи».

У деяких пісенних текстах зустрічається такий композиційний прийом актуалізації афористичних словесних образів як їх *концентрація*, наприклад:

A picture paints a thousand words,

As one door closes, another door opens,

And two wrongs don't make a right

Now good things come to those who wait,

Take the highs with the lows dear [3].

Таким чином, афористичні словесні образи можуть актуалізуватися в англomовних пісенних текстах за допомогою низки прийомів, які поділяються на формальні та змістовні. Серед формальних прийомів найбільш поширеними є цитування відомих висловлювань, їх функціонування у ролі заголовку та концентрація в окремому фрагменті пісенного тексту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2002. 476 с.
2. Гулідова І.С. Паремійний простір американської поезії ХХ століття: лінгвокогнітивний і прагмалінгвістичний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови / Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2008. 190 с.
3. Allen L. Take What You Take. URL: <https://www.azlyrics.com/lyrics/lilyallen/takewhatyoutake.html>
4. Counterfeat. Better late than never. URL: <http://www.plyrics.com/lyrics/counterfeat/betterlatethannever.html>
5. Lavigne A. Socrates. URL: https://www.allthelyrics.com/lyrics/avril_lavigne/socrates-lyrics-94017.html

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л.І. Белехова

КОНСТИТУТИВНІ ОЗНАКИ АНГЛОМОВНОГО КУЛІНАРНОГО ДИСКУРСУ

У статті розглядаються базові компоненти англомовного кулінарного дискурсу.

Ключові слова: дискурс, кулінарний дискурс, конститутивні ознаки.

The article focuses on the core features of English culinary discourse.

Key words: discourse, culinary discourse, core features.

На сьогодні так званий кулінарний дискурс є одним із найбільш поширених явищ соціальної комунікації, маніфестує жанрове й ілюстративне розмаїття для дослідження тих чи інших наукових проблем.

Вивченням цього типу дискурсу займаються Л.Р. Єрмакова, С.В. Захаров, А.В. Олянич, А.Ю. Земскова та інші. Так, І.О. Державецька розглядає особливості перекладу глутонічної лексики. Концепт «їжа» досліджено у роботах О.Г. Савельєвої, Н.М. Кацунової, О.М. Кірсанової, Т.Д. Дьяченко, С.В. Кисіль. Гастрономічним метафорам та ідіомам присвячено праці Н.М. Кацунової, О.М. Кірсанової.

Мета статті полягає у встановленні й описі конститутивних ознак англомовного кулінарного дискурсу.

Під кулінарним дискурсом розуміємо особливий вид вербально-соціального дискурсу, метою якого є досягнення певного виду комунікації, а саме кулінарної [1, с. 70].

Для опису конкретного типу дискурсу В.І. Карасик пропонує розглядати такі компоненти: 1) учасники; 2) хронотоп; 3) цілі; 4) цінності; 5) стратегії; 6) матеріал (тематика); 7) різновиди та жанри; 8) прецедентні (культурогенні) тексти; 9) дискурсивні формули (своєрідні звороти мовлення [3, с. 25].

Розглянемо деякі з них.

Так, на позначення учасників кулінарного дискурсу в англомовній лінгвокультурі використовуються такі лексичні одиниці: 1) *waiter, waitress, server* (AmE), *waitperson* (AmE); 2) *barista, barman, barmaid, bartender*; 3) *bus boy* (AmE); 4) *maitre d'* (скор. Від *maitre d'hotel*), *captain, host / hostess* (AmE); 5) *sommelier / wine steward*; 6) *guest* (в англійській мові людина, яка відвідує заклад громадського харчування, позначається словом *guest*, яке має два значення: «гість» і «відвідувач»); 7) *caller, comer, goer, visitor, haunter, regular, casual*.

На периферії цього типу дискурсу розташовуються керівник закладу громадського харчування, шеф-кухар, кухарі, працівники кухні, приміщень, в яких безпосередньо обслуговують гостей (фойє і гардероб). Усі вони включені в алгоритм комунікативних відносин, спрямованих, насамперед, на отримання прибутку від гедоністичних намірів ключового учасника дискурсу – клієнта.

Хронотопом кулінарного дискурсу є: 1) час (хронос), закріплений за кулінарним виробничим процесом та обслуговуванням відвідувачів будь-якого закладу громадського харчування (денний, вечірній, нічний, залежно від типу закладу), відповідає наявним у розпорядку дня людини трапезам і 2) місце, де відбувається відповідна робота з приготування їжі та обслуговування відвідувачів (їдальня, кафе, ресторан, бар тощо).

Інформація хронотопного порядку яскраво і чітко представлена в англомовних путівниках (*a tourist handbook, a souvenir guide, a guide book, a complete guide, a traveller's companion, handbook, a self-guide, a free guide, a brief guide*).

Типовим місцем (топосом) реалізації кулінарного дискурсу є кухня (професійна комунікація агентів) і підприємство громадського харчування (побутова комунікація агентів з клієнтами і клієнтів між собою).

Суто британськими закладами є паби, це не просто питні заклади, які торгують алкогольними напоями та закусками, це своєрідний символ Британії. Топонімічною

особливістю англомовної глутонії є образність найменувань самих пабів. Це своєрідне джерело історичної та країнознавчої інформації, що відображає також і культурні традиції Великобританії: *The Three Arrows, The Cross, The Masons's Arm, The Cricketers, The Fox and Hounds, The Marquis of Granby, The Lord Nelson, The Emma Hamilton, The Saracen's Head, The Royal Standard, The King's Head, The Queen Victoria, The Duke of Cambridge, The Anchor, The Captain Flint, The "Discovery", The Trafalgar*.

Окрім того, в англомовних країнах існують й інші підприємства харчування: *bar; beer garden; bistro; boozier (BrE); brasserie; buffet (BrE); cabaret; cafe; cafeteria; caff (BrE); canteen; carryout (AmE); carvery (BrE); Chinese (BrE); club; coaching inn (BrE); coffee bar; coffee house; coffee shop; coffee shop (AmE); commissary (AmE); cybercafe; diner (AmE); dining car; dive; drive-in (AmE); eatery (AmE); free house; gastropub (BrE); greasy spoon; grill; hole-in-the-wall; honky-tonk; hostelry (BrE); hotel (Australian); the house; inn; Internet cafe; joint; local; lounge (BrE); pavement cafe; pizzeria; pub; public house (BrE); restaurant; restaurant car (BrE); roadhouse (AmE); saloon; shebeen (Irish); snack bar; social club; speakeasy; steakhouse; tandoori; tavern; tea shop; teahouse; tearoom; transport cafe (BrE); trattoria; truck stop (AmE); watering hole; wine bar*.

Мета кулінарного дискурсу полягає в передаванні досвіду або навчанні, ознайомленні з кулінарною культурою і традиціями інших народів, оцінюванні рецепта на основі свого досвіду, формування харчових переваг і харчових домінант (столовий етикет, правила поведінки за столом). Оцінка зазвичай пов'язана з висловленням особистої думки і може бути сенсорно-смаковою або естетичною. Характерною особливістю англомовної оціночної шкали є оцінка смаку страви родичами і друзями, оцінка корисності страви. Інакше кажучи, метою цього типу дискурсу є формування цінностей.

Перспективним, безумовно, залишається дослідження основних стратегій, зумовлених завданнями кулінарного дискурсу та реалізованих в його різноманітних жанрах; прецедентних текстів як однієї з системо утворюючих ознак та дискурсивних формул, що є своєрідними ключами для розуміння всієї системи відношень у відповідному типі дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державецька І. О. Глутонічний дискурс : лексикографічний аспект [Текст] / І. О. Державецька // Одеський лінгвістичний вісник. – 2014. – № 4. – С. 69–72.
2. Буркова П. П. Кулинарный рецепт как особый тип текста [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» ; 10.02.01 «Русский язык» / П. П. Буркова ; Ставропольский гос. ун-т. – Ставрополь, 2004. – 29 с.
3. Карасик В. И. Структура институционального дискурса. Проблемы речевой коммуникации [Текст] / В. И. Карасик. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2000. – С. 25–33
4. Longman English Dictionary Online [Electronic resource]. – Access : <http://www.ldoceonline.com>.
5. Whitehead T. L. In Search of Soul Food and Meaning : Culture, Food, and Health [Text] / T. L. Whitehead // African Americans in the South : Issues of Race, Class, and Gender / edited by Hans A. Baer and Yvone Jones. – Athens : University of Georgia Press, 1992. – Pp. 18–37.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Кострубіна

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІДІОЛЕКТУ У ТВОРАХ Г. БЕЛЛЯ

Статтю присвячено дослідженню синтактичних особливостей індивідуального стилю Генріха Белля на рівні речення.

Ключові слова: антитеза, повтор, метафора, гіпербола, персоніфікація, синтаксична організація твору.

The article is devoted to the study of the syntactic features of the individual style of Heinrich Böll at the level of the sentence.

Key words: antithesis, repetition, metaphor, hyperbole, personification, syntactic organization of the work.

Генріх Белль – найбільший представник європейської літератури ХХ століття. У західнонімецькій літературі йому належить особливе місце. Він висловив життєвідчуття кількох поколінь німців, зобразив різні етапи західнонімецького буття від перших повоевних років з їх розрухою і відчаєм до сучасного суспільства. У його творах постали різноманітні верстви західнонімецького суспільства – від "маленьких людей" до політичних діячів і фінансової еліти.

В коротких оповіданнях Белль невід'ємною частиною світобачення, стильо- і структуроутворюючою константою є об'єктивованій «я» оповідач, часто близький авторові не тільки біографічно, але і у смисло-життєвих цінностях, парадигмою етичних норм, що обумовлює наявність короткої розповіді дистанції, яка, в свою чергу, моделює психологічний фон твору, готує рефлексію і оцінку реципієнта. Пріоритетна функція «я»-оповідача полягає в особистому сприйнятті і переживанні подій, розкриття художньої ідеї, а його оповідально-сміслової перспектива не тільки акцентує риси особистості й індивідуального світу «я» героя, а й продукує тональність коротких оповідань Белля як їх стилеутворюючий фактор[4, с. 15].

Актуальність теми диктується тією обставиною, що до останнього часу системних досліджень синтаксису Генріха Белля не було. З'являлися роботи, в яких розглядалися окремі, приватні питання синтаксису (див.: В. Джабраїлова, О. Остудіна, К. Jeziorowski), але у них ставилися інші завдання і не відображалася синтаксична картина в комплексі. Генріх Белль – всесвітньо визнаний лідер післявоєнного покоління німецьких письменників, який заслуговує на те, щоб ця прогалина в дослідженні його творчості була ліквідована.

Об'єктом даної статті є оповідання Г. Белля «Анекдот про занепад моралі трудівників».

Предметом постають синтаксичні особливості названого оповідання Г. Белля.

Метою роботи є визначення й аналіз синтаксичного аспекту особливостей ідіолекту Г. Белля.

Якщо мова йде про синтаксичні особливості індивідуального стилю, то маються на увазі типові прийоми побудови речень і більших синтаксичних одиниць, експресивні можливості порядку слів і типів зв'язку; важливе місце приділяється різним формам передачі мови оповідача та персонажів (діалог, монолог, непряма мова). Іншими словами, під індивідуальним синтаксисом письменника розуміється "сукупність часто використаних у різних його творах, звичних, "улюблених", іноді специфічних за формою синтаксичних побудов, які виконують в стилістичній системі письменника певні функції, і в цьому сенсі необхідних, обов'язкових для того чи іншого різновиду художнього контексту його творів" [1, с. 25].

Аналіз твору Г. Белля «Анекдот про занепад моралі трудівників» показує, що рівень взаємин мовних одиниць синтаксичного рівня не байдужий до створення смислової

багатоплановості тексту. В даному випадку застосування синтаксичних засобів відбувається в невласливій їм або незвичайної для них ролі.

Особливістю індивідуального стилю Генріха Белля є відсутність яскраво вираженої опозиційної мови автора-розповідача і прямої мови. Ця якість письменника накладає свою марку на вибір мовних засобів, а загалом і диктує їх. В творах Белля дуже мало стилістично нейтральних частин твору, які передають дію героя, історичні події, факти з життя персонажів, а також об'єктивних описів зовнішності, пейзажів і міських пейзажів. Всі події подаються через призму відчуттів і думок того чи іншого героя; письменник оминає власну оцінку дійсності [2, с. 78].

Аналіз твору свідчить про те, що Г. Белль вже з перших рядків використовує прийом антитези. Під антитезою ми розуміємо стилістичний прийом протиставлення контрастних за своїм характером словесних образів, що розкривають контрадикторну сутність позначуваного, несумісність різних сторін предмета, явища або самих предметів і явищ. Наприклад:

“In einem Hafen an einer westlichen Küste Europas liegt ein ärmlich gekleideter Mann in seinem Fischerboot und döst. Ein schick angezogener Tourist legt eben einen neuen Farbfilm in seinen Fotoapparat, um das idyllische Bild zu fotografieren...” [6, с. 34]

Використовуючи даний прийом автор намагався показати контраст між двома героями, їх місце в соціумі.

Особливе місце у творчості Г. Белля займає місце повтор. У Г. Белля повтор виступає як один із принципів побудови більшості оповідань, провідним структурно-стилістичним елементом, який пронизує та організує мікро- і макроконтраст. Повтор як центральна стилістична фігура виступає в різних сполученнях. Це може бути повтор одного слова, групи слів, певних конструкцій, зворотів, навіть цілих речень:

„Sie werden heute einen guten Fang machen.“

Kopfschütteln des Fischers.

„Aber man hat mir gesagt, dass das Wetter günstig ist.“

Kopfnicken des Fischers.

„Sie werden also nicht ausfahren?“

Kopfschütteln des Fischers, steigende Nervosität des Touristen. [6, с. 35]

„Ich fühle mich großartig“, sagt er. „Ich habe mich nie besser gefühlt.“ Er steht auf, reckt sich, als wollte er demonstrieren, wie athletisch er gebaut ist. „Ich fühle mich phantastisch.“ [6, с. 35]

Завдяки повторенню слів або словосполучень на них фіксується увага читача, тим самим посилюється їх ролі в тексті. Повтор надає зв'язність, підкреслює найважливіші думки, також він підкреслює впорядкованість побудови висловлювання.

Метафора доповнює багатоплановість тексту. Метафора – слово або вираз, що вживається в переносному значенні, в основі якого лежить порівняння неназваного предмета або явища з іншим на підставі їх спільної ознаки [3, с. 158]:

“Das spröde, fast feindselige Geräusch weckt den dösenden Fischer, der sich schläfrig aufrichtet, schläfrig nach seiner Zigarettenschachtel angelt...” [6, с. 35]

Отже, оповідання Г. Белля «Анекдот про занепад моралі трудівників» наповнене різноманітними синтаксичними засобами, що дозволяє привернути увагу читача до певних явищ, характеристик персонажів, та їх психологічних портретів, до мови героїв.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Иванчикова Е.А. Синтаксис художественной прозы Достоевского. М., 1979. 155 с.
2. Роднянская И. Мир Генриха Белля. [О творчестве западногерм. писателя]. Вопросы литературы, 1966. № 10. С. 69 – 104.
3. Москвин В. П. Русская метафора: Опыт семиотического описания. – 5-е изд. – М.: ЛЕНАНД, 2019. 352 с.

4. Остудина Т.А. Семантико-стилистические функции некоторых типов связи между предложениями в немецком языке и возможности их передачи на русском языке (на материале романов Белля). – Дисс. ... канд. филол. наук. Л., 1969. 146 с.
5. Бочина Т.Г. Стилистика контраста: Очерки по языку русских пословиц. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2002. 196 с.
6. Ардош К. Вибрані сторінки з творів сучасних німецькомовних письменників: кн. для читання німецькою мовою. Вінниця: Нова Книга, 2012. – 269 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С. М. Солдатова

УДК 811.133.1'372'373.612.2'373.611

Ленець Є.І.

ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОРИЧНИХ СПОЛУЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА РОСІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДАХ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ С. МОЕМА «РАДОЩІ ЖИТТЯ»)

У статті досліджуються особливості перекладу метафоричних фразеологізмів в українських та російських перекладах роману С. Моема «Радощі життя».

Ключові слова: метафора, фразеологізм, національний колорит.

The article deals with the features of translation of metaphorical phraseological units in Ukrainian and Russian translations of S. Maugham's novel «Cakes and Ale, or Skeleton in the Cupboard».

Key words: metaphor, phraseological units, national colouring.

Актуальність статті зумовлена насамперед потребою вивчення перекладу як своєрідного «вікна» до культури іншого народу, розкриття сутності його процесу як умови підвищення якості самого перекладу і розгляду питань перекладу з урахуванням лінгвоментальної специфіки двох середовищ. Актуальність визначається також потребою розгляду цього питання саме на українському матеріалі. На нашу думку, це забезпечить новий свідомий підхід до перекладу і відродить традиції якісного перекладу українською мовою.

Метою статті є дослідження перекладу роману С. Моема «Радощі життя» українською та російською мовами, аналізі випадків національно-культурної та стилістичної адаптації художнього тексту у перекладах та зіставлення можливих варіантів. Мета зумовлює розв'язання таких завдань: 1) визначити роль фразеологізмів; 2) покласифікувати фразеологізми; 3) потрактувати семантику фразеологізмів.

Низкою особливостей характеризується переклад стійких метафоричних сполучень (фразеологічних одиниць), у тому числі й прислів'їв. Центральне місце посідає проблема еквівалентного відтворення значень образних фразеологічних одиниць, адже їхня семантика являє собою складний інформативний комплекс, що складається з низки компонентів. Це: 1) переносний чи образний компонент значення фразеологізму; 2) прямий чи предметний компонент значення фразеологізму; 3) емоційний компонент значення фразеологізму; 4) стилістичний компонент значення фразеологізму; 5) національно-етнічний компонент значення фразеологізму [2, с. 152]. Уся фразеологія, особливо образна, є національною. Національний колорит фразеологічної одиниці може бути зумовлений 1) специфічно забарвленим компонентом (реалія, власна назва) чи 2) характером самої одиниці, так чи інакше пов'язаної з національними особливостями народу [1, с. 261]. Отже, складнощі передачі фразеологізмів полягають у практичній неможливості зберегти національне забарвлення та правильно відтворити зміст.

На думку дослідника В.Н. Комісарова, можна виділити три основні типи відповідностей образним фразеологічним одиницям оригіналу. В першому типі відповідностей зберігається весь комплекс значень перекладної одиниці. В цьому випадку в мові перекладу наявний образний фразеологізм, що збігається фразеологічною одиницею оригіналу як за прямим, так і за переносним значенням [2, с. 153]. У другому типі відповідностей однаковий переносний смисл передається в мові перекладу за допомогою іншого образу при збереженні решти компонентів семантики фразеологізму [2, с. 153]. А третій тип відповідностей створюється шляхом калькування іншомовної образної одиниці [2, с. 154].

Розгляд образних одиниць у відомому романі С. Моема «Радощі життя» слід почати з самої назви твору. Англійською мовою повна назва роману звучить так: *Cakes and Ale: or the Skeleton in the Cupboard*. Перша частина назви, *Cakes and Ale*, – це вираз з п'єси Шекспіра «Дванадцята ніч», утворений на основі традиційних англійських реалій, який означає «радощі», «веселе життя». Тут необхідно уточнити, що *ale* – це не тільки світле англійське пиво, а й рідковживане слово на позначення «сільського свята в Англії». А друга частина, *Skeleton in the Capboard*, – це фразеологічна одиниця, переклад якої в словнику Мюллера подається як «сімейна таємниця», «таємниця, що ретельно приховується від чужих». Цікаво порівняти переклади назв роману українською і російською мовами. В українському варіанті вона звучить так: «Радощі життя, або Сімейна таємниця». Хоча при цьому і втрачається виразність та знімається образність, але такий переклад повністю зорієнтований на реципієнта і ставить за мету адекватно передати зміст фразеологічних одиниць, а не зберегти образи, що є незрозумілими для української читацької аудиторії. Російський перекладач (О. Іорданський) пішов абсолютно протилежним шляхом – назва роману перекладена як «Пирогои и пиво, или Скелет в шкафу», тобто буквально відтворює англійську назву. Але, на нашу думку, образ вихідної одиниці є недостатньо прозорим, і немає гарантії того, що реципієнт правильно зрозуміє переносне значення. Якщо вираз *пирогои и пиво* ще якось асоціюється з веселим життям, то слова *скелет в шкафу* можна сприйняти буквально, і ймовірність того, що хтось здогадається, що це специфічний англійський фразеологізм, а не назва якогось трилера, невелика. Отже, в даному випадку при перекладі неможливо водночас зберегти образну основу і національну специфічність та адекватно відтворити зміст, тому, мабуть, краще пожертвувати першим заради другого, щоб забезпечити виконання прагматичних завдань перекладацького акту.

Нерідко у перекладача є можливість обирати між різними типами фразеологічних відповідностей, особливо це стосується прислів'їв. Порівняймо у романі С. Моема: *And afer all the proof of the pudding is in the eating... – А втім, щоб оцінити пудинг, його треба покуштувати* [3, с. 11] – *Ну и, в конце концов, все проверяется на практике ...*

Український перекладач (В. Легкоступ) пішов шляхом калькування, зберігши при цьому національно-етнічний компонент. У російському варіанті – навпаки, перекладач дібрав образ, що існує в мові перекладу, але втратилося національне забарвлення прислів'я.

Розглянемо аналогічний приклад: *In fact it confirmed them in their suspicions that he would never set the Thames on fire – Більше того, цей твір підтвердив їхню впевненість, що Рой ніколи не запалить Темзи* [3, с. 11] – *Наоборот, она подтвердила их подозрение, что он звёзд с неба не хватает*.

Як видно з наведених прикладів, український перекладач надає перевагу калькуванню, бо вважає за краще зберегти національно-етнічний компонент, а російський перекладач шукає відповідників у мові перекладу, намагаючись передати зміст, але за допомогою знайомого реципієнту образу. Обидва варіанти можливі, бо англійський вихідний образ є досить прозорим, але, на наш погляд, використання прислів'їв, наявних у мові перекладу, викликає у читача живіші та яскравіші образи та надає можливість краще зрозуміти зміст прислів'я. Відтворення національних понять та образів при перекладі прислів'їв інколи може дати тільки формальний результат і не передати вичерпно фразеологічного забарвлення тексту, характеру самого прислів'я, його інакомовного змісту.

Наведемо з тексту роману приклад перекладу англійської ідіоми, яку вже не можна передати методом калькування: *It was still a matter for jocularly on the part of middle-aged gentlemen who said **Shank's pony** was good enough for them – Велосипед був вдячним об'єктом глузувань для джентльменів середнього віку...* [3, с. 60] – *Велосипед все ще оставался предметом острот для пожилых джентльменов, которые говорили, что вполне еще могут передвигаться на своих двоих.*

Shank's pony – це англійський ідіоматичний вираз, що вживається у розмовному мовленні і означає «йти пішки». Напевно, український перекладач (В. Легкоступ) не зрозумів змісту цього виразу і через це опустив його при перекладі. А в російському перекладі яскраво продемонстровано розмовну специфіку ідіоми, яку перекладено *на своих двоих*.

Отже, при передачі фразеологізмів у перекладі художнього тексту можна застосовувати різні способи, але інколи ж таки краще втратити незначну частку колориту і передати фразеологізм за допомогою відповідної нейтральної фразеологічної одиниці мови перекладу. При перекладі неможливо відтворити оригінал без будь-яких змін і при цьому зберегти прагматику тексту. Звичайно, в будь-якому разі будуть наявні певні втрати, але основним завданням перекладача є звести ці втрати до мінімуму, оскільки перекладений твір повинен зберігати «дух» оригінального твору. Здійснене дослідження структурної та мовної організації адаптованих текстів як комунікативних трансформів оригіналу художнього твору дає змогу стверджувати, що оригінал і його адаптації утворюють формально-змістовну єдність, що може бути визначена як текстова парадигма.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе : монографія. Москва : Высшая школа, 1986. 416 с.
2. Комиссаров В. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. для ин-тов и фак.-тов ин. яз. Москва : Высшая школа, 1990. 253 с.
3. Моем С. Радощі життя, або Сімейна таємниця. Київ : Радянський письменник, 1963. 251 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.Л. Главацька

УДК 811.133.1:82-311.1

Ліхошерстова В. Г.

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ГЕРОЯ РОМАНУ Н. СПАРКСА «ДОРОГИЙ ДЖОН»

У статті розглядаються лінгвостилістичні особливості мовленнєвого портрета як реалізації мовної особистості героя роману Н. Спаркса «Дорогий Джон».

Ключові слова: мовна особистість, мовленнєвий портрет.

This article deals with the linguistic and stylistic peculiarities of the speech portrait as the realization of the language personality of the character in the novel "Dear John" by N. Sparks.

Key words: language personality, speech portrait.

Сучасні лінгвістичні дослідження у своїй більшості проводяться у рамках антропоцентричного підходу, сенс якого полягає у вивченні мови у тісному зв'язку з її творцем та носієм – людиною.

У лінгвістиці мовною особистістю називають індивіда, здатного створювати ти сприймати тексти різної структурно-мовної складності, глибини, точності відображення

дійсності [1, с. 188]. Цей термін тісно пов'язаний з поняттям «мовленнєвий портрет» – сукупністю мовних уподобань людини, які вона використовує для самореалізації [2, с. 7].

Мета цієї статті полягає у виявленні лінгвостилістичних особливостей репрезентації мовної особистості головного героя роману Ніколаса Спаркса «Дорогий Джон».

У ході інтерпретаційно-текстового аналізу роману, встановлено, що лексичний рівень мовлення героя насичений онімами різної семантики, серед яких переважають географічні власні назви – 49%. Особливе місце у мовленні Джона займає військова лексика, що зумовлено родом його діяльності.

У мовленні героя неодноразово зустрічаються вставні слова і конструкції, оскільки він пояснює речі та факти зі свого військового життя: *“Despite the fact that eastern North Carolina is one of the most militarily dense areas of the country – there are seven bases within a few hours` driving time from Wilmington – I used to think that military life was for losers”* [3, р. 8].

Цікавим є поєднання різних стилістичних прийомів. Наприклад, апосіопеза використовується разом із риторичним питанням, коли Джон роздумує про палкі почуття до коханої Саванни та неможливість спільного майбутнього: *“When she looked up, her eyes were filled with... What? Regret? I couldn` t tell”* [3, р. 101] або *“I hadn` t come to tempt to Savannah or ruin her marriage... or had I?”* [3, р. 118].

Емоційні акценти у мовленні Джона автор ставить і за допомогою повторів та паралельних конструкцій, які зустрічається особливо коли мова йде про життя батька – людини зі синдромом Аспергера: *“Dad cooked spaghetti; Friday was always spaghetti”* [3, р. 11] або *“He took a drink of milk. At dinner, we always drank milk”* [3, р. 12].

Герой використовує контраст, описуючи своє кохання: *“She squeezed my hand, and I drew a shaky breath, marveling at the fact that while on an ordinary leave in an ordinary place, I` d somehow fallen in love with an extraordinary girl named Savannah Lynn Curtis”* [3, р. 50].

На рівні семасіології також зустрічаються порівняння: *“I was as blind as a snail and dumb as a camel”* [3, р. 7] або *“the horse pasture shimmers like a green ocean”* [3, р. 4]. Іноді думки героя звучать досить абстрактно та метафорично. Небо він бачить як щось яскраве – *“a swirl of fruity colors”* [3, р. 30]; насолоджується вечірнім видом на океан – *“the silver play of moonlight on the ocean”* [3, р. 60]

Герой використовує гіперболу: старе взуття називає – *“ancient pair of sandals”* [3, р. 29], а колір нового холодильника – *“the world`s most awful shade of green, a color that matched nothing else in the kitchen”* [3, р. 7].

На сторінках роману зустрічаються випадки метонімії: *“pink shirt pushed back from the railing”* [3, р. 13], *“pink shirt was definitely annoyed”* [3, р. 13] та персоніфікації: *“the green refrigerator seemed to scream that it didn` t belong”* [3, р. 11].

Таким чином, мовлення головного героя роману Н. Спаркса «Дорогий Джон» є стилістично забарвленим на різних рівнях. Лексичний рівень характеризується використанням онімів та військових термінів. Синтаксичний рівень забарвлений повторами, риторичними питаннями, апосіопезою, вставними конструкціями. На рівні семасіології використовуються гіперболи, метафори, порівняння, контраст, персоніфікація та метонімія. Герой виступає як емоційна людина з образним мисленням та багатим життєвим досвідом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. Київ : Академія, 2004. 342 с.
2. Матвеева Г. Г. Скрытые грамматические значения и идентификация социального лица («портрета») говорящего : автореф. дис. ... док. филол. наук : 10.02.19 / С.-Пб. 1993. 87 с.
3. Sparks N. Dear John. New York : Grand Central Publishing, 2008. 352 p.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О. О. Заболотська

СИСТЕМА ВПРАВ НА ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОДИДАКТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

В статті наведена система вправ та завдань на формування комунікативної компетентності майбутніх учителів, спрямована на оволодіння студентами різними видами мовленнєвої діяльності та знання особливостей культури усного та писемного мовлення.

Ключові слова: система справ, комунікативна компетенція, соціокультурна компетенція, лінгводидактика, білінгвальне середовище.

The article deals with the system of exercises and tasks on different competences formation, aimed to students' possessing a communicative and speech activity, knowledge of oral and written speech culture.

Key words: system of exercises, competence, socio – cultural competence, linguo-didactics, bilingual environment.

До основних компонентів формування лінгводидактичної компетентності майбутніх учителів англійської мови належать комунікативна, мовна, лінгвістична, соціокультурна, текстова, загальнопедагогічна, інформатична та літературознавча компетенції.

Наведемо приклади формування **комунікативної компетенції** ЛДК у процесі професійної підготовки майбутніх учителів англійської мови.

Білінгвальні вправи та завдання з формування **комунікативної компетенції** спрямовані на оволодіння студентами спеціальності «014 Середня освіта (Мова та література англійська» всіма видами мовленнєвої діяльності, знання особливостей культури усного і писемного мовлення, уміння використовувати ці знання в різних ситуаціях спілкування, враховуючи інтереси і психологічні особливості учнів.

Task 1. Discuss the following situation with your groupmates.

You represent England. You have to persuade a couple to come and live in England instead of one in the other UK countries. In your group, prepare your arguments. Think about:

- Part of England;
- Job opportunities;
- Culture – the arts, sport etc.;
- People and attitudes;
- Quality of life;
- Anything else that might persuade the couple to come to other country.

Be ready to give a presentation about England and answer the couple's questions.

Task 2. Answer the following questions

- Which of these theatres would you like to visit? Why?
- Have you heard about such theatres in Ukraine?

Task 3. Match the words with their definitions:

– black comedy	a) комедія дельарте
– comedy of manners	b) мета-театр
– commedia dell'arte	c) невербальний театр
– fantasy	d) соціальний театр
– meta-theatre	e) рок-опера
– pantomime	f) чорна комедія
– physical theatre	g) театр абсурду
– rock-opera	h) фентезі
– theatre for social change	i) пантоміма
10) theatre of absurd	j) сатирична комедія

Task 4. Choose one type of the theatre, describe its main features without naming it. Your group mates should guess.

Use the model:

- I like a theatre which is based on the ethnic and tribal stories.
- Is it Yoruba theatre?

Task 5. Discuss in pairs:

What theatre do you like the most? Why? What should you like to change or add if it is your theatre?

Формування *мовної компетентності*, на наш погляд, буде ефективним за умови спрямованості вправ та завдань на опрацювання фонетичного, словотвірного, морфологічного, синтаксичного та лексичного її компонентів.

Task 1. Make up the words in brackets, the first letter of each word is underlined.

- Do you prefer a window seat or an (eiasl) seat?
- Do you like to take lots of (eaggbag) with you when you travel?
- Where can you get a (gobardin) pass?
- What should you bring to the airport (kchce-ni) counter?
- Do you like to travel in (coeonym) class? Why/Why not?

Лінгвістична компетенція, як базова у структурі ЛДК майбутніх учителів англійської мови, формується за рахунок виконання вправ та завдань наступного типу.

Task 1. Combine the words and their meaning

– resort town	a) затримка польоту
– the runway	b) міжнародний аеропорт
– to rise uphill	c) злітно – посадкова смуга
– to dip downhill	d) рейси
– a flight delay	e) на борту
– international airport	f) курортне містечко
– flights	g) авіакомпанії
– on board	h) залізнична лінія
– airlines	i) поринути вниз
– railway line	j) піднятися вгору
– air traffic controller	k) авіадиспетчер

В умовах контактування англійської та української мов, особливого значення набуває *соціокультурна компетенція*, яка, як зазначалося вище, передбачає сукупність знань з використання у мовленні слів, висловлювань, специфічних для носіїв мови, і відображають їхню культуру і ментальність.

Task 1. Three different families are going on a vacation to Amsterdam. List all the hotel facilities, amenities and services that each of them might need.

- Mr. and Mrs. Green: a couple in their middle – thirties, with a son aged 11 and a daughter aged 4. They have friends in Amsterdam. Mr. Green likes going jogging in the morning.
- A retired couple who are quite wealthy. They are very active, like travelling and meeting new people.
- Two sisters who have a dog. They have just had a long backpacking trip, so now need to relax and refresh themselves.

Task 2. In our country couchsurfing is not not popular way of travelling yet. Ukrainians don't know much about it. Your task is to advertise couchsurfing in Ukraine. Create an advertisement using information from the text.

Формування лінгво педагогічної компетенції як сукупності знань з виховання моральних якостей особистості у процесі вивчення лексики мови передбачає вибудову і

відпрацювання позитивних та негативних моделей поведінки, спілкування, оцінки та самооцінки.

Task 1. Guess the holiday.

- Struggle against racial segregation and racism, nonviolent means, January, birthday
- _____
- X-shaped saltire cross, thistle, kilt, 30 November, patron of Scotland –
- _____
- July, grand festivals, picnics, patriotic parades, American flag, concerts, fireworks –
- _____
- Christianity, 17 March, Shamrock, patron of Ireland, green clothes, Guinness –
- _____
- Puritans and Indians, November, pumpkin pie, family together turkey –
- _____

Робота над формування **текстової компетенції** передбачає опанування студентами знань та умінь сприймати, продовжувати й інтерпретувати тексти різних типів в навчальних цілях.

Важливо на заняттях вести активну роботу з переказів текстів, визначення типів тексту (опис, розповідь, міркування) тощо.

Task 2. Fill in the correct preposition (if necessary), then choose five word combinations and make up sentences.

- valley _____ the California mountains.
- _____ sea level.
- temperature _____ Death Valley can reach
- to receive the name _____ the California Gold Rush.
- to be highly resilient _____ harsh weather and bad soils
- to erupt _____ every 75 minutes
- to last _____ 1-5 minutes.

Загальнопедагогічна компетенція майбутніх учителів англійської мови формується через набуття ними знань, умінь і навичок використовувати систему методів, принципів, форм, засобів навчання і виховання в урочній та позаурочній діяльності. Наприклад, виконуючи вправу, поряд із предметними знаннями та вміннями, студенти опановують уміння реалізовувати навчальне співробітництво, врахувати індивідуальні особливості учнів, набувають знання засад педагогіки.

Робота над формуванням перекладацької компетенції набуває особливого значення в умовах спів вивчення англійської та української мов. На наш погляд, перекладацькі знання та вміння необхідно формувати під час опрацювання кожної теми, максимально включаючи до мовного матеріалу.

Task 1. Translate into English. Check the vocabulary you know.

- Інгредієнти цього салату є гриби, огірки, кукурудза, крабове м'ясо та яйця.
- Роуз насадила на рожен нарізану кубиками шинку та сир, а також оливу, і вийшла чудова закуска.
- Її бабуся мешкала за містом у будинку за містом, де росли помідори, огірки, капуста, морква та, навіть, цукіні.
- Для того аби приготувати рагу йому потрібні спаржа, шпинат, часник, телятина, укріп та приправи.
- Для приготування цієї страви необхідна яловичина: огузок або окіст.
- Гармонія столу залежить від скатертини, столового срібла та приборів, посуду та квіткових композицій.
- Карафка для оцту та перечниця не були потрібні, адже страва і так була гостра.

Інформатична компетенція у структурі ЛДК майбутніх учителів англійської мови формується шляхом виконання студентами вправ та завдань наступного типу.

Вправа 1. Користуючись мережею Інтернет, доберіть матеріал до проекту “”.

Вправа 2. Imagine that you are actors in the theatre. Prepare your own performance in groups, don't forget about genre.

Добираючи матеріал до кожного уроку, вчитель має “бачити” в ньому високохудожні зразки слова, що є однією з найважливіших складових *літературознавчої компетенції*, що формується за рахунок висонання завдань і вправ із використанням текстів художніх творів.

Вправа 1. Перекладіть уривок з улюбленої української народної казки англійською мовою.

Слід зазначити, що формування базових та мета предметних компетенцій ЛДК закріплювалося складанням студентами власних варіантів вправ та завдань, аналізом та складанням фрагментів і планів – конспектів уроків з конкретної компетенції.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.В. Поторій

УДК 378.013:811243

Макаренко А.С.

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядається питання про поняття та структурні компоненти полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

Ключові слова: полікультурна компетентність, «полікультурна компетентність учителя іноземної мови», структура, англійська мова.

The article deals with questions about concepts and structural components of polycultural competence of future teachers of a foreign language

Key words: polycultural competence, polycultural competence of a foreign language teacher, structure, English language.

У наш час значно зростає потреба у фахівцях, які здатні адекватно здійснювати навчально-виховний процес у полікультурному суспільстві з урахуванням розмаїття етнічних, расових та релігійних засад. У сучасному соціокультурному середовищі полікультурність стає невід’ємним компонентом професіоналізму [7,с. 138].

Теоретичне осмислення проблеми розвитку полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови відображено в наукових працях зарубіжних науковців (К. Бенкет, П. Вебер, Ж. Гей, Д. Голлнік, Г. Бейкер, Дж. Гудлед, Дж. Бенкс, та ін). В Україні проблема полікультурної освіти і виховання молоді є об’єктом уваги таких дослідників Л. Голік, О. Ковальчук, В. Бойченко, В. Болгарінова, Л. Волик, О. Гуренко, Л. Горбунова, І. Лощенова, Л. Пуховська та інших.

Теоретичний аналіз джерел дозволяє нам констатувати існування різних поглядів щодо поняття «полікультурна компетентність». В словниках поняття «полікультурна освіта» тлумачиться як компонент загальної освіти, спрямований на краще розуміння інших культур, сприяння у встановленні сприятливих відносин взаємного обміну та взаєморозуміння між представниками різних культур, виховання в душі не насилля та віротерпимості [6, с. 76].

Не залишилися осторонь проблеми формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців й українські дослідники. Так, наприклад, Є. Степанов розглядає полікультурну компетентність як складову професійної підготовки майбутнього фахівця [6, с. 59].

Науковець І. Васютенкова визначає феномен полікультурної компетентності як інтегративну характеристику, яка відображає здатність здійснювати політику полілінгвізму у полікультурному просторі. Учена вважає полікультурну компетентність системою якостей,

які допомагають орієнтуватися в культурних відносинах рідної та іншомовної країни та забезпечують досягнення мети виховання людини культури [2, с. 49].

Ми погоджуємось із визначенням полікультурної компетентності майбутнього учителя М. Сімоненко. Авторка визначає її як «цілісне, багаторівневе, особистісне новоутворення, що є результатом професійної підготовки особи у вищому навчальному закладі та в процесі неперервної педагогічної освіти, успішність якої зумовлена сукупністю сформованих у фахівця компетенцій, які сприяють соціалізації особистості, формуванню педагогічної творчості та майстерності, визначають успішність професійної педагогічної діяльності, здатність до самореалізації, розвитку та самовдосконалення впродовж життя» [5, с. 120].

Отже, на сьогоднішній день не існує єдиного узагальненого визначення полікультурної компетентності. Це можна відстежити, аналізуючи визначення, подані в наукових працях в різні часи. Зважаючи на це, ми подаємо власне визначення полікультурної компетентності: це інтегративна якість, яка містить сукупність знань, умінь, навичок, які виражені в знаннях про культуру свого народу, вміння налагоджувати міжкультурну комунікацію, включаючи прийняття відповідальності, повагу до інших та вміння жити з людьми інших культур, мов або релігій.

Аналіз досліджень з проблеми формування полікультурної компетентності дозволяє дійти висновку, що вказаний феномен має свою структурну організацію, але наразі немає єдиного погляду на сам феномен полікультурної компетентності, відповідно немає єдиного чіткого визначення та загальноприйнятої структури полікультурної компетентності.

Так, О. Щеглова, у структурі полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови виділяє такі компоненти: когнітивний – опанування соціального та культурно-історичного досвіду зарубіжних народів і країн, оволодіння цінностями світової культури; ціннісно-мотиваційний – ціннісноорієнтовна та соціально-настановна готовність майбутнього фахівця до реалізації міжкультурної комунікації та обміну, толерантність щодо представників інших культурних груп; діяльнісно-поведінковий – здатність вирішувати професійні завдання за допомогою взаємодії з носіями різних етнокультурних властивостей [7, с. 94].

Детальну характеристику структурі полікультурної компетентності надає Л. Данилова [4, с.13], виокремлюючи такі її складові: мотиваційно-ціннісний компонент-мотиви, цілі, ціннісні установки, ставлення до майбутньої професії як до певної цінності й потреби особистості в самовихованні та саморозвитку власної полікультурної обізнаності; когнітивний компонент – сукупність знань студента про сутність культури, шляхи й методи самовиховання полікультурної компетентності, спроможність до узагальнення й систематизації знань; діяльнісний компонент – наявність умінь налагоджувати міжкультурну комунікацію з носіями іноземної культури, демонструвати й передавати іншим власний інструментарій саморозвитку й самопізнання, рефлексувати свою поведінку й діяльність; емоційний компонент – здатність сприймати співбесідника та ототожнювати свій внутрішній світ із його, позитивна оцінка соціальних явищ з опорою на особистісно-значущі цінності.

Узагальнюючи погляди наукових діячів на питання про структуру полікультурної компетентності студентів, ми приходимо до висновку про те, що в структурі полікультурної компетентності майбутніх учителів необхідно виокремити три головні компоненти: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний. Так, когнітивний компонент передбачає сформованість системи полікультурних знань, що виступають орієнтовною основою діяльності особистості у полікультурному суспільстві. Нами було виявлено, що когнітивний компонент є ведучим у структурі полікультурної компетентності студента, тому що на його основі формуються й розвиваються наступні компоненти структури.

Мотиваційно-ціннісний компонент являє собою систему мотиваційно-ціннісних утворень: мотивів, цінностей, інтересів, потреб, полікультурних якостей, що регулюють повсякденне життя й діяльність особистості у полікультурному суспільстві.

Діяльнісний компонент відображує сформованість полікультурних умінь і навичок щодо дотримання соціальних норм і правил поведінки у полікультурному суспільстві, наявність досвіду позитивної взаємодії із представниками різних культур.

Отже, проведений теоретичний аналіз довів, що в організації навчального процесу у ВНЗ розробляються нові концептуальні підходи, які вдосконалюють професійну підготовку майбутніх фахівців. Англійська мова є важливим і необхідним засобом розвитку полікультурної компетентності, в структурі якої є мотиваційний, когнітивний та діяльнісний компоненти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агадуллін Р.Р. Полікультурна освіта методолого-теоретичний аспект / Р.Р. Агадуллін // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 3(44). – С. 18–29.
2. Васютенкова И. В. Развитие поликультурной компетентности учителя в условиях последипломого образования: автореф. дисс. ... канд. Пед. наук: 13.00.01 / И. В. Васютенкова. – С.-Пб, 2006. – 27 с
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. – 1440 с.
4. Данилова Д. Ю. Формування полікультурної компетентності студентів/ Л. Ю. Данилова // Учитель. – 2007. – № 3. – С. 12–15.
5. Сімоненко М. В. Полікультурна компетентність майбутнього вчителя як стандарт освіти європейського виміру//Режим доступу:http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Pedagogica/58322.doc.htm.
6. Степанов Є. П. Проблема формування культури міжетнічних відносин у сучасній педагогічній науці / Є. Степанов. // Освіта Донбасу. – 2010. – № 2. – С. 13
7. Щеглова Е. М. Развитие поликультурной компетентности будущих специалистов: дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / Е. М. Щеглова. – Омск, 2005. – 164 с

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.В. Поторій

УДК 811'271

Малінкіна А.Ю.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ІСПАНОМОВНІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

У статті розглядаються особливості невербального спілкування в іспаномовній лінгвокультурі, надаються результати й приклади його вживання й інтерпретації. Розглянуто види і роль несловесних компонентів у комунікативній діяльності.

Ключові слова: невербальна комунікація, жести, кінесика, проксемика, хронеміка, паралінгвістичні засоби

The article deals with the functioning of non-verbal communication in Spanish-speaking linguoculture, presents the results and examples of its use and interpretation. The types and role of non-verbal components in communicative activity are considered.

Key words: non-verbal communication, gestures, kinesics, proxemics, chronemics, paralinguistic means.

Основним параметром невербальної поведінки є кінесичний компонент, що виникає на основі комунікативно-значимого руху особи, корпусу або кінцівок людини. Сукупність таких дій утворюють найближчу по відношенню до основної (вербальної) семіотичну підсистему – кінесичну. Кінеми визначаються, як значущі мимічні рухи, що входять в якості

вироблених компонентів при безпосередньому спілкуванні комунікантів. Серед таких рухів найбільш поширених є жести.

Термін "жест" походить від латинського *gestus*, що означає "діяння", "дія". За своїми комунікативними характеристиками елементи мови жестів є самостійною системою, також необхідною для ефективної комунікації, як і словесна мова. Знаковий характер – це саме те, що відрізняє жест від чисто фізіологічних, утилітарних рухів людського тіла: "Жести, хоча і мають ту ж фізичну природу, що і рух, завжди служать для вираження деякого нетривіального сенсу" [3, с. 12].

Невербальна мова – це загальний термін, що охоплює чотири дисципліни: кінесіку, проксеміку, хронометрію та паралінгвістику. Невербальний знак – компонент, що не віднімається з комунікативного акту як допоміжний засіб, а приплюсовують до нього на підставі функціональної релевантності [5].

Вивченню невербальної комунікації в сучасній лінгвістиці взагалі та іспаністиці зокрема, а також її значенню в міжкультурній комунікації, значну увагу приділяють І.В. Ковалинська, Ю. Елена Дюнерівна, І.І. Серякова, S. Ascaso, A. M. Cestero Mancera, F. Royatos та ін. Виділяють такі засоби реалізації невербальної комунікації: жести, погляд, міміка, моторика тіла (поза), дистанція, паралінгвістичні засоби тощо [1, с. 102; 3, с. 72-105]. І.І. Серякова вдало порівнює функцію невербальних засобів, що завжди супроводжують вербальні та активізуються залежно від певних контекстуальних умов, а іноді переважають словесні дії за реактивністю, експресивністю та раціональністю в дискурсах різних жанрів, із роллю Санчо Панси поряд славетного Дона Кіхота [1, с. 7].

Кінесіка вивчає рух і тілесні пози, які співрозмовники набувають під час комунікативної взаємодії. Ця інформація передається через тілесні та лицеві жести. Це дуже змістовно і допомагає зрозуміти наміри і ставлення співрозмовників у дискурсі.

Погляд дуже важливий в іспанській культурі і в Середземному морі в цілому, на відміну від азійської. У класі може бути важливим для східного студента зрозуміти, як правильно дивитися в очі, звертаючись до однокласника або вчителя.

Проксеміка відноситься до простору, який ми зберігаємо під час спілкування. Якщо особиста дистанція культурно відрізняється між двома співрозмовниками, то може бути так, що зв'язок між ними порушується через боротьбу за простір [5].

Іспанці належать до так званих контактних культур, вони характеризують себе «відкритими», тобто дотики в іспанській комунікації постійно супроводжують розмову, що є типом надмірного тілесного контактування [5].

Хронеміка стосується часу, зокрема концепції, структури та використання різних спільнот часу відповідно до наших культурних посилань. У іспанській культурі прощання дуже довгі, а навпаки означає, що людина хоче негайно відрізати розмову або що зустріч напружена або неприємна [4, с. 75].

Це стосується тембру, тону, кількості, типу голосу, як шепоту (якості та фонетичних модифікаторів), актів кашляння, сміху, плачу, зітхань (фізіологічні та емоційні звуки), звукопоглинання, вигуки, звукові викиди і інші звуки як ¡Uff!, ¡Bua!, etc. (квазілексичні елементи або паралінгвістичні чергування), паузи, мовчання.

Ці елементи невербальної мови можна використовувати навмисно чи ні. Акт кашлю є природною реакцією, коли у людини болить горло або в неї застуда. Але в Іспанії звичайно кашляють навмисно, коли хтось хоче попередити про присутність іншої людини або просити дозволу пройти, якщо той, хто перекриває прохід, не бачить їх [5].

Основна ідея культурної специфіки невербальної комунікації полягає в тому, що існує жестово-мімічна, проксемна та інша поведінка, яка зрозуміла і прагматично освоєна в одній культурі, але є абсолютно незначною або значущою по-іншому в іншій культурі. Яскравим прикладом культурно специфічного виконання жесту є ритуал вітання. У всіх країнах світу люди при зустрічі вітають один одного, висловлюючи цим доброзичливість. Вони вимовляють фрази вітання і виконують різні ритуальні невербальні дії: рукостискання, уклін, цілування руки, зняття капелюха. Так в Іспанії вітання, крім традиційного рукостискання,

обопільних поцілунків, нерідко супроводжується обіймами і гучним виразом радості. У більшості країн Латинської Америки, крім рукостискання при зустрічі, можна спостерігати бурхливе вираження радості, обійми, особливо серед знайомих. Жінки обмінюються поцілунками в щоки, але при першому знайомстві – лише рукостисканням [1, с. 93-95]. Звертає на себе увагу та обставина, що кінесичні мови іспаномовних осіб властива своя національна специфіка як на рівні різних мов (наприклад, іспанська – українська), так і різних національних варіантів єдиної іспанської мови (наприклад, іспанська – Іспанії та іспанська – Мексики). Мова іспаномовних народів надзвичайно насичена жестами та мімікою, що обумовлено, зокрема, своєрідністю їхньої психіки [2, с. 20].

У статті було здійснено спробу надати загальну характеристику невербальної комунікації в іспаномовних країнах та їхня специфіка, що зумовлена культурними особливостями, насамперед, іспаномовна культура належить до поліхронічних, висококінетичних та контактних, що зумовлює активне, а іноді й надмірне вживання жестів і паралінгвістичних засобів у процесі спілкування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Серякова И.И. Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках/И.И.Серякова. – К.: Изд. Центр КНЛУ, 2012. – 280 с.
2. Фирсова Н.М. Испанский речевого этикет / Н.М. Фирсова. – М.: Высшая школа, 1991. – 174 с.
3. Ю Е.Д. Репрезентация невербальных средств коммуникации в современном испанском языке : дисс. канд. филол. наук. : 10.02.05 «Романские языки» / Е.Д. Ю. – Иркутск, 2009. – 222 с.
4. Cestero Mancera A. M. La comunicaci3n no verbal y el estudio de su incidencia en fen3menos discursivos como la ironia / Ana Ma Cestero Mancera // ELUA, 20. – Alicante; Universidad de Alicante, 2006. – P. 57-77
5. Ciarra Tejada A. El lenguaje no verbal: los diccionarios de gestos disponibles en la red como recurso de ense1anza/aprendizaje en ele.propuesta did1ctica para el nivel intermedio (B1-B2) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : https://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/asele/pdf/22/22_0017.pdf

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Г.І. Глушук-Олея

УДК 811.111-26

Мельничук Ю.Ю.

СИНТАКСИЧНО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ ЗІ СТРУКТУРОЮ СКЛАДНОПІДРЯДНОГО РЕЧЕННЯ

У статті проаналізовано структурно-граматичні типи англійських прислів'їв, виражених складнопідрядними реченнями. До кожного типу наведені приклади англійських прислів'їв із українськими відповідниками.

Ключові слова: структурно-граматичний тип, англійські прислів'я, складнопідрядне речення, синтаксично-граматичні особливості.

The article analyzes the structural and grammatical types of English proverbs expressed by complex sentences. Examples of English adverbs of all types are given with Ukrainian equivalents.

Key words: structural and grammatical type, English proverbs, complex sentence, syntactical and grammatical features.

Цілеспрямоване вивчення численних лінгвістичних студій показало, що прислів'я із структурою складнопідрядного речення є найбільш поширеними в англійській мові [2, с. 105-107]. Серед них виділяють:

1. Групу речень з обмежувальним означальним підрядним реченням, яке починається відносним займенником **that** із займенником **he** у функції підмета головного речення. Існують два структурних типи таких речень:

1. підрядне речення йде за головним: *he is lifeless, that is faultless* – людині властиво помилятися; *he is not fit to command others that cannot command himself* – хто сам собі ладу не дасть, той не може керувати іншими [3];
2. підрядне речення, що починається займенником **that**, стоїть між підметом **he** та іншими членами речення: *he that does not respect is not respected* – хто людей не поважає, сам поваги не знає; *he that commits a fault thinks everyone speaks of it* – на злодієві шапка горить [3].

Аналогічні структурні типи можна знайти у тому випадку, коли підрядне речення починається відносним займенником **who**: *he who does not work, neither shall he eat* – хто не працює, той не їсть; *he who scrubs every pig he sees will not long be clean himself* – з ким поведешся, того й наберешся; *he who sows the wind reaps the whirlwind* – посієш вітер – пожнеш бурю [3].

У багатьох прислів'ях підрядне означальне, що починається займенником **who**, стоїть перед головним реченням. Підрядні означальні, що починаються займенником **that**, не можуть передувати головному реченню: *who chatters with you, will chatter of you* – той, хто плете плітки з вами, буде плести і про вас; *who keeps company with the wolves, will learn to howl* – між вовками жити – по-вовчому вити; *who eats with heart is a worker smart* – хто їсть з охотою, той мерзне за роботою [3].

2. Групу складнопідрядних речень з умовним підрядним реченням, що починається сполучником **if** і яке стоїть перед головним реченням: *if he cannot bite, he scratches* – не кием, то палицею (а своє візьме); *if there were no clouds, we should not enjoy the sun* – якби не було хмар, то ми не цінували б сонце; *if you run after two hares, you will catch neither* – хто два зайця гонить, жодного не здогонить [3].

У рідких випадках умовне підрядне речення стоїть після головного: *it is easy to swim if another holds up your chin* – легко плавати, коли тебе підтримують [3].

3. Групу речень з обмежувальним означальним підрядним реченням, що починається займенником **that**, і з попереднім займенником **it** у якості формального підмета, що має вказівне значення: *it is a poor mouse that has only one hole* – погана та миша, що має один вихід з нори; *it is a good horse that never stumbles* – нема людини без вади; кінь на чотирьох, та й то спотикається; *it is a dirty bird that fouls its own nest* – кожна жаба своє болото хвалить; всяк кулик до свого болота звик [3].

4. Серед прислів'їв є група складнопідрядних речень з підрядними часу, що починаються сполучником **when**: *when guns speak it is too late to argue* – сперечатися вже пізно, коли заговорили гармати; *when the calf is drowned, we cover the well* – після бійки кулаками не махають; *when the three know it, all know it* – те, що відомо трьом, відомо всім [3].

Можливе також використання сполучника **while** (для вираження одночасності): *while the grass grow, the horse staves* – поки сонце зійде, роса очі виїсть; *while there is life, there is hope* – доки є життя – є надія [3].

Підрядні речення-підмети можуть починатися займенником **what**: *what is sauce for the goose is sauce for the gander* – те, що соус для гуски, те соус і для гусака; що добре для одного, те добре і для інших; *what die heart thinks the tongue speaks* – що у кого болить, той про те й гомонить; *what is bred in the bone will not go out of the flesh* – горбатого могила виправить [3].

Окрім цих основних груп є окремі прислів'я різних структурних *muniv*, наприклад, складнопідрядне речення з обставинним або означальним підрядним реченням: *a straw shows*

which way the wind blows – і соломинка показує, куди вітер дує; дрібниця, часом, має велике значення; *he dances well to whom fortune pipes* – кому доля сприяє, той журби не знає; *we never know the value of water till the well is dry* – тоді ціну йому знаєш, як *його* втрачаєш [3].

Таке різноманіття структурних типів прислів'їв, виражених складнопідрядними реченнями, обумовлене виражально-експресивними можливостями й аналітичним характером сучасної англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дубенко О. Ю. Англо-американські прислів'я та приказки: посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів [Текст] / О. Ю. Дубенко. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 416 с.
2. Курс фразеології сучасного англійського мови [Текст] / А.В. Кунин. – Дубна : Феникс, 2005. – 488 с.
3. Англо-український фразеологічний словник [Електронний ресурс] / уклад. К. Т. Баранцев. – 2-ге вид., випр. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2005. – 1056 с. – Режим доступу: <https://www.twirpx.com/file/1025694/>

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач **О.М. Шапошник**

УДК 811.111-26

Надєєва Т.В.

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ПЕРСОНАЖУ І ХРОНОТОПУ В СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗКАХ

У статті окреслено специфіку вивчення образів персонажів у зв'язку із хронотопною структурою тексту. Вивчаються особливості реалізації ознак чарівності у тексті літературної казки.

Ключові слова: персонаж, хронотоп, хронотопна структура, літературна казка.

The article describes the specifics of characters studying in relation to the chronotope structure of the text. The features of fairyism realization in the text of a literary fairy tale are studied.

Key words: character, chronotope, chronotope structure, literary fairy tale.

Об'єктивне прагнення мовної особистості до подання свого буття через близькість до ірреального, співвідносні з аксіологічних позицій з дивом і чарами, актуалізує інтерес лінгвістів до розгляду можливого і допустимого набору мовних засобів в текстах літературних казок. Хронотопна структура – одна із універсальних складових літературного твору. Жоден текст не може існувати без неї, оскільки вона лежить в основі художньої картини світу та унаочнює концептуальний погляд автора на світ.

Для визначення специфіки реалізації жанрових особливостей чарівної літературної казки проаналізовано лексичні одиниці, зокрема іменники, прикметники, дієслова та інші частини мови, які в текстах казок передають ознаки чарівності як головної риси текстів цього жанру.

В ході аналізу казки «Шрек» В. Стейг, на різних рівнях тексту виявлено ознаки «казковості». Так, наприклад, зображують головного героя казки Шрека та його фантастичні можливості: *“By the time he toddled, Shrek could spit flame a full ninety-nine yards and vent smoke from either ear”*. В такому малому віці, можна припустити 5-6 місяців від народження, Шрек робив надзвичайні речі, що підкреслює фантастичність казки.

Часопросторові особливості, здебільшого теоретичні проблеми, досліджували також Д. Лихачов, Ю. Лотман, О. Ухтомський, С. Скварчинська. Загальну концепцію казки

розглядали у своїх дослідженнях В. Пропп, В. Кравцов, Н. Рошияну. В українському літературознавстві досліджували хронотоп казок Л. Дунаєвська, О. Бріцина, Г. Сабат.

Як зазначав М. Бахтін, «хронотоп як формально-змістова категорія визначає (значною мірою) і образ людини в літературі» [1, с. 122]. Отже, будь-який персонаж завжди хронотопічний, тобто зумовлений часовими та просторовими параметрами зображеного. Більше того, існує «суттєва одиниця літературного часу-простору – хронотоп героя» [2, с. 21]. Із її допомогою письменник встановлює межі функціонування образів-персонажів, тобто ті рамки, у яких літературні герої проходять своє внутрішнє звернення. При цьому зображені час і простір не можуть бути пасивними елементами, тільки фоном, вони виступають активними учасниками характеротворення.

Методичне застосування теоретичних знань, вироблених М. Бахтіним, полягає у створенні плану-схеми опрацювання персонажів у зв'язках із хронотопною структурою. Це дає можливість здійснювати комплексний аналіз, адже «художні особливості твору – це не тільки поетична лексика та синтаксис, але й уся композиційно-образна структура, всі прийоми побудови ситуацій, зображення подій, творення характерів» [3, с. 94]. «Хронотоп у казці виражається через короткі зафіксовки, які є важливим формотворчим засобом її художньої системи і без яких неможливо втілити фантастичний задум» [4, с. 11].

У цілому, хронотоп не просто відбиває просторове переміщення героїв, але й створює необхідні умови для їхнього внутрішнього переродження, постає метафорою їхнього життєвого шляху, або відбиває новий рівень випробування, стає важливим сюжетотворчим фактором.

Отже, літературна казка багато в чому продовжує традиції фольклорної казки, зокрема і у особливостях часопростору. Літературна казка бере за основу час фольклорної казки і розвиває її за допомогою авторських лексико-граматичних засобів. Два типи простору: наближений до реальності та фантастичний. Особливий простір для авторської казки – психологічний простір, який є показником еволюції казки в напрямку художньої літератури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе [Текст] / М.М. Бахтин // Литературно-критические статьи. – М. : Худ. лит., 1986. – С.121–290.
2. Бегун Б. Я. Хронотопический анализ литературного произведения [Текст] / Б.Я. Бегун // Русский язык и литература в средних учебных заведениях Украины. – 1991. – № 11. – С.18–22.
3. Беленький Г.И. Приобщение к искусству слова: (Раздумья о преподавании лит. в шк.) [Текст] / Беленький Г.И. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.
4. Сабат Г. Казки Івана Франка як естетико-поетикальна система [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня докт. філол. наук: спец. 10.01.06 «Теорія літератури», 10.01.01 «Українська література» / Г. Сабат. – Київ, 2009. – 32 с.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач О.М. Шапошник

УДК 811. 111' 42

Ніщименко М.В.

СИСТЕМА ОРІЄНТИРІВ ТА ОСНОВНИХ ОЗНАК СТРУКТУРУВАННЯ ВІРТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

Стаття присвячена розкриттю концепції віртуального простору серії романів Ерін Хантер "Воїни", дається обґрунтування поняття "віртуальний простір". Топоніми серії

роману "Воїни" – це імена з просторовою семантикою, які можуть бути виокремленими та охарактеризованими за допомогою синтаксичної та семантичної класифікації.

Ключові слова: віртуальний простір, топоніми віртуального простору, система орієнтирів.

The article deals with the conception of the virtual space of the Erin Hunter series of novels "Warriors", giving a rationale for the concept of "virtual space". The place names for the "Warriors" novel are names with spatial semantics that can be distinguished and characterized by syntactic and semantic classification.

Key words: virtual space, virtual space place names, landmark system.

У категорії простору текст розглядається як сукупність лінійно розташованих знаків і як сукупність смислів. Зокрема, існує думка, що текстовий простір поділяється на актуальний та віртуальний семантичний простір, де віртуальний простір реалізується механізмом замислу, а актуальний семантичний простір – це текстове поле, у якому формується результат осмислення та розуміння тексту в цілому [1, с. 51].

Слідом за К.О. Луговою ми визначаємо віртуальний простір, як своєрідну ментальну картину реальності в її просторовому аспекті, яка існує не реально, фактично, а лише в нашій свідомості. Це система орієнтирів, за допомогою яких герой та читач встановлюють місцезнаходження предметів, їх тотожність чи нетотожність по відношенню один до одного і, перш за все, визначають своє місце та призначення серед оточуючих просторових феноменів [2, с. 20].

Ключовим топонімом, на наш погляд, виступає *the Forest* – місцевість, де розгортається основні події серії романів "Воїни".

Топонімія віртуального простору може бути класифікована та описана як і топонімія реальних об'єктів. Типологічна система, яка вибрана нами для опису структурно-семантичних особливостей топонімів серії романів Ерін Хантер "Воїни", передбачає наступні етапи аналізу:

1) *Структурна класифікація* (за кількістю компонентів, які входять до складу топоніма). Дана класифікація являє собою початковий етап усякого дослідження. Згідно з цією ознакою у віртуальному просторі "Воїнів" можна виокремити наступні типи топонімів: а) однослівні, які умовно можна розділити на власне однослівні: *Carrionplace, Fourtrees, Halfbriedge, Highstones, Mothermouth, Snakerocks, Sunningrocks, Tallpines, Skyrock*; поєднування іменника і службового слова-артикля: *the George, the Moonpool, the Island, the Tallrocks, the Moonstone, the River, the Territories, the Thunderpath, the Clearing, the Lake, the Twolegplace*; б) двослівні, які можна поділити на наступні групи: **конструкція Noun+Noun**, тобто в склад топоніма входять два іменника, які виражають відношення: означальні (складаються з двох іменників у загальному відмінку): *the Greenleaf Twolegplace, the Moonpool stream, Outlook Rock, the RiverClan camp, the Twoleg horseplace, the Twoleg nest, the Twoleg path, Thunderpath tunnel, Sky Oak*; приналежності (іменник у присвійному відмінку): *Barley's Farm, Druid's Leap, Druid's Hollow, Devil's Fingers, Morgan's Farm, Morgan's Lane, Leader's Den, Sky's Den*; **конструкція Adjective+Noun**, тобто в склад топоніма входять прикметник і іменник: *Ancient Oak, Burnt Sycamore, Sandy Hollow, the Pointed Stones, Great Sycamore, the Great Rock, the Fallen Tree, Sunning Rocks, Broken Halfbridge*; в) трислівні: *the Cave of Pointed Stones, High Dens Woods, Whit Hart Woods, the South Blocked Road*.

2) *Семантична класифікація*: а) Топоніми антропонімічного походження: *Morgan's Farm, Druid's Leap, Barley's Farm, Morgan's Lane*; б) Топоніми, які характеризують властивості та ознаки об'єкту – колір: *White Hart Woods*; розмір: *Highstones, Sky Oak, Great Sycamore, the Tallrocks*; кількість: *Fourtrees*; розташування: *the South Blocked Road, Sun-down-place*; рослинний та тваринний світ: *the Owl-Tree, Snakerocks, Hare Hill*; вік: *Ancient Oak*; властивості ландшафту: *Sunningrocks, Sandy Hollow*; об'єкти оточуючої дійсності: *the Cave of Pointed Stones, Halfbriedge, the Island*.

Групування топонімів за *тематичним принципом* у творі Ерін Хантер може відбуватися за двома лініями: а) за денотативним значенням, тобто за характером позначуваних об'єктів (назви особливостей рельєфу, гідроніми, тощо): *the River, Highstones, the Pointed Stones, the Twoleg path*; б) за конотацією, яка асоціюється з історичними подіями, особливостями культури тощо, незалежно від характеру позначеного об'єкту: *the Moonpool, Fourtrees*. Таким чином, топоніми віртуального простору – це імена з просторовою семантикою, які можуть бути виокремленими та охарактеризованими за допомогою синтаксичної та семантичної класифікації. На зміст та вибір топонімів "Воїнів" великий вплив мають прагматичні фактори: географічні умови, події, пов'язані як з заселенням Лісу, так із світосприйняттям його мешканців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабенко Л.Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика: Учебник; Практикум / Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарин. – М.: Флинта, 2005. – 496 с.
2. Луговая Е. А. Топоним виртуального пространства как культурно-историческая категория (на материале эпопеи Дж. Р. Р. Толкиена "Властелин колец"). – Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Ставрополь, 2006. – 220 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.В. Димитренко

УДК 811.161.2'373.72

Пермінова О. М.

МЕТАФОРИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕПТУ «ЩАСТЯ» У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ КІНОФІЛЬМАХ

Стаття присвячена дослідженню особливостей використання метафор з концептом «щастя» у сучасних англомовних кінофільмах.

Ключові слова: концепт, метафоризація, когнітивна метафора, концептуальна метафора, персоніфікація, алегорія..

The article investigates the peculiarities of using metaphors with the concept of happiness in modern English movies.

Key words: concept, metaphorization, cognitive metaphor, conceptual metaphor, personification, allegory.

Метафора з часів античної риторики й філософії була і є в центрі уваги учених-лінгвістів, філософів, психологів, бо це один з основних шляхів пізнання реальності й ідеалу шляхом перенесення понять з однієї сфери в іншу: від конкретно-чуттєвої до абстрактної, від матеріальної до духовної. Метафору можна назвати логікою в образі, настільки точно вона може передати сутність образного явища, субстанції в образі [4, с. 259]. Тобто, процес метафоризації – це не лише вживання одного слова замість іншого, вона утворює новий зміст, який з'являється внаслідок дії складних когнітивних механізмів [2, с. 134].

Сам процес метафоризації М. Блек розумів таким чином, що метафоричне судження має два суб'єкти – головний і допоміжний.

На його думку, метафора в імплікаційному вигляді вміщує такі судження про головний суб'єкт, які за звичай додаються до допоміжного суб'єкта, завдяки чому метафора організовує одні характеристики головного суб'єкта і відкидає інші [7, р. 276].

Натомість В. Гак вважає, що в основі метафоризації лежить розмитість понять, якими оперує людина, відображаючи в своєму пізнанні змінну багатообразну пізнавальну діяльність [1, с. 7].

Когнітивна лінгвістика тлумачить поняття метафори як певну когнітивну операцію, виникнення якої пов'язане зі здатністю людини співвідносити все нове із собою та з об'єктами навколишньої дійсності [5, с. 35]. Концептуальна метафора, у свою чергу, спрямована на сформування структури знань, тому що її сутність «складається в осмисленні і переживанні явищ одного роду в термінах явищ іншого роду» [7, р. 276].

Метою статті є метафоричне осмислення концепту ЩАСТЯ у сучасних англомовних кінофільмах.

У контексті дослідження розглянуто метафоричні звороти, де емоційний концепт ЩАСТЯ реалізується як природне явище, материнство, реалізація мрій, подорож, сенс життя та його відчуття. Саме тому цей концепт є багатомірним інтегративним ментальним утворенням, що включає як інтелектуальну, так й емоційну оцінку.

У кінострічці «Людина» (*“Human”*) режисер демонструє яскраво виражену людську емоцію – щастя. Так, одна з представниць нижчого класу суспільства темношкірої раси трактує його таким чином: *“I’m very happy when it rains, when I drink milk and I have a good life. When I put on weight. I’m thin now. When it rains, I am very happy. When I drink milk and I eat everything I like. And when I sleep with the man I love who says sweet things to me. And when I am in a nice hut that protects me from the cold and rain. Those are the things that make me happy”* [6]. Мовні одиниці *“I’m very happy when it rains”* імплікують концепт ЩАСТЯ, яке у поданому уривку осмислюється у термінах концепту ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ і уможливорює вилучення концептуальної метафори ЩАСТЯ є ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ.

Кожна людина оцінює своє щастя по-різному: для когось це гроші, а для когось – родина. Однак актор кінострічки «Людина» (*“Human”*) вбачає щастя геть в іншому – це мотоцикл, вид транспортного руху про який він навіть і мріяти не міг: *“I got a grant and I bought myself a motorbike. Brand-new! I was the first person to start it up... I put the bike in my bedroom and I locked myself in with it. That way, I could smell the hot engine. The smell of the engine, the new bike smell. And when I turned the light on, I could see it was my very own bike. I couldn’t put the bike on the bed, under the covers, but it’s what I wanted to do. Yes... I felt it. Yes. That was a moment of great happiness for me”* [6]. Номінативні одиниці: *“I bought myself; I could smell; I was the first person to start it up; I could see it was my very own bike”* експлікують концепт ЩАСТЯ і дозволяють вилучити концептуальну метафору ЩАСТЯ ЦЕ РЕАЛІЗАЦІЯ МРІЙ.

Представниця російської раси знаходить своє щастя у материнстві; відчуває неабияку радість знати, що колектив на роботі чекає на неї з нетерпінням. Однак, найбільшим щастям для неї є просто жити, відчуваючи людські буденні радощі: *“Happiness is the children coming home. That’s a mother’s happiness. It’s when my husband comes home, smiles, and kisses me, after 33 years of married life. That’s a woman’s happiness. Happiness is hearing my grandchildren saying: “Grandma!” It’s also meeting colleagues who are happy to see you. They think: “She’s here, let’s talk.” That’s happiness, too. There are many kinds of happiness, but at the same time, there’s only one: you’re alive, so you’re happy”* [6]. У наведеному прикладі концепт ЩАСТЯ осмислюється у термінах концепту МАТЕРИНСТВО і уможливорює створення концептуальної метафори ЩАСТЯ ЦЕ МАТЕРИНСТВО.

У документальній кінострічці «Експедиція Щастя» з вуст головного героя звучить така репліка: *“When so many things go wrong, you kinda start to question why you’re traveling in the first place, because we weren’t happy anymore at all. It’s part of traveling though, I guess. And we learn that maybe happiness is to get over something like that. Not to lose your optimism, and pick yourself up again”* [6]. У даному прикладі концепт ЩАСТЯ вербалізовано номінативними одиницями *“you’re traveling in the first place; to get over”*, які дають можливість осмислити даний концепт в термінах концепту ПОДОРОЖ і створити концептуальну метафору ЩАСТЯ ЦЕ ПОДОРОЖ.

Екранізація британського фільму «Подорож Гектора у пошуках щастя» (*“Hector and the Search for Happiness”*) знайоме кіноглядачів з психіатром, який тлумачить щастя таким чином: *“How is it you’re so happy? – Because I’ve been through so much. Alright, searching for*

happiness is one thing, but making it a goal, that just doesn't work, does it? More important than what we are searching for is what we are avoiding. Like unhappiness. So, don't make unhappiness not the goal. Avoiding unhappiness is not the road to happiness" [6]. Уникання негараздів – це не є щастя, адже людина буде по-справжньому щасливою, коли зможе впевнено зустрітися з життєвими труднощами, осмислювати свої помилки та ніколи не озиратися у минулі спогади. Отже, у наведеному прикладі концепт щастя імпліковано в термінах концепту ДУХОВНІ ЦІННОСТІ. Номінативні одиниці *"we are searching for is what we are avoiding"* уможливають вилучення концептуальної метафори ЩАСТЯ ЦЕ ДУХОВНІ ЦІННОСТІ.

Отже, у сучасній кіноіндустрії концепт ЩАСТЯ імплікується в термінах концептів ЖИТТЯ та ВІДЧУТТЯ, ПОДОРОЖ, РЕАЛІЗАЦІЯ МРІЙ, МАТЕРИНСТВО, ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ та ДУХОВНІ ЦІННОСТІ, які допомагають зрозуміти дане абстрактне поняття з різних точок зору та встановити його смислове значення у кінотексті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Артюнова // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–33.
2. Вежбицкая А. Сравнение – градация – метафора / А. Вежбицкая // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 133–153.
3. Коннова М. Н. Система концептуальных метафор времени (на материале английского языка) / М. Н. Коннова // Изменяющийся образ времени сквозь призму языка. – М. : Рукописные памятники Древней Руси, 2012. – 472 с.
4. Мацько В. Механізм дешифрування метафори та її стилістичні функції (на прикладі української діаспорної прози) / В. Мацько // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. – 2011. – № 31. – С. 257–268.
5. Резанова З. И. Метафорический фрагмент русской языковой картины мира : идеи, методы, решения / З. А. Резанова // Вестник Томского государственного университета. Филология. – 2010. – № 1 (9). – С. 26–43.
6. American movies [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.springfieldspringfield.co.uk/> – Springfield! Springfield!
7. Black M. Metaphor / M. Black // Proceedings of the Aristotelian Society. – London : The Aristotelian Society, 1995. – P. 273–294.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.О. Заболотська

УДК 82.09:7.046

Плетена О.О.

МИСТЕЦЬКІ ПРИНЦИПИ НЕОМІФОЛОГІЗМУ ЯК АКТУАЛЬНА ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

У статті розглядається модифікація рис неоміфологізму в структурно-семантичній організації творів ХХ ст.

Ключові слова: міф, неоміф, міфогенна ситуація, архаїчний міф

The article deals with the modification of the features of neomythology in the structural-semantic organization of the works of the twentieth century.

Key words: myth, neomyth, mythogenic situation, archaic myth

У ХХ ст. спостерігається активна тенденція до створення авторських міфів. У сучасній культурі об'єктом міфологізації стають не лише вічні теми (любов, смерть, самотність), але й колізії буденної дійсності: урбанізований світ відчуженої особистості, її

предметне й машинне оточення, царство провінційної стагнації. На думку Ю. Лотмана, З. Мінц, Є. Мелетинського, неоміфологічне мистецтво другої і третьої чверті ХХ ст. остаточно закріпили зв'язок міфологізуючої поетики з основними проблемами сучасності [3, с. 59].

Неоміфологізм як літературне явище не має чіткої й однорідної парадигми визначення чи тлумачення. Цими міркуваннями обґрунтовується актуальність проблеми. Спостереження різних дослідників щодо поняття неоміфологізму різняться як самим їх визначенням, так і тлумаченням цього явища. Теоретичні основи поняття неоміфологізму містяться у фундаментальних положеннях сучасної гуманітарної науки про природу художнього мислення, закони міфотворчості. Спільним є переконання, що ХХ ст. стало простором для широкого вияву авторського міфологізування, яке проявилось, насамперед, у творчому використанні античної і біблійної спадщини, а також новому сприйнятті і прояві цієї традиції. Значний внесок у дослідження питань міфології та неоміфологізму зробили теорії таких науковців, як Е. Кассіерер, К. Леві-Строс, М. Еліаде, Р. Вейман, Б. Маліновський, Дж. Кемпбел, Р. Барт, Н. Фрай, Ф. Кессіді, Є. Мелетинський, С. Аверінцев, Я. Поліщук, А. Нямцу, В. Антрофійчук та ін. **Мета нашої статті** – схарактеризувати неоміфологізм як теоретико-літературне поняття.

«Літературознавча енциклопедія» визначає неоміфологізм як «напрям у європейській культурі, що виник на межі ХІХ–ХХ ст., кризі позитивізму протиставив концепцію «філософії життя», живлену традицією романтиків, зокрема Й. Гельдерліна та Е.-Т. Гофмана, в яких міфи поставали організаційним елементом художнього світу; започаткований Р. Вагнером та Ф. Ніцше. <...> Для неоміфологізму характерне формування авторських міфів на інтертекстуальній основі, використання вічних мотивів, що контрастували із знедуховленою дійсністю» [2, с. 116]. Аналіз праць Ю. Лотмана, Є. Мелетинського, З. Мінц дає підстави визначити характерні ознаки літературного неоміфологізму. В неоміфологічних нарративах трансцендентною силою, що панує над людиною, виступає не зовнішня природа, а створений самою людиною світ, унаслідок чого міфологічне світовідчуття набуває переважно не героїчного, а трагічного чи трагіфарсового, гротескного характеру. Буденність з її рутинним соціальним і житейським досвідом у літературних авторських міфах переростає в «таємничу долю». Сюжетна канва неоміфу часто розвивається в ситуації відчуження й самозаглибленої самотності персонажа й суверенності його внутрішнього світу, унаслідок чого дослідники зауважують зв'язок неоміфологізму з психологізмом, внутрішнім монологом, літературою потоку свідомості. Замість «культурного героя», який приносить людям блага цивілізації, на перший план у літературних неоміфологічних нарративах часто виходить «екзистенційно-абсурдний» герой, що розриває зв'язки з цивілізацією, нехтуючи загально важливими моральними приписами. Сучасний міфологізм має не несвідомий, а глибоко рефлексивний характер, що забезпечує його зв'язок з філософською творчістю, а також інтелектуалістичний підхід до міфу самих авторів [1].

З точки зору Я. Погрібної, відтворюючи загальні ознаки міфу, неоміфологізм може реалізовувати їх через систему параметрів:

1. свідомо установа на міфотворчість, пролонгування міфу у сферу онтології, створення паралельного інваріанту власної долі чи альтернативного варіанту долі героя;
2. принципово нова (по відношенню до міфологізму ХІХ ст.) міфогенна ситуація, яка враховує, що архаїчний міф як невідчужене начало свідомості, об'єднує адресата й автора, а не просто спрямована на ідентифікацію архаїчного міфу в сучасності;
3. пародіювання центральних ситуацій і персонажів міфу (заміна міфотворення глобальним обманом, представлення космогонії як фокуса, метатеза культурного героя і трікстера);
4. заміна тези «про рівноправність ментального світу і світу реальності» тезою «про єдність вигаданого й реального світів»;

5. реставрація самих схем архаїчного мислення, які набувають статусу первинних у формуванні типу поведінки й відношення до дійсності;
6. семантизація чи ресемантизація традиційного фетиша або випадкового речового об'єкту як місця поєднання реального і ментального світів, архаїчної епохи першотворення й сучасності, введення в сучасний літературний твір міфологічного персонажа, або співвіднесеної з міфологічним прототипом ситуації [4].

Рецепція неоміфологізму в епоху постмодерна наділяє його статусом як художньої системи, так і дослідницької стратегії. Під неоміфом у вузькому значенні розуміють особливу жанрову форму художньої умовності, позначену введенням окремих міфологічних мотивів або персонажів у тканину реалістичної оповіді і збагачення конкретно-історичних образів універсальними смислами й аналогіями.

У неоміфологізмі ідентифікують два основних напрями створення неоміфу: аналогізуючий (метонімічний) і метафоризуючий (спосіб міфологічної реставрації), співвіднесені з різними теоріями первісного мислення (партипаційний, шлях міфологічних аналогій, метафоризуючий, шлях міфореставрації).

Таким чином, перший спосіб створення неоміфу спрямований на встановлення аналогій між світом неоміфологічного нарративу і конкретним архаїчним міфом (між сучасними героями, сюжетними ситуаціями й персонажами і сюжетами архаїчного міфу), другий – на актуалізацію загальних схем і закономірностей архаїчного міфологічного мислення шляхом організації сюжету за зразком юнгіанської «індивідуації», введення міфологічних персонажів, семантизації чи ресемантизації символу або фетиша, актуалізації міфологічної ситуації, спрямованої на відтворення загальних закономірностей, схем, епізодів певного архаїчного міфу, про актуалізованого у своїй конкретиці, а загальної вказівки на міф як набір архетипів. На рівні сюжетної організації тексту цей шлях знаходить утілення у відтворенні ритуальних схем (ініціації, «індивідуації», «біографії» міфологічного персонажа), на рівні образної системи в семантизації і коліресементизації символів, персонажів, ситуацій, репрезентуючих міфологічну реальність [4].

Характерною особливістю сучасного неоміфу є спрямованість не на саму космогонію, а на її ритуальне відтворення. Початковий статус першопричини в неоміфологізмі набуває сама творча свідомість, яка пропонує альтернативний інваріант космогонії, тобто альтернативний інваріант світу. Однак за межами створеного й упорядкованого (персонажем чи автором) світу стоїть не хаос, а світ поза неоміфом.

Сюжетна організація сучасного неоміфологічного нарративу містить аналогії розвитку долі персонажа з певним архаїчним зразком, звертається до певного типологічного набору етапів життя епічного героя, поданих у вигляді «біографії» чи процесу «індивідуації». Зберігаючи тяжіння до архаїчного міфу, неоміф схиляється до певного інваріанта односторонності, звертаючись до прийому двійництва чи різних форм авторської присутності.

Таким чином, формою художнього розгортання неоміфа найчастіше виступає «роман-міф», що представляє собою художній синтез різноманітних і різнонаправних традицій, а зміст неоміфологічного транспонування – сюжет, побудований за зразком «індивідуації», введення фантастичних міфологічних персонажів і/або ситуацій, семантизація і ресемантизація символу чи ієрофанії як засобу встановлення комунікації між безчасовим світом міфу і світом нового літературного нарративу – визначається необхідністю адаптації до неоміфу базисних ознак архаїчного міфу. Неоміф стверджує наявність альтернативного інваріанту реальності, рівноправного з зовнішнім по відношенню до міфу світом. Тяжіння міфу до односторонності вирішується в неоміфі через метатезу чи ототожнення культурного героя і трікстера, читача і автора. У неоміфологічний нарратив вписані також прийоми і принципи, які його формують, оскільки саме вони забезпечують потрібний ракурс утіленню і сприйманню змісту неоміфу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуцол С. Некоторые особенности рецепции неомифологизма в период постмодерна. [Электронный ресурс] / С. Гуцол. – Режим доступа : http://novyn.kpi.ua/2006-3/05_Gucol.pdf.
2. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / [авт.-уклад. Ю. Ковалів]. – Т. 2. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – С. 53–54, 116–117.
3. Лотман Ю. Литература и мифы / Ю. Лотман, З. Минц, Е. Мелетинский // Мифы народов мира : Энциклопедия : В 2 т. – М. : НИ «Большая российская энциклопедия», 1997. – Т.2. – С. 58–65.
4. Погребная Я. Аспекты неомифологизма современной литературы: герой и его судьба. [Электронный ресурс] / Я. Погребная. – Режим доступа http://www.rusnauka.com/10_DN_2012/Philologia/8_100956.doc.htm

Рекомендує до друку науковий керівник професор Н.І. Ільїнська

УДК 81'25 : 778, 534.6 – 053.4

Плотникова Г.Р.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДИТЯЧИХ АНІМАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ

Дослідження звертає увагу на висвітлення проблематики перекладу дитячих фільмів. Розкрито основні характеристики дитячих фільмів, згідно дитячого сприйняття. Акцентовано увагу на труднощах перекладу.

Ключові слова: переклад анімаційних фільмів, переклад, адекватний переклад

Research pays attention to the illumination of a range of problems of translation of children's films. Basic descriptions of these films are exposed, in obedience to the child's perception. Attention is accented to the difficulties of translation

Key words: translation of animation films, translation, adequate translation

Сучасний кінематограф пропонує глядачам досить широкий спектр кінопродукції, серед якої дедалі більшої популярності набуває аудіовізуальний контент. Так як він у більшості створений для дитячої аудиторії, то питання правильного та прагматичного перекладу отримує нового значення. На Заході ця галузь, починаючи з середини ХХ століття, активно вивчалась, але у вітчизняному перекладознавстві їй приділено значно менше уваги. З ухваленням рішення про обов'язкове дублювання, озвучення або субтитрування іноземних кінофільмів українською мовою [2], питання якісного кіноперекладу одержує поштовх для розвитку та глибокого дослідження.

Актуальність роботи мотивована тією обставиною, що на сучасному етапі в лінгвістиці й перекладознавстві існує досить обмежена кількість літератури, присвяченої стану перекладу дитячого аудіовізуального контенту.

Метою є дослідження особливостей перекладу дитячих фільмів, зумовлених їхньою специфікою.

Проблематикою кіноперекладу займаються науковці з різних країн, зокрема І. Гамб'є, Т. Гербст, В. Горшкова, Х. Діас-Сінтас, А. Мельник, Ю. Плетенецька, Г. Слишкін, М. Снеткова. В Україні ця галузь розвинута більше у практичному напрямі, що ми пов'язуємо з роботою студій дубляжу, при цьому теоретичної бази із кіноперекладу на вітчизняному ринку бракує.

У якості матеріалу дослідження ми обрали анімаційні фільми, які стали однією з важливих креативних форм ХХІ століття. Їх кіно переклад ускладнюється наявністю своєрідної цільової аудиторії.

Дитяча аудиторія (0+; 3+; 6+; 12+), згідно з А.Є. Потаповою [4, с. 194], має специфічні риси: вік, несформованість мовної особистості, недостатня мовна компетенція, обмежений обсяг знань про навколишній світ.

Дана цільова аудиторія є своєрідним «пластиліном», який легко піддається впливу зовнішніх факторів, тому роль анімації полягає у демонстрації моделі навколишньої дійсності, слугуючи певним зразком поведінки. Саме так дитина розширює кругозір, конструює картину світу, програмує спосіб життя, мораль і систему цінностей. Це означає, що анімаційний фільм діє як потужний інструмент формування особистості, виконуючи низку важливих **функцій**, зокрема *розважальну, когнітивну та дидактичну*.

Більшість анімаційного кіно є іншою культурною площиною для українського глядача, тобто є іншомовними. Тому з огляду на вищесказане, постає питання правильного перекладу аудіовізуальної продукції.

Перш за все, варто зазначити, що *адекватним кіноперекладом анімаційного фільму є переклад, який відповідає принципам фонетичного, семантичного та драматичного синхронізму, тобто збігається з артикуляцією й кінесикою анімаційних персонажів і тривалістю реплік, задовольняє прагматичним завданням з урахуванням цільової аудиторії* [3]. Порівняно з перекладом звичайного тексту, кінопереклад ускладнюється наступними *ознаками аудіовізуального контенту*:

- обмеження відеоряду;
- фокусування на миттєве сприйняття;
- часовими рамками;
- лабіальною синхронізацією, тощо.

Особливістю перекладу анімаційних фільмів є необхідність в їх локалізації, тобто пристосуванні тексту до мови і культури реципієнтів. Така вимога виникає через міжмовну та міжкультурну асиметрію, що досить часто є причиною відмінностей у розумінні тексту представниками різних культур, або у відсутності розуміння вторинними реципієнтами тексту, який містить культурну інформацію [2, с. 90].

Аналізуючи та зіставляючи різні кінопереклади англomовних фільмів українською мовою, було виокремлено низку помилок, які є джерелом **порушення адекватності та прагматичності перекладу**:

- буквальний переклад;
- недотримання норм мови перекладу;
- невиправдане застосування стратегії доместикації та форенізації, трансформації, компенсації;
- вживання стилістично-зниженої лексики (табуїрованої та нецензурної лексики, слів із негативною конотацією та росіянізмів).

Наявність вказаних помилок призводить до порушення виховної та освітньої функції, адже діти перебувають на етапі становлення мовлення та формування світогляду, а тому сприймають анімаційні фільми як частину життя і можуть перейняти в повсякденний вжиток стилістично-знижену лексику, що певною мірою обмежує формування знань дитини про світ, культурні явища. А отже, перекладач повинен знайти адекватні словесні засоби для передачі образної системи фільму та приділити особливу увагу культурі мови перекладу.

З огляду на вищезазначене, доцільним було б використання **стратегій**, запропонованих Б. Недергард-Ларсеном:

- перенесення / запозичення,
- прямий переклад, пояснення;
- перефразування;
- адаптація до цільової культури;
- опускання [3].

У зв'язку з популярністю анімаційних фільмів особливої ваги набуває їх якісний професійний переклад, адже ця продукція має значний вплив на психоемоційний стан дитячої аудиторії. Виходячи з цього, ставляться й відповідні вимоги до їх перекладу. Однак,

на нашу думку, відкритим залишається питання про адекватність перекладу, що стає причиною перекладацьких дискусій та визначає перспективи наших подальших досліджень у даному напрямку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борецька О. С. Семантичні та прагматичні прояви перекладацької деформації у англо-українських перекладах анімаційних фільмів / О. С. Борецька // Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації: Збірник наукових праць / За заг. ред. В. В. Жуковської, О. А. Черниш – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 87-92.
2. Закон України «Про кінематографію» станом на 20 вересня 2019 року [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-вр>
3. Мельник А. П. Лінгвокультурні особливості перекладів сучасних анімаційних фільмів (на матеріалі української, німецької та англійської мов) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Мельник Анастасія Павлівна. – Київ, 2013. – 219 с.
4. Потапова А. Є. Дитяча література: підходи та критерії перекладу / А. Є. Потапова // Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки. – Житомир, 2009. – Вип. 49. – С. 193-197.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент К.С. Французова

УДК 821.161.2 – 34

Плясова К. Ю.

АВТОРСЬКИЙ СВІТООБРАЗ ЛІТЕРАТУРНИХ АНІМАЛІСТИЧНИХ КАЗОК І. ФРАНКА (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «КОЛИ ЩЕ ЗВІРІ ГОВОРИЛИ»)

У статті розкривається своєрідність авторського світообразу літературних анімалістичних казок І. Франка на матеріалі його збірки «Коли ще звірі говорили» та провідні поетологічні концепти його творення. Досліджується генотворчий потенціал літературних анімалістичних казок як жанрово-стильового різновиду літературної казки взагалі і в теоретичному, і в історико-літературному аспекті.

Ключові слова: літературна казка, анімалістична авторська казка, народна казка про тварин, тварина-персонаж, трансформація, етноадаптація, авторська позиція, антропоцентричні цінності.

In the article authorial world view's distinctness of literary animalistic fairytales written by I. Franko and leading poetical concepts of its creation are under analysis on the basis of his works collection "Koly sche zviri govoryly". Generating potential of literary animalistic fairytales as a specific variation of literary fairytales in general and also in theoretical, historical and literary outline are investigated.

Key words: literary fairytale, animalistic authorial fairytale, folk fairytale about animals, animal character, transformation, ethnic adaptation, author's world view, anthropocentric values.

Постановка проблеми. Сучасні генологічні студії осмислення жанротворчих потенцій літературної казки у вітчизняному літературно-сецесійному просторі кінця ХІХ – початку ХХ століття ідентифікують утвердження і розвиток у даних хрономежах як її домінантного жанрово-стильового різновиду насамперед анімалістичної авторської казки.

Незаперечним є науково-теоретичне твердження про особливості художнього світу літературної казки як змістоформи, що виникає у процесі функціонування імперсонального фольклорного жанру у художньо-естетичному просторі індивідуально-творчої діяльності

письменника і формується як синтез літературних та народно-казкових традицій [1, 93]. Автори літературної анімалістичної казки у даному процесі звертаються саме до народно-казкового тваринного епосу [7, 92].

Як літературознавча проблема вивчення анімалістичної казки кінця XIX – початку XX сторіччя потребує розгляду у двох аспектах: теоретичному – розуміння її особливостей як жанрового різновиду літературної казки та виділення тих провідних рис, які визначають специфіку її авторського світообразу, – та практичному – текстуальному аналізу конкретних авторських казок даного типу з метою розкриття їх образно-художньої своєрідності як змістоформи індивідуально-творчої діяльності. Зазначаємо, що теоретичний аспект вивчення даної змістоформи авторської казки в умовах сьогодення є певним маргінесом сучасного літературознавства. Слушною є думка Ю. Проценко, що «на сьогодні немає усталеної дефініції цього виду літературної казки, недостатньо вивчено історію його формування та взаємозв'язки із суміжними жанрами, не розроблено методологію та методику поетологічного аналізу даного жанру» [3, 3].

Науковці-казкознавці зазначають, що в пантеоні її творців – М. Коцюбинський, Леся Українка, О. Маковей, І. Крип'якевич, К. Поліщук, І. Дем'янчук, Є. Мандичевський, – І. Я. Франко і його збірка літературно-анімалістичних казок «Коли ще звірі говорили» є одним із найбільш значущих і вагомих змістоформ утвердження даного жанрового різновиду в українській літературі кінця XIX – початку XX сторіччя. З цієї наукової позиції її текстовий масив не втратив своєї актуальності і значення насамперед в умовах сучасного літературознавчого простору вивчення анімалістичної літературної казки, що і зумовлює вибір мети нашого дослідження. З'ясування особливостей структури, семантики, творення персонажної системи, поетики збірки І. Франка «Коли ще звірі говорили» як складових авторського світообразу вітчизняних анімалістичних літературних казок сприятиме поглибленню розгляду проблеми взаємодії фольклорних та літературних компонентів авторських анімалістичних казкових творів як складової поетологічного аналізу даних творів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Текстуальний та ідейно-естетичний аналіз збірки казок І. Франка «Коли ще звірі говорили» є процес лонгітюдний та багатоформатний. Він ідентифікується наявністю численних наукових розвідок І. Березовського, О. Горбонос, О. Дея, Я. Закревської, Г. Сабат, Н. Тихолоз, Ю. Ярмиша та інших. У їх працях досліджуються особливості проблематики казок даної збірки, їх авторська ідейно-художня своєрідність, специфіка персонажної системи, виховна спрямованість тощо. Та все ж певним маргінесом у даних наукових дослідженнях постає розгляд збірки в аспекті висвітлення особливостей їх авторського світообразу саме як змістоформи анімалістичної казки. Відтак, певна теоретична недослідженість даної проблеми та літературознавчий статус збірки І. Франка в умовах сьогодення викликали необхідність системного і цілісного аналізу даних казок у поєднанні і теоретичних, і історико-літературних аспектів їх розгляду, що і зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Отже, як жанрово-стильова модифікація літературної казки авторська анімалістична казка, з одного боку, зберігає зв'язок із народною казкою про тварин, а з іншого – шляхом переказу або літературної обробки народно-казкових сюжетів тваринного епосу її автором, письменником стає формою розкриття його позиції, світогляду, етичних переконань, поглядів тощо, але з обов'язковою умовою збереження етико-естетичної системи народної казки про тварин. У даному процесі насамперед спираємось на провідні теоретичні концепти Ю. Проценко як дослідниці літературно-анімалістичного формату [3].

Науковець вважає, що літературна анімалістична казка – це авторський твір, сформований на основі жанрової матриці народної казки, в якому тварини діють як повноправні персонажі (або на рівні з персонажами-людьми). Будучи формою засвоєння традиції, літературна казка про тварин разом з тим відрізняється від фольклорних жанрів-прецедентів домінуванням індивідуальної художньої свідомості, що виявляється у способах

трансформації традиційних сюжетів, образів і мотивів, у синтезованій структурі казки й авторському вирішенні моральних проблем [3, 5].

Як літературно-аніمالістична змістоформа кінця XIX – початку XX сторіччя збірка казок «Коли ще звірі говорили» І Франка ідентифікується полікритеріальністю її генези. Передумовою її виникнення у творчості казкаря дослідники виокремлюють постійний інтерес митця до народної казки як фольклорного жанру, визначення її глибокого виховного впливу у житті людини та дитини (у останньої – насамперед казок про тварин). Провідною складовою їх творення науковці визначають і постійне зацікавлення І. Франком літературно-фольклорних зв'язків як наукової проблеми, і власне особистісні фактори: батьківські інтереси і обов'язки та нелегкий період життя письменника і як людини, і як митця, і як громадського діяча [5, 71].

Художньо-образна структура даної збірки вітчизняних літературних казок характеризується своєрідністю та неординарністю її текстуального масиву. Адже його базисом стають насамперед – поряд з українськими – інонаціональні фольклорні тексти тваринного епосу: грецькі, російські, німецькі, сербські, індійські та інш. Первинна авторська інтерпретація даних творів як літературно-аніمالістичних змістоформ була і спрямована насамперед на усвідомлені художньо-образні трансформації фольклорних іноетнічних змістоформ з метою зробити їх цікавими і доступними саме українським дітям [4] [5].

Створення виразного національного колориту у даних казках досягалося найрізноманітнішими засобами: введення у персонажну систему казок типових національних образів тварин (ведмедя замість лева у казці «Заєць і Ведмідь», лисиці або лиса замість шакала у казках «Фарбований лис» та «Ворона і Гадюка» тощо), надання їм виразного пейзажного та традиційно-культурного колориту (рослинні, побутово-речові образи, родинні назви, – казки «Заєць і Їжак», «Лисиця і Журавель», «Три міхи хитрощів», «Мурко і Бурко», «Лис і Дрозд», «Вовк війтом», «Війна між Псом і Котом» та інші), звернення до багатств народно-розмовного мовлення, особливо у побудові мовних партій героїв-тварин казки (мова персонажів насичена яскравими фразеологічними зворотами, прислів'ями та приказками, – казки «Осел і Лев», «Лисичка і Рак», «Вовк, Лисичка і Осел», «Старе добро забувається», «Лисичка кума», «Лисичка-черничка», «Ворони і сови», «Заєць і Їжак» та інші).

Зазначаємо, що творчо-особистісний характер обробки тваринних фольклорних текстів зумовлений синтезом літературних і педагогічних поглядів письменника. Базис своєрідності змістоформи літературно-фантастичних текстів збірки – поєднання художньо-образного та буттєво-прагматичного підходу до змалювання дійсності у цих творах.

Тваринний персонажний простір цих творів стає предметом особливої уваги І. Франка як автора літературних аніمالістичних казок; трансформаційні процеси у його створенні стають складовою письменницької майстерності їх автора. Зображення життєвого простору тварин у текстах казок І. Франка – це входження у його структуру і реалій життя людини, і змалювання його складових як природного звіриного середовища. Як герої казок І. Франка тварини живуть за певними законами, які самі і створюють, і, що особливо важливо, за законами природи, базис яких постійна боротьба за існування («Фарбований лис», «Вовк війтом», «Осел і Лев», «Лисичка кума», «Старе добро забувається», «Ворона і Гадюка», «Вовк, Лисиця і Осел», «Лис і Дрозд», «Лисичка і Рак», «Ворони і Сови» та інші).

Письменник трансформує традиційну народно-казкову систему персонажів у власних текстах відповідно до своєї авторської позиції. З однієї сторони, як і в народній казці, це типові образи, носії певної характерної риси (осел – тупість, заєць – боягузливість, лисиця – хитрість, вовк – хижість), а з іншої – у текстах казок збірки ці персонажі постають видозміненими, носіями авторсько-інноваційних, характерологічних рис [5, 112].

У зв'язку з такими особистісно-творчими трансформаційними процесами написання літературної аніمالістичної казки на базі народної всі тексти збірки можна поділити на дві групи.

Перша група – побудована на змалюванні конфлікту звіра-хижака та звіра фізично слабшого, знедоленого, який насамперед бореться за виживання («Осел і Лев», «Старе добро забувається», «Вовк вийтом», «Заєць і Медвідь», «Королик і Ведмідь», «Лис і Дрозд», «Ворона і Гадюка», «Вовк, Лисиця і Осел», «Ворони і Сови»). У сегментах даних змістоформ письменник надає своїм героям нетипових природно-буттєвих рис: осел стає носієм розуму, кмітливості, заєць – сміливості, мужності, розуму, лев – слабкості, тупості, безхарактерності тощо. Ось чому у антагоністичному протистоянні звірів у боротьбі за життя перемагає фізично слабший, але кмітливий, розумний, винахідливий персонаж – осел, заєць, їжак, королік тощо. І створюється франківський авторський світообраз даних творів – утвердження істинних життєвих цінностей: перевага розуму, кмітливості, сили духу, мужності над силою, тупістю та жорстокістю.

Свідоме утвердження письменником даної авторської позиції як складової художнього світу власних літературно-аніمالістичних казок зумовив наступний трансформаційний етап даних текстів: наповнення сюжетно-композиційної структури народно-казкових творів найрізноманітнішими літературно-художніми засобами – описами, змалюванням психологічного життя героїв, зверненням до прийому художньої деталі тощо [1].

Авторська трансформація і персонажної системи, і сюжетно-композиційної структури другої групи казок спрямована на розкриття боротьби звірів-антагоністів з точки зору їх морально-етичних позицій: зіткнення чесності, порядності, відданості, правдивості певних персонажів даних казок і підлості, лицемірства, зради, брехливості інших. У даному масиві збірки у казках «Фарбований Лис», «Три міхи хитрощів», «Мурко і Бурко», «Заєць і Їжак», «Лисичка і Журавель», «Лисичка і Рак», «Лисичка кума», «Війна між Псом і Котом», авторський світообраз спрямований на розкриття утвердження цінності загальногуманістичних духовних концептів. Наприклад, у казці «Мурко і Бурко» [6] обігрується ситуація, коли розумний і чесний змушений боротися зі зрадою та підступністю власного друга. Головні герої цього твору – нетипові друзі: кіт Мурко і собака Бурко. Коли останній зрозумів, що кіт його просто зрадив, він не тільки образився, а й вирішив провчити приятеля за його негідний вчинок. Зміст казки у майстерності діалогів, у розкритті переживань і почуттів героїв, у динамічному достовірному сюжеті знову підпорядковується авторській меті: у фіналі тексту підлість та підступність розвінчана, а правда і справедливість перемогли.

Отже, «горизонт сподівань» в подібних авторських текстах чіткий і однозначний, як і в народній казці – це перемога добра над злом, героя-звіра, носія позитивних етичних цінностей. Фіксуємо результативність співдії літературно-творчих та народно-казкових складових у авторських аніمالістичних творах, розкриття всіх жанротворчих потенцій даного різновиду літературних казок взагалі.

Висновки. Відтак, авторський світообраз літературних аніمالістичних казок І. Франка у збірці «Коли ще звірі говорили» – це не тільки майстерне продовження фольклорних народно-казкових традицій, а й новаторська, індивідуально-творча трансформація типових казкових образів тварин (зміна навіть їх природної та художньо-фольклорної сутності), сюжетно-композиційної системи (введення літературних творчих прийомів), художньо-поетичних засобів з метою утвердження духовних життєвих цінностей. Поетологічний аналіз аніمالістичних літературних казок І. Франка включив також усвідомлення синтезу особистісно-духовного світу дослідника народної і літературної казки та педагогічних поглядів митця у створенні авторського світообразу цих творів. Дана аніمالістична збірка митця характеризується «подвійним кодуванням» їх виникнення: етнонаціональної адаптації іонаціональних текстів тваринного епосу і створення в них авторського світообразу, побудованого на утвердженні домінантності антропоцентричних концептів людського життя.

Перспективи подальшого наукового дослідження проблеми. Беззаперечним є свідчення у прагматично-художньому процесі творення аніمالістичних авторських казок їх

високий науково-пізнавальний потенціал. Даний аспект і збірки анімалістичних літературних казок І. Франка потребує подальших і теоретичних, і історико-літературних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горбонос О.В. Літературні казки І.Франка та Р. Кіплінга як авторська анімалістична жанроформа: типологічний аспект / О. В. Горбонос // Науковий вісник Ужгородського університету., 2016., Вип. 2., С. 93-96.
2. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / [авт.-уклад. Ю.І. Ковалів]., К., ВЦ «Академія», 2007., Т. 1., 2007, 608 с.; Т. 2., 2007., 624 с.
3. Проценко Ю. В. Специфіка англійської літературної казки про тварин (XIX сторіччя): автореф. дис./ Проценко Юлія Василівна [Таврійський нац. ун. ім. В. І. Вернадського]., Сімферополь: б.в., 2010., 20 с.
4. Сабат Г. Жанрова стереотипія. Таксономія казок Івана Франка / Галина Сабат // Слово і час, 2007, № 1, С. 50-57.
5. Тихолоз Н. Казкотворчість Івана Франка. Львів, 2005, 316 с.
6. Франко І. Мурко й Бурко: байка Ів. Франка ; іл. П. Лапин, Київ : Т-во «Венигора», 1919, 15 с.
7. Ярмиш Ю.Ф. У світі казки: Літературно-критичний нарис /Ю.Ф. Ярмиш. К.: Рад. письменник, 1975, 137 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А. М. Самарін

УДК 81`42:659.1:001.891.3

Поспілько І. М.

ІНДИКАТОРИ ПОЛІКОДОВОСТІ У АНГЛОМОВНІЙ РЕКЛАМНО-КОСМЕТИЧНИХ ЗАСОБІВ

У статті розглядається маркери полікодовості, що поєднують вербальні та невербальні (іконічні) складові рекламних текстів.

Ключові слова: полікодовість, лінгвостилістичний, іконічний, кодування.

The article deals with the markers of implementing polycoding using a combination of verbal and non-verbal (iconic) components in advertising texts.

Key words: polycoding, linguostylistic, iconic, coding.

Друкована реклама залишається одним із найбільш популярних видів реклами, тому саме в ній можна найкраще виділити основні лінгвостилістичні та структурні особливості. Структурний аналіз рекламного тексту косметичних засобів показав, що друкований рекламний текст складається з декількох компонентів, кожен з яких має свою функцію: слоган, заголовок та основний текст реклами. Перші два компонента є принципово важливими для рекламного повідомлення, особливо для реклами косметики. Представлення інформації в текстах може бути лінгвальним або візуальним, проте в рекламі косметичних засобів у переважній більшості випадків використовують комбінацію цих двох підходів для найбільш повної реалізації функцій реклами [1].

Полікодовість реалізується як в іконічному зображенні так і через вербальну складову рекламного тексту. Розглянемо приклади прояву полікодовості у косметичній рекламі.

Запропонований косметичною фірмою Бренд парфуму Сакура має окрім вербального опису цього косметичного засобу у рекламному тексті ще й її іконічне зображення у вигляді квітів сакури, розкинутих біля флакону з духами [6]. Полікодовість виявляється у кодуванні запаху парфумів через назву японської рослини. Тобто поданий

парфум має приємний запах японської вишні, яка цвіте весною і нагадує початок життя, свіжість та молодість.

Для створення ефекту унікального виробу від косметичного бренду дизайнери вдаються до різноманітних прийомів як на лексичному, синтаксичному рівнях, так і на візуальному, що особливо впливає на свідомість людини. Перш ніж людина прочитає, вона побачить зображення і в її мозку відтворяться певні асоціації, тісно пов'язані з малюнком. Саме такий механізм сприйняття побаченого фігурує в наведеному нижче рекламному тексті косметичної продукції з Алое. Краплинка

вижатого з алое екстракту додає продукту бажану вологість та легкість, яка відчувається при нанесенні крему на шкіру. Краплинки, що падають з алое, підтверджують не тільки наявність, але й значну кількість вологості у косметичному виробі. А сяйво сонця на фоні самого продукту додає йому неперевершеності, бо що може бути краще ніж сонце?! Вербальна складова *Shutterstock* – це назва виробника продукції, але це і окуляри, через призму яких ми дивимося на світ і бачимо все навколо[7]. Полікодовість у наведеному прикладі спостерігаємо у його візуальній складовій.

www.shutterstock.com - 714025639

Серія рекламних текстів косметичної продукції, що виготовлені з натуральних інгредієнтів представлена поданими нижче малюнками.

Зображення театральної маски, навколо якої розташовані кружки з огірків імплікує ідею про неперевершеність шкіри обличчя після вживання даного косметичного засобу. Вербальний компонент декодує візуальну складову: *Nourishing Cucumber. 100% Natural*

Extract [4]. Дійсно зволожуючий ефект від натурального екстракту огірків надає шкірі обличчя неперевершену вишуканість і гладкість, яку можливо тільки створити на масці.

Корисне використання продуктів з натуральних рослин або екстракти з молюсків рекламує поданий нижче текст із зображенням равлика на банці з кремом. Таке зображення гладенької банки та равлика кодує ідею про гладку шкіру обличчя у жінок після вживання цього косметичного засобу. Вербальна складова представлена лексемами *Cream SNAIL Repairing*, які підтверджують думку про оновлення шкіри та її зволоження равликовою слизью[2]. Полікодовість представлена візуальною складовою.

Сфера розповсюдження косметичних рекламних текстів торкається і так званих «глянцевих журналів», які мають значний попит серед молоді та заможних жінок. Розглянемо деякі рекламні тексти цього напрямку, методом суцільної вибірки вилучені з журналів.

Реклама губної помади, представлена на нижче поданому прикладі з глянцевого журналу «COVER GIRL», йде під гаслом POWER of BEAUTY[5]. Палітра кольорів цього виробу вражає своєю насиченістю і яскравістю. Але візуальна складова цього рекламного тексту лише доповнює вербальний контент: *A bold lipstick makes me feel invincible*, в якому кодується головна ідея реклами косметичного продукту: ця яскрава губна помада допомагає жінці відчувати себе непереможною. Вона навіть не вразлива до подразнень зовнішнього світу бо вона відчуває в собі впевненість і неперевершеність.

Ще один погляд на жіночу красу пропонує вище наведений рекламний текст. Очі жінки порівнюються з очима левиці або тигриці: NEW CAT EYES. GO FELINE! Використання стилістичного прийому порівняння сприяє розумінню гасла, закладеного в рекламному тексті. NEW VOLUME EXPRESS the COLOSSAL CAT EYES [3]. Реклама нового продукту, який дає можливість жіночим очам нагадувати погляд дикої кішки, імпліковано вербальним компонентом. Зображення на фоні привабливої жінки обличчя дикої тварини розкриває сутність вербальної складової. Новий об'єм, який надає цей косметичний засіб, уможливує привабливість жінки до погляду дикої кішки.

Отже, рекламний текст є полікодовим, він містить вербальні та невербальні елементи, що у поєднанні спрямовані на досягнення спільної мети. Мовні засоби доповнюються візуальними елементами, в такий спосіб посилюючи ефект впливу на дії «споживача» рекламного тексту, та слугують засобом досягнення кінцевої мети, на яку спрямована реклама.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безугла Т.А. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів рекламного тексту / Т.А. Безугла // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XIII наук. конф. з міжн. участю, 7 лютого 2014 р. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – Ч. 1. – С. 28–29.:
2. Cream SNAIL Repairing – Режим доступу: <https://www.mikaela-beauty.com/products/mizon-all-in-one-snail-repair-cream>
3. NEW VOLUME EXPRESS – Режим доступу: <https://www.businessinsider.in/LOreal-Pulled-All-These-Ads-Because-They-Used-Too-Much-Photoshop/articleshow/21239441.cms>
4. Nourishing Cucumber. 100% Natural Extract – Режим доступу: <https://cashkaro.com/blog/best-face-packs-and-masks-for-dry-skin-india/28416/1>
5. POWER of BEAUTY – Режим доступу: <https://www.pinterest.com/kyliemorrison3/lipstick/>
6. Perfume Sacura – Режим доступу: <https://www.shutterstock.com/ru/image-vector/perfume-background-cosmetic-product-fragrance-glass-1416397568>
7. Shutterstock Aloe Vera Cream – Режим доступу: <https://www.shutterstock.com/ru/image-vector/woman-aloe-vera-realistic-perfume-female-714025639>

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л. І. Бєлєхова.

УДК 82-32 :821(100)

Потрухова Д. О.

СТРУКТУРА ЖАНРУ ОПОВІДАННЯ У СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті розглядається процес розвитку і становлення жанру оповідання. Акцентовується увага на особливостях і рисах даного жанру. Висвітлено і проаналізовано визначення оповідання у роботах інших науковців.

Ключові слова: Оповідання, жанр оповідання, генеза жанру оповідання

The article deals with process of the development of the genre of short story. Attention is focused on the features and peculiarities given to the genre. The Definition of the short story was highlighted and analysed in the works of famous scientists

Key words: Short story, genre of short story, genesis of short story.

Коротке оповідання бере свій початок у фольклорі – виникає на ґрунті жанрів усної творчості. Як самостійний жанр оповідання відокремився в письмовій літературі в XVII-XVIII ст.; його розвиток припадає на XIX-XX ст. Оповідання приходить на зміну роману, також в цей час з'являються письменники, що працюють переважно в цій жанровій формі. Дослідниками неодноразово робилися спроби сформулювати визначення оповідання, в якому знайшли б відображення іманентні властивості цього жанру. У літературознавстві існують різні визначення оповідання [5, с. 182].

Мета статті полягає у дослідженні генези і особливості розвитку жанру оповідання у світовій літературі.

Розуміння особливостей оповідання, неможливе без дослідження історії походження жанру, його трансформації протягом століть.

Жанр оповідання сходить своїм корінням до фольклору, початок йому поклали усні перекази історій у формі притчі. У письмовій літературі відокремився як самостійний жанр в XVII-XVIII ст., а період його розвитку припадає на XIX-XX ст. – оповідання приходить на зміну роману, з'являються письменники, які працюють переважно в цьому жанрі [4, с. 47].

Д. А. Бєляєв визначає оповідання як малу форму епічної прози, що співвідноситься з повістю як більш розгорнутою формою оповіді [1, с. 81].

На думку Л. В. Тимофєєва, оповідання як «невеликий художній твір, присвячений зазвичай окремої події в житті людини, без детального зображення того, що з ним було до і після цієї події. Оповідання відрізняється від повісті, в якій зазвичай зображують не одне, а ряд подій, які висвітлюють цілий період в житті людини, і в цих подіях беруть участь не одна, а кілька дійових осіб» [7, с. 28].

Таких визначень багато, проте всі вони носять загальний характер або ж відзначають лише окремі риси, а не розкривають специфіку жанру, також очевидна «відсутність строгості», приблизність цих визначень. Вони є радше спробою передати внутрішнє відчуття визначального, ніж спробою знайти суворі критерії. Та й твердження про наявність завжди тільки однієї події в оповіданні не безперечно.

Так, дослідник Н.П. Утехін стверджує, що в оповіданні «може бути відображено не тільки один епізод з життя людини, але і все його життя (як, наприклад, в оповіданні А. П. Чехова «Іонич») або кілька епізодів її, але взята вона буде лише під певним кутом, у якомусь одному співвідношенні» [8, с. 125].

А. В. Лужановський навпаки говорить про обов'язкову наявність в оповіданні двох подій-вихідного та інтерпретуючого (розв'язки).

«Розв'язка – це, по суті, стрибок в розвитку дії, коли окрема подія через інше отримує свою інтерпретацію. Таким чином, в оповіданні має бути не менше двох органічно пов'язаних між собою подій» [6, с. 145].

В. Г. Белінський вносить ще одне доповнення до визначення – оповідання не здатний включати приватне життя людини в широкий історичний потік. Оповідання починається з конфлікту, а не з першопричини. Джерелом стає аналіз трапилися життєвих колізій. [2, с. 98]

Очевидно, що вищенаведені визначення, хоча і вказують на деякі суттєві елементи оповідання, все ж не дають формально повного опису його сутнісних елементів.

Однією з тенденцій розвитку оповідання є дослідження одиничної події явища дійсності. На відміну від повісті, оповідання прагне до лаконічності і сюжетної ємності. Складність ідентифікації короткого оповідання зумовлена впливом традицією і тенденцією до взаємопроникнення жанрів і стилів – існує проблема інваріанта, «прикордонних» жанрів, в якості яких виступає нарис і новела. Це в свою чергу, призводить до варіативності думок: так новелу можна віднести до розповідей, але також й до жанрових різновидів малої прози. Відмінність оповідання від новели і нарису в тому, що нарис документальний і в сучасній літературі його прийнято відносити до публіцистики, а новела не завжди оповідає про життєві реалії і може відрізнитися ірреальністю, також притаманна відсутність психологізму.

Все частіше дослідники говорять про рухливості та інтенсивності взаємодії жанрів, до рухливості висувається проблема семантичного перетину кордону жанрів. Завдяки своїй лабільності і взаємозв'язку з багатьма жанрами стали можливі такі жанрові модифікації як оповідання-сценка, оповідання-притча, оповідання-оповідання, оповідання-фейлетон, оповідання-анекдот і т. д. Настільки розгорнуте визначення пояснюється тим, що оповідання надає великі можливості для авторської індивідуальності, є мистецькою лабораторією і своєрідною, індивідуальною «творчою майстерні». Оповідання може піднімати ті ж проблеми, що і роман, у зв'язку з чим розсуваються його жанрові рамки.

У другій половині ХХ століття ліризмом охоплені майже всі жанри прози: сповіді, щоденники, шляхові нариси. З середини 1970-х років провідне місце серед оповідної прози належить роману, який має великий вплив на повість і оповідання, відбувається романтизація малих жанрів, зокрема короткого оповідання.

Характерною рисою є обсяг тексту, лаконічність і «загострене почуття сучасності, нерідко полемічно загострена, що волає до моральному свідомості суспільства» [3, с. 64]. Відбувається поглиблене пізнання індивідуальної психології частково через історичні зміни, які відбувалися в суспільному житті – нове розуміння особистості, неповторність, індивідуальність.

Відмінною рисою стає психологізм оповідань, підтекст, приділяється увага ролі суб'єкта, а також виділення деталі або слова. Суб'єкт оповіді є композиційним центром

твору, виділяється особлива значимість лейтмотиву, лаконічність оповіді. Таким чином створюється картина творчої свободи, багатоголосся, строкатості і глибини художнього слова.

Таким чином, під дефініцією оповідання слід розуміти, текст, що відноситься до малої форми епічної прози, має невелика кількість дійових осіб, що оповідає про одну або кілька подій з життя людини, що пропонує співвіднесеність дій з хронотопу, що володіє ознакою подієвості. Наведені визначення короткої оповідання не є вичерпними, але визначають основний сенс, що вкладається в них в даній роботі, що необхідно для сприйняття подальших міркувань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беляев Д.А. История культуры и искусств: словарь терминов и понятий. Учебное пособие для студентов. – Елец: ЕГУ им. И.А. Бунина, 2010. – 81 с.
2. Белинский, В. Г. Собрание сочинений в трех томах. Т. II ОГИЗ, ГИХЛ. [Текст] /под редакцией Ф. М. Головешченко/ В. Г. Белинский. – М., 2011. – 2112 с.
3. Горбунов А.П. Поэтика публицистического творчества./ А.П. Горбунов. – М.,1975. – 156 с.
4. Закович М. Культурологія: українська та зарубіжна культура: Навч. посіб. / Микола Михайлович Закович – К. : Знання, 2004. – 567с.
5. Літературознавчий словник-довідник / Гром'як Р.Т., Ковалів Ю.І., Теремко В.І. . – К.: ВІД «Академія», 1997. – 752 с.
6. Лужановский А.В. Документальность повествования жанровый признак рассказов Н.С. Лескова. – Русская литература. –1980. –№ 4. –С. 144–150.
7. Тимофеев Л.И., Тураев С.В. Рассказ. Краткий словарь литературоведческих терминов. – М.: Просвещение, 1985. – С. 387
8. Утехин Н. П. Жанры эпической прозы / Н. П. Утехин. –Л. : Наука, 1982. –185 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **О.В. Клімчук**

УДК 82.09:821.111(73) «18»

Пуляєв О. В.

РУССОЇСТИЧНІ ІДЕЇ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто реценції ідей руссоїзму в творчості американських письменників першої половини ХІХ століття.

Ключові слова: руссоїзм, романтизм, руссоїстичні ідеї, природна людина, американська література.

The article deals with the receptions of ideas of russoism in the works of American authors of the first half of the nineteenth century.

Key words: rousseauism, romanticism, rousseau's ideas, natural man, american literature.

Руссоїзм – система поглядів французького письменника і філософа Жана-Жака Руссо. Світоглядна система Жан-Жака Руссо завоювала величезну популярність ще за життя, він був визнаним володарем дум більшості французів другої половини ХVІІІ століття. Його породила певна історична епоха, але і він своїми блискучими і оригінальними творами сприяв її народженню. Вчення Руссо, котре з'явилося реакцією проти панування розуму і що проголосило права почуття, засноване на принципі сентименталізму в поєднанні з двома іншими принципами: індивідуалізму і натуралізму; коротко воно може бути визначене, як троїстий культ: почуття, людської особистості і природи. На цьому базисі ґрунтуються всі

ідеї Руссо: філософські, релігійні, моральні, суспільно-політичні, історичні, педагогічні та літературні, що отримали масу послідовників. Ідеї Руссо охопили чимало країн того часу і достатньо вагому вплинули на міркування, світогляд та культуру в цілому. Багато країн, окрім Франції знайшли собі певне тлумачення через голос різних просвітителів в гаслах руссоїзму.

Отже, суть руссоїзму полягала в тому, що, на думку Руссо, науки, мистецтва, а також культура, цивілізація, просвітництво (освіта) вплинули на розвиток людства вкрай негативно, вони віддалили людину від природи і від первісної природності, наївності. Цивілізація принесла з собою нерівність, пригнічення багатими бідних, аморальність, брехню і розпусту. Найщасливіший, високоморальний і вільний час в історії людства, так званий, «золотий вік» – первісне суспільство. Людина від природи добра, і тільки суспільство, цивілізація робить його злим, аморальним. Таким чином, Руссо проголосив повернення до природи, природності, простоти. Руссо ввів термін «природна людина», людина, яка зберігла первісну природність і чистоту [3].

Формування американської культури, зокрема оригінальної національної художньої літератури, відбувалося паралельно з бурхливим розвитком самих Сполучених Штатів як незалежної держави. Створення національної культури, гідної молодого динамічного народу, проголошується невідкладним завданням зі шпальт газет, сторінок книг, кафедр лекторів. Доба піднесення національного духу, формування національного менталітету і самосвідомості була за своїм характером романтичною. Саме в цей час провідним напрямом у мистецтві й літературі Англії, Німеччини, Франції стає романтизм, і американські художники саме в ньому знаходять співзвучність своїм ідейно-художнім шуканням.

Оскільки романтичний настрій виходив із руссоїзму в широкому сенсі слова, майже всі американські романтики, в тій чи іншій мірі, випробували на собі вплив з боку Руссо. Вони були митцями одного покоління, які пройшли в чомусь схожий шлях духовного і творчого розвитку. На них впливав той же дух часу, всі вони зазнали спокуси руссоїзму. Очищувальна функція природи та “природна” людина – найважливіші теми літератури США 1-ої половини XIX століття. Вони проходять червоною стрічкою через творчість Ф. Купера (пенталогія про Шкіряну Панчоку), Н. Готорна («Щасливий Діл»), Г. Торо («Уолден, або Життя в лісі»), Г. Мелвілла (“Тайпі”).

Купер першим в американській літературі створив пенталогію, трилогію, дилогію. Основним його твором вважається пенталогія про Шкіряну Панчоку (цикл романів про індіанців) – «Піонери», «Останній із могікан», «Прерія», «Слідопит», «Звіроби». Ці романи розповідають про колонізацію, а одним із головних героїв у них є дика природа, стихія, яка випробує людину. Пенталогія розповідає про героя-мисливця, який дружив з індіанцями і прожив серед недоторканих лісів усе життя, а на старість став жертвою «нової Америки», для якої колись прокладав шляхи. Купер став першим американським письменником, ім'я якого стало відоме світові. Вважається, що саме він відкрив європейцям Америку [2, с. 196].

Вибух руссоїзму відбувається у творчості Генрі Девіда Торо. В його нарисі «Уолден, або Життя в лісі» антитеза «природа і цивілізація» як би відродилася у своїй первозданній руссоїстичній наготі. Слідом за великим просвітителем Торо закликає сучасних людей повернутися до природи, бо вбачає в ній єдине джерело морального здоров'я, залучення до якого може вилікувати рани, завдані цивілізацією [1].

Отже, головним героєм, центральною ланкою літератури першої половини XIX століття стала «природна» людина, якій були притаманні свобода особистості, соціальна справедливість, критика вад буржуазного суспільства, ідеалізація культури природи і любові.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Генрі Торо як ідеолог охорони природи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Генрі_Девід_Торо
2. Калантаєвська Г. П. Зарубіжна література: курс лекцій / Г. П. Калантаєвська. – Суми: Сумський державний університет, 2017. – 234 с.

3. Торо Г. Д. Уолден, или Жизнь в лесу / Генри Дэвид Торо. Отв. ред. А. А. Елистратова. – М.: Наука, 1979. – 456 с.
4. Философское и литературное творчество Руссо. Руссоизм [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://webkonspect.com/?room=profile&id=15799&labelid=209637>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **О. В. Клімчук**

УДК 811.11:81'4

Руденко Б.С.

ЛІНГВАЛЬНА ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ ПЕРСОНАЛЬНОЇ ВЕБ-СТОРІНКИ ЛІНГВІСТА

Наукову розвідку присвячено висвітленню основних лінгвістичних характеристик електронного типу тексту, маніфестованого на персональній веб-сторінці професійного лінгвіста.

Ключові слова: лінгвістичні характеристики, електронний текст, персональна веб-сторінка, професійний лінгвіст.

The articles highlights the basic linguistic characteristics of a digital text-type, which is manifested on a personal web-page of a professional linguist.

Key words: linguistic characteristics, digital text, personal web-page, professional linguist

Активізація й глобалізація інформаційних процесів (засоби масової інформації, масова культура, глобальні інформаційні мережі тощо), що дедалі більше прогресують у культурі протягом усього ХХІ сторіччя, є важливими для розвитку сучасного суспільства. Ситуація сьогодення нерідко характеризується як інформаційний вибух або інформаційний бум.

Дигітальний простір, на відміну від книг та інших друкованих видань, які пасивно зберігають закладену інформацію, здатний активно її використовувати. Він може самостійно отримувати інформацію по каналах зв'язку, перетворювати її в інші види й форми [3, с. 42]. Ця інформація, в зв'язку з подальшим розвитком нових засобів масової комунікації, дедалі активніше поширюється та використовується саме в Інтернеті.

У річищі сучасних наукових досліджень лінгвістики тексту, науковці виділяють три основні типи вербальних текстів, залежно від способу їхньої маніфестації. Йдеться про усний текст, писемний текст й електронний текст (дигітальний текст). До особливостей побудови текстів, що передаються через електронний канал, належить можливість поєднання в таких текстах літерної графіки з мультимедійними засобами (аудіо- та відеоінформацією), що кардинально змінює уявлення про текст. Як наслідок, адресат може не лише прочитати електронний текст, а й прослухати звукові файли чи переглянути відеофайли, приєднані до такого тексту[1].

Проведений аналіз англomовних електронних текстів персональних веб-сторінок лінгвістів, як нового різновиду писемного мовлення, виявив, що такі електронні тексти визначаються певними сутнісними ознаками: 1) переважною побудовою за гіпертекстовою моделлю; 2) усвідомленням/сприйняттям дигітального тексту завдяки взаємодії декількох модусів 3) безкінечністю, нелінійністю й неоднорідністю; 4) поєднанням нелінійного, асоціативно-фрагментарного та мережевого принципів репрезентації інформаційного середовища з процедурами вільної навігації за будь-якими гіперпосиланнями, розташованими в просторі електронного тексту; 5) використанням мультимедійних технологій, які базуються на поєднанні інформаційних середовищ різноманітної природи (текст, звук, анімація, графіка тощо).

Окремі вузли англomовних електронних текстів персональних веб-сторінок лінгвістів поєднуються один з одним за допомогою так званих гіперпосилань, шляхом вибору яких адресат або відкриває один сегмент за іншим у запропонованій адресантом послідовності (в лінійній організації англomовних електронних текстів персональних веб-сторінок лінгвістів), або за власним розсудом обирає сегменти, що цікавлять його, та визначає їхню послідовність (в мультілінійній організації англomовних електронних текстів досліджуваного типу).

Поєднання вузлів і зв'язок руйнує традиційну структуру тексту, який складається з логічного початку, основної частини та кінця. Тому, читаючи електронні гіпертексти, адресат відкриває одну зі структурних частин, яка є умовним початком [4, с. 175]. Практично неможливо визначити обсяг первинного електронного тексту, оскільки зв'язки є складниками сполучуваних текстів. Такі тексти утворюють безмежну формацію. Вони ніби розчиняються один в одному, і в результаті окрема одиниця "lexia" втрачає свою фізичну й інтелектуальну незалежність [3, с. 38].

Одним із можливих способів побудови англomовних електронних текстів персональних веб-сторінок лінгвістів є їхнє створення за гіпертекстовою моделлю. Сутність цієї моделі полягає в тому, що, оперуючи вербальними та невербальними ресурсами, вона дозволяє видавати користувачеві інформацію в найефективнішій формі з урахуванням не лише змісту інформації, а й індивідуальних психофізичних особливостей користувача. Англomовні електронні тексти як відображення писемних текстів на екрані монітора комп'ютера перетворюються на явище, що має свою власну специфіку. Їхні можливості у викладі інформації є практично необмеженими. Так само необмеженою є й сфера застосування електронних текстів [2].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коломієць Н.В. Особливості комунікації в Інтернеті. Проблеми семантики слова, речення та тексту. К.: Видавн. центр Київськ. держ. лінгв. ун-ту, 2002. Вип. 8. С. 150–156.
2. Тютенко А.А., Прокопчук К.А. Текст в комп'ютері і "комп'ютерний" текст. Вісник Харківського національного університету. Харків: Константа, 2003. № 586. С. 50-56.
3. Landow G.P. What's a Critic to Do? : Critical Theory in the Age of Hypertext. Hyper/text/theory. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1994. P. 1-48
4. Michalak S., Coney M. Hypertext and the Author /Reader Dialogue. Fifth Association of Computing Machinery Conference on Hypertext Proceedings. New York: Association of Computing Machinery, 1993. P. 174–182.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.О. Цапів

УДК 81'22:82-93

Сікало К.В.

МУЛЬТИМОДАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАЗКОВИХ НАРАТИВІВ

У науковій статті здійснено аналітичний аналіз теоретичного доробку щодо засадничих положень мультимодального дослідження англomовних казкових наративів .

Ключові слова: мультимодальність, інтермедіальність, екранізація трансмедіальність, художній текст, кінотекст.

The article focuses on the analytical analysis of theoretical researches of the basic multimodal principles of English fairy tales.

Key words: multimodality, intermediality, filming, transmediality, artistic text, cinematic text.

Навколишній світ є мультимодальним, і ми є мультимодальні організми. Мовна комунікація за своєю природою мультимодальна, але вузько спеціалізовані наукові традиції, які фокусуються лише на якомусь з аспектів реальності, схильні не помічати цю мультимодальність. Як це нерідко буває, важливі і реальні явища раніше усвідомлюються і досліджуються в прикладних, практично орієнтованих розробках, ніж в теоретичних моделях.

Мультимодальність – це термін, який використовується на позначення об'єкта цілого напряму дослідження (Multimodal Studies), а власне самої методології, наукової парадигми – мультимодалістики [1]. Поняття мультимодальності у вузькому сенсі слова відноситься до різниці між людськими органами почуттів, в першу чергу відмінності між зоровим і слуховим каналами. Однак в рамках кожного із цих каналів є більш вузькі відмінності, які також охоплюються поняттям мультимодальності [1]. Так, в звуковій мові є сегментний (вербальний) компонент і безліч несегментних (просодичних) параметрів. Візуальний канал включає жестикуляцію, напрямок погляду, міміку і інші аспекти «мови тіла». Письмовий дискурс також сприймається візуально, крім вербального компонента він містить низку графічних параметрів, таких як шрифт, кольори, формат і т. д. Сучасне поняття мультимодальності містить в собі це різноманіття.

На сучасному етапі вагомим провідником знань стають особливі тексти – мультимодальні, семіотична природа яких – складна, неоднорідна, що уможливорює їх багатовимірне декодування [1]. Згадані тексти зберігають інформацію одразу в кількох модусах, або режимах, – природної мови (вербальний модус) та інших знакових систем (модуси графічний, аудіальний, кінетичний тощо). У мультимодальних текстах слово увиразнюють музика, малюнок, рух.

Мультимодальні феномени найчастіше досліджують в рамках дискурсивного підходу, в межах якого дискурс широко інтерпретують як соціально зумовлену когнітивну структуру, втілену у вербальних та невербальних репрезентаціях [5]. У сучасній лінгвістиці спостерігаємо парадигматичний перехід від вивчення мови ізольовано від інших семіотичних компонентів до інтеграційного підходу, в якому мова є складовою мультисеміотичної системи.

Мультимодальність нерозривно взаємопов'язана з такими термінами як «інтермедіальність» та «трансмедіальність». У цілому, під інтермедіальністю розуміється сьогодення взаємодія різних медіасистем як елементів спеціальної комунікативної стратегії [5]. Трансмедіальність означає «вихід за межі медіа». Широта розуміння сутності трансмедіального перекладу породила кілька варіантів його трактування. По-перше, трансмедіальність розуміється як створення нових технологічних методів в мистецтві [4]. По-друге, трансмедіальність означає сукупність технік медіаперекладу тексту літературного твору. Трансмедіальність як техніка медіаперекладу художніх текстів передбачає різні форми. Такими можуть бути екранізації літературних творів, створення на їх основі опер, балетів, творів живопису і графіки, радіопостановок, мультимедійних продуктів.

Мультимодальні дослідження завдяки своїй поліаспектності охоплюють не лише художні тексти, а й драматичні твори, кіно і телебачення, а також цифрову або дигітальну прозу.

Художній текст – це твір поетичної мови як системи правил, відмінних від відповідних правил повсякденної мови навіть при збігу лексики, граматики й фонетики. Іншими словами, визначення художнього тексту відрізняється від визначення тексту зазначенням на естетичний аспект в протизагаду експресивному і комунікативному. Художні наративи повідомляють про вигадану або реальну подію чи про ланцюг подій, які виступають організуючим центром їхньої наративної структури [2].

Слід зазначити тісний зв'язок художнього тексту з кінотекстом і в тому сенсі, що перше часто передує другому [2]. Багато сценаріїв кіно написані на основі літературних творів, тобто літературні твори є екранізовані. Екранізація – це переклад художнього твору з мови мистецтва словесного на мову мистецтва екранного.

Поява кінотексту пов'язують з багаторазовою семіотичною трансформацією тексту. За кінотекстом завжди знаходиться авторський літературний сценарій [5]. Цей твір художньої літератури зі специфічними ознаками, пов'язаними із здійсненням словесного тексту в звукозоровому вигляді на екрані. Текст сценарію частково зберігається у вигляді звукоряду (звучить мова героїв фільму), частково транспонується в відеоряд (дії, гра акторів, які зображають що відбуваються з героями подій).

Яскравим прикладом повноцінного розуміння кінотексту є визначення Г.Г. Слышкина і М.А. Єфремової. У своїй дослідницькій роботі вони розглянули кінотекст, який представляється у вигляді зв'язку двох семіотичних систем: лінгвістичної і нелінгвістичної [3]. Лінгвістична система в кінотексті має дві ланки: письмову (титри і написи, які є частиною світу речей фільму) і усну (звучить мова акторів, закадровий текст, пісня і т.д.). Нелінгвістична система містить звукову складову (природні та технічні шуми, музика) і відеоряд (образи персонажів, їх руху, пейзаж, інтер'єр, реквізит, спецефекти). При цьому всі елементи знаходяться в нерозривній єдності і виробляють кумулятивний ефект на адресата [3].

Кінематографічний нарратив функціонує як на вербальному, так і на візуальному рівні, але, на думку фахівців, найбільше пов'язаний не з живописом або навіть драмою, а з романом [5]. Схожість між цими типами художнього тексту полягає в тому, що обидва типи нарративу оповідають довгу історію з численними деталями з точки зору певного оповідача.

Навіть так званий ненарративний кінематограф має оповідальні характеристики, оскільки їх повна відсутність передбачала б неможливість інтерпретації глядачем іконічного коду або темпоральних чи причинно-наслідкових зв'язків між кадрами чи елементами зображуваного на екрані. Утім, суттєвою відмінністю є те, що тривалість фільмів обмежується приблизно двома годинами. Відповідно, об'єм кіносценарію зазвичай не перевищує 125-150 сторінок, тоді як пересічний роман втричі більший за обсягом. Це обмеження можливо подолати лише в жанрі телесеріалу [5].

Перспективним вбачаємо розробку мультимодальних (мультимедійних) корпусів – із можливостями репрезентації в них усіх інформаційних каналів, а також розмежування таких понять як: мультимодальність, інтермедіальність та трансмедіальність. Ці поняття використовуються не тільки в різних типах дискурсу, але часто також в одному й тому ж дискурсі, де вони можуть діяти на різних рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева І. О. Мультимодальний аналіз дискурсу: методологічна основа та перспективи напрямку / І. О. Андреева // Одеський лінгвістичний вісник. – 2016. – Вип. 7. – С. 3–8.
2. Савчук Р. І. Когнітивна наратологія в контексті нових дослідницьких орієнтирів сучасної лінгвістики тексту / Р. І. Савчук // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2013. – Вип. 31. – С. 214–220.
3. Слышкин Г.Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа) / Слышкин Г.Г., Ефремова М.А. // – М. : Водолей Publishers, 2004. – 153 с.
4. Balme Christopher Crossing Media: Theater – Film – Fotografie – Neue Medien / Christopher Balme and Markus Moninger. – Munich: ePodium, 2004. – P. 3–5
5. Rajewsky I. Media Borders, Multimodality and Intermediality / I. Rajewsky // Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010. – P. 51–68.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.О. Цапів

ТРУДНОЩІ ПЕРЕДАЧІ АНГЛІЙСЬКОГО ГУМОРУ В УКРАЇНОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Дана стаття присвячена поняттю «гумор» як об'єкту перекладознавства. Висвітлено труднощі та стратегії перекладу на прикладі англійського гумору як унікального культурного явища.

Ключові слова: переклад, гумор, стратегії.

This article focuses on the concept "humor" as to the object of translation studies. Difficulties and strategies of translation are reflected on the example of the English humor as the unique cultural phenomenon.

Key words: translation, humor, strategies.

Проблема перекладності гумору полягає в неможливості відтворити ідентичний оригіналові вплив на читача, сміхова культура якого сформована в інакшому середовищі. Тому переклад гумору вважається одним із найскладніших завдань перекладознавства. Актуальність дослідження полягає у множинності сучасних критеріїв оцінки праці перекладача та вимог до якості перекладу гумористичних творів.

Метою статті є визначення способів відтворення гумору українською мовою та окреслення шляхів, які забезпечують максимально точне розуміння гумору в творі, створеного в рамках іншої культури.

Питання перекладацьких стратегій були розкриті у працях багатьох філологів: У. Еко, який надавав лінгвокультурного значення поняттям «гумор» та «комічне»; Д. Кіаро, праці якої зосереджені на відеовербальному гуморі та його відтворенні; К. Девіс, що глибоко вивчив проблему національних особливостей гумору; Г.Г. Почепцов та В. Раскін, що зверталися до питань семантики гумору.

Гумор може мати текстову форму або виражатися у графічному вигляді карикатури, шаржу. Виділяють два види гумору, а саме – *мовний* і *немовний*, які розрізняють уже при перших спробах розуміння його природи. Логічним також є поділ гумору на:

- **ситуативний** (гумор відображається самою ситуацією). Прикладом є епізод із мультфільму «Шрек»: “*What did you do with the princess?*” “*Donkey, I’m the princess.*” “*Aah!*” “*It’s me, in this body.*” “*Oh, my God! You ate the princess. (to her stomach) Can you hear me?*” “*Donkey!*” – *Що ти зробила з принцесою? – Я і є принцеса. Це я, але в цьому тілі. – Мамо!.. Ти з’їла принцесу! (говорить до шлунку) Ви мене чуєте? – Віслуче!* [1]. Гумористичний ефект полягає саме в моменті, коли Віслук звертається до шлунку Фіони, а не завдяки кінотексту.
- **мовленнєвий** (ефект зосереджений у вербальній площині та базується на репліках). Так, наприклад, епізод з того ж джерела: “*So where is this fire-breathing pain-in-the-neck anyway?*” “*Inside, waiting for us to rescue her.*” “*I was talkin’ about the dragon, Shrek.*” – *То де ця вогнедишна болячка ховається? – У вежі, жде поки її врятують. – Я питаю про дракона, Шреку* [1]. Гумор базується на уявленні принцеси замість дракону.

Іноді ситуативний та мовленнєвий аспекти поєднуються і взаємодоповнюють один одного. Проте для перекладача ця класифікація не є повною. Варто зазначити, що у кожній із двох вищеописаних груп є підгрупи, які мають протилежні якості для перекладу: одні ніколи не становлять проблеми для перекладача (*ситуативний загальнозрозумілий, універсальний гумор*), а інші майже завжди потребують переосмислення і співтворчості (*мовний специфічний гумор*).

Головним елементом кожного жарту є **панчлайн** (від англ. punch line) – ключова фраза, яка має викликати сміх. Завдання перекладача – зберегти прагматику жарту без додаткових коментарів та приміток.

Англійський гумор традиційно вважається складним для розуміння представниками іншої культури [3, с. 4], через те, що він має широке лексично-семантичне поле. Так, часте використання гри слів при полісемантичній природі англійської мови стає перешкодою для перекладача. Тому для інтерпретації жарту *необхідно бути освіченим та знати про культурні, історичні або соціальні особливості народу*.

Зважаючи на те, що актуалізація авторської інтенції у художньому тексті відбувається на всіх інформативних рівнях – семантичному, контекстуально-ситуативному та прагматичному, – це вимагає від перекладача не тільки високого володіння іноземною мовою, але й *досконалого розуміння стилістичних особливостей художнього першотвору та бездоганного володіння цільовою мовою у поєднанні з творчою інтуїцією* [3].

Перекладність англійського гумору в рамках художнього твору є динамічною категорією. На рухомість межі перекладності впливають:

- місце реалізації гумору в творі;
- зв'язок гумористичного висловлювання з сюжетом твору;
- зв'язок змістового компоненту гумору з його контекстом;
- багатство лінгвостилістичної палітри (засобів вираження) у мові перекладу (перекладача);
- наявність етнокультурних компонентів у гуморі і насиченість гумору ними.

У перекладі гумору в художньому творі перекладацькою домінантою є відтворення перебігу в нюансах гумористичної тональності всього твору як цілого, а не окремих його елементів [3].

Збереження та передача гумористичного ефекту означають створення аналогічного сміхового ефекту в мові перекладу. Можна виділити декілька груп серед авторських **засобів створення комічного**, що становлять певні труднощі для перекладача:

- фразеологічні висловлювання;
- авторські метафори;
- нетипові порівняння.

Під час аналізу прикладів перекладу англійських гумористичних творів українською мовою, можна виокремити певні загальні тенденції. У відтворенні мовного гумору можна простежити схожість у використанні **стратегій**:

1. збереження форми мовної гри в перекладі, через зміну смислового або функціонального наповнення;
2. заміна мовної гри на троп або стилістичну фігуру з гумористичним значенням;
3. вилучення мовної гри з подальшою її компенсацією;
4. вилучення мовної гри з додаванням потрібного коментаря;
5. виключення мовної гри з тексту твору [4].

Часткові **втрати при перекладі гумору** в художньому творі неминучі через низку причин. Вони можуть бути:

- *об'єктивними*: різниця у мовних структурах оригіналу та перекладу, відмінності смислотворчих контекстів оригіналу розбіжності вихідної та цільової сміхових культур і перекладу тощо;
- *суб'єктивними*: особистість перекладача, який може не сприймати гумор, недостатню компетенцію в мові та культурі оригіналу [2].

Труднощі перекладу чужомовного гумору лежать, головним чином, у функціональній площині і полягають не в принциповій опірності самотутніх засобів художності іншій мові, а в неможливості досягти ідентичного оригіналові впливу на читача, світ якого сформовано у відмінній сміховій традиції. Це передусім проблема міри, ступеня перекладності гумору і пошуку тих чинників, які визначають межі можливостей іншої етномови. Адже перекладач, а з ним і дослідник перекладу, не може бути байдужим до того, які позитивні та негативні

наслідки несе з собою той чи інший різновид перекладу як творча стратегія і форма взаємодії культур.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білецька К.В. Відтворення гумору в перекладі анімаційних фільмів [Електронний ресурс] : Режим доступу : URL:http://www.academia.edu/32250678/Kateryna_Biletska-humor_translation.pdf
2. Болдирева А.Є. Мовні засоби створення гумористичного ефекту: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі романів П.Г. Вудхауза): автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Одеса, 2007. – 23 с.
3. Карасик А.В. Лингвокультурные характеристики английского юмора: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 2001. – 23 с.
4. Кобякова І.К., Столяренко В.М. Категоризація гумору: лінгвокультурні аспекти / І.К. Кобякова, В.М. Столяренко // Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологічні науки». – Суми, 2008.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент К.С. Французова

УДК 81'373

Солонина Т. О.

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З НАЗВОЮ ОДЯГУ ТА ВЗУТТЯ В ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ АСПЕКТІ

Статтю присвячено дослідженню фразеологічних одиниць із компонентом-назвою одягу та взуття, які характеризуються різноманітною семантикою, додатковими семантичними та стилістичними відтінками.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, структурно-семантична групи, лінгвокультурна специфіка.

The article is devoted to the research of phraseological units with the component-name of clothes and shoes, which are characterized by a variety of semantics, additional semantic and stylistic shades.

Key words: phraseological unit, structural-semantic groups, linguocultural specificity.

Фразеологія як невід'ємна та органічна частина мовної системи є цінним лінгвістичним спадком, в якому відображається бачення світу та національна культура соціуму. Вона накопичує у собі колективний досвід, який передається із покоління в покоління, дозволяє досліджувати минуле не лише мови, але й історії та культури його носіїв [2, с. 14].

Історія людської цивілізації нерозривно пов'язана з одягом та взуттям, так як необхідність одягу є однією з базових потреб людини. Одяг та взуття знайомлять нас з культурою народу, допомагають зрозуміти його менталітет. Для глибинного дослідження ціннісного змісту культури у семантиці фразеологізмів, їхньої здатності зберігати, відтворювати і передавати символи, еталони та стереотипи, було обрано фразеологізми з компонентом одяг та взуття.

Актуальність теми визначається необхідністю всебічного вивчення фразеологізмів з компонентом на позначення частин одягу та взуття в німецькій мові в лінгвокультурному аспекті.

Об'єктом даної статті виступають фразеологічні одиниці з компонентом на позначення частин одягу та взуття в німецькій мові [далі ФОПОВ].

Предметом – лінгвокультурна характеристика ФОПОВ.

У творенні фразеологічного виразу важливу роль відіграють слова-компоненти, які впливають на цілісне значення фразеологічної одиниці. Такими компонентами можуть бути слова на позначення кольору, частин тіла, назви тварин чи птахів, етноніми, предмети одягу чи взуття.

У контексті означеної проблеми на матеріалі сучасної німецької мови маємо на меті проаналізувати семантичні особливості фразеологізмів з елементами одягу та взуття.

Відомо, що лінгвокультурологія виникає на основі ідеї зв'язку між мовою і культурою і як самостійний напрямок оформлюється у 90-ті роки ХХ ст. Підґрунтям для виокремлення нової дисципліни стала зміна напрямку дослідження: якщо традиційно зв'язок мови і культури використовували для вирішення суто лінгвістичних проблем, то предметом лінгвокультурології стають способи виявлення, збереження і передачі культури в мовних одиницях. Сам термін виникає також у 90-ті роки в працях російської фразеологічної школи [5, с. 59].

Лінгвокультурологія – це цілісна лінгвістична і культурологічна дисципліна, що об'єднує багато суміжних наук метою вивчення культурної спадщини народу, що закріпилася в його мові [1, с. 37].

Номінація одягу належить до найдавнішого прошарку лексики будь-якої мови, оскільки вона супроводжує людину з моменту її вступу в соціум. Відповідно, вона є активною складовою частиною і у фразеологічній фундації мови.

Згідно з тематичною віднесеністю компонента-назви виділено фразеологізми з назвами одягу та його частин, аксесуарів (штани, куртка, сорочка, рукав, спідниця, шкарпетки, рукавиця, кишень, краватка, ремінь); фразеологізми з назвами головних уборів (капелюх, кашкет), та взуття (черевик, каблук та ін.).

Найуживанішими компонентами на позначення одягу та взуття у сучасній німецькій мові є:

Der Anzug: 1) *j-d fällt aus dem Anzug* – розм.. хто-н. худий як скіпка; 2) *j-n aus dem Anzug Hauen (або stroßen, boxen)* розм.. фам. Відлупцювати, віддубасити кого-н.; 3) *das haut den stärksten Mann aus dem Anzug!* – розм.. фам. Це неймовірно!; 4) *Im Anzug sein* – насуватися, наближатися [3].

Die Ärmel: 1) *Sich (D) die Ärmel hochkrempeln (або aufkrempeln)* – розм.. братися до роботи, засукавши рукава; 2) *Etw. aus dem Ärmel (або aus den Ärmeln) schütteln* – розм.. зробити що-н. легко, ураз, без напруження, наче жартуючи; досл. Витрусити що-н. з рукава наче фокусник; 3) *Das kann ich doch nicht aus dem Ärmel (або aus den Ärmeln) schütteln!* – розм.. це так легко не робиться; де я тобі візьму!? [3].

Der Frack: 1) *J-m Feuer unter den Frack (або unter die Füße, unter dem Arsch, unterm Schwanz) machen* – розм.. задати перцю, дати кладу кому-н.; 2) *J-m saust (або geht) der Frack* – розм.. фам. Хто-небудь сам не свій (від хвилювання). У кого-н. від страху жижки трусяться; 3) *Sich (D) einen Frack lachen* – розм.. рвати кишки зо сміху; 4) *J-m den Frack vollhauen (або vollschlagen)* – розм.. фам. Нам'яти боки, всипати бобу кому-н. [3].

Der Handschuh: 1) *Den Handschuh aufheben (або aufnehmen)* – підняти рукавичку, прийняти виклик; 2) *J-m den Handschuh ins Gesicht schleudern (або j-m den Handschuh (hin)werfen)* – кинути рукавичку, кинути виклик кому-н.; 3) *J-n etw. mit Handschuhen anfassen* – розм.. обережно, делікатно поводитися з ким-н., чим-н. [3].

Der Schuhe: 1) *Die Schuhe schmieren* – розм. намастити п'яти, дременути, дати драла; 2) *Nicht in guten Schuhen stecken* – розм.. бути не в своїй тарілці; почуватися ні в сих ні в тих; бути не в гуморі; 3) *Wirf die alten Schuh nicht weg, ehe du neue hast* – присл. не плюй у криницю, пригодиться води напиться; 4) *Wer auf die Schuhe hofft, die er erben soll, muß barfuß gehen* – присл. надіявся дід на чужий обід, та й води не пив [3].

Аналізуючи ФОПОВ за позитивними та негативними рисами, можна сказати, що фразеологізмів з негативними рисами більше, аніж з позитивними. Це можна пояснити тим, що негативні риси мають більш емоційне вираження, аніж позитивні риси. Це пояснюється

значною мірою й тим, що фразеологізми даного типу застосовуються у мовленні людини, яка знаходиться під впливом певних негативних чинників.

ФОПОВ у німецькій мові можна класифікувати також і за їх типом. За типом, існують такі основні види одягу: верхній одяг, нижня білизна, аксесуари, головні убори, взуття, елементи костюму.

Верхній одяг: *der Mantel* (пальто), *der Frack* (фрак), *die Jacke* (піджак), *die Weste* (жилетка); нижня білизна: *das Hemd* (сорочка), *das Korsett* (корсет); аксесуари: *der Handschuh* (рукавичка); головні убори: *das Hut* (шляпа), *die Kappe* (шапка), *die Mütze* (кепка), *die Haube* (чепчик); взуття: *der Schuh* (взуття), *die Hut* (шляпа), *die Kappe* (шапка), *die Mütze* (кепка), *die Haube* (чепчик); елементи костюму: *das Kleid* (сукня), *der Rock* (спідниця), *die Krawatte* (краватка), *die Hose* (штани).

Фразеологізми відіграють важливу роль у поповненні словникового складу мови, а також у способах вираження людської думки в різних контекстах або стилях. Фразеологізми мають складну лексико-граматичну структуру, в утворенні якої грають роль екстралінгвістичні й інтралінгвістичні чинники, які зумовлюють «національний характер» фразеологічних одиниць [4, с. 184].

Отже, на основі проведеного аналізу ми прийшли висновку, що у німецькій мові є значна кількість фразеологізмів, що містять назви предметів одягу та взуття, які сприяють збагаченню фразеологічного складу сучасної німецької мови. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у дослідженні функціонального аспекту ФОПОВ на матеріалі текстів різної комунікативної направленості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Заньковська Г. Д. Лінгвокультурологія у колі суміжних лінгвістичних наук. Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. 2009. Вип. 11. С. 35-40.
2. Лапиніна, О. Л. Національно-культурна своєрідність фразеологічних одиниць німецької мови з гастрономічним компонентом : автореферат... канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон, 2016. 20 с.
3. Німецько-український фразеологічний словник : у 2-х т. / уклали: В. І. Гавриць, О. П. Пророченко. Київ : Рад. школа, Т. 1: А-К. 1981. 416 с.
4. Потреба Н. Фразеологічні одиниці з компонентом кольору у французькій мові. Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. 2012. Вип. 65. С. 182-184.
5. Чубенко К. В. Лінгвокультурологія з погляду історіографії. Новітня філологія : Журнал. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. (№4 (24)). С. 57-70.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С. М. Солдатова

УДК 811.111:81'42

Тимченко С.С.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СЛЕНГУ УКРАЇНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОГО СЕРІАЛУ «ДРУЗІ»)

У статті надається інформація узагальнюючого характеру про поняття сленгу, його етимологію та уточнюється поняття молодіжного сленгу. Представлені основні класифікації молодіжної сленгової лексики. Охарактеризовано місце сленгу в молодіжному мовленні та сфери його використання. На матеріалі американського телесеріалу «Друзі» була проаналізована специфіка його реалізації та засоби перекладу сленгізмів українською мовою.

Ключові слова: сленг, молодіжний сленг, молодіжний телесеріал.

The article reveals the general information about the term “slang”, specifically “teen slang” and its etymology. The main classification of the teen slang has been presented. There was shown the place of slang in speech of youth people and spheres of its use. Based on an American TV-series “Friends” the specifics of the usage and ways to translate slang words into Ukrainian and Russian were analyzed.

Key words: slang, teen slang, teen TV-Series

Постановка проблеми. У сучасному світі відбувається масове використання сленгу всіма верствами населення – незалежно від соціальної чи професійної приналежності та віку. Сленг жваво реагує на всі події в житті, підхоплює і відображає нові явища і сам змінюється в процесі їх утворення та перетворень.

У наукових дослідженнях, присвячених сленгу, все більшої актуальності набувають різноманітні аспекти його перекладу, що зумовлено низкою факторів. Передусім, сленг належить до одиниць, які викликають особливі труднощі при перекладі, оскільки сленг є відображенням певної національної культури. Як невід’ємний елемент молодіжної культури, сленг активно використовується у різних видах мистецтва для відображення життя молоді. Сучасні телевізійні серіали не є винятком. На українському телебаченні користуються великою популярністю англійськомовні молодіжні серіали, що викликає потребу в адекватному відтворенні англійського сленгу засобами української мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сленг, як мовне явище, досліджено у працях вітчизняних та зарубіжних учених, а саме: Е. Партріджа, У. О. Потятиника, В. Фрімана, М.М. Маковського, О.Б. Лапової та багатьох інших.

Мета статті – визначити особливості англо-українського перекладу сленгу на прикладі телесеріалу «Друзі».

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема сленгу посідає особливе місце в сучасних наукових дослідженнях, оскільки викликає труднощі ідентифікації цього явища в текстах. Це пов’язано в першу чергу з термінологічною неоднозначністю у потрактуванні та визначенні поняття «сленг». Більшість науковців ототожнюють жаргон, аргю й інші, близькі за значенням, але все ж відмінні від сленгу явища.

Як відомо, навіть тепер в сучасній лінгвістиці існують сумніви щодо походження слова «сленг». За однією з версій, англ. *slang* походить від *sling* («метати», «жбурляти»). У таких випадках згадують архаїчне *to sling one's jaw* – «говорити промови буйні та образливі». Згідно з іншою версією, сленг сходить до *slanguage*, причому початкова буква *s* нібито додана до *language* в результаті зникнення слова *thieves*; тобто спочатку йшлося про злодійську мову *thieves' language* [8].

В.А. Хомяков в одній зі своїх книг зазначив, що вперше термін сленг зі значенням «мова низького вульгарного типу» (*language of low or vulgar type*) був використаний в 1756 році; з 1802 року цей термін розуміють як «жаргон певного класу або періоду» (*The cant or jargon of a certain class or period*), а з 1818 року під сленгом стали розуміти «мову високого розмовного типу, нижчого за рівень стандартної освіченої мови, з нових слів або слів, які вжиті в певному сенсі» [6].

Е. Партрідж вказує, що приблизно з половини минулого століття термін сленг став загальноприйнятим позначенням для *illegitimate colloquial speech* ««незаконна» розмовна мова», тоді як до 1850 року цим терміном називали всі різновиди *vulgar language except cant*. Слід зауважити, що поряд з терміном сленг нетермінологічно вживалися такі синоніми сленгу як *lingo*, *argot*, *jargon*, *cant*. Спочатку сленг вживався як синонім до терміну кент, пізніше – до терміну аргю [8].

Ф. Гроуз в 1785 році ввів термін «сленг» як синонім до «кент» у своєму відомому словнику «низької» мови: *slang – cant language*. Пояснивши сленг через кент, Ф. Гроуз в передмові до словника ділить «низьку» мову на дві частини, називаючи першу частину кентом або сленгом. Ймовірно, саме внаслідок авторитету роботи Ф. Гроуза (словник був

дуже популярний і вважався еталоном) наступні автори словників «низької» мови стали пов'язувати сленг з кентом, як слова з одного джерела – секретної мови мандрівних жебраків-циган, тим більше, що в циганській мові було слово *slang* [7].

В.Г. Вілюман довгі роки займаючись проблемою сленгу, в стислих тезах сформулював деякі його особливості, зокрема автор запропонував розрізнати два види сленгу:

а) загальний сленг – образні слова і словосполучення емоційно-оцінного забарвлення, які знаходяться за межами літературної мови, загальнозрозумілі і широко поширені в розмовній мові, які претендують на новизну та оригінальність і в цих якостях виступають синонімами слів і словосполучень літературної мови;

б) спеціальний сленг – слова і словосполучення того або іншого професійного або класового жаргону [1].

Дослідники Ю.І. Пассов, В.Л. Скалкін, Е.П. Шубін, М. Уест визначили типові комунікативні ситуації, що за принципом схожості об'єднуються у великі групи під назвою «сфери спілкування», тобто, власне, сфери використання окремих мовних одиниць–сленгових конструкцій.

В.Л. Скалкін виділяє вісім сфер спілкування, які притаманні будь-якому сучасному мовному колективу:

1. соціально-побутову;
2. сімейну;
3. професійно-трудова;
4. соціально-культурну;
5. сферу громадської діяльності;
6. адміністративно-правову;
7. сферу ігор та захоплень;
8. видовищно-масову сферу [4].

Кожна із вищенаведених комунікативних ситуацій передбачає якийсь відбір відомостей, використання таких мовних засобів, які б дозволили якомога краще та точніше вирішувати поставлені мовні завдання [4].

Невичерпним джерелом поповнення сленгу у мові також можна назвати засоби масової інформації: преса, радіо, телебачення, інтернет, кінематограф та ін. Тому об'єктом даного дослідження ми вирішили взяти культовий комедійний американський телесеріал кінця 90-х – початку 2000-х років «Друзі», який розповідає про життя шести друзів у Нью-Йорку. Серіал майже повністю побудований на діалогах і наповнений великою кількістю гумористичних моментів, багато в яких експресивне та комедійне забарвлення було досягнуто як раз завдяки сленговим виразам.

Проаналізувавши 116 прикладів сленгу у серіалі ми вирішили поділити їх на декілька груп відповідно до їх сфери використання у мові: побутове життя, лексикон наркоманів та алкоголіків, емоційно-забарвлена лексика.

Проаналізувавши вибірку сленгових одиниць у серіалі ми виділили для себе 4 засоби перекладу, якими користувались професійні перекладачі при інтерпретуванні: нейтральний переклад, описовий переклад, калькування і переклад відповідним перекладацьким еквівалентом.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, етимологія терміну «сленг» залишається досі не до кінця розкритою і представляє собою одну з проблем лексикографії. Дослідивши сфери спілкування або комунікативні ситуації, ми дійшли висновку, що сленгу притаманна професійна, соціально-побутова, видовищно-масова та сімейна сфери використання. Дослідивши експериментальну базу, ми виявили, що при інтерпретуванні сленгових одиниць перекладачі використовують 4 засоби перекладу: експлікація або описовий переклад, переклад відповідним еквівалентом у мові перекладу, нейтральний переклад та калькування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вилюман В. Г. О способах образования слов сленга в современном английском языке / В. Г. Вилюман. – Л.: ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1955. – Том 3. – С. 47–50.
2. Скалкин В. Л. Основы обучения устной иноязычной речи / В. Л. Скалкин. – М.: Русский язык, 1982. – 180 с.
3. Хомяков В. А. Введение в изучение сленга – основного компонента английского просторечия / В. А. Хомяков. – Вологда: ВГПИ, 1971. – 176 с.
4. Mencken H. L. The American Language / H. L. Mencken. – N.Y.: A. A. Knopf, 1992. – 333 p.
5. Partridge E. Slang Today and Yesterday / E. Partridge. – L., 1979. – 258 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.В. Гізер

УДК 81'22'42:791

Ткачова О.О.

КІНОТЕКСТ ЯК СКЛАДНЕ СЕМІОТИЧНЕ УТВОРЕННЯ

Статтю присвячено висвітленню поняття «кінотекст» як складного семіотичного утворення, що постає симбіозом лінгвістичної та нелінгвістичної системи кодів. У кінотексті нерозривна єдність вербальних та аудіовізуальних елементів створюють єдине кумулятивне утворення.

Ключові слова: текст; кінотекст; креолізований текст; кінодискурс; кінематографічний код.

The article is focused on highlighting the notion "cinematic text", which we understand as a complex semiotic unit. Cinematic text is a symbiosis of the linguistic and non-linguistic systems of codes. In a cinematic text the complex of verbal and audiovisual elements creates a single cumulative formation.

Key words: text, cinematic text, creolized text, cinema discourse, cinematographic code.

Зміни в комунікативній реальності в другій половині ХХ– на початку ХХІ ст., пред'являють нові вимоги до лінгвістичних досліджень. У сучасному суспільстві вербальні твори, без включених до них елементів інших семіотичних систем, дедалі більше втрачають свою актуальність. Невербальна складова динамічно перетворюється із вторинного, побічного, факультативного джерела інформації у рівноправний компонент тексту, нітрохи не поступаючись по своїй силі і впливу вербального ряду [1, с. 171]. Серед галузі розваг книга вже не має такого значення, як раніше, її витісняють медіатексти. Тому процес інтеграції лінгвістики і семіотики відбувається більш прискорено. Однією зі сфер перетину цих наук стає вивчення креолізованих текстів [2, с. 74].

Не підлягає сумніву той факт, що кінематограф впливає на культуру і мистецтво в цілому. Сьогодні роль кінематографа в суспільно-політичному та економічному житті держави настільки велика, що в деяких країнах кіноіндустрія є галуззю економіки, ефективним засобом формування масової свідомості.

На основі поняття «текст» і в зв'язку з появою нового виду мистецтва – кінематографа – виникає поняття «кінотекст». Термін «кінотекст» не є новим у світовій науковій літературі. Витвір кіномистецтва, як особливу знакову систему і певний тип тексту, розглянуто у роботах науковців: Ю.М. Лотмана (1992), Ю.Г. Цив'яна (1984), Ю.Н. Усова (1993), А.В. Федорова (2000), Е.Б. Іванова (2000), Ю.Н. Тинянова (1977), У.Еко (1972). Згідно з визначенням Ю.Г. Цив'яна, кінотекст – це дискретна послідовність безперервних ділянок тексту у фільмі. Специфіка категорії цілісності в кінотексті полягає в наступному:

- а) тісна інтеграція лінгвістичної та нелінгвістичної складових;
- б) наявність чітких часових і просторових рамок;

в) наявність сигналів, позначаючих початок і кінець фільму [3, с. 42].

Яскравим прикладом повноцінного розуміння кінотексту є визначення Г.Г. Слышкіна і М.О. Ефремової. Саме на їх дефініцію сьогодні спираються вчені-лінгвісти при вивченні даної проблеми. У своїй дослідницькій роботі вони розглянули складові кінотексту, представлені у вигляді зв'язку двох семіотичних систем: лінгвістичної і нелінгвістичної. Лінгвістична система в кінотексті являє собою дві ланки: письмову (титри і написи, що є частиною світу фільму) та усну (звучна мова акторів, закадровий текст, пісні і т.д.). Нелінгвістична система включає аудіо складову (природні і технічні шуми, музика) і відеоряд (образи персонажів, їх рухи, пейзаж, інтер'єр, реквізит, спецефекти) [2, с. 153]. При цьому всі елементи знаходяться в нерозривній єдності і спричиняють кумулятивний ефект на адресата. Цю позицію поділяє й інший лінгвіст – Є.Є. Анісімова, на думку якої кінотекст – це ні що інше, як різновид креолізованого тексту [2, с. 153].

Дійсно, на думку цілого ряду дослідників, особливе значення для повсякденної комунікації мають семіотично ускладнені (або креолізовані) тексти, у формуванні змісту яких взаємодіють коди різних семіотичних систем, які змішуються і переробляються реципієнтом в єдине смислове ціле. У креолізованому тексті і візуальне, і вербальне є рівноправними елементами вираження. У смисловий простір кінотексту включаються також вербальні тексти, представлені в письмовому вигляді: побачені героями вивіски, написи, листи і т.п.

Як вказує Ю.М. Лотман, кіно за своєю сутністю – це синтез двох оповідних тенденцій: образотворчої («рухомий живопис») і словесної. Слово являє собою не факультативну, додаткову ознаку кінооповіді, а обов'язковий його елемент [1, с. 171]. У. Еко виділяє в складі кінотексту образи, музику, звуки і мову. Кінотекст як повідомлення заснований на трьох основних кодах, що включають кілька субкодів, які підтримують різні рівні сенсу. Основними кодами кінотексту слід вважати портретний, лінгвістичний і звуковий. Відеоряд кінотексту обслуговується портретним, або іконічним кодом. Іконічні зображення, тобто фотографічні зображення людей і предметів, стають знаками цих людей і предметів, і виконують функцію лексичних одиниць кіно тексту [4, с. 63]. Поняття художнього образу не перекреслює поняття іконічного знаку, а доповнює його, тим більше що одним з найбільш точних і вдалих перекладів ікон (іконічний знак) визнаний якраз «образ» [4, с. 59].

Підводячи деякі підсумки, слід зазначити, що термін «кінотекст» багатозначний і володіє комплексним характером. Визначення кінотексту можливе лише всередині виділених типів відносин між кіно і текстом, тільки на основі і виходячи з характеру їх взаємодії. В результаті можна говорити про кінотекст як про поєднання вербального і візуального, про різні види інтертекстуальності в кінематографі, розглядати наррацію в кіно, «доекранне» і «післяекранне» життя літературного тексту і т.д. Кожен з підходів до розуміння кінотексту фокусує увагу на його окремих аспектах, які структурують термін «кінотекст» в кожному випадку. Розкрити зміст даного поняття і допомагає філологічне дослідження кінотексту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лотман Ю.М. Семиотика кино и проблемы киноэстетики // Об искусстве. С.-Пб., 1998. 171 с.
2. Слышкин Г.Г., Ефремова М.А. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа). Москва: Водолей, 2004. 153 с.
3. Сорокин Ю.А., Тарасов Е.Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция // Оптимизация речевого воздействия. М., 1990.
4. Цивьян Ю.Г. К метасемиотическому описанию повествования в кинематографе: труды по знаковым системам. Тарту: Тартунский ун-т, 1984. Вып. 17. С. 109.
5. Эко У. Отсутствующая структура. М., 1998. 432 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.О. Цапів

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФРАНЦУЗЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ ХХ СТ.

У статті розглядаються особливості розвитку драматургії Франції ХХ ст, зумовлені історико-культурними передумовами життя країни цієї епохи. Особлива увага приділяється таким її характерним рисам як звернення до міфопоетичних концептів та виникненням інтелектуальної драми, пов'язаної з провідними філософськими течіями. Звертається увага на домінуючі ознаки змісту форми французької драматургії ХХ ст.

Ключові слова: драматургія, нація, міфопоетика, міф, інтелектуальна драма, екзистенціалізм.

The article deals with the peculiarities of the development of the dramaturgy of France of the twentieth century, due to the historical and cultural preconditions of life of the country of this era. Particular attention is paid to such characteristic features as the appeal to mythopoetic concepts and the emergence of intellectual drama associated with leading philosophical trends. Attention is drawn to the dominant features of the content of the form of French dramaturgy of the twentieth century.

Key words: dramaturgy, nation, mythopoetics, myth, intellectual drama, existentialism.

Сучасна літературознавча думка ідентифікує особливий стан французької драматургії і театру у ХХ ст, починаючи уже з першого десятиліття. Саме в цей період вона займає значиме і вагоме місце у формуванні вітчизняного літературно-культурного простору. Розвиток французької драматургії у даних хрономежах характеризується інтенсивністю новаторських пошуків втілення життя Франції на сцені, появою інноваційних жанрових форм та відкриттям нових яскравих персоналій її творення [5, с. 15].

Слід зазначити, що процес розглядається у наукових розвідках багатогранно, розмаїто, фахово, науково обґрунтовано розглядається у працях Л. Андреева, О. Беслуняк, Т. Бачеліс, О. Шморґун, О. Людініна та К. Ясперса у всіх аспектах їх взаємозв'язку і взаємовпливу. Такий стан вивчення п'єси як жанроформи драматургії Франції ХХ століття у сучасних наукових вимірах зумовлює можливість систематизації і узагальнення поглядів науковців французької драматургії, що зумовлює актуальність **мети**.

Зазначаємо, що саме розвиток у французькій літературі ХХ століття, особливо в першій половині ХХ століття вітчизняної драматургії багато в чому зумовив саме інноваційний престиж драматургії як світової літературної моди [6, с. 89].

У французькій драматургії естетично поєднуються віртуозно відпрацьоване слово національної культури, чи не найкрасномовнішої у світі, і так само неймовірна гострота її зору. Це слово має тут особливу модальність, саме зорову, видовищну, вже у свідомості читача спалахуючи яскравою мізансценою. Як правило, віртуозні мовні партії французького драматурга неодмінно передбачають певним чином організовану сценічну ситуацію. Тобто французька п'єса, метафорично кажучи, майже одразу народжується спектаклем. «Драма для читання», така поширена в німецькомовних літературах, у французькому красному письменстві, по суті, відсутня – надто ревно вона зберігає і нагромаджує свій зоровий потенціал [7, с. 112].

Напевно, було б невірно ототожнювати літературну еволюцію з рухом історії як такої, але разом з тим, очевидно, що ключові історичні віхи – події Першої світової війни, звільнення Франції від фашистської окупації, перемога у Другій світовій війні, прихід до влади президента Ш. де Голля і відносна стабілізація життя країни « студентська революція », рух контркультури – допомагають зрозуміти напрямок, в якому просувалося суспільство. Національна драма, пов'язана з капітуляцією і окупацією Франції, колоніальні війни, які Франція вела в Індокитаї і Алжирі, лівий рух – все це виявилось фоном творчості драматургів ХХ століття.

Під впливом французьких потрясінь письменники мислили такими масштабними поняттями, як нація, народ, фашизм і антифашизм, класи і партії[4, с. 170].

На думку дослідників французької драматургії XX століття, саме такі вкрай складні і суперечливі процеси життя французького життя цього періоду і зумовили звернення її творців до традицій міфопоетики і філософського вчення екзистенціалізму [3, с. 3].

Адже міф через свою символічність є зручною мовою для опису вічних моделей індивідуальної та суспільної поведінки, загальних законів соціального та природного космосу, він дозволяє вийти за соціально-історичні та просторово-часові межі задля виявлення “загальнолюдського” змісту. Упродовж усього XX ст. у французькій драматургії спостерігається стійке зацікавлення міфологією, її можливостями та особливостями використання у процесі творення конкретного літературного тексту, до використання міфологем як складової міфопоетики взагалі.

Міфологема є складовою багатьох п'єс французьких драматургів цього періоду, як підкреслює Л. Андреев і є зверненням до екзистенціалістських мотивів у розкритті актуальних проблем життя французького суспільства в цей період та виникнення французької інтелектуальної драми у половині XX століття [1, с. 17].

На думку Т.Бачеліс, інтелектуальна драма – це перший досвід створення драми «демонстрування», який вказує на інший принцип вираження авторської свідомості, відступ від індивідуального, характерного, звернення до основ буття, розраховане не на емоційне переживання, а на розумове споглядання [2, с. 140].

В основу сюжетів інтелектуальної драми покладено розвиток авторської думки, а не саморозвиток характерів і подій. Розкриваючи явище, автор інтелектуальної драми доходить до найбільш прихованих його глибин і несе істину читачеві. Або висловлює знайдену ним істину не в прямому авторському висловлюванні, а опосередковано, мобілізуючи думки читача, примушуючи його наполегливо думати та робити висновки. Автор інтелектуальної драми руйнує ілюзію життєвої достовірності того, що драма відновлює цю ілюзію, і знову руйнує, і так багато разів. Митець не дозволяє, щоб читач, схвилюваний подіями й долями героїв, припинив думати й аналізувати, і тому, ледве читач починає співчувати героям, автор нагадує йому, що перед ним не справжнє життя, а театр, де все умовно.

У центрі уваги інтелектуальної драми – основний конфлікт: протистояння людини ворожому, непізнаваному світу. Атмосфера такої драми визначається трагізмом смертної «людської долі», самотністю особистості, що не належить своєму соціуму, існуванням цієї відчуженої особистості у ворожому світі. Основним структурним елементом інтелектуальної драми стає експериментальна ситуація, яка вимагає від головного героя морального вибору. У важких пошуках морального ідеалу, в суворій боротьбі з ворожими силами, узагальненими і персоніфікованими, за право здійснення своєї етичної ідеї, герой бачить єдину доцільність свого життя. Але й цей пошук морального орієнтиру в житті насичений трагічним пафосом через байдужість Долі, яка людині непідвладна і неминуче її поглинає [2, с. 87].

Усі зусилля своєї інтелектуальної драми скеровує на затвердження світогляду свободи. Ця п'єса насичена свободою людського розуму. Цією свободою розуму наділено й героїв інтелектуальних п'єс автора. Образ героя конструюється з негероїчної дійсності. Протагоніст у п'єсі завжди самотній і протиставлений світу. Але думки героя адресовано масі, вони завжди претендують на універсальність, завжди хочуть стати ідеями, корисними для всіх.

Найяскравіше інтелектуальну драму 30-х років представлено літературою Франції, іменами таких відомих драматургів, як Ж. Ануї, Ж. Жіроду, П. Клодель, Ж. Кокто, Ж.-П. Сартр, А. Камю.

Однією з найбільш відмітних ознак інтелектуальної драми Франції 30-х років є її звернення до міфологічних сюжетів. Інтерпретація змісту традиційних міфів служила своєрідною альтернативою антилюдській, позбавленій духовних начал ідеології людини. До п'єс «міфологічного» жанру слід віднести такі твори інтелектуальної драми Франції, як «Антигона» Ж. Ануї, і «Антигона», «Еврідика», «Орфей» Ж. Кокто, «Троянської війни не буде» й «Електра» Ж. Жіроду, «Калігула» А. Камю, «Мухи» Ж.-П. Сартра.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреев Л.Г. Зарубежная литература в 1945-1970-х гг. Французская литература // История зарубежной литературы после Октябрьской революции. Часть 2. – М.: МГУ, 1978. – С. 17.
2. Бачелис Т.И. Интеллектуальные драмы Сартра // Современная зарубежная драма. – М.: АН. СССР, 1962. – С. 132-218.
3. Васильев Є.М. Драматургія Французького Опору. П'єси Ж. Ануя «Антигона» та Ж.- П. Сартра «Мухи» / Є.М. Васильєв // Всесвітня література та культура. – 2006. – № 3. – С. 2-9.
4. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / [автор-укладач Ю.І. Ковалів]. – К. :Академія, 2007. – 470 с.
5. Людініна О. Є. Генезис і еволюція французької міфологічної драми першої половини ХІХ ст.: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.03. – М. 2004. – С. 15.
6. Шморгун О. Драма людського буття: відвідчаю до свободи. Леся Українка і Жан-Поль Сартр / О. Шморгун // Філософська думка. – 2010. – № 4. – С. 86-102.
7. Якимович Т.К. Французская драматургия 1960-70-х гг. / Т.К. Якимович – К.: Вища школа, 1973. – 255 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.М. Самарін

УДК 811.112'2:81'373.2.

Туржавська Н. С.

СЛОВА-РЕАЛІЇ У ТВОРАХ ЛЕОНА ФЕЙХТВАНГЕРА: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються слова-реалії у романах Леона Фейхтвангера, класифікація реалій та безпосередньо функціональний аспект реалій.

Ключові слова: реалії, слова-реалії, класифікація реалій.

The article deals words-realities in Leon Feuchtwanger`s novels, the classification of realities and the functional aspect of realities.

Key words: realities, words-realities, classification of realities.

Леон Фейхтвангер – німецький письменник соціальних і історичних романів. Особливістю творчості Леона Фейхтвангера є специфічне використання історичного матеріалу для відображення протиріч сучасного йому суспільства. Письменник модернізує події минулого, проводячи історичні аналогії та вирішуючи у своїх творах тим самим актуальні проблеми сучасності. Історичний матеріал використовується як художній засіб, що допомагає митцю більш наочно та яскраво довести до читача головну думку своїх творів та підкреслити її актуальність та важливість.

Леон Фейхтвангер увійшов в історію німецької літератури як майстер соціального і історичного роману. Історичний роман – це твір, який в художній формі відроджує для читача певну історичну епоху, сюжет якого побудовано на подіях з минулого. В історичному романі історична правда поєднується з правдою художньою, історичний факт – із художнім вимислом. Засновником жанру історичного роману в Європі вважається В. Скотт [7]

Леон Фейхтвангер був вихідцем з буржуазного інтелігентного середовища. Навчався в Мюнхенському та Берлінському університетах, вивчав філологію і філософію. Великий інтерес проявляв до історичних проблем, особливо до історії Юдеї, в чому виявився вплив сімейних традицій. Перші літературні спроби Фейхтвангера відносяться до початку століття. Перша збірка його оповідань «Самотні» (Die Einsamen) вийшла в 1903 р, але успіху не мала. Потім Фейхтвангер захоплюється театром, пише п'єси, театральні рецензії, статті про театр і

драматургію. У ці роки на нього зробила великий вплив модерністська література. Перша світова війна і супутня їй атмосфера шовіністичного і мілітаристського чаду не відразу викликала негативну оцінку письменника. На самому початку війни він не вільний від деяких шовіністичних ілюзій, але досить швидко приходить до розуміння безглуздості війни і стає пацифістом.

Відтворення історичного колориту певної епохи стає можливим за умови використання цілого комплексу лексико-стилістичних засобів.

Проблеми застосування різних лексико-стилістичних засобів для відображення певної історичної епохи висвітлюються в багатьох фундаментальних працях. Серед них визначаються певні напрями, що відображають окремі аспекти, як-то: жанрові особливості історичного роману (Жирмунский В. М., Райнеке Ю.С.), дослідження літературної спадщини Л. Фейхтвангера (Ізотов І. Т., Затонський Д. В., Сафронова Н. В.), лексико-стилістичні засоби створення історичного фону (Панова Є.А., Молодих Е. А., Паморозкая Н. И., Влахов С. И, Флорин С.П), перекладацький аспект (Соболев Л. Н., Федоров А. В., Гак В. Г., Бархударов Л. С.)

Про реалії, як про носіїв своєрідного колориту лінгвісти заговорили на початку 50-х років. З самого початку серед науковців існували значні розбіжності в питанні про визначення поняття реалії. Це обумовлено тим, що в роботах багатьох авторів реалії не займають центрального місця. Аналіз літератури дозволяє зазначити два основні підходи до визначення сутності слів-реалій: перекладацький та країнознавчий.

Деякі вчені, зачіпаючи тему реалій, дають неточні, неповні визначення цього поняття, зазначають одні ознаки цих лексичних одиниць і упускають інші, використовують неоднакові терміни для їх позначення. Тому, перш ніж намагатися сформулювати визначення поняття реалії, слід навести дефініції деяких авторів, які в різний час зверталися до цієї теми. Так, наприклад, М. Л. Вайсбурд, розглядаючи реалії з точки зору країнознавства, тлумачить їх як: "події суспільного і культурного життя країни, громадські організації та установи, звичаї і традиції, предмети побуту, імена історичних особистостей і т.д., а також безліч розрізнених фактів, не піддаються класифікації" [5, с. 98]. З точки зору Л. Н. Соболева, реалії – це "побутові і специфічні національні слова й звороти, що не мають еквівалентів у побуті, а отже, і в мовах інших країн" [10, с. 281]. Але таке визначення не враховує той факт, що міжнародні зв'язки і взаємодії в сучасному суспільстві розвиваються дуже динамічно, і деякі поняття, явища, предмети, які отримали широке розповсюдження в одній країні, можуть запозичитися іншою країною (або низкою країн). Відповідно, слова, що позначають ці явища і поняття, теж можуть переходити в мови інших країн. Відповідно до М. Россельса, реалії це – "іншомовні слова, які позначають поняття, предмети, явища, не існуючі в побуті сучасного народу"[8, с. 169].

Л. С. Бархударов наводить досить стисле визначення реалій: "...це слова, що позначають предмети, поняття і ситуації, не існують в практичному досвіді людей, які говорять на іншій мові"[1, с. 95]. А. В. Федоров критикує це формулювання Л. С. Бархударова, і пропонує вважати, що реалії – це не слова, а ті предмети, ситуації і інше, які позначаються словами. Цей вчений пропонує говорити не про реалії, а про "назви реалій"[11, с. 123]. Деякі вчені, серед яких В. Р. Гак, пропонують говорити про "словах-реаліях"[6, с. 205]. Правильному розумінню реалії перешкоджають не тільки розбіжності в термінології, але також і ототожнення з іншими класами реалій лексики. Так, Л. В. Сапогова визначає слова-реалії "як вид запозичень, що зберігають максимальну звукову схожість з іншомовним словом, функція яких у запозиченою мовою зводиться до позначення за допомогою пояснювальної дефініції специфічних понять і явищ іншомовної дійсності" [9, с. 54-60].

Стосовно класифікації зазначимо, що реаліям притаманний і часовий колорит. Як мовне явище, найбільш тісно пов'язане з культурою, ці лексичні одиниці швидко реагують на всі зміни в розвитку суспільства; серед них завжди можна виділити реалії – неологізми, історизми, архаїзми. Неологізми – це нові слова або вирази, які з'являються в мові разом з

виникненням нових реалій, тобто предметів, явищ, понять, процесів у суспільному житті. Історизми – слова, що позначають мертві реалії. До реалій відносять також цитати, крилаті слова і вирази (реалії афористичного рівня) і різного роду звернення. Слід зазначити, що в переважній більшості своїй реалії – іменники.

Найбільш розгорнута класифікація слів-реалій запропонована в монографії С. Влахова і С. Флоріна: [4, с. 59-88]

Предметний розподіл:

1. географічні реалії:
  - Назви об'єктів фізичної географії, в тому числі і метеорології;
  - Назви географічних об'єктів, пов'язаних з людською діяльністю;
  - Назви ендеміків (назви тварин і рослин);
2. Етнографічні реалії:
  - побут: їжа, напої, побутові заклади, одяг, житло, меблі, посуд, обладнання, транспорт;
  - праця : люди праці, знаряддя праці, організація праці ;
  - мистецтво і культура: музика а танці, музичні інструменти, фольклор, театр, виконавці, звичаї, ритуали, свята, ігри, міфологія, культу-служителі і послідовники, календар;
  - етнічні об'єкти: етноніми, клички, назви осіб за місцем проживання;
  - заходи і гроші: одиниці заходів, грошові одиниці;
  - суспільно-політичні реалії: адміністративно-територіальний устрій адміністративно-територіальні одиниці, населені пункти, частини населеного пункту;
  - органи і носії влади: органи влади, носії влади;
  - суспільно-політичне життя: політичні організації та політичні діячі, патріотичні та громадські рухи, соціальні явища і рухи, звання, ступеня і т.п, установи, стани і касти, станові знаки і символи;
  - військові реалії: підрозділи, зброя, обмундирування, військовослужбовці.

Отже, у своїй творчості Леон Фейхтвангер використовував реалії. Його епічний історичний роман, панорамно охоплює масштабні події і окремі долі, виявляє закономірності і тенденції зображуваної епохи через строкату мозаїку суб'єктивного людського досвіду. Сюжети романів Фейхтвангера, що охоплюють тисячолітні періоди людської історії, незмінно розгортаються навколо декількох "трансісторичних константів": війна і мир; інтелект і влада; дія і споглядання; національна ідентичність та "всесвітнє громадянство"; прагнення до зміни, вдосконалення людського суспільства – і воля до збереження віковичного життєвого укладу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бархударов Л. С. Мова і переклад: Москва.: «Міжнародні відносини», 1975. 240 с.
2. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка: Для ин-тов и фак. иностр. яз / Учебник: Москва: Высш. шк., 1983. 271 с.
3. Бондарева Л. М. Прагматические функции слов-реалий в ретроспективном дискурсе: вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. 2014. 15-21 с.
4. Влахов С. И., Флорин С. П. Неперекладне в перекладі. Москва.: «Міжнародні відносини», 1986. 416 с.
5. Вайсбурд М.Л. Реалії як елемент країнознавства: Москва : «Советская энциклопедия», 1972. 156 с.
6. Гак В. Г. Теорія і практика перекладу. Москва.: Міжнародні відносини, 1997. 348 с.
7. Гром'як Р. Т. Р. Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. Літературознавчий словник довідник Київ.: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
8. Россельс В. М. Перевод и национальное своеобразие подлинника. Вопросы художественного перевода Москва. : Международные отношения, 1955. 467с.

9. Сапогова Л. И. Реалии: фактор времени. Сб. вопросы лингвистической семантики: Тула: 1979. 394 с.
10. Соболев Л. Н. Пособие по переводу с русского языка на французский. Москва.: Просвещение, 1952. 289 с.
11. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для институтов и факультетов иностр. языков. Учеб. пособие. Москва: Высшая школа, 1983. 303 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л. А. Ковбасюк

УДК 81'42:82-3

Угрожді Р.В.

МУЛЬТИМОДАЛЬНІСТЬ І ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ НАРАТИВІВ РОАЛДА ДАЛА

У статті витлумачено поняття мультимодального тексту та когезії і когерентності як його категорій. Виявлено основні риси жанрової своєрідності казкових наративів Роалда Дала.

Ключові слова: мультимодальність, когезія, когерентність, казковий наратив

In article the concept of multimodal text and cohesion and coherence as its categories are interpreted. The main features of the genre originality of the fabulous narratives of Roald Dahl are revealed.

Key words: multimodality, cohesion, coherence, fairy tale narrative

Особливістю мультимодальних текстів є використання у їхній текстовій фактурі різноманітних засобів подачі інформації одночасно. Лінгвісти використовують й іншу термінологію на позначення цього феномена, як-от: полікодовий текст, креалізований текст та семіотично ускладнений текст. Серед британських художніх текстів, а саме літературних казок сучасності, фіксуємо нові текстові масиви в складною текстовою архітектурою та різними семіотичними компонентами. Важлива роль у цьому процесі власне й належить мультимодальним засобам когезії (зв'язності) та когерентності (цілісності) у сучасних художніх текстах, масштабність та різноманіття яких свідчить про їхнє чимале значення для читацької аудиторії. Такі художні тексти володіють мультилінгвальною (полікодовою) структурою, тобто складаються з тексту та образної інформації [1]. Вони становлять новітній тип тексту, який комбінує слова, звуки, графіку, анімацію та відео, що й робить їх привабливими для сучасних комунікативно-орієнтованих мовознавчих досліджень.

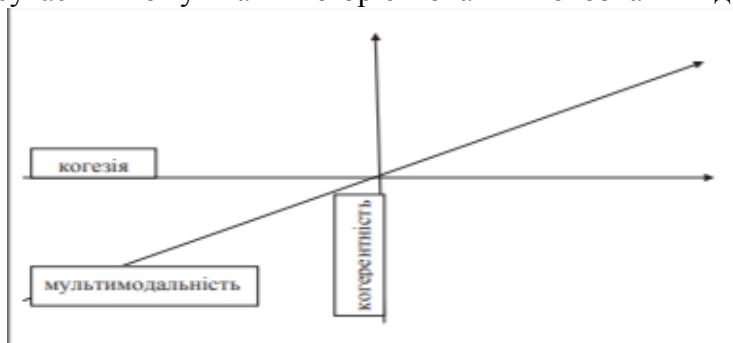

Рис. 1. Схематичне зображення взаємодії мультимодальної когезії та когерентності

Відповідно до схеми когезія являється горизонтальною текстотвірною категорією логічного плану, що дотримується чітко визначених правил граматики, лексики та семантики. Когерентність є вертикальною категорією, яка забезпечує смисловий зв'язок між

надфразовими єдностями, необхідний для виявлення гіпертеми і мікротем [2]. У свою чергу мультимодальність виступає проміжною ланкою між когезією та когерентністю, що з'ясовує питання щодо їхньої взаємодії або ж протидії у сучасному художньому тексті. Ось чому важливо зосередитись на вирішенні цієї лінгвістичної проблеми, яка вимагає подальших наукових досліджень.

Книги Роалда Даля невагомі, як повітряні кульки. Це в хорошому сенсі слова попкорн і, безсумнівно, література для тих, хто не готовий прийняти великоваговий удар творів. Хоча простими і поверхневими ці історії теж не назвеш. У них відбувається все так, як і повинно відбуватися. Тому неймовірно казкові і чарівні історії здаються справжніми, підглянутими десь і скопійованими в прекрасну книжку. Характери героїв видно як на долоні. Зовсім не потрібно що-небудь домислювати, щоб повністю їх зрозуміти.

Очі вогнем горять,
Язик чорніший за чорницю,
У шипах лілових вся спина
І вид жахливо дикий (с)

З цих слів про Матильду вірно лише те, що очі в неї, звичайно ж, горять вогнем. І це є вогонь вищої справедливості, здатної змести все на своєму шляху – просто для того, щоб всі були щасливі.

Рис. 2. Ілюстрація головної героїні художнього твору Р. Дала «Матильда»

Твори Р. Дала для дітей можна віднести до жанру «сучасної чарівної казки», так як в їх основі лежать народні казки, модернізовані відповідно до ситуації в сучасному суспільстві. У зв'язку з тим, що образ є одним з основоположних понять в лінгвопоетиці, без нього аналіз не можна вважати повним і завершеним. Методика аналізу образів персонажів включає в себе п'ять основних параметрів: інтродукцію персонажа, мовну характеристику, авторське ставлення і портретну характеристику.

Казки Р. Дала, створені в епоху постмодернізму, мають деякі відмінні від традиційної літературної казки риси. Їх правомірно відносять до жанру сучасної літературної казки («modern fairy tales») в силу того, що в їх основі містяться елементи, характерні для народних казок. Однак це модернізовані «традиційні казки, в яких автор змінює точку зору, навколишнє оточення, персонажів, сюжет або мову», або придумує «нове продовження старої історії», при цьому переносячи події казки в сучасний світ. Казки Дала – конгломерат різних літературних жанрів, які в сукупності дозволяють автору створювати яскраві образи, вирішувати нагальні проблеми і залучати читачів-дітей.

Р. Даль не привертає уваги до зовнішності протагоністки – унікальної дівчинки Матильди, згадуючи лише її темне волосся і невеликий зріст (*this tiny dark-haired person sitting there with her feet nowhere near touching the floor*). Надалі автор лише підкреслює названу характерну особливість зовнішності героїні: *She had to stand on her toes and reach up as high as she could with a walking-stick in order to hook the hat off the peg, and even then she only just made it ; Being very small and very young ... ; ... a small girl ... ; ... tiny girl ... . У*

внутрішньому монологі Міс Хані ми знаходимо підтвердження тому, що дитина, як уже було згадано в інтродукції Матильди, захоплювалась читанням: *The child very soon became deeply absorbed in the book.*

Отже, ми можемо сказати що, художня своєрідність мовленнєвої організації літературного твору (літературної казки) виявляється у доборі або ж творенні слів і форм їх синтаксичного сполучення, що репрезентують текст художнього твору й виокремлюють емоційно-смыслову комунікативну спрямованість його мови у художній репрезентації, увиразненні мовленнєвої оболонки твору на різних структурних рівнях людської мови: звуковому, словесному, синтаксичному [3]. Важливою особливістю мовленнєвої структури художнього прозового твору є наявність двох суб'єктних планів мовлення – дискурсу наратора і дискурсу персонажів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева І.О. Мультиmodalний аналіз дискурсу: методологічна основа та перспективи напрямку. Одеський лінгвістичний вісник. 2016. № 7. С. 3–7.
2. Бехта І.А., Карп М.А. Мультиmodalні засоби когезії та когерентності у сучасних літературних казках: теоретико-методологічна інтерпретація. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія. 2014. № 13. С. 87–90.
3. Галич О. Теорія літератури / О.А. Галич, В.М. Назарець, Є.М. Васильєв / За наук. ред. О.А. Галича. – К., 2001. – С. 176.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.В. Гізер

УДК 811.134.2:81'271

Уланцева В. К.

СИМВОЛІКА КОЛЬОРІВ ІСПАНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Статтю присвячено загальному дослідженню аналізу символіки кольорів в іспанській культурі.

Ключові слова: колір, символіка, іспанська мова, етнокультура.

The article is devoted to a general study of the analysis of the symbolism of colors in Spanish culture.

Key words: color, symbolism, Spanish language, ethnoculture.

Вивчення символіки кольору є актуальним напрямом абсолютно різних галузей знання: психології, культурології, мовознавства, літературознавства, лінгвокогнітології та інших, що визначає міждисциплінарний характер об'єкту дослідження. Інтерес лінгвістики є спрямованим на виявлення лінгвоспецифічних характеристик менталітету через аналіз його семантичних складових, що займають важливе місце у колективній мовній свідомості.

Кольоросимволіка має давні коріння. Люди завжди надавали специфічного значення “мові кольорів”, що знайшло своє відображення у стародавніх міфах, народних оповіданнях, казках, різноманітних релігійних і містичних вченнях [2, с. 8]. При цьому кольори символізували не тільки планети та їх вплив, але і соціальний стан людей, їх психологію. Це виявлялось як в одязі певного кольору, так і народних говірках, звичаях, традиціях тощо. У різних народів склалась певна символіка кольорів, яка дійшла і до наших часів. [3, с. 47]. І на сьогоднішній день проблема кольорового символізму є однією з центральних проблем сучасної лінгвістики, психології, культурології тощо. Походження кольорового символу, його зміст, відношення до тих чи інших подій та явищ в житті людей, міжкультурна різниця у кольоровій символіці – є одним із головних питань цієї проблеми, що найяскравіше виявилось у фразеології

У багатьох народів червоний колір символізує південь, полум'я і спеку [3, с. 48]. У Стародавньому Римі червоний символізував божественність. Це колір патрициїв, імператорів, знаті. Всі ці протиріччя можна дослідити на наступних прикладах: *estar al rojo* – розсердитись; *ponerse rojo* – почервоніти від люті; *más rojo que el fuego (sol)* – розпалитися; *rojo como una guinda (amapola, tomate)* – стати червоним від сорому як вишня, (мак, помідор); *al rojo blanco* – довести до кипіння (від гніву).

Як відомо, в іспанській лінгвокультурі ядро концептосфери кольору презентується лексемою *rojo*, яка має значення червоний. Синонімічним варіантом лексеми *rojo* є позначення кольору *colorado*, яке означає червоний і/або його відтінок червонуватий. Червоний колір використовується також в одязі та деталях (*falda roja, flor roja en el pelo*), наряду танцівниць фламенко (*bata de cola roja*) (*rojo* як символ пристрасті, любові, темпераменту) [Якімова, с. 247–248].

Також символічним для іспанської лінгвокультури є і жовтий колір (*amarillo*), який є символом сонця, тепла, весни і квітів (*genista hispanica amarilla*). Даний колір разом із червоним є кольором іспанського прапору, символічне значення кольорів якого уходить коріннями у наступну легенду: один з королів Арагона, бажаючи мати власний прапор, зупинився на прапорі із гладким золотим полем (*amarillo* – золото), по якому він провів два пальця, зануривши їх у кубок свіжої крові тварин (*rojo* як символ крові) [4, с. 248; 5, р. 172].

Естетика кольору виростає з тонкого сприйняття іспанцями навколишньої дійсності. Передача інформації за допомогою кольору заснована на виникаючих асоціаціях, які мають декілька шарів: загальні природні, більш пізні шари – вплив культурних традицій народу, до якого належить людина, а вже потім кольорові асоціації особистих переживань та вражень.

Неможливо залишити без уваги й позначення кольору *negro* / чорний. В іспанській культурі чорний колір (*negro*) є символом кінця (*el final*), тіні (*la sombra*), темноти (*la oscuridad*), ночі (*la noche*), страху (*el horror*), злочину (*el crimen*), смерті (*la muerte*). В ході нашого дослідження нам зустрілись наступні іспанські словосполучення з позначенням кольору *negro*/чорний: «*corazón negro*» (чорне серце як символ поганої, недоброї людини), «*oveja negra*» (чорна овця – символ людини, яка відрізняється від інших своїми негативними якостями), «*ver todo negro*» (бачити все чорним як символ песимізму) [4, с. 249].

Позначення кольору іспанською мовою співвідноситься із семіотичною, ціннісною і філософсько-світоглядною картиною світу. Розглядаючи символіку кольору в іспанських художніх текстах ми виявляємо не тільки феномен кольору як своєрідний концепт світосприйняття, відмінний від українського, але й систему символіки кольору як вбудовану у лексичну базу давню міфологічну систему.

Колір є одним із ключових концептів культури. За ним стоїть світ образів, метафор, система ціннісних установок, соціальних відносин. Цей концепт має багаторівневу структуру, переплетену з іншими концептами і ознаками.

Колір – це образ, символ, це мова, співвідноситься з простором і часом. Він пов'язаний зі стихією і природою, з такими поняттями, як щастя, горе, любов, краса, життя, смерть. Цей концепт виступає в якості соціального параметра, відображає естетичні та моральні цінності, укладає в собі можливості як логічного, так і чуттєво-образного пізнання країни [1, с. 597]. Історія Іспанії – це історія її міст, і міста-символи відзначені своїм кольором.

Радісна видовищна Севілья з синьо-золотими узорами арабських мозаїк демонструє, що головне призначення кольору полягає в красі. Севілья втілює андалуські культуру, демонструє взаємопроникнення мусульманських і християнських традицій, які доповнюють і збагачують одне одне, залишаючи відчуття свята.

Існує певна схожість в українській та іспанській літературах відмічаються в позначенні кольору *amarillo*/жовтий для характеристики таких понять як *солнце, тепло*, а також в позначенні кольору *negro*/чорний для характеристики таких понять як *ніч, смерть*, в той час як позначення кольору *rojo* в іспанській літературі є символом любові, пристрасті,

вогню, позначення кольору *зелений* використовується як символ молодості та весни, а позначення кольору *малиновий* символізує незайманість і чистоту [4, с. 210]

При подальшому дослідженні символики кольору в іспанській (латиноамериканській) лінгвокультурі необхідно враховувати їх етноспецифічні розбіжності, пов'язані з історичними, культурними та гендерними факторами

ЛІТЕРАТУРА:

1. Астахова Е.В. Образ Испании сквозь призму цвета / Е.В.Астахова // Испания и Россия: исторические судьбы и современная эпоха : коллективная монография. М : МГИМО С. 597-608.
2. Бокова П. М. Символика кольору в іспанській фразеології (перекладацький аспект) // Проблеми семантики слова, речення та тексту. Вип. 30. 2013. С. 8–13.
3. Немыкин В. В. Символика цвета / В. В. Немыкин // Вестник АлтГТУ им. И. И. Ползунова. – 2010. – № 1–2. – С. 47–49.
4. Якімова С. Е. Символика позначень кольору в іспанському та українському художньому текстах // Одеський лінгвістичний вісникю 2014. Вип. 3. С. 245–252.
5. Manlio Brusatin. El cofre de los colores. – Mode of access: <http://missgati.blogspot.com/2012/10/concepto-color.html>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л. Л. Ткаченко

УДК 81'42:811.111

Файнштейн М.Р.

ПОНЯТТЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ТА ФОРМИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ

У статті розглядається поняття інтертекстуальності як явище взаємозв'язків між текстами, формування концепції інтертекстуальності та форми її вираження.

Ключові слова: інтертекстуальність, діалогічна взаємодія, інтертекстема, інтертекст.

The article deals with the concept of intertextuality as a phenomenon of relations among texts, the formation of intertextuality conception and ways of its expression.

Key words: intertextuality, dialogical intercourse, intertexteme, intertext.

Наукове тлумачення поняття інтертекстуальності почало виформовуватись у середині ХХ ст., хоча як явище взаємозв'язків між текстами існувало значно раніше. Прийнято вважати, що термін «інтертекстуальність» як процес, коли будь-який текст вбирає у себе інший, був запропонований французькою дослідницею постструктуралістської школи Ю. Крістевой у 1967 р. у статті «Бахтін. Слово, діалог, роман». Проте дещо згодом, у 1974 р. [5], дослідниця використовує новий термін для позначення міжтекстових зав'язків – транспозицію як перетворення і перехід знакових систем з однієї в іншу.

Загалом, підґрунтям для формування концепції інтертекстуальності Ю. Крістевой слугували теорія діалогічної взаємодії М. М. Бахтіна та теорія анаграм Ф. де Соссюра [3, с. 639-644]. Діалогічна концепція М. М. Бахтіна ґрунтується на понятті металінгвістики, діалогу тексту й контексту, а сам текст розвивається на межі двох свідомостей чи суб'єктів [1, с. 311]. Власне, поняття металінгвістики в концепції М. М. Бахтіна має спільні точки дотику з поняттям інтертекстуальності Ю. Крістевой, оскільки діалогічні відносини між висловлюваннями, що пронизують мовлення зсередини, належать до металінгвістики [там само, с. 321]. Водночас поняття анаграми Ф. де Соссюра співвідноситься з

інтертекстуальністю в тому плані, що обидва явища виражені в тексті неявно, приховано й потребують дешифрування.

В. Є. Чернявська стверджує, що, із лінгвістичного погляду, про інтертекстуальність варто говорити лише в тому випадку, коли автор мотивовано тематизує взаємодію між текстами, робить його видимими для читача за допомогою формальних засобів. Тобто, в цьому випадку, не лише автор свідомо уводить у свій текст фрагменти інших претекстів, а й адресат здатен виявити їхню авторську інтенцію та його діалогічну співвіднесеність [4, с. 203]. Саме аналіз текстових проявів інтертекстуальності (алюзій, цитат, ремінісценцій, парафраз, пародій, екранізації, епіграфів [2, с. 206]), або інтертекстом, дає змогу лінгвістам детальніше дослідити семантичну й функціональну глибину тексту в її вертикальній і горизонтальній площинах.

Отже, із виключно лінгвістичного погляду, у своїй роботі *інтертекстуальністю* вважатимемо загальну властивість текстів діалогічно взаємодіяти один з одним, що проявляється в присутності вербальних інтертекстом в тексті-приймачі, або загальній релятивності нового тексту, або *інтертексту*, до іншого, часто темпорально віддаленого. Відповідно, *інтертекстеми* (*інтертекстуальні форми / укралення / інтексти*) – це форми мовного вираження міжтекстових зав'язків, які класифікуються переважно за параметром точності відтворення у тексті-приймачі. До інтертекстом належать цитати, алюзії, ремінісценції, кліше, парафрази, контамінації та ін. Темпорально віддалений текст, що є джерелом творення нового тексту, зокрема інтертекстом, називається *претекстом* (*прототекстом*).

Отже, можна зробити висновок, що дослідження інтертекстуальності здебільшого відбувається в межах різних площин: літературознавчої, лінгвістичної та семіотичної. У широкому розумінні інтертекстуальність – це своєрідний діалог текстів, частина текстового універсуму з уключенням як вербальних, так і невербальних прецедентних феноменів. При цьому інтердискурсивність розглядається як форма інтертекстуальності, а останнє поняття в широкому розумінні часто називають інтермедіальністю або інтерсеміотичністю. У вузькому розумінні інтертекстуальність представлена як чужорідні елементи в новому тексті, своєрідні текстові укралення, які є семантично трансформованими й іменуються цитатами, алюзіями, ремінісценціями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бахтин М. М. Проблема текста // М. М. Бахтин Собрание сочинений. – М. : Рус. слов., 1996. – Т.5. – С. 306–328.
2. Ильин И. П. Стилистика интертекстуальности. Теоретические аспекты / И. П. Ильин // Проблемы современной стилистики. – М.: [б. и.], 1989. – С. 186–207.
3. Соссюр Ф. де. Отрывки из тетрадей Ф. де Соссюра, содержащих записи об анаграммах / Перев. с фр. Вяч. Вс. Иванова // Фердинанд де Соссюр. Труды по языкознанию. – М., 1977. – С. 639–645.
4. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность / В. Е. Чернявська. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 248 с.
5. Kristeva J. La révolution du langage poétique / J. Kristeva. – Paris : Éditions du Seuil, 1974 – 645 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.В. Димитренко

КЛАСИФІКАЦІЯ НЕКОДИФІКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ В АНГЛІЙСЬКОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті робиться спроба класифікувати неcodифіковану лексику в англійськомовній картині світу.

Ключові слова: класифікація, неcodифікована лексику, картина світу.

In the article the attempt to classify non-codified vocabulary in the English-speaking world is done.

Key words: classification, non-codified words, picture of the world.

Мовленнєва поведінка людини є індикатором її загальної ерудиції, особливостей інтелекту, мотивації поведінки та емоційного стану, що проявляється в особливостях добору слів, специфіці стилістичної побудови висловлювання, на чому зауважують В.В. Богданов, І.Н. Борисова, Ю.Є. Прохоров, Й.А. Стернін, К.Ф. Сєдов, С.В. Форманова, Р. Brown, S. Levinson та ін.

Сьогодні точиться багато дискусій про доцільність використання в мовленні й художній мові антиетикетних форм спілкування. Автори пояснюють це тим, що відтворення мовлення має бути правдивим.

Як відомо, всі неcodифіковані форми спілкування мають підвищену експресивність. Деякі мовознавці ототожнюють експресивність з емоційністю, інші вбачають в експресії оцінну характеристику мовного елемента, тобто мовна експресія трактується як інформація про емоційний стан людини.

Л. Андерсон визнає, що «неабиякою експресивністю відрізняється просторічна, вульгарна й лайлива лексику та емоційне слово, оцінне наповнення якого підтримується іншим емоційно-оцінним словом, підсилювальною часткою, емоційним вигуком, підсилювальним вказівним чи означальним займенником» [1, с. 227]. Ми цілком згодні з вищезазначеним висловлюванням і вважаємо, що всі неcodифіковані форми спілкування, а також просторіччя, діалектна лексику, жаргон, сленг, суржик, слова-паразити мають більшу експресивність, ніж слова зі зменшувально-пестливими суфіксами або емоційними вигуками.

Поняття *неcodифікована лексику* ототожнюємо з поняттями *ненормативна, нецензурна, вульгарна, груба, обценна*. Склад ненормативної лексику визначається набором соціолектів (*сленг, жаргон, арго, просторіччя*) та стилістично зниженої лексику (*інвектива, вульгаризми, лайлива, обценна лексику, матюк, дисфемізми, суржик, евфемізми*). В англійській мові терміну *інвектива* відповідають *swear words, vulgar language, rude language, offensive words, pejoratives, taboos, expletives, power language* тощо.

Інквектива, вульгарна, лайлива, обценна лексику, матюк становить невід'ємну частину ненормативного лексикону, є «самостійною лексико-семантичною системою, а також експресивно підсилювальним маркером інших її соціолінгвальних страт» [5, с. 84-85]. Нейтралізувати, пом'якшити й візуалізувати зміст найекспресивнішого зниженого прошарку мови покликані евфемізми, які або вже існували в літературній мові, або нещодавно утворені на її периферії. Втім, через негативно-контекстуальне вживання семантичні номінації евфемізмів нерідко підлягають зниженню [5, с. 86].

Ентоні МакЕнері, один з найповажніших британських спеціалістів у цій галузі, відштовхуючись від інвективної функції ненормативної лексику, вважає, що «ненормативна лексику (*bad language*) означає будь-яке слово або фразу, яка при використанні в так званій ввічливій бесіді може викликати образу [3, с. 2]. При цьому вчений виділяє лайку (*swearing*) як один з варіантів ненормативної лексику [там само]. Інші дослідники, Л. Андерсон і П. Траджіл, у своїй праці «*Bad language*» всередині лайливої лексику вирізняють три семантичні групи, так звані слова-табу (*tabooswords*): 1) «брудні слова» (*dirtywords*), до яких

відносять сексизми; 2) слова, які стосуються християнської релігії; 3) слова – назви тварин, які застосовують щодо людей. При цьому дослідниці наголошують на міграціях деяких слів з однієї категорії в іншу [1, с. 15].

Основоположник дослідження пейоративної лексики в латинській мові, Г. Хофман, поділив лайливі слова на: 1) ті, що взяті зі сфери життя людини й стосуються тілобудови, хвороб, віку, немічності, інтелектуальних і моральних вад (це вислови з приватного й суспільного життя, кола сім'ї, середовища рабів, ремісників, помічників у різних установах); 2) лайливі слова, взяті з живої та неживої природи [2, с. 273].

Р. Мініконі виділяє іменникові й прикметникові лайливі слова, які також поділяє за значенням на:

- лайливі слова рабів, лайливі слова за назвами тварин, предметів, абстрактні слова;
- лайливі слова, що картають хитрість, ницість, божевілля, безсоромність, бруд, сморід [4, с. 15].

Реформований метод застосовує Ф. Раймерс у дисертації «Der plautinis Schimpf wörter katalog» [5, с. 158]. Він одним із перших поділив матеріал не за основним значенням висловів, уживаних, як лайка, а в основу, за його словами, *закиди, заховані в лайці*. Тобто в своїй дисертації Ф. Раймерс звертався до афективного значення. Вчений виділяє 19 закидів: закид карної поведінки, зловмисності, моторошності, некерованості, жадібності, зведення до розпусти, ниці поведінки, божевілля, глупоти, браку активності, набридливої та негідної поведінки, святотатства, загальної моральної неповноцінності, фізичних вад, загальної непотрібності та ін.

Щодо художньої літератури, то така лексика може слугувати засобом сатири, пародії, гнівного осуду, образи, агресії, зневажання тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Anderson L., Trudgil P. Bad language. Oxford: Basil Blackwell LTD, Bailey L. A. 1990. 356 p.
2. Hoffman G. Schimpf wörterder Griechenund Römer. Wiss. Beilagezum Programmdes Friedrichsreal gymnasiums. Berlin, 2002. 291 p. URL : https://science.law.muni.cz/knihy/Staat_und_Gesellschaft_der_Griechen_und_Romer.pdf. (дата звернення 20.09.2019 р.).
3. McEnery T. Swearing in English: bad language, puritypower from 1586 to the present. London; New York : Routledge, 2006. 56 p.
4. Miniconi. Les termesd'injuredans le theatre comique. Rev Etlat, 2008. 18 p.
5. Reimers F. Der plautinis Schimpfwörter katalog. Diss. Koln, 2007. 187 s.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.Л. Главацька

УДК 821.162.1: 82-311.6 "18-19"

Франчук А.Ю.

ПОЛЬСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ РОМАН МЕЖІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ-ПОЧАТКУ ХХ СТ. У НАУКОВІЙ РЕЦЕПЦІЇ

У статті розглядається процес розвитку польської історичної прози другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Акцентовано увагу на специфічних рисах та співвідношенні правди і вимислу у романах. Висвітлено роль історичного роману у становленні національної романної прози.

Ключові слова: історичний роман, польський історичний роман.

The article deals with process of development of Polish historical prose of the second half of ХІХ – early ХХ centuries. Attention is focused on the specific features and correlation of truth and

fiction in novels. The role of the historical novel in the formation of national novel prose is highlighted.

Key words: historical novel, polish historical novel.

Розповсюдження у світі творів В. Скотта породило потребу в осмисленні їх новаторської сутності і цим створило реальну основу для постановки проблем створення і розвитку національного історичного роману у багатьох країнах. Польська література на межі ХІХ-ХХ ст. збагачується в жанровому плані. В першу чергу це стосується прози, яка тяжіла до масштабних, епічних форм. Її характерним явищем став історичний роман, який досяг в цей час апогею.

Мета статті – виявити особливості розвитку польського історичного роману другої половини ХІХ- початку ХХ ст.

У 80-90-і рр. пишуть історичні романи Г. Сенкевич, А. Креховецький, П. Пшиборовський, В. Дзедушицький, Б. Прус. У поневоленій Польщі, де критичний реалізм переміг романтичний напрямок у значній мірі завдяки боротьбі прихильників позитивізму, але де в той же час культ історичного роману був дуже сильний, позитивістські нападки на цей жанр сприймалися як спроба закреслити одну з національних традицій. Почасти саме це спонукало Г. Сенкевича виступити в 1889 р. з публічною лекцією «O romaine historycznym» («Про історичний роман»), в якій він піддав критиці основні теоретичні установки Г. Брандеса і його послідовників.

Як зазначає Л.К. Оляндер, у своїй відповіді позитивістам Г. Сенкевич абсолютно правильно дорікає їм в ігноруванні ролі опосередкованого пізнання і недооцінці логічного мислення [4, с. 127]. Історичний роман зовсім не обов'язково повинен спотворювати історію, а якщо так буває, то тільки з вини автора – сам жанр тут ні до чого. Зрозуміло, історичний романіст, як і будь-який інший, зображує історію відповідно до свого розуміння, тобто тенденційно. Те ж саме робить і історик. Альтернативу позитивістів – або роман з вигадкою, або історія без вимислу – Г. Сенкевич вважав безглуздою: без фантазії не обходиться жоден роман. «Історія, відбиваючи події, відтворює тільки найважливіші, зображаючи історичних особистостей, вона планує лише відомі віхи їхнього життя, між якими залишаються незаповнені прогалини. Заповнити ці прогалини – завдання фантазії. Ця діяльність рівнозначна логічному відгадуванню» [див. : 4, с. 189]. Чи існував насправді той чи інший персонаж – для мистецтва не має істотного значення. Мова йде перш за все і тільки про те, щоб ці окремі випадки були логічно узгоджені з колоритом і настроєм даної епохи; щоб вони не суперечили історичним подіям і не чинили на них перебільшеного впливу, а скоріше справляли враження окремих реальних смужок, з яких була зіткана матерія тогочасного життя. При заповненні пробілів між віхами життя історичних персонажів ці заповнення мають перебувати в логічній узгодженості з громадською діяльністю. Від цієї умови залежить ймовірність і правдоподібність, які в будь-якому романі – історичному й неісторичному – є головною річчю, важливішою, ніж автентичність описуваних явищ і подій [1, с. 90].

Слідом за Л.К. Оляндер, заперечення Г. Сенкевича, висловлені ним у суперечці з позитивістами, теоретично настільки ґрунтовні, що зберігають своє актуальне значення й до теперішнього часу [4, с. 69].

На думку І.К. Горського, перший історичний роман Г. Сенкевича «Ogniem i mieczem» («Вогнем і мечем») (1883-1884 рр.) став новаторським у жанровому плані, однак контраверсійним у трактуванні історичних подій [1, с. 78]. У Польщі він досі детермінує інтерпретацію польсько-українського минулого, залишаючись одним із наріжних каменів польської національної ідентичності. Критики звинувачували Г. Сенкевича у відхиленні в деяких творах від історичної правди. Безумовно, вони мають рацію, але позиція письменника із загально-культурного погляду також була виправданою, бо сприяла польському національному відродженню.

Протягом 80-х рр. побачили світ романи «Potop» («Потоп») (1886), «Pan Wołodyjowski» («Пан Володийовський») (1888) – частини «Tszylogii» («Трилогії»), де змальовано найдраматичніші сторінки польської історії 40-70-х рр. XVII сторіччя. Незважаючи на вузьке коло першоджерел (хронік, літературних пам'яток тощо), в яких описуються ті далекі часи, Г. Сенкевич зумів проникнути в самий дух доби та художньо осмислити її головні історичні конфлікти, подавши досконалу реконструкцію польської культури доби [1, с. 149].

На думку А.Е. Нямцу, при аналізі романів попередників Г. Сенкевича: Ю. Немцевича, Ф. Бернатовича, Г. Жевуського, Ю. Крашевського, ми бачимо, що вони обмежувались приватними моментами, наприклад, побутовою або придворною сферою, не розкриваючи більш глибоких суспільних зв'язків, внаслідок чого спроби охопити більш широке коло явищ призводили до композиційної рихлості [3, с. 21]. Романи Г. Сенкевича, навпаки, відзначаються стрункою композицією, але і одноманіттям побудови. Різні історичні події в них нанизуються на одну і ту ж фабулу.

Зазначені вище досягнення майже цілком ґрунтувалися на узагальненні жанрових особливостей того типу роману, який отримав назву «вальтерскоттівський». Починаючи з творів В. Скотта, у всіх, або майже у всіх, історичних романах XIX ст. на передньому плані зображувалися вигадані герої, тоді як історичні діячі фігурували на периферії сюжету. Як зазначає А.Е. Нямцу, для свого часу така композиція історичних картин означала не тільки одне з найбільших досягнень мистецтва на шляхах його демократизації та наближенні до правильного трактуванні історичної ролі простих людей – в кінцевому рахунку, народних мас, а й відому обмеженість [3, с. 98]. Подібна побудова романів, яка була стимульована посиленням приватних елементів в житті буржуазного суспільства, обумовлювалася об'єктивною неможливістю для художника (при тодішньому рівні історичних знань і узагальнюючих здібностей самої літератури) піднятися над сферою приватного побуту історичних осіб, окреслити їх на повний зріст і у всій повноті їх зв'язків з епохою, її змінами [3, с. 119].

За І.К. Горським, жанр історичного роману наприкінці XIX – на початку XX ст. став значним явищем у польській літературі [1, с. 130]. Одним з визначних його майстрів був Болеслав Прус (1847-1912). Дія його роману «Faraon» («Фараон») відбувається в XI ст. до н.е. у Давньому Єгипті. Головний конфлікт твору – зіткнення світської влади, представлені юним Рамзесом XIII, з кастою жерців у боротьбі за реформування усєї системи управління країною. Безперечно, на сторінках роману Болеслав Прус намагається якомога точніше реконструювати форми життя Давнього Єгипту. Його уявлення про побут, мистецтво, державні інститути єгипетської цивілізації знаходяться на рівні тогочасної науки. Письменник навіть включає фрагменти автентичних єгипетських текстів, аби підсилити почуття вірогідності зображення. Проте роман Б. Пруса швидше не історичний, а філософський чи політологічний, бо в ньому автора найбільше цікавлять механізми утримання політичної влади, роль і місце правителя, якості, потрібні лідеріві загальнодержавного рівня, щоб здійснити реформаторське покликання [2, с. 378].

Слідом за Л.К. Оляндер, до злободенних проблем історії боротьби польського народу за відновлення національної незалежності звернувся С. Жеромський в своїх історичних романах. Широка панорама драматичного періоду польської історії – останній поділ Польщі і надії, пов'язані з походом Наполеона в Росію – виникає у тритомному монументальному романі «Popioły» («Попіл») (1902). І.К. Горський, визначаючи місце «Попелу» серед інших історичних романів, зазначає: «Він, напевно, не зрівняється своєю композиційною цілісністю, а також художньою майстерністю розвитку головної ідейної нитки з «Трилогією» Сенкевича чи «Фараоном» Пруса. Однак серед наймасштабніших польських історичних романів він найближче підходить до цих двох вершин. Підхід Сенкевича до історії автор «Попелу» перевершує своїм прогресивним характером, розумінням того, на чому ґрунтується історичний розвиток і хто є його вершителем» [1, с. 34].

Отже, характерною рисою періоду був розквіт традиційної оповідної прози, насамперед історичної. Продовжували творити видатні прозаїки старших поколінь, які дотримувалися епічно-сюжетних форм. І.К. Горський зазначає, що у той же час проза на рубежі століть розвивалася в бік ліричної стилізації, композиційної дискретності, розмивання меж жанрів. Л.К. Оляндер підкреслює, що імітація сповіді і об'єктивної оповіді поступалася місцем контрастній формі, монтажу епізодів, що виражало швидку зміну авторських душевних станів. А.Е. Нямцу відзначає експансію гіпертрофовано-поетичного висловлювання, насиченого алітераціями, інверсіями, а то і чисто віршованими епізодами. Тенденція до інтелектуалізації позначилася в проникненні в прозу риторично паранаукового дискурсу і документу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горський І. К. Польський історический роман и проблема историзма [Текст] / І. К. Горський. – М. : Академия наук СССР, 1983. – 262 с.
2. Зарубежная литература конца XIX – начала XX века [Текст] / под ред. В. М. Толмачева. – М. : Академия, 2003. – 492 с.
3. Нямцу А. Е. Традиція у слов'янських та західноєвропейських літературах: (проблеми теорії) [Текст] / А. Е. Нямцу ; М-во освіти і науки України. – Херсон : Рута, 2001. – 152 с.
4. Оляндер Л. К. Волинський текст в українській та польській літературах (XIX–XX ст.) : монографія [Текст] / Л. К. Оляндер. – Луцьк : Волин.нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2008. – 236 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.А. Висоцький

УДК 811.111`42:821.161

Хомішина А. В.

ЛІНГВІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СТИЛІВ АМЕРИКАНСЬКИХ ПОЕТІВ

У статті розглядається дослідження індивідуального стилю автора віршованих текстів за допомогою лінгвістичних параметрів. Увагу зосереджено на встановленні таких маркерів стилю індивіда, які могли дозволити достовірно визначити авторство за комплексами лінгвістичних параметрів і, відповідно, відрізнити тексти одного автора від текстів будь-якого іншого автора.

Ключові слова: тематичні класи, однорідність стилів, класифікація стилів, формальні параметри, основні методологічні особливості.

The article deals with the investigation of the individual style of the author poetic texts with the help of linguistic characteristics. It focuses on the markers of individual style, which could allow to distinguish the authorship due to the complexes of linguistic characteristics and, presumably, discern the texts of different authors.

Key words: thematic classes, uniformity of styles, classification of styles, formal parameters, basic methodological peculiarities.

Дослідження індивідуального стилю автора прозаїчних або віршованих текстів за допомогою лінгвістичних параметрів стає одним з основних напрямів стилістики та віршотворення. Про це свідчить кількість досліджень, спрямованих на пошук лінгвістичних маркерів стилю як вітчизняних так і зарубіжних учених (М.Л. Гаспаров, Р.Г. Пітровський, М.А. Марусенко, Г.Я. Мартиненко, М. Альтман, С. Аргамон).

Аналіз творчості авторів, що відбивають новий важливий етап розвитку американської поезії, досить широко представлений в критичній літературі. Проте слід підкреслити, що послідовного лінгвістичного аналізу особливостей стилю американських поетів не проводилося. Так, не було досліджень, спрямованих на опис формальних і семантичних маркерів, що визначають відмінності їх стилів, вивчення структурних особливостей сукупності ліричних текстів кожного автора в просторі єдиної ознакової схеми, комплексний аналіз особливостей метафоризації [4, с.8].

Вивчення специфіки індивідуального стилю автора повинне передбачати як виявлення представлення і взаємодії ознак, що характеризують його стиль, так і зіставлення цих комплексів з аналогічними комплексами, що відбивають стиль інших авторів. Зіставлення класів творів, написаних різними авторами, й аналіз їх внутрішньої організації услід за видатними теоретиками класифікації може розглядатися як два аспекти класифікації. Перше з вказаних завдань (вивчення стилю одного, окремо взятого автора) потраплятиме в межі, які С.В. Месен визначив як "мерономія". Друге завдання, пов'язане із зіставленням стилів різних авторів, відповідатиме поняттю "таксономічний аналіз" [3, с.498]. В основі цих досліджень, як правило, лежить класифікаційний аналіз. Слід зазначити, що методологічна база проведення класифікацій не є однаковою і багато в чому визначається як поставленими цілями, так і самим матеріалом дослідження.

Класи, існуючі об'єктивно, позначаються як "природні". У цьому випадку класифікаційний аналіз полягає в тому, щоб знайти відмінності між співвідношуваними природними класами, здійснити пошук класифікаційно значимих маркерів. Ними є ті ознаки і їх комбінації, які дозволяють розрізнити класи між собою, з одного боку, і визначити архетипи, що лежать в основі цих природних класів, з іншого. Класифікація, що проводиться за вказаними правилами, припускає, по-перше, існування чітко помітних, добре розмежованих класів. Крім того, матеріал аналізу має бути однорідним і репрезентативним, а набір ознак, що притягаються для аналізу, – лінгвістично релевантним і охоплювати характеристики тексту, що виділяються на різних лінгвістичних рівнях і відносяться до різних аспектів. Необхідним кроком у такому багатовимірному аналізі є коректний вибір методів обробки і аналізу матеріалу.

Для аналізу притягувалися ліричні твори Р.Фроста, Е.Робінсона, Е.Лоуелла і В. Ліндзі, написані ямбом, який складає основний вид метричної організації їх ліричних творів. Крім того, метрична схожість дозволяє уникнути неоднорідності матеріалу при зіставленні текстів.

Для аналізу англійських віршованих текстів з метою вивчення динаміки ідиостилію поетів знакова схема була сформована і апробована В.С.Андрєєвим [1, с. 248]. Надалі ця знакова схема з деякими змінами використовувалася у низці досліджень. Єдиний знаковий простір дозволяє зіставити отримувані в них дані і побудувати порівняльні моделі, що відбивають взаємодію одиниць віршованого тексту. Ми також дотримуємося єдиного знакового простору колективної теми, вносимо в нього деякі зміни і доповнення, виходячи з матеріалу дослідження і поставлених цілей.

Для дослідження такого складного і багатоаспектного явища, як віршований текст, нами були відібрані групи ознак, включаючи:

- морфологічні
- синтаксичні
- фонетичні

метроритмічні характеристики.

Передусім, слід зазначити, що протиставлення формальних і змістовних параметрів у віршованому тексті вкрай умовне. Форма в поезії несе велике змістовне навантаження.

Особлива важливість використання характеристик частин мови при дослідженні віршованого тексту підкреслюється в роботах М.Л.Гаспарова [2, с.133]. Мовознавчі характеристики слів, що заміщають дві важливі позиції у вірші, першу (ініціальну) і

останню (фінальну) метрично сильні позиції, на які повинен падати перший і останній метрично обумовлений наголос.

Важливою рисою стилю поета є відхилення від метричної схеми – наявність наголосу, пропуск наголосу на метрично сильних позиціях (іктах). Крім того, відхилення від традиційної для американської поезії того часу чоловічої клаузули (кількість рядків з жіночою або дактилічною клаузулою), і кількість складів в словах в першому і останньому іктах вірша.

Наприклад:

While the wet drops like little glints of light (E. Lowell, «A Japanese Wood-Carving»);

Born where the ghosts of buffaloes still dream (W. Linzie, «Lincoln»).

Poor vanity, so quaint and yet so brave (E. Robinson, «Veteran Sirens»);

By doubling and redoubling song and twitter (R. Frost, «A Hillside Thaw»).

Ознаки, що відбивають складову довжину слів в двох сильних позиціях у вірші, можуть, строго кажучи, бути віднесені як до метроритмічних, так і до фонетичних характеристик.

We cannot crown ourselves with everything (2 складу),

Nor can we coax the Fates for us to quarrel (1 склад)

(E. Robinson, «Three Quatrains»)

A near horizon whose sharp jags (1 склад),

Cut brutally into a sky (3 складу)

(E. Lowell, «New York at Night»)

Вивчення індивідуального стилю поета в просторі лінгвістичних параметрів («лінгвістика вірша») є одним з провідних напрямків як в стилістиці і стилеметрії, так і в віршотворенні. Для опису особливості стилів чотирьох поетів, лідерів «поетичного Ренесансу» в США 10-х років минулого століття, використовується набір лінгвістичних параметрів, що відбивають істотні риси віршованого тексту.

У розподілі ознак в творах Р.Фроста, В.Ліндзі, Е.Робінсона і Е.Лоуелл мають місце деякі відмінності. Так, Е.Робінсон відрізняється тим, що у нього, в порівнянні з іншими авторами, інші пропорції частин мови, особливо в бік збільшення числа дієслів. Його стиль також відрізняється від інших авторів розподіленого синтаксичних параметрів. За метроритмічними параметрами виділяється стиль В.Ліндзі. У нього відхилення від метричної схеми мінімальні (пісенний ритм). Поетичний синтаксис виділяє твори Е.Лоуелл, у яких велика кількість переносів, розривів рядка і емфатичних рядків. Е.Лоуелл помітно тяжіє до займенника / I уникає *we*, які відображають різну ступінь участі оповідача в цій ситуації. Ще одна особливість поетеси полягає в тому, що вона віддає перевагу справжньому часу за рахунок майбутнього і минулого. Поезія Р.Фроста характеризується великим ступенем конкретизації ситуації (велика кількість артиклів) і максимальним для цих авторів протиставленням минулого і майбутнього часу (в сторону минулого). Ці та інші опозиції відображають різні особливості стилів. Для більш глибокого вивчення специфіки індивідуального стилю кожного з авторів слід застосувати багатовимірний класифікаційний аналіз, коли стилі зіставляються не за однією окремо взятою ознакою, а за всіма ознаками одночасно (тобто враховується зміна кожної ознаки при можливих змінах інших).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреев, В.С. Моделирование индивидуального стиля (На основе лингвистических характеристик) / В.С. Андреев – М.: Флинта – Наука, 2012. – 248с.
2. Гаспаров, М.Л. Синтаксическая структура стихотворной строки // Славянский стих: Лингвистическая и прикладная поэтика: материалы международной конференции 23 – 27 июня 1998 г. / М.Л. Гаспаров. -М.: Языки славянской культуры, 2001а. – С. 130 – 137.
3. Мейен, СВ. Основные аспекты типологии организмов / СВ. Мейен // Журнал общей биологии. – 1978. – Т. 39 (4). – С. 495-508.

4. Николаева Е.А. Соотношение стилей американских поэтов XX века в пространстве лингвистических принципов (на материале лирики Р.Фроста, Э.Робинсона, Э.Лоуэлл и В.Линдзи) диссертация на соискателя ученой степени кандидата филологических наук. – Смоленск 2013 – С. 170.
5. Lachenbruch, P.A. Discriminant Analysis / P.A. Lachenbruch. – New York: Hafner Press, 1975. – 128 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.В. Поторій

УДК811.111'4

Шахіна А. В.

ПРЕДМЕТНО-ПОЧУТТЄВИЙ ШАР ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ СМЕРТЬ У ВІРШОВАНИХ ТЕКСТАХ К. СЕНДБЕРГА

У статті розглянуто особливості метафоризації концепту СМЕРТЬ у поетичній картині світу К. Сендберга. Визначено мовні репрезентанти, які актуалізують концепт СМЕРТЬ. Шляхом семного аналізу значення лексем – мовних репрезентантів концепту СМЕРТЬ – були виділені концепти-слоти, що формують предметно-почуттєвий шар зазначеного художнього концепту.

Ключові слова: концепт, фрейм, фреймова семантика, концепти-слоти, концептуальна схема.

The article deals with the features of the metaphorization of the concept of DEATH in the K. Sandberg's poetic world. Linguistic representatives that actualize the concept of DEATH were identified. There is given an attempt to define linguistic representatives of the concept of DEATH through the semantic analysis of the meaning of lexemes – concept slots, – which form the subject-sensual layer of the specified artistic concept.

Key words: cocnept, frame, frame semantics, concept slots, conceptual scheme.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Найсучаснішим напрямом лінгвістичних знань є когнітивна парадигма, в рамках якої особлива увага приділяється поетичним текстами. Особливу увагу дослідників привертає текст поетичний як один з вищих проявів осмислення людиною реального й уявного світу, як втілення ціннісних орієнтирів й оцінки людиною смислу її буття (Л. І. Белехова, Н. В. Петренко, О. В. Заболотська).

Актуальність дослідження зумовлена загальним спрямуванням лінгвістичних розвідок на вивчення поетичної картини світу у взаємозв'язку з концептуальною, де концепт відбиває специфіку авторського світобачення та активізує значення та смисли, які є релевантними для сучасного суспільства.

Мета нашого дослідження – виявити домінантні концепти у поетичній картині світу К. Сендберга.

Об'єктом дослідження є концепт як складова поетичної картини світу письменника.

Предметом дослідження є домінантні концепти у поетичній картині світу К. Сендберга.

Виклад основного матеріалу дослідження. Художній концепт розглядається як система систем, структурна організація якої подається у вертикальному і горизонтальному плані. Вертикально розташовані шари концепту, від нижчого рівня до вищого, з урахуванням ступеня абстракції тих знань, які структуровані в концепті, – предметно-почуттєвий, образно-асоціативний і смисловий. Горизонтально аналізується структурна організація кожного рівня: фреймова структура предметно-почуттєвого шару, набір концептуальних схем на образно-асоціативному рівні, польова структура смислового шару[1, с. 207].

Предметно-почуттєвий шар – перший рівень у системі художнього концепту. Він містить конкретні концепти, які зберігають переважно почуттєвий, емпіричний характер і тому легко впізнаються та відносно легко класифікуються. За Дж. Лакоффом й М. Джонсоном, предметно-почуттєвий шар – це «інгерентний неметафоричний кістяк концепту» [3, с. 390].

На відміну від концепту, який як родові поняття може виражати будь-яку одиницю знання, в тому числі й неструктурованого (типу образу, поняття або гештальта), термін «фрейм» використовується тільки для позначення структурованих концептів: власне фреймів, схем, сценаріїв, когнітивних моделей, тобто фрейми – це завжди структуровані одиниці знання, в яких поділяються окремі компоненти та зв'язки між ними [2, с. 12]

Структурну організацію фрейма формально подають і вигляді сіткової моделі. У своїй найпростішій формі сіткова модель є асоціативною організацією зв'язків, або дуг, точки перетину яких називаються вузлами (*nodes*). Кожний вузол мислиться як такий, що репрезентує певний концепт і може бути співвіднесений з різною кількістю інших вузлів, кількість яких залежить від складності модельованого поняття [2, с. 13].

Існує кілька шляхів виділення слотів у складі фрейма: виходячи з фонового знання про реальний світ або виходячи з мовних показників, наприклад, семного складу лексичних одиниць, що виражають концепти-слоти [2, с. 12-13].

Шляхом семного аналізу значення лексем – мовних репрезентантів концепту СМЕРТЬ – були виділені такі концепти-слоти, що формують предметно-почуттєвий шар зазначеного художнього концепту (рис. 1.)

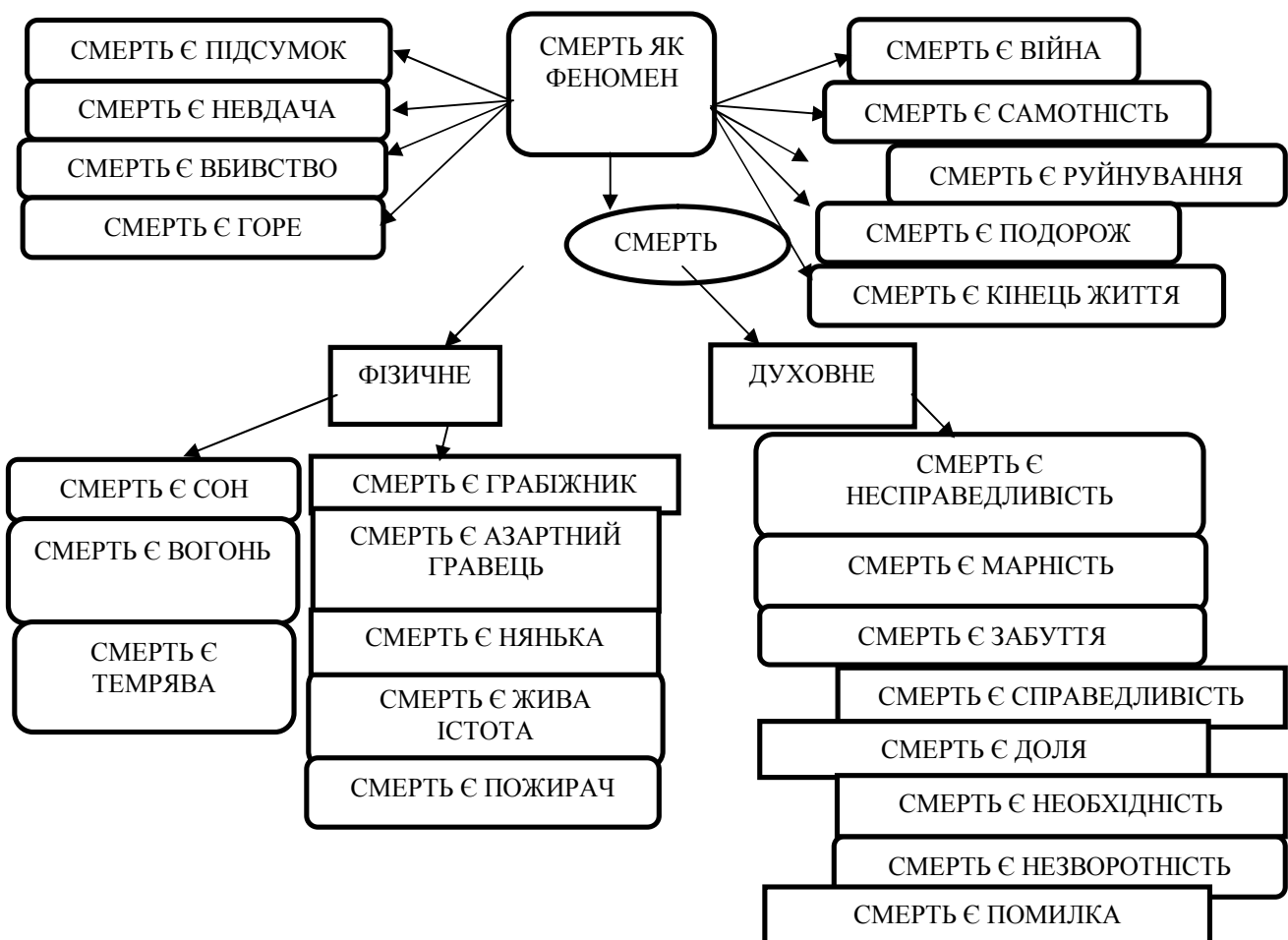

Рис.1. Фрейм предметно-почуттєвого шару художнього концепту СМЕРТЬ.

У поетичних текстах К. Сендбрега концепт СМЕРТЬ реалізована такими мовними репрезентатами: “*lay stiff on the grass and roads*”, “*under soil*”, “*feed toots of blood-red roses*”,

"last", "ghosts", dust", "ash", "dead", "buried", "killed", "broken", "hearse", "tombs", "houses six feet long".

Концепт СМЕРТЬ найчастіше осмислюється у термінах концепту ВІЙНА, мовними репрезентами якого у поетичних текстах К. Сендберга виступають: "Osawatomie", "guns", "war shirs", "war god", "war songs", "war chanties", "the kings", "the Keizer", "the czar", "son-of-a-gun": "Jack was a swarthy, swaggering **son-of-a-gun**. He worked thirty years on the railroad, ten hours a day, and his hands were tougher than sole leather" [6].

Шляхом – шляхом семного аналізу значення лексем – мовних репрезентатів концепту СМЕРТЬ – були виділені інші й концепти-слоти, що формують предметно-почуттєвий шар зазначеного художнього концепту: ЗАБУТТЯ ("forgot", "lost all his thought"), СОН ("sleep"), ВОГОНЬ ("hearse", "sent in a smoke", "barbeques"), ЖИВА ІСТОТА ("hand", "jaws of death").

Іншими слотами у складі фрейма є також концепти, що виділяються на основі асоціацій зі смертю і нашому фоновому знанні про світ: НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ, НЕЗВОРОТНІСТЬ, ПОМИЛКА, РУЙНУВАННЯ, КІНЕЦЬ ЖИТТЯ, ПІДСУМОК, АЗАРТНИЙ ГРАВЕЦЬ, ГРАБІЖНИК, НЯНЬКА, НЕВДАЧА, ВБИВСТВО, ГОРЕ, ПОДОРОЖ, ТЕМРЯВА, МАРНІСТЬ, СПРАВЕДЛИВІСТЬ, ДОЛЯ, НЕОБХІДНІСТЬ, НЕЗВОРОТНІСТЬ, САМОТНІСТЬ.

Дотримуючись семного аналізу, розробленого І. А. Стерніним, виділяємо у змісті диференціальних сем семантичну ознаку (спільну частину у змісті сем) і семантичний конкретизатор (індивідуальну частину у змісті сем) [5, с. 59]. Зазначена лексика, що презентує концепти-слоти предметно-почуттєвого шару художнього концепту СМЕРТЬ, містить у своїй структурі диференціальні семи, у змісті яких виявляються такі семантичні ознаки:

- «розуміння смерті як феномену»: СМЕРТЬ Є ПІДСУМОК, СМЕРТЬ Є НЕВДАЧА, СМЕРТЬ Є ВБИВСТВО, СМЕРТЬ Є ГОРЕ, СМЕРТЬ Є ВІЙНА, СМЕРТЬ Є РУЙНУВАННЯ, СМЕРТЬ Є КІНЕЦЬ ЖИТТЯ, СМЕРТЬ Є ПОДОРОЖ, СМЕРТЬ Є ПОМИЛКА, СМЕРТЬ Є САМОТНІСТЬ.
- «фізичні атрибути смерті»: СМЕРТЬ Є ВОГОНЬ, СМЕРТЬ Є ТЕМРЯВА, СМЕРТЬ Є ГРАБІЖНИК, СМЕРТЬ Є АЗАРТНИЙ ГРАВЕЦЬ, СМЕРТЬ Є НЯНЬКА, СМЕРТЬ Є ПОЖИРАЧ, СМЕРТЬ Є ЖИВА ІСТОТА, СМЕРТЬ Є СОН.
- «духовні атрибути смерті»: СМЕРТЬ Є НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ, СМЕРТЬ Є НЕЗВОРОТНІСТЬ, СМЕРТЬ Є МАРНІСТЬ, СМЕРТЬ Є ЗАБУТТЯ, СМЕРТЬ Є ПОМИЛКА, СМЕРТЬ Є НЕОБХІДНІСТЬ, СМЕРТЬ Є ДОЛЯ, СМЕРТЬ Є НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ.

Наявність спільних семантичних ознак у зазначених концептах-слотах є підставою для їх групування в мікрогрупи: «смерть як феномен», «смерть як фізичне», «смерть як духовне». Ідентифікатор кожної мікрогрупи вводиться як родове поняття, а не відбирається з концептів-слотів. Оскільки таке родове поняття не має лексичної репрезентації, воно отримує найменування нелексикалізоване родове поняття.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, шляхом семного аналізу значення лексем були виділені концепти, які формують предметно-почуттєвий шар художнього концепту СМЕРТЬ. У проаналізованих поетичних текстах К. Сендберга концепт СМЕРТЬ актуалізується такими мовними репрезентами: *death, dead, kill, killed, buried, hearse, tomb, grave, dust, ash, ghosts, cemetery, graveyard, blood, last*. Вони сформували мікрогрупи, які стали основою для побудови фрейму концепту СМЕРТЬ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белехова Л. І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії): [моногр.] / Л.І. Белехова. – Херсон: Айлант, 2002 – 368 с.

2. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: Типы фреймов // Когнитивная семантика: Материалы Второй международной школы-семинара по когнитивной лингвистике. 11-14 сентября 2000 / Отв. ред. Н.Н. Болдырев; Ред. : Е.С. Кубрякова и др. : В 2 ч. – Часть 2. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина. – 2000. – С. 10 – 13.
3. Лакофф Д., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живём: Пер. с англ. // Теория метафоры. – М.: Прогресс. – 1990. – С. 387 – 415.
4. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз: дис. ...доктора філол. наук: 10.02.04 / Ніконова Віра Григорівна. – Дніпропетровськ, 2008. – 558 с.
5. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта / И.А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Научное издание. – Воронеж, 2001. – С. 58 – 65.
6. Sandburg C. Death Snips Proud Men [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poemhunter.com/poem/death-snips-proud-men/>
7. Sandburg C. Never born [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poemhunter.com/poem/never-born-2/>
8. Sandburg C. Pals [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poemhunter.com/poem/pals/>
9. Sandburg C. Pearl Fog [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poemhunter.com/poem/pearl-fog/>

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л.І. Белехова

УДК 81.111:81'42

Шепілова М. О.

МІФОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР У ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ РАКУРСІ

У статті виділені принципи за допомогою яких міфологічний простір концептуалізується і вербалізується у мові.

Ключові слова: міфологічний простір, лінгвокогнітивний ракурс, принципи вербалізації.

The article distinguishes principles according to which mythological space is conceptualized and verbalized in language.

Key words: mythological space, linguistic and cognitive perspective, principles of verbalization.

Лінгвокогнітивний ракурс міфологічного простору передбачає перетворення простих просторових термінів на інтелектуальні вирази мови, завдяки чому об'єктивний світ стає можливим для осягнення його розумом.

Оскільки міфічний простір характеризується емпіричною недосяжністю денотатів, вербалізованих в текстах, а також хронологічною віддаленістю сценаріїв [3, с. 98], важливим є виявлення особливостей когнітивних процедур, що пов'язують матеріальні мовні знаки і моделі міжіндивідуальної, соціальної та міжкультурної взаємодії [3, с. 99].

На думку О. С. Колесника універсальною видається схема, згідно якої мовні категорії та структури постають більш-менш адекватними корелятами (зліпками, mappings) з попередньо існуючого концептуального простору (у нашому випадку – міфологічного простору). Тому взаємодія міфологічного простору і створюваних мовними особистостями картинами світу відзначається певним універсалізмом. Міфологічні концептуальні

структури розглядаються як основа концептуалізації [1, с. 114]. Тому виділяють декілька принципів, за якими відбувається зазначений процес.

За принципом наближеності (proximity) щільно розташовані у просторі референти, або сигніфікати, що перебувають у тісній кореляції, утворюють категоріальні кластери – базові локуси міфологічного простору і модельованих на його основі картин світу, а також їх підсистеми [2, с. 154].

Принцип подібності (similarity) реалізується в ході вторинної категоризації (переосмислення змісту міфологічного простору, навмисного творення вторинних міфів) у вигляді суб'єктивного об'єднання сигніфікатів і референтів на основі певних спільних (нібито спільних) ознак [2, с. 159].

Принцип завершеності (closure) окреслює тенденцію людської психіки «добудовувати» відсутні конструктивні елементи об'єкту з опорою на контекст. Зазначений принцип є основою метонімічного переосмислення й номінації концептів-міфологем [2, с. 167].

Принцип «тривалості» (continuity) характеризує здатність людської психіки уявляти/передбачати неперервність буття предметів і процесів навіть за умови відсутності емпірично-чуттєвих підтверджень [2, с. 170].

Згідно принципу невеликого розміру (principle of smallness), об'єкти меншого розміру частіше сприймаються як фігури, ніж великі предмети. Суб'єкти рівня системи (індивід і його психіка) орієнтовані на сприйняття й концептуалізацію об'єктів подібних, співмірних з антропоцентричним локусом рівнів (зокрема, МІФІЧНИХ ІСТОТ макро- і ката-рівнів, радше ніж СИЛИ, ЧАСУ, БЕЗОДНІ тощо). Наявні когнітивно-категоріальний і семіотично-номінативний інвентарі ЛЮДИНИ як системи не здатні адекватно відобразити моделі сценаріїв поступу людства, визначених надсистемою (звідси – уявлення про ДОЛЮ, БОГІВ, ПОТОЙБІЧЧЯ тощо) [2, с. 174].

У широкому розумінні, елементи міфологічного простору розглядаються як чинники, що створюють ґрунт і навколо котрих структурується отриманий в ході когнітивних практик досвід. Вербально втілені елементи міфологічного простору, що набувають специфічних смислів у варіативних контекстах, розглядаються як основа «проектованої реальності» (у термінах Р. Джекендоффа) [4, с. 81]. У той час як концептуалізація потенційно охоплює необмежену кількість явищ, процесів і об'єктів, система мови накладає на неї певні обмеження, а значення мовних одиниць становлять своєрідні підказки у процесі ментального конструювання.

Отже, з лінгвокогнітивної точки зору міфологічний простір слугує для перетворення простих просторових термінів на інтелектуальні вирази мови, які досягаються розумом і, обмежені системою мови, здатні до вербалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колесник О.С. Міфологічний простір крізь призму мови та культури : Монографія / О. С. Колесник. – Чернігів : РВВ ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, 2011. – 312 с.
2. Колесник О. С. Мовні засоби творення міфологічної картини світу: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних британських художніх творів жанру фентезі) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Олександр Сергійович Колесник. – Київ, 2003. – 300 с.
3. Левицький А. Е. Повторна категоризація як механізм сприйняття нечітких сутностей / А. Е. Левицький // Мова. Культура. Комунікація : Семіосфера у динаміці : Матеріали II-ї Міжнародної наукової конференції. – Чернігів : ЧНПУ ім. Г.Г. Шевченка, 2011. – С. 98– 100.
4. Лисюк Н. А. Міфологічний хронотоп / Лисюк Н. А. – К. : Український фітосоціологічний центр, 2006. – 200 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.В. Димитренко

ФРАНЦУЗЬКИЙ ЖІНОЧИЙ ТЕКСТ ЯК ЛІТЕРАТУРНА ЗМІСТОФОРМА: ГЕНЕЗИС, ХАРАКТЕРНІ РИСИ, СИСТЕМА ОБРАЗІВ

У статті розглядаються домінантні характерні риси творення французького жіночого тексту другої половини ХХ ст. Особлива увага приділяється впливу соціуму періоду другої половини ХХ ст. та передумови їх виникнення.

Ключові слова: автобіографічний роман, жіноча проза, письмо, фемінізм.

The article addresses to the dominant characteristic features of the French female text creation of the second half of the 20th century. Attention is paid to the influence of society of the the 20th century and its preconditions for their emergence.

Key words: autobiographical novel, women's prose, writing, feminism.

У період другої половини ХХ ст. французька література, як літературно-естетична даність, досягнула такого рівня розвитку, що переросла творчі вітчизняні кордони і поширила свій вплив на розвиток світової літературної традиції в цілому, що і зумовило мету даного дослідження – розкриття специфіки творення жіночих образів як художнього феномена у романістиці письменників того періоду, що забезпечує усвідомлення його своєрідності та унікальності. Дослідженням такого явища є літературознавці Є. Уварова, Л. Андрєєва, Н. Михальська, Д. Наливайко.

Література ХХ-го ст. так чи інакше пов'язана із соціумом, різноманітними явищами суспільного життя. Не є виключенням даного явища і розвиток французької літератури цього періоду, характерною ознакою якої стає той факт, що кожна третя книга в сучасній Франції написана жінкою. Однією з передумов даного літературно-естетичного явища дослідники відзначають і ряд соціокультурних передумов.

Саме у другій половині ХХ ст. Франція стає осередком пробудження жіночої самосвідомості, що приводить до відродження жіночого руху, який поширюється у країні саме в період гострої соціальної активності суспільства.

Країна вступила в період своєї інтелектуальної модернізації, наслідком чого стали соціальні хвилювання. У цей час в масі соціальних вибухів відбувається виокремлення та консолідація жіночого руху. В умовах соціальної кризи шістдесятих рр. ХХ ст. у Франції відбувається пробудження жіночої самосвідомості. Починається новий виток в історії жіночого руху, який проходить своє становлення як соціально-політична теорія. Це було зумовлено підйомом соціальної активності працюючих жінок, кількість яких значно зростає за останнє десятиліття. Змінюються соціальні пріоритети жінок та їх імідж. Відмовившись від ролі дружини-домогосподарки і помічниці чоловіка, жінка прагнула до самовираження, соціального визнання.

Жіночий рух як рівноправний суб'єкт суспільної свідомості зосереджує увагу на найбільш гострих та актуальних соціальних, політичних та економічних питаннях. Більшість жіночих угруповань та клубів є політизованими, вони беруть участь у політичних диспутах, що проходять майже щодня на університетських зустрічах поза аудиторіями, які в своїй більшості були притулком для ліво-радикально спрямованої молоді, ідеї та погляди якої підтримують жінки [2, с. 272].

Жіночий рух протягом шістдесятих років ХХ ст. набув нового смислового змісту і розширив свої пріоритети. Це пов'язано з тим, що сформувалась нова система цінностей і ідеалів, в умовах якої розвивається феміністична теорія, що спирається на громадянські, демократичні права. Змінюються родинні взаємини, проходить формування нової моделі сім'ї і поведінки жінки.

Основною філософською позицією жіночого руху стають ідеї екзистенціалізму, які ставили в центр людського існування питання свободи вибору та відповідальності кожного за своє власне життя.

Так що ж таке – «французька жіноча проза»? Про що пишуть письменниці-француженки? Про життя жінки, її цінності, прагнення, бажання, мрії, любов, мету, місце чоловіка в ньому тощо. Це завжди література почуття і твір, який носить найчастіше автобіографічний характер [4, с.368].

Така тенденція у французькій літературі з'явилась ще наприкінці ХІХ століття, коли жінки-письменниці, серед яких першою була Ж. Санд, почали заробляти собі на життя написанням книг. Їх твори друкувалися, і вони досягали визнання у чоловічому літературному середовищі. Саме автобіографічний жіночий твір віддзеркалює певний етап розвитку суспільства через індивідуальність творчої особистості жінки-письменника. В такому разі автобіографічний твір, написаний жінкою, демонструє не тільки її творчу особистість, але й її світосприйняття, її цінності як представниці жінок у суспільстві.

Характерним для цього різновиду роману є зображення особистісних подій з життя авторки, що надає змогу простежити особливості гендерного розвитку французького суспільства відповідної епохи. У французьких жіночих автобіографічних романах ХІХ-ХХ століть яскраво вимальовується особливе, нестандартне, тобто нечоловіче сприйняття суспільних реалій, жіноче ставлення до себе, до чоловіків і до супутніх подій. За визначенням літературознавчої енциклопедії "автобіографія – літературно-документальний жанр, головним героєм творів якого вважається сам автор [3, с.18-19].

Гендерні ознаки промовисто проявляються саме в автобіографічних романах, адже жіночі оціночні характеристики свого минулого дозволяють проаналізувати події і дії авторки як факти, реалії тогочасного суспільства. Розгляд ставлення до життя жінки-оповідача як особи вже досвідченої передає стан гендерного розвитку сучасного суспільства. Французький жіночий автобіографічний роман ХХ-го ст. може слугувати відбиттям гендерних реалій суспільства свого часу, віддзеркаленням гендерних особливостей на рівні будови роману, так само як і на рівні мовлення. Жінка-автор використовує різноманітні прагматичні засоби, аби читач побачив її минуле життя її очима.

Отже, французький жіночий автобіографічний роман фіксує зацікавленість часу до особистісного і конкретного, спрямованого на сутність жіночої особистості. Гендерний аспект проявляється не тільки в мовних засобах і прийомах, але й у сюжетно-композиційній будові автобіографічного роману. Вивчення образу автора дозволяє досліднику на прикладі автобіографічного героя-жінки і оповідача простежити не тільки становлення автора-жінки як творчої особистості, але й виявити гендерні особливості її письма через форму оповіді й лінгвостилістичні засоби. У свою чергу, жіноче письмо відображає певний етап розвитку суспільства й еволюцію гендерних відносин у ньому.

Сучасна жіноча проза активно заявила про себе в кінці 1960-х років ХХ століття. Жінки почали писати про себе, про суспільство, вести активну суспільну і літературну діяльність. Виокремлення "жіночої прози" в контексті сучасної французької літератури пояснюється декількома напрямками: автор – жінка, головна героїня – жінка, проблематика так чи інакше пов'язана з жіночою долею. Важливим є і погляд на оточуюче середовище з жіночої точки зору, з урахуванням особливостей жіночої психології. Таким чином, жінка виступила головною діючою особою, а не тільки провідником авторської ідеї. Основна тематика жіночої прози охоплює проблеми сім'ї, контрасту дитинства і дорослого життя, пошуку втраченого щастя, смислу життя, зв'язку особистості й суспільства, проблеми "маленькою людини". Французький жіночий автобіографічний роман поєднав у собі визначення жіночої літератури, де гендер відображається на письмі, визначення жіночого письма, де вирізняється жіночий стиль письма, а зміст взято з жіночої автобіографії. На думку М. Бахтіна – це "єдиний ще не готовий жанр, який досі розвивається" [1, с. 105].

Отже, жіноча проза – це текст, у якому жінка «має напрям «від себе», прагне проартикулювати свій досвід» (О. Забужко). Цей текст вирізняється максимальною

відкритістю, сповідальністю, емоційністю, вразливістю і водночас нещадною іронією, що часто межує з сатирою й сарказмом, спрямованою, здається, передусім на чоловіків. Однак чоловічий образ, створений жінками, дає не менше інформації і про самих жінок [5, с. 83].

Відтак, нестабільність французького суспільства другої половини ХХ ст., зміна суспільного устрою і ціннісних орієнтацій віддзеркалюються у французькій жіночій прозі, особливо у жіночому романі, який часто носить автобіографічний характер. Жінки не залишаються осторонь, і кількість письменниць зростає, а їх сміливість народжує на світ високомайстерні твори.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бахтин М. М. Эпос и роман (О методологии исследования романа) / Михаил Михайлович Бахтин. – С.-Пб. : Азбука, 2003. – 304 с.
2. Бовуар С. де. Трансатлантический роман. Письма к Нельсону Олгрёну. 1947-1964 / Симона де Бовуар. – М. : Искусство, 2003. – 616 с.
3. Літературознавча енциклопедія у II томах, автор-укладач Ковалів Ю. І., – Київ : Вид. центр «Академія», 2007. – 21с.
4. Французская литературная сказка XVII-XVIII веков / пер. с фр.; вступит. ст., состав и коммент. А. Строева; илл. А. Андроновой. – М.: Худож. лит., 1990. – 720 с.
5. Харчук Р.Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період: навч. посіб / Р. Б. Харчук. – 2-ге вид., стереотип. – К. : РЦ «Академія», 2011. – 287 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.М. Самарін

УДК 81'42:82-31

Яким І.В.

ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ВЛАСНИХ НАЗВ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

У статті розглядаються головні функції власних назв та їх поліфункціональність. Подається значення виконуваних онімами функцій в творенні індивідуального стилю автора.

Ключові слова: ономастикон, референт, поліфункціональність, онім, текстова скрепа.

The main features of proper names and their multifunctionality are considered in the article. The value of the functions performed by the ones in the creation of the individual style of the author is given.

Key words: onomasticon, referent, multifunctionality, onym, text scrapbook.

У сучасній лінгвістиці динамічно розвивається наукове опрацювання особливостей онімотворчості окремих письменників. Зростання зацікавлення авторськими власними назвами пояснюється тим, що їх вибір, використання та внутрішня форма належать до характеризуючих, стрижневих елементів творчості письменника.

Численні іменні новації автора – яскрава ознака його ідіостилу. Структура власної назви, її варіативність та характерні особливості дають підстави говорити про індивідуальний онімний стиль автора та особливості його онімної творчості. Саме власні назви є тим вагомим елементом авторських мовних засобів, що дає змогу об'єктивно оцінити авторське бачення тексту, персонажів, дійсності, його мовну картину світу та ідейно-смысловий рівень твору. Ці моменти відкривають широкі дослідницькі перспективи щодо ряду невирішених питань та аспектів, попри доволі велику кількість ономастичних публікацій.

Власні назви як складники художнього тексту вивчаються в рамках літературної ономастики. Як свідчить аналіз лінгвістичної літератури, донині не існує спільної думки щодо кількості функцій, виконуваних онімами в художньому творі.

Сучасні розвідки у вказаному напрямі представлені фундаментальними працями таких вітчизняних лінгвістів, як В. М. Калінкіна, Л. О. Белея, Ю. О. Карпенка, М. Р. Мельник, аналізом онімної лексики різних літературних жанрів та письменників у роботах І. І. Ільченко, О. Д. Петренко, Е. В. Боевої, С. Н. Бук, Т. І. Крупеньової та інших. Проте питання культурної площини власних назв у художніх творах все ще потребує ґрунтовного вивчення.

Номінативна функція власних назв пов'язана з їхньою участю в референтній номінації: онім стає для читача «ідентифікатором» референта [2, с. 17]. Зміст власної назви співвідноситься з тим уявленням про референт, що є її постійним супутником.

Характеризувальна функція власних назв полягає в об'єктивації, «унаочненні» ознак референта і базується, насамперед, на непрямій номінації об'єкту [1, с. 10].

Інформативна функція власних назв дозволяє мовцям через означення усвідомити накопичені знання. Інформативність будь-якої мовної одиниці загалом і власної назви зокрема, – «це міра змісту цієї одиниці у певній реалізації»[1].

Художньо-стилістична функція власних назв полягає в тому, що в художній літературі процес добору власних назв на позначення різних референтів пов'язаний з індивідуальним стилем автора та обумовлений жанром художнього твору [2, с. 31].

Текстотвірна функція власних назв полягає в тому, що вони у художньому творі виконують функцію «текстової скрепи» [3, с. 108] як на формальному рівні – шляхом повторення оніма, так і на рівні семантичному – шляхом посилення на постійні референти, між якими існують певні типи зв'язків.

Таким чином, у художньому тексті власні назви набувають ознаки поліфункціональності. Референтна функція полягає у вказівці на референт, характеризувальна – в репрезентації однієї або декількох із його ознак. Завдяки інформаційній функції активується цілісний комплекс ознак референта, тобто вся інформація, надана про нього в тексті. Художньо-стилістична функція пов'язана з ідентифікацією жанрово-стилістичних властивостей художнього твору. Текстотвірна функція власних назв синтезує всі попередні функції: власні назви здатні відігравати роль формального й семантичного ядра тексту, текстової скрепи. Тим самим власні назви сприяють організації інформації у художньому тексті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гальперин И. Р. Информативность единиц языка. // Москва: Выс. шк., 1974. – 175 с.
2. Фоякова О. И. Имя собственное в художественном тексте.// Ленинград: Ленинградский ордена Ленина и ордена Трудового Красного Знамени государственный ун-т, 1990. – 104 с.
3. Співак С. М. Власна назва в композиційно-смісловій структурі віршованих текстів американської поезії: комунікативно-когнітивний підхід: автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 // Київ. нац. лінгв. ун-т. Київ, 2004. – 19 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.В. Димитренко

ГЕНДЕР ЯК СКЛАДОВА КОМУНІКАТИВНОГО СТИЛЮ ПЕРСОНАЖІВ АНГЛОМОВНИХ ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ

У статті розглядається комунікативний стиль персонажів англійських драматичних творів з гендерного аспекту.

Ключові слова: гендер, комунікативна поведінка, стиль, комунікація.

The article deals with the communicative style of characters in British and American dramatic works with a gender aspect.

Key words: gender, community behavior, style, community.

Гендер визначається як компонент колективної та індивідуальної свідомості, що позначає комплекс соціальних, культурних і психологічних явищ, співвідносних зі статтю індивіда, і розглядається сьогодні як важлива соціокультурна категорія, що зумовлює мовлення людини, її поведінку та ставлення до мовлення представників протилежної статі. Комунікативна поведінка детермінується соціально-статусною складовою, вбирає в себе норми та традиції спілкування, відображує комунікативну свідомість, що генералізуються у мовній пам'яті, а також виявляє девіаційні відхилення від них, які є проявами мовної особистості та елементами її індивідуальності [2, с. 63].

Стать комуніканта, у свою чергу, є однією із соціально-статусних характеристик, що впливає на вибір певних мовних і мовленнєвих засобів у процесі спілкування [4, с. 18].

Американська та британська соціолінгвістична традиція аналізу розбіжностей у мовленні чоловіків і жінок свідчить про те, що вживання певних фонетичних і граматичних варіантів має відмінності, зумовлені статтю людини [3, с. 114]. Історично соціокультурні відмінності у стилях спілкування чоловіка та жінки фіксувалися в антропології та етнографії [1, с. 150–155].

Розмежування на базі біологічно-статевих відмінностей, як і саме поняття гендер, виникає на тлі руху політкоректності, що виступає проти сексизму в мові. Теорії субкультур, представники якої стверджують, що мовлення жінок та чоловіків відрізняється завдяки тому, що вони виховуються та існують у різних субкультурах; фемінізму, де постулюється ідея, що жіноче мовлення сприймається як відхилення від норми чоловічого мовлення та відрізняється від останнього тому, що мова є продуктом, створеним чоловіками для чоловіків; та постмодернізму, коли з'являється діяльнісний підхід, відповідно до якого мовець обирає певні лінгвальні засоби для створення власного іміджу, а у центр уваги потрапляє і чоловіче мовлення [5, с. 221].

Американська та британська соціолінгвістична традиція аналізу розбіжностей у мовленні чоловіків і жінок свідчить про те, що вживання певних фонетичних і граматичних варіантів має відмінності, зумовлені статтю людини [4].

Окрім того, спільним висновком зазначених розвідок є констатація факту, що жінки демонструють різке зниження кількості ненормованих мовних варіантів при переході до офіційної ситуації спілкування. Сучасні розвідки у сфері гендерних розбіжностей мовлення охоплюють як реальну комунікацію, так і художній дискурс [5, с. 16].

Чоловічий та жіночий стилі комунікативної поведінки мають суттєві відмінності як у методиці добору та використання лексико-стилістичних засобів, синтаксичних структур, мовленнєвих актів, так і у сфері тактико-стратегічного оформлення процесу комунікації, про що свідчать численні розвідки, виконані на матеріалі англійської мови [2, с. 23].

Отже, жіночий стиль характеризується детальним доббором лексичних засобів і способів вираження, високим рівнем емоційного забарвлення реплік та невербальних засобів, частими змінами евалютивного компонента мовлення, прямими запитамі розгорнутої відповіді, високим рівнем чутливості до способів та засобів вираження думки

співрозмовником. У свою чергу, стиль чоловіків відзначається частими спробами реалізації тактик і стратегій зміни тематики спілкування, підміни понять, небажанням прямої кооперації, відсутністю ретельної оцінки ситуативного компонента мовлення та відповідної фільтрації мовлення, включаючи широке вживання вульгаризмів і лексики сексуальної тематики. Також необхідно зазначити, що чоловічий комунікативний стиль є більш агресивним, домінантним і спрямованим на гальмування комунікативних інтенцій співрозмовника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Вид. центр «Акад.», 2004. – 344 с.
2. Белая Н. В. Гендер как фактор социальных отношений в английской, американской и русской лингвокультурах : Автореферат диссертации ... (10.02.19...) / Белая Наталия Викторовна; Воен. ун-т. – Москва, 2009. – 18 с.
3. Карасик В. И. Языковые ключи : монография / Карасик В. И. – М. : Гнозис, 2009. – 409 с.
4. Протасова Е. Ю. Функциональная прагматика: вариант психолінгвістики или общая теория языкознания? / Е. Ю. Протасова // Вопросы языкознания. – 1999. – №1. – С. 142–155.
5. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі / Л. В. Солощук. – Харків : Константа, 2006. – 300 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.А. Зуброва

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ПРИЧИНИ МІГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розглядаються причини міграційних переміщень української молоді, виділено основні мотиви молодіжної міграції.

Ключові слова: молодіжна міграція, мотиви міграції, причини міграції.

The article deals with the causes of migration displacement of Ukrainian youth, outlines the main motives of youth migration.

Key words: youth migration, migration motives, causes of migration.

Проблеми міграції молодого населення нашої держави останнім часом усе більше занепокоюють учених та дослідників. Про зростання проблеми міграції молоді свідчать, наприклад, дані Eurostat, відповідно до яких частка осіб віком від 15 до 24 років у загальній кількості мігрантів до країн Європейського Союзу протягом останніх 15 років має переважно зростаючу тенденцію [6, с. 86]. Еміграція зазначеної соціально-демографічної групи за кордон відчувається у погіршенні демографічної ситуації, зниженні чисельності робочої сили в країні і при цьому означає «відтік мізків» (утрату цінного потенціалу нашої держави в особі перспективних фахівців, котрі мають сучасну освіту, здатні працювати в глобальному інформаційному середовищі), а відтак актуальною є потреба осмислення причин, мотивів міграції молодих людей з України для розуміння того, як необхідно вибудовувати державну політику для збереження трудового потенціалу держави, зокрема молоді.

Проблему міграції молоді розглядали у своїх роботах О. Блинова, І. Ковалик, І. Романенко, В. Черба [1, 2, 4, 5].

Метою статті є окреслення основних груп причин і мотивів, що зумовлюють міграційні переміщення молоді.

Міграція є одним з важливих соціально-економічних показників розвитку країни. Вона має здебільшого добровільний характер, але формується безпосередньо під впливом різних чинників, котрі й сприяють переміщенню населення із країн з несприятливою соціально-економічною ситуацією до країн з кращими умовами життя [4, с. 28].

Сама процедура переміщення людини з однієї території на іншу не завжди є домінуючою в її свідомості. У першу чергу, переважають саме мотиваційні компоненти й чинники впливу на прийняття рішення. Реакція людей на ту чи іншу соціально-економічну ситуацію може сформувати у населення певні міграційні установки. Людина, виступаючи суб'єктом міграційного процесу і приймаючи рішення відносно того чи іншого сценарію своєї поведінки, дуже часто розглядає можливість зміни місця свого постійного перебування. Мотиваційні установки формують певний тип міграційної поведінки потенційного мігранта, впливаючи на рішення особи змінити місце проживання – добровільно чи примусово [4, с. 29].

В основі міграції зазвичай знаходиться певна соціально-економічна, політична, релігійна або культурна невдоволеність індивіда та, як наслідок, необхідність в задоволенні цієї потреби [1, с. 199]. Існують такі групи мотивів молодіжної міграції: прагнення до «кращої долі»; намір індивіда поліпшити своє матеріальне та (або) соціальне становище; міграція як результат прагнення більш повно реалізувати свій творчий або інтелектуальний потенціал – один з типів «витоку мізків», прагнення опинитися ближче до джерел знання; міграція з міркувань безпеки; сімейно-шлюбні відносини, об'єднання з близькими; міграція за політичними мотивами [4, с. 30].

Аналіз наукових публікацій вітчизняних учених, присвячених проблемам міграції молоді дозволяє всі причини міграційного процесу умовно розподілити на чотири групи [2, с. 118]:

1. Економічні: низька заробітна плата, низький рівень життя населення, високий рівень безробіття, дисбаланс на ринку праці між попитом та пропозицією на робочу силу,

погані умови праці, економічна нестабільність, диспропорція економічного розвитку регіонів.

2. Соціальні: неякісна система освіти, недоступна / неякісна система охорони здоров'я, відсутність можливостей для професійної самореалізації.
3. Політичні: нерозвиненість демократії, політична нестабільність, корумпованість владних структур, загроза безпеці життєдіяльності.
4. Екологічні: забруднене навколишнє середовище, низька якість питної води та їжі.

Щодо причин української молодіжної міграції, то найчастіше молоді люди називають три основних причини, що зумовлюють їх міграційний вибір: економічні, фінансові, соціально-культурні. Набагато рідше вони вказують на політичні й національні причини. На формування міграційних настанов української молоді впливають передусім фінансові причини: впевненість в тому, що за кордоном вони зможуть заробляти більше. Такої думки дотримуються 51,5% молодіжного контингенту. Про вплив економічних причин (відсутність фінансування галузі, в якій працюють молоді українці, безперспективність економіки країни в цілому, високий рівень безробіття, дисбаланс на ринку праці між попитом та пропозицією на робочу силу) свідчать 48,5% української молоді. Рідше вони називають соціально-культурні причини (кращі умови життя, вищий рівень культури, можливості для самореалізації тощо). Про їхній вплив на формування міграційних настанов та планів говорять ще 39,7% молодих українців. Про можливості кар'єрного зростання згадують 23,5% цього контингенту, ще 17,6% молоді вказують на вплив сімейних причин (за кордоном проживають їх родичі) на їх міграційний вибір [3, с. 28].

Не менш важливим мотивом для української молоді, що спонукає її емігрувати за кордон є бажання отримати освіту іноземного зразка. Це перш за все зумовлено рядом переваг, котрі мають іноземні ЗВО, серед них: безкоштовні місця для талановитої молоді; наявність знижок на контрактні місця; престижність; розвинена наукова, матеріально-технічна база; широкий вибір спеціальностей і напрямів підготовки; баланс теорії й практики; надання можливості подальшого працевлаштування [5, с. 70].

Тож, до основних причин, котрі спонукають українську молодь до міграційних переміщень, можна віднести: низький рівень заробітної плати; високий рівень безробіття; економічну і політичну нестабільність; відсутність умов для самореалізації у межах власної держави; бажання отримати вищу освіту європейського зразка, з метою подальшого працевлаштування за кордоном; бажання мати високий рівень та якість життя (якісну освіту, власне житло, медичне, культурне обслуговування); національні відмінності у розмірах доходів від зайнятості; сімейно-шлюбні відносини, об'єднання з близькими.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блинова О. Є. Прагнення до професійної самореалізації та міграційна готовність сучасної молоді / О. Є. Блинова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – №39 (63). – С.199-204.
2. Ковалик І. І. Фактори впливу на міжнародну міграцію робочої сили / І. І. Ковалик // Стратегія розвитку України, економіка, соціологія, право: науковий журнал. – К.: НАУ. – 2012. – С. 114-120.
3. Міграційний профіль України 2016 [Електронний ресурс] / Міграційна служба України. – Режим доступу : <http://dmsu.gov.ua/images/files/>.
4. Романенко І. О. Статистичний аналіз трудової міграції : дис. ... канд. економ. наук: 08.00.10 / Ірина Олександрівна Романенко; Держ. вищ. навч. закл. "Укр. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". – Київ, 2015. – 214 с.
5. Черба В.М. Причини освітніх міграцій українських студентів за кордон / В. М. Черба, Г. Д. Тоболь, Д. В. Мушкаторова // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 12. – С. 68-72.
6. Шиманська К. В. Гендерна структура української еміграції: сучасні тенденції, трансформації та соціально-економічні наслідки / К. В. Шиманська // Науковий

Рекомендує до друку науковий керівник професор І.В. Шапошникова

УДК 159.9.072.43

Бодик М.О.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

В статті розглядаються теоретичні відомості та результати дослідження, присвячені вивченню творчого самовираження особистості. Метою роботи є визначення творчого потенціалу та психотипу особистості, а також теоретичне вивчення факторів творчого самовираження.

Ключові слова: потенціал, особливості людини, майбутня професія, психотип, якості людини.

The article deals with the theoretical information and the results of the research devoted to the study of creative self-expression of a person. The aim of the work is to determine the creative potential and psycho-personality, as well as the theoretical study of the factors of creative self-expression.

Key words: potential, features of the person, future profession, psychotype, qualities of the person.

Творчість – це діяльність, завдяки якій народжується нова матеріальна чи духовна цінність для людини. Розуміння творчості і розвитку творчого потенціалу є актуальною темою для сьогодення. Самовираження – потужне джерело позитивних емоцій, натхнення і відмінний спосіб розрядки, що дає вихід накопиченої негативної енергії.

А. Маслоу вказував, що у людей які мають творчі здібності психологічне "Я" більше "Я" тілесного. Він розглядав творчість як універсальну функцію людини, яка допомагає в самовираженні, здатність до творчості є вродженою і не вимагає спеціальних талентів [3, с 14].

За А. Ребером «самовираження» розуміється як відображення зовні своїх внутрішніх почуттів, переконань, установок, будь-яку поведінку, яка здійснюється для чистого задоволення індивіда, особистісну форму активності, що формується і розвивається у спілкуванні і діяльності [1, с 5].

Творчість, як вважає Я. Пономарьов, – надзвичайно широке поняття. У своїх дослідженнях природи творчості і самовираження особистості Пономарьов виділяє три підходи. При першому підході творчість розглядається як діяльність людини, яка творить нові цінності, що мають суспільну значимість. При другому підході творчість пов'язується з діяльністю людини, спрямованою на самовираження, самоактуалізацію особистості. При третьому підході творчість розглядається як процес вирішення задач.

Для дослідження цієї теми потрібно враховувати деякі аспекти:

- По перше до якого психотипу відноситься досліджуваний, тому взята методика академіка Є.О. Клімова «Визначення типу майбутньої професії». Клімов виділяє 5 психотипів: людина – природа, людина – техніка, людина – людина, людина – знакова система, людина – художній образ.
- По друге який творчий потенціал досліджуваного, тому обрана методика Є. І. Рогова «Ваш творчий потенціал». Особистість може мати високий творчий потенціал але через невпевненість у собі і своїх силах не самовиражається або не розвиває свою творчість. Тому для розуміння яким рівнем творчого потенціалу

володіє людина взята методика Є. І. Рогова. Творчий потенціал, за методикою, буває: значний, нормальний і невеликий. Ця методика також враховує виявлення рівня таких здібностей: межі допитливості, віру в себе, постійність, амбіційність, зорову пам'ять, слухову пам'ять, прагнення бути незалежним, здатність абстрагуватися, здатність зосереджуватися.

Емпіричне дослідження було проведено на підприємстві. У дослідженні прийняли участь співробітники у кількості 30 осіб. За періодизацією Еріксона вони поділяються на молодих (11 осіб) віком від 19 до 25 років і дорослих (19 осіб) віком від 25 до 60 років. З них 18 чоловічої і 12 жіночої статі.

Під час проведення дослідження ми аналізували отримані результати, що дозволило нам виявити наступний розподіл даних: у досліджуваній групі молодих респондентів переважає значний творчий потенціал (54%) і нормальний творчий потенціал (36%). У досліджуваній групі дорослих респондентів переважає нормальний творчий потенціал (58%) і значний творчий потенціал (36%). Це може бути пов'язано з тим що з віком респонденти дорослої групи працюючи на рутинній роботі, втрачають бажання творчо виражатися і просто плывуть течією. Молоді респонденти намагаються творчо виражатися і їх творча активність знаходиться у пошуку себе і свого шляху. Також варто відмітити, що у респондентів молодшої групи переважає психотип людина художній образ (27%) і людина знакова система (27%). Натомість у респондентів дорослої групи переважає психотип людина техніка (47%) і людина художній образ (21%). Це пояснюється тим, що молоді займають більш творчі або соціально орієнтовані посади, а дорослі займають більш фізично затратні професії, творчі посади займають ті які працюють там вже достатню кількість часу. Варто відмітити, що в обох групах є змішаний психотип, у молодій групі респондентів (9%), у дорослої групі респондентів (16%). Пояснюється це тим, що як і молоді так і дорослі розвивають себе у різних напрямках і не зупиняються на досягнутому.

У досліджуваній групі молоді найбільший показник має якість – межі допитливості (2, 52), а найменший – прагнення бути незалежним (2, 18) і здатність зосереджуватися (2, 18). Показник допитливості найбільший, бо саме в цей період життя молоді особистості перебуваючи у стадії пошуку, прагнуть дізнатися і спробувати як можна більше. Прагнення бути незалежним має найменших показник це пояснюється тим, що молоді прагнуть бути незалежними але через невміння або незнання потребують підтримки близьких. Здатність зосереджуватися також має найменший показник через те, що у даний віковий період особистість пізнаючи нову для себе інформацію легко переключається на щось інше і тим самим недостатньо зосереджується.

У досліджуваній групі дорослі найбільший показник має зорова пам'ять (2, 89), а найменший показний має прагнення бути незалежним (1, 89). Якість зорової пам'яті має найвищий показник, бо з віком особистість розвиває в собі ті якості, які вважає за потрібні, а зорова пам'ять це один з важливих аспектів, завдяки якому ми можемо не пам'ятати як називається річ але пам'ятати як вона виглядає. Показник якості прагнення бути незалежним найменший, це пояснюється тим, що ця група респондентів не хоче покладатися тільки на себе, особистість вже знає як робити усе самому і як це важко, тому потребує підтримки.

Проаналізувавши обидві групи респондентів за якостями ми виявили, що показники майже не відрізняються, на відміну від показників таких якостей як: зорова пам'ять, слухова пам'ять, прагнення бути незалежним, здатність зосереджуватися – відрізняються. Почну з показників якостей зорової та слухової пам'яті, як ми бачимо у дорослої групі респондентів зорова пам'ять (2, 89) вища ніж у молодій групі респондентів (2, 45), а слухова пам'ять навпаки у дорослої групі респондентів (2, 11) нижче ніж у молодій групі респондентів (2, 31), це пояснюється тим, що молода група респондентів тільки починає розвивати свої якості і ще не до кінця розуміє які будуть більш необхідні у цій сфері, а доросла група респондентів, особливо ті особистості які звикли працювати у гучній обстановці розвили в собі зорову пам'ять. Прагнення до незалежності також різняться, у молодих респондентів цей показник вище, тому що вони хочуть спробувати все самі, хоч і потребують підтримки, а

доросла група респондентів знає, що може покладатися на колег або близьких людей, хоча іноді прагнуть зробити щось самотужки. Показники такої якості як здатність зосереджуватися різняться по причині того, що молоді більш непосидючі і можуть не доробляти щось до кінця і починати нове, а дорослі завершають поставлену задачу до кінця і не відволікаються на незначні зовнішні чинники.

Проаналізувавши публікації, що стосуються творчого самовираження особистості, робимо висновок про те, що це питання є досить актуальним і цікавить багатьох сучасних дослідників. Однак більшість опублікованих статей мають теоретичні дані і базується на вузькому колі досліджень. Отримані дані при нашому дослідженні говорять про те, що у респондентів в основному нормальний і значний творчий потенціал, хоча при опитуванні простежувалась невпевненість і віра в невеликий творчий потенціал. Також ми виявили, що у молодих респондентів творчий потенціал має більші показники ніж у дорослих респондентів, ми пов'язуємо це з більшими показниками допитливості, віри в себе і амбіціями молодих респондентів. Натомість у респондентів дорослої групи ми виявили більший показник нормального творчого потенціалу, ми пов'язуємо це з тим, що респонденти мають більші показники за такими якостями: як зорова пам'ять і здатність зосереджуватися. Стосовно психотипу особистостей, ми виявили, що у дорослої групи респондентів більші показники за психотипом людина-техніка, а у молодій групі респондентів найбільші показники за психотипами людина-художній образ і людина-знакова система, які мають однакові показники. Саме тому сфера творчості потребує поглибленого вивчення для створення більших можливостей і простору для самовираження творчих особистостей і для виявлення цих творчих здібностей у особистостей. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у поглибленому аналізі особистостей і факторів їх творчого самовираження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко А. Є. Сучасні підходи до розуміння феномену самовираження особистості. Збірник наукових праць: Київ, 2010. Вип. 14. Кн. 2. С. 3-10.
2. Рогов Є. І. Настільна книга практичного психолога: учбовий посібник. Москва, 1999. Кн. 2. С 7-9.
3. Психологія творчості: часопис наукових праць та творчих робіт / Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, кафедра прикладної психології. Черкаси, 2013. 331с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.О. Цілінко

УДК 364.4: 316.614.5: 352.07

Бондар А.С.

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ СІМ'Ї В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

У статті узагальнюється досвід організації надання соціальних послуг сім'ї в об'єднаних територіальних громадах. Розглянуто особливості моделей, що запроваджені, виявлено обмеження, що не дозволяють людям в сільській місцевості реалізувати право на соціальні послуги, доведено необхідність використання потенціалу соціального партнерства

Ключові слова: соціальні послуги сім'ї, модель надання соціальних послуг, об'єднана територіальна громада, соціальне партнерство

The article is devoted to summarizing the experience of organizing the provision of social services to the family in a united territorial community. Features of existing models for the organization of the provision of services are considered. Restrictions on the implementation of the

right of villagers to receive social services have been identified. The need to harness the potential of social partnerships has been proven.

Key words: social services to the family, model for the provision of social services, united territorial community, social partnership

Політика децентралізації влади зумовлює необхідність реформування адміністративної системи, проведення соціальних реформ. На протязі останніх п'яти років відбувається утворення об'єднаних територіальних громад. Здійснюється активний пошук моделей організації надання соціальних послуг сім'ї з метою забезпечення сталого людського розвитку, зменшення рівня бідності та підвищення соціальної захищеності найбільш вразливих верств населення.

Мета статті: узагальнення досвіду організації надання соціальних послуг сім'ї в об'єднаних територіальних громадах

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо організації та забезпечення діяльності об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення та захисту прав дітей передбачається, що у структурі виконавчого комітету об'єднаної територіальної громади (ОТГ) має бути утворений структурний підрозділ (відділ/сектор) або покладено повноваження на відповідальних працівників виконавчого органу (фахівця із соціальної роботи), – «відповідальний підрозділ» або «відповідальна особа». Безпосереднє надання соціальних послуг мають забезпечувати надавачі соціальних послуг. Це можуть бути: територіальні центри соціального обслуговування, центри соціальних послуг, недержавні організації, що надають соціальні послуги, фізичні особи-підприємці [1].

На протязі 2017-2019 років відбулося запровадження пілотних проектів у ряді об'єднаних територіальних громад. Узагальнення досвіду показує, що в ОТГ виникли різні моделі організації надання соціальних послуг, які продовжують трансформуватися. Так, спочатку було передбачено, що робота з сім'ями з дітьми буде здійснюватися уповноваженим представником з питань захисту прав дітей. Через недостатність повноважень механізм було змінено: передбачено створення відповідального відділу. Наприклад, у Куцурубській ОТГ (Миколаївська область) створено відділ соціального захисту, захисту дітей та роботи з сім'ями як відповідальний суб'єкт, що забезпечує організацію надання соціальних послуг; у Верхнянській сільській раді ОТГ утворено відділ соціального захисту населення, передбачено посаду спеціаліста з питань захисту прав дітей.

Для надання соціальних послуг у Чаплинській ОТГ депутатами прийнято рішення про утворення комунальної установи «Центр соціальних послуг». Метою діяльності установи є сприяння у розв'язанні проблемних питань і надання соціальних послуг мешканцям громади, які перебувають у складних життєвих обставинах й потребують сторонньої допомоги. Штатним розписом передбачено 7 посад фахівців із соціальної роботи.

Протягом вересня-жовтня 2017 р. в рамках проекту «Посилення спроможності об'єднаних територіальних громад в наданні соціальних послуг», що впроваджується за фінансової підтримки Ради Європи, здійснено оцінку потреб Космацької ОТГ в соціальних послугах. У рамках вказаного дослідження виявлено такі проблеми: фактична відсутність в ОТГ соціальних закладів (суб'єктів, що відповідно до законодавства можуть надавати соціальні послуги); надання соціальних послуг покладене на сектор соціальної роботи з сім'єю, дітьми, молоддю та обслуговуванню на дому сільської ради, який згідно із законом належить до сфери управління наданням соціальних послуг, а не до сфери безпосереднього надання таких послуг; суттєве обмеження переліку соціальних послуг, доступних для мешканців громади (відсутність послуг посередництва, підтриманого проживання, соціальної реабілітації, соціальної адаптації, соціальної профілактики тощо); незадовільне та несистемне фінансування сфери надання соціальних послуг; відсутність належного кадрового забезпечення сфери надання соціальних послуг; утрудненість доступу до соціальних послуг для мешканців віддалених присілок села; відсутність інформації у органів місцевого самоврядування про реальні потреби мешканців ОТГ у соціальних послугах.

З урахуванням виявлених проблем започатковано надання підтримки об'єднаним територіальним громадам для посилення їх спроможності у забезпеченні мешканців якісними соціальними послугами, підвищення доступу до соціальної та комунальної інфраструктури громади, поліпшення охоплення послугами вразливих груп населення, наприклад, на це спрямовано проект «Надання соціальних послуг в громаді» (квітень 2019) [2]. У серпні-вересні 2019 року представленими 30 об'єднаних територіальних общин Одеської та Тернопільської областей взяли участь у тренінгах з підвищення кваліфікації персоналу підрозділів соціального захисту та підготовки трирічних планів розвитку соціальних служб [3].

У рамках проекту «Модернізація системи соціальної підтримки населення України», що впроваджується Міністерством соціальної політики за підтримки Світового банку, у вересні 2019 року у м. Києві відбувся семінар-тренінг «Сучасні підходи до адміністрування соціального захисту на рівні об'єднаних територіальних громад (ОТГ)». Він став завершенням першого етапу навчання для 40 пілотних громад. В рамках другого етапу навчальними заходами будуть охоплені усі створені об'єднані територіальні громади (951 ОТГ); під час восьми міжрегіональних семінарів-тренінгів буде поширено набутий досвід пілотного проекту та ознайомлено з основними засадами впровадження інтегрованої системи соціального захисту населення та захисту прав дітей; організацією надання комплексних соціальних послуг на базовому рівні [4].

Таким чином, узагальнення досвіду організації надання соціальних послуг сім'ї в ОТГ вказує на необхідність пошуку додаткових ресурсів для забезпечення права громадян на отримання соціальних послуг. Для вирішенні виявлених проблем доцільним є використання можливостей соціального партнерства

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про деякі питання діяльності об'єднаної територіальної громади щодо соціальної підтримки населення та захисту прав дітей / наказ Міністерства соціальної політики від 14.06.2018 № 890
2. <https://oda.odessa.gov.ua/news/vidkritta-proektu-nadanna-socialnih-poslug-v-gromadi>
3. <https://usif.ua/news/163>
4. <https://www.msp.gov.ua/news/17577.html?PrintVersion>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.В. Копилова

УДК 159.9.

Борщова Т.О.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ СТРАХІВ ДІТЕЙ З НЕПОВНИХ РОДИН

У статті висвітлюються результати проведеного емпіричного дослідження особливостей прояву страху у дітей з неповних родин.

Ключові слова: причини виникнення страхів, неповна родина, вікові особливості психіки дитини.

The article highlights the results of an empirical study of the features of fear in children from incomplete families

Key words: causes of fears, single-parent family, age characteristics of the child's psyche.

Наукові розвідки проблеми феномену страху показали, його вивченню приділяється надто мало уваги, у спеціальній психологічній літературі розкриваються лише окремі питання цієї проблеми, що не можна вважати достатнім. Особливу увагу слід приділити, на нашу думку, взаємозв'язку сімейного середовища та емоційної сфери дитини, оскільки від типу родини, стилю виховання, рівня благополуччя та морального клімату залежить

психологічне благополуччя наймолодших членів родини. На проблему страхів також мало звертають увагу в шкільних та дошкільних установах в аспектах діагностики та подальшої колекційної роботи.

Дослідженнями проблем, пов'язаними з дитячим страхом, займалися такі науковці: В. Бехтерев, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Захарова, К. Ізард, Н. Карпенко, Г. Костюк, Я. Коломінській, А. Кошелева, І. Кулагіна, В. Купер, В. Леві, В. Лебединський, О. Леонтьєв, М. Лісіна, Ю. Максимова, В. Мухина, А. Некрасова, Л. Обухова, Р. Овчарова, Е. Панько, М. Панфілова, К. Хорні, О. Хухлаєва, Т. Шишова, Т. Яничева та ін.

В свою чергу дослідженням сім'ї та її вплив на особистість дитини розглядали вітчизняні та зарубіжні автори. Е. Васильєва, Г. Варга, Р. Нойберт, В. Сатир та ін., досліджували етапи виникнення та розвитку родини. Розробкою типології родин та виокремлення її функцій займалися О. Антонов, І. Гребенніков, Ч. Гризицкіс, Е. Ейдемільлер, Н. Малярова, А. Харчев, Л. Шнейдер, В. Юстицький та інші науковці.

Метою шасої статті є висвітлення результатів дослідження особливостей проявів страху у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з неповних родин у порівнянні з дітьми з повних родин. Для досягнення поставленої мети у емпіричній частині дослідження використана психодіагностична методика: тест тривожності (Р. Теммл, М. Доркі, В. Амен). Тривожність була обрана для діагностики дитячих страхів саме тому, що такий вид тривожності, як особистісна тривожність є головним фактором формування страхів у дітей, вона являє собою базову рису особистості, яка формується і закріплюється в ранньому дитинстві. Вивчаючи рівень тривожності можливо спрогнозувати виникнення срахів.

У результаті кількісного аналізу були отримані наступні результати (див. табл. 1). На підставі отриманих даних обчислено загальний індекс тривожності по вибірці, що дорівнює процентному відношенню числа емоційно негативних виборів респондентів до загального числа малюнків.

Виявлено, що загальний високий рівень за індексом тривожності властивий дошкільнятам з неповної сім'ї (Індекс тривожності – 78,57%). Середній рівень тривожності у цілому властивий дошкільнятам з повної сім'ї (Індекс тривожності – 50%).

Таблиця 1.

**Результати показника загального індексу тривожності
у респондентів дошкільного віку (методика Р. Теммл, М. Доркі, В. Амен)**

Група	Рівень тривожності	Число емоційно негативних виборів	Індекс тривожності (%)	Рівень тривожності
Дошкільнята з повної сім'ї		13	50	Середній рівень тривожності
Дошкільнята з неповної сім'ї		11	78,57	Високий рівень тривожності

Це дає нам право стверджувати про зумовленість тривожності у значної частини дітей у зв'язку з типом сім'ї.

Для більш точної диференціації рівня тривожності респондентів у вибірках, був проведений аналіз у процентному співвідношенні цього показника. Таким чином, згідно даних викладених у таблиці 2 можна побачити, що високий рівень тривожності присутній у 12 досліджуваних з неповної сім'ї (60%). Це у 4 рази більше ніж кількість досліджуваних з високим рівнем тривожності у повній сім'ї – 3 респондента (15%).

**Розподілення показників за рівнем тривожності у дітей дошкільного віку
(методика Р.Темпл, М.Доркі, В.Амен)**

Рівень тривожності (%)	Дошкільнята з повних сімей		Дошкільнята з неповних сімей	
	Кількість респондентів	%	Кількість респондентів	%
Високий рівень	3	15	12	60
Середній рівень	15	75	8	40
Низький рівень	2	10	0	0

На нашу думку, це пов'язано з тим, що у дітей з неповних сімей більше причин, як суто психологічних, так і соціальних та матеріальних, що зумовлюють виникнення тривожності, оскільки як правило дитина у неповній родині не відчуває себе достатньо захищеною, може відчувати себе обмеженою у задоволенні потреб як матеріальних так і духовних, порівняно з дітьми з повних сімей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабарикіна І. В. Теоретичний аналіз наукових досліджень проблеми страхів у психолого-педагогічній літературі. Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: зб. наук. пр. К.: Вид-во Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 13. С. 133-139.
2. Велитченко Л.К. Педагогічна взаємодія і методичні основи психологічного аналізу / Л.К. Велитченко. – Ніжин: Логос, 2006. – 302 с.
3. Костюк Г.С. Принцип развития в психологии / Г.С. Костюк// Хрестоматия по возрастной психологии [сост. Л.М. Семенюк ; под ред. Д.И. Фельдштейна]. – М.: Международная педагогическая энциклопедия, 1994. – с. 19–23.
4. Крупник, І.Р. Психолого-педагогічна програма «Співпраця»: досвід впровадження / І.Р. Крупник // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психол. науки : зб. наук. праць. – Херсон, 2017. – Вип. 1. – Т. 2. – С. 82-87.
5. Максименко С.Д. Генеза існування особистості / С.Д. Максименко. – К.: КММ, 2006. – 240 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.Р. Крупник

УДК 159.923

Герасимова В.Г.

**ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОГО БЛОКУ ГОТОВНОСТІ ДО
МАТЕРИНСТВА**

У статті розглядаються основні теоретичні аспекти поняття психологічної готовності до материнства, представлена власна модель готовності жінок до материнства та результати дослідження особистісного блоку.

Ключові слова: материнство, вагітність, материнська функція, психологічна готовність.

The article deals with the main theoretical aspects of the concept of psychological readiness for motherhood, presents its own model of women's readiness for motherhood and the results of the study of the personal block.

Key words: motherhood, pregnancy, maternal function, psychological readiness.

Аналіз літературних джерел показує, що проблема психологічної готовності жінок до материнства знаходить своє відображення в роботах О. Захарова, Г. Філіппової, С. Мещерякової, Ю. Скоромної. Основною детермінантою материнської поведінки є ступінь психологічної готовності до материнства, що зумовлює успішність виконання материнських функцій і якість материнської позиції. Адаптація до народження дитини, відбувається дуже багато змін в сім'ї – змінюється сприйняття жінкою самої себе, усвідомлення себе в новій ролі – ролі матері, відбувається перебудова сімейних ролей, адже крім дружини і чоловіка з'являється новий член сім'ї, і механізм сімейного поля починає працювати по-новому [2, с. 173].

На думку Н. Шмілик, готовність до материнства є системою багатьох векторів що складається наступних компонентів: психофізіологічний емоційний, особистісний, операційний, пізнавальний, комунікативний [2, с. 175].

Емоційний компонент: особливість проявів емоцій, рухливість нервової системи, рівень прояву тривоги, адекватність емоційного реагування, розуміння дитячих сигналів.

Пізнавальний компонент – особливості та якість накопичених знань про перебіг періоду вагітності та народження дитини, догляду за дитиною, особливості її розвитку, особливості грудного вигодовування.

Операційний компонент – компетентність матері: уміння та навички догляду та виховання дитини.

Комунікативний компонент – особливості близького оточення матері та можливість і вміння розділити свої переживання з ними.

Психофізіологічний компонент – особливості типу темпераменту, стресостійкості, захисних механізмів, активності та психосоматики [1 с. 301].

На основі теоретичного аналізу літератури нами була розроблена модель дослідження чинників психологічної готовності до материнства (рис. 1).

Рис. 1 «Модель психологічної готовності до материнства»

Ми поставили за мету емпірично дослідити особистісний блок готовності до материнства.

Дослідження проводилося на базі Херсонської міської клінічної лікарні ім. О. Лучанського та Херсонського державного університету. Емпіричну вибірку склали 27 вагітних віком від 20 до 30 років (перша вагітність, термін 4-7 місяців, Група 1) та 20 не вагітних віком від 19 до 21 року (студенти 4 курсу, Група 2).

Для дослідження особистісної готовності до материнства нами було використано Тест Г. Айзенка «Визначення типу темпераменту», а саме, визначення емоційної стабільності (шкала нейротизму), екстраверсія – інтроверсія.

Таблиця 1.

Результати за шкалою «нейротизм»

Шкала	Досліджувані	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Нейротизм	Вагітні (n=27)	18,5%	48,2%	33,3%
	Не вагітні (n=20)	52,4%	16,2%	31,4%

Аналізуючи отримані результати, слід відмітити, що високий рівень нейротизму мають 18,5 % досліджуваних вагітних (а саме 5 вагітних). Можна допустити, що для вагітних характерно нервозність, нестійкі адаптації, схильність до швидкої зміни настрою, почуття провини, депресивних реакцій, розширення уваги, нестійкості в стресовій ситуації. Нейротизм відповідає емоційності, імпульсивності, нерівності у контактах з людьми, зміні інтересів, невпевненості у собі, виразній чутливості. 33,3 % досліджуваних вагітних (а саме 9) мають низький рівень нейротизму. Можна допустити, що вагітним характерно емоційна стабільність, а саме, вираження збереження організованої поведінки, цілеспрямованість у звичайних та стресових ситуаціях, зрілість, відмінна адаптація, відсутня велика напруженість, а також схильність до лідерства, високий самоконтроль. 48,2 % досліджуваних мають середній рівень нейротизму, що характеризує нестабільний емоційний фон вагітних, що може бути пов'язано із зміною гормонального фону.

Отже, більшість вагітних має середній рівень емоційної стабільності, що може бути пов'язано з підвищеною тривогою, зміненим фізичним станом, підвищеною чутливістю.

Нами було використано критерій кутового перетворення Фішера, з метою порівняння рівнів досліджуваної ознаки, оцінки верогідності відмінностей між відсотковими частками вибірок ($\phi = 1,64$ при $p = 0,05$; $\phi = 2,31$ при $p = 0,01$).

Нами було порівняно високий рівень прояву нейротизму та з'ясовано, що різниця між показниками вагітних та невагітних вагома ($\phi = 0,732$, що $> 2,31$).

Тому за даними результатами можна зробити висновок, що невагітні дівчата більш схильні до нейротизму, стають більш тривожними, дратівливими, емоційними в порівнянні з вагітними жінками. Отримані результати можна пояснити тим, що вагітні жінки відчують відповідальність не тільки за себе, але й за майбутню дитину, тому намагаються контролювати свої емоції та переживання, на відміну від невагітних дівчат.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Куца С.В. Формування психологічної готовності жінки до материнства / В.В. Вишньовський, С.В. Куца Тези доповіді на V Міжнародній науково-технічній конференції молодих учених та студентів «Актуальні задачі сучасних технологій». – Тернопіль, ТНТУ, 2016. – С. 301-302.
2. Яремчук Н.В. Психологічна готовність жінки до материнства: вікові особливості [Електронний ресурс] / Н.В. Яремчук // Психологія неперервної професійної освіти. – 2017. – № 1-2. – С. 173-175.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О. Є. Блинова

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ

У статті розглянуто провідну роль ЗМІ у соціалізації дитини, останні наукові розробки щодо неоднозначного впливу ЗМІ на процес соціалізації, позитивні та негативні наслідки. Використання ЗМІ для забезпечення успішного проходження процесу соціалізації.

Ключові слова: соціалізація, соціальний інститут, засоби масової інформації.

The article considers the leading role of mass media in the socialization of the child, recent scientific developments on the ambiguous influence of mass media on the process of socialization, positive and negative consequences. Use of the media to ensure the successful completion of the socialization process

Key words: socialization, social institute, mass media.

В умовах інформатизації суспільства значну роль щодо впливу на свідомість людей, особливо дітей та юнаків, відіграють засоби масової інформації (ЗМІ). При цьому характерним для сучасного суспільства є те, що ЗМІ стають провідним інститутом соціалізації молоді, за вагомістю свого впливу залишивши позаду такі традиційні соціальні інститути, як сім'я, школа, компанія однолітків. Це можна пояснити тим, що в умовах переходу від постіндустріального суспільства до інформаційного саме інформація стає найбільш цінним продуктом.

Проблеми впливу ЗМІ на особистість досить активно вивчаються політологами, психологами та соціологами, починаючи з 60-х років ХХ століття. У першу чергу, це стосується робіт науковців Західної Європи та США. Пізніше питання особливої ролі ЗМІ у соціалізації стають предметом досліджень російських та українських науковців, серед яких необхідно виділити В. Афанасьєва, Н. Богомолова, В. Воробйова, Г. Голіцина, І. Кона, С. Корконосенко, Л. Мардахаєва, А. Мудрика. В їх роботах аналізуються основні функції ЗМІ, засоби впливу ЗМІ на особистість та групу, позитивні та негативні сторони ЗМІ стосовно впливу їх на аудиторію, в тому числі юнацьку. Також досліджується значення ЗМІ у формуванні ціннісних орієнтації, становленні громадської позиції юнаків та молоді.

Зокрема І. Кон зазначає, що ЗМІ є одним з найбільш впливових факторів соціалізації, значення якого неухильно зростає [1, с. 185]. Науковець також вважає, що ЗМІ – один з факторів, які підривають традиційну «авторитарну» систему виховання: чим більше джерел інформації має людина, тим більша його автономія від кожного з них окремо [2, с. 141].

Соціалізація – це комплексний процес, що триває впродовж багатьох років та залучає як окремих індивідів, так і цілі організації, яких називають агентами соціалізації [2, с. 98].

Засоби масової інформації – це органи, створені для відкритої, публічної передачі за допомогою спеціального технічного інструментарію різних відомостей кількісно великим розосередженим аудиторіям [3, с. 56]. ЗМІ в будь-якому сучасному суспільстві в тій або іншій формі виконують ряд спеціальних функцій. Найважливішою з них є функція освіти та соціалізації [3, с. 20].

Роль медіа в соціалізації має місце, проте вона може бути як слабкою так і сильною. В багатьох випадках батьки все ж залишаються основним агентом соціалізації дитини, проте існують теми, де медіа, зокрема телебачення, відіграють значну роль.

Вплив ЗМІ визначається ролями, які вони виконують в житті людини, дитини та підлітка зокрема:

- рекреаційна роль: ЗМІ часто визначають спосіб проведення вільного часу як окремих індивідів так і цілих груп загалом;

- релаксаційна роль: для дітей та підлітків перегляд телебачення, прослуховування музики та взаємодія з комп'ютером часто є компенсацією дефіциту міжособистісних відносин або абстрагуванням від конфліктів [4, с. 99].

Серед низки концептуальних підходів до вивчення проблем впливу ЗМІ на аудиторію Л. Мардахаєв виділяє теорію соціалізації (соціального розвитку), згідно з якою ЗМІ стають джерелом знань про світ завдяки тривалому впливу на споживача інформації [4, с. 211 – 213]. Науковець зазначає, що спрямованість телебачення на дитячу та юнацьку аудиторію з використанням засобів, прийомів та методів, орієнтованих на їх психологію, сприяє найбільшому впливу на них. Тому на дітях значною мірою відчувається позитивна та негативна роль ЗМІ [4, с. 221].

Особливості впливу ЗМІ на соціалізацію молоді визначає у своїй роботі Я. Шведова, яка вважає, що телебачення є своєрідним домашнім інформатором про головні події в країні та світі, а також викликає у глядача ефект присутності, почуття причетності до події [5, с. 10].

Системний аналіз ролі засобів масової інформації щодо соціалізації дітей дозволяє визначати, що специфічним у цьому процесі є неоднозначність впливу мас-медіа. З одного боку, безперечним є той факт, що засоби масової інформації позитивно впливають на процес соціалізації особистості, що виражається у наданні різноманітної інформації, яка дозволяє людині якісно трансформувати своє положення в соціальній структурі, самоствердитися, отримати достатньо повні знання про світ у простій для споживання формі. У той же час, деструктивний вплив виявляється в затвердженні мозаїчно-кліпової культури, скороченні потреби в міжособистісному спілкуванні та прагненні замінити його віртуальним, нагнітанням агресивності й ескалації насилля в молодіжному середовищі [6, с. 9].

Загалом ЗМІ належать до такого виду соціального спілкування, котрий за своєю природою та сутністю є сферою активізації суспільного виховання, творчого становлення й розвитку людини, всіх її духовно-моральних сил, що забезпечується культурним прогресом суспільства в цілому. Саме через засоби масової інформації (друковані засоби, відео-продукцію, телебачення, Інтернет, радіомовлення) відбувається процес становлення та популяризації цінностей та моделей поведінки, що домінують на певному етапі розвитку суспільства [7, с. 20].

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що проблеми впливу ЗМІ на особистість активно вивчаються політологами, психологами та соціологами й на сьогодні достатньо глибоко проаналізовані як позитивні, так і негативні сторони такого впливу на людину. Також можна констатувати посилення уваги науковців до соціальних функцій ЗМІ й розгляду їх як вагомого фактору соціалізації, значення якого постійно зростає. В той же час, низка сучасних теоретичних та практичних педагогічних проблем щодо можливостей нівелювання негативного та цілеспрямованого використання позитивного впливу ЗМІ на соціалізацію залишається невирішеною [8, с. 303].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гарасимів Т.З. Особистість та проблеми соціалізації / Т.З. Гарасимів // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 156 – 161.
2. Кон И. С. Социология личности / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1967. – 383 с.
3. Лещук Г. Вплив засобів масової інформації на процес соціалізації підлітків. Щомісячний науково-педагогічний журнал Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка. 2014р. 76с.
4. Мардахаев Л. В. Социальная педагогика : учебник / Мардахаев Л. В. – М. : Гардарики, 2003. – 269 с.
5. Мудрик А. В. Социализация человека / А.В. Мудрик.– М.: Академия, 2006. – 304 с.
6. Яценко Н. Г. Вплив ЗМІ на соціалізацію особистості. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 13 (272), Ч. IV, м. Луганськ, 2013 р.

7. Парунова Ю.Д. Соціалізація особистості в умовах трансформаційних процесів сучасного суспільства: Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.03 [Електронний ресурс] / Ю.Д. Парунова; Тавр. нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. – Сімферополь, 2006. – 20 с.
8. Филатова О.Г. Социология массовой коммуникации / О.Г. Филатова – М.: Гардарики, 2006. – 303 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.К. Костючков

УДК 159.923

Добрянська В. П.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

У статті автор аналізує підходи до вивчення толерантності в психології та індивідуально-психологічні особливості толерантності.

Ключові слова: толерантність, інтолерантність, терпимість, проблемна толерантність, природна толерантність, сенсуальна та диспозиційна толерантність.

The article analyzes the approaches to the study psychology tolerance and individual psychological characteristics of tolerance.

Key words: tolerance, intolerance, tolerance, tolerance problem, the natural tolerance sensualna disposition and tolerance.

В останні десятиріччя досить гостро постає проблема толерантності. Толерантність – поняття багатогранне і актуальне, що зачіпає різні сфери життя суспільства: соціальну, релігійно-конфесійну, політичну, особистісну, міжетнічну. Дослідження вивчення толерантності наголошують на тому, що вона виступає необхідною характеристикою особистості. Сучасні зовнішні умови ставлять такі вимоги до людини, що вона має бути толерантною, терпимою, поважною, ввічливою по відношенню до оточуючих. У вивченні толерантності психологія виступає лише як інструмент для дослідження у міждисциплінарній площині. Це призводить до розмиття суто психологічного поняття толерантності і відтак розвиток психології толерантності трансформується у площину іншої науки, тому дана тема є актуальною і потребує подальшого вивчення.

Сучасні психологічні дослідження поняття толерантності представлено в працях С. К. Бондирева, В. М. Золотухіна, В. І. Красикова, Д. В. Колесова, О. М. Кондакова, М. М. Мельничук, В. М. Павленко, М. І. Пірен та ін.

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз проблеми толерантності в сучасній психологічній науці.

Слово «толерантність» походить від лат. *tolerantia* – «терпіти», множинність перекладів зумовлює багатозначність тлумачення даного наукового поняття і різноманітне тлумачення в різних науках.

В більшості працях мислителів ХХ століття толерантність постає як комунікація, що означає «до будь-яких конкретних відносин, повагу до партнера за спілкуванням», безумовне бажання бачити в іншому співрозмовника й досягати з ним взаєморозуміння [20, с. 98]. Тобто, толерантність в соціально-філософському розумінні – це «визначена соціальна якість міжособистісних відносин, а також окремих індивідів, їхніх конгрегацій і груп, що характеризується настановою на доброзичливе сприйняття «іншого», бажанням не тільки зрозуміти, але й, наскільки можливо, прийняти традиції, культуру, вірування, інтереси «іншого» [4; 8, с. 75].

На сьогодні в психологічній науці виділяють наступні підходи розуміння сутності толерантності: психофізіологічний, інтеракційний, диверсифікаційний, особистісний, екзистенційно-гуманістичний, соціально-психологічний, ситуаційний.

Згідно психофізіологічного підходу С. Ю. Головін дає таке визначення: «Толерантність – відсутність або послаблення реагування на певний несприятливий фактор внаслідок зниження чутливості до його впливу. Наприклад, толерантність до тривоги проявляється в підвищенні порога емоційного реагування на загрозову ситуацію, а ззовні – у витримці, володінні собою, здатності тривалий час витримувати несприятливі впливи без зниження адаптивних можливостей» [10, с. 102]. «Здатність людського організму долати труднощі. У толерантних людей спостерігається знижена чутливість до несприятливих впливів внаслідок підвищення порога емоційного реагування на загрозову ситуацію. У проблемних ситуаціях вони проявляють витримку, не губляться й протягом тривалого часу можуть витримувати несприятливі впливи» [7]. Аналізуючи це та інші визначення ми можемо розглядати толерантність як психофізіологічну особливість людини.

Методологічною основою терпимості й толерантності є екзистенційно-гуманістичний підхід в психології, що знайшло відображення в працях А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла, Г. Олпорта [2, 3, с. 42, 8, с. 96]. З позицій даного підходу толерантність розуміється не як непорушне правило або примусова вимога під погрозою покарання, а як вільний і відповідальний вибір людини «ціннісного толерантного відношення до життя» [1, 4, с. 58]. Терпимість – це один з можливих шляхів особистості, яка знаходиться в процесі самоактуалізації, особливо, коли йдеться про самоактуалізацію як про можливість вибору, особистісного зростання, можливість приймати себе й інших людей такими, якими вони є, можливість встановлення з оточуючими доброзичливих особистих стосунків [8, с. 112].

Л. І. Рюмшина розглядає толерантність через особистісний підхід, і говорить про те, що толерантність постає як проблема особистісних установок, цінностей і змістів, тому що саме вони визначають із однієї сторони внутрішній світ особистості, її відчуття й переживання, з іншого боку – є мотиваційно-регулюючими корелятами, що визначають реальну поведінку особистості» [7]. На думку С. К. Бондиревої та Д. В. Колесова, які ввели «толерантність – інтолерантність» в контекст базових понять психології, ці поняття є головними проявами небайдужості [5, с. 75, 6, с. 78]. Вони формуються на основі оцінки об'єкта чи індивіда, завдяки постійному зв'язку з об'єктом чи індивідом. Тому можна виділити наступну схему: зв'язок – оцінка – відношення – поведінка (намір), толерантна чи інтолерантна.

Толерантність як ставлення породжує довіру, готовність (установку) до компромісу (співробітництва), радість, комунікабельність, дружелюбність. Інтолерантність як ставлення виявляється у негативізмі, недоброзичливості, негативних емоціях – гніву, досаді, ворожості. Виокремлюють два види толерантності: природна та проблемна. Природна толерантність виникає у випадку позитивної оцінки об'єкта, а також тоді, коли між суб'єктом та об'єктом нема виразних відмінностей. Це – толерантність ідентичності. Проблемна толерантність виникає не зважаючи на негативну оцінку об'єкта, але за наявності установки на співробітництво (конструктивна толерантність) або адаптації (індивід звикся), поблажлива ж толерантність проявляється у випадку, коли об'єкт дещо негативно оцінюється, але глибоко його це не зачіпає через те, що індивід так вихований [6, с. 105].

І. Б. Гриншпун [7] для характеристики індивідуальних особливостей толерантності, виділяє наступні її параметри: об'єктну віднесеність толерантності; диференційоване виявлення толерантності відносно різних об'єктів і впливів різноманітного типу; діапазон толерантності; індивідуально допустима кількість фруструючих впливів; фокус толерантності; типологічна характеристика, що позначає стилістичну близькість або до «відкритості», або до «резистентності», або їх баланс; стійкість толерантності; часова характеристика; динамічність толерантності; мінливість діапазону толерантності у часі та параметри цієї мінливості. Зазначені параметри взаємопов'язані. На думку І. Б. Гриншпуна,

індивід має деякі можливості (здатності) для взаємодії і збереження та спонукальні сили в тому та іншому напрямку. Відповідно, можна говорити про толерантність як характеристику індивіда в двох планах – толерантність як тенденцію (потребу) і толерантність як можливість (здатність) [7].

Соціально-психологічний підхід. На думку В. Москаленко, соціально-психологічне розуміння толерантності передбачає терпимість до різних думок, неупередженість в оцінці людей і подій. У структурі феномену толерантності особистості можна виділити два компоненти: сенсуальну та диспозиційну толерантність особистості. Сенсуальна толерантність пов'язана зі стійкістю особистості до впливів середовища, з послабленням реагування на якийсь несприятливий фактор за рахунок зниження чуттєвості. В основі диспозиційної толерантності лежить принципово інший механізм, який забезпечує терпимість особистості у взаємодії з середовищем. [10, с. 47].

Індивідуально-психологічний аспект вивчення толерантності спрямований на психологічні особливості, що допомагають особистості розбудовувати позитивні конструктивні стосунки як з оточуючими, так у системі власної Я-концепції. О. Б. Скрябіна [9], описуючи толерантність виділяє наступні компоненти толерантності: когнітивний, емоційний і поведінковий

Висновки. Отже аналізуючи дані підходи до вивчення толерантності, можна виокремити два визначення даного поняття: 1) як позначення індивідуальної властивості (стабільної або ситуативної), що полягає у здатності до збереження саморегуляції при впливах факторів середовища, котрі викликають фрустрацію; 2) як позначення здатності до неагресивної поведінки стосовно іншої людини на основі відкритості у відносній незалежності від дій іншого.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антология мировой философии: В 4-х т. – М. : Мысль, 1992.
2. Асмолов А. Г. О смыслах понятия «толерантность» / А. Г. Асмолов, Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова // Век толерантности: Научно-публ. вестник. – 2001. – Вып.1. – С. 8–18.
3. Асмолов А. Г. Толерантность: от утопии к реальности // На пути к толерантному сознанию / А. Г. Асмолов. – М. : Смысл, 2000. – 255 с.
4. Бардиер Г. Л. Интолерантность и девиантное поведение в бизнесе / Г. Л. Бардиер. – С.-Пб: Норма, 2001. – 240 с.
5. Бондырева С. К. Толерантность (введение в проблему) / С. К. Бондырева. – М. – Воронеж, 2003. – 240 с.
6. Бондырева С. К. Толерантность. Введение в проблему / С. К. Бондырева, Д. В. Колесов. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института, 2003. – 239 с.
7. Гриншпун И. Б. Понятие и содержательные характеристики толерантности / И. Б. Гриншпун // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института, Воронеж: Изд-во НПО «МОДЕК», 2003. – 367 с. – С. 34 – 35.
8. Клепцова Е. Ю. Психология и педагогика толерантности [Текст]: Учебное пособие для слушателей сист. дополнит. проф. пед. образ. / Е. Ю. Клепцова / Мин. образов. и науки РФ, Вятский гос. гум. ун-т. – М.: Академический проект, 2004. – 176 с.
9. Скрипченко О. Толерантність як морально-психологічне явище // Молодь, освіта, наука, культура і національна свідомість: Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 27-28 березня 2003р.: У 5-ти томах / Ред. М. І. Шкіль. – К: Вид-во Європейського ун-ту, 2003. – Т. 2. – 356 с. – С. 287-290.

10. Солдатова Г. У. Психодиагностика толерантности / Г. У. Солдатова, О. А. Кравцова, О. Е. Хухлаев, Л. А. Шайгерова // Психологи о мигрантах и миграции в России. – М. : МГУ, 2002. – 150 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.І. Тавровецька

УДК 159.94.

Зеленяк О. М.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТАНЦЮВАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ В ПОДОЛАННІ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ КРИЗИ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядається екзистенційна криза як чинник формування життєвої позиції особистості та способи її подолання, зокрема танцювальна практика як один із основних способів та шляхів її переживання.

Ключові слова: танцювальна практика, екзистенційна криза, особистість, танцювально-рухова терапія.

The article examines the existential crisis as a factor in the formation of a person's life position and ways of overcoming it, in particular dance practice as one of the main ways and ways of experiencing it.

Key words: dance practice, existential crisis, personality, dance and movement therapy.

Одним з найефективніших засобів, який дає можливість людині відчутти багатомірність соціокультурного життя у всіх його проявах та гармонізувати буття у соціумі є саме мистецтво. Воно є найдієвішим не лише виховним, але і терапевтичним засобом. Як констатують психологи, в результаті трансформації сучасного суспільства (переживання значних соціальних, екологічних та економічних катаклізмів, технологічних інновацій, молодіжних рухів тощо) спостерігається криза особистості, втрата її емоційної свободи, підвищення рівня деструктивної агресії, зниження рівня її стресостійкості, яка передусім пов'язана з порушенням ідентичності [5, с. 120].

Нові реалії вимагають від людини високої адаптивності, позитивну життєву позицію та впевненість у досягненні поставленої мети, активного включення в соціальне життя та діяльність, вміння пристосовуватись до швидкоплинного часу сучасного життя. Застосування танцювальної практики як нового конструктивного підходу до розуміння особистістю самої себе та свого оточення, сприяє не тільки розв'язанню внутрішніх та міжособистісних конфліктів, а й вивільненню підсвідомих потреб для їх власної самореалізації. Він стимулює творчу активність, знімає психологічну напругу, покращує емоційний стан особистості та служить засобом вираження емоцій [4, с. 70].

Мета статті: на основі теоретико-аналітичного огляду наукової літератури виявити потенціал застосування танцювальної практики в подоланні екзистенціальної кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Представники різних напрямів в психології вказували на значущість в житті особистості кризових ситуацій, пов'язаних з переосмисленням своєї життєвої позиції, що знайшло відображення в розумінні кризової ситуації як такої, що потенційно формує відповідальну, наділену сенсом життєву позицію (Ф. Є. Василюк, Д. О. Леонтьєв, Т. М. Титаренко, Л. В. Сохань, Д. Б'юдженталь, А. Ленгле, В. Франкл, І. Ялом, А. М. Дорожевець, С. В. Кривцова, С. Левін, Н.Д. Левітов, А. В. Ляшук, Н. М. Пилипенко, В. М. Ямницький) [5, с.5]. У своїх працях українська дослідниця О. А. Чиханцова розглядає поняття особистісна життестійкість, яка виникла як композит взаємопов'язаних відносин щодо зобов'язань, контролю і домагань, що забезпечує екзистенційний характер і мотивацію, яка необхідна для перетворення стресових обставин у позитивний результат [10, с. 211].

Найбільш складною для подолання є екзистенційна криза, яка зачіпає базові основи буття людини. Особистість немов переживає заново своє становлення, змінює погляди на значущість тих або інших цінностей, цілей, способів їх досягнення і реалізації. Виходячи з цього, закономірне припущення про те, що екзистенційна криза впливає на життєву творчу позицію, але залишається не з'ясованим, в чому полягає цей вплив, чи сприяє він формуванню і розвитку життєтворчої позиції, або ж виступає перешкодою для самоактуалізації і самореалізації особистості. Як зазначає Н. І. Тавровецька для адекватного подолання життєвих криз людина повинна змінити свої базисні переконання, побудувати нову «Я-концепцію», аби відповідати новому образу навколишнього світу [7, с. 358].

Впровадження методу танцювально-рухової терапії дозволяє гармонізувати взаємодію між рухом і розумом як стверджують, К. Рудестам, К. Шмайс. Вчені Х. Кендон, Л. Клайн, М. Фенделькрайз, М. Чейс підкреслюють, що цей метод здатний відновити або покращити міжособистісну комунікацію [8, с. 67].

Танцювально-рухова терапія базується на визнанні того, що тіло і психіка людини взаємопов'язані: зміни у емоційній, розумовій або поведінковій сфері викликають зміни у всіх цих сферах. Тіло і свідомість розглядаються як рівноцінні сили в інтегрованому функціонуванні. Терапевт Бергер, який спеціалізувався на танцях, ділить психосоматичні відносини на 4 категорії: м'язове напруження і розслаблення, кінестетика, образ тіла і виразний рух.

Науковий інтерес для нас становлять праці С. Ліпінської, Е.К. Лугової, Л. В. Мови, Л. Роговик, Д. Ходоров, Т. Шкурко, в яких зазначено, що танець сприяє підвищенню ступеня самоприйняття, зокрема, зростання самовпевненості і почуття самоцінності, збільшення спонтанності вираження емоційних переживань за допомогою рухів, а також зниження внутрішньої конфліктності [9, с. 109].

Як вказують дослідники І. Бірюкова, М. Бебик, головна перевага танцювально-рухової терапії в порівнянні з іншими видами терапії полягає в тому, що вона є загальнодоступною, тому що при занятті цим видом терапії акцент ставиться не на якості виконаних рухів, що дуже болісно сприймається вразливою особистістю, а на вираженні людиною власних емоцій під час руху, вільному вираженні почуттів і абсолютної свободи рухів [2, с. 15].

Танцювальна практика веде особистість до проблеми пошуку самої себе, своєї свободи, можливості самореалізації. Реалізація такої практики сприяє розвитку свободи творчості, породжує все нові та нові можливості творчої самореалізації особистості, а це, в свою чергу, породжує свободу більш високого рівня.

Висновки. Теоретичний аналіз наукових джерел, дають нам підстави стверджувати, що танцювальна практика є надзвичайно потужним засобом у попередженні та подоланні екзистенційної кризи особистості. Використання цього методу відкриває тілесний та емоційний досвід, посилює здатність особистості до вербалізації (почуттів, тілесних відчуттів), дає передумови для використання власне вербальних методів психотерапії. Емоції, що звільняються й інтенсифікуються танцювально-терапевтичними прийомами, можуть підтримуватись та успішно працювати надалі, в ході інших видів терапії, що забезпечує послідовність терапевтичного процесу.

Отже, танцювальна практика як самостійний психотерапевтичний або тілесно-орієнтований напрямок особливо ефективний для попередження кризи і діє як засіб гармонізації, імпровізації, зняття різноманітних тілесних і психологічних блоків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Ю. Танцтерапия / Ю. Андреева. – С.-Пб.: изд. «Диля», 2005. – 256 с.
2. Бирюкова И.В. Основные жизненные темы:[Методическое пособие по танцевально-двигательной терапии] / И.В. Бирюкова, М.А. Бебик. – М. : Институт практической психологии и психоанализа, 2005. – 285 с.
3. Гиршон А. Е. Интегративная танцевально-двигательная терапия / А. Е. Гиртош, В. В. Козлов, Н. М. Веремеенко. – М. : С.-Пб. : Речь, 2006. – 286 с.

4. Кадыржанова Ж. Е. Экзистенциальный кризис зрелого возраста и пути его преодоления / Ж. Е. Кадыржанова // Вестник науки и образования. – 2018. – №17-2 (53). – С. 70-73.
5. Кривцова С. В. Критический взгляд на кризис / С. В. Кривцова // Экзистенциальный анализ. – 2017. – № 9. – С. 5-13
6. Пурло Е.Ю. Роль жизненной творческой позиции в переживании личностью экзистенциального кризиса / Е.Ю. Пурло // Наука і освіта. – 2009. – № 8. Спецвипуск: проект «Психологія особистості: теорія, досвід, практика». – С. 120–124.
7. Тавровецька Н. І. Емпіричне дослідження базисних переконань особистості в контексті подолання життєвих криз / Н.І. Тавровецька // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Херсонського Державного університету, 2019. – Вип. 45. – С. 358–380.
8. Фельденкрайз М. Осознание через движение / М. Фельденкрайз. – М. : Институт общегуманистических исследований, 2001. – 160 с.
9. Ходоров, Д., Танцевальная терапия и глубинная психология / Д. Ходоров.– М. : Когито-центр, 2009. – 221 с.
10. Чиханцова О. Життєстійкість та її зв'язок із цінностями особистості / О. Чиханцова // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / За наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. – Вип. 42. – С. 211–231.
11. Ямницький В. Психологія життєтворчої активності особистості: монографія / В. Ямницький. – Одеса: СВД Черкасов М.П., Рівне: РДГУ, 2004. – 360 с.
12. Ясперс Карл. Разум и экзистенция / К. Ясперс; пер. А.К.Судакова. – М. : «Канон» РООИ «Реабилитация», 2013. – 336 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **Н.І. Тавровецька**

УДК 159.922.6

Істоміна А.В.

АНАЛІЗУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ СТРАТЕГІЇ ЯК ОСОБИСТІСНОГО КОНСТРУКТУ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ТА ПОКАЗНИКУ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті здійснено аналізування особистісного конструкту «життєва стратегія», розглянуті його складові та рядоположні особистісні властивості такі як життєздатність, життєтворення, життєвий шлях. Окреслено значущість розвитку усвідомленої позиції життєвого планування.

Ключові слова: життєвий шлях, особистісна стратегія, юнацький вік, життєва перспектива.

The article analyzes the personal construct "life strategy", examines its constituent and common personal properties such as viability, vitality, life path. The importance of developing an informed position of life planning is outlined.

Key words: life path, personal strategy, adolescence, life perspective.

Питанню життєвих стратегій особистості присвячено чимало праць в психології. Проте і надалі проблема їх формування залишається актуальною – на даний час в психології немає єдино прийнятого трактування і типології цього поняття, його визначення залишається доволі розмитим та абстрактним. У працях різних авторів називаються щораз інші критерії типологізації. При цьому також немає єдиного погляду на те, які ж характеристики

являються визначальними у побудові життєвих стратегій. Відсутність систематизованих даних у цьому руслі призводить до ускладнення подальших досліджень життєвих стратегій. Названі чинники зумовлюють потребу в узагальненні та систематизації наявної інформації щодо життєвих стратегій.

Окрім того, актуальність подальших досліджень у напрямі життєвих стратегій викликана також структурними змінами у самому суспільстві. За умов суспільних трансформацій змінюються і життєві стратегії людей. Відтак для виявлення перспектив та наслідків цих змін постає потреба в уточненні поняття життєвої стратегії людини, індивідуальних особливостей її побудови, чинників, що впливають на її формування.

Вступ до вузу є якісно новим етапом у розвитку особистості. Тут починається дуже важлива пора другої юності, коли усвідомлюється власна роль у суспільстві і відповідальність за себе. В усі історичні епохи студентська молодь була в епіцентрі суспільних перетворень, які призводять до трансформацій у побудові людиною планів на власне життя. Участь молоді в суспільному житті залежить від вибору нею активної життєвої позиції, що має на увазі ідеали, переконання і цінності особистості, які концентрують у собі основоположні принципи її поведінки і діяльності. Чим раніше молодь стає «автором» власного життя, життєвої стратегії, тим більш ефективно вона втілює реалізацію своїх можливостей. На наш погляд важливою передумовою самореалізації є саме своєчасне формування життєвої стратегії. Важливість становлення життєвої позиції студентів зумовлюється, перш за все, тим, що соціально – психологічна спрямованість є одним з найважливіших компонентів усього комплексу гармонійного розвитку особистості. По-друге, особливості життєвої позиції визначають мотиви діяльності, поведінки, рівень активності, а найголовніше – спрямованість людини. Вона додає визначений соціальний і особистісний зміст тому, як і з якою ефективністю людина використовує свої здібності, знання та уміння. Усвідомлення та переживання людиною життєвої перспективи починається саме в ранній юності та впливає на побудову особистістю життєвого шляху, розгортання процесу життєтворення, виступає показником зрілості особистості, тому юнацький вік заслуговує на більш пильну увагу, порівняно із іншими віковими етапами розвитку людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній зарубіжній та вітчизняній психологічній науці проблемою життєвого шляху займалися багато вчених – представників різних шкіл та напрямів. Встановлено, що зарубіжні фахівці акцентують увагу на об'єктивних закономірностях – етапах онтогенетичного розвитку людини. Життєвий шлях розуміється як: послідовність життєвих подій, зміна переживань та цінностей (Ш. Бюлер); розгортання життєвого сценарію (Е. Берн); історія індивідуалізації та самоусвідомлення, сповнена внутрішніх конфліктів (К. Юнг), послідовність стадій психосоціального розвитку (Е. Еріксон) та ін.

Українські учені узагальнено трактують життєву стратегію як сукупність планів і програм особистості, сформованих на основі її уявлень про своє минуле, сьогодення, майбутнє, про саму себе і відповідних потреб, життєвих цілей і прогнозів (В. О. Роменець, Л. В. Сохань, Т. С. Яценко та ін.), як модель життя особистості, можливість її побудови з урахуванням цілей, а також її співвідношення з суспільними цілями і можливостями їх здійснення (І. А. Підласа) [5, с. 284].

Суб'єктний підхід розглядає життєвий шлях через його об'єктивацію в результатах життєдіяльності особистості, її здатності організувати та скеровувати власний розвиток. Це концепції: культурно-історичного розвитку особистості як суб'єкта життя (С.Л. Рубінштейн); життєвої стратегії (К.О. Абульханова-Славська); реалізації вчинкового принципу (В.А. Роменець), еволюції та інволюції суб'єктних механізмів психічної активності (В.О. Татенко), зростання суб'єктності шляхом послідовних модифікацій ставлення до себе і до інших людей (Т.М. Титаренко). В межах суб'єктного підходу висвітлюються ідеї життєтворчості як особливої форми творчого самовизначення та самоздійснення (В.М. Доній, О.Г. Злобіна, І.О. Мартинюк, Г.М. Несен, Л.В. Сохань, В.І. Шинкарук) [3, с. 78].

Констатована багатоаспектність та варіативність розуміння поняття життєвого шляху особистості дозволила виокремити як найбільш перспективний структурно-динамічний підхід, за яким життєвий шлях представлений динамічною характеристикою в концепціях: життєвого світу (Ф.Ю. Василюк, Т.М. Титаренко); суб'єктивної картини життєвого шляху (Б.Г. Ананьєв, О.О. Кронік); імпліцитної картини світу як системи особистісних конструктів (Дж. Келлі) Розробкою проблеми формування життєвих стратегій особистості займалися різні вчені. Воно було розглянуте ними у різних аспектах: як проблема життєвого шляху (Б. Г. Ананьєв, Ш. Бюлер, С. Л. Рубінштейн), як вибудовування часової перспективи (О.Б. Бекасов, Є.І. Головаха, В.І. Ковальов, О.О. Кронік), як побудова життєвої перспективи (Р. Кастенбаум, К. Левін, Ж. Нюттен, Л. Франк), як формування життєвої стратегії (К.О. Абульханова-Славська, Є. А. Демченкова, Т.Є. Резнік, Ю.М. Резнік, Є.А. Смирнов).

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретичне висвітлення життєвої стратегії як особистісного конструкту та емпіричне визначення особливостей її формування в юнацькому віці, зокрема студентському періоді життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній психологічній науці активно проводяться дослідження з вивчення основних характеристик життєвих стратегій. Різні автори пропонують власну позицію в розуміння стратегій життя. Наявність різних точок зору вказує на складність і специфічність питання вивчення.

Найбільш важливими, на думку О. С. Васильєвої та О. О. Демченко, характеристиками життєвої стратегії є рівень відповідальності, ступінь свідомості життя, система цінностей і відносин людини [2, с. 170].

Особливим регулятором, що допомагає людині організувати своє життя, не відступаючи від сформованих цінностей, може виступати сенс життя, який, на думку К. О. Абульханової-Славської і є регуляцією ходу життя, що індивідуально виявляється відповідно до цінностей і індивідуальної спрямованості даної особистості [1, с. 102].

Аналізуючи нині існуючі підходи до вивчення життєвих стратегій можна узагальнити, що структура суб'єктивної картини життєвого шляху включає два аспекти. Перший, темпоральний, відображає вивчення суб'єктивної картини з погляду суб'єктивного сприйняття особистістю часу власного життя, під яким розуміється система уявлень людини про власне минуле, сьогодення і майбутнє (В. І. Ковальов, Н. М Палагіна та ін.). Другий, ціннісно-цільовий, аспект в до слідженні суб'єктивної картини життєвого шляху виділяє причинно-наслідковий компонент (Є. І. Головаха, О.О. Кронік, Л. В. Сохань, І. Я. Середницька). Даний підхід виявляє конкретні життєві події, що наповнюють образ минулого, сьогодення, майбутнього і дозволяє фіксувати причинно-наслідкові і цільові зв'язки між подіями [4, с. 181].

Цікавими для нашого дослідження ми вважаємо роботи Д. Колберга, які розкривають важливість ролі соціально-психологічного оточення для «випробування на міцність» відповідальності особистості.

Узагальнюючи попередні визначення, приходимо до думки, що життєві стратегії є складними, типовими і стійкими утвореннями, що реалізуються у поведінці, яка визначається особистісною активністю і спрямована на довгочасову перспективу. Вони вибудовуються на основі прагнень, потреб і домагань людини, її морально-ціннісних орієнтаціях. Таким чином, в результаті теоретичного вивчення порушеного питання стало можливим у контексті дослідження *виділити три основні характеристики поняття життєвої стратегії*, а саме:

- система ціннісних орієнтацій;
- цілепокладання (когнітивні диспозиції – як складові цієї частини конструкту та відчуття відповідальності – як критерії її сформованості);
- організаційні характеристики (протяжність, направленість та структурованість часової перспективи – як складові цієї частини конструкту та компетентність у часі – як критерій її сформованості).

На основі вищесказаного приходимо до висновку, що життєві стратегії є складними полісистемними утвореннями особистості, в основі котрих лежить потреба у віднаходженні людиною найбільш ефективних способів самоздійснення та побудови життєвого шляху.

Стосовно кожної частини визначеного нами конструкту нами було підбрано відповідні методики, що допомогли виявити характерні особливості кожного компоненту.

У дослідженні брали участь 30 студентів 2-ого курсу, Херсонського державного університету, факультету культури та мистецтв, віком від 19 до 20 років.

За результатами емпіричного аналізу було виявлено наступні особливості:

Досліджувані загалом надали перевагу цінностям-цілям внутрішньої спрямованості та цінностям-засобам зовнішньої спрямованості.

Також виявлено, що більшість досліджуваної групи мають переважаючий екстеранльний локус контролю.

Порівнюючи результати методики ціннісних орієнтацій та методики когнітивної орієнтації нами було встановлено пряму закономірність: студенти з екстеральним локусом контролю надають вищий ранг цінностям, що мають зовнішню направленість; студенти з інтренальним локусом контролю –відповідно тим, що мають внутрішню направленість.

Виявивши після проведення опитування за шкалою орієнтації у часі, опитувальника САМОАЛ, що більшість групи отримала достатній високий бал, ми зіставили отримані дані з попередніми, щоб виявити взаємовпливи досліджуваних компонентів життєвої стратегії один на одного. При кореляційному аналізі було отримано:

Рівні екстернальності та інтренальності статистично значуще залежать від рівню орієнтації у часі (0,3681 та -0,3681 відповідно; при $p \leq 0,05$). Одержаний результат вказує на те що вияв екстернальності говорить про кращу орієнтацію у часі, а вияв інтернальності навпаки.

Наступним кроком у нашому дослідженні було проведення кореляційного аналізу за досліджуваними показниками, що складають: **ОЧ** – орієнтація у часі; **ТЗ** – термінальні цінності зовнішньої направленості до яких увійшли такі цінності як: любов, вірні друзі, суспільне визнання, щасливе сімейне життя, щастя інших; **ІВ** – інструментальні цінності внутрішньої направленості, які включають в себе: акуратність, високі запити, життєрадісність, незалежність, непримиренність до недоліків у собі та інших, раціоналізм, сміливість у відстоюванні своєї думки, тверда воля, чесність; **ІЗ** – інструментальні цінності зовнішньої направленості, що включають в себе такі цінності як: вихованість, чуйність, дисциплінованість, освіченість, відповідальність, самоконтроль, терпимість, широта поглядів, ефективність у справах.

Аналіз отриманих при кореляції даних дозволяє стверджувати що орієнтації у часі має прямі та зворотні зв'язки з певними групами цінностей: існує взаємозв'язок між показником «орієнтація у часі» та такими як «термінальні цінності зовнішньої спрямованості» $r = -0,40809$ при $p \geq 0,05$, «інструментальні цінності внутрішньої спрямованості» $r = 0,52503$ при $p \geq 0,01$, «інструментальні цінності зовнішньої спрямованості» $r = -0,39992$ при $p \geq 0,05$.

Одержану взаємозалежність наочно представлено на рисунку 1.

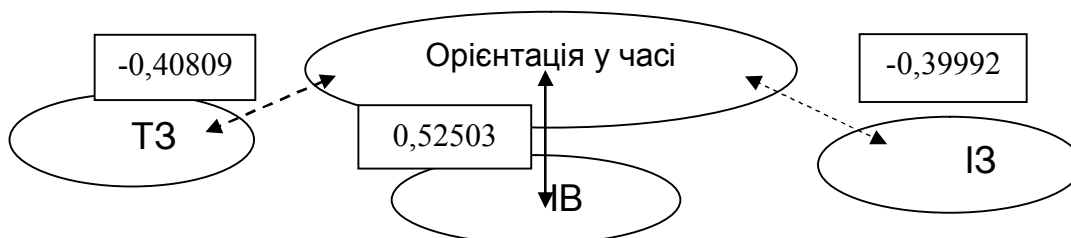

Рис. 1. Кореляційна плеяда «Взаємозв'язок показників ОЧ з ТЗ, ІВ та ІЗ»

Висновки. Отримані дані з проведеного теоретичного аналізу дозволяють зробити узагальнення щодо поняття життєвої стратегії та визначити її як символічно опосередковану і таку, що виступає ідеальним утворенням, що реалізується у поведінці людини. Окрім

того, можемо стверджувати, що життєві стратегії входять у систему орієнтації особистості поряд із системами мотивації, вольового рішення та контролю. У життєвих стратегіях реалізуються індивідуальні погляди, цінності, прагнення так і соціально закріплені норми і правила; стратегії кожної людини є неповторними, проте кожна з них володіє тим набором рис, що дозволяють викристалізувати в них подібність та здійснити поділ за типами.

Результати одержані нами після проведення емпіричного дослідження дозволяють зробити висновок про нерівномірність формування життєвої стратегії в досліджуваній групі студентів. Побудова життєвого шляху студентів відбувається з рядом певних особливостей. Зокрема було встановлено взаємовплив усіх компонентів життєвої стратегії та їхня взаємозалежність.

Подальші перспективи дослідження. Для забезпечення позитивної тенденції формування життєвої стратегії у їх подальшому житті нами планується складання супровідної програми – рекомендацій до формування життєвої стратегії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Наука, 1980. – 336 с.
2. Бекасов О. Б. Анализ событийной структуры жизненного пути личности / О. Б. Бекасов // Гуманистические проблемы психологической теории. – М., 1995. – С. 169–179.
3. Васильева О.С. Изучение основных характеристик жизненной стратегии человека / О.С. Васильева, Е.А. Демченко // Вопросы психологии. – 2007. – № 4. – С. 74-85.
4. Кроник А.А. Каузометрия: методы самопознания, психодиагностики и психотерапии в психологии жизненного пути / А.А. Кроник, Р.А. Ахмеров. – М.: Смысл, 2003. – 284 с.
5. Підласа І. А. Життєва ситуація особистості та життєва проблема / І. А. Підласа // Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2002. – Вип. 22. – С 282-289.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.І. Бабатіна

УДК 159.9.

Кагадій С.В.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ОТОЧЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МЕДИЧНОГО ПРАЦІВНИКА

Стаття присвячена проблемі впливу чинників професійного середовища на особистість медика, його психологічне самопочуття та стан здоров'я. Проаналізовано особливості негативного впливу основних сфер професійного середовища на незадовільний психоемоційний стан медика. Виділено основні особистісні типи відповідно до поведінки та переживань, зумовлених медичною діяльністю. Виокремлено фактори професійної медичної діяльності, що порушують гармонійний розвиток особистості медика та впливають на низькі показники здоров'я

Ключові слова: здоров'я, професійне здоров'я, професійна активність, втома, медик, професійна діяльність.

The article is devoted to the problem of influence of factors of the professional environment on the personality of the physician, his psychological state and health. The peculiarities of the negative influence of the main spheres of the professional environment on the unsatisfactory psycho-emotional state of the physician are analyzed. The main personal types are distinguished

according to the behaviors and experiences caused by medical activity. Occupational health factors that disrupt the harmonious development of a physician's personality and affect poor health

Key words: health, occupational health, occupational activity, fatigue, physician, professional activity.

Постановка проблеми. Здоров'я як одна з найважливіших цінностей в ієрархії особистості визначає вектор її фізичного, соціального, емоційного та інтелектуального розвитку. Як відомо, стан здоров'я, зокрема професійного, впливає на загальний психоемоційний стан та успішність здійснення виконання професійної діяльності за наявності усіх необхідних ресурсів для повноцінної життєдіяльності особистості.

Проблема вивчення професійного здоров'я гостро постає в кожній сфері діяльності особистості, оскільки незадовільний стан здоров'я працівників є однією з умов формування дисгармонійної особистості, фізичного неблагополуччя і зниження рівня задоволеності життям загалом. **Стан дослідження.** Дослідження впливу емоціогенних чинників на професійну діяльність спостерігаємо у наукових працях С. Вершловського, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Сластьоніна, М. Смирнова, О. Щербакова, В. Якуніна[2;3]. Професіогенні фактори ризику діяльності медика, що зумовлюють погіршення психічного і фізичного здоров'я медиків, розглядали у своїх працях О. Васильєв, О. Дубнова, О. Кочерга, С. Кривцова, А. Найн, Г. Серіков, Л. Шевельова, М. Федорцева А.Г. Маклаков вважає, що професійне здоров'я – певний рівень характеристик здорової людини, що відповідають вимогам професійної діяльності та забезпечує її високу ефективність [1; 3].

З метою визначення впливу чинників професійного середовища було проведено емпіричне дослідження, в якому взяли участь медики м. Херсона. Загальна кількість досліджуваних – 50 осіб. Серед осіб були медики різних профілів, вік – від 25 до 60 років.

Для визначення особливостей факторів, що впливають на стан здоров'я (визначення рівня синдрому хронічної втоми). Також було використано методику «Опитувальник поведінки та переживання, пов'язаного з роботою» (розроблений У. Шааршмідтом і А. Фішером в Інституті психології Потсдамського університету). Основним положенням, на думку авторів методики, є факт, що поведінку особистості відповідно до вимог професійного середовища, що сприяє психічному здоров'ю та професійному зростанню, визначають три її основні сфери:

1. Професійна активність, виражена в категоріях суб'єктивного значення діяльності, професійних домаганнях, готовності до енергетичних витрат, прагнення до досконалості під час виконання завдань, а також здатності зберігати дистанцію між особистісною та професійною сферами. У разі якщо суб'єктивні очікування індивіда вступають в конфлікт з об'єктивним результатом діяльності, виникає ризик появи перших симптомів психічного перевантаження організму і як наслідок – синдром емоційного вигорання.
2. Стратегія подолання проблемних ситуацій, представлена через тенденції відмови від подальшого виконання професійних завдань, особливо у випадках поразок і невдач; активність подолання труднощів, а також внутрішню рівновагу. Ці тенденції відображають два різні способи поведінки у важкій ситуації: активне вирішення проблем або їх уникнення. Пошук самостійних рішень і одночасно прийняття відповідальності за їх наслідки вимагають мобілізації власних сил. Перенесення центру ваги на інших людей або на очікування, що «проблема сама собою вирішиться», не є конструктивною стратегією, оскільки невирішена проблема призводить до таких негативних наслідків, як незадоволеність собою, почуття власної неповноцінності тощо.
3. Емоційне налаштування на професійну діяльність, свідченням якого є почуття соціальної підтримки, професійного успіху та життєвого задоволення.

За результатами опитування виявилось, для всіх медиків у вибірці характерне формування синдрому хронічної втоми (див. рис.1)

Рис. 1. Показники синдрому хронічної втоми у медиків

За кількісними показниками можна відзначити відсутність критичних показників синдрому хронічної втоми, стану, коли працівник вже не може працювати і виконувати будь-які професійні завдання. У медиків зі сформованим синдромом хронічної втоми (26%) характерними стають розлади настрою, разом із фрустрацією у них відзначаються періоди пригніченості і тривоги. Можна із впевненістю стверджувати, що на виникнення та динаміку цього синдрому значний вплив чинять соціальні та професійні стресори. Робота для працівників вже стала тягарем, але вони незважаючи на інтелектуальне та психоемоційне виснаження продовжують її виконувати. Стадія формування синдрому хронічної втоми, яка характеризує 67% вибірки, вказує на наявність у працівників зниження зацікавленості роботою, професійного ентузіазму, загального рівня активності, появу психосоматичних розладів. Ця стадія характеризується негативною «Яконцепцією», але водночас нав'язливим бажанням досягнути професійного успіху та високих результатів у роботі. Якість міжособистісних стосунків різко знижується, медики стають агресивними, дратівливими у своїх професійних поразках, як правило, звинувачують оточення.

Висновки. Отже, оцінка власного здоров'я медиків як незадовільного та домінування серед вибірки типу ризику, свідчить про деструктивний вплив на особистість медика таких чинників, як готовність до енергетичних затрат, здатність тримати дистанцію стосовно роботи, внутрішній спокій та рівновага, а також відсутність соціальної підтримки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Майтак Т. М. Медична діяльність як фактор формування професійної деформації особистості вчителя / Т. М. Майтак // Актуальні проблеми психології в закладах освіти: збірник наукових праць. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2012. – С. 177–181.
2. Никифоров Г. С. Психология здоровья: учебное пособие / Г. С. Ниифоров. – С.-Пб.: Питер, 2002. – 385 с.
3. Практикум по психологии состояний / под. ред. А. О. Прохорова. – М.: Книга Центр, 2004. – 480 с. 10. Яковлев Б. П. Психическая нагрузка, деятельность и здоровье человека / Б. П. Яковлев // Медицинское образование и наука. – 2003. – № 3. – С. 52–60.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.Р. Крупник

ВПЛИВ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ НА ПЕРЕЖИВАННЯ ПОЧУТТЯ САМОТНОСТІ

У статті розглядаються теоретичні відомості з теми феномен самотності та особистісна зрілість

Ключові слова: самотність, особистісна зрілість

The article deals with theoretical information of the topic the phenomenon of loneliness and personal maturity.

Key words: loneliness, personal maturity

Актуальність дослідження даної проблеми обумовлена тим, що сучасний період соціально-економічних змін пов'язаний з необхідністю перебудови свідомості людини, що веде до перегляду колишніх сталих відносин, до пошуку нових стилів взаємодії. Тому помітне місце в психології займає проблема самотності. Питання про характер і причини самотності є багатоаспектним і вимагає подальших наукових досліджень.

Метою статті є на основі теоретичного аналізу психологічних досліджень проаналізувати та визначити психологічний зміст почуття самотності та особистісної зрілості.

У психологічних словниках самотність визначається як один із психогенних факторів, який впливає на емоційний стан і психологічне здоров'я людини. Умовою для її появи є ізоляція: фізична чи емоційна. За таких умов (експериментально створених чи природних) різко актуалізується потреба у спілкуванні, незадоволення якої може визивати гострий психічний стан, наприклад, тривожність, напругу, спустошеність, депресію, котрі супроводжуються виразними вегетативними реакціями [2].

В психології існують різноманітні підходи до виділення типів та видів самотності. В залежності від критерію, який обраний за основу класифікації, можна дослідити більш детально природу та функціонування явища самотності. Розглядаючи самотність як психічний феномен, використовують такі категорії її тлумачення: почуття, стан, процес та відношення [5, с. 11].

Як почуття самотність обумовлюється переживанням людиною своєї несхожості на інших, внаслідок чого виникає певний психологічний бар'єр у спілкуванні, відчуття непорозуміння, неприйняття самого себе та відчуття інших. Почуття самотності є усвідомленням людиною неможливості мати близькі, інтимні стосунки з іншою людиною, засновані на взаємному прийнятті, любові й розумінні.

Стан самотності – це переживання людиною втрати внутрішньої цілісності й зовнішньої гармонії зі світом. Він виражається в порушенні гармонії між бажаною й досягнутою якістю соціального спілкування. Існує стан емоційної ізоляції та соціальної ізоляції, які розглядають як самотність. Емоційна ізоляція виражається у відсутності прихильності до конкретної людини. Соціальна ізоляція проявляється у відсутності доступного кола соціального спілкування й супроводжується почуттям відчуженості.

Самотність як процес розглядають як поступове руйнування здатності особистості сприймати й реалізовувати наявні в суспільстві норми, принципи, цінності в конкретних життєвих ситуаціях.

Самотність як відношення розглядають як неможливість прийняття миру як самоцілі й самоцінності особистості. Наприклад, індивід, аналізуючи свої відносини з іншими людьми, не асоціює себе з навколишнім соціальними простором.

М. О. Кандиба виокремлює три типи самотності: хронічний, ситуативний і минулий. Хронічна самотність виникає тоді, коли індивід упродовж тривалого періоду життя не може встановити задовільні взаємини зі значимими для нього людьми. Виникнення ситуативної

самотності, пов'язують з результатом певних психотравмуючих подій у житті людини, таких, наприклад, як смерть близької людини або розрив інтимних відносин, наприклад шлюбних. Після деякого часу дистресу ситуативно-самотній індивід упокорюється зі своєю втратою і частково або повністю переборює виникле почуття самотності. Минуща самотність виражається в короткочасних приступах почуття самотності, які повністю й безслідно проходять [4, с. 434].

У дослідженнях здійснюються спроби розгляду особистісної зрілості як цілісного системного феномена. Зрілість розглядається як етап і як якість у психічному розвитку людини. Зазначається, що зрілість як якість може бути віднесене не тільки до етапу зрілості (дорослості), але й до аналізу будь-якого періоду в індивідуальному розвитку людини й особистості. Зрілість як якість у психічному розвитку лежить в основі визначення відносного початку й завершення будь-якої стадії онтогенезу людини, свого роду готовності до переходу на нову стадію (фазу, етап) [3].

П. Якобсон окреслив особистісну зрілість людини як феномен суспільноісторичний, оскільки поняття зрілості у різних суспільних умовах набуває різного змісту. Науковець зазначив такі риси зрілої особистості: 1) виражене прагнення до творчості; вияв творчого начала у найрізноманітніших сферах життя; чутливість до досить широкого кола явищ соціального життя (до мистецтва, до життя людей, до природи, до світу ідей тощо); 2) інтелектуальна активність у сенсі постановки життєвих проблем, готовності їх зрозуміти і намагатися наполегливо розв'язувати; 3) достатня емоційна чутливість, яка носить вибіркового характер, але є широкою за колом явищ, соціальних феноменів, людських стосунків; 4) лабільність здібностей, тобто уміння реалізувати у відповідних діях притаманний людині потенціал, який вона хотіла б розкрити; 5) рефлексія над своєю духовністю, що слугує завданням самореалізації. Цілі такої самореалізації досить різноманітні та широкі – моральне самовдосконалення, інтелектуальне зростання, естетичний розвиток тощо.

Л. Божович як основну рису зрілої особистості виділила здатність поводити себе незалежно від обставин, що впливають безпосередньо (і навіть всупереч ним), керуючись при цьому власними, свідомо поставленими цілями [6].

Особливу увагу особистісній зрілості приділили Н. Бордовська та А. Реан. Науковці зазначили, що саме особистісна зрілість вивчена недостатньо, відокремили її від інтелектуальної та емоційної. Також вони виділили чотири основних складових особистісної зрілості: 1) відповідальність; 2) терпимість; 3) саморозвиток; 4) позитивне мислення, позитивне ставлення до світу (цей компонент наявний в усіх інших складових). На думку Н. Бордовської та А. Реана, концепція особистісної зрілості повинна ґрунтуватися на уявленні [1].

Висновок. Узагальнено, що самотність розглядається і як об'єктивний стан добровільної чи вимушеної соціальної ізоляції, і як негативне суб'єктивне переживання, пов'язане з почуттями покинутості, відчуженості, непотрібності при об'єктивному залученні людини до різних сфер суспільного життя та спілкування. Встановлено, що особистісна зрілість є результатом і ресурсом особистісного розвитку, обумовленим активністю особистості, її здатністю до самодетермінації, саморегуляції, потребою в самоактуалізації й саморозвитку, прагненням до смислу як окремих своїх дій, учинків, так і до життєвого смислу в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика. С.-Пб: Питер. 2000. С.166-175.
2. Вербицкая С. Л. Социально-психологические факторы переживания одиночества: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.05. – социальная психология. Санкт-Петербургский государственный университет: С.-Пб. 2002. 19 с.

3. Гамезо М.В., Петрова Е.А., Орлова Л.М. Зрелость как этап и как качество в психическом развитии человека. Возрастная и педагогическая психология. М.: Педагогическое общество России. 2003. С. 251-257.
4. Кандиба М. О. Психологічні аспекти відношення жінок до самотності та її вплив на особистість. Актуальні проблеми практичної психології: збірник наук. праць. Херсон. ПП Вишемирський В. С., 2012. С. 225–228.
5. Корчагина С. Г. Психология одиночества: учебное пособие. М.: Московский психолого-социальный институт. 2008. 228 с.
6. Штепа О. С. Особистісна зрілість: Модель. Опитувальник. Тренінг. Монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 2008. С. 24-27.

Рекомендує до друку науковий керівник професор В.І. Шебанова

УДК 159.923.2

Коковіхіна О. С.

ДО ПИТАННЯ ТРАНСФОРМУВАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ АГРЕСИВНОСТІ

У статті висвітлено процес трансформування тлумачення агресивності, нерозривного зв'язку її із соціально-історичною реальністю.

Ключові слова: агресивність, агресія.

The article enlighten the transforming process of the interpretation of aggression, its inseparable link with socio-historical reality.

Key words: aggressiveness, aggression.

Історична реальність євроінтеграційної трансформації в українському суспільстві обумовлює тектонічні зрушення у площині суспільних дискусій. Законодавці активно впроваджують ініціативи, що захищають права вразливих до дискримінації груп: дітей, жінок, людей з обмеженими можливостями, представників національних, релігійних, сексуальних меншин. На тлі загальносвітової лібералізації популярності набувають гендерні, феміністичні, пацифістські, егалітаристські теорії, що створюють особливу форму світогляду, уніфікуючись.

Німецький соціолог Г. Клагес сформував концепцію ціннісних змін всередині розвинених суспільств, наголошуючи, що значущість суспільного обов'язку і прийнятності нівелювалися, поступившись місцем особистісному самовираженню [1, с. 175]. На наш погляд, усталені ціннісно-сміслові системи є похідною соціально-історичної реальності, що незмінно трансформується, визначає загальний вектор суспільного розвитку.

Вживання як мета існування біологічного виду була покладена в основу людських взаємин впродовж століть. Філософ Ж. Ж. Руссо підкреслював, що специфіка суспільного устрою є визначальною у деструктивному потенціалі суспільства, а не людська природа як така [5, с. 198]. Альтернативну точку зору мав філософ Т. Гоббс, зауважуючи, що людина схильна до агресії і насилля, намагаючись задовольнити низку потреб: суперництво як бажання зиску; жага слави як захист особистої честі та гідності; превентивна агресія як висловлювання недовіри опонентів [2, с. 139].

Особливої популярності проблематика агресивності набуває у буремному ХХ сторіччі, коли теорія Ч. Дарвіна допрацьовується; з'являється якісно новий погляд на агресивність, що фокусується на прийнятності винищення представників іншого (свого) виду з метою самозбереження. На цьому історичному етапі людина прирівнюється до тварини, що має на меті вижити у горнилі природнього добору. Австрійський зоолог К. Лоренц наголошував, що саме боротьба між близькими родичами – рушійна сила у еволюційному процесі, зауважуючи, що для кожного біологічного виду вигідно, щоб самку завоював найсильніший з суперників [5, с. 203; 4, с. 446].

Аналізуючи вищезгадані концепції, можемо наголосити, що особливої значущості набуває фактор протистояння, насилля, боротьби, конкурентоспроможності, життєздатності, де основною цінністю є відтворення фізично повноцінних і естетично привабливих нащадків, жага до завоювання, самоствердження, маніпулювання, підкорення. Наголосимо, що науково-технічний прогрес ХХ сторіччя вважається істориками безпрецедентним. Філософія експансіонізму на тлі дегуманізації сформувала особливий тип мислення, що визначив поведінку, пріоритети, цінності мільйонів людей. На наш погляд, історична епоха є одним із ключових факторів психічного буття суспільства у найширшому сенсі.

Маргіналізація соціального дарвінізму трансформувала тлумачення агресивності. На перший план вийшли когнітивно-поведінкові концепції, що здебільшого визначали агресивність як специфічну форму поведінки, реакцію на фрустрацію, провокацію, що не впливає з чиннику статі, характеру, генетики тощо. Фрустраційна теорія Д. Долларда та Н. Міллера – перша з існуючих, що спиралася на якісну емпіричну базу. До цього часу ключовим методом досліджень лишався експеримент [2, с. 140].

Наголосимо, що агресія і агресивність не є тотожними поняттями. Агресію визначають як загрозливу поведінку (А. Басс); завчену реакцію на збудження (Г. Левін, Б. Флейшман); намір зашкодити (Л. Берковіц, С. Фешбах) тощо. У той час як агресивністю називають властивість, що реалізується у здатності до агресії (потенціалі), де фактор ситуаційної доцільності виходить на перший план. У традиції американської педагогіки і психології вважалося, що контрольована, раціонально скерована агресивність розвиває ініціативність, наполегливість, здатність адаптуватися до нових умов [2, с. 140].

Конструктивну складову агресії як захисту обстоював Е. Фромм, що виокремлював звичайну і деструктивну форми агресії. Перший тип актуалізується при загрозі задоволення вітальних потреб, другий – не має цього стимулу. Зауважимо, що агресія може бути зумовлена бажанням запобігти повторенню агресії з боку іншої особи; справити враження людини, що здатна захистити себе і покарати агресора [3, с. 16].

В психоаналітичній теорії, в залежності від фіксації особистості на тій чи іншій стадії розвитку, виокремлюють оральну агресію (цинізм, сарказм, чорний гумор) і анальну агресію (фізичне насилля, садизм). Крім того, розрізняють експресивну (акт, що має на меті залякування; агресор демонструє агресивні наміри); імпульсивну (швидко стимулюється, швидко згасає); афективну (позбавлена адекватної поведінкової стратегії); ворожу (цілеспрямований намір завдати шкоди) [3, с. 17]. Школа гуманістичної психології пов'язує агресивність із рівнем розвитку самоактуалізації, самооцінкою людини (К. Роджерс), пояснюючи причину агресивності екзистенціальною фрустрацією (В. Франкл) [4, с. 450].

Узагальнюючи проаналізовані нами підходи до тлумачення агресивності, можемо виокремити чотири основні наукові погляди на генезу агресії: агресія як вроджений інстинкт; агресія як реакція на фрустрацію; агресія як результат соціального навчання; агресія як форма самозахисту.

Сьогодні агресивність переважно досліджують у царинах педагогічної, юридичної, соціальної психології з погляду проблематики десоціалізації особистості, що не набула конструктивних комунікативних компетенцій. Серед інших факторів сучасні дослідники називають біологічні чинники: хромосомні аномалії, порушення у період пренатального розвитку, тип нервової системи, пологові травми, що в уявленні чеського психіатра С. Грофа є першим руйнівним імпульсом тривожного і садистичного [3, с. 140].

Отже, філософія антропоцентризму і гуманізму є визначальною рисою у сучасному тлумаченні агресивності, що еволюціонувало від натуралістичних, мілітаристських теорій природнього добору до науково обґрунтованих когнітивно-поведінкових концепцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ручка А. О. Цінності та ціннісна зміна у сучасному суспільстві. Культурологічна думка. 2013. № 6. С. 172–179.

2. Павелків В. Р. Психологічний аналіз змісту та типології проблеми агресивності у психологічній науці. Психологія: реальність і перспективи. Рівне, 2013. Вип. 2. С. 139–143.
3. Тимошенко В. І. Соціальні детермінанти агресії. Держава і право. Київ, 2012. Вип. 56. С. 15–19.
4. Казміренко Л. І., Тужеляк Н. М. Проблема агресії як соціальний феномен в юридико-психологічному дискурсі. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. №4. С. 444–453.
5. Качмар О. В. Агресія як соціальний феномен. Нова парадигма. Київ, 2014. Вип. 125. С. 197–205.

Рекомендує до друку науковий керівник професор **О. Є. Блинова**

УДК 159.922.6

Корсакова А.І.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ БРЕХЛИВОСТІ ЯК ОСОБИСТІСНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

У статті розглядаються чинники прояву брехливості за особистісними компонентами, які свідчать про одну з найпоширеніших причин схильності до брехливої поведінки.

Ключові слова: брехня, формування брехні, чинники прояву брехливості

The article deals with the factors of manifestation of falsehood on personal components, which testify to one of the most common causes of predisposition to false behavior.

Key words: falsehood, the formation of lies, factors of manifestation of falsehood

Прояви брехливості особистості мають об'єктивну та суб'єктивну сторону цього явища, в основі якого є намагання особистості вийти з ситуації з найменшими втратами або щось отримати.

Варто зазначити, що брехлива поведінка була закріплена у дитячому віці через страх бути покараним. У підлітковому віці до вказаного додалися недоліки щодо формування когнітивного образу «Я» й самооцінка. Вияв брехливості в юнацькому віці вкорінюється та формується на основі розвитку власного самостановлення.

Слід зауважити, що різні аспекти брехливості вивчалися багатьма науками, зокрема у вітчизняній і зарубіжній психології феномен брехливості розглядався з погляду моральності Є. Белякова, Д. Дубровський, М. Льюїс, Н. Любимова, К. Мелітан, Е. Пінкоффс, К. Саарні. З точки зору соціальних відносин В. Знаков, К. Соломон, О. Тарасов, О. Фрай, Ю. Щербатих; як прояв особистісних якостей Ж. Дюпре, П. Екман, О. Ліпманн, С. Саймон, К. Снайдер.

Проаналізувавши визначення поняття "брехня" перерахованих вище вчених, можна зробити висновок, що у всіх цих визначеннях є спільне: це – свідомо дія, якою одна людина вводить в оману іншу, роблячи це навмисне, без попереднього повідомлення про свої цілі й без чітко вираженого з боку жертви прохання не розкривати правди.

Незважаючи на існування змістовних теоретичних і практичних досліджень, які вже існують, в основному зарубіжних науковців, та й доробок у галузі психології брехні, проблема аналізу подається відокремлено від теоретичної основи нашої проблеми. Тому завданням цієї наукової розвідки є розглянути проблему брехні та щирості через призму теоретичного пошуку.

Мета статті – проаналізувати психологічні аспекти категорії брехні у літературних джерелах вітчизняних і зарубіжних учених.

Прояви брехливості можна відобразити у вигляді системи з двома рівнями функціонування та двома головними компонентами, що об'єднані компонентом вищого рівня (рис. 1).

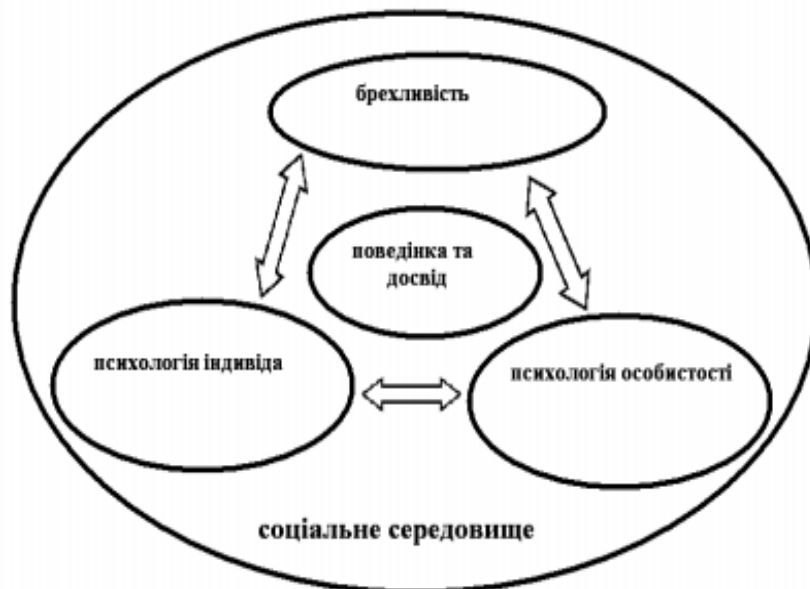

Рис. 1. Система формування та функціонування брехливості особистості

Цю систему формування та функціонування можна пояснити так:

- психологією індивіда є підсистема психофізіологічних властивостей, основою якої є перебіг та інтенсивність емоційної сфери, установки та психофізіологічні реакції;
- психологія особистості як підсистема охоплює комплекс особистісно-психологічних якостей, що сформовані під впливом соціального середовища і характеризують людину як його представника та у системі стосунків із ним;
- поведінка і досвід характеризують особливості стосунків із соціальним середовищем, які визначають утворені стереотипізовані поведінкові реакції людини на впливи з боку оточення;
- в умовах недостатньо сприятливого середовища для психології індивіда відбувається формування конфліктної психології особистості, що визначає схильність до брехливої поведінки. Це, своєю чергою, через досвід впливає на психологію індивіда. Так посилюються й укорінюються вияви брехливості в людині як індивіди та особистості.

До головних елементів системи, що характеризують брехливість людини за індивідним та особистісним компонентами, належить тривожність як відчуття дифузного побоювання і тривожного очікування, невизначеного занепокоєння або ж як відчуття невизначеної загрози, характер і час якої не піддаються прогнозам [1].

Отже, це свідчить про одну з найпоширеніших та найукоріненіших причин схильності до брехливої поведінки, а саме порушення в емоційній сфері особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боярин Л. В. Соціально-психологічні особливості ціннісних орієнтацій особистості в аспекті прояву брехливості / Л. В. Боярин // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Сєвєродонецьк : Вид-во СХУ ім. Даля, 2017. – № 2(43). – С. 18–2.
2. Майорчак Н. М Соціально-психологічні особливості прояву брехливості особистості [Текст]: Дис...канд.психол.наук: 19.00.05

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.І. Бабатіна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НАРКОЗАЛЕЖНОЇ МОЛОДІ

Стаття присвячена проблемі наркотизації молоді в сучасному соціумі. Автор розглядає фактори психологічного, педагогічного, соціального, економічного характеру, що обумовлені тісним зв'язком. Автор досліджує структурні компоненти ресоціалізації наркозалежної молоді (об'єкт, суб'єкт, етапи, засоби, результат), а також функції процесу ресоціалізації.

Ключові слова: ресоціалізація, наркоманія, фактори наркотизації, соціалізація, десоціалізація, реабілітація, наркозалежна молодь.

The article is devoted to the problem of youth narcotization in the modern society. The author discloses the factors of psychological, social, pedagogical and economic character caused by close interrelation. The author reserches structural components of resocialization process of drug-dependent youth (object, subject, stages, means, result), and also functions of resocialization process.

Key words: resocialization, drug addiction, narcotization factors, socialization, rehabilitation, drug-dependent youth.

Як відомо, недотримання здорового способу життя сучасною молоддю, спричиняє соціально-економічну, моральну, духовну кризу особистості, яка призводить до масового безробіття молоді, зростання рівня злочинності, міграції молодих людей, знищення генофонду країни. Серед перерахованих наслідків необхідно виокремити глобальне соціально-негативне явище – наркоманію. З метою поліпшення здоров'я населення, зокрема дітей та молоді, в Україні щорічно розробляється нормативно-правова база для запобігання вживання наркотичних речовин та необхідності ведення здорового способу життя.

Аналіз праць сучасних науковців свідчить, що до різних аспектів окресленої проблеми зверталися сучасні вітчизняні вчені: І. Бех, В. Бочарова, І. Зверєва, А. Капська, Л. Міщик, А. Мудрик, Донських, А. Личко, В. Бітенський, Я. Гілінський, Л. Кессельман, І. Рущенко, О. Сердюк, С. Толстоухова, С. Харченко, С. Горенко, В. Синьова, В. Жукова, М. Галагузова, Н. Лукашевич, В. Садовський.

Метою статті є розкриття соціально-педагогічних аспектів проблеми ресоціалізації такої категорії молоді, здійснення факторного і структурно-функціонального аналізу процесу її ресоціалізації.

Основними факторами, що сприяють виникненню наркоманії, є психологічні, педагогічні і соціально-економічні фактори, які тісно пов'язані між собою.

До психологічних факторів поширення наркоманії насамперед потрібно віднести деякі індивідуальні особливості особистості, такі як психічна нестійкість, безвілля, які роблять її жертвою наркотиків. Окрім цього, важливу роль відіграють і прагнення до самовираження, і самоствердження, і елементи наслідування, що особливо характерно для дитячого й юнацького віку. Слабовільні, нестійкі особи, що не вміють переносити життєві труднощі, шукають можливість штучно викликати заспокоєння або збудження і вдаються до вживання наркотиків. У прагненні втекти від навколишньої несправедливості, від проблем сьогодення криються причини, що штовхають людину у світ ілюзій і фантазій [3, с. 58].

Наркотики сприяють появі залежності, яка проходить ряд стадій, розрізняють соціальну, психічну і фізичну залежності.

Соціальна залежність виникає на етапі, коли людина перебуває в оточенні інших людей, які вживають наркотики, хоча сама ще не почала їх вживати. Вона починає переймати стиль їхньої поведінки, стереотипи. На стадії психічної залежності в людини формується спочатку неусвідомлений, а потім повністю усвідомлюваний потяг до наркотика.

За фізичної залежності відчуття комфорту в організмі досягається тільки за наявності в ньому наркотичних речовин. Якщо дія наркотику припиняється, а чергової дози немає, то виникає абстинентний синдром – хворобливий стан організму, що супроводжується болем суглобів [4, с. 53].

Визначити сутність ресоціалізаційного процесу, не звертаючись до аналізу категорій «соціалізація», неможливо, оскільки порушується принцип системності. Така логіка відповідає принципу системного підходу, під яким у загальнонауковій методології розуміється «розгляд складного об'єкта як цілісної множини елементів сукупності відношень і зв'язків між ними». Нарешті, по-третє, зазначені поняття не тільки близькі семантично, але й, що більш важливо, відбивають єдиний процес знаходження людиною соціальних зв'язків (соціалізація), їхньої руйнації (десоціалізація) і відновлення втраченої соціальності (ресоціалізація). Близьким за значенням ресоціалізації є поняття реабілітація – це комплекс медичних, соціально-економічних, педагогічних, професійних та юридичних заходів, які спрямовано на відновлення (або компенсацію) порушених функцій організму людини, дефекту, соціального відхилення [2, с. 78].

У межах нашого дослідження доцільним є розгляд етапного характеру здійснення ресоціалізації [1, с. 53]: етап орієнтації (вироблення в наркозалежного необхідності змін у власному житті. Осмислення власного негативного досвіду, ознайомлення наркозалежного з соціальним середовищем спеціалізованого реабілітаційного центру, формування в нього адаптивної потреби); оцінювальний етап (диференціація компонентів власного соціального досвіду наркозалежного та способу життя); етап сумісності (досягнення стану гармонійної рівноваги наркозалежного та його соціального середовища, аналіз та самоаналіз результатів реабілітації).

На основі аналізу факторів наркотизації сучасної молоді, сутності понять «соціалізація», «ресоціалізація» було досліджено структурні компоненти процесу ресоціалізації наркозалежної молоді (суб'єкт, об'єкт, мета, зміст, засоби, форми), визначено сутність та функції процесу ресоціалізації наркозалежної молоді (реабілітаційна, коригувальна, медико-педагогічна, орієнтовна).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Личко А. Е. Подростковая наркомания : Руководство для врачей / А. Е. Личко, В. Л. Битинский. – Л. : Медицина, Ленинград. отд-ние 1991. – 301 с.
2. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. проф. А. Й. Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.
3. Соціальна робота : технологічний аспект: навч. посіб. / за ред. проф. А.Й. Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.
4. Соціальна робота в Україні: теорія та практика : посібник для підвищення кваліфікації працівників соціальних служб для молоді. Ч. 4 / за ред. доц. А.Я. Ходорчук. – К.: ДЦССМ, 2003. – 272 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.В. Коршун

УДК 159.942-053.6

Литвиненко О.Г.

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У даній статті розглядаються особливості емоційного розвитку в підлітковому віці.

Ключові слова: емоційна сфера, підліток, корекція, стрес, невірноваженість.

This article deals the peculiarities of emotional development in teens.

Key words: emotional sphere, teenager, correction, stress, imbalance.

На даний час інтерес до емоційної сфери людини виникає не тільки у психологів, але й у представників таких наук, як біологія, фізіологія, медицина, філософія, соціологія, педагогіка. Він продовжує зростати у зв'язку зі збільшенням комплексу теоретичних і практичних проблем, для вирішення яких необхідні знання емоційної сфери життя людей. Теоретична значимість даної теми визначається необхідністю виявлення спільних закономірностей онтогенезу людської психіки і створення цілісної концепції психічного розвитку. Прагматизація сучасного суспільства та пріоритет когнітивної сфери зумовлюють деякий занепад досліджень емоційності. Водночас, визнається значення емоційності у становленні особистості у підлітковому віці.

Мета статті – розглянути особливості формування емоційного розвитку в підлітковому віці.

Актуальність теми полягає в тому, що емоційний розвиток – це інтелектуальна здатність розбиратися в своїх і чужих почуттях, рахуватися з оточуючими і будувати з ними відносини на основі довіри і співпереживання. А як відомо, здатності і вміння можуть розвиватися через навчання. Про емоційний інтелект можна також сказати – це вміння поєднувати раціональне та емоційне, щоб ефективно рухатись вперед. Підлітковий вік вважається особливо «емоційно насиченим» і тому вивчення емоційного розвитку підлітків займає провідне місце в соціальній психології. Емоційні порушення, що виникають у цей період, мають далекосяжні наслідки. Багато дослідників пов'язують деякі типи порушення поведінки у дітей з різними формами емоційних порушень. Методологічні основи дослідження емоційної сфери особистості закладені у роботах К. Ізарда, Е. Носенко, Т. Репнова, М.А. Падун, Ю.В. Сасенко, у яких представлено аналіз сфер прояву емоцій, їх структуру, особливості вираження, значення у житті людини.

Як стверджує В. Войтко, результатом неправильної ідентифікації емоцій є те, що підлітки можуть несвідомо ігнорувати власні негативні емоції, не «впізнаючи» їх, що призводить до накопичення та необхідності виразу таких емоцій в поведінці, як способу зняття напруги. Одним з таких способів можуть бути агресивні дії проти іншої людини, від нецензурних слів у його адресу до скоєння тяжкого злочину [3, с. 3].

Емоційні реакції і поведінки учнів підліткового віку, не пояснюються лише зрушеннями в гормональному порядку. Вони залежать також від соціальних факторів й умов виховання, до того ж індивідуально – типологічні відмінності часто превалюють над дорослими [1, с. 5].

На думку Н. Дмитріюк, для емоційної сфери учнів підліткового віку характерні [4, с. 267]: висока емоційна збудливість; стійкість емоційних переживань; підвищена готовність до очікування страху, що проявляється в тривожності; суперечливість почуттів; виникнення переживання не тільки з приводу оцінки підлітків іншими, але і з приводу самооцінки; розвивається почуття приналежності до групи; пред'явлення високих вимог до дружби; прояв громадянського почуття патріотизму.

Профілактика емоційної напруженості у підлітків становить оздоровчу систему з: фізичної зарядки; уроків фізкультури; спеціального тренінгу; прогулянок; фізичної праці; хорового співу. Заняття автотренінгом проводяться 2-3 рази в тиждень у спеціально обладнаному, тихому, злегка затемненому добре провітреному приміщенні. Зміст курсу складають бесіди на різні теми, антистресові установки, навіювання, оволодіння методиками самонавіювання, самоаналізу, самокорекції [2, с. 1].

Спеціально підібраний набір вправ дозволяє учасникам тренінгу розвинути емоційні компетенції, якими вони володіють недостатньо. Для проведення тренінгових занять використовуються активні та інтерактивні методи навчання, при цьому їх вибір мотивується метою і завданнями тренінгу, специфікою й потребами аудиторії. У процесі реалізації запропонованої методики застосовуються такі методи: «криголами», інтерактивні міні-лекції, міні-дискусії, фасилітація, мозковий штурм, модерація, рольова гра, «акваріум», практичні методи, мотивувальний контроль, технології організації груп: робота в колі, в малих групах (парами), індивідуальна робота.

Отже, емоційна сфера учнів підліткового віку характеризується не тільки ставленням суб'єкта до навколишнього середовища, але одночасно виступає специфічною формою переживання, що відображає значення об'єктів для суб'єкта. Вікові особливості підліткового віку створюють сприятливі передумови для розвитку внутрішньо-особистісного емоційного інтелекту, з іншого – соціальна ситуація розвитку підлітка зумовлює необхідність розвитку міжособистісного емоційного інтелекту. Управляти своїми емоціями, відновлювати силу і працездатність має навчати педагог, викладаючи основи автотренінгу – це психотерапевтичний метод, який поєднує елементи самонавіювання й самокорекції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абдюкова Н. В. Психологічні особливості соціалізації сучасного підлітка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.05. / Н. В. Абдюкова. – К.: КДОУ, 2010. – 21 с.
2. Ананьєв А. М. Візуальна психодіагностика емоційних проявів у учнів: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07. / А. М. Ананьєв. – Одеса: Південноукр. держ. пед. ун-т, 1996. – 23 с.
3. Войтко В.В. Емоційні порушення в дитячому віці та їх корекція [методичні рекомендації]. / В.В. Войтко. – Кіровоград: КОІППО, 2016. – 60с. 11. Гершон Б. Б. Психологія емоцій. / Б. Б. Гершон. – М.: Наука, 2014. – 440 с.
4. Дмитріюк Н. С. Вплив емоцій на формування та становлення особистості / Н. С. Дмитріюк // Проблеми сучасної психології. – 2010. – № 8. – С. 261–271

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.В. Копилова

УДК 364.632:316.614.5-055.2

Літвінова Д. С.

ПРОБЛЕМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖІНОК: ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВИНИКНЕННЯ

Стаття присвячена темі домашнього насильства, а саме насильству над жінками. Дана проблема має міжнародний характер і є однією з найважливіших в Україні. Вона стосується кожного, не залежно від їхніх ідеологічних переконань. Найчастіше жертвами домашнього насилля є саме жінки.

Ключові слова: домашнє насильство, жінки, жертви насилля, деструктивна взаємодія.

The article deals with the topic of family violence, namely violence against women. This problem is of international character and is one of the most important in Ukraine. It applies to everyone, regardless of their ideological convictions. Most often victims of family violence are women.

Key words: family violence, women, victims of violence, destructive interaction.

Проблема домашнього насильства щодо жінок є особливо актуальним питанням, оскільки на теперішній час ми маємо тенденцію до зростання його виявів. Захист жінок від жорстокості, попередження злочинів проти них є надзвичайно важливим, соціально значущим завданням, вирішення якого носить загальносуспільний характер.

Насильство в сім'ї є однією з форм порушення прав людини. За статистичними даними, що оприлюднили під час голосування за Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», майже 70% жінок піддаються різним формам знущань і принижень. Щорічно близько 1500 жінок помирають від рук власних чоловіків. Майже 100%

відсотків матерів, котрі зазнали насильства народили хворих дітей переважно з невротами, заїканнями, порушенням психіки.

Намагаючись розв'язати проблему домашнього насильства, в грудні 2017 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [3].

Проблему домашнього насильства над жінками досліджували такі науковці, як: А. Андрєєва, Б. Гузиков, Л. Максименко, В. Столін.

Тривалий час дана проблематика була закритою для суспільства, гендерна політика в багатьох країнах навіть не визнавалась. Половину всіх насильницьких дій щодо жінок як членів сім'ї, чинять нинішні чи колишні чоловіки, які вдаються до побутового насильства, здійснюють психологічний і фізичний тиск, демонструють матеріальну залежність від жінок. Тому питання попередження та протидії насильству в сім'ї є предметом численних міжнародних актів, ратифікованих багатьма країнами світу [1].

Домашнє насильство – це система поведінкових актів однієї людини для збереження влади й контролю над іншою людиною. Насильство в сім'ї розвивається циклічно: одна з головних особливостей домашнього насильства полягає в тому, що воно являє собою повторювані в часі інциденти множинних видів насильства [3]. **Домашнє насильство має свої особливості, а саме:**

- це насильство між особами, які, як правило, залежать одна від одної;
- насильство в сім'ї завжди відбувається на відлюдді й протягом тривалого проміжку часу;
- це систематична дія, яка не з'являється зненацька та рідко буває одноразовим епізодом;
- має тенденцію динамічного деструктивного посилення;
- з точки зору винуватця є швидким і результативним способом досягнення мети з найменшими затратами [4 с. 59].

У межах гендерної соціології виокремлюють такі види домашнього насильства щодо жінок:

1. Фізичне – умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести до смерті постраждалого, нанесення шкоди його честі і гідності.
2. Сексуальне – протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї.
3. Психологічне – вплив одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідуванням та залякуванням.
4. Економічне – умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право [1 с. 25].

Розглядаючи види та особливості домашнього насильства слід виокремити основні причини поширення насильства в сім'ї. **Серед них зазначають:**

1. Життя сім'ї, відповідно до традиції, проходить «за закритими дверима» і спроба вторгнення розглядається як посягання на особисте життя. Суб'єкт насильства, при цьому, відчуваючи свою безкарність, може робити все, що завгодно, не побоюючись розголосу.
2. Недостатня психолого-педагогічна обізнаність членів сім'ї.
3. Тенденція до рівноправ'я членів подружжя в шлюбі (самоствердження подружжя за рахунок пониження один одного).
4. Соціальний стрес в сім'ї (розбіжності у вихованні дітей, секс, вагітність, грошові ускладнення, безробіття, необхідність в довго-, тимчасовій медичній допомозі).
5. Алкоголізм в сім'ї.
6. Фізична жорстокість щодо насильника в батьківській [4].

Отже, домашнє насильство стосовно жінок це форма деструктивної соціальної взаємодії в сім'ї, що відображає її загальне неблагополуччя і порушення в ціннісно-нормативній сфері індивідів. Насилля в сім'ї є чинником соціального ризику, що спричиняє поглиблення соціально-психологічної та моральної відчуженості, взаємну недовіру і ворожість стосовно інших членів сім'ї, брутальність і жорстокість у спілкуванні. Насильство – це проблема, яку не можна не помічати. Будь-яке насильство є руйнівним для розвитку особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грабська І. А. Насильство в подружніх відносинах / І. А. Грабська // Практична психологія і соціальна робота. – К., 1998. – № 9. – С. 20–27.
2. Етимологія насильства над жінкою в сім'ї // Соціальна робота в Україні на початку ХХІ століття: проблеми теорії і практики : [матер. доповідей на міжнар. наук.-практ. конференції м. Київ (29-31 жовтня 2002 р.)]. – К., 2002. – С. 119–130
3. Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2789-14>. – Назва з екрану.
4. Колос Л. Є. Насильство щодо жінок і вироблення концепції його подолання / Л. Є. Колос // Дотримання прав жінок та завдання правоохоронних органів України : зб. наук. ст. / Ун-т внутр. справ ; Ла Страда – Україна. – Харків : Регіон-інформ, 1999. – С. 58–68

Рекомендує до друку науковий керівник професор С.К. Костючков

УДК 37,013,41:376.42

Мурашева А.Д.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО – ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З СТУДЕНТАМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ, В УМОВАХ ЗВО

У статті представлені особливості соціально – педагогічної діяльності з студентами з особливими освітніми потребами, в умовах закладу вищої освіти для покращення адаптації даної категорії молоді до навчально – виховного процесу. Стаття стане у пригоді широкому загалові читачів, насамперед соціальним педагогам.

Ключові слова: молодь з особливими освітніми потребами, корекція, адаптація, соціальна реабілітація, соціальна інтеграція.

The article presents peculiarities of social and pedagogical activity with students with special educational needs, in the conditions of higher education institution in order to improve adaptation of this category of youth to the educational process. The article will be useful to a wide audience of readers, first of all social educators.

Key words: youth with special educational needs, correction, adaptation, social rehabilitation, social integration.

На жаль, на сьогоднішній день в закладах вищої освіти зростає кількість учнів з особливими освітніми потребами. Практика європейських країн, показує, що молодь з особливими потребами можуть одержувати освіту в закладі вищої освіти за моделлю інтегрованого та інклюзивного навчання, яка дає можливість не відокремлювати таких студентів від інших. Запровадження таких сучасних моделей організації навчання українських ЗВО потребує особливої підготовки педагогів та організації соціально – психологічної служби школи, оскільки ефективність інтегрованого та інклюзивного

навчання залежить від правильного соціально – педагогічного та психолого – педагогічного супроводу [1, с. 24].

І тому актуальним питанням виступає в першу чергу, особливість соціально – педагогічної роботи з молоддю з особливими освітніми потребами в ЗВО. Адже важливу роль у роботі з людьми з особливими освітніми потребами відіграє соціальний педагог, який сприяє соціальній адаптації в загальній ситуації її соціальних відносин. У результаті цього вони долучаються до всіх соціальних систем, структур, соціальних зв'язків та беруть активну участь в основних сферах життя і діяльності закладу та суспільства, готуючи себе до повноцінного майбутнього життя. Усі напрями роботи соціального педагога з студентами з особливими освітніми потребами та педагогічним колективом. І тому, соціальний педагог повинен пам'ятати :

- у кожній людині живе її індивідуальність;
- молодь з освітніми потребами також мають здібності, які необхідно розвивати;
- педагогам щодня необхідно надавати соціально – педагогічну допомогу у роботі з студентами з особливими потребами.

Незважаючи на те, що професія соціального педагога в Україні існує вже більше десяти років, організація його роботи у закладах вищої освіти все ще перебуває в процесі розвитку і становлення, а особливо з уведенням сучасних моделей інтегрованого та інклюзивного навчання. Всебічний аналіз проблеми навчання й виховання молоді з особливими освітніми потребами в освітніх закладах нашої держави доводить необхідність впровадження інноваційних підходів до навчально-виховної діяльності цих учнів [2, с. 67].

Над досліджуваною проблемою працювали увесь період розвитку педагогіки, корекційної педагогіки, соціальної педагогіки, спеціальної психології. Шлях дослідників широкомасштабний, а саме: Л. Виготський, І. Юхимець, Т. Ілляшенко, Л. Кузнєцова, С. Миронова, Н. Максимова, А. Капська та інші.

Однак поза увагою досліджень залишається такий актуальний аспект, як висвітлення особливостей соціально – педагогічної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО та актуальні проблеми її реалізації. Інтеграція студентів закладу вищої освіти потребує від працівників психологічної служби реалізації багатьох завдань (корекційного напрямку, соціально – педагогічна допомога, соціальна адаптація, соціальна реабілітація, консультація). І тому, саме цей аспект і являється головною метою нашого дослідження

Сьогодні педагогічна громадськість чи не найбільше обговорює проблему інтеграції та інклюзії молоді з особливими потребами в умовах ЗВО. Для того, щоб залучити студентів з особливими освітніми потребами до закладів вищої освіти та створити освітнє середовище, так, щоб воно відповідало потребам і можливостям кожної людини не залежно від її психофізичного розвитку. Модель інтеграції здійснюється у двох формах: соціальній та педагогічній. Велику роль в адаптації таких студентів відіграє соціальна інтеграція, яка передбачає соціальну адаптацію людини з психофізичними вадами у загальну систему соціальних стосунків передусім у межах того освітнього середовища, в яке вона інтегрується [4 ,с. 36].

Підсумовуючи вищесказане, можна визначити, що особливості соціально – педагогічної роботи виступають процесом, що має на меті відновлення важливих функцій життєдіяльності людини з особливими освітніми потребами через соціалізацію та адаптацію до існуючих соціальних умов, навчально – виховного процесу, інтеграцію та зміну існуючих суспільних стереотипів, щодо не можливостей надання якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу. При цьому використовується комплекс заходів корекційної роботи, соціально – педагогічної підтримки, соціально – педагогічної консультації та соціальної реабілітації. До того ж, соціальна реабілітація повинна вирішувати проблеми на індивідуальному, сімейному, суспільному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аксенова Л.И. Социально – педагогическая помощь лицам с ограниченными возможностями // Специальная педагогика / Под.ред. Н.М. Назаровой. – М., 2001. – С. 196.
2. Інтеграція дітей з освітніми потребами у загальноосвітньому закладі / Т. Ілляшенко // Психолог, 2009. – № 10. – С. 14-18.
3. Шульга В.В. Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі : [методичні рекомендації] / В.В. Шульга. – К.: Ніка – Центр, 2004. – 124 с.
4. Миронова С.П. Основи корекційної педагогіки: навчальний – методичний посібник / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвеева, [за загл ред. С.П. Миронової] – Кам'янець – Подільськ: Кам'янець – Подільський національний університет ім. І. Огієнка, 2010. – 264 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.В. Коршун

УДК 159.922.8

Надулична О. А.

АКТУАЛЬНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТРАХІВ СТУДЕНТІВ

У статті проведено аналіз сучасних теоретичних підходів до вивчення соціального страху в студентських групах та обґрунтовано актуальність подальших досліджень з цієї теми.

Ключові слова: страх, соціальний страх, студенти.

The article analyzes modern theoretical approaches to the study of social fear in student groups and substantiates the relevance of further research.

Key words: fear, social fear, students.

Проблема страху завжди існувала в суспільстві, а тому хвилювала людство. І хоча таке явище як страх завжди викликало цікавість як звичайних людей, так і науковців, причини виникнення тих чи тих страхів є досі достеменно не відомими, а тому продовжують викликати інтерес вчених.

Поняття «соціальний страх» вперше з'явилося в науковій літературі у 1980 році. Однак ще у XVIII сторіччі вчені з різних країн говорили про ті явища, які пізніше були віднесені до соціальних страхів. Науковці помітили, що ці страхи виникали в період активного впровадження реформ та важких соціально-економічних умов і частіше спостерігались серед молоді.

Із соціальними страхами пов'язують такі супутні розлади як депресія, схильність до різноманітних видів залежності (алкогольна, наркотична тощо), підвищений ризик суїцидальної поведінки тощо. Вчасна діагностика може мінімізувати подібні наслідки, тому вивчення цієї теми є актуальним і важливим для функціонування суспільства.

В своїй роботі Л. В. Горохова стверджує, що страх – це навіть не емоція, а сукупність надзвичайно складних переживань, що розвиваються за ланцюжком: хвилювання-тривога-фобія-невроз-страх-паніка-психоз. Оскільки страх є найдавнішим із відчуттів, то його джерела часто перебувають у генетичній пам'яті не лише нації, а людства в цілому [1, с. 149].

А. Дурсунова і К. Холуєва досліджували страхи у студентів і встановили, що найпоширенішими страхами є соціальні страхи – вони виникають у 79,1 % опитаних. Найчастіше це страх перед іспитом, перед викладачем і перед публічним виступом [2, с. 205.].

Соціальні страхи – страхи, які виникають виключно в соціальному середовищі і часто пов'язані з постійною чи тимчасовою зміною соціального статусу. Соціальний страх зазвичай полягає у боязні оцінки та критики з боку інших людей. Такий страх може бути конкретним (страх перед публічним виступом, страх спілкування з особою протилежної статі, страх перед телефонною розмовою) або генералізованим, коли йдеться майже про всі ситуації, які виникають поза сім'єю та домом. М. Мовчан стверджує, що таке явище як страх випробування може негативно впливати на сприймання, мислення, пам'ять та інші пізнавальні процеси особистості [3, с. 252]. Він виникає тоді, коли мозкові центри не можуть дати адекватну відповідь на ситуацію або коли є сумнів щодо успішного завершення справи. Цей стан автор пов'язує з негативним передчуттям суб'єктом наслідків своєї діяльності у виняткових для нього і складних з погляду виконавської майстерності ситуаціях, з браком віри у свої сили й відчуттям невпевненості перед загрозою фрустрації, тобто боязкістю перед невдачею, неуспіхом і, можливо, осоромленням.

Однак слід зазначити, що розподіл страхів на різні категорії є досить умовним, адже більшість страхів можуть належати одночасно до декількох груп. Наприклад, страх самотності можна віднести як до групи соціальних страхів, адже самотність безпосередньо пов'язана зі складнощами у взаємодії з соціальним оточенням, так і до екзистенціальних, адже страх самотності є одним із закономірних феноменів, що виникають під час онтогенетичного розвитку людини.

У своєму дослідженні В. С. Шаповалова виявила вісім таксономічних груп студентських страхів [4, с. 14]:

1. випробування;
2. ті, що пов'язані з професійним майбутнім;
3. пов'язані з прийняттям відповідальності на себе;
4. зумовлені помилками та похибками;
5. ті, що виникають безпосередньо на занятті;
6. обумовлені особистісними якостями та недоліками самого студента;
7. обумовлені взаємодією учасників навчально-виховного процесу у виші (соціальні страхи);
8. пов'язані з особистістю викладача.

Також варто зазначити, що авторка дослідила динаміку соціальних страхів у студентів від молодших курсів до старших:

1. послаблення одних («невірного вибору професії», «що виявлять шпаргалки» та ін.) і підвищення інтенсивності інших (страх «майбутнього», «майбутньої роботи над дипломним проектом», «іспиту» тощо);
2. прояв деяких видів страхів на постійному, майже незмінному рівні інтенсивності і частоти протягом усього періоду навчання у виші, зокрема страху «бути відрахованим», «майбутнього», «стати поганим фахівцем», «погано закінчити ЗВО» тощо;
3. криволінійний характер зміни інтенсивності деяких страхів (з «піками» (страх «опитування», «викладача» тощо), або, навпаки «провалами» (страх «що викличуть до ректора, декана», «відчуття «каші в голові» тощо) значень показників у студентів третього курсу).

Окремі студентські страхи утворюють компактні кластери, які об'єднані загальним змістом; при цьому, чіткість структурної організації груп студентських страхів від першого курсу до шостого зростає.

Отже, проаналізувавши актуальні вчення про соціальні страхи, можна говорити про те, що це явище є розповсюдженим серед студентської молоді. Однак досі немає однозначної відповіді щодо причин виникнення страхів. Можна зробити припущення, що причини прояву соціальних страхів в студентських групах мають соціальний характер – страхи активізуються через зміну соціального статусу, виникнення нових проблемних ситуацій тощо. Однак також ми можемо зробити припущення, що існують певні

психологічні детермінанти виникнення та прояву соціальних страхів. Встановлення цих детермінант є перспективою нашого подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горохова Л. В. Соціальні страхи в глобалізованому світі / Л. В. Горохова Вісник Дніпропетровського університету. 2012. № 9/2. С. 149-154.
2. Дурсунова А. И. Изучение особенностей проявления страхов у студентов / А. И. Дурсунова, К. А. Холуева Современные наукоемкие технологии. 2013. № 7. С. 205.
3. Мовчан М. М. Страх перед екзаменом як соціальний страх / М. М. Мовчан Компетентнісний підхід до підготовки випускників вищого навчального закладу: матеріали XXXI міжвузівської науковометодичної конференції: в 2 ч. Ч. I. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. С. 252-254.
4. Шаповалова В. С. Психологічні особливості страхів у навчально-пізнавальній діяльності студентів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Шаповалова В. С. ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків. 2015. С. 14.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н. І. Тавровецька

УДК 364.63-027.553

Паламарчук В.Ю.

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЛЯ ЯК ЗАВДАННЯ ШКІЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ

У статті розглядається поняття «домашнє насильство», пропонуються шляхи профілактики цього явища, а також наводяться відповідні завдання соціально-психологічної служби школи.

Ключові слова: насильство, домашнє насильство, діагностика, соціально-психологічна служба школи.

The article deals with the concept of «domestic violence», ways of preventing this phenomenon are suggested, and the tasks of the social and psychological service of the school are provided.

Key words: violence, domestic violence, diagnostics, social and psychological service of the school.

Проблема насильства над дітьми залишається актуальною для України, попри те, що на законодавчому рівні будь-які вияви насильства щодо дитини, зокрема фізичне покарання, заборонені. Насильство в сім'ї, за даними ЮНЕСКО, існує у будь-якому суспільстві, будь-якій культурі, воно передається з покоління в покоління, перетворюючи вихованих у насильстві дітей у жорстоких дорослих [5, с. 234].

За офіційними даними, насильство в сім'ї – досить поширене явище в Україні. За свідченням дітей, з жорстокістю вони вперше зустрічаються у власній сім'ї, з боку батьків та старших братів і сестер, тобто тих осіб, які повинні їх захищати та підтримувати [5, с. 234]. Тим не менш, в Україні суспільна думка, щодо розуміння терміну «насильство в сім'ї» відрізняється від нормативно-правового визначення. Вважається, що сім'я – це особиста сфера, а дружина в синцях, відшмагована ременем дитина, така, що підкоряється наказам батьків у виборі друзів, місця навчання тощо – це сімейні справи, методи родинного виховання. Така хибна думка заважає людям, які стали жертвами домашнього насилля, звернутися по допомогу. Адже, те що вважається звичним у суспільстві, сприймається людиною як норма поведінки.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 року домашнє насильство визначено як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [4, с. 34].

Домашнє насильство – найбільш розповсюджена форма порушення прав людини. Без подолання цього соціально небезпечного явища не можливо створити умови для самореалізації здобувачів освіти, реалізації принципів рівних прав, свобод і можливостей. Неабияку роль у суспільстві щодо пошуку ефективних засобів профілактики та подолання явища насильства над дітьми традиційно відводять освітнім установам і закладам [1, с. 37].

У методичних рекомендаціях МОН «Запобігання та протидія насильству» викладено перелік повноважень навчальних закладів щодо запобігання та протидії домашньому насильству:

- звітують центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- повідомляють не пізніше однієї доби службу у справах дітей, уповноважені підрозділи органів Національної поліції України у разі виявлення фактів домашнього насильства стосовно дітей або отримання відповідних заяв чи повідомлень;
- організують роботу практичного психолога та/або соціального педагога з постраждалими дітьми [2].

Таким чином, соціальний педагог під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству:

- проводять з учасниками освітнього процесу виховну роботу із запобігання та протидії насильству;
- проводять інформаційно-просвітницькі заходи з учасниками освітнього процесу з питань запобігання та протидії насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей, приділяючи особливу увагу формуванню небайдужого ставлення учнів до постраждалих дітей, усвідомлення необхідності невідкладного інформування вчителів про випадки насильства, що стали їм відомі;
- взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, відповідно до чинного законодавства [2].

Відповідно до Положення про психологічну службу у системі освіти України, основними завдання які постають перед соціально-психологічною службою школи, є:

- збереження та зміцнення психічного та соціального здоров'я, сприяння особистісному, інтелектуальному, фізичному і соціальному розвитку здобувачів освіти шляхом доповнення сучасних методів навчання та виховання ефективними психолого-педагогічними технологіями;
- сприяння забезпеченню психологічної безпеки, надання психологічної і соціально-педагогічної допомоги всім учасникам освітнього процесу [3].

Жорстоке поводження з дитиною визначене порушенням найважливіших прав дитини й основних свобод людини загалом, оскільки насильство й жорстокість у сім'ї не лише руйнують гармонію і злагоду в ній, але й є передумовою злочинності в суспільстві загалом [1, с. 36]. Саме тому, задля забезпечення психологічної безпеки, збереження та зміцнення психологічного та соціального здоров'я, педагогам, соціальним педагогам,

психологам, які безпосередньо працюють з дітьми необхідно виявляти прояви насильства на початкових стадіях і, відповідно, сприяти їх подоланню та мінімізації проявів. Вони мають фахово та своєчасно інформувати школярів про існування такої проблеми, як насильство (у шкільному середовищі, сім'ї), та реалізовувати соціально-педагогічні й психологічні механізми її попередження [1, с. 37].

Найважливіше у роботі соціально-педагогічної служби школи з попередження насильства в сім'ї є, застосування діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей. У вищезазначеному Положенні визначено поняття діагностики – це виявлення причин труднощів у навчанні, інтелектуальному розвитку, соціально-психологічній адаптації; вивчення та визначення індивідуальних особливостей динаміки розвитку особистості, потенційних можливостей в освітньому процесі, професійному самовизначенні [4, с. 35].

На початку роботи з дітьми іноді важко продіагностувати вплив проявів насилля та ситуацію насильства взагалі. Соціальним педагогам та психологам під час обстеження необхідно використовувати наступні, найбільш дієві форми діагностики як гра або ігрові завдання. Часто діти що зазнали насилля не звертаються по допомогу, однак соціальний педагог та психолог школи можуть помітити переживання дитини, зумовлені її насильством у сім'ї. За умови своєчасних і коректних дій фахівець має змогу мінімізувати наслідки психологічного травмування дитини, а також провести відповідну роботу із її сім'єю. Також, не менш важливим є обговорення проблеми насильства з дитиною, яке може допомогти їй захистити себе. При цьому посилюється вірогідність того, що вона звернеться по допомогу в разі, якщо стане жертвою насилля.

Таким чином, основним завдання просвітницької роботи соціально-психологічної служби школи спрямованої на запобігання насильству в сім'ї, є розвиток у дорослих та учнів поваги і толерантності до поглядів інших, підвищення рівня їхньої самоповаги, усвідомлення ними цінності кожної людини, формування партнерської позиції у взаєминах з іншими, а також оволодіння навичками захисту своїх прав.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єфремова Г. Л. Профілактика насильства в сім'ї та профілактика дитячої жорстокості в освітньому середовищі / Г. Л. Єфремова // Виховна робота в школі. – 2018. – № 3. – С. 36–39.
2. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству [Електронний ресурс] : Лист Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 р. № 1/11-5480. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18>. – Назва з екрана.
3. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 р. № 509. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18>. – Назва з екрана.
4. Про перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей: Лист Міністерства освіти і науки України від 30.10.2018 р. № 1/9-656 // Соціальний педагог. – 2019. – № 2. – С. 33–37.
5. Юрків Я. І. Сутність та зміст соціального феномену «насильство в сім'ї» / Я. І. Юрків // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. І. В. Козубовська. – Ужгород : Говерла, 2013. – Вип. 27. – С. 234–237.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Федорова

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОЛЕКТИВУ ЯК ОСОБЛИВОГО СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті розглядаються особливості розвитку міжособистісних відносин особистості у колективі, основні закономірності функціонування у колективі.

Ключові слова: колектив, соціально-психологічний клімат, міжособистісні взаємини, соціально-психологічний чинник впливу, психологічна близькість.

The article deals with the peculiarities of the development of interpersonal relationships of the individual in the collective, the basic regularities of functioning in the collective.

Key words: collective, socio-psychological climate, interpersonal relationships, socio-psychological influence factor, psychological closeness.

Вивченням питання міжособистісних відносин у колективі займалися вітчизняні та зарубіжні психологи. Серед вітчизняних науковців, які брали участь у дослідженні феномену привабливості особистості: Ю. Альошина, Б. Ананьєв, М. Абалакіна, О. Бодальов, О. Блинова, В. Вілюнас, Л. Гозман, Я. Коломинський, І. Кон, О. Кронік, В. Лабунська, В. Лосенков, М. Обозов, І. Попович, Т. Трапезникова, Л. Шнейдер та інші. Не менш значним є внесок таких зарубіжних психологів, як: Аронсон, Є. Бершайд, С. Гутьеррес, Р. Зайонц, Д. Генрік, Дж. Морено, Т. Ньюком.

А. Бандурка пропонує класифікацію міжособистісних відносин: знайомства, приятелювання, товариські, дружні, любові, подружні, родині, деструктивні. Класифікація налічує кілька критеріїв: глибину стосунків, вибірковість щодо партнерів, функції стосунків.

Міжособистісні взаємини в групі можна розглядати в тому вигляді, в якому вони сформувалися на даний момент часу, та в динаміці, тобто в процесі розвитку. У першому випадку аналізуються особливості існуючої системи стосунків, в іншому – закони їх перетворення та розвитку. Ці два підходи взаємно доповнюють один одного [3, с. 200].

Метою нашої статті є висвітлення основних соціально-психологічних особливостей колективу як особливого соціального середовища.

Взаємовідносини колективу і особистості складні. З одного боку, колектив, безумовно, впливає на особистість, він її формує, перебудовує, перевиховує. З іншого боку, особистість впливає на колектив: кожна людина приносить у колектив свій розум, характер, емоційність, здібності. Вищою формою розвитку соціальної спільності людей є колектив. Слідом за Л. Романковою, яка підкреслювала, що колективом може бути визнана лише група, об'єднана діяльністю, явно корисною для суспільства, у визначенні колективу завжди підкреслюється «винесення» цілей за рамки цієї групи [15, с. 123].

У колективі люди: а) об'єднані спільними цілями спільної діяльності; б) ці цілі обумовлені суспільно-корисними мотивами; в) люди об'єднані на завданнях діяльності, явно корисної для суспільства; г) взаємовідносини людей стійкі, носять характер взаємодопомоги; д) міжособистісні відносини опосередковуються суспільно-цінним і особистісно-значущим змістом спільної діяльності [14, с. 126-127].

Вивчення закономірностей функціонування колективу демонструє, що навіть в малих, неорганізованих колективах, як правило, виникає розподіл влади між їхніми членами. Колектив поділяється на рядових членів та лідерів. Лідерство – це здатність здійснювати вплив на окремих індивідів та колектив у цілому, зокрема, спрямовувати їхні зусилля на досягнення яких-небудь цілей [8, с. 157].

У соціальній психології існують різні підходи до класифікації груп, будучи в тій чи іншій мірі умовними, всі вони намагаються представити види груп як результат їхнього внутрішнього розвитку, намітити ступені формування групи – колективу [4, с. 53-54].

Група, колектив займають істотні місця в процесі розвитку особистості. Людина стає особистістю в суспільстві інших людей, вона не може жити без суспільства собіподібних. Особистістю, як відомо, людина не народжується, а стає, і стає саме завдяки спілкуванню з іншими людьми. Не випадково Л. Толстой писав, що «людина немислима поза суспільством» [9, с. 115].

Ми постійно знаходимося серед людей, близьких, рідних, друзів, знайомих, на роботі, навчанні, в гостях, у різного роду клубах, гуртках і секціях, та незнайомих – на вулиці, в автобусі і трамваї, театрі і кіно, в музеї і магазині, в їдальні і ресторані, в лікарні, в ательє і в хімчистці, на ковзанці і на пляжі, в поїзді і літаку. Позбавлення можливості спілкуватися з іншими людьми – одиночне ув'язнення – у всіх країнах вважається найсуворішим (після смертної кари) покаранням [11, с. 173].

Психологічна близькість членів колективу – симпатії, повага, дружба – виникає на основі симпатії, близькості поглядів, переконань, смаків, допомагає в роботі. Негативні відносини – антипатія, неповага, ворожнеча, заздрість – шкодять успіху справи. Кожен колектив представляє собою малу групу, але не всяка група може бути визнана колективом [13, с. 117].

Особливість колективу полягає в тому, що він створюється керівником, у ньому активно виникають міжособистісні взаємини, властиві демократичному суспільству. Колектив розглядається як особливе соціальне середовище, яке формує і розвиває духовні та фахові здатності підростаючого покоління. Правильна побудова і організація взаємодії між підлітками в колективі є одним із завдань виховання [4, с. 37].

Найхарактернішою особливістю колективу є колективістське самовизначення. Воно виявляється у тому, що член колективу не бездумно терпить тиск групи, а вибірково ставиться до будь-яких впливів, приймаючи одні й відхиляючи інші, залежно від принципів і цілей спільної діяльності, учасником якої він є. Здійснюючи самовизначення, він реалізує своє право жити в колективі, маючи власні погляди, оцінки і переконання [12, с. 111].

Складаються колективи з товаришів, однодумців, коли симпатії і прихильності членів колектива зникають, він розпадається.

Отже, в колективі переважає колективістичне самовизначення як реакція особистості на груповий тиск. У групах, об'єднаних спільною діяльністю, міжособистісні відносини завжди опосередковуються її змістом, цілями і цінностями.

У кожної людини є свої позитивні і негативні риси, особливі достоїнства і недоліки. Поведінка людини в групі визначена не тільки особистістю, але й особливостями групи. Від людей у групі, соціального оточення, від особливостей групи, у котру потрапляє людина, залежить те, з якого боку – позитивного чи негативного, вона виступає у взаєминах з людьми.

Соціально-психологічний чинник впливу – це емоційний настрій колективу, який відображає відносини, що склалися між його членами та емоційно-психологічну атмосферу, яка створюється унаслідок ставлення людей до середовища, до умов праці, та індивідуальних свідомостей людей під час наслідування, навіювання, психологічного зараження та спільних групових емоцій [14, с. 21].

У межах нашого дослідження вважаємо за необхідне визначити поняття «соціально-психологічний клімат». Соціально-психологічний клімат – це не статичне, а динамічне утворення. Він виявляється у процесі колективоутворення в умовах функціонування колективу. Існують два основних етапи процесу колективоутворення: емоційний чинник та когнітивні процеси [14, с. 126].

На першому етапі головну роль відіграє емоційний чинник, у ньому відбувається інтенсивний процес психологічної орієнтації, встановлення зв'язків та позитивних стосунків.

На другому етапі все більшого значення набувають когнітивні процеси, в ньому особистість виступає як потенційний або реальний об'єкт емоційного спілкування, та як носій певних особистісних якостей соціальних норм, настанов, відбувається формування загальних поглядів, ціннісних орієнтацій, норм та символів.

Дослідження продемонстрували, що час після конфліктних емоційних переживань, розладів людських взаємин, порушення ділового контакту, переважає час самого конфлікту. В основі конфлікту знаходяться сутічки людей, їхніх думок, позицій, поглядів, характерів, інтересів з точки зору психічного стану протидіючих сторін, конфлікт виступає одночасно і як захисна реакція і як емоційна відповідь [7, с. 621].

Отже, можемо констатувати, що важливим аспектом життєдіяльності колективу є міжособистісні стосунки у групі. Ці стосунки неминуче виникають між членами колективу на ґрунті їхнього спілкування та взаємодії у процесі реалізації завдань, на виконання яких спрямовуються їхні зусилля. Цілі діяльності, її мотиви, організація дій співучасників визначають характер стосунків, що складаються. Міжособистісні стосунки мають складну структуру. У цій структурі діють не лише об'єктивні чинники (характер цілей, умови їх досягнення, особливості керівництва, стосунки, що склалися між членами групи), а й суб'єктивні (рівень свідомості та самосвідомості членів колективу, рівень їхніх домагань, індивідуально-психологічні особливості, здібності людей).

Стаття не претендує на вичерпний і всебічний аналіз складної багатогранної проблеми вивчення соціально-психологічних особливостей колективу. Подальшого розгляду потребують питання міжособистісних відносин колективі підлітків старшого шкільного віку, що є предметом наших подальших розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берн Л. Развитие ребенка / Л. Берн [пер. с англ. / ред. Л.Винокурова]. – С.-Пб.: Питер, 2006. – С. 954-962.
2. Выготский Л.С. Детская психология // Собр. Соч.: В 6 т. /Лев Семенович Выготский. – М.: Педагогика, – 1984. – Т.4. – 328 с.
3. Джемс В. Научные основы психологии / [пер.с англ.] – С.-Пб.:Ювента, 1992. – 370 с.
4. Коломинский Я. Л. Психология детского коллектива: система личных взаимоотношений /Яков Львович Коломинский. – Минск: Народна асвета, 1995. – С. 53-54.
5. Ломов Б. Ф. Общение и деятельность / Б.Ф. Ломов // Психологические проблемы социальной регуляции поведения / [ред. Е. В. Шорохова, М. И. Бобнева]. – М.: Наука, 1996. – С. 70-77.
6. Мид М. Культура и мир детства. Избр. произведения [пер. с англ. / ред. Л. Винокурова]; М. Мид. – М.: Наука, 1998. – 429 с.
7. Морено Дж. Социометрия: Экспериментальный метод и наука об обществе. Подход к новой политической ориентации [пер. с англ. / ред. Л. Винокурова]. – М.: Из-воиностр.л-ры, 1998. – 289 с.
8. Мясищев В.Н. Психология отношений. Избр. психол. труды / [ред. А.А. Бодалева] / Владимир Николаевич Мясищев. – М.: Изд-во Ин-та практической психологии. – Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. – 365 с.
9. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений / Н.Н. Обозов. – К.: Изд-во «Лыбидь» при Киев. ун-те, 1990. – 192 с.
10. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив / Артур Владимирович Петровский. – М.: Политиздат, 1992. – 255 с.
11. Репина Т.А. Социально-психологическая характеристика группы детского сада: (Педагогическая наука – реформешколы) // Науч.-исслед. ин-т дошкольного воспитания. Акад. пед. наук СССР / Татьяна Александровна Репина. –М.: Педагогика, 1998. – 232 с.
12. Ричардсон Р. Семейные узы, которые связывают / Р. Ричардсон. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 237 с.
13. Смирнова Е.О, Холмогорова В.М. Межличностные отношения дошкольников – диагностика, проблемы, коррекция /Е.О. Смирнова, В.М. Холмогорова. – М.: ВЛАДОС, 2003. –218 с.

14. Шибутани Т. Социальная психология / Т. Шибутани. – М.:Прогресс, 1969. – С. 126-127.
15. Эльконин Д. Б. Детская психология / Даниил Борисович Эльконин. – М.: Учпедгиз, 1960. – 328 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.Є. Блинова

УДК 159.9:61

Семенюк І. В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАГУВАННЯ НА СТРЕСОВІ СИТУАЦІЇ У МОЛОДІ

У статті викладено результати теоретичного та емпіричного дослідження переважаючих механізмів реагування сучасної молоді на стресові ситуації.

Ключові слова: копінг-стратегії, механізми психологічного захисту, совладання, стрес.

The article presents the results of a theoretical and empirical study of the prevailing response mechanisms of modern youth to stressful situations.

Key words: coping strategies, psychological defense mechanisms, coping, stress.

Життєдіяльність сучасної молоді характеризується впливом значної кількості стресогенних факторів. Мінливість сучасних соціальних, економічних, політичних, інформаційних процесів пред'являє підвищені вимоги до особистісної адаптації. Саме тому, вивчення механізмів психологічного захисту та копінг-стратегій, як психологічних особливостей реагування молоді на стресові ситуації є нагальним та важливим питанням, оскільки саме ці процеси загалом забезпечують адаптацію до мінливих умов існування.

Вивчення наукових джерел засвідчує, що дослідників все більше цікавлять особливості прояву стресових переживань на психологічному рівні: аналізуються характерні перебудови в мотиваційній структурі діяльності, роль емоцій та регулювання поведінки, когнітивні функції, що забезпечують ефективність переробки інформації, індивідуальні прийоми компенсації і подолання труднощів тощо. Цими та іншими аспектами у дослідженні стресу займаються як вітчизняні, так і зарубіжні вчені (Л.М. Аболін, В. А. Бодров, О. М. Валуйко, Н. Є. Водоп'янова, Р. М. Грановська, Л. А. Китаєв-Смик, Т. Кокс, І. Д. Ладанов, Р. Лазарус, Л.Є. Паніна, Р. А. Тигранян, О.Я. Чебикін, В. І. Шебанова та ін.).

Неоднозначність розуміння природи стресу призвела до розходжень у поглядах на його сутність, до розбіжності трактувань феномену стресу. Феномен стресу став об'єктом дослідження багатьох вчених. Зміст поняття стресу набув значних змін з моменту його появи, що пов'язано з розширенням сфери його застосування та більш детальним вивченням різних аспектів проблеми.

Основоположник вчення про стрес Г. Сельє, визначив, що стрес – це неспецифічна, стереотипна, філогенетична найдавніша реакція організму у відповідь на різні стимули середовища, які наближують його до фізичної активності, тобто до опору, боротьби або втечі [2, с. 29].

В умовах стресу психологічна адаптація людини відбувається, головним чином, за допомогою копінг-стратегій та механізмів психологічного захисту [3, с. 35].

Механізми психологічного захисту забезпечують регулятивну систему стабілізації особистості, спрямовану, насамперед, на зменшення тривоги, яка неминуче виникає при усвідомленні конфлікту, або перешкоді до самореалізації. У широкому психологічному контексті психологічний захист включається при виникненні негативних, психотравмуючих переживань і багато в чому визначає поведінку особистості, усуваючи психічний

дискомфорт і тривожне напруження. За своїми проявами він є формою несвідомої психічної активності, що формується в онтогенезі на основі взаємодії типологічних властивостей з індивідуальним, конкретно – історичним досвідом розвитку особистості в певному соціальному середовищі і культурі. За допомогою механізмів психологічного захисту людина прагне утримувати систему відносин у стійкому положенні. Відбувається ослаблення емоційного конфлікту і стабілізація позитивної «Я – концепції» [5, с. 372].

Психологічний захист задає напрям копіngu, який формується у більш пізні терміни онтогенетичного розвитку, і закріплюється з процесом накопичення життєвого досвіду. Діапазон використовуваних людиною у процесі життя стратегій по вирішенню ситуацій і подолання вимог середовища залежить від сформованої у ранньому дитинстві структури провідних типів психологічного захисту. Основний, у структурі особистості психологічний захист, буде впливати як на когнітивну оцінку стресової події, так і на закріплення відповідних до нього стратегій поведінки щодо подолання цієї події. Він як би «задає коридор» для подальшого формування копіng-поведінки [4, с. 135].

Здатність впоратися зі стресом залежить від типу пережитого емоційного стану. На сьогодні дуже мало відомо про те, як опанування собою формується емоційним станом, але ймовірно, кожна з емоцій і кожна ситуація, що провокує емоційний стан, обумовлює певний специфічний патерн впоратись зі стресом [5, с. 376].

Механізми психологічного захисту організовуються як найважливіші новоутворення на певних етапах онтогенезу. Накладаючись на динамічні особливості психіки індивіда, механізми психологічного захисту визначають основні риси його характеру і, в більшій мірі, становлення всієї системи його відносин з оточуючим світом. У ситуаціях конфлікту, зіткнення, актуалізуються механізми захисту як ментальні процеси, і відбувається процес навчання засобам захисної поведінки на інтрапсихічному та інтерпсихічному рівнях. Саме на тлі дії «захисної системи психіки відбувається подальший процес адаптації індивіда до зовнішніх умов середовища [1, с. 40].

На думку Б. Д. Карвасарського, процеси подолання спрямовані на активну зміну ситуації і задоволення значущих потреб, в той час як процеси компенсації і особливо захисту, спрямовані на пом'якшення психічного дискомфорту. Є. І. Чехлатий вважає, що відмінність механізмів керування від механізмів психологічного захисту в тому, що перші використовуються індивідом свідомо, а другі – несвідомо і пасивно. На сьогодні психотерапевтичними завданнями прийнято об'єднувати захисні механізми і копіng – механізми в цілісну систему адаптивних реакцій особистості.

Виходячи зі сказаного вище, об'єднання захисних механізмів і копіngu у цілісну систему психологічної адаптації особистості представляється цілком природним і доцільним, так як механізми пристосування особистості до стресових та інших життєвих ситуацій надзвичайно різноманітні – від активних гнучких і конструктивних копіng – стратегій, до пасивних, ригідних і дезадаптивних механізмів психологічного захисту [1, с. 41].

Для визначення переважаючих стилів психологічних захистів у чоловіків та жінок, нами був використаний опитувальник Плутчика – Келлермана – Конте «Індекс життєвого стилю» (Life Style Index, LSI).

У дослідженні взяли участь 70 осіб, з них 35 – чоловіки та 35 – жінки. Віком від 19 до 38 років. 42 особи одружені та мають дітей.

На рис.1 представлені ступені виразності механізмів психологічних захистів у чоловіків та жінок.

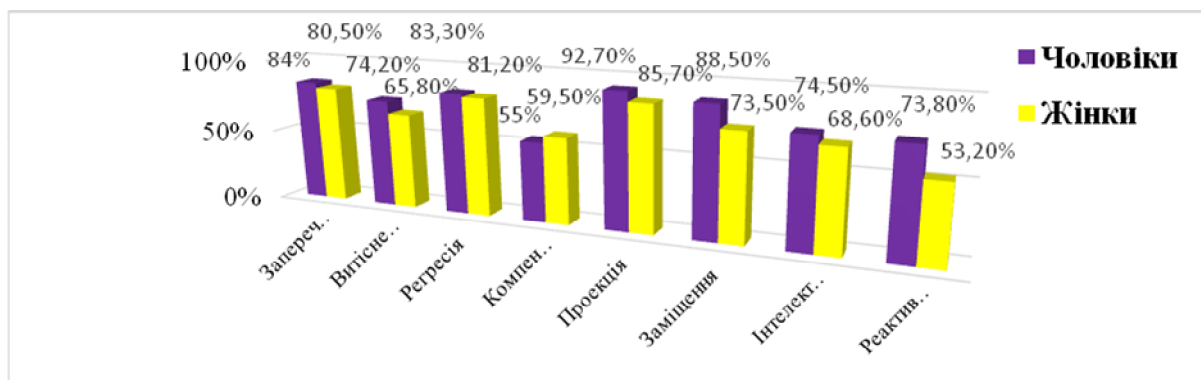

Рис.1. Розподіл даних респондентів за показниками механізмів психологічного захисту.

З рис.1 видно, що найбільш характерною особливістю групи є наявність у більшості респондентів таких механізмів захисту як: «проекція» (92,7%), «заміщення» (88,5%) і «заперечення» (84%). Рідше у чоловіків зустрічається «регресія» (83,3%), «інтелектуалізація» (74,5%) і «витіснення» (74,2%). Найменшою мірою представлені такі механізми як «реактивні утворення» (73,8%) та «компенсація» (55%).

Аналіз результатів дослідження жіночої вибірки показав, що у них переважають такі механізми захисту як: «проекція» (85,7%), «регрес» (81,2%), «заперечення» (80,5%). Це свідчить про те, що жінки приписують свої негативні почуття, думки іншим людям, намагаючись як би відсторонитись, уникнути почуття провини та осуду за свої власні вчинки. Складні задачі вони замінюють на легкі та доступні у даній ситуації. Менше проявляються – «заміщення» (73,5%), «інтелектуалізація» (68,6%), «витіснення» (65,8%). І на останньому місці «компенсація» (59,5%) та «реактивні утворення» (53,2%). Жінки компенсують свої недоліки за допомогою фантазії та приписують собі, ті якості, які вони хотіли б у собі бачити, свої неприйнятні та небажані почуття, вчинки, думки перетворюють на зовсім протилежні.

Виявлено, що у жінок, так само як і у чоловіків переважають такі механізми психологічного захисту як проекція та заперечення. Менше проявляються реактивні утворення та компенсація. Це свідчить про те, що вони стороняться складнощів, намагаючись якомога менше докласти зусиль для вирішення питання та уникнути відповідальності за свої вчинки. Необхідно відмітити, що у чоловіків переважає механізм «заміщення», в той час як у жінок переважає «регрес», що означає, що жінки спрощують ситуацію, а чоловіки переходять на прояв негативних емоцій, які не вирішують внутрішнє напруження.

Отже, чоловіки та жінки для зняття психологічного напруження використовують механізм «проекції», який пов'язаний з несвідомим перенесенням неприйнятних власних відчуттів, бажань і прагнень на іншу особу. Проекція виявляється, коли, зіткнувшись з власним непристойним вчинком, небажаною якістю, людина частково обмежує інформацію про це, не допускаючи усвідомлення, що це її власний вчинок або риса особистості. Допускаючи у свідомість інформацію про існування несприятливого факту як такого, людина відносить його не до себе, а до іншої особи або об'єкта, доповнюючи тим самим витіснену частину інформації.

Механізм «заперечення», який також часто використовується як чоловіками так і жінками – це прагнення уникнути нової інформації, не сумісної зі сформованими уявленнями про себе. Захист виявляється в ігноруванні потенційно тривожної інформації, ухиленні від неї. Це ніби бар'єр, розташований безпосередньо на вході сприймаючої системи, не допускає туди небажаної інформації, яка безповоротно втрачається для людини і не може бути згодом відновлена.

При запереченні увага переорієнтовується таким чином, що людина стає особливо неуважною до сфер життя і меж подій, які чреваті для нього неприємностями, можуть її травмувати, тим самим вона відгороджується від них. Уникають тем, ситуацій, книг,

кінофільмів, які підозрюють у провокуванні у себе небажаних емоцій. Заперечення як би усуває можливість неприємного переживання. Людина або відгороджується від нових відомостей («є, але не для мене»), або не помічає їх, вважаючи, що їх немає.

Для визначення основних способів реагування на стресові ситуації нами була використана методика: Опитувальник «Засоби опановуючої поведінки» (ЗОП) Р. Лазаруса та С. Фолкмана спрямован на визначення засобів (копінг – механізмів, копінг – стратегій) подолання складнощів у різних сферах: роботі, навчанні, спілкуванні, любові та ін.

Результати отримані за допомогою копінг – тесту спрямованого на визначення засобів подолання складнощів у різних сферах психічної діяльності, копінг – стратегій відображені на рис. 2.

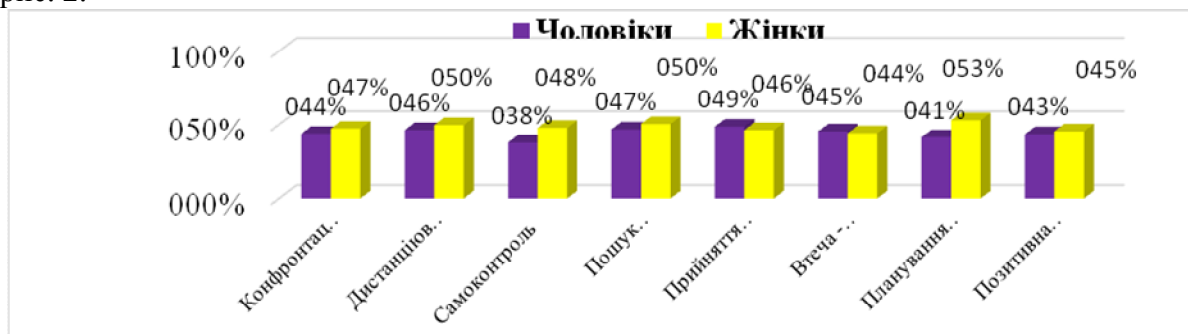

Рис. 2. Розподіл даних за показниками середніх значень рівня напруженості копінг-стратегій чоловіків та жінок.

Аналізуючи результати дослідження методики «Засоби опановуючої поведінки» Р. Лазаруса та С. Фолкмана у порівнянні між чоловіками та жінками можемо зробити висновок, що в поведінці досліджуваних чоловіків переважають наступні домінуючі стратегії опанування складних життєвих ситуацій: прийняття відповідальності (48,5%), пошук соціальної підтримки (46,6%), дистанціювання (46,1%), втеча – уникання (45,2%), тобто для чоловіків є характерним вибір конструктивних стратегій поведінки.

У жінок також переважають більш конструктивні та ефективні копінг – стратегії, такі як: планування рішень проблеми (52,8%), пошук соціальної підтримки (50,3%), самоконтроль (47,6%). При цьому на значному рівні присутнє дистанціювання (49,6%), що може бути пов'язано з гендерною особливістю.

Дана тенденція вказує, що жінки та чоловіки в складних життєвих ситуаціях намагаються долати проблеми за рахунок цілеспрямованого аналізу, плануванню власних дій з урахуванням об'єктивних умов, за рахунок залучення зовнішніх соціальних ресурсів, пошуку дієвої підтримки, подоланню негативних переживань у зв'язку з проблемою за рахунок стримання емоцій, мінімізації їх впливу на сприйняття ситуацій та вибір стратегій поведінки.

Досліджувані нами, як чоловіки так і жінки, щоб зняти стресове напруження найчастіше використовують неефективні види психологічного захисту, при цьому частіше користуються більш конструктивними шляхами копінг-стратегій щодо вирішення складних ситуацій, які пов'язані з її зміненням та отриманням позитивного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Исаева Е. Р. Копинг-поведение и психологическая защита личности в условиях здоровья и болезни: монография. С.-Пб : С.-ПбГМУ, 2009. 136 с.
2. Наугольник Л. Б. Психология стрессу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.
3. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л.А. та ін. ; за ред. Волинець Л.С. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

4. Шебанова В. І, Шебанова С.Г. Механізми психологічного захисту та копінгу (совладання) особистості: навчально-методичний посібник. Херсон : ХДУ, 2012. 224 с.
5. Шебанова В. І. Діденко Г. О. Копінг-поведінка у сучасних психологічних дослідженнях. Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Вип. 39. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. С. 368-380.

Рекомендує до друку науковий керівник професор **В.І. Шебанова**

УДК 159.964:159.923.2

Скринник Є.І.

ВПЛИВ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНІК НА ПЕРЕЖИВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

Стаття розкриває вплив арт-терапевтичних технік на переживання психологічного благополуччя особистості. Наведено результати використання методів арт-терапії. Доведено, що для задоволеності життям найбільше значення мають особистісний потенціал суб'єкта і низка його складових.

Ключові слова: самореалізація, автономія, задоволеність життям.

The article demonstrates influence of art therapy techniques for experiencing the psychological well-being of the individual. The results of the use of art therapy methods in the study. It is concluded that for the satisfaction of life the most important are the personality potential of the subject and a number of its components.

Key words: self-realization, autonomy, life satisfaction.

На сучасному етапі розвитку практичної психології з її багатовимірними підходами, важлива увага приділяється саме методам глибинно-психологічного пізнання психіки особистості яка орієнтована на вивчення її внутрішніх механізмів. Одним із ключових питань у цьому є застосування у сьогоденні, арт-терапевтичних технік у роботі практичного психолога, що набуває різноманітних відтінків залежно від напрямку його діяльності та забезпечує фахівця новітніми засобами ефективної допомоги.

Цілісне бачення психіки людини в її свідомих і несвідомих виявах надає їй змогу через усвідомлення глибинних мотивів поведінки інтегрувати бажані просоціальні намагання з відповідними діями та вчинками. Саме тому арттерапевтичні техніки реалізуються в методі активного соціально-психологічного навчання (АСПН), розробленого академіком АПН України Т.С.Яценко. Феноменологічний підхід, який покладено в основу методу АСПН, забезпечує внутрішнє розуміння психічних явищ суб'єктом без їх стандартизованої інтерпретації [3].

Використання арттерапевтичних технік з метою дослідження глибинно-психологічних детермінант психічної активності особистості представлено в дослідженнях: Т.С. Яценко та її послідовників К.А. Бабенко, І.В. Калашник, Т.І. Білухи, Л.Л. Бондаревської, Т.В. Горобець, М.М. Кононової, О.Г. Стасько, С.Г. Харенка, Н.В. Шавровської.

Арттерапевтичні техніки – унікальний інструмент, який забезпечить постійним діалогом із внутрішнім порадиником, надавши свою унікальну відповідь. Такий метод роботи як асоціативні карти, малюнок чи казка, або робота з ляльками сприяють наближенню до символічності «мови» несвідомого людини. Відбувається розширення самосвідомості суб'єкта [2].

Також, виявлено існування додатного зв'язку, причому в основному щільний, між показниками адаптивних властивостей та показниками психологічного благополуччя. Це підтверджує висновки про те, що стан психологічного благополуччя обумовлюється високим рівнем адаптивності особистості. Інакше кажучи, переконання про доброту й осмисленість світу та усвідомлення власної цінності є певним фільтром для вибору способів реагування у певних умовах та ситуаціях, що, у свою чергу, зумовлює адаптивну діяльність і відповідний рівень та модус переживання благополуччя.

Завдяки цьому було встановлено, що застосування арт-терапевтичних технік методами асоціативних карт, проєктивних малюнків та метафори у вигляді казки, у психокорекційній роботі фахівця має свої особливості, а саме: цілісне пізнання психіки суб'єкта в єдності свідомих і несвідомих виявів; спрямованість діагностико-корекційного процесу на пізнання феномену психічного в його індивідуальній неповторності, динамічній упорядкованості та усистематизованості суперечливих тенденцій. Психокорекційна робота з використанням асоціативних карт, проєктивних малюнків та метафори у вигляді казки дозволила безпечним способом дослідити суб'єкту свої несвідомі процеси, виразити й актуалізувати приховані ідеї і стани, тих чи інших соціальних ролей і форм поведінки, що позитивним чином вплинуло на переживання психологічного благополуччя особистості.

На основі проведеного теоретичного аналізу й емпіричного дослідження, визначено, що для задоволеності життям найбільше значення мають особистісний потенціал особистості і низка його складових, саме такі складові психологічного благополуччя особистості, як: самоприйняття та керування довкіллям, особистісне зростання, емоційна саморегуляція, цілеспрямованість, а також перевага загальної позитивної емоційної оцінки себе та свого життя. Тобто, задоволеність життям (як насамперед, гедоністичний аспект психологічного благополуччя) більше пов'язана з феноменами, що здебільше відтворюють гедоністичні аспекти психологічного благополуччя, та менше – із суб'єктивністю (із саморегуляцією), чітке слідуванням тому, як повинно бути, осмисленістю в житті, своїм здібностям.

Теоретичні положення й емпіричний матеріал, набутий у процесі наукової роботи, істотно розширили інструментальний аспект адекватного пізнання психіки особистості, шляхом мобілізації її творчого потенціалу, та її внутрішніх механізмів до саморегуляції і зцілення, та дозволили сформулювати висновки й рекомендації психологам-практикам, що спрямовані на оптимізацію діагностико-корекційного процесу пізнання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Віговська О.О. Психологічне благополуччя як визначальний критерій самозбереження особистості. Особистість і суспільство: Методологія та практика сучасної психології: праці 3 міжнар. наук.-практ. інтерн.-конф. (Луцьк, 2016р. Іванюк В.П.). Луцьк, 2016. С. 8-10.
2. Л.Куликов, М.Дмитриева, О.Долина и др. Факторы психологического благополучия личности. Теоретические и прикладные вопросы психологии: матер. юбилейной конф. («Ананьевские чтения – 97» С.-ПБ., 2007. Вып. 3. – Ч. 1.). 2007. С. 342-350.
3. Яценко Т.С. Активна соціально-психологічна підготовка вчителя до спілкування з учнями. К.:Освіта, 1993. – 208с.
4. Diener E. Most people are happy. Psychological Science. 1996. Vol.7. –P. 181-185.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.О. Цілінко

ДИСКУРС У ПРОБЛЕМУ: ПРОКРАСТИНАЦІЯ – БЛАГО ЧИ ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

У статті розглядається феномен «прокрастинації», її вплив на функціонування сучасної особистості у соціумі. Проведений аналіз ефективності діяльності у зв'язку з наявністю чи схильністю особистості до відтермінування.

Ключові слова: прокрастинація, юнацький вік, студенти, тривожність, перфекціонізм, відтермінування.

The article discusses the phenomenon of "procrastination" and the influence on the functioning of the modern personality in society. An analysis of the performance of the activity in relation to the presence or inclination of the individual to delay.

Key words: procrastination, adolescence, students, anxiety, perfectionism, delay.

Більшість людей, хоча б раз в житті стикалися з ситуацією, коли не хочеться починати важливі справи. Хтось просто відкладає їх на потім, хтось дивиться телевизор чи займається іншими непотрібними справами.

Актуальність даної теми пов'язана зі зростаючими вимогами середовища, в якому живе сучасна людина. Вона характеризується передусім, безпосередньою мінливістю і високою іноваційністю. Тому особистість часто відчуває необхідність до прокрастинації. На основі вище викладеного на сьогоднішній день є дослідження феномену прокрастинації.

Відомо, що юнацький період розглядається як такий, під час якого суперечливості розвитку набирають особливої гостроти. Це зумовлено специфічними явищами, що свідчать про перехід від дитинства до дорослості, що супроводжується якісною перебудовою усіх сторін розвитку особистості. Саме в цей період відбувається усвідомлення дитиною своєї індивідуальності, змінюється її ставлення до навколишнього світу, до себе, до інших людей, відбувається перебудова потреб та мотивів поведінки. Водночас змінюється вимоги суспільства до представників раннього юнацького віку.

Проблематика прокрастинації, відкладання справ на потім як дій, що можуть перешкоджати життєконструюванню, стала активно досліджуваною у психологічній науці досить недавно.

Досить велика частина наукових психологічних досліджень присвячена вивченню діяльності людини, що виявляється в найрізноманітніших сферах життя. У сучасному світі, в епоху науково-технічного прогресу, великий інтерес до вивчення діяльності очевидна, адже від більшості людей потрібна максимальна активність, висока кваліфікація, різнобічність. Проте останнім часом все більшого поширення набуває протилежний процес – прокрастинація. Цей процес проявляється в схильності людей до пасивності і ліні абсолютно в будь – якому вигляді діяльності. Ця проблема останнім часом стала однією з найбільш поширених в усьому світі і перед психологічною наукою постає важливе завдання вивчення причин і передумов прокрастинації.

Феноменологія прокрастинації досить велика. Ця проблема може торкнутися будь-якої сфери діяльності людини: навчальної (відкладання домашніх робіт, підготовки до іспитів), трудової (нездатність здати роботу в строк), соціальної (відкладання зустрічей, дзвінків тощо), побутової (відкладання ремонту, виконання домашніх обов'язків) [4, с. 73 – 78].

Термін «прокрастинація» походить від англійського слова «procrastination». Прокрастинація від латинського procrastinatus: pro- (замість, попереду) і crastinus (завтрашній) – в психології, що позначає схильність до постійного «відкладання на потім» важливих справ і думок. Прокрастинація проявляється в ігноруванні індивідуумом виконання обов'язкових завдань, навіть якщо він розуміє всю важливість цих справ. При

цьому він переключає свою увагу на все що завгодно, лише б не займатися основною конкретною справою. Так визначає прокрастинацію К. Лей – відома дослідниця даного феномена.

«Прокрастинація – це стан в психології, свідоме відкладання намічених дій, незважаючи на те, що це покличе за собою певні проблеми» – вважає американський психолог П. Стіл в книзі «Природа прокрастинації». Стіл підкреслює, що прокрастинація часто осмислюється психологами як «ірраціональна затримка», так як не існує вагомої, «поважної» причини для відкладання. Крім того, людина може відкласти як початок справи, так і її завершення, незважаючи на усвідомлення, що така поведінка не спричинить за собою ніяких бонусів – ні матеріальних, ні психологічних [6].

У вітчизняній науковій літературі термін «прокрастинація» з'явився не так давно в 1992 році, однак перші згадки про прокрастинацію можна зустріти в народному фольклорі, оповіданнях, байках, романах. Варто зазначити, що прокрастинація є поширеним явищем серед різних народів, що має своє відображення в прислів'ях («Не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні», «Зволікання смерті подібне», «Семеро одного не чекають»), приказках («Morgen, morgen nur nicht heute – sagen alle faulen Leute» – «Завтра, завтра, не сьогодні – так ледарі говорять», «Procrastination is the thief of time» – «Відкладання – злодій часу», «Delays are dangerous» – «Зволікання небезпечні», «Завтра, післязавтра, після-післязавтра – ніколи!»). Однак, існують приказки («Ранок вечора мудріший», «Сім разів відмір, один відріж», «Час розсудить й поставить все на свої місця», «Якщо можеш вплинути на ситуацію, впливай, а не можеш – зміни до неї своє відношення»), які зображають позитивні аспекти прокрастинації.

У «Великому психологічному словнику» Б.Г. Мещеряковим дається визначення прокрастинатор – як особистість, схильна до зволікання у прийнятті рішень, відтягування і відкладання виконання різних робіт «на потім».

В.С. Ковилін визначає феномен прокрастинації як «тенденцію відкладати виконання необхідних справ «на потім»; поведінковий патерн, при якому виконання провідної для людини в даний період часу діяльності усвідомлено відкладається» [5, с. 56 – 58].

Таким чином, ірраціональність поведінки, в поєднанні з усвідомленістю і розумінням можливості негативних наслідків – ключові особливості явища прокрастинації.

Отже, прокрастинація – широко поширене явище, проявляється як постійне, «хронічне» відкладання «на потім» актуальних і важливих для людини справ, що повторюється раз за разом всупереч усвідомленню суб'єктом негативних наслідків і небажання переживати знову хворобливі емоційні стани.

Мета емпіричного дослідження: вивчити проблему прокрастинації та проаналізувати особистісні чинники схильності до прокрастинації осіб юнацького віку. Вибірка: 40 студентів I та III курсів Херсонського державного університету, соціально-психологічного факультету. Психодіагностичний інструментарій: Шкали загальної прокрастинації (General Procrastination Scale); Опитувальник «Багатомірні шкали перфекціонізму Хьюїтта – Флетта»; Опитувальник тривожності Ч.Д. Спілбергера і Ю. Л. Ханіна; Опитувальник «Мотивація успіху та уникнення неудачі» А. А. Реана.

Висновки. Теоретичний огляд проблеми дозволив уточнити фактори прокрастинації, що впливають на частоту та інтенсивність прояву прокрастинації. Розглянуто основні теоретичні підходи до розуміння феномену прокрастинації з позицій психодинамічного, поведінкового і когнітивного підходу. Були виділені спірні області уявлень про прокрастинацію, такі як питання впливу перфекціонізму та тривожності на прояви прокрастинації. Аналіз особливостей студентського віку дозволив визначити актуальність проблеми прокрастинації і перфекціонізму для студентів. Виявити особистісні чинники схильності до прокрастинації осіб юнацького віку:

У результаті емпіричного дослідження було виявлено, що перфекціонізм достовірно пов'язаний з прокрастинацією у студентів – психологів I – III курсів. Проявився зв'язок прокрастинації і феномену перфекціонізму як пред'явлення завищених вимог. Як наслідок –

неможливість відчувати задоволення результатами, подання результатів діяльності в термінах «все або нічого» – повна відповідність високим стандартам або повний крах. Таким чином, для студентів може бути характерно відкладати виконання справи у разі встановлення завищених вимог до себе, розуміння неможливості виконати будь – яку справу ідеально.

Позитивний кореляційний зв'язок був виявлений між показниками прокрастинації та ситуативної і особистісної тривожності. Ситуативна та особистісна тривожність може обумовлюватися як підвищеною значимістю досягнення успіху в навчанні, так і думкою, що ставлення оточуючих до суб'єкта може прямо залежати від його досягнень на роботі чи у навчанні. У такому разі прокрастинація дозволяє суб'єкту уникнути прямої оцінки його діяльності – спрацьовує механізм раціоналізації, «так як я працював в умовах обмеженого часу, я не зміг проявити всі свої здібності». Крім того, відтягування початку виконання завдання може суб'єктивно сприйматися як спосіб відтягнути момент оцінювання результатів.

Також позитивний кореляційний зв'язок спостерігається між такими копінг – стратегіями, як: конфронтаційний копінг, дистанціювання, прийняття відповідальності та стратегія втечі та уникнення. «Втеча», припускає, що людина докладает зусилля, щоб позбавитися від проблемної ситуації або яким-небудь чином вийти з неї, відповідає механізму прокрастинації, суть якого в відкладанні виконання справи і прагненні замість вирішення конкретної задачі (проблеми) займатися іншими, більш приємними, але не настільки актуальними справами. Прийняття відповідальності, що полягає в тому, що людина визнає свою роль у ситуації, що склалася і не планує повторювати колишніх помилок, співвідноситься, по-перше, з прокрастинацією як усвідомленим явищем, при якому людина розуміє свій внесок в ситуацію відкладених справ, і по-друге, зі схильністю людини обіцяти собі «більше ніколи не прокрастинувати». Ми можемо припустити, що зв'язок конфронтаційного копіngu і прокрастинації обумовлений тим, що в проблемній ситуації – необхідність виконати щось або прийняти рішення, є складним для суб'єкта – він схильний настільки негативно і агресивно ставитися до самого предмету і змісту завдання, яке стоїть перед ним, що сила емоційної реакції, неприязні, буде заважати початку справи і її продовження. Дистанціювання ж передбачає намагання індивіда відокремити себе від проблеми, забути про неї», що співвідноситься з типовою поведінкою прокрастинатора, будь – якими спробами відволіктися від проблеми з допомогою інших, менш значущих, справ.

Крім того, виявилася негативна кореляція між показниками прокрастинації і самоконтролем. Можна припустити, що чим більше суб'єкт прагне (і здатний) контролювати свої почуття та дії, тим більше він може керувати своєю поведінкою, у тому числі прокрастинацією.

Таким чином, зв'язок між копінг – стратегіями і прокрастинацією також можна пояснити схожістю між характеристиками даних стратегій і поведінковими проявами прокрастинації.

Між показниками прокрастинації та мотивації на успіх та уникнення невдачі після проведення кореляційного аналізу нами не було виявлено значущих кореляційних зв'язків. Тобто, гіпотеза чи існує взаємозв'язок між цими двома показниками не підтвердилася. Отже кожен прокрастинатор сам визначає – відтермінування для нього благо чи проблема ефективності у сучасному соціумі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабатіна С.І. Дослідження феномену прокрастинації в організації часу життя студента / Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : зб. наук. пр. Херсонського національного технічного університету [голов. ред. В.Г. Бутенко]. – Вип. 2(7). – Херсон.: вид-во «Олді-плюс», 2013. – С. 507–512.

2. Бабатіна С.І. Синдром академічної прокрастинації і соціальна відповідальність у студентському віці / Вісник Національного технічного університету України КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка: Зб. наук. праць. – К. : ВПК «Політехніка», 2013. – № 2(38). – Спец. випуск. – С. 24–25.
3. Дворник М. С. Майбутнє особистості крізь призму відтермінування / М.С. Дворник // Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. Психологія. – Одеса: Астропринт, 2013. – Том 18. – Вип. 22. – Час. 1. – 257 с. – С. 207 – 216.
4. Дубовицкая Т.Д. К проблеме диагностики учебной мотивации // Вопросы психологии. – 2006. – № 1. – С. 73-78.
5. Ковылин В.С. Теоретические основы изучения феномена прокрастинации / В.С. Ковылин // Личность в меняющемся мире: здоровье, адаптация, развитие, 2013, № 2.
6. Steel, P. The Nature of Procrastination: A Meta-Analytic and Theoretical Review of Quintessential Self-Regulatory Failure. // Psychological Bulletin, 2007, V. 133, № 1.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.І. Бабатіна

УДК 159.922.6

Соценко Т. М.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ПОЧУТТЯ ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядаються передумови формування та соціально-психологічні чинники розвитку почуття власної гідності у дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: гідність, почуття власної гідності, самоповага, самооцінка, молодший школяр.

Prerequisites for formation and socio-psychological factors of developing self-esteem in young school children are considered in the article.

Key words: dignity, self-esteem, self-esteem, self-esteem, junior high school student.

Осмилення поняття «гідність» сягає сфери людської моралі з такими її базовими утвореннями, як справедливість, повага до життя інших людей, доброзичливість, благородство та ін. Гідність є традиційною духовною цінністю, однак її конкретне розуміння і роль у розвитку особистості історично зазнали істотних змін [3].

В сучасному суспільстві іде занепад духовних і моральних цінностей особистості. Оскільки більшість інформації котра подається в джерелах масової інформації несе в собі підтекст в котрому пригнічуються людські права, моральні та духовні цінності, іде вплив на світобачення особистості її самоповагу, самооцінку, що призводить до зниження власної гідності.

Почуття власної гідності особистості – це моральне почуття, яке кристалізує емоційно-ціннісний компонент у структурі моральної самосвідомості особистості й переживається у формі емоційно-ціннісного ставлення людини до себе як до унікальної особистості, достойної поваги інших та проявляється у самоконтролі своєї поведінки, спрямованої на здійснення відповідних вчинків для утвердження й підтримки себе як особистості [1].

Особливого значення проблема розвитку моральних почуттів взагалі, і почуття власної гідності зокрема, набуває в молодшому шкільному віці, який вважається сенситивним для формування морально-духовної культури особистості (Л. І. Божович, Л. С. Виготський, Е. Еріксон, М. Г. Іванчук, Р. В. Павелків та ін.). Молодший школяр розмірковує про себе, розуміє, що відрізняється від інших і переживає свою

індивідуальність, здійснює самооцінку, навчається бачити себе очима іншої людини, розглядати власну поведінку з позиції соціальних норм як гідну чи негідну (І. Д. Бех), підпорядковувати свої безпосередні бажання соціальним вимогам, у нього формується внутрішній план дій (Л. М. Співак) [2].

Об'єктом нашого дослідження стали саме діти молодшого шкільного віку, оскільки саме в цьому віці відбувається інтенсивне формування «Я-образу», моральних почуттів і переконань, формується свідомість та розуміння власних вчинків та вчинків інших людей як по відношенню до себе так і по відношенню до іншим.

Саме в цьому віці можна скерувати дитину до розуміння і прийняття духовних і моральних цінностей, самоповаги, що є не відємною складовою почуття власної гідності особистості.

В ході дослідження визначено особливості розвитку почуття власної гідності та специфіку впливу соціально-психологічних чинників на цей розвиток у дітей молодшого шкільного віку.

Також нами було виявлено, що розвиток почуття власної гідності у молодшому шкільному віці стає можливим завдяки активізації психологічних чинників, які обумовлюють та сприяють розвитку його основних конструктів. Необхідно звернути увагу на поглиблений розвиток розуміння у молодших школярів власної індивідуальності та розвитку моральної саморегуляції.

Отже, у молодшому шкільному віці розвиток почуття власної гідності характеризується недостатньою здатністю до моральної саморефлексії моральна самооцінка у них здебільшого завищена, вони не завжди приймають себе такими, якими вони є, переважає ціннісне ставлення до себе.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоусова Н. М. Психологічні чинники розвитку почуття власної гідності у молодшому шкільному віці [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психологічних наук: спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Н. М. Білоусова. – К., 2012
2. Білоусова Н. М. Розвиток почуття власної гідності у молодших школярів. Початкова школа. 2008. № 5. С. 46.
3. Соценко Т. М. Соціально-психологічні чинники почуття власної гідності особистості Інсайт: психологічні виміри суспільства. 2019. № 1(16). С. 262 – 264.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С. І. Бабатіна

УДК 364.316.346.2

Співак Х.М.

СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ МЕДИКО-СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті аналізуються передумови становлення нового напрямку професійної діяльності – медико-соціальної роботи; розглядається відповідне поняття й уточнюється його зміст; конкретизуються функції медико-соціальної роботи.

Ключові слова: медико-соціальна робота, мета медико-соціальної роботи, медико-соціальна допомога, функції медико-соціальної роботи

The article is devoted to analysis of the conditions for the formation of a new direction of professional activity – the medical and social work. The concept of "medical and social work" is considered, its content is clarified. The functions of medical and social work are specified.

Key words: medical and social work, the goal of medical and social work, medical and social assistance, the functions of medical and social work

У сучасних умовах накопичення соціальних проблем усе частіше постає потреба рішення взаємозв'язаних завдань медичного та соціального характеру на якісно новому рівні. З потреб практики виникає необхідність осмислення сутності медико-соціальної роботи, що сприятиме створенню нових механізмів, форм і методів медико-соціальної допомоги населенню, які дозволять забезпечити громадянам комплексні соціальні послуги при захворюванні, втраті працездатності та інших випадках, у різних сферах з акцентом на пов'язані зі здоров'ям соціальні проблеми.

У 90-і роки в системі охорони здоров'я виокремлюється напрям, присвячений вивченню якості життя, яка пов'язана зі здоров'ям як інтегративною характеристикою фізичного, психологічного, емоційного і соціального функціонування людини. Дослідження якості життя підтверджують стійкий зв'язок медичної та соціальної складової життєдіяльності людини.

Мета статті: на основі аналізу наукової літератури уточнення сутності й функцій медико-соціальної роботи.

Медико-соціальна робота є відносно новим напрямом в системі соціального захисту. Її становлення зумовлене взаємозв'язком систем охорони здоров'я, соціального захисту населення в умовах глобалізованого простору. Концептуальні аспекти медико-соціальної роботи розроблені А.В. Мартиненко, Є.А. Сигидою, І.Є. Лук'яноюю.

Існують різні підходи до визначення поняття «медико-соціальна робота». Медико-соціальна робота за А.В. Мартиненко – це професійна діяльність міждисциплінарного характеру, направлена на медико-реабілітаційну, правову, психологічну та педагогічну допомогу клієнту у відновленні та збереженні його фізичного, психічного та соціального добробуту [3, с. 41-44] У Глосарії термінів із медико-соціальної допомоги медико-соціальна робота визначається як організоване соціальне обслуговування у лікарні або поза нею, з особливим упором на пов'язані зі здоров'ям соціальні проблеми [2].

На думку М.А. Беляєвої, медико-соціальна робота – це професійна діяльність міждисциплінарного та міжвідомчого характеру, що передбачає надання медико-соціальної допомоги населенню, медичний компонент якої здійснюється медичним персоналом всіх рівнів професійної підготовки та включає всі сучасні досягнення медицини у профілактиці, діагностиці, лікуванні захворювань та подальшій реабілітації людини. Соціальний компонент медико-соціальної роботи представляє синтез освітньої, психологічної, юридичної, економічної та побутової допомоги населенню, націленої на профілактику соціальних причин і наслідків порушень здоров'я людини [1, с. 26].

Неоднозначними є підходи до виділення функцій медико-соціальної роботи. Функції медико-соціальної роботи можна поділити на медико-орієнтовані, соціально-орієнтовані, змішані. Також у медико-соціальній роботі виділяють два напрями: профілактичний та патогенетичний. Медико-соціальна робота має не тільки виражену реабілітаційну, але і профілактичну спрямованість. Медико-соціальна передбачає здійснення системних медико-соціальних впливів на ранніх етапах розвитку хворобливих процесів та соціальної дезадаптації, що потенційно ведуть до важких ускладнень, інвалідизації. Медико-соціальна робота профілактичної спрямованості включає заходи попередження соціально-залежних порушень соматичного, психічного та репродуктивного здоров'я; формування установок на здоровий спосіб життя, забезпечення доступу до інформації з питань здоров'я, участь у розробці цільових програм медико-соціальної допомоги на різних рівнях адміністрування; забезпечення соціального захисту прав громадян у питаннях охорони здоров'я [4; 5]. З урахуванням ролі в суспільстві, на нашу думку, слід говорити про реабілітаційну, адаптаційну, профілактичну функцію медико-соціальної роботи

Отже, на основі узагальнення, виділяємо такі особливості медико-соціальної роботи:

Професійна діяльність, яка формується на стику охорони здоров'я, соціального забезпечення та соціального захисту населення, і направлена на відновлення, збереження та укріплення здоров'я

Це складова соціальної роботи, що передбачає вплив на фактори, у тому числі соціальні (спосіб життя, умови життя), які впливають на стан здоров'я, зумовлюють захворювання та відповідні соціальні проблеми; аналогічно соціальні фактори впливають на відновлювальні процеси

За змістом передбачає медико-реабілітаційну, правову, психологічну та педагогічну допомогу; діяльність соціального працівника може носити профілактичний і реабілітаційний, просвітницький і консультаційний характер

Забезпечує реалізацію реабілітаційної, адаптаційної, профілактичної функцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беляева М.А. Осмысление содержания понятия «медико-социальная работа»// Педагогическое образование в России. – 2008. – № 1. – С. 25-33
2. Глоссарий терминов по медико-социальной помощи. Европейское региональное бюро ВОЗ. – Копенгаген, 1976
3. Мартыненко А. В. Проблемы становления в России медико-социальной работы как профессиональной деятельности / А. В. Мартыненко // Проблемы социальной гигиены и истории медицины. – М., 1995. – № 4
4. Масленцева С. Б. Содержание и методика социально-медицинской работы [Текст]: учеб. пособие / С. Б. Масленцева. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2010. 118 с.
5. Шурыгина Ю.Ю. Технологии и формы организации медико-социальной помощи на примере Республики Бурятия: Монография. – улан-Удэ: Изд-во ВСГТУ, 2006. – 117 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.В. Копилова

УДК 316.64: 159.923.33

Ткач Г.О.

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ОСОБИСТОСТІ ТА ГРУПИ

У статті проаналізовано поняття соціального капіталу та представлені результати дослідження щодо його особливостей в організації.

Ключові слова: соціальний капітал, соціально-психологічний клімат, організація, колектив.

The article analyzes the concept of social capital and presents the results of research on its peculiarities in the organization.

Key words: social capital, socio-psychological climate, organization, collective.

Зростання інтересу до проблеми соціального капіталу не забезпечує достатнього дослідження його психологічних аспектів, соціально-психологічних передумов. Таким чином, найбільш актуальним у межах психологічної науки є вивчення соціального капіталу на індивідуальному рівні особи та груп осіб.

Серед соціально-психологічної наукової спільноти східної Європи першим до вивчення соціального капіталу звернувся П. Шихирев, російський соціальний психолог, для якого поштовхом слугувало осягнення питання початку досліджень поняття лише в останнє десятиліття ХХ століття. Вчений намагався розглядати соціальний капітал у феноменології психологічної науки, встановити зв'язок між поняттям соціального капіталу та предметом соціальної психології. Соціальний капітал, на думку науковця, породжується стосунками між людьми та їх життєдіяльністю; є сукупністю психологічних взаємин, що сприяють підвищенню матеріального і психологічного благополуччя індивідів, груп без здійснення шкоди іншим суб'єктам соціальної системи.

П. Шихирев презентує соціальний капітал у трьох рівнях аналізу із врахуванням соціально-психологічних явищ:

1. Мікрорівень (рівень групи) – внутрішньогрупова довіра, характеристики мережевої структури групи, сила групової ідентичності.
2. Мезорівень (міжгруповий рівень) – довіра представникам аутгруп, мережева структура міжгрупових взаємин, толерантність до представників аутгруп.
3. Макрорівень (соціетальний рівень) – довіра оточенню, інституціональній сфері суспільства, громадянська ідентичність (переживання належності до суспільства), толерантність до представників інших соціальних категорій.

І. Семків, українська дослідниця, яка напрацювала модель соціального капіталу як чинника громадянської активності молоді та визначила соціальний капітал як міру доступності до ресурсів соціальної мережі, що формується на основі індивідуальних цінностей та підтримується завдяки довірі. Науковець вказує, що доступність до ресурсів соціальної мережі, збільшує ймовірність активності, спільної діяльності та співпраці.

Соціальний капітал також постає як психологічний ресурс: соціально-психологічні можливості соціального мікросередовища, використовуючи які особистість може досягти власних цілей, а також сприяти досягненню цілей групи, до якої вона належить. В дослідженнях виокремлюються показники соціального капіталу як психологічного ресурсу: ефективність соціальної взаємодії, внутрішньогрупова згуртованість, міжособистісна довіра в межах соціальної групи, соціальна ідентифікація із групою, готовність до взаємодопомоги та політичної культури

В організаціях соціальний капітал є пусковим механізмом для співпраці і поширення знань, оскільки він дає основу для сприяння і координації. Проблематика соціального капіталу в бізнесі представляє аналітичну і прагматичну цінність для адекватного вибору стратегії соціально-економічного управління організацій.

В сучасних умовах підкреслюється, що соціальний фактор виявляється значущим і привабливим і для працівника, і для роботодавця. Соціальні зв'язки, контакти, можливості працівника роблять його більш конкурентоспроможним з точки зору роботодавця, який може розраховувати в цьому випадку не тільки на віддачу від людського капіталу працівника, а й на віддачу від його соціального капіталу. Сучасні гнучкі організації нерідко всю свою стратегію будують на тому, що не шукають вузьких професіоналів на стандартні робочі місця, а навпаки, змінюють сфери і форми дії в залежності від можливостей персоналу. В таких організаціях значення міжособистісних зв'язків набагато вище, ніж відповідність вимогам посадових інструкцій.

Необхідно відзначити, що концепція соціального капіталу тісно пов'язана з концепцією соціальної згуртованості, яка характеризується ознаками належності, участі, визнання і законності. Найзгуртованіші суспільства ефективні в досягненні колективних цілей. Мета соціальної згуртованості полягає в співіснуванні організаційної системи, заснованої на ринкових зв'язках, свободі можливостей і підприємництва, прихильність цінностям солідарності та взаємної підтримки, що забезпечує доступ до благ і захисту для всіх членів суспільства. Соціальна згуртованість може мобілізувати енергію населення на виконання певних дій.

Ми поставили за мету емпірично дослідити взаємозв'язок соціального капіталу та соціально-психологічного клімату в організації.

Емпіричну вибірку склали працівники ООО ФПК «Корабел». Кількість досліджуваних складає 30 чоловік серед яких 15 осіб, що займають керуючі посади, віком від 25 до 55 років (Група 1) та 15 робітників, віком від 20 – 45 років (Група 2).

Для досягнення поставленої мети було використані наступні психодіагностичні методики: «Оцінка соціально-психологічного клімату в колективі за полярними профілями» та методику «КРИКС» (польська аббревіатура) Р. Стили, адаптація І. Семків.

Методика «КРИКС» Р. Стили (адаптація І. Семків) дозволяє у визначити такий показник індивідуального рівня соціального капіталу, як доступ до соціальних ресурсів

приватної та публічної сфер, а саме: ресурсу продуктивних умінь, емоційного ресурсу, ресурсу дозвілля, соціально-професійного ресурсу, ресурсу соціальних інститутів та міжнародного ресурсу. Значущість розбіжностей між показниками за двома групами було визначено за допомогою Q-критерію Розенбаума, що дозволяє виявити відмінність у вираженні ознаки між двома незалежними вибірками.

Під доступом до ресурсу продуктивних умінь у нашій роботі розуміємо всі вміння у приватній сфері, які спрямовані на досягнення конкретної цілі: вміння готувати, утримання дому, догляд за дітьми, а також охоплює багато обов'язків, які не пов'язані з професійною роботою. Відсоток позитивних відповідей за цим показником в групі 1 становить 63%, в групі 2 – 58%. Ці дані свідчать про добре активовані ресурси приватних умінь у обох груп, що вказує на відсутність проблем у цій галузі. Водночас за Q-критерієм Розенбаума виявлено значущу розбіжність між вираженістю доступу до цих умінь у двох вибірках, що свідчить про значуще більшу можливість доступу до сектору продуктивних умінь групи 1 порівняно з групою 2.

Емоційний ресурс відносимо до сфери, пов'язаної з особистими зв'язками з іншими людьми: як вони повстають, утримуються, та те, яку емоційну користь вони приносять. За даним показником емоційний ресурс у групі 1 становить – 63 %, у групі 2 – 59 %. За Q-критерієм Розенбаума відмінностей між вибірками не виявлено.

Дозвілевий ресурс включає у себе всі ресурси, пов'язані із приватною сферою, та стосуються відпочинку та проведення вільного часу. За результатами проведення методики середнє значення за цим критерієм у групі 1 становить 46%, у групі 2 – 42%. За Q-критерієм Розенбаума відмінностей між вибірками не виявлено.

Ресурс соціальних інститутів у нашій роботі ми відносимо до тих ситуацій, коли людина входить у контакт із державою (місцевими урядами, біржою праці). За результатами проведення методики середнє значення за цим критерієм у групі 1 становить 25%, у групі 2 – 23%. Середні значення доступу до ресурсу соціальних інститутів є порівняно низькими в обох групах. Водночас за критерієм Розенбаума значущої різниці між вираженістю доступу до соціальних ресурсів між ланкою керівництва та робітничою ланкою не виявлено, що може бути свідченням відносної незалежності цього соціального інституту від соціального статусу особи.

За показником соціально-психологічного клімату в 1 групі ми встановили, що досліджувані мають середній ступінь сприятливості соціально-психологічного клімату (20,1 бал). Це свідчить про достатній рівень розвитку відносин колективізму, позитивна оцінка своєї виробничої діяльності, оптимістичний настрій, який переважає в процесі життєдіяльності колективу.

Досліджувані 2 групи мають низький (незначний) ступінь сприятливості соціально-психологічного клімату (8,2 бали). Це може свідчити про песимістичний настрій, який переважає в процесі життєдіяльності колективу, низький рівень розвитку відносин колективізму, часта заміна кадрів.

Отже, соціальний капітал відіграє важливу роль в управлінні ефективним використанням навичок, обміном інформацією і пом'якшенням конфліктів. Сила соціального капіталу полягає у взаємодії із соціальною згуртованістю, що не дозволяє зводити економічні рішення, які мають серйозні довгострокові перспективи, до простого економічного розрахунку, заснованого лише на зіставленні вигод і витрат.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вінков В.Ю. Соціально-психологічні особливості набуття молоддю соціального капіталу / В.Ю. Вінков // Вісник ОНУ. Сер. : Психологія. – Т. 18. – Вип. 24. – 2013. – С. 62–69.
2. Лесечко М. Д. Соціальний капітал: теорія і практика : [монографія] / М. Д. Лесечко, О. Г. Сидорчук. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 220 с.

3. Социальный капитал организации: методология исследования / И. Мачеринскене, Р. Минкуте-Генриксон, Ж. Симанавичене // Социологические исследования. – 2006. – № 3. – С. 29–39.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О. Є. Блинова

УДК 37.013.42:316.62:343.85-053

Філінок Н.А.

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОДОЛАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

У статті розглядається профілактика інтернет-залежності, подолання залежності від віртуальної реальності, комп'ютерної залежності.

Ключові слова: комп'ютерна залежність, віртуальна реальність, ілюзія, соціальні мережі, ігроманія.

The article deals with prevention of internet addiction, overcoming virtual reality addiction, computer addiction.

Key words: computer addiction, virtual reality, illusion, social networks, gaming.

Комп'ютерна залежність не менш небезпечна, ніж наркотична залежність, так як призводить до значного порушення адаптації в суспільстві (нездатність працювати, нездатність створити сім'ю або просто обслуговувати самого себе).

Часто причиною виникнення комп'ютерної залежності у дітей і підлітків стають невпевненість у собі і відсутність можливості самовираження. В таких випадках батьки та педагоги повинні підтримати підлітка і допомогти йому розібратися з проблемами. Абсолютно неправильно критикувати підлітка, що проводить занадто багато часу за комп'ютером [1, с. 56].

Це може лише поглибити проблему і віддалити підлітка від батьків. Якщо дитина страждає ігровою залежністю, потрібно постаратися зрозуміти його і в якійсь мірі розділити його інтерес до комп'ютерних ігор. Це не тільки зблизить підлітка з батьками, але і збільшить його довіру до них, а значить, дитина з більшою впевненістю буде слідувати порадам батьків і з великою довірою ділитися з ними своїми проблемами.

Критика сприймається підлітком, як відмова батьків зрозуміти його інтереси і тому викликає замкнутість і в деяких випадках агресію. Основним заходом запобігання виникнення залежності будь-якого типу у дітей є правильне виховання підлітка. При цьому важливо не обмежувати дітей у їх діях (наприклад, забороняти ті чи інші ігри), а пояснювати, чому те чи інше заняття або захоплення для нього не бажано [4, с. 34].

Рекомендується обмежувати доступ дітей до ігор і фільмів, заснованих на насильстві. У той же час, якщо підліток все ж зустрівся з такою інформацією потрібно в доступній формі пояснити йому, чому така інформація для нього небезпечна і чому він не повинен прагнути пізнати її. Категоричну заборону того або іншого виду інформації без всяких пояснень тільки збільшить інтерес підлітка до цієї інформації, а існування заборони зробить неможливим обговорення проблеми між батьками і дитиною.

Діти та підлітки мають потребу в самовираженні. За браком інших засобів вираження своїх думок і енергії вони звертаються до комп'ютера і комп'ютерних ігор, які створюють ілюзію реальності безмежних можливостей, позбавлених відповідальності. Така ілюзія надає руйнівну дію на психіку підлітка і порушує його зв'язок з батьками і однолітками. Для того щоб уникнути виникнення прихильності підлітка до комп'ютера потрібно урізноманітнити коло його інтересів і занять. Цього можна досягти, наприклад, при зверненні уваги підлітка на спорт або різні види мистецтва (музика, малювання тощо). Говорячи про профілактиці

комп'ютерної залежності у дітей, слід звернути увагу на те, що виховання підлітка повинно зводитися здебільшого до того, що комп'ютер – це лише частина життя, а не самий головний подарунок за хорошу поведінку [6, с. 21].

Єдиним на даний момент перевіреним способом не дати підлітку опинитися в залежності від комп'ютера – це залучити його в процеси, не пов'язані з комп'ютерною діяльністю, щоб електронні ігри і процеси не стали заміною реальності. Показати маленькій людині, що існує маса цікавих розваг крім комп'ютера, які не тільки дозволяють пережити гострі відчуття, але також тренують тіло і нормалізують психологічний стан.

У випадках, якщо ви самостійно не можете впоратися з проблемою, звертайтеся до психологів, в спеціалізовані центри. Часто буває так, що за уявною комп'ютерною залежністю можуть ховатися зовсім інші проблеми. І тоді в першу чергу потрібно звертати увагу саме на психологічні проблеми дитини [3].

Проблема залежності від віртуальної Інтернет-реальності нова і поки що мало вивчена. Батьки зазвичай не зважають на захопленість дитини комп'ютером, якщо в його поведінці не виникають інших яскраво виражених відхилень, таких як крадіжка грошей, прогули школи, бродяжництво. Але не можна недооцінювати навіть потенційну небезпеку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Александр А.Б. Компьютерна залежність та соціум / А.Б. Александр // Мой друг комп'ютер.- 2007. – № 10. – С. 12-15.
2. Арестова О.Н., Бабанін Л.Н., Войскунский А.Е. Комунікація в комп'ютерних мережах / О.Н. Арестова и др. // Вестник МГУ. Психологія. – 2011 г. – № 14. – С. 14-20.
3. Бабаева Ю.Д., Войскунский А.Е., Смылова О.В. Интернет: вплив на особистість / Ю.Д. Бабаева и др. // [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.relarn.ru/human/pers.html>
4. Войскунский А.Е. Залежність від Інтернета: актуальна проблема / А.Е. Войскунский // [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://banderus2.narod.ru/80266.html>
5. Проблема інтернет залежності у молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://psych-olog.ru/2013/09/problema-internet-zavisimosti>
6. Якушина Е. В. Підлітки в Інтернеті / Якушина Е. В. // Педагогіка. – 2001. – № 4. – С. 14-16.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.В. Коршун

УДК 159.922.6

Швестко О.О.

ОСОБЛИВОСТІ БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ: СОЦІАЛЬНО ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті представлені результати дослідження соціально-психологічних особливостей батьківського ставлення до дітей з аутизмом

Ключові слова: батьківське ставлення, діти з аутизмом, батьки дітей з аутизмом, батьківські установки, емоційні стосунки у сім'ї.

The article presents the results of the study of social and psychological features of parental attitudes towards children with autism.

Key words: parenting, children with autism, parents of children with autism, parenting settings, emotional relations hips in the family.

Позитивна динаміка розвитку і успішна соціалізація дітей з аутизмом багато в чому залежить від батьківського ставлення – емоційного прийняття, реалістичної оцінки та

адекватного стилю сімейного виховання. Однак, матері й батьки, будучи основними посередниками у спілкуванні таких дітей з навколишнім світом, часто не в змозі надати їм необхідну допомогу. Актуальність даної теми обумовлюється її поширеністю і відносно малою вивченістю. Розуміння психологічного стану дорослих, які оточують дитину з вадами розвитку, має практичну цінність для забезпечення більш ефективних форм соціально-психологічної допомоги дитині та її сім'ї.

Метою нашого емпіричного дослідження було з'ясування соціально-психологічних особливостей батьківського ставлення до дітей з аутизмом.

У загальну вибірку увійшло 60 батьків дітей з аутизмом, віком від 24 до 45 років, з них 40 жінок (з них 25 виховують дитину без чоловіка) та 20 чоловіків.

В дослідженні використовувалися наступні методи: опитувальник батьківських установок PARI (Е. Шеффер, Р. Белл), тест батьківського ставлення (А. Варга, В. Столін)? опитувальник емоційних відносин у сім'ї (О. Захарова), «Шкала диференційних емоцій» (К. Ізард), методика визначення домінуючого стану (Л. Куліков).

Розглянемо деякі теоретичні поняття.

Інтерес до вивчення розвитку природи людини пронизує всі епохи з часів виникнення нашої цивілізації. Центральне місце серед ключових проблем розвитку займає «безумство дитинства» [1, с. 24] – дисгармонійний розвиток або розлад аутистичного спектру (РАС).

РАС охоплює практично всі області психічного розвитку та впливає на різні аспекти життєдіяльності та функціонування індивідуума [2, с. 145], є комбінацією якісних порушень в області соціальних взаємовідносин, вербального і невербального спілкування та уяви, а також надзвичайно обмеженої сфери діяльності та інтересів.

Прийняття хворої дитини – дуже складний і неоднозначний за своїм змістом процес у різних батьків, що залежить не стільки від характеру захворювання дитини, скільки від особливостей особистості матері та батька [6, с. 688].

Відповідно до класифікації В. Лебединського, розлади аутистичного спектру відносяться до групи спотвореного дизонтогенезу. Для даної групи порушень характерна найбільш виражена асинхронія розвитку [4, с. 99]. Батьки спостерігають одночасно і загальне недорозвинення, затриманий розвиток дитини, і прискорений розвиток окремих психічних функцій. Вони не завжди при високих, наприклад, здібностях до запам'ятовування телефонних номерів можуть прийняти нездатність дитини до самообслуговування. Ймовірно, їм важко створити адекватний образ дитини і уявлення про наявний розлад. Нерідко вони стикаються з неточністю і невизначеністю діагнозу, протиріччями в думках фахівця про особливості і прогнози розвитку дитини [7, с. 31]. Для батьків характерним є стан відчаю, безпорадності і безвиході.

Важливо виділити і ще один фактор, що визначає тип взаємин у сім'ї: як функціонує сім'я в соціальному середовищі, чи знаходять батьки підтримку і розуміння з боку інших людей. Як правило, оточуючі не знають про проблеми особливих дітей в цілому і специфіку розладів аутистичного спектра зокрема і засуджують батьків, коли поведінка аутичної дитини виявляється непередбачуваною. Це створює стресову ситуацію для батьків [8, с. 168]. Хтось із них захищається, намагаючись якось пояснити поведінку своєї дитини, тоді як інші батьки мовчать або просто відходять в сторону, уникають питань інших людей [3, с. 15; 5, с. 106]. Деякі батьки прагнуть прискорити розвиток дитини, що передбачає прагнення батьків до адаптації дитини в навколишньому соціальному середовищі.

Таким чином, батьківське ставлення – це спосіб або способи взаємодії батьків з дитиною, емоційні реакції, почуття, переживання про дитину і характер уявлень про неї. Воно є важливим фактором психічного, соціального і фізичного розвитку дитини і може сприяти як гармонійному розвитку його особистості, так і патологічному.

Наявність відхилень в соціальних взаємодіях, спілкуванні і поведінці, обмежених, стереотипних, повторюваних інтересів і відсутність або зниження можливості до цілеспрямованої діяльності викликають специфічні зміни як в поведінці батьків з дитиною,

так і в її емоційному ставленні, формуванні образу дитини і батьківських установок з питань її виховання.

Перейдемо до результатів емпіричного дослідження.

За результатами методики «Шкала диференційних емоцій» ми отримали наступні дані 38,3% досліджуваних мають позитивне самопочуття, а 61,7% – негативне самопочуття, тобто на даний період часу у них понижена самооцінка, можливо депресивний стан, апатія, зниження працездатності. Переважають такі емоції, як страх (21,6%), провина (18,3%), гнів (11,7%), радість (11,7%) та горе (10%). Зазначимо, що найбільше у батьків дітей з аутизмом проявляються негативні емоції, але й однією з домінуючих емоцій є і радість. Це означає, що деякі батьки все ж поборолі в собі негативні емоції, змирилися із ситуацією, яка трапилася у їх житті і намагаються не дивлячись ні на що жити повноцінно.

Перейдемо до результатів опитувальника емоційних стосунків у сім'ї О. Захарової (методика ОДБЕВ). Аналіз показує, що найбільш вираженими є такі характеристики: надання емоційної підтримки (сер. бал – 4,4), здатність сприймати стан дитини (сер. бал – 4,2), переважаючий емоційний фон взаємодії (сер. бал – 4,2), почуття, які виникають у матері/батька у процесі взаємодії з дитиною (сер. бал – 4). Найменш виражені такі характеристики, як: вміння впливати на стан дитини (сер. бал – 3,3), ставлення до себе як до матері/батька (сер. бал – 3,5).

Розглянемо результати за методикою визначення домінуючого стану (Л. Куліков). 53,3% мають низькі оцінки, 46,7% – високі оцінки за шкалою «Активне-пасивне ставлення до життєвої ситуації». За шкалою «Тонус» 58,3% досліджуваних мають низькі оцінки, а 25% – високі. Шкала «Спокій-тривога» показала, що 68,3% мають низькі оцінки, а 31,7% – високі. За шкалою «Стійкість-нестійкість емоційного тону» 60% мають низькі оцінки, 40% – високі. Шкала «Задоволеність-незадоволеність життям в цілому» показує, що 63,3% незадоволені життям в цілому, 36,7% – задоволені. За шкалою «Позитивний-негативний образ самого себе» 58,3% досліджуваних мають негативний образ себе, а 41,7% в цілому позитивний образ себе.

Також була використана методика PARI, тест-опитувальник вивчення батьківських установок (Є. Шефер, Р. Белл). За результатами дослідження можемо зробити висновок, що 31,6% батьків надмірно сконцентровані на дитині, 16,7% мають надмірну емоційну дистанцію з дітьми і тільки 21,7% батьків мають оптимальний емоційний контакт зі своєю дитиною. Результати опитування показали, що серед батьків переважає надмірна концентрація на дитині.

Також розглянемо результати, отримані за тестом батьківського ставлення (А. Варга, В. Столін). В цілому у опитуваних батьків позитивне або нормальне ставлення до дітей. Негативне ставлення проявляється за шкалами в наступному співвідношенні: «прийняття-відкидання» – 10%, «кооперація» – 16,7%, «симбіоз» – 3,3%, «контроль» – 6,7% і «ставлення до невдач» – 13,3%.

Статистичний аналіз за критерієм рангової кореляції Спірмена дозволив виявити прямі значимі зв'язки між: надмірною концентрацією на дитині та страхом ($r=0,42$ при $p \leq 0,05$); надмірною концентрацією та провиною ($r=0,39$ при $p \leq 0,05$); надмірною концентрацією та переважаючим емоційним фоном взаємодії ($r=0,31$ при $p \leq 0,05$); надмірною концентрацією та тривогою ($r=0,46$ при $p \leq 0,05$); кооперацією та радістю ($r=0,51$ при $p \leq 0,05$); кооперацією та наданням емоційної підтримки ($r=0,44$ при $p \leq 0,05$); кооперацією та безумовним прийняттям ($r=0,41$ при $p \leq 0,05$); прийняттям та стійкістю емоційного тону ($r=0,53$ при $p \leq 0,05$); страхом та низьким тонусом ($r=0,75$ при $p \leq 0,05$); страхом та тривогою ($r=0,41$ при $p \leq 0,05$); страхом та беспорядністю ($r=0,71$ при $p \leq 0,05$); страхом та нестійкістю емоційного тону ($r=0,66$ при $p \leq 0,05$); почуттям провини та низьким тонусом ($r=0,51$ при $p \leq 0,05$); почуттям провини та тривогою ($r=0,62$ при $p \leq 0,05$); почуттям провини та втомою ($r=0,34$ при $p \leq 0,05$); горем та пригніченістю ($r=0,51$ при $p \leq 0,05$); горем та низьким тонусом ($r=0,43$ при $p \leq 0,05$); горем та тривогою ($r=0,56$ при $p \leq 0,05$); горем та нестійкістю емоційного тону ($r=0,44$ при $p \leq 0,05$); наданням емоційної підтримки та низьким тонусом ($r=0,41$ при

$p \leq 0,05$); наданням емоційної підтримки та тривогою ($r=0,33$ при $p \leq 0,05$); наданням емоційної підтримки та втомою ($r=0,43$ при $p \leq 0,05$).

Також було виявлені значимі зворотні зв'язки між: прийняттям та страхом ($r=-0,47$ при $p \leq 0,05$); прийняттям та гнівом ($r=-0,35$ при $p \leq 0,05$).

Висновки. Отримані результати дозволяють стверджувати про наявність прямих зв'язків між показниками батьківських установок та параметрами емоційної взаємодії, домінуючими станами, домінуючими емоціями батьків дітей з аутизмом. Надмірна концентрація на дитині породжує страх та тривогу за дитину з аутизмом, почуття провини перед нею, а також емоційний фон взаємодії з нею. Безумовне прийняття дитини такою, якою вона є, радість від спілкування з нею, бажання надати їй емоційну підтримку породжує кооперацію батьків з дитиною. Тоді як стійкий емоційний тон батьків впливає на прийняття дитини, а страх та гнів батьків породжує відкидання дитини. Наявний прямий зв'язок між домінуючими емоціями та домінуючими станами батьків дітей з аутизмом. Страх, почуття провини та горя, які відчувають батьки дитини з аутизмом та надання емоційної підтримки дитині буде породжувати низький тонус, тривогу, нестійкість емоційного фону, безпорадність, втому, пригніченість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агавелян О.К. Социально-перцептивные особенности детей с нарушениями развития. Челябинск: Издатель Гатьяна Лурье, 1999. 356 с.
2. Асмолов А.Г. По ту сторону сознания. М.: Смысл, 2002. 480 с.
3. Керре Н.О. Особенности социального окружения детей с аутизмом Аутизм и нарушения развития. 2010. № 4 (31). С. 13-20.
4. Лебединский В.В. Нарушения психического развития в детском возрасте: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М., 2006. С. 93-118.
5. Никольская О.С., Баенская Р., Либлинг М.М. Аутичный ребенок. Пути помощи. М.: Теревинф, 2016. 288 с.
6. Царькова О.В. Особливості допомоги батькам, які виховують дітей з особливими потребами Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України : Проблеми сучасної психології. 2014. Випуск 23. С. 687-697.
7. Цветков А.В. Нейропсихология аутизма и депрессии. М.: Спорт и культура, 2015. 96 с.
8. Donnelly L.J. Parent-child Interaction in Children with Autism Spectrum Disorder Who Vary in Symptom Severity and Level of Functioning: dis.... Doctoro Philosophy. Columbia university, 2015. 246 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С. І. Бабатіна

ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

РИТМ ЯК ПЕРШОДЖЕРЕЛО ЕЛЕМЕНТІВ МУЗИКИ

У статті розкривається значимість розвитку ритмічного слуху молодших школярів засобами українського музичного інструментарію в освітньому процесі початкової школи.

Ключові слова: ритм, ритмічний слух, ритмічна гра, початкова школа.

The article opens u meaningfulness of development of rhythmic rumor of junior schoolchildren by facilities of the Ukrainian musical tool in the educational process of initial school.

Key words: rhythm, rhythmic rumor, rhythmic game, initial school.

Активізація формування музично-ритмічного, звуковисотного, ладового, тембрового, гармонійного й поліфонічного слуху може сприяти повноцінному музичному розвитку й полегшити шлях учителя до досягнення молодшими школярами високого рівня музикальності. Особливе значення в розвитку ритмічного слуху учнів зі спочатку низьким рівнем музичних даних може мати спільне інструментальне музикування декількох учнів на різних дитячих звуковисотних інструментах. Є ще не менш важливий компонент музикальності дитини, що у більшій мірі впливає на загальний музичний розвиток і в найменшій мірі освітлений у музично-педагогічній та музикознавчій літературі – формування динамічного слуху.

Музичні й творчі здібності – це цілісний і взаємозалежний комплекс музичної свідомості, що вдосконалюється і переконує у правильно вибраному шляху формування музичних здібностей елементами творчих проявів, уявним музичним усвідомленням ритмомелодичних моделей. Формування музичних здібностей відбувається завжди комплексно. Наприклад, коли учень грає на металофоні яку-небудь мелодію, то він одночасно сприймає: ритмічну структуру, висотні співвідношення звуків, ладову функцію, темброве забарвлення, регістрову значимість, темпову характеристику.

Слово «ритм» має дуже широке поширення й застосовується стосовно найрізноманітніших випадків. Б. Теплов пише: «Ритм як всеосяжне поняття, очевидно, характеризується тільки одною досить невизначеною ознакою: тимчасовим або просторовим порядком предметів, явищ, процесів. Виходячи з такого малозмістовного поняття, навряд чи можна прийти до психологічного аналізу ритмічного почуття» [3, с. 233].

Ритм – одне з першоджерел, першоелементів музики, завжди життєво важливий для музичного мистецтва. У багатомісячній історії європейської музики паралельно з розвитком гармонії, мелодики й усіх інших елементів йшло також і розвиток ритмічної сторони, що іноді приводило до крутого ламання сталих, традиційних засобів, ритму, до зміни «ритмічного мислення», еволюція ритміки спонукувала теоретичну думку описувати нові ритмічні явища, установлювати закономірність ритму, виробляти композиційні правила ритму й пояснювати його сутність. Потреба в теоретичних обґрунтуваннях явищ ритму особливо відчувалася в періоди різких якісних зрушень у ритміці. Один з таких періодів наступив у середині ХХ століття, коли радикальні зміни торкнулися всі головні елементи музичної мови.

Ритм – важливий засіб музичної виразності. Його сутність і сприйняття розглядається в музичній теорії, музичній психології й педагогіці як сукупність його компонентів – темпу, метра, ритмічного рисунку й обумовлює емоційно-образним змістом музичного твору в тісному взаємозв'язку з мелодією, гармонією, тембром. Почуття музичного ритму розуміється в психології як «здатність активно переживати (відбивати в русі) і внаслідок цього тонко відчувати емоційну виразність музичного руху» [2].

Б. Теплов стверджує, що рухові відчуття – органічний компонент сприйняття ритму. Ритм у музиці сприймається не тільки слухом і свідомістю, але й всім людським організмом. При слуханні музики в людини виникає потреба рухатися, дихати в чутному ритмі. Емоційний вплив ритму на слухача дуже сильний, і емоційний відгук на ритм є

найпростішим, первинним проявом музикальності. Переживання ритму – це активний процес, тісно пов'язаний зі сприйняттям музики [3].

Ритмічний слух – це комплексна здатність, що включає в себе сприйняття, розуміння, виконання, творення ритмічної сторони музичних образів. До показників розвиненості ритмічного слуху відносяться виразність рухів, їхня відповідність характеру й ритму музики. Розвиваючи в дітей почуття ритму, учитель підвищує раціональну організацію рухів, що є складовою частиною фізичного вдосконалення.

Поряд зі звуковисотним слухом, почуття ритму є першорядним у комплексі музичних здібностей. Вивчення музичної діяльності дозволяє виділити цю здатність компонента: почуття темпу, почуття розміру (метра) і почуття співвідношення тривалостей (ритмічного рисунку). Індивідуальна структура почуття музичного ритму формується в учнів у наступній послідовності компонентів – почуття темпу, почуття метра, почуття ритмічного рисунку [1, с. 56].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гумінська О.О. Уроки музики в загальноосвітній школі: метод. посібник / О.О. Гумінська. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 104 с.
2. Музыкальный слух – Википедия_[Електроний ресурс]. – Режим доступу: [https:// ru. Wikipedia. Org /wiki/ Музичний слух](https://ru.wikipedia.org/wiki/Музичний_слух)
3. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей // Избр. тр. В 2- х т. – Т. 1. / Б.М. Теплов. – М.: Педагогика, 1985. – 322 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.Л. Владимірова

УДК 373. 3.091: 37.091.33 – 027.22:792. 028

Кулакевич Т. Р.

ПРИНЦИПИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕАТРАЛЬНО-ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розкривається принципи використання театральної-ігрової діяльності в освітньому процесі початкової школи

Ключові слова: принципи, театральної-ігрова діяльність, молодший шкільний вік, початкова школа.

The article opens up principles of the use of theatrically-playing activity in an educational process to initial school

Key words: principles, theatrically-playing activity, midchildhood, initial school.

Театральної-ігрова діяльність на уроці музичного мистецтва проявляється у двох аспектах. У широкому аспекті – це різні форми самостійної інтерпретації музики: засобами малюнка, кольору, жести, слова, порівняльним аналізом, вибором аналога, придумуванням заголовка, рішення слухових завдань, створення літературно-музичної композиції та ін. У вузькому аспекті – це створення «своєї музики», ритмізація слів і віршів, озвучування віршів і картин, вибір інструментів для акомпанементу, створення мелодії, вільна імпровізація, творче виконання і музикування.

З настанням шкільного віку в житті дитини починається якісно новий етап, дуже складний для першокласника: нова діяльність, нові вимоги і обов'язки, відношення, розклад шкільного життя – все це потребує певного «звикання» до школи.

Цілісність народної культури, синкретизм фольклорних традицій і обрядів – яскравий і неперевершений зразок природної інтеграції поетичного слова, музики, хороводних рухів, елементів театральної дії, педагогічна ефективність якої доведена багатолітнім існуванням

етнопедагогіки. Тому саме цей «фольклорний» тип інтеграції, генетично споріднений із синкретизмом дитячої гри, активно використовують автори різних програм і посібників з мистецтва, учителі в емпіричному досвіді викладання мистецьких дисциплін [3].

А. Макаренко стверджував: «Для мене у моїй практиці, як і для вас, багатьох досвідчених учителів, такі «дрібниці» стали вирішальними: як стояти, як сидіти, як підвестися зі стільця із-за столу, як підвищити голос, усміхнутися, як подивитись. Нас цьому ніхто не навчав, але цьому можна і треба вчити, в цьому і повинна бути велика майстерність» [2, с.227].

Отже, основними принципами використання театральної діяльності в початковій школі є:

Принцип гуманізації, що передбачає вміння учителя стати на позицію учня, врахувати її точку зору, не ігнорувати її почуття і емоції, бачити в дитині повноправного партнера, а також орієнтуватися на вищі загальнолюдські поняття.

Принцип диференціації, що полягає в створенні оптимальних умов для самореалізації кожної дитини в процесі театральної діяльності з врахуванням віку, статі дитини, накопиченого нею досвіду, особливостей емоційної та пізнавальної сфери.

Принцип інтеграції, що розглядається як фактор створення емоційного настрою, перших творчих проявів і становлення індивідуальності, гармонічного поєднання на уроках музичного мистецтва й різних життєвих ситуаціях.

Принцип змістовності, що передбачає змістовність уроків музичного мистецтва, різноманітність тематики і методів роботи.

Принцип систематичності, що дозволяє у довільній формі включення театральної діяльності у всі форми організації освітнього процесу.

Принцип дитячої активності акцентує увагу на максимальну активність та інтерес учнів початкової школи на всіх етапах уроку музичного мистецтва, тому що в процесі театральної діяльності діти менше втомлюються, так як вони займаються не важкою працею, а захоплюючою освітньою грою.

Принцип співпраці учнів один з одним та з дорослими.

Принцип професійної компетентності як процес і результат творчої професійної діяльності, інтегрований показник особистісно-діяльнісної сутності вчителя, зумовлений рівнем реалізації його гуманістичної спрямованості [1].

Таким чином, театральна діяльність є ефективним засобом педагогічного впливу на розвиток особистості учнів початкової школи. Вона передбачає послідовне і доцільне накопичення художніх вражень; формує інтерес до уроків музичного мистецтва, сприяє усвідомленню мовленнєві та виконавські дії, передає характерні особливості різних художніх образів; переносить здобуті уявлення в самостійну ігрову та освітню діяльність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальні напрямки, методи та принципи керівництва музичною діяльністю. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.educationua.net/silovs-666-1.html
2. Макаренко А.С. Некоторые выводы из педагогического опыта / А.С. Макаренко // Соч. : В 7 т. – М. : Педагогика, 1958. – Т. 5. – С. 227 – 250.
3. Масол Л. Методика навчання мистецтва у початковій школі: посібник для вчителів / Л. Масол, О. Гайдамака, Е. Белкіна, О. Калініченко, І. Руденко. – Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2006. – 256 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.Л. Владимірова

МУЗИЧНА ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті актуального характеру набуває питання про визначення педагогічних умов, здатних забезпечити ефективний процес естетичного виховання дошкільників засобами національного ігрового фольклору.

Ключові слова: педагогічні умови, естетичне виховання дошкільників, ігровий музичний фольклор.

In the article of actual character acquires a question about determination of pedagogical terms, able to provide the effective process of aesthetically beautiful education of under-fives facilities.

Key words: pedagogical terms, aesthetically beautiful education of under-fives, national song folklore.

У Національній програмі розвитку виховання дітей в Україні акцентовано педагогічну увагу на необхідності залучення особистості до засвоєння вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу та творчого ставлення до життя, утвердження суспільно значущих норм і правил поведінки. При цьому наголошується, що естетичне виховання має бути спрямоване на становлення чуттєвої культури дітей, формування здатності сприймати прекрасне і піднесене в навколишньому середовищі і мистецтві, розвиток естетичних смаків, ідеалів, поглядів, оцінних суджень, інтересів, потреб, творчих здібностей і можливостей.

Аналіз науково-педагогічної літератури (А. Гогоберідзе, В. Деркунська, І. Романюк, Т. Науменко, С. Садовенко та ін.), присвяченої естетичному вихованню дошкільників, дозволяє зазначити, що питання програмно-змістового наповнення вказаного процесу залишається одним із найбільш дискусійних і проблемних. Це зумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними процесами, які супроводжують сучасну практику естетичного виховання.

Музична ігрова діяльність – це універсальний засіб, що допомагає перетворити складний процес навчання в захоплююче й улюблене заняття.

Відомий грузинський педагог Ш. Амонашвілі у зв'язку з цим зазначає, що «якщо ми забудемо про те, що діти не можуть розлучитися зі своєю потребою гратися, то зробимо нашу методику не добрим путівником їх у світі пізнання, а бездушною мачухою... Почуття вільного вибору, як мені здається, складає психологічну основу гри. Однак це не означає, що, користуючись правом вибирати, дитина віддає перевагу тільки таким формам активності, які не будуть пов'язані з труднощами. Вибираючи гру, дитина тим самим приймає і пов'язані з нею труднощі, стає цілеспрямованою, вольовою, зосередженою у їх подоланні, що робить гру емоційно забарвленою і вмотивованою» [1].

К. Ушинський підкреслював яскраво виражену педагогічну спрямованість народних ігор. На його думку, кожна народна гра містить у собі доступні форми навчання, вона спонукає дітей до ігрових дій, спілкування з дорослими [4].

Високу оцінку іграм дав В. Сухомлинський: «Гра – це величезне світле вікно, крізь яке в духовний світ дитини вливається живлючий потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що засвічує вогник допитливості» [3].

В. Скуратівський констатує, що «для того, щоб це животворне джерело не замулювалося, не згасали його пульсуючі водограї, котрі повсякчас погамовують духовну спрагу, приносять нам радість і здоровий дух, мусимо бути ревними оберігачами наших кращих народних традицій, серед яких уособне місце посідають дитячі ігри і яким відведена самою природою виняткова роль у вихованні наших дітей» [2].

Педагогічне забезпечення за своєю сутністю є акумулюючим чинником, що покликаний узгоджувати зовнішні і внутрішні процеси, ураховувати прояви загального і конкретного, визначати характер взаємодії суб'єктів естетико-виховного процесу, надавати йому відповідного змісту і форми. Визначаючи роль і значення педагогічного забезпечення естетичного виховання засобами українського пісенного фольклору, сучасна практика відчуває гостру потребу в педагогічних рішеннях і рекомендаціях, що дозволяли б робити послідовні й ефективні кроки в напрямку залучення дітей дошкільного віку до світу народного пісенного мистецтва.

Педагогічна цінність ігор зі співами полягає в поєднанні гри, праці, навчання, виховання і розвитку; формуванні музичних здібностей дошкільників, самостійності судження, мислення; розвитку уявлень про навколишній світ; збагаченні досвіду про народні звичаї та обряди, календарні свята.

Таким чином, ігри зі співами через синтез музики і слова, ритмічних рухів, танцю та креативності виховують музичні здібності дітей дошкільного віку, любов до народної творчості, сім'ї, Батьківщини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике. / Ш.А. Амонашвили. – М., 1995. – С. 12 – 13.
2. Скуратівський В. Дідух: Свята українського народу / Скуратівський В. – К.: Освіта, 1995. – 272 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори / В.О. Сухомлинський. У 5 т. – Т. 2. – К.: Рад. шк., 1977. – 670 с.
4. Ушинський К.Д. Про народність в громадському вихованні / К.Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори : [у 2 т.]. – К., 1983. – 386 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.Л. Владимірова

УДК 37.036:398.8 – 053.5

Старостіна Т.В.

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті представлені матеріали досвіду естетико-музичного виховання освітнього процесу в початковій школі, формування духовної культури особистості.

Ключові слова: естетичне виховання, молодші школярі, національна музична компетентність.

The article deals with the materials of an experience of the aesthetic-musical education of the educational process in elementary school.

Key words: aesthetic education, young students, competence.

На сьогодні залишаються відкритими проблеми удосконалення й оновлення освітнього простору, компетентнісного підходу до молодшого школяра, що полягає у формуванні зацікавленості учнів в освоєнні прекрасного, розвитку інтелектуальної, моральної та естетичної культури особистості, які потребують стимулювання духовно-практичної активності, художньо-образного мислення та творчої діяльності.

Як зазначає Н. Аніщенко, без спеціального педагогічного впливу властивості та якості особистості не змінюються і важко піддаються педагогічній корекції. Тому на ранніх етапах навчання важливо виховувати розуміння та потребу спілкуватися зі справжнім мистецтвом, високу естетичну вимогливість і самостійність оцінних суджень [1, 39].

Здатність виділяти головне, відстоювати свій погляд, уміння обирати цінності, сприймати та реагувати на твори народного пісенного мистецтва, оцінювати виконавську діяльність є важливими проявами естетичного мислення учнів початкової школи. Естетичне мислення сприяє виникненню в учнів зацікавленості, захопленості, переживання краси, здатності до спілкування з прекрасним через власну вибірковість, осмислене ставлення й переживання щодо загальнолюдських цінностей, прийняття моральних норм та естетики поведінки.

Реформування системи освіти, збагачення її структурно-організаційних основ у контексті соціально-економічних перетворень, які відбуваються в Україні особливого значення набуває потреба обґрунтованих змін в теорії та практиці естетичної освіти в початкових класах. З перших днів перебування дитини в Новій українській школі необхідним стає розвиток мобілізації її активності, здатності до саморозвитку, формуванні в неї цілісної картини навколишнього світу, компетентісного підходу.

Світова музична педагогіка поєднує музично-педагогічні системи та концепції педагогів-новаторів із різних куточків світу. Актуальними є фахові поради знаних вітчизняних теоретиків і практиків музично-педагогічних систем.

Початкові класи – осередок основи духовної культури, музичної освіченості, що формує музично-естетичні ідеали, смаки й потреби молодших школярів. Великого значення набувають заняття предметами естетичного циклу, серед яких музичне мистецтво займає особливе місце. «Предметні мистецькі компетентності – здатність особистості до пізнавальної діяльності та творчого самовираження у певному виді мистецтва – музичному, образотворчому, театральному та ін., що формується під час сприймання практичного опанування [3, с. 103].

С. Ковальова зазначає, що компетенція і компетентність – два різних поняття. «Компетенція – це суспільна норма, вимога, яка включає знання, уміння, навички, способи діяльності, певний досвід. Компетенція сама по собі не є характеристикою особистості. Нею вона стає в процесі засвоєння і рефлексії учня, перетворюючись у компетентність», а «компетентність – це здатність застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою розв’язання певних життєво важливих проблем. Компетентність є особистісним утворенням, яке проявляється в процесі активних самостійних дій людини» [2, с. 103].

За визначенням О.Рудницької, «показниками естетичної оцінки є емоційне реагування на музику, уміння розкрити змістову сутність елементів музичної мови; наявність і характер асоціацій; обґрунтованість оціночних суджень; цілісність і повнота осягнення твору; уміння співвідносити вербальну і виконавську інтерпретації музики» [4, 164].

У результаті аналізу педагогічної, психологічної і мистецтвознавчої літератури було визначено, що для розвитку творчого потенціалу молодших школярів у музичній діяльності необхідно розвивати такі творчі здібності: пізнавальний інтерес до музики, творчу уяву і образно-асоціативне мислення, інтерпретації та імпровізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аніщенко Н. Комплекс мистецтв у процесі вивчення школярами народної творчості. / Н. Аніщенко. // Початкова школа – 1993. – № 3. С. 17-20.
2. Ковальова С. Дидактична модель формування предметних компетентностей учнів на уроках музичного мистецтва. / С. Ковальова. Проблеми підготовки сучасного вчителя № 8 (Ч. 1), 2013 С.65.
3. Навчальні програми. 2 клас: метод. реком. Щодо організації навч.-вих. Процесу в 2016/2017 навч. році з коментарем провідних фахівців. –Х. : Вид-во «Ранок», 2016. – 192 с.
4. Рудницька О.П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти : навч. посібник / О.П. Рудницька. – К. : ІЗМН, 1998. – 248 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.Л. Владимирова

ІНТЕГРАЦІЯ МЕДІАОСВІТИ В ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються питання медіаосвіти дітей дошкільного віку та її інтеграції в освітній процес закладу дошкільної освіти.

Ключові слова: медіаосвіта, освітній процес.

The article deals with the issues of media education of preschool children and its integration into the educational process of a preschool education institution.

Key words: media education, educational process.

Середньостатистична дитина, починаючи з двох років, є активним користувачем телебачення, з трьох років у неї спостерігаються досить стійкі уподобання у виборі мультфільмів, а до п'яти років вона починає оволодівати комп'ютером. Дитина пізнає світ з особливою допитливістю та спонтанністю і збирає інформацію про своє оточення за допомогою усіх своїх почуттів. Сьогодні найважливіший складник цього опанування – вміння грамотно працювати з інформацією.

Розроблення Концепції впровадження медіаосвіти в Україні і схвалення її постановою Президії Національної академії педагогічних наук України від 20 травня 2010 року (протокол № 1-7/6-150) свідчить про те, що медіаосвіта визнана важливою складовою модернізації освіти. У Концепції впровадження медіаосвіти в Україні визначено, що «медіаосвіта дошкільна є принципово інтегрованою і спрямована на збалансований естетичний та інтелектуальний розвиток особистості дитини (включаючи різні форми інтелекту, зокрема емоційний, соціальний і практичний інтелект), забезпечує її захист від агресивного медіасередовища (у тому числі від інформаційного «сміття», невідповідних віковим можливостям психіки дитини інформаційних впливів, зокрема продукції, що містить елементи насильства, жахів, еротики), уміння орієнтуватись, обирати і використовувати адаптовану відповідно до вікових норм медіа продукцію» [1].

У силу свого віку та розвитку дітям цього віку важко сприймати значний потік інформації, а тим паче – фільтрувати та критично оцінювати її. Саме тому не можна не погодитись з А. Немирич, що «навчання медіаграмотності дошкільників має стати пріоритетним напрямом в освітній політиці будь-якої держави». Педагоги мають готувати дітей до вдалого освоєння світу і на сьогодні «найважливіший складник цього опанування – вміння грамотно працювати з інформацією» [3, с. 4].

Оптимально організований процес медіаосвіти в ЗДО надає величезний потенціал можливостей для інтелектуального і особистісного розвитку дітей, сприяє підвищенню інтересу до навчання, його ефективності, всебічно розвиває дитину; об'єднує усіх учасників навчально-виховного процесу, забезпечує загальнокультурне зростання дорослих, їхнє навчання грамотності в широкому сенсі. «Медіаосвіта як процес розвитку й саморозвитку особистості на матеріалах та за допомогою засобів масової комунікації покликана формувати культуру комунікації, уміння усвідомлено сприймати, критично осмислювати, інтерпретувати медіатексти з метою розширення загальних, соціокультурних та професійно значущих знань, комунікативних та творчих здібностей» [4].

У медіаосвітній діяльності ЗДО набувають поширення ігри-імпровізації, театралізовані, рольові, сюжетно- рольові та інші ігрові види діяльності з використанням медіа матеріалу [3]. Для підвищення інтересу дошкільників до виконання завдань і надання їм допомоги в процесі створення власних медіатекстів на медіаосвітніх (переважно підгрупових) заняттях організовується рольова гра, в якій діти мають можливість «приміряти» на себе той чи інший персонаж, пережити взаємини одних і тих же персонажів в різних ситуаціях. Пережиті в ігрових ситуаціях емоції та почуття дозволяють збагатити соціальний досвід дітей, розвивати впевненість у власних силах, формувати життєву позицію, уміння відстоювати власну думку.

Виготовлення коміксів – особливий і цікавий вид медіаосвітньої діяльності, організованої в ЗДО. Комікси перетворюються на ефективну навчальну методичку, коли дітям цікаво не лише читати, а й створювати їх. В такому випадку вони виступають зручною формою комунікації та відкривають якісно новий підхід до роботи з інформацією. У коміксах діти вчаться малювати, зокрема обличчя, і в такий спосіб передавати головне повідомлення без слів (емоції, рухи тіла, наміри людини). Вони мають тренуватися створювати кадри для своєї історії. Малювання коміксів дітьми дозволяє розвивати в них просторові уявлення, абстрактне та логічне мислення. Таким чином дитина, «занурюючись» у комікс, може відчувати і зрозуміти події, емоції, характери персонажів тощо. Після цього можна повторити цю ж пантоміму, але при цьому додати звуковий супровід і обговорити з дитиною події, зображені в коміксі. Візуальне сприйняття при цьому змінюється і в подальшому дитина самостійно може створювати власні комікси [2, с. 10].

Отже, медіазаняття вигідно відрізняються від традиційних форм освітнього процесу атмосферою самодіяльності й творчості, наочністю результатів виконуваної діяльності, можливістю реалізовувати творчі потреби, загальною захопленістю і доброзичливістю. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці та удосконаленні форм і методів медіаосвіти в дошкільному навчальному закладі, формуванні у вихованців дошкільного навчального закладу медіакультури, забезпеченні їх підготовки до ефективної взаємодії із сучасним інформаційним середовищем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні, схвалена постановою Президії Національної академії педагогічних наук України від 20 травня 2010 року, протокол № 1-7/6-150 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://osvita.ua/doc/files/news/433/43366/Programa.doc>
2. Малюємо комікси щодо сталого розвитку: навчально-методичний посібник / Есб'юрен Йорсатер, Мэрилін Мелманн, Лідія Пшеніцина, Ірина Семко, Іван Тікота. Українська версія: Ігор Сущенко, Олена Пометун [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pedrada.com.ua/mcfr/Pedrada/comix.pdf> – Назва з екрану. – Мова: укр. – Дата звернення: 12.01.2016
3. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волощенко; За науковою редакцією В. В. Різуна. – Київ: Центр вільної преси, 2012. – 346 с.
4. Шабунова А.О. Вплив медіаосвіти на формування особистості в умовах інформаційного суспільства. – Режим доступу http://novyn.kpi.ua/2009-2/31_Sabunova.pdf – Назва з екрану. – Мова: укр. – Дата звернення: 02.02.2016

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.В. Коткова

УДК 372.3:004

Хохлова О.О.

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРАМОТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядаються психологічні та педагогічні особливості формування основ комп'ютерної грамотності дітей дошкільного віку.

Ключові слова: комп'ютерна грамотність, дошкільник.

The article deals with psychological and pedagogical peculiarities for preschool age children's the basis of the computer literacy.

Key words: computer literacy, preschool learner.

Аналіз зарубіжної та вітчизняної літератури дав змогу виокремити найгостріші питання про ставлення до формування основ комп'ютерної грамотності в дітей і показав, що проблема використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання в ЗДО розглядається у в аспекті всебічного розвитку дітей засобами ІКТ навчання. Деякі дослідники стверджують, що використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховному процесі дошкільного закладу стимулює творчу активність дітей; збагачує інтелектуальний, естетичний, моральний розвиток дитини; сприяє оволодінню вміннями вирішувати завдання конструктивної діяльності та допомагає формуванню просторових уявлень; забезпечує можливості для розвитку наочно-образного мислення, умови придбання комунікативних навичок, цілеспрямованості й соціалізації; сприяє більш успішному вивченню іноземних мов тощо [2; 3].

Одним з піонерів упровадження комп'ютерів в освіту вважається американський науковець С. Пейперт, ключовою ідеєю концепції якого є те, що не комп'ютер навчає дитину, а „малюк програмує комп'ютер і разом з цим не тільки оволодіває часткою самої сучасної техніки, проте й залучається до деяких найбільш глибинних ідей природознавства, математики, а також до мистецтва інтелектуального моделювання” [3, с. 14].

Українські вчені І. Богданов, О. Сергєєв зробили вдалу спробу розглянути проблему комп'ютеризації сучасного педагогічного процесу в загальнодидактичній, методичній та технологічній площинах. Головними з них педагоги вважають зворотний зв'язок між користувачем та ІКТ, комп'ютерну візуалізацію навчальної інформації, архівне зберігання великих обсягів інформації, автоматизацію інформаційно-методичного забезпечення, управління навчально-виховним процесом і контроль результатів якості навчання [1, с. 19].

Б. Гершунським запропоновано розробити цілісну теоретичну концепцію комп'ютерного навчання, яка буде достатньо адекватно відображати сутність зазначених вище проблем, але тільки в тому випадку, коли її побудова буде здійснена як „синтез найважливіших психологічних, педагогічних і власне дидактичних закономірностей організації навчально-виховної діяльності в специфічних умовах використання комп'ютерної техніки” [2, с. 83].

Професор Т. Поніманська застерігає користуватися комп'ютерною технікою, коли немає відповідних умов. „Для цього, наприклад, потрібна окрема комп'ютерна зала й окрема зала релаксації (з живими рослинами, акваріумами, тераріумами, вольєрами з птахами, аквацентром тощо), спеціальні дитячі комп'ютерні меблі, компетентні вихователі, а головне – відповідні навчальні програми для дітей. А також: багатофункціональне ігрове обладнання, індивідуальне місце за комп'ютером (один комп'ютер одній дитині) та ін. Лише дотримання всіх цих умов робить доречним використання ПК для розвитку дитини” [4, с. 412].

Відтак, серед чинників, що сприяють формуванню основ комп'ютерної грамотності старших дошкільників, можна назвати: поступову інформатизацію дошкільних навчальних закладів; зацікавленість і бажання дітей грати в розвивальні комп'ютерні ігри, тобто, спостерігається мотивація до вивчення інформаційно-комунікаційних технологій на рівні керування грою; досить великий відсоток сімей, які мають персональний комп'ютер удома; можливість вибору серед великої кількості розвивальних комп'ютерних програм потрібної, що відповідає інтересам дитини та санітарно-гігієнічним і ергономічним вимогам; зростання числа педагогів з відповідною підготовкою в галузі ІКТ. Проте, низка чинників гальмує процес формування основ комп'ютерної грамотності старших дошкільників: по-перше, складні соціально-економічні умови, у яких перебуває Україна останніми роками, загострюють одну з найбільш нагальних проблем інформатизації освіти – недостатньої кількості ПК у ЗДО; по-друге, існуючі розвивальні комп'ютерні програми не враховують вікової фізіології дитини; по-третє, відсутня класифікація комп'ютерних програм для дошкільників; по-четверте, професійна підготовка майбутніх вихователів не повною мірою відповідає бурхливому розвитку ІКТ; по-п'яте, невідповідність більшості батьків у галузі ІКТ призводить до неправильного формування основ комп'ютерної грамотності старших дошкільників.

Таким чином, реалізація процесу формування основ комп'ютерної грамотності старших дошкільників можлива за умов, якщо: головним буде принцип „не завдай шкоди”; комплекс комп'ютерно орієнтованих засобів розвитку дитини буде відповідати віковим психофізіологічним, санітарно-гігієнічним і ергономічним нормам; вихователі будуть професійно готовими до формування основ комп'ютерної грамотності старших дошкільників (знання вікових психолого-педагогічних особливостей дітей, методики організації занять з комп'ютерною підтримкою, власна компетентність у галузі ІКТ та ін.).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богданов І. Школа сідає за комп'ютер / І. Богданов, О. Сергеев // Відкритий урок. – 2004. – № 1–2. – С. 18 – 22.
2. Гершунский Б.С. Компьютеризация в сфере образования: проблемы и перспективы / Борис Семенович Гершунский. – М. : Педагогика, 1987. – 264 с.
3. Пейперт С. Переворот в сознании: Дети, компьютеры и плодотворные идеи / С. Пейперт. – М. : Педагогика, 1989. – 224 с.
4. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / Тамара Іллівна Поніманська. – К. : Академвидав, 2004. – 456 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.В. Коткова

УДК 371.32 + 81'243

Черба В.С.

МЕТОДИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З НАВЧАННЯ ЧИТАННЯ

У статті подано зміст та різні аспекти методичної підготовки майбутніх вчителів початкової школи до роботи з навчання читання іноземною мовою під час навчальних занять та умови її успішного здійснення; зазначено методичні знання, вміння, досвід діяльності, яких мають набути студенти під час опанування навчальними дисциплінами; проаналізовано можливості щодо методичної діяльності при виконанні практичних та самостійних робіт.

Ключові слова: методична підготовка, методична компетентність, майбутній вчитель іноземної мови, початкова школа, методична складова.

The main aspects of effective professional training of a future foreign language primary school teacher are explored in the article; the stages of future specialist's professional competence formation, in particular its methodical constituent, are determined. The first stage is study of the general methodology of foreign language teaching; the second stage – observation of the methods of teaching a foreign language at primary school level; the third stage is teaching practice at primary school.

Key words: Methodical preparation, methodical competence, prospective foreign language teacher, primary school, methodical constituent.

Розширення міжнародної співпраці України в різних галузях зумовлює підвищення інтересу громадян до вивчення мов і культур народів світу. Престижним стає володіння іноземною мовою та освіта за кордоном. Знання іноземної мови є однією з основних ознак професіоналізму, дає можливість отримати високооплачувану роботу. У зв'язку з цим на початку ХХІ століття розвиток мовної освіти зазнав суттєвих змін. Галузь професійної освіти майбутнього вчителя іноземних мов отримала статус пріоритетної. А зважаючи на те, що з 1 вересня 2012 року в українській загальноосвітній школі запроваджено обов'язкове вивчення

іноземної мови з першого класу, особливо гостро постало завдання підготовки ефективних педагогічних кадрів саме для початкової ланки освіти.

У новому законі «Про вищу школу» зазначається, що перед вищою школою постає завдання – забезпечити студентів системними знаннями, які є загальною передумовою формування компетентного фахівця, а не лише в передачі конкретних, предметних знань, умінь і навичок [3].

Як свідчить аналіз наукових педагогічних джерел, в теорії і практиці вищої педагогічної освіти накопичено значний досвід, який охоплює багато аспектів професійно-педагогічної підготовки студентів. Аналіз шляхів удосконалення навчального процесу у вищій педагогічній школі здійснюють у своїх дослідженнях В. Бондар, О. Дубасенюк, А. Верхола, В. Зябкін, С. Сисоєва. Особливості методики навчання іноземної мови в початковій школі досліджують О. Бігич, О. Коломінова, В. Редько, С. Роман та інші.

Мета статті є проаналізувати методичний аспект професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи до роботи з навчання читання.

Необхідність розгляду проблеми навчання англійської мови в початковій школі продиктована сучасною тенденцією залучення молодших школярів до вивчення іноземної мови. Ця тенденція, зокрема, відображена в концепції підготовки спеціаліста з правом викладання англійської мови дітям раннього віку, розробленій Г.В. Роговою та Т.Є. Сахаровою [2, с. 78-82]. Учителю іноземної мови в початковій школі покликаний вирішувати завдання, пов'язані з мотивацією вивчення молодшими школярами іноземної мови, комунікацією іноземною мовою, розвитком психічних пізнавальних процесів та емоційно-вольових якостей особистості учня, формуванням навчальної діяльності в оволодінні іноземною мовою. Для вирішення цих завдань учителю необхідні базові знання та вміння Чотирьох галузей наук: про людину і суспільство (галузь 1), про виховання людини (галузь 2), про іноземну мову і методику її навчання (галузь 3), про творчу діяльність і наукове дослідження, узагальнення передового досвіду (галузь 4). Професійні знання та вміння складають когнітивну основу діяльності вчителя іноземної мови в початковій школі, але не вичерпують її. Професійно-педагогічна спрямованість особистості вчителя іноземної мови є системою стійкого ставлення вчителя до себе як суб'єкта професійної та мовленнєвої діяльності, позитивного ставлення до учня як мовленнєвого партнера в міжособистісному та педагогічному спілкуванні, системою мотивів та інтересу до професійної діяльності та сукупністю особистісних якостей вчителя [4]. Професійно-педагогічна спрямованість особистості вчителя англійської мови в молодших класах включає:

- позитивно стійке ставлення до професії вчителя: самооцінку готовності до навчально-виховної роботи з іноземної мови з учнями молодшого шкільного віку;
- здібність до організації іншомовного мовленнєвого спілкування з молодшими школярами;
- уміння враховувати психологічні та індивідуальні особливості молодших школярів, створювати на уроках іноземної мови атмосферу довір'я, взаємодопомоги, взаємоповаги тощо;
- володіння інформацією про здібності та нахили кожного учня та врахування цього при відборі та укладанні вправ і завдань;
- уміння критично аналізувати навчальний іншомовний матеріал та розвивати критичне мислення молодших школярів на основі порівняльного співставлення фактів і подій у своїй країні та країні виучуваної іноземної мови;

Згадані вище професійні методичні знання і вміння та професійно-педагогічна спрямованість особистості вчителя іноземної мови в початкових класах складають основні структурні елементи його професійно-методичної діяльності.

В сучасних умовах доцільно переглянути фахову підготовку вчителя іноземної мови, надавши їй більшої варіативності та гнучкості. Це полягає в забезпеченні основ методичної підготовки студентів до реалізації їх професійних функцій учителя в молодших класах: навчання іноземної мови (практичного володіння аудіюванням, говорінням, читанням і

письмом), а також виховання, освіти і розвитку молодших школярів засобами на уроці та в позакласній роботі [1, с. 127]. Підготовка вчителя передбачає значне поглиблення деяких тем попередніх років вивчення курсу «Шкільний курс англійської мови з методикою навчання» з урахуванням особливостей навчання основ англомовної мовленнєвої діяльності, організації та планування навчальної і позакласної роботи в початковій школі (I-IV класи).

Перед курсом «Шкільний курс англійської мови з методикою навчання» постають такі завдання:

1. створити у студентів теоретичну базу, що розкриває загальні та спеціальні закономірності процесу навчання іноземної мови як засобу спілкування, освіти, виховання й розвитку, яка включає, крім методичних знань, також знання суміжних з методикою наук психолого-педагогічного й фізіологічного циклів, і на цій основі сформулювати уявлення про зміст і структуру педагогічної діяльності вчителя;
2. ознайомити студентів з найбільш відомими методичними напрямками, системами і методами, формами та засобами навчання англійської мови, а також сформулювати в них основи вмінь творчо застосовувати свої знання на практиці;
3. розвивати у студентів творче методичне мислення, яке допоможе їм у формуванні різноманітних методичних завдань, що виникають у навчально-виховному процесі з англійської мови у школі;
4. залучити майбутніх вчителів до читання спеціальної науково- методичної літератури, що має стати джерелом постійної роботи над собою;
5. дати знання специфіки контролю успішності дітей у ранньому навчанні іноземної мови; ознайомити з вимогами до особистісних і професійних якостей вчителя раннього навчання іноземної мови;
6. ознайомити і навчити користуватися навчально-методичним комплексом раннього навчання іноземної мови; ознайомити з досвідом організації та проведенням занять з іноземної мови з учнями початкових класів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амельченко Т. В. Взаимосвязь дидактической и методической подготовки будущего учителя начальной школы : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : 13.00.01 / Т. В. Амельченко. – М., 1986 – 16 с.
2. Бігич О.Б. Професійно-методична підготовка студентів до роботи з молодими школярами в курсі професійно-вибіркової дисципліни «Методика навчання англійської мови в початковій школі» / О.Б. Бігич. Іноземні мови. – 1999. – № 2. – С. 50-52.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. №. 462. – 4 с.
4. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник / Кол. авторів під кер. Ніколасвої С.Ю. – К: Ленвіт, 2002. – С. 187-205.
5. Ткаченко Ф.І. «Потреба у вивченні іноземних мов» / Ф.І. Ткаченко. – Сучасний світ, 2004. – № 1 – 180 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.В. Валуєва

ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті розглянуто та охарактеризовано структурні елементи адміністративно-правових відносин у сфері громадської безпеки.

Ключові слова: громадська безпека, адміністративно-правові відносини, об'єкт, суб'єкт, зміст адміністративно-правових відносин.

The article considers and characterizes the structural elements of the administrative-legal relations of public safety.

Key words: public security, administrative-legal relations, object, subject, content administrative-legal relations.

Правовідносини у сфері громадської безпеки є специфічним видом суспільних відносин, що виникають на підставі норм адміністративного, конституційного, інформаційного та інших галузей права, учасники яких є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Особливість безпекової діяльності полягає в тому, що правовідносини в цій сфері реалізуються на підставі норм права як тих, що прямо передбачають учинення певних дій, так і тих, що забороняють учинення неправомірних дій (безпекових деліктів) [1, с. 262-267].

У теорії адміністративного права зафіксовано, що будь-які суспільні відносини складаються із суб'єкта, об'єкта та змісту, тобто сукупності прав та обов'язків їх учасників (осіб, які безпосередньо реалізують своє право на участь у відповідних відносинах). Розглянемо їх детальніше. Першим елементом слід розглянути суб'єктів громадської безпеки.

До суб'єктів забезпечення громадської безпеки належать державні органи законодавчої, виконавчої та судової влади відповідно до їх компетенції в аналізованій сфері, громадські об'єднання, окремі громадяни, якщо вони здійснюють заходи щодо охорони громадського порядку в громадських місцях та забезпечення безпеки громадян [2, с. 117].

В адміністративно-правовому визначенні громадської безпеки провідну роль відіграє держава, яка забезпечує громадську безпеку через органи законодавчої, виконавчої та судової влади на державному й місцевому рівнях.

Суб'єкти забезпечення громадської безпеки зазвичай або спеціально наділені необхідними правами та обов'язками в зазначеній сфері, або ці права та обов'язки є супутнім наслідком їх державної діяльності чи неформальною реалізацією громадського обов'язку. Так, вирішальна роль Верховної Ради України полягає в її конструктивному впливі не лише на діяльність державних органів влади, а й на органи місцевого самоврядування [2, с. 118]. Президент України є інтегруючим елементом системи суб'єктів забезпечення громадської безпеки. До суб'єктів забезпечення громадської безпеки належать також Кабінет Міністрів України й органи судової влади.

Наступним елементом у сфері громадської безпеки є об'єкт громадської безпеки, тобто благо, з приводу якого суб'єкти вступають у ті чи інші правовідносини.

Серед загальних об'єктів, що стосуються громадської безпеки, можна чітко визначити їх тривекторну видову спрямованість, а саме: людина та громадянин, їхні конституційні права й свободи, про які слід говорити першочергово; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище, природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність [3].

Беручи до уваги тлумачення слова «громадський» як такого, що стосується суспільства, пов'язаний із ним [4, с. 100], визначимо, що об'єктами громадської безпеки є

духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне й навколишнє середовище та природні ресурси. Різноманітність визначених об'єктів пояснюється тим, що безпека в загальному розумінні містить значну кількість складових, які виявляються в різних сферах життєдіяльності суспільства. Наприклад, під час виникнення стихійних лих на небезпеку наражається не лише навколишнє середовище, а й людина, її матеріальні цінності. Аналогічна ситуація спостерігається під час воєнних дій чи інших подій. Як приклад можна навести проведення в Україні чемпіонату Європи з футболу у 2012 році. Масові заходи такого рівня потребували масштабної підготовки в різних сферах діяльності. Також нагальним питанням стосовно забезпечення громадської безпеки були події Євромайдану 2013–2014 років, в АР Крим (нині анексована) та на Сході України.

Наступним структурним елементом суспільних відносин у сфері громадської безпеки є зміст відносин.

Зміст правовідносин у сфері громадської безпеки – конкретна поведінка суб'єктів правовідносин у сфері громадської безпеки та її юридичне закріплення нормами права у вигляді суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Це може бути зміст юридичний – суб'єктивне право та юридичний обов'язок, а також фактичний – реальна поведінка суб'єктів [1, с. 345].

Суб'єктивне право – це вид і міра можливої поведінки суб'єкта, що забезпечується державою. Структуру суб'єктивного права становлять: праводія, тобто право поводитися відповідним чином (право на власні дії); правовимога як право вимагати відповідної поведінки від інших суб'єктів, що мають юридичні обов'язки (право на чужі дії); праводомагання, тобто право звертатися до держави за захистом свого юридичного права [1, с. 349-353].

Юридичний обов'язок – міра необхідної та належної поведінки, що є гарантією реалізації суб'єктами наданих їм прав. Це об'єктивно необхідна та можлива поведінка, яка забезпечує реальність можливостей, наданих суспільством та державою окремій особі. У разі позитивного ставлення особи до необхідності виконання покладених на неї обов'язків їх реалізація настає лише за певних умов, що передбачені правовою нормою. Держава в системі обов'язків визначає доцільний, соціально корисний і необхідний варіант поведінки суб'єктів з метою забезпечення громадської безпеки [5, с. 167].

Наступний елемент правовідносин у сфері громадської безпеки, який слід розглянути, – юридичні факти, тобто певна дія чи подія, з якою пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин. У теорії права юридичний факт визначено як фрагмент соціальної ситуації (або неіснуюча соціальна ситуація, або припущення стосовно неї), що має значення для суб'єктів права у зв'язку з реалізацією ними суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, властивості якої описані в тексті нормативно-правового акта як знання про умови, за наявності яких здійснюється реалізація норми (норм) права [1, с. 370].

Таким чином, адміністративно-правові відносини у сфері громадської безпеки – це врегульовані регулятивними, охоронними та спеціалізованими нормами адміністративного права вольові суспільні відносини, що виникають між суб'єктами суспільних відносин у сфері громадської безпеки на основі наділення їх необхідними повноваженнями, у межах яких реалізуються права і свободи, законні інтереси громадян, заходи з реалізації національних інтересів у сфері громадської безпеки, здійснюється забезпечення громадської безпеки та охорона громадського порядку.

Ці відносини складаються із суб'єкта, об'єкта, змісту та юридичного факту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Теорія держави та права : [підруч. для студ. вищ. навч. закладів / [Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний та ін.]; за заг. ред. Є.О. Гіди. Київ : Ліпкан О.С., 2011. 576 с.
2. Небеский Ю.С. Участь громадян в охороні громадського правопорядку та взаємодія міліції з громадськими формуваннями. Актуальні проблеми участі населення та

громадських формувань в охороні громадського порядку і безпеки громадян у сучасних умовах : матеріали наук.-практ. семінару / ХНУВС. Харків, 2007. С. 113–122.

3. Про Національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. О. Єрошенко]. Донецьк: Глорія Трейд, 2012. 864 с.
5. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.М. Риженко

УДК 343.2 : 004.9

Бараненко Р.В.

ДО ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КОМП'ЮТЕРНИХ ЗЛОЧИНІВ

У статті розглядаються аспекти кваліфікації комп'ютерних злочинів в Україні. Автором проведено аналіз об'єкту, предмету, об'єктивної сторони, суб'єкту, суб'єктивної сторони зазначених злочинів.

Ключові слова: комп'ютерні злочини, об'єкт, предмет, комп'ютерна інформація, наслідки.

The article deals with the aspects of qualification of computer crimes in Ukraine. The author analyzes the object, subject, objective side, subject, subjective side of these crimes.

Key words: computer crimes, object, subject, computer information, consequences.

Інформаційні відносини існують у всіх сферах життєдіяльності суспільства, пов'язаних з діями над інформацією. Комп'ютерні злочини, що сьогодні активно вчиняються кіберзлочинцями, посягають не тільки на саму інформацію, але й на право власності осіб або держави на цю інформацію.

На думку Д.С. Азарова суспільна небезпечність таких злочинів обумовлюється наступними факторами [1]:

- впровадження різноманітних інформаційних технологій і процесів, заснованих на використанні електронно-обчислювальних машин, у багатьох сферах людської діяльності;
- високий масштабний коефіцієнт зусиль злочинців у цій сфері;
- відносна доступність для широкого кола осіб спеціальних знань і техніки, необхідної для вчинення злочину.

Родовий об'єкт даних злочинів науковці визначають, зокрема, як врегульовані законом суспільні відносини автоматизованої обробки інформації (зокрема, забезпечення безпеки її обробки) [2]; інформаційні відносини, засобом забезпечення яких є комп'ютери, комп'ютерні системи і мережі, мережі електрозв'язку [3]; суспільні відносини у сфері комп'ютерної інформації, зміст яких полягає у здійсненні суб'єктом відносин правомірної інформаційної діяльності щодо предмета цих відносин та обов'язків інших учасників цьому не перешкоджати [1].

М.О. Сивицька вважає, що родовим об'єктом цієї групи злочинів виступає інформаційна безпека, під якою розуміється специфічна група суспільних відносин, зміст якої складають права та інтереси різних суб'єктів у сфері забезпечення безпеки використання інформації та інформаційних ресурсів, необхідних для нормальної життєдіяльності соціуму [4].

Н.С. Козак наполягає, що родовим об'єктом мають бути саме інформаційні відносини у сфері комп'ютерної інформації із передбаченням захисту інтересів осіб, а не будь-які інформаційні відносини [5].

Переважає більшість складів злочинів у сфері використання ЕОМ (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (далі – комп'ютерні злочини) є матеріальними, а тому виявляються за наслідками. Отже, під час кваліфікації цих злочинів та їх відмежування від суміжних складів злочинів, необхідно оцінювати розмір та характер заподіяної шкоди з точки зору характеристики її предмету [6].

Безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених статтями 361–363-1 КК України є: нормальна робота електронно-обчислювальних машин (ЕОМ), автоматизованих систем (АС), комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, встановлений порядок їх використання (ст. 361 КК України); нормальна робота зазначеного обладнання (ст. 361-1, 363-1 КК України); встановлений порядок експлуатації ЕОМ, АС, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (ст. 363 КК України); право власності на комп'ютерну інформацію (ст. 361-2 КК України) [1].

Додатковим обов'язковим об'єктом цих злочинів є право власності на комп'ютерну інформацію та інформацію, що передається мережами електрозв'язку, в цілому чи його окремі складові частини (елементи) – право володіння, право користування та право розпорядження зазначеними видами інформації [7].

Предметом злочину є: 1) електронно-обчислювальні машини (комп'ютери); 2) автоматизовані системи; 3) комп'ютерні мережі; 4) мережі електрозв'язку; 5) комп'ютерна інформація; 6) інформація, що передається мережами електрозв'язку [7].

Об'єктивна сторона злочину проявляється у формі несанкціонованого втручання у роботу ЕОМ, їх систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, наслідком якого є: 1) витік; 2) втрата; 3) підробка; 4) блокування інформації; 5) спотворення процесу обробки інформації або 6) порушення встановленого порядку її маршрутизації [7].

Характерною особливістю злочинів, передбачених статтями 361–363-1 КК України, є те, що вони вчиняються, зазвичай, шляхом активних дій. Злочин, передбачений ст. 363 КК України, може вчинятися шляхом дії або бездіяльності. Склади злочинів, передбачених статтями 361, 362–363-1 КК України, сконструйовані як матеріальні, решта – формальні. Характер злочинних наслідків та їх розмір залежать від особливостей діяння та умов, за яких воно вчиняється [5].

Злочин вважається закінченим з моменту несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, що призвело до витоку, втрати, підробки, блокування інформації, спотворення процесу обробки інформації або порушення встановленого порядку її маршрутизації.

Суб'єктами зазначених злочинів можуть бути фізичні осудні особи, які досягли 16-річного віку до моменту вчинення злочинів. Суб'єкт злочинів – загальний (особи, які не мають права доступу до комп'ютерної інформації). Спеціальний суб'єкт – особа, що має право доступу до інформації (ст. 362 КК України); особа, яка відповідає за експлуатацію ЕОМ, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (ст. 363 КК України).

Суб'єктивна сторона – характеризується умисною формою вини, а психічне ставлення винного до наслідків у вигляді витоку, підробки, блокування, спотворення процесу обробки інформації чи порушення встановленого порядку її маршрутизації може характеризуватися як умисно так і необережною формою вини [7].

Необхідно враховувати підвищену суспільну небезпечність даних злочинів. Посягаючи на інформаційні відносини, злочинець завдає або спробує завдати шкоди тим відносинам, для інтенсифікації яких використовуються інформаційні технології. Маємо на увазі злочини, предметом яких є інформація з обмеженим доступом різного змісту, наприклад, про приватне життя осіб, лікарську, державну таємницю тощо [5].

На окрему увагу заслуговує специфіка кваліфікації діянь особи, що використовувала інформаційні технології як знаряддя вчинення злочину. Потрібно погодитися із думкою тих вчених, які зазначають, що кваліфікація діяння особи буде здійснюватися по-різному: в одних випадках як злочин, передбачений однією із статей розділу XVI КК України, в інших – як злочин, передбачений статтею іншого розділу КК України чи як сукупність злочинів [1, 3, 8].

У разі виявлення необхідних ознак суспільно небезпечних наслідків – шкоди яка була заподіяна об'єкту, слід здійснити оцінку такої ознаки об'єктивної сторони як дія (бездіяльність), що призвела до них. Характер діянь, які вчинюються у сфері використання ЕОМ (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку дозволяє виокремити щонайменше чотири моделі злочинного посягання [6]:

1. Якщо наслідки спричинені діями особи, яка не мала права доступу до комп'ютерної інформації – ці дії мають явні ознаки несанкціонованого втручання в систему, зокрема, здійснені у порушення порядку доступу до інформації або з подоланням засобів захисту інформації тощо. В такому разі, за наявності інших необхідних ознак складу злочину, ці дії слід кваліфікувати за ст. 361 КК України.
2. Якщо наслідки спричинені діями особи, яка мала право доступу до комп'ютерної інформації, але не мала права вчиняти з нею певні дії – змінювати, знищувати, блокувати, перехоплювати або копіювати її. Такі дії слід кваліфікувати за ст. 362 КК України.
3. Якщо наслідки спричинені діями (бездіяльністю) особи, яка відповідає за експлуатацію ЕОМ (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку. Ці дії чи бездіяльність вчинені у порушення правил експлуатації або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється.

В такому випадку подія повинна отримати кримінально-правову оцінку за ст. 363 КК України.

4. Якщо наслідки спричинені будь-якою особою шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку, здійсненого без попередньої згоди адресатів. Очевидно, що такі дії слід кваліфікувати за ст. 363-1 КК України.

Крім згаданого Розділу XVI КК України деякі автори класифікують як кіберзлочини і ч.3 ст. 190 (шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки); ст. 200 (використання підроблених електронних засобів доступу до банківських рахунків); ч.4 ст. 301 (збут і розповсюдження порнографічних предметів з використанням електронно-обчислювальної техніки) КК України [9]. Проте, на нашу думку, з цим неможна погоджуватися.

Під час кваліфікації комп'ютерних злочинів доцільно дотримуватися певних правил [6]:

1. кваліфікацію комп'ютерних злочинів, складі яких є матеріальними, слід розпочинати з оцінки їх наслідків у розрізі предмета злочину, далі оцінити зміст та характер діяння, причинний зв'язок між діянням винної особи та наслідками, ознаки цієї особи, і залежно від цього обрати відповідну норму КК України;
2. кваліфікацію комп'ютерних злочинів, складі яких є формальними, слід розпочинати із встановлення відповідних ознак діяння та предмету злочину;
3. незалежно від складу злочину слід оцінити суб'єктивні ознаки з огляду на знижений вік комп'ютерних користувачів та вплив комп'ютерних технологій на психіку людини;
4. при оцінці сукупності злочинів слід звертати увагу на велику ймовірність поглинення діяння, яке містить ознаки комп'ютерного злочину, складом іншого злочину;
5. при оцінці діянь в комп'ютерній сфері, які прямо не передбачені КК України, необхідно спробувати застосувати до них правила кваліфікації незакінченого злочину або співучасті у злочині.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азаров Д.С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження) : монографія. Київ, 2007. 304 с.
2. Бутузов В.М. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина. Розділ XVI. Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку / Бутузов В.М., Кузьмін С.А., Шеломенцев В.П. Київ : Паливода А.В., 2010. 152 с.
3. Карчевський М.В. Злочини у сфері використання комп'ютерної техніки : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2010. 168 с.
4. Сивицкая Н.А. Уголовная ответственность за компьютерные преступления в странах СНГ и Балтии (сравнительный анализ законодательства). Проблемы правовой информатизации. 2004. Вып. 1. С.86-88.
5. Козак Н.С. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право). 2013. Вип. 2. С.154-159.
6. Васильев А.А., Пашнев Д.В. Особливості кваліфікації злочинів у сфері використання ЕОМ (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж мереж електрозв'язку. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. №5. С.34-42.
7. Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку : конспект лекцій. URL: http://dipplus.com.ua/metodichn-vkazvki/news_post/zlochini-u-sferi-vikoristannya-yelektronno-obchislyvalnikh-mashin-komp-yuteriv-sistem-ta-komp-yuternikh-merezh-i-merezh-yelektrozv-yazku (дата звернення 20.05.2019).
8. Актуальні проблеми протидії тероризму та злочинності у контексті європейської і євроатлантичної інтеграції / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н. В.П. Горбуліна. Київ : Національна академія СБ України, 2005. Випуск 13. 268 с.
9. Амелін О. Визначення кіберзлочинів у національному законодавстві. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 3. С. 1-10.

Рекомендує до друку науковий керівник роботи професор О.С. Сотула

УДК 343.98

Барсученко Г.Д.

ВИДИ ЕКСПЕРТИЗ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ

У статті розглядаються підстави та особливості застосування експертизи як однієї з форм використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Ключові слова: корупція, кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, судова експертиза, спеціальні знання

The article discusses the role of forensics in the investigation of corruption crimes. The author concludes that forensic examination is one of the forms of using special knowledge in investigation tactics.

Key words: corruption, criminal offenses of a corruption nature, forensic examination, special knowledge

Однією з умов вступу України до Європейського співтовариства виступає необхідність подолання корупції як явища, що у першу чергу посягає на демократичні засади розвитку українського суспільства. Саме тому протягом 2014-2019 років в Україні був здійснений ряд правових та організаційних заходів, спрямованих на подолання цього явища. Зокрема, створено спеціалізовані антикорупційні правоохоронні органи, оновлено та удосконалено нормативно-правову базу. Проте, найбільш актуальним засобом подолання розвитку корупції залишається притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Збір доказів з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення корупційного злочину потребує від суб'єкта досудового розслідування уміння виявляти та документувати ці злочини, а також використовувати спеціальні знання, зокрема щодо можливостей судової експертизи.

Слід зауважити, що дослідники у сфері розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, високо оцінюють роль експертної діяльності у розкритті та розслідуванні даних видів злочинів поряд із залученням спеціалістів, допиту експертів, їх консультацій тощо. Зокрема, питанню залучення експертних знань до розкриття та розслідування корупційних злочинів присвячені праці таких учених як Р. Белкін, Г. Грановський, Н. Клименко, Ю. Пілюков, М. Салтєвський, В. Стратонов, М. Селіванов, В. Шепітько, О. Шрамко, Ю. Черноус та інших. Проведені ними дослідження дають можливість скласти уявлення про основи використання експертних знань у розслідуванні корупційних злочинів. Однак, можливості сучасної експертизи постійно розвиваються, у зв'язку з чим виникає необхідність нової оцінки видів експертиз, що застосовуються при розслідуванні корупційних злочинів.

Слід зауважити, що зібрання належної доказової бази по корупційних злочинах спонукає до пошуку все нових можливостей доведення вини особи, оскільки корупційні правопорушення відрізняються латентністю та часто пов'язані з небажанням потерпілого давати свідчення. Саме тому, жодне розслідування злочинів у сфері службової діяльності не ведеться без використання спеціальних знань. Важливу роль у розслідуванні службових злочинів відіграють судові експертизи, які є основною формою використання спеціальних знань (поряд із залученням спеціалістів, допиту експертів, їх консультацій тощо).

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 року, судова експертиза представляє собою дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

Як зазначає Н.І. Клименко, при розслідуванні корупційних злочинів найчастіше проводять криміналістичні експертизи, експертизи матеріалів, речовин і виробів, комп'ютерно-технічні, фоноскопичні, відео-фоноскопичні, різноманітні товарознавчі, будівельно-технічні та оцінно-будівельні експертизи, експертизи вартості нерухомого майна та майнових прав на це майно, оцінно-земельні, судово-бухгалтерські, біологічні та інші експертизи [2, с. 15]. Кожна з цих експертиз спрямована на вирішення конкретних завдань, які мають відношення до збору доказів вчинення корупційного правопорушення. Розглянемо їх більш докладно:

- технікокриміналістична та судово-почеркознавча експертизи проводяться з метою визначення виконавця рукописного тексту та підписів у документах на паперових носіях;
- ідентифікаційна дактилоскопічна експертиза та експертиза біологічних виділень людини дає можливість визначити належність слідів рук конкретним особам у разі їх виявлення на речових доказах;
- експертизи спеціальних хімічних речовин проводяться у разі необхідності встановлення тотожності зразків речовини, якою помічено предмет незаконної вигоди з речовиною, наданою для нанесення такої мітки;

- фоноскопична та лінгвістична експертизи тотожність зразків голосу людини з голосом на фонограмі у разі, якщо, наприклад, є записи погроз чи корупційних вимог;
- судово-бухгалтерська експертиза дає можливість виявити та документально обґрунтувати розміри нестачі або надлишків товаро-матеріальних цінностей і грошових коштів, дає можливість встановити правильність оформлення бухгалтерських документів, розмір шкоди, заподіяної злочином, обґрунтованість списання товарно-матеріальних цінностей, відповідність відображення господарських операцій правилам бухгалтерського обліку [3, с. 141];
- лінгвістична (або авторознавча експертиза) може визначити такі питання: чи є певна особа автором наданого на дослідження документа; чи є певна особа автором кількох текстів; чи є автор та виконавець тексту однією особою; визначає умови створення мовного повідомлення (мотивацію, цілі, настанову автора тощо), навмисні викривлення писемного мовлення, створення тексту у співавторстві; чи містяться у тексті погрози; чи не спостерігається в цьому творі плагіат з іншого твору [2, с. 17].

Однак, вказаний перелік експертиз не є остаточним. На сьогоднішній день авторами наукових досліджень пропонується запровадження нових видів експертних досліджень, які надаватимуть можливість розширити коло можливостей отримання доказів по корупційних злочинах. Зокрема, С. Чичиркіна пропонує застосовувати для цього матеріалознавчі, трасологічні, дактилоскопічні експертизи [4, с. 231]. У свою чергу Н.І. Клименко визначає, що слід також виокремити податкову експертизу, що пояснюється недостатністю тільки економічних знань для притягнення особи до кримінальної відповідальності за невиконання або неналежне виконання юридичного обов'язку сплати податку. Такі дослідження, зазначає автор, неможливі без знання податкового законодавства і практики його застосування. Економічні знання в галузі бухгалтерських і податкових знань повинні доповнюватися і правовими [2, с. 17].

Відповідно до ст. 84 КПК України висновок експерта є джерелом доказів. Таким чином, він повинен відповідати процесуальним критеріям, які пред'являються для доказів, а саме належності, допустимості та достовірності (ст. 85 КПК України). У даному випадку належність висновку експерта буде оцінюватися судом за критеріями прямого чи непрямого підтвердження обставин вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією.

Допустимість висновку як доказу визначається законністю здобуття матеріалів для проведення експертного дослідження, що забезпечується, у першу чергу, діями особи, яка здійснює розслідування, тобто без істотного порушення прав людини. З боку експерта цей критерій встановлюється дотриманням процесуальної форми проведення експертизи та складання висновку, які відповідають принципам об'єктивності і достовірності.

Відповідно до роз'яснення Міністерства юстиції України щодо використання спеціальних знань [5], згідно із діючим КПК України експерта може залучати як сторона обвинувачення, так і сторона захисту. Таким чином, під час судового розгляду в якості доказу може бути надано одночасно два висновки, які виконані різними експертами з одних і тих питань, як за дорученням сторони обвинувачення, так і сторони захисту. Поряд з тим у разі залучення експерта стороною захисту самостійно або за її клопотанням слідчим суддею слід мати на увазі, що на вирішення експерту можуть бути поставлені й інші питання, які мають значення для кримінального провадження та судового розгляду і стосуються об'єкту дослідження та не вирішувались під час проведення експертизи, призначеної стороною обвинувачення. Така можливість забезпечує повноту дослідження усіх матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи.

Таким чином, необхідність знань суб'єктом розслідування можливостей експертної діяльності обумовлена тим, що експертне дослідження та закріплення його результатів у висновках експерта формують основу доказової бази в кримінальному провадженні щодо корупційних правопорушень. При цьому слід враховувати, що належність і допустимість

висновку експерта як джерела доказів залежить від багатьох чинників: законності здобуття об'єктів дослідження, їх якості, правильності формулювання питань, які ставляться на вирішення експертизи, а також компетенції та компетентності самого експерта.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 29.09.2019 року)
2. Клименко Н. І. Щодо сутності корупції та антикорупційних судових експертиз. Віче. 2012. № 6. С. 15-17.
3. Пилуков Ю.О., Шрамко О.М. Судова експертиза як форма використання спеціальних знань при розслідуванні корупційних злочинів. Актуальні проблеми правознавства. Випуск 4 (16). 2018 р. С. 137-143.
4. Чичиркіна С. Судові експертизи як засіб виявлення злочинів у сфері службової діяльності. Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів: Мат-ли наук. практ. конф. К., 2011. С. 220–232.
5. Використання спеціальних знань відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України: роз'яснення Міністерства юстиції України від 18.02.2013 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003323-13> (дата звернення: 29.09.2019 року)

Рекомендує до друку науковий керівник професор В.М. Стратонов

УДК 94(477.72): 343.264 «1941-1945»

Бенедисюк Л. В.

ХЕРСОНСЬКІ ПРИМУСОВІ РОБІТНИКИ В НІМЕЧЧИНІ

У статті проаналізовано проблему херсонських примусових робітників в Німеччині. Розглянуте питання використання джерел «усної історії» для поглиблення знань про остарбайтерів із Херсонщини.

Ключові слова: Друга світова війна, примусова праця, остарбайтери, усна історія.

The article analyzes the problem of Kherson forced workers in Germany. Consider the use of "oral history" sources to deepen knowledge about ostarbeiters from Kherson region.

Key words: Second World War, forced labor, ostarbeiters, oral history.

Актуальність теми. Використання праці остарбайтерів хоч і було однією із найтрагічніших сторінок життя українського населення деякий період в радянські часи було поза належною увагою дослідників. Починаючи з II половини 1950 рр. з'явився невеликий інтерес до даної теми, матеріали досліджень вміщувались в узагальнюючих працях з Другої світової війни, довідках та енциклопедичних виданнях. Однією з перших радянських наукових розвідок, присвячених насамперед проблемам вивезення мирного населення з окупованих німцями територій, є дослідження І.Слинька [1, с 3]. На основі архівних джерел автор визначив конкретні причини вивезення. Значний фактичний матеріал про економічну політику окупантів, їх плани поневолення і знищення слов'янських народів, в тому числі й за допомогою рабської праці міститься у праці «Немецко-фашистский оккупационный режим (1941-44 гг.)», яку складають доповіді радянських істориків на III-й Міжнародній конференції, присвяченій історії руху Опору, яка проходила у Карлових Варах в 1963 році. Продовження теми можна побачити у праці М. М. Загорулька, А.Ф. Юденкова “Крах плану “Ольденбург”. Дослідники підкреслюють економічний ефект використання безкоштовної робочої сили для військової промисловості Райху, діяльність радянських партизан та підпільників щодо зриву відправки молоді на німецьку каторгу. Варто також

зазначити, що справжня картина війни відрізнялась від тієї, яку показувало населенню радянське керівництво, а колекції листів з нацистської неволі до 1991 року були засекречені.

Аналіз історіографії. Після розпаду СРСР з'явився більший інтерес до теми примусових робітників. У цей час були зняті ідеологічні застереження, відкрився доступ до матеріалів вітчизняних істориків, а також до західної історіографії. Першою на пострадянському просторі працю, побудованою монографія П. Поляна, який до теми буденного життя примусових робітників включав широке коло питань і висвітлив її з урахуванням змін у правовому статусі оstarбайтерів. Зокрема, П. Полян розглядає не лише умови проживання робітників, а й наводить приклади різних способів пошуку додаткового харчування, варіанти проведення вільного часу та ін.

Логічним продовженням розвитку в Україні історичних досліджень проблеми оstarбайтерів став вихід монографії С. Гальчака, який приділяв більше уваги робітникам, які працювали в сільському господарстві та хатньою прислугою. Також мають важливе значення роботи з усної історії Г. Грінченко та А. Мелякова. Важливу роль відіграла праця М'ягої Г. О. «Проблема виплат компенсацій українцям-оstarбайтерам у реаліях сучасних Німеччини та України», в якій розкрито зміст і складності законодавчого унормування та реалізації на практиці процесу виплати німецькою стороною компенсацій колишнім оstarбайтерам у незалежній Україні та акцентовано увагу на тому, що не тільки державні діячі, а й пересічні німці, доля яких так чи інакше пов'язана з долею українців-оstarбайтерів, різними засобами прагнуть спокутувати гріхи своїх предків. Ще однією корисною працю є стаття Данильчука В. «Оstarбайтери з України : історіографічний огляд проблем вивезення та репатріації», в якому було докладно описано умови вивезення та репатріації східних робітників, та відношення керівництва СРСР до них.

В умовах розвитку історичної науки незалежної України набули актуальності регіональні дослідження примусового вивезення українських громадян, уточнення кількості вивезених, порівняння становища українців з різних адміністративно-територіальних одиниць окупованої України за кордоном тощо. В означеному руслі працювали М. Бака, М. Груба, М. Ковальський та В. Ченцов [1, с 5].

На сьогоднішній день проблема «східних робітників» на Херсонщині майже не досліджена при тому, що регіональна історія відіграє велику роль в створенні загальної картини подій і наслідків Другої світової війни.

Постановка завдання. Дане дослідження вимагає пошуку робіт, в яких досліджується тема примусових робітників, які жили на території нинішньої Херсонської області. Таким чином, головним завданням цієї статті є опис умов життя херсонців у межах Третього Райху та умов, за яких вони опинялись в неволі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Чимало інформації щодо умов проживання херсонців на окупованій території містять розсекречені у свій час газети того періоду, які зберігаються в науково-довідковій бібліотеці архіву. Орган Херсонської міської управи газета «Голос Дніпра» (виходила з 20 вересня 1941 р. по 26 вересня 1943 р.) добре знайома дослідникам, а ось газета «Наш путь» (час виходу з 30 червня по 5 листопада 1943 року) дослідниками практично не використовувалась [2, с 41]. Також матеріали з даного питання містяться в Державному архіві Херсонської області, це матеріали фонду «Листи з фашистської неволі» та в узагальнюючих працях, написаних за матеріалами архівів.

Взагалі набір робітників зі Сходу планувалось проводити на добровільних засадах, але якщо визначена цифра не була б досягнута, він мав здійснюватись насильно. Формально з цього часу, а фактично з перших днів встановлення нацистського окупаційного режиму, населення України стало об'єктом насильницької експлуатації. Керівництво рейху до останнього дня окупації розглядало його як потенційний резервуар робочої сили.

Таким чином, як відомо з архівних документів 1941 по 1944 рік з території нинішньої Херсонської області було вивезено на примусові роботи до Німеччини майже 15 тисяч юнаків і дівчат. Важливим етапом доставки робочої сили з окупованих територій в Райх було

транспортування. Як правило, із невеликих населених пунктів групу завербованих під охороною місцевих поліцаїв та жандармів супроводжували до районного центру або найближчої залізничної станції. Часто люди йшли пішки кілька десятків кілометрів.

Умови проїзду потягом були дуже погані. Вагони були без нар і соломи, доводилося сидати на підлогу, а вагони до того ж були не вичищено. Воєнізована охорона складалася частково з військовослужбовців охоронної поліції та Верхмату : 8 офіцерів. Один з яких – керівник транспорту, та 125 унтер-офіцерів та рядових, частина яких поверталася з фронту у відпустку. Ще до обслуговуючого персоналу входило 8 санітарів і двоє українських лікарів.

Тих, хто не хотів залишати рідний край німці хватили прямо в ліжку, відправляли на берег Дніпра і грузили в баржи. Такі випадки часто були у м. Каховка. Ось що можна дізнатися зі спогадів Василя Кузьмича Артехи, жителя цього міста: «... мене тричі примушували їхати до Німеччини, уже приводили на баржу, але я весь час тікав. Під час четвертого примусу я змирився із гіркою долею, через те, що погрожували побити мого батька а потім і інших членів сім'ї, зібрав свої речі і змушений був йти на баржу, яка перевозила всіх каховських в'язнів у Херсон. Загнали у брудний телячий вагон і повезли в Німеччину».

Згідно з документами, підписаними 20 лютого 1942 року, остарбайтерів необхідно було ізолювати від німецького населення, а також від інших іноземних робітників та земляків-військовополонених; використовувати на виробництві винятково у складі робочих груп, а в сільськогосподарському господарстві – тільки на великих підприємствах. Утримувати «східних робітників» належало тільки в спеціальних таборах під суворою охороною. Обов'язковим було постійне носіння на верхньому одязі розпізнавального значка «OST». Заборонялося задоволення духовних потреб.

Дискримінація простежувалась і щодо оплати праці. Ще в директиві Герінга передбачалося плати символічні «кишенькові» гроші східним робітникам. 20 січня 1942 р. на них було запроваджено податок, який вираховувався із самої заробітної плати остарбайтера. Указ від 9 лютого 1942 р. врегулював основні питання оплати праці – передбачалося вираховувати із зарплати робітника ще й 1,5 райхсмарки на день за проживання та харчування, також існували періодичні відрахування за взуття, одяг та транспортування на роботу.

Поштовий зв'язок остарбайтерів із рідними був доступний лише з липня 1942 року, а 25 листопада були опубліковані правила листування. Кожному робітнику дозволялося відправляти 2 посилення кожного місяця винятково на поштових картках, отримувати листи і посилки з дому можна було без обмежень. Остарбайтери не могли самі купувати поштові картки та відправляти їх, за них це робили коменданти таборів, господарі, в яких працювали робітники. Уся кореспонденція перелюстровувалась, проходила цензуру у Берліні, у центрі перевірки іноземного листування. Наступний етап здійснювався на місці призначення кореспонденції – табірним начальством, а в селах і містах відповідно старостами та спеціальними службовцями в управліннях праці.

В державному архіві області зберігається невеличка колекція листів, написаних у вигнанні і адресованих рідним на батьківщину. Ці листи якнайбільше передають страждання примусових робітників, їхню біль та тугу за домом, в деяких із листів можна простежити сліди німецької цензури, як, наприклад у листі Валентини Деркач до батьків у м. Генічеськ (17 грудня 1942 р. Дюссельдорф):

«Добрый день дорогие мои папа, мамочка, братик Колечка! Мы здесь уже 8 месяцев, а получали только по 1 открытку. Мамочка, вы наверное знаете, как нам здесь и в каком мы находимся положении... Мамочка и папа за нами не волнуйтесь и не думайте, что нам тут холодно и что мы раздеты. Нет, есть у нас все, хоть и не очень хорошее, но переодеться есть во что. Вшей не завели и грязные не ходим...»[2, с 49].

Останні зміни в умовах праці використання остарбайтерів внесені у березні 1944 р., коли їх формально прирівняли до іших іноземних працівників.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином можна сказати, що тема примусових робітників Херсонської області розкрита, але недостатньо. В цілому, ми можемо створити картину життя невольників, але все ж ми не можемо зробити висновки про їх реальні умови життя, так як їх листи піддавалися німецькій цензурі, багато листів, щоденників та фотографій не збереглися, а також не всі учасники цих подій готові оповідати про ті жахи, які вони пережили у неволі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Данильчук В. Остарбайтери з України : історіографічний огляд проблем вивезення та репатріації // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – 2016 . – Вип. 28. – С. 439-457.
2. Херсонщина часів нацистської окупації. 1941-1944 рр. / Упоряд.: В. Баранюк, О. Стукалова, О. Шинкаренко. – Херсон: Херсонська обласна рада; Державний архів Херсонської області, 2010. – Бібліотечка архіву. – Вип. 13. – за 65 с.
3. Яшан О.О. Українські остарбайтери: життя в неволі / О.О. Яшан // Гуманітарний вісник. – Черкаси, 2014. – 131 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н. М. Кузовова

УДК 323.15(497)(045)

Бенедисюк О. В.

ЕТНІЧНИЙ ЧИННИК У ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ ЮГОСЛАВІЇ

У статті досліджується значення етнічного чинника в процесі дезінтеграції Югославії. Розкриваються особливості міжетнічної взаємодії в державі. Особливу увагу приділено етнічному питанню в процесі створення єдиної держави.

Ключові слова: етнічний чинник, СФРЮ, дезінтеграція, міжетнічний конфлікт.

This article analyses the ethnic factor importance in the process of Yugoslavia disintegration. The particularities of the interethnic cooperation in the state are revealed. The special attention was paid of the ethnic issue during the process of the common state creation.

Key words: the ethnic factor, the disintegration, the interethnic conflict, the separatism.

Наприкінці «холодної війни» процеси демократизації в деяких країнах розкрили етнічні, релігійні та культурні розбіжності, які призвели до насилля та конфліктів. Адміністративні органи й політичні інститути колишніх соціалістичних держав, звільнені від авторитаризму та домінування однопартійної системи, виявилися неспроможними задовольнити різноманітні вимоги етнічних груп, які входили до складу держави. Це стало однією з причин дезінтеграції країн соціалістичного табору – СРСР, Югославії та Чехословаччини. До складу цих держав входили різні етнічні групи зі своєю історією та економічними особливостями, які не враховувались у процесі державотворення, що безперечно ускладнило проблему. Найдраматичніші події відбувалися під час розпаду Югославії, де протистояння етнічних груп набуло жорстокого характеру й призвело до збройних зіткнень і військового втручання держав НАТО в 1999 році.

Процеси державного будівництва є достатньо складним процесом, який потребує врахування багатьох чинників з метою унеможливлення негативних тенденцій. Головним системним чинником під час становлення держави є нація, тому що в такий спосіб проходить її політичне самоствердження.

Особливу увагу завжди привертала мультиетнічні держави, оскільки більшість з них намагалися систематизувати та регламентувати взаємодію різноманітних етнічних груп [5, с. 28]. На сучасному етапі багато держав використовують концепцію мультикультуралізму

для мінімізації можливих суперечностей, проте були випадки формування спільних ідентичностей серед етнічних груп, наприклад – Югославія.

Югославія являла собою багатонаціональну державу, яка складалась із 6 республік і двох автономних країв у складі Сербії. Єдність держави забезпечувалась продуманою національною політикою, перебільшеною увагою до народів, які населяли федерацію, владою та силою її лідера – Й. Броз Тіто, однопартійною системою та багаторівневою системою самоврядування [2, с. 19]. Після смерті Й. Броз Тіто 1980 року в державі розпочалася системна криза, яка охопила всі сфери життєдіяльності суспільства та призвела до розпаду держави. На той момент в країні бурхливо розвивався націоналізм у республіках, який спирався на історичні чинники та етнічні передумови.

Якщо проаналізувати етнічний склад Югославії, слід звернути увагу на те, що народи, які населяли державу, відносились до південних слов'ян і мали мовну спільність. З другого боку, особливості історичного розвитку цих народів вплинули на процес їх ідентифікації, який не був врахований. Також важливим моментом є те, що в Югославії не було абсолютного чисельного домінування однієї групи над іншою. За даними перепису 1981 року, серби становили 36% населення, хорвати 20%, словенці 8%, боснійські мусульмани 8%, албанці 8%, македонці 6%, чорногорці 3%, угорці 2% [3, с. 72]. Загалом Югославія була спробою формування державності на етнічній основі. З цього приводу російський дослідник Тишков В.О. зазначив, що етнічний принцип побудови держави призводить до послаблення державної єдності, тому що з етнонацій не народжується політична (громадянська) нація, бо вона є багатоетнічною спільнотою людей на основі єдиної державності, території, історико-культурної традиції та спільної самосвідомості [5, с. 65].

Історично серби, хорвати, словенці та македонці були частиною великого переселення слов'янських племен з південно-східних територій на Балкани впродовж VI, VII та VIII ст. До цього часу західні Балкани були заселені іллірійцями – предками сучасних албанців. Хорватські й словенські племена на заході зазнали впливу Риму та католицизму, водночас серби й македонці на сході – з боку Візантії та православ'я. Зрештою дві імперії – Османська та Габсбурзька – почали поширювати свою гегемонію над різноманітними етнічними групами південних слов'ян утримуючи контроль до початку XX ст. 1102 року Угорщина почала контролювати Хорватію, починаючи своє правління, яке закінчилось у 1918 році, тоді ж Хорватія була королівством у складі Австро-Угорської імперії, яка еволюціонувала з Габсбурзької династії. Турки почали свою експансію на Балканах в XIV ст. та підкорили сербів у середині XV ст. після серії жорстоких битв. Боснія була завойована пізніше і кордон між Хорватією та Боснією розмежував дві ворогуючі імперії [1]. Така ситуація збереглася до XIX ст., у цей період ослаблення Австро-Угорської Імперії та Османської Імперії сприяли розвитку національно-визвольних рухів серед підкорених народів. Можна стверджувати, що першим етапом становлення Югославії стала повна суверенність Чорногорії та Сербії, передбачена положеннями Сан-Стефанського мирного договору 3 березня 1878 року та підтверджена Берлінським конгресом.

У цей період починає поступово концептуально оформлюватись ідея створення єдиної держави південних слов'ян. Югославізм формується як ідея, провідними захисниками якої були Янко Драшкович (1770-1856), Людевіт Гай (1809-1872) та Іван Канкар (1876-1918) та інші інтелектуали й активісти XIX ст. Ця ідея полягала в об'єднанні словенців, сербів, хорватів і боснійців, але не бралися до уваги історичні чинники. Ідеологи цієї концепції наполягали на тому, що такі об'єднальні елементи, як мова, можливість розвиватись і прагнення створити єдину державу, зможуть мінімізувати роль деструктивних чинників.

Югославія почала своє існування після Першої світової війни в 1918 році як Королівство Сербів, Хорватів і Словенців. Формування нової держави було започатковано на основі етнічного складника, тобто південні слов'яни розглядалися як єдина етнічна група, що повинна жити в одній державі. Термін етнічність на той час використовувався для розкриття специфіки раси та його зміст був більшою мірою біологічним. З іншого боку, сутністю етнічності була мова. Таким чином, це означало, що люди, які розмовляють однією мовою, є

членами однієї нації та повинні жити в одній державі. Такі проекти соціальної інженерії були поширені в XIX ст. Однак особлива увага на мовному аспекті як основному елементі державотворення означала, що інші такі ключові елементи ідентичності, як історичний розвиток південних слов'ян і минулий досвід, їх очікування та вимоги, релігійні вподобання, ігнорувались.

Серйозний недолік у створенні держави полягав у тому, що не бралася до уваги відмінність в етнічній ідентифікації цих спільнот і не робилися спроби створити систему, яка б асимілювала їх [3, с. 73]. У дійсності етнічний складник, як фундамент створення Югославії був насправді чи не єдиним об'єднуювальним елементом. Релігійні вподобання південних слов'ян були поділені між трьома релігіями – католицизмом, православ'ям та ісламом. Історичний розвиток проходив по-різному, що безпосередньо вплинуло на специфіку взаємодії між спільнотами, які населяли Югославію.

Після Другої світової війни починається новий період в історії Югославії, який пов'язаний із владою Й Броз Тіто та встановленням комуністичного режиму. Югославія була визволена 15 травня 1945 року [2, с. 19]. Новий комуністичний лідер Югославії намагався інтегрувати державу, капітал і народ, а також покласти кінець суперечностям між етнічними групами. Федеральна держава була сформована у складі 6 республік і двох автономних країв. У намаганні збалансувати вимоги різноманітних етнічних груп внутрішні кордони були переглянуті на користь хорватів і словенців. Іншою ініціативою Тіто, направленою на формування етнічного балансу, був розвиток Македонії з метою зменшення впливу сербів і хорватів у Югославії [1].

Це були не єдині ініціативи Й. Броз Тіто у намаганні створити баланс між націями. Олександр Маначинський зазначив: «Намагаючись дати всім югославським націям рівні права та можливості, влада досягла успіху в розпалюванні відкритого націоналізму. Тим самим закладались передумови для подальшої дезінтеграції Югославії» [3, с. 84]. Справа в тому, що Югославія серед усіх комуністичних країн була найдецентралізованішою державою, що відображалось у багатьох речах. З другого боку, у 40-50 рр. формується косовський вузол, що було зумовлено демографічною політикою Югославії.

Політика, направлена на формування балансу між етнічними групами, у період Й. Броз Тіто пояснюється намаганням знайти іншу основу державотворення. У принципі, комуністична влада спиралася не на етнічність як основу державності, а на клас, тим більше, що існували серйозні суперечності між етнічними групами.

Комуністи не вважали доцільним формування держави на основі етнічності та мовної спільності. Вони заснували парадигму солідарності серед усіх етнічних груп Югославії, яка спиралася на два елементи. Перший був пов'язаний з наявністю певного історичного досвіду та спільної боротьби впродовж Другої світової війни. З іншого боку, другим моментом були ідеологічні цінності самоврядного соціалізму як домінуючої ідеології Югославії. У такий спосіб режим намагався акцентувати увагу на схожості та боротися з характеристиками, які роз'єднують етнічні групи [1].

Політика Й Броз Тіто щодо етнічних спільнот була повністю направлена на те, щоб мінімізувати суперечності між ними. Майже всі ініціативи були направлені на це. Наприклад, процес рекрутування політичної еліти яскраво відображав цю тенденцію, тому що він був децентралізований на відміну від СРСР. У конституції 1974 року, з метою уникнення можливих суперечностей, вводився інститут колективного президентства, де існувала ротація між етнічними групами [2, с. 19].

Загалом слід відмітити, що Югославія в цей період сприймається як держава, яка успішно досягла мети в створенні єдиної нації. Успішність формування подібної держави можна пояснити особистістю Й Броз Тіто та його намаганнями в цьому напрямку. З другого боку СРСР був зацікавлений у появі комуністичної держави на території важливого регіону Балкан.

Тіто успішно ввів югославську ідентичність, яка була нівельована інтенсивністю намірів етнічних груп до самоідентифікації. Однак Слободан Мілошевич, прийшовши до

влади 1987 року використовував націоналістичні ідеї і це виявилось переломним моментом у контексті балканського націоналізму. Це розв'язало міжетнічний конфлікт з метою деяких груп до сецесії.

Сильним потрясінням для Югославії стала смерть у травні 1980 року югославського лідера – Й. Броз Тіто, і для багатьох стало зрозумілим, що федерація довго існувати не буде. Політика, який своєю волею, владою та авторитетом міг утримувати всі республіки разом, у країні не знайшлося [5, с. 93].

Зі смертю Тіто комуністичний режим почав слабнути та почали з'являтися суперечності між етнічними групами Югославії. Це стало можливим тому, що комуністичний режим ніколи не намагався сформувати життєздатні політичні інститути, щоб систематизувати та врегулювати відносини між групами. Зрештою, процес трансформації в багатопартійну демократію відкрив слабкість центральної влади та люди почали організовуватись у політичні партії за етнічним принципом [1].

Після смерті Тіто влада перейшла до республік, що прискорило процес відцентрування. Зростання націоналістичних тенденцій у республіках лише прискорювало процес дезінтеграції, яка розпочалась у 1990-х рр. Першою відділилась від Югославії найрозвиненіша її частина – Словенія. Уже через декілька місяців після виборів 2 липня 1990 року її скупщина прийняла декларацію про повний державний суверенітет [3, с. 97]. Ця подія стала прецедентом для інших республік, які також виявили бажання створити незалежну державу. Події, які розвивались 1990–1995 рр., були драматичними, оскільки це був період міжетнічної війни в Югославії, яка стала віддзеркаленням багаторічної непослідовної та недалекоглядної політики, що мала на меті створення єдиної держави, а не вирішення національного питання.

Таким чином, Югославія являла собою спробу створити державу за етнічним принципом. Вона виявилась досить невдалою, оскільки не були враховані історичні, культурно-національні особливості етнічних груп. З іншого боку, політика часів Й. Броз Тіто була спрямована на балансування між етнічними групами та їх рівними правами й обов'язками, зрештою це сприяло розвитку націоналістичних тенденцій і подальшій дезінтеграції Югославії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дзюба Т.З. Внутрішні та зовнішні фактори розпаду Югославії / Т.З. Дзюба [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_59_dod/Gileya59_P9_doc.pdf
2. Козак Х. Довічний президент Югославії / Історія. – Львів, № 5 (18) за травень 2015. – С. 19.
3. Маначинський А.Я. Югославия: приговор вынесен / А.Я. Маначинський. – К. : Изд. дом „Румб”, 2005. – 288 с.
4. Рудяков П. Балканська криза 1991–2002 // Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. / Л. В. Губерський (голова). – К. : Знання України, 2004. – Т. 1 : А – Л. – 760 с.
5. Тишков В.А. Этнополитология: политические функции этничности : учебник для вузов / [В.А. Тишков, Ю.П. Шабаев]. – М. : Издательство Московского университета, 2011. – 376 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.О. Коник

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОСТАННЬОГО ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧА УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ ВАСИЛЯ КУКА В 1930-1941 рр.

Майбутній підпільник і командир Української Повстанської Армії народився 11 січня 1913 року в селі Красне, що на Львівщині. Батько Василя Кука – Степан Матвійович, працював на залізниці. Під час Першої світової війни був евакуйований вглиб Австро-Угорщини до міста Грацу, а його дружина з дітьми залишилася в рідному селі. Після витіснення австро-угорських та німецьких військ російською армією з Галичини родина знову об'єдналася в рідному селі Красне. Далі їм довелося пережити польсько-українську війну 1918-1919 років та радянсько-польську війну 1920 року. Під час останньої в хаті Куків був медичний пункт більшовиків [1].

Родина у Куків була великою – шестеро дітей. Батьки були дуже побожні. Кожну неділю ходили до церкви. Батько – Степан Матвійович Кук, працював на сінокосах, потім отримав нову посаду – помічника машиніста. Ця посада вимагала знання німецької мови й відповідного навчання, яке він пройшов, склавши необхідні екзамени в місті Броди. Черговим його підвищенням стало призначення на диспетчера Краснянської залізничної станції.

Мати – Парасковія Кук, була на 10 років молодшою за свого чоловіка. Походила з родини Федора та Софії Постолук. На її плечах було домашнє господарство та виховання дітей. Два брати Парасковії – Василь і Степан, служили в австро-угорській армії й загинули на фронті Першої світової війни. Її наймолодший брат – Оксентій, входив до українського товариства «Сокіл», служив в лавах Українських Січових Стрільців та Української Галицької Армії. В 1930-х роках стає членом Організації Українських Націоналістів.

Важливу роль у формуванні особистості Василя Кука відіграли його вчителі. Директором Золочівської гімназії був український патріот отець Микола Хмельовський, колишній капелан Української Галицької Армії, а вчителями – учасники українських визвольних змагань: старшини Українських Січових Стрільців, Української Галицької Армії, армії Української Народної Республіки. В 1923 році Василь Кук вступив до організації «Пласт» – національного молодіжного руху. Метою цього руху було виховання патріотизму, лідерства, християнської моралі у молоді. Саме «Пласт» загартував його волю.

Важливу роль відіграло у формуванні особистості останнього командира і те, що всі брати і сестри Василя Степановича входили до Організації Українських Націоналістів, це і є тим основним доказом, що родина Куків виховала своїх дітей справжніми патріотами, людьми, які не втрачали власної ідентифікації [2].

Доручення побратимів з Організації Українських Націоналістів Василь Кук виконував з великою відповідальністю, адже справа організації для нього була першочерговою, відданість – це те, чого навчали його в родині з малих літ. "Пласт" ці якості загартував у ньому. Найпершим завданням від старших побратимів для В. Кука було створити Юнацтво Організації Українських Націоналістів у своїй власній гімназії, він із цим завданням справився. Спочатку гурток налічував три особи, не рахуючи самого Василя Степановича. Це були хлопці, яких він добре знав і довіряв їм. Одним із учасників молодіжного гуртка був юнак з Городенки – Василь Бартків, який жив у районі Котоківка, другий з Чорткова – Володимир Дідич, що мешкав у районі Вигнанка. Саме через цих хлопців Василь Кук створив такі ж націоналістичні гуртки у вказаних місцях поширивши, таким чином молодіжну мережу Організації Українських Націоналістів далі.

Підготовка до революційної боротьби і активна суспільна діяльність не вплинули на показники навчання Василя Кука в гімназії. Він закінчив її в 1932 році доволі успішно, отримавши в своєму "атестаті зрілості" оцінки "добре" і "достатньо". Не дивно, що найкращі бали він отримав з релігії, адже давалося взнаки родинне виховання. В цьому ж році Кук

вступає до університету. Він мав велике бажання навчатися у Львівському університеті, на юридичному факультеті, але у Львові його не прийняли. Арешти і революційна діяльність стали на заваді. І Василь Степанович змушений був вступити до приватного університету у Любліні. Це був Католицький Університет. Найбільше приваблювало його те, що цей заклад стояв на нешовіністичній платформі. В університеті адміністрація намагалася рівно ставитись до всього студентства [3,с.35]. Навчався Василь Кук на юридичному факультеті. Навчання йому подобалось і з великою зацікавленістю він отримував нові знання. Але революційна боротьба не лишалась осторонь Василя Степановича, в цей період він веде активну діяльність в Організації Українських Націоналістів.

Брати і сестра Василя Кука теж беруться за науку, його брат Іларій вчиться в Золочівській гімназії, сестра Єва навчалась у професійній школі у Львові, Филімон був слухачем у Малій Семінарії у Львові, а Іван – у Львівській торгівельній гімназії. Кожен з його братів отримував освіту, як того прагнули батьки. Але не такими райдужними були перспективи українців у міжвоєнній Польщі. Слід зазначити, що саме в 1930-ті роки розпочинається боротьба українського народу за свої права в польській державі, в цій боротьбі діти Степана і Парасковії Кук не могли стояти осторонь. У 1932 році Василя Кука польська влада бере під арешт, але поліція не знайшла доказів його вини. Після тримісячного тюремного ув'язнення його звільнили. В 1933 році знову арешт через розповсюдження у повіті революційних листівок (прокламацій), і знову влада не знаходить "доказів" його вини і після шестимісячного слідчого арешту у вересні його мусили випустити на волю. Але на свободі він лишився ненадовго. В 1933 році поляки дуже бучно відзначали 250-річчя перемоги польського війська під керівництвом короля Яна Собеського над турками під Віднем у 1683 році. Зокрема, надто парадно польська влада вирішила святкувати цю річницю у Золочеві, де були родові замки Собеського, в тому числі і Золочівський. Організація Українських Націоналістів в свою чергу відповіло на ці паради масовим підпалом польських фільварків і збіжжя, сіна і соломи.

26 вересня 1933 року арештовано Іларія, а Василь у той час був у Любліні на навчанні і арештовано його було 18 жовтня. Обох братів суд покарав 18 місяцями тюрми, кожного на підставі, як згодом стало зрозуміло, сфальшованих свідчень поліції. Своє покарання Кук відбував у тюрмі Золочівського замку та у м. Радомі (Польща) [4,с.4-5].

Тяжко сприйняли арешт батьки і сам Василь Кук, адже настанова батька про навчання і науку для нього відігравала неабияку роль. Він читав багато і займався самоосвітою протягом всього життя. Але любов і відданість ідеї завжди для Василя Кука були пріоритетними.

Отже, становлення особистості Василя Кука відбувалося в складних умовах, в яких перебували західноукраїнські землі. В цей період почався і новий етап в житті цієї історичної особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безотосний М. Україна в добу сталінщини: історія опору / Микола Безотосний НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К., 2002. – 128с.
2. Веденєєв Д. Підпільна діяльність ОУН в Західній Україні у 1939 – 1941 рр. // Дмитро Веденєєв – Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2001. – № 12. – С. 4-5.
3. Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади: інтернет-ресурс [режим доступу] <http://ounuis.info/archive/library/books/litopys-neskorenoi-ukrainy-t-1.html>.
4. ОУН і УПА в 1943 році. Документи: інтернет-ресурс [режим доступу] <http://history.org.ua/LiberUA/Book/oun43/text.pdf>.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Г.В. Батенко

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОЛІЦІЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено особливості організації управління органами поліції зарубіжних країн, окреслено основні підходи до визначення місця органів поліції в структурі державних органів, а також визначені основні завдання та напрями діяльності поліції.

Ключові слова: поліція, національна поліція, управління органами поліції, правовий статус поліції.

The article investigates the peculiarities of the organization of management of police bodies of foreign countries, outlines the main approaches to determining the place of police bodies in the structure of state bodies, as well as defines the main tasks and directions of police activity.

Key words: police, national police, police department management, legal status of police.

Захист прав та інтересів людини є одним із найважливіших завдань Української держави, адже ставлення до їхніх прав і свобод, повага до їхньої людської гідності найточніше відображають рівень гуманності й цивілізованості суспільства.

На етапі становлення України як демократичної та правової держави нові державотворчі процеси потребують перебудови і значного підвищення рівня ефективності та якості діяльності правоохоронних органів. У першу чергу ці вимоги стосуються поліції – найчисленнішого правоохоронного органу, оскільки виконання нею завдань пов'язане передусім з реалізацією низки принципів, що ґрунтуються на визнанні загальнолюдських цінностей: гідного ставлення до особи, посилення охорони прав та свобод громадян, різних форм власності та інших пріоритетів правового, демократичного суспільства, визначених Конституцією України.

Національна поліція є відносно новим органом в структурі правоохоронних органів, тому актуальним постає вивчення зарубіжного досвіду організації діяльності поліції, регламентація її правового статусу та досвід (як позитивний, так і негативний) проведення реформування поліції.

Окремі аспекти правових засад діяльності та правового статусу поліції були темою досліджень В. Авер'янова, Г. Атаманчука, І. Антонова, О. Бандурки, О. Банчука, М. Білоконя, А. Герасимова, Н. Матюхіної, В. Макарчука, В. Петкова, М. Смирнова, Д. Шалягіна, К. Яковлева тощо.

Метою даної роботи є вивчення досвіду організації і діяльності поліції провідних країн світу, шляхів його використання в національній правовій системі.

Зарубіжними країнами сьогодні накопичено значний досвід щодо організації діяльності поліції по забезпеченню правопорядку, громадської безпеки, боротьби зі злочинністю у всіх її проявах, який у кожній країні має свою специфіку й особливості [4, с. 461].

Вважаємо, що для України корисним буде запозичення досвіду організації діяльності органів поліції таких країн як: Республіка Польща, США, Великобританія, Франція та Федеративна Республіка Німеччина.

Діяльність поліції в Республіці Польща регламентується спеціалізованим Законом Республіки Польща про поліцію від 6 квітня 1990 року. В Республіці Польща поліцейське відомство є формацією жорстко централізованою та ієрархічною, управління поліцією Польщі здійснюється за централізованою схемою (Головна комендатура поліції – воеводська комендатура – повітова (районна) комендатура). Основними завданнями польської поліції є: охорона життя та здоров'я людей, а також майна від протиправних посягань, що загрожують цим благам; охорона безпеки та публічного порядку; запобігання вчиненню злочинів та проступків; викривання, розкриття та розслідування злочинів та проступків, а також

переслідування осіб, які їх вчинили; нагляд за спеціалізованими озброєними охоронними формуваннями у межах, визначених в окремих приписах; контроль за дотриманням адміністративних приписів та приписів щодо публічного порядку, пов'язаних з публічною діяльністю або таких, що діють у публічних місцях; міжнародна співпраця; збирання, обробка та передання кримінальної інформації; ведення бази даних, що містить інформацію про результати аналізу дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК) тощо [3].

Що стосується сучасної системи поліцейських органів Великобританії, то вона включає поліцейські департаменти графств, транспортну поліцію, поліцію Північної Ірландії. Статус поліцейської служби цивільний, службовці несуть службу у форменому або у цивільному одязі, але практично без зброї, окрім Ольстера. Усі поліцейські органи входять до системи МВС, проте для поліції Великобританії характерна і значна децентралізація [4, с. 462].

Сучасну систему правоохоронних органів Німеччини складають: органи юстиції (федерального і земельного рівнів); поліцейські служби 16 федеральних земель; федеральні поліцейські відомства; федеральне митне відомство (підпорядковане Федеральному відомству фінансів); органи охорони Конституції (Федеральне відомство охорони Конституції підпорядковується МВС ФРН). Управління поліцією здійснюється за напівцентралізованою системою, характерною ознакою якої є обмеження повноважень центральних (загальнодержавних) органів поліцейського управління по відношенню до земельних поліцейських формувань [4, с. 463].

Основними завданнями поліції в ФРН є: охорона кордону; охорона федеральних будівель; реагування на значні внутрішні події; охорона міжнародних аеропортів та залізниці; протидія тероризму; забезпечення міжнародних поліцейських місій ООН та Європейського союзу; охорона окремих німецьких посольств; забезпечення рятувальних операцій [5].

Французька модель правоохоронних органів має як свої особливі риси, так і загальні характеристики, які притаманні правоохоронним системам багатьох країн Європи.

Правоохоронна система Франції є централізованою та ієрархічною, проте унікальністю цієї системи є те, що ще досить нещодавно французьке законодавство дозволило місцевим органам влади наймати своїх власних офіцерів поліції – так звану муніципальну поліцію (Police Municipale). Отже, можна зробити висновок, що правоохоронна система Франції поєднує в собі риси централізованої та децентралізованої моделей поліції. Така модель дозволяє більш гнучко реагувати на виклики часу. До основних видів діяльності Національної поліції входять: забезпечення правопорядку у містах, безпека на автошляхах та розслідування правопорушень, як адміністративних проступків, так і злочинів [1, с. 186].

Поліцейська система США виникла під впливом демократичних ідей Декларації незалежності 1776 і принципів Конституції 1787 р. Законодавством США повноваження поліції визначено як права, передані державою чи муніципальним урядом реалізації законодавчого регулювання цивільних інтересів, захисту безпеки, здоров'я, і лише стосовно громадян; і навіть щодо превентивної діяльності у відношенні кримінальних злочинів, масових виступів, заворушень. Обсяг повноважень поліції постійно поповнюється у зв'язку із закономірним процесом розвитку суспільства та появою нових вимог. Так, порівняно новими повноваженнями поліції можна назвати підтримання миру й безпеки, ліцензування окремих торгових операцій і фахової діяльності (приватна розшукова практика), регулювання відносин між громадськими спілками, корпораціями [2, с. 122].

Особливістю діяльності поліції США є відсутність жорсткої ієрархічної системи та однакової організаційної структури, а також відсутність єдиного органу, який би в повному обсязі здійснював управління поліцейськими підрозділами у національному масштабі. Таким чином, така специфічна ознака організації управління поліцією США суттєво відрізняє її не лише від організаційно-функціональної будови поліції Німеччини і Франції, а й Англії, у

системі правоохоронних органів якої є МВС, функції якого, проте, мають децентралізований характер [2, с. 122].

Отже, можна зробити висновок про те, що вивчення досвіду розвитку поліцейських підрозділів країн може бути корисним для України як держави, яка прагне мати поліцію європейського зразка. Однак не слід забувати, що кожна з поліцейських систем має свою індивідуальну історію розвитку та свою специфіку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гриценко В. Г. Зарубіжний досвід Франції щодо організації та функціонування правоохоронних органів і можливості його використання в Україні. Право та інноваційне суспільство. 2015. № 1. С. 185-189.
2. Жалій Т. В. Правовий статус поліції в системі правоохоронних органів України та США в контексті вивчення теми у ВНЗ України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. № 35(2.2). С. 120-123.
3. Законодавство держав «молодої» демократії. Закон Республіки Польща про поліцію від 6 квітня 1990 року. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/Poland.pdf> (дата звернення: 29.09.2019).
4. Соболев Є. Ю. Досвід організації та діяльності поліції провідних країн Європи. Форум права. 2010. № 2. С. 461–466.
5. Федеральна поліція Німеччини. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 29.09.2019).

Рекомендує до другу науковий керівник доцент М. М. Новікова

УДК 342.6

Вакуленко В.В.

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ У РЕЗУЛЬТАТІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОНТРОЛЬНИХ ОРГАНІВ

У статті розглянуто особливості адміністративних проваджень за участю органів державної влади основні проблеми, які виникають під час здійснення заходів контролю, як з боку контролюючих органів, так і громадян.

Ключові слова: адміністративне провадження, контроль, орган державної влади.

The article deals with the peculiarities of administrative proceedings with the participation of public authorities, emphasizes the main problems that arise during the implementation of control measures, both from control bodies and citizens.

Key words: administrative proceedings, control, public authority.

Адміністративні провадження є частиною адміністративного процесу. Кількість та перелік таких проваджень у юридичній літературі різними авторами подається по-різному. Багато з них контрольні провадження (або контрольні процедури, як їх ще називають) окремо не вирізняють, хоча не заперечується наявність у них елементів адміністративного процесу у вигляді обов'язкової наявності суб'єкта владних повноважень (органів державної виконавчої влади, їх посадових осіб або структурних підрозділів таких органів, наділених спеціальними контрольними повноваженнями), відповідних владних контрольних-наглядних повноважень, імперативних методів взаємовідносин, нормативної бази, стадій та юридичного оформлення дій [1].

У чинному адміністративному законодавстві саме процедурна частина є найменш розвинутою. Контрольні провадження не слід розглядати лише як сукупність дій по встановленню порушень на об'єкті контролю та застосуванню до них юридичних санкцій.

Суттєву їх частину складають заходи організаційного характеру (тобто допоміжні), до яких можна віднести дії контролерів по корегуванню власної поведінки відповідно до ситуації, що виникає під час здійснення ними контрольних повноважень.

Процесуальний порядок збирання, дослідження та оцінки необхідної інформації потрібний там, як вірно зазначає Є. В. Додін, де це пов'язано зі «вступом» до сфери прав та інтересів громадян і організацій, які охороняються законом, з забезпеченням визнання суспільством правильності прийнятого акта [2, с. 68-70].

На практиці ретельна регламентація процедур контролю, додає О. Ф. Андрійко, має не менш істотне значення, ніж будь-які інші управлінські процедури, хоча вони і вимагають більшої оперативності, визначення доцільності та свободи вибору керівників. Контролюючу сторону визначені процедури дисциплінують, підвищують організованість і дієвість її роботи. Для сторони, яку контролюють, правове забезпечення цих процедур позбавляє від свавілля в діях контролюючих органів, до того ж дозволяє уникнути дестабілізуючого фактора контролю у їх поточній роботі, бо вони вже морально підготувалися до цих процедур, врегульованість яких за допомогою норм права дозволяє уникнути непередбачуваних дій контролюючих, котрі можливі за відсутності існування відповідних правових норм [3].

Правове забезпечення контрольних проваджень має відповідати таким основним принципам, як законність, гласність, неупередженість, систематичність та ін.

Традиційно адміністративні провадження розглядаються як частина адміністративного процесу, що співвідносяться з ним як категорія особливого з загальним. На нашу думку, адміністративні провадження наповнюють собою структурно неоднорідний адміністративний процес та водночас є дещо автономним.

О. М. Бандурка та М. М. Тищенко у своєму підручнику «Адміністративний процес» називають близько трьох десятків видів проваджень. Розглядаючи особливості деяких з них, вони наголошують на наявності «проваджень по екологічних, земельних, податкових та інших адміністративних справах». Тобто вони не ставлять на зазначених провадженнях крапку і, таким чином, натякають, що перелік не є вичерпним. Такий підхід вважаємо найбільш доцільним у зв'язку із низкою особливостей різних сфер діяльності. Так, адміністративні провадження та їх різновиди навряд чи можна перелічити взагалі. Не лише через різноплановість та різноспрямованість управлінської діяльності, а і за тих підстав, що значна кількість з них також не є монолітними. Часто вони самі складаються з деталізуючих їх проваджень (або підпроваджень). Наприклад, провадження по справах про адміністративні правопорушення містять такі провадження, як: провадження про накладення адміністративного стягнення у вигляді попередження; про накладення адміністративного стягнення у вигляді штрафу (яке, у свою чергу, складається з провадження по стягненню штрафу на місці правопорушення та провадження по стягненню штрафу у «звичайному порядку»); про закриття адміністративного провадження; накладення адміністративного стягнення у вигляді оплатного вилучення тощо. Провадження по зверненнях громадян складається з проваджень: по розгляду пропозицій; по розгляду заяв; по розгляду скарг. Дисциплінарне провадження деталізується за видами процедур накладення різних стягнень; податкове – за способом стягнення податку (відповідно до об'єкта оподаткування та ряду інших рис) тощо [4, с. 120-134].

До специфічних рис адміністративних проваджень (у тому числі і контрольного) можна віднести і те, що усі вони мають різну нормативну базу. Іноді вона представлена навіть частиною іншої галузі права (наприклад, трудового – для дисциплінарного провадження, фінансового – для податкового провадження, екологічного – для провадження по реалізації права на природокористування та ін.). У той же час, не зважаючи на особливості, які має кожний з видів адміністративних проваджень, усім їм притаманні загальні риси. До них ми відносимо наявність:

- певного ступеня врегульованості адміністративно-процесуальними нормами;

- обов'язкової сторони у провадженні – суб'єкта владних повноважень (органу державної виконавчої влади або його окремого підрозділу, його посадової особи), наділеного державно-владними повноваженнями в адміністративних правовідносинах;
- стадій (послідовності процесуальних дій);
- певної спрямованості – вирішення конкретних справ у сфері державного управління.
- загальних правил оскарження або опротестування [5, с. 67-70].

Контрольні провадження є досить різноманітними як за напрямками, так і за формами, методами здійснення, нормативною базою. Неоднорідними вони є і за тих підстав, що здійснюються значною кількістю органів з суттєво відмінними повноваженнями.

Контрольні провадження є сукупністю послідовних, організаційно пов'язаних і нормативно закріплених юридично значущих дій, які мають на меті надати змогу компетентним органам та їх посадовим особам на практиці реалізувати свої контрольно-наглядові повноваження.

До складових елементів контрольних проваджень віднесемо: 1) суб'єкти контролю; 2) об'єкти контролю; 3) нормативну базу контролю; 4) юридичні факти (або підстави порушення контрольних проваджень); 5) безпосередні контрольно-наглядові правовідносини.

З зазначеними елементами тісно пов'язані стадії контрольних проваджень, під якими мається на увазі ряд організаційно пов'язаних між собою послідовних дій по встановленню відповідного факту (характерних ознак того або іншого правовідношення).

Аналіз чинного законодавства з повноважень контрольно-наглядових органів дозволяє нам вирізнити такі основні стадії контрольних проваджень: 1) порушення контрольно-наглядового провадження (підставами тут є будь-яка достовірна інформація про недоліки на об'єкті контролю або поточні плани роботи суб'єкта контролю); 2) безпосереднє вивчення повноважними особами контрольно-наглядового органу стану справ на підконтрольному об'єкті (шляхом порівняння з нормативними вимогами); 3) документальне оформлення результатів контролю; 4) застосування (за наявності підстав) заходів адміністративного примусу до правопорушників.

Нові економічні правовідносини, які зараз формуються в державі, вимагають нових підходів до здійснення контролю. Змінюється законодавство про контроль, ліквідуються деякі контролюючі органи, утворюються нові структури, посилюється роль інших структур (митної служби, податкових органів та ін.). Зрозуміло, змінюються і контрольні провадження. На нашу думку, зараз вони мають тенденцію до невиправданого ускладнення. Значна кількість надмірної та нічим не виправданої регламентації діяльності підконтрольних структур (насамперед господарюючих), недостатня визначеність контрольних повноважень суб'єктів контролю поволі створює неправове поле, призводить до помилок або відвертих зловживань з боку контролерів, перевага кількісних показників над якісними.

Значною проблемою вдосконалення контрольного провадження зараз виступають перешкоди контролерам у їх діяльності з боку підконтрольних структур. Приховування відповідних документів або відверте недопущення на об'єкт контролю сприяє «розтягуванню» контрольного провадження у часі, його подорожчання, надає змогу приховати сліди порушень. Зрозуміло, що все це істотно відбивається на якості контролю. На нашу думку, всі державні контролюючі структури у таких випадках повинні мати право зупиняти своїм актом правовідносини, такий акт має бути обов'язковим до виконання та у разі недодержання його вимог необхідно запровадити дієві механізми з його реалізації. У ряді випадків, з метою практичного забезпечення реалізації своїх контрольних повноважень, їм слід надати право звертатися за допомогою до силових структур. Для силових структур таке звернення повинно бути актом обов'язкового виконання, що також слід закріпити у відповідному законі.

Проведене дослідження надає змогу стверджувати: подальше удосконалення механізму контролю зробить його більш гнучким, оперативним, дозволить чіткіше бачити предмет контролю та способи його здійснення. Водночас це сприятиме послабленню напруженості між об'єктом та суб'єктом контролю, істотно зменшить поле для зловживань з боку контролерів. У цілому посиляться і керованість контрольно-наглядовими органами з боку держави, процес контролю за діяльністю самих контролюючих органів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шемшученко Ю.С., Авер'янов В.Б. Людина і реформування адміністративного права. 2000. № 53. С. 23-26.
2. Додин Е. В. Доказывание и доказательства в правоприменительной деятельности органов государственного управления. Одесса: НПФ Астропринт, 2015. 192 с.
3. Андрійко О. Правове забезпечення процедур державного контролю у сфері виконавчої влади. Збірник. Наукових праць УАДУ при Президентіві України. 2014. Випуск 2. Частина 2. С. 298.
4. Административный процесс: Учебник для высших учебных заведений / По ред. А.М. Бандурка К. : 2011. 342 с.
5. Административне право: Навч. посіб / За ред. проф. Г. А. Туманова. М. : 2015. – 167 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.І. Захарова

УДК 316.33

Вахтель О.Л.

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ПРОЯВІВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Стаття розкриває основні поняття та ознаки насильства в сім'ї. Охарактеризовано основні типології насильства в сім'ї.

Ключові слова: насильство, насильство в сім'ї, прояви насильства в сім'ї, типологія.

The article describes the basic concepts and features of domestic violence. The main typologies of domestic violence are described.

Key words: violence, domestic violence, typology.

Міжнародні стандарти захисту прав людини, такі як Загальна декларація прав людини (1948 р.), Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (2011 р.) передбачають належне поведіння стосовно жінок та дітей та вимагають від держав-учасниць дій щодо запобігання домашньому насильству.

До списку дій, що можуть кваліфікуватися як насильницькі, О.В. Бойко відносить: «...бійку, знущання, приниження, безпідставне покарання, ігнорування, економічний тиск, примус до шлюбу, сексуальні домагання, примус до проституції, згвалтування, образу, моральний і психологічний тиск, безпідставне звинувачення у чомусь, формування почуття провини, насильницьке обмеження прав і свобод членів сім'ї, насильство на національному і релігійному ґрунті» [1, с. 175].

На сьогоднішній день існує як законодавче, так і доктринальне формулювання поняття насильства в сім'ї. Зокрема, насильство в сім'ї визначається як форма деструктивної взаємодії в сім'ї, що відбиває її загальне неблагополуччя і порушення в ціннісно-нормативній сфері індивідів [2, с. 311].

Законодавче поняття насильства в сім'ї закріплене у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 року, домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [3].

Проте, у даному визначенні не враховуються, по-перше, конфліктний характер переважної більшості насильницьких інтеракцій, по-друге, – особливості здійснення насильних дій «агресором», по-третє – ознаку мотивації (насильство як самоціль, насильство як засіб досягнень інших цілей, не пов'язаних з нанесенням шкоди «жертві»), по четверте – особливості віктимної поведінки. Всі ці елементи напрацьовані науковими розвідками і створюють коло ознак, які характеризують домашнє насильство: наявність мотиву насильницької дії; насильство носить характер конфліктної взаємодії; наявність об'єктивної і/ або суб'єктивної ідентифікації дій як таких, що носять насильницький характер; здійснення дій примусового характеру; заподіяння шкоди; наявність родинних стосунків між агентами насильства [1, с. 178; 4, с. 204].

Важливу роль у формуванні уявлення про зміст та природу домашнього насильства, пояснення його механізмів, займає типологізація його форм. Так, з урахуванням прямого або інструментального характеру домашнього насильства, ученими вирізняються такі його типи: 1) імпульсивне насильство як безпосередня реакція на ситуацію, обумовлену емоційною нестриманістю; 2) інструментальне насильство, що використовується як засіб досягнення злочинної мети; 3) «змушене» насильство як результат не підкорення вимогам певного суб'єкта; 4) насильство як результат індивідуальної або групової солідарності, що реалізує прагнення зберегти або підвищити свій престиж у групі; 5) «насильство заради насильства», де воно є не засобом досягнення цілі, а самоцільлю; 6) «агресивний драйв», викликаний певною перешкодою до цілеспрямованої діяльності суб'єкта або деструкцією його самооцінки; 7) насильство, пов'язане з емоційною напругою, спровокованою комплексом чинників, які здійснюють на суб'єкта шкідливий вплив [5, с. 9-10].

Однак, найбільш поширеною є типологізація домашнього насильства, що закріплена у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в залежності від характеру впливу на об'єкт насильства: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне [3]. Розглянемо їх більш докладно.

Фізичне насильство визначається законом як форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру (ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») [3].

Психологічне насильство – це насильство, пов'язане з дією одного з членів сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом вербальних образ або погроз, залякування, котрими свідомо заподіюється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе і яке може заподіяти або заподіяло шкоду психічному здоров'ю. На думку О.В. Бойко, спектр психологічного насильства включає: а) психологічний вплив (погрози, приниження, образи тощо); б) психологічні ефекти (тривожність, депресія, агресивність; в) психологічні взаємодії (домінантність, непередбачуваність, непослідовність, неадекватність тощо) [1, с. 176].

Сексуальне насильство представляє будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а

також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності (п. 15 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») [3].

У свою чергу, економічне насильство представляє собою форму домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру [3].

Таким чином, типологія проявів домашнього насильства дає можливість суб'єкту попередження домашнього насильства вірно його виявити, класифікувати та задокументувати з метою притягнення винної особи до юридичної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко О.В. Насильство в сім'ї: соціологічний аналіз явища. Дис. ... на здобуття ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2003. 211 с.
2. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. К.: ДЦССМ, 2012. 536 с.
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14> (дата звернення 23.09.2019 р.).
4. Степаненко О. В. Систематичність як ознака домашнього насильства. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 204-206.
5. Христова Г. Освітній курс «Розгляд судами справ, пов'язаних з насильством в сім'ї». Методичний посібник/Автор і упорядник Г.Христова. К.: ТОВ «Компанія «ВАІТЕ», 2011. 86 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент М.В. Проценко

УДК 343.2.7

Вільк І.В.

ДОКУМЕНТИ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПРИ ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНІВ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню видів документів, які використовуються при вчиненні злочинів у господарській діяльності та їх особливостей.

Ключові слова: документи, господарська діяльність, електронний документ.

The article is devoted to the study of the types of documents used in committing crimes in economic activity and their particularities.

Key words: documents, business activity, electronic document.

Документи є невід'ємним елементом господарської діяльності. Злочинні технології збагачення в сфері економіки в більшості випадків маскується під нормальну, законну діяльність, тому підробка та використання неправдивих документів нерідко має місце при скоєнні економічних злочинів у цій сфері.

Проблемам видів документів, які використовуються при вчиненні злочинів у господарюванні приділено чимало уваги таких вчених як: О.І. Алексєєв, М.І. Бажанов,

О.В. Баулін, С.В. Бородін, Т.В. Варфоломеєва, Г.П. Власова, В.В. Голіна, Ю.М. Грошевий та інші.

Аналіз документів, що використовуються у господарській діяльності дозволяє виділити наступні їх ознаки:

1. вони мають встановлену законом або підзаконними актами юридичну форму;
2. за формою носія інформації вони бувають паперовими, електронними та пластиковими.
3. вони складаються з метою підтвердження права здійснювати певну діяльність, управління господарськими операціями та здійснення контролю за господарською діяльністю;
4. авторами таких документів є особи, які мають повноваження щодо їх складання та затвердження згідно з законодавством або з внутрішніми правилами суб'єктів господарювання.

Аналіз економічних злочинів дозволяє виділити категорії документів, які найчастіше підроблюються та використовуються в якості засобів вчинення злочинів. Основою для класифікації документів у цьому аспекті є: функціональне призначення документа; форма носія інформації документа; якісні ознаки документа [1, с. 100].

За функціональним призначенням документи, що використовуються при вчиненні злочинів у сфері економіки, доцільно розділити на такі категорії: а) документи, що визначають правове становище суб'єкта підприємництва; б) договірні та супутні їм документи; в) документи обліку та звітності; г) документи, що посвідчують особу. Слід зауважити, що така класифікація документів за функціональним призначенням є умовною. Деякі документи можуть виконувати декілька функцій одночасно. Так, договір може бути супровідним документом при переказі грошей, за певних умов відбивати рух товарно-матеріальних цінностей, з точки зору бухгалтерського обліку, є первинним документом та таке інше.

1. Документи, які визначають правове становище суб'єкта підприємництва. Документи даної категорії є підставою для створення суб'єкта підприємництва, фактично підтверджують його право на здійснення господарської діяльності в цілому та окремих її різновидів, визначають його правовий статус та організаційну структуру. Розділити такі документи можна на три групи: установчі, реєстраційні та дозвільні.

До установчих документів належать установчий акт, статут, засновницький договір або протокол установчих зборів, положення юридичної особи, рішення засновників чи уповноваженого ними органу про створення юридичної особи, документ, що підтверджує внесення засновником (засновниками) вкладу (вкладів) до статутного фонду (статутного або складеного капіталу) юридичної особи, звіт про проведення підписки на акції, засвідчений Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку України. Крім цього до категорії установчих, на наш погляд, доцільно віднести документи, які подаються державному реєстратору для здійснення державної реєстрації суб'єкта підприємництва, а саме: реєстраційна картка (документ встановленого зразка, який підтверджує волевиявлення особи щодо внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру); заява встановленого зразка про резервування найменування юридичної особи; копія рішення органів Антимонопольного комітету України або Кабінету Міністрів України про надання дозволу на узгоджені дії або на концентрацію суб'єктів господарювання; документ про підтвердження реєстрації іноземної особи в країні, її місцезнаходження, зокрема витяг із торговельного, банківського або судового реєстру; копія квитанції, виданої банком, або копія платіжного доручення з відміткою банку, що підтверджують внесення реєстраційного збору чи плати за проведення резервування найменування юридичної особи [3].

2. Договори та супутні їм документи. Договори є найбільш розповсюдженою категорією документів, оскільки господарська діяльність відбувається у формі різноманітних цивільно-правових правочинів. В цивільному праві договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. З точки зору практичної, договір – це юридичний документ, в якому зафіксовані дані про його сторони, включаючи їх назву, юридичну адресу, імена уповноважених осіб, про взаємні права та

обов'язки сторін щодо виконання правочину у формі певних господарських операцій, порядок та строки виконання зобов'язань. Зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства, до яких відносяться час, місце виконання зобов'язань, порядок та форма розрахунків тощо.

Таким чином, договір може бути оформлений як шляхом складання окремого документа, підписаного сторонами, або прийняттям замовлення до виконання, так і шляхом обміну листами, телеграмами, телефонограмами, повідомленнями електронної пошти, підписаними стороною, яка їх посилає, а також обміном рахунків-фактур, рахунків [2].

3. Документи обліку та звіту. Контроль господарської діяльності підприємства здійснюється у формі бухгалтерського та внутрішньогосподарського (управлінського) обліку. Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» бухгалтерський облік – це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень. До документів бухгалтерського обліку відносяться первинні та зведені документи. Первинний документ – документ, який містить відомості про господарську операцію та підтверджує її здійснення. Він створюється у зв'язку і на підставі договірних зобов'язань. Фактично до первинних документів обліку і звітності відносяться договірні та супутні їм документи, а також розрахункові документи. Зведені облікові документи, до яких відносяться облікові реєстри, бухгалтерські звіти і баланси, «зведені документи, податкові звіти і баланси складаються для контролю та впорядкування оброблення даних на підставі первинних документів.

4. Документи, які посвідчують особу. В Україні до цієї категорії документів відноситься паспорт громадянина України, для громадян інших країн паспорт громадянина відповідної країни, посвідка на проживання особи без громадянства та інші, визначені законодавством, документи. Згідно з п.1 Положення «Про паспорт громадянина України», затвердженого Постановою Верховної Ради України від 02.09.93 р. паспорт громадянина України є документом, який засвідчує особу власника та підтверджує громадянство України. Паспорт дійсний для укладання цивільно-правових правочинів, здійснення банківських операцій, оформлення доручень іншим особам для представництва третьою особою лише на території України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України [4].

На підставі аналізу названих нормативних актів можна виділити такі основні риси електронного документа: 1) електронний документ – це офіційний документ, застосування якого визначено відповідними нормативними актами України; 2) інформація в електронному документі надана у формі електронних даних; 3) він повинен мати обов'язкові, передбачені нормативними актами реквізити; 4) невід'ємним і обов'язковим реквізитом електронного документа є електронний підпис; 5) цей документ має бути придатним для переведення у паперову або іншу візуальну форму, тобто бути доступним для сприймання і оцінки будь-якою особою, в т.ч. і без застосування спеціальних технічних засобів; 6) цей документ дозволяє за певних умов ідентифікувати особу, яка його підписала; 7) оформлений належним чином і передбачений відповідними нормативними актами електронний документ, має однакову юридичну силу з паперовим документом аналогічного призначення; 8) оригіналом електронного документа є примірник, підписаний електронним цифровим підписом. Оригінал електронного документа і його паперова копія, завірена у встановленому порядку, мають однакову юридичну силу.

Отже, за функціональним призначенням документи, що використовуються при вчиненні злочинів у сфері економіки, доцільно розділити на такі категорії: а) документи, що визначають правове становище суб'єкта підприємництва; б) договірні та супутні їм документи; в) документи обліку та звітності; г) документи, що посвідчують особу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волженкин Б.В. Экономические преступления: общая характеристика. С.-Пб.: Изд. «Юрид. центр Пресс», 2012. С. 70-118.
2. Корж В.П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: Монография. Харьков: Изд-во Нац. Ун-та внутр. дел, 2012.
3. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков: Консум, 1999.
4. Тацій В. Боротьба зі злочинністю у сфері економічних відносин як вирішальний напрямок діяльності правоохоронних органів// Вісник прокуратури, 2002. № 1(13).

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.С. Сотула

УДК 930.85(477.72):903'15 «638/639»

Влялько-Власенко Ю. В.

РАННІ КОВІЧНИКИ НА ХЕРСОНЩИНІ

У статті розглядається історія ранніх кочівників у нашому краї, передусім перших тюркомовних, котра наклала суттєвий відбиток на всю середньовічну і нову історію Херсонщини.

Ключові слова: кочівники, середньовіччя, нова історія, тюркомовні народи, Херсонщина, гуни, протоболгари.

The article deals with the history of the early nomads in our country, the first primarily Turkic speakers, who made a significant impact on the entire medieval and new history of the Kherson region.

Key words: nomads, middle ages, new history, turkic-speaking peoples, Kherson region, huns, protobulgarians.

Постановка проблеми. Достатньо сказати, що тюрки проіснували у нашому краї до середини ХІХ ст., а їх мова, господарство, матеріальна і духовна культура не лише складають самі по собі значний науковий і суспільно-політичний інтерес, але й зіграли важливу роль у формуванні антропологічних, матеріальних і духовних рис українського народу. До ранньосередньовічних кочовиків ІV-ІХ ст. відносять гунів, аварів, болгар (булгар), хазар, угорців. У статті розкрити історію всіх цих народів важко. Тому мова піде про перших із названих народів, які «відкрили» середньовіччя на Херсонщині – гунів і протоболгар. У літературі в різній мірі висвітлено основні аспекти перебування гунів і протоболгар на Херсонщині. Водночас чимало аспектів – етнічна атрибуція археологічних пам'яток, локалізація Великої Болгарії, склад конфедерацій гунських і протоболгарських племен тощо – залишаються дискусійними. Відсутнє монографічне дослідження історії кочівників раннього середньовіччя. Слід зазначити, що переважна частина узагальнюючих праць побудована на значному археологічному матеріалі. Останнім часом археологи пишуть узагальнюючі історичні праці, спираючись на комплексне використання накопичених речових джерел. Деякі узагальнюючі праці не втратили своєї наукової цінності до сьогодні. Варто відмовитись від чорно-білого сприйняття радянського узагальнення археологічного матеріалу, оскільки тоді відбувалося накопичення фактажу, виходили ґрунтовні праці, робилися плідні висновки і навіть замасковані відступи від марксистської догматики. Останнім часом археологи пишуть узагальнюючі історичні праці, спираючись на комплексне використання накопичених речових джерел. На сьогоднішній день історія ранніх кочівників на Херсонщині залишається дуже актуальною.

Метою роботи є комплексна реконструкція історії гунів і протоболгар у нашому краї.

Історіографія. Серед останніх напрацювань дане питання висвітлювали О. Галенко, С. Плетньова, О. Пріцак, М. Єльніков, В. Мурзін, О. Комар, І. Ратнер, Л. Костюк, С. Водотика, Є. Синиця, О. Бубенок, Я. Пилипчук, О. Тортіка, М. Артомонов, А. Марцелліна, Йордан, П. Кесарійський.

Виклад основного матеріалу. У другій половині IV ст. наш край пережив нашествя гунів, що інколи виділяють в цілу епоху. Воно було другим після нашествия готів етапом Великого переселення народів у Східній Європі. Деякі дослідники небезпідставно вважають, що саме нашествя гунів слід назвати Великим тому, що воно викликало грандіозне переселення народів, привело у рух весь варварський світ і врешті-решт обумовило падіння Західної Римської імперії. Гунське нашествя поклато край 1000-літньому пануванню в Північному Причорномор'ї іракомовних кочовиків. Їх місце зайняли передусім тюркомовні кочові народи, першими з яких стали гуни.

Навала гунів була проявом політичної нестабільності в Євразійському степу через падіння кочової імперії Сюнну (Хунну) та політичний розпад Китаю. Внаслідок кочовики на північних кордонах Китаю були позбавлені його ресурсів і в пошуках нових пасовищ мігрували на захід. Походження власне гунів наразі залишається остаточно не з'ясованим.

Отже, гунська орда розкинулась від Волги до Дунаю. На першому етапі своєї європейської історії (370-378 рр.) гуни закріпилися в Причорноморських степах, зміцнили свою владу Тут завершилось складання гунського політичного об'єднання, що проіснувало в Північному Причорномор'ї до 445 р. Це привело до певної стабілізації соціально-економічної і політичної ситуації в українських степах. Водночас нашествя гунів спустошило Нижнє Подніпров'я.

У часи правління Аттіли (р. н. невідомий – 453 р.) гуни розпочали завоювання Західної Європи, що привело до загибелі самого вождя і гунської держави. Наприкінці V ст. гуни остаточно зникають із письмових джерел, залишившись символом жорстокості та руйнування.

Гунську епоху в Європі поділяють на чотири періоди:

370-378 рр. – завоювання гунами східноєвропейських степів;

378-420 рр. – створення ними політичного об'єднання в Північному Причорномор'ї;

420-453 рр. – переміщення центру об'єднання й основної території кочування в Паннонію (історична область, що охоплює захід Угорщини, північ Хорватії, схід Австрії);

Друга половина V ст. – розпад гунської орди, переміщення гунів через Північне Причорномор'я на Схід.

Слід сказати, що згідно з домінуючою точкою зору гуни як етнос з'явилися у II – IV ст. в процесі змішування тюрок-хунну і давньоугорських племен Приуралля та Поволжя. У часи свого розквіту гунський союз включав роксоланів, аланів, герулів, остготів, гепідів. Серед власне гунів найзначнішим племенем або союзом племен були акацири, яких вчені найчастіше розміщують у північно-причорноморських степах.

Після розпаду у V-VI ст. гунського об'єднання тюрські племена – акацири, савіри, санагури, гунугундури (хунугури) поступово об'єднуються під загальною назвою – болгари. Вони стали одним із ранніх тюрських етносів, що з'явились в Південній Україні. У звичайного читача болгари асоціюються з сучасними слов'янами – болгарами, титульною нацією Республіки Болгарія. Однак цю назву тамтешні слов'яни отримали від кочівників-тюрків болгар, які підкорили частину слов'ян і заснували Перше Болгарське царство. У його межах відбулось розчинення тюрків у слов'янській більшості. Візантіїці зафіксували етнонім кочівників доволі точно: друга буква передає середній голосний між «о» та «у». Для уникнення плутанини тюрк-кочівників у літературі називають болгарами, протоболгарами, праболгарами чи ранніми болгарами.

Найперші згадки про болгар стосуються початку V ст., коли вони у складі гунського об'єднання приймали участь у європейських походах. У деяких історичних хроніках є згадки про те, що болгарські племена з'явились у Східній Європі, зокрема на Північному Кавказі, задовго до гунської навали – ці згадки датуються 149-127 рр. до н. е., 230 р. н. е. Існує версія,

що процес етногенезу болгар (булгар) відбувся у II-IV ст. у Центральній Азії. До складу огурських племен входили оногури, сарагури, утригури і кутригури. У V ст. вони під тиском сабірів переселилися до Надазов'я, причому кутригури та утригури у 469-498 рр. заселили Надчорноморські степи, причому до складу болгар-огурів увійшли деякі племена гунського союзу, савіри теж спочатку були огурами, а деякі племена (барсіли, есегель) внаслідок взаємодії з болгарами перейшли на огурські (болгарські) мови. Огурами, очевидно, були також племена забендер, тарніах і контзасір. Отже, протягом другої половини V ст. рештки гунів були асимільовані болгарами. В останні часи набуває поширення версія про те, що етногенез болгар варто починати з V ст., а не з гунських часів.

Взагалі про болгарські племена кутригурів і утригурів відомо вкрай мало попри те, що вони зіграли значну роль в історії Північного Причорномор'я VI ст. Так, вони з'явилися у Східній Європі після 454 р., причому дату їх появи згідно візантійських джерел частина дослідників відносить до 479 р. У літературі зустрічаються повідомлення про те, що в VI ст. в степи Приазов'я і Північного Причорномор'я проникли під тиском аварів савіри-сабіри. Вони витіснили утригурів з Приазов'я і кутригурів з Північного Причорномор'я. Отже, час перебування кутригурів і утригурів в Північному Причорномор'ї обмежується 479-552 рр. Їх чисельність сягала 30-50 тис., тобто вони мали залишити археологічні пам'ятки. Дослідники нараховують близько 10 пам'яток кочівників кінця V – першої половини VI ст. в лісостепу і степу, розташованих у відносній близькості від Херсонщини. Та питання болгарських старожитностей наразі залишається дискусійним.

Отже, у IV – XVIII ст. степами Північного Причорномор'я володіли тюркомовні народи. У VI- VII ст. провідну роль в етнополітичній історії Південної України відіграли болгарські (булгарські, праболгарські) тюркомовні кочівники. Середньовіччя в нашому краї характеризується нестабільністю та низкою навал кочовиків, що приходили на зміну порівняно стабільним стосункам ранніх кочівників і античних полісів Північного Причорномор'я. Ці зміни об'єктивно підважували роль краю як регіону між цивілізаційного обміну. Херсонщина практично на тисячу років стала частиною степових імперій, але частиною периферійною. Цим можна пояснити надзвичайно малу кількість повідомлень письмових джерел про історію нашого краю доби середньовіччя.

Водночас варто сказати про спадщину кочових держав для Південної України. Йдеться про встановлення торгових шляхів з Центральної Азії до Європи і перетворення Північного Причорномор'я на транзитний осередок трансконтинентального шляху.

Гунська навала залишилась в історії одним з найяскравіших символів жорстокості, руйнування і масових вбивств. Тому радянська пропаганда любила порівнювати німецькі полчища з гунами. Проте, гунська навала передусім сколихнула увесь тодішній світ, поклавши край творенню нових народів, нових держав, нових соціально-культурних феноменів. В історії нашого краю вона поклала початок середньовічної епохи.

Прихід болгар у Надчорномор'є в другій половині V ст. збігся з поверненням сюди гунів, але болгари перемогли і встановили контроль над Південною Україною до Дунаю. Згодом було засноване Перше Болгарське царство, а також тюркська за назвою і слов'янська за культурою держава Болгарія.

Ця сторінка історії краю є невід'ємною частиною нашої історії, яку варто знати. Середньовіччя вплинуло та й досі впливає на наше життя. До того ж саме в цей час в Північному Причорномор'ї з'явилися давні слов'яни – праукраїнці, доля яких була пов'язана з кочовим світом на довгі століття. На цьому фронтірі кочового й осілого світів зароджується та еволюціонує світ козацтва, що органічно поєднав осіле, землеробське, начало з кочовим, скотарським, в антропології, господарстві, побуті, культурі, мові.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Оленковський М. П. Історія Херсонщини (з найдавніших епох по козацькі часи): Навчальний посібник / М. П. Оленковський. – Херсон: Айлант, 2010. – 112 с.

2. Бубенок О. Протоболгари і сармато-алани наприкінці V- VII ст. / О. Бубенок // Східний світ. – 2005. – № 4. – С. 5-19.
3. Водотика С. Г. Нарис історії Херсонщини. Давній час / С. Г. Водотика. – К.: Видавець О. Філюк, 2016. – 304 с.
4. Галенко О. Середньовічні держави українського примор'я / О. Галенко // Історія державної служби в Україні: В 5 т. – Т. 1. – К.: Ніка-Центр, 2009. – С. 143-173.
5. Залізник Л. Стародавня історія України / Л. Залізник. – К.: Темпора, 2012. – 542 с.
6. Комар О. В. Населення степів Північного Причорномор'я VI – початку VIII ст.: Автореф... дис. на здобуття наук. ступеня кандидата істор. наук: спец. 07.00.04 / НАН України. Інститут археології / О. В. Комар. – К., 2002. – 18 с.
7. Плетнева С. А. Кочевники южнорусских степей в эпоху средневековья (IV-XIII века): Учебн. пособие / С. А. Плетнева. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2003. – 248 с.
8. Херсонщина від найдавніших часів до сьогодення. Навчально-метод. посібник для вищих та загальноосвітніх закладів / Цибуленко Л. О., Водотика С. Г., Батенко Г. В. та ін. – Херсон: Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2017. – 416 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор С.Г. Водотика

УДК 94(477):321(092)

Волошина А. О.

РОЛЬ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В. ЛИПІНСЬКОГО У ФОРМУВАННІ ЙОГО НАУКОВО-ІСТОРИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ

У статті аналізується еволюція науково-історичних поглядів В. Липинського, що формувалися та трансформувалися під безпосереднім впливом його громадсько-політичної діяльності. Особлива увага приділяється зв'язку історичного та політичного мислення В. Липинського. Досліджуються чинники, що вплинули на формування державницького концептуального підходу науковця до історичного аналізу.

Ключові слова: громадсько-політична діяльність, державотворення, державницька науково-історична концепція.

The evolution of the scientific-historical concepts of W. Lypynskiy, which formatted and transformated under influence of his social-political activity is analyzed. There have been paid considerable attention to the historical and political meaning of W. Lypynskiy. The factors which influenced on the formation of scientists state conception direction to historical analysis is investigated.

Key words: social-political activity, state building, state scientific-historical conception.

Непересічний український мислитель, науковець–історик, громадський та державний діяч, автор оригінальних історичних, політологічних та соціологічних концепцій початку ХХ ст. В'ячеслав Казимирович Липинський тривалий час лишався маловідомим в Україні не лише широкому загалу, а й більшості вчених. Його праці довго перебували в «спецхранах», а тому глибоке дослідження його наукової спадщини розпочалося лише з кінця 80-х років минулого століття.

Громадсько–політичну діяльність В. Липинський розпочав ще в гімназійні роки, організувавши в польській гімназійній громаді український гурток. Сам Липинський стаж своєї політичної діяльності визначав із 1900 року й пізніше підкреслював, що від самого початку був самостійником [7, с. 119]. Такі політичні погляди В. Липинського вплинули і на початки формування науково-історичного світогляду молодого вченого. Адже перші праці В. Липинського-історика, написані польською мовою («Szlachta na Ukrainie. Udział jej w

zyciu narodu ukraińskiego na tle jego dziejów», 1909 р., «Z dziejów Ukrainy», 1912 р.), а також україномовні дослідження, друковані протягом 1908–1912 рр. у «Записках НТШ» та «Літературно–науковому віснику» вже виявляють перші паростки державницьких підходів до історичного аналізу.

Однак у цих роботах державні аспекти ще не мають концептуального характеру і не є визначальними в дослідженні історичного процесу. Про творення української держави йдеться принагідно, дослідник торкається лише окремих сторін цього процесу, в основному, тих, що дозволяють йому виразніше показати роль шляхти у Хмельниччині [6, с. 44-45].

Справжній перехід В.Липинського на державницькі методологічні засади слід пов'язувати із подіями світової війни та національно–визвольних змагань 1917–1920 рр. Великою мірою цей процес тісно переплітався із набуттям В. Липинським безпосереднього досвіду громадсько-політичної та державної діяльності в цей буремний період української історії.

Намагаючись обґрунтувати теоретичні питання державотворення, Липинський виходить із універсальної передумови, яка ототожнює поняття нації та держави. Історія, на його думку, не знає бездержавних націй та ненаціональних держав. Тому ідеалом держави для В. Липинського є держава національна. Однак у трактуванні національної держави існувала проблема: хто кого творить – держава націю чи, навпаки, нація державу. На думку В. Липинського відповідь однозначна: без держави немає нації, саме держава в націотворенні відіграє провідну роль. Народ же – це лише «етнографічна маса», яку треба організувати за допомогою держави.

Фактично тут проглядається наступна схема: провідна верства (еліта), має організувати за допомогою державних структур (практично насильницьким шляхом) «недисципліновану» й пасивну українську етнографічну масу. Звичайно, провідна верства повинна займати не просто керівне, а й привілейоване становище та мати узаконену монополію на державну владу. Всі ж інші верстви не повинні на це претендувати. На чолі держави має стояти монарх – своєрідний арбітр між станами.

Липинський бачив у суспільстві наявність трьох джерел влади: сила мілітарна – «войовники», економічна – «продуценти» (земле власники–поміщики і землевласники–селяни – так званій «хліборобський клас», власники підприємств і наймані робітники) та інтелектуальна – «інтелігенти».

Особливі державотворчі якості він приписує «войовникам–продуцентам», інтелігенція ж виконує допоміжну роль, важливу тим, що вона ідеологічно оформлює стихійні підсвідомі прямування в суспільстві. Отже, носіями українського визвольного руху, вважає дослідник, мають стати не тільки інтелігенти, але й організатори хліборобства, індустрії, армії, тобто ті суспільні сили, що завжди утворюють кістяк держави [1].

На думку В. Липинського історично еліту, як державотворчу силу, утворюють вихідці із чужих племен. Скажімо, в українському суспільстві носіями елітарної культури є аж ніяк не самі українці, а поляки. Поляки, асимілюючись з «українською народною масою», стимулюють процес відокремлення її в масі руських племен.

Своєрідним логічним завершенням вчення про еліту Липинський убачав в ідеї «надлюдини», людини-державного символу, котрий вивершував би собою природну ієрархію соціального світу і втілював у собі єдність нації і держави. Поза сумнівом, ідея гетьмана у Липинського є прямим утіленням його романтично-патріархальних переконань. Липинський уявляє державу як велике хліборобське господарство. Так само, як господарство, держава мусить мати господаря. Розуміючи всі недоліки монархій (Липинський пам'ятав беззаконня і свавілля царського самодержавства), вчений хотів бачити в Україні втілення ідеальної монархії – гетьманату.

У «Листах до братів–хліборобів» В. Липинський аналізує причини, які призвели до знищення української державності в формі УНР та гетьманщини. Особлива увага при цьому приділяється висвітленню ролі української інтелігенції в державотворчих та руйнівних процесах тієї доби, а насамперед – оцінці різних форм державного устрою, що

практикувались у тогочасній Україні. Він підкреслює: «Українська демократична інтелігенція, що творила головні кадри так званого свідомого українства в часах передвоєнних і належала до всяких так званих вільних російських професій, себе в ролі будівничих української держави абсолютно уявити не могла, і тому ідея своєї держави, збудованої якимись іншими українськими класами, була їй як не ворожа, то в найкращім разі абсолютно чужа. Натомість, хотіла вона використати виключно для себе одну роллю, до якої вона по природі своїй почувала себе здатною, – роллю посередників між російською державою й українськими народними масами, яких перші прояви національної свідомости вона намагалась у тій цілі всіма силами опанувати» [2, с. 456].

Після завершення періоду національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. остаточно формуються й методологічні підходи Липинського до аналізу історичного процесу, оскільки тепер учений намагався на прикладі трагічних сторінок української історії показати раціональні шляхи успішного державного будівництва. У завершеному вигляді ці підходи використані Липинським у його останній історичній праці «Україна на переломі 1657–1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті», яка з'явилася 1921 року [5, с. 50].

При цьому в передмові до монографії сам автор наголошує, що ширшу «історію України почав писати ще перед війною, але за схемою відмінною від прийнятої досі в українській історіографії» [3, с. 4-5]. Таким чином, Липинський сам підкреслював трансформацію методологічних підходів у своїх історичних дослідженнях після національно-визвольних змагань.

Дійсно, «Україна на переломі» суттєво відрізнялася від свого прообразу саме домінуючою увагою до проблем українського державотворення. В «Україні на переломі» вчений розглядає три основні проблеми: побудову української держави, роль еліти (аристократії) і роль видатної особи (зокрема, гетьмана Богдана Хмельницького) в історії України. При цьому Липинський використовує аналітично-концепційний метод дослідження, ґрунтуючи його на власній політологічній теорії.

Окрема увага у праці приділена розвитку Української козацької держави від автономістської її моделі до майже повної незалежності. По-новому інтерпретуючи питання про форми державного устрою за часів Хмельниччини й беручи до уваги монархічні й абсолютистські плани гетьмана, дослідник розвинув власну теорію гетьманату, що базувалася на династично-діничних засадах зі становою репрезентацією. На його думку, на тому етапі історичного розвитку найперспективнішою формою державного устрою України була гетьманська монархія, бо саме вона могла легітимізувати державну владу. Гетьманське правління послужило б своєрідним регулятором і виразником інтересів різних верств тогочасного українського суспільства.

Липинський проаналізував у своїй праці співвідношення між гетьманською владою і такими верствами, як козацтво, міщанство, духовенство, селянство, непокозачена шляхта і, як стверджує Я.Пеленський, «конструював модель нової української аристократії, або еліти, відводячи їй основну державотворчу роль» [8, с. 140]. Саме увага до цих питань у монографії Липинського свідчить про те, що вона ґрунтувалася на засадах справжньої державницької методологічної концепції, яка, нарешті, набула завершеного вигляду.

Безумовно слід мати на увазі, що в історіографічній концепції Липинського пореволюційного періоду певний час зберігалися й деякі елементи неоромантичних підходів до аналізу історичного процесу, що, зокрема, знайшло своє відображення у творенні ним міфу щодо особистості гетьмана Б. Хмельницького.

Відомо, що В. Липинський не збирався обмежуватися монографією «Україна на переломі». В його планах, так і нереалізованих, передбачалося видання чотирьох томів «Історичних студій та монографій». Це видання повинно було охоплювати значно ширший хронологічний період, ніж суто Хмельниччина. Праця «Україна на переломі» мала бути лише його третім томом. Липинський мав і інші наукові плани. Особливий інтерес викликає те, що вони мали саме концептуальне спрямування. Зокрема, він брався на замовлення

урядовців ЗУНР написати «з державницької точки зору» синтетичну працю з історії України [4, с. 177]. Однак праця так і не вийшла.

Отже, В. Липинського по праву слід вважати провідним ідеологом та теоретиком новітнього історіографічного напрямку, своєрідним символом державництва щодо інтерпретації української історії. Ідейною основою історичної доктрини В. Липинського є його політологічні та історіософські погляди, генеза яких відбувалася великою мірою під впливом його власного досвіду громадсько-політичної діяльності, особливо у період національно-визвольних змагань 1917 – 1920 рр., та безпосередньо відбилася на процесі еволюції методологічних підходів дослідника до історичного аналізу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Атаманюк З.М. Погляди В. Липинського на роль релігії і церкви у національному державотворенні [Електронний ресурс] – Режим доступу: // http://www.iai.donetsk.ua/u/iai/conf/2_2005/articles/stat42.html.
2. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – Нью-Йорк: Булава, 1954. – 470 с.
3. Липинський В. Україна на переломі 1657–1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті. – У вид.: Липинський В. Твори. Історична секція. – Т. 3. – Філадельфія, 1991. – 632 с.
4. Лисяк-Рудницький І. Назарук і Липинський: історія їхньої дружби та конфлікту – У кн.: Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2-х тт. – Т. 2. – К., 1999. – 567 с.
5. Масненко В.В. Історичні концепції М. Грушевського та В. Липинського. Методологічний і суспільно-політичний виміри української історичної думки 1920 – х років. – Київ, Черкаси: Брама– ІСУЕП, 2000. – 284 с.
6. Масненко В. Роль В. Липинського у становленні державницького напрямку української історіографії // Молода нація: Альманах. – 2002. – № 2. – С. 38 – 53.
7. Осташко Т. Суспільно-політична діяльність Вячеслава Липинського на тлі його листування / У кн. В.Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т. 1. (А–Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 119–152.
8. Пеленський Я. В. Липинський – засновник державної школи в укр. історіографії // УІЖ. – 1992. – № 2. – С.139 – 141.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л. О. Цибуленко

УДК 347.56

Ворфоломеева І.О.

СИСТЕМА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

У статті досліджуються окремі аспекти забезпечення громадської безпеки Національною поліцією. Розкрито повноваження поліції, система та зміст поліцейських заходів, їх значення й місце в механізмі забезпечення громадської безпеки.

Ключові слова: громадська безпека, публічна безпека, Національна поліція, поліцейські заходи.

The article is devoted to specific aspects of public security of the national police. Analyzes the powers of the police system and the contents of the police action, their importance and place a mechanism to ensure public safety.

Key words: public safety, public security, national police, police measures.

Конституцією України визначається, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3) [1]. Громадянська безпека є складовою національної безпеки, а тому питання її забезпечення завжди знаходяться в центрі уваги суспільства та науковців.

Відповідно до ст. 2 Закону «Про Національну поліцію» завданнями поліції є: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидія злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [2].

Одними із засобів реалізації поліцією своїх повноважень у сфері забезпечення громадської безпеки є поліцейські заходи (розділ V ЗУ «Про Національну поліцію») [2]. Поліцейськими заходами є дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень.

Метою застосування поліцейських заходів є забезпечення виконання поліцією своїх повноважень. Поділяються поліцейські заходи на превентивні та примусові. Перші забезпечують попереджувальну, профілактичну діяльність поліції:

1. перевірка документів особи;
2. опитування особи;
3. поверхнева перевірка і огляд;
4. зупинення транспортного засобу;
5. вимога залишити місце й обмеження доступу до визначеної території;
6. обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю;
7. проникнення до житла чи іншого володіння особи; перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ;
8. застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
9. перевірка дотримання обмежень, установлених стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб;
10. поліцейське піклування [2].

До заходів примусу належить застосування фізичної сили, спеціальних засобів, вогнепальної зброї.

У Законі визначені підстави та умови застосування поліцейських засобів, а також указані принципи, до яких належать законність, необхідність, пропорційність, ефективність, що обумовлює правомірність, еквівалентність і обґрунтованість їх застосування в механізмі забезпечення громадської безпеки підрозділами Національної поліції.

Водночас певні норми потребують уточнення або офіційного роз'яснення. Зокрема, у ч. 2 ст. 37 Закону визначається порядок обмеження пересування особи чи транспортного засобу або фактичного володіння річчю. Якщо обмеження володіння річчю здійснюється шляхом її вилучення (відповідно до ст. 260, 265 КУпАП) [3], то не зовсім зрозуміло, яким чином може бути обмежено перенесення або перевезення речі, який порядок вчинення цих дій. Так само чітко не визначено, яким чином обмежується пересування транспортного засобу, з урахуванням того, що на теперішній час пристрої для блокування відсутні. Указані прогалини в законодавстві можуть суттєво вплинути на реальну можливість застосування таких заходів.

Законом передбачено функціонування в складі поліції:

- кримінальної поліції;
- патрульної поліції, органів досудового розслідування;
- поліції охорони;
- спеціальної поліції;
- поліції особливого призначення [2].

Закон визначає повноваження, завдання всієї Національної поліції. Разом з тим, чіткий розподіл функцій між органами й підрозділами поліції відіграє важливу роль у формуванні принципів їх роботи та взаємодії в забезпеченні громадської безпеки. Нагальним є більш детальне визначення функцій і повноважень кожного з органів і підрозділів, що входять до системи Національної поліції. Задля цього, на нашу думку, мають бути прийняті відповідні закони.

Необхідне також забезпечення збалансованості між нормативно-правовими актами, які регулюють відносини у сфері забезпечення громадської безпеки з урахуванням положень нового ЗУ «Про Національну поліцію», штатної чисельності органів і підрозділів поліції. Зокрема, важливим є термінове законодавче врегулювання питань взаємодії органів і підрозділів поліції з іншими органами та підрозділами, забезпечення належного механізму управління силами й засобами Національної поліції у сфері громадської безпеки [4, с. 266-270]. У зв'язку з цим необхідним є термінове прийняття Закону України «Про органи внутрішніх справ».

На підставі вищевикладеного, слід зазначити, що Національна поліція є головним суб'єктом забезпечення громадської безпеки в Україні. На неї покладається широке коло завдань і надаються відповідні повноваження, реалізація яких повинна сприяти забезпеченню громадської безпеки та порядку, охороні прав і свобод людини, держави й суспільства та створенню відповідних умов у межах наданих цим суб'єктам повноважень.

Поліцейськими заходами є дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень.

Метою застосування поліцейських заходів є забезпечення виконання поліцією своїх повноважень. Поділяються поліцейські заходи на превентивні та примусові.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96 – ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40(41). Ст. 379.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 року. № 2755-VI / Верховна Рада УРСР. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. № 51. Ст. 1122.
4. Науково-практичний коментар Закону України про Національну поліцію / Петков С.В., Армаш Н.О., Додін Є.В., Журавльов Д.В., Бортник Н.П., Остапенко О.І. та ін.; за заг. ред С.В. Петкова. ЦУП. 2016. 544 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.М. Риженко

УДК 930.85:37.063-056.45:[37.018.27-789.5]

Гороховська І. В.

ВИДАТНІ ВИПУСКНИКИ ЄЗУЇТСЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ (XVII–XVIII СТ.)

У цій статті описується те як навчання в єзуїтських колегіумах вплинуло на долю їх випускників. Також, можна сказати що, колегіум вплинув на процес створення школи нового типу. Поширення впливу Римо-католицької церкви на суспільну думку в Україні, сприяла денационалізації особливостей. З іншого боку, вони пожвавлювали культурно освітній рух в Україні, давали взірець організації європейської освіти.

Ключові слова: освіта, єзуїти, університет, Києво-Могилянська академія

This article describes how teaching at Jesuit colleges affected the fate of their graduates. It can also be said that the college influenced the process of creating a new type of school. The spread of influence of the Roman Catholic Church on public opinion in Ukraine contributed to the denationalization of features. On the other hand, they revitalized the cultural and educational movement in Ukraine, giving a model for the organization of European education.

Key words: education, Jesuits, University, Kyiv-Mohyla Academy

Складно прослідити долі усіх людей, які контактували з Товариством Ісуса на українських землях. Лише в кінці XVI – першій половині XVII ст. через місцеві єзуїтські школи, за підрахунками історика Наталі Яковенко, пройшло близько 2,5 – 3 тис. юнаків [1, с. 14]. Утім певне уявлення про характер їх взаємовідносин з орденом дає аналіз життєвого шляху низки “великих українців”, долі яких виявилися пов’язаними з Товариством Ісуса.

Єзуїтське шкільництво в другій половині XVI – на початку XVII ст. цілком відповідало культурним потребам української шляхти. Добре знання латини, набуття риторичних вмій, знайомство з письмовою спадщиною античності – усе це було необхідним для місцевої соціальної еліти, яка прагнула інтегруватися до річпосполитського шляхетського народу. Що говорити, коли навіть відомий патріот православної церкви Василь Загоровський не обійшов увагою освітні заклади Товариства Ісуса. У своєму заповіті (1577 р.) він наполіг, щоб його діти, після засвоєння руської грамоти і початків латини, були відправлені «до Вільни до єзуїтів на науку, бо там хвалять дітям добру науку, або де їх милості признають за найвідповідніше» [2, с. 48].

Чудова репутація єзуїтської освіти спокусила й іншого представника цього роду, Ієроніма Загоровського (бл. 1582 – 1634 рр.). Навчаючись у Люблінській школі ордену, він стає католиком і вступає до Товариства Ісуса (28 червня 1599 р.). За 13 наступних років Загоровський проходить усі щаблі єзуїтської підготовки (включаючи курси філософії і теології).

Проте після публічної критики існуючих в ордені порядків Ієронім Загоровський вимушений був залишити лави Товариства Ісуса. Прагнучи помститися єзуїтам, він, на замовлення князя Єжи Збараського пише “*Monita privata*” (“Таємні настанови”). Цей документ–підробка, що видавав вигадані правила поведінки членів ордену за справжні, набув європейської слави. Він перевидавався безліч разів у різних країнах, увійшов до “Індексу заборонених книг” і посприяв закріпленню у свідомості європейців негативного образу єзуїта [3, с. 72].

Наприкінці життя І. Загоровський певно пожалкував про свій вчинок і примирився з Товариством Ісуса. Зокрема, свою бібліотеку він заповів добре знайомому Люблінському колегіуму, а після смерті – був похований в підземеллі місцевого єзуїтського костельу (тобто – як представник цього осередку ордену).

Більш відомим вихованцем єзуїтів є Богдан Зиновій Хмельницький. Його батько належав до оточення коронного гетьмана Станіслава Жолкевського. Останній був фундатором Львівської школи ордену (1608 р.), що й визначило вибір місця навчання майбутнього гетьмана. У стінах Львівського колегіуму він провів п’ять років, подолавши усі складові нижчого щаблю єзуїтської освіти (від граматики до риторики).

Цей час не минув для Богдана дарма. За свідченням французького посла у Варшаві графа де-Брежі та венеціанського посла Віміні, він дуже добре володів латиною [4]. Серед інших, це було заслугою о.Андрея Гонцель-Мокрського, який викладав майбутньому гетьману поезію і риторіку. Можна припустити, що учень цінував свого вчителя і підтримував з ним добрі стосунки. Не випадково, саме через о.Андрея львів’яни спробували нав’язати переговори з Хмельницьким під час облоги міста восени 1648 р.

За свідченням анонітного оповідача, яке наводить Михайло Грушевський в “Історії України–Руси”, гетьман при зустрічі з о.Андреєм надзвичайно розчулився. Він обійняв свого вчителя і подякував йому за надану колись опіку і науку [5, с. 288]. Достовірність цієї сцени викликає сумніви в істориків. Проте неспростовним фактом є те, що саме після візиту

ксьондза між Львовом та Хмельницьким дійсно почалися переговори, які завершилися досягненням компромісу. Можливо вдячність учня вчителю також зіграла свою роль у тому, що гетьман задовольнився викупом і відмовився від перспективи заволодіти Львовом.

Свої симпатії до о.Андрея Богдан Хмельницький втім не поширював на Товариство Ісуса загалом. Йдучи у річищі загальних настроїв, він підтримав включення до Зборівської угоди статті про заборону перебування єзуїтів в Київському, Чернігівському і Брацлавському воєводствах [6, с. 281].

До вихованців ордену також належав син молдавського господаря Петро Могила, який відіграв ключову роль у культурно–релігійному відродженні України другої чверті XVII ст. Майбутній київський митрополит навчався у славній Паризькій єзуїтській колегії «Ля Флеш», яку на початку XVII ст. закінчив Рене Декарт.

Шкільна модель ордену справила на Могила настільки сильне враження, що він обирає її взірцем для створення православної школи нового типу [7, с. 125]. Схожість його освітніх дітищ з навчальними закладами Товариства Ісуса була очевидною для київського суспільства межі 1620–30-х рр., яке звикло жити в жорсткій конфесійній системі координат “свій-ужий”. Тому освітні експерименти Могили були спочатку сприйняті як наруга над православною традицією. З відкриттям Лаврської школи восени 1631 р. “від неучених попів і козаків велике було обурення: нащо заводите латинську і польську школи, яких в нас дотепер не було й спасались...”. Лише з плином часу, під враженням від послідовного відстоювання Могилою інтересів православ’я, відбувається перелом у суспільних настроях.

Ще одним відомим вихованцем Товариства Ісуса був Іван Мазепа. Здобувши освіту у Києво–Могилянській колегії, він згодом навчався в єзуїтській школі (у Варшаві чи Полоцьку), [8, с. 188]. Перебування в цих, генетично споріднених, освітніх закладах безперечно наклало відбиток на особистість майбутнього гетьмана. Саме тут він отримав добрий вишкіл з класичних мов, познайомився з культурно–інтелектуальною спадщиною античності, оволодів поетичними і риторичними техніками. В цьому зв’язку показовим є враження від спілкування з Мазепою французького дипломата Жана Балюза: “Загалом він дуже любить оздоблювати свою розмову латинськими цитатами й щодо перфектного й досконалого знання цієї мови може ривалізувати з найкращими нашими отцями єзуїтами” [9, с. 280].

Єзуїтські корені освіченості Івана Мазепи виявлялися також в багатьох інших ситуаціях, звичаях, вчинках. Скажімо, важливою складовою культурного життя шкіл ордену було урочисте влаштування учнями публічних диспутів, вистав, промов і декламацій. Будучи вже гетьманом, Мазепа неодноразово відвідував такі заходи студентів Києво–Могилянської академії, а також – виголошував перед ними промови “мовою Тита Лівія та Ціцерона”.

Перебуваючи в єзуїтській школі, майбутній гетьман також безпосередньо зіткнувся з традицією меценатства світських еліт щодо церкви, шкільництва і культури. Згодом, він регулярно надавав матеріальну допомогу Київській православної митрополії, її парафіям, храмам і монастирям. За безпосередньої підтримки гетьмана на межі XVII–XVIII ст. найбільшого розквіту досягає Києво–Могилянський колегіум, законодавчо оформлюється його вже *de facto* існуючий академічний статус, відкривається Чернігівська православна школа [10, с. 110].

З–поміж осіб, які уособлюють історію української культури і церкви на межі XVII – XVIII ст., безперечно виокремлюються Стефан Яворський і Феофан Прокопович. Їх долі є багато в чому подібними. Зокрема, обидва пожертвували своєю конфесійною чистотою заради того, щоб здобути освіту в єзуїтських школах.

На відміну від більшості представників церковно–інтелектуальної еліти України кінця XVII – XVIII ст. Стефан Яворський не обмежився навчанням в Києво–Могилянській колегії. Бажаючи розширити свої знання, він стає греко–католиком і в 1684 р. вирушає до Львівської єзуїтської школи. Після річного перебування в ній він продовжує навчання в інших осередках Товариства Ісуса – в Любліні, Познані, Вільно. В Познані він знайомиться з працями відомих єзуїтських філософів та теологів Яна Моравського і Яна Млодзяновського.

У Вільно, бажаючи досягти вершин єзуїтської освіти, Яворський переходить на католицизм, приймає постриг під ім'ям Станіслав і навіть очолює студентську Конгрегацію св. Марії. Проте критика Яворським окремих положень католицизму спричиняє його конфлікт з віленськими єзуїтами. В результаті “блудний син” повертається до Києва, де публічно зрікається католицизму (1689 р.). При цьому він недвозначно дає зрозуміти, що “відступництво від благочестивої віри учинив не серцем, лише єдиними устами створив науки ради” [11, с. 211].

Не менш тернистим був шлях до знань Теофана Прокоповича. У 1694 р., не дослухавши курс теології в Києво–Могилянському колегіумі, він вирушає до Володимира–Волинського. Тут Прокопович переходить на унію, стає дияконом і префектом греко–католицької школи, а також викладає в ній курси поезії і риторики. З огляду на свої здібності, розум і ерудицію неофіт був відправлений на подальше навчання до Риму, в Колегіум св. Атанасія. Т. Прокопович одразу справив добре враження на єзуїта, який очолював цей заклад. Він дозволив русину вільно відвідувати усі римські бібліотеки і заохочував його вступити до Товариства Ісуса. Але перспектива блискучої кар'єри в лавах ордену його не спокусила: він залишає Рим і у 1702 р. прибуває до України, де знову приймає православ'я.

Блискучі творчі здобутки Стефана Яворського і Теофана Прокоповича після повернення на батьківщину стали наочним свідченням того, що конфесійні хитання їх молодості виправдали себе. Обидва єзуїтські вихованці довели на практиці, що приписуваний ордену принцип “ціль виправдовує засоби” можна використати на благо православної церкви.

На думку Н. Яковенко, перебування єзуїтів на українських землях потягло за собою два цілком протилежні наслідки. З одного боку, відкриваючи колегії, зіперті на поглиблене вивчення так званих гуманістичних студій [гуманіора], себто поетики й риторики, єзуїти відкрили своїм вихованцям двері до європейської освіченості, про що детальніше буде сказано далі. З іншого боку, єзуїтська наука дорого обійшлася українському народові, обертаючись для багатьох вихованців втратою національної самоідентифікації. За відшліфованою тактикою, головний педагогічно «проповідницький удар» членів ордену спрямовувався на вищу еліту, себто княжі роди.

Єзуїти добре розумілися на ситуації і всіляко намагалися її використати в реалізації своєї мети – поширення впливу Римо–католицької церкви на суспільну думку в Україні, сприяння денаціоналізації, нівеляції національних особливостей. З іншого боку, вони поживлявали культурно–освітній рух в Україні, давали українській громадськості взірць організації європейської освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Яковенко Н. Латинське шкільництво і "шкільний гуманізм" в Україні кінця XVI – середини XVII ст. // Київська старовина.– 1997.– № 1–2.– С. 11–27.
2. Ціборовська–Римарович І. О. Бібліотека Кременецького єзуїтського колегіуму: історія, склад і зміст бібліотечного фонду // Студії і матеріали з історії Волині 2009 / ред. випуску В. Собчук. – Кременець: Кременецько–Почаївський державний історико–архітектурний заповідник, 2009. – С. 104–115.
3. Чупилко Г. Роль церкви у становленні освіти в Україні (Історичний аспект) // Рідна школа. – 2004. – № 5. – С. 71–79.
4. Шевченко Т. Гуманістичні засади єзуїтської освіти: До 350–річчя заснування Львівського університету. 20 01 2011 // <https://www.religion.in.ua/main/history/7879-gumanistichni-zasadi-yezuyitskoyi-osviti-do-z50-richchya-zasnuvannya-lvivskogo-universitetu.html>
5. Грушевський М. С. Історія України–Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. Т. 5. – К.: Наук. думка, 1993. – 544 с.
6. Історія України / За ред. В. А. Смолія. – Київ: Альтернативи, 1997. – 416 с.

7. Любар О., Стельмахович М., Федоренко Д. Історія української школи і педагогіки. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – 450 с
8. Медвідь Л. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні. – К.: Вікар, 2003. – 335 с.
9. Навольська Г. Система освіти ордену єзуїтів у контексті традицій епохи Просвітництва / Г. Навольська // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія педагогічна. – Львів, 2008. – Вип. 23. – С. 278–284.
10. Папазова А. Значення та наслідки впровадження освітньо-виховної системи Товариства Ісуса в східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст. / А. Папазова // Схід. – 2011. – № 5 (112). – С. 107–112.
11. Смолій В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький. – К.: Либідь, 1993. – 503 с

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Г.В. Батенко

УДК 355.13:355.244(477.6)

Дзюбенко В.А.

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ АРМІЇ ТА МІСЦЕВОГО НАСЕЛЕННЯ В ЗОНІ АТО (ООС)

У статті розглядається необхідність цивільно-військового співробітництва між українською армією та місцевим населенням за час війни на Сході України, окреслюються основні складові співпраці відповідно до міжнародних стандартів НАТО.

Ключові слова: Цивільно-військове співробітництво, АТО (ООС), Донбас, Міністерство оборони України, ЗСУ, цивільне населення.

The article deals with the necessity of civil-military cooperation between the Ukrainian army and the local population during the war in the east of Ukraine, outlines the main components of cooperation in accordance with NATO international standards.

Key words: Civil-military cooperation, ATO (OOUF), NATO, Donbass, Ministry of Defense of Ukraine, Armed Forces of Ukraine, civilian population.

Постановка проблеми. Дослідження російсько-української війни на Сході України наразі охоплює цілий комплекс наукових питань: формування військових добровольчих структур (батальйонів), матеріально-технічного, медичного, психологічного забезпечення, військового облаштування, повсякденності тощо. Однією з актуальних тем є вивчення взаємовідносин української армії та місцевого населення. Відповідно до міжнародних стандартів реформування ЗСУ вимагає налагодження та організацію взаємодії між військовими формуваннями та цивільними. З цього випливає: однією з умов, що дозволить відстояти цілісність і незалежність України, є перемога за прихильність мешканців Донбасу. Від ступеню довіри тамтешніх мешканців до силових структур України безпосередньо залежатимуть також і терміни проведення АТО (ООС), втрати серед військовослужбовців та цивільного населення, час переходу до звичного мирного життя громадян України.

Метою роботи є характеристика основних принципів налагодження співпраці між ЗСУ та місцевим населенням відповідно до міжнародних стандартів НАТО.

Історіографія. Серед останніх напрацювань дане питання висвітлювали Т. Пашко [3], П.П. Гай-Нижник, І.Й. Краснодемська, Ю.С. Фігурний, О.А. Чирков, Л.В. Чупрій, П. Куш, Д. Гамаш тощо.

Виклад основного матеріалу. У зоні АТО (ООС), де мали місце постійна небезпека, обстріли будинків, житлових кварталів російською стороною, її постійні звинувачення в цих діях ЗСУ, підвищення рівня смертності, виникнення гуманітарної катастрофи, пропаганда російських ЗМІ – все це формувало свідомість місцевого населення, яке проживало на лінії

розмежування... Зокрема, маємо враховувати різницю населених пунктів (Горлівка, Зайцеве, Авдіївка, Станиця Луганська тощо), роки (2014 чи 2018), психологічні настрої (ворожість взагалі до будь-якої армії, наляканість, розгубленість, постійне життя під обстрілами, пропаганда російських ЗМІ), індивідуальні особливості [2, с. 115].

Щоб зрозуміти ставлення місцевого населення треба, передусім, врахувати його віковий склад, рівень народжуваності та смертності, приблизну кількість населення. На січень 2014 р. на території Донбасу, що нині є окупованою, проживало 3894 тис. осіб. За 2014–2016 рр. Держстат України нарахував зменшення населення на цих територіях на 71 тис. осіб. Окупаційна статистика з січня 2015-го по липень 2017-го нарахувала зменшення населення на цих територіях на 86 тис. осіб (без урахування притоку окупантів) [1].

Характеризуючи психологічні особливості змін у самосвідомості цивільного населення зони АТО слід зазначити, що вони або уникають власних травматичних переживань, що сприяє їх відчуженості від населення України, або постійно повертаються до пережитого, що сприяє збільшенню рівня їх агресивності по відношенню до частини населення, яке не постраждало. Вони схильні до тривожності, роздратованості та переживають безпорадність, що унеможливорює планування майбутнього, породжує відчуття страху, трансформуються у почуття ненависті до влади, у потребі знайти винного у власному стані. Вони готові до негативного ставлення з боку інших у зв'язку з тим, що відчувають власну провину за свій нинішній стан і провину переживають через ненависть та агресію до інших. Це й зумовлює характер їх життєвої та громадської активності [5, с. 220].

З метою підвищення довіри населення Донбасу до України було створено у травні 2014 року Цивільно-військове співробітництво, що керується нормами міжнародного гуманітарного права у своїй діяльності. Саме конфлікт на Сході прискорив створення цього управління. Згідно Наказу Міністерства оборони України від 23.03.2017 року № 164 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у ЗСУ» визначено головні положення гуманітарного міжнародного права, що діють під час збройних конфліктів. Головним завданням його є – захист осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, а також тих, які перестали брати в них участь, незалежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови тощо. МГП визначає правовий статус осіб і об'єктів, які знаходяться у районі ведення воєнних дій; встановлює ряд обмежень у виборі засобів, методів ведення воєнних дій сторонами, що воюють; регламентує права та обов'язки осіб, які знаходяться під захистом МГП; встановлює відповідальність держави і окремих осіб за порушення його норм. Встановлюється захист об'єктів, що не мають військового значення, обмежуються сторони, які воюють, у виборі засобів і методів ведення війни [4].

Три основні функції запозичено із міжнародних стандартів. Перша – це організація взаємодії між військовим командуванням всіх рівнів і цивільним середовищем. Друга – допомога цивільному населенню, яке постраждало в районах збройного конфлікту. Третя функція – допомога підрозділам ЗСУ як шляхом надання дорадчої допомоги, так і шляхом залучення цивільного населення до вирішення проблем військових. Як наслідок, соціологічні дослідження, що проводилися недержавними організаціями засвідчили, що ЗСУ стали лідером за рівнем довіри. Якщо у 2014 році довіра місцевого населення Донбасу до ЗСУ була не вище 20%, то зараз збільшилась до 60% [3].

Отже, психологічні особливості жителів Донбасу (тривожність, наляканість, роздратованість, агресивність по відношенню до частини людей, що не постраждали та інші фактори), воєнна ситуація (постійна небезпека, обстріли, присутність солдатів й військової техніки, свавілля терористів, мародерство), гуманітарна катастрофа – формували характер взаємовідносин української армії та місцевого населення. Цивільно-військове співробітництво ЗСУ стало необхідним кроком на шляху здобуття прихильності місцевих по відношенню до ЗСУ. Відповідно до міжнародних стандартів така співпраця реалізовувалась в постійній роботі з місцевим населенням – надання допомоги, в першу чергу, незахищеним

людям, школам, дитячим будинкам Донецької та Луганської областей, проведення інструктажів з мінної безпеки, моніторингів щодо збільшення-зменшення кількості обстрілів з ворожої сторони та відповідне інформування місцевого населення, окреслення можливостей виїзду із зони бойових дій, забезпечення місцем проживання, роботою тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вишневецький Ю. Демографія ОРДЛО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dsnews.ua/static/longread/donbas-ukr/demographiya-ordlo.html>.
2. Дзюбенко В. Взаємовідносини українських військовослужбовців із цивільним населенням під час війни на Сході України / В. Дзюбенко // Українське порто-франко / Редкол.: д.і.н. О.А. Бачинська, д.і.н. Т.С. Вінцовський, В.В. Герасименко, д.і.н. Т.Г. Гончарук (відповідальний редактор) та ін. – Випуск 7. – Одеса, ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2019. – С. 113–121.
3. На Донбасі до Збройних Сил України ставляться краще, ніж до державної влади [Електронний ресурс]: [інтерв'ю з начальником ЦВС ЗСУ полковником О. Ноздрачовим / записала Ю. Тунік] // Главком. – 2017. – 6 грудня. – Режим доступу : <https://glavcom.ua/interviews/polkovnik-andriy-nozdrachov-na-donbasi-do-zbroynih-sil-ukrajini-stavlyatsya-krashche-nizh-do-derzhavnoji-vladi-455547.html>.
4. Наказ "Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України від 23.03.2017 № 164 [Електронний ресурс] / Міністерство оборони України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17/print1478846915671454>.
5. Пашко Т.А. Психологічні особливості змін у свідомості мирних жителів зони АТО / Т.А. Пашко // Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції : зб. наук. праць / За заг. ред. ред. В.С. Курило, С.В. Савченко, О.Л. Караман. – Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. – С. 215–222.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л. О. Цибуленко

УДК 338.7

Дудка Г.Г.

КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ В СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МУНІЦИПАЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

У статті розглянуто суб'єктів адміністративно-правового регулювання муніципального транспорту. З'ясовано, що такі суб'єкти є, в першу чергу, спеціалізованими підрозділами виконавчих комітетів місцевих рад і місцевих державних адміністрацій, а також повноваження їхніх посадових осіб.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, виконавчий комітет, місцева рада, муніципальний транспорт, основні функції, пасажирів, перевезення, супутні функції, транспортні послуги.

The article reveals the subjects of administrative legal regulation of relations in the municipal transport field. This functions referred to the priorities of the state policy, since the content of these relations aimed at meeting the needs of the population in transport services.

Key words: administrative legal regulation, municipal transport, executive committee, local council, municipal transport, main function, passengers, transportation, attendant functions, transport services.

В сучасному світі муніципальний транспорт є невід'ємним елементом будь-якого міста. Особливість цього транспорту полягає у його суспільному значенні щодо забезпечення комфортного та безперебійного функціонування відповідного населеного пункту. Слід відзначити, що сфера перевезень міським транспортом потребує певного керування з боку держави та органів місцевого самоврядування. Крім того, ця сфера передбачає надання певних послуг, а також їх споживання. Саме тому діяльність з керування міським транспортом, надання та споживання послуг у цій сфері здійснюється певними суб'єктами.

Природа транспортних відносин зумовлює множинність суб'єктів адміністративно-правового (далі – АП) регулювання муніципального транспорту (далі – МТ) в Україні. Концептуальні правові положення щодо суб'єктів управління відносинами у сфері муніципального та інших видів транспорту знаходимо у ст. 4 Закону України «Про транспорт», де вказано, що державне управління в галузі транспорту здійснюють центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері транспорту, дорожнього господарства, туризму та інфраструктури, місцеві Ради народних депутатів та інші спеціально уповноважені на те органи відповідно до їх компетенції [1].

Серед органів державної влади в нашій країні Мінінфраструктури є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах автомобільного, залізничного, морського та річкового транспорту.

На місцевому рівні питаннями МТ опікуються місцеві ради через свої виконавчі органи. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування України», до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать такі власні (самоврядні) повноваження, специфічні для МТ: повноваження зі встановлення в порядку і межах, визначених законодавством, тарифів на транспортні та інші послуги; управління об'єктами транспорту, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, забезпечення їх належного утримання та ефективної експлуатації, необхідного рівня та якості послуг населенню; затвердження маршрутів і графіків руху місцевого пасажирського транспорту незалежно від форм власності, узгодження цих питань стосовно транзитного пасажирського транспорту у випадках, передбачених законодавством; залучення на договірних засадах підприємств, установ та організацій, що не належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, до участі в обслуговуванні населення засобами транспорту; залучення на договірних засадах підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності до участі у створенні, розвитку та реконструкції об'єктів транспортного обслуговування; і делеговані повноваження [2].

Спеціально уповноважені органи у сфері МТ відповідно до їх компетенції безпосередньо забезпечують реалізацію сукупності предметно однорідних норм законодавства про транспорт. За М. Микитюком «суб'єкт владних відносин у сфері безпеки дорожнього руху» – державний орган, що наділяється компетенцією застосування заходів державного впливу з метою забезпечення прав та законних інтересів громадян у цій сфері [3, с. 7]. Державна інспекція України з безпеки на наземному транспорті (далі – Укртрансінспекція) реалізує державну політику з питань безпеки на автомобільному транспорті загального користування, міському електричному, залізничному транспорті, а також здійснює державний нагляд (контроль) з питань безпеки на цьому транспорті. Згідно з п. 2 ч. 3 ст. 13 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII у складі поліції функціонує патрульна поліція [4].

До органів державної влади загальної компетенції, які опосередковано, через визначення змісту загальних засад та вирішення концептуальних, стратегічних завдань АП регулювання транспортної сфери, у тому числі МТ, зараховуємо таких суб'єктів. Верховна Рада України здійснює вплив на відносини у сфері транспорту, у т. ч. муніципального, через визначення загальнообов'язкових правил управління МТ у законах. Як зазначено у п. 6 ч. 1 ст. 92 Конституції України, виключно законами України визначаються засади організації та експлуатації транспорту [5]. Важливим підрозділом ВРУ, який здійснює законопроектну,

організаційну, аналітичну й контрольну функції у сфері транспорту, став Комітет з питань транспорту.

Президент України як глава держави і гарант державного суверенітету, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, здійснює управління транспортом опосередковано, через зупинення дії актів Кабінету Міністрів України; використання заохочувальних методів.

Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України; вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Усі конституційні повноваження КМУ не виявляють прямого стосунку до МТ.

Міністерство фінансів України (далі – Мінфін) здійснює важливий, хоча й опосередкований іншими структурами публічної влади, вплив на МТ через щорічне визначення бюджетних видатків на нього і коригування їх, обґрунтовує/ініціює прийнятні режими оподаткування транспортних послуг, енергетичних ресурсів, потрібних для роботи МТ.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (далі – Мінекономрозвитку) фактично вирішує стратегічні завдання розвитку транспортної галузі економіки у таких вимірах, як: виробництво транспортних засобів для МТ; створення сприятливого регуляторного клімату для залучення інвестицій у МТ; дотримання технічних вимог на МТ; розроблення правових основ оптимального поєднання приватних і публічних інтересів на муніципальних рівнях під час надання транспортних послуг МТ, координація дій з приватними компаніями; забезпечення економічної конкуренції.

Правоохоронну діяльність в економічному сегменті відносин на МТ здійснює Антимонопольний комітет України (далі – АМКУ), через вирішення спорів під час публічних закупівель він здійснює правоохоронний вплив у сфері захисту чесної економічної конкуренції на ринку муніципальних перевезень в умовах, коли приватні власники у муніципальних перевезеннях вбачають тільки економічну вигоду (працюють тільки на прибуткових маршрутах та у час найбільшого попиту на транспортні послуги) та ігнорують будь-які інші соціально необхідні послуги.

Таким чином, суб'єкти адміністративно-правового регулювання муніципального транспорту являють собою, в першу чергу, органи муніципальної влади, а також органи публічної влади, їхні посадові особи і підпорядковані їм організації, які здійснюють цілеспрямований організований вплив на суспільні відносини в сфері муніципального транспорту за допомогою правових та інших засобів адміністративного права з метою забезпечення прав і свобод фізичних та юридичних осіб. До суб'єктів адміністративно-правового регулювання муніципального транспорту належать: 1) центральний орган публічної влади у сфері транспортних відносин – Міністерство інфраструктури України; 2) базові муніципальні органи, які виконують основні і супутні функції у сфері МТ – виконавчі комітети місцевих рад (їхні управління, відділи) і місцеві державні адміністрації; 3) спеціально уповноважені державні органи держави, які спеціалізуються на окремих напрямках відносин у сфері МТ, а саме: забезпечують безпеку учасників дорожнього руху за участю МТ – Державна інспекція України з безпеки на наземному транспорті (забезпечує безпеку на автомобільному транспорті загального користування, міському електричному, залізничному транспорті, а також здійснює державний нагляд (контроль) з питань безпеки на цьому транспорті) і патрульна поліція (здійснює регулювання дорожнього руху); 4) органи державної влади загальної компетенції: а) найвищі – Верховна Рада України та її Комітет з питань транспорту, Президент України, Кабінет Міністрів України; б) центральні – Мінфін, Мінекономрозвитку та інші; в) центральні органи правоохоронного спрямування і/або з адміністративно-юрисдикційними функціями – АМКУ, Державна фінансова інспекція, Державна фіскальна служба, Державна екологічна інспекція та інші. У підсумку місцеві ради, їх голови і виконкоми повинні забезпечити формування у сфері МТ повноцінних

транспортних комплексів (об'єктів інфраструктури тощо) такого рівня, щоб не потребувати допомоги від центральної публічної влади, залишатися самодостатніми у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про транспорт: Закон України від 10 листопада 1994 року № 232/94-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 51. Ст. 446.
2. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.
3. Микитюк М.А. Владні повноваження Державної автомобільної інспекції Міністерства внутрішніх справ України: проблеми теорії та практики реалізації у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Львів, 2008. 20 с.
4. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40(41). Ст. 379.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96 – ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.М. Риженко

УДК 349.6:630*2(477)

Дутка А. С.

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ УРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті розглядаються практика охорони лісів в Європейських державах, як можливий варіант розвитку сучасної системи кримінально-правової охорони Лісового фонду України.

Ключові слова: кримінальне право, охорона лісу, лісовий фонд, законодавство, порубка лісу.

The article deals with the practice of forest protection in European countries as a possible variant of development of the modern system of criminal legal protection of the Forest Fund of Ukraine.

Key words: criminal law, forest protection, forest fund, legislation, deforestation.

З розпадом Радянського Союзу, Україна успадкувала систему охорони та відновлення лісових ресурсів, яка істотно відставала у розвитку в порівнянні з європейськими країнами. В умовах командно-адміністративної економіки основні цілі і принципи лісової політики формувалися централізовано, виходячи з потреб, можливостей та інтересів СРСР загалом. Регіональні особливості враховувалися, але недостатньо. Окремі положення лісової політики були приведені в різних законах і відомчих нормативах.

Удосконалення кримінального законодавства у пострадянський період суттєво не вплинуло ситуацію зі збереженням природного середовища у державі. Тому аналіз підходів активного збереження лісових ресурсів, які впроваджуються в європейських державах, допоможе з'ясувати всі проблемні питання, що можуть виникнути у процесі майбутньої гармонізації національного лісового законодавства та лісового законодавства ЄС.

Практично з 1990-х років європейські держави почали впроваджувати сувору політику охорони лісів та змінювати санкції за кримінальні правопорушення, що передбачені лісовим законодавством. Прикладу можна повчитися – лише за 20 років була зроблена колосальна робота. Як результат – лісові угіддя в Європі займають близько 30% території та щороку збільшуються [2, с.14].

При дослідженні становлення та розвитку лісового законодавства європейських держав варто відмітити, що у більшості країн-учасниць ЄС реалізовані національні програми з охорони лісів (National Forest Programmes). Контроль за дотримання програм, що спрямовані на збереження природних ресурсів покладено на профільні міністерства, а в деяких випадках на парламент. Кожна країна-член Європейського Союзу постійно проводить лісові інвентаризації, які є ефективним показником поточного стану лісових ресурсів. Такі методи дозволяють встановити норми обсягу лісозаготівель на рівні держави, та вирахувати поточну кількість приросту насаджень лісового господарства.

Серед країн-учасниць Європейського Союзу створена Лісова стратегія від 2014 року, що окреслює раціональне і багатофункціональне використання лісів, а також комплекс активних заходів щодо охорони лісового фонду. Також поширені заходи, що запобігають незаконній порубці лісу, шляхом обмеження можливостей щодо експорту деревини незаконного походження, її придбання, обробки і переробки промисловими підприємствами. Кожна держава, спираючись на аналіз власного ресурсного потенціалу і реального стану справ в економіці та політиці, має конкретизувати цілі лісової політики та створити юридичні, економічні і організаційні умови для їх досягнення. Основні інструменти лісової політики національного рівня: законодавство, планування та організаційна структура, що забезпечує досягнення цілей і захист національних інтересів.

Кримінальне законодавство Німеччини є взірцевим серед європейських держав у сфері природних ресурсів. Слід зазначити, що у нормативному законодавстві Німеччини важливе місце займають додаткові закони, що доповнюють прогалини у Кримінальному кодексі федеративної республіки. Лісове законодавство вирізняє ліси, як майно, що може перебувати у державній, комунальній та приватній власності. Законодавець передбачає розробку профільних програм з метою попередження антропогенних катаклізмів та для повного відшкодування збитків завданих кримінальними злочинами проти природного фонду Німеччини. Встановлюючи розмежування між певними видами покарань за незаконну рубку лісу, німецький законодавець виходить із принципу ступеня суспільної небезпечності відповідних протиправних діянь.

Шведська нормативна база закріплює систему планування розвитку лісового господарства, що формується за рахунок автоматизованої системи обробки даних. Головною відмінністю шведської системи є те, що продати незаконно заготовлену деревину вкрай складно поза використанням державної програми та без оцінки якості продукції, що здійснюється незалежними компаніями. Такий підхід дозволяє мінімізувати кількість незаконних порубок та зменшити кількість коштів, що не оподатковуються державою. Половиною лісів країни володіють приватні особи, число яких перевищує 300 тисяч осіб. Всі права та обов'язки власників лісу закріплені у Лісовому кодексі Швеції [4, с. 68].

Українські реалії зовсім різняться в порівнянні з європейською практикою. Перспективне планування із захисту лісів в Європі стало прообразом державної цільової програми «Ліси України» на 2010-2016 роки [1].

За час незалежності правоохоронні органи України не сформували повну та достовірну статистику, щодо реалізації незаконно вирубаного деревини, через величезну кількість прибуткових схем недобросовісних підприємців. Частково інформація про чорний ринок деревини висвітлюється в засобах ЗМІ, в більшості випадків за рахунок діяльності волонтерів та небадюжих громадян. За даними британської неурядової організації «EarthSight», Україна постачає до країн ЄС незаконну деревину, яку використовують великі компанії, такі як Ікеа та Н&М. Дослідники звітують, що під час мораторію на порубку український ліс вивозять такими темпами, що за останні чотири роки його експорт зріс на 75%. Така практика розповсюджена, передусім, в лісистих областях країни. Там вирубка лісу стала народним бізнесом. Рубки, що здійснюються лісівниками, можуть бути на 99% законні. Корінь проблеми не лише у високій корупційній складовій галузі, а й у застарілих нормативах та недосконалому законодавстві.

Рациональне використання та відтворення лісових ресурсів потребує створення повноцінної системи моніторингу лісів як комплексу безперервного спостереження, оцінки і прогнозу їх стану. В рамках системи державного моніторингу навколишнього природного середовища України моніторинг лісів має стати засобом управління лісовим господарством шляхом оптимізації системи лісокористування і запобігання критичним екологічним явищам і процесам.

Чинне кримінальне законодавство України не передбачає притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності. Хоча Лісовий кодекс України в редакції 01.01.2019 року містить норми, які передбачають заходи примусу до юридичних суб'єктів лісгосподарської діяльності у вигляді тимчасового припинення або обмеження лісгосподарської діяльності. Створення спеціалізованих законів про експорт лісу, допоможе створити чітко визначену державну лісову політику. Адже нинішня нормативно-правова база лісового сектора давно не в змозі забезпечити в повному обсязі потреби приватного сектора [5, с. 91].

Отже, держави Європейського Союзу на практиці доводять можливість створення ефективної системи охорони природного господарства держави, зокрема за рахунок внесення змін до кримінального законодавства. Цього вимагає сучасний стан проблеми, адже останнім часом незаконна порубка лісу набула в Україні особливого злочинного розмаху, шкоду завдану лісовому фонду все складніше оцінити з кожним роком. Зарубіжний досвід щодо кримінально-правової охорони лісу від незаконної порубки, може стати правильним прикладом для позитивних змін на шляху боротьби з незаконною порубкою лісу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державна цільова програма «Ліси України» на 2010–2016 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon3.rada.gov.ua.
2. Єгорова Т. П. Охорона лісів за законодавством України та країн СНД: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2016. – 20 с.
3. Лісовий кодекс України. – Київ : Відомості Верховної Ради України, 1994. – № 17. – ст. 99.
4. Синякевич І. М. Лісове господарство України в ХХІ ст.: сценарії розвитку / І. М. Синякевич, І. П. Соловій, А. М. Дейнека // Економіка України. – 2007. – № 9. – С. 72–81
5. Сторчоус О. Кримінальна відповідальність за самовільні порубки лісу: навч. посіб.- Київ: ВАІТЕ, 2012. – 116 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.С. Сотула

УДК 342.525

Жезло Р.В.

БІКАМЕРАЛІЗМ В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У цій статті досліджуються причини існування двопалатного парламенту у різних зарубіжних державах на основі аналізу конституційного законодавства та практики провідних держав світу, а також вносяться пропозиції по вдосконаленню вітчизняного законодавства у цій галузі.

Ключові слова: парламент, двопалатний і однопалатний парламент, бікамералізм

In this article the reasons being bicameral parliament in various foreign countries on the basis of analysis of constitutional law and practice of the leading nations of the world are studied, as well as suggestions for improvement of national legislation in this field are made.

Key words: parliament, bicameral parliament, bicameralism.

Питання доцільності запровадження інституту бікамералізму в Україні виникає щоразу під час глибоких конституційних криз, зокрема, у 1991-1996 рр., у 2003-2004 рр. Позитивні та негативні риси запровадження двопалатного парламенту в Україні аналізують В. Борденюк, Г. Журавльова, В. Журавський, С. Конончук, О. Фісун, Ю. Шемшученко, О. Ярмиш тощо. Однак дотепер залишається відкритим питання ефектів від запровадження тієї чи іншої моделі двопалатного парламенту в Україні. До того ж, як вірно відмічає В. Малярєнко, "судячи з аргументів як прихильників, так і противників двопалатної організації парламенту, в нашому суспільстві досі немає більш-менш систематизованих знань про цей інститут влади та його місце в сучасному світі". А тому мета статті полягає у дослідженні причин існування двопалатного парламенту у зарубіжних державах та можливості впровадження бікамерального парламенту в Україні [2]. Бікамералізм прийнято розуміти як один з найбільш значущих інституційних механізмів забезпечення розподілу влади. Світова практика функціонування двопалатних парламентів свідчить, що основними ролями бікамерального парламенту є: створення механізмів стримувань і противаг у системі державної влади; забезпечення політичної стабільності; захист прав регіонів; політичний арбітраж; покращення якості законотворчого процесу; утвердження верховенства права та демократії. Як відомо, історично першою склалась і тривалий час була домінуючою двопалатна структура парламенту (бікамеральна). З кінця XIV сторіччя бікамеральна система парламенту, побудована на соціальному підґрунті, з'являється в Англії. В Європі бікамералізм став панівною моделлю: всі європейські конституції XIX сторіччя запроваджували двопалатну систему парламенту (виключення становили Греція і Люксембург). Натомість поява бікамеризму в США в 1787 році була обумовлена зовсім іншими причинами [3]. Бікамеральна конструкція парламенту США в подальшому набула характеру зразка для інших федерацій. Маємо відмітити, що практично до першої половини XX ст. двопалатна система існувала майже повсюдно; винятком були балканські держави (Болгарія, Греція, Сербія та ін.) та деякі латиноамериканські (Гондурас, Коста-Ріка, Панама та ін.) [5]. Сьогодні він поширений у більшості країн Європи і Америки (Канада, США, Мексика, країни Південної Америки), Австралії та Японії. В той же час тільки деякі держави Азії запровадили двопалатну систему парламенту (Індія, Пакистан, Таїланд, Малайзія); бікамеризм майже відсутній в Африці та на Близькому Сході. Серед 27 держав-членів ЄС тринадцять мають двопалатну систему парламенту (Об'єднане Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Франція, ФРН, Італія, Нідерланди, Бельгія, Ірландія та ін.). Однак Греція й Португалія твердо стоять на позиціях монокамеризму. А Данія і Швеція – держави в минулому з бікамералізмом, перейшли до системи однопалатного парламенту. Теоретичне осмислення бікамералізму в сучасній теорії демократії почалося з робіт класиків політичної думки Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, А.Токвіля, Дж. Медісона, Т. Джефферсона й інших мислителів XVII-XIX ст.ст., які обґрунтовували доцільність бікамералізму для демократичних політичних систем. На думку перших мислителів-теоретиків демократії, принцип двопалатності покликаний сприяти більш ефективному, зваженому прийняттю рішень, згладжуванню суперечностей між інтересами великих і малих регіонів однієї країни, наступності у роботі парламенту і його компетентності. Смысл поділу парламенту на дві палати неможливо визначити однозначно. Спочатку існування двопалатного (бікамерального) парламенту пояснювали дією принципу "роздільного представництва". І, нарешті, бікамералізм сприяє наступності в роботі парламенту в умовах частоті зміни складу Палати представників [4]. Окремі дослідники заявляють, що бікамералізм шкідливий для розвитку демократичного суспільства і небезпечний для збереження цілісності країни. Однак таке твердження є повністю безглуздом, оскільки досвід таких держав, як Швеція, Норвегія, Данія, Люксембург, доводить протилежне. Бікамералізм у названих державах аж ніяк не позначається на розвитку демократії, і в жодному разі не слугує підставою до втрати цілісності держави. На наше переконання, у даний час двопалатність потрібно пояснювати не тільки якимось одним фактором, припустимо наявністю федеративної форми політико-територіальної організації держави, а аналізуючи кілька факторів, які могли лежати в основі

бікамералізму в тій чи іншій державі. У багатьох унітарних державах, в особливості тих, які мають автономні утворення, утворюють другу палату парламенту, в якій є представники адміністративно-територіальних одиниць. Крім цього, у юридичній літературі відмічається, що одним з факторів, що сприяє бікамералізму, є поліетнічний характер населення країни. Уряди країн Балтії та Молдови реалізують етнократичну політику, при якій бікамералізм, заснований на представництві населення, принципово неможливий [3]. Як слушно у цьому зв'язку зауважує проф. А. З. Георгіца, "хоча причини вибору тієї чи іншої системи нерідко мають історичний характер, пояснюються національними особливостями, все ж у переважній більшості цей вибір пов'язаний із серйозними політичними ухвалами, які далеко виходять за межі парламентської діяльності" [1]. Наука конституційного права докладно аналізує всі переваги і недоліки бікамералізму. Як правило, до позитивних моментів можна віднести: оптимізацію діяльності палат завдяки скороченню кількості членів палати та створенню умов для конструктивного обговорення питань і прийняття рішень; більшу публічність і прозорість процедур обговорення і прийняття рішень, оскільки процес ухвалення будь-яких рішень відбувається в кілька етапів, а, отже, стає більш доступним для публіки і преси; створення умов для прийняття політично виважених рішень, більш скрупульозного і досконалого опрацювання проектів законодавчих актів; палати контролюють одна одну, що дозволяє уникнути зловживань з боку однієї палати і підвищити якість роботи самого парламенту; збалансування політично протилежних сил у парламенті, що, в свою чергу, дозволяє краще узгоджувати політичні інтереси суспільства, запобігає свавіллю та зловживанням; кожен регіон (територіальна частина, громада) буде представлений у парламенті, що дасть змогу найкращим чином забезпечити його розвиток і врахувати всі можливі інтереси та особливості при ухваленні законів і будь-яких важливих рішень[2]. У юридичній літературі наводяться і інші причини доцільності існування двопалатного парламенту. Зокрема, це: намагання досягти більш стійкої рівноваги сил між виконавчою і законодавчою владами; стримування влади, тобто коли друга палата стає протиположною першій, стримуючи її від можливого радикалізму; сприяння покращанню роботи законодавчої машини завдяки тому, що в обов'язки другої палати входить здійснення старанної перевірки часто поспішних рішень першої палати; безперервність й стабільність влади. Серед критичних голосів на адресу бікамералізму найбільш типовими є такі аргументи: друга палата не дає ніякої користі, якщо вона, обираючись за тими ж правилами, що і перша палата, фактично її дублює; друга палата є антидемократичною, якщо вона, формуючись за іншими правилами, ніж перша палата, спирається на більш вузьке представництво; ускладнення процедури обговорення і прийняття проектів законодавчих актів; створення штучних перешкод на шляху оптимального прийняття рішень, що призводить до послаблення представницької влади загалом та до посилення авторитарності правління; уможливлення політичного розмежування всередині парламенту, штучного протистояння між палатами і виникнення суперечностей між гілками влади; збільшення витрат на утримання парламенту. Приблизно дванадцять країн знаходяться на різних етапах переходу від унікамералізму до бікамералізму. Двопалатні парламенти діють майже у всіх великих країнах. А. Лейпхарт [2], розглядаючи питання про мажоритарну і консенсусну демократію, вважає двопалатність приналежністю плюралістичних суспільств, тобто суспільств, різко розділених за релігійною, ідеологічною, мовною або расовою ознаками, що формує відокремлені один від одного співтовариства, для яких підходить модель консенсусної демократії. Бікамеральність доцільна, якщо нижня і верхня палати мають різні інституційні засади, а їх діяльність базується на неоднакових принципах. Безперечно, бікамералізм можна визнати однією із провідних тенденцій розвитку парламентаризму в сучасному світі. Адже саме по цій моделі побудовані вищі законодавчі органи держав-лідерів світової економіки. У цьому зв'язку російська дослідниця І. Конюхова відмічає, що "нинішнє століття показує тенденцію зростання: якщо в 2000 році у світі було 67 двопалатних парламентів, то нині їх 76. Все це говорить на користь того, що бікамералізм є інструментом, корисним для державного будівництва. Формула цієї користі проста:

політичний компроміс, помножений на консолідацію різних політичних сил у суспільстві" [5]. Відмінними ознаками двопалатного парламенту тоді були: врахування європейського досвіду бікамералізму; пристосованість до специфіки України як унітарної держави; базованість на засадах нерівноправності палат і додаткової легітимності другої палати через представництво територіальних інтересів з одночасним обмеженням влади, вдосконаленням механізмів стримувань і противаг в системі її поділу. Формування двопалатного парламенту намагалися реалізувати шляхом проведення всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 р. Прибічники бікамералізму наголошували, що сприйняття Україною двопалатності остаточно зруйнує радянську модель організації державної влади, удосконалив законотворчий процес, стабілізує взаємовідносини вищих органів державної влади, насамперед, Президента України і парламенту. Однак, як нам видається, вирішальним мотивом у неприйнятті ідеї бікамералізму були не міркування його доцільності, а суто меркантильні фактори, які стосувалися виграшу/програшу конкретних політичних акторів внаслідок впровадження двопалатного парламенту. Атмосфера підозрілості та недовіри у середовищі політичних сил, домінування установок утилітаризму не сприяли раціональному та зваженому обговоренню переваг і ризиків бікамералізму. Тема доцільності впровадження двопалатного парламенту як засобу реалізації принципу розподілу влад і створення дієвого механізму стримувань і противаг фактично пройшла поза увагою політичних акторів. Водночас постійна реанімація ідеї бікамералізму впродовж 1992-2009 рр. свідчить про те, що в суспільстві існують проблеми, які можуть бути вирішені саме за допомогою двопалатної структури парламенту. Весь досвід світового бікамералізму однозначно вказує на те, що перехід держави до двопалатної системи парламенту або ж навпаки – це проблема не теоретичного, а скоріше прагматичного вибору країни та її народу. До того ж вирішення цієї проблеми в Україні додатково наштовхується на невизначеність самих "територіальних інтересів", що пов'язано з незавершеністю реформи адміністративно-територіального устрою України [1]. Однак не слід відмовлятися від ідеї двопалатного парламенту, досвід роботи якого в багатьох країнах світу показав його переваги. До того ж двопалатний парламент завжди є консервативним, що, безперечно, виправдано. Адже у законотворчій роботі, як ніде, має діяти принцип: "Сім раз відміряй, один раз відріж". Цей мотив не викликає заперечень. Справді, наш парламент далекий від досконалості і його діяльність доволі неефективна, адже закони, які він ухвалює, не працюють належним чином. А верхня палата буде органом контролю нижньої палати (через право вето) і у такий спосіб це буде сприятиме зростанню ефективності парламенту та підвищенню якості законів. Тож двопалатний парламент – досить прийнятна модель законодавчої влади для України, яку все-таки треба реалізувати без поспіху, виважено. Щодо загроз перетворення України на федерацію, які, як аргумент, все ще висувуються противниками бікамералізму, то, дійсно, верхня палата формується з представників регіонів, але саме завдяки цьому конституційні конфлікти можуть бути замінені відкритим діалогом, а сепаратистські заяви на місцях – практичною реалізацією інтересів регіонів. Можна зробити висновок, що Верховна Рада України не буде ослаблена бікамералізмом, а навпаки суттєво посилить свій вплив, оскільки її діяльність набуде реального представницького характеру. Вплив на неї зовнішніх політичних сил, в тому числі парламентських партій, зменшиться через неспроможність контролювати обидві палати, які формуються різними шляхами. Загалом же позитивами запровадження двопалатної структури парламенту в Україні було б те, що верхня палата забезпечувала б представництво регіонів та територіальних громад. Відповідно відображення в законодавчій діяльності регіональних інтересів та інтересів громад може стати стабілізуючим чинником української державності, реального розвитку регіонів, підвищення економічної стабільності як регіонів, так і держави. Завдяки цьому може бути досягнутий і більш високий рівень стабільності самої політичної системи держави [3].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Георгіца А. З. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії та практики / А. З. Георгіца. – Чернівці: "Рута", 1998. 484 с.
2. Киселева Н. В. Европейская модель парламентского бикамерализма / Н. В. Киселева // Гілея: науковий вісник. – К., 2010. Випуск 38. – С. 545-550.
3. Крисенко О., Воробйова Д. Роль бікамеральної структури парламенту у зміцненні системи державної влади / О. Крисенко, Д. Воробйова // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/>
4. Словська І. Доцільність формування двопалатного парламенту в Україні / І. Словська // Право України. – 2011. № 3. С. 187-192.
5. Тарасов И. Н. Бикамерализм в постсоветском прострвантсве / И. Н. Тарасов // Журнал Политекс. Политическая экспертиза: [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.politex.info/content/view/297/30/>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Задорожня

УДК 341.01

Замолотнєв М.В.

ЩОДО КОЛА СУБ'ЄКТІВ УКЛАДАННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

У статті досліджено особливості правового статусу суб'єктів укладання міжнародних договорів. Встановлено, що універсальним суб'єктом укладання міжнародних договорів виступають держави. Інші суб'єкти мають значно менше коло повноважень.

Ключові слова: право міжнародних договорів, міжнародний договір, укладання міжнародних договорів, суб'єкти міжнародних договорів.

The article explores the peculiarities of the legal status of the subjects of conclusion of international treaties.

States have been found to be the universal subject of international treaties. Other subjects of international relations have a much smaller range of powers.

Key words: law of international treaties, international treaty, conclusion of international treaties, subjects of international treaties.

На сьогоднішній день право міжнародних договорів представляє собою галузь міжнародного публічного права, яка уособлює норми і принципи, що регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права з приводу укладання, дії і припинення міжнародних договорів. Важливою складовою механізму укладання договору є його суб'єкти. У теорії міжнародного права до сьогоднішнього дня точаться дискусії стосовно об'єму правового статусу цих суб'єктів та можливості їх участі у зазначеному процесі, що і обумовлює актуальність обраної для дослідження теми.

Найважливішими з точки зору права міжнародних договорів джерелами є такі міжнародні угоди універсального характеру: Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року; Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21 травня 1986 року; Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо міжнародних договорів 1978 року [1, с. 24]

Суб'єкти правовідносин – це індивідуальні чи колективні учасники правовідносин, які використовують свою правосуб'єктність у конкретних правовідносинах, виступаючи реалізаторами суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, повноважень і юридичної відповідальності [2, с. 90].

Суб'єктами міжнародних правовідносин виступають їх учасники, правовий статус яких врегульований нормами міжнародного права, які наділені «юридичною незалежністю і здатністю самостійно здійснювати права і обов'язки, що встановлені даними нормами» [3, с. 28].

При цьому науковці визначають, що ці суб'єкти мають різне коло прав та обов'язків, які обумовлюють можливості та особливості участі їх у міжнародних відносинах, у тому числі й в укладанні міжнародних договорів. Так, В.М. Лисик визначає, що суб'єкт міжнародних правовідносин може і не володіти всіма елементами правосуб'єктності, але при цьому може брати участь в окремих міжнародних правовідносинах, здебільшого за допомогою інших суб'єктів міжнародного права. До таких суб'єктів автор відносить фізичних осіб, юридичних осіб, певні державні утворення [4, с. 72].

Держава як суб'єкт міжнародних правовідносин посідає одне із перших й головних місць серед інших учасників міжнародного права, що мають право на укладання міжнародного договору. Це пояснюється її сприйняттям до початку ХХ століття як виключного суб'єкта міжнародних правовідносин. Саме держави в переважній більшості випадків є і творцями, і гарантами норм міжнародного права, які регулюють міжнародні відносини. Вони володіють універсальною правоздатністю, яка не має обмежень за предметом правового регулювання і часом, що відрізняє їх від інших учасників укладання міжнародних договорів. Зокрема, ст. 6 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року визначає, що кожна держава володіє правоздатністю укладати договори [5].

Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями чи міжнародними організаціями 1986 року [5] визначає, що правоздатність укладати договори існує і у міжнародних організацій (ст. 6 Конвенції). Однак, Я. Павко відносно цього зауважує, що держави як суб'єкти міжнародних правовідносин з приводу укладання міжнародних договорів та міжнародні організації мають неоднаковий статус у міжнародному житті. Зокрема, авторка відзначає, що відносини між державами – це координаційні за своєю природою відносини, які не припускають підпорядкування одних іншим. Відносини між державами та міжнародними організаціями або тільки між міжнародними організаціями мають переважно субординаційний характер [1, с. 25].

Окрім держав та організацій брати участь у договорах можуть й інші суб'єкти, наприклад, державоподібні утворення або так звані квазідержави, котрі слід розглядати як один із видів суб'єктів міжнародного права. До них насамперед належать так звані вільні міста (наприклад Вільне місто Данциг, Вільна територія Трієст) [3, с. 51]. Певну специфіку мають і такі державоподібні утворення як держава-місто Ватикан та Мальтійський орден. Особливість статусу Ватикану полягає, зокрема, в тому, що він має дипломатичні відносини з низкою держав, які офіційно визнають його суб'єктом міжнародного права.

Таким чином, право на укладання міжнародних договорів має лише обмежене коло суб'єктів міжнародного права, які володіють сукупністю прав та обов'язків щодо можливості укладання міжнародного договору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Павко Я. Поняття міжнародного договору, його джерела та суб'єкти: термінологічні аспекти проблеми. Віче. 2013. № 12. С. 23-25
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Х. : Консум, 2004. 656 с.
3. Тимченко Л. Д. Международное право : ученик. Х. : Консум; Ун-т внутр. дел, 1999. 528 с.
4. Міжнародне публічне право : підручник / В. М. Репецький, В. М. Лисик, М. М. Микієвич та ін. ; за ред. В. М. Репецького. 2-е вид., стер. К.: Знання, 2012. 437 с.

5. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року. URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_118 (дата звернення 05.10.2019 р.); Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями чи міжнародними організаціями 1986 року URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/441_209 (дата звернення 05.10.2019 р.);

Рекомендує до друку науковий керівник доцент М.М. Новікова

УДК 341.01

Захаревич В.О.

ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

У статті досліджено основи правового регулювання тлумачення міжнародних договорів у світовій практиці

Ключові слова: міжнародне публічне право, право договорів, міжнародний договір, тлумачення міжнародного договору

The article explores the basics of legal regulation of the interpretation of international treaties in the world practice

Key words: public international law, treaty law, international treaty, interpretation of international treaty

Тлумачення норм міжнародних договорів виступає однією з частин важливого процесу правозастосування та слугує підґрунтям для виконання умов договору у належні строки та точно із встановленими умовами. Сучасний стан міжнародної політики має випадки невиконання міжнародних договорів чи порушення їх норм, підставами для чого можуть бути як умисні так і необережні помилки тлумачення. У зв'язку з цим окреслене дослідження можна вважати актуальним і цікавим для наукової розвідки.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні правових основ тлумачення міжнародно-правових договорів.

Є.О. Зверев визначає, що тлумачення є розумовим (інтелектуальний) процесом або результатом цього процесу. Автор також встановлює, що цей процес поєднує два інших взаємопов'язаних процеси – з'ясування та роз'яснення. Предметом тлумачення науковець вважає зміст, для розуміння сутності якого слід застосувати методи тлумачення. Об'єктом тлумачення автор визначає форму, зовнішню оболонку предмета тлумачення, ті фізичні чи уявні рамки, в яких існує предмет [1, с. 8]

Відповідно до норм міжнародного права, правовими підставами для тлумачення норм міжнародних договорів виступають положення Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року та Віденська конвенція про право міжнародних договорів між державами і міжнародними організаціями 1986 року. Вони представляють собою базові правила у цій сфері. При цьому слід зазначити, що три статті, які регламентують порядок тлумачення у цих двох договорах, є за своїм змістом ідентичними. У зв'язку з цим за основу візьмемо Віденську конвенцію 1969 року.

Відповідно до п. 1 ст. 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів договір повинен тлумачитися добросовісно у відповідності до звичного значення, яке слід надавати термінам договору у їх контексті, а також у світлі об'єкту та мети договорів. Таким чином Конвенція має на увазі, що наміри сторін виражаються, перш за все, у тексті міжнародного договору, і їх виявлення представляє собою головну задачу тлумачення. Відповідно науковці роблять висновок, що автори Конвенції вважають доречними наступні принципи тлумачення:

1. доброчесність тлумачення;
2. прийняття термінів у їх звичному значенні;
3. врахування контексту, мети і об'єкта договору [2, с. 6].

I. Процик пропонує під поняттям контексту договору розуміти як преамбулу договору, так і ті документи, які є додатками до цього договору. При цьому авторка визначає, що для того, щоб вважатися частиною контексту договору з метою його тлумачення, документ повинен бути результатом угоди всіх учасників договору, має бути складений у зв'язку з укладенням договору, та його повинні прийняти як такий усі учасники. Інші документи, зокрема й «підготовчі матеріали», варто класифікувати як додаткові засоби тлумачення. Спроби американської делегації на Віденській конференції зрівняти за значенням контекст договору з допоміжними матеріалами з метою тлумачення було відхилено [3, с. 179].

Зі свого боку Алтангерел Б. встановлює, що для цілей тлумачення контекст охоплює окрім тексту з преамбулою та додатком ще й:

1. будь-яку згоду, що відноситься до договору, і яку було досягнуто між усіма учасниками у зв'язку з укладанням договору;
2. будь-який документ, укладений одним чи декількома учасниками у зв'язку із укладанням договору і прийнятий іншими учасниками в якості документа як такий, що відноситься до договору;
3. будь-які норми міжнародного права, що застосовуються між учасниками [2, с. 9-10].

Крім контексту при тлумаченні договору слід враховувати за ч. 3 ст. 31 Віденської конвенції 1969 року:

1. будь-яку угоду, укладену між учасниками щодо особливостей тлумачення договору або застосування його положень;
2. практику застосування договору, яка стосується угоди учасників щодо тлумачення його положень [4].

При цьому I. Проник зазначає, що така практика повинна бути не тільки позитивною, але й включати досвід не одного, а декількох учасників угоди [3, с. 179].

Окрім загальних правил тлумачення, Віденська конвенція про право міжнародних договорів у ст. 32 визначає ще й додаткові засоби тлумачення, до яких відносить матеріали і обставини укладання договору, що можуть підтвердити значення, які витікають зі ст. 31.

Також ці засоби тлумачення можуть визначити сутність у разі якщо тлумачення у відповідності до ст. 31 Конвенції:

- а) залишає значення двозначним або незрозумілим;
- б) приводить до результатів, які є явно абсурдним чи нерозумними [4].

У випадках тлумачення міжнародних договорів велику проблему створює й те, що вони укладаються на декількох мовах і, відповідно, не завжди можуть передати однаково одне й те саме поняття. Саме тому виникає необхідність у з'ясуванні особливостей порядку тлумачення договорів, автентичність тексту яких була визначена на двох чи декількох мовах.

Стаття 33 Конвенції визначає, що у разі встановлення автентичності тексту на двох чи декількох мовах, його текст на кожній мові має однакову силу, якщо не встановлено, що у разі розбіжностей між цими текстами якийсь один буде мати переважну силу (ч. 1 ст. 33). У разі відсутності такої умови та при неможливості усунення розбіжностей за допомогою основних та додаткових заходів, передбачених ст. 31 та 32 Конвенції, приймається те значення, яке з урахуванням об'єкту та сили договору краще за все узгоджує ці тексти (ч. 4 ст. 33 Конвенції).

Таким чином процес тлумачення міжнародних договорів є достатньо важким і залежить від точностей формулювання позицій сторін, автентичності перекладу та професіоналізму укладачів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зверєв Є.О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика. Автореф. дис. ... на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2015. 18 с.
2. Алтангэрэл Б. Международная правовая практика толкования норм международных договоров. Автореф. дис. ... на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук. Киев, 2003. 21 с.
3. Процик І. Тлумачення міжнародних договорів. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2014. Випуск 36. Частина 2. С. 178–190.
4. Венская конвенция о праве международных договоров 1969 года. URL: <http://www.un.org/russian/document/convents>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент М.М. Новікова

УДК 94(477.6):355.01.125

Івершенко В. В.

ПОБУТ УКРАЇНСЬКОГО СОЛДАТА ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

У статті аналізуються особливості побуту українських солдатів під час збройного конфлікту на Сході України, досліджується проблематика постачання та облаштування ЗСУ на основі спогадів учасників бойових дій.

Ключові слова: побут, повсякдення, забезпечення, АТО.

The article analyzes the peculiarities of the life of Ukrainian soldiers during the armed conflict in the east of Ukraine, examines the problems of supply and arrangement of the Armed Forces on the basis of the memories of combatants.

Key words: life, everyday life, security, anti-terrorist operation

Актуальність даної теми дослідження полягає в тому, що вивчаючи побутові умови можна зрозуміти сутність військового життя з середини, чинники, які на нього впливали, і, відповідно, яким чином це відбувалось на діяльності Збройних сил.

Метою даної роботи є дослідження побуту бійців АТО під час Збройного конфлікту на Сході України.

Українська армія за роки своєї незалежності не мала матеріального і технічного забезпечення, щоб гідно облаштувати побут військовослужбовцям. Свідомі і відповідальні громадяни відіграли важливу роль у забезпеченні української армії, стали певними провідниками між народом та воїнами АТО, займалися збором коштів, закупівлею всього необхідного (продуктами харчування, засобів гігієни, білизни, обмундирування, взуття, спецзасобами). Як говорив про це респондент Євген: «Десь мабуть 80% – це була допомога від волонтерів, починаючи від дитячого листа і до куртки» [3, с.1].

Останнім часом ці функції перебрала на себе держава, а роль волонтерів дещо зменшилася. Це пояснюється тим, що армія повинна бути складовою державного апарату, якщо ми звісно ж хочемо в потрібний момент дати відсіч ворогу [4, с. 1].

Взагалі у різних родів військ були різні умови для життя, ведення бою та специфіки свого облаштування, як, наприклад, в артилеристів, які розташовувались в районі Савур-Могили. Так як це стратегічний об'єкт, втрата якого могла означати відносну поразку в регіоні, то там за словами бійця 55 артилерійської бригади, були специфічні умови для перебування: «Жили як ... вогнева позиція: відразу стоїть гармата, метра три від гармати – окоп з боекомплектom лежить, в іншу сторону метра три від гармати – там окоп ... по пояс окоп і просто присипаний на дошки землю щоб на голову не капало вітру не було. Оце і всі

наші житлові умови. Навіть примітивний побут був, і в принципі, налагоджений непогано. В притул до того, що було де і зуби почистити. І душ був – просто п'ятилітрова баклага, перевернута, обрізана, прибита до дерева і обгороджена наметами хімзахисту, плащами. З водою теж проблем не було, воду підвозили нам. Десь раз в два, в три дня приїжджала цистерна і набирали всі, кому не лінь, кому скільки треба. Помитися, поголитися – була справа. Така, скажімо, прикмета (виникла), що голитися і прати речі сильно не можна, тому що до то обстрілу. Тому відрощували собі охайні бороди, щоб повністю не голитися, щоб не порушувати традицію» [1, с. 47-49].

Особливо важко було на початку конфлікту. У більшій мірі, солдати були змушені самі створювати собі умови, в різних місцях дислокації вони теж були різними. Якщо брати окружну територію Миколаївки та Красного Лиману це виглядає так: «Величезне поле, невеликий шматочок асфальту, штабні намети, де живе керівництво, маскувальні сітки. Загалом, красиво. Але за сучасними їхніми наметами стояли старі радянські намети, причому часто одна натягалася зверху на іншу, а на це все ще один намет. Це робилось для того, щоб вони не протікали, так як майже всі намети були дирявими. Світла немає, підлоги немає, намети прямо на землі. У день нашого приїзду пішов сильний дощ, намет повністю затопило, матраци намокли, ми так і спали. На сході України земля після дощу перетворюється в суміш пластиліну, гівна, глини, пилу і суперклею. Ми пов'язали, провалювалися аж по гомілку, табір в мулисте болото перетворився [2].

За словами контрактника, який не погодився озвучити своє ім'я, також можна проаналізувати умови життя бійців: «У нас не було ні «берців», ні бронжилетів, ні армійської форми зі спеціальної тканини, яка не горить. Під час бойових дій легко обпектися: автомат після пострілів розжарений, гарячі гільзи вилітають. Бачите, у мене опіки на лівій руці? Це від гільз. Не було у нас і тактичних очок, які захищають очі від пилу, бруду, порохових газів і мошок. Не було навіть тактичних рукавичок, які б захистили долоні, на війні ж треба постійно гарячий автомат брати, по землі повзати, ще щось. Ні-чо-го не було».

Ще гірша ситуація спостерігалась під Слов'янськом. Боець 73 частини респондент Євген розповідає: «Якщо говорити про місця проживання, то таких місць і не було, коли ми приїхали (спочатку до Ізюму), ми дві години побули і нас потім відправили відразу під Слов'янськ, коли ми туди приїхали, там стояв «Шатьор», на передовій, з брезенту, оце і все наше місце перебування. Де ми могли ночувати/переспати. Але в перші дні, то там не особливо було де спати» [3, с.1].

Забезпечення теж було не кращим. Боець-доброволець Євген Кохановський свідчить: «Взагалі було дуже добре, якщо була броня, був автомат, вірніше кулемет РПК і всьо... Потім вже видали сухпай. Тільки мінімально все було, а потім вже почали довозити і волонтери трішки. Ну волонтери повністю нам екіпірували там під Слов'янськом тоді, повністю екіпірували. Так само й забезпечували, і речами і всім, всім, в плоть до зубних паст і щіток. Тобто всьо привозили волонтери, а вже пізніше вже пішла держава» [3, с. 2].

До покращення умов військовослужбовців у зоні конфлікту залучаються й волонтерські організації, які створюють проекти на різних рівнях. Наприклад, Всеукраїнський волонтерський проект «Народний побут» займається не тільки поставкою теплих речей, а й місць, де їх можна випрати. В більшій кількості представники цього проекту починають збір коштів на виготовлення мобільних пралень, що збиратимуться на базі старих та занедбаних армійських «тунгів» [3, с. 2].

Отже, як висновок можна сказати, що на початку конфлікту облаштування місць перебування забезпечення побуту лягло на плечі самих військовослужбовців. Держава майже цим не займалась, на відмінну від волонтерських організацій. Хоча протягом «гібридної війни» тенденція змінювалась. Теж саме можна сказати і про забезпечення – держава надавала лише зброю, непрактичний одяг та харчування, а більшість різної амуніції було вже проблемою волонтерів. Спочатку навіть не було налагодженої перепідготовки, але з часом було створено чіткі часові рамки та вправи як для контрактників, так і для мобілізованих.

Переосмислення та усвідомлення державними структурами необхідності армії, забезпечення їх боєздатності призвело до усвідомлення важливості створення нормальних побутових умов у зоні конфлікту. Це є підґрунтям морально-психологічного стану з воїнів, що в свою чергу впливає на те, як вони проявлять себе в бойових діях. Окрім того, вищевказані умови покращують настрої в армії, цементують зв'язок між командним та рядовим складом, зміцнюючи армію в цілому, створюючи додаткові можливості для захисту незалежності та суверенітету держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Усна історія російсько-української війни (2014-2015 роки) / за ред. В. Мороко. – Випуск 1. – Київ : К.І.С., 2015.- С. 47-49; 51 – 52.
2. Інтерв'ю українського солдата, який майже два місяці воював на Донбасі// Укр. Медіа [Електронний ресурс]: <https://ukr.media/ukrain/208859/>
3. Спогади Євгена Кохановського: [інтерв'ю з бійцем-добровольцем / записав В. Івершенко] // Аудиторія. – 2015. – 16 груд, С. 1-3.
4. Спогади Володимира Черненка [інтерв'ю з бійцем-добровольцем / записав В. Івершенко] // Аудиторія. – 2015. – 10 березня, С. 2.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л. О. Цибуленко

УДК 342.922

Іржанський Є.Д.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПАТЕНТНИХ ПОВІРЕНИХ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Стаття присвячена дослідженню теми адміністративно-правового статусу патентних повірених в зарубіжних країнах, аналізу нормативно-правової бази, з даного питання, та використання досвіду зарубіжних країн для удосконалення власного законодавства про патентних повірених..

Ключові слова: патентування, патентні повірені, інтелектуальна власність.

The article is devoted to the study of the topic of the legal status of patent attorneys in foreign countries, the analysis of the legal framework on this issue, and the use of experience of foreign countries to improve their own legislation on patent attorneys.

Key words: patenting, patent attorneys, intellectual property.

У майбутньому реформування економіки України призведе до підвищення питомої ваги об'єктів інтелектуальної власності серед інших об'єктів власності, що спонукатиме власників віднаходити кваліфіковану юридичну допомогу в даній. Саме тому аналіз міжнародного досвіду правового регулювання відносин за участі представників у сфері інтелектуальної власності є принципово важливим.

У зарубіжних країнах переважна більшість заявників отримує права на об'єкти інтелектуальної власності за допомогою патентних повірених. З огляду на сферу поширення патентних повірених, ступінь їх самоорганізації в європейських країнах, можна констатувати, що їх діяльність розповсюджена у державах, які мають патентну систему. Статус патентних повірених регулюється на законодавчому рівні у Німеччині, Франції, Естонії, Румунії, Угорщині, Чехії, Російській Федерації, що може свідчити про важливе значення даного виду діяльності, увагу держави в особі патентних відомств до діяльності патентних повірених [1].

Створення концепції професійного представництва у сфері інтелектуальної власності в Україні доцільно розглядати порівняно з іншим законодавством – законодавством

зарубіжних країн для детального вивчення особливостей врегулювання представницьких відносин зарубіжним законодавством і формування висновків щодо доцільності їх застосування в Україні.

Суб'єктний склад осіб, які можуть бути представниками з питань інтелектуальної власності, як правило, обмежений. Так, Австрійським патентним законом (від 07.07.1970 р. № 259 з наступними змінами в редакції від 1994 р. № 819 (ст. 77) визначено, що представництво сторін перед патентним відомством і Верховним сенатом по патентах і товарних знаках Австрії можуть здійснювати тільки адвокати, патентні повірені та правовий відділ Міністерства фінансів [1]. Положення про участь адвоката як представника в справах інтелектуальної власності застосовується і в законодавстві інших країн, зокрема, згідно з ст. 61 Патентного Закону Бельгії від 28.03.1984 р. зі змінами від 28.01.1997 р. «кожен адвокат, який є членом адвокатури або має адвокатське свідоцтво, може без внесення його до Реєстру виступати у Відомстві в тій же якості, що і патентний повірений» [2].

Іноді представниками з питань інтелектуальної власності виступають і патентні повірені, і адвокати або обидві особи разом. Так, у Німеччині діє положення про виключне представництво в судових органах адвокатами. У справах інтелектуальної власності представництво перед державним органом з питань інтелектуальної власності здійснюється патентним повіреним, а в судових справах в Федеральному патентному суді – і адвокатом, і патентним повіреним. У випадках, якщо справа, пов'язана із захистом виключних прав на об'єкти промислової власності, розглядається в інших судових органах, адвокати і патентні повірені діють спільно [3, с. 55].

З аналізу наведених норм, можна зробити висновок, що законодавство Німеччини визначає, що юридична діяльність повинна здійснюватись професійно: адвокатами, що є спеціалістами з процесуального права та патентними повіреними – спеціалістами з питань інтелектуальної власності. Такий підхід дає можливість законодавцю виділити даних осіб в окремі категорії і наділити їх більш широким колом прав і обов'язків. У межах німецького правопорядку патентний повірений займає положення рівне інституту адвокатів і в своїй діяльності є «незалежним радником і представником», що відображено в Положенні про патентних повірених (уведено в дію 07.09.1966 р. (зі змінами від 06.07.1990 р.) [3, с. 57].

На прикладі Бельгії, Австрії, Португалії, Німеччини ми визначили суб'єктний склад представників у сфері інтелектуальної власності. Це можуть бути як адвокати, так і патентні повірені. Однак навіть за відсутності положення про виключне представництво у сфері інтелектуальної власності патентними повіреними, все ж їх статус відрізняється від правового положення адвокатів та юрисконсультів. Вони складають окрему групу представників. У Кодексі інтелектуальної власності Франції № 92-597 від 01.07.1992 р.б визначено, що список осіб, які «компетентні в питаннях промислової власності», визначається щорічно. До цього списку належать особи, які відповідають належному рівню професійної підготовки та мають практичний досвід [4, с. 122].

З точки зору врахування міжнародного досвіду, слід також підійти до вирішення питання про форми участі представника у відносинах з приводу об'єктів інтелектуальної власності. Так, французьке законодавство передбачає, що особи, компетентні з питань промислової власності, можуть здійснювати свою діяльність залишаючись службовцями підприємств, вести справу індивідуально, залишаючись представниками вільних професій чи бути на службі в особи, яка веде свою діяльність як представник вільних професій. Залишаючи таким особам повну свободу вибору організаційних форм своєї діяльності, французьке законодавство виключає можливість надання послуг у сфері інтелектуальної власності непрофесіоналами, зазначаючи (ст. 422), що особи, незважаючи на те, що мають відповідні знання, але не внесені до списку патентних повірених не можуть займатись діяльністю з представництва у сфері охорони прав на об'єкти промислової власності під загрозою кримінальної відповідальності.

Законодавством Румунії, де діє постанова «Про організацію і здійснення діяльності патентними повіреними», особливо виділяється, що діяльність патентного повіреного є

вільною і незалежною, з автономною організацією і практикою [3, с. 95]. Згідно з цим положенням, патентні повірені мають право працювати у приватних офісах, торгових фірмах тощо, вони також можуть здійснювати свою професійну діяльність як службовці, які спеціалізуються на захисті прав промислової власності спеціальній установі, яка займається не тільки інтелектуальною власністю (ст. 19). У такому випадку вони працюють на підставі контракту і доручення, якщо немає заперечення керівника підприємства.

Досліджувані два приклади відображають різні підходи до визначення форм взаємодії патентних повірених з довірителями. Якщо в першому випадку наголос робиться на тому, що патентні повірені можуть надавати послуги вступаючи у різноманітні за своєю правовою природою відносини (підприємницькі, трудові, цивільно-правові), та в іншому випадку акцент робиться на принципах діяльності патентних повірених, зокрема таких, як принцип незалежності, автономної організації. Це в свою чергу опосередковано вказує на те, що первинним при виборі форми діяльності патентних повірених є забезпечення реалізації цих принципів.

У цілому досвід зарубіжних країн свідчить про недоцільність впровадження монополії патентних повірених на ринку представництва в сфері інтелектуальної власності. У цьому переконує практика Великої Британії, де тривалий час з моменту прийняття у 1977 р. Патентного закону патентні агенти мали виключне право на представництво заявників перед Патентним Відомством. Однак дане положення було відмінено ст. 274 Акта Великої Британії 1988 р. «Про авторське право, промислові зразки і винаходи». Сьогодні в цій країні і патентні повірені, і фізичні особи, товариства, корпорації (юридичні особи) можуть займатись послугами з подачі заявок на патент, представляти інтереси заявників в судових спорах в сфері інтелектуальної власності [3, с. 97].

Таким чином, практика Великої Британії може стати аргументом у суперечках з прихильниками монополії патентних повірених в сфері господарської діяльності з представництва в сфері інтелектуальної власності.

Ми вважаємо, що розмежування представників у сфері інтелектуальної власності на дві категорії: патентні повірені і патентні асесори як у Німеччині є доцільним і може мати важливе практичне значення і для України. В основі поділу цих представників на дві групи лежать відносини, які пов'язують їх з особами, яких вони представляють. Якщо мова йде про патентних повірених, то вони діють самостійно і відокремлено як професійні представники, а тому користуються професійними правами патентних повірених і несуть відповідальність, передбачену для патентних повірених. До другої групи осіб належать професійні представники, які працюють на підприємствах на підставі трудового договору, а тому користуються правами, мають обов'язки і несуть відповідальність, що впливає, перш за все, з трудових відносин.

Серед зарубіжних країн, що закріпили можливість патентних повірених працювати за наймом – Польський Закон «Про патентних агентів» від 11.04.2001 р., ст. 2 якого визначає, що патентний агент може займатись своєю діяльністю за наймом або самостійно [3, с. 96].

Відповідний поділ представників у сфері інтелектуальної власності закріплений і в законодавстві США. Особи, що мають право представляти інтереси заявників перед Патентним Відомством США, поділяються на патентних повірених і патентних агентів [3, с. 98].

Законодавством США також застосовані законодавчі обмеження, що не дозволяють підприємцям здійснювати свою комерційну діяльність під виглядом надання послуг патентними повіреними, несправедливо використовуючи їх репутацію. Так, для патентних повірених встановлені обмеження – вони не можуть працювати в інших сферах (за винятком сфери науки, мистецтва, літератури, освіти і спорту) або бути пов'язаними службовими відносинами; не повинні займати ніякої іншої оплачуваної посади. Крім того, законом передбачено обмеження для осіб, які брали участь в процесуальній діяльності в якості службовця органів влади або суду з питань промислової власності. Такі особи не можуть

працювати патентними повіреними в органах влади чи в суді протягом одного року після припинення ними зазначених правовідносин.

Патент у США з кожним роком все важче отримати у зв'язку із глибоким аналізом патентоздатності технічного рішення закладом експертизи американського патентного відомства. Хоча все ж, як відзначають представники юридично-патентних компаній, близько 50% діючих патентів у США не відповідають умовам патентоздатності. Поняття «патентоздатність», зазвичай, нівелюється при судових спорах між компаніями. Зокрема, при патентних спорах, існує багато випадків коли два винахідники (або й більше) доводять своє право авторства на розробку у суді. Як виявляється, в США близько 100 судових процесів щорічно присвячені саме встановленню авторства патенту. Проблеми, що виникають – це визначення вкладу винахідника у розробку, суму його винагороди, належність прав. Порушення патентів у США – це повсякчасна практика, тому послуги патентних повірених та агентів завжди користуються попитом. Цікавою особливістю операцій із патентами є практика деяких фірм, що в США називають «патентними тролями» – коли фірма скуповує патенти компаній та потім надсилає претензію про порушення патенту іншими компаніями, пропонуючи їм кабальні умови купівлі патенту або права на його використання, погрожуючи судом (в разі їх незгоди це прийняти).

У спеціальному законодавстві Португалії передбачається також посада помічника агента, що допомагає йому у виконанні обов'язків. При цьому передбачено, що агент несе відповідальність за дії помічника. Будь-які документи самостійно складені помічником повинні бути підписані патентним агентом. Встановлені вимоги до стажиста – вища освіта та вища освіта у сфері інтелектуальної власності. Вважаємо, що діяльність стажиста забезпечує практичну підготовку і практику майбутніх патентних повірених.

Таким чином, на підставі вищезазначеного матеріалу можна зробити висновок про те, що врахування досвіду зарубіжних країн є важливим фактором при проведенні Україною вдосконалення власного законодавства про патентних повірених, зокрема вирішення потребують питання про суб'єктний склад осіб, які надають послуги в сфері права інтелектуальної власності та необхідність проведення розмежування між патентними повіреними, які працюють за наймом, та тих, що працюють самостійно.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Австрійський патентний закон від 7 лип. 1970 р. № 259 у редакції закону про зміну патентного закону 819/1994. The Austrian Patent Office. URL: <http://www.patent.bmwa.gv.at> (дата звернення 15.03.2019).
2. Патентний закон Бельгії від 28 березня 1984 р. з останніми змінами від 28 січ. 1997 р. URL: <http://www.european-patent-office.org> (дата звернення 16.03.2019).
3. Патентування винаходів і корисних моделей в іноземних державах / Л.І. Ніколаєнко, І.Ю. Кожарська. В.С. Кадомський, С.Й. Пола чек. К.: Держпатент України, 2005. 123 с.
4. Соглашение о сотрудничестве по пресечению правонарушений в области интеллектуальной собственности (Соглашение подписали правительства: Азербайджанской Республики, Республики Армения, Республики Беларусь, Грузии, Республики Казахстан, Кыргызской Республики, Республики Молдова, Российской Федерации, Республики Таджикистан, Туркменистан, Украины, Республики Узбекистан) // Патенты и лицензии, 2008. № 5. С. 39-40.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.М. Правоторова

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА У КОЛОНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ МОСКОВСЬКОГО ЦАРСТВА

У статті розглядаються участь українського козацтва у колонізації території Дону, Сибіру та Слобожанщини як суб'єкта формування кордонних захисних систем та засвоєння нових територій.

Ключові слова: козак, Дон, Сибір, Слобідська Україна, Московське царство, кордон, колонізація.

The article deals with the participation of the ukrainian cossacks in the colonization of the territories of the Don, Siberia and Slobozhanshchina as a subject of the formation of border protection systems and the exploration of new territories.

Key words: cossacks, Don, Siberia, Slobidska Ukraine, Moscow kingdom, border, colonization.

Актуальність теми визначається потребою детального вивчення ролі, котру відіграло українське козацтво у процесі формування Московського царства. Участь козаків у організації захисту південних та східних кордонів Московії та колонізації Дону, Сибіру та Слобожанщини стало вагомою складовою не тільки становлення державних інституцій, особливо військових (козацькі військові формування), та захисту від татарських вторгнень, а й забезпечило значне розширення територій та їх господарське засвоєння.

Саме тому головними завданнями статті є: розкриття загальних та особливих рис просування українського козацтва на територію Московського царства в райони Дону, Сибіру та Слобідської України; визначення форм контактування з місцевим російським населенням та державними структурами; дослідження характеру інкорпорації українських козаків у російський державний простір та визначення процесу організації самоврядних інституцій і розвитку господарства.

Значним внеском у теоретичне осмислення історичних, соціологічних, політико-правових, культурних та світоглядних проблем української діаспори взагалі, і східної зокрема, стали праці В. Сергійчука [12], В. Ідзьо [7], В. Євтуха, В. Трощинського тощо [5]. В монографічних дослідженнях В. Брехуненка висвітлено участь українського козацтва в формуванні козацьких військ на теренах Росії, взаємозв'язок та участь у військових зіткненнях з турецько-татарськими силами та проникнення у середовище донського козацтва [3, 4]. Цю ж проблематику розглянуто в дисертаційному дослідженні В.М. Полторака [10]. Формуванню козацької Слобідської України присвячено дисертаційні розробки Д.В. Журавльова [6], С.В. Лишко [8], О.Ю. Бір'ювої [2] та В.Л. Маслійчука [9] та В.Б. Яценка [13].

Першим регіоном, що потрапив у сферу інтересів запорожців стало Пониззя Дону. У середині 50-х рр. XVI ст. козаки вільно і безборонно курсують у пониззі. Тісно була пов'язана з долішнім Доном діяльність ватаги М. Черкашеніна, якого донці визначали за «служби» Івану IV [4, с. 72-73]. Українські козаки були повноправними членами донської спільноти. Могли вони вільно переміщуватись по території, зупинятись і замешкувати як на долішньому, так і на середньому Дону, разом із донськими козаками і окремо, зберігати за бажанням власні структури і навіть засновувати нові містечка. Так, у 1622 р. гонець від московських послів до Туреччини повідомляв, що на Дон прийшла тисяча козаків з дружинами та дітьми і привезли 80 возів домашнього начиння. Новопереселенці оселилися окремим поселенням і обрали власного отамана. Проте ця автономія запорожців дуже непокоїла московський уряд і у 1623 р. у рамках заходів з реалізації тодішнього московського курсу від донських козаків вимагали максимального обмеження доступу запорожців на Дон [3, с. 214-215].

У подальшому запорозько-донські відносини мали характер взаємин двох окремих адміністративних суб'єктів Російської імперії, які майже втратили самостійність. Росія змогла реформувати донське козацтво, і воно стало її послідовним прибічником, а запорозьке козацтво з огляду на специфіку свого розвитку такому реформуванню не піддалося. На козацькі взаємини особливо впливали два процеси – посилення влади Російської імперії в регіоні та соціально-економічні трансформації в середині козацтва. Офіційні міжвійськові контакти поділяються на дві сфери – взаємини сусідніх адміністративних суб'єктів та стосунки представників військових підрозділів під час виконання служби. В першій сфері прикордонні стосунки характеризувалися виникненням великої кількості конфліктних ситуацій різного масштабу, у другій – військовою службою та іншими повинностями, пов'язаними із виконанням козацьких обов'язків перед Російською імперією [10, с. 10-11].

Уперше українці з'явилися на теренах Сибіру разом із загонами Єрмака. Одним із них був славетний Черкас Олександров, учасник Єрмакового походу та посольства до Івана Грозного, а з 1598 р. – отаман тобольських служилих кінних татар. Українські козаки несли службу по сибірських залогах і у 1598 р. нанесли остаточну поразку ханові Кучуму [11, с. 24-25].

Важливим простором української козацької колонізації стала Слобідська Україна. Московська держава просувала своє пограниччя на Південь. Проти такої швидкорухомої сили, як татарські загони, крім оборонних рубежів і фортець із постійним військом, постало завдання організації служби упередження набігів [8, с. 12]. У XVII ст. починається проникнення українців на територію Московського царства. В підданство до Москви переходили численні ватаги зі своїми отаманами. Вони мали свій виборчий уряд, зберігали й шанували свої звичаї. У 1638 р. до Белгороду прийшло 856 українців з гетьманом Остряницею [1, с. 23-24]. Кількість переселенців збільшилася в епоху Руїни. Тисячі українців сім'ями, великими групами й поодинокі, рятуючись від загибелі, рухалися на Схід – на ненаселені землі Слобідської України [2, с. 11].

За реформою російського помісного війська 1658 р. на основі переселенських громад, які осіли на Белгородській укріпленій лінії і поза нею, було сформовано кілька українських козацьких полків із власним керівництвом [9, с. 10]. Нова полкова лінія Слобідської України стала відповіддю на постійні руйнівні напади з боку степовиків (татарських та калмицьких орд), для яких згаданий регіон у другій половині XVII ст. перетворився на серйозну перешкоду на шляху до внутрішніх районів Російської держави [6, с. 14].

Формування козацьких полків як військових підрозділів відбувалося за звичайною для організаційної структури реєстровців формою у період їх служби в Речі Посполитій. Проте, така структура суттєво різнилася від принципів формування частин, котрі панували в царських збройних силах. Система управління, на відміну від організаційної структури, за час існування козацьких полків перетерпіла більш серйозні зміни. Залежно від визначення ролі Слобідської України у воєнно-політичному житті Московської (Російської) держави козацькі полки як військово-територіальні формування підпорядковувалися різним відомствам і органам управління [9, с. 13].

Також відбувається обмеження козацьких прав в адміністративній та фіскальній царині. На козаків було покладено обов'язок з утримання російських військ, розташованих на Слобожанщині після 1709 р., частково оподатковувались козацькі промисли та майно на користь царської скарбниці. Російський уряд активно втручався в процеси стратифікації у полках і намагався законодавчо заборонити географічні переходи козаків та членів їх родин [13, с. 17, 18].

Таким чином, можна констатувати, що перше проникнення у Пониззя Дону носило характер вільного пересування слабо контрольованими Москвою територіями. Проте, з посиленням контролю уряду над Донцями царат прагнув максимально обмежити автономію українського козацтва на Дону та загальмувати його переселення.

Протилежною була стратегія щодо українського козацтва в Сибіру та у Слобідській Україні. Запорожці активно залучалися до колонізації безмежних просторів завойованого

Сибірського ханства, де козаків інкорпоровали в регулярні військові гарнізони. На Слобожанщині українське козацтво активну було використано у створенні оборонної лінії, де воно отримало власну полкову організацію зі значною автономією. Проте, постійно вводилися обмеження, щоб унеможливити формування цілісної військової організації на кшталт Запорозької Січі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багалій Д.І. Історія Слобідської України / Д.І. Багалій. – Х.: Дельта1993. – 256 с.
2. Бір'юва О.Ю. Поміщицькі садиби Харківської губернії (перша половина XVIII – початок XX століття): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О.Ю. Бір'юва; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2009. – 20 с.
3. Брехуненко В. Козаки на Степовому Кордоні Європи: Типологія козацьких спільнот XVI – першої половини XVII ст. / В. Брехуненко. – К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2011. – 504 с.
4. Брехуненко В. Стосунки українського козацтва з Доном у XVI – середині XVII ст. / В. Брехуненко. – К.: Тандем-У; Запоріжжя, 1998. – 335 с.
5. Євтух В.Б. Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії / В.Б. Євтух, В.П. Трощинський, А.А. Попок, О.В. Швачка. – К.: УАННП «Фенікс», 2003 – 228 с.
6. Журавльов Д.В. Військова справа в слобідських козацьких полках у другій половині XVII – першій половині XVIII ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Д.В. Журавльов; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2003. – 22 с.
7. Ідзьо В. Українська діаспора в Росії. Історія, наука, релігія / В. Ідзьо. – Львів: БАК, 2002. – 304 с.
8. Лишко С.В. Формування і розвиток полків Слобідської України в другій половині XVII-XVIII ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / С.В. Лишко; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2010. – 20 с.
9. Маслійчук В.Л. Козацька старшина слобідських полків другої половини XVII – першої третини XVIII ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В.Л. Маслійчук; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2001. – 19 с.
10. Полторац В.М. Взаємини запорозького та донського козацтва періоду Нової Січі (1734-1775 рр.): політико-правовий і соціально-економічний аспекти: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Володимир Миколайович Полторац; Одеський національний ун-т ім. І.І.Мечникова. – О., 2007. – 17 с.
11. Сергійчук В. Східна діаспора. Московщина / В. Сергійчук // Наука і суспільство. – К. 1997. – № 1-2. – С. 24-26.
12. Сергійчук В.І. Українізація Росії / В.І. Сергійчук. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2000. – 331 с.
13. Яценко В.Б. Інтеграція українського козацтва до соціальної структури Російської імперії у XVIII ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В.Б. Яценко; Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2007. – 23 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.О. Цибуленко

УДК 198.6

Коваленко А.Л.

ОСНОВНІ ВИДИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У статті досліджується види юридичні відповідальності у трудовому праві України. Формуються поняття та визначення основних видів юридичної відповідальності у

трудоваму праві України. Досліджуються особливості та специфіка основних видів юридичної відповідальності у трудовому праві України а також їх мету та цілі.

Ключові слова: юридична відповідальність, конституційна відповідальність, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, дисциплінарна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, матеріальна відповідальність.

The article explores the types of legal liability in the labor law of Ukraine. The concepts and definitions of the main types of legal responsibility in the labor law of Ukraine are formulated. The peculiarities and specificity of the main types of legal liability in the labor law of Ukraine and their purpose and purpose are investigated.

Key words: legal liability, constitutional liability, criminal liability, administrative liability, disciplinary liability, civil liability, pecuniary liability.

Було б доречно, спочатку пояснити, що собою являє юридична відповідальність.

Юридична відповідальність – це міра покарання правопорушника шляхом позбавлення його певних соціальних благ чи цінностей (матеріальних, духовних чи особистісних), які йому належали до факту правопорушення, від імені держави (суспільства) на підставі закону (або іншого нормативного акта), з метою попередження правопорушення і відновлення (чи відшкодування) втрачених суб'єктивних прав на матеріальні і духовні цінності.

Різні види відповідальності мають свою особливість або специфіку, різну мету і цілі, тому деталізація цього питання відноситься до різних галузей права.

Юридична відповідальність здійснюється на засадах законності, обґрунтованості, невідворотності, індивідуалізації і справедливості. В ст.66 Конституції закріплено, що кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки.

Юридичну відповідальність поділяють на такі основні види:

1) конституційна; 2) кримінальна; 3) адміністративна; 4) дисциплінарна; 5) цивільно-правова; 6) матеріальна (в зв'язку із завданням шкоди в процесі виконання трудових обов'язків). По суті, це різновид цивільно-правової відповідальності, яка має свої особливості.

Дискутується питання про можливість виділення і інших видів юридичної відповідальності: екологічної, процесуальної, сімейної, фінансової. Справа в тому, що види правопорушень можна класифікувати по галузях права, але не можна так класифікувати юридичну відповідальність.

Відповідальність за порушення законодавства про працю настає за порушення правових норм, що регулюють трудові правовідносини, зокрема норми: Кодексу законів про працю України, Законів України “Про оплату праці”, “Про колективні договори і угоди”, “Про зайнятість населення”, “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”, “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні”, “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”, “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття”, ” Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням”, “Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування”, локальних нормативно-правових актів підприємства: Колективного договору, Правил внутрішнього трудового розпорядку та ін.

За порушення законодавства про працю винних осіб може бути притягнуто до дисциплінарної;
адміністративної;
кримінальної відповідальності.

Дисциплінарна відповідальність полягає в застосуванні до винної особи дисциплінарних стягнень, якими відповідно до статті 147 КЗпП є догана чи звільнення. Для окремих категорій працівників законодавчими та нормативно-правовими актами можуть установлюватися й інші дисциплінарні стягнення.

Найменш суворим видом дисциплінарного стягнення є догана. Для її оголошення достатньо лише наявності факту порушення трудового законодавства. Проте існує і більш суворе покарання – звільнення.

Але, на нашу думку, варто розрізняти дисциплінарну відповідальність працівників за порушення трудового законодавства і за порушення внутрішніх нормативно правових актів підприємства.

Отже, дисциплінарна відповідальність за порушення трудового законодавства може бути застосована лише в межах посадових обов'язків конкретного працівника, який відповідає за дотримання вимог трудового законодавства. Обов'язковою умовою застосування такої відповідальності є перебування особи, що притягується до дисциплінарної відповідальності у трудових відносинах з підприємством. Контроль за дотриманням здійснює роботодавець, або уповноважений ним орган. Жодних фінансових санкцій не передбачає.

Ззовні, від імені Держави нагляд за дотриманням законодавства про працю покладено на Державну інспекцію України з питань праці (Інспекція), яка є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра України – Міністра соціальної політики України. Повноваження Інспекція здійснює на підставі Положення про Державну інспекцію України з питань праці.

Справи про адміністративне правопорушення передбачене 1886 КУпАП розглядають органи Інспекції.

Від імені органів Інспекції розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення мають право: державні інспектори праці територіальних органів – штраф до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

Отже, з боку держави нагляд за дотриманням законодавства про працю здійснює Інспекція з праці. До відповідальності можуть бути притягнені посадові особи (посадова особа -- особлива категорія службовців державних і громадських органів, установ, організацій, підприємств, які займають постійно або тимчасово, за призначенням, вибором чи в іншому встановленому порядку передбачені штатним розписом посади і правомочні здійснювати юридично значимі дії, спрямовані на встановлення, зміну або припинення правовідносин. Зміст і обсяг таких дій різні і визначаються займаною посадою а також фізичні особи підприємці, які використовують найману працю. Розмір штрафу на сьогоднішній день становить від трьох до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 51,00 грн. до 1700,00 грн.).

За порушення законодавства про працю винні особи можуть бути притягнені і до кримінальної відповідальності. Зокрема, у частині першій статті 172 Кримінального кодексу України (далі – КК) встановлено кримінальну відповідальність за незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів, а також за інше грубе порушення законодавства про працю.

Звичайно, факт звільнення з особистих мотивів установити дуже важко – можна тільки підозрювати, що звільненню того чи іншого працівника сприяли особисті мотиви посадової особи. Така підозра ґрунтується не лише на конкретних документах, а й на поясненнях працівників роботодавця.

Щодо грубого порушення законодавства про працю, то це поняття поєднує всі випадки порушень, які погіршили умови праці працівника, що призвело до недотримання конституційних прав або законних інтересів працівника. Зокрема, грубим порушенням законодавства про працю є умисна невидача працівникові при звільненні трудової книжки,

що стало перешкодою для його подальшого працевлаштування, запровадження роботодавцем подовженого робочого дня, необґрунтована відмова в укладенні трудового договору чи така відмова, яка містить ознаки дискримінаційного характеру, тощо.

Усі наведені порушення законодавства про працю караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (до 850 грн.) або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років, а ті самі порушення, вчинені щодо неповнолітньої особи, вагітної жінки чи матері, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, -- штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 850 грн. до 1700 грн.) або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців.

Кримінальна відповідальність за грубе порушення законодавства про працю настає за умисне посягання на загальні умови праці, але таке посягання не створює небезпеки для життя чи здоров'я працівника. Саме ця ознака й відрізняє злочин, відповідальність за який передбачена у статті 172 КК, від злочинів, відповідальність за які встановлена статтями 271-275 КК (тобто за порушення правил безпеки в різних сферах виробництва).

Отже, зрозуміло, що інтереси роботодавця та найманого працівника не завжди співпадають -- як правило, кожен з них прагне при якомога менших витратах власних ресурсів (грошових, фізичних чи інтелектуальних зусиль) отримати якомога більше прибутків один від одного. Між тим, і роботодавець, і найманий працівник повинні усвідомлювати необхідність безумовного дотримання вимог законодавства про працю та вживати необхідних заходів щодо забезпечення виконання в повному обсязі покладених на них обов'язків, інакше залежно від виду та тяжкості правопорушення вони будуть притягнуті до дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Здійснювати контроль за дотриманням законів та інших нормативно-правових актів з питань трудової діяльності має держава (адже саме вона встановлює правила поведінки роботодавців та працівників на ринку праці) -- зокрема, ця функція згідно з Положенням про Державний департамент нагляду за додержанням законодавства про працю, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 року № 50, покладена на Державний департамент нагляду за додержанням законодавства про працю, інспектори якого з метою захисту трудових прав працівників проводять відповідні перевірки роботодавців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України.
2. Кодекс законів про працю України.
3. Трудове право. Навчально-методична розробка. 1999.
4. Пастухова В.І. Господарське і трудове право: Навч. посібник. Рівне: НУВГП, 2009. 108 с.
5. Практика кадровика ? ВАК: веб-сайт. URL: <http://www.kadrovik.ua> (дата звернення 25.09.2019)
6. Основні види юридичної відповідальності? Електронна бібліотека Князева: веб-сайт. URL: <http://www.ebk.net.ua>. (дата звернення 25.09.2019)

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.А. Казачан

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ ПРАВОВОЇ МОДЕЛІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті розглядаються концептуальні засади побудови правової моделі адміністративної відповідальності. Автор розглядає концептуальні джерела юридичної відповідальності та порівнює їх з адміністративними джерелами.

Ключові слова: реформи, засади, принципи, адміністративна відповідальність, правопорушення, європейська інтеграція, закон.

The article discusses the conceptual foundations of building a legal model of administrative responsibility. The author examines conceptual sources of legal responsibility and compares them with administrative sources.

Key words: reforms, principles, principles, administrative responsibility, offenses, European integration, law.

Сформовані в теорії права уявлення про юридичну відповідальність однозначно пов'язують її з примусовою діяльністю держави, реакцією на різного роду правопорушення з переважаючим акцентом на тому, що юридична відповідальність явище суто юридичне, таке, що не існує поза межами правової реальності. Дійсно, нормативні конструкції різних видів юридичної відповідальності є породженням діяльності законодавця, але існування самого принципу, ідеї відповідальності, обумовлено об'єктивними законами розвитку матеріального і духовного світу. Отже необхідно виявити, так би мовити, концептуальні джерела юридичної відповідальності, показати обумовленість її існування фундаментальними філософськими законами і на цій основі сформулювати основні принципи, що утворюють концептуальну модель юридичної відповідальності взагалі та адміністративної зокрема.

Вихідним для побудови згаданої системи принципів є власне сам принцип відповідальності у нормативному регулюванні. Його сутність полягає в тому, що у випадку відхилення поведінки адресата відповідної норми від припису цієї норми, з боку суб'єкта, що встановив цю норму або ним уповноваженого повинна мати місце певна реакція.

Оскільки реакція є неможливою без реалізації, одним із принципів, похідних від загального принципу відповідальності є принцип реалізованості реакції. Зміст цього принципу полягає в тому, що правова модель реакції на відхилення від норми обов'язково має містити в собі механізм практичної реалізації заходу впливу, застосування якого становить зміст самої реакції. Тобто наступним принципом є принцип адекватності реакції. Слід зазначити, що реалізація зазначеного принципу представляє певні труднощі, оскільки вона залежить від того, в межах якої концепції відповідальності відбувається правове регулювання (каральної, компенсаційної, виховної, управлінської, сервісної, правозахисної тощо). Тому для кожної концепції мають бути розроблені свої критерії адекватності реакції.

У свою чергу, для того, щоб визначити, яка реакція буде адекватною відхиленню, необхідно принаймні оцінити характер самого відхилення, визначити його параметри і оцінити їх. При цьому, для реалізації принципу адекватності реакції необхідно, щоб оцінка була максимально об'єктивною. Іншими словами, ми можемо сформулювати наступний принцип – принцип об'єктивності оцінки. У свою чергу, об'єктивна оцінка можлива тільки тоді, коли у суб'єкта, який її здійснює, є достатньо інформації для цього. При цьому ця інформація має бути істинною. Отже наступним фундаментальним принципом має бути принцип об'єктивності істини. Принцип об'єктивності істини полягає в тому, що інформація на підставі якої здійснюється оцінка характеристик відхилення від норми має бути істинною, тобто повинна відображати всі характеристики такими, якими вони є в об'єктивній реальності.

Чотири описані вище принципи, а саме принцип абсолютності реалізації реакції, принцип адекватності реакції, принцип об'єктивності оцінки та принцип об'єктивності істини складають концептуальну основу правової моделі реагування на відхилення від норми.

Оскільки реалізація принципів об'єктивності істини, об'єктивності оцінки, адекватності реакції та абсолютної реалізації реакції здійснюється переважно державними органами, в силу вступає конституційний принцип законності, закріплений у ч. 2 статті 19 Конституції України, відповідно до якого органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Із принципу законності випливає такий принцип нормативного регулювання адміністративної відповідальності, як принцип формалізації процедури (процесу) реакції. Зміст цього принципу полягає в тому, що діяльності пов'язаній з встановленням об'єктивності істини, об'єктивності оцінки, визначенням адекватності реакції та забезпеченням реалізації реакції обов'язково має бути надана процесуальна форма.

Слід згадати, що в теорії процесуального права існує точка зору стосовно того, що диференціація правового регулювання проявляється на рівні стадій процесу, на рівні етапів процесу і на рівні процесуальних дій [1, с. 146]. В даному випадку ми спостерігаємо чітку диференціацію на рівні стадій за змістом відповідних відносин та їх суб'єктивним складом.

Виявлені закономірності дають можливість сформулювати низку принципів формалізації процедури реакції, або, іншими словами надання цій реакції процесуальної форми. Відомо, що процесуальна стадія представляє собою відносно відокремлену, виділену в часі і логічно зв'язану сукупність процесуальних дій, спрямованих на досягнення певних цілей і вирішення відповідних завдань, таку, що функціонально співвідноситься з ними і відрізняється колом суб'єктів [1, с. 166]. Наступним кроком для визначення концептуальних засад нормативного регулювання саме адміністративної відповідальності має стати детальний розгляд процедур реалізації мабуть, фундаментальних принципів юридичної відповідальності: принципу об'єктивності істини і принципу об'єктивності оцінки, адже особливості реалізації саме цих принципів обумовлюють видові відмінності різних проявів юридичної відповідальності.

Увага науковців у самих різних галузях правових знань все частіше звертається на принцип верховенства права та практичні аспекти його реалізації. Незважаючи на те, що ці питання стали досить активно обговорюватись в літературі [2, с. 147–236], при цьому явно бракує досліджень, що стосуються можливостей реалізації цього принципу в діяльності органів виконавчої влади і не тільки на теоретичному але й на практичному рівні.

Проблема реалізації принципу верховенства права у відносинах, пов'язаних с державним примусом є особливо складною з огляду на те, що сам по собі примус полягає в обмеженні певних прав людини. Іншими словами виникає певне протиріччя: як має реалізуватись принцип, який вимагає забезпечення фундаментальних прав людини, в умовах коли змістом діяльності владного суб'єкта є як раз обмеження цих прав.

Першим, на що необхідно звернути увагу, є проблематичність реалізації принципу верховенства права в практичній діяльності органів виконавчої влади. З одного боку, у статті 3 Конституції України проголошено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. З іншого боку, ч. 2 статті 19 встановлено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Іншими словами, принцип верховенства права певним чином обмежується принципом верховенства закону.

Більш того, досить чітко вираженою і обґрунтованою є тенденція до посилення, більш глибокої регламентації процедур діяльності органів виконавчої влади та їх посадових осіб. Як відзначає В.Б. Авер'янов, адміністративні процедури здатні істотно сприяти підвищенню ефективності публічної влади, чіткому виконанню функцій і повноважень органів і посадових осіб. Але головне – адміністративні процедури покликані забезпечити необхідну

послідовність у реалізації громадянами їхніх прав та охоронюваних законом інтересів і стати дійовим засобом протидії суб'єктивізму і свавілля з боку службовців органів виконавчої влади. Невипадково, що в більшості європейських країн існують відповідні кодифіковані акти, присвячені дуже детальній регламентації подібних процедур. Причому такі закони складають серцевину адміністративного законодавства і визначають рівень демократичності публічної влади в цих країнах [3, с. 194–195]. Різниця полягає лише у тому, що в кримінальному праві вина “роздвоюється” на намір до діяння і необережність до наслідків, а в адміністративному – визначається за характером відношення до наслідків правопорушення без розкриття відношення порушника до характеру самих дій, за виключенням усвідомлення їх протиправності [4, с. 161–162].

Наведене вище є підтвердженням того, що загальноприйняті визначення умислу і необережності в кримінальному та адміністративному праві не охоплюють всієї різноманітності варіантів психічного відношення особи до вчинюваного нею протиправного діяння. Водночас, з огляду на величезну кількість вчинюваних адміністративних правопорушень в подібних умовах, правове регулювання питань урахування вини при притягненні до адміністративної відповідальності має бути удосконалене.

Для вирішення зазначених проблем слід на концептуальному рівні визначити значення вини для вирішення питання про притягнення до адміністративної відповідальності. У статті 23 КУпАП зазначено, що адміністративне стягнення є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Враховуючи положення статті 68 Конституції України про те, що незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності, а також те, що набуття статусу спеціального суб'єкта адміністративного правопорушення пов'язано переважно саме зі знанням певних правових норм, можна для визначення вини користуватись принципом презумпції усвідомлення протиправності діяння.

Дійсно саме зі знанням певної кількості правових норм пов'язане набуття статусу, наприклад, водія. Відповідно до чинного законодавства, право керувати транспортним засобом може бути надано особі тільки після успішної здачі іспиту на знання правил дорожнього руху, всі посадові особи мають визначене посадовими інструкціями коло службових обов'язків, які вони зобов'язані знати, здійснення багатьох видів господарської діяльності, наприклад таких, що підлягають ліцензуванню, пов'язане зі знанням ліцензійних умов та інших правил здійснення цієї діяльності тощо.

Якщо мотивація дійсно представляє собою внутрішню сутність людської (в тому числі і злочинної) поведінки, то ні усвідомлення суспільної небезпечності і протиправності своєї дії (бездіяльності), ні передбачення їх суспільно небезпечних наслідків, ні бажання і небажання (свідоме допущення, самовпевнений розрахунок на відвернення тощо) настання цих наслідків не можуть бути зрозумілими поза цією психологічною суттю. Тільки досліджуючи дійсне бажання суб'єкта можна зрозуміти його фактичне відношення до своїх дій та їх можливих наслідків, тобто установити його реальну вину, не порушуючи принципу суб'єктивного ставлення у вину [5, с. 62–63].

Якщо закріпити в законодавстві про адміністративну відповідальність зазначені вище положення, то суттєво зростає роль осіб, що професійно здійснюють правову допомогу громадянам. Допомогти людині грамотно розібратися у мотивах власної протиправної поведінки – значить сприяти вибору адекватного правопорушенню заходу адміністративного впливу, а відтак підвищити його ефективність і забезпечити дотримання прав людини у провадженні по справах про адміністративні правопорушення. Таким чином, можна зробити висновок, що удосконалення законодавства про адміністративну відповідальність має охоплювати і проблеми визначення вини осіб у вчиненні адміністративних правопорушень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Господарський кодекс України: Коментар / За заг. ред. Н.О.Саніахметової. – Х.: ТОВ „Одіссей”, 2004. – 896 с.
2. Бандурка О.М. Тищенко М.М. Адміністративний процес: Підручник для вищих навч. закл. – рос. мовою. – К.: Літера ЛТД, 2001. – 336 с.
3. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К.: „Юридична думка”, 2004. – 584 с.
4. Лук'янець Д.М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку: Монографія. / Лук'янець Д.М. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 220 с.
5. Демський Е. Ф. Адміністративне процесуальне право України : навч. посіб. / Е. Ф. Демський. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 110-111.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.М. Правоторова

УДК 94 «1943-1945»

Коротченко Р.В.

ІТАЛІЙСЬКА СОЦІАЛЬНА РЕСПУБЛІКА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ЄВРОПІ (1943 – 1945 РР.)

У статті розглядаються особливості міжнародного статусу Італійської Соціальної Республіки (1943 – 1945 рр.), її «маріонетковий» статус та залежність від Німеччини.

Ключові слова: Італійська Соціальна Республіка, Німеччина, маріонеткова держава, міжнародне визнання

The article deals with the peculiarities of the international status of the Italian Social Republic (1943 – 1945), its «puppet» status and its dependence on Germany.

Key words: Italian Social Republic, Germany, «puppet» state, international recognition

Італійська Соціальна Республіка («Республіка Сало») – державне утворення на території Північної і Центральної Італії, час існування якого припав на вересень 1943 р. – квітень 1945 р. і представляла собою фашистську державу, створену за військово-політичної підтримки Німеччини. Історія цієї держави та її спадщина залишаються в Італії сферою політичної боротьби, областю наукових дискусій. Проблемним залишається питання рівня самостійності Республіки (1943 – 1945 рр.) та виправдання статусу «маріонеткової держави».

«Маріонетковою» можна вважати лише таку державу, яка формально признається самостійною, але реально не має можливості здійснювати незалежну політику, як зовнішню, так і внутрішню [3, с. 111]. Трансформацію держави з рівноправного союзника в «маріонетковий» можна простежити на прикладі Республіки Сало.

Історія Італійської Соціальної Республіки стала привертати увагу дослідників і публіцистів практично після завершення Другої світової війни. Питання особливостей внутрішньої та зовнішньої політики Республіки досліджували: Роберто Батталья, Аурелио Лепре, Міно Монічеллі, Джорджо Бокка, Джоржіо Пізано, Піно Ромуальді, Гуідо Гуїді, Ренцо Де Феліче та інші [2].

У радянській історичній науці Італійська Соціальна Республіка фактично залишалася забороненою для дослідження. Можливо було тільки констатувати факт її існування і показувала вороже ставлення населення Італії до неї. В українській історіографії проблеми історії Італії 1943 –1945 рр. не досліджувались.

Метою дослідження є визначення місця Італійської Соціальної Республіки в системі міжнародних відносин у Європі (1943 – 1945 рр.)

Положення Італійської Соціальної Республіки було особливим і різко відрізнялося від положення інших держав гітлерівського блоку. З точки зору уряду Німеччини саме Республіка була правонаступницею Італійського королівства – союзника Німеччини у війні. З формальної точки зору вона залишалась, поряд з Японією, одним з провідних союзників Німеччини [2, с. 159]. Але досить швидко Італійська Соціальна Республіка – при збереженні формальної незалежності – пройшла шлях від залежної від Німеччини держави до держави «маріонеткової».

Осінь 1943 – весна 1944 рр. були для Республіки Сало часом відносної самостійності у внутрішній політиці і часом активних спроб домогтися визнання з боку нейтральних держав, перш за все Ватикану. Однак Німеччина не заохочувала будь-яких зовнішньополітичних контактів залежних від неї держав в обхід німецького керівництва [4]. Для останнього оптимальними були контакти між залежними від Німеччини країнами через Берлін. Одночасно знижувалась роль дипломатичних представництв залежних від Німеччини держав в Берліні: Гітлер все більшою мірою розглядав німецьких послів і командувачів німецькими військами на територіях залежних країн як повноправних намісників Німеччини на «підкорених землях»; це явище також може служити одним з показників трансформації залежних держав в «маріонеткові» [2, с. 159].

Посол Італійської Соціальної Республіки в Німеччині Філіппі Анфузо, повідомляючи Б. Муссоліні про ставлення німецького керівництва до фашистського республіканського уряду в своєму меморандумі у вересні 1944 р. фактично сформулював усі основні ознаки «маріонеткового» держави: його уряд самостійно не функціонує; система міжнародних і зовнішньоекономічних зв'язків зруйнована; економіка знаходиться під контролем іншої держави, самостійна армія не існує. Трансформація держави в «маріонетковий» не могла не відбитися і на ідеологічних зв'язках фашистського і нацистського режимів: у керівництва Німеччини стало розвиватися зневажливе ставлення до фашизму, який втратив свою державу, не відстоявши її незалежність [3, с. 113].

Ще одним фактором, що вплинув на зовнішньополітичну діяльність Соціальної Республіки, була відмова більшості представників італійського дипломатичного корпусу підтримати фашистський республіканський уряд: дипломати зберігали вірність королю Віктору Еммануїла III і його уряду. У зв'язку з цим уряд Муссоліні зіткнувся з проблемою кадрового забезпечення зовнішньої політики і дипломатії Республіки [2, с. 159].

Таким чином, протягом осені 1944 – весни 1945 рр. Італійська Соціальна Республіка фактично втрачає статус незалежної держави та підпадає під тотальний контроль Третього Рейху [4].

Офіційно на рівні посольств Італійська Соціальна Республіка мала представництва тільки в Німеччині, Японії і Франції. Дипломатичні місії діяли в Болгарії, Угорщині, Румунії, Словаччині та Хорватії. Консульства Італії діяли в Албанії, Бельгії, Греції, Люксембурзі, Монако, Нідерландах, Сербії, протекторат Чехії і Моравії. У ряді країн (Данії, Португалії, Іспанії, Швейцарії) діяли «Офіційні представники Італійської Соціальної республіки» різних рангів (як правило, ці держави офіційно не визнавали уряд Муссоліні). Крім того, за межами Республіки Сало діяла система зарубіжних федерацій Фашистської республіканської Партії. В Греції, окупованій Німеччиною, жодних зовнішньополітичних структур Італійської Соціальної Республіки не було.

Переважаюча більшість зовнішньополітичних контактів Республіки Сало мали формальний характер (Сербія, Румунія), демонстрували економічний інтерес (Албанія, Болгарія, Швейцарія) або мали за мету вирішення територіальні претензії (Хорватія). Міжнародне визнання Італійської Соціальної Республіки країнами Центральної Європи відбувалось під тиском Німеччини, а дипломатична активність якої обмежувалась зацікавленістю А. Гітлера в розширенні сфери впливу за рахунок втратив Італією свого домінування на Балканах, зокрема в Албанії та Хорватії [1, с. 65-75].

Отже, Італійська Соціальна Республіка юридично постала у 1943 р., як самостійний суб'єкт міжнародних відносин. Однак політичний контроль та військова підтримка

нацистської Німеччини суттєво обмежувала зовнішньополітичну свободу молодій державі. На міжнародній арені Республіка Сало виступала прикладом «маріонеткової держави».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нестеров А.Г. Итальянская Социальная Республика и балканские страны: проблема взаимоотношений / А.Г. Нестеров // Уральский вестник международных исследований. – Вып. I. – Екатеринбург : Изд-во Урал, ун-та, 2003. – С. 64-76.
2. Нестеров А.Г. Итальянская Социальная Республика: История. Идеология. Внешняя политика / А.Г. Нестеров. – Екатеринбург : Изд-во Урал, ун-та, 2003. – 233 с.
3. Нестеров А.Г. «Марионеточные» государства во внешней политике Германии в период второй мировой войны / А.Г. Нестеров // Германия и Россия : События, образы, люди. – Вып. 3. – С. 110-115.
4. Павлов Н.В. Внешняя политика Третьего Рейха (1933 – 1945). [Электронный ресурс] / Н.В. Павлов. // MGIMO.ru. – 2012. – Январь. – Режим доступа : www.mgimo.ru/study/faculty/mo/keuroam/docs/210929.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л. О. Цибуленко

УДК 342.951

Красовська О.Б.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЇ «АДВОКАТ»: ДЕЯКІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Судово-правова реформа, яка поступово здійснюється в Україні, зумовила певні зміни майже в усіх сферах суспільного життя. Реформування національного законодавства, узгодження його зі світовими та європейськими стандартами з питань захисту прав та законних інтересів людини потребують уточнення та перевірки належності правового регулювання такого важливого інституту громадянського суспільства, як адвокатура.

Ключові слова: захист, адвокат, послуги, законність, самоврядний інститут, адвокатська таємниця, права людини.

The judicial reform, which is gradually being implemented in Ukraine, has led to some changes in almost all spheres of public life. Reforming national legislation, aligning it with world and European standards on the protection of human rights and legitimate interests requires clarification and verification of the legal regulation of such an important institution of civil society as the Bar.

Key words: defense, lawyer, services, legitimacy, self-governing institute, lawyer's secrecy, human rights.

Необхідність існування інституту адвокатури обумовлена конституційним правом громадян на захист своїх прав та інтересів. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань – стаття 55 Конституції України [1].

Тож, перша теза, яку ми зазначимо – адвокат є захисником. Він захищає осіб від звинувачень інших осіб, навіть держави. Інститут адвокатури це недержавний самоврядний інститут. Це означає, що хоча діяльність адвокатури і регламентується Законами України, жодний державний орган не має права диктувати свої умови цій ланці. Адвокатуру України складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність. Адвокат по своїй суті це стіна між людиною та органами влади. Саме він допомагає уникнути свавілля з боку велетенського державного механізму.

Створення правової держави та забезпечення прав людини – одне з першочергових завдань кожної держави. Якісно реалізувати поставлену ціль неможливо без усвідомлення необхідності побудови правозахисних інститутів. Без становлення та діяльності незалежної та ефективної адвокатури існування демократичної правової держави і громадянського суспільства де-факто неможливе [2].

Адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, є самозайнятою особою. Він може відкривати рахунки в банках, мати печатку, штампи, бланки (у тому числі ордера) із зазначенням свого прізвища, імені та по батькові, номери і дати видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Професійні права адвоката. Під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги, зокрема:

1. звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб);
2. представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, громадських об'єднаннях, перед громадянами, посадовими і службовими особами, до повноважень яких належить вирішення відповідних питань в Україні та за її межами;
3. ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;
4. складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку;
5. доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги;
6. бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів та давати пояснення щодо суті клопотань і скарг;
7. збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою;
8. застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом;
9. посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів;
10. одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань;
11. користуватися іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими законами [3].

Професійні обов'язки адвоката. Під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний:

1. дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики;
2. на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правової допомоги;
3. невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів;
4. підвищувати свій професійний рівень;

5. виконувати рішення органів адвокатського самоврядування;
6. виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правової допомоги.

Адвокату забороняється:

1. використовувати свої права всупереч правам, свободам та законним інтересам клієнта;
2. без згоди клієнта розголошувати відомості, що становлять адвокатську таємницю, використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб;
3. займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, якщо адвокат впевнений у самообмові клієнта;
4. відмовлятися від надання правової допомоги, крім випадків, установлених законом.

Адвокат забезпечує захист персональних даних про фізичну особу, якими він володіє, відповідно до законодавства з питань захисту персональних даних.

Як відомо, адвокат є особою, яка повинна повною мірою забезпечувати захист інтересів клієнта та гарантувати йому конфіденційність. Для того, щоб адвокат міг належним чином виконувати таку функцію, законом передбачено поняття «адвокатської таємниці». Адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності. Інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта (особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав). При цьому інформація або документи, що отримані від третіх осіб і містять відомості про них, можуть поширюватися з урахуванням вимог законодавства з питань захисту персональних даних. Обов'язок зберігати адвокатську таємницю поширюється на адвоката, його помічника, стажиста та осіб, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також на особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю.

Судово-правова реформа, яка поступово здійснюється в Україні, зумовила певні зміни майже в усіх сферах суспільного життя. Реформування національного законодавства, узгодження його зі світовими та європейськими стандартами з питань захисту прав та законних інтересів людини потребують уточнення та перевірки належності правового регулювання такого важливого інституту громадянського суспільства, як адвокатура.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Прийнята на 5 сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2016. – 141 с.
2. Тацій Л. Стандарти функціонування адвокатури в Україні / Л. Тацій // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 3 (38). – С. 248–253.
3. Марчук В.П. Словничок юридичних термінів: Навч. посіб. / Уклад. В. П. Марчук. – К.: МАУП, 2003. – 52 с.
4. Іванцова А.В. Організаційні форми здійснення адвокатської діяльності в Україні: проблеми вдосконалення правового регулювання / А.В. Іванцова // Адвокат. – 2008 – № 3. – С. 41-44.
5. Козьмініх А. В. Адвокатура як інститут громадянського суспільства в сучасній науці / А. В. Козьмініх // Актуальні проблеми політики. – Вип. 36. – Одеса, 2009.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.М. Правоторова

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті досліджується основні поняття правового регулювання у сфері банківської діяльності та його складові. Розглянуто основні проблеми чинного банківського законодавства й запропоновано шляхи їх вдосконалення.

Ключові слова: державне регулювання, банківська система, держава, ринкова економіка, Закон України.

The article explores the basic concepts of legal regulation in the field of banking and its components. The main problems of the current banking legislation are considered and ways of their improvement are suggested.

Key words: state regulation, banking system, state, market economy, Law of Ukraine.

Ринкова економіка, з метою адміністративно-правового забезпечення банківської діяльності, об'єктивно вимагає і створює передумови для соціальної взаємодії влади, економіки, банківської системи та суспільства. Без цього вона не може бути ефективною і належним чином сприяти формуванню демократичних засад. Проблема регулюючого впливу держави на функціонування банківських інститутів у теорії адміністративного права завжди посідала чільне місце.

В Законі України «Про Національний банк України» (стаття 1) під банківським регулюванням розуміють одну із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства. Метою банківського регулювання і нагляду є безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів (стаття 55) [2].

Згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність» банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України. НБУ самостійно визначає напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами послуг. НБУ визначає види спеціалізованих банків та порядок набуття банком статусу спеціалізованого [3].

Ефективне функціонування банківської системи не в останню чергу, залежить від стану законності у сфері банківської діяльності. Саме необхідність забезпечення законності обумовлює існування досить розвинутої системи заходів впливу, які Національний банк України має право застосовувати і регулярно застосовує до банків та інших кредитно-фінансових установ за порушення банківського законодавства та нормативно-правових актів НБУ.

Будучи складовою банківського нагляду, застосування заходів впливу НБУ є одним із найважливіших чинників забезпечення стабільності банківської системи. Але така складна діяльність має низку специфічних особливостей, які мають бути враховані при здійсненні відповідного правового регулювання.

Банківська діяльність є комплексною та об'єднує в собі операції: 1) з прийняття грошових вкладів від клієнтів; 2) з надання клієнтам позичок і створення нових платіжних засобів; 3) здійснення розрахунків між клієнтами. Вказана діяльність виключно із фінансовими інструментами надає їй специфічного характеру, який є властивим лише для кредитно-фінансових установ.

Зокрема, О. Хаб'юк вважає, що під банківським регулюванням слід розуміти формування та застосування державою заходів впливу на банківську сферу для досягнення державних цілей [4]. Підкреслюючи необхідність регулювання банківської діяльності автор виділяє наступні причини:

- міжнародний характер банківської діяльності;

- виконання банками важливих для економіки функцій;
- нездатність вкладників контролювати банки;
- загроза ризиків банківської діяльності для стабільної національної економіки;
- ефекти масштабу та диверсифікації: тенденції до монополізації [4].

Наявність кризових явищ фінансового характеру сучасний стан банківської системи України характеризується низкою проблем, які пов'язані з наступним:

1. несумісністю структури капіталу в Україні зі структурою світового капіталу й фінансових потоків;
2. невідповідністю принципів корпоративного управління банків міжнародним стандартам;
3. незахищеністю прав кредиторів і вкладників;
4. відсутністю інструментів хеджування – деривативи, які в Україні майже не використовуються;
5. збільшенням присутності іноземного капіталу, що може призвести до витіснення з ринку банків із українським капіталом до фактичної втрати українськими інвесторами контролю над банківською системою та фінансової незалежності країни;
6. низькою якістю та конкурентоспроможністю банківських послуг
7. низьким рівнем капіталізації банків;
8. недостатнім рівнем управління банківськими ризиками;
9. невідповідністю принципів корпоративного управління банків міжнародним стандартам [1].

Забезпечення банківської системи перебуває на етапі становлення і його розвиток має прогресивний вектор, але ще не повною мірою відповідає потребам ринкової економіки. виправити зазначені недоліки можна шляхом інтеграції та диференціації банківського законодавства. Процес інтеграції банківського законодавства, на нашу думку, доцільно реалізовувати шляхом якісної роботи над створенням Банківського кодексу. У даний кодекс необхідно включати положення, що регламентують правовідносини між Національним банком та іншими учасниками банківського ринку, зокрема, детальному висвітленню повинні підлягати ті положення, які надають право Національному банку здійснювати безпосередній вплив на банківську систему.

З урахуванням проблем та шляхів удосконалення правового забезпечення банківської діяльності повинно бути передбачено:

1. інтеграція та диференціація банківського законодавства шляхом якісної розробки норм банківського законодавства щодо адміністративно- правового забезпечення належного рівня корпоративного управління в банках України;
2. вдосконалення чинного законодавства щодо організації державного контролю та банківського нагляду;
3. чітка правова регламентація порядку і форми участі іноземного капіталу в банківській сфері;
4. правове забезпечення та розвиток інструментів хеджування деривативи та залучення заощаджень населення, що повинні передбачати розширення використання заощаджень у розрахунках, а також елементи кредитування;
5. вироблення підходів до встановлення у вигляді прямих норм закону вимоги до діяльності кредитних організацій, зокрема послуг, що спеціалізуються на тих або інших видах;
6. організаційно-правове забезпечення міжбанківського ринку кредитів, прозорого механізму формування процентних ставок за різними категоріями, класами позичальників;

Правове регулювання банківської діяльності в Україні створює умови для подолання наявної кризи у вітчизняному банківському секторі. Відбуваються процеси оновлення відповідної нормативно-правової бази.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Банківська система України: монографія / В. В. Коваленко, О. Г. Коренева, К. Ф. Черкашина, О. В. Крухмаль. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 187 с.
2. Закон України «Про Національний банк України», N 679-XIV, 20.05.1999 р. (остання редакція від 01.04.2015, підстава 213-19). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=679-14>
3. Закон України «Про банки і банківську діяльність», Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 5-6, ст.30 (остання редакція від 26.04.2015, підстава 1700-18). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>
4. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету: монографія / О. Хаб'юк – Івано-Франківськ: ОППО; Снятин: ПрутПринт. 2008. – 260 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.Ю. Волкович

УДК 342.951

Курас О.С.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ І ЗМІСТУ ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті розглядаються визначення поняття і змісту інституту адміністративної відповідальності. Автором зроблено невеличкий екскурс на цю тему щодо думок вчених в сфері адміністративного права.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, правопорушення, правовідносини, примус, санкція, закон.

The article deals with the definition and concept of the Institute of Administrative Responsibility. The author made a small excursion on this topic regarding the views of scholars in the field of administrative law.

Key words: administrative responsibility, offense, legal relations, coercion, sanction, law.

Необхідність в ефективних засобах державного примусу, у тому числі й адміністративного, завжди є об'єктивною, тому найбільш ефективним шляхом цієї проблеми є розробка нових концептуальних засад адміністративної відповідальності і на їх основі побудова відповідної правової моделі, яка найбільшою мірою відповідала б сучасному стану розвитку суспільних відносин. На підставі досвіду функціонування інституту адміністративної відповідальності в минулому та сучасних досягнень правової науки і перспектив розвитку суспільства необхідно таким чином удосконалити цей інститут, щоб у процесі його практичної реалізації були досягнуті результати, яких вимагає суспільство і держава.

При написанні даної роботи автором були використані теоретичні викладки з праць відомих теоретиків права, зокрема таких, як С.С. Алексєєв, С.Н. Братусь, Д.А. Керімов, М.І. Козюбра, В.В. Лазарев, В.М. Манохін, В.С. Нерсисянц, та інших; вітчизняних учених – адміністративістів В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурки Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, О.В. Кузьменко, О.І. Остапенка, І.М. Пахомова, А.О. Селіванова, Х.П. Ярмакі та багатьох інших.

В науці адміністративного права склалося декілька точок зору на визначення поняття і зміст адміністративної відповідальності. Так, М.С. Студенікіна зазначає, що: “Під адміністративною відповідальністю найчастіше розуміється застосування ... частини заходів адміністративного примусу, а саме – адміністративних стягнень” [1, с. 88].

В свою чергу Г.П. Бондаренко вважає, що: “Адміністративна відповідальність – це форма реагування держави на правопорушення, яке виявляється в застосуванні повноважними державними органами, службовими особами, громадськістю до винної особи адміністративних санкцій у межах і порядку, встановлених законодавством; це обов’язок правопорушника звітуватись за свою протиправну поведінку і перетерплювати за неї несприятливі наслідки, що передбачені санкцією правової норми” [2, с.84].

У своїх творах С.Т. Гончарук відмічає, що: “адміністративна відповідальність, як різновид правової відповідальності, – це специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних проявів (передусім адміністративних проступків), згідно з якою особи, що скоїли ці правопорушення, повинні дати відповідь перед повноважними державними органами за свої неправомірні дії і понести за це адміністративні стягнення в установленому законом порядку” [3, с. 19].

Власну дефініцію адміністративної відповідальності пропонує В.К. Колпаков, який вважає, що адміністративна відповідальність – це примусове, з додержанням встановленої процедури застосування правомочним суб’єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу, які виконані правопорушником [4, с. 290].

Необхідно з’ясувати, які підходи дадуть можливість сформувати найбільш повне уявлення про адміністративну відповідальність, дати їй вичерпну характеристику або, що може виступати концептуальними джерелами інституту адміністративної відповідальності.

Загальновизнаним є те, що адміністративна відповідальність є явищем суто правовим, породженим правовим регулюванням відповідних відносин. Але перед тим, як приступити до аналізу функціонування відповідного механізму правового регулювання, варто звернути увагу на зв’язки між елементами цього механізму.

На думку С.С. Алексєєва, за логікою права механізм правового регулювання працює за схемою: норма права – правовідносини – акт реалізації. Але якщо подивитись на цю схему з практичного погляду, то дія механізму правового регулювання буде проявлятися дещо по-іншому. Дійсно, первинним елементом механізму є норма права, але завдяки чому норма права перетворюється на правовідносини? Скоріше за все, для переводу норми права у правовідносини необхідним є акт реалізації, адже сама по-собі норма правовідносинами не становиться і для переводу абстрактної моделі у реальну поведінку необхідно здійснити акт реалізації норми [5, с. 364].

Наприклад, відповідно до Закону України “Про звернення громадян” кожний громадянин має право звернутись до органів влади зі скаргою, заявою або пропозицією. У кожного громадянина, незалежно від того хоче він чи не хоче звертатись до якогось органу, це право існує в силу закону. У свою чергу у відповідних державних органів існує обов’язок розглянути звернення. При цьому і згадане право і згаданий обов’язок є абстрактними.

Проте, якщо громадянин подає у відповідний орган заяву по надання йому, наприклад, якоїсь пільги або з приводу приватизації земельної ділянки, у цього органу з’являється вже конкретний обов’язок розглянути саме цю заяву. Відносини стали конкретними, наповнились реальним змістом. Але такими вони стали тому, що відбувся акт реалізації норми права громадянином – він використав надане цією нормою суб’єктивне право. Другий етап розвитку цих відносин відбудеться тільки тоді, коли зазначений державний орган здійснить відповідний акт реалізації норми – виконання обов’язку и розгляне цю заяву.

Саме в акті реалізації норми закладене вольове начало правовідносин. Норми права перетворюються на реальні правовідносини тільки завдяки волі носіїв суб’єктивних прав і юридичних обов’язків. Акт реалізації в багатьох випадках і є тим юридичним фактом, який породжує правовідносини, хоча його часто включають безпосередньо до структури правовідносин. Більш того, наявність здатності і можливості своїми діями вчиняти акти реалізації норм права, що відомо нам під назвою “дієздатність” обумовлює можливість

суб'єкта бути учасником правовідносин. Якщо б правовідносини виникали б одразу із норм права, тоді б втрачала сенс і дієздатність як елемент правосуб'єктності.

Таким чином, можна припустити, що механізм правового регулювання працює за схемою: норма права – акт реалізації норми права – правовідносини. А, якщо бути більш точним, то у даному випадку треба вести мову про акт реалізації диспозиції правової норми, оскільки правовідносини виникають саме із цього.

З іншого боку, у структурі норм, що зобов'язують або забороняють і які домінують у правовому регулюванні, майже завжди існує санкція, тобто елемент, в якому вказується на наслідки невиконання (недотримання) диспозиції норми.

У випадку невиконання (недотримання) диспозиції норми, механізм правового регулювання працює дещо іншим чином і відбувається це за схемою: норма права – акт порушення диспозиції норми права – акт реалізації санкції норми права – правовідносини примусу – акт реалізації диспозиції норми права – правовідносини. Тобто, починає реалізовуватись не диспозиція, а санкція норми.

На відміну від акту реалізації диспозиції правової норми, акт реалізації її санкції сам по собі являє собою досить складне явище і повинен існувати відповідний механізм реалізації, який переводить припис санкції у реальні правовідносини.

Для виникнення правовідносин в процесі реалізації санкції необхідно вирішити принаймні такі завдання: по-перше – визначити коло суб'єктів відносин, зафіксувати об'єкт відносин та зробити абсолютно визначеним зміст того заходу примусу, що міститься в санкції норми; по-друге – безпосередньо реалізувати зміст примусового заходу. Відповідно до цього механізм реалізації санкції складається із двох елементів, а саме акту застосування примусового заходу, що міститься в санкції та акту безпосереднього виконання цього заходу.

Акт застосування примусового заходу також являє собою складну конструкцію, побудова якої визначається порядком застосування, яких існує досить небагато – судочинство, адміністративний та дисциплінарний. У даному випадку має місце так звана “процесуальна форма відповідальності”. При цьому в науці процесуальна форма відповідальності часто досліджується окремо і яскравим прикладом цього є відокремлення кримінального права і кримінального процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Административное право / Под ред. В.И. Поповой и М.С. Студеникиной. – М.: Юрид. лит., 1988. – 320 с.
2. Бондаренко Г.П. Адміністративна відповідальність / Бондаренко Г.П. – Львів: ЛДУ, 1975. – 176 с.
3. Гончарук С.Т. Адміністративна відповідальність за законодавством України. Навчальний посібник. / Гончарук С.Т. – К., 1995. – 78 с.
4. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія. / Колпаков В.К. – К.: Юринком Інтер, 2004. – 528 с.
5. Алексеев С.С. Проблемы теории права: Курс лекций. – Свердловск, 1972. – Т. 1 – 394 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.М. Правоторова

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПОЛІЦІЇ ТА НАПРЯМИ ЙОГО УДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглядається позитивний досвід форм громадського контролю з урахуванням зарубіжного досвіду та можливості його адаптації в Україні.

Ключові слова: громадський контроль, форми громадського контролю, мета громадського контролю, діяльність поліції.

The article examines the positive experience of forms of public control taking into account foreign experience and the possibility of its adaptation in Ukraine.

Key words: public control, forms of public control, the purpose of public control, police activity.

Запровадження єдиних міжнародних стандартів у діяльність поліції зумовлена зростанням рівня транснаціональної організованої злочинності, значними темпами міграції населення у світі, суттєвими відмінностями в національних системах підготовки поліцейських кадрів, а також проблемою забезпечення прав людини в діяльності поліції. Тому постає нагальна потреба погодити засади діяльності Національної поліції України зі світовими (зокрема європейськими) стандартами. Ідеться, насамперед, про перехід від карального до соціально-сервісного змісту її діяльності, перетворення поліції на правоохоронну інституцію європейського зразка, що має надавати правоохоронні послуги громадянам.

Перш за все слід зазначити, що міжнародні стандарти взаємодії підрозділів поліції з громадськістю визначені в резолюції № 690 (1979) Парламентській асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію» 8 травня 1979, Страсбург [1], Рекомендаціях (2001) 10 Комітету Міністрів державам учасникам Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики», прийнята Комітетом міністрів 19 вересня 2001 року на 765-му засіданні заступників міністрів [2] і Резолюції 34/169 Генеральної Асамблеї ООН. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, від 17 грудня 1979 [3]. Декларація про поліцію в багатьох країнах покладена в основу професійних стандартів поліцейських, і хоча вона не має юридичної сили, її основні положення були закріплені в Європейському кодексі поліцейської етики, прийнятому в якості додаткового регулятивного документу Ради Європи.

Зазначені документи рекомендують державам організовувати свою поліцію відповідно до професійних стандартів взаємодії підрозділів поліції з громадськістю та передбачають, що: діяльність поліції проводиться в тісному контакті з громадськістю та ефективність поліції залежить від публічної підтримки; поліцейські організації, крім забезпечення правопорядку, виконують соціальні, а також сервісні функції в суспільстві; довіра населення до поліції тісно пов'язана з їх ставленням до громадськості, зокрема, їх повагою до людської гідності та основних прав і свобод людини; поліція повинна бути організована таким чином, що сприяє хорошим зв'язкам поліції з громадськістю та, при необхідності, ефективній співпраці з іншими органами, місцевими громадами, неурядовими організаціями та іншими представниками громадськості.

В свою чергу, слід звернути увагу на форми громадського контролю за діяльністю поліції, які мають велику ефективність в зарубіжних країнах. Охарактеризуємо деякі з них.

Так, розглянемо позитивний досвід реформування поліції Міністерства внутрішніх справ Грузії щодо здійснення громадського контролю. По-перше, інноваційною є ідея перебудови самих будівель підрозділів МВС Грузії. Вітражі будівель зроблені із суцільного скла, тобто абсолютно прозорі. Це сприяє не тільки психологічному сприйняттю грузинської поліції як прозорого та об'єктивного державного органу, але й напругу забезпечує

громадський контроль за діяльністю правоохоронців. Так, пересічні громадяни прямо з вулиці можуть побачити процес допиту підозрюваного, інші слідчі дії.

Особливо важливу роль у забезпеченні громадського контролю зіграла масштабне матеріально-технічне переоснащення поліції Грузії. Встановлення відеокамер спостереження на більшості вулиць та перехресть дозволило здійснювати цілодобовий моніторинг та фіксування правопорушень у відеозаписах, що зберігаються на серверах спеціальної служби МВС Грузії. Слід погодитись з позицією Кушніра С.М. про те, що враховуючи позитивні результати вищеописаних реформ у вигляді значного підвищення поваги до співробітників поліції та зменшення кількості правопорушень і фактів корупції в Грузії, варто запозичити наведений позитивний досвід для впровадження в Україні [4, с. 219-224].

Виходячи за межі європейських країн, слід зазначити досвід взаємодії громадськості і поліції в Японії, де рівень злочинності досить низький і не останньою причиною цього є висока самосвідомість громадян і їх ефективне співробітництво з поліцією. Для організаційного забезпечення такої взаємодії на кожній поліцейській ділянці функціонують відділення Асоціації попередження злочинності, членом якої може стати кожен громадянин. Цікаво, що в асоціацію входять не тільки пересічні громадяни, бажаючі співпрацювати з органами правопорядку, але і об'єднання осіб за професіями, представники яких частіше за інших стають жертвами злочинних посягань (водії громадського транспорту, працівники банківської сфери, торгових мереж, авто, – мото, – вело кур'єри та інші), або найчастіше надають юридичні правозахисні послуги – адвокати [4, с. 226].

Поодинокі спроби залучення громадськості до взаємодії з поліцією не дали б належного ефекту якби не загальнонаціональні програми взаємодії громадськості і поліції, які приймаються і реалізуються в Великобританії, Франції, Німеччини, США, і направляються на дієву співпрацю населення та органів правопорядку. Так, у багатьох європейських країнах діє громадська організація «Зупини злочинця», яка допомагає поліції в боротьбі зі злочинністю, забезпеченні належного стану правопорядку в регіонах, проведення профілактичної, превентивної, виховної, консультативної роботи. Відділення цієї громадської організації розташовані на території поліцейських ділянок, що значно покращує співпрацю членів організації з працівниками поліції [4, с. 227].

Організацію та впровадження таких програм в Україні необхідно починати з формування та аналізу громадської думки про діяльність сучасної поліції. Позитивний образ і високі результати діяльності, бездоганна репутація та належний рівень культури – основні складові професійного успіху поліцейського, в тому числі і в сфері комунікації з населенням і громадськими формуваннями.

Ще одним чи не найвагомим способом громадського контролю за діяльністю поліції в зарубіжних країнах є оцінювання ефективності діяльності поліції.

Так історично склалося, що при оцінці роботи поліцейських підрозділів у США увага зверталася передусім на чотири показники: зниження рівня злочинності; кількість арештів та затримань; рівень розкриття (співвідношення між зафіксованими та розкритими злочинами); час реагування на виклики. Окрім цього, із запровадженням системи community policing у низці управлінь в якості показника ефективності діяльності почав використовуватись рівень задоволеності населення поліцейськими послугами.

Підсумовуючи, можна вказати на те, що, з одного боку, у США сформовані значна теоретична база та практичний досвід оцінювання діяльності поліції, однак власне система оцінки діяльності поліції як така на сьогодні відсутня. Незважаючи на відсутність системності в оцінці поліції на національному рівні, в контексті реформування поліції в Україні, надзвичайно цікавим є досвід США у сфері розробки та використання методик дослідження ефективності діяльності правоохоронних органів [5, с. 89-93].

Незважаючи на те, що на відміну від США та Канади, Великобританія є унітарною державою, структура її поліції також відрізняється складністю та високим ступенем децентралізації. Зокрема, в Англії та Уельсі відсутня єдина поліцейська служба. Натомість, ці частини Великобританії обслуговуються незалежними одна від одної поліцейськими

службами. Додатково, власні поліцейські сили мають Шотландія та Північна Ірландія. Відповідно до Акту про поліцію 1996 року, основним органом, що здійснює оцінку роботи поліції в Англії та Уельсі є Інспекція у справах поліції (у Шотландії діє окрема Інспекція у справах поліції в Шотландії, у Північній Ірландії даний орган проводить інспектування за запрошенням). У діяльності Інспекції використовується низка форм оцінки діяльності поліції. Найбільш масштабною є щорічна узагальнена оцінка територіальних служб поліції за методикою PEEL.

На відміну від наведених вище держав, система поліції Франції відрізняється високим рівнем централізації, що відбивається й на системі її оцінки. Діяльність поліції, як і багатьох інших органів державної влади, оцінюється передусім для визначення ступеню виконання завдань.

В той же час поширеним пунктом критики системи оцінки поліції у Франції є відсутність показників, що характеризують громадську думку стосовно її діяльності. При цьому, систему оцінки зокрема та систему управління в цілому часто порівнюють з її британським аналогом; зокрема, дослідники вказують на парадоксальну ситуацію: при тому, що рівень насильницьких злочинів у Франції нижчий, ніж у Великобританії чи США, рівень довіри до поліції в останніх двох країнах значно вищий [5, с. 97-99].

Таким чином, оптимізація взаємодії поліції з громадськістю в контексті правоохоронної діяльності має основну мету – надати нового імпульсу позитивним вітчизняним практикам залучення громадян в поліцейську діяльність, які перевірені часом і підтримуються суспільством та імплементувати передовий позитивний досвід діяльності поліцейських структур світу щодо форм, способів і процедур взаємодії громадськості з поліцією, який впроваджений в одній конкретно взятій країні, і який більш менш адаптований в тих країнах, які пройшли схожі з Україною етапи державності і показують перспективи свого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Декларація про поліцію: Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи № 690 (1979) від 8 травня 1979 року / [Електронний ресурс]. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_803 (дата звернення: 15.09.2019).
2. Про Європейський кодекс поліцейської етики: Рекомендації Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи від 19 вересня 2001 року / Офіційний сайт Центру політико-правових реформ / [Електронний ресурс]. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (дата звернення: 15.09.2019).
3. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 р. / [Електронний ресурс]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_282 (дата звернення: 15.09.2019).
4. Кушнір С.М. Зарубіжний досвід громадського контролю за діяльністю органів державної влади та можливості його впровадження в Україні. Держава і право зарубіжних країн. 2011. № 2. С. 219–232.
5. Закордонний досвід оцінки ефективності поліцейської діяльності та перспективи його використання в Україні : наук.-метод. рек. / К.Л. Бугайчук, І.О. Святокум, В.В. Чумак. Харків : Харк. нац. ун-т. внутр. справ, 2016. 152 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.М. Риженко

ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИДІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

У статті досліджено теоретичні підходи щодо тлумачення такого поняття як «соціальна підтримка». Доведено, що головна особливість соціальної підтримки полягає в тому, що вона спрямована не на конкретну людину, а на певну соціальну групу осіб, які не мають можливості самостійно вийти зі скрутного становища та потребують відповідної підтримки з боку держави та її органів.

Ключові слова: соціальне забезпечення, соціальна підтримка, вид, організаційно-правова форма, допомога.

The article theoretical approaches to the interpretation of such notions as «social support». It is proved that the main feature of social support is that it is not aimed at a specific person and a specific social group of people who are unable to independently turn the corner and so need the appropriate support from the state and its organs.

Key words: social security, social support, form, organizational and legal form of assistance.

Соціальне забезпечення є складовою частиною соціальної політики держави й одночасно вважається невід'ємним компонентом системи соціального захисту і соціальної роботи зокрема. Соціальне забезпечення є одним із провідних напрямків роботи Міністерства соціальної політики, важливою функцією фахівців із соціальної роботи, які працюють в управліннях соціального захисту населення – обласних, міських, районних державних адміністрацій.

Одним із видів соціального забезпечення є соціальна підтримка (піклування). Так, Н.Б. Болотіна наголошує на тому, що соціальне піклування на сучасному етапі застосовують як принципову засаду лише для побудови такої форми соціального забезпечення, як державна соціальна допомога. Але ця форма має додатковий (субсидіарний) характер. Основною ж формою соціального забезпечення у країнах із розвинутою соціальною ринковою економікою, на думку автора, є соціальне страхування, засноване на активній участі у фінансуванні соціальних виплат як роботодавців, так і самих працівників [1, с. 37].

На думку С.М. Прилипко, соціальна підтримка (піклування) – це система заходів із матеріального забезпечення за рахунок державного та місцевого бюджетів та інших джерел фінансування громадян, які не набули з різних причин юридичного права на пенсії та інші види допомог, але потребують соціальної допомоги й не можуть самостійно вийти зі скрутного становища [2, с. 136]. А.А. Халецька зазначає, що під соціальною підтримкою слід розуміти систему заходів щодо надання допомоги певним категоріям громадян, які тимчасово опинилися у важкому економічному становищі, через надання їм необхідних коштів, кредитів, навчання, права захисту та інших пільг або інформації про їх можливість [3, с. 188].

В свою чергу А.Й. Капська зазначає, якщо розглядати соціальну підтримку в порівнянні із соціальним захистом, то існують різні підходи до визначення цих понять. Один із них підкреслює принципову відмінність між «соціальною підтримкою» і «соціальним захистом» навіть через етимологію цих термінів. Слово «захист» передбачає тривалий патронаж держави над особистістю, що провокує формування споживацького настрою в тих, хто знаходиться під «захистом». Якісно іншим у цьому сенсі, на переконання автора, видається поняття «соціальна підтримка», що передбачає активну участь самої людини у вирішенні власних проблем, використання засобів самопомоги. З позицій цього підходу вчена зазначає, що соціальна підтримка – це комплекс заходів держави, які реалізуються не

лише державними організаціями, а й громадськими, благодійними та комерційними та передбачають активну участь людини у зміні власних життєвих обставин [4, с. 76-79].

Соціальна підтримка може бути таких видів:

- допомога малозабезпеченим сім'ям на виховання дітей. Важливою складовою частиною системи державної соціальної підтримки сімей із дітьми є надання соціальних послуг насамперед багатодітним, неповним, малозабезпеченим, неблагополучним сім'ям із дітьми, сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, тощо;
- підтримка працездатних громадян. Може бути у матеріальній та нематеріальній формі;
- підтримка з безробіття після закінчення терміну виплати допомоги з безробіття. Після закінчення терміну виплати допомоги з безробіття з урахуванням доходу сім'ї може надаватися матеріальна допомога з безробіття протягом шести місяців та одноразова матеріальна допомога;
- соціальна підтримка та обслуговування громадян похилого віку та інвалідів. У межах зазначеного виду підтримки відбувається обслуговування громадян похилого віку, інвалідів, що не мають медичних протипоказань для перебування в колективі та потребують соціально-побутової та психологічної адаптації, надання соціально-побутових, соціально-педагогічних, психологічних послуг із метою усунення обмежень життєдіяльності, підтримання соціальної незалежності, відновлення знань, вмінь та навичок з орієнтування в домашніх умовах, ведення домашнього господарства, самообслуговування, поведінки у суспільстві, сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб, організації дозвілля і відпочинку тощо;
- соціальне обслуговування окремих категорій громадян (одиноких осіб, дітей-сиріт тощо). Якщо говорити, наприклад, про дітей-сиріт, то їх обслуговування здійснюється в освітніх установах, створених для таких дітей: дитячих будинках; дитячих будинках-школах, школах-інтернатах; санаторних дитячих будинках (організованих для дітей, які потребують тривалого лікування); спеціальних дитячих будинках, школах-інтернатах (створюваних для дітей з відхиленнями у розвитку);
- соціальна підтримка біженців. Проблема соціальної підтримки біженців і вимушених переселенців гостро постала перед нашою державою в 2014 році. Зараз зазначений напрям соціальної підтримки перебуває на шляху свого розвитку, адже, судячи об'єктивно, наша держава була не готова до такого перебігу обставин, які склались в Україні протягом останніх трьох років. Отже, соціальна підтримка біженців полягає в наданні їм матеріальної допомоги [5, с. 120-124].

Таким чином, під терміном «соціальна підтримка» слід розуміти систему заходів матеріального та нематеріального характеру, які відповідно до норм чинного законодавства України можуть здійснювати органи державної влади та їх посадові особи, задля забезпечення відповідної підтримки тим категоріям осіб, які потребують соціальної допомоги та через різні причини не мають можливості самостійно вийти зі скрутного становища. Соціальна підтримка може фінансуватись за рахунок як державного, так і місцевих бюджетів. Слід також відзначити, що головна особливість соціальної підтримки полягає в тому, що вона спрямовується не на конкретну особу, а на певну соціальну групу людей, які потребують відповідної допомоги від держави.

Серед видів соціальної підтримки необхідні зазначити наступні: 1) допомога малозабезпеченим сім'ям на виховання дітей; 2) підтримка працездатних громадян; 3) підтримка з безробіття після закінчення терміну виплати допомоги з безробіття; 4) соціальна підтримка та обслуговування громадян похилого віку та інвалідів; 5) соціальне обслуговування окремих категорій громадян (одиноких осіб, дітей-сиріт тощо); 6) соціальна підтримка біженців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Болотіна Н.Б. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять. Право України. 2000. № 4. С. 35–39.
2. Прилипко С.М. Предмет права соціального забезпечення : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.05. Харків, 2007. 382 с.
3. Халецька А.А. Формування державної політики соціального захисту населення в умовах макроекономічної нерівноваги. Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного університету : зб. наук. праць. Серія «Правознавство». 2014. Вип. 100. С. 186–192.
4. Право соціального забезпечення: підручник / за ред. К.Н. Гусова. М.: ПБОЮЛ Грачов С.М., 2001. 328 с.
5. Шумна Л.П. Поняття та види соціальної підтримки : збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. ПРАВО. Випуск 17. 2016. С. 119–125.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.А. Казанчан

УДК 346

Морозова О.В.

ЩОДО ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ЗМІН ДО ВІДОМОСТЕЙ, ЩО МІСТЯТЬСЯ В ЄДИНОМУ ДЕРЖАВНОМУ РЕЄСТРІ ПРО ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ТА ТОВАРИСТВА З ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

У статті розглядаються вимоги та види до державної реєстрації змін до відомостей про товариство з обмеженою та додатковою відповідальністю. Автором наводиться види змін які вносяться до інформації, яка міститься в Єдиному державному реєстрі.

Ключові слова: державна реєстрація, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю.

The article deals requirements and types of state registration of changes to the information on the limited and additional liability company. The author describes the types of changes that are made to the information contained in the Unified State Register.

Key words: state registration, limited liability company, additional liability company

Ведення власного бізнесу та безпосередньо діяльність товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю має бути досить гнучкою. Зазначене наведене тим, що часто власникам необхідно швидке внесення змін до відомостей, які містяться в Єдиному державному реєстрі. Саме тому такі процедури підлягають частим змінам та модернізації із урахуванням розвитку суспільства.

Так, частиною 4 статті 17 Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань” для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, у тому числі змін до установчих документів юридичної особи, крім змін до відомостей, передбачених частиною п’ятою статті 17, подаються такі документи:

1) заява про державну реєстрацію змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі;

2) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про зміни, що вносяться до Єдиного державного реєстру, крім внесення змін до інформації про кінцевих бенефіціарних власників

(контролерів) юридичної особи, у тому числі кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) її засновника, якщо засновник – юридична особа, про місцезнаходження та про здійснення зв'язку з юридичною особою;

б) документ, що підтверджує реєстрацію іноземної особи в країні її місцезнаходження (витяг із торговельного, банківського, судового реєстру тощо), – у разі змін, пов'язаних із входженням до складу засновників юридичної особи іноземної юридичної особи;

7) документ про сплату адміністративного збору – у випадках, передбачених статтею 36 цього Закону;

8) установчий документ юридичної особи в новій редакції – у разі внесення змін, що містяться в установчому документі;

9) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) передавального акта або розподільчого балансу – у разі внесення змін, пов'язаних із внесенням даних про юридичну особу, правонаступником якої є зареєстрована юридична особа;

10) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про вихід із складу засновників (учасників) та/або заява фізичної особи про вихід із складу засновників (учасників), справжність підпису на якій нотаріально засвідчена, та/або договору, іншого документа про перехід чи передачу частки засновника (учасника) у статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) юридичної особи, та/або рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про примусове виключення із складу засновників (учасників) юридичної особи або ксерокопія свідоцтва про смерть фізичної особи, судові рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою – у разі внесення змін, пов'язаних із зміною складу засновників (учасників) юридичної особи;

11) заява про обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість, та/або заява про включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій за формами, затвердженими відповідно до законодавства, – за бажанням заявника у разі внесення до установчих документів змін, які впливають на систему його оподаткування [1].

Узагальнюючи наведене можна дійти висновку, що зміни які вносяться та стосуються діяльності ТОВ та ТДВ можна розділити на три види:

1. зміни які стосуються відомостей про ТОВ та ТДВ, що містяться в ЄДР та не передбачають внесення змін до установчого документу товариства. Наприклад, зміна місцезнаходження товариства, зміна директора товариства, зміна контактної інформації про товариства тощо. Внесення таких змін не передбачає затвердження нової редакції статуту товариства. Для проведення реєстраційних дій необхідно подати заяву встановленого заразка та рішення загальних зборів товариства, оформлене протоколом або інші документи необхідні для проведення відповідної реєстраційної дії;
2. зміни які стосуються відомостей про ТОВ та ТДВ, що містяться в ЄДР та передбачають внесення змін до установчого документу товариства. Наприклад, зміна виконавчого органу товариства тощо. Проведення державної реєстрації таких змін передбачає внесення змін до статуту, який після його затвердження загальними зборами товариства підлягає обов'язковій державній реєстрації. При цьому, нова редакція статуту сканується та зберігається в електронному вигляді;
3. зміни які стосуються відомостей про ТОВ та ТДВ, що не містяться в ЄДР та передбачають внесення змін до установчого документу товариства. Наприклад, зміна порядку виходу учасника товариства, порядок та строки виплати дивідендів тощо. У такому випадку відомості про товариство які містяться в ЄДР не підлягають зміні, а реєстрації підлягає нова редакція статуту товариства.

Таким чином, державна реєстрації змін до установчих документів та відомостей які містяться в ЄДР, що проводиться у таких випадках: у разі зменшення або збільшення статутного капіталу, у разі зміни складу засновників (учасників) суб'єкта господарювання (входу або входу засновника або засновників), у разі зміни найменування юридичної особи,

зміни директора тощо. Порядок змін визначений чинним законодавством та йому передують прийняття відповідних рішень та оформлення відповідних документів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України / Відомості Верховної Ради України // URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/755-15> (дата звернення: 17.08.2019).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Петренко

УДК 34.07

Нарольський Д.О.

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ПОЛІЦІЯ»

Стаття присвячена з'ясуванню проблемних аспектів встановлення сутності та змісту поняття «поліція». Розглянуто точки зору історичні етапи становлення поняття «поліція», погляди науковців та нормативно-правове закріплення даного поняття.

Ключові слова: поліція, поліцейська діяльність, ознаки поняття «поліція».

The article deals with the problematic aspects of establishing the essence and content of the concept of "police". The points of view of the historical stages of the formation of the concept of "police", the views of scientists and the legal fixing of this concept are considered.

Key words: police, police activity, signs of the concept of "police".

Поліція є складовим елементом державно-правового та соціального інституту, уповноваженим на виконання низки завдань у сфері публічної безпеки. Особлива увага має приділятися з'ясуванню соціальної та правової природи цього інституту державної влади, що об'єктивно зумовлює необхідність осмислення сутності основоположного поняття «поліція».

Оперуючи категорією «поліція» науковці зауважують специфіку її тлумачення у поліцейському законодавстві різних країн. За цих умов дослідження поняття «поліція» можливе шляхом здійснення компоративно-правового аналізу підходів до його визначення.

Поняття «поліція» є складним полісемантичним явищем, що пройшло тривалу юридичну та лінгвістично-історичну апробацію.

Значення слова «поліція» походить від грецького «polis» тобто місто, а термін «politia» означає уряд міста й порядок, що воно повинне забезпечувати.

В ході дослідження розвитку поняття «поліція» нам вдалося виділити наступні історичні етапи його становлення:

I етап – становлення національного державотворення у Західній Європі. Характеризується тим, що поліція розумілася як загальна упорядкованість суспільства.

II етап – Середньовіччя. Поняття «поліція» розуміється як поліцейська діяльність державних інституцій («res politicae»). Зокрема, діяльність глави та уповноважених посадових осіб держави у сфері видання приписів.

III етап – Епоха абсолютизму. В даний період відбулося перетворення поняття «поліція» з комплексу адміністративно-управлінських заходів уряду на орган забезпечення й охорони правопорядку в державі [1, с. 12].

IV етап – XIX ст. В даний період, в результаті чіткого законодавчого регулювання діяльності поліції, була скасована всеохоплююча компетенція поліції в державі. Поліція визначалася як державний орган, наділений спеціальною компетенцією на застосування примусу без абсолютизації репресивного соціального контролю. На думку фон Моля поліція – це «сукупність тих державних установ і дій, які мають за мету усунення шляхом застосування державної сили зовнішні, такі, які не полягають у правопорушеннях,

перешкоди, що унеможливають шлях всебічного розумного розвитку людських сил і усунути яких не можуть ні окремі особи, ні дозволена спілка окремих осіб» [2, с. 3].

V етап – XX ст. В країнах Західної Європи уряди прагнули встановити правові межі діяльності поліції. Зокрема, на думку пруського міністра К Северина основними засадами тогочасного розуміння змісту діяльності поліції є: дотримання принципу співрозмірності при застосуванні норм права поліцією; встановлення парламентського контролю за діяльністю поліції; основна мета діяльності поліції – служіння суспільству [3, с. 31]. Такий підхід до розуміння ролі поліції у суспільстві ґрунтується на усвідомленні того, що «впорядкованість суспільного життя, політична стабільність, економічний добробут і почуття людської гідності є важливими складовими розвитку індивідуумів та суспільства в цілому» [4, с. 251].

В Радянському Союзі на початку XX ст. поняття «поліція» було замінено на «міліцію» у зв'язку з тим, що поліція розглядалася більшовиками як силовий компонент буржуазних держав (Постанова Народного комісаріату з внутрішніх справ РРФСР «Про робітничу міліцію» від 10.10.1917 р. [5]). Міліції в даний період були притаманні ознаки самодіяльної організації, яка не мала постійного штату та комплектувалася на добровільних засадах. З розвитком радянської держави відбувся і розвиток міліції – вона набула класичних ознак поліції (створено відповідні нормативно-правову базу, відпрацьовано організаційну систему, розроблено механізм підготовки персоналу тощо. отже, у Радянському Союзі міліція визначалася як «державний правоохоронний озброєний орган». Слід зауважити, що у окремих пострадянських державах збереглося використання поняття «міліція» (наприклад, Республіка Білорусь, Республіка Узбекистан).

VI етап – початок XXI століття. Поняття «поліція» у сучасному світі розуміється як формація, що уповноважена на забезпечення публічної безпеки та охорони публічного порядку.

В сучасній науці поліцейстики існують різні підходи до розуміння поняття «поліція». Зокрема, В. Копчи зазначає, що поліція – це «система спеціальних органів з охорони громадського порядку та боротьби із злочинністю» [6, с. 212]. По мненню Горшеневой І.А. «полиция, как государственный орган характеризуется функциональным дуализмом, поскольку в механизме государства она выступает как карательный и правоохранительный орган, являясь в то же время подсистемой государственного управления» [7]. Як зауважує О.Ф. Кобзар «поліція – це апарат державної влади, універсальний інструмент примусу, що направлений на охорону громадського порядку, публічної безпеки, життя, здоров'я, майна громадян у всіх країнах світу» [8, с. 12]. В своїх працях Горінецький Й.І. пише, що «поліція – це державна організація, через яку держава забезпечує значну частину заходів щодо забезпечення власної безпеки та безпеки суспільства і його членів» [9, с. 51].

Нормативно-правове закріплення поняття «поліція» знайшло своє відображення в наступних нормах відповідних нормативно-правових актів:

1. Національне законодавство: ст. 1. Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII містить наступне нормативно-правове закріплення поняття поліції «Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку» [10].

2. Законодавство окремих зарубіжних країн:

а) «органы внутренних дел – государственные правоохранительные органы, осуществляющие борьбу с преступностью, охрану общественного порядка и обеспечивающие общественную безопасность в соответствии с задачами, возложенными на них настоящим Законом и иными законодательными актами Республики Беларусь» (ст.1 Закона Республики Беларусь «Об Органах внутренних дел» 263-З от 17.07.2007 г.) [11];

б) «поліція – це екіповане і озброєне формування, яке служить суспільству і призначене для охорони безпеки людей, а також для підтримання безпеки та публічного порядку» (ст.1 Закон Республіки Польща «Про поліцію» від 6 квітня 1990 року) [12].

3. Міжнародні нормативно-правові акти:

а) «поліцейські сили є публічною службою, створеною відповідно до закону, яка повинна нести відповідальність за підтримання та забезпечення правопорядку» (пн.1 частини В Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про декларацію про поліцію, 1979 р.) [13];

б) «поліція – це традиційні підрозділи і служби державної поліції або інші дозволені і/або контрольовані публічними властями органи, головною метою яким є забезпечення підтримки закону і порядку в громадському суспільстві і яким держава дозволяє для досягнення цієї мети використовувати силу і/або спеціальні повноваження» (Рекомендація Комітету міністрів державах – її членам з Європейського кодексу поліцейської етики від 19.09.2001 р.) [13];

в) «поліція – це найбільш видимий прояв державної влади, яка здійснює найбільш очевидні, невідкладні й такі, що потребує втручання, завдання для забезпечення благополуччя громадян і цілих спільнот» (Керівництво з демократичних основ поліцейської діяльності, ОБСЄ, 2008 р.).

Слід зауважити, що на визначення поняття «поліція» значний вплив має соціальне призначення поліції. Зокрема, в тоталітарних державах поліція відіграє роль репресивного органу, який функціонує з метою збереження суспільного ладу.

Наприклад, в приказі Президії Верховної Ради СРСР від 08.06.1973 р. метою функціонування радянської міліції «є забезпечення охорони громадського порядку в країні, соціалістичної власності, прав і законних інтересів громадян, підприємств, організацій і установ від злочинних посягань та інших антигромадських дій» [14]. Такий підхід до розуміння ролі поліції (міліції) зберігся і в окремих пострадянських державах. Наприклад, у Туркменістані поліція не уповноважена втручатися у випадку обмеження законного інтересу при відсутності порушення суб'єктивного права, а в Казахстані підлягають захисту поліції лише «конституційні права та інтереси особистості» [15, с. 95].

Отже, в ході дослідження поняття «поліція» ми дійшли наступних висновків:

- організаційна сутність поліції полягає у тому, що поліція – це самостійна державна структура, що складається із сукупності взаємопов'язаних між собою органів, підрозділів і установ, які здійснюють діяльність на території всієї держави;
- узагальнення законодавства більшості держав Центральної та Східної Європи дозволяє зробити висновок, що поліція розглядається як озброєний виконавчий орган/формація, яка здійснює спеціалізовану, оперативно-розшукову та охоронну службу (на прикладі наступних країн: Естонія, Литва, Польща, Чехія, Словаччина);
- дослідження законодавства пострадянських держав дозволяє визначити поліцію, як «орган виконавчої влади або правоохоронний орган системи органів управління внутрішніх справ з функціями спеціальної служби» (на прикладі наступних країн: Вірменія, Азербайджан, Туркменістан, Грузія);
- основними кваліфікуючими ознаками поліції є:
  1. поліція відноситься до органів виконавчої влади, які відповідають за внутрішню безпеку;
  2. орган, який уповноважений на вжиття заходів публічної безпеки, забезпечення законності, прав і свобод людини, охорони публічного порядку, надання допомоги населенню;
  3. поліція – це правоохоронний орган уповноважений державою на примусове припинення посягань на чинний правопорядок у державі;
  4. специфічним повноваженням поліції є право застосовувати вогнепальної зброї, яке виступає передбаченою законом можливістю ефективного виконання правоохоронної функції, крайнім засобом безпосереднього примусу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Каляянов Д.П. Поліція країн ЄС та використання її досвіду в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ України: теорія і практика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2010. 40 с.
2. Наука полиции по началам юридического государства: Перевод 3-го немецкого издания. Вып.1 / Фон Моль Р.; Пер.: Р. Семетковский. С.-Пб.: Печ. В.И. Головина, 1871. 336 с.
3. Содержание деятельности полиции, задачи и организация полиции в Германии к началу XX в. Криминологические и уголовно-правовые проблемы борьбы с отдельными видами преступлений: труды Академии управления МВД / под.ред. В.А. Плешкова. М.: Акад.упр. МВД, 2001. С. 31-41.
4. Проневич О.С. Поняття «поліція» («міліція») в адміністративному (поліцейському) праві сучасних держав. Вісник ХНУВС. 2011. № 3 (54). С. 249-257.
5. Про робітничу міліцію: Постанова Народного комісаріату з внутрішніх справ РРФСР від 10.10.1917 р. URL: <http://tsdavo.gov.ua/4/stocks/62534873/63578436/>
6. Копча В. Поняття поліції (поліцейських функцій) у стандартах Ради Європи та ОБСЄ. Публічне право. №2 (26). 2017. С.211-2117.
7. Горшенева И.А. Полиция в механизме современного государства: теоретико-правовые аспекты ... к-на юрид. наук: 12.00.01. М., 2002. URL: <https://www.dissercat.com/content/politsiya-v-mekhanizme-sovremennogo-gosudarstva-teoretiko-pravovye-aspekty>
8. Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків; Дніпропетровськ: Панов, 2015. 316 с.
9. Горінецький Й.І. Правоохоронна функція держав Центральної Європи: теоретичні і практичні аспекти : дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»; Нац. акад. внутр. справ України. К., 2005. 203 с.
10. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
11. Об Органах внутренних дел: Закон Республики Беларусь 263-3 от 17.07.2007 г. URL: <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=h10700263>
12. Польща про поліцію: Закон Республіки від 6 квітня 1990 року URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/Poland.pdf>
13. Рекомендація Комітету міністрів державах – її членам з Європейського кодексу поліцейської етики від 19.09.2001 р. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>
14. Об основных обязанностях и правах советской милиции по охране общественного порядка и борьбе с преступностью: указ Президиума Верховного Совета СССР от 08.06.1973 г. Ведомости Верховного Совета СССР, 1073. №30. С. 398.
15. Соловей Ю.П. Правовое регулирование деятельности милиции в РФ: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. М., 1993. 387 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.О. Гавловська

УКЛАДАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ

У статті проведено аналіз законодавства України щодо укладення господарських договорів в електронній формі. Розглянуто проблеми правового регулювання укладення електронного договору з використанням електронного підпису.

Ключові слова: господарський договір, форма господарського договору, електронний господарський договір, електронний підпис.

The article analyzes the legislation of Ukraine on the conclusion of business contracts in electronic form. The problems of legal regulation of the conclusion of an electronic contract with the use of electronic signature are considered.

Key words: business agreement, form of business agreement, electronic business agreement, electronic signature.

Законом України №436-IV від 16.01.2003р., який набрав чинності 01.01.2004 р. в Україні введено в дію Господарський кодекс України (далі – ГКУ). Відповідно до преамбули зазначеного Закону ним встановлено правові основи господарської діяльності (господарювання) [1].

Під господарською діяльністю відповідно до ч.1 ст.3 ГКУ розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт, надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [1].

Частиною 1 ст.4 ГКУ передбачено, що особливості регулювання майнових відносин суб'єктів господарювання визначаються цим кодексом.

В той же час законодавець спробував вивести зі сфери регулювання ГКУ майнові відносини та особисті немайнові відносини, що регулюються Цивільним кодексом України (далі – ЦКУ), що вбачається зі змісту ч.1 ст.4 ГКУ.

В свою чергу, відповідно до ч.1 ст.173 ГКУ господарським визнається зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених ГКУ, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана особа, в т.ч. боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити кошти, надати інформацію тощо), або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управлена сторона, у т.ч. кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Підставами виникнення господарських зобов'язань відповідно до ч.1 ст.174 ГКУ [1], серед іншого виступають господарські договори та інші угоди, передбачені законом, а також угоди, не передбачені законом, але такі, які йому не суперечать.

При цьому, законодавець не наводить визначення самого поняття «господарський договір». Про зміст зазначеного поняття маємо можливість судити, виходячи з видів зобов'язань, які виникають на підставі господарських договорів, зокрема, в ст.ст.175, 176 ГКУ, суб'єктного складу господарського договору, його функцій тощо.

Відповідно до ч.7 ст.179 ГКУ господарські договори укладаються за правилами, встановленими ЦКУ з урахуванням особливостей, передбачених ГКУ, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів.

З наведеного вище, на нашу думку, вбачається, що законодавцеві не вдалося у повному обсязі вивести зі сфери дії ЦКУ майнові відносини, що виникають на підставі та внаслідок укладання господарських договорів.

Законом України «Про електронну комерцію» № 675-VIII від 03.09.2016р. (набрав чинності 30.09.2015р.) було внесено зміни до ст.ст.205,207, 639 ЦКУ [2]. Фактично з цього часу електронна форма договору ототожнена з його письмовою формою, що вбачається, зокрема зі змісту ст.639 ЦКУ, відповідно до якої, якщо сторони домовилися укласти договір за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем, він вважається укладеним у письмовій формі [5].

Відповідно до ст.3 Закону України «Про електронну комерцію» електронним договором визнається домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків та оформлена в електронній формі.

Відповідно до ст.181 ГКУ господарський договір за загальним правилом викладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами. Допускається укладення господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення даного виду договорів [1].

Зі змісту зазначеної статті вбачається, що укладання господарського договору відбувається шляхом надання пропозиції укласти такий договір однією із сторін (оферта) та прийняття такої пропозиції іншою стороною (акцепт).

Аналогічно є процедура укладання електронного договору у відповідності до Закону України «Про електронну комерцію». Так, відповідно до ст.11 зазначеного Закону електронний договір укладається шляхом пропозиції його укласти (оферти) однією стороною та її прийняття (акцепту) другою стороною. Пропозиція укласти електронний договір (оферта) має містити істотні умови, передбачені законодавством для відповідного договору, і виражати намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття.

Інформування потенційних покупців (замовників, споживачів) щодо товарів, робіт, послуг здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про рекламу» та може здійснюватися шляхом надсилання комерційних електронних повідомлень, які поширюються лише на підставі згоди на отримання таких повідомлень, наданої особою, якій такі повідомлення адресовані.

Електронний договір вважається укладеним з моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти такий договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції шляхом:

- надсилання електронного повідомлення особі, яка зробила пропозицію укласти електронний договір;
- заповнення формуляра заяви (форми) про прийняття такої пропозиції в електронній формі;
- вчинення дій, що вважаються прийняттям пропозиції укласти електронний договір, якщо зміст таких дій чітко роз'яснено в інформаційній системі, в якій розміщено таку пропозицію, і ці роз'яснення логічно пов'язані з нею.

При цьому електронне повідомлення про прийняття пропозиції укладання електронного договору та заповнений формуляр заяви про прийняття такої пропозиції повинні бути підписані з використанням:

- електронного підпису або електронного цифрового підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис», за умови використання засобу електронного цифрового підпису усіма сторонами електронного правочину;
- електронного підпису одноразовим ідентифікатором, визначеним цим Законом;
- аналога власноручного підпису (факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного або іншого копіювання, іншого аналога власноручного підпису) за письмовою згодою сторін, у якій мають міститися зразки відповідних аналогів власноручних підписів.

Отже, законодавець пов'язує момент підписання електронного договору саме з моментом використання електронного підпису або аналога власноручного підпису [2].

Відповідно до ст.6 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» [4] створення електронного документа завершується накладанням електронного підпису.

Електронний підпис відповідно до ст.1 Закону України «Про електронні довірчі послуги» [3] визначено як електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис. Підписувачем електронного договору, відповідно є фізична особа, яка створює електронний підпис.

Відповідно до ч. 11 ст. 11 Закону України «Про електронну комерцію» покупець (замовник, споживач) повинен отримати підтвердження вчинення електронного правочину у формі електронного документа, квитанції, товарного чи касового чеку, квитан, талона або іншого документа у момент вчинення правочину або у момент виконання продавцем обов'язку передати покупцеві товар.

Підтвердження вчинення електронного правочину повинно містити такі відомості:

- умови і порядок обміну (повернення) товару або відмови від виконання роботи чи надання послуги;
- найменування продавця (виконавця, постачальника), його місцезнаходження та порядок прийняття претензії щодо товару, роботи, послуги;
- гарантійні зобов'язання та інформація про інші послуги, пов'язані з утриманням чи ремонтом товару або з виконанням роботи чи наданням послуги;
- порядок розірвання договору, якщо строк його дії не визначено.

Дія цього положення не поширюється на електронні правочини, пов'язані з одноразовим наданням інформаційних електронних послуг або послуг проміжного характеру в інформаційній сфері, оплата яких здійснюється дистанційно. Постачальник таких послуг має надати змогу споживачеві ознайомитися з найменуванням постачальника, його місцезнаходженням та порядком прийняття претензії щодо послуги.

Господарські договори, укладені в електронній формі мають доказову силу в разі виникнення спору між його сторонами. Відповідно до ч.13 ст.11 Закону України «Про електронну комерцію» електронні документи (повідомлення), пов'язані з електронним правочином, можуть бути подані як докази сторонами та іншими особами, які беруть участь у судовому розгляді справи.

Слід зауважити, що докази, подані в електронній формі та/або у формі паперових копій електронних повідомлень, не вважаються письмовими доказами відповідно до вимог процесуального законодавства. Так, законодавець, наводячи визначення письмових доказів в господарському процесі, відповідно до ч.1 ст.91 Господарського процесуального кодексу України виводить з кола письмових доказів електронні документи. Електронним доказам в господарському процесі присвячено §5, який складається з 96 та 97 статей. У частині 3 ст.96 Господарського процесуального кодексу України міститься пряма вказівка, що паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом, що не позбавляє сторони господарського спору надавати до матеріалів справи електронні докази в оригіналі або їх електронні копії, засвідчені електронним підписом, а також паперові копії електронних доказів, засвідчених в порядку, передбаченому законом.

Статтею 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» [4] унормовано, що юридична сила електронного документа не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму.

Допустимість електронного документа як доказу не може заперечуватися виключно на підставі того, що він має електронну форму.

З вищенаведеного вбачається, що прогрес людства, в тому числі технічний, інформаційний, розвиток і поширення телекомунікаційних технологій охоплює не лише економічні сфери життя суспільства. Він має особливий вплив на розвиток юриспруденції, зобов'язує її удосконалюватись, пристосовуючись до існування в змінених суспільних умовах. Розвиток і поширення мережі Інтернет призвело до переведення спілкування, в тому

числі ділового, в електронну площину, що не могло не відобразитись на порядку укладання господарських та інших договорів. Ця обставина, на нашу думку, спростила процес укладання господарських договорів за допомогою інформаційно-телекомунікаційних мереж, оскільки значно економить час та ресурси суб'єктів господарювання. З іншого боку, суб'єкти господарювання, укладаючи господарські договори в електронній формі, повинні пристосовуватись до новацій, які пропонує розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій, враховуючи одночасно вимоги чинного законодавства щодо порядку та форми укладання господарських договорів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Господарський кодекс України, прийнятий Законом України №436-IV від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс] – офіційний сайт Верховної Ради України, режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Закон України «Про електронну комерцію» №675-VIII від 03.09.2015р. [Електронний ресурс] – офіційний сайт Верховної Ради України, режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19>.
3. Закон України «Про електронні довірчі послуги» №2155-VIII від 05.10.2017 р. [Електронний ресурс] – офіційний сайт Верховної Ради України, режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#n215>.
4. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» № 851-IV від 22.05.2003 р. [Електронний ресурс] – офіційний сайт Верховної Ради України, режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.
5. Цивільний кодекс України №435-IV від 16.01.2003р. [Електронний ресурс] – офіційний сайт Верховної Ради України, режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3174>.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Петренко

УДК 94 (410)

Оліферчук А. В.

ЯЛТИНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ ОЧИМА ВІНСТОНА ЧЕРЧІЛЛЯ

У статті розглядається висвітлення подій Ялтинської конференції очима прем'єр-міністра Великої Британії Вінстона Черчілля. Проаналізовано хід конференції очима безпосереднього учасника.

Ключові слова: Ялтинська конференція, Вінстон Черчілля, історія Великої Британії.

The article deals with the coverage the events of Yalta Conference by the eyes of Prime Minister of Great Britain, Winston Churchill. The course of the conference is analyzed with the eyes of the immediate participant.

Key words: Yalta conference, Winston Churchill, history of the Great Britain

Друга світова війна, яка стала однією з найбільших катастроф ХХ століття, до сьогодні залишається актуальною темою для вивчення. Перебіг цих подій змінив хід світової історії, а лідери країн-учасників стали одними з найвпливовіших політичних діячів свого часу. Одним з них є Вінстон Черчілля, 61-ий прем'єр-міністр Великої Британії.

Одним із завершальних етапів Другої світової війни була Ялтинська (Кримська конференція) яка проходила з 4 по 11 лютого 1945 року у Ялті. Ця зустріч отримала кодову назву «Аргонавт» [3] і мала на меті відновити кордони на захоплених територіях та зберегти вже існуюче територіальне розмежування.

Від Великої Британії на зустріч приїхав тодішній прем'єр-міністр Вінстон Черчілля, долучившись до інших представників антигітлерівської коаліції: президента США Франкліна

Рузвельта та очільника СРСР Йосипа Сталіна [1]. Розуміючи те, що війна добігає свого фінального етапу, основною метою цієї зустрічі було обговорення майбутнього Німеччини а також розподіл зон впливу серед країн-переможниць.

У своїй праці «Друга світова війна», яку прем'єр міністр Британії напише згодом, спираючись на власні спогади та листування, В. Черчілль згадує: «Перше пленарне засідання розпочалось вдень, 5 лютого в 16 годин 30 хвилин. Ми зібрались у Лівадійському палаці та зайняли свої місця за круглим столом... Перемовини почались з обговорення майбутнього Німеччини. Я, звичайно, вже давно обміркував про цю проблему і ще минулого місяця написав щодо цього питання записку Ідену» [4, с. 194.].

Таким чином вбачаємо, що хід конференції відбувався у достатньо дружній обстановці, а її учасники вже мали орієнтовну спрямованість на вирішення цих питань, враховуючи інтереси політичних еліт краї, яку вони представляють [2]. Згадуваний Черчіллем М. Іден був тогочасним міністром іноземних справ Сполученого королівства (в майбутньому саме він змінить його на посаді прем'єр міністра). Їх січневе листування вказує, що ще зарано вирішувати майбутнє Німеччини, оскільки вона ще не капітулювала, а слід звернути увагу на майбутнє положення Європи.

Однак сподівання британського очільника не виправдалися: у ході конференції було вирішено не тільки питання відновлення кордонів захоплених країн, виникнення Організації об'єднаних націй а також і питання розподілу Німеччини виплати репарацій (за умови, що СРСР отримує половину від усіх сплачених Німеччиною виплат). Саме доля Третього Рейху та майбутні кордони Європи були найтривалішими темами для обговорення серед представників антигітлерівської коаліції [5].

Заключною темою для обговорення стало рішення створення Організації об'єднаних націй та обговорення її країн-учасниць. Черчілль описує перебіг цих подій так: «Інші деталі були врегульовані досить швидко. Коли ми знову зустрілись вдень, 8 лютого, ми домовились прийняти в Організацію об'єднаних націй дві радянські республіки і провести першу конференцію міжнародної організації в середу, 25 квітня. На конференцію будуть запрошені тільки ті держави, які оголосили до 1 березня війну нашому спільному ворогові або вже підписали декларацію Об'єднаних націй» [4, с. 202]. Варто зазначити, що однією зі згаданих радянських республік була Україна, яка зазнала у ході війни величезних людських втрат. Заключне засідання Черчілль згадує так: «Наступний день, неділя 11 лютого, був останнім нашим днем у Криму... За сніданком ми підписали заключні документи і офіційні комюніке. Далі все залежатиме від того, як вони будуть втілюватися у реальність» [4, с. 224].

Таким чином, описані події очима британського прем'єр-міністра дають нам не тільки пряме підтвердження рішень Ялтинської конференції, але й допомагають більш детально зрозуміти пріоритетність вирішених питань та загальну обстановку серед трьох тогочасних найвпливовіших людей світу. Зберігаючи так званий британський стиль критичного ставлення до майбутніх подій, Вінстон Черчілль докладно надає читачу усю картину проходження Ялтинської конференції очима її безпосереднього учасника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лисенко О.Є., Дерейко І.І.. Кримська конференція 1945, Ялтинська конференція 1945 // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К.: Наукова думка, 2009. – Т. 5 : Кон – Кю. – С. 358.
2. Покровська І. С. Кримська (Ялтинська) конференція 1945 // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. /Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. – К: Знання України, 2004 – Т. 1 – С. 602.
3. Стеттиниус Э. «Аргонавт». – В кн.: От «Барбароссы» до «Герминала»: Взгляд с Запада / Сост. Ю. И. Логинов: Перевод.– М.: Политиздат, 1988. – С. 356–376
4. Черчилль В. Вторая мировая война: в 6 т. Т.6: Триумф и трагедия / пер. с англ. под. ред. А. Орлова. –М.: Terra, 1998. – 400 с.

5. The Yalta Conference [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/yalta.asp>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Г.В. Батенко

УДК 930:341.485 (477)«1932–1933»

Пазяк А.С.

НАУКОВІ СТУДІЇ ГОЛОДОМОРУ-ГЕНОЦИДУ 1932–1933 РР. У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті простежено генезу історіографічних студій теми голодомору, проаналізовано теоретичні досягнення в концептуальному вимірі.

Ключові слова: голодомор, історіографія, концепція голодомору-геноциду, студії голодомору.

The article deals the genesis of historiographical studies on the topic of famine, analyzed the theoretical achievements in the conceptual dimension.

Key words: Famine, historiography, the concept of the famine-genocide, Holodomor studies.

На сьогодні, актуальним залишається історіографічне дослідження історії голодомору-геноциду, викликане передусім наявністю величезної кількості наукових праць з цієї теми та помітним відставанням їх історіографічної обробки. Усі наявні дотепер історіографічні дослідження обмежені або тематичним вибором, хронологічним, або культурно-географічним, а це в свою чергу не дає цілісного бачення зародження і розвитку всього процесу української історіографії голодомору-геноциду 1932–1933 років.

На сучасному етапі дослідженням історіографії голодомору 1932–1933 рр. займаються А.Ю. Серпутько [5], К.В. Назарова [3], (захищені кандидатські дисертації за даною тематикою), Н.П. Ісакова, Л.О. Слободян [6], К.В. Чернявська [7] та ін. Зарубіжній історіографії голодомору присвятили свої дослідження В.І. Марочко [2], Г.М. Васильчук та ін. В. Марочко особливу увагу приділив здобуткам вчених української діаспори. Розробляється регіональна історіографія проблеми, що представлена працями К.Є. Горбурова та В.П. Шкварця (Миколаїв), О.П. Єрмака (Полтава), Ф.Г. Турченка (Запоріжжя) та ін.

У міру занепаду офіційної комуністичної ідеології та дієздатності самої правлячої партії відбувається стрімкий перехід української радянської історіографії на концептуальні позиції закордонних політичних об'єднань та радянологів. Врешт-решт від межі 1989/1990 рр. відбулося «заполонення» ідеологічного, методологічного та історіографічного простору УРСР уявленнями про Голодомор з тими концептуальними властивостями, які сприяли трактуванню цього історичного явища у зарубіжному ідейно-політичному, історіографічному середовищі [1, с. 35].

Перші розвідки, присвячені проблемі голодомору 1932–1933 рр. в Україні з'явилися у 1989 р., у той час, коли став відчутним перехід до нової схеми інтерпретації подій 1932–1933 років. Вітчизняні дослідники в переважній більшості були прихильниками концепції голодомору як геноциду українського народу, що є безумовно важливим кроком, спрямованим на визнання України у світі.

Автором першої історіографічної розвідки у вітчизняній історичній літературі став В.Л. Савельєв, який у 1990 році провів аналіз доробку зарубіжних дослідників, що вивчали голодомор 1932–1933 років [4]. Незважаючи на те, що дослідження В.Л. Савельєва здійснене з позицій марксистської моделі розуміння історії, воно є цінним в першу чергу спробою

виваженої оцінки досягнень зарубіжної історіографії ще в радянський час та залученням до наукового обігу творів представників різних наукових напрямів.

Проблематика голодомору є міждисциплінарним полем, а це в свою чергу є поодиноким явищем для українських студій. Це ми можемо простежити на прикладах робіт демографів (А.Л. Перковський, С.І. Пирожков та ін.) та етнологів. Дослідження, присвячені демографічним аспектам, здебільшого стосуються показників смертності під час голодомору-геноциду 1932–1933 років. Проте тема недостатньо вивчена з історіографічних позицій. Загалом, більшість дослідників при визначенні кількості загиблих звертаються до даних Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України та досліджень С.В. Кульчицького, але й до сьогодні це питання залишається дискусійним. Це пояснюється насамперед відсутністю потрібних прямих даних демографічної статистики.

Провідні позиції в дослідженні голодомору-геноциду займали науковці Інституту історії України НАН України: В.І. Марочко, Г.М. Васильчук, С.В. Кульчицький та ін. Зокрема, у статті «Сучасна зарубіжна історіографія голоду 1932–1933 рр. в Україні: нова чи стара інтерпретація?» В.І. Марочко акцентує увагу на аргументації західних і російських істориків, яка стосується політико-правової та науково-історичної оцінки голодомору в Україні, як акту геноциду та наголошує на некоректності використання наукової термінології й надмірної політизації самого феномену голодомору. Тому цілком логічно все це практично унеможлиблює формування об'єктивної характеристики голодомору-геноциду 1932–1933 рр. Відтак, значну наукову цінність даного дослідження складає висвітлення головних ідейних напрямків сучасної зарубіжної історіографії голодомору та виявлення дискусійних й недостатньо з'ясованих обставин голодомору-геноциду [2].

Високий фаховий рівень мають історіографічні студії голодомору-геноциду 1932–1933 років В.Ю. Васильєва, Л.В. Гриневич, Я.С. Калакури, Г.Т. Капустян, К.В. Чернявської та ін. Однак, із недоліків українських студій голодомору є їх замкненість в українській історіографії. Це пояснюється тим, що українські науковці переважно знаходяться поза міжнародними дискусіями, рідко публікуються у провідних виданнях зі студій про геноцид.

Розвиток досліджень голодомору в Україні прослідкувала Л.В. Гриневич, виділяючи такі особливості вітчизняної історіографії з даної проблеми: 1) регіоналізація тематики досліджень; 2) структуралістський підхід до проблеми голоду через вивчення колективізації при одночасному аналізі соціально-економічних та політико-ідеологічних особливостей; 3) співпраця українських істориків з науковцями діаспори та вченими зі США та Канади. Л. Гриневич зазначає, що існує небезпека розпалювання міжетнічних суперечностей на сучасному етапі, що може призвести до ксенофобії та антисемітизму в інтерпретаціях голодомору в сучасній історичній науці. Одним з недоліків визначено недостатня інтегрованість в глобальне наукове середовище [7, с. 263]. Таким чином, автором здійснено спробу проаналізувати еволюцію поглядів вітчизняних істориків на проблему голодомору й визначити її місце в сучасній українській та зарубіжній історичній науці.

У наявних історіографічних студіях лише мимохідь йдеться про голодомор як етнічний та культурно-духовний геноцид українського народу, хоча саме цей аспект проблеми є надзвичайно актуальним і має ключове значення для повнішого розуміння масштабів і наслідків трагедії [6, с. 100]. На те, що голодомор 1932–1933 рр. мав національну спрямованість, одним із перших звернув увагу британський дослідник Р. Конвест, який завдяки своїм працям активізував наукові дослідження як в Україні, так і в Росії [6, с. 101]. Голодомор як етноцид українського народу розглянула у своїй праці Г. Капустян. Її підходи до дослідження проблеми співзвучні з працями В. Марочка, С. Кульчицького, Р. Пирога. Дослідниця дійшла висновку, що проти українців у 1932–1933 рр. була проведена політика етноциду [6, с. 102].

Характерним для студій є широке регіональне розмаїття. Регіональні історіографічні студії проводили, В.П. Шкварець (Миколаїв), О.П. Єрмак (Полтава), Ф.Г. Турченко (Запоріжжя) та інші. Це вкрай необхідний напрямок вивчення проблеми, так як регіональна

література відзначається насиченою фактологією з місцевих архівів, що надає основу для подальшої розробки теми, створення компаративних досліджень.

Наприклад, у 2008 р. вийшла цікава змістовна монографія відомих миколаївських істориків В.П. Шкварця, К.Є. Горбурова «Історіографія та історіософія голодів-людоморів на Миколаївщині». Вченими визначено теоретико-методологічні засади дослідження, висвітлено історіографію трьох радянських голодів, подано широку хронологію історії області. Автори розглядають голодомор 1932–1933 років як геноцид українського народу, зазначаючи, що фізичне знищення українських селян штучним голодом – свідомо терористична акція комуністичного режиму в Україні. Висвітлено політичні кроки влади до визнання трагедії голодомору як геноциду, ставлення суспільства до цього явища [7, с. 263]. Таким чином, для висвітлення трагедії 1932–1933 рр. на території Миколаївщини місцевими істориками-краєзнавцями проведено значну пошукову та науково-дослідницьку роботу.

Першою науково-кваліфікаційною працею присвяченою передусім проблемам відображення голодомору в Україні у російській та українській історичній науці стала дисертація А.Ю. Серпутько «Сучасна українська та російська історіографія причин та наслідків Голодомору в УРСР 1932–1933 років». Автор вдало виявила розбіжності у трактуванні істориками двох країн причин та наслідків Голодомору 1932–1933 рр. в Україні, визнання його геноцидом. У висновках висловила власну позицію щодо характеру голодомору в УСРР 1932–1933 рр, зазначивши, що існував попередньо розроблений план знищення селянства голодом» [5].

На нашу думку, дисертантка лише фрагментарно висвітлила російську історіографію проблеми. Наприклад, відсутній аналіз робіт російського історика В. Кондрашина, який в свою чергу є головним опонентом українських істориків у відстоюванні ними геноцидної версії голодомору 1932–1933 рр.

У порівнянні з роботою А.Ю. Серпутько, дисертаційне дослідження К.В. Назарової «Сучасна історіографія Голодомору в Україні 1932–1933 років: 1986–2009 роки», є значно ґрунтовнішим в сенсі власне історіографічного осмислення теми, можливо, цьому посприяла структура дисертаційної роботи вибудована за проблемно-хронологічним принципом розгляду всього комплексу сучасної наукової літератури з теми, а не за відображенням дослідження причин і наслідків голодомору як це зробила А.Ю. Серпутько. К. Назаровій вдалося визначити особливості генези концептуальних підходів до розуміння явища голодомору 1932–1933 років в українській, англо-американській, російській, європейській та діаспорній історіографії, запропонувала періодизацію сучасного етапу історіографії проблеми. Справедливо занотувала, що для діячів української діаспори, крім утвердження наукової концепції голоду-геноциду, важливою складовою завжди залишалась його правова кваліфікація [3].

Отже, проблематика українських студій голодомору має тенденцію до постійного розширення. На сьогодні історіографічні студії голодомору є окремим напрямом досліджень, представленим спеціальними монографіями та першими кваліфікаційними роботами А.Ю. Серпутько та К.В. Назарової. Серед концепцій, які використовують дослідники, домінує визначення подій 1932–1933 рр. як геноциду українського народу. Позитивним аспектом студій є залучення до них спеціалістів з інших дисциплін, що в свою чергу дозволяє співвідносити доробок кожного напрямку досліджень між собою. Важливе місце у історіографії посідають розвідки, які стосуються демографічних та юридичних моментів. В свою чергу, аспект, пов'язаний із спрямуванням геноциду проти різних етнічних груп населення УРСР, є також достатньо принциповим для сучасних студій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Веденєєв Д.В. Голод 1932–1933 рр. в Україні та офіційна історико-гуманітарна наука в Українській РСР (1980-ті – 1991 рр.) / Д.В. Веденєєв, Д.В. Будков // Архіви України. – 2013. – № 6. – С. 23-37.

2. Марочко В.І. Сучасна зарубіжна історіографія голоду 1932-1933 рр. в Україні: нова чи стара інтерпретація? / Марочко В.І. // Український історичний журнал. – 2006. – № 3. – С. 186-199.
3. Назарова К.В. Сучасна історіографія голодомору 1932-1933 років в Україні: 1986 – 2009 роки: Дис. ... канд. істор. наук: 07.00.06 / К.В. Назарова – Миколаїв, 2011. – 243 с.
4. Савельєв В.Л. Трагедія українського народу в висвітленні зарубіжної історіографії / В.Л. Савельєв // Голод 1932-1933 років: Очіма істориків, мовою документів. – К.: Либідь, 1990. – С. 85-108.
5. Серпутько А.Ю. Сучасна українська та російська історіографія причин та наслідків голодомору в УРСР в 1932-1933 років: Дис. ... канд. істор. наук: 07.00.06 / А.Ю. Серпутько. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – 207 с.
6. Слободян Л.О. Голодомор 1932–1933 рр. як етнічний та культурно-духовний геноцид українського народу: історіографія питання / Л.О. Слободян // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2013. – №3. – С. 100-109.
7. Чернявська К.В. Сучасні історіографічні дослідження проблеми голодомору 1932-1933 рр. в Україні: тенденції та напрямки / К.В. Чернявська // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Сер. : Історичні науки. – 2013. – Вип. 3.35. – С. 262-268.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Г.В. Цибуленко

УДК 342.922

Поляков В.С.

ПОНОВЛЕННЯ СТРОКІВ ПРИ СКАСУВАННІ ПОСТАНОВИ В СПРАВІ ПРО АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ (ПО МАТЕРІАЛАМ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

У статті досліджуються окремі аспекти встановлення строків щодо оскарження постанови про накладення адміністративного стягнення за порушення правил дорожнього руху.

Ключові слова: адміністративне правопорушення, оскарження постанови, процесуальні строки, судова практика.

The article examines some aspects of the recovery of time limits when appealing the decision to impose an administrative penalty for violation of traffic rules.

Key words: administrative offense, appeal against the resolution, procedural time limits, judicial practice.

За порушення правил дорожнього руху передбачено притягання до адміністративної відповідальності накладенням адміністративного стягнення по справі про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

У разі виявлення правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, розгляд якого віднесено до компетенції Національної поліції України, поліцейський виносить постанову у справі про адміністративне правопорушення без складання відповідного протоколу.

Постанова про накладення адміністративного стягнення по справі про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване не в автоматичному режимі (далі Постанова) виноситься у разі виявлення адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, передбачених статтями 80 і 81 (в частині перевищення нормативів вмісту забруднюючих

речовин у відпрацьованих газах транспортних засобів), частинами першою, другою, третьою, п'ятою і шостою статті 121, статтями 121-1, 121-2, частинами першою, другою, третьою і п'ятою статті 122, частиною першою статті 123, статтею 124-1, статтями 125, 126, частинами першою, другою і третьою статті 127, статтями 128, 129, статтею 132-1, частинами шостою і одинадцятою статті 133-1, частинами першою другою і третьою статті 140, частинами шостою, сьомою статті 152-1 КУпАП [1].

Право на оскарження Постанови є гарантією захисту прав людини та громадянина. Це дієвий засіб забезпечення законності та підстава для перевірки обґрунтованості прийнятих у справі рішень.

Підставами для скасування Постанови можуть бути: а) неповне встановлення необхідних для вирішення справи обставин; б) недоведеність встановлених обставин; в) невідповідність висновків обставинам справи; г) порушення або неправильне застосування норм матеріального або процесуального права. г) у випадку, коли справа була розглянута неправомочним органом (посадовою особою), справа надсилається за належністю.

Строки оскарження Постанови по справі відповідно до ст. 289 КУпАП може відбутися протягом десяти днів з дати вручення такої Постанови у вищестоящий орган (вищестоящий посадовій особі) або в районний, районний у місті, міський чи міськрайонний суд у порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України, з особливостями, встановленими КУпАП.

Для оскарження Постанови у вищестоящий орган (вищестоящий посадовій особі) здійснюється шляхом направлення скарги про скасування постанови в справі про адміністративне правопорушення, наприклад, на ім'я начальника управління патрульної поліції в області Департаменту патрульної поліції.

Орган (посадова особа) при розгляді скарги на постанову у справі про адміністративне правопорушення перевіряє законність і обґрунтованість винесеної постанови і приймає одне з таких рішень: 1) залишає постанову без зміни, а скаргу без задоволення; 2) скасовує постанову і надсилає справу на новий розгляд; 3) скасовує постанову і закриває справу; 4) змінює захід стягнення в межах, передбачених нормативним актом про відповідальність за адміністративне правопорушення, з тим, однак, щоб стягнення не було посилено.

У разі відмови в скасуванні постанови на скаргу надається відповідь. В сукупності строк для оскарження постанови може складати більше 10 днів: до 10 днів на підготовку та подання скарги до вищестоящого органу, до 10 днів на підготовку та відповіді на скаргу. Також строки можуть бути пропущені із поважних причин.

Так строки можуть бути відновлені у судовому порядку при наявності об'єктивних причин. При зверненні до суду із позовом про скасування постанови про адміністративне правопорушення слід зазначити причини та навести докази пропуску цих строків. Згідно судової практики та інформації розміщеної в ЄДРСР до причин, на підставі яких поновлено строки можна віднести наступні:

- відмовлення скарги щодо скасування постанови, так позивач отримав оскаржувану постанову 16.03.2019 року, проте 18.03.2019 року звернувся до начальника Управління патрульної поліції у Херсонській області Департаменту патрульної поліції зі скаргою щодо скасування даної постанови, де йому 25.03.2019 року було відмовлено [2]. Подання скарги до вищого органу та очікування відповіді можуть вважатися поважними причинами пропуску строку на оскарження. Такий висновок зробив ВС у постанові №210/3915/17 [3];
- не своєчасне надання особі, що притягається до адміністративної відповідальності копії постанови, позивач копію постанови від 26.05.2019 року отримав лише 13.06.2019 року [4];
- додана ксерокопія постанови, що оскаржується, може бути «нечитабельною», внаслідок чого суд може бути позбавлений можливості перевірити дотримання позивачем строку звернення до адміністративного суду [5];
- хвороба особи, що притягається до адміністративної відповідальності;

- від'їзд особи, що притягається до адміністративної відповідальності, у службових справах, та інші.

Відповідно до ч.3 ст.121 КАС України [6] якщо інше не встановлено законом, заява про поновлення процесуального строку розглядається судом, у якому належить вчинити процесуальну дію, стосовно якої пропущено строк, а заява про продовження процесуального строку, встановленого судом, – судом, який встановив строк, у письмовому провадженні.

У відповідності до ч.4 статті 288 КУпАП особа, яка оскаржила постанову у справі про адміністративне правопорушення, звільняється від сплати державного мита. Скарга на постанову у справі про адміністративне правопорушення розглядається правомочними органами (посадовими особами) в десятиденний термін з дня її надходження, якщо інше не встановлено законами України (стаття 292 КУпАП) [1].

Отже, у разі пропущення десятиденного строку на оскарження постанови в справі про адміністративне правопорушення вони можуть бути поновлені судом першої інстанції за умови наявності об'єктивних причин пропущення такого строку та наведення відповідних доказів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УРСР від 7 грудня 1984 року. № 2755-VI (останні зміни: 25.09.2019) / Верховна Рада України . Відомості Верховної Ради України. 1984. № 51. Ст. 1122.
2. Ухвала судді Херсонського міського суду Херсонської області по справі № 766/6446/19. Реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80884409> (дата звернення: 02.10.2019).
3. Постанова від 30.01.2018 № 210/3915/17, К/9901/13/17 Верховного Суду, Касаційного адміністративного суду / [Електронний ресурс]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS180241.html (дата звернення: 02.10.2019).
4. Рішення судді Любарського районного суду Житомирської області по справі № 282/797/19 Реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84584326> (дата звернення: 02.10.2019).
5. Ухвала судді Херсонського міського суду Херсонської області по справі № №766/19091/19 від 27 вересня 2019 року. Реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84545878> (дата звернення: 02.10.2019).
6. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV (останні зміни: 04.11.2018) / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35 (37). Ст. 446.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.М. Риженко

УДК 78.036(447.72)"19"

Пригода М. С.

РОЛЬ ПОСТАТІ ЯКОВА ДЮМІНА У РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ХЕРСОНА ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТ.

У статті розглядається питання впливу просвітницької діяльності Якова Володимировича Дюміна на розвиток музичної освіти Херсона та формування музичних смаків місцевої публіки у першій чверті ХХ ст.

Ключові слова: музична культура, Імператорське Російське Музичне Товариство, Херсонське музичне училище, просвітницька діяльність, концертний виступ, камерна музика, симфонічна музика.

The article deals with the influence of the educational activity of Yakov Dumin on the development of Kherson music education and the formation of musical tastes of the local public in the first quarter of the twentieth century.

Key words: musical culture, Imperial Russian Musical Society, Kherson School of Music, educational activity, concert performance, chamber music, symphonic music.

Музична культура міста Херсона першої чверті ХХ століття, порівнюючи з більш ранніми періодами існування міста, знаходилась на високому рівні розвитку. Цей факт підтверджували регулярні концерти в стінах залу Міського зібрань, музичного училища, Олександрівського парку, Потьомкінського скверу та у Міській аудиторії, де виконувались класичні твори відомих західноєвропейських, українських та російських композиторів. Такого рівня розвитку місцева музична культура досягла завдяки ряду факторів, зокрема просвітницькій діяльності відомих Херсонців та Імператорському Російському Музичному Товариству, яке почало своє функціонування на території міста у 1905 році. Одним з таких просвітителів був і Яків Володимирович Дюмін, завдяки якому рівень місцевої музичної культури та освіти не поступався більшості великих міст тогочасної України.

Яків Дюмін народився 20 травня 1870 р. у Миколаєві. Освіту у Миколаївському реальному училищі, а згодом, в травні 1899 р. закінчив Петербурзьку консерваторію зі званням «вільний художник». [4, с. 716]

Маючи досвід оперного співака в Петербурзі, викладач та інспектор Миколаївського реального училища (1900-1904 рр.), Дюмін переїздить до Херсона, де в 1905 р. стає ініціатором відкриття відділення Імператорського Російського Музичного Товариства і музичних класів (фортепіанне, вокальне та оркестрове відділення). Згодом при музичних класах були створені хор та симфонічний оркестр під його керівництвом. [2, с. 35]

Завдяки просвітницькій діяльності Якова Дюміна, у Херсоні мали змогу функціонувати музичні класи, які нараховували 9 вчителів та 136 учнів (станом на 1906 р.) Важливою подією для міста стала реорганізація музичних класів у музичне училище із загальнонавчальними класами 1 вересня 1908 р.

Будучи педагогом, Дюмін сприяв поширенню хорового співу серед сільського населення. Влітку 1908 р. в Херсоні відкриваються постійні літні хорові, а через три роки (1911) і літні капельмейстерські курси, переважно для народних сільських учителів.

Як диригент симфонічного оркестру Яків Дюмін, наряду з Наумом Харитоновичем Векслером, започаткував проведення загальнодоступних концертів для херсонців та «недостатніх» учнів музичних класів при ІРМТ, а згодом, музичного училища, таких як, щорічні вечори камерної музики при ІРМТ, та музичні вечори в Міському театрі.

Згодом, у березні 1919, Якова Володимировича обирають на посаду голови президії ради училища. За період його перебування на посаді, з лав училища вийшли добре підготовлені музиканти, працівники музичного мистецтва, майбутні студенти музичних консерваторій Європи.

З жовтня 1922 р. Я. Дюмін був лектором теоретичних предметів та керівником студентського хору в Херсонському інституті народної освіти. [3, с. 94]

Регулярно відбувались концерти за участі вихованців Якова Дюміна, як приклад, – постановка опери П. Чайковського «Євгеній Онегін», на честь річниці відкриття музичного училища у Херсоні де сам керівник виконував одну з головних її партій. Як зазначалось на шпальтах газети «Юг»: «...это событие было тепло воспринято Херсонской публикой, и имело огромный успех среди поклонников музыкального искусства...».[5, с. 2]

Завдяки плідній праці Якова Володимировича та його єдинодумців, місцева публіка мала змогу вдосконалювати свої музичні смаки і відвідувати концерти, на яких виконувались найкращі твори тогочасної класичної школи Неабиякою популярністю у Херсонської слухачької аудиторії користувались були твори Ф. Ліста, Ф. Шопена, Й. Брамса, В. А. Моцарта, виконувались також композиції М. Лисенка та М. Глінки. Серед російських

композиторів, відомими у Херсоні були М. Мусоргський та М. Римський-Корсаков й інші представники російської «Могутньої купки»

Імператором Російської імперії Я.В. Дюміна було нагороджено орденами Володимира та Анни за успіхи у справі розвитку музичної освіти Херсона;

Близько 25 років Яків Володимирович очолював Херсонське музичне училище та проводив активну просвітницьку діяльність разом з однодумцями, задля культурного-освітнього розвитку та вдосконалення музичних смаків херсонців. Однак 25 серпня 1937 року Дюміна звинуватили у проведенні контрреволюційної роботи. Постановою «трійки» НКВС від 26 листопада 1937 р., був розстріляний. Реабілітований посмертно. [4, с. 716]

ЛІТЕРАТУРА:

1. Векслер И. Н.: исторический очерк / Иосиф Наумович Векслер. – Екатеринослав. : «Комета», 1938. – 68 с.
2. Горностаев Е. Улица Суворова. Суворовская. Нетленная Летопись края: исторический очерк / Евгений Горностаев. – Херсон. : «Надніпряночка», 2007. – 224 с., іл.
3. Гребенюк В. Історія і сучасність Херсонського обласного відділення Національної Всеукраїнської музичної спілки / В. Гребенюк. – Херсон. : Степ. – 2013. – № 22. – С. 91 – 94.
4. Липа О.А. Дюмін Яків Володимирович: Енциклопедія Сучасної України / гол. ред. кол. : І.М. Дзюба. – К.: – 2008. – С. 716.
5. Музыка и театр // «Юг». – 1914. – 1 сентября. – С. 2.
6. Местная хроника // «Родной край». – 1912. – 15 мая. – С. 2.
7. Музыка и театр // «Херсонские новости». – 1917. – 16 февраля. – С. 3
8. Слабченко М. О. Музична культура Херсонщини у контексті регіональних культуротворчих процесів (кінець XIX – початок XX століть): дис. на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства : 26.00.01 / Марія Олександрівна Слабченко. – К., 2011. – 237 с.
9. «Херсонские новости». – 1917. – 3 марта. – С. 1

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.О. Коник

УДК 343

Роман М.С.

СУЧАСНІ СХЕМИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

У статті досліджено та проаналізовані сучасні схеми та типи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом на основі українського та зарубіжного законодавства.

Ключові слова: легалізація (відмивання) доходів, господарська діяльність, власність.

The article investigates and analyzes modern schemes and types of legalization (laundering) of proceeds from crime on the basis of Ukrainian and foreign legislation.

Key words: income legalization (laundering), economic activity, property.

В останні роки в Україні відбулося різке загострення криміногенної ситуації, пов'язане не тільки з кількісним щорічним зростанням корисливих і насильницьких злочинів, а й з розповсюдженням організованих злочинних утворень, антисоціальна діяльність яких направлена на вчинення нових, раніше незнаних в Україні видів злочинів, які становлять загрозу національній безпеці у сфері економіки. Серед них особливу загрозу

становлять злочини пов'язані з легалізацією (відмивання) коштів, отриманих злочинним шляхом.

Дослідженням характеристики сучасних схем та типів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, займалися такі вчені, як В.М. Тертишник, С.С. Чернявський, О.В. Процюк, О.О. Хабчук та інші.

Науково-практичний коментар статті 209 КК України перераховує, які дії можуть бути вчинені щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (вчинення фінансових операцій чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховування чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаного внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів [1, с. 327].

До таких діянь необхідно зарахувати: відкриття банківських рахунків, внесення коштів на такі рахунки або на рахунки інших підприємств; придбання рухомого і нерухомого майна, у тому числі для подальшого сплатного чи безоплатного відчуження цього майна; надання кредитів і позик; купівля акцій, векселів, облігацій та інших цінних паперів; інвестування та отримання доходів від інвестицій; укладання фіктивних договорів про надання кредитів або різноманітних послуг (наприклад, аудиторських, юридичних, маркетингових); внесення коштів як внеску у статутний фонд підприємств, створення фіктивних господарюючих суб'єктів або придбання підприємств-банкрутів тощо; операції, пов'язані із ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України, в Україну та за її межами відповідного майна.

Легалізація може здійснюватись як у сфері господарської діяльності, так і в діяльності, що не пов'язана з господарюванням. При цьому йдеться насамперед про ті галузі та сфери економіки, які є високорентабельними, де обертаються великі фінансові та товарні потоки (паливно-енергетичний комплекс, ринки сільгосппродукції, нерухомості, підакцизних товарів, цінних паперів, сфери приватизації і зовнішньоекономічної діяльності тощо).

Місцем легалізації є місцезнаходження суб'єктів господарювання, а також певних фінансових (банків, страхових компаній, адвокатських фірм) або реєстраційних установ (нотаріальних контор, бюро технічної інвентаризації), де здійснювалися фінансові операції або укладалися правочини стосовно набуття права власності [2, с. 114].

У п. 1 ч. 6 Конвенції Ради Європи «Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом» 1990 р. зазначено: «Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для того, щоб дії, вчинені навмисно, розглядалися внутрішнім законодавством як злочини, а саме:

- перетворення або передача власності, усвідомлюючи, що така власність є доходом, з метою приховування або маскуванню незаконного походження власності або з метою сприяння будь-якій особі, причетній до вчинення предикатного злочину, уникнути правових наслідків її дій;
- приховування або маскуванню справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, стану, переміщення, прав стосовно власності або володіння нею, усвідомлюючи, що така власність є доходом; і з урахуванням її конституційних принципів і фундаментальних засад її правової системи;
- набуття, володіння або використання власності, усвідомлюючи під час отримання, що така власність була доходом;
- участь у вчиненні, об'єднання або змова з метою вчинення, замах на вчинення, пособництво, підмова, сприяння і поради щодо вчинення будь-якого із злочинів, визначених відповідно до цієї статті.» Очевидно, що два останніх пункти тісно пов'язані з особливостями застосування на рівні національних правових систем

інституту співучасті у злочині і причетності до злочину, і у разі не охоплення такими інститутами спільної участі у вчиненні злочину двох або більше осіб, а також сприяння вчиненню злочину вимагається додаткова криміналізація таких діянь [3].

Положення Загальної та Особливої частин КК України узгоджуються з конституційним приписом про відповідність внутрішнього законодавства нормам міжнародного законодавства тільки на перший погляд. Законодавчо закріплене положення про те, що національне законодавство про кримінальну відповідальність становить виключно КК України певною мірою обмежує застосування міжнародних договорів у кримінально-правовій сфері в той час, як на нинішньому етапі очевидним є поступове зростання ролі цих договорів, у т. ч. у внутрішньому законодавстві держав.

Без сильної політичної волі вищого керівництва держави жоден інституційний орган, зобов'язаний боротися з відмиванням злочинних доходів, працювати повноцінно не буде. Для національної системи протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, необхідна не тільки наявність хорошого законодавства, нехай і добре адаптованого до міжнародних стандартів, але і жорсткий контроль за його виконанням всіма суб'єктами фінансового моніторингу. Слід удосконалити механізм регулювання та нагляду за фінансовими посередниками у частині додержання ними вимог законодавства з питань запобігання та протидії легалізації незаконних доходів. Разом з цим необхідно визнати, що будь-який доцільно застосований нагляд і контроль, включаючи контроль, що впроваджується в результаті підходу, заснованого на оцінці ризику, не зможе ідентифікувати та виявити всі випадки відмивання коштів та фінансування тероризму.

Отже, такий широкий спектр суспільно небезпечних діянь, з одного боку, є надто великим – навіть за характеристиками міжнародних вимог до криміналізації легалізації, а з іншого боку – надто далеким від безпосередньо легалізації (відмивання) як процесу, протягом якого принципово змінюється статус доходів. Так, наприклад, «створення умов для безпечного і комфортного «споживання» коштів аж ніяк не може бути враховано для кваліфікації злочину, передбаченого міжнародними вимогами до застосування кримінальної відповідальності за вчинення подібних діянь, що містять ознаки легалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р., код акта 35837/2006 // Офіційний вісник України. 2006. № 14. С. 340.
2. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Видання 12-те доповн. і перероб. К.: Алерта, 2016. 810 с.
3. Чернявський С.С. Легалізація (відмивання) доходів у механізмі економічного шахрайства: комплексний аналіз / С.С. Чернявський // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. 2008. № 3. С. 113-123.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.С. Сотула

УДК 343.2

Савицька А.В.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЙОГО АДАПТАЦІЯ В УКРАЇНІ

У статті вивчено досвід державного регулювання оплати праці в країнах ЄС і визначено на цій основі структуру державно-нормативного регулювання оплати праці в Україні та напрями реформування заробітної плати.

Ключові слова: заробітна плата, мінімальна заробітна плата, система оплати праці, творча активність, соціально-трудова відносина.

This article provides the analysis of experience of the state regulation of the labour cost in Europe and determinates structure of normative state regulation of labour payments in Ukraine.

Key words: labourcost, minimal labourcost, systems of labour payments, creative activity, socio-labour relations management.

Сьогодні в Україні існує багато негативних чинників, які охоплюють майже всі сфери життя, одним з таких є низький рівень оплати праці. Він руйнує процеси економічного зростання в країні, яке спостерігається в останні роки, знижує якість робочої сили, зменшує трудовий потенціал, спричиняє розвиток тіньових процесів та відплив талановитих працівників за кордон. Низька заробітна плата не сприяє зростанню продуктивності та ефективності праці, обмежує розвиток творчої інтелектуальної праці, веде до деградації економіки, спаду інвестиційної активності.

Європейські країни проходили низку етапів становлення системи оплати праці, де відбувався їх своєрідний природний відбір, виключалися негативні моменти й одночасно відбиралися й удосконалювалися нові системи, які відрізнялись найбільшою ефективністю. Використання досвіду країн ЄС в умовах сучасної України є важливим аспектом удосконалення державного механізму, ефективності вітчизняної економіки, підвищення якості й рівня життя.

Механізм регулювання заробітної плати в країнах ЄС базується на різних економічних, політичних та інших передумовах, виходячи із специфіки окремо взятої країни, та на співвідношенні таких складових, як мінімальна заробітна плата, граничні розміри її зростання в період інфляції, податкова політика (державне регулювання); загальний порядок індексації доходів, розміри тарифних ставок і окладів, доплат і надбавок, форми і системи заробітної плати тощо (колективно-договірне регулювання); середня заробітна плата (риннок робочої сили) [1, с. 156-157].

Одним із найсуттєвіших засобів державного регулювання заробітної плати та головною функцією регулювання заробітної плати в західних країнах є забезпечення мінімального рівня доходів населення. Держава визначає, які функції покладаються на підприємства у сфері управління оплатою праці. Навіть в умовах ринкового регулювання заробітної плати вона не може цілком відмовлятися від державного регулювання в даній галузі.

При обґрунтуванні мінімального рівня заробітної плати в країнах ЄС використовуються такі фактори, як диференціація порівняльного рівня життя різних соціальних груп населення, розміри соціальних виплат, зайнятість населення і продуктивність праці [2, с. 35]. У документах Міжнародної організації праці (МОП) сформульована мета встановлення державою розміру мінімальної заробітної плати забезпечити «гарантований мінімальний рівень життя». У більшості країн нижній рівень винагороди всім працюючим визначається законодавством.

За типом регулювання мінімальної заробітної плати країни ЄС можна поділити на дві групи. До першої належать Франція, Нідерланди, Португалія, Іспанія і Люксембург, де мінімальна заробітна плата встановлюється законодавчо, а також Бельгія і Греція, де мінімум заробітної плати визначається угодами. До другої групи входять країни, у яких мінімальна заробітна плата затверджується або галузевими угодами (Німеччина, Італія, Данія), або спеціальними органами (комітетами із заробітної плати, як у Великобританії) [2, с. 37].

Другим важливим елементом у механізмі регулювання заробітної плати в розвинутих країнах ЄС є процес колективно-договірного регулювання, який має тривалу історію. Колективні договори, укладені між профспілками і підприємцями, не тільки визначають умови найму і праці, а й вирішують ключові питання, пов'язані з нормальним функціонуванням економіки, забезпеченням стабільних і конструктивних трудових відносин, формуванням трудової етики. Система колективних договорів, що діє у кожній окремій

країні ЄС, являє собою поєднання так званих великомасштабних колективних договорів і колективних договорів компаній [3, с. 225].

Також визначальним елементом регулювання системи оплати праці в країнах ЄС є використання механізму встановлення ставки оплати праці, в основі якої лежить ціна робочої сили. Якщо при обґрунтуванні мінімальної заробітної плати, що є соціальним нормативом для встановлення не тільки тарифних ставок, а і пенсій, соціальних допомог, стипендій, орієнтація йде на середній прожитковий мінімум, то при визначенні мінімальної тарифної ставки мова йде тільки про заробіток працівника [4, с. 43].

Особливістю державного регулювання системи оплати праці, наприклад, у Німеччині є те, що тут чітко виділяються дві частини: тарифна і надтарифна. Подібний розподіл спостерігається практично у всіх західних країнах. Він складає основу сучасної оплати праці, є результатом функціонування підприємств в умовах конкурентного середовища. При цьому враховується і заохочується прагнення працівників до освіти, враховується підвищення нервово-психічних навантажень, зниження питомої значимості фізичних і несприятливих умов праці в структурі оцінки праці [5, с. 123].

Таким чином, досвід організації оплати праці у розвинутих країнах дає змогу виділити деякі загальні тенденції, що становлять інтерес з точки зору їх застосування в Україні:

1. мінімальне втручання держави у справи оплати праці, головним чином за допомогою регулювання мінімальної заробітної плати (здебільшого погодинної), податкової системи та законодавчої діяльності;
2. договірне регулювання оплати праці на основі соціального партнерства між роботодавцями, працівниками та органами державного управління, що послідовно реалізується на трьох рівнях: національному, галузевому та виробничому;
3. широке використання різноманітних форм і методів морального і матеріального заохочення з великого спектра показників, починаючи з якості роботи і закінчуючи взаєминами у колективі;
4. механізм індивідуалізації заробітної плати у країнах Заходу включає диференціацію умов найму, у тому числі широке використання контракту як форми трудового договору між роботодавцями і найманими робітниками.

Що ж стосується використання в умовах вітчизняної економіки систем оплати праці розвинутих країн, то для цього необхідний певний період, упродовж якого організаційно-технічні умови підприємств будуть наближеними до міжнародних норм сучасної виробничої діяльності. Оскільки економічний стан країни не дає змоги повною мірою користуватися досвідом матеріального стимулювання розвинутих країн, потрібно шукати перехідні системи стимулювання з урахуванням існуючих реалій в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Матюх С.А. Західноєвропейський досвід організації оплати праці / за ред. С.А. Матюха. Вісн. ТУП. 2003. Ч. 2. № 6. С. 155–160.
2. Бажан І.І. Мінімальна заробітна плата в системі регулювання економіки країн. Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. 2005. № 4. С. 35–39.
3. Колот А.М. Особливості колективно-договірного регулювання заробітної плати в країнах ЄС. Право зарубіжних країн. 2010. № 6. С. 222–227.
4. Фельштейн Л. Використання зарубіжного досвіду з оплати праці в економіці України. Україна: аспекти праці. 2013. № 4. С. 42–44.
5. Міщук Г.Ю. Мотивація, стимулювання і оплата персоналу / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2009. 224 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.А. Казанчан

ПОТЕНЦІАЛ ПОЕМИ СЕБАСТІЯНА КЛЕНОВИЧА «РОКСОЛАНІЯ» ЯК ІСТОРИЧНОГО ДЖЕРЕЛА

Стаття присвячена проблемі використання художньої літератури як історичного джерела на прикладі поеми українського поета Себастьяна Кленовича «Роксоланія».

Ключові слова: художня література, образ України, звичаї, світогляд, етногенез.

The article is devoted to the problem of using fiction as a historical source on the example of the poem of the Ukrainian poet Sebastian Klenovich «Roxolania».

Key words: fiction, image of Ukraine, customs, outlook, ethnogenesis.

Дискусії щодо можливості використання творів художньої літератури як історичних джерел виникали давно. Але навіть на сьогоднішній день існують різні думки та позиції з цього приводу, що не дають можливості відобразити узагальнене, однозначне бачення цього питання. Констатувати можна лише той факт, що науковці сьогодні усе частіше використовують літературу у своїх дослідженнях, що допомагає більш глибоко та змістовно розглянути конкретний історичний період, ту чи іншу подію. А вчителі використовують художні твори на уроках історії для того, щоб викликати в учнів якісь емоції та дати їм образне уявлення про якісь факти чи події.

Значний потенціал як історичне джерело має поема Себастьяна Кленовича «Роксоланія», написана на латинській мові у XVI ст. Вона привертала увагу багатьох дослідників, у тому числі І. Франка, М. Білика та інших. Якщо розглядати більш нові та сучасні нам публікації та праці, то детальний і конкретизований аналіз давньої української літератури (враховуючи і згаданий твір) зробив В. Шевчук [5]. Розлога та змістовна характеристика твору С. Кленовича присутня і в праці М. Трофимука «Латиномовна література України XV–XIX ст.: жанри, мотиви, ідеї», де він зміг розглянути дану поему крізь призму загальноєвропейських тенденцій, політологічних ідей та історичних реалій [4].

При створенні своєї поеми Себастьян Кленович використовував дві групи джерел, доступних для нього у ті часи. Першу становлять тогочасні літописи авторства Мартина Бельського, Сигізмунда Герберштайна, Мартина Кромера, Матвія Меховського, Матвія Стрийковського та ін. Друга – це зібраний автором на території Галичини фольклорний матеріал: народні перекази та чинні обряди. Така чудова компіляція дала йому можливість відтворити неймовірно колористичну та різнобічну картину побуту і вірувань мешканців українських територій і водночас вписати цей фактаж у систему тогочасних наукових понять про географію й історію краю.

Твір «Роксоланія» (відомий також під назвою «Русь» чи «Червона Русь») вважається одним із кращих зразків давньої української літературної традиції. У ньому витворюється різноплановий та багатогранний образ України, відображається інтерес дослідника-фольклориста до української землі, сучасної Галичини. С. Кленович описав не тільки побутові аспекти та звичаї населення, але і зміг передати специфіку світогляду тогочасних суспільних мас.

Поема має цінні географічні відомості, увагу привертає опис природи, рослинності. Поема містить опис ужиткових виробів з деревини: знарядь праці, засобів пересування («коляса») та оповідь про традиційні способи обробки дерева. Від опису ремесел Себастьян Кленович переходить до викладу особливостей ведення українцями землеробства, а також описує свійських тварин, традиційних для українського домогосподарства. Особливо зацікавила автора тема доїння корів та вироблення сиру [4, с.111].

У творі також наявний опис таких міст: Львів, Київ, Луцьк, Перемишль, Дрогобич тощо. Він в деяких випадках обмежується кількома тезами й думками, а іноді містить розлогі

вставки про етнічні групи, особливості розміщення, замки та інші будівлі. Особливе місце серед усіх міст для поета займає Львів і він цього не приховує:

«Передусім із міст руських здобув собі славу велику
Львів, скрізь відомий, святий, руського роду краса,
Місто спокою мого, я тобі присвятив свою працю!» [2, с. 270].

Оповідь про Львів С. Кленовича містить і короткі характеристики трьох етносів, що створювали міську громаду. Першими були вірмени і при їх розгляді стало очевидно, що автор бачить їх, передусім, як торговців. На другому місці розташувалися «руси» і останніми стали представники єврейської громади. Про євреїв поет розповідає у образливій і негативній формі. Таке відношення цілком відповідало духові того часу і варто зазначити, що в ті часи було опубліковано не один трактат, у якому відкрито та сміливо описувалися недоліки єврейського населення. І така ситуація була викликана не лише релігійними відмінностями, але й тією економічною конкуренцією, яку складали євреї для місцевого суспільства:

«На передмістю бруднім проживають невірні євреї,
У неохайних хатках їхніх – і бруд, і сміття.
Плем'я смердюче вони, розвівається, наче від цапа,
Сморід постійно від них, завжди обличчя бліді.
Їх синагога реве голосами разюче дзвінками,
Все там змішалось у ній: галас, молитва і крик.
Зробить із чорного біле народ цей, із правди – неправду,
Прагне, аби із небес падала манна йому» [2, с. 272].

З повагою ставиться автор до автохтонного українського населення Львова. Русинів він вважає нащадками Яфета, відносить їх до сарматських племен. Так поет підкреслює етнічну близькість українців з поляками. На його думку, власну назву «Русь» міське населення отримало від прадідів. В тогочасній польській історіографії існувала наступна схема етногенезу східнослов'янських народів – після Великого потопу нащадки одного з синів Ноя – Яфета рушили на захід і північ й дали початок усім народам, що тут оселилися, у тому числі й слов'янам. У давнину ці, начебто, слов'янські племена називалися сарматами (від них виводили себе поляки). До сарматського племінного союзу входили роксолани (які вважалися предками українців). Власні назви поляки-ляхи та українці-русини отримали від двох князів, що були рідними братами – Леха та Руса. Ця схема знайшла своє відображення на сторінках «Роксоланії» Кленовича [1, с. 24].

Серед описів міст у «Роксоланії» важливо також зупинитися на зображенні Києва. Ця частина поеми умовно поділяється на три частини: вступ з характеристикою колишньої величчя та могутності Києва й запереченням топосу «Київ–Троя», опис багаточисельних спустошливих татарських набігів із реалістичним описом зовнішності татар та виклад своєрідних власних міркувань автора стосовно виникнення Лаврських печер.

Особливо докладно ми маємо змогу ознайомитися з духовним життям роксоланів, їхніми звичаями. Автор зупиняється на трьох найважливіших етапах у житті людини: народження, зрілість та смерть. Наприклад, вказується, що при народженні немовля обов'язково чує пісню баби-повитухи, у якій йому бажають доброї долі, щастя та здоров'я і щоб оминало його зло.

Бачимо в тексті згадку про таке явище як «побратимство», яке, за твердженням Себастьяна Кленовича, для українців було не менш важливе і значуще, ніж кровна спорідненість. Відзначається, що такі стосунки між людьми побудовані на взаємній вірності і тримаються аж до самої смерті, притаманні як для чоловіків, так і для жінок.

Приділивши у своїй поемі багато місця описові християнського способу життя русинів, автор все ж згадує і про поганські звичаї, що мали місце в Роксоланії. Зокрема, вказується звичай носити обіди душам небіжчиків та вірити у силу зілля та чарів [3, с. 31].

Завершується епічна розповідь С. Кленовича описом поховальних обрядів. При цьому, акцентується увага читачів на двох важливих деталях. По-перше, це добробут

русинів, який вони втрачають, відходячи у інший, потойбічний світ і вірні друзі, товариші, котрі піклуються про душу небіжчика.

І хоча кінцівка твору доволі несподівана, але автор встигає зробити висновок про те, що Роксоланія – це дивовижне, сповнене містикою і привабливістю місце, благословенний Богом куточок, де українські селяни уявляються автору уособленням ідеалу поміркованості. Вони професійно та детально змальовані справжніми дітьми природи, які ведуть здоровий і раціональний спосіб життя. Дні свої вони проводять у праці – пасуть худобу, обробляють землю, збирають дари лісу, займаються різноманітними ремеслами. У вільний час грають на флюярі або, сівши під дубом, розповідають старовинні казки і співають тужливі й веселі пісні, поділяючи свої переживання з близькими чи знайомими людьми.

Отже, поема Себастьяна Кленовича «Роксоланія» може слугувати достовірним і надійним історичним джерелом, зважаючи і на багатоманітність, насиченість історичної інформації, поданої у творі, і на те, що автор був сам очевидцем усього того, що він описував. Звісно, до будь-якого художнього твору варто підходити критично і вміти аналізувати, відбирати матеріал, котрий дійсно має користь для наукових досліджень. Але такі праці неодмінно варто вивчати та досліджувати, адже саме в них часто закладені засадничі категорії та позиції українського світогляду і без них ми не зможемо скласти цілісну і комплексну картину духовного життя народу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гіпіч В. Образ міста в творах Себастьяна Фабіана Кленовича / В. Гіпіч // Краєзнавство. – 2013. – № 2. – С. 21-26.
2. Кленович С.Ф. Роксоланія / С. Кленович // Слово многоцінне. Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху ренесансу (друга половина XV – XVI століття) та в епоху бароко (кінець XVI – XVII століття): В 4-х книгах. – К.: Аконт, 2006. – Кн. 1. – С. 237-290.
3. Савченко І. Давня українська література: навчальний посібник / І. Савченко. – К.: НПУ, 2006. – 180 с.
4. Трофимук М. С. Латиномовна література України XV-XIX ст.: жанри, мотиви, ідеї: монографія / М.С. Трофимук. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – 380 с.
5. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVIII ст.: у 2-х книгах. Кн. 1. Ренесанс. Раннє бароко / В. Шевчук. – К.: Либідь, 2004. – 400 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Г.В. Цибуленко

УДК 312.7

Семенова Н.Ю.

ДО ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРАТОРА ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА З НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

У статті досліджено питання адміністративної відповідальності суб'єктів надання адміністративних послуг у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Особливу увагу приділено прогалинам у законодавстві в досліджуваній сфері та запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, посадові особи, адміністративні правопорушення, адміністративні послуги, державна реєстрація юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців.

The article deals the question of administrative liability of subjects of administrative services in the sphere of state registration of legal entities and physical persons entrepreneurs has

been examined. Special attention is paid to the legal gaps in the sphere of interest, and proposed ways to overcome them.

Key words: administrative liability, public servants, administrative sanctions, administrative services, state registration of legal entities, physical persons entrepreneurs.

У зв'язку з розвитком інституту адміністративних послуг в Україні як такого, що спрямований на максимальне забезпечення прав та інтересів громадян, все частіше постає питання адміністративної відповідальності державних реєстраторів юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (далі – державний реєстратор). Вивчення останньої у сфері надання адміністративних послуг вимагає відповіді на запитання, чим саме зумовлено існування цієї правової категорії і за які дії чи бездіяльність вона передбачена.

Перш за все, необхідно зазначити, що адміністративна відповідальність – це правові відносини, що утворюються під час застосування уповноваженими органами до винної особи покарання, передбаченого санкцією правової норми, що порушена, або норми, що забезпечує її захист, з метою покарання суб'єкта неправомірної поведінки, попередження та профілактичного впливу на правопорушника [1, с. 128].

Сьогодні суб'єктами надання адміністративних послуг у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань є Міністерство юстиції України та його територіальні органи, виконавчі органи місцевого самоврядування, місцеві органи виконавчої влади, нотаріуси, інші акредитовані суб'єкти [2].

Тож розглянемо адміністративну відповідальність суб'єктів надання адміністративних послуг за порушення у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань.

Відповідно до ч. 1 ст. 19 Закону України «Про адміністративні послуги» посадові особи, уповноважені відповідно до закону надавати адміністративні послуги, адміністратори несуть дисциплінарну, цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність, передбачену законом, за порушення вимог законодавства у сфері надання адміністративних послуг [3].

Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) визначені склади правопорушень та міра адміністративних стягнень у тому числі і за порушення вимог у сфері надання адміністративних послуг.

Так, за порушення законодавства у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців до суб'єктів надання адміністративних послуг відповідальність встановлена статтею 166-11 КУпАП. Даною статтею передбачена адміністративна відповідальність у вигляді накладення штрафу на посадових осіб за такі діяння:

1. порушення встановлених законом строків для проведення державної реєстрації юридичної особи, фізичної особи – підприємця або громадського формування, вимагання не передбачених законом документів для проведення державної реєстрації, а також інші порушення встановленого законом порядку проведення державної реєстрації юридичної особи, фізичної особи – підприємця або громадського формування – тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі самі порушення, – тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
2. порушення встановленого законодавством порядку пересилання реєстраційних справ юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців поштовими відправленнями – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від десяти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

3. порушення встановленого законом порядку зберігання реєстраційних справ юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від шістдесяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
4. неподання юридичною особою державному реєстратору передбаченої Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» інформації про кінцевого бенефіціарного власника (контролера) юридичної особи – тягне за собою накладення на керівника юридичної особи або особу, уповноважену діяти від імені юридичної особи (виконавчого органу), штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [4].

Цілком зрозумілими є перелічені склади адміністративних правопорушень, крім складу, сформульованого в ч. 1 ст. 166-11 КУпАП – інші порушення встановленого законом порядку проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи – підприємця або громадського формування. У даному випадку важко зрозуміти логіку законодавця щодо того, які саме правопорушення підпадають під категорію «інші», а тому слід на це звернути увагу та внести відповідні зміни до КУпАП, конкретизувавши категорію «інші порушення».

Разом із тим ні КУпАП, крім ст. 166-11, ні іншими нормативними актами не передбачено можливості для притягнення державного реєстратора до адміністративної відповідальності за такі порушення у сфері державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи – підприємця, як, наприклад, за порушення встановленого законодавством порядку електронної державної реєстрації, оформлення і видачі виписок, витягів з Єдиного державного реєстру, видачі (надсилання) повідомлення про відмову в проведенні державної реєстрації, видачі (надсилання) повідомлення про залишення без розгляду документів, поданих державному реєстратору, недотримання порядку та термінів передачі реєстраційних справ у разі зміни місцезнаходження юридичної особи, зміни місця проживання фізичної особи – підприємця, якщо нове місцезнаходження юридичної особи або місце проживання фізичної особи – підприємця розташоване на території іншої адміністративно-територіальної одиниці [5, с. 46-48]. Не зрозуміло, чи можуть дані правопорушення підпадати під формулювання «інші порушення встановленого законом порядку проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи – підприємця» згідно з ч. 1 ст. 166-11 КУпАП. На нашу думку, потрібно визначити в КУпАП конкретні склади адміністративних правопорушень, не вживаючи таких загальних формулювань, як «інші», задля уникнення непорозумінь та належного захисту прав громадян.

Як підсумок, зазначимо, що, враховуючи важливість інституту надання адміністративних послуг для суспільства, окрему увагу варто звернути на відповідальність суб'єктів їх надання у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, оскільки саме цей інститут забезпечує відповідний рівень законності в країні в даній сфері. Законодавство не повинно обмежуватись однією статтею в КУпАП за порушення законодавства про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, необхідно доповнити КУпАП додатковими складами адміністративних правопорушень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2-х т. : Том 1. Загальна частина / Ред. Колегія : В.Б. Авер'янова (голова). «Юридична думка», 2004. 584 с.
2. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративні послуги» [Електронний ресурс]. URL : http://pravo.org.ua/files/administr/Komentar_Web-HL_.pdf (дата звернення: 10.09.2019).
3. Про адміністративні послуги : Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 32. Ст. 409.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 року. № 2755-VI / Верховна Рада УРСР. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. № 51. Ст. 1122.
5. Кузьменко О.В. Про відповідальність у сфері державної реєстрації. Юридичний вісник України. 2014. № 43. С. 45–50.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.М. Риженко

УДК 341.01

Сіненкова К.В.

ПРИНЦИПИ У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

У статті розглядаються особливості норм й принципів у системі джерел сучасного міжнародного публічного права та їхнє втілення в національному законодавстві.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародне публічне право, принципи, норми, законодавство, Міжнародний суд, ООН.

The article deals with the peculiarities of norms and principles in the system of sources of modern public international law and their implementation in national legislation.

Key words: international law, public international law, principles, norms, law, International Court of Justice, UN.

На сьогодні відсутній єдиний міжнародно-правовий документ, який би містив в собі юридично обов'язковий перелік загальноновизнаних принципів міжнародного права, саме тому з'ясування змісту загальноновизнаних принципів міжнародного права набуває особливого значення, оскільки Конституція України встановлює основи механізму взаємодії й узгодженості внутрішньодержавного і міжнародного права.

Міжнародне право являє собою самостійну комплексну нормативну систему права, сукупність юридичних норм, що створюються спільно державами шляхом узгодження їх волевиявлень [7].

У міждержавній практиці відсутні глобальні законодавча, виконавча і судова влади, немає і не може бути будь-якої верховної влади. Відсутність єдиного міжнародного законодавчого органу означає, що створення норм міжнародного права – безпосереднє завдання самих держав. Специфіка норм міжнародного права полягає в тому, що вони мають погоджувальний, координаційний характер.

Відсутність міжнародного виконавчого органу тягне за собою обов'язок самих держав забезпечувати виконання ними ж створених норм. Держави самі створюють норми міжнародного права, самі собі їх адресують і самі ж беруть на себе обов'язок їх реалізації.

Джерелом міжнародного права є встановлена в процесі узгодження волевиявлень держав форма існування міжнародно-правових норм. Джерело міжнародного права являє собою кінцевий результат процесу узгодження волевиявлень. Згоду всіх держав з приводу джерел міжнародного права виражено в ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН [5]. До джерел міжнародного права відносяться:

- міжнародні конвенції, загальні й спеціальні, що встановлюють точно визнані правила, щоб запобігти суперечкам між державами;
- міжнародні звичаї як доказ загальної практики, визнаної в якості правової норми;
- загальні принципи права, властиві цивілізованим націям;
- судові рішення і доктрина найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм (із застереженням, зазначеним у ст. 59) [5].

Перелік джерел міжнародного права не є вичерпним. Традиційні джерела – міжнародні договори і звичаї, загальні принципи права цивілізованих народів. В даний час в міжнародному праві склалися нові, нетрадиційні джерела – акти міжнародних конференцій і резолюції міжнародних організацій.

Стаття 38 Статуту говорить про судові рішення і доктрини як про документи, які не мають нормативного характеру [5]. Це допоміжні засоби для визначення правових норм, тобто орієнтир при тлумаченні права, але не засіб закріплення правових норм і не форма їх існування.

Характерною рисою міжнародного права є наявність у ньому комплексу основних принципів, під якими розуміються узагальнені норми, що відображають характерні риси та головний зміст міжнародного права, й мають вищу юридичну силу. У дипломатичній практиці їх звичайно іменують принципами міжнародних відносин.

Слово принцип – від лат. *principium* – основа, початок [4].

В міжнародному праві для позначення принципів використовують словосполучення – *jus cogens* [4]. Це норми і вони є імперативними. Ці норми мають вищу юридичну силу і є системоутворюючими.

Основні принципи міжнародного права закріплені Статутом ООН 1945 року [6]. Їхній зміст розкривається в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва у відповідності зі Статутом ООН, прийнятою Генеральною Асамблеєю в 1970 р. [1], а також у Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. [2].

Основні принципи міжнародного публічного права пронизують всю систему міжнародного права і покладені в його основу. Основні принципи – це імперативні норми, від яких не можна відступати нікому і ніколи. Відступ від цих принципів, порушення їх прирівнюється до міжнародного протиправного діяння з наслідками, що випливають з них, тобто санкціями.

Основні принципи є критеріями законності всіх інших норм міжнародного права і, якщо будь-яка норма будь-якого міжнародного договору не відповідає основним принципам, вона є нечинною, оскільки пріоритет залишається за імперативною нормою, що відноситься до основних принципів.

Принципів міжнародного права не так багато – за різними джерелами їх налічується 10 або 11. Всі принципи взаємопов'язані між собою – не можна висмикувати якийсь один принцип, спираючись тільки на нього, і протиставляти його на догоду іншому як іноді буває. Всі принципи діють у взаємозв'язку.

Принципи міжнародного права – це узагальнюючі норми, що відображають характерні риси, а також головний зміст міжнародного права і мають вищу юридичну силу [7].

Основні принципи – це не якісь загальні побажання, це конкретні норми, закріплені в документах, за якими суб'єкти міжнародного права визнають особливо обов'язковий характер, і відступати від яких не можна. Як вже зазначалося, ці принципи сформульовані в статуті ООН в 1945 р, в Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року, в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р, прийнятої в рамках ООН та у багатьох інших документах. До цих принципів належать:

1. Повага суверенітету держав.
2. Суверенна рівність держав – цей принцип безпосередньо впливає з першого, тому іноді його об'єднують з першим принципом.
3. Незастосування сили і погрози силою в міжнародних відносинах.
4. Територіальна цілісність держав.
5. Непорушність державних кордонів.
6. Мирне врегулювання міжнародних суперечок.
7. Невтручання у внутрішні справи держав.

8. Рівноправність і самовизначення народів або іншими словами право націй на самовизначення.
9. Повага прав і основних свобод людини.
10. Співпраця між державами й іншими суб'єктами міжнародного права.
11. Сумлінне виконання суб'єктами міжнародного права взятих на себе зобов'язань [4].

Цей перелік не є вичерпним. Міжнародне право розвивається, формуються нові принципи, які існують й наповнюються новим змістом. Так в стадії становлення знаходиться принцип охорони навколишнього природного середовища.

Основні принципи сучасного міжнародного права не можуть бути скасовані ні рішенням суверенних держав, ні колективною угодою між ними або іншими суб'єктами міжнародного права. Дотримання принципів міжнародного права є суворо обов'язковим для всіх учасників міжнародних відносин. На них повинні ґрунтуватися всі дії і відносини між міжнародними суб'єктами, які не врегульовані міжнародним правом.

Однією з найбільш цікавих в контексті даного дослідження є проблема переліку загальних принципів права. З огляду на досить молодий вік самостійної української правової системи та відмови від спадкоємства принципів соціалістичного права, в контексті прагнення до сприйняття європейських цінностей, нам є доцільним вивчати міжнародний (в тому числі європейський) досвід щодо визначення такого переліку.

На нашу думку, більшість з цих принципів вже розглядаються або можуть розглядатися як загальні принципи українського права. Визнання цих загальних принципів в якості формальних джерел вітчизняного права має відбуватися в процесі постійної комунікації між судьями, спільнотою юристів і громадськістю. Іншими словами судові рішення, які ґрунтуються на загальних принципах права, повинні бути схвалені юристами-практиками, юридичною наукою і повинні отримати суспільне визнання. З огляду на сучасний стан української правової системи можна припустити, що даний процес не буде легким і швидким.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами у відповідності зі статутом ООН від 24.10.1970. URL: https://data.rada.gov.ua/laws/show/en/995_569 (дата звернення 15.09.2019).
2. Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі від 01.08.1975. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055 (дата звернення 15.09.2019).
3. Міжнародне публічне право: підручник / За ред. В.М. Репецького. Вид. 2-е стер. Київ. Знання, 2012. 437 с.
4. Мультимедійний посібник з навчальної дисципліни «Міжнародне право» URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/mg/index.html> (дата звернення 15.09.2019).
5. Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945. URL: <https://www.un.org/ru/icj/statut.shtml> (дата звернення 15.09.2019).
6. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення 15.09.2019).
7. Теліпко В.Е., Овчаренко А.С. Міжнародне публічне право: навчальний посібник / За заг. ред. Теліпко В.Е. Київ. Центр учбової літератури, 2010. 608 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент М.М. Новікова

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ООН

У статті досліджується механізм міжнародного захисту прав людини в системі Організації Об'єднаних Націй. Формулюється поняття та ознаки механізму міжнародного захисту прав людини в системі ООН. Досліджуються інституційні та процедурні аспекти механізму міжнародного захисту прав людини в системі ООН.

Ключові слова: міжнародний захист прав людини, механізм міжнародного захисту прав людини, міжнародна угода, процедура захисту прав людини, міжнародне право, Організація Об'єднаних Націй, міжнародні органи, міжнародні відносини.

The article explores the mechanism of international protection of human rights in the United Nations system. The concept of the mechanism of international protection of human rights in the UN system is formulated. The mechanism for the international protection of human rights in the UN system is seen as the activities of treaty bodies established in international organizations in the United Nations system.

Key words: international protection of human rights, mechanism for international protection of human rights, international agreement, procedure for the protection of human rights, international law, the United Nations, international bodies, international relations.

В умовах світової глобалізації важливого значення набуває створення та функціонування механізмів співробітництва держав у різних сферах. Особлива актуальність належить проблематиці прав людини, яка давно вийшла за межі національних інтересів і стала одним із пріоритетних напрямків розвитку міжнародних відносин та міжнародного права.

Універсальна система захисту прав людини, що почала будуватися після утворення ООН, за роки свого існування отримала визнання демократичних країн світу й у більшості випадків довела власну ефективність.

Міжнародний захист прав людини є однією з найважливіших галузей міжнародного публічного права. У рамках цієї галузі постійно триває розроблення і прийняття міжнародних угод у сфері захисту прав людини, визначених у всесвітньо визнаних документах. Незважаючи на те, що процес формування матеріально-правових міжнародних норм, які стосуються змісту прав і свобод людини, а також їх гарантій, варто визнати загалом завершеним, на сучасному етапі свого розвитку універсальна правозахисна система вимагає підвищення ефективності діяльності її механізмів, що функціонують на основі вже сформованої міжнародно-правової бази [1, с. 79].

Залежно від підстав створення міжнародні органи, спрямовані на захист прав людини, поділяються наступним чином:

1. Органи, що утворені міжнародними організаціями. Специфікою діяльності цих органів є те, що їхні рішення мають, як правило, рекомендаційний характер і забезпечуються лише авторитетом самих організацій. До таких органів належать Рада ООН з прав людини, Комісія зі становища жінок (засновані Економічною та Соціальною радою ООН), Верховний комісар ООН у справах біженців (посада заснована Генеральною Асамблеєю ООН), Міжнародне бюро праці (засноване Міжнародною організацією праці) тощо.
2. Конвенційні органи, що утворені на підставі міжнародних договорів. Це, зокрема, Комітет з прав людини (діє на підставі Пакту про громадянські та політичні права 1966 р.), Європейський суд з прав людини (діє на підставі Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р.), Комітет з прав дитини (заснований відповідно до Конвенції про права дитини 1989 р.) тощо [2, с. 272-274].

Більшість авторів розглядає механізм міжнародного захисту прав людини як систему міжнародних (міждержавних) органів та організацій, що діють з метою забезпечення

міжнародних стандартів прав і свобод людини чи їх відновлення у випадку порушення. Наприклад, Б. Петранов до міжнародних механізмів захисту прав людини зараховує: 1) міжнародні органи, які діють у рамках угод з прав людини, складаються з незалежних експертів або представників урядів і приймають загальні рекомендації; 2) міжнародні несудові органи для контролю за дотриманням угод щодо прав людини, які складаються з експертів як фахівців і приймають конкретні рекомендації, обов'язковість яких базується на моральному авторитеті міжнародного органу [3, с. 115].

В основі діяльності такого роду міжнародних органів знаходиться предметний міжнародний договір, який регулює порядок захисту окремих груп прав людини або окремих груп людей і накладає на держави, що офіційно визнали документ (зазвичай шляхом «ратифікації» або через інші форми «приєднання»), зобов'язання щодо захисту й заохочення прав і свобод, такі держави мають назву «держави-учасники» договору [4, с. 40-42].

Основна ідея механізму розгляду скарг у рамках договорів з прав людини полягає в тому, що будь-яка людина може подати скаргу проти держави-учасниці, що порушила договірні права, в орган експертів, які спостерігають за виконанням договору. Взаємовідносини приватних осіб із міжнародними органами становлять інституційний і пов'язаний із ним процедурний аспект конвенційного механізму міжнародного захисту прав людини в системі ООН. Органи, що створені відповідно до міжнародних угод, так звані «договірні органи» (treaty bodies) або ж в нашому випадку «конвенційні органи» (conventional bodies), є зазвичай комітетами, що складаються з незалежних експертів, які відбираються державами-учасниками відповідного договору. У їхні функції входить моніторинг дотримання державами-учасниками прав, закріплених договорами, і винесення рішень щодо скарг проти цих держав. У механізмах діяльності цих комітетів наявні певні відмінності, однак порядок їх функціонування дуже схожий.

Водночас велика кількість ненаданих державами доповідей на фоні збільшення кількості договорів про права людини посилюють кризу в діяльності комітетів. Ігнорування державами обов'язку подавати доповіді, дублювання й протиріччя в роботі комітетів, тривалість процедур розгляду скарг, право держав-учасників конвенцій не визнавати юрисдикцію комітетів, відсутність у деяких конвенціях механізму подачі скарг від індивідів або держав – це ті проблеми, які вимагають якнайшвидшого вирішення [5, с. 116].

Як підсумок, необхідно зазначити, що міжнародний захист прав людини є однією з найважливіших галузей міжнародного публічного права, в рамках якої постійно триває розроблення і прийняття міжнародних угод у сфері захисту прав людини, визначених у всесвітньо визнаних документах, а також виробляються процедурні положення щодо функціонування міжнародних органів. Конвенційним механізмом міжнародного захисту прав людини в системі ООН можна вважати діяльність утворених на підставі міжнародних угод договірних (конвенційних) органів у системі Організації Об'єднаних Націй, що застосовують відповідні несудові (квазісудові) процедури для розгляду скарг чи повідомлень стосовно порушення прав людини (окремих груп прав людини або окремих груп людей). Ознаками конвенційного механізму міжнародного захисту прав людини в системі ООН є: а) створення шляхом укладення (підписання) відповідного міжнародного договору; б) дія в системі Організації Об'єднаних Націй на універсальному рівні; в) застосування специфічної несудової процедури розгляду скарг щодо порушень прав людини; г) факультативний характер рішень комітетів у справах щодо порушень прав людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Наливайко Л.Р., Степаненко К.В., Щербина Є.М. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Дніпро: ДДУВС, 2016. 221 с.
2. Литвиненко І.Л. Міжнародно-правові органи щодо захисту прав людини. Університетські наукові записки. 2005. № 4 (16). С. 271–279.
3. Петранов Б. Правова держава та міжнародне співробітництво в сфері прав людини. Міжнародне право в сучасному світі. 2010. С. 113–118.

4. Зубарева А. Взаємовідносини Комітету ООН з прав людини з іншими договірними органами з прав людини системи ООН. Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». 2015. Випуск 37. Частина 2. С. 39–46.
5. Міжнародне право: Навч. Посібник / За ред. М.В. Буроменського К.: Юрінком Інтер, 2005. 191 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Задорожня

УДК 343.01

Степанська Є.В.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП РІВНОСТІ ГРОМАДЯН ПЕРЕД ЗАКОНОМ У СИСТЕМІ ОСНОВНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ПРИНЦИПІВ

В статті проведено аналіз принципу рівності громадян перед законом, як одного з основоположних елементів правової держави, розглядаються питання регулювання ступеню рівності перед законом.

Акцентується увага на тому, що норми Конституції України, які мають важливе значення для кримінального права, повинні стати складовими частинами системи принципів цієї галузі права. Особлива увага приділена принципам законності, рівності громадян та гуманізму, питанням відображення принципу рівності в Конституції України, міжнародно-правових актах і правових позиціях Конституційного Суду України, а також розумінню поняття «рівність» як складової частини вказаного принципу в контексті потреби досягнення реальної рівності в суспільстві.

Ключові слова: принципи, законність, справедливість, Конституція України, конституційний принцип рівності.

The article is devoted to the analysis of the principle of equality as one of the basic elements of the rule of law, reviews issues of regulation of the standard of equality before the law

Die notice accents on the fact, that constitutional norms, which are very important for the criminal law, have to become a part of this branch of law. The special attention given to the principles of legality, citizens' equality and humanism, to the reflection of the principle of equality in the Constitution of Ukraine, international legal acts and legal positions of the Constitutional Court of Ukraine, as well as understanding the concept of "equality" as an integral part of this principle in the context of the need to achieve real equality in society.

Key words: principles, legiithh, justice, Constitution of Ukraine, constitutional principle of equality.

Принципи кримінального права – це основні, провідні засади, які закріплені в нормах права і визначають побудову всієї галузі права, окремих її інститутів, правотворчу і правозастосовну діяльність. Ці принципи мають важливе значення у здійсненні кримінальної політики держави.

Конституційний принцип рівності громадян перед законом є невід’ємним принципом кримінального права. З вказаного принципу органічно випливає принцип невідворотності відповідальності за вчинений злочин, а також оснований на ньому принципи персональної відповідальності, принцип вини та суб’єктивної осудності. З огляду на оновлення законодавства та зміни в суспільстві, зокрема ті, що стосуються підтримання законопроекту про скасування недоторканності народних депутатів, є актуальним наукове осмислення сутності та змісту категорії рівності та з’ясування її впливу на зміст принципів кримінального процесу та їх визначення.

Принципи кримінального права – це вихідні основоположні ідеї, які впливають зі змісту правових норм, закріплених у кримінальному законодавстві. Прийнято розрізняти два види принципів: 1) загальноправові, притаманні всім галузям права, 2) спеціальні (галузеві), характерні лише для окремих галузей права. Загальноправові (закріплені в Конституції): 1) принцип суверенітету і незалежності України, цілісності та недоторканності її території (ст.1, 2); 2) принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу, судову (ст.6); 3) принцип верховенства права (ст.8); 4) принцип рівності громадян перед законом (ст.24); 5) принцип законності (ст.29, 61, 62, 124). До загальних принципів усіх галузей права також відносять принцип гуманізму та принцип справедливості права. Деякі з цих принципів мають своє спеціальне призначення і конкретний зміст у тій чи іншій галузі права, зокрема принцип законності і справедливості.

До спеціальних принципів кримінального права треба віднести принципи 1) законності (немає покарання без вказівки на те у законі – *nullum crimen nulla poena sine lege*, ч.2 ст.58 КУ, ст.6 КК) та 2) гуманізму (піклування держави про безпеку людини, людяність, повага до людської гідності) (в їх конкретному кримінально-правовому змісті), а також принцип 3) особистої відповідальності за наявності вини («юридична відповідальність особи має індивідуальний характер» ч.2 ст.61 КУ, ст.8, 9 КК), 4) принцип невідворотності кримінальної відповідальності (1 – кожна особа, в протиправних діяннях якої є склад злочину, повинна понести кримінальну відповідальність, 2 – така особа не може бути покарана за один і той самий злочин двічі), 5) принцип справедливості (індивідуалізації) відповідальності (покарання, яке застосовується судом до особи злочинця, повинно бути, у межах закону, конкретним та індивідуальним із урахуванням тяжкості вчиненого злочину) та 6) принцип економії кримінальної репресії (законодавець із загальної маси протиправних діянь до сфери кримінально карних відносить лише ті з них, котрі мають високу ступінь суспільної небезпеки, грубо порушують публічні або приватні права та інтереси, спричиняють таким правам та інтересам істотну шкоду або створюють реальну можливість заподіяння такої шкоди, напр. ст.7-1 тяжкі злочини, ст.24, 25 особливо тяжкі злочини, залежно від тяжкості злочинів визначається міра покарання у санкції кримінально-правової норми).

Поняття принципів, їх система та значення викликає жваве обговорення серед науковців. Йдеться, насамперед, про необхідність, можливість і доцільність закріплення принципів кримінального права у КК України [1, с. 5]. Принципи права становлять основу для будь-якої галузі права. Їх роль є надзвичайно важливою для правильної внутрішньої побудови галузі, правильного нормотворення та правозастосування. Ігнорування принципів при формуванні окремої галузі права призводить до правового нігілізму, існування таких явищ, як колізія правових норм, прийняття так званих «мертвих норм», порушення вимог Конституції, а також порушення прав та свобод людини та громадянина. Особливо гостро проблема недотримання принципів постає у тих галузях права, які мають у своєму арсеналі репресивні методи впливу на особу. До таких належить кримінальне право, оскільки основними способами перевиховання особи, яка визнана винною у вчиненні злочину, є заходи, пов'язані з обмеженням основних прав та свобод людини та громадянина. У науці кримінального права під принципами розуміють основні, провідні засади, які закріплені в нормах права і визначають побудову всієї галузі права, окремих її інститутів, правотворчу і правозастосовну діяльність [3, с. 10]. Принципи кримінального права – найбільш загальні, закріплені кримінальним законодавством положення, які визначають структуру кримінального права і дають уявлення про його метод, виступають у вигляді нормативної основи регулювання кримінально-правових відносин і відображають рівень суспільної правосвідомості [1, с. 13]. Принципи кримінального права наділені рядом ознак, які можна поділити на загальні та спеціальні (галузеві). Закріплення в основному нормативно-правовому акті галузі права та передбачення відповідальності за порушення принципів, на яких побудована галузь права, є ознаками, пов'язаними між собою, оскільки вони зобов'язують законодавця внести відповідні зміни до КК України. Ті засади, які ще не

закріплені в правових нормах, не можуть бути віднесені до правових принципів. Вони є лише ідеями (началами) правосвідомості, науковими висновками, але не принципами права.

Принцип рівності перед законом і судом є проявом загального принципу рівності, який у різних системах права – міжнародно-правовій і національній (внутрішньодержавній) – зважаючи на особливості суб'єктного складу і характер відносин, виражається в таких особливих проявах, як принцип суверенної рівності у міжнародному праві та принцип рівності однойменних суб'єктів (громадян, юридичних осіб) у внутрішньодержавному праві. Принцип юридичної рівності в найзагальнішому сенсі означає, що до однойменних суб'єктів не можуть застосовуватися будь-які розрізнення, винятки, обмеження чи переваги з огляду на певні їхні властивості.

Юридичне розуміння, на думку науковців, зокрема Лівшица Р.З., передбачає рівність у правах, у процедурах, стартових можливостях, правилах гри, на відміну від економічної рівності, що вимагає рівності на фініші.

Процесуальна рівність (засада рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом) забезпечує гарантії доступності до правосуддя та реалізації права на судовий захист, закріпленого в частині першій статті 55 Конституції України. Ця засада є похідною від загального принципу рівності громадян перед законом, визначеного частиною першою статті 24 Основного Закону України, і стосується, зокрема, сфери судочинства. Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом передбачає єдиний правовий режим, який забезпечує реалізацію їхніх процесуальних прав.

Принцип рівності перед судом є основою сучасної концепції справедливого правосуддя. Для кожної людини у правовій державі насамперед важливо мати доступ до правосуддя і можливість вільно, швидко, безперешкодно реалізувати право на судовий захист незалежно від належності до певної соціальної групи або інших персональних характеристик особи.

До основоположних принципів кримінального права відносять: принцип законності; принцип гуманізму; принцип рівності перед кримінальним законом (в літературних джерелах можна знайти іншу назву цього принципу – принцип демократизму). Щодо такої категорії як справедливість, то вона має концептуальний характер і є тим фундаментом, на якому повинен будуватись закон про кримінальну відповідальність, адже справедливість – це дороговказ законодавчої діяльності. Справедливість – це, передусім, соціально-філософська категорія, яка втілена в принцип «верховенство права». При цьому слід погодитись із В.О. Гацелюком у тому, що чим більше закон про кримінальну відповідальність відповідає концепції справедливості (втіленій у принципі верховенства права), тим більше підстав оцінювати цей закон як правовий.

Принцип законності («Nullumcrimen, nullapoenasinelege» – «немає злочину, немає покарання без закону») є провідним в правових системах сучасності. В юридичній науці склалась традиційна концепція законності, суть якої полягає в суворому та неухильному дотриманні та виконанні всіма суб'єктами права чинного законодавства. Хоча в останні роки робляться спроби по-новому тлумачити поняття «законність». Так, правознавець С.С. Алексеев вважає, що це поняття може визначатись як реальність писаного права, коли його вимоги та гарантовані ним можливості послідовно, повно та точно втілюються у життя. Конституційний принцип законності реалізується в КК України в нормах про підставу кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 2 КК України), про заборону застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією (ч. 4 ст. 3 КК України), в нормі про заборону зворотної сили закону про кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 4 КК України, ч. 2 ст. 5 КК України). Таким чином, різні складові одного принципу містяться у п'яти частинах чотирьох різних статей КК України, які визначають підставу кримінальної відповідальності, законодавство України про кримінальну відповідальність, чинність закону про кримінальну відповідальність у часті та зворотню дію закону про кримінальну відповідальність у часі. Практично всі дослідники проблеми принципів кримінального права виділяють принцип рівності громадян перед законом та включають його до своїх переліків. Рівність громадян

перед кримінальним законом є одним з «найавторитетніших» принципів, вона невідривно пов'язана зі справедливістю як філософською категорією, що дозволяє оцінити процес настання кримінальної відповідальності з позицій пріоритету загальнолюдських цінностей. Цей конституційний принцип загально правової рівності, безумовно, повинен конкретизуватись у галузевому законодавстві. Класичним можна вважати таке формулювання даного принципу: «Особи, які вчинили злочини, рівні перед законом та підлягають кримінальній відповідальності незалежно від їхнього походження, соціального, посадового та майнового стану, расової та національної приналежності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії та характеру занять, місця проживання та інших обставин». Хоча таке тлумачення принципу рівності громадян дещо звужує його зміст, зводить лише до «рівності відповідальності». Ми підтримуємо позицію В.В. Мальцева, який вказує, що важливими аспектами цього принципу є також рівна за способом та заходам впливу правова захищеність однакових за соціальним значенням інтересів і, відповідно, нерівна, адекватна ієрархії суспільних інтересів, правова захищеність неоднакових інтересів.

Основним джерелом положень, які дають підстави для формулювання загальних принципів права, і кримінального у тому числі, є Конституція України. Втім, кримінальний Кодекс України не розкриває різновиди та зміст галузевих принципів, у тому числі конституційних. Слушно зауважують науковці: «Незважаючи на те, що норми Конституції України є нормами прямої дії, вони повинні знайти свій розвиток у статтях Кримінального кодексу України, і мають бути закріплені не просто як окремі норми, а як невід'ємні складові системи принципів кримінального права». Зауважимо, що потрібно поставити акцент саме на розвиток, тлумачення конституційних принципів в контексті змісту елементів структури предмета кримінального права, і мова не йде про автоматичне відтворення в галузевому законодавстві.

Понад третина рішень, прийнятих Конституційним Судом України за весь час його діяльності, стосуються принципу рівності або ж посилаються на нього [4; с. 26]. У правовій системі України принцип рівності забезпечується не лише на законодавчому рівні, але й через судову практику. Про це насамперед свідчать рішення та правові позиції Конституційного суду України. Саме КСУ сформулював низку правоположень, які визначають місце принципу рівності як основоположного [5; с. 97–100].

Відповідно до положень Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Принцип рівності всіх громадян перед законом – конституційна гарантія правового статусу особи, що поширюється, зокрема, на призначення кримінального покарання. Притягнення особи, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності не лише означає рівність усіх осіб перед законом, а й передбачає встановлення в законі єдиних засад застосування такої відповідальності. (Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004).

Гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод. У правовій державі звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. (Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012).

Встановлюючи деякі розрізнення правового статусу певних осіб, КСУ аргументує та визначає їх мету, суспільно значуще цільове призначення. Прикладом цього є розгляд недоторканності посадових осіб як узаконеного винятку із загального принципу рівності прав і свобод громадян. Недоторканність державних посадових осіб (суддів, народних депутатів) визнається КСУ «не особистим привілеєм, а такою, що має публічно-правове

призначення». Цей виняток аргументується створенням належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків та захистом від незаконного втручання у їх діяльність.

Питання щодо скасування депутатської недоторканності вже багато років фігурує серед обіцянок українських політиків та включається до передвиборчих програм партій під час кожних виборів. Є запит українського суспільства, яке хоче побачити, чи краще буде в країні реалізовуватися боротьба з корупцією, якщо депутати будуть повністю рівні в правах з іншими громадянами. Стаття 5 Конституції України говорить: єдиним джерелом влади є народ. У багатьох сучасних країнах є недоторканність, у більшій чи меншій мірі реалізована. Але абсолютної недоторканності немає. В той же час якщо депутат ніяким чином не захищений від політичних уподобань, на якого можна впливати опосередковано іншими заходами, в тому числі кримінально-правового переслідування, на прийняття його рішень, то ці країни, як правило, рухаються до тоталітарного режиму.

Депутатська недоторканність в Україні – це юридична гарантія вітчизняним парламентарям, яка убезпечує їх від кримінального переслідування, арешту та притягнення до відповідальності у загальному порядку.

Тобто, до народного депутата не можуть бути застосовані такі ж самі заходи, як і до звичайних громадян України – без проведення спеціальної процедури погодження з Верховною Радою.

Українські парламентарі мають абсолютну недоторканність: як індемнітет, так і імунітет. При цьому механізм притягнення їх до відповідальності за скоєні злочини є надзвичайно складним.

Так, стаття 80 Конституції гарантує народним депутатам України недоторканність.

Українські парламентарі не несуть відповідальності за свої висловлювання у Верховній Раді. Також депутати не можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності, затримані або заарештовані без згоди парламенту. Більше того, правоохоронні органи навіть не можуть розпочати розслідування щодо злочинів, скоєних народними депутатами, без попереднього погодження з Парламентом.

Закон «Про статус народного депутата» та Кримінальний процесуальний кодекс передбачають, що за відсутності згоди парламенту на притягнення депутата до кримінальної відповідальності правоохоронні органи мають обмежені можливості у проведенні розслідувань щодо злочинів, скоєних депутатами.

Наприклад, без такої згоди слідчі не можуть проводити обшуки та огляд особистих речей у помешканні депутата, його службовому приміщенні та транспорті, не можуть затримувати нардепа, а також не можуть його прослуховувати або проводити негласні слідчі дії щодо нього самого.

Скасування депутатської недоторканності матиме ряд позитивних змін.

По-перше, це сприятиме забезпеченню рівності, гарантованої Статтею 21 Конституції України – «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах».

По-друге, це стане кроком до очищення парламенту від тих, хто намагається використовувати свій мандат заради особистого збагачення, лобіювання приватних інтересів та зловживання своїм впливом.

По-третє, сприятиме роботі правоохоронців, які зможуть проводити слідчі дії щодо депутатів на загальних засадах – адже нині абсолютна депутатська недоторканність виступає запобіжником від кримінальної відповідальності для тих, хто не гребує вдаватись до корупції.

По-четверте, знищить один із головних аргументів, чому недоброчесні кандидати балотуються до Верховної Ради, а отже, сприятиме якісно іншому рівню парламентарів наступного скликання.

Отже, ідея рівності не втрачає своєї актуальності і набуває подальшого розвитку. Рівність як одна з основних вимог встановлення загальнолюдської справедливості в суспільстві є основою сучасної концепції справедливого правосуддя. З поняттям рівності в

правосудді, зокрема в кримінальному судочинстві як одній із форм його реалізації, пов'язані засади рівності учасників судового процесу перед законом і судом та процесуальної рівності (рівноправності) [6].

Прагнення до євроінтеграції та проведення широкого спектру реформ у політичній, соціально-економічній та правовій сферах обумовлюють не тільки удосконалення положень чинних законодавчих актів, а й створення зовсім нових, що відповідають загально визнаним світовим стандартам та, як правило, ґрунтуються на принципах охорони та захисту прав людини і громадянина.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гацелюк В.А. Реализация принципов уголовного права Украины: проблемы и перспективы / В.А. Гацелюк, Ю.А. Кучер. – Луганск: РИО ЛАВД, 2003. – 152 с.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. N 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за заг. ред М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.–Х.: Юрінком Інтер – Право, 2002. – 416 с.
4. Погребняк С.П. Роль принципу недискримінації в загальній концепції рівності. Вісник Акад. прав. наук України. 2007. № 3(50). С. 23–34.
5. Рабінович С.П. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. Вісник Конст. Суду України. 2015. № 5. С. 97–111.
6. <https://www.pravda.com.ua/articles/2017/07/11/7149275/>.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент М.В. Проценко

УДК 342.951

Трухан В.Ю.

СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ «ІМІДЖ» У МЕТОДОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

У статті розглядається сутність феномену «імідж» у методологічному аспекті. Автор зазначає поняття «імідж» в тому розумінні, що вживається сьогодні, є результатом своєрідного еволюційного розвитку та аналізує думки вчених з цього питання.

Ключові слова: реформи, імідж, публічний посадовець, іміджеологія, політика, закон, умови іміджу, позитивний імідж.

The article deals with the essence of the phenomenon of "image" in the methodological aspect. The author notes the concept of "image" in the sense used today, is the result of a kind of evolutionary development and analyzes the views of scientists on this issue.

Key words: reforms, image, public official, imageology, politics, law, conditions of image, positive image.

Нова політична практика висуває відповідні вимоги перед теорією, відповідно до яких у практичній політології виник новий напрямок, що одержав назву іміджелогії. Іміджелогія – це комплексна дисципліна, що використовує, крім політології, результати й інших наук – соціології, психології, антропології, соціальної психології, а також дані конкретних соціологічних досліджень, етнографії, історії та інших [1, с. 12]. Тому знання та досвід фахівців з формування політичного іміджу сьогодні користуються великим попитом серед політичних партій та їх лідерів, установ та організацій. Феномен політичного іміджу привернув особливу увагу науковців ще в ХІХ столітті, коли особливо активно почали

розвиватися демократичні інститути. Доля влади стала безпосередньо залежати від того, як вона та її діяльність сприймається громадянами.

Нездатність реально відповідати уявленням громадян про те, якою влада повинна бути, або переконати їх, що ця відповідність існує, закінчувалася, як правило, зміною правлячих еліт. Тому природно, що проблема побудови ідеальних образів, іміджів публічних посадовців і політичних лідерів та впровадження їх в масову свідомість набула вирішального значення. Сьогодні ж, враховуючи вельми неоднозначний державотворчий процес в Україні, саме проблема формування політичного іміджу набула важливого як теоретичного, так і практичного значення: у політиці вдало сформований імідж визначає перемогу на виборах та є досягненням політичної влади.

З іншого боку, українські політичні партії ще не мають жодних особливих заслуг перед виборцями, і вибір останніх зумовлений, як правило, стереотипами. Одним із важливих елементів цих стереотипів і є особистість лідера. У зв'язку з «персоніфікацією політики» передвиборчі кампанії перетворилися сьогодні в справжню війну іміджів, і перемагає той лідер, чий імідж стає для виборців найбільш привабливим у відповідний момент і відповідає особливостям українській дійсності, політичній свідомості та політичній культурі громадян.

Актуалізують потребу формування позитивного іміджу публічного посадовця та політичного лідера й процеси демократизації та модернізації в сучасній Україні. Через об'єктивні умови імідж публічних осіб може бути позитивним, негативним і нечітким. Специфікою ж політичної науки, на наш погляд, є визначення політичних компонентів для формування саме оптимального іміджу посадовця органу публічної влади, що підвищує його конкурентоздатність, привертає увагу суспільства; дозволяє активізувати фінансові, інформаційні, людські та матеріальні ресурси [2, с. 38, 44].

Слід зазначити, що під формуванням іміджу публічної особи ми маємо на увазі процес, що виявляється у двох векторах. Перший вектор – технологічне формування іміджу як артефакту, тобто штучного утворення, який враховує найбільш значущі потреби громадян. Такий імідж у цілому може і не відповідати сутності людини. Другий вектор – це спонтанне формування іміджу за певних форс-мажорних обставин, що продиктовано наявною політичною ситуацією, коли імідж публічної особи формується в уявленнях громадян як такий, що збігається з його істинною сутністю та намірами.

Актуальним видається й дослідження синергетичних основ механізму дії іміджу публічного посадовця. Синергетика в цьому плані конструє нові уявлення про владну особу. В кінцевому підсумку вона пропонує пересічному громадянину розв'язання практичної проблеми вибору того чи іншого публічного посадовця, виходячи з його сформованого іміджу. Можна говорити про те, що через проблеми синергетики ми виходимо на суто практичну проблему вибору такого типу управлінця, який би задовольнив наші вимоги щодо нього [3, с. 94].

Конкуренція на політичній арені, яка спостерігається сьогодні, підвищує комплекс вимог, що стосуються посадовця органу державної влади, й вимагає аналізу його особистості. Нове покоління посадовців повинно творчо розв'язувати завдання, поставлені ринковими умовами діяльності. Це зумовлює необхідність мати своє «обличчя», запам'ятовуватися людям, а отже мати власний привабливий імідж.

Позитивний чи негативний знак іміджу залежить від загального ставлення до посадовця, що формується внаслідок позитивного або негативного емоційного сприймання його особистості, системного уявлення про нього, та від відповідності змісту іміджу очікуванням людей.

Таким чином, поняття «імідж» в тому розумінні, що вживається сьогодні, є результатом своєрідного еволюційного розвитку. Для з'ясування еволюційних змін щодо сутності цього поняття звернемося насамперед до філогенетичного аналізу проблеми. Досить часто спрощено плутають терміни образ та імідж, роблячи останній своєрідною калькою від «образу». Проте між цими соціальними явищами є досить помітна відмінність. А саме: образ

формується переважно природним шляхом, тоді як імідж значною мірою є штучним утворенням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колосовська І.І. Формування іміджу місцевих державних адміністрацій в Україні: Автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00. 02 / Національна академія державного управління при Президентові України. – К., 2004. – 20 с.
2. Корнієнко В.О. Імідж політичного лідера: проблеми формування та практичної реалізації: [монографія] / Корнієнко В.О., Денисюк С. Г. – Вінниця: Універсум-Вінниця, 2009. – 144 с.
3. Колосок С.В. Зв'язки з громадськістю у формуванні іміджу органів державного управління: Автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00. 01 / Національна академія державного управління при Президентові України. – К., 2003. – 20 с.
4. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: [підручник] / Кордон М.В.; вид. 2-ге, стереотипне – Київ: Центр учбової літератури, 2007. – 584 с.
5. Почепцов Г. Имидж-мейкер: Паблик рилейшнз для политиков и бизнесменов / Почепцов Г. – К.: Рекламное агенство Губерникова, 2005.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.М. Правоторова

УДК: 336:351

Фам М.Х.

ІНВЕСТИЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У тези досліджено вплив державного регулювання через законотворчу діяльність державних органів на стійкість фінансової системи України, захист економічної конкуренції та обмеження монополізму, розвиток ринкової інфраструктури, формування системи оподаткування, проведення інноваційно-інвестиційної політики.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, стійкість фінансової системи, фінансовий менеджмент, інституційне регулювання безпеки, фінансова безпека, суб'єктів господарювання.

The article investigates the influence of state regulation through legislative activity of state bodies on the stability of the financial system of Ukraine, protection of economic competition and restriction of monopoly power, development of market infrastructure, formation of taxation system, carrying out of innovation and investment policy.

Key words: financial and economic security, stability of the financial system, financial management, institutional regulation of security, financial security business entities.

Історично в Україні нормативно-правове забезпечення інвестиційної діяльності було вперше започатковано 1991 р. Законом України «Про інвестиційну діяльність».

Нормативно-правове забезпечення інвестиційного законодавства з питань державного регулювання основних (загальних) умов здійснення інвестиційної діяльності. Ключовим нормативно-правовим актом цього блоку виступає Закон України «Про інвестиційну діяльність», який визначає загальні умови інвестиційної діяльності у відповідних сферах (економічній, правовій, соціальній тощо). Він містить визначення ключових понять; встановлює суб'єкти та об'єкти інвестиційної діяльності та розкриває їхні права й обов'язки; окреслює джерела фінансування інвестиційної діяльності; закріплює цілі та форми державного регулювання інвестиційної діяльності; передбачає державну підтримку

інвестиційної діяльності; забезпечує гарантії прав суб'єктам інвестиційної діяльності; встановлює їхню відповідальність та умови припинення такої діяльності [1].

Нормативно-правове забезпечення законодавства з питань державного регулювання правового режиму іноземного інвестування. Ця група законодавства є найчисленнішою та охоплює закони України: «Про захист іноземних інвестицій на Україні», «Про режим іноземного інвестування», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо скасування обов'язковості державної реєстрації іноземних інвестицій», «Про зовнішньоекономічну діяльність», окремі положення Господарського кодексу (ГК) України тощо. У науковому й експертному середовищі базовий закон з питань іноземного інвестування «Про режим іноземного інвестування» отримав україноцентричні, та навіть критичні оцінки. Зокрема, Законом передбачений лише національний правовий режим діяльності іноземних інвесторів на території України. Водночас міжнародні договори України з питань заохочення та взаємного захисту капіталовкладень передбачають встановлення принаймні декількох режимів здійснення інвестицій – найбільшого сприяння та національного. Досить часто національний режим, який зрівнює у правах іноземних та вітчизняних інвесторів, через свою не транспарентність на практиці під час прийняття інвесторами рішень скоріше відлякує інвесторів, ніж приваблює їх. Крім того, загальні норми, присвячені іноземному інвестуванню, містяться також у ГК України [2].

Нормативно-правове забезпечення інвестиційного законодавства з питань державного регулювання дозвільної системи у сфері інвестування. До цього блоку можна віднести законодавство щодо отримання документів, необхідних для підготовки та реалізації інвестиційних проєктів. Базовими нормативно-правовими актами зазначеного блоку є закони України: «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проєктів», «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» тощо.

Підводячи підсумок, зауважимо, що законотворча діяльність державних органів направлена на забезпечення легітимності підприємницької діяльності, захист економічної конкуренції та обмеження монополізму, розвиток ринкової інфраструктури, формування системи оподаткування, проведення інноваційно-інвестиційної політики і безпосередньо відображається на умовах ведення бізнесу підприємствами України. Саме державне регулювання значною мірою спричиняє підвищення або зниження рівня фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання [3].

Загалом можна підсумувати, що нормативно-правовій базі інвестиційного законодавства сьогодні не вистачає системності. Основний її недолік виявляється у відсутності законодавчих актів, які б чітко встановлювали роль центральних та місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування під час здійснення інвестиційної діяльності. Зазначені повноваження дещо нечіткі та визначаються в різних нормативно-правових актах, що знижує ефективність їхнього виконання. Інвестиційна діяльність регулюється значною кількістю нормативно-правових актів, що формуються різними державними правотворчими суб'єктами, розповсюджуються на невизначене коло суб'єктів та відрізняються за дією у просторі й часі. Така ситуація з часом призводить до відповідних суперечностей у нормативно-правовому полі забезпечення інвестиційної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Економічна теорія : навч. посіб. / А. П. Бурляй, А. М. Андрющенко, Г. І. Середа та ін. Київ : ЦУЛ, 2009. 520 с.
2. Економічні та організаційно-правові аспекти іноземних інвестицій в Україні : монографія / В. Г. Федоренко, Т. О. Проценко, В. В. Солдатенко, Д. В. Степанов. Ірпінь : Нац. акад. ДПС України, 2004. 398 с.

3. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князев (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. 2011. 748 с
4. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. колегія : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. 2011. 692 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.Ю. Волкович

УДК 341.01

Цегельник О.М.

ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНИ З ОРГАНІЗАЦІЄЮ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

У статті досліджено особливості та напрями взаємодії України та Організації Об'єднаних Націй на сучасному етапі розвитку.

Ключові слова: міжнародні відносини, Організація Об'єднаних Націй, співробітництво України з ООН.

The article explores the peculiarities and directions of interaction between Ukraine and the United Nations at the present stage of development.

Key words: international relations, United Nations, Ukraine-UN cooperation.

Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) виступає провідним суб'єктом міжнародного права серед інших міжнародних організацій. Її функції відзначаються різноманітністю, а вплив на міжнародні відносини свідчить про визнання її ролі як актору міжнародної співпраці з боку світових держав. На сьогоднішній день, Україна співпрацює з ООН вже більше 70 років, що обумовлює наявність нормативно закріплених напрямків взаємодії та значний вплив цієї міжнародної організації на вітчизняну політику. У зв'язку з цим питання взаємодії України та ООН є досить важливим для наукового дослідження.

Розкриваючи історичні аспекти взаємодії України та ООН слід звернути увагу, що Україна підписала угоду про заснування ООН у складі делегації від ССРСР у 1945 році. Слід також відмітити, що Д. Манульський як представник УСССР у складі делегації ССРСР, приймав активну участь у створенні Статуту ООН та вніс значні пропозиції стосовно створення його преамбули, принципів та складу ООН.

Важливими віхами на шляху взаємодії України та ООН слід назвати підписання Україною у 1991 році після проголошення незалежності Декларації про права дитини та прагнення підтримувати та забезпечувати права людини у своїй державі. У 1996 році Україна підписала Рамкову конвенцію про зміну клімату, а у 1997 році Міністр закордонних справ України Геннадій Удовенко був обраний головою Генеральної Асамблеї ООН [1]. Слід також зауважити, що за час свого членства в ООН Україна тричі обиралася непостійним членом Ради Безпеки (1948-1949, 1984-1985, 2000-2001 рр.), шість разів – членом Економічної і Соціальної Ради (востаннє на період 2010-2012 рр.).

Співпраця України з ООН здійснюється на підставі 17 цілей сталого розвитку (далі – ЦСР), які були прийняті 21 жовтня 2015 року на Генеральній Асамблеї ООН (резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 року (A/70/L.1) «Перетворення нашого світу: Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року» [2]. Означені глобальні цілі офіційно вступили в силу 1 січня 2016 року і вважається, що протягом наступних п'ятнадцяти років країни, що їх підписали, будуть спрямовувати свої зусилля на подолання всіх форм бідності, боротьбу з нерівністю та усунення негативних проявів кліматичних змін.

Нові цілі унікальні тим, що закликають до дій всі країни – бідні, багаті і з середнім рівнем доходу – щоб сприяти процвітанню та захисту планети. У цілях визнається, що подолання бідності повинно реалізовуватися спільно із стратегіями, що сприяють економічному зростанню і задовольняють ряд соціальних потреб, включаючи освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, а також можливості працевлаштування, боротьбу з кліматичними змінами та захист навколишнього середовища [3].

Хоча 17 ЦСР не є юридично обов'язковими, очікується, що уряди візьмуть на себе відповідальність і створять національні умови для їх досягнення. Країни несуть основну відповідальність за подальшу діяльність та аналіз досягнутого в реалізації цих цілей, що потребує якісного, доступного та своєчасного збору даних. Регіональні заходи з контролю та аналізу будуть ґрунтуватися на аналізах на національному рівні та сприятимуть подальшій діяльності та аналізу на глобальному рівні.

Також між Україною та ООН укладена Рамкова програма партнерства на 2018-2022 роки [4], яка визначає чотири основних напрямки взаємодії: 1) стале економічне зростання, навколишнє середовище і зайнятість; 2) рівний доступ до якісних та інклюзивних послуг і соціального захисту; 3) демократичне врядування, верховенство права і громадська участь; 4) безпека громадян, соціальна єдність і відновлення з особливим акцентом на Сході.

З метою реалізації означеної Програми ООН у співробітництві з національними урядовими установами та громадянським суспільством має намір сприяти: 1) покращенню координації між державними, недержавними та міжнародними установами у реалізації гуманітарних заходів, а також заходів з відновлення та розвитку; 2) підвищенню ефективності роботи органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів і органів юстиції у реалізації заходів з відновлення та забезпеченні правосуддя і безпеки на рівні громад; 3) посиленню відчуття безпеки серед жінок, чоловіків і дітей ВПО та інших категорій населення, постраждалих від конфлікту, а також зміцненню довіри до урядових установ; 3) підвищенню участі жінок у процесах відновлення, попередженні конфліктів та їх вирішенні; 4) налагодженню на національному рівні діалогу з питань примирення і соціальної єдності; 5) поширенню співробітництва між групами населення, постраждалими від конфлікту (ВПО, приймаючими громадами, населенням територій, контрольованих і неконтрольованих Урядом України), у розробці програм відновлення, орієнтованих на громаду [4].

Україна бере активну участь у всіх напрямках діяльності ООН, найважливішими з яких є підтримання міжнародного миру та безпеки та зміцнення верховенства права у міжнародних відносинах, розвиток співробітництва у вирішенні проблем соціально-економічного та гуманітарного характеру, забезпечення прав людини.

Україна є активним учасником діяльності органів системи ООН у сфері прав людини, стороною всіх основних документів ООН з прав людини, включаючи Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Факультативні протоколи до них та Міжнародну конвенцію з ліквідації всіх форм расової дискримінації.

З березня 2014 р. в Україні на запрошення Уряду нашої держави діє Моніторингова місія ООН у галузі прав людини, яка зокрема відстежує ситуацію на тимчасово окупованих територіях Криму, а також Донбасу.

Як активний прихильник гендерної рівності, покращення становища жінок, подолання гендерних стереотипів Україна бере участь у більшості заходів ООН з цієї проблематики, у т.ч. у регулярних дебатах РБ ООН з тематики «Жінки, мир, безпека», виконує Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, зокрема шляхом виконання національних програм та проєктів у цій сфері.

Україною надається особливе значення діяльності ООН з підтримання міжнародного миру та безпеки, розглядаючи участь у ній як важливий чинник своєї зовнішньої політики. Починаючи з липня 1992 р. Україна виступає активним контрибутором військових підрозділів та персоналу до операцій ООН з підтримання миру (ОПМ). Станом на березень

2013 року 538 військовослужбовців ЗСУ та співробітників органів внутрішніх справ України беруть участь у 7-ми ОПМ ООН: у ДРК, на Кіпрі, у Косово, Кот д'Івуарі, Ліберії, Судані та Південному Судані. За цим показником Україна посідає 5-е місце серед країн Європи.

Також Україна активно долучається до діяльності органів ООН у правозахисній сфері: двічі (2006-2008 та 2008-2011 рр.) входила до складу новоствореного правозахисного органу – Ради ООН з прав людини та бере активну участь у роботі Ради як спостерігач. У травні 2008 р. та жовтні 2012 р. у рамках Ради Україна успішно пройшла Універсальний періодичний огляд ситуації у галузі прав людини в країні, підсумки якого затверджені 14 березня 2013 р. під час 22-ї сесії Ради.

Україна бере участь у діяльності Європейської економічної комісії ООН, спрямованій на зміцнення регіонального співробітництва у сфері енергетики, транспорту, екології, економічної інтеграції. СЕК ООН є для нашої країни одним із важливих джерел технічної допомоги у вищевказаних галузях. На періоди 2002 – 2003 та 2007 – 2008 рр. Постійний представник України у Женеві обирався заступником Голови СЕК ООН. Представники України працюють у складі Бюро комітетів ООН: екологічної політики (КЕП) та сталої енергетики (КСЕ).

Таким чином, слід відзначити, що ООН є провідною міжнародною організацією, яка сприяє забезпеченню безпеки та миру у регіонах та світі. Співпраця України та ООН заснована на спільній взаємодії щодо забезпечення сталого економічного зростання, навколишнього середовища і зайнятості; рівного доступу до якісних та інклюзивних послуг і соціального захисту; демократичного врядування, верховенство права і громадської участі; безпеки громадян, соціальної єдності і відновлення з особливим акцентом на Сході

ЛІТЕРАТУРА:

1. United Nations & Ukraine. 70 years together for human dignity, peace and development. URL: <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity> (дата звернення 03.10.2019 р.)
2. Перетворення нашого світу: Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25.вересня 2015 року (A/70/L.1) URL: <https://www.un.org/> (дата звернення 03.10.2019 р.)
3. Про Глобальні цілі. URL: <http://sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsili> (дата звернення 03.10.2019 р.)
4. Рамкова програма партнерства між Урядом України та ООН на 2018-2022 роки від 30.11.2017 року. URL: http://www.un.org.ua/images/unpf-brochure-ua_final.pdf (дата звернення 03.10.2019 р.)

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Задорожня

УДК 342.95

Черкесов В. А.

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглядається сучасний стан проблеми визначення поняття та сутності провадження у справах про адміністративні правопорушення, аналізується юридична література та нормативно-правова база з даного питання.

Ключові слова: адміністративний процес, адміністративне провадження, адміністративна відповідальність.

The article deals with the current state of the problem of determining the concept and nature of proceedings in cases of administrative offenses, analyzes the legal literature and the legal frame work on the subject.

Key words: administrative process, administrative proceedings, administrative responsibility.

Основним поняттями для процесуального права в науці, є поняття «адміністративний процес» та «адміністративне провадження», адже у процесі виконавчо-розпорядчої діяльності державних органів, передусім органів державної влади, вирішується великий обсяг індивідуальних та конкретних справ, які стосуються різноманітних суб'єктів – громадян та інших фізичних осіб, органів, підприємств, установ та організацій. У таких випадках ці суб'єкти вступають в адміністративно-правові відносини, які врегульовуються не тільки матеріальними, а й процесуальними нормами адміністративного права. Тобто можна стверджувати, що адміністративно-процесуальні норми забезпечують на практиці реалізацію приписів матеріальних норм адміністративного права.

У нинішній юридичній літературі є низка визначень адміністративного процесу та адміністративних проваджень, що є складовою адміністративного процесу. Поняття «адміністративного провадження» досить часто розглядалися науковцями з теоретичної точки зору, проте в науковій доктрині досі не має єдиного чіткого визначення поняття «адміністративного провадження».

Теоретичною основою для написання даної роботи стали праці таких вчених як С.Ю. Беньковського, Є.Ф. Демського, Г.Б. Супруна, Р.Є. Строщького та інших науковці.

У юридичній літературі немає чітко вираженої дискусії з приводу визначення поняття адміністративного провадження. Більшість авторів, до яких ми приєднуємося, розглядають адміністративне провадження як нормативно врегульований порядок здійснення процесуальних дій з вирішення індивідуальних адміністративних справ, об'єднаних спільністю предмета, як адміністративну процесуальну діяльність (сукупність процесуальних дій) компетентного суб'єкта, що здійснюється у межах конкретної адміністративної справи для її вирішення. Аналогічно визначають поняття провадження і в інших процесуальних галузях права. Щоправда, деякі автори взагалі не дають власної дефініції поняття адміністративного провадження, а деякі адміністративне провадження визначають не як складову адміністративного процесу, а як його вид. Останнє не виглядає цілком незаперечним, оскільки провадження є складовою, елементом структури адміністративного процесу, а не його видом. Процес і провадження співвідносяться як ціле і часткове. Адже провадження притаманне усім видам юридичних процесів – кримінальному, господарському тощо. Проте О. В. Кузьменко вказує, що провадження щодо розгляду конкретної індивідуальної справи є первинним елементом структури адміністративного процесу. Кожне таке провадження є своєрідною «цеглиною» у фундаменті адміністративного процесу.

Наведені дефініції адміністративного провадження (визначення) дозволяють виділити його основні загальні ознаки. На нашу думку, до них належать: а) нормативне врегулювання процесуальних дій; б) наявність конкретної індивідуальної справи; в) спільність предмета правового регулювання в кожному конкретному провадженні; г) наявність не пов'язаного зі службовим підпорядкуванням уповноваженого суб'єкта вирішення справи; г) об'єктивізація дій у межах конкретної індивідуальної справи; д) прийняття відповідного рішення (акта) і звернення його до виконання [1, с. 87].

Кодекс України про адміністративні правопорушення (надалі – КУпАП) не наводить дефініцію провадження у справах про адміністративні правопорушення, однак аналіз його положень дає змогу виділити наступні особливості провадження:

1. виникає на підставі вчиненого адміністративного проступку та необхідністю притягнення порушника до відповідальності; ч.1 ст.9 КУпАП визначає адміністративне правопорушення (проступок) як протиправну, винну (умисну або необережну) дію чи бездіяльність, яка посягає на державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку передбачено адміністративну відповідальність [3]. Зазначимо, що адміністративна відповідальність є наслідком не тільки порушення норм

адміністративного законодавства, а й інших галузей права. Наприклад, ст.11 Кримінального кодексу України передбачає можливість притягнення до адміністративної відповідальності особи, що здійснила злочин, який не має великої суспільної небезпеки [4];

2. реалізується чітко визначеним колом суб'єктів. Порядок провадження в справах про адміністративні правопорушення в органах (посадовими особами), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, визначається КУпАП та іншими законами України;
3. має специфіку процесуальних актів, до яких відноситься протокол – підстава для порушення справи, постанова про накладення стягнення – результат розгляду, водночас остаточне рішення приймається після завершення стадії оскарження.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення, як і кожне провадження, складається з певних елементів, стадій. Під стадією провадження в адміністративно-процесуальній літературі розуміється підпорядкована загальній меті цього виду провадження відносно його самостійна частина, яка поряд з його загальними задачами має свої специфічні, властиві тільки їй особливості та завдання, які визначають її зміст та процесуальне призначення [2, с.229].

Адміністративно-процесуальне законодавство наводить наступний перелік стадій провадження у справах про адміністративні правопорушення:

- стадії порушення справи про адміністративний проступок (правопорушення);
- стадії розгляду справи про адміністративне правопорушення і винесення по ній постанови;
- стадії оскарження (опротестування) постанови у справі про адміністративне правопорушення;
- стадії виконання постанови по справі про адміністративне правопорушення [3].

Отже, основу адміністративного процесу складають провадження, кожне з яких має певну послідовність процесуальних дій. Під провадженням розуміємо врегульований адміністративно-процесуальними нормами порядок дій органів публічної влади із вирішення адміністративних справ. При цьому зазначимо, що адміністративні провадження є в більшості випадків схожими, але разом з тим, між ними існують певні розбіжності.

Всі провадження поділяються на стадії, які, своєю чергою, поділяються на дії та етапи. Залежно від видів проваджень, можна визначити різну кількість стадій, а також різну кількість етапів та процесуальних дій.

Проте наведені нами визначення не є остаточними, адже з кожним роком вони вдосконалюються та уточнюються.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алфьоров С. М., Ващенко С. В., Долгополова М. М., Купін А. П. Адміністративне право. Загальна частина. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2016. 216 с
2. Іщенко В.В. Стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення у сфері оподаткування:сучасні доктринальні підходи / В.В.Іщенко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 2011. № 2 (21). С. 229-231
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення:Закон України, редакція від 07.02.2019 № 8073-Х // Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 14.04.2019).
4. Кримінальний кодекс України: Закон України, редакція від 26.02.2019 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 14.04.2019).

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач К.В. Парасочкіна

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглядається сучасний стан державного регулювання зайнятості населення в Україні, заходи, які необхідні для покращення системи зайнятості населення та засади на яких має ґрунтуватися державне регулювання у цій сфері.

Ключові слова: зайнятість населення, державне регулювання, ринок праці.

The article examines the current state of government regulation of employment in Ukraine, the measures that are needed to improve the employment system of the population and the basis on which state regulation in this field should be based.

Key words: employment of the population, state regulation essence, labor market

У сучасних умовах розвитку права та економіки України особливої актуальності набувають проблеми ефективної зайнятості населення. Вплив світової фінансової кризи та військова агресія Російської Федерації загострила ряд проблем, пов'язаних із залученням інвестиційного капіталу у вітчизняну економіку та значно вплинула на систему функціонування вітчизняного ринку праці.

Теоретичним підґрунтям для написання даної роботи стали праці таких вчених як Д. Богині, В. Петюха, Е. Лібанової, М. Долішнього, С. Злупки та ін.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про зайнятість населення», зайнятість – це діяльність громадян, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб, і така, що, як правило, приносить їм дохід у грошовій або іншій формі [1].

Соціальна сутність зайнятості відображає потребу людини в самовираженні, а також у задоволенні матеріальних потреб через дохід, який особа отримує за свою працю. Згідно із Законом України «Про зайнятість населення» до зайнятого населення належать громадяни нашої країни, які проживають на її території на законних підставах, а саме:

- працюючі за наймом на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) на підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності, у міжнародних та іноземних організаціях в Україні та за кордоном;
- громадяни, які самостійно забезпечують себе роботою, включаючи підприємців, осіб, зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю, творчою діяльністю, члени кооперативів, фермери та члени їхніх сімей, які беруть участь у виробництві;
- вибрані, призначені або затверджені на оплачувану посаду в органах державної влади, управління чи в суспільних об'єднаннях;
- громадяни, які служать у збройних силах, прикордонних, внутрішніх, залізничних військах, органах безпеки та внутрішніх справ;
- особи, які проходять професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації з відривом від виробництва; які навчаються у денних загальноосвітніх школах, середніх спеціальних та вищих навчальних закладах;
- зайняті вихованням дітей, доглядом за хворими, інвалідами та громадянами похилого віку [1].

Найбільш ефективним заходом сприяння працевлаштування є встановлення додаткових пільг (обмежень) роботодавцям, пов'язаних з працевлаштування громадян, в тому числі тих, що є недостатньо конкурентоздатними на ринку праці. Подібна регуляторна політика безпосередньо впливає на фінансовий стан роботодавця, відповідно є максимально відчутною та зрозумілою для нього.

Держава гарантує працездатним особам: добровільність праці, вибору або зміни професії та виду діяльності, одержання заробітної плати відповідно до законодавства; захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи; безоплатне сприяння у підборі підходящої роботи;

професійну орієнтацію і професійну освіту відповідно до покликання, здібностей та з урахуванням потреб ринку праці.

Закони та підзаконні нормативні акти визначають загальні аспекти, напрямки, механізми державної політики зайнятості. В той же час практичній їх реалізації суттєво сприяють державні та місцеві програми зайнятості. Кабінет Міністрів України розробляє і затверджує основні напрями реалізації державної політики у сфері зайнятості населення на середньостроковий період, у яких визначаються шляхи та способи розв'язання проблем зайнятості населення. Територіальні та місцеві програми зайнятості населення є складовими програм соціально-економічного розвитку відповідних територіальних громад, визначають базові показники ринку праці та заходи, спрямовані на збалансування попиту і пропонування робочої сили в межах певних адміністративно – територіальних одиниць та соціального захисту безробітних.

Сучасний ринок праці в Україні має чимало проблем. Серед них слід виділити:

- недостатній рівень реформування трудової сфери, що призводить до неефективної зайнятості; низька продуктивність праці і недостатній рівень її оплати;
- проблеми у сфері забезпечення належних якісних характеристик робочих місць, недостатнє введення в дію нових робочих місць для кваліфікованих кадрів, що збільшує обсяги та рівень безробіття, знижує продуктивність праці і конкурентоспроможність виробництва;
- невідповідність між попитом і пропозицією робочої сили; недостатність обсягів інвестицій у сферу виробництва для вирішення питань забезпечення безробітних сучасними робочими місцями;
- високий рівень тіньової зайнятості;
- недоліки процесів реформування системи державного професійного навчання і освіти, неадекватність масштабів, структури і форм професійної підготовки і перепідготовки кадрів вимогам сучасного ринку праці у аспектах попиту на певні професії;
- глобальною проблемою національного ринку праці є його функціонування в умовах набуття Україною членства у Світовій організації торгівлі, інтеграції України в європейське співтовариство, у тому числі проблема конкурентоспроможності національної робочої сили [3, с. 122].

Отже, заходи для покращення державного регулювання системи зайнятості громадян повинні включати: розвиток розгалуженої системи державної служби зайнятості, професійної орієнтації, системи професійної освіти, надання підприємцям субсидій та податкових пільг для найму додаткової робочої сили або переведення частини працівників на скорочений робочий день; державну підтримку нетрадиційним сферам зайнятості, стимулювання підприємців до навчання, перекваліфікації та подальшого працевлаштування додаткової робочої сили, залучення приватного (як вітчизняного, так і іноземного) капіталу в райони зі стійким рівнем безробіття.

Державі в першу чергу необхідно проводити інноваційну політику, що дозволяє задіяти молодь з вищою освітою і інженерів зрілого віку, удосконалити нормативно-правове регулювання ринку праці, з огляду на проблеми регіонів, забезпечити систему соціальних стандартів і гарантій, стимулювати розвиток і діяльність малих і середніх підприємств за допомогою пільгового оподаткування та кредитування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про зайнятість населення: Закон України. № 804-XII (804-12) від 01.03.1991 р. зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/wp> (дата звернення 13.03.2019).

2. Ушенко Н.В. Напрямки реалізації державного регулювання зайнятості населення України // Формування ринкових відносин в Україні, 2014. № 11. С. 72-75.
3. Петюх В. М. Ринок праці: навч. посібник / В. М. Петюх. К. КНЕУ, 2009. 288 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.А. Казанчан

**ФАКУЛЬТЕТ КУЛЬТУРИ І
МИСТЕЦТВ**

АКТУАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХОРЕОГРАФА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

У статті досліджується творчість, творча діяльність та творчий потенціал хореографа в освітньому просторі. Розкривається структура творчого потенціалу.

Ключові слова: творчість, творчий потенціал, хореограф.

The article explores the creativity, creative activity and creative potential of the choreographer in the educational space. The structure of creative potential is revealed.

Key words: creativity, creative potential, choreographer.

На початку третього тисячоліття, у зв'язку з переходом у постіндустріальну фазу розвитку нашого суспільства, актуальним є творчий розвиток особистості. У теорії і практиці педагогіки та психології проблема творчості набула всебічного наукового дослідження та виділяється як відносно самостійна, багатоаспектна та одна з визначальних у сфері самопізнання людини. Проблема творчої активності людини по-справжньому є сучасною та актуальною, адже інтенсивно зростає значення продуктивної, творчої діяльності. Таким чином, головним завданням на сучасному етапі розвитку суспільства постає формування творчої особистості, здатної нетрадиційними шляхами вирішувати поставлені завдання [1, с. 369].

У наукових дослідженнях сучасної психології приділяється не менш значна увага проблемам феномену творчості та її природі, формуванню і прояву творчих здібностей, їх діагностиці.

У межах дослідження індивідуального стилю діяльності майбутнього вчителя хореографії Л. Андрощук визначає творчість як стан, який передбачає найвищу міру прояву індивідуальної самобутності людини; діяльність, яка перетворює особистість творця в індивідуальність, завдяки якій здійснюється поступ людської культури в напрямку прогресу [2, с. 42].

У загальній структурі творчої діяльності, яку Є. Кульчицька, В. Моляко розглядають як систему, виділяють декілька основних підсистем. Це процес творчої діяльності, індивідуальність творця, середовище та умови, в яких протікає творчість. У свою чергу, в кожній із названих підсистем виділяють основні їх складові: процес діяльності – постановка завдання, формування задуму, реалізація задуму; індивідуальність творця – здібності, розумові особливості, темперамент, вік, характер; середовище й умови – фізичне оточення, колектив, стимулятори і бар'єри у творчій діяльності [6, с. 100–102].

З точки зору С. Куценко, творча діяльність – це сукупність дій, що характеризуються індивідуальними якостями та властивостями особистості і спрямовуються на забезпечення результату творення нового, нестереотипного й оригінального [8].

Творчий потенціал – це якість людини, за допомогою якої реалізується наявна і можлива діяльність у формі праці, пізнання і спілкування; зміст і характер її відзначаються новизною [4, с. 34].

Реалізація творчого потенціалу особистості можлива лише в конкретних видах діяльності, що спираються на певну сукупність об'єктивних образів об'єктивного світу. Творчий потенціал особистості перебуває під активним впливом свідомих спонукань, духовно-моральних чинників, ціннісно-сміслових орієнтацій. Дослідники визначають такі форми психічного відображення, як відчуття, сприймання, уява, найпростіші види діяльності, які контролюються свідомістю людини і які є формами вияву творчого потенціалу окремої особи.

Значущим для нашого дослідження творчого потенціалу хореографа в освітньому просторі є уточнення його структури.

В. Риндак характеризує структуру творчого потенціалу як сукупність складових: потенційної, представленої індивідуальними психічними процесами і здібностями особистості; мотиваційної, що включає переконання, готовність як внутрішньо-особистісну структуру, механізми актуалізації здібностей і соціально-психологічну установку на розгортання внутрішніх сил індивіда – його потреб, ціннісних орієнтацій, мотивів; когнітивної, представленої здобутими в результаті навчання уміннями та навичками здійснювати творчу діяльність, а також знаннями, уміннями, ставленнями до способів діяльності та самовираження [8, с. 23].

В. Моляко, орієнтуючись на наукові дослідження Д. Богоявленської, Е. де Боно, О. Матюшкіна та ін., пропонує загальну структуру творчого потенціалу:

- задатки, нахили, що виявляються в підвищеній чутливості, певній вибірковості, наданні переваг чомусь перед чимось, загальній динамічності психічних процесів;
- інтереси, їх спрямованість, частота й систематичність проявів, домінування пізнавальних інтересів;
- допитливість, потяг до створення нового, до пошуку й розв'язання проблем;
- швидкість у засвоєнні інформації, створення асоціативних масивів;
- нахили до постійних порівнянь, зіставлень, вироблення еталонів для наступних порівнянь, відбору;
- прояви загального інтелекту – розуміння, швидкість оцінювань та вибору шляхів розв'язку, адекватність дій;
- емоційне забарвлення окремих процесів, емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивне оцінювання, вибір, надання переваг;
- наполегливість, систематичність у роботі, цілеспрямованість, рішучість, працелюбність, сміливе прийняття рішень;
- творча спрямованість на пошуки аналогій, комбінування, зміни варіантів, економність у рішеннях, використанні часу, засобів та ін.;
- інтуїтивізм – здатність до прояву неусвідомлюваних швидких (іноді миттєвих) оцінок, прогнозів, рішень;
- порівняно швидке та якісне оволодіння вміннями, навичками, прийомами, технікою праці, майстерністю виконання відповідних дій;
- здібності до реалізації власних стратегій і тактик при розв'язанні різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних, нестандартних, екстремальних ситуацій [3, с. 15–16]. Спираючись на вищесказане ми можемо констатувати, що запропоновані категорії структури творчого потенціалу особистості відповідають актуалізації культуротворення потенціалу хореографа в освітньому просторі

Досліджуючи проблему творчості, Н. Кузьміна виділяє низку елементів творчого потенціалу спеціаліста:

- індивідуальні якості (стать, вік, структура сім'ї, стан здоров'я);
- рівень продуктивності діяльності в розв'язанні творчих задач;
- інтегративні схеми інформаційного самозабезпечення, рольової взаємодії, аналізу зворотного зв'язку при розв'язанні творчих задач;
- психологічні передумови продуктивного розв'язання творчих задач (система відношень, установки, цінності, спрямованість, мотивація);
- здібності, структура компетентності;
- когнітивні, емоційні та вольові якості суб'єкта при розв'язанні творчих задач;
- структури вмінь (гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні, організаційні);
- вплив контексту (тобто професійного, сімейного оточення);
- соціальний вплив – оцінка, заохочення, підтримка, соціальна роль;
- психологічна готовність до перебудови діяльності у пошуках нових способів розв'язання творчих задач;

- способи врахування системи обмежень та вимог до розв'язання творчих задач, обумовлених професією та виробництвом;
- способи врахування системи вимог та обмежень до розв'язання задач, що зумовлюються моральними принципами [5, с. 46].

Отже нами виявлено структуру творчого потенціалу хореографа, яку складають такі її складові: індивідуально-творча – комплекс творчих здібностей хореографа (творче мислення, творча уява та творча фантазія); діяльнісно-творча – творча активність хореографа у процесі хореографічної діяльності. Діяльнісно-творча складова характеризується такими компонентами та показниками: мотиваційно-діяльнісний (мотиви, потреби, цілі); пізнавально-діяльнісний (знання, уміння та навички); творчо-діяльнісний (творчо-виконавський, творчо-постановчий та педагогічно-творчий досвід). Сполучним компонентом структури творчого потенціалу хореографії в освітньому просторі є креативність, яка є показником творчого розвитку та забезпечує актуалізацію творчого потенціалу хореографа.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – М. : Наука, 1977. – 380 с.
2. Андросчук Л. М. Формування індивідуального стилю діяльності майбутнього вчителя хореографії: навч. посіб. / Л. М. Андросчук, І. В. Албул. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – 168 с.
3. Здібності, творчість, обдарованість : теорія, методика, результати досліджень : монографія / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир : Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
4. Клепиков О. І. Основи творчості особи / О. І. Клепиков, І. Т. Кучерявий. – К. : Вища школа, 1996. – 295 с.
5. Кузьмина Н. В. Творческий потенциал специалиста. Акмеологические проблемы развития / Кузьмина Н.В. // Гуманизация образования. – 1995. – № 1. – С. 41 – 53.
6. Кульчицкая Е. И. Сирень одаренности в саду творчества/ Е. И. Кульчицкая, В. А. Моляко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 316 с.
7. Кучерявий І. Т. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості : навч. посібник / І. Т. Кучерявий, О. І. Клепиков. – К. : Вища школа, 2000. – 288 с.
8. Куценко С. Формування творчого потенціалу майбутнього вчителя хореографії засобами народно-сценічного танцю / С.Куценко/ дис. к.п.н. – Умань, 2015
9. Рындак В. Г. Непрерывное образование и развитие творческого потенциала учителя : / В. Г. Рындак. – М. : Педагогический вестник, 1997. – 244 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.Є. Рехліцька

УДК 316.77:792.82

Асмолова К. С.

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ БАЛЕТМЕЙСТЕРА В ПРОЦЕСІ ПОСТАНОВОЧНОЇ РОБОТИ

У статті розглядається реалізація компетентностей балетмейстера, зокрема комунікативних. Визначено особливості спілкування педагога-балетмейстера під час творчої роботи з колективом. Особливої уваги приділено стилям спілкування.

Ключові слова: професійна компетентність, комунікації хореографа, постановочна робота хореографа, компетенції вчителя.

The article deals with the realization of the competences of the choreographer, in particular the communicative ones. The peculiarities of communication between the teacher and ballet master

during the creative work with the team are determined. Particular attention is paid to communication styles.

Key words: professional competence, choreographer communication, choreographer production, teacher competencies.

Професійна компетентність вчителя хореографії – це властивість особистості, що виявляється в здатності до педагогічної, виконавської та балетмейстерської діяльності, теоретичній й практичній готовності вчителя хореографії до викладання хореографії в системі шкільної та позашкільної освіти, спроможність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні ситуації, що виникають у практичній педагогічній діяльності. Отже, професійна компетентність вчителя хореографії – це особистісна характеристика, яка включає професійно-педагогічні якості, художньо-естетичні потреби, інтереси, знання, вміння та навички, що формуються під впливом професійного середовища і сприяють успішності процесу засвоєння теорії, методики та практики педагогіко-хореографічної діяльності, духовнотворчому становленню особистості майбутнього фахівця [1, с. 98].

Під ключовими компетенціями Г. Жуков розуміє міжкультурні й міжгалузеві знання, уміння і здібності, властивості (якості) особи, необхідні для адаптації і продуктивної діяльності. Він зазначає, що ключові компетенції вчителя відображають культуру педагога і підрозділяються на: професійно-педагогічні, соціально-мотиваційні, інформаційні, комунікативні, креативні [5, с. 122].

Структура й зміст професійної компетентності майбутнього хореографа визначається специфікою його хореографічної діяльності, «її приналежність до сценічності визначають нестандартність професійної підготовки студента-хореографа у вузах культури й мистецтва. Зміст професійної хореографічної освіти зводиться не тільки до наукових знань, а включає емоційно-образний світ мистецтва, історичні традиції й сучасні інновації, ціннісні орієнтації й відносини, особистісні творчі прояви й сукупність видів хореографічної діяльності» [2, с. 4].

Балетмейстерська діяльність є однією з найскладніших складових у професійній роботі хореографа, що вимагає від нього образного мислення, творчої уяви, комунікативних та організаторських здібностей, виконавських, педагогічних і репетиційно-постановчих умінь.

Здатність пояснити художній задум, об'єднати в єдине ціле драматургію та музичний супровід, визначити у спілкуванні з концертмейстером місце, стиль, характер супроводу номеру – важлива професійна компетентність хореографа.

Особливе місце набувають комунікативні якості під час репетиторської роботи з колективом. Балетмейстер має не тільки чітко поставити мету, сформулювати творчі завдання та обґрунтувати свої вимоги до виконавців. Значення має стиль спілкування з колективом, поєднання демократичного та авторитарного, здатність не тільки відстоювати своє бачення номеру але й прислуховуватись до реакції виконавців, розуміти їхні коментарі та відчуття. Вміти професійно, доступно та логічно здійснювати аналіз та надавати коментарі.

У професії балетмейстера виокремлюють такі амплуа – балетмейстер-репетитор, балетмейстер-педагог, балетмейстер-постановник. Усі ключові завдання, які дає балетмейстер, повинні бути чітко сформовані та зрозумілими.

- Балетмейстер-репетитор – це фахівець який проводить репетиційну роботу із виконавцями як сольних, так і масових сцен. Він вивчає лексику, мізансцени, стиль, характер танцювального твору. Присутність на постановочному етапі створення танцю допомагає йому у доборі складу виконавців. Він проводить заняття, уникаючи перенапруження м'язів учасників, яке може призвести їх до травм.

- Балетмейстер-педагог – це особа, яка планує та проводить заняття, уважно розкриваючи індивідуальність, творчі якості учнів, допомагаючи кожному знайти свій особливий хореографічний стиль.
- Балетмейстер-постановник, маючи готовий композиційний план, замовляє у композитора або бере вже написану музику і приступає до створення танцю. Під акомпанемент концертмейстера, а потім перевіряючи під фонограму від фігури до фігури, вибудовуючи кожний епізод, балетмейстер-постановник графічно фіксує створену лексику, рисунки, ракурси хореографічного твору. Опісля, постановча робота переноситься до зали – це солісти, малі та масові групи. Потім проводиться загальна, зведена, репетиція з концертмейстером та під фонограму [4].

Перший елемент – добір музичного матеріалу для майбутнього хореографічного твору, робота балетмейстера з концертмейстером (композитором), який знайомить хореографа-постановника з повним музичним текстом композиції. Музика наповнює танець ритмічною основою, емоційним характером, образною виразністю. Якість та успішність роботи концертмейстера в класах хореографії у великій мірі залежить від викладача, з яким він працює. У кожного педагога своя школа, методика, система роботи, свій характер і темперамент. Для справжньої творчості потрібна атмосфера взаєморозуміння, доброзичливості, поваги. Визначившись у всіх важливих моментах, балетмейстер приступає до створення танцювальної композиції.

У спілкуванні балетмейстера з учнями повинно бути взаємопорозуміння. В.О. Сухомлинський наголошував, що робота вчителя – це творчість, а не буденне заштовхування в дітей знань. Покликання вчителя він бачив у тому, щоб дитина вчилася не за ради оцінки, а пізнавала потяг до знань, до чогось нового, до творчості. Тільки творчий вчитель може розвинути творчі можливості, творчі здібності у дітей [6].

Саме такі професійні якості необхідні для балетмейстера:

1. Викладач
2. Режисер
3. Художній керівник
4. Автор драматург
5. Постановник хореографічних творів

У Педагогічній Конституції Європи виділені 7 ключових компетентностей, якими має володіти вчитель XXI століття: комунікативна компетентність; компетентність самоідентичності; компетентність справедливості; лідерська компетентність; дослідницько-аналітична компетентність; здатність навчатися протягом життя. Найважливішою компетентністю педагога XXI століття визначено вміння забезпечити навчальне середовище, яке сприяє благополуччю кожного учня і формує його багатий духовний світ [7].

Стилі спілкування педагога-хореографа можуть бути авторитарний, демократичний та ліберальний. Авторитарний стиль – ґрунтується на безпосередньому підкоренні окремої людини або колективу владній особистості. Демократичний – ґрунтується на врахуванні думки колективу в організації життєдіяльності вихованців. Ліберальний стиль – ґрунтується на безпринциповому, байдужому ставленні педагога, як до позитивних, так і до негативних дій вихованців, характеризується потуранням будь-яким їхнім діям.

Враховуючи, що жоден із зазначених стилів не є абсолютно вірним у роботі колективу, вважаємо, що найбільше вимогам до професійної комунікативної компетенції відповідає поєднання всіх трьох стилів з переміщенням домінуючої ролі, залежно від етапу роботи над твором та рівнем підготовки виконавців, термінів роботи над твором, вибраного жанру, складністю та характером драматургії і музичного супроводу [3].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Радченко А.Є. Професійна компетентність учителя / А.Є. Радченко. – Х. : Основа, 2006. С. 98.

2. Бабенко Н. К. Вивчення рівня професійної компетентності педагогів : (психолого-педагогічний моніторинг) / Н. Бабенко С. 4.
3. <http://osnova.com.ua/news/685->
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/professiya-baletmeister>
5. Жуков Г. К. Воспоминания и размышления / Г.К. Жуков С. 122.
6. https://who-is-teacher.blogspot.com/p/blog-page_6308.html
7. <https://svitovid6.webnode.com.ua/news/pedagogichna-konstitutsiya-jevropi/>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Г. М. Полякова

УДК 793.322

Баїн-Літвінова Н.В.

ФЕНОМЕН МОДЕРН-ТАНЦЮ В СУЧАСНІЙ ХОРЕОГРАФІЇ

У статті розглядаються шляхи розвитку традицій, пошук хореографічної мови, нових виразних засобів сучасного модерн-танцю, становлення та розвиток сучасного танцю у контексті світового мистецтва.

Ключові слова: сучасна хореографія, хореографічна мова, модерн-танець, сучасне мистецтво.

The article deals with the ways of developing traditions, the search for choreographic language, new expressive means of modern modern dance, the formation and development of contemporary dance in the context of world art.

Key words: modern choreography, choreographic language, modern dance, contemporary art.

Мистецтво танцю нового тисячоліття переживає момент найбільшої напруги і виявляє високий рівень розвитку. Абсолютно очевидно, що саме в двадцятому столітті. Танець, як і раніше, є видовищем, приємним проведенням часу, соціальним ритуалом, але головна його функція полягає в тому, що він є мистецтвом, актуальним художнім висловлюванням. Безперечно, існує безліч ліній розвитку хореографічного мистецтва: воно модифікується у спортивні види (спортивні і бальні танці), стає частиною терапії (танцотерапія), основою соціальної (молодіжної) самоідентифікації (hip-hop, брейк, фанк та ін.), проте не усі перераховані напрями можна віднести до сучасного мистецтва. Багата спадщина, яку ми отримали з минулого, у поєднанні з творчістю і різноманіттям нинішніх форм, дозволяє танцю проявляти себе не лише в полоні балетних труп і інших професійних колективів, але і бути невід'ємною частиною величезної кількості творінь: у драматичному театрі, в кінематографі, в музичних спектаклях і багатьох інших формах мистецтва [5].

У багатьох відношеннях танцю не приділяється тієї уваги, якої він заслуговує серед найзначніших культурних явищ різних епох. Очевидно, що сьогодні танцівники, хореографи, викладачі, критики і фахівці в цій області повинні боротися за загальне визнання, якого заслуговує танець. Для досягнення цієї мети необхідно зміцнювати взаємоповагу і взаєморозуміння між різними виконавськими стилями. Повага до традиції, збереження і розвиток історичного танцю, як дев'ятнадцятого, так і двадцятого століття не повинна протистояти процесу оновлення, експериментуванню і новим пошукам в області мистецтва танцю. Академічний і сучасний танець повинні доповнювати один одного і тим самим збагачувати загальний розвиток хореографічного мистецтва [2].

Розвиток традицій, пошук хореографічної мови, нових виразних засобів, що склалися упродовж усього ХХ століття створювались плеядою всесвітньо відомих хореографів. Кінець ХХ століття являє собою підсумок усіх тих балетних відкриттів, які світ спостерігав упродовж століття. Кожен балетмейстер намагався знайти свій власний хореографічний стиль, який виникав, природно, виходячи з досвіду попередників і колег,

тим самим, утворюючи традицію і спадкоємність. Проблема пошуку нової хореографічної мови, нових засобів виразності стала однією з центральних проблем танцювального світу ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дункан А. Танець будущего. Моя жизнь. – К.: Наука, 1986.
2. Полятков С.С. Основы современного танца. С.С. Полятков. – Изд. 2-е – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 80 с.: ил.
3. Касьянова О.В. Прояви естетики постмодернізму в українському хореографічному театрі / О.В.Касьянова // Часопис НМАМ ім. П. Чайковського. – 2011. – №4 (13). – 146 с.
4. Козловський П. Культура постмодернізму / П. Козловський. Динаміка культури: Теоретико – методологічні аспекти. – М., 2002.
5. Станішевський Ю. Експерименти модерн-балету / Ю. Станішевський // Музика. – 2008. – № 1. – С. 19.

Рекомендує до друку науковий керівник професор М.Г. Левченко

УДК 378.147:792.8

Балан В.О.

КОМПЛЕКСНИЙ ХАРАКТЕР ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ХОРЕОГРАФА

У статті розглянуто актуальність комплексного характеру професійних компетентностей хореографа. Визначено основні складові професійних вимог до педагога – хореографа.

Ключові слова: професійна компетентність, хореографічний твір, педагог – хореограф, балетмейстер, хореографічний колектив.

The article considers the relevance of the complex nature of professional competence of the choreographer. The main components of professional requirements for the teacher – choreographer are defined.

Key words: Professional competence, choreographic work, teacher – choreographer, choreographer, choreographic groups.

Освіта як інститут культури, є невід'ємною частиною сучасного суспільства, однією з базових цінностей розвитку держави в цілому, гарантом стабільного та успішного майбутнього країни в різних сферах життя. Освіта – це не тільки компонент знань, умінь і навичок в тій чи іншій сфері діяльності, це ще й форма гармонійного розвитку особистості, спрямована єдністю на формування професійних компетентностей навчання і виховання [1].

Професійна компетентність викладача – це єдність його теоретичної і практичної готовності здійснювати педагогічну діяльність. Узагальненим результатом процесу формування професійної компетентності майбутнього вчителя хореографії є загальна готовність до педагогічної діяльності, зокрема до дій у конкретних ситуаціях. Зміст компетентності змінюється відповідно до умов життя і вимог до професійної діяльності. Розвиток фахових компетенцій фактично визначає зміст не тільки підготовки фахівців, результатом якого має стати якісне виконання професійних функцій, а й створення середовища в якому сформовані компетентності реалізуються, закріплюються та набувають іншого якісного рівня [8].

Хореографічне мистецтво – одна з поширених форм навчання і виховання, специфіка роботи якого досить складна. Для ефективної роботи з дитячим хореографічним колективом

потрібні певні професійні якості педагога-хореографа. Наявність професійно-значущих якостей дозволяє педагогу ефективно управляти педагогічним процесом, в потрібний час вносити необхідні корективи, спрямовані на його вдосконалення[8].

Педагог-хореограф повинен вміти поєднувати освітню діяльність, а також завдань естетичного виховання і морального виховання дітей з балетмейстерської, репетиційної, постановочної роботою, концертною діяльністю творчого колективу[7, с 181-182].

Реалізуючи освітні програми педагог-хореограф виступає не просто в ролі педагога-репетитора, а виконує функції балетмейстера-постановника, педагога-вихователя, педагога-наставника, і в цілому є ідейно-творчим керівником хореографічного колективу. Педагог-хореограф – це творча професія, яка вимагає від людини, яка обрала її, професійних знань, умінь в області хореографії. Крім відмінної фізичної підготовки і безпосередньо умінь вивчити з вихованцями хореографічний матеріал, педагогу необхідно знати теорію і практику театральної та хореографічної режисури, хореографічного письменництва і майстерності актора; історію вітчизняного та світового хореографічного мистецтва, музики, сценографії, костюма. Також педагог повинен володіти методикою викладання різних жанрів хореографії – класичного, народно-сценічного, історико-побутового, сучасного; володіти сучасними знаннями педагогіки, психології, фізіології, анатомії і т.д. [1].

Як балетмейстер, педагог повинен бути високоосвіченою людиною, яка не тільки володіє професійними секретами хореографічного мистецтва, а й знається на суміжних видах мистецтва – драматургії, музиці, образотворчому мистецтві, літературі.

Важливі для хореографа і такі педагогічні характеристики, як творчі, комунікативні та організаторські здібності, що важливі в освітній і в концертній діяльності творчого колективу. Зазначені здібності утворюють компетентнісну сферу педагога – хореографа[8].

Говорячи про багатогранність балетмейстерської творчості, корисно згадати теоретичні положення, сформульовані видатними діячами хореографії. У давнину грецький письменник Лукіан говорив про те, що балетмейстеру необхідно вивчати історію, міфологію, поетичні твори і різні науки; він повинен поєднувати талант поета з талантом живописця, а знайомство з геометрією дасть йому можливість створювати чіткі форми і фігури [9].

Творчість балетмейстера неможлива без постійного руху вперед. Пошук сюжету для танцювальної композиції передбачає вивчення життя, знання літературних першоджерел, творів мистецтва[2].

Творче ставлення до своєї професії і захопленість своєю працею – обов'язкові умови для створення високохудожнього твору.

Приставаючи до роботи, педагог-хореограф має точно знати, яку мету перед собою ставить, до чого прагне, зобов'язаний чітко продумати драматургію майбутнього твору. Рухи повинні висловлювати думки і почуття. Досконала техніка – лише засіб, проте дуже важливий засіб, для вираження думки, говоримо ми сьогодні [4].

Хореографічний твір – це сплав танцю і пантоміми. Співвідношення танцю і пантоміми залежить від завдань, що їх ставить перед собою хореограф, від їх художнього рішення. Таким чином, балетмейстер-автор повинен володіти мистецтвом творення танцю, пантомімних епізодів, майстерністю режисерської побудови мізансцени, умінням створювати драматургію хореографічного твору, так як інакше він не зможе в художньо-хореографічних образах розкрити ідею твору. Але балетмейстер повинен не тільки правильно розкрити образ в сюжетній канві, він має правильно обрати виконавця партії, вплинути на усвідомлення характеру героя, створити психологічну єдність героя та виконавця ролі[3, с 34].

Робота педагога-хореографа в ролі балетмейстера-репетитора також творча. Від того, як буде номер відпрацьований, наскільки точно та технічно якісно відтворено авторський задум, залежить, чи зможуть виконавці донести до глядача ідею танцю, що, в свою чергу, вплине на те, як танцювальний номер зрозуміє та відчує глядач[5].

Репетиторська робота з виконавцями, це не просто відпрацювання рухів, в процесі такої роботи – виявляється образ і характер танцю, передається стиль. Саме тут

розкривається почерк творця хореографічного твору, його індивідуальна манера. Працюючи над образами, над відточуванням виконавської майстерності, педагогу-хореографу слід брати до уваги індивідуальні якості виконавців – вихованців творчого колективу. Педагог-хореограф повинен створювати в колективі творчу атмосферу, щоб, незважаючи на велику витрату фізичних сил, праця учасників приносила задоволення, щоб всі вихованці бачили мету, яку потрібно досягти в результаті репетицій і також розуміли кінцеву мету всієї роботи. У той же час слід враховувати індивідуальність кожного учасника, обрати для нього той рівень вимог, який найбільше розкриє потенціал виконавця [7, с 67].

Педагогу-хореографу необхідно добре знати танцювальний колектив, особливо відчувати передумови забезпечення єдності колективу, взаємозалежності та лідерства. Тільки при глибокому знанні характеру, схильностей та здібностей, можливостей кожного учасника можна домогтися найкращих результатів у роботі [2, с 43].

Педагог-хореограф повинен бути людиною емоційною, вміти запалити виконавців темою, ідеєю номера, іноді за допомогою темпераментного показу виконання тих чи інших рухів. Таким чином набувають особливого значення ті компетентності, що пов'язані з виконавською майстерністю педагога. Таким чином педагог – хореограф повинен бути не тільки професіоналом у своїй справі викладацькій, хореографічній, а й ініціатором нових творчих ідей [6].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Выготский Л.С. Психология искусства / Анализ эстетической реакции. 5-е изд. – М.: Лабиринт, 2004.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология. – М.: АСТ, Астрель, ЛЮКС, 2005.
3. Громов Ю.И. Работа педагога-балетмейстера в детском хореографическом коллективе // Основы подготовки специалистов-хореографов / Хореографическая педагогика: учебное пособие – С.-Пб.: С.-ПбГУП, 2006.
4. Есаулов И.Г. Педагогика и репетиторство в классической хореографии: Учебник/ Удмуртский государственный университет. Ижевск, 2005.
5. Жиров О. А. Историко-педагогичні основи становлення і розвитку народної хореографії в Україні другої половини ХХ ст. / О. А. Жиров // Проблеми сучасності : культура, мистецтво, педагогіка : зб. наук. пр. – Вип. 5 (2006). – Харків-Луганськ, 2006.
6. Ивлева Л.Д. Руководство воспитательным процессом в самодеятельном хореографическом коллективов. – Челябинск ЧГАКИ. 2002.
7. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи: підручник / О. М. Отич. – Кіровоград: Імекс–ЛТД, 2014.
8. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О.І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [Під заг. ред. О.В. Овчарук] – К.: “К.І.С.”, 2004.
9. Харченко І. Проблема формування професійної компетентності майбутнього керівника танцювального колективу [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/41/visnuk_8.pdf

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Г. М. Полякова

ХОРЕОГРАФІЯ ЯК АКТИВНИЙ ТВОРЧИЙ КОМПОНЕНТ ТЕАТРАЛЬНОЇ ВИСТАВИ

Стаття присвячена осмисленню взаємозв'язку двох видів сценічного мистецтва – театру й хореографії; висвітленню місця хореографічного мистецтва в художньо-образній структурі сценічної вистави.

Ключові слова: мистецтво, синтез, драматургія, художньо-образна структура, хореографічне мистецтво.

The article is devoted to understanding the interrelation of two types of performing arts – theater and choreography; coverage of the place of choreographic art in the artistic and figurative structure of the stage performance.

Key words: art; synthesis; dramaturgy; artistic-figurative structure; choreography art.

Комплексне явище – українське сценічне мистецтво – увібрало в себе театральне, хореографічне, музичне та інші його види, які повною мірою сприяють розкриттю художньої образності структури твору та його драматургії. Нині питання синтезу цих видів мистецтва залишається поза увагою вітчизняних науковців, культурологів, мистецтвознавців і потребують науково-мистецтвознавчого дослідження.

Поняття «синтез» означає поєднання різних елементів в єдине ціле, якісно відмінне від простої арифметичної суми. Синтез кількох видів мистецтв – це не будь яка довільна взаємодія, а тільки така, в результаті якої знімається суперечність між взаємодіючими мистецтвами і народжується якісно нове мистецтво, відмінне від тих, що вступили у взаємодію [2, с. 33].

В історії світового мистецтва склалося три основні форми синтезу – синтез пластичних мистецтв, синтез театрального мистецтва та синтез кінематографічного мистецтва. Вони прийшли на зміну синкретизмові народного мистецтва та розгалуженій системі традиційних видів мистецтва.

Театральний синтез мистецтв, до якого належить і мистецтво сценічної хореографії, здійснюється у процесі авторського виконання твору, написаного музикантом і поставленого режисером, із використанням хореографії, музики, декорацій, пантоміми тощо. Причому цей синтез здійснюється не шляхом механічного «злиття» різних мистецтв, а завдяки універсальному характеру театрального, в тому числі й сценічно-хореографічного мистецтва. **Метою нашої статті** є з'ясування взаємозв'язку хореографічного та театрального мистецтва у відтворенні художньо-сценічної образності вистави.

На думку англійського режисера Г. Крега, родоначальником драматургії слід вважати танцювальне мистецтво. Відомий театральний режисера А. Таїров вважав, що саме в балеті у найрафіновішому вигляді «збережена діюча сутність театру». На танці, як формі функціонування драматичної дії, акцентував свою увагу Р. Вагнер [1, с. 109].

Танець – жанр, в якому художні образи і сценічна дія здійснюються в результаті синтезу різних видів мистецтва. Всі засоби служать більш повному розкриттю образів і надзавдання спектаклю. У театрі хореографія підпорядкована загальному задуму і є частиною сценічної дії, тісно пов'язана з ритмом, характером і атмосферою вистави. Вона сприяє розкриттю задуму драматурга і режисера, допомагає актору повніше виразити свій образ, ідейний зміст вистави.

Танець як активний творчий компонент підсилює емоційний вплив вистави на глядача. Своїми спеціальними виразними засобами хореографія сприяє найбільш багатогранному втіленню ідеї твору і виразному донесенню її до глядача. Введення танцю має бути суворо виправдане режисерським прочитанням твору і його сценічним рішенням.

Постановка танцю на основі загальної ідейно-художньої концепції, перша і найважливіша умова його органічності у виставі, його злиття з музично-сценічною дією. При творчому використанні виразних засобів хореографії танець сприяє цілісності вистави, додає їй особливу художню переконливість і силу [3, с. 164].

Отже, хореографічне мистецтво протягом тривалого часу свого формування розвивалася в тісному зв'язку із театральним музичним мистецтвом. Результати цього синтезу знаходили свій прояв насамперед у художньо-образній структурі сценічних вистав, посилюючи конкретність та національну ідентифікацію й поступово виявляючи власні стилеві особливості. Це синкретично-художнє явище сприяло взаємозбагаченню названих видів мистецтва і відкривало нові перспективи в розвитку кожного з них як складників національної сценічної культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рой Є.Є. Становлення і розвиток народно-сценічного танцювального мистецтва як складника хореографічної культури / Є.Є. Рой // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. Серія: історія, теорія художньої культури. – 2015. – № 34. – С. 109-117.
2. Українське мистецтво у полі культурному просторі / За редакцією О.Рудницької. – К., 2000. – С. 32-35.
3. Фриз П. Проблеми становлення української хореографічної школи / П. Фриз // Етнос. Культура, Нація: 3 б. Наукова праця. – Дрогобич, 2009. – С. 161-166.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Н.В. Терешенко

УДК [7.071.1:76]: 7.012

Васюк А.М.

СПЕЦИФІКА РОБОТИ ХУДОЖНИКА-ГРАФІКА НАД ФІРМОВИМ СТИЛЕМ КОМПАНІЇ

У статті розповідається про необхідність створення фірмового стилю для створення позитивного іміджу компанії та ключові елементи його розробки.

Ключові слова: фірмовий стиль, графічний дизайн, бренд, ребрендинг, логотип.

The article discusses the need to create a corporate identity to create a positive image of the company and the key elements of its development.

Key words: corporate identity, graphic design, brand, rebranding, logo.

XXI століття – ера панування споживацької культури, коли буденність неможливо уявити без реклами. Рекламні продукти заповнюють весь оточуючий простір, а власне комунікації формують ставлення в суспільства до запропонованих товарів та послуг, мають суттєвий вплив на емоції та переживання. Грамотно розроблена рекламна кампанія є дуже складним процесом, в якому одну з найважливіших ролей відіграє творчий етап розробки графічних елементів фірмового стилю за допомогою графічного дизайну. Створений художником-графіком фірмовий стиль може заохочувати можливих покупців чи викликати негативну реакцію і перетворюватися на антирекламу бренду. Тому, дуже доречним є висвітлення основних етапів роботи над фірмовим стилем.

Графічний дизайн можна вважати одним з найбільш поширених видів дизайнерської творчості на сучасному етапі розвитку суспільства. На початку XX століття, з розвитком рекламної діяльності, він отримав друге дихання і сьогодні прикладна графіка охопила майже всі сфери життя. Окрім традиційних видів книжкової і плакатної графіки, створення упаковки, етикеток, розробки фірмових стилів, згодом додалися елементи, використовувані

в інтер'єрах, в оздобленні міст, пізніше – заставки на телебаченні, рекламні ролики, а у ХХІ столітті – комп'ютерний дизайн [7]. Наразі, комп'ютерний дизайн все більше переходить з прикладної сфери, яка обслуговує раніше сформовані види дизайнерського проектування, в самостійний вид творчості.

Для розуміння системи роботи над фірмовим стилем, спочатку необхідно розглянути ключові поняття. Під терміном «графічний фірмовий стиль» розуміють систему візуально-комунікативних засобів, спроектовану з метою створення певного постійного зорового образу. Ця система може включати в себе основні елементи: знак, логотип, колір, шрифт, а також все різноманіття візуальної інформації – від пакування, сувенірів та реклами до елементів візуальної комунікації, графіки на транспортних засобах, будівлях тощо. [5, с. 55-58].

Бренд – комерційно цінний знак або сума знаків, яка відома певній групі людей, викликає в їх пам'яті схожу інформацію і подібне ставлення до реальних або вигаданих об'єктам (інтерпретацію). [1].

Брендинг – це процес формування іміджу бренду протягом тривалого періоду через створення додаткової цінності, емоційної або раціональної «обіцянки» торгової марки, що робить його більш привабливим для споживача, а також просування торгової марки [3, с. 29.]

Ребрендинг (re-branding) – це робота з коригування бренду, уточненню його позиціонування, зміни візуальної або вербальної складової, поліпшенню іміджу. Це комплекс заходів щодо зміни бренду, або його складових (назви, логотипу, фірмового стилю). Істотна відмінність ребрендингу від брендинга в тому, що в першому випадку – це робота зі створення марки «з нуля», де ви маєте можливість вибрати ринкову нішу, цільову аудиторію, позиціонування, розробити атрибути бренду, а в другому ви маєте справу з уже існуючим брендом .

Одним із прикладів першого ребрендингу можна вважати перейменування давньогрецьких богів древніми римлянами. Взявши за основу «систему богів» Греції, римляни змінили її, зробивши більш зрозумілою власному народові. Перш за все, богів відокремили від людини, перейменовували: Зевс став Юпітером, Афродіта – Венерою, Арес – Марсом, Артеміда – Діаною, а Ерот – Амуром [6, с. 167].

Успішний бренд для фірми – це відмінний спосіб виділитися, донести філософію бізнесу до споживача, розповісти на підсвідомому рівні, що компанія – найкраща. Бренд можна порівняти з ДНК – це те, що робить компанію єдиною в своєму роді. Для будь-якої компанії фірмовий стиль є найважливішим аспектом у комунікації з клієнтами. Логотип, шрифт, кольори та слоган – ключові елементи фірмового стилю, які розробляються художниками та створюють імідж всієї компанії в цілому.

Процес створення фірмового стилю, на наш погляд, має включати наступні елементи:

- вивчення компанії, її історії, мети діяльності, корпоративної культури та суспільної спрямованості;
- розробка логотипу чи його ребрендинг;
- підбір чи розробка відповідних шрифтів;
- обрання кольорової гами та підготовка макетів атрибутики за необхідністю (візитівки, сувенірів);
- розробка дизайну реклами;
- розробка дизайну фірмової продукції чи пакування;
- створення дизайну корпоративного одягу (за необхідністю) чи його елементів.

Дизайн логотипу для будь-якої компанії є найбільш важливою складовою фірмового стилю. Логотип підкреслює стиль фірми і виділяє її на тлі конкурентів. Застосовується логотип при дизайнерському оформленні продукції компанії, на поліграфічній продукції фірми – друк логотипу на ручках, щоденниках, на фірмовому одязі і сувенірах. Саме під час створення логотипу чи його ребрендингу художник-графік може проявити свою творчу майстерність та неординарний підхід до справи, виступати посередником у комунікації компанії та споживачів.

Отже, можемо сказати, що вдало розроблений фірмовий стиль є ключовим фактором успіху компанії. Він має вирізнятися простотою, легкий сприйняттям за запам'ятовуванням. Фірмовий стиль зобов'язаний створювати сприятливе враження, стимулювати до обрання даної компанії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буланов А. «Бренд 2.0. От философии к практике» / А. Буланов. – М. : ОАО «Красная звезда», 2013. – 496 с.
2. Лаврентьев А. История дизайна : учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности 052400 Дизайн. / А. Лаврентьев М. 2006. – 303 с.
3. Панкрухин А. «Маркетинг: Большой Толковый Словарь». / А. Панкрухин – М.: Издательство «Омега-Л», 2010. – С. 29
4. Розенсон И. Основы теории дизайна : учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Приклад. информатика (по обл.)» и др. экон. специальностям. / И. Розенсон – М.: Питер, 2006. – 218 с.
5. Рунге В. Основы теории и методологии дизайна : учебное пособие / В. Рунге , В. Сеньковский – М.: МЗ Пресс, 2001. – 252 с.
6. Brand Royalty: How the world's top 100 brands thrive and survive // Journal of Brand Management. – 2005-11. – Т. 13, вып. 2. – С. 167 – 169
7. Графический дизайн [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Графический_дизайн

Рекомендує до друку науковий керівник професор В. Г. Чуприна

УДК 785.792.8-053.5

Верещагіна М. Є.

КОНЦЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДИТЯЧОГО ХОРЕОГРАФІЧНОГО КОЛЕКТИВУ, ЯК ФЕНОМЕН ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті проаналізовано особливості впливу концертної діяльності хореографічного колективу на дитину, її свідомість, світогляд, мораль. Про важливість створення естетичного середовища для формування особистості.

Ключові слова: особистість, мистецтво, дитячий колектив, концертна діяльність.

The article the peculiarities of the influence of the concert activity of the choreographic collective on the child, his consciousness, outlook, morality are analyzed. The importance of creating an aesthetic environment for personality formation.

Key words: personality, art, children's collective, concert activity.

Виховання всебічно і гармонійно розвиненої особистості – одна з основних задач педагога. Особлива роль у формуванні і розвитку особистості належить хореографічному мистецтву. Воно з кожним роком відіграє все більшу роль у духовному житті підростаючого покоління, розширює діапазон ідейно-емоційного впливу на морально-естетичний вигляд підлітків.

Дитячий хореографічний колектив – це особливе середовище, що надає найширші можливості для розвитку дитини: від початкового пробудження інтересу до мистецтва танцю до оволодіння основами професійної майстерності. Діти люблять мистецтво танцю і відвідують заняття протягом досить тривалого часу, виявляють наполегливість і старанність в придбанні танцювальних знань і вмінь. Проте діяльність творчого колективу не може бути обмежена одним репетиційним процесом, інакше такий колектив рано чи пізно розпадеться.

Тим більше хореографічні номери – одні з найбільш видовищних концертних номерів, які користуються у публіки незмінною популярністю. Тому одним з найважливіших ланок у творчому житті дитячого хореографічного колективу є концертна діяльність [4, с 89].

Проблемами розвитку мистецької особистості займалися педагоги Лапкіна Г. А, Куц А. В, Жарков А. Д. Методику викладання хореографічного мистецтва досліджували Мелехов А. В, Калугіна О.Г, Нікіфоров А.Д. Розвитком творчих здібностей засобами хореографічного мистецтва в своїх працях розглядали Мельник А. А, Левіна Д. Н. та Щербіна Н. В.

Мета статті – дослідити вплив концертної діяльності на формування мистецької особистості.

Особистість – відображення соціальної природи людини, розгляду її як індивідуальності та суб'єкта соціокультурного життя, що розкривається в контекстах соціальних відносин, спілкування і предметної діяльності, соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин [1, с. 87].

Говорячи про розвиток особистості молодого танцівника, необхідно враховувати, що хореографія як вид професійної діяльності позначається вельми суперечливо у процесі його соціалізації. На думку І. М. Андрєєвої, людина в творчості як би роздвоюється, одночасно залишаючись самим собою і стаючи іншим. Він одночасно виходить на перший план, а другий – тимчасово ховається, але ніколи не зникає до кінця, тому що це власна душа танцюриста.

Мистецтво створює міцну завісу від бездуховності, байдужості, аморальності в суспільства. Дитина, що виховувалась засобами мистецтва, для якої створене відповідне середовище в школі має інше бачення світу, інші погляди, вищі орієнтири. Перед школою та педагогічним колективом постає дуже важливе завдання: сприяти, щоб кожна дитина в майбутньому стала не просто пасивним членом суспільства, а інтелектуальною, ініціативною, творчою, суспільно корисною особистістю.

Важливим моментом у педагогічному трактуванні мистецтва є те, що краса і добро завжди йдуть поручі. Мистецтво здатне нести добро. Аналізуючи внутрішній стан людини, відомий філософ С. Франк стверджує, що «десь недалеко від краси знаходиться добро». Звідси й відомий афоризм: «Краса врятує світ» [3, с. 76].

Виступ є якісним показником всієї організаційної, навчально-творчої, виховної роботи художнього керівника і самих учасників колективу. За виступом судять про сильні і слабкі сторони їх діяльності, про вміння зібратися, про творчий почерк, самобутності і оригінальності, технічних і художніх можливостях колективу, про те, наскільки правильно і з цікавістю підібраний репертуар. Творчий контакт із глядацькою аудиторією має дуже велике значення для учасників хореографічного колективу. Публічні виступи викликають у виконавців особливий психологічний стан, що визначається емоційною піднесеністю, схвильованістю, радістю, переживанням, гордістю, пробуджуючи інтерес, викликаючи позитивне ставлення до занять в хореографічному колективі, дозволяють побачити значущість своїх занять танцювальним мистецтвом, зміцнюють і розширюють кругозір. Участь в концертах виявляє всі можливості колективу, його художні досягнення, досягнутий виконавський рівень, демонструє його згуртованість, дисципліну, здатність підкорятися волі керівника, сценічність, емоційність, зібраність.

Види концертних виступів хореографічного колективу можуть бути різними як за обсягом виступу, так і за змістом концерту. Один з найпоширеніших видів концертних виступів – звітний концерт. В цьому випадку творчий колектив показує розгорнуту програму в одному або двох відділеннях, підготовлену власними силами [1, с. 98].

Концертні плани, як правило, складаються на рік або півріччя, з урахуванням основних свят, знаменних дат, конкурсних програм, обов'язкових звітних концертів і ступеня підготовленості учнів школи. Кількість концертних виступів колективу визначається його художньо-творчими можливостями, рівнем виконавської майстерності, якістю і кількістю

підготовленого репертуару. Мала кількість концертних вступів так само погано, як і занадто велике. Практика показує, що підготовлений колектив повинен виступати не більше 10-12 разів на рік. До організації та проведення будь-якого виступу – незалежно від того, виступає колектив з великою програмою в концертному залі або ж виконує кілька номерів, – необхідно ставитися однаково відповідально і зацікавлено. Не можна виступати на концертній естраді з недовченими або погано відрепетируемими танцями. Кожен концертний виступ колективу повинен аналізуватися й обговорюватися. Слід відзначати позитивні сторони, звертати увагу на недоліки з метою їх усунення в подальшій концертно-виконавській діяльності. І навпаки, якщо виступ був успішним – формується позитивна думка про колектив, його виконавських можливостях. Зміцнюється в учасників бажання працювати ще плідніше, наполегливо опановувати технічною майстерністю, рости творчо. Ні в якому разі не можна ляяти виконавців під час концерту, а тим більше кричати щось з-за лаштунками під час виконання номера. Це збиває учасників з ритму виступу, пропадає емоційний настрій, втілення образу відходить на другий план і все думки зосереджені лише на тому, що буде йому після закінчення концерту від художнього керівника. Так само не слід вказувати, на помилки відразу після виступу, так як виконавці перебувають у піднесеному настрої і в цей момент можуть просто не сприйняти зауваження керівника. Найкраще робити зауваження по концерту на наступній репетиції, коли художній керівник сам проаналізував виступ колективу, врахував всі нюанси, недоробки і намітив план роботи над недоліками. Дуже корисно записувати виступи на відеоплівку, а потім спільно переглянути з учасниками колективу. При наочному матеріалі легше показати і пояснити помилки, та й самі виконавці можуть побачити свої недоробки, помилки і те, над чим слід їм попрацювати [3, с. 106].

Концерт вимагає від керівника величезної витрати нервової енергії. На плечі художнього керівника лягає велика турбота про організаційну сторону виступу, контроль за підготовкою до нього. Таким чином, виділимо загальні моменти, що характеризують концертну діяльність дитячих хореографічних колективів шкіл мистецтв. Основні форми концертної діяльності:

- здійснюються перш за все, як спосіб активізації навчального процесу і демонстрації його результатів;
- забезпечують швидке формування сценічної, а через це і особистісної впевненості учнів;
- створює умови для дорослішання – особливо це відноситься до професійних колективів. Якщо концертна діяльність хореографічного колективу має постійний характер, то на самому концерті виступ артистів даного колективу набувають ту легкість і невимушеність, які відразу передаються публіці. І, таким чином, допомагає святковій атмосфері в концертному залі.

Отже, повноцінне формування особистості неможливе без мистецтва. Перспективою вбачається впровадження в практику естетичного середовища.

Широке впровадження у навально-виховний процес засобів мистецтва сприяє формуванню соціально-комунікативної культури особистості, а також відкриває значний потенціал для самовдосконалення та самореалізації.

Укладаючи вище сказане, слід підкреслити, що художній керівник хореографічного колективу повинен розглядати концертний виступ, як найважливішу подію у своєму творчому житті та житті колективу. Перетворення концерту в засіб виховання, надання йому педагогічного сенсу – найважливіше завдання керівника. Адже світло рампи, оплески і визнання глядачів – ось заради чого колектив виходить на сцену, заради чого всі виснажливі репетиції. Успіх колективу – це заслуга його художнього керівника, зміцнюється його репутація, а значить і репутація колективу в цілому [2, с. 87].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жарков А. Д. Технологія культурної діяльності/ А. Д. Жарков – Львів: Вид-во МГУК, ІПО «Профвид», 2002. – 288 с.

2. Куц А. В. Концертна діяльність у дитячих колективах/ А. Е. Куц – Харків, 2007. – 397 с.
3. Лапкіна Г. А. Сучасні концепції сценічного простору/ Г. А. Лапкіна. -Театрон. – 2010. – № 1. – 66 с.
4. Лесовіченко А.М. Концертна діяльності хореографічного навчального закладу / А.М. Лесовіченко – Київ: Вид-во “Учитель”, 1999. – 132 с.

Рекомендує до друку науковий керівник Н. В. Терешенко

УДК 37.064.1:792.8-058.86

Городова О.Є.

ЗАЛУЧЕННЯ БАТЬКІВСЬКОГО АКТИВУ ДО КОНЦЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХОРЕОГРАФІЧНОГО КОЛЕКТИВУ

Забезпечення психологічного комфорту як передумови успішності концертної діяльності самодіяльного колективу є важливим завданням не тільки керівника, а й батьків учасників колективу. Співпраця батьків та керівника колективу забезпечує успішність виступу та стійкий емоційний стан дітей.

Ключові слова: керівник хореографічного колективу, концертна діяльність, батьківський актив, емоційний стан.

Ensuring psychological comfort as a prerequisite for the success of the concert activity of the amateur dance troupe is an important task not only for the leader, but also for the parents of the participants of the dance troupe. The cooperation of the parents and the dance troupe leader ensures successful performance and a stable emotional state of the children.

Key words: head of the choreographic team, concert activity, parents asset, emotional state.

Одним з видів підготовки хореографів у самодіяльних колективах є концертна діяльність. Концерт, як відомо, одна із сценічних форм існування мистецтва, захід, організований з метою публічного виконання концертної програми. Концертна діяльність забезпечує стабільні умови для творчості і для досягнення комплексу соціально-культурних цілей виконавського мистецтва. Слід зазначити, що видів концертної діяльності є декілька: естрадна, філармонійна, сольна, ансамблева.

Концертна діяльність має свою історію. Як відзначає Є. Дуков, існуючий історіографічний матеріал дозволяє стверджувати, що у витоків сучасних концертних форм стояли чотири типи організацій – аристократичні капели і Театр, кіно та хореографічне мистецтво [3, с. 151-168].

Сучасна мистецтвознавча та педагогічна теорія характеризує такі основні форми діяльності колективів як звітні концерти, гала-концерти.

Звітний концерт є важливою віхою у творчому житті колективу, підсумком роботи за певний період часу, що узагальнює його творчий доробок. У програму звітного концерту входять найбільш вдалі за художнім змістом та виконанням танці, які неодноразово виконувалися в інших концертах.

Участь у гала-концертах хореографічного колективу є бажаним елементом загальної концепції естетичного виховання. Учасники колективу в процесі підготовки та проведення концерту відчують себе учасниками чогось більшого, ніж простий виступ, адже, зазвичай, гала-концерти організовуються на честь визначних народних свят та державних ювілеїв [4].

Участь у концертах – це сильний емоційний стан, який переживають діти. Він пояснюється особовим творчим станом психіки виконавця – натхненням, яке є недосяжним за межами концертного майданчика. Іноді хвилювання сприяє більшій яскравості виступу (це стосується в основному здібних учнів), але дуже часто цей стан позначається негативно

на виконанні творчого завдання. У різних учнів він проявляється по-різному: дехто танцює більш скуто й формально, ніж на репетиціях, інші навпаки ніби впадають в істеричний стан: не в змозі контролювати силу, темп і характер рухів.

У найбільш загальному вигляді емоція страху виникає у відповідь на дії загрозливого стимулу. Цей процес починається з розуміння небезпеки в процесі набуття дитиною життєвого досвіду. Так само часто, як термін „страх”, у літературі з психології трапляється термін „тривога”. І в страху, і в тривозі є спільний емоційний компонент у вигляді почуття хвилювання й занепокоєння. Почуття неспокою може набувати значення тривоги або страху.

Викладачам, батькам слід розрізнити ці емоції, відповідно реагувати на поведінку (стан) учня. Найбільш часто тривога проявляється в очікуванні події, яку важко прогнозувати, яка може загрожувати своїми неприємними наслідками. Тому виникає висновок, що учні, які відчують перед виступом природне в цій ситуації почуття тривоги, хвилювання, повинні відчувати на собі не надмірну увагу й опіку викладачів та батьків, а дружню співчутливість, підтримку [2, 128 с.].

Для кращого розуміння батьками емоційного стану дитини та реального їх впливу на допомогу щодо переживання цього стану є необхідним залучати батьків до співпраці, співтворчості під час концертної діяльності колективу. Співучасть у концертній діяльності сприяє не лише кращому розумінню стану дитини, а й створює умови для розвитку дружніх стосунків «дитина-батьки», «діти-дорослі», «дорослі-дорослі» в умовах роботи самодіяльного колективу. Спільний внесок у результат творчого процесу дозволяє краще зрозуміти стани та тривоги дітей, знайти вірні шляхи та способи надання їм допомоги. Створення психологічного комфорту одне із завдань керівника колективу. Його реалізація відбувається як через психолого-педагогічну освіту батьків з боку керівника, так і через залучення батьків до організаційної діяльності під час концертних виступів.

Під час організації концертної діяльності кожен з учасників колективу, а саме керівник, батьківський актив та діти мають свої обов'язки.

Основні обов'язки керівника колективу традиційно представлені таким чином; підбір музичного матеріалу до номерів (робота з концертмейстером); підготовка концертних номерів (постановка номера, запам'ятовування номера учнями, відпрацювання танцю); спілкування з організаторами концерту (конкурсу), уточнення дати, часу та місця проведення заходу; підбір костюмів до номеру, контролювання їх відповідності до тематики танцювального номеру тощо. Вимоги до цих видів роботи відображають основні професійні компетентності керівника і вимагають від нього великої уваги і часу.

З метою оптимізації свого часу та раціонального використання часу, відведеного на творчий процес, керівник має доручати частину організаційних повноважень членам батьківського активу. Зокрема до цих видів діяльності можна віднести: пошив костюмів (закупівля тканини, підтримання контакту з кравчиною, організація примірок костюмів); організація проїзду хореографічного колективу на концерт (купівля квитків на потяг або замовлення автобусів, уточнення адреси проведення заходу); пошук готелю або іншого закладу для надання тимчасового перебування учасників колективу та керівника; організація харчування для учасників колективу (замовлення обідів або моніторинг найближчих закладів харчування); організований супровід дітей під час від'їзду, відповідно до їх кількості.

Нажаль така робота ще не набула масового характеру і реалізується тільки окремими колективами. Проте саме безпосередня участь і чіткі правила та обов'язки кожного учасника колективу – керівник, учні, батьки – забезпечує позитивний результат.

Співпраця батьківського активу і керівника хореографічного колективу має ґрунтуватися на взаємоповазі, рівноправному партнерстві. Педагог та колектив батьків – це має бути єдиний живий організм, об'єднаний спільною метою, гуманними стосунками та високою відповідальністю [5, с. 263]. Саме така організація дозволить досягти не лише творчої перемоги, а й створить позитивний психологічний клімат у колективі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Григорьев В. Ю. Исполнитель и эстрада / В. Ю. Григорьев. – М. : Классика-XXI, 2006. – 156 с.
2. Захаров А. И. Как помочь нашим детям избавиться от страха / А. И. Захаров. – С.-Пб.: Гиппократ, 1995. – 128 с.
3. Дуков Е. В. Концерт в истории западноевропейской культуры. – Москва: Классика-XXI, 2003. – С. 151-168.
4. Носов Л. И. Музична самодіяльність Радянської України (1917-1977 рр.). – К.: «Музична Україна», 1984. – 217 с.
5. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський – К. : Радянська школа, 1978. – 263 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Г. М. Полякова

УДК 37.035:792

Дембіцька Д.О.

РОЛЬ ЖІНКИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті визначаються особливості сприйняття соціумом сучасної жінки, як матері, культурного діяча, політика, миротворця тощо. Деталізуються загальні підходи до поняття «гендерність» та «гендерна нерівність», де поняття «гендер» набуває соціокультурного значення.

Ключові слова: жінка, гендерні відносини, соціокультурний підхід.

The article defines the peculiarities of the perception of the society of the modern woman as a mother, cultural figure, politician, peacemaker and so on. The general approaches to the concept of gender and gender inequality are detailed, where the concept of "gender" acquires socio-cultural significance.

Keyword: woman, gender relations, socio-cultural approach.

На сучасному етапі розвитку суспільства гендерний напрям досліджень є досить актуальним. Зміни, що охопили всі сфери соціуму, вплинули також на існуючі стереотипи гендерної поведінки. Феномен жіночності є предметом вивчення різних наук, зокрема: психології, педагогіки, культурології, соціології, етнографії, історії, філософії тощо. У різні періоди існування людства роль жінки в суспільстві і сім'ї не була однаковою, вона постійно трансформується.

Сьогодні значто зростає значення історії жінок, яка тепер доповнює і збагачує звичні наративи. Вчені впродовж тривалого часу неохоче виводили жінок з їх ізольованої позиції у творенні загальної історії. Щоб виправити цей дисбаланс, на Заході почалась переоцінка засновків існуючих у науці поглядів, і нині вона дає плоди, особливо це стосується багатоманітності підходів.

Традиційний аналіз жіноцтва в європейському соціокультурному розвитку спирається на значну дослідницьку базу та докладно висвітлений в дослідженнях А. Сен-Симона, Є. Балаєвої, Т. Рубанцова, Р. Оуена, Ш. Фур'є.

Про роль жінки у сфері в історико-політичної та культурно-мистецької дипломатії активно дискутують сучасні дослідники. Серед численних проблем, що привертають сьогодні увагу науковців, усе помітніше місце починає посідати проблема, пов'язана з різними аспектами гендерної тематики, зокрема тих, що стосуються дослідження «історії жінок». Підтвердженням цього можуть бути публікації Г. – Ф. Будде, Дж. Скотт, Дж. Лорбер, Л. Репіної, Р. Хоф, О. Ярської – Смирнової та ін.

Вище зазначене зумовило вибір теми статті **«Роль жінки в європейському соціокультурному середовищі»**.

Гендерні відносини в сучасних умовах розглядаються переважно у контексті проблеми кризи ідентичності, постмодерністського переосмислення мови, влади, сексу та є предметом дослідження широкого кола гуманітарних дисциплін, зокрема соціології, психології, культурології, філософії. Гендерна «нормативна» система функціонує через низку стереотипів – стандартних моделей поведінки, які напрацьовані у суспільстві і базуються на відповідному тлумаченні понять «чоловіче» і «жіноче». Гендерні стереотипи справляють великий вплив на процес соціалізації людини та визначають її напрям. Символічне конструювання реальності у процесі соціалізації багато у чому залежить від особливостей статевої ідентичності [4, с. 14].

У найширшому розумінні гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про чоловіка і жінку залежно від їх статі.

Гендер стосується не тільки чоловіків і жінок як окремих індивідів, а й характеризує відносини поміж ними як соціально-демографічними групами та гендерні відносини в цілому – те, як реалізуються соціальні ролі жінок і чоловіків, дівчаток та хлопчиків, як вони соціально вибудовуються.

Поняття гендер, запозичене з лінгвістики (англ. gender – «рід»), вперше з'явилося у праці американського психолога Р. Столера «Стать і гендер: про розвиток чоловічості та жіночості» (1968). Дослідник використав це поняття для позначення культурних характеристик чоловіка та жінки на відміну від поняття стать – сукупності біологічних (генетичних, фізіологічних, репродуктивних) їх характеристик. За допомогою поняття гендер було здійснено структурне відділення природного від набутого (соціокультурного) в людині [3, с. 17].

Переважаючим образом гендерних відносин в історії філософії та культури була модель, домінантою у якій виступало чоловіче начало. Уявлення про андрогінність виступали теоретичною основою для розвитку новітніх гендерних досліджень, у яких трансформація маскулінності розглядається не як соціокультурна девіація, а як один з варіантів розвитку [5, с. 93].

Сьогодні, тлумачення гендеру як соціального феномена також включає такі його ознаки:

- об'єктивність – гендер виражає певний реальний суспільний порядок функціонування статі;
- відносність – гендер є актуальним для конкретного суспільства в конкретну історичну добу;
- інституціональність – гендер створюється і підтримується основними інститутами суспільства;
- нормативність – гендер підтримує прийняту даним суспільством модель рольової взаємодії чоловіків та жінок [3, с. 18].

В останні роки жіночі дослідження стали джерелом і створили теоретичну базу для виникнення власне гендерних досліджень, які ведуть початок від 70-х років ХХ століття. З'явившись як новий етап у розвитку жіночих досліджень, гендерні дослідження заманіфестували перехід від вивчення специфічно жіночого досвіду до аналізу гендерної ситуації в певній країні, гендерних відносин, що охоплюють обидві статі.

На сьогодні інформаційно – комунікаційні технології створюють унікальні можливості для виявлення та розвитку людського потенціалу. Так, сучасних видатних жінок науковці ідентифікували відповідно до їх потенціалу та місця яке Вони займали у

суспільстві. Так, Ангела Меркель – владна жінка (розглядався політичний аспект); Принцеса Діана – уособлення жінки-героїні; Катрін Денюв – класичний прояв жіночності.

Отже, «жіноче питання» настільки домінує в свідомості гендерних дослідників, що почасти «історія гендерних відносин» знов – таки виявляється розколотою на ту ж саму «жіночу історію», яку тепер називають «гендерною історією жінок», і «гендерну історію чоловіків», яка лише започатковується і має на меті доповнити свою «жіночу половину».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бендас Т. Гендерная психология: Учебн. пособ. / Т.Бендас. –С.-Пб.: Питер, 2006. – 431 с.
2. Самчук Р. Постмодерні виміри гендерної ідентичності / Р. Самчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Культурологія.– 2014.– Вип. 15 (2).– С. 311 – 315
3. Сінькевич О. Б. Гендер в ідентифікаційних практиках масової культури / О. Б. Сінькевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua
4. Пушонкова О. А, Бабина Т. В. Гендерні відносини як досвід цілісності / О. А Пушонкова, Т. В Бабина // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Щоквартальний науковий журнал / М – во культури України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – Київ: Міленіум, 2010. – № 2. – С. 14 – 19
5. Пушонкова О. А. Моделі гендерних відносин у культурі / О. А Пушонкова, // Актуальні дослідження суспільних наук. – Київ: Міленіум, 2017. – С. 92 – 100.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.В. Кузнецов

УДК 76+004

Доброва Г.О.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЄДНАННЯ ГРАФІЧНИХ ТЕХНІК І КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглядається поєднання традиційних графічних технік (рукотворних) з цифровими графічними технологіями.

Ключові слова: графічні техніки, цифрові технології, зображення, формотворчі процеси, проектна графіка.

The article looks at traditional traditions of graphic technologies (manmade) with digital graphic technologies.

Key words: graphic technology, digital technology, image, process design, design graphic.

Не зважаючи на активний розвиток графічних цифрових програмних продуктів та пристроїв, класичні засоби побудови зображень не лише не втрачають своєї актуальності, а мають тенденцію набувати нових властивостей, завдяки синтезу з цифровими технологіями. Традиційні способи виконання зображень мають велику кількість напрацьованих впродовж свого розвитку прийомів і технік графічної передачі інформації щодо просторових і змістовних властивостей об'єктів. Окрім того в різних сферах діяльності людини були створені різноманітні засоби візуалізації проектних образів.

Поєднання традиційних технік та комп'ютерних технологій, яким притаманний великий спектр інструментів трансформації, відкриває нові можливості у використанні перевірених часом графічних технік. Залучення до дизайн-процесів традиційних та сучасних графічних засобів здатне підвищити якість характеристики проектних об'єктів. Тому існує

потреба в класифікації можливих способів використання “класичних технік” у контексті залучення формування процесу цифрових технологій.

В науковій літературі майже не розглядається питання системного поєднання традиційних технік виконання зображення з комп’ютерними технологіями в дизайні. Тому розглянемо окремі джерела, які присвячені питанням даної проблематики.

В групі джерел, що стосується розгляду проектної графіки в окремих випадках проектної діяльності, роботи К. Зайцева [4], та К. Кудряшова [4] найбільш певно висвітлюють можливості й методи творчого застосування засобів, прийомів і матеріалів графічного мистецтва до візуалізації етапів проектування. В роботах Ф. Чіня [6], Д. Янеса й Е. Домінгеза [7], Ф. Хуліана та Х. Альбарассіна, Д. Дєрньє, Е. Друді, Г. Фергюсона та ін. розглядається інструментарій, основні технічні та технологічні прийоми моделювання властивостей зображення об’єктів традиційними графічними засобами, види зображення проектної графіки та основні правила її побудови.

Фундаментальні поняття комп’ютерної графіки, загальним її концепціям присвячені публікації в основному навчально-методичного характеру А. Божка [1], А. Жвалевського [2], Д. Миронова [5], де розглядаються інформаційні моделі зображення та прийомів роботи з ними які дозволяють створювати і змінювати зображення.

Традиційні способи зображення отримали нових формотворчих можливостей, поєднавшись з властивостями цифрових технологій редагування та творення графічних об’єктів.

Перенесення моделі з предметного простору в цифровий здійснюється на сьогодні у два найвідоміші способи – сканування (для площинного зображення) і фотографування.

Матеріальна модель у предметному просторі може існувати у кількох видах:

1. Графічні зображення на площини.
2. Об’ємно-просторова форма.
3. Графічне зображення на Об’ємно-просторовій формі.

Перенесення зображення з цифрового простору у предметний світ назвемо матеріалізацією. Сучасні технології дозволяють матеріалізувати зображення на площині за допомогою друку.

У практиці виконання традиційних технік із залученням цифрових технологій можна виділити два способи

Перший – переведення створеної в реальному просторі графічної продукції у цифровий для подальшої роботи, де відбувається певна послідовність операцій з корегуванням та обробкою зображення за допомогою цифрових інструментів;

Другий – передбачає корегування в предметному просторі матеріалізованої продукції цифрового моделювання.

Слід зазначити що в багатьох випадках у процесі роботи зображення може не одно значно переходити з одного простору в інший, з послідовним використанням першого і другого простору.

Висновки.

Поєднання традиційних засобів візуалізації із комп’ютерними технологіями дає перспективний напрям розвитку проектної графіки, зокрема репрезентативного аспекту. Комп’ютерні технології з великим спектром інструментів трансформації, редагування та деформації відкривають нові можливості у використанні традиційних графічних технік щодо розширення засобів графічної виразності, моделювання та виявлення властивостей проектних об’єктів. Залучення до проектних перетворень традиційних та сучасних графічних засобів здатне підвищити ефективність проектного процесу на усіх його етапах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Божко А.Н. Компьютерная графика / А.Н. Божко, Д.М. Жук, В.Б. Маничев. – М.: МГТУ им. Баумана, 2007. – 392 с.

2. Жвалевский А. Компьютерная графика : Photoshop CS3, CorelDRAW X3, Illustrator CS3. Трюки и эффекты / А. Жвалевский, И. Гурская, Ю. Гурский. – С.-Пб. : Питер, 2008. – 992 с.
3. Зайцев К.Г. Графика и архитектурное творчество / К.Г. Зайцев. – М. :Стройиздат, 1979. – 160 с.: ил.
4. Кудряшов К.В. Архитектурная графика. Учебное пособие / К.В. Кудряшов. – М.: Архитектура – С, 2006, 312 с.
5. Миронов Д.Ф. Компьютерная графика в дизайне / Д.Ф. Миронов : Учебник для вузов. С.-Пб. : BHV, 2008. – 439 с.
6. Чинь Франсис Д.К. Архитектурная графика/ Д.К. Чинь Франсис; [пер. с англ]. – М.: АСТ: Астрель, 2007 – 215,[9] с.: ил.
7. Янес М.Д. Рисунок для архитекторов / М.Д. Янес, Э.Р. Домингез;[пер. с исп. Ю.В. Севостьяновой] – М.: Арт-родник, 2005. – 191 с. : ил.

Рекомендує до друку науковій керівник доцент С.П. Курак

УДК 792.83 (477) «19»:78.085

Казацька Н.В.

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ СИНТЕЗУ СЦЕНІЧНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХХ СТ.

У статті розглядаються філософські та мистецтвознавчі підходи до розуміння синтезу мистецтв як такого, а також визначення його ролі в українській сучасній сценічній хореографічній практиці.

Ключові слова: синтез мистецтв, українська сценічна хореографія.

The article deals with philosophical and art approaches to understanding the synthesis of the arts as such, as well as defining its role in Ukrainian contemporary stage choreographic practice.

Key words: synthesis of arts, Ukrainian stage choreography.

Сучасна сценічна хореографія є одним з найпопулярніших видів професійного виконавства. Без хореографічної складової важко уявити існування багатьох сценічних жанрів – від опери до естрадного ревію. Розуміння важливості хореографічного мистецтва вимагає осмислення особливостей його розвитку в системі духовної культури. Необхідність дослідження сучасної сценічної хореографії зумовлена сучасними процесами в культурі, коли все відчутнішим стає поєднання художньої та позахудожньої реальності, зв'язок мистецтва з соціумом, внаслідок чого утворюються не лише нові жанри, а й принципово нові ознаки художнього твору.

Теоретичною і методологічною основою даного дослідження є філософські та мистецтвознавчі підходи до розуміння синтезу мистецтв як такого, а також визначення його ролі в українській сучасній сценічній хореографічній практиці.

Природність розгляду питання синтезу мистецтв саме в хореографії очевидна. Адже мистецтво танцю є синтетичним видом мистецтва, що об'єднує в собі декілька видів художньої творчості: хореографію, музику, драматургію, образотворче мистецтво, літературу.

Теоретико-методологічні підходи до проблеми синтезу мистецтв в дослідженні ґрунтуються на роботах В. Асмуса, Б. Асаф'єва, А. Лосева, Д. Лихачова, А. Гуревича, М. Бахтіна, М. Кагана, Ю. Борева, А. Зись, В. Ванслова.

Нові ракурси проблеми синтезу мистецтв знаходимо в роботах П. Карп, Т. Левої, С. Давидова, В. Михальова, Ю. Легенького, Т. Орлової, Т. Пригоди (феномен пластичного і його зв'язок з танцем), О. Полтавцевої (феномен тілесності).

Українська хореографія стала об'єктом дослідження в роботах сьогодення: Ю. Станішевського – метра української хореографії, П. Білаша, Т. Павлюк, О. Єльохіної, С. Легкої, інших українських мистецтвознавців.

В мистецтві танцю центром об'єднання всіх мистецтв є хореографія. Хореографічний образ – це танцювально-пластичне втілення життєвого змісту: почуттів, станів, дій, що пронизані думкою і знаходять своє втілення в особливій системі виразних рухів людини. На рубежі ХХ й ХХІ століть спостерігаємо утворення синтетичних художніх форм, посилення тенденцій до взаємопроникнення різних видів мистецтв. Вони супроводжуються пошуками нових засобів виразності, жанровою різноманітністю, відмовою, зокрема від традиційних балетних форм, порушенням канонів класичного танцю тощо.

Сучасний етап розвитку української сценічної хореографії викликає значний науковий інтерес до закономірностей формування мистецтва танцю загалом, до його синтетичної природи на практично-виконавському (К. Балог, Є. Васильєва, В. Верховинець, К.Голейзовський та ін) і теоретико-методичному (К. Василенко, А. Гуменюк, Г. Добровольська, Ю. Станішевський та ін.) рівнях.

Незважаючи на вагомі теоретичні дослідження синтезу мистецтв у галузі сценічної хореографії, доводиться констатувати недостатність його цілісного, системного висвітлення. Поза увагою дослідників лишається й проблема взаємодії різних видів мистецтв в українській національній хореографії з європейськими та світовими традиціями у цій галузі культури

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безклубенко С.Д. Загальна теорія та історія мистецтва. – К., 2003. – 261 с.
2. Василенко К.Ю. Лексика українського народно-сценічного танцю. – К.: Мистецтво, 1996. – 348 с.
3. Зись А. Теоретические предпосылки синтеза искусств // Взаимодействие и синтез искусств. – Л.: Иск-во, 1978. – С. 7-59.
4. Станішевський Ю. О. Балетний театр України. 225 років історії – К.: Музична Україна, 2003. – 438 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор М.Г. Левченко

УДК 784.378

Кипяткова В.В.

ДИТЯЧІ ФОРТЕПІАННІ ЦИКЛИ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються етапи розвитку музичної фортепіанної дидактичної літератури з XVI до XIX ст. Особливе значення приділяється дитячим фортепіанним циклам українських композиторів ХХ – ХХІ ст., які мають дидактично-пізнавальний та національно-виховний потенціал. Підкреслюється їх практична значимість у сучасних дитячих музичних школах та школах естетичного виховання.

Ключові слова: дитячий фортепіанний цикл, фортепіанна мініатюра, жанр, педагогіка, українська фортепіанна музика.

The stages of musical piano didactic literature development from XVI to XIX centuries are considered in the article. Particular importance is given to children's piano cycles of Ukrainian composers of the XX – XXI centuries, which have didactic-cognitive and national-educational

potential. Their practical importance in modern children's schools of aesthetic education is emphasized.

Key words: children's piano cycle, piano miniature, genre, pedagogy, Ukrainian piano music.

Вивченню українських дитячих фортепіанних циклів присвячено досить багато досліджень. Серед них праці Н. Кашкадамової, О. Німилович, С. Павлишин, О. Фрайт та ін. Науковці розглядають здебільшого використання національного фольклору, художньо-образні, структурні особливості циклів, але при цьому недостатньо уваги акцентується на виконавському педагогічному аспекті. Саме такий погляд актуалізує тему даної статті, метою якої є визначення педагогічної цінності українських фортепіанних циклів як матеріалу для виконання основного завдання початкової музичної освіти --розвитку професійно-виконавських здібностей учнів та формування їх національної самосвідомості.

Добре усвідомлюючи важливість створення національної фортепіанної музики педагогічного спрямування, ряд українських композиторів і педагогів ХХ століття долучилися до цієї місії.

Важливий етап становлення музичної дидактичної літератури відкрився з появою у Німеччині у 1720–1725 роках нотних збірок Й.С. Баха: «Klavierbuchlein für Wilhelm Friedemann Bach» і «Klavierbuchlein für Anna Magdalena Bach». У цих збірках не тільки рельєфно позначились бахівські принципи навчання гри на клавирі, але й були враховані особливості дитячого мислення та психології.

Серед найбільш типових збірок п'єс доби Віденського класицизму слід виділити дві дещо відмінні за змістом збірки: «Лондонський зошит» В.А. Моцарта та «Багателі» Л. Бетховена, що з'явилися у цей період.

У процесі становлення жанру дитячого фортепіанного альбому як самобутнього явища, вирішальну роль відіграла популярність форми цього альбому у побуті ХІХ сторіччя, епохи романтизму [1].

Серед перших циклів фортепіанних мініатюр українських композиторів слід виділити «Перші кроки несміливого музиканта» Я. Степового, «Три дитячі п'єси» Л. Ревуцького, які написані з використанням народно-пісенного матеріалу. В 1936 році В. Косенко створює фортепіанний цикл «24 дитячі п'єси», в якому наслідує П. Чайковського та Р. Шумана, звертаючись до різноманітних дитячих образів, побутових жанрів. Як зазначає сам композитор: «...я спробував створити таку збірку п'єс, яка готувала б юних піаністів із технічного боку, розвивала б навички гри на фортепіано в усіх тональностях і водночас відображала життя очима дітей» [3, с. 5]. П'єси В. Косенка, втілюючи дитяче світосприйняття, реалізують і певні виконавські завдання, а саме вчать виконувати кантилену, засвоювати прийоми моторної фортепіанної техніки.

У другій половині ХХ століття з'являються фортепіанні цикли В. Сільвестрова «Дитяча музика», М. Скорика «З дитячого альбому», М. Степаненка «Дитячий альбом», Б. Фільц «Мініатюри для дітей», І. Щербакова «Дитячий альбом» та ін.. Показовим для цих циклів є введення у дитячу фортепіанну мініатюру елементів сучасної музичної мови (прийоми алеаторики, сонористики, додекафонії) [5]. Це пов'язано з прагненням композиторів наблизити дитяче сприйняття до складних явищ в музиці ХХ – ХХІ ст.

Отже, короткий огляд окремих дитячих фортепіанних циклів українських композиторів ХХ – початку ХХІ ст. дозволяє підкреслити дидактично-пізнавальний та національно-виховний потенціал таких творів з огляду на їх практичне застосування в сучасних дитячих музичних школах та школах естетичного виховання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булкин А. Фортепьянный Детский альбом как новый феномен композиторского творчества ХІХ – ХХ ст. // Київське музикознавство: зб. ст.– Вип. 13: Культурологія

- та мистецтвознавство – К.: НМАУ ім. П.І.Чайковського, КДВМУ ім. Р.М. Глієра, 2004. – С. 192–201.
2. Булкін А. Фортепіанний дитячий альбом: до проблеми жанрової інтерпретації // Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського, зб. ст. -- Вип. 3: Музичне виконавство – К., 1999. – С. 134 – 142.
  3. Косенко В. Вибрані фортепіанні твори / В. Косенко, вступ Ю. Малишева. – К.: Музична Україна, 1986. – 55 с.
  4. Олейник А. Косенко – дітям [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://denysberezhenou.com/berezhnaya/1class/kosenko_tvorchist.html.
  5. Фрайт О. Фортепіанні альбоми та цикли українських композицій для дітей: історія і сучасність / О. Фрайт. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького ДПУ ім. І. Франка, 2010. – 94 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор С.Л. Марцинковський

УДК 747:7.025.4.03

Кнорр Ю. В.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СТІМПАНКУ ЯК ОКРЕМОГО ХУДОЖНЬОГО НАПРЯМУ ТА ЙОГО СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті розкрито історію зародження нового мистецького напрямку – стімпанк, його художні образи та стильові особливості.

Ключові слова: стімпанк, ретрофутуризм, Вікторіанська епоха, шестерня.

The article reveals the history of the origin of the art stream, steampunk, its artistic images and style peculiarities.

Key words: stimpank, retrofuturism, Victorian era, gear.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Уся світова культура є результатом суб'єктивного відображення оточуючого світу в об'єктивних формах творів літератури, образотворчого мистецтва, кіно, дизайну. Поряд з відомими та поширеними виникають нові мистецькі напрями, привносячи свіжі ідеї. Багато з нових напрямів та жанрів мають подібні елементи, через що нерідко відбувається плутанина із визначеннями споріднених мистецьких напрямів таких як стімпанк, дизельпанк, кіберпанк, що призводить до виникнення помилок у використанні стилістичної атрибуції. Саме тому важливим є вивчення історії виникнення даного мистецького напрямку та його особливостей.

Метою статті є дослідження витоків стімпанку, особливостей його становлення та можливості втілення в творах оригінальної графіки.

До одного з молодих напрямів сучасної культури належить стімпанк (англ. steampunk). Цей мистецький напрям бере свій початок з фантастичного літературного жанру – різновиду ретрофутуризму. Сьогодні ретрофутуризмом (англ. Retrofuturism – «назад-майбутнє») називають будь-який твір, в якому майбутнє представляється так, як його б уявляли раніше, або яким би був людський світ, якби розвиток технології зупинився на певному етапі (наприклад, у Вікторіанську епоху, як у стімпанку) [6, с. 434]. Зі спеціальної літератури дізнаємося, що термін «стімпанк» (англ. Steampunk – паропанк) був вигаданий письменником Кевіном Джетером для позначення групи пародійних науково-фантастичних романів. Він намагався знайти характеристику, яка б об'єднувала твори Тіма Пауерса ("The Anubis Gates", 1983), Джеймса Блейлок ("Homunculus", 1986) і його власний роман («Ніч Морлоку», 1979) одним словом. Сама назва «стімпанк» є пародійною інтерпретацією «кіберпанку», так само як ці романи пародіювали поширені у 1970-х роках твори в стилі «кіберпанк» (жанра наукової фантастики, який відображав занепад людської культури на

фоні технічного прогресу у комп'ютерну епоху) [5, с. 132]. Як бачимо, ці визначення містять слово «панк» як структурну складову, яка відображає протест і незалежність від соціуму. Як зазначав М. Попов, «сміслові акценти терміна «панк» зміщуються в сторону п'яного почуття, яким наділяє нас могутність моторів разом з силою приходить і залежність від машин. Герої – це хоробрі одинаки, вмілі льотчики, моряки» [1, с. 84-89]. В інших джерелах можна зустріти твердження про те, що мова йде про матеріали, з яких виготовляють речі цього стилю – відходи механізмів, металевих запчастин, які раніше були у вжитку [2].

У фантастичному літературному жанрі стімпанк «має на увазі альтернативний варіант розвитку людства з вираженою загальною стилізацією під епоху вікторіанської Англії (друга половина XIX століття) і епоху раннього капіталізму з характерним міським пейзажем і контрастним соціальним розшаруванням. Перші твори цього напрямку почали виникати наприкінці 70-х років XX століття, особливо підвищений інтерес до цього жанру читачі стали проявляти після виходу в світ роману Вільяма Гібсона і Брюса Стерлінга «The Difference Engine» у 1990 р. [4, С. 52-55].

Негласним символом стилю можна вважати шестерню, яка не може існувати у вигляді самостійного елемента, адже зв'язку з іншими елементами вона нестійка в просторі. Цей елемент відтворює динаміку, і використовується для того, щоб «піднімати ланцюги і рухати стрілки, обертати і чіпляти, передавати імпульс» [2]. Якщо розглядати цей елемент з позиції філософії мистецтва, він є глибоко філософським поняттям з власним сакральним змістом. Сакральним є і ставлення до руху як відсил до першоджерела стилю, того моменту, після якого світ перетнув точку неповернення на шляху до загальної індустріалізації.

Стімпанк упевнено можна вважати результатом ідеалізованого ставлення до техніки і всього, що пов'язано з промисловістю. Тому тільки латунь і мідь, потерта шкіра, заклепки та іржа, дирижаблі та підводні човни, лампи розжарювання і трансформатор Тесли, друкарська машинка і старовинний барометр і пара. Саме пара стала рушійною силою промислової революції, основою ідеології стімпанку й обрана для назви самого стилю.

Грунтуючись на аналізі спеціальної літератури та мистецьких творах стилю до головних ознак віднесено:

1. Пристрої, створені за допомогою технологій, заснованих на принципах механіки і парових машинах (зовнішній вигляд машин, як правило, витримується в стилістиці вікторіанської Англії) [1, с. 90];
2. прилади газового і свічкового освітлення вулиць і будинків;
3. телеграф, лампи розжарювання, трансформатор Ніколи Тесли – прилади, які вказують на примітивний рівень розвитку електрики;
4. зброя часів промислової революції та варіації: револьвери, однозарядні і магазинні гвинтівки, ранні зразки танків, аеростати, дирижаблі, можуть бути присутніми ранні зразки літаків (обмежене вживання холодної зброї, такого, як шпаги, шаблі, ножі; особливий аксесуар – клинок, розміщений всередині тростини);
5. механічні частини тіла як альтернатива протезуванню;
6. вуличні газети, що нагадують касові апарати, неелектронні рахункові машини (арифмометр, обчислювальна машина Беббіджа і тому подібні), телеграф – елементи інформаційних технологій вікторіанської епохи;
7. одяг та аксесуари вікторіанської Англії (аристократи в циліндрах і пальто, під якими фраки, штани і сорочки з мереживами; дами в корсетах і крінолінах; робочі в кепках, куртках, чоботях);
8. урбаністичний антураж: фабричні труби з червоної цегли, похмуре небо брудно-сірого кольору, зміг, бруківки, вуличні газові ліхтарі, магазини, лавки, театри, міські нетрі (загальна атмосфера похмура і песимістична);
9. ідеї, сутність яких полягає у зниженні ролі церкви, віра в прогрес і науку, залишкові поняття про честь, рідше містицизм, сектантство, нігілізм.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що стімпанк оформився як стиль у 80-х роках XX століття в недрах наукової фантастики і визначився як напрямок, в якому моделюється

цивілізація, заснована на досягненнях механіки і широкого використання парових машин (англ. steam – пара). Поступово напрямок, що характеризується чітко вираженим стилем, став виходити за рамки літературних творів, проникаючи в інші сфери сучасної культури. Сьогодні стімпанк, як стиль, поширюється на живопис, графіку, декоративно-прикладне мистецтво, арт-об'єкти, комп'ютерні ігри, дизайн інтер'єрів і одягу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Попов, М. Очарование паром. Многоликий стим-панк / М. Попов, Б. Невский // Мир Фантастики. 2006. № 3 (31). С. 84–92.
2. Стиль стімпанк: мода на парову механіку в епоху нанотехнологій. Welory. Режим доступу: <http://weliry.ru/stil-stimrank-moda-na-parovuyu-mexaniku-v-epoxy-nanotekhnologij/>
3. Dieselpunks. Режим доступу: <http://www.dieselpunks.org>.
4. Jeff VanderMeer, S. J. Chambers. The Steampunk Bible: An Illustrated Guide to the World of Imaginary Airships, Corsets and Goggles, Mad Scientists, and Strange Literature. Abrams, 2012. 224 p.
5. Presentations of the 2010 Upstate Steampunk Extravaganza and Meetup / Gypsey Elaine Teague. Cambridge Scholars Publishing, 2011. 199 p.
6. Rob Latham. 33 // Retrofuturism and Steampunk. The Oxford Handbook of Science Fiction. Oxford University Press, 2014-09-01. 641 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **В.В. Ракович**

УДК 141:316, 130.2

Копилова А.О.

КІТЧ ЯК ПРОДУКТ МАСОВІЗАЦІЇ ТА ПОСТМОДЕРНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглядається феномен кітч як продукту масовізації та постмодернізації сучасної культури.

Ключові слова: кітч, постмодернізм, масова культура.

The article deals the phenomenon of kitsch, which is due to the massification and postmodernization of culture.

Key words: kitsch, postmodernism, massculture.

Сьогодні кітч не можна ототожнювати з поняттям, яке йому надавали у минулому столітті. Обговорення проблеми є очевидно нагальним та актуальним, оскільки неоднозначне ставлення до цього культурного феномену ділить і самих митців, і критиків, і аналітиків на протилежні табори. Незмінним є лише той факт, що специфіка численних проявів кітч в сучасному соціокультурному просторі виводить його поза площину власне мистецтва. Серед культурологів, філософів, соціологів, що активно досліджують кітч як культурне явище, можна відзначити, насамперед роботи Ж. Бодрійєра [1], О. Шостки [4], О. Чаплінської [5] та інших.

Упродовж ХХ століття за більш ніж столітню свою історію кітч значно видозмінився, змінилися його форми й функції. Однак і сьогодні в термінах класичної та модерної естетики кітч співвідноситься з нерелексивним і неіронічним мистецтвом, яке симулює естетичне переживання, легко вписується у побут і легко репродукується та поширюється. І все ж розуміння кітч пройшло значну еволюцію. Спочатку кітч асоціювався з об'єктом (рідчю), пізніше він став сприйматися як досвід (переживання), з появою поп-культури кітч почав сприйматися як перформенс (репрезентація) [2, с. 18].

Говорячи про кітч, Жан Бодрійяр особливо наголошує на таких ознаках, як псевдооб'єкт, симуляція й надмірність знаків. «Мова йде про категорію, яку важко визначити, – вказує він, – але яку не треба змішувати з тими чи іншими реальними об'єктами» [1]. Усталена формула «форма-зміст-сенс» власне мистецтва у кітчі головним чином показана не у сенсі, а у якості змісту. Тобто, особливість кітчевого мистецтва головним чином ґрунтується на зміщенні акцентів, що веде до появи нової слабкої ланки, якою є зміст. Разом з тим, кітч наділений потужним естетичним потенціалом, базованих на основі його креативних особливостей.

У сучасній культурі кітч як явище значно розширив межі свого існування, що обумовлено масовою комунікацією, котра керується варіативністю інтерпретацій. Одні й ті самі речі в різних соціальних групах «зчитуються» за допомогою різних «кодів». Кітчвання – це декодування, оскільки речі, які несуть на собі естетичний, історичний та інформативний коди, найчастіше втрачають їх, коди витісняються механічним примноженням або механічним привласненням [4, с. 248].

Ще на початковій стадії функціонування кітчу як певної системи художньо-культурної комунікації виявляється його симулятивна тенденція. Тобто, сама мета художньої творчості постає ніщо іншим як серйозна деструктивна трансформація контексту художньої форми. Мистецтво – це простір, що постає глибинною особистісною самореалізацією митця, вираженням важливих об'єктивованих духовних смислів, і неодмінно створений у власне художній формі. Кітч же вбачає у митці, насамперед, «генератора ідейності», для якого внутрішня концепція є незрівнянно важливішою за художню якість та її художнього втілення.

Тим самим свідомо й незворотно руйнується цілісність та унікальна неповторність авторського творення. Більше того, цілком деформується уявлення про мистецький талант, оскільки він у системі нових правил не передбачає унікальної здатності майстерного володіння секретами творення художньої форми, «художнє ремесло» ігнорується як ретроградний, зайвий аспект мистецьких новацій. У підсумку ж ліквідуються усі традиційні перепони для проникнення у сферу мистецького творення людей художньо безталанних.

Кітч – це демонстрація переосмислення сутності художньої творчості як такої. Традиційне мистецтво через творення синтезу важливого сенсу та досконалої форми орієнтоване у підсумку на збудження як естетичного, так і інтелектуального задоволення. Кітч, у свою чергу, не передбачає інтелектуального схвалення, активно провокуючи натомість здивування, інтелектуальний шок, обурення, фізіологічне збудження тощо, активно залучаючи глядача у поле активної дії абсурду, не надаючи змоги зосередитися у пошуках необхідних смислових орієнтирів [3, с. 3].

Однак, констатована аудиторією безсенсовність або ж надмірна необґрунтована претензійність демонстрованих новацій кітчевості активно заперечується самими «новаторами» та їх прихильниками, які, переходячи в активний ідейний наступ, використовують звичний вже прийом наполегливого звинувачування опонентів у ретроградності та нерозумінні «недогматичного» та «новаторського» художнього мислення. Декларація реально не існуючої ідейної глибини проникає навіть у наукові публікації, надаючи численним епатуючим «знахідкам» кітчу фіктивної мистецької статусності [5, с. 51].

Таким чином, можна стверджувати, що як продукт масової культури, як естетичний зразок постмодернізму сьогодні кітч охоплює все поле людської діяльності, пов'язаної з художньою творчістю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр. – М.: Культурная революция; Республика, 2006. – 296 с.
2. Гундорова Т. Микола Гоголь і колоніальний кітч / Т. Гундорова // Гоголезнавчі студії. – Ніжин, 2009. – Вип. 18. – С. 17–40.

3. Шерстюк Н.В. Постмодерн як особлива ситуація в культурі / Н.В. Шерстюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/>
4. Шостак О. Постмодерний кітч як шлях до вияву національної ідентичності у творчості Джералда Візенора / О. Шостак // Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах. – 2016. – Вип. 34. – С. 244–257.
5. Чаплінська О.В. Кітч як наслідок масовізації / О.В. Чаплінська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2014. – Вип. 1. – С. 49–52.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.А. Думасенко

УДК 376.352.04.

Королук Г.М.

МУЗИЧНО-ПЛАСТИЧНІ РУХИ ЯК ЗАСІБ МУЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглянуто основоположні наукові ідеї видатних педагогів у галузі музичного розвитку дітей дошкільного віку засобами музично-пластичних рухів та пластичного інтонування.

Ключові слова: музично-пластичні рухи, пластичне інтонування, музичний розвиток, дошкільний вік.

The article considers the major scholarly ideas of the prominent pedagogues in the area of musical development of the pre-school aged children by means of musical-plastic movements and plastic intoning.

Key words: musical-plastic movements, plastic intoning, musical development, pre-school age.

Важливим завданням виховання дітей дошкільного віку у дошкільних навчальних закладах є розвиток творчої активності та музичних здібностей у різних видах музичної діяльності. В силу вікових та психологічних особливостей процес виховання, музичного розвитку та дитячої творчості тісно пов'язаний із ігровою діяльністю оскільки «найсильніше бажання у дитини – це бажання ігрової діяльності» [6, с. 35]. Одним із засобів музичного виховання дітей дошкільного віку, що містить у собі ігрові форми діяльності є музично-пластичні рухи або пластичне інтонування.

Мета статті: розглянути провідні наукові ідеї видатних музичних педагогів у галузі музичного розвитку дітей дошкільного віку засобами музично-пластичних рухів та пластичного інтонування.

Провідні педагогічні ідеї музичної педагогіки ХХ ст з окресленої проблематики були розроблені такими закордонними дослідниками, як Е. Жак-Далькроз [2], К. Орф [8], В. Коен [3] та отримали свій подальший розвиток у роботах вітчизняних представників музично-педагогічної науки – Б. Асаф'єва [1], В. Верховинця [4], Н. Ветлугіної [5], Д. Кабалевського [7], Л. Масол, Л. Школяр та інших.

Основоположником музично-педагогічної концепції музично-ритмічного виховання, автором відповідної методики є композитор, педагог і психолог Еміль Жак-Далькроз, який, працюючи диригентом в Алжирі, спостерігав африканські танці та вивчав їх складну ритміку. Педагог дійшов висновку, що розвиток музикальності й музичних здібностей буде більш ефективним, якщо в його основу покласти ритмокомбінації до запропонованої музики. Великого значення педагог надавав пластичній і музичній імпровізації, вважав, що перша розвиває емоційний відгук, а друга – навички гри на фортепіано.

Під впливом концепції Е. Жак-Далькроза та розробленого ним метода «ритмічної гімнастики», Карл Орф, видатний австрійський композитор, педагог, драматург розробив власну концепцію, суть якої полягає у виявленні і розвитку художньо-творчих здібностей дітей, на основі процесу, котрий включає спів, рухову та музичну імпровізацію та гру на музичних інструментах («елементарне музикування»). Основою методики К. Орфа є ігрова діяльність, спілкування в процесі гри, де кожна дитина відчуває себе індивідуальністю. Детальний опис методики Орфа представлено у його навчальному посібнику «Шульверк» [8].

Вітчизняні науковці Б. Асаф'єв, Д. Кабалевський, Л. Масол, Л. Школяр та інші, враховуючи погляди попередників, підкреслювали, що досягнення емоційно-образного змісту музики можливо тільки в активній музично-творчій діяльності, де важливе місце займають музично-ритмічні рухи, зокрема пластичне інтонування – здатність осмислено, свідомо сприймати та виконувати музичні твори.

Б. Асаф'єв, розглядаючи музику як мистецтво інтонованого змісту, стверджував, що музичне мистецтво постійно відчуває на собі «вплив «німої інтонації» пластики і рухів людини, включаючи мову руки» [1, с. 17].

Н. Ветлугіна зазначала, що у процесі музично-ритмічних рухів розвиваються художньо-творчі здібності дітей. Вони виявляються в індивідуальному втіленні образу, у придумуванні і комбінуванні рухів у танцях, хороводах, музичних іграх [5].

Д. Кабалевський у своїй концепції наголошував, що основою усіх ланок музичного розвитку та виховання дітей дошкільного віку є активне сприйняття музики, яке може бути втілено в численних комбінаціях різних видів музично-художньої діяльності, що припускає спів, гру на дитячих музичних інструментах, ігрове чотирируччя, інсценування пісень, казок, музичних творів, пластичне інтонування та музично-ритмічні рухи [7].

Особливої уваги заслуговує педагогічна та творча спадщина нашого співвітчизника В. Верховинця – педагога, музикознавця, вченого, етнографа, хореографа, диригента та композитора, основоположника українського дитячого музично-ігрового репертуару. Інтерес становить його репертуарно-методичний посібник «Весняночка» [4], який містить фольклорні ігри з піснями для дітей дошкільного віку та молодших школярів (що сприяє моральному, естетичному вихованню, розвитку національної самосвідомості, патріотичних почуттів та фізичному розвитку), та завдання, що передбачають виконання музично-пластичних рухів, гімнастичних вправ та хореографічних елементів.

Однією з найбільш відомих музикантів-педагогів сучасності, що займається розробкою методики пластичного інтонування музики є Вероніка Коен – викладач Єрусалимської академії музики та танцю. Вона розробила методику «дзеркала» (musical mirrors), що передбачає залучення до процесу навчання музики кінестетичного інструментарію: у «дзеркальних» рухах викладача відбивається образно-сміслова основа музики, що сприймається, а учні у власному «дзеркалі» повторюють всі рухи вчителя [3].

Отже, підсумовуючи вищесказане, ми дійшли висновку, що пластичне інтонування та музично-пластичні рухи як засіб творчого розвитку особистості посідає особливе місце в системі музичного виховання дошкільників. Це один з видів художнього виконання музики поряд зі співом і інструментальним музикуванням. Воно є унікальним видом музично-пізнавальної діяльності, в якому інтенсивно розвивається і складається вся система музичних здібностей дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асаф'єв Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б.В. Асаф'єв – Л., 1973. – 151 с.
2. Беземчук Л. Пластичне інтонування як вид творчої діяльності на уроках музичного мистецтва в школі / Л. Беземчук // Техніка Е. Жак-Далькроза як засіб творчого самовираження особистості майбутнього вчителя мистецьких дисциплін: матеріали міжнародного науково-практичного семінару. – Умань: Візаві, 2013. – С. 15-18.

3. Бодина Е.А. Музыкальная педагогика и педагогика искусства. Концепции XXI века : учебник для вузов / Е.А. Бодина. – Москва: Издательство Юрайт, 2018. – 333 с.
4. Верховинець В. Весняночка / В. Верховинець – К.: Муз. Україна, 1989. – 342 с.
5. Ветлугина Н.А. Методика музыкального воспитания в детском саду / Н.А. Ветлугина, – М.: Просвещение, 1982. – 273 с.
6. Виготский Л. Избранные психологические исследования / Л. Выготский. – М.: АПН РСФСР, 1956. – 520 с.
7. Кабалевский Д.Б. Воспитание ума и сердца: Кн. для учителя / Д.Б. Кабалевский – М.: Просвещение, 1984. – 206с.
8. Элементарное музыкальное воспитание по системе К. Орфа / [под. ред. Л. Баренбойм]. – М.: Советский композитор, 1978. – 368 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.Т. Гурба

УДК 7.047(1-21):75.021.32-035.676.332.4

Коцегуб О.С.

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ МІСЬКОГО ПЕЙЗАЖУ ЗАСОБАМИ ОЛІЙНОГО ЖИВОПІСУ

У статті розглядаються загальні особливості створення міського пейзажу засобами олійного живопису.

Ключеві слова: пейзаж, олійний живопис, колір та колорит, тон, композиція в живописі.

This article main and important facilities of artistic expressiveness are examined for at creation of landscape in the technique of the oil painting.

Key words :scenery, oil painting, color and colour, tone, composition in painting.

Постановка проблеми у загальному вигляді

Кожна історична доба збагачувала специфічну мову відображення у мистецтві живопису новими відкриттями, даючи можливість митцеві найповніше розкрити і донести до глядача зміст його творів.

Існує значна кількість різновидів техніки живопису: фреска, мозаїка, олійний розпис, темпера [4, с. 13]. В олійному живописі виділяють такі прийоми роботи, як: корпусне письмо, імпастро, сфумато, лесування [1].

Жанр образотворчого мистецтва, в якому основним предметом зображення є первозданна або перетворена людиною природа є пейзаж [2, с. 14]. Пейзаж є дуже поширеним жанром живопису. Залежно від типу зображеного мотиву можна видокремити сільський, міський, морський, епічний, історичний, героїчний, ліричний, романтичний, фантастичний та абстрактний пейзажі. При цьому такі види пейзажів можуть бути камерними і панорамними [3, с. 13].

Процеси стрімких трансформацій викликані розвитком промисловості з 19 століття змінювали архітектурний образ міст. На місці колишніх фортифікацій розпланувалися бульвари і парки, торгівельні шляхи розбудовувалися в вулиці. Художники завжди прагнули відобразити все що їх цікавить та хвилює, і перетворене людиною навколишнє середовище також, міста зокрема.

Зображувальність і виразність перебувають у діалектичній єдності (взаємодії) на всіх етапах створення художнього образу; від задуму до сприйняття завершеного твору. У художньому образі вони виступають як єдність пізнання й оцінки. Звідси витікає проблема створення сучасного міського пейзажу засобами олійного живопису, що й стало метою статті.

В роботі над міським пейзажем засобами олійного живопису можна виділити основні етапи:

- виникнення ідеї, пошук мотивів та побудова художнього образу, який має власну логіку, розвивається за власними законами і є динамічним явищем, адже формується упродовж головних етапів творчого процесу (задум – реалізація задуму – продукт – оцінка) і має зображально-виражальний характер;
- пошук кольорового і тонового рішення. Виявлення основних кольорових та тональних співвідношень на пленері в умовах різного освітлення. Тон це основний відтінок, узагальнюючий та підкоряючий собі усі кольори твору та той, що повідомляє колориту цілісність. Основним технічним прийомом, який дозволяє передати багатство аспектів, сприяє пластичному об'ємному ліпленню форми, передачі його матеріального характеру та фактури у співвідношенні з кольором відтворення колористичного реального світу є кольорова пляма (мазок). Характер мазка буває гладенький, помірний, нервовий, розділений;
- пошук композиційного рішення, вибір найбільш вдалого композиційного рішення попередньо виконавши графічний малюнок з відображенням розміщення основних та другорядних об'єктів. Композиція (від лат. compositio – складання, створення). Вона надає твору цілісності, підпорядковуючи його елементи один одному і цілому, а також визначає особливості розташування фігур у межах твору як цілого. Розрізняють три плани зображення: передній план, коли всі предмети сприймаються об'ємно за допомогою світлотіні та контрастних забарвлень, середній план дещо пом'якшений (будуючи перспективу, художник орієнтується на центральну частину, де сходяться всі головні лінії), далекий, де все зображується схематично, в тумані;
- підмальовок, який виконується олійними фарбами з використанням правила: від загального до деталей, з наступним узагальненням;
- деталізація, від сеансу до сеансу при створенні міського пейзажу, весь час порівнювати пропорції, поступово вводити і опрацьовувати потрібні деталі, не втрачаючи відчуття цілого. У міському пейзажі повинен бути побудований і виражений простір. Відтворення глибини простору в пейзажі можна досягнути за рахунок перспективних змін світла, а також ефектів освітлення;
- узагальнення. На останній стадії роботи основну увагу треба приділити узагальненню тонових і кольорових відношень. На цьому етапі звернути увагу на виявлення найсвітліших місць, які разом з певними кольорами створюють контраст і настрій роботи.

Під час роботи необхідно безперервно перевіряти себе протягом виконання всієї роботи від першого до останнього мазка. Проводити порівняння кольору за спорідненістю взаємних ознак: теплі тони порівнюють з теплими, холодні – з холодними, світлі – зі світлими, темні – з темними. Треба встановити зв'язок з усіма кольорами, керуючись методом порівняння, зіставляючи тони за їх насиченістю, відтінком й світлістю. Слід визначити в натурі найбільш кольорові за насиченістю ділянки для холодних і теплих тонів, тримати їх у полі зору, з подальшим визначенням похідних від них ділянок. У кольорі закони контрасту діють особливо активно, тому єдина помилка спричиняє інші. Треба стежити за величиною і формою кожної кольорової плями і мазка пензля. Знайдений колір повинен робити максимально точним вираження форми й обумовлюватися межами малюнку.

Доречним буде порівняння правомірно-правдивого зображення фарбами з музичною мелодією, де кожен звук окремо нічого не виражає, але в гармонії з іншими справляє сильне враження [5].

Отже, можна зробити висновок, що технічні можливості олійного живопису надзвичайно різноманітні, що надають художнику великий простір для фантазії та втілення свого задуму в олійному живопису. Саме в міських пейзажах образ міста

взаємодоповнюється міським антуражем – художники вводять мотив транспорту, олюднюють пейзажі стафажними елементами; відтворюють калейдоскопічність міської культури: метушливість міського натовпу, автомобільні потоки, зупинки, рекламні вивіски.

Використовуючи всі засоби виразності та дотримуючись особливої техніки олійного живопису, використовуючи різноманітні матеріали для створення художнього образу художник може повно та всебічно розкрити ідею своєї картини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єріна О.А. Засоби художньої виразності техніками олійного живопису. [Електронний ресурс] // Магістерські студії. Альманах. Вип. 17(3). – Херсон, ХДУ, 2017. – Режим доступу: [http://www.kspu.edu/.../МАГІСТЕРСЬКІ_СТУДІЇ_Випуск_XVII\(3\)2017](http://www.kspu.edu/.../МАГІСТЕРСЬКІ_СТУДІЇ_Випуск_XVII(3)2017)
2. Кларк Кеннет. Пейзаж в искусстве/ Кеннет Кларк. – М.: Азбука – классика, 2004. – 304 с.
3. Лильо-Откович З. Український пейзажний живопис/ З. Лильо-Откович. – К.: Балтія-Друк, 2009. – 120 с.
4. Постолова Надія. Пластичні мистецтва / Надія Постолова методичний Посібник для організації самостійної роботи студентів мистецьких спеціальностей.-Херсон: ХДУ, 2011. – 204 с.
5. Яланський А. Принципи формування цілісного сприйняття і відтворення в академічному живопису тонових і колірних співвідношень [Електронний ресурс] // Українська академія мистецтва, 2014. – Вип. 22. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uam_2014_22_15

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.П. Курак

УДК 784.378

Кураян Г.А.

ПЕДАГОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядаються провідні методичні системи музичного виховання педагогів-науковців різних країн з метою виявлення принципів, що можуть інтегруватися з національними виховними традиціями і створювати інноваційні прийоми і підходи в сучасному музичному вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в Україні.

Ключові слова: музичне виховання, педагогіка, методичні системи, національні виховні традиції, інтеграція.

The article deals with the leading methodological systems of music education of teachers-scholars of different countries in order to identify principles that can integrate with national educational traditions and create innovative techniques and approaches in contemporary musical education of children of preschool and primary school age in Ukraine.

Key words: music education, pedagogy, methodological systems, national educational traditions, integration.

Музичне виховання відіграє дуже важливу роль у духовному розвитку особистості. Методичні питання, нові педагогічні концепції в Україні обговорюються вже багато років. Педагоги, методисти, науковці розглядають ці питання з різних точок зору – фізіологічної, психологічної, педагогічної тощо. Ґрунтуючись на національних педагогічних традиціях, система музичного виховання в Україні постійно оновлюється шляхом інтеграції з окремими європейськими тенденціями. Саме тому їх вивчення є актуальною проблемою сьогодення.

Метою даної статті є розгляд провідних педагогічних концепцій, що стали визначальними віхами у формуванні та розвитку музичного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в Україні ХХ – поч. ХХІ ст.

Серед чисельних музично-педагогічних концепцій авторів різних країн, в першу чергу актуальні ті, що засновані на фольклорному матеріалі для музичного виховання та практичного опанування. Серед таких концепцій відмітимо дослідження угорських викладачів – З.Кодаї та Б.Бартока. Вихідною позицією їх методик стала ідея, що «...основою музичної культури нації та, відповідно, основою музичної освіти, є народна музика» [5, с. 50]. Педагоги розглядають народну пісню як рідну музичну мову дитини. При цьому спів пісень поєднується на уроках з рівномірною ходою, плесканням, тактуванням, ритмічним супроводом, що робить заняття яскравими та багатоплановими. Вочевидь, ці методичні системи перегукуються з ідеями українського композитора та педагога М. Леонтовича [4]. Музичне виховання у масових школах М. Леонтович пов'язував з піснею, як найправдивішим за своєю естетичною і художньою суттю, життєвим явищем. Він послідовно дотримувався принципу визначальної ролі фольклору в музичному навчанні дітей, пропонував починати з безнотного співу на основі народних мелодій, які вважав незамінними в оволодінні нотною грамотою.

Відомий педагог, автор програм з музики в Японії Су Сібатто будує свою концепцію музичного виховання дітей на традиціях японської національної культури. Також, в японській музичній педагогіці великого значення набуває раннє навчання гри на музичних інструментах за методикою С. Судзукі.

Цю ж концепцію пропонують європейські дослідники-методисти. Серед яких К. Орф, Е. Жак-Далькроз. Помітна близькість педагогічних ідей К. Орфа [3] та Е. Жака-Далькроза [2] й відомого діяча української музичної культури і педагога В. Верховинця [1]. У збірці «Весняночка», куди увійшли ігри з піснями для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, В. Верховинець обґрунтував значення музичної гри для естетичного впливу на вихованців, розвитку творчого начала, музичних здібностей, наголосив на благодійній дії музики й слова, танцю і ритмічних рухів. У добірці дитячих ігрових пісень з урахуванням їх ладотональних, мелодійних і ритмічних особливостей, поєднанні ігор реалістично-побутового плану, хороводів і танцювальних композицій відчутна певна система педагогічних поглядів автора, що суттєво розвиває концепцію Е.Жака-Далькроза та К. Орфа.

Таким чином, розглянувши провідні педагогічні концепції музичного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, відмітимо, що, безумовно, жодна з цих методик не може бути використана у нашій схемі музичного виховання як цілісна система. Українська музична педагогіка має свої принципові засади, спирається, передусім, на досягнення національної культури, усталені виховні традиції, практичний досвід тощо. Проте, ґрунтовне знання провідних методичних систем інших країн необхідно, бо на основі кожної з них творчий вчитель зможе віднайти багато інноваційних практичних методів та прийомів, удосконалюючи сучасну систему музичного виховання в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Верховинець В. «Весняночка». Ігри та пісні для дітей дошкільного віку та молодших школярів./ В.Верховинець. – К.: Музична Україна, 1979. – 339 с.
2. Жак-Далькроз Є. Ритм / Є.Жак-Далькроз. – М.: Классика ХХІ., 2001. – 248 с.
3. Келлер В. «Шульверк» К. Орфа и его международное значение, Музыкальное воспитание в современном мире. / В.Келлер. – М., 1973. – 296 с.
4. Леонтович М.Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України (з педагогічної спадщини композитора) / М.Д. Леонтович. – К.: Музична Україна, 1989. – 134 с.
5. Z. Kodaly, Wege zur Musik, Corvina Kiado, Budapest 1983, s. 50

Рекомендує до друку науковий керівник професор С.Л. Марцинковський

СУЧАСНЕ ОРКЕСТРОВЕ ВИКОНАВСТВО ЯК ОДИН ІЗ НАЙЕФЕКТИВНІШИХ ЗАСОБІВ РЕПРОДУКЦІЇ ТВОРІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Стаття присвячена становленню інструментально-оркестрової творчості на теренах сучасної України та визначення ролі репертуару в контексті українського музичного мистецтва.

Ключові слова: оркестр, диригент, оркестрове виконавство, музичне мистецтво.

The article is devoted to the formation of instrumental and orchestral creativity in the territory of modern Ukraine and to the role of repertoire in the context of Ukrainian musical art.

Key words: orchestra, conductor, orchestra performance, musical art.

Народне оркестрове виконавство є одним із найефективніших засобів репродукції творів музичного мистецтва. Його розвиток віддзеркалює історію культури людства, процесів формування художнього мислення, форм і засобів музичного виконавства. Культурно-історична еволюція українського оркестру народних інструментів відбувалася в тісному зв'язку з розвитком освіти, відродженням та удосконаленням народного музичного інструментарію, становленням репертуару тощо. Упродовж означених періодів відбулася зміна форм українського оркестру народних інструментів – оркестр пройшов історичний шлях від простих самодіяльних колективів до складного органічного утворення з удосконаленим музичним інструментарієм, високохудожнім репертуаром, високою майстерністю виконавців [1]. У сучасному розумінні оркестр – це колектив музикантів, які грають на різних інструментах і разом виконують музичний твір, написаний для даного інструментального складу [2]. На сьогодні оркестри народних інструментів мають установлений інструментальний склад, що відповідає усім вимогам оркестрового виконавства. До нього входять оркестрові групи, що сформовані на основі споріднених чи відносно споріднених інструментів. Оркестри мають великий діапазон, що охоплює весь музичний звукоряд і значні динамічні можливості. Володіють великою кількістю оригінальних тембрів, наявністю споріднених і контрастних тембрів, що збагачує звучання колективу [4]. У творчості сучасних професійних оркестрів народних інструментів органічно поєднуються традиції народно-оркестрового виконавства другої половини ХХ ст. та новаторські тенденції, зумовлені творчістю сучасних композиторів, які пишуть для цих колективів (Ю. Алжнева, А. Гайденка, В. Зубицького, В. Степурка, В. Шумейка, Ю. Шевченка та ін.).

Понад 25 років очолює та визначає пріоритетні напрямки творчої діяльності Національного оркестру народних інструментів України худ. керівник і головний диригент, нар. артист України, проф. В. Гуцал, музикант із 50-річним стажем, талановитий, висококваліфікований диригент, знавець і пропагандист народної музики, керівництво якого забезпечує постійний і багатогранний творчий розвиток колективу. Він створив низку нових програм, що базуються на основі української народної мелодики, класичних музичних творів, найкращих пісень українських та іноземних композиторів. Ці програми стали яскравими подіями в мистецькому житті нашої країни, а виступи на концертах і фестивалях за кордоном сприяли зближенню і взаєморозумінню людей різних національностей, викликали повагу до України, її культури.

Яскравим прикладом творчого колективу є оркестр українських народних інструментів Львівської державної музичної академії ім. М. Лисенка, створений у 1970 р. (худ. керівник – М. Корчинський). Провідною групою оркестру є струнно-смичкові інструменти. До його складу також входять сім'я сопілок, кларнети, епізодично – флейти, бандури, цимбали концертні, група ударних інструментів. Звучання оркестру

характеризується стрункістю, злагодженістю, багатством тембральної палітри. Репертуарну основу оркестру складають твори українських композиторів. Для нього характерне поєднання інструментальних творів великих форм (симфонії, фантазії, сюїти) та обробок народного мелосу. Колектив виконує «Українську симфонію» невідомого автора XVIII ст., «Колядки» В. Барвінського, Парафраз «Ой що ж бо то та й за ворон» С. Людкевича, «Гудаки» М. Колесси – М. Корчинського, «Думку» А. Кос-Анатольського, «Буковинську польку» Є. Козака – М. Корчинського, «Веснянку» І. Шамо, «Гуцульську фантазію» В. Попадюка. Український народний оркестр «Мамай» створений у 2009 р. Тридцять досвідчених артистів обласної філармонії віртуозно володіють музичними інструментами, майстерно з натхненням доносять музичні твори до слухача. Очолює колектив високопрофесійний музикант заслужений працівник культури України М. Жорновий. За останні 5 років творчої діяльності він зробив близько 60-ти музичних обробок творів для ансамблів, оркестрів різного складу, що входять до репертуару провідних творчих колективів не тільки Полтавщини, а й України. Протягом останнього часу ним створені і виконуються концертні програми «Найкращі пісні України», «Пісні козацької слави», «Срібний дощ», «До пісні вірна любов». У 2009 р. Микола Іванович стає ініціатором створення нового колективу філармонії – українського народного оркестру «Мамай», з яким працює як художній керівник і диригент. Колектив уже став незмінним учасником міських та обласних культурно-мистецьких заходів. Перший виступ оркестру відбувся у день святкування незалежності нашої держави, тому назву колектив обрав з образу козака Мамає, що є своєрідним символом життєздатності української нації. У складі оркестру скрипки, альти, віолончелі, контрабаси, сопілки, кобзи, баяни, бандури, різноманітні ударні інструменти. У діючому репертуарі оркестру представлені твори різні за жанрами та стильовими ознаками: світова та вітчизняна класика, українська інструментальна та вокальна музика, також є музичні твори і пісні полтавських композиторів: В. Міщенко, О. Чухрая, А. Жданова. За цими жанровими напрямками в оркестрі створені концертні програми для слухачів різних музичних вподобань. З оркестром виступають провідні вокалісти Полтавської обласної філармонії: народна артистка України Н. Хоменко, заслужені артисти України В. Колісник, солісти О. Шевченко, Л. Крєтова та І. Година; солісти-інструменталісти С. Тищик (кобза, домра), С. Прокопишин (флейта). У різних концертних програмах з українським народним оркестром виступали провідні солісти Національної філармонії України (Київ), лауреати Міжнародних конкурсів – заслужена артистка України В. Матюшенко, заслужений артист України В. Чернокондратенко, народний артист України С. Гринченко, а також вокалісти-солісти, переможці Всеукраїнського конкурсу вокалістів імені М. Кондратюка. Колектив українського народного оркестру «Мамай» разом з заслуженим працівником культури України М. Жорновим наполегливо працює, сповнений цікавих ідей і планів на майбутнє, зберігаючи і збагачуючи українське національне мистецтво.

Таким чином, сучасний український оркестр народних інструментів – це раціонально сформований колектив, який характеризується удосконаленим музичним інструментарієм, жанрово-стильовою різноманітністю репертуару, значними художньо-виражальними можливостями і національним колоритом звучання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барсова І. Книга про оркестр. / І. Книга – К.: Муз. Україна, 1981. – С. 350
2. Гуменюк А. Вивчення народного музичного виконавства / А. Гуменюк // Народна творчість та етнографія. – 1980. – № 5. – С. 39–41
3. Давидов М. Народний інструментарій сьогодні / М. Давидов // Музика. – 1995. – № 4. – С. 14–15.
4. Комаренко В. Український оркестр народних інструментів./ В. Комаренко–К.: 1990. – С. 30-31.
5. Лисенко М. Народні музичні інструменти на Україні / М. Лисенко / передмова М. Щоголя. – К.: Мистецтво, 1985. – С. 134.

6. Радченко Р. Створити оркестр народних інструментів / Р. Радченко // Радянська музика. – 1999. – С. 25.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.Л. Корнішева

УДК 711.11:379.8

Лиховітер А. О.

МІСЦЕ ЕТНОПАРКІВ У РОЗВИТКУ ДОЗВІЛЛЄВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

У статті розглядається історичний розвиток музеїв-скансенів та визначається їх вплив на українську культуру.

Ключові слова: етнографічний парк, музей-скансен, етнічна культура.

In article the historical development of the museums of skansen is considered and their influence on the Ukrainian culture is defined.

Key words: ethnographic park, scansen museum, ethnic culture.

Важливим чинником формування національної свідомості, історичної пам'яті нашого народу була і залишається культура в усіх її проявах. Етнографічні музеї, особливо музеї-скансени, стають осередками духовного розвитку. Вони сприяють гуманізації суспільства та ствердженню української нації через знайомство з її матеріальною та нематеріальною культурною спадщиною. Тому дуже важливо розвивати існуючі та заохочувати створення нових музеїв-скансенів у нашій державі. Вивченням музеїв-скансенів займалися такі дослідники, як З. С. Гудченко [2], А. Г. Данилюк, І. Д. Красовський [3], В. Г. Шмельов [5] та інші. В їхніх роботах скансени розглядаються як архітектурне чи етнографічне надбання, проте досліджень щодо сучасного стану цього виду музеїв на території України обмаль.

Скансени – це етнографічні музеї просто неба, тобто своєрідні архітектурно-етнографічні комплекси з міні-музеями в окремих будівлях. Екскурсії до таких закладів проходять в умовах, максимально наближених до аутентичних. Пізнавальне значення та емоційний вплив таких музеїв дуже великий [1, с. 80]. Музей-скансен виступає як сховище матеріальної і духовної спадщини і, одночасно, як транслятор культурних цінностей. Презентації нематеріальної культурної спадщини в музеях скансенівського типу – це одна з основ збереження сучасної етнічної культури. При цьому під нематеріальною спадщиною ми маємо на увазі звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти та культурні простори, які визнані спільнотами, групами і, в деяких випадках, окремими особами як частина їхньої культурної спадщини [4].

Етнографічний парк (етнопарк) – це парк розваг і відпочинку, різновид музею просто неба, створюваний з використанням макетів або копій у натуральну величину і орієнтований на індустрію розваг і відпочинку. Етнопарки орієнтовані на збереження культури традиційних народів за допомогою сучасних, в тому числі інформаційних технологій, і, таким чином, іноді розглядаються в контексті організації взаємодії корінних народів і індустріального господарства і є сегментом туристичного бізнесу. Слово «етнопарк» утворено від грецького слова «ethnos» (народ, плем'я) і латинського «parricus» (відгороджене місце) [1].

Перший етнографічний музей просто неба з'явився у Швеції – це етнографічний комплекс, що розташований на о. Юргорден у Стокгольмі, заснований Артуром Газеліусом 1891 року.

Перший скансен на території України було засновано 1964 року в Переяславі-Хмельницькому, що на Київщині. Згодом музеї скансенівського типу з'явилися в Ужгороді (1965), Львові (1966), Києві (1969), Чернівцях (1977). Зараз в Україні діє 17 музеїв-

скансенів і щороку ця цифра зростає. Великої популярності в Україні здобули такі музеї-скансени, як Національний музей народної архітектури та побуту України Пирогово, Музей просто неба «Древній Київ у Князівстві Київська Русь», Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини у Переяславі-Хмельницькому, Музей народної архітектури та побуту у Львові, Закарпатський музей народної архітектури та побуту в Ужгороді, етнопарк України «Українське село», музей просто неба в с. Колочава (Карпати) «Старе село» та інші. Через музеї-скансени до національних традицій долучаються, перш за все, діти як дошкільного віку, так і школярі. У цих музеях вони можуть спробувати стародавні ремесла на собі чи дізнатися цікавинки з минулого [4, с. 92].

На сучасному етапі все більшого значення у діяльності скансенів набуває використання сучасних інформаційних технологій, у тому числі, технологій доповненої реальності чи QR-кодів. Ці технології створюють можливість організації інтерактивного середовища всередині музейного простору. Крім того, нові інформаційні технології полегшують проведення суспільно-резонансних акцій, PR-заходів, що дає змогу зацікавити та долучити якомога більше відвідувачів та волонтерів. Нещодавно команда Google в Україні за участі Міністерства культури України представила віртуальний тур по українським музеям просто неба. Сім музеїв в різних регіонах України тепер відкриті для віртуальної екскурсії. Цей проект дає можливість будь-кому дізнатися більше про народну архітектуру та побут наших предків у режимі онлайн. Загалом, нові інформаційні технології дозволяють розширити межі експозиції, показати величезний обсяг додаткової інформації і багаторазово посилити емоційний вплив на відвідувача [1].

Порівняно з другою половиною ХХ та початком ХХІ ст., етнопарки нині отримали більшу популярність серед українців. Про це ж свідчить і збільшення у туристичних агенціях кількості екскурсійних подорожей до музеїв-скансенів України. Як було зазначено вище, наприкінці 80-х років ХХ ст. таких парків було 6, зараз їх налічується 17. Все це зумовлює необхідність подальшої роботи з модернізації вже існуючих скансенів та впровадження нових, аби задовольнити сучасні потреби суспільства. Сучасний парк виступає як своєрідна моделююча система культури. Досвід функціонування музеїв-скансенів показує, що за змістовним наповненням ці види музеїв є інноваційними. Залучення новітніх методів у музейній практиці дає можливість інтегрувати зусилля сім'ї, інколи, громадських організацій, культурних та мистецьких об'єднань (фестивалі народної творчості, конкурси талантів) [4, с. 94]. Отже, скансени починають «осучаснюватися» та розвиватися, формуючи духовні та сімейні цінності і традиції. Таким чином, вони позиціонують себе унікальними соціокультурними та педагогічними комплексами, що розвиваються. Сьогодні музеї скансенівського типу значно розширили традиційні методи своєї роботи. За останні роки такі музеї викликають все більший інтерес суспільства. Можна зробити висновок, що при професійному підході та належному менеджменті за такими закладами – перспективне майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Афанасьев О. Є. Скансени України як важливий туристичний ресурс / О. Є. Афанасьев, Є. В. Бурлака, Ю. М. Маркіна // Туристична індустрія: сучасний стан та пріоритети розвитку: Матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференції. – Луганськ, 2009. – С. 80-84.
2. Гудченко З. С. Музеї народної архітектури України / З. Гудченко. – К.: Будівельник, 2007. – 120 с.
3. Данилюк І. Д. Музей народної архітектури і побуту у Львові: Путівник / Авт. тексту: А. Г. Данилюк, І. Д. Красовський, В. Л. Янов та ін. – Львів: Каменяр, 1980. – 183 с.
4. Проненко І. Сучасний розвиток музеїв-скансенів в українській музейній структурі / І. Проненко // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – Х., 2018. – Вип. 20. – С. 91-97.

5. Шмелев В. Г. Музеи под открытым небом: очерки истории возникновения и развития / В. Г. Шмелев. – К.: Наук. думка, 1983. – 122 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.А. Думасенко

УДК 792.8 (477) «19»: 008(100)

Льозова Т.В.

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО БАЛЕТНОГО МИСТЕЦТВА XX СТ. В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглядаються шляхи еволюції українського балетного мистецтва в контексті закономірностей, які визначають соціокультурні детермінанти розвитку української культури в цілому.

Ключові слова: хореографічне мистецтво, національна культура.

The article deals with the ways of evolution of Ukrainian ballet art in the context of the laws that determine the socio-cultural determinants of the development of Ukrainian culture as a whole.

Key words: choreography, national culture.

Історія театру охоплює широкий спектр явищ, мистецтво балету з–поміж яких є найменш вивченим. Незважаючи на постійний інтерес до цього виду мистецтва критичної думки та позитивну динаміку, що простежується у його історичному розвитку, на відміну від інших різновидів театральної творчості, специфіка художнього процесу, з яким пов'язані існування складових хореографічної “мови”, часова обумовленість танцювальних засобів та відсутність системи їхньої писемної фіксації – усе це тривалий час стримувало дослідницьку ініціативу. Накопичений у театрознавстві науковий багаж складається з праць, у яких розглядається широке коло проблем, сполучених із розвитком різних балетних шкіл (В. Красовська, Ю. Станішевський, Є. Суриць), виокремленням специфічних рис балетної драматургії (М. Загайкевич), систематизацією танцювальних рухів та комбінацій у народних українських танцях та їхніх сценічних інтерпретаціях (К. Василенко), характеристиками й аналізом творчої діяльності окремих колективів і митців світового балетного мистецтва (Г. Боримська, В. Ванслов, Л. Долохова, П. Карп, М. Смирнова, Т. Швачко та ін.)

Така багатовекторність наукових інтересів виключає наявність загального, для тих, хто досліджує балетне мистецтво, “сюжету” з головним героєм – балетмейстером. Унікальність цієї професії полягає у її функціях, подібних до режисера у драмі і, водночас, до художника – митця, що відтворює себе, користуючись різноманітними виражальними засобами танцю, сценографії, музики, костюмів [1].

Тому всі без винятку дослідники констатують, що балетмейстерське мистецтво віддзеркалює найсуттєвіші художні тенденції і напрямки, стильові, жанрові й естетичні аспекти складного, часто внутрішньо суперечливого, поступу європейського і світового сценічного мистецтва. Разом з тим, узагальнюючих праць, присвячених вивченню процесів становлення та розвитку цього виду мистецтва, явно не вистачає. Відтворити цілісну картину не дозволяє також відсутність мистецтвознавчих розвідок, які висвітлюють особливості його функціонування у різних світоглядних та національних вимірах, у проекції на динаміку естетичних трансформацій, що відбувалися в системі міжкультурних та культурно–історичних зв'язків [4].

У визначеному ракурсі особливій актуальності набуває проблематика, яку віддзеркалює у собі поступ українського балетмейстерського мистецтва другої половини XX століття, репрезентованого творчістю П. Вірського, В. Вронського, А. Шекери: майстрів, які зробили вагомий внесок не тільки в національну, а й у світову та європейську хореографію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Василенко К. Украинский народный танец / К.Василенко. – М.: Искусство, 1981. – 160 с.
2. Верховинець В. Теорія українського народного танцю / В.Верховинець. – К.: Музична Україна, 1990. – 150 с.
3. Українська художня культура / Під.ред. Д.Антоновича. – К.: Либідь, 1996. – 415 с.
4. Шевчук В. Дорога в тисячу років / В.Шевчук. – К.: Український письменник, 1990. – 254 с.

Рекомендує до друку звуковий керівник професор М.Г. Левченко

УДК 75.02

Михайлик К.В.

ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ ПРИ СТВОРЕННІ ПЕЙЗАЖУ В ТЕХНІЦІ ОЛІЙНОГО ЖИВОПІСУ

У статті розглянуті основні засоби художньої виразності живопису, особливості створення пейзажного твору.

Ключові слова: пейзаж, олійний живопис, засоби виразності, образотворче мистецтво.

The article deals with the basic means of artistic expressiveness of painting, especially the creation of landscape work.

Key words: landscape, oil painting, means of expression, fine arts.

Живопис – вид зображального мистецтва, твори якого виконують за допомогою фарб, які наносяться на будь-яку тверду поверхню. У світовій історії мистецтва живопис часто посідав провідне місце. Ця його роль пояснюється переважно тим, що в жодному іншому виді мистецтва не можна передати видимі явища світу, образ людини або природи в тій мірі, як у живописі. Більше цього, ця повнота вираження зовнішнього видимого світу дозволяє розкрити глибинний, внутрішній, зміст та сенс суспільних явищ, духовне життя людини, її думки, почуття [5, с. 12].

У творах живопису використовуються такі способи передачі, як колір, малюнок, світлотінь, графічність та виразність мазків, композиції та фактури, що дозволяє відтворити на площині багатогранне багатство світу, об'ємність та повноту предметів, їх мальовничість, матеріальну своєрідність, просторову глибину та світлоповітряне середовище [1, с. 34].

У творчому плані особливу увагу художники приділяють «режисурі» колориту, що полягає у вирішенні питання про головні колірні акценти і про розвиток варіацій колірних гармоній в межах площини зображення. Картина називається колоритною тоді, коли художник зумів знайти колірну гармонію, тобто, дати найкраще узгоджене поєднання кольорів.

Крім того, реалістичний принцип рішення сюжетної композиції вимагає від автора, щоб знайдена ним колірна гармонія відповідала внутрішньому сенсу картини. Ось що сказав про колорит І. Рєпін: «Наше завдання – зміст. Фарба у нас – знаряддя виражати наші думки, колорит наш – не витончені плями, він повинен виражати наш настрій, душу, він повинен налаштувати глядача, як акорд у музиці».

Серед засобів виразності живопису є кольорова пляма (мазок). Це основний технічний прийом, який дозволяє передати багатство аспектів, сприяє пластичному об'ємному ліпленню форми, передачі його матеріального характеру та фактури у співвіднесенні з кольором відтворення колористичного реального світу. Характер мазка буває гладеньким, помірним, нерівним, розділеним. Усе це сприяє різноманіттю емоційної атмосфери, передачі

безпосереднього почуття та настроїв, способів передачі ставлення до зображеного пейзажу [4, с. 10].

Живопис – це не протокольний звіт про наші знання, які мають колір ті чи інші предмети, а така художня передача кольорового оточення, якою ми сприймаємо її в конкретних умовах. На наше сприйняття мають впливає освітлення, відстань (повітряний прошарок), кольорове середовище.

Олійний розпис – різновид живопису, який активно спирається на принцип «багатшаровості», що дає змогу створити фактурність зображення. Він набув значного оцирення на межі XIV-XV ст. у країнах Західної Європи.

Пейзаж – жанр в образотворчому мистецтві, в якому об'єктом зображення є природа. Зображуючи явища і форми природного оточення людини, художник виражає і своє відношення до природи і сприйняття її сучасним йому суспільством. В силу цього пейзаж набуває емоційності і значного ідейного змісту [2, с. 38].

У наш час пейзаж часто використовують як засіб відображення думок і настроїв художника. Утім реалістичні краєвиди цінуються глядачами завжди. Розвиток пейзажного живопису в Україні пов'язаний з роботами Т. Шевченка (серія «Мальовнича Україна»). Розквіт цього жанру припадає на кінець XIX ст. Красу України відтворили у своїх полотнах С. Васильківський, П. Левченко. Найкращі традиції реалістичного пейзажного мистецтва продовжили українські майстри С. Шишко, Т. Яблонська, І. Бокшай.

Вивчення природи і зростання професійного мальовничої майстерності є глибоко взаємопов'язаними процесами у формуванні художника-пейзажиста. Творчий підхід до зображення пейзажу ґрунтується на тих зорових образах і враженнях, які живописець отримує при роботі з натури. Тільки в результаті спілкування з природою може з'явитися натхнення, дозріти задум пейзажних композицій [3, с. 41]. Пейзаж за своєю природою – мистецтво, в якому найбільш безпосередньо виражаються емоції. У цьому сенсі краєвид можна було б порівняти з музикою. Колірні відтінки барвистої палітри передають у картині гаму почуттів, навіть без ясно означеного літературного сюжету. Тому в пейзажі особливо важлива поетичність сприйняття і трактування природи. Пейзаж несе в собі чуттєве вираження думки – в цьому його сила і дієвість. В результаті наполегливої праці художник виробляє найбільш доцільні образотворчі прийоми, які формують його стиль. Народжується найважливіша властивість твору мистецтва – майстерність, головною ознакою якої є вправність та віртуозність виконавця.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Візер В. Живописна грамота: основи пейзажу / В. Візер. – Петербург: С.-Пб, 2006. – 192 с.
2. Кашекова І. Розвиток пейзажу в живописі / І. Кашекова. // Мистецтво в школі. – 2004. – № 5. – С. 38–46.
3. Марчук Ж. Пейзаж настрою: відеоурок / Ж. Марчук. // Мистецтво та освіта. – 2004. – № 3. – С. 40–43.
4. Мельничук Л. Добрі традиції кафедри живопису / Л. Мельничук. // Образотворче мистецтво. – 2006. – № 3. – С. 10–12.
5. Шашков Ю. Живопис і її засоби: навчальний посібник для вузів / Ю. Шашков. – Москва: Академічний Проект, 2010. – 128 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.В. Ракович

СТАНОВЛЕННЯ АРІЇ ЯК ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОГО ЖАНРУ АКАДЕМІЧНОГО МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядається історія становлення та еволюція арії як жанру академічної вокальної музики від барокового до романтичного періоду. Розкриваються жанрово-структурні аріозні традиції у контексті оперної драматургії.

Ключові слова: арія, академічна вокальна музика, жанрово-структурні аріозні традиції, оперна драматургія.

The article deals with the history of formation and evolution of aria as a genre of academic vocal music from the Baroque to the Romantic period. The genre-structural arias traditions in the context of opera dramaturgy are revealed.

Key words: arias, academic vocal music, genre-structural arias traditions, opera dramaturgy.

Постановка проблеми. Історія арії як жанру вокального мистецтва широко розгалужена і зачіпає творчість композиторів різних національних шкіл. Однак її незаперечною основою і головним джерелом є італійська оперна школа епохи бароко, яка багато чого успадкувала від попереднього часу ренесансного гуманізму. При всій важливості новаторства композиторів дев'ятнадцятого – двадцятого століть, до сьогодення італійська оперна арія залишається такою ж міцною опорою вокального професіоналізму академічних співаків, як і сама італійська опера залишається фундаментом репертуару оперних театрів.

В цьому сенсі особливо актуальним стає нині саме виявлення того глибинного художньо-естетичного зв'язку, який існує між бароковими, класичними і романтичними творами композиторів тих часів і який багато в чому обумовлений значенням і стильовим наповненням арії як провідного вокально-виконавського жанру.

Аналіз останніх публікацій з теми дослідження. На сьогодні наукових праць, присвячених питанням систематизації та аналізу вокальних жанрів небагато. Існує низка монографічних праць, які виявляють особливості стилю вокальних творів певного композитора (В. Протопопов, Л. Жигачова, В. Фоміна, Д. Нагіна). Розділи, які присвячені вокальній музиці загалом і, зокрема арії, знаходяться у загальних працях з музичної форми (А. Аренський, Т. Кюрегана, Л. Мазель, О. Пузиревський, Л. Саккетті, С. Скребков, Способін, Ю. Тюлін, В. Холопова). Передумови становлення і розвитку арії як жанру вокальної музики у історичному аспекті розглядаються у дослідженнях Г. Куколя, Е. Симонової, Т. Чернової, В. Демидова, П. Луцкер, І. Сусідко, О. Цибко.

Мета даної статті – охарактеризувати арію як жанр вокальної музики в її історичному розвитку та в контексті жанрово-структурної цілісності оперної драматургії.

Виклад основного матеріалу дослідження Вперше термін «арія» зустрічається у західноєвропейській музиці вже у 15 ст. Він означав строфічні пісні різного змісту для голосу в супроводі лютні або гітари. У Франції на початку XVII століття з'явилися різновиди сольні вокальні арії: придворна арія (air de cour), серйозна арія (air sérieux), духовна арія (air spirituelle). Деякі французькі композитори (М. Ламбер, М. Лабар) розширювали форму арії через введення додаткових куплетів з варіюванням.

Близькі за жанром вокальні п'єси увійшли в збірки англійських композиторів Т. Морлі («Canzonets or little short airs to five and six voices», 1597), Дж. Дауленда («The first book of songes or ayres...», 1600).

Інший напрямок у розвитку арії як жанру, який привів до сучасних її форм, пов'язаний з еволюцією італійської камерної вокальної й оперної музики XVII – XVIII століть. У цей період становлення арії виникають її різновиди – від одноголосної мелодії (середньої між речитативом і кантиленою), яка іноді наближається до аріозо або канцонети з

контрастними розділами, до арії, що базується на *basso ostinato*. Такі арії зустрічаються у Я. Пері («*Le varie musiche a 1, 2 e 3 voci*», 1609), А. Гранді («*Cantate ed arie a voce Solo*», 1620), С. Ланді («*Arie a una voce*», 1620) та ін.

У зв'язку з розвитком оперного мистецтва в Італії і Франції формуються основні види арії – наспівна, віртуозна, характерна та ін. В опері арія свідчить про зупинку зовнішньої дії; це монолог, що відображає характер, емоційний стан, реакцію героя на попередні події, розкриває його потаємні думки. На ранньому етапі арія швидко набуває функції музичного центру опери. З часом типи оперних арій відносно втілюваних в них емоцій (афектів) схематизувалися: існували арії скорботи, скарги, гніву, жаху, помсти тощо. Кожен тип мав постійний набір виражальних засобів; Арія стає самодостатнім, структурно замкненим номером. Складається типова форма великої трьохчастинної арії *da capo*, у якій третя частина є повторенням першої (АБА). Ранні зразки арій *da capo* зустрічаються в операх К. Монтеверді. Подальший розвиток арії *da capo* пов'язаний із творчістю Л. Россі, Ф. Каваллі, М. Честі.

В неаполітанській оперній школі, де склався жанр опери-серія і досягло високого розвитку мистецтво сольного співу, арія *da capo* приймає інший характер. У. Скарлатті вона представлена у вигляді замкнутої форми, вільна реприза якої дає співакам широкі можливості для імпровізації, демонстрації індивідуальної вокальної майстерності.

Французькій оперній арії того ж періоду притаманні проста структура, пісенність. У німецькій музиці були розповсюджені французькі й італійські типи арії (в операх Й. Куссера і Р. Кайзера), користувалися популярністю прості, пісенного характеру строфічні арії з ритурнелем. Тип італійської арії з участю концертуючих інструментів отримали високохудожнє втілення у кантатній та ораторіальній творчості Й. Баха, Г. Генделя, Г. Телемана.

Важливий етап в еволюції жанру арії знаменує оперна реформа К. Глюка (серед. 18 ст.), творчість його сучасників і послідовників (насамперед В.-А. Моцарта), а потім – композиторів 19–20 ст. Арія стає органічним елементом музично-драматичної дії, багатопланою, життєво-конкретною, індивідуальною характеристикою персонажа, а її форма – розвиненішою й різноманітнішою; часом вона входить у розгорнутий фрагмент опери: «речитатив і арія», «сцена і арія» (К. Вебер, Дж. Майєрбер, Дж. Верді). З'являються нові види арії (наприклад, концертна арія з інструментальним супроводом, яка широко представлена в творчості композиторів віденської класичної школи).

Типові вокальні сцени зустрічаються в операх композиторів першої половини XIX ст. – К Вебера, Дж. Мейєрбера, Дж. Верді (у середньому періоді його творчості), які використовують з драматичною метою послідовне поєднання контрастних речитативних і пісенних форм (балади, романсу, каватини). У вокальній мелодії органічніше передаються емоційні нюанси тексту, у якому починає переважати нестрофічна форма викладу.

У пізніх операх Р. Вагнера і Дж. Верді поділ на арію і речитатив відсутній; чітко структуровані арії зустрічаються лише винятково у тісному взаємозв'язку з дією, ситуацією. У другій половині XIX ст. арія отримує новий розвиток у жанрі французької ліричної опери у Ш. Гуно і Ж. Массне, в кінці XIX – початку XX століть – у творчості композиторів-веристів, особливо у Дж. Пуччіні.

Отже, проведене дослідження засвідчує, що арія як жанр відіграє значну роль у процесі становлення й розвитку академічного вокального мистецтва, являючись тією сферою, де композитори апробували нові методи виявлення внутрішньої структури традиційних оперних форм. В межах загальноєвропейських канонів у створенні оперних арій і сучасні композитори, виявляючи національно-стильові традиції, завжди притримуються пріоритету мелодії й співочого початку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Луцкер П.В., Сусидко И.П. Итальянская опера XVIII века. Ч.1.: Под знаком Аркадии / Павел Валерьевич Луцкер, Ирина Петровна Сусидко. – М., 1998. – 440 с, нот.

2. Цыбко Е.Н. Ария: от барокко к классицизму: автореф. дис. канд. искусствоведения / Е.Н. Цыбко. – М., 2005. – 20 с.
3. Широкова В. П. Ария, ее типы и разновидности / В. П. Широкова // Анализ вокальных произведений: Учебное пособие. – Ленинград: Музыка, 1988. – С. 267-284.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Гунько

УДК 373.016.78

Нівіна О.В.

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ НАВИЧОК НА УРОКАХ СОЛЬФЕДЖІО В МОЛОДШИХ КЛАСАХ ДМШ

У статті розглянуто основні форми реалізації творчого потенціалу учнів молодших класів ДМШ, проаналізовано провідну методичну літературу з проблеми розвитку творчих навичок на уроках сольфеджіо.

Ключові слова: сольфеджіо, творчі навички, створення, добір акомпанементу, імпровізація.

The article deals with the major forms of primary music school pupils' creative potential. The leading methodological literature on the problem of creative skills development on the lessons of solfeggio is analysed.

Key words: solfeggio, creative skills, composition, accompaniment selection, improvisation.

«Сольфеджіо» – це навчальна практична дисципліна, спрямована на комплексний розвиток музичних здібностей, який сприяє формуванню системи знань і навичок, необхідних для подальшої музичної діяльності (формування звуковисотного та гармонійного слуху, почуття ладу, метроритму тощо). Але при всій важливості і значущості сольфеджіо у учнів часто зустрічається відношення до предмету, як до малоцікавого заняття, в якому переважають одноманітні вправи, сухі теоретичні завдання. На сучасному етапі розвитку початкової мистецької освіти, актуальним є переосмислення сутності предмета «Сольфеджіо» як навчальної дисципліни. Зміст предмета «Сольфеджіо» має бути «...спрямований не тільки на формування в учня уміння репродукувати навчальний матеріал, а й, передусім, на активне залучення до пізнання закономірностей музичної мови через виявлення і реалізацію творчого потенціалу дитини» [6, с. 6]. Новий підхід викладача до організації уроку, розвиток творчих навичок учнів на уроках, мають зробити важливу музичну дисципліну цікавою і зрозумілою.

Проблема розвитку творчих навичок на уроках сольфеджіо багаторазово привертала увагу викладачів та науковців, серед методичного доробку яких важливими для нас є роботи М. Андреевої [1], О. Афоніної [2], О. Давидової [3], М. Калугіної [4], М. Картавцевої, Ж. Металліді, А. Перцовської, Т. Бирченко, В. Подвали, [5], Г. Шатковського [7], Л. Льохіної, В. Ветошкіної, О. Камозіної та багатьох інших. Автори сходяться до думки, що розвиток творчих навичок – поступовий процес, який потрібно вибудовувати за принципом від простого – до складного. Починати його потрібно на підготовчому етапі, з використання простих прикладів, які б дозволили учням використовувати власний, невеликий музичний досвід.

Підготовчий період співпадає з віком 6 років, коли для дитини процеси творчості та гри є цільними та неподільними. Діти із задоволенням виконують завдання, що містять рухи під музику, це дозволяє засвоїти та закріпити теоретичні поняття (темп, метр, ритм, динаміка, форма тощо) [3].

Слухання музики є елементарною творчою формою музикування, дуже важливою для подальшого розвитку учнів й підготовчою до власної музичної продуктивної творчості на

початковому етапі. В процесі слухання музики розвивається музичний тезаурус учнів, а подальше обговоренням образів, засобів виразності, відтворення особистих вражень у малюнках, яке пропонують, наприклад, Давидова [3], Подвала [5], Шатковський [7] та ін, сприяють розвитку емоційності, усвідомленню складових музичної мови.

Подальший розвиток творчих навичок пов'язаний з такими формами роботи як створення, добір акомпанементу, імпровізація. На початковому етапі, та в молодших класах мова йде про елементарні навички продуктивної діяльності у цих формах, які залежать від року навчання, рівня розвитку музичних здібностей тощо. Наведемо приклади форм, які доцільно застосовувати з молодшими учнями. Це достворення фрагментів мелодії (на заданий ритм, текст, або вільне; наприкінці побудови, всередині та ін), у подальшому – опанування простих побудов, структур на заданий текст, або малюнок [1-7]. Створення ритмічного супроводу, є важливою формою роботи над двоголоссям та навичками добору акомпанементу (створення ритмічного малюнку; різні типи руху голосів паралельними інтервалами; добір функціонально визначеного басового голосу; акордовий супровід) [2], [3].

Найбільш складною формою розвитку творчих навичок є імпровізація –миттєвий процес створення музики у процесі виконання, яка об'єднує теоретичні знання учнів, його слуховий досвід-багаж з інтонацій, гармонічних та ритмічних формул, знань у галузі музичної форми, жанру тощо. Починати імпровізувати потрібно з нескладних завдань, спираючись на засвоєні ритми, інтонації, знайомі дітям образи, поступово ускладнюючи завдання [1]. На уроках сольфеджіо слід застосовувати різні різновидами (ритмічна, інструментальна, вокальна та ін.) [1], [3], [5], [6], [7] та види імпровізації (підготовлена, вільна). Підготовлена імпровізація виконується на завдання вчителя, а вільна є дуже складною формою музично-творчої діяльності, що передбачає миттєве використання набутих знань, вмій та навичок, естетичного смаку тощо. Вільною імпровізацією володіє далеко не кожен музикант професійного рівня, тому, якщо у групі сольфеджіо існує учень, який проявляє нахили до такої форми творчої роботи, викладачу сольфеджіо слід приділяти йому якомога більше уваги, розвивати здібності, та, можливо, сприяти подальшій професійній орієнтації.

Підсумовуючи вищевказане, слід підкреслити, що застосування творчих форм роботи на уроках сольфеджіо у молодших класах ДМШ розвиває в дитині творчі здібності та активність в доступних видах музичної діяльності; музичне мислення; допомагає дітям звільнитися від внутрішньої скутості, напруженості, набути впевненість у власних силах, зацікавленість у результатах навчання, завдяки чому сольфеджіо сприймається учнями як справжня самостійна творчість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева М. От прима до октавы / М. Андреева // Учебник [Ноты]. – М. : Советский композитор, 1976. – 126 с.
2. Афоніна О. С. Сольфеджіо для наймолодших (1 клас) : Навчальний посібник. – Видання друге, виправлене. – К. : Нотне видавництво «Мелосвіт», 2006. – 52с.
3. Давыдова Е.В. Методика преподавания сольфеджио / Елена Васильевна Давыдова – М.: Музыка, 1975. – 160 с.
4. Калугина М. Воспитание творческих навыков на уроках сольфеджио: Методическое пособие для ДМШ / М. Калугина. – М.: Советский композитор, 1989. – 120 с.
5. Подвала В.Д. Давайте сочинять музыку! 1-2 классы: Упражнения по развитию творческих навыков для учащихся ДМШ, музыкальных студий и школ искусств / В.Д. Подвала – К.: Музична Україна, 1988. – 126 с.
6. Сольфеджіо: програма для музичної школи, музичного відділення початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу (школи естетичного виховання) / [О. В. Єпімахова, Г. А. Смаглій, І. А. Жосан та ін.]. – К. : ДМЦНЗКМ України, 2012. – 128 с.

7. Шатковский Г. И. Развитие музыкального слуха и навыков творческого музицирования / Г. И Шатковский Методическая разработка для преподавателей ДМШ и ДШИ.– М., 1986.– 92 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Н.В. Лелеко

УДК 372.3:398

Омельчук І.М.

ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ ОРФ-ПЕДАГОГІКИ У МУЗИЧНО-ТВОРЧОМУ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНЯТ

У статті розглядаються концептуальні засади музично-педагогічної системи Карла Орфа та особливості використання Орф-педагогіки у процесі музично-творчого розвитку дітей дошкільного віку.

Ключові слова: музично-педагогічна система, Орф-педагогіка, музично-творчий розвиток, діти дошкільного віку.

The article deals with the conceptual foundations of Karl Orff's music-pedagogical system and peculiarities of using Orff-pedagogy in the process of musical and creative development of preschool children.

Key words: music-pedagogical system, Orff-pedagogy, musical-creative development, preschool children.

Постановка проблеми. У сучасній психолого-педагогічній науці теоретично доведено і практично підтверджено, що саме дошкільний вік сприяє успішному творчому розвитку дітей, що смак до творчості найкраще формується в активній творчій естетичній діяльності і що музична діяльність найбільше відповідає емоційній і творчій природі особистості дошкільника. Таким чином, саме дошкільний період вважається сенситивним для становлення як дитячої творчості, так і креативних якостей особистості дитини.

Актуальним завданням сьогодення є модернізація дошкільної освіти в руслі підготовки дітей до творчого вирішення проблем, які виникають у різних сферах їхнього життя. У зв'язку з цим зросла потреба музично-педагогічної практики в інноваційних педагогічних технологіях музичної освіти дошкільників, спрямованих на розкриття та розвиток їхнього творчого потенціалу, оскільки пропонуване нині в дошкільних освітніх установах музичне виховання дітей відстає від сучасних тенденцій і підходів, що розглядають знання, вміння і навички як засіб креативного розвитку цілісної особистості дитини. Тому очевидна актуальність пошуку інноваційних музично-педагогічних технологій музичної освіти дошкільників, які забезпечують творчий розвиток цілісної особистості кожної дитини і якість її музичної освіти.

Аналіз останніх публікацій з теми дослідження. Дошкільний вік у контексті творчого розвитку дитини розглядається в дослідженнях Д. Богоявленської, О. Дяченко, Б. Теплової та ін. Роль і педагогічна значущість музичного мистецтва в розвитку творчої особистості найбільш повно і глибоко розкриті в працях Е. Абдулліна, Ю. Алієва, О. Апраксині, Н. Гродзенської, Л. Баренбойма, О. Блоха, Н. Брюсової, В. Медушевського, С. Русової, В. Шацької, Б. Яворського та ін. Особливості розвитку музичних здібностей дітей дошкільного віку досліджували А. Аріменді, Г. Артоболевська, Н. Ветлугіна, В. Верховинець, М. Михайлова, О. Радинова, К. Тарасова. Проблема збагачення змісту музичного виховання дошкільників набула подальшого розвитку в працях О. Запорожець, О. Кононко, С. Науменко, І. Романюк, В. Семизорової, Т. Тютюнникової, А. Шевчук, Л. Школяр та ін.

Мета статті – розглянути особливості педагогічної системи музично-творчого розвитку дітей Карла Орфа з опорою на провідні дослідження у цій галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні методики і технології музично-творчого розвитку дошкільників відрізняються різноманітністю. При цьому в основі більшості переважають концептуальний підхід до дитячого музичного розвитку Карла Орфа, де творчість розглядається як провідний метод музичного виховання.

Метою концепції є виховання особистості дитини та закладення міцного фундаменту її справжньої музичності. Дана концепція – це практичний спосіб виховання і навчання дитини музиці, що заснована на єдності і взаємозв'язку музики, руху й мови [2]. Необхідно зазначити, що вона спрямована на розвиток особистості дитини, підтримання її цілісності, поліпшення контакту з собою і світом. Особливо важливим є те, що у концепції відтворюються етапи розвитку людської культури в цілому, починаючи від найдавніших, традиційних форм і закінчуючи сучасними естетичними формами, що дозволяє дитині пройти цей шлях та засвоїти досягнення культури. Педагогічна ідея Орфа полягає у планомірному використанні в роботі з дітьми так званої «елементарної музики», в основі якої лежить мистецтво імпровізації, а не інтерпретації. Елементарна музика в простій формі може передавати «високе і значне» і не є мистецтвом другого ґатунку [3]. «Елементарна музика – це не музика сама по собі: вона пов'язана з рухом, танцем, словом, її необхідно створювати самому, в неї необхідно включатися не як слухач, а як учасник» [4, с. 58].

У даній музично-педагогічній системі велике значення надається процесу музикування. Саме в елементарному музикуванні дитина виступає слухачем, виконавцем музичних п'єс та творцем музики. Увага вчителя спрямовується не стільки на результат навчання, а скільки на процес навчання. Народження музики відбувається в русі – від простої відтворюючої діяльності – до діяльності творчої, перетворюючої.

Методика «Музика для дітей» К. Орфа представляє великий інтерес завдяки безперечним перевагам:

- легко поєднується з іншими методиками раннього розвитку дітей за рахунок своєї універсальності і економічності, крім цього висока адаптивність до різноманітних національних умов дозволяє використовувати кращі зразки народної культури;
- враховує індивідуальні особливості дитини і дозволяє ефективно взаємодіяти дітям з різними навичками, здібностями і потребами;
- закладає величезний потенціал для музичного розвитку дітей раннього віку та подальшої їх творчої діяльності.

На музичних заняттях за методикою К. Орфа створюється атмосфера ігрового спілкування, де кожна дитина нарівні з дорослим може виявити свою індивідуальність. Єдина структура занять допомагає дітям добре орієнтуватися в новому матеріалі, творити, створювати образи і радіти успіхам. Малюки вчаться спілкуватися з однолітками, у них підвищується психічна активність, розвивається емоційна сфера.

Отже, застосування елементарного музикування за системою Карла Орфа у дошкільний період дозволяє:

- розвивати індивідуальність дитини, її здібність до імпровізації, творчості, уміння фантазувати, бачити і чути навколишній світ по-своєму;
- використовувати гру як провідний метод розвитку музичних здібностей дітей;
- виховувати навички спілкування і співпраці в групі дітей;
- тренувати різні види уваги, точну і швидку реакцію, уміння слухати, активно сприймати інформацію.

Під час своєї музично-педагогічної діяльності у дошкільному навчальному закладі ми адаптували педагогічну систему Карла Орфа з урахуванням сучасних підходів до музичного виховання, навчання і розвитку дітей дошкільного віку. Завдяки методам Орф-педагогіки музичні заняття завжди проходять в емоційно-піднесеній атмосфері. Діти не просто слухають музичного керівника і виконують його вказівки, а діють творчо, фантазують, виявляють індивідуальність у музично-виконавській діяльності. Результат такої організації

музичного виховання – гарно розвинуті музично-творчі здібності, набутий досвід переживання позитивних емоцій під час різних видів музикування, розвиток природних задатків справжньої музичної обдарованості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виноградов Л. Коллективное музицирование. Музыкальные занятия с детьми от пяти до десяти лет. / Л. Виноградов. – С.-Пб.: Образовательные проекты, 2008. – 160 с.
2. Завалко К.В. Основы орф-педагогика: навчально-методичний посібник / К.В. Завалко, С.В. Фір / Під заг. ред. К.В. Завалко. – Черкаси: Друкарня «Черкаський ЦНП», 2013. – 162 с.
3. Орф К. Музыка для детей: рус. версия: т.1. / сост. В.Жилин, О. Леонтьева – Челябинск: МРІ, 2008. – 80 с.
4. Frazee J. Orff Schulwerk today: nurturing musical expression and understanding, 2006. – 256 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Гунько

УДК 7.036

Пенізева К. В.

ПРИЙОМ КОЛАЖУ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

У статті розглядається колаж як прийом в образотворчому мистецтві, який символізує еkleктичність мислення та світогляду, характерну для сучасної культури.

Ключові слова: колаж, монтаж, художнє мислення, пластичний прийом.

The article deals with collage as a technique in the visual arts, symbolizing the eclecticism of thinking and outlook characteristic of contemporary culture.

Key words: collage, montage, artistic thinking, plastic reception.

Колаж (фр. coller – приклеювання) – техніка створення картини, графічного твору, що складається із застосування різних наклейок з плоских (фрагменти газет, шпалер, кольорового паперу, оздоблювальних матеріалів, тканин) або об'ємних (шматки дроту, дерева, мотузок, металу) матеріалів [3].

Техніка колажу, що є знахідкою дадаїстів, була важливим етапом процесу розмивання меж мистецтва в ХХ столітті. Своїм принципом суміщення графіки і живопису колаж змінював кордони між жанрами і між мистецтвом та життям. Дадаїсти вважали, що в століття фотографії марно зображати реальність, так як в результаті це буде просто зображення. Французький поет і прозаїк Луї Арагон, який був близький з дадаїстами, говорив: «Колаж – це мистецтво, яке кидає виклик живопису» [3].

Для створення художнього стилю, відповідного новому світогляду, необхідним був інтенсивний пошук нових образотворчих прийомів через численні експерименти. Одним з варіантів вирішення цієї актуальної художньої проблеми став колаж. У техніці колажу працювали такі видатні майстри, як К. Швіттерс, Ж. Шлюб, П. Пікассо та А. Матісс.

Прийом колажу спочатку використовувався художниками в роботі над творами, основними якими були чергування і нашарування об'єктів на площину, наприклад творів, що розкривають тему урбанізації, технологізації і супровідні їм перебудови людської свідомості.

Так, німецький художник і поет, представник дадаїзму К. Швіттерс, застосовував при створенні своїх робіт техніку колажу з використанням уривків квитків, клаптиків газет, вирізок з плакатів, а також відходів індустріальної цивілізації – дроту, дрантя, обривків тканини, стружки і тощо.

Протягом ХХ ст. колаж стрімко розвивався, безперервно трансформувался і модифікувався. Діапазон сучасного колажу досить широкий: від колажу як принципу художнього мислення до колажу як пластичного прийому [1].

Такий технічний прийом, як колаж, може використовуватися в композиції твору для посилення значущості двох аспектів:

1. чисто формального, коли художній образ створюється розміщенням або нашаруванням один на одного певних матеріалів, різної форми, кольору і т.д.;
2. ілюстративного (наприклад, так званий фотомонтаж), коли образотворчий матеріал на певну тему вирізається з книг і журналів і завдяки переміщенню зі звичайного контексту в незвичне оточення отримує нову інтерпретацію [3].

До 1920-х рр. також відноситься і розвиток фотомонтажу (О. М. Родченко, Д. Хартфілд, Р. Хаусманн, М. Ернст). У О. Родченко фотомонтаж визначався як «комбінація фотографій замість комбінації і композиції художніх елементів». Сенс цієї заміни полягав в тому, що фактичний знімок шляхом відбору і монтування переходив в статус творчого твору.

За своєю суттю монтаж близький поняттю «композиція». Але, на думку С. М. Ейзенштейна, техніцистський французький термін «монтаж» в перекладі означає «складання» та найбільш повно відображає динаміку часу і творчості. Ідея монтажу прийшла С. М. Ейзенштейну з ідеї аналітичного розділення об'єкта на значущі елементи і їх нового синтезу для передачі нового смислового і образного звучання. Спочатку воно було взято новими технічними мистецтвами: фотографією та кіно. Крім того, монтаж в роботах сюрреалістів та фотомонтаж здатний був дати найбільш глибоку інтерпретацію дійсності, ніж копії життя в немонтажних творах. Для С. М. Ейзенштейна він був знаходженням універсальної «одиниці і теорії нової образності». Тому монтаж представлявся тоді універсальним методом (не тільки набором прийомів) мистецтва [2].

Сьогодні мистецтво колажу втілює ідею переоцінки моральних цінностей і висловлює прагнення художника відкрити для глядачів своє особисте сприйняття реальності. Тому колаж є цікавим і перспективним художнім прийомом, який служить дзеркалом змін, що відбуваються в сучасному мистецтві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богомолова М. М. Коллажное мышление в изобразительном искусстве постмодерна / М. М. Богомолова. // ИЗВЕСТИЯ ВГПУ. – 2008. – С. 150.
2. Кузьмина М. Ю. Развитие в искусстве приемов монтажа как способа актуализации культуры в информационном обществе / М. Ю. Кузьмина. // Общество. – 2011. – С. 136.
3. Решетова М. В. Коллаж и перформанс как стратегии размывания границ между традиционными практиками искусства. / М. В. Решетова. // ВЕСТНИК ОГУ. – 2012. – № 9. – С. 65–67.

Рекомендує до друку науковий керівник професор В. Г. Чуприна

УДК 745.54:747

Пересунько І.С.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ВИТИНАНКИ У СУЧАСНОМУ ІНТЕР'ЄРІ.

У статті розглядається використання та пластичність витинанки в сучасних технологіях. Особливі прийоми та техніки витинанки, які використовують при художній обробці паперу при створенні декоративної роботи.

Ключові слова: інтерпретація, витинанка, сучасний інтер'єр, традиції, декоративне панно.

The article looks like the plasticity and vitality of the vitantine in the current technology. Especially take advantage of the technical techniques of a showcase, such as Victorian artwork for an artist who works with decorative robots.

Key words: Interpretation, Vitantine, Special Inter, Traditional, decorative panel.

Витинанка як техніка декоративного оздоблення побутових виробів і знарядь, з'явилась у декоративно – прикладному мистецтві слов'янських народів у добу середньовіччя. Символічні за змістом витинанки вирізали з різних матеріалів: кори дерев, шкіри, пізніше тканини та папіру. Це надбання народної творчості було поширеним і на теренах українських земель. Народне декоративне мистецтво, як базове, знаходить яскраве відтворення і в сучасному професійному мистецтві прикрашення інтер'єрів. Використовуючи нові синтетичні матеріали та традиційний папір, застосовуючи нові технічні засоби які притаманні новаційним технологіям дизайнери створюють оригінальні та вишукані твори.

Інтерпретація як невід'ємна приналежність художньої творчості у мистецтві сучасного майстра декоративного мистецтва знаходить багато варіантне застосування традиційної витинанки. Розкриваються можливості безкінечного здійснення інтерпретаційних рішень одного й того ж натурального матеріалу, теми або сюжету. Цей процес є складовою засобу трансформації в мистецтві [3. С. 25].

Витинанки – це мистецтво, в якому закладена життєва мудрість, народне розуміння краси, безпосередність світосприйняття. Основи витинанки будуються на елементах, мотивах, композиціях на яких побудовані інші види декоративного мистецтва, наприклад ткацтво, вишивка, розпис. Це гармонійні і прості геометричні форми і орнаменти рослинного характеру.

Важливим у формуванні образно – тематичного рішення твору є стилізація зображення. Цей метод пластичної трансформації є невід'ємною частиною розробки твору декоративного мистецтва. Стилiзація передбачає переробки форми під певну систему її передачі, яка заснована на ритміці зображальних елементів і підказана закономірностями, що існують у природі. Особливість витинанки в тому що, кількість прорізного поля в ній становить 50 і більше відсотків.

Прості витинанки зазвичай одноколірні. Вони вирізуються з однотонною паперу чорного, синього, зеленого або коричневого кольору як прорізна ажурна композиція. Виходять такі вирізки з хитромудрими візерунками, які за змістом можуть бути геометричними, стилізовано рослинними, зооморфними і антропоморфними. Різновидом витинанок є виклеянки – багатоколірні декоративні форми, створені з окремих частин, наклеєних один на одного або один біля одного.

Українська витинанка відрізняється тим, що в ній багато прорізних елементів, за рахунок чого вона виходить ажурною. Вирізані з білого або кольорового паперу мотиви: квіти, дерева, птахи, тварини, козаки і дівчата та різні за сюжетом і змістом зображення виконували як декоративну так і оберегові функції [1. С. 217].

У техніці паперової витинанки працюють багато професійних вітчизняних художників Микола Теліженко, Дарія Альошкіна, Андрій Пушкарьов, Олена Харченко. Одним з яскравих майстрів цієї техніки є Микола Теліженко. Він створив цикли ажурних багатофігурних композицій на теми української історії. Художник використовує цікаві композиційні прийоми – поміщає сюжетне зображення в формат ікони, де є центральне зображення обрамлене клеймами з розвитком теми.

Найбільш поширеною формою творів у техніці витинанки є декоративне панно. За загальним виглядом воно зберігає традиційні геометричні форми, а за матеріалом застосовується як папір, так і спеціально підготовлена тканина, пластик та інші синтетичні матеріали. Додатковим засобом створення сучасного панно може бути підсвітка і просторовий засіб експозиції. За призначенням та тематичним наповненням декоративні панно можуть прикрашати різні інтер'єри: житлові приміщення, кабінети, офіси тощо.

Мистецтво формоутворення з паперу є камертоном проектного мистецтва. Увібравши в себе експериментальні матеріали і творчу художню думку, витинанка стає носієм і хранителем багатьох традиційних різновидів витинанки. Освоєння витинанки вимагає розвинутого абстрактного мислення, необхідного для створення творчої роботи.

Українська витинанка це яскравий і своєрідний вид народної і професійної творчості, що має глибокі й багаті традиції. Їм притаманне силуетне узагальнене зображення, чіткий візерунок, симетрія, лаконізм форми, обмеженість деталей, спокійний, рухомий ритм, логічна відповідність між формою, матеріалом і технікою виготовлення.

Інтерпретація витинанки у сучасному декоративному мистецтві, це не тільки збереження традицій слов'янського народного мистецтва. Виразний засіб декорування в сучасному інтер'єрі. Використання додаткових прийомів експозицій та формоутворення, роблять техніку витинанки сучасною та оригінальною технікою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонович Є. А. Декоративно-прикладне мистецтво. Є.А. Антонович – Львів: Світ, 1993. – 272 с.
2. Виготовлення аплікації з різного матеріалу. Інтернет ресурси: http://allref.com.ua/uk/skachaty/Vigotovlennya_aplikaciiy_z_vikoristanniam_nitok_i_tkani_ni
3. Декоративно-ужиткове мистецтво.Словник: у двох томах. – Т. 1. / під ред. Я. Д. Запаско та ін. – Львів : Афіша, 2000. – 364 с.
4. Кара – Васильєва Т. В. декоративне мистецтво. Укр. 20 ст: У пошуках «Великого стилю». Т.В. Кара – Васильєва – Київ: Либідь 2005р.
5. Луцан Н.І. Декоративно – прикладне мистецтво та основи дизайну. / Н.І. Луцан. – Київ: Слово, 2010 – 170 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.В. Постолова

УДК 792.01'06

Петрова Я.В.

СУЧАСНИЙ ТЕАТР У ДИСКУРСІ КОМУНІКАТИВНОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

У статті подані результати практичного дослідження, яке було спрямовано на вивчення комунікативної діяльності сучасного театру.

Ключові слова: теорія комунікації, театр, сучасність, технологія.

The article presents the results of a practical study aimed at studying the communicative activity of contemporary theater

Key words: communication theory, theater, modernity, technology.

Театр – наймасштабніший культурний інститут всіх часів і народів. Культура стародавнього мистецтва в значній мірі впливає на свідомість людей, які бажають бути причетними до театрального процесу. Культурологічні аспекти з його унікальними можливостями впливу на почуття і мислення людини, охоплюють її духовну сферу і за допомогою комунікативної функції дозволяють комплексно впливати на розвиток сучасної особистості.

Витоки комунікації у театральному мистецтві створювались у первісних язичницьких ритуалах і обрядах. Вірування в божество, явища природи обумовлювало необхідність своєрідного діалогу з ними – в обрядах і ритуалах розігрувалися ключові моменти, життєво важливі події, що зумовило виникнення театру як культурно-масового мистецтва.

Ораторському мистецтву вчили ще з античності, це було обов'язком для кожної освіченої людини та підтверджувало певний рівень мислення співрозмовника [2].

Загальновідомо, що специфіка театральної діяльності як різновиду мистецтва, визначається комунікаційними взаєминами з аудиторією через вербальну та невербальну систему.

Встановлено, що існує два компоненти вербальної комунікації: зміст і стиль. Щодо змісту, то він визначає навколо чого, або з приводу чого розгортається спілкування. Проте стиль вказує на те, як актор взаємодіє з оточуючими навколо нього. Слід зазначити, що стиль у будь-якого актора свій, притаманний лише йому. Він дещо змінюється в залежності від партнера і характеру діяльності, але зберігає свої сутнісні риси, що відбивають неповторність і унікальність особистості.

Особливо цікавою і виразною є невербальна комунікація – специфічна поведінка людини, за допомогою якої актор намагається передати будь-яку інформацію. Рухи, жести, міміка іноді краще сприймаються публікою при перегляді вистави, аніж слово. Саме «прочитання» невербального емоційного репертуару співрозмовника сприяє досягненню взаєморозуміння. Тому режисери надають особливої уваги саме невербальній комунікації [2].

Головна ознака сучасної кризи в театральній сфері зазвичай пов'язана з ослабленням духовно-моральної місії і підвищенням розважальної функції, комерціалізацією. Інтерес публіки до театру ґрунтується на необхідності кожної людини накопичувати досвід соціальних шаблонів поведінки життєвої ситуації. Для втілення театального задуму є основні моделі, що впливають на глядацьку аудиторію, головною характерністю яких є словесна дія, яка емоційно взаємодіє з глядачем та створює комунікативний обмін між ними. У сучасному театрі, як в професійному так і в аматорському поєднують комунікативні моделі та технології, що розвивають художньо-образне мислення, відтворюють універсальні якості особистості глядача, формують ціннісне ставлення до театального мистецтва.

Головними моделями, які здебільшого використовують у виставах є пізнавальна, комунікативна, рекреаційна, що розвивають естетичний смак і фантазію глядачів. Моделі поділяються на дві підсистеми базової комунікації сучасного театру, в основі яких лежить психоемоційний статус особистості. Психоемоційна дія зумовлена здатністю нервової системи засвоювати сценічний ритм вистави, унаслідок чого фізіологічні та психічні процеси стають більш оптимальними, завдяки чому активізується інтелектуальна діяльність, створюється відчуття психологічного комфорту або ж дискомфорт [1, с. 112]. Глядач ніколи повністю не відкривається акторові, залишаючись самим собою, але має можливість спостерігати за подіями, переживати побачене і судити зі своїх життєвих позицій. Соціум зазвичай асоціює себе з улюбленим героєм на сцені, переживає катарсис, після чого у свідомості людини відбуваються зміни.

Звертаємо увагу на те, що сьогодні застосування комп'ютерної графіки є доповненням моделей, які виконують також комунікаційну функцію. Новітні технології орієнтовані на створення візуальних образів, тому використання їх на сцені виправдано з точки зору універсалізації створення вистав від ідеї до створення цілісного образу театального дійства. Режисери-постановники підвищують інтерес глядачів «медійністю» сценографії. Світло, звук, відео-проекція (3D) допомагають створювати та підтримувати емоційне середовище театального простору [3]. Для посилення ефекту постановчих робіт, використовуються декорації та атрибути. На початку розвитку театру це були маски, оксамитова завіса, дерев'яні конструкції. Так, нині, головну роль грає техніка, яка дозволяє показати такі речі, яких навіть може не існувати у реальному житті. За допомогою відеомепінга створюється тривимірний графіка високого дозволу, що проектується на порожню сцену.

У постіндустріальну епоху, сучасні технології дають можливість вибору для різнопланового сприйняття театру, як виду мистецтва, що завжди залишається актуальним. Використання комп'ютерних технологій в театральних виставах вимагає специфічних текстів. Але в той же час, звертаючись до віртуальної реальності театр відображує стан

сучасного суспільства, в якому більшість реальних речей замінено знаками [3]. Безумовно, вплив віртуальної реальності на театральне мистецтво не обмежується лише технічним втручанням. Мова йде про зміну самої сутності мистецтва в епоху новітніх медіа. Коли мистецтво, самобутньою рисою якого є гра реальної людини, тут і зараз, дозволяє собі замінити деякі компоненти сценічного ансамблю екранною проекцією, цифровим зображенням, що свідчить, про проникнення духу знеособлювання і уніфікованості. Соціальна і культурна трансформація українського суспільства доводить, завдяки інноваційним технологіям, театр постійно адаптується під суттєві зміни навколишнього соціуму і буде робити все можливе, для підтримки наймасштабнішого мистецтва світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Астафьева Т. В. Моделирование современного театрального процесса / Т.В. Астафьева // Инновации и инвестиции – М., 2009. – № 4. – С. 112–116.
2. Басин Е. Я. Искусство и коммуникация / Е.Я. Басин. – М.: МОНФ, 1999. – С. 34–39.
3. Данилина Ю. А. Коммуникативные технологии постиндустриальной эпохи: антиномии теории и практики / Ю.А. Данилина // Вопросы культурологии. – 2007. – № 12. – С. 51–54.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л.І. Лимаренко

УДК 398:75.056:7.071(485)

Поспєлова Д. Ю.

ФОЛЬКЛОРНІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ ШВЕДСЬКОГО ХУДОЖНИКА-ІЛЮСТРАТОРА ЙОНА БАУЕРА

Стаття присвячена творчості Йона Бауера, художника, ілюстрації якого базувалися на дослідженні фольклорної спадщини шведського народу. Було проаналізовано його творчий шлях і роль в популяризації фольклорних тем в ілюстрації.

Ключові слова: фольклор, міфологія, ілюстрація.

The article is dedicated to the work of John Bauer, an artist whose illustrations were based on exploring the folk heritage of the Swedish people. His creative path and role in popularizing folklore themes in illustration were analyzed.

Key words: folklore, mythology, illustration

Фольклор або усна народна творчість – колективна художня творча діяльність народу, яка засобами мови зберегла знання про життя і природу, давні культури і вірування, а також відбиток світу думок, уявлень, почуттів і переживань, народно-поетичної фантазії [4]. Фольклор є джерелом, з якого можна черпати натхнення, для створення живописних та графічних творів. Фольклорні мотиви просліджуються у багатьох жанрах образотворчого мистецтва.

Він знайшов своє відображення у творах безлічі художників. Слугував джерелом натхнення для ілюстраторів Теодора Кіттельсена, Едмунда Дюлака, Артура Рекема, Гаррі Кларка та багато інших. У живописних та графічних творах, вищезазначених художників, втілені погляди, ідеали і прагнення народу кожного з них, поетична фантазія, багатий світ думок, почуттів, переживань.

Яскравим прикладом митця, який працював надихаючись фольклором є шведський художник та ілюстратор – Йон Бауер. Основні теми його робіт – міфологія і природа Швеції. Придбав широку популярність завдяки своїм ілюстраціям для серії книг «Серед тролів і гномів» – антології шведського фольклору і казок, яка щорічно публікувалася на Різдво. Саме «Серед тролів і гномів» зробили його одним з найвідоміших казкових художників

Швеції. В ілюстраціях для «Тролів і гномів» Йону Бауеру вдалося передати унікальну «національну інтонацію» – таємничу красу непомітною шведської природи, характери людей, що живуть в тісному сусідстві з горами і лісами, і лісових мешканців – звірів, тролів, гномів та інше [3].

На початку своєї кар'єри він подорожував по шведській провінції Лапланд, Німеччині та Італії – в подальшому культура та фольклор цих регіонів дуже вплинули на його творчість. Ілюстрації Бауера виконані в стилі романтичного націоналізму; також на нього вплинули італійський Ренесанс і культура фіно-угорського народу саамі. Його цікавили і досягнення сучасників: він був знайомий з найвідомішими шведськими художниками свого часу, стежив за роботою таких визнаних майстрів книжкової графіки як англійці Артур Рекхем і Едмон Дюлак. Вбираючи найрізноманітніші імпульси, Бауер освоював їх і вплітав у власну стилістику – оригінальну і неперевершену [4].

У перших томах ілюстрації публікувалися в монохромному варіанті, іноді з додаванням жовтого кольору. У наступних томах вже присутні найвідоміші зразки творчості Бауера в звичному колірному вигляді: принцеса Тувстарр, біля чорного лісового озера; принцеса і лось Скутт, на тлі зоряного неба; Скутт, охороняє сплячу принцесу. У роботах Бауера добре помітно вплив італійського Ренесансу і традиційної культури північних народів; на ілюстраціях з принцями і принцесами відзначаються деталі, якими художник надихався вивчаючи старовинні гобелени з Фландрії.

Шведські автори розвивали в казках не тільки народні фольклорні мотиви, але і переробляли класичні міфи і сюжети середньовічних легенд, переносячи їх на північний ґрунт. Так народилися знамениті казки «Колечко» (Хелена Ньюблум) і «Принцеса-билина» (Хельге Челліні). Звичайно, Йон Бауер з його любов'ю до рідної природи, інтересом до культурних традицій виявився найважливішою фігурою цього руху [4].

Йон Бауер завжди прагнув до достовірності деталей у своїх творах. Наприклад, виконуючи ілюстрації до казок, він звірявся з репродукціями в книгах з історії, тому на його малюнках зброя, обладунки, прикраси та костюми виглядають так, як вони виглядали в реальності, за часів пізньої античності і раннього Середньовіччя [2]. Коли йому замовили ілюстрації до книги про Лапландію, він провів літо серед саамі, подорожуючи з ними і роблячи начерки їх одягу, знарядь і начиння, вивчаючи їх фольклор. Деякі деталі їх побуту Бауер пізніше включив в ілюстрації казок про тролів [1].

Акварелі Бауера тепер вважаються класикою фольклорної ілюстрації. За короткий період, що охоплює близько десяти років, він встиг стати визнаним класиком ілюстрації, створив безсмертні візуальні образи героїв скандинавського фольклору: казок і легендарних саг. Він заклав канон зображення тролів, Ніссе, хульдри, нікс і інших казкових мешканців дрімучих північних лісів, тихих озер і хижин скандинавських селян. Йон Бауер зробив великий внесок у популяризацію фольклору свого народу на світовій арені.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корін С. Слідами Джона Бауера. – Лагольм: Коріма, 2013.
2. Кришан О. Йон Бауэр [Електронний ресурс] / Олександр Кришан // Author.Today. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://author.today/post/19485>.
3. Мяеотс О. Йон Бауер. Игра в картинки [Електронний ресурс] / Ольга Мяеотс // Библиотека иностранной литературы. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://libfl.ru/ru/departments/otdel-detskoj-knigi-i-detskih-programm/o-detskoj-knige/zarubezhnye-illyustratory/_yon-bauer.
4. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К.: Наукова думка, 2000. – 680с. – (Словники України).

Рекомендує до друку науковий керівник професор В. Г. Чуприна

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ХОРЕОГРАФІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АМАТОРСЬКОГО ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ

У статті розглядаються методи викладання хореографії, процес хореографічного розвитку особистості, її естетичного та морального виховання за допомогою використання інноваційних методів у практичній частині викладацької діяльності.

Ключові слова: інноваційні методи, хореографія, балетмейстер, естетика, колектив.

The methods of teaching of choreography, process of choreographic development of personality, are examined in the article, her aesthetic and moral education by means of the use of innovative methods in practical part of teaching activity.

Key words: innovative methods, choreography, ballet-master, aesthetics, collective.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства особливо актуальним є питання якості освіти, пошуку нового змісту, форм, методів і засобів навчання та виховання молоді. Сьогодні особистість, її знання, інтелект, компетентність, духовність, культура є найвищою цінністю суспільства, яке прагне посісти значне місце серед цивілізованих країн ХХІ століття. Національна доктрина розвитку освіти в Україні ХХІ століття наголошує на необхідності нагального вирішення комплексу завдань щодо відродження, збереження, засвоєння та творення молодим поколінням духовних надбань народу.

В системі освіти, хореографічної зокрема, все більше поширюється впровадження інноваційних технологій навчання, які націлені на оновлення педагогічної теорії і практики.

Впровадження інноваційних освітніх технологій у процес навчання та їх впливу на розвиток системи освіти є об'єктом наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених. Аналіз наукових праць свідчить про посилену увагу науковців до розробки та впровадженню інноваційних педагогічних технологій (В. Андрущенко, В. Бикова І.Дичківської, І. Зязюна, О. Лучанінової, П. Федорука та ін.). Новітні підходи виховання творчої особистості в хореографічних колективах висвітлено у працях Ю. Гончаренко, П. Коваль, А. Тараканової, А. Фоміна, Ю. Хижняк та ін.

На думку, Бистрова Ю.В., поняттям «інноваційні методики викладання» є полікомпонентним, оскільки об'єднує всі ті нові й ефективні способи освітнього процесу (здобуття, передачі й продукування знань), які, власне, сприяють інтенсифікації та модернізації навчання, розвивають творчий підхід і особистісний потенціал учнів. [1]

Таким чином, на сьогодні інновації в галузі освіти поділяють на:

- психолого-педагогічні – нововведення в навчальний, виховний, управлінський процес;
- науково-виробничі – комп'ютерні та мультимедійні технології;
- соціально-економічні – правові, юридичні та економічні нововведення.

178].

Одним з інноваційних методів навчання в дитячих аматорських хореографічних колективах є інтерактивне навчання. Суть інтерактивного навчання в хореографії полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови активної взаємодії всіх учнів у процесі сумісного навчання та взаємонавчання, де учні розуміють, що вони роблять і для чого. Основними формами роботи на інтерактивному уроці є групові та ігрові методи, у ході яких учні спілкуються [3, с. 178].

Групове навчальна діяльність має велике значення та дієвий результат при навчанні хореографії. Вона створює умови для позитивної мотивації, адже під час групової роботи активізується діяльність всіх виконавців, а також створюються умови для оволодіння учнями формами взаємодопомоги. На уроках хореографії можна, розділивши дітей на дві групи, дати

кожній групі окреме завдання – створити хореографічні етюди на задану тему. Такі творчі завдання допомагають розвивати у дітей уявлення, фантазію та мислення.

Виходячи з основних функцій можна сказати що, групова діяльність формує колективізм, гуманні якості в особистості. Організаційна функція навчання полягає в розвитку уміння розподіляти обов'язки, спілкуватися.

Традиційні форми хореографічно-естетичного розвитку збагачують внутрішній світ дитини, допомагають глибше сприймати, розуміти і відчувати музику, «уважно відноситись до навколишнього світу». Велике значення у цьому процесі для дітей мають творчі ігри та ігровий метод викладання хореографії. На уроках для ігор відводиться небагато часу в кінці заняття, але вони є одним із важливих засобів різнобічного й естетичного виховання. В іграх можна знайти всі основні види рухів: хода, біг, стрибки; можуть бути і танцювальні рухи, які асоціюються з дитячими персонажами, мультфільмами тощо. Вірно проведені ігри сприяють розвитку уважності, кмітливості, зосередженості, сили, а колективні ігри, як і колективні танці – вихованню дружби і товариськості. За допомогою ігор можна відпрацювати деякі танцювальні рухи і набути навиків створення художнього образу. В іграх діти відрізняються високою емоційністю. Вони повністю розкривають свої позитивні і негативні риси характеру, а це має велике значення для кращого навчання дітей. При правильній організації і проведенні ігри завжди приносять дітям задоволення, створюють гарний настрій, що є дуже важливо. Гру, як і весь урок, потрібно закінчувати організовано: підвести підсумки, оголосити результати, дати рекомендації і виказати побажання [3, с. 74–76].

Ефективною інноваційною формою організації навчання в аматорському хореографічному колективі є проведення майстер-класів, що передбачає запрошення знаного викладача чи виконавця з метою передачі учням творчого досвіду та його технічної майстерності. У процесі таких занять учні мають можливість ознайомитися з різними формами подачі матеріалу, оволодіти новими техніками різних напрямів та стилів хореографічного мистецтва, набути навичок формування власної методики виконання хореографічних рухів з урахуванням передового хореографічного досвіду [9, с. 18]. З метою організації майстер-класів керівник налагоджує й підтримує творчі зв'язки з аматорськими хореографічними колективами міста й області, їх художніми керівниками, відомими балетмейстерами, методистами хореографії, викладачами хореографічного мистецтва вищих навчальних закладів.

Останнім часом у роботі дитячого хореографічного колективу велике значення набуває одна з інноваційних форм це – фестивально-конкурсна діяльність, яка передбачає: виступи з самостійними танцями в спільних концертах, незалежні виступи колективу за наявності програми або звіти колективу в кінці навчального року, участь колективу в конкурсах і фестивалях [6]. Це дає можливість розкрити злагожденість дитячого ансамблю, культуру поведінки виконавців та їхню спільну танцювальну підготовленість.

Важливим напрямком роботи аматорського хореографічного колективу – індивідуальна робота з обдарованими дітьми. Обдаровані діти – майбутній цвіт нації, її інтелектуальна еліта, гордість і честь України, її світовий авторитет. Недарма видатні діячі нашої держави надавали виняткового значення формуванню розумового потенціалу українського громадянства, вважаючи, що тільки еліта може просувати суспільство й державу до висот досконалості [5 с. 268]. Обдарованість – це вміння особистості використати свої здібності та задатки, свій розумовий потенціал в практичній діяльності [4 с. 20].

В танцювальному колективі учитель-хореограф повинен забезпечувати такі інноваційні підходи у викладацькій діяльності:

- підтримку постійного інтересу учня до хореографії шляхом пропозиції для розв'язання нестандартних завдань, вивчення позапрограмового матеріалу, участь у олімпіадах, конкурсах тощо;
- індивідуальний підхід до кожного учня, допомога у самовизначенні й розвитку особистості, успішній соціалізації;
- варіативність і особистісну орієнтацію навчально-виховного процесу;

- освоєння проектно-дослідницьких і комунікативних методів;
- формування здібностей і компетенції, необхідних для продовження хореографічної освіти. Робота з обдарованими дітьми має бути чітко спланована і організована; передбачає тісну співпрацю учня та вчителя.

В ході роботи можна помітити як розширюється спектр професійних та педагогічних властивостей особистості викладача.

Організація педагогічного процесу в дитячому хореографічному колективі ґрунтується на загальних закономірностях формування особистості, однак має специфічні особливості. Дитяче хореографічне об'єднання складає цілісну педагогічну систему, яка має своєрідну структуру. Педагогічний процес в хореографічному колективі спрямований на розвиток у дітей якостей, пов'язаних зі сферою почуттів: моральних (доброзичливість, чуйність, емпатія, стриманість, справедливість), естетичних (почуття краси, зокрема танцювальних рухів, музики), художніх (художній смак, відчуття композиційної довершеності хореографічних творів). Педагогічний процес в об'єднанні спирається на отримані хореографічні знання, вміння та навички. Вони є основою розвитку особистості, які у цілому характеризують результат виховання через навчання [2, С. 98-101].

Специфіка організації педагогічного процесу в творчому колективі залежить від аматорського характеру хореографічної діяльності дітей та колективної форми їх хореографічної творчості. Таким чином, професійно-педагогічна діяльність керівника дитячого хореографічного об'єднання в сучасних умовах повинна мати якісно новий зміст [3].

Організуючи свою діяльність, керівник хореографічного колективу автоматично потрапляє в ситуацію, коли сам повинен виконувати функцію контролю за своєю хореографічно-педагогічною діяльністю з метою забезпечення зростання якості навчально-виховного процесу. Це означає, що йому належить приділяти постійну увагу психолого-педагогічній та організаційній структурі дитячого хореографічного об'єднання і відповідно обирати форми і методи роботи. Для цього керівник дитячого хореографічного об'єднання, як педагог, повинен вміти орієнтуватися в різних аспектах дитячої поведінки: як окремої особистості, так і колективу. Тому керівнику необхідні знання відповідних розділів педагогіки і психології.

В наш час у практиці хореографічного дитячого аматорського колективу не існує обмежень планування хореографічно-педагогічної діяльності як за формою роботи, так і за її змістом. Це накладає на керівника хореографічного об'єднання додаткову відповідальність за якість хореографічних постановок.

Керівник дитячого хореографічного колективу має навчити вихованців сприймати об'єкт естетично, бачити і розуміти сутність і глибинний зміст художнього твору, через емоції передавати побачене. Педагог повинен розвивати здатність аналізувати естетичні об'єкти: хореографічні рухи, ритмічні образи в музиці, вчити знаходити потрібний сценічний грим до танцю, підбирати костюм для виконання хореографічного номера; вчити давати обґрунтовану естетичну оцінку танцю; висловлювати власні думки щодо його виконання; відображати рухами образний характер музики; передавати мімікою, жестами, позами різноманітну гаму почуттів [8].

Таким чином, хореографія, як вид мистецтва, має свою специфіку, яка в свою чергу визначає специфіку вибору методів навчання. Від загальної культури і знань педагога залежить світобачення, моральні і естетичні принципи його учнів. Пошук нових методик, форм викладання, використання інноваційних методів прогресує з кожним днем та цим дає можливість ще більше зацікавити та привити любов дітей до хореографії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бистрова Ю.В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України / Ю.В. Бистрова // Право та інноваційне суспільство. – 2015. – №1 (4). – С. 27-33. 1

2. Бурля О. А. Формування професійних якостей хореографа як соціальний попит суспільства// Наукові праці: Збірник. – Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА. – 2001. – Т. 13: Педагогіка. – С. 98-101. 2
3. Колногузенко Б. М. Методика роботи з хореографічним колективом. Частина 1 / Б. М. Колногузенко. – К. : Харків, ХДАК, 2005. – С. 74–76. 3
4. Крутій М. Обдаровані діти / М. Крутій // Директор школи. – 2008. – № 48. – С. 17-20
5. Савицька О. С. Розвиток обдарованості учнів на уроках трудового навчання в умовах допрофільної підготовки/ О.С.Савицька. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи. ВИПУСК 51'2015. Київ. – 2015. – С. 236-238.
6. Специфіка роботи балетмейстера в різних танцювальних колективах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.tanecwiki.com/index.php?option=com_content&view=article&id=2771:specifika-roboti-baletmeystera-v-riznih-tansuvalnihkolektivah&catid=114:drugie-raboti&Itemid=170
7. Тригуб І. В. Специфіка роботи дитячого хореографічного колективу/Актуальні питання мистецької освіти та виховання/ І.В. Тригуб, С. В. Тригуб 2015. – Вип. 1-2 (5-6) – С. 281-290
8. Царик Т. М. Модель професійної підготовки керівника дитячого хореографічного колективу./Сучасний соціокультурний простір 2013 (18-20.09.2013 р.)/ режим доступу <https://int-konf.org/ru/2013/suchasnij-sotsiokulturnij-prostir-2013-18-20-09-2013-r/491-tsarik-t-m-model-profesijnoji-pidgotovki-kerivnika-dityachogo-khoreografichnogo-kolektivu> 4
9. Цветкова Л. Ю. Методика викладання класичного танцю : підручник / Л. Ю. Цветкова. – К. : Альтерпрес, 2005. – 324 с. 22

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Н.В. Терешенко

УДК 7.071:780.614.131

Пригода М. С.

ФОРМИ ВИКОНАВСЬОЇ ПРАКТИКИ В КОНЦЕРТАХ ГІТАРНОЇ МУЗИКИ

У статті розглядаються форми та види гітарного концертного виконавства в жанрах академічної, фольклорної, естрадно-джазової та поп-музики.

Ключові слова: гітарист-виконавець, концертна діяльність, форми виконавської практики, інструментальний склад: монотембровий, політембровий.

The article deals with forms and types of guitar concert performance in the genres of academic, folk, pop and jazz.

Key words: guitarist-performer, concert activity, forms of performing practice, instrumental composition: mono-timbre poly-timbre.

У сучасному музичному мистецтві, гітарне виконавство динамічно розвивається й викликає неабиякий інтерес як у представників академічного, фольклорного і естрадно-джазового напрямку так і у виконавців різних стилів популярної музики. Протягом ХХ століття гітара пройшла шлях від «забутого» салонного інструмента на початку століття – до найпопулярнішого сучасного інструмента «...що існує в багатьох різновидах – класична гітара, гітара фламенко, гавайська, російська, чисельні різновиди електрогітар і гітарних ситезаторів, без яких просто неможливо уявити сучасну музичну культуру» [6, с. 65].

Концертна діяльність серед гітаристів набула широкого розмаху, про що свідчить різноманітність виконавських форм та напрямів серед яких можна виділити основні види гітарного концертного виконавства.

Сольний концерт, є виконавською формою, яка не втратила своєї актуальності і популярності сьогодні, й залишається провідною у професійній практиці гітариста. Враховуючи, що з 60-х років ХХ століття починається розшарування гітарної музики академічної традиції на різні стильові напрямки, сучасний сольний гітарний концерт може поєднувати різнопланові за жанрами класичні гітарні твори, які будуть відображати протилежні творчі підходи до виразних та технічних можливостей сучасної класичної гітари (наприклад – сольні сонати для гітари Х. В. Хенце, п'єси для гітари Христіана Вольфа тощо).

Дуети, гітарні тріо, квартети, та інші види малих ансамблевих форм, що мають інструментальний склад як суто гітарний, монотембровий, так і змішаний – політембровий (гітара і вокал; гітара і фортепіано; гітара і скрипка; гітара, контрабас і вокал тощо) – також широко розповсюджені у концертній практиці гітаристів академічного напрямку. Прикладом можуть слугувати класичні дуети М. Джуліані і Х. Родріго, п'єси М. Кагеля, написані для гітари, арфи, контрабаса, та ударних.

Окреме місце серед видів гітарного концертного виконавства займають гітарні оркестри. Прикладом такого є Київський оркестр гітаристів «ПектораL» – унікальний за своїм форматом український концертний колектив, що існує з 2006 року, до складу якого входять близько 15 гітаристів (керівник – М. М. Тущенко). Репертуар оркестру складають твори композиторів академічного й естрадного напрямів, зокрема: А. Вівальді, І. Пахельбель, М. Леонтович, Б. Бельський, П. Полухін, Дж. Леннон, П. Маккартні та ін. Оркестр проводить регулярні концертні виступи як в межах України, так і за кордоном.

У фольклорному напрямі музичного мистецтва гітара також займає вагоме місце, наприклад, у такому стилі, як фламенко, де повністю реалізується потенціал цього інструмента, та присутня більшість вищезгаданих виконавських форм. До відомих композиторів фольклорного жанру належать П. де Люсія, Е. ді Меола, І. Накагава.

В останні десятиліття значно зросла популярність гітари та гітарного звуку в різноманітних напрямках джазової та естрадної музики, як класичних так і авангардних, де цей інструмент встиг зайняти одне з пріоритетних місць, і стати невід'ємною частиною концертних виступів професійних музикантів. Серед них можна виділити сольні концерти для електро- та акустичної гітари таких відомих музикантів як Д. Пасс, Дж. Бенсон, Т. Еммануель (виконує естрадну музику в популярному на сьогодні стилі «фінгерстайл»). Розповсюдженою є участь гітариста-виконавця й у складі джазових колективів (тріо, квартетів, квінтетів тощо, оркестрових колективів) [2, с. 61].

Підсумовуючи вищевказане, слід підкреслити, що на сьогодні розмаїття форм та видів концертної діяльності сучасного гітариста-виконавця досить широке, враховуючи популярність та актуальність гітари як у сучасному музичному мистецтві, так і розповсюдженість в джазових, естрадних та фольклорних напрямках інструментальної музики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вольман Б. Гитара и гитаристы / Б. Вольман. – Л., 1966. – 67 с.
2. Гордиенко П. Гитара в джаз- и рок-музыке // Молодий народник : що річник студентських наукових робіт ; [під заг. ред. Ю. Ніколаєвської]. – Харків : ХДУМ ім. І. П. Котляревського, 2008. – Вип. 2. – С. 55–64.
3. Доценко В. Подолання технічних труднощів у виконавській практиці гітариста (на прикладі концерту для гітари з оркестром № 3 «Елегійний» Лео Брауера) / В. Доценко. – К., 2005. – 167 с
4. Жерздев О. Специфіка фактури у музиці для шестиструнної (класичної) гітари соло : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.03 / О. В. Жерздев. – Харків, 2011. – 18 с.

5. Михайленко Н., Фан Динь Тан. Справочник гітариста / Н. Михайленко, Фан Динь Тан. – К. : FAN'S COMPANY, 1998. – 247 с.
6. Панченко Д. Стилиевые тенденции в гитарной музыке XX века / Д. Панченко // Молодий народник: щорічник студентських наукових робіт. – Харків : ХДУМ ім. І.П. Котляревського, 2008. – Вип. 2. – С. 64–70.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.О. Чехуніна

УДК 75.02

Рибар Т.С.

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ОЛІЙНОГО ЖИВОПISY ДЛЯ ПЕРЕДАЧІ СТАНУ ПРИРОДИ

У статті розглядаються засоби олійного живопису та особливості їх використання для передачі стану природи.

Ключові слова: олійний живопис, пейзаж, колорит, імприматура, вальор.

The article is about oil painting and the peculiarities of their use to convey the state of nature.

Key words: oil painting, landscape, color, imprimatur, value date.

Живопис – один з головних видів образотворчого мистецтва, це створення художнього образу за допомогою кольору. Можливості олійного живопису дуже широкі. Він виконується на будь-якому різновиді основи, на численних видах ґрунту, різними сортами пензлів.

На особливій цінності пейзажного живопису для становлення художника наголошено в працях українських та зарубіжних науковців: В. Візер, О. Музики, В. Череватюка, І. Чмелик та інших. Найбільш важливими в контексті нашого дослідження є мистецтвознавчі та педагогічні пошуки С. Коновець, М. Маслової, О. Рудницької, Е. Семешко, В. Чурсіної та інших.

Пейзаж – мистецтво, в якому найбезпосередніше відтворюються емоції, кольорові барви палітри передають у творах гаму почуттів; у пейзажі особливо важливі поетичність сприйняття, чуттєве вираження думок. Найголовніше в живописі – правдиво передати явища життя і природи, виразити в зображуваному сильніше і гостріше творче бачення явищ зовнішнього світу.

Для передачі стану природи використовуються наступні засоби олійного живопису: колір, вальор, рефлекс, блик, гра світла і тіні, повітряна і лінійна перспективи, композиція та ін.

Головний виразний засіб олійного живопису – колір, його здатність викликати різні почуття, асоціації, підсилює емоційність зображення. Необхідний для живопису колір художник зазвичай складає на палітрі, а потім перетворює фарбу в колір на площині картини, створюючи колірний порядок – колорит. Колорит – (італ. colorito, від лат. color – колір) – система колірних сполучень у живописі (наприклад, теплий або холодний; спокійний або напружений тощо). До факторів, що допомагають проявлятися кольору, можна віднести світло, простір, контрастну взаємодію кольорів, рефлексний взаємозв'язок, матеріальність, фактуру поверхні, форму тощо.

Важливими засобами передачі стану природи є вальор – кольорове співвідношення, що створює вираз стану середовища на основі світлосили, та рефлекс – освітлена тінь, пофарбована кольором найближчого предмета, на який падає світло. Якщо пишемо світле місце, слід порівнювати його з усіма світлими місцями, темне – з усіма темними.

Блік – це концентроване на об'ємі світло. Перш ніж зробити білік, маємо порівняти усі біліки на зображеному об'єкті й вирішити, який з них холодніший, а який тепліший [3, с. 9].

У зображенні пейзажу необхідно вірно передати визначений стан природи, але це не означає сліпого копіювання. Вірно взятий стан природи в живопису означає глибоке розуміння, пов'язане з узагальненням довготривалих спостережень за станом природи і яскравим виявом свого почуття до обраного мотиву. «Списаними» з природи можуть бути лише основні колірно-тональні відношення, все інше повинно бути «переплавленим» через душу художника [2, с. 175].

Принциповим моментом у зображенні пейзажу є характер освітлення. Світло, відбиваючись від поверхні віддалених на різну відстань від художника предметів, створює характерне для пейзажу колірно-повітряне середовище. Зображення пейзажу за колірно-повітряним середовищем можна розділити на два стани: без прямого сонячного освітлення, і з прямим сонячним освітленням. У похмурий день, як і при студійному освітленні, на світлі більше холоднуватих рефлексів. Площини, не звернені до світла, мають більше теплих кольорів. Крім того, без прямих сонячних променів темні й світлі маси предметів сприймаються цілісно, що спрощує рішення загального тону. Яскраве сонячне освітлення принципово міняє колірний стан. Поверхні, на які падають сонячні промені, стають теплими, а тіні здобувають холодні рефлекси. Відношення світла й тіні в сонячний день можуть бути дуже контрастними, і через цей часто сліпучий контраст визначення натурних колірно-тональних відношень стає досить важким завданням [5, с. 85].

Для того щоб передати в живописному зображенні тоновий та колірний стан, при побудові кольорових відношень етюд з природи не варто використовувати максимальні можливості палітри, тобто найсвітлішу та найінтенсивнішу по кольору пляму в природі не потрібно брати на полотні самою світлою та самою яскравою фарбою. Похідні самі світлі та яскраві фарби можуть бути взятими не дуже світлими та насиченими. Насичені кольори в природі зустрічаються дуже рідко, тому для дотримання правильного тонового та колірного масштабу художники найчастіше використовують більш стримані фарби та не повністю використовують діапазони світлих та яскравих тонів палітри [4, с. 48].

Одним із засобів олійного живопису є використання рельєфної імприматури. Створюючи різноманітний рельєф елементів композиції, доповнюється вже існуючий силуетний ритм, який вони утворюють, уточнюється об'єм цих елементів та чергування мас. Після того як зроблено контурний малюнок майбутньої композиції, створюється основа для нанесення кольору, рельєфна імприматура.

Зображення пейзажу потребує твердих знань не тільки повітряної, але й лінійної перспективи. Ці дві перспективи в пейзажі доповнюють одна одну. Дотримання тільки повітряної перспективи не дасть грамотного зображення. Об'єм та простір на етюді передаються не настільки кольором, як правильною перспективною та конструктивною побудовою предметів та об'єктів [1, с. 19].

Необмежений повітряний простір висуває на перший план такі творчі завдання, як визначення кольорів окремих предметів у повітряному середовищі й тональності землі стосовно неба, виявлення колористичного зв'язку планів і загального колірного стану (гармонії) пейзажу, побудова композиції з урахуванням глибокої перспективи [2, с. 176].

У побудові роботи слід уникати точного поділу площини аркуша (полотна) на рівні частини. З цією метою перед компоюванням картини корисно провести на аркуші горизонтальні й вертикальні лінії, що поділяють площину на рівні частини. Потім композицію треба будувати таким чином, щоб горизонт не співпадав з горизонтальною серединою аркушу, а на середню вертикаль не потрапляли групи фігур або предметів, інакше композиція розпадеться навпіл [3, с. 10].

Отже, важливими засобами олійного живопису при відтворенні стану природи крім кольору (колориту) є вальори, що показують найменші зміни тону залежно від освітлення; рефлекси, що з'являються від взаємодії кольорів, що лежать поруч; насиченість, світлота, білік, рельєфна імприматура, повітряна і лінійна перспективи, лінія тощо. Починати роботу

треба сміливо, з розмахом. На пленері необхідно писати яскраво й напружено, оскільки принесений до приміщення етюд завжди виглядає блідіше, ніж на відкритому повітрі. Простота, ясність форми й глибина змісту – ось що характеризує правдивий художній твір в усіх видах мистецтва. Тільки у результаті спілкування з природою виникає натхнення, народжуються нові задумки, композиційні сюжети.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берлач О., Чихурський А. Малюнок і живопис в умовах пленерної практики. Методичні рекомендації для студентів художньо-педагогічних спеціальностей / О.П. Берлач, А.С. Чихурський/. – Луцьк, 2017. – 26 с.
2. Живопись: [учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений] / Н. Бесчастнов, В. Кулаков, И. Стор [и др.] – М. : ВЛАДОС, 2007. – 224 с.
3. Методичні вказівки до самостійного вивчення матеріалу і виконання завдань з дисципліни «ЖИВОПИСНА ПРАКТИКА» (для студентів 2 курсу (IV семестр) напряму 6.060102 «Архітектура») / Харк. нац. акад. міськ. гоп-ва; уклад.: В. П. Манохін, П. В. Мирончик. – Х.: ХНАМГ, 2012. – 51 с.
4. Чиварди Дж. Комбинация красок в живописи / Дж. Чиварди. – М.: ЭКСМО, 2005. – 96 с.
5. Шашков Ю.П. Живопись и ее средства / Ю.П. Шашков. – М.: Академический проект, Трикста, 2006. – 144 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **О.Ч. Гоноболіна**

УДК 76'06 (477)

Ринденко М.О.

ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРАФІЧНОЇ ТРАДИЦІЇ У СУЧАСНОМУ МИСТЕЦТВІ

У статті розглянуто актуальність використання традиційних графічних символів у сучасних творах образотворчого мистецтва.

Ключові слова: образотворче мистецтво, українська графіка, сучасне мистецтво, традиційні культурні символи.

The article deals with the relevance of the use of traditional graphic symbols in contemporary works of fine arts.

Key words: fine arts, Ukrainian graphics, contemporary art, traditional cultural symbols.

Українська графіка, що є самобутньою, неповторною і впізнаваною, як і усе культурне національне надбання, має своє історичне підґрунтя і традиції. Історично графічні навички були потрібні не тільки для створення естетичних творів, але мали саме практичне, утилітарне застосування, як то використання у друкарстві (книгарстві), картографії та створенні цінних паперів. Більш організована, офіціозніша проти живопису, насичена філософським сенсом, графіка кожного разу пов'язана безпосередньо із часом, що її породжує.

Із часів Київської Русі, коли стародавні язичницькі образи переплелися із візантійською культурою, почав утворюватися неповторний національний стиль. Формувався він разом із нашим національними рисами, і саме графіка відображує антропологічні риси, а також вади і вартості українського національного характеру. Старі малюнки і гравюри, що дійшли до нас, відкривають образи наших дідів і прадідів, та вірування, вподобання, одяг, зброю, і побут різних історичних часів нашої Батьківщини. Графічні фрагменти із жанровими сценками із середньовічних карт, що наразі стали

відкритими для суспільства, замальовують сценки політичного життя козацького війська і його вагу у Європейському політичному оточенні.

Сучасна графічна львівська школа, як і окреме, неповторне, народне, розкішне і часом трохи наївне українське бароко, прослідковує сусідство насамперед із литовською, білоруською, польською школами графічної думки. М. Грушевський вважав, що українці мають західний тип ментальності, хоча він не відкидав і ролі східних впливів. Зокрема однією із рис українського менталітету є надмірна любов до гумору, сатири і взагалі сміху. Іронічність творів майстрів української графіки показує нам цю національну рису досить яскраво. Адже українці, про всіх обмеженнях, які історично зумовлені, воліли існувати за нормами свободи, причому власної, індивідуальної свободи. Провідні українські графіки 19 століття у своїх малюнках рідняться із російською академічною художньою школою, проте суто українське прагнення свободи каже до нас із графічних робіт Тараса Григоровича Шевченка. Нарбутівські шрифти, що мають еталонну стилістику, є взірцем української графічної думки. Роботи митців-шестидесятників, дивним чином спромоглися відобразити українську графічну традицію на тлі радянського соцреалізму, а інколи і відкритої радянської пропаганди, зберігши про цьому українську традиційність і затишність. Твори родини Якутовичів, особливо Сергія Георгійовича, як ретроспективне переосмислення української історії ..

У важкі для державності часи, особливо гостро постає питання національно-культурної самоідентифікації та самоосмислення громадянського суспільства, відчуття себе як частини свідомого соціуму. Величезна культурна історична спадщина Українського образотворчого мистецтва, а саме графіки, сьогодні дає нам можливість завдавати суспільству питання, шляхом створення сучасних графічних робіт, що можуть показати проблематику української сьогоденності, породити критичне відношення кожного громадянина до своєї ролі нашому суспільстві, проте дозволивши гордість приналежності до чудової рідної культури. Серед найважливіших проблем, що сьогодні турбують українців, лідирує економічні проблеми у державі, безробіття, військові дії на Донбасі, корупцію та низький рівень виробництва. Відповідні дані отримані на основі опитувань громадян, оприлюднила соціологічна група «Рейтинг».

Українська графіка має романтичні, офіційні, іронічні, критичні прояви. Ця філософія, народжена у вигляді художніх творів, потрібна і митцю, і глядачеві. Пропонування студентам графічно осмислювати ці питання не тільки підштовхне їх до відкриття надзвичайно цікавих, маловідомих фактів української історії, культури і побуту, а й матиме величезну виховну цінність як для автора, так і для його оточення. Художні образи, що сформувалися українським народом разом із відчуттям національного самоусвідомлення, використані у сучасних творах наших художників, матимуть символізм культурного маяку та ілюструватимуть споконвічні цінності на тлі сучасної культурної метушні і соціально-політичних питань. Традиційні українські символи, що є еталонними національними культурними цінностями, використані у творах контркультури, створюють масштабний, вражаючий контраст. Стріт-арт, мурали, де ці символи задіяні, завдають питання, народжені сьогоденними потребами соціуму. Нестандартний та свіжий підхід молодих митців-концептуалістів, поєднуючи ці, на перший погляд несумісні напрями українського мистецтва, породжує глибокі, філософські арти.

Історично так склалося, що осмислення найскладніших, важкообговорюваних проблем будь-якого часу першими виносили на розсуд людей художники. Адже поки мовчить суспільство, починає говорити мистецтво.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бокань В. А. Українська графіка. 1960-1970 рр. – К., 1997.
2. Грушевський М. Історія України-Руси: У 10 т. Львів–Відень. – К., 1898-1937.
3. Жолтовський П. Художнє життя на Україні в XVI–XVIII ст. – К., 1988.

4. Поліна Ліміна. Професія: художник. Книга про Сергія Якутовича. – К.: Видавництво Артбук, 2018. – 192 с.: іл. [укр., англ.]
5. Степовик Д. В. Українська графіка XVI–XVIII ст. – К., 1982.
6. Тарас Шевченко. Живопис, графіка. Альбом / Авт.-упор. Д. В. Степовик. – К., 1984.
7. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків. – К., 1993.
8. Українська графіка XI – початку XX ст. // підруч. – К. – 1994..

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.Ч. Гоноболіна

УДК 784+784.9

Ситник І.М.

ДО ПРОБЛЕМИ ВТІЛЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ ВОКАЛЬНОГО ТВОРУ ЗАСОБАМИ СЦЕНІЧНОЇ ВИРАЗНОСТІ

У статті розкривається одна із засадничих проблем виконавської діяльності співака – втілення художнього образу вокального твору. Зазначається, що доволі важливим в цьому процесі є володіння співаками засобами сценічної виразності таких, як пластика, міміка, костюм, грим та зачіска.

Ключові слова: художній образ, засоби сценічної виразності, вокальний твір, співак.

The article reveals one of the fundamental problems of the singer's performance – the embodiment of the artistic image of the vocal work. It is noted that the process of mastering singers' expressive means such as plastic, facial expressions, costume, makeup and hairstyle is quite important in this process.

Key words: artistic image, means of stage expression, vocal work, singer.

Постановка проблеми. В сучасних умовах глобалізації світу все більш відчутно постає питання необхідності посилення уваги до духовних вимірів суспільства. Стрижнем духовної культури є мистецтво, що постає культурною пам'яттю людства, здійснює зв'язок поколінь, різних народів, різних культур. Скарбницею духовних, художніх цінностей є вокальна культура як одне із найцінніших духовних надбань народу, що відіграє важливу роль у відродженні та актуалізації художніх цінностей в інтеграції та культурному розвитку українського суспільства. Важливими виявами вокальної культури співака є уміння розкриття сутність твору, який він виконує, втілити у виконанні багаті, правдиві образи, які найповніше відповідають задумам автора. Тож, поряд із вміннями художнього та технічно досконалого відтворення художніх образів вокальної музики, майбутній співак має володіти сценічною культурою, що охоплює комплекс естетичних вимірів поведінки та засобів виразності.

Аналіз останніх публікацій з теми дослідження. Наукове розв'язання проблеми сутності поняття «художній образ» завжди піднімалось у наукових дослідженнях. Про це свідчать філософські положення теорії пізнання, які оперують поняттям «образ» у широкому гносеологічному трактуванні (Арістотель, Платон, Г. Гегель, Г. Лессінг, Д. Дідро, О. Потебня, М. Бахтін, Л. Коган, О. Лосєв), естетичній теорії (А. Бергсон, В. Бичков, Ю. Борєв, Л. Гінзбург, В. Мовчан, Д. Лукач), вивченні сутності образу, як продукту художнього мислення (Л. Виготський, Л. Дис, І. Гальперін, Б. Мейлах, О. Лук, Б. Неменський), теорії проблеми побудови художнього образу (А. Андрєєв, Г. Єрмаш, В. Блудова, С. Раппопорт, Н. Рождественська).

Художній образ як категорію театральної культури розглянуто в працях вітчизняних і зарубіжних науковців В. Асмуса, Г. Бояджієва, О. Бурова, І. Виноградова, П. Єршова, Ю. Кренке, Д. Попова, С. Бейлі, П. Паві, Е. Сурію, В. Проппа тощо. Сучасними дослідниками пропонується введення нового напрямку в мистецтвознавстві, названого «театральна

ейдологія» (від грецьк. *eidos* – образ), наука, що досліджує закономірності створення і втілення сценічного образу, враховує об'єктивні і констатує суб'єктивні детермінанти образності.

Мета статті полягає у визначенні засобів сценічної виразності, що впливають на успішне втілення співаком художнього образу вокального твору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виконання вокальних творів вважається художньо творчим процесом, який вимагає від співака не лише виконавської майстерності, але й достовірного втілення задуму композитора, тобто створення художнього образу. Так, кожний музичний твір потребує від співака пошуку особливих виражальних засобів, які відповідатимуть емоційно значущому змісту твору, що виконується.

Спираючись на наукові доробки педагогів-вокалістів П. Голубєва, О. Довгань, Л. Дмитрієва, Н. Дрожжиної, О. Єрошенко, Н. Гребенюк, Д. Бабіч, О. Катрич, О. Оганезової-Григоренко, О. Прядко та інших, у яких порушено окремі питання реалізації творчого потенціалу й розкриття різносторонніх здібностей студентів-співаків у навчально-виховному та вокально-сценічному процесі, можна стверджувати, що створення художнього образу вокального твору досягається виконавцем, у першу чергу, голосовими засобами: тембровим забарвленням, динамічними нюансами, інтонаційними відтінками, вимовою, які передають різноманітні емоційні стани та настрої [3]. Так, на думку П. Голубєва, творче прагнення виконавця передати співацьким звуком різноманітність інтонацій музичного твору надає голосу відповідного загального тембрового забарвлення і сприяє винайденню необхідних технічно-вокальних прийомів виконання [2, с. 41]. Тобто, сама внутрішня емоційна настроєність вокаліста, викликана характером і настроєм музичного твору, психологічно зумовлює вибір відповідних прийомів вокальної техніки та допомагає досягти музично-художньої виразності. Втім, співак не повинен обмежуватися одним виражальним засобом – звуковим, а має поєднувати звук із активним включенням акторського «Я», а також ефективним використанням засобів сценічної виразності – міміки, жестів, зовнішнім оформленням образу (грим, костюм, зачіска).

Аналіз робіт, присвячених проблемам вокального виконавства (Н. Гребенюк, Н. Дрожжина, М. Картавцев, М. Гордійчук); вокально-методичних праць (І. Богданов, О. Мишуга, О. Муравйова, М. Микиша, П. Голубєв, О. Благовидова, Д. Євтушенко); історії вокального виконавства (В. Антонюк, О. Єрошенко, Т. Сидоренко, О. Стахевич, Т. Мадишева); епістолярної спадщини видатних співаків XIX–XX ст. (Ф. Шаляпін, І. Алчевський, Дж. Лаурі-Вольпі, Ф. Литвин, Б. Гмиря, Є. Нестеренко) засвідчує, що автори акцентують увагу на тілесній виразності виконавця, яка обов'язково постане основою пластичного образу співака, якщо буде драматургічно або асоціативно пов'язане з вокальним твором [4]. На думку дослідників, образний пластичний мотив залежно від його стилістичного тлумачення стає засобом втілення характеру образу-персонажу, від імені якого виконується музичний твір [1].

Одним із засобів сценічної виразності також вважається сценічний костюм, який, на думку дослідників, підкреслює, забарвлює художній образ вокального твору, презентує характер персонажу, його звички, здібності, історію, професію, здоров'я, вік, емоційність, розумові здібності, духовність і красу внутрішнього світу. Сценічний костюм допомагає виконавцю знайти зовнішній вигляд персонажа, розкрити внутрішній світ сценічного героя, визначає історичну, соціально-економічну та національну характеристику середовища, в якому відбувається дія, створює зоровий образ вокального твору.

Необхідним доповненням до костюма є грим і зачіска. Завдання гриму полягає в тому, щоб, використовуючи цілий ряд прийомів, він допомагав виконавцеві відобразити всі характерні особливості його персонажа і зафіксувати їх.

Висновки. Усі вищезазначені засоби сценічної виразності є органічними компонентами вокально-сценічної дії, сприяють розкриттю та зовнішньому доповненню її змісту. Уміле володіння співака власною пластико-мімічною виразністю, застосування гриму, сценічного костюму тощо, сприяють нерозривному зв'язку музики і змісту

вокального твору, можливості ефективнішого «діалогу» із слухачем і впливу на нього, залученню до творчої взаємодії. Відтак, важливим для вокаліста-виконавця під час роботи над художнім образом створити особистість персонажу, тобто визначити сенс існування сценічного героя в контексті твору і передати це як в інтонаціях, так і зовнішньо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богданов И. А. Постановка вокального номера / И.А. Богданов // С.-Пб., 2004. – 256 с.
2. Голубев П. Поради молодим педагогам-вокалістам / П. Голубев. – К.: Муз. Україна, 1983. – 62 с.
3. Гребенюк Н. Є. Вокально-виконавська творчість: психолого-педагогічний та мистецтвознавчий аспекти: [монографія] / Н. Є. Гребенюк. – К.: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 1999. – 269 с.
4. Дрожжина Н. В. К проблеме сочетания эстрадного вокала с хореографией и пластикой / Н. В. Дрожжина // Проблемы взаимодействия искусства, педагогики та теорії і практики освіти : зб. наук. пр. / Харк. держ. ун-т мистец. ім. П. Котляревського. – Х., 2003. – Вип. 11. – С. 107–114.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Гунько

УДК 373.5.018.54:78

Скрічевська Є.О.

РОЛЬ АНСАМБЛЕВОГО СПІВУ В МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ МИСТЕЦЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Стаття присвячена проблемі музично-естетичного виховання учнів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів засобами вокально-ансамблевої діяльності. Автор наголошує, що саме ансамблевий спів має великі потенційні можливості для розвитку музичної і загальної культури дітей.

Ключові слова: музично-естетичне виховання, вокально-ансамблева діяльність, учні початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів.

The article is devoted to the problem of musical and aesthetic education of students of primary specialized art educational institutions by means of vocal and ensemble activity. The author emphasizes that ensemble singing has great potential for the development of musical and general culture of children.

Key words: musical and aesthetic education, vocal and ensemble activity, students of primary specialized art schools.

Постановка проблеми. Сучасні кардинальні зміни в системі освіти України потребують оновлення форм і методів виховання підростаючого покоління. Особливої значущості набуває проблема художньо-естетичного виховання дітей у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах (школах естетичного виховання) засобами вокально-хорового навчання на матеріалі високохудожніх вітчизняних та зарубіжних вокально-хорових та ансамблевих творів. Залучення учнів до активної ансамблевої діяльності на засадах всесвітнього і національного мистецтва сприяє всебічному, гармонійному розвитку, креативності, духовності, толерантності, формуванню ціннісних орієнтацій, естетичних смаків, музичних компетентностей і високих моральних якостей особистості.

Аналіз останніх публікацій з теми дослідження. Питання музичного навчання та художньо-естетичного виховання учнів у початкових спеціалізованих мистецьких

навчальних закладах ґрунтовно досліджено вітчизняними науковцями (О. Воронцова, Л. Гавриленко, В. Гаврилюк, М. Давидова, Н. Гузій, О. Коваль, А. Козир, С. Ліпська, Л. Ліхіцька, Т. Сідлецька, Т. Танько, Г. Шостак, О. Щолокова та ін.). Психолого-педагогічні питання музичного навчання учнів висвітлено в наукових працях Ю. Алієва, Л. Виготського, І. Гадалової, С. Науменко, Ж. Піаже, В. Петрушина, Б. Теплова, Дж. Уотсона, Г. Ципіна та ін. Багатоаспектність формування підростаючої особистості засобами хорового співу розглянуто в працях А. Болгарського, О. Васильєвої, О. Раввінова та ін. Проте, проблема формування вокально-хорових навичок учнів у ансамблевих колективах початкових спеціалізованих музичних навчальних закладах майже не актуалізувалась.

Мета статті є визначення й аналіз місця вокально-ансамблевої діяльності в музично-естетичному вихованні учнів початкових спеціалізованих музичних навчальних закладах

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі спів є можливістю творчого самовираження, демонстрацією краси голосу та емоційно-проникненого виконання. Вокальний ансамбль вважається однією з яскравих та цікавих колективних форм роботи з дітьми, підлітками та молоддю. Він є одним з напрямків вокально-хорового мистецтва, що відрізняється від хорового виконання камерністю звучання та можливістю індивідуальної роботи керівника з кожним учасником.

Основна мета більшості навчальних вокальних ансамблів – розвинути у учасників любов до колективного співу, музичне почуття й смак. Вокально-ансамблеве виконання розвиває загальну музикальність виконавців, допомагає почути себе зі сторони і об'єктивно оцінити свої можливості і сили. Добре розвинений музичний смак і слух дозволяють аналізувати спів інших виконавців.

Організаційна і змістовна робота з вокальним колективом в умовах початкових спеціалізованих музичних навчальних закладах будується на основі досягнень таких наук, як: музичний менеджмент, музикознавства, естетика, психологія, педагогіка, методика музичного виховання і вокального навчання. Вокальні ансамблі, будучи малою формою спільного музикування, займають вагоме місце в широкій концертній практиці. При цьому вони можуть бути різними за рівнем підготовки виконавців і за стилем виконання.

Заняття у вокальному ансамблі початкового спеціалізованого музичного навчального закладу сприяють розширенню музично-естетичного досвіду, набуттю досвіду відтворення інтонаційно-художніх образів у процесі виконавської творчості, формуванню повноцінного сприймання музики і здатності переживати породжені нею емоції, що необхідно для розуміння задуму твору, його музичної мови, опануванню вокально виваженим, емоційно-виразним співом пісень, які відповідають віковим особливостям. У ансамблевому виконанні збагачується емоційно-почуттєва сфера, відбувається розвиток загальних (емоційного відгуку на музику, метро-ритмічного та ладового відчуттів, музично-слухових уявлень, музичної пам'яті, гармонічного слуху) і спеціальних здібностей (чистоти інтонації, чіткості дикції та артикуляції, рухливості голосу, широти діапазону, рівності регістрів, тощо); стимулювання художньо-образного мислення, уяви та інтуїції. Ансамблевий спів розвиває і збагачує культуру почуттів учнів, формує їх музичні смаки, потреби берегти, продовжувати і примножувати музичні традиції власного народу, виховує музично-естетичні інтереси, морально-естетичні ідеали, потреби у художньо-творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні засобами музики відповідно до індивідуальних можливостей та вікових етапів розвитку учасників колективу. У ансамблі розкриваються універсальні якості творчої особистості (самостійність, наполегливість, витривалість, енергійність, рішучість, ініціативність, дисциплінованість, організованість, відповідальність тощо). Це, в свою чергу, обумовлює прагнення учнівської аудиторії до освоєння вокального ансамблевого виконавства.

Необхідно зазначити, що в ансамблевій діяльності виявляється та людська комунікація, яка спрямована на утворення синтезу творчості природи і культури (підтримання соціальних традицій і інститутів). Дійсність, в умовах ансамблевого співу, завдяки його вербальної складової, постає не тільки як існуюча життєва реальність з

характерними соціокультурними подіями, а як частина світового часового континуума людства. Це полегшує вплив вокального мистецтва, особливо масового характеру, яким за своєю сутністю й може вважатися ансамбль, на свідомість особистості, допомагає отримувати емоційний відгук на звучання слова й музики.

Отже, вокально-ансамблева діяльність – найбільш ефективний засіб впливу на емоційну сферу, стимул розвитку творчих здібностей і один з важливих факторів, що впливає на музично-естетичне виховання підростаючої особистості. Специфічні особливості ансамблевого співу мають великий вплив на суб'єктивний світ учня, звертаються саме до його почуттів та емоцій, надають можливість для самовираження і самовиявлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бермес І.Л. Український хоровий рух у контексті соціокультурних процесів ХІХ – початку ХХІ століття: дис. ... д-ра мистецтвознавства: 26.00.01 / Бермес Ірина Лаврентіївна; Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. – К., 2014. – 437 с.
2. Дем'янчук В.П. Теорія та практика роботи з дитячим хором (вокальним ансамблем): навч. посіб./ В.П. Дем'янчук. – Тернопіль: СМП “АСТОН”, 2001. – 94 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Гунько

УДК 7.038.1

Соломахіна О. Р.

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ В ТЕХНІЦІ ОЛІЙНОГО ЖИВОПІСУ

У статті подано визначення художнього образу, проаналізовано етапи його формування. Увагу приділено значенню технічних експериментів у процесі створення образної системи.

Ключові слова: художній образ, стилізація, живопис, технічний експеримент, техніка олійного живопису, реалістичний живопис.

The article analyses the artistic image, characterizes the stages of its development. The importance of technological experiments for creation of general image system has been accented as well.

Key words: artistic image, stylization, painting, technical experiment, oil painting technique, realistic painting.

Олійні фарби та техніка олійного живопису надають митцю багатий спектр прийомів і способів рішення живописного шару, широкі технологічні можливості ґрунтового покриття. Олійні фарби мають найбільш широкий діапазон відтінків за насиченістю, щільністю і прості в роботі. Олійні фарби легко змішуються, можуть бути нанесені тонким і щільним шаром на білий та кольоровий ґрунт. Після висихання, у порівнянні з іншими техніками живопису, зміни кольору і тону у олійних фарб мінімальні [1, с. 34].

Вивчення техніки виконання живописного зображення та різноманітних прийомів забезпечують необхідний професійний рівень та дозволяють митцю реалізувати власний творчий потенціал. Послідовність виконання живописного зображення являє собою чітку систему застосування різноманітних чинників: сполучення фарб, урахування їх олієємності, покривної здатності, використання розріджувачів та лаків, сумісності матеріалів, використання багатобарвної чи обмеженої палітри тощо. Все це впливає не тільки на терміни зберігання та якість збережених робіт, але й на вирішення завдань зображення матеріальності та характеристики фактури, можливості передачі кольоротональних аспектів середовища й предметів.

Дослідження щодо властивостей матеріалів, які застосовуються в олійному живопису, здійснювали А. Віннер, Ж. Вібер, Ю. Гренберг, Д. Кіплик, Ф. Петрушевський, Б. Сланський, М. Одноралов, В. Тютюнник та ін. Ці вчені дали визначення технологічних вимог, випробували й описали пігменти, фарби, основи, ґрунти, розріджувачі фарб та інші матеріали, які застосовуються в олійному живопису. Основи техніки багат шарового олійного живопису й особливості окремих технічних прийомів викладені у працях А. Віннера, Д. Кіплика, А. Лужецької, А. Мельникова, Л. Фейнберга та ін. Опис технік окремих майстрів можна знайти в роботах А. Верещагіної, К. Гараша, Ф. Заничева, М. Такач та ін. Дослідження використаних живописних матеріалів, етапів ведення роботи, дефектів фарбового шару та атрибуція картин знайшли відображення у працях з реставрації картин Ю. Гренберга, С. Кудрявцевої, І. Літника.

Еволюція європейського образотворчого мистецтва пройшла довгий шлях від «печерного живопису» первісності до «сучасного мистецтва та постмодернізму». Протягом усієї історії мистецтва художники вдосконалювали знайдені техніки, технології зображуваного заради найкращої передачі художнього образу (задуму), та й сам художній образ трансформувався від реалістичного до стилізованого, абстрактного [2, с. 75].

Термін «образ» належить до полісемантичних і історично мінливих понять та має розвинену сферу використання. Поняття «образ» зустрічається у філософії (теорії пізнання) – тут під образом розуміється будь-яке відображення дійсності (і понятійне, і чуттєве); образ у психології – це синонім уявлення, уявного споглядання предмета в його цілісності; завдяки теорії К.Г. Юнга про колективне підсвідоме розширилось і трактування образу як «образу-архетипу» [3, с. 77–78].

О. Кириченко визначає такі функціональні риси художнього образу:

- він відображає і узагальнює риси дійсності в її основних аспектах і уявлення людини про світ, а також розкриває складності духовного життя людини;
- він прагне до втілення художньої правди і одночасно умовності в мистецтві;
- він являє собою спосіб конкретно-чуттєвого відтворення дійсності з позицій певного естетичного ідеалу і створює естетично значимий предметний світ;
- він відображає емоційне ставлення до предмету і об'єкту творчості;
- він є внутрішньо спрямованим на сприйняття твору глядачем [3, с. 78].

На думку В. В. Жирова: «Художні прийоми, що використовуються в олійному живописі, дуже різноманітні. Сучасний олійний живопис, різні техніки письма, широка палітра матеріалів дають можливість створювати оригінальні картини й роблять творчість художника оригінальною, авторською. Тобто йдеться про індивідуальність авторського методу» [2, с. 75].

У процесі створення художнього образу техніка олійного живопису порівняно з іншими має багато переваг, зокрема вона заснована на зв'язуванні пігментів оліями та лаками. Шляхом комбінації цих речовини можна застосовувати різні технічні прийоми, які в інших техніках використовуються тільки відокремлено. Це, наприклад, застосування корпусних і прозорих фарб: плями різних кольорів окремо, одна поряд з іншою, одна над іншою, змішані [2, с. 75].

Олійний живопис дозволяє художнику визначити не лише темп роботи, а й обрати рельєф – від найбільш рідкої фарби до пастозного, густого її шару та використання імприматури (не тільки тональної, а й рельєфної) [2, с. 75].

В. Жиров наголошує, що один із найцікавіших прийомів сучасного олійного живопису – використання рельєфної імприматури. Створюючи різноманітний рельєф елементів композиції, доповнюємо вже існуючий силуетний ритм, який вони утворюють, уточнюємо об'єм цих елементів та чергування мас. Після того як зроблено контурний малюнок майбутньої композиції, створюємо основу для нанесення кольору, робимо рельєфну імприматуру. Для цього можна використати акрилову рельєфну пасту або самостійно, або з додаванням до неї різноманітних наповнювачів, приклеювання на неї мотузки та мережива чи як контур для створення обрисів. Художники минулого виконували

підмальовок у роботах темперною фарбою, роблячи його площинним (зараз для цього використовують сучасний матеріал: акрил, фарбу, фактурну пасту), а потім рельєфним. Все це формує елементи композиції. Після того як було створено рельєфну поверхню, її тонують [2, с. 75–76].

Тонування основи – це нанесення шару фарби. Таким чином можна позбутися переважання білого кольору та створити тон, що допоможе передати колорит картини й представити композицію як одне ціле. Цей прийом використовувався в практиці італійських живописців з XVI ст. і називався «імприматура» (від італ. *imprimatura* – перший шар фарби) [2, с. 76].

Використання прийому тонування дуже вдало відображається на створенні абстрактної композиції, коли картина будується на співвідношеннях кольорових плям, ліній та штрихів, плоских геометризаних форм. За допомогою таких технік художники прагнули передати особливості свого мікрокосму, висловити власне бачення сутності світу, всесвіту, що осягаються інтуїтивно. Досягнення відповідних кольорових співвідношень, які б викликали у глядача різноманітні асоціації, є однією з цілей абстрактного живопису з часів появи абстракціонізму як мистецького феномену. Художній образ передається через асоціативне сприйняття. Простіше кажучи, художник зображує не реальні предмети, які повинні викликати у глядача певні почуття та асоціації, а власні відчуття, доносить їх до глядача без посередництва образів реалістичного світу [2, с. 76].

Таким чином, важливою віхою у створенні пейзажу в техніці олійного живопису є формування художнього образу, що досягається різними засобами та прийомами. Необхідно наголосити, що відмінність природних та штучних предметів на полотні органічно трансформується в пейзажі у спільний та нерозривний образ. Величезна різноманітність світу речей нескінченно розширює змістовні можливості пейзажу. Вводячи в нього зображення картин, гравюр, малюнків можна привносити елементи інших жанрів: натюрморту, інтер'єру, що створює нові своєрідні просторові, смислові та декоративні образи. Пейзаж також часто збагачується зображеннями розписів, скульптури тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жердзіцький В. Є. Особливості техніки олійного живопису і приготування олійних фарб / В. Є. Жердзіцький // Вісник ХДАДМ – № 13, 2008. – С. 34–39. – Режим доступу: [file:///C:/Users/cccp/Downloads/had_2008_13_5%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/cccp/Downloads/had_2008_13_5%20(5).pdf)
2. Жиров В. В. Пошук образу в живописі: шляхи та засоби / В. В. Жиров // Арт-простір. – №. 2 – С. 75–80. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/18731/1/V_Jirov_AP_2_2016_IM.pdf
3. Кириченко О. Категорія художнього образу як проблема естетичного освоєння світу в процесі творчої діяльності студентів художньо-графічного відділення / О. Кириченко // Наукові записки Серія: педагогічні науки. – Випуск 147. – С. 77 – 81. – Режим доступу: file:///C:/Users/cccp/Downloads/Nz_p_2016_147_22.pdf.

Рекомендує до друку науковий керівник професор В. Г. Чуприна

УДК 305-055.2:304

Спільна К.Е.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НОВОГО УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

У статті визначенні особливості розвитку сучасного театрального мистецтва. Виокремлено виховний та культурологічний потенціал даного виду мистецтва та

деталізовано особливості використання у практиці сучасної української драматургії, яка покликана задовольнити потреби сучасного суспільства.

Ключові слова: театр, нова українська драма, виховання, соціокультурний вплив.

The features of the development of contemporary theater art are defined in the article. The educational and cultural potential of this type of art is highlighted and the peculiarities of using contemporary Ukrainian dramaturgy, which is designed to meet the needs of modern society, are detailed.

Key words: theater, new ukrainian drama, education, sociocultural influence.

Театральна діяльність є своєрідним каталізатором процесів формування психічних новоутворень у дитини, що стимулюють самореалізацію. Завдяки театральній діяльності формуються елементи абстрактного мислення, складається самооцінка, набувається досвід колективного життя дітей молодшого шкільного віку, діти вчаться керувати своєю поведінкою, настроєм, емоціями, тобто пізнають себе і критично оцінюють.

Театр як вид мистецтва завжди був невід'ємною частиною національного самотворення нації, саме в театральному мистецтві узагальнюється досвід минулих надбань, втілюються моральні якості народу та його духовні ідеали. Адже з поняттям національної культури співвідноситься світоглядна позиція, яка детермінує культурний спосіб життя, констатує сутність культури як сферу загальнолюдських цінностей і у такий спосіб виступає критерієм справжнього людського поступу. Особлива активізація свідомості засобами мистецтва зумовлюється тим, що витвір театрального мистецтва робить власну характеристику часу, оцінює зображуване, прагнучи виявити його сутність.

Зараз більшість критиків голосно виступають за втрату «театрального матеріалу», за повернення до класичних зразків театральної драматургії, за відсутність сучасних авторів, або їх низьку мистецьку цінність. Однак, у працях вчених минулого К. Ушинського, В. Сухомлинського, А. Макаренка та ін., науковці доводять, що мистецтво має важливе значення у формуванні почуттів підростаючого покоління. Саме цим і визначенно вибір теми статті **«Виховний потенціал нового українського театрального мистецтва»**.

Осмилення психолого-педагогічного значення, яке надавалося театральному мистецтву в різні історичні періоди, виявило, що кожен різновид театральної творчої діяльності має культурологічне призначення, розвиває певні характеристики особистості (світоглядні, індивідуально-типологічні, суспільні, культуротворчі тощо), визначає аксіологічні смисли, що закладалися в певні форми театрального мистецтва, – обрядовий театр у прадавні часи призначався для ритуалізації суспільного простору, передачі досвіду та правил поведінки; шкільна драма використовувалася як засіб навчання й виховання; кріпацький театр був вишуканою розвагою; розважальні та виховні функції надавалися вертепу, театру балагану, домашньому, аматорському та професійному театрам; задоволення творчих запитів, саморозвиток, самовиховання відбувалися під час постановок домашнього театру й у ході колективної самодіяльної театральної творчості. Різноманітність і різноплановість форм театральної діяльності, що склалася в Україні до ХХ століття, стали основою для розвитку театрального мистецтва в подальшому й на сьогодні є вагомим підґрунтям для реалізації соціокультурних і освітньо-виховних запитів українців [4, с. 215].

Отже, театр як інститут також виконує виховні та культурні функції, які покликані забезпечувати розвиток культури суспільства в цілому та окремої особистості зокрема, передавати культурні цінності.

Сьогоднішня хвиля соціального оновлення пробуджує народ, видозмінює, збагачує його духовність. Відбувається процес становлення незалежної України; зміцнення української нації; збагачення її культури, мови; відновлення українських народних звичаїв та традицій. Важливою умовою оновлення нашого суспільства, його гуманізації та морального піднесення є виховання у сучасній молоді естетичного інтересу до національної культури та культур інших народів.

Насадження фальшивих ідеалів розмиває цінні життєві ідеали. Молодь все більше втрачає життєві орієнтири, плутається в загальнолюдських цінностях, починає демонструвати свою апатію, невіру, відмовляється виконувати доручення, не бере до уваги авторитет учителів, батьків тощо. Українські мистецькі практики XVI – початку XX ст. не тільки розвинули виховний потенціал українського театрального мистецтва, але й нагромадили достатній досвід концептуального осмислення та узагальнення національного руху в українській культурі засобами театрального мистецтва [3].

Сьогодні, театр це вже самостійна одиниця, в чому відрізняється від перших спроб створення театрального або сценічної творчості, яка має величезний досвід як з формування репертуару, так і по створенню власної аудиторії.

Виховний і культурний вплив театру був помічений ще в давнину, але йому не було надано особливого забарвлення, тому проблема знайшла свою актуальність у наші дні і тепер розглядається комплексно як фахівцями в галузі культури і мистецтва, так педагогами і психологами. Багато видано теоретичних напрацювань, що знайшли своє практичне підтвердження і застосування в роботі театральних труп і колективах. А особливо на сьогоднішній день, відбувається переосмислення класичних творів і молодь все частіше використовує сучасну драму, аби задовольнити вимоги сьогодення які набули нового соціокультурного значення [1, с. 102].

Таким чином, застосування театрального мистецтва у соціокультурному просторі є перспективним як для педагогічної та і для культуротворчої практики нашого суспільства. Театральне мистецтво формує художнє сприймання, почуття прекрасного і стимулює естетичний, моральний, етичний, духовний розвиток особистості та спонукає до постійного самовдосконалення професійної майстерності, дає можливість піднятися від повсякденності до вершин й творчих натхнень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кремешна Т. Театр як засіб впливу на культурне та соціальне становлення особистості / Т. Кремешна // Молодь і ринок. – 2012. – № 5. – С. 102-105. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2012_5_23.
2. Офіційний сайт Херсонського академічного обласного музикально-драматичного театру ім. М. Куліша [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://teatrkulisha.org/pro-nas>
3. Стадніченко Н.В. Вплив мистецтва театру на культурне та соціальне становлення молоді / Н.В. Стадніченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal>
4. Стихун Н. В. Тенденції розвитку професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва у практиці роботи сучасних вітчизняних шкіл / Н. В. Стихун // Освітологічний дискурс. – 2017. – № 1-2. – С. 212-226. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2017_1-2_19

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.В. Кузнецов

УДК 747:643.53: 7.012-025.14

Усачова В. Ю.

СИНТЕЗ ТЕХНІК У СТВОРЕННІ ДЕКОРАТИВНОГО ПАННО

Стаття присвячена проблемі застосування різноманітних технік при створенні декоративного панно. Головним завданням художника при створенні цього виду декору є забезпечення його функціональності та естетичної насолоди від його споглядання.

Ключові слова: панно, синтез, дизайн, матеріали, художник.

The article deals with the problem of using various techniques in creating decorative panels. The main task of the artist in creating this type of decor is to ensure its functionality and aesthetic enjoyment of his contemplation.

Key words: mural, synthesis, design, materials, artist.

Люди завжди прагнули прикрасити простір, який їх оточував. Декорували житло, одяг, предмети побуту, інтер'єру. Сучасна людина, створюючи різні предмети, речі, декоруючи своє житло, хоче полегшити своє неспокійне життя, зробити його більш комфортним.

Одним з видів сучасного декоративно – прикладного мистецтва, яке стало частиною оформлення приміщення, є панно. Цей вид декору дає можливість не тільки розділити простір на декілька зон, а й замаскувати дефекти стін, "розбавити" одноманітність інтер'єру. Під руками умілих майстрів воно може стати головною домінантою інтер'єру, яка підпорядковуватиме собі всі інші деталі. А разом з іншими декоративними елементами, наприклад, розетками, колонами – воно буде здаватися природньою і невіддільною частиною приміщення. І це справді має велике значення, адже, як сказав Лоренцо Берніні, «...найбільшої похвали заслуговує той архітектор, який уміє поєднати в споруді красу і зручність для життя».

У сучасному житті панно стало частиною оформлення приміщення не тільки особняків, але й звичайних квартир. Це вже не лише частина поверхні стіни, стелі, дверей, обмежена рамкою і заповнена живописом, мозаїкою або скульптурним рельєфом, – це твори самостійного характеру, в яких на передній план часто виступають зміст, ідея, образ. Їхні творці кидають виклик буденності, створюючи іноді неймовірні форми, нестандартні образи, яскраві поєднання кольорів, використовуючи при цьому нестандартні матеріали і поєднуючи «непоєднуване». Можна навіть стверджувати, що з'явився новий тип художника – універсальної особистості, мрійника і практика одночасно, здатного перетворювати в шедеври звичайні прозаїчні предмети побуту.

Традиційні види декоративно – прикладного мистецтва (художня обробка дерева, ткацтво, лозоплетіння, кераміка, художня обробка скла, художній розпис та інші) з часом замінюються новітніми технологіями.

Творчість сучасних майстрів, які працюють над створенням панно, орієнтована на синтез технік і матеріалів. Колаж може поєднуватися з живописом, рисунком, ткацтво – зі склом і фольгою, вишивка – з фотографією і аквареллю, друком на тканині.

Художники активно експериментують, розширюючи палітру технік і матеріалів, відкриваючи нові можливості звичайних матеріалів. При цьому панно теж виконують в різних техніках, поєднуючи живопис, рисунок, колаж. В композицію включаються реальні предмети побуту, іноді в її побудові беруть участь і фрагменти текстів, які підсилюють емоційну виразність твору.

Панно може бути виконане з різноманітних матеріалів: гіпсу, металу, дерева, каменю. Панно може бути мозаїчним, тканинним, навіть пластиковим. Цікавим рішенням може стати художня комбінація з незвичайних матеріалів. Матеріалом для виготовлення основної частини твору можуть стати газети, улюблені фото, дріт, сухе листя, хутро, шматочки керамічної плитки і дзеркал, гудзики. При виготовленні цього елемента декору майстри часто змішують різні техніки, синтезуючи здавалося б, повні протилежності. Наприклад, чудово співвідносяться дерево і камінь. Саме синтез технік дає можливість використовувати панно для декору інтер'єру житлових приміщень і творчої реалізації найсміливіших мистецьких ідей. Головним критерієм у роботі стає вже не функціональність, а естетична насолода.

Одні художники, приступаючи до створення панно, не мають чіткого плану, не знають, яким буде кінцевий результат, працюють навіть без ескізів, даючи простір фантазії, підкорюючись тільки темі роботи, дозволяючи роботі «рости». Інші вважають, що ескізи і проекти майбутніх робіт просто необхідні, що первинна ідея повинна бути збережена як

найбільш правильна, а розвитку її допомагатимуть умови: образ інтер'єру, конструкції, матеріали, задані функції та інше.

«Усе, що стосується творчості, тебе повинно хвилювати. Якщо тебе це не хвилює, робота буде пуста, нецікава, вона ніколи не схвилює глядача», – говорить Віктор Сидоренко, живописець, автор об'єктів і фотокомпозицій, віце-президент Національної академії мистецтв України, Народний художник України. Очевидно, саме за таким принципом працює і відомий живописець, майстер декоративного панно Микола Журавель, Його роботи, представлені у Києві на виставці під назвою «Анатомія весни», виконані у авторському стилі, що поєднує левкас, живопис, графіку та різноманітні фактури: тканини, дерево. «Фактури створюють живописну музику. Це як контрабас, скрипка... Це все можна використовувати», – говорить митець.

Художниця Лілія Лупул зі Львова поєднує вишивку, гаптування, колаж, батик, ручне фарбування і печворк. Київська дизайнерка Анастасія Подерв'янська, експериментуючи зі складними штучними і натуральними текстильними матеріалами і техніками, веде діалог між сучасним актуальним і традиційним. Рівненська майстриня Алевтина Кляповська, експериментуючи з формою панно, вводить об'ємні елементи і оздоблює вишивкою батик, додаючи техніки клеєння з льону, валяння. Луїза Гардінер, художниця та ілюстратор з Англії, створює вишиті панно з квітковими мотивами і оздоблює їх аплікативними елементами та розписом. Художник та викладач Кес Холмс створює абстрактні текстильні колажі, використовуючи порвані, порізані матеріали, створюючи прозорі кулі, які поєднують графічне і живописне зображення зі стібками. Об'ємні твори художниці Донї Ковард виконані за допомогою антикварних англійських і французьких мережив, тканин і галантерейних виробів, оздоблені ручною вишивкою. Сучасна херсонська художниця Олена Ульянова працює у техніці контактного фарбування, екопрінт.

Усіх цих митців поєднує нестандартний погляд на світ і на творчість. І це надзвичайно важливо, адже, як сказав Анатоль де Франс, «...у мистецтва є два найнебезпечніших ворога: ремісник, не осяяний талантом, і талант, не володіючий ремеслом».

Отже, можна зробити висновок, що головне завдання декоративного панно полягає у функціональності і в естетичній насолоді. І досягається це шляхом поєднання технік, кольорів, використанням нестандартних матеріалів, створенням незвичайних форм та образів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виривончик А.В. Традиційна народна вишивка як складова українського одягу (XX ст.) – Київ, 2011, 19 с.
2. Журнал «Образотворче мистецтво», № 4, 2013 р.
3. Кирс В. Константин Коровин. Монументально – декоративное панно. – М., 2012 р.
4. Пасічний А. М. Образотворче мистецтво: словник – довідник. – Тернопіль: Навчальна книга, Богдан. – 2003, 216 с.
5. Штольдер Н. В. Панно епохи модерн. – М., 2005.
6. <https://dekorin.me/panno-na-stenu-foto/>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.Ч. Гоноболіна

УДК 792.8:008.06

Хандажевський А.І.

ХОРЕОГРАФІЯ – ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглядаються питання, які визначають трансформаційні тенденції, що простежуються на рівні універсальних ознак, притаманних розвитку сучасної хореографічної культури.

Ключові слова: хореографічна культура, формування особистості.

The article deals with the issues that determine the transformation tendencies, which are traced at the level of universal characteristics inherent in the development of modern choreographic culture.

Key words: choreographic culture, personality formation.

Мистецтво як вдосконалення художніх технологій, результат людської діяльності і ступінь розвитку особистості передбачає оволодіння різними засобами, художніми методами розширення його композиційних і стилістичних можливостей та зображувально-виразних засобів. Як результат людської діяльності мистецтво постає в артефактах (цінностях) художньої культури, у наукових ідеях і концепціях, що інтерпретують мистецтво, в процесі художньої творчості і сприйняття. Ступінь розвитку особистості виявляється через реалізацію художніх здібностей і розширення творчих можливостей людини. Розуміння мистецтва – це творчий процес співпереживання та інтерпретації, що носить активно діалогічний характер і дає змогу особистості не тільки прилучатися до культурних цінностей, а й самовизначатися у світі культури, включатися в її творення, удосконалюючи власний духовний світ. Кожне нове покоління приходить у світ мистецтва, який уже склався до нього і формує високоморальну особистість, котра уміє цінувати те, що належить культурній спадщині [2].

В сьогоденні України в теорії і практиці актуальними стали питання, які визначають трансформаційні тенденції, що простежуються на рівні універсальних ознак, притаманних розвиткові сучасної культури. Це яскраво простежується у сфері хореографічної культури. Вона набуває універсальних якостей, стаючи чинником всебічного формування особистості. Розширення напрямів і хореографічних технологій, засобів самореалізації (танець, композиція, шоу-вистава тощо) значною мірою сприяють хореографічним інноваціям, зокрема, розквіту дитячих зразкових хореографічних колективів, посиленню особистісно-мотиваційних вимірів. Враховуючи докорінну трансформацію суспільства, орієнтацію суспільства на загальнолюдські цінності, актуалізується виховний потенціал музично-хореографічного мистецтва, який безпосередньо є його суттю.

Однак тільки те мистецтво стає захоплюючим, яке породжене високим особистісним цензом і автора постановки, і виконавця, яскравістю їхнього світобачення, темпераменту, емоцій, змістовного знання предмету творчості. Отже, хореографічна культура має стати відкритою танцювально-образною моделлю входження особистості дитини у світ художньої культури не лише завдяки його пізнанню, але й індивідуальному емоційному переживанню, що потребує удосконалення технологій, професійної майстерності, спрямованих на активно діалогічний характер спілкування та на духовно-творчий потенціал культури і особистості. Тому дослідження національних хореографічних традицій та сучасних тенденцій розвитку хореографічної культури в Україні, а також шляхів змістовного наповнення сукупності різноманітних нових програм художньо-естетичного циклу, є актуальним у теоретичному і практичному значенні. Хореографія навчає дітей і підлітків відчувати красу реального світу, розвиває поставу, увагу, пам'ять, позитивно впливає на загальний фізичний розвиток, сприяє їх духовному росту. Це вимагає врахування психологічних умов сприйняття і засвоєння основ хореографічного мистецтва, усвідомлення його специфіки та значення [4]. Тому серед актуальних є проблема методів та прийомів формування художньо-естетичних, морально-етичних, творчих якостей особистості дитини засобами хореографічного мистецтва. Досліджувана тема розкриває закономірності естетичного впливу хореографії на формування особистості дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бакиров В.С. Ценностное сознание и активизация человеческого фактора. – Харьков: Вища школа, 1982.
2. Безклубенко С.Д. Теорія культури. – К.: КНУКіМ, 2002. – 323 с.

3. Василенко К. Ю. Український танець.: Підручник. – К.: ППКП, 1997. – 281 с.
4. Максюта М.Є. Єдність культури і мислення / Відпов. ред. І.В. Бичко // Інститут сист. досліджень освіти. Укр. агр. держ. ун-т. – К., 1995. – 215 с.
5. Станішевський Ю.О. Хореографічне мистецтво. – К.: Вид. „Радянська школа”, 1969. – 102 с.

Рекомендує до друку звуковий керівник професор М.Г. Левченко

УДК УДК82.09:821.134.

Цмух Є.С.

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ТРАДИЦІЙ ТУРЕЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЗАСОБАМИ ТЕЛЕБАЧЕННЯ

У статті розглянуто популяризацію традицій турецької культури у сучасних телевізійних серіалах та взаємодію традиційних ідеалів з масовою культурою у сучасному медіапросторі.

Ключові слова: традиційна культура; масова культура; медіапростір; турецька культура.

The article deals with the popularization of Turkish culture traditions in contemporary television series and the interaction of traditional ideals with mass culture in the modern media space.

Key words: traditional culture; mass culture; media space; Turkish culture.

Феноменом другої половини ХХ ст. стало формування і поширення масової культури. У прямому розумінні – це культура, що знаходить попит в основній масі населення безвідносно приналежності до тієї чи іншої нації, держави. Незважаючи на регіональні або національні особливості, масова культура є космополітичною.

У сучасному світі телесеріали відіграють велику роль у житті людини. Індивід, будучи у постійному русі, приходячи додому прагне відпочити та відволіктись від щоденної рутини. На допомогу йому приходять життєві, зворушливі мелодрами, котрі дають відволіктись та відпочити. Так, потрапивши до світу героїв, людина віддається співпереживанню та отримує емоційну розрядку.

Масова культура – один із найбільш значущих варіантів функціонування сучасної культури. Феномен масової культури охоплює не тільки матеріальну та духовну культури, а й сферу світоглядних універсалій. У науковій літературі йому приділено надзвичайно багато уваги, однак він не має єдиних оціночних критеріїв. Дослідники визначають його в різній методології та термінології. Однак на рівні стереотипу масова культура сприймається як дещо, що протистоїть культурам національним, класичним, традиційним. Прийнято вважати, що вона породжена розвитком техніки та технології, отже, суспільством споживання, умови для якого сформувалися приблизно сто років тому [1, с. 2]. Не останню роль у формуванні масової культури відіграли розвиток та укріплення політичних демократій. Найбільш розвинена масова культура в демократичному суспільстві, Америка з її Голівудом виступає символом всевладності масової культури.

Необхідною рисою продукції масової культури повинна бути цікавість, для того, щоб вона мала комерційний успіх, щоб її купували, і гроші, витрачені на неї, давали прибуток. Цікавість же задається жорсткими структурними умовами тексту. Сюжет і стилістика продукції масової культури мають бути примітивними з позицій елітарної фундаментальної культури, але вони не повинні бути неякісно зробленими – інакше ця продукція не матиме комерційного успіху. Потік свідомості, відчуження, інтертекст, принципи прози ХХ ст. не підходять для масової культури. Для неї потрібен сюжет з інтригою, і що особливо важливо, чітке ділення на жанри.

Це можна простежити на прикладі масового кінематографу. Жанри чітко розмежовані. Головні з них – мелодрама, детектив, трилер, фільм жахів (або чілер від англ. chill – тремтіти від страху), фантастика. Кожен жанр є замкненим у собі світом, зі своїми мовними законами, якими не можна нехтувати, особливо якщо це пов'язано з великими фінансовими внесками. У ХХ ст. масова культура замінила фольклор, який у синтаксичному плані також був побудований жорстко.

Тексти масової літератури та кінематографу побудовані аналогічно. Це необхідно для того, щоб відразу ж можна було впізнати жанр; очікування не повинно порушуватися. Глядача не можна розчаровувати. Через це сюжети в масових жанрах часто повторюються. Повторюваність – властивість міфу й у цьому глибинна спорідненість масової культури та елітарної, що орієнтується на архетипи колективного підсвідомого. Саме настанова на повторюваність стала причиною феномену серіалу: тимчасово «вмираюча» телереальність відроджується наступного дня [2, с. 5].

Сучасне суспільство не випадково називають «цивілізацією протезів», маючи на увазі, що надлишок різноманітної інформації травмує, понижує смислову чутливість. Звичайно, до цього причетна масова культура, оскільки вона є джерелом інформації. «Засмічуючи» свідомість, масова культура, тим не менш, вирішує завдання елементарного просвітництва. Серіал, детектив, бестселер стають енциклопедією сучасного життя, адже, крім безпосереднього сюжету, вони несуть знання про різні сфери людської діяльності. Це створює відчуття достовірності та підсилює ефект присутності [3, с. 123].

Крім того, в умовах сучасної технократичної цивілізації масова культура впливає на психосоціальну поведінку людини, відволікаючи її від повсякденних проблем. Потік інформації, яким «завалюють» засоби масової інформації (ЗМІ), про катаклізми, терористичні акти тощо може призвести до трагічних наслідків. У цій ситуації повинно бути щось таке, щоб хоча б частково нейтралізувало неприємні відчуття від усвідомлення дійсних реалій сьогодення. Цю роль виконує масова культура, яка утверджує моральнісні цінності, вселяючи впевненість у перемозі добра над злом, становленні справедливості. Це може здаватися дивним, адже більшість дослідників докоряють масову культуру за аморальність і бездуховність, розглядаючи її з позицій моральних цінностей «високої культури» [4, с. 5].

Уперше серіали («мільні опери») з'явилися в Америці в 30-х роках ХХ ст., спочатку вони були задумані як радіопередачі орієнтовані на домогосподарок. У них піднімалися цікаві жінкам проблеми, щоб змусити їх слухати радіо у той час, коли вони зайняті роботою по дому. Очевидно, що сюжети передач були запозичені з жіночих журналів, що мають певну схожість з «мільними операми» – регулярність і повторюваність. У журналах присутній набір постійних складників, які читачу добре знайомі та очікуються. Крім того, в них існують тематичні розділи, що орієнтовані на корисні поради та виховання. Усе це нагадує риси, відтворені в серіалах. «Мільні опери» отримали свою назву завдяки рекламодавцям, що купили час в ефірі для комерційних передач, які йшли до та після програми [3, с. 125].

Сьогодні дуже стрімко популярності набуває турецька серіальна продукція, котру дивиться півмільярда осіб по всьому світу. Тема взаємодії різних світів у найкращих ракурсах втілюється авторами з усіх боків. Патріархальні традиції і західний уклад життя цілком можуть уживатися в одному і тому ж будинку і часто саме на їх зіткненні і побудовані всі інтриги турецьких серіалів, що так зацікавлює глядачів.

Туречина – це країна з багатою, самобутньою історією, де змінювалися різні цивілізації від традиційних Візантії та Османської імперії – до сучасної Туреччини, в культурі якої традиції та звичаї поміркованого ісламу поєднуються з європейським модерном та постмодерном.

Традиційна культура шанується і підтримується і у сучасному турецькому суспільстві, і якнайкраще прослідкувати це можна завдяки поширенню турецьких серіалів, в українському медіапросторі серед яких найвідоміші – «Роксолана. Величне століття»,

«Кохання не розуміє слів», «Чорне кохання», «№ 309», «Тисяча і одна ніч», «Любов і покарання», «Милосердя».

Турецькі серіали – медіапродукт зроблений професійно, якісною операторською роботою, сценарною розробкою та вдало підбраною музикою. Більшість турецьких серіалів емоційні навіть, подекуди занадто сентиментальні, яскраво показують пристрась і любов головних героїв, що не може залишити байдужими жінок. Суто західний підхід зорієнтований на домогосподарок, у цьому медіа продукті майстерно поєднаний з турецькими національними традиціями, звичаями та морально-етичними нормами.

Найдорожчий проект, останнього десятиліття на турецькому телебаченні – «Величне століття. Роксолана», який з успіхом транслюється в 42 країнах світу серед них: Україна Чехія, Словаччина, Болгарія, Сербія, Азербайджан, Казахстан і Росія. Серіал знятий за мотивами реальних історичних подій, коли українська красуня Роксолана стала наложницею могутнього султана Османської імперії Сулеймана I і прийняла іслам. Телевізійний проект має 4 сезони, де якнайкраще показано традиційні обряди ісламу. Звісно звернення до культурних традицій певної доби в історичному серіалі створює «ефект присутності» і доносить до глядача дух епохи розквіту Османської імперії. Але автори у Туреччині звертаються і показують традиції свого народу і в серіалах на сучасну тематику.

Такий звичай як поцілунки яскраво представлений у сучасному турецькому серіалі з «Тисяча і одна ніч» (2006 року). Як зазначено авторами це сучасна казка, створена у кращих східних традиціях. Варто зазначити, що для східних народів дуже важливе дотримання етикету. Тому ми розпочнемо аналіз саме одвічних етичних правил. Зазначений серіал, є одним з зразкових у цьому питанні, адже дійсно правила етикету в ньому чітко дотримані.

У Туреччині прийнято, що чоловіки вітають один одного поцілунками. Це, звичайно, виглядає для нас, європейців, трохи незвично, але, перебуваючи в Туреччині навіть нетривалий час, починаєш звикати до того, що в турецькій культурі чоловіки тримаються дуже відсторонено від жінок і при цьому досить зворушливо вітають один одного. Вітаючи жінок, турецькі чоловіки обмежуються тільки стриманим рукоштовкуванням, в той час як між собою чоловіки обмінюються смаженням обіймами і поцілунками в обидві щоки, починаючи з правої. Звичайно, з плином часу турецьке суспільство змінюється, і сьогодні старовинні звички все частіше поступаються місцем новим манерам поведінки. На відміну від інших країн, турецькі привітальні поцілунки повинні обов'язково починатися з правої щоки того, кого цілують, і це є головною відмінністю від культури інших країн світу, де етикет вітання поцілунками не такий строгий.

Турецька медіа індустрія зараз на підйомі, тому режисери все більше приймаються за нові не лише масові, а й історичні масштабні проекти. Одним з таких проектів є історичний серіал «Фатіх», що оповідає про відомого правителя Османської імперії Мехмеда Фатіха, який увійшов в історію також як Мехмед II, Магомет Завойовник і Магомет Великий. У Туреччині цей серіал вже користується великим успіхом у глядачів. Завдяки поваги до культурних традицій та високому професіоналізму, турецький медіа продукт стає популярним у світі, що значно поширює інтерес та відкриття іноземцями кращих зразків традиційної східної культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Массовая культура и массовое искусство. «За» и «против». – М.: Из-во «Гуманитарий» Академии гуманитарных исследований, 2003.–512 с
2. Дубин Б. Испытание на состоятельность к социологической поэтике в сериалах / Б. Дубин // Слово-письмо-литература: очерки по социологии современной культуры. – М., 2001.
3. Лозниця С. А. Маніпуляція свідомістю: історико-культурні засади/ С. А. Лозниця // Філософська думка. – 2008.– №1.– С. 142-157.
4. Леш С. Соціологія постмодернізму / Скот Леш. – Львів: Кальварія, 2003.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач О.А. Чумаченко

ТРАДИЦІЇ «ДЕРЕВА ЖИТТЯ» В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕКОРАТИВНОМУ МИСТЕЦТВІ.

У статті розглядаються традиції відображення символу «Дерево життя» в українському декоративному мистецтві, розкриваються особливості його стилізації та образотворчого формування як «Світового дерева», «Дерева життя», «Дерева роду».

Ключові слова: дерево життя, українське декоративне мистецтво, символ, стилізація, традиції.

The article examines traditions of depiction of the «Tree of life» symbol in Ukrainian decorative art, the features of its stylization and visual formation as the «World tree», «Tree of life», «Tree of family».

Key words: tree of life, Ukrainian decorative art, symbol, stilizaciya, traditions.

Українське декоративне мистецтво спирається на багате коріння слав'янської міфології та художньої народної творчості. На кожному етапі розвитку майстри різних видів декоративного мистецтва використовували символічне позначення Всесвіту та зв'язку людини з ним. Найбільш повно ці поняття відобразились у мотиві «Дерево життя».

Культ Дерева життя існував у багатьох народів і мав неоднакові назви, що відтворювали його значення в різних культурах: Дерево життя, Космічне дерево, Райське дерево, Дерево просвітління. Отже, дерево – чи не основний символ усього живого на землі – невичерпне життя, а тому символізувало безсмертя. Вертикальна його направленість сприймалась як світова вісь. Коріння – глибінь підземного світу, крона – світ, небо, стовбур з гіллям – земля з усіма рослинами і живими істотами. Видатний історик релігій М. Еліаде вважав, що космос у давнину «ввижався велетенським деревом, формою існування Всесвіту і, перш за все, означав його здатність до постійного відродження» [3, с. 25]. У цьому нескінченному і циклічному відродженні Дерева, а отже, і Космосу, наші предки бачили джерело життя і плідності, а також джерело знання і мудрості. Дерево символізувало і жіночу силу, яка давала можливість продовжувати людський рід.

Для створення художнього образу, який втілює певну ідею, у декоративному мистецтві використовується символічне зображення, яке у лаконічній стислій формі виражає це поняття.

Символізм і метафори займають велике місце в житті, культурі та традиціях українського народу, тому вони є характерними для українського декоративного мистецтва, що несе глибокий зміст в символах, відображає філософію, релігію і світогляд.

Універсальним і всепроникним символом серед безлічі різних архетипів світогляду предків є символ Дерево Життя. Цей символ відображений не тільки в традиційно-побутових ритуалах, але й у релігіях і космогонічних уявленнях багатьох народів. Він в найширшому обсязі відображає реалії людського буття – це структура Всесвіту, структура Роду як спільності, а також сутність людини як відображення боротьби між добром і злом. «Дерево» виконує функцію зв'язку світів, неба і землі, людей і богів, матерії і духу і є своєрідною віссю всесвіту. Ще в давні часи існувала філософська ідея, що воно є втіленням мудрості, понад якої немає нічого, що воно подібно артеріям великого тіла космосу, по яких тече сила і міць космічного простору [1, с. 17].

В українському народному мистецтві дуже поширені символи триєдності світу. Дерево життя об'єднує в собі три плани буття – верхній, тобто небо, проміжний, тобто землю, і нижній хаос, тобто підземний світ і підземні води. Воно зображується зростаючим у вазі або чаші, виходить з неї, так його коріння кріпляться і виростають з лона всесвіту, яку символізує чаша.

Традиційно Древо Життя завжди цвіте, що символізує даний час людської історії. Всі квіти різні за розміром, пишністю та станом: одні вже розквітли, а інші тільки збираються вийти з бутонів. І це все також символічно – адже саме таке різне і наше життя. Найвищі бруньки, що розмістилися на самій верхівці дерева – це майбутні покоління, нащадки. Навколо них можна побачити іноді ореоли – це енергія, яка готує їх до народження і до переходу в інше усвідомлення.

Плоди Древа – символ минулого, людських діянь, звершень, здобутків. На верхівці Древа зазвичай цвіте квітка, що відрізняється від інших – «Вогонь Життя», і він охороняється двома світлими духами. Вони зображуються в святих книгах як два ангела з крилами, а на рушниках відображені у вигляді птахів. Взагалі знаки птахів і їх місце розташування дуже символічні: у самого стовбура внизу вони його створюють, зберігають від злих духів і чар; вгорі проводять і поширюють Світ, який йде через них до людей і життя. В українському народному декоративному мистецтві птиця була символом Божества Сонця, бога Птаха, Творця всього, що є в світі [5, с. 98].

Різні види декоративного мистецтва виконують інтерпретацію художнього образу відповідно до своїх засобів виразності. У мистецтві народної вишивки, а пізніше витинанки, Древо Життя також займало чимале місце і значення, було найважливішим і центральним серед інших символів. Три плани Світового Древа відображають Землю, Небо і Верхнє Небо: відповідно цвітіння і зростання, сонце і місяць із зірками, і Рай. Вазон, або чаша, зображується у вигляді трикутника – символу астрального вогню, іноді квадрата, кулі, складної форми квітки, іноді здвоєного хреста.

У писанкарстві мотив Світового дерева або Древа Життя є одним із важливих зображень. У країні Європи традиція Світового дерева прийшла разом із поширенням християнства. Оскільки Україна перебувала на історичному перетині культурної міграції між Азією та Європою, цей мотив можна вважати набутокм світової орнаментальної системи. У культурному розвитку людства концепція Світового дерева залишила після себе сліди в космогонічних, міфологічних та релігійних уявленнях, що свідчить про стабільність його сакрального значення, його інтегруючу роль в обрядовому циклі. Тому на первісному етапі розвитку української народної орнаментики цей символ був насичений багатою магічно-заклинальною функцією, а, значить, був відомий щонайменше в традиційній орнаментіці усіх слов'ян. [4, с. 53].

Культ Древа тісно пов'язаний із культом Богині (Берегині). Вони часто фігурують або як взаємно-замінні стилізовані символи, або як одне ціле, оскільки обидва є носіями ідей життєдайності і творення нового життя. Спорідненість із Берегинею стає виразнішою, якщо порівняти зображення Древа життя у вигляді вазону. Вазон як мотивний символ був надзвичайно розповсюджений в декоративній орнаментіці багатьох європейських держав. Цей символ, що так яскраво і багато відображений на наших писанках, акумулював у собі космологічну знакову систему світоустрою. Симетричність вазонів, рівновага в розподілі їх елементів безпосередньо вказує на сліди давньо-східного культу священного Древа, а підтвердженням зв'язку вазона з сюжетом Світового дерева є силуетне зображення птахів чи біля основи стовбура, чи в його кроні, коли місце внизу часто займають олені. Культ оленя, у свою чергу, теж був тісно пов'язаний із культом сонця. За давніми віруваннями, олень вранці виносить сонце на своїх рогах з-під землі на небо.

Отже, традиції українського декоративного мистецтва є художнім надбанням минулого, що засвоюється і використовується для вирішення завдань, що стоять перед сучасним мистецтвом. Символічне значення «Древа життя» у писанках, витинанках та інших видах вітчизняного мистецтва сформувалось у систему прадавніх знань про світобудову, невмирущість життя, ідею безсмертя і свідчать про безперервність традицій українського народу. А Світове дерево, Древо життя – одне з найдавніших символічних зображень – це Древо роду, що поєднує в собі минуле, теперішнє і майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вакуленко Е.Г. Народное декоративно-прикладное творчество: теория, история, практика. / Е.Г. Вакуленко – Ростов-на-Дону: Феникс, 2007. – 381 с.
2. Вялець А.Ф. Музей українського народного декоративного мистецтва. – Київ: Мистецтво, 2009. – 352 с.
3. Кара-Васильєва Т.В. Декоративне мистецтво України ХХ століття: У пошуках «великого стилю». / Т.В. Кара-Васильєва. – Київ: Либідь, 2005. – 279 с.
4. Кириченко М.А. Український народний декоративний розпис: Навч. посіб. – Київ: Знання-Прес, 2006. – 228 с.
5. Манько В. Світ у писанках Тараса Городецького. – Львів: Свічадо, 2009, 240 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **Н. В. Постолова**

УДК 364 – 787.7 (091)

Шарапова О.В.

ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ВИНИКНЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ

У статті розглядається процес становлення педагогічної підтримки від загальної ідеї до концепції, що дозволяє побачити в педагогічних системах минулого коріння сучасної теорії педагогічної підтримки, оригінальність її принципів, прийомів і методів.

Ключові слова: виховання, педагогічна підтримка, освіта, особистість, самовизначення, саморозвиток дитини.

The article deals with the process of formation of pedagogical support from the general idea to the concept, which allows to see in the pedagogical systems the past roots of the modern theory of pedagogical support, the originality of its principles, techniques and methods.

Key words: education, pedagogical support, education, personality, self-determination, child's self-development.

Нові орієнтації і цінності освіти дають змогу по новому розуміти виховання, яке має базуватися на саморозвитку дитини та її педагогічній підтримці у зазначеному процесі. У зв'язку з цим, актуальними стають такі задачі як: розуміння індивідуальності кожної дитини, визначення специфіки педагогічної підтримки, методи і прийоми технології впровадження.

Метою нашої статті є аналіз досвіду використання педагогічної підтримки, накопиченого в різні періоди історії.

Педагогічна підтримка – це нова концептуальна ідея, реалізація якої спочатку обмежувалася рішенням екзистенційних проблем дитини (ідей, позицій, поглядів, ціннісних орієнтацій), на підтримці ідеї суб'єктної своєрідності, на підкріпленні її реальних і потенційних можливостей та здібностей для саморозвитку і самовизначення. Поступово зміст підтримки, як категорії виховання розширювався [1].

Ідея педагогічної підтримки дитини в тому чи іншому вигляді була присутня в багатьох системах освіти: зарубіжних (Дж. Лок, Ж.Ж. Русо, М. Монтесорі) та вітчизняних (А.С. Макаренка, В.А. Сухомлинського). Треба підкреслити, що ідея підтримки реалізовувалась у різних формах, але вона була присутня як таке середовище взаємодії педагогів та дітей, в основі якого є довіра, повага, бажання допомогти дитині в її особистісному розвитку. Давньогрецький філософ Сократ стверджував, що людина не має потреби у звичайній освіті особистості шляхом навчання, але відчуває потребу в освіті, яка надає можливість пошуку її сенсу. Чеський педагог Я.А. Коменський вважав, що «...правильно навчати юнацтво – це не значить вбивати в голови зібрану із авторів суміш слів, висловлювань, висловів, думок, а це значить розкривати здібність розуміти речі» [5; с. 4].

Французький просвітителі Ж.Ж. Руссо був переконаний у тому, що природа бажає, щоб діти залишалися дітьми, перш ніж вони стануть дорослими. Вітчизняний педагог Г.С. Сковорода визнавав за найважливіше завдання виховання та навчання розвиток у дитини інтелекту, його природних нахилів і здібностей. К.Д. Ушинський вважав, що вихователь повинен прагнути пізнати людину, якою вона є в дійсності, з усіма її буденними, дрібними потребами й з усіма її великими духовними запитами. Італійський педагог М. Монтесорі підтримувала ідею про неприпустимість насильства над дитиною та вимагала від педагогів поваги особистості вихованців. Багато часу А.С. Макаренко присвятив вихованню особистості в колективі, висловлював думку про те, що вихователь повинен знати життя й особливості характеру кожного вихованця, його прагнення, сумніви, слабкості та позитивні якості. В.О. Сухомлинський у своїх наукових працях відзначав: «Своєчасно знайти, виховати та розвинути задатки здібностей у наших вихованців, вчасно розпізнати у кожному його покликання – ось що зараз головне в навчально-виховній роботі» [4; с. 13].

У середині 80-х років ХХ ст. група вчених під керівництвом О.С. Газмана почала роботу над проблемою нових підходів до навчання і виховання школярів. Результатом зазначеної діяльності стала концепція педагогічної підтримки дитини в освітньому процесі. О.С. Газман зауважував, що педагогічна підтримка поряд з навчанням і вихованням є самостійною професійною діяльністю в плані створення умов для саморозвитку дитини. Для навчання і виховання важливо, щоб людина навчилася володіти культурою, а для педагогічної підтримки важливо, щоб дитина навчилася володіти собою, училася бути господарем власного життя, тобто вміла використовувати його на свій розсуд [3].

Таким чином, ідея турботи та підтримки була присутня в педагогічних теоріях різних країн і в різні періоди становлення систем освіти, і була пов'язана з пошуком гуманних форм взаємодії дітей і дорослих. При цьому не виділялася як самостійна педагогічна діяльність, а розцінювалася як частина загальної діяльності педагога. На сучасному етапі ідея педагогічної підтримки знайшла свій розвиток і в працях українських вчених та педагогів-практиків (Г.І. Назаренко, Г.І. Сорока).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анохина Т.В., Крылова Н.Б. Педагогическая поддержка – иная культура воспитания // Народное образование. – 1997. – С. 91 – 97.
2. Амонашвили Ш. Размышление о гуманной педагогике. – М., 1995. – 496 с.
3. Газман О.С. Воспитание и педагогическая поддержка детей // Народное образование. – 1998. – № 6. – С. 108 – 111.
4. Назаренко Г.І. Виховуємо людину. Гуманно-особистісний підхід. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Х.: Скорпіон, 2009. – 160 с.
5. Сорока Г.І. Організація педагогічної підтримки. – Харків, 2001. – 80 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор С.Л. Марцинковський

УДК 2-057, 875(477)

Щетина Ю.О.

РЕЛІГІЙНІСТЬ СТУДЕНСЬКОЇ МОЛОДІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У статті висвітлено особливості релігійності студентської молоді Херсонщини та подано результати соціологічного дослідження, яке було спрямовано на вивчення релігійних орієнтацій студентської молоді.

Ключові слова: соціологія релігії, віра, релігійність, молодь.

The article highlights the features of religiosity of students of Kherson region and presents the results of a sociological study, which was aimed at studying the religious orientations of students.

Key words: sociology of religion, faith, religiosity, youth.

Релігієзнавство є комплексною галуззю культурологічного знання. Крім суспільно-історичних джерел релігії, механізмів її дії, взаємозв'язків із різноманітними сферами життєдіяльності людини, вагоме місце у наукових дослідженнях займають реальні релігійні процеси.

Вибір релігії – особистісне явище, в якому поєднуються як зовнішні чинники, так і внутрішні мотиви людини. У процесі релігійного самовизначення сучасної молоді провідну роль відіграє сім'я і духовна культура, яку успадковує особистість від народження. Згодом, вже на етапі вторинної соціалізації, у процесі свого розвитку й формування молодь отримує можливість вільного вибору релігії. На базі власного релігійного досвіду молода людина з багатьох релігійних традицій надає перевагу тому, що найбільшою мірою відповідає її переконанням. Цей вибір багато в чому є можливим завдяки наявному релігійному плюралізму – простору релігійних пропозицій».

Дослідження релігійності окремих верств суспільства, зокрема молоді розпочалось з 1980-х років. Цей рік сприяв появі Програми світових цінностей (World Values Program), яка охоплює усі країни світу [2, с. 18].

В Україні вирішенню проблем релігійності сучасної української молоді присвячені праці таких науковців: Н. Гаврілової, Н. Дудар, В. Єленського, О. Кисельова, І. Поліщук та ін. Результати їх розвідок показали, що сучасна молодь набагато сильніше шукає особистої зустрічі з Богом, ніж попередні покоління, при цьому довіряючи лише власному досвіду. І в цій особистій зустрічі бачить істину і підстави для того, щоб змінити своє життя. Молоді необхідно набувати та реалізовувати власний досвід. І Церква дуже часто стає таким місцем. Стандартом стає те, що для сучасної молоді церква вже не є самоцінність, вона представляє цінність лише тому, що людина там зустрічається з Богом. У сфері церковної політики, майбутнє – за молодіжними християнськими рухами, причому, як консервативними, так і ліберальними. Тому що молодь шукає різноманіття не у вірі, а різноманіття у релігійній поведінці.

Однак на сьогодні наукові праці такого спрямування ще не отримали в Україні належного статусу.

Особливістю, яка впливає на релігійність Херсонщини є її досить пізніе заселення. У результаті російсько-турецьких воєн кінця XVIII – початку XIX століть відбулась масова колонізація. Швидке освоєння новоприєднаних земель потребувало створення на цій території сприятливих умов для переселенців. Однією з таких умов стала релігійна свобода. Вона була забезпечена як щодо іновірців, так і щодо переслідуваних старовірів в інших регіонах Російської імперії. Це обумовило релігійну неоднорідність краю. Відсутність релігійної традиції на цих землях, а згодом атеїстична політика радянської влади сприяли тому, що в умовах релігійного плюралізму незалежної України Херсонщина стає одним із регіонів поширення новітніх релігійних течій [3, с. 92].

Виходячи з того, що молодь – це соціальна група, яка найбільш схильна до різноманітних соціальних змін, нами було проведено опитування. За його результатами ми отримали можливість визначити рівень релігійності студентської молоді Херсонщини.

Його результати переконали нас в тому, що значна кількість опитуваних вагаються між вірою і безвір'ям. І чим більший релігійний капітал, тим менше молоді люди схильні до переміщення, оскільки їм вже не потрібно робити релігійні інвестиції у свої власні релігійні зобов'язання. Проте через суспільно-політичні обставини кінця 1980-х – початку 1990-х рр. сьогоднішня молодь не мала змоги набути первісний релігійний капітал завдяки сімейному вихованню та освіті. Відтак, молодь поглинала різноманітні релігійні та езотеричні концепції та уявлення, що в решті-решт і спричинило формування її еkleктичних релігійних поглядів, в основі яких лежить визнання доктрин. Релігійність юнаків і дівчат студентського віку має гендерні відмінності. Так, дівчата виявляють більшу активність, їх релігійність емоційніша,

вони більш конформні, менше відчують сумніви, їх переконання є консервативнішими, ніж переконання юнаків.

Проведене дослідження не розв'язує усіх аспектів складної та багатопланової проблеми релігійності молоді. Завдяки розгляду цієї теми, ми з'ясували низку напрямів, кожен із яких може стати предметом подальшої самостійної наукової розвідки, зокрема: врахування особливостей впливу засобів масової інформації на розвиток релігійності; впливу сім'ї та стилів батьківського виховання на становлення релігійності особистості; дослідження психологічних особливостей релігійності студентів різних спеціальностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаврилова Н. Современная религиозность. Во что и как верит молодежь Украины. – LAP LAMBERT Academic Publishing, 2010. – 148 с.
2. Єленський В. Релігійність українського суспільства: головні тенденції змін. [Електронний ресурс] / Віктор Єленський. – Режим доступу: <http://dc-summit.info/razdely/vera/1594-religijnistukrainskogo-suspilstva-golovni-tendencii-zmin.html>
3. Поліщук І.Є. Сучасна релігійна ситуація та релігійні орієнтації студентської молоді // Південний архів : зб. наук. праць : Іст. науки. – Херсон, 2001. – Вип. 7. – С. 92–96.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л.І. Лимаренко

УДК 787.61:372.878

Юдін І. В.

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗВУКОВИДОБУВАННЯ НА ГІТАРІ

У статті розглядається формування основних видів звуковидобування (апояндо, тірандо), як важливих складових виконавської техніки гітариста.

Ключові слова: виконавська техніка, звуковидобування, апояндо, тірандо.

The article considers the formation of the major types of sound-producing (apoyando, tirando) as an important component of the performing technique of the guitarist.

Key words: performing technique, sound-producing, apoyando, tirando.

Звуковидобування є важливим компонентом виконавського процесу на гітарі, який істотним чином впливає на виразне інструментальне інтонування і, отже, на образно-художній зміст твору, який виконується. Динамічні можливості гітари не є сильними, але тембр гітари привертає різноманітним барв, можливістю відображення широкого спектру емоційно-образних станів і тем. Тому при навчанні гри на гітарі формування вірних навичок звуковидобування є однією з важливих проблем виконавської техніки. Вона має дві внутрішні складові – м'язово-приспосувальну (моторно-рухальну) та художньо-інтерпретаторську (слухову). Формування м'язово-приспосувальної складової у даній статті є пріоритетною для розгляду, оскільки саме від неї залежить взяття звуку [5].

Джерелом звуку на гітарі є натягнута гітарна струна і те, як виконавець змушує її коливатися і звучати, називається звуковидобуванням. Величезне значення у виконавській техніці грає права рука гітариста від вірних рухів якої і залежить вірно взяття звуку та досягнення чистого сильного і різноманітного в колористичному відношенні звучання інструмента, тому саме на постановку кисті правої руки треба звертати ретельну увагу у навчальній роботі з учнями молодших класів [1], [4]. Найбільш розповсюдженою помилкою на цьому етапі навчання є прогинання кисті, чого ні в якому разі робити не можна. Кисть правої руки повинна залишатися майже нерухомою, працювати повинні тільки пальці, в іншому випадку кисть буде напружуватися, буде накопичуватися м'язова втома і сили будуть витрачатися не економно.

Існує два основних види звуковидобування:

- апояндо – гра з опорою на сусідню струну;
- тірандо – гра без опори на сусідню струну.

Основним м'язовим рухом при грі апояндо та тірандо є чергування пальців правої руки.

Апояндо – це зісковзування пальця зі струни у напрямку «знизу-вгору» із зупинкою на сусідній струні, після чого палець повертається у вихідне положення [4, с. 82]. Апояндо ефективніше застосовувати там, де потрібен гучний, але м'який звук, для гри мелодійних оборотів, побудованих на плавному мелодичному русі, гамоподібних пасажах, а також при грі двоголосних мелодій з басом. При грі апояндо на початковому етапі треба стежити за тим щоб учень уникав поширеної помилки, коли після щипка струни замість того, щоб спиратися пальцем на сусідню струну, відсмикує палець в бік.

Тірандо – це зісковзування пальця зі струни у напрямку «знизу-вгору» без зупинки на сусідній струні [4, с. 81]. Тірандо зручніше застосовувати при грі різних видів арпеджіо та акордової техніки. Хоча зараз багато виконавців використовують цей прийом звуковидобування при грі гамоподібних пасажів та мелодичних ліній, тому що тірандо є прийомом більш технічним та швидким, однак менш звучним. Під час гри тірандо однією з головних проблем є дуже тихий звук, тому якщо під час виконання музичних творів учень воліє грати тірандо, то бажана наявність нігтів на правій руці для більш гучного звуку.

Наявність нігтів є провідним фактором гітарного звуковидобування, що обумовлює появу звуку різноманітної сили, насиченості, тембру, забезпечує оптимальне м'язове навантаження. Переважна більшість концертуючих гітаристів користуються застосуванням нігтьового способу гри (прийом нігтьового удару). Для його виконання на пальцях правої руки довжина нігтів може бути різною: від 1,5 до 3-4 мм. нігтьової пластинки в залежності від будови подушечки пальця. Якщо ніготь близько прилягає до подушечки, то він робиться коротшим, коли далеко відстоїть від подушечки – робиться довшим. На різних пальцях нігті можуть бути різної довжини, що зумовлюється будовою пальців [3, с. 21-22].

Кожна струна гітари на одній ноті може давати безліч тембральних відтінків, в залежності від вище названих засобів, але базовим є положення правої руки – праворуч біля розетки. Всі інші відхилення від цієї позиції обумовлюються вимогами стилю, характеру твору, його окремих частин та епізодів, авторськими ремарками, ін. Окрім цього, трапляються й специфічні фактурно-технічні виклади, в яких передбачається застосування того або іншого елемента, без якого неможливо досягти потрібної динаміки або колориту звука, що також наповнює класичну постановку новими елементами та новим змістом.

Отже, важливим компонентом виконавства на гітарі є звуковидобування, яке має два основних види (апояндо та тірандо). Його формування відбувається за рахунок тісно взаємопов'язаних аспектів гітарної техніки. Найважливіші з них:

- оптимальність цілеспрямованих м'язових рухів;
- виявлення та розвиток моторних ресурсів виконавця;
- опанування і контроль підготовчих цілеспрямованих рухів.

Якісне звуковидобування є показником майстерності музиканта яка здатна викликати заслужене схвалення та захоплення слухачів

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агафшин П.С. Школа игры на шестиструнной гитаре / П. С. Агафшин М. : Музыка, 1983.– 206 с.
2. Гітара – крок за кроком: Навчально-репертуарний посібник для гітаристів-початківців / упорядники К.О. Салан, С.В. Цимбал – К. : Тонар, 2016. – 172 с.
3. Ілляшенко В. Методика організації та функціонування ансамблю гітаристів у загальноосвітній школі : навч. посіб. / В. Ілляшенко ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2018. – 28 с.

4. Михайленко М. П. Методика викладання гри на шестиструнній гітарі / М. П. Михайленко. – К. 2003 – 249 с.
5. Михайленко Н.П. О слухо-моторных связях в технике гитариста / Стаття в збірці наукових праць // Н.П. Михайленко. – Харків, 2004. – С. 193-198.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.О. Чехуніна

УДК 316.61-056.313

Якуба Н.О.

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ СОНЯЧНИХ ДІТЕЙ

У статті розглядається проблема виховання та навчання дітей з синдромом Дауна. Інакше їх називають «сонячними» дітьми. Аналізується проблема соціалізації та корекції дітей з особливими потребами.

Ключові слова: синдром Дауна, сонячні діти, соціалізація.

The article deals with the problem of education and education of children with Down Syndrome. Otherwise, they are called "sunny" children. The problem of socialization and correction of children with special needs is analyzed.

Key words: Down syndrome, solar children, socialization.

На сьогоднішній день проблема інвалідності взагалі та дитячої інвалідності зокрема вельми актуальна. [1].

У дітей з хворобою Дауна уповільнений розвиток пізнавальних процесів, дрібної моторики, а, отже, й мови. Вони помітно відстають від однолітків у фізичному розвитку.

Синдром одержав назву на честь англійського лікаря Джона Дауна (John Down), вперше описав його в 1866 році. Зв'язок між походженням природженого синдрому і зміною кількості хромосом була виявлена тільки в 1959 році французьким генетиком Жером Лежен. Інтенсивна розробка фундаментальних основ сучасної корекційної педагогіки і результативність психолого-педагогічних досліджень, зроблених в останні роки з проблеми ранньої корекції, створили наукові передумови для більш уважного аналізу стану проблеми, що стосується можливостей соціалізації та інтеграції в суспільство дітей з синдромом Дауна. Дослідженням та розробкою даної проблеми займалися психологи Н. Малофєєв, Є.Р. Баєнська, К.С. Лебєдинська, Е.М. Мастюкова, Г. А. Мішина, О.С. Нікольська, Т.В. пєлимського, Ю.А. Разєнкова, Е.А. Стрєбєлєва, Н.Д. Шматко та ін.

Сьогодні проблема соціальної реабілітації дітей з хворобою Дауна стає все більш актуальною внаслідок того, що їх число має стійку тенденцію до збільшення, змінити яку наше суспільство найближчим часом не зможе. Тому зростання числа дітей з вищевказаним діагнозом слід розглядати як постійно діючий фактор, що вимагає планомірних соціальних рішень.

Безсумнівно, діти з хворобою Дауна як діти-інваліди та діти з інтелектуальною недостатністю відчують величезні труднощі під час входження в соціум, і їм потрібно комплексна соціальна допомога. Отже, вони стають клієнтами соціальної роботи та перебувають під пильною увагою соціальних служб [1].

У цивілізованих країнах всі діти з синдромом Дауна виховуються в сім'ях, а не в спеціальних установах поза домом. Багато з них відвідують звичайні дитячі сади і школи, де вчать читати і писати. Перебуваючи серед типово розвинених однолітків, особлива дитина отримує приклади нормальної поведінки, відповідного віку. У нашій країні теж створюються центри ранньої педагогічної допомоги і починаються спроби інтегрованої освіти таких дітей.

На сьогоднішній день відомі випадки психолого-педагогічної реабілітації окремих дітей з синдромом Дауна, коли в результаті величезних зусиль психологів і дефектологів вони ставали повноцінними людьми, навчалися в звичайних школах і навіть могли отримати

вищу освіту. Це говорить про те, що робота з такими дітьми – справа небезнадійна, але вимагає спеціальних знань і великих душевних, фізичних витрат. Синдром Дауна – важка генетична аномалія. У всьому світі людей з синдромом Дауна називають "сонячними" – настільки вони добрі, доброзичливі, відкриті і беззахисні. Вони просто не здатні когось образити, оскільки геть позбавлені агресії. Вони не вмюють ображатися і злитися. І, як всі діти, вони люблять грати, танцювати, читати, пустувати, дізнаватися щось нове. Але жити, розвиватися, вчитися і виявляти свої таланти діти з синдромом Дауна здатні лише в атмосфері любові. Їм потрібно трохи більше допомоги, уваги і розуміння – як з боку сім'ї, так і всього суспільства.

За психоаналітичною парадигмою З. Фрейда соціалізація людини полягає у приборканні власних вроджених пристрасних і агресивних, а тому руйнівних, інстинктів за допомогою вироблених суспільством соціальних норм [7].

Соціалізація відбувається у просторі і часі. Перше означає, що вона відбувається у контактних групах різних соціальних інституцій, а друге – що соціалізація відбувається все життя – від дитинства до старості. Доцільно цей процес розділити на дві стадії – підготовчу і активну. На першій стадії особа від народження до віку молодої людини знаходиться на утриманні батьків або держави і не може в значній мірі самостійно приймати рішення у своїй діяльності, що свідчить про слабку її соціалізованість, а на другій стадії – молода особа повністю виходить з під опіки батьків, сама себе забезпечує матеріально, створює свою сім'ю і самостійно приймає рішення в різноманітних життєвих ситуаціях, продовжуючи соціалізуватися.

Мета корекційної роботи та соціалізації дітей з синдромом Дауна – їх соціальна адаптація, пристосування до життя і можлива інтеграція в суспільство. Необхідно, використовуючи всі пізнавальні здібності дітей, і, з огляду на специфіку розвитку психічних процесів, розвивати у них життєво необхідні навички, щоб, ставши дорослими, вони могли самостійно себе обслуговувати, виконувати в побуті просту роботу, підвищити якість їх життя і життя їхніх батьків.

В процесі соціалізації та корекції цим дітям надається ряд послуг:

- освітні – спрямовані на здобуття освіти відповідного рівня на основі державних стандартів з урахуванням розвитку кожної дитини;
- психологічні – система кваліфікованих заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій і якостей дітей з особливими потребами, створення сприятливих умов для розвитку особистості;
- соціально-педагогічні – виявлення потреб, складання індивідуалізованих планів і рекомендацій щодо шляхів задоволення потреб, сприяння розвитку соціальних навичок і компетенцій дітей цільової групи, їх різнобічних інтересів;
- реабілітаційні – заходи, спрямовані на відновлення оптимального фізичного, інтелектуального, психічного і соціального рівнів життєдіяльності дітей з особливими потребами з метою сприяння їх інтеграції в суспільство.

У межах роботи по соціалізації дітей необхідно сформувану мультидисциплінарну команду, до складу якої входять: вчитель-реабітолог, асистент учителя-реабітолога, соціальний педагог, психолог-реабітолог, лікар-реабітолог, логопед.

Для продуктивної соціалізації та навчання дітей з особливими потребами необхідно:

1. Детально ознайомитись з діагнозом дитини, особливостями її фізичного та психічного розвитку.
2. Налагодити співробітництво з батьками учня.
3. Дитина з особливими освітніми потребами потребує особливої уваги від учителя, але вона не має стати центром уваги у класі.
4. Чітко розпланувати свою діяльність. Необхідно чітко визначити мету роботи з дитиною, яка має особливі освітні потреби. [3].

Отже кожен день роботи з «сонячними дітьми» – це нові, часто неочікувані завдання перед педагогами, саме тому педагогам необхідно бути терплячими та винахідливими. Діти з серйозними відхиленнями у розвитку часто просто не мають досвіду спілкування з людьми, які не належать до членів їхніх родин. Вони не вміють товаришувати, співпереживати, допомагати та співпрацювати з іншими. Їм важко поділитися своїми емоціями та побажаннями. Виходячи з цього, перше і найголовніше завдання, яке стоїть перед учителями, котрі працюють з дітьми з особливими освітніми потребами – це спочатку соціалізувати, а потім уже чогось навчати своїх учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Власова, Т.А. Дети с отклонениями в развитии. Методическое пособие. [Текст] / Т.А. Власов, М.С. Певзнер – М., 1973. – 12 с.
2. Психологический словарь / Под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – М., 1996. – С. 364: Социализация.
3. Татаринцев О. Методичні рекомендації щодо організації та змісту інклюзивного навчання дітей із особливими освітніми потребами / О. Татаринцев. – Режим доступу: http://www.osvitajagotin.com.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=24&Itemid=71
4. Циба В. Т. Системна соціальна психологія / В.Т. Циба. – К., 2006.
5. Циба В. Т. Теорія особистості: регулятивно-детерміністська парадигма/ В.Т. Циба // Актуальні проблеми сучасної української психології: Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2003. – Вип. 23. – С. 376–387.
6. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред.: Л. Ф. Ильичев и др. – М., 1983. – С. – 209 : Институт социальный.
7. Фрейд, З. Избранное : в 2 кн. / Зигмунд Фрейд. – М. : Изд-во “Московский рабочий” ; “Вся Москва”, 1990. – Кн. 1. – 1990. – 160 с. ; Кн. 2. – 1990 – 76 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.Є. Рехліцька

УДК 793.31 (477):008.06

Якуба О.В.

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ТАНЕЦЬ В СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті розглядається український народний танець як складова національної духовної спадщини не тільки в історичній, але й філософсько-естетичній площині як цілісне явище, у взаємозв'язках з іншими складовими національної ментальності.

Ключові слова: український народний танець, національна ментальність, національна культура.

The article considers the Ukrainian folk dance as a component of the national spiritual heritage not only in the historical, but also in the philosophical and aesthetic plane as a holistic phenomenon, in connection with other components of the national mentality.

Key words: Ukrainian folk dance, national mentality, national culture.

Сучасний стан української культури віддзеркалює суперечливість тенденцій, які дозволяють констатувати, що за роки незалежності в країні сталися як позитивні, так і негативні зміни. З одного боку, відмова від ідеологічних схем та засобів, усталених за радянських часів, у підходах до традиційних явищ національної культури сприяла активізації суспільної уваги до них, а з іншого, – відсутність чітких політичних векторів щодо координації процесів, які відбуваються у художньому просторі українського

сьогодення, призвела до агресивного наступу “ерзац-продукції” масового споживання, зорієнтованої на іноземні зразки, народжені індустрією шоу-бізнесу.

Накреслені тенденції обумовлюють об’єктивну необхідність у ґрунтовному науковому аналізі сутності протиріч, які демонструють боротьба-протистояння цих різних за своїм змістом систем духовних цінностей, та прийняття відповідних заходів, здатних забезпечити збереження тих вартісних доміант, що сприятимуть розвитку відчуття національної самодостатності і поваги до культури українського народу [4].

Аналіз праць відомих діячів української культури кінця ХІХ- початку ХХ сторіччя (Д. Антоновича, Д. Воропая, М. Грушевського та ін.) дозволяє зробити висновок, що народне мистецтво, зокрема танцювальне, є невід’ємною складовою частиною національної культури. Завдяки їхнім зусиллям зростає науковий інтерес до національної художньої спадщини фольклористів, етнологів, музикознавців, істориків (О. Дей, А. Іваницький, С. Килимник, Т. Книш, М. Кречко, М. Кричivecь, В. Купленник, Г. Лозко та ін.) [1].

Та все ж, вихідним пунктом у науковій “біографії” народного хореографічного мистецтва слід вважати праці В.Верховинця, в яких вперше було наголошено на необхідності теоретичного усвідомлення його специфічних рис.

Боротьба з проявами націоналізму за доби тоталітаризму негативно вплинула на темпи розвитку наукової історії народної хореографії, примусивши науковців інтерпретувати мистецтво народного танцю в дусі партійних постанов. Водночас, незважаючи на ідеологічний тиск, з’являється цілий ряд ґрунтовних праць, присвячених вивченню феномена української народної хореографії в її регіональних різновидах (І. Антипова, К. Балог, М. Вантух, К. Василенко, П. Вірський, В. Герасимчук, А. Гуменюк, Ю. Гурєєв, Д. Демків, Д. Ластівка, В. Петрик, В. Шмаренков та ін.) та сучасних формах функціонування.

Суттєві корективи у тематику таких досліджень внесло останнє десятиріччя, в яке накреслено нові напрямки наукового пошуку. Народна хореографія розглядається в контексті різних соціальних функцій, які вона виконувала історично в українському побуті і вихованні підростаючого покоління (С. Забрєдовський, Є. Приступа, В. Пилат, О. Таранцева, А. Тарака-нова, Т. Чурпіта та ін.) та виконує і може виконувати тепер. Охоплюючи широке коло питань, їхня проблематика виявляє цілком очевидну “непрописаність” теорії та історії народного танцю у вимірах культурологічного аналізу, який дозволяє розглянути її як складову національної духовної спадщини не тільки в історичній, але й філософсько-естетичній площині як цілісне явище, у взаємозв’язках з іншими складовими національної ментальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонович Д. Українське мистецтво // Українська культура. – К.: Либідь, 1993. – С. 237 – 240.
2. Василенко К. Лексика українського народно-сценічного танцю. – К.: Мистецтво, 1996. – 494 с.
3. Верховинець В. Теорія українського народного танцю. – К.: Музична Україна, 1990. – 150 с.
4. Черкашина Л. Українська “культура серця” в образах і символах національного фольклору // Народна творчість та етнологія. – 2001. – № 3. – С. 48 – 53.
5. Яворницький Д. З української старовини. – К.: Мистецтво, 1991. – 316 с.

Рекомендує до друку звуковий керівник професор М.Г. Левченко

РОЗДІЛ II
ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

ФАКУЛЬТЕТ БІОЛОГІЇ, ГЕОГРАФІЇ І ЕКОЛОГІЇ

КИШКОВІ ТА ПОВІТРЯНО-КРАПЕЛЬНІ ЗАХВОРЮВАННЯ ДІТЕЙ М. ХЕРСОНУ І ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ОЦІНКА СТАТИСТИЧНИХ ДАНИХ

У статті розглядається епідеміологічна характеристика кишкових і повітряно-крапельних інфекцій дитини та методи їх діагностики, а також статистичні дані за 2013-2015 рр.

Ключові слова: кишкові інфекції, повітряно-крапельні захворювання, поживні середовища, статистичні дані, інфекційні захворювання.

The article deals with the epidemiological characteristics of intestinal and airborne infections of humans, methods of their diagnosis, as well as statistics for 2013-2015.

Інфекційні хвороби займають важливе місце в житті людини. Вони відносяться до масових захворювань і є найчастішою причиною звертання за медичною допомогою. Інфекційні захворювання – це група захворювань, які викликаються проникненням в організм хвороботворних (патогенних) мікроорганізмів. Таким чином, інфекційні хвороби є одним з основних видів патології людини, а в особливості дитини [5].

Імунна система дитини значно відрізняється від імунної системи дорослої людини, вона недосконала, вразлива і знаходиться в процесі дозрівання та формування. Розвиток імунної системи дитини відбувається ще до народження і продовжується після народження. Він триває приблизно 7 років. У деяких дітей спостерігається незрілий розвиток імунітету, що пояснюється несприятливістю протікання вагітності, недоношеністю, ранньою відмовою від грудного вигодовування, важкими інфекційними захворюваннями або генетичними факторами [4].

Особливості імунної системи у дітей:

- незрілість системи фагоцитозу (незавершеність фагоцитозу);
- незрілість натуральних кілерів;
- знижений синтез інтерферонів;
- підвищений синтез лізоциму;
- висока функціональна активність тимусу [1].

У структурі інфекційної патології дітей *гострі кишкові інфекції (ГКІ)* займають одне з провідних місць. В ролі етіологічних агентів виступають такі бактерії: шигели, сальмонели, діарегенні ешерихії, ієрсинії, стафілококи, клебсієли та інші [6].

Гострі кишкові інфекції мають загальні епідеміологічні особливості:

- висока контагіозність збудників;
- фекально-оральний механізм зараження, який реалізується через воду, їжу, брудні руки, предмети побуту та інше;
- висока стійкість збудників до впливу різних факторів оточуючого середовища;
- тривале зберігання збудника у ґрунті, воді, різних харчових продуктах [3].

Респіраторні інфекції – це хвороби, зараження якими відбувається через дихальні шляхи. Шляхами передачі цих хвороб є повітряно-крапельний та повітряно-пиловий. За поширенням респіраторні хвороби ділять перше місце з кишковими інфекціями [7].

У патологічному стані людини велика роль належить гострим захворюванням дихальних шляхів інфекційної природи, що складають 50-70% усіх інфекційних захворювань. Повітряно-крапельні інфекції мають деякі особливості:

- ці збудники поширені повсюдно;
- контагіозність захворювання висока;
- перенесена вірусна інфекція відкриває доступ бактеріальній інфекції, звідси – часті ускладнення;

– вони періодично можуть викликати загострення [2].

Для вирощування бактерій в лабораторних умовах, дослідження їх різноманітних властивостей, тривалого зберігання використовують поживні середовища. Вони повинні відповідати певним стандартам, створюючи оптимальні умови для росту, розмноження й життєдіяльності мікроорганізмів. Поживні середовища поділяють за різними класифікаціями – за походженням, складом, консистенцією, призначенням.

В залежності від конкретного типу дослідження та мікроорганізму, що висівається, проводяться додаткові дослідження, які дають змогу видати правильний результат.

Актуальність теми – тема є актуальною у даний час, так як кишкові та повітряно-крапельні інфекції займають одне з провідних місць в епідеміології дорослих та дітей м. Херсону та області. Інфекційні хвороби – це важлива проблема кожної людини у різні періоди життя.

Мета статті – охарактеризувати динаміку кишкових та повітряно-крапельних інфекцій дітей м. Херсона та Херсонської області за статистичними даними. Проведений порівняльний аналіз одержаних даних інфекційної захворюваності на кишкові інфекції по м. Херсону та Херсонській області, дозволив зробити висновок, що багато показників значно зменшилися. Протягом 3 років у Херсоні та області зменшилася чисельність захворювання на сальмонельозні інфекції, яких у 2013 році було виявлено 114, у 2014 – 93, у 2015 році – 88.

У зв'язку з тим, що захворюваність зменшується, можна зробити висновок, що дитячі садки, школи, лікарні, мережа торгових центрів, ринки, пологові будинки, заклади харчування контролюють санітарні станції міста Херсона та Херсонської області.

Якщо порівнювати данні інфекційної захворюваності на повітряно-крапельні інфекції по м. Херсону та Херсонській області, то можна зробити висновок про те, що деякі показники значно збільшилися упродовж 2-3 років, деякі залишилися без зміни, а деякі зменшилися. Протягом 3 років у Херсоні та області поширилася захворюваність кашлюком. У 2013 році було виявлено 1 випадок, у 2014 – 6, а у 2015 році – 25. Статистика менінгококової інфекції неоднозначна. У 2013 році число випадків було 8, у 2014 – 3, а у 2015 році – 6. За статистичними даними можна зробити висновок, що у м. Херсоні та Херсонській області за 2013-2015 рр. включно, кишкові інфекції почали зустрічатися рідше, а повітряно-крапельні інфекції – частіше. Це пов'язано у більшості випадків з механізмом зараження дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вікові особливості імунної системи. Імунна система у плода. Імунна система у новонароджених. Критичні періоди імунної системи у дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://i-medic.com.ua/index.php?newsid=13393>
2. Возіанова Ж. І. Інфекційні та паразитарні хвороби / Ж. І. Возіанова.: В 3 т. – К.: Здоров'я, 2001. – 904 с.
3. Детские болезни: Учебник / Под ред. А. А. Баранова. – М.: ГЭОТАР –МЕД, 2002. – 748 с.
4. Елинов Н. П. Руководство к лабораторным занятиям по микробиологии: Учебное пособие / Н. П. Елинов. – М.: Медицина, 1988. – 20 с.
5. Инфекционные болезни / под ред. проф., академика РАМН Н. Д. Ющука, проф. Ю. Я. Венгерова. М.: ГЭОТАР –Медиа, 2003. – 704 с.
6. Инфекционные болезни у детей: Учебник для педиатрических факультетов медицинских вузов / Под ред. проф. В.Н. Тимченко и проф. Л.В. Быстрыковой. – С.-Пб.: СпецЛит, 2001. – 560 с.
7. Пак С. Г. Инфекционные болезни / С. Г. Пак, Б. К. Данилкин, Е. В. Волчкова. – М. : МИА, 2008. – 121 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор М. М. Сидорович

ЗАХВОРЮВАНІСТЬ НА ТУБЕРКУЛЬОЗ В КАХОВСЬКОМУ РАЙОНІ

Досліджувалися теоретичні аспекти захворюваності туберкульозом, статистика захворювань в Каховському районі протягом 2017-2018 р. Здійснювався аналіз розповсюдження захворювання та шляхи профілактики туберкульозу в Каховському районі.

Ключові слова: туберкульоз, захворювання туберкульозом, профілактика туберкульозу, методи вивчення хвороби, лікування туберкульозу

Theoretical aspects of tuberculosis incidence, statistics of diseases in the Kakhovsky district during 2017-2018 were analyzed.

Key words: tuberculosis, tuberculosis disease, tuberculosis prevention, methods of studying the disease, treatment of tuberculosis.

Туберкульоз на сьогодні є актуальною медико-соціальною проблемою не тільки в Україні, а й в усьому світі [2-4]. Ситуація із захворюваністю на туберкульоз та підхід до цієї проблеми з боку влади в будь-якій країні світу завжди була індикатором її соціального благополуччя. У розвинених країнах світу основними причинами смерті населення та значних соціальних і економічних збитків є хвороби системи кровообігу, злоякісні новоутворення, ендокринні, психічні розлади та травми. У країнах, що розвиваються, домінує інфекційний тип патології. Особливу загрозу здоров'ю населення нашої країни становить хвороба – туберкульоз [5-7].

Туберкульоз – це інфекційне захворювання, що викликається мікобактеріями туберкульозу (*Mycobacterium tuberculosis*), яке характеризується утворенням специфічних гранулом в різних органах і тканинах (специфічне туберкульозне запалення) у поєднанні з неспецифічними реакціями та поліморфною клінічною картиною що залежить від форми, стадії, локалізації та поширеності патологічного процесу [1, 3]. Виникнення і перебіг туберкульозу залежать від особливостей його збудника, реактивності організму і санітарно-побутових умов.

Метою нашого дослідження є дослідження епідеміологічного стану туберкульозу у Каховському районі, довести важливість медико-соціальної проблеми та інформувати суспільство про фактори ризику.

Об'єкт дослідження – туберкульоз, як медико-соціальна проблема.

Предмет дослідження – аналіз та характеристика епідеміологічного стану туберкульозу в Каховському районі.

В нашій роботі було здійснено теоретичний аналіз захворювання на туберкульоз та особливості його перебігу, з'ясовано історичні відомості про хворобу туберкульоз, проаналізовано методи виявлення зараження туберкульозом, описано профілактику захворювання на туберкульоз та досліджено епідеміологічну ситуацію із захворювання туберкульозом у Каховському районі.

Дослідження проводилося на основі бази даних Каховської районної лікарні Херсонської області. Досліджувався стан захворюваності на туберкульоз у Каховському районі серед сільського та міського населення за період з січня 2017 р. по грудень 2018 р.

Аналізуючи дані дослідження захворюваності на туберкульоз по лікарняним дільницям за 12 місяців 2017 та 2018 років, бачимо, що найбільше хворих за 2017 рік виявлено на дільниці Чорнянка – 6 осіб, за 2018 рік виявлено на дільниці Семенівка – 6 осіб в Каховському районі. Такі дані говорять про те, що кількість хворих на туберкульоз серед населення залишається стабільно високою.

Отже, висновки нашого дослідження не зовсім втішні, оскільки у Каховському районі є досить багато хворих на туберкульоз. На нашу думку, з метою покращення ситуації у

Каховському районі потрібно, перш за все, проводити ефективну первинну профілактику туберкульозу.

Ми вважаємо, що для поліпшення контролю за туберкульозом і невідпинне поліпшення епідемічних показників з цієї недуги можливе за досягнення таких показників: якщо серед прогнозованих нових випадків туберкульозу у 70 % буде виявлене бактеріовиділення; якщо буде вилікувано 85% бактеріовиділювачів; якщо до 2020 року основні епідемічні показники (захворюваність, поширеність, смертність) будуть зменшені на 50%; туберкульоз вважатиметься викореним (знищеним), якщо показник поширеності туберкульозу складатиме менше 1 випадку на 1 мільйон населення на рік (ці цілі ВООЗ ставить до 2050 року); і найосновніше – це рання профілактика туберкульозу [6].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України від 16.10.2012 № 5451-VI «Про затвердження Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії захворюванню на туберкульоз на 2012-2016 роки» // Туберкульоз, легеневі хвороби, ВІЛ-інфекція. – 2013. – № 2. – С. 85-92.
2. Кіпчач Ф. Я. Географія захворюваності населення України на активний туберкульоз [Електронний ресурс] / Ф. Я. Кіпчач // Укр. геогр. журнал. – 2012. – № 4. – С. 50
3. Костик О. Організаційно-мікробіологічні аспекти проблеми мультирезистентного туберкульозу на сучасному етапі / О. Костик, М. Пурська, Л. Ільницька // Наук. вісн. Нац. мед. ун-ту ім. О.О. Богомольця. – 2008. – № 2. – С. 108-109.
4. Національний підручник «Пульмонологія та фтизіатрія» у 2-х т. / За ред. Ю.І. Феценка, В.П. Мельника, І.Г. Ільницького. – Київ, Львів: Атлас, 2011. – 1362 с.
5. Фтизіатрія. Навчальний посібник/ В.Ф. Москаленко, В.І. Петренко, Г.О. Тимошенко та ін. – К.: ВСВ «Медицина», 2010. – 200 с
6. Феценко Ю. І. Епідемія туберкульозу в Україні: історичні аспекти та сучасний стан проблеми / Ю. І. Феценко, С. А. Черенько // Наук. журн. МОЗ України. – 2012. – № 1. – С. 48-50.
7. Шкуропат А. В. Морфологічні зміни еритроцитів вагітних різних триместрів // Український журнал медицини, біології та спорту. – 2017. – №. 2. – С. 258-261.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.В. Шкуропат

УДК 37

Новгородська Г.В.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У ШКОЛЯРІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглядаються педагогічні умови виховання в учнів екологічної культури. Розкрито сутність поняття “екологія”.

Ключові слова: педагогічні умови, екологічна культура, екологія, школярі.

The article deals with the pedagogical conditions of education of students of ecological culture. The essence of the concept of “ecology” is defined.

Key words: pedagogical conditions, ecological culture, ecology, schoolchildren.

Формування екологічної культури школярів – завдання складне і багатопланове. Успіх його багато в чому залежить від екологічної підготовки вчителя, усвідомлення ним мети і сутності природоохоронної діяльності, вміння визначати основні напрями екологічного виховання, виявляти умови, що сприяють успішному здійсненню поставлених завдань.

Існує декілька підходів до визначення суті поняття «екологія». Так, у словнику української мови ми читаємо, що це – "взаємовідношення між організмом і оточуючим середовищем", це – "розділ біології, що займається вивченням взаємовідношення між організмом і оточуючим середовищем" [1, с. 458].

Інші автори твердять: "екологія – це наука про взаємовідносини живих Істот між собою та органічною природою, що їх оточує, зв'язки в системах, яким підпорядковане існування організмів, структура і функціонування цих систем" [3, с. 3].

Зміст поняття «екологія» за останні роки значно розширився. Тому від суто біологічного його розуміння треба переходити до нового трактування, що передбачає взаємодію з природою, стратегію поведінки людини відносно природи. Сутність її складає турбота про охорону природи. Передумовою досягнення цієї мети є високий рівень екологічної культури особистості. Від успішного здійснення завдань екологічного виховання у вирішальній мірі залежить сучасний і майбутній стан природного середовища. Що ж являє собою екологічне виховання? Вчені визначають його як цілеспрямований процес формування відповідального ставлення до навколишнього середовища і природи взагалі, що виявляється у всіх видах діяльності і в спілкуванні з природою.

З приведеної трактовки випливають мета і очікувані результати екологічного виховання. Як підкреслюється в «Концепції неперервної екологічної освіти та виховання в Україні», «основною метою освіти в галузі навколишнього середовища є формування екологічної культури особистості як форми регуляції взаємодії людини з природою».

Екологічна культура характеризується:

- різнобічними глибокими знаннями про навколишнє середовище /природне, соціальне/;
- наявністю світоглядних ціннісних орієнтацій по відношенню до природи;
- екологічним стилем мислення і відповідальним ставленням по природи й свого здоров'я;
- наявністю і досвіду вирішення екологічних проблем /насамперед на місцевому і локальному рівнях/;
- безпосередньою участю у природоохоронній діяльності;
- передбаченням можливих негативних віддалених наслідків природоперетворюючої діяльності людини.

Формування екологічної культури здійснюється поетапним шляхом вирішення освітніх, виховних і розвивальних завдань.

При визначенні основних напрямків діяльності педагога, орієнтованої на формування екологічної культури учнів, ми виходили з тих, які були висунуті А.Н. Захлебним, І.Д. Зверевим, І.Т. Суравегіною, Г.П.Пустовітом та ін. Визначимо головні з цих напрямків:

- розвиток у школярів внутрішньої потреби у пізнанні природи;
- оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки, формування у школярів навичок і вмінь спілкування з природою;
- засвоєння народних традицій у взаємовідносинах з природою і кращих зразків світової практики поводження в природі;
- залучення молодого покоління до активної природоохоронної діяльності на основі набутих знань і ціннісних орієнтацій;
- сприяння переходу опанованих знань в особисті переконання, в естетичні смаки, норми ставлення до природи.

В основі природоохоронної діяльності, як і будь-якої діяльності взагалі, лежить потреба в ній. Філософи визначають потребу як внутрішнє тяжіння, прагнення, пекучу необхідність, що їх відчуває індивід. Висуваючи завдання формувати у підростаючого покоління потребу в підвищенні рівня своєї екологічної культури, ми, разом з тим, усвідомлюємо, що справа ця надзвичайно складна, що стосовно підлітків можливо лише говорити про перші кроки в становленні цієї потреби, про створення необхідних передумов для її подальшого розвитку. Для нього важливо якомога повніше використовувати засоби

формування позитивного емоційного ставлення до природи. До основних з них, слід віднести: позитивне емоційне забарвлення навчального матеріалу екологічного змісту; своєчасну допомогу в діяльності екологічної спрямованості з метою попередження невдач; вичленення окремих етапів в роботі, щоб допомогти усвідомити успіх, надихати на подолання перешкод або сконцентрувати зусилля в необхідному напрямі; пропаганду екологічних знань та ознайомлення із зразками поведінки і ідеями тих людей, які досягли значних успіхів в боротьбі за гармонізацію стосунків людини з навколишнім середовищем.

На спеціальну увагу заслуговує питання формування у школярів навичок і вмінь екологічної діяльності. В процесі викладання гуманітарних предметів це питання розв'язується дещо інакше, ніж при вивченні предметів природничого циклу. Останні своїм змістом, спрямованістю прямо орієнтують на практичну діяльність в природному середовищі.

Одним з основних напрямків ціннісного ставлення до природи та освіти є поєднання знань екологічної спрямованості з практичним їх застосуванням. Завдання це особливо актуальне сьогодні, коли різко підвищуються вимоги до освіти і виховання в галузі навколишнього середовища. Учителю у цьому зв'язку важливо постійно зміцнювати в свідомості вихованців думку про те, що екологічні знання мають стати керівництвом до дії. Для цього важливо в такий спосіб організувати діяльність учнів екологічної спрямованості, щоб сам школяр відчув брак відповідних знань і необхідність поповнення їх в процесі навчання і самоосвіти. Досягається це шляхом застосування системи завдань репродуктивного і творчого характеру, що орієнтують школярів на поповнення і використання знань. Варіанти таких завдань доцільно скласти стосовно вивчення одного або деяких предметів, що дозволить використати переваги міжпредметного підходу до засвоєння і застосування знань в галузі навколишнього середовища.

Формування екологічної культури школярів нерозривно пов'язане з естетичним і моральним становленням особистості. Процес екологічного виховання передбачає комплексну дію на розвиток ставлення школярів до природи в поєднанні екологічних, естетичних і моральних компонентів.

Успіх реалізації поставленої мети залежить від дотримання ряду педагогічних вимог, які значною мірою визначають хід і результати формування екологічної культури особистості.

Перш за все, ми маємо на увазі необхідність врахування вікових та індивідуальних особливостей школярів, які на різних вікових стадіях по-різному сприймають і усвідомлюють навколишнє. Тому форми і методи екологічного виховання мають видозмінюватись з врахуванням своєрідності сприймання природи дитиною, підлітком, юнаком. До того ж необхідно приймати до уваги індивідуальні особливості індивіда, риси його характеру, уподобання, ставлення до природи, потреби і інтереси, які склалися в особистому досвіді окремих школярів.

Серед інших важливих передумов ефективності процесу становлення екологічної культури школярів доцільно виділити таку, як визначення і застосування оптимальних методів виховного впливу на учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Словник української мови. – К., – Т. 2, 1971. – С. 458.
2. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах : Монографія. – К. – Луганськ: Альма – матер, 2004. – 540 с.
3. Чернова Н.М., Білова О.М. Екологія. – К., 1986. – С. 3.

Рекомендує до друку керівник виробничої практики доцент Т.Ф. Юркова

КОАГУЛЯЦІЙНА АКТИВНІСТЬ ПЕРИФЕРИЧНОЇ КРОВІ В УМОВАХ ДІЇ ІНТЕРФЕРОНУ

Досліджували швидкість зсідання крові у лабораторних мишей в умовах уведення інтерферону. Показано, що інтерферон є фактором, який впливає на процес зсідання крові.

Ключові слова: Зсідання, час кровотечі, інтерферон, лабораторні миші.

The rate of blood clotting in laboratory mice under the conditions of interferon administration was investigated. Interferon has been shown to be a factor affecting blood clotting.

Key words: Blood clotting, bleeding time, interferon, laboratory mice.

Гемостаз є важливим механізмом, спрямованим на підтримку судинної стінки, запобігання та зупинення кровотечі. До системи гемостазу відносяться формені елементи крові (переважно тромбоцити), судинна стінка, фактори згортання та протизгортання, які знаходяться у плазмі. Важливу роль у згортанні крові відіграють біологічно активні речовини, що сприяють згортанню крові, перешкоджають згортанню крові та роблять рідкою вже згорнуту кров. Ці речовини містяться в плазмі та формених елементах крові, а також у тканинах, у тому числі судинної стінки [6; 7].

У регуляції процесу згортання крові й обмеженні тромбоутворення необхідні природні інгібітори згортання (первинні фізіологічні антикоагулянти), які впливають на всі етапи тромбіногенезу та фібринолізу й контролюють активацію згортання крові [3]. Окремі компоненти системи гемостазу входять в інші функціональні системи. В організмі людини немає жодної клітини і рідини, в якій не було б компонентів системи гемостазу, немає жодного захворювання, яке б не впливало на її стан. Тобто гемостатичний потенціал завжди включається в компенсаторно-приспосувальну реакцію організму. Елементи нейроендокринної системи, клітинного і гуморального імунітету формують регуляторну ланку гемостатичної системи. [7]. Окремо слід відзначити роль інтерферонів у процесах зсідання крові, адже інтерферонотерапія динамічно розвивається та стає все більш популярним методом лікувальної та профілактичної медицини [1; 2].

Існує необхідність детального вивчення впливу різноманітних цитокінів імунної системи, зокрема, інтерферону, на процеси, що визначають стан згортання крові за фізіологічних і патологічних умов.

Тож, метою нашого дослідження було вивчення впливу інтерферону на коагуляційну активність периферичної крові.

Для експериментального дослідження було відібрано 10 статевозрілих самців білих лабораторних мишей приблизно одного віку (експериментальна група – 5 особин, контрольна група – 5 особин). Усі миші утримувались у віварії кафедри біології людини та імунології. Лабораторним тваринам експериментальної групи протягом 14 діб внутрішньочеревно вводили інтерферон (“Sigma”, США) в дозі 10 мг/кг. Контрольній групі мишей вводили відповідну кількість фізіологічного розчину. Забір крові проводили із хвостової артерії перед початком, на 7 та на 14 добу експерименту. Час згортання крові визначали за загальноприйнятою методикою [4; 5].

Тож, була визначено час зсідання крові у мишей, які отримували ін’єкції інтерферону та інтактних тварин.

На початку експерименту час зсідання крові у мишей експериментальної та контрольної груп статистично не відрізнялася, що зумовлене однаковими умовами утримання мишей та їх приблизно однаковим фізичним станом та віком. Після тижня дії інтерферону ми визначили, що час зсідання крові у мишей експериментальної групи став більшим ніж у мишей контрольної групи. На сьомий день уведення препарату така різниця була в середньому 60,4 с. Наприкінці експерименту ми зафіксували достовірне збільшення

часу згортання крові у мишей експериментальної групи (відповідно, $218 \pm 1,18$ с у експериментальній групі та $138,2 \pm 1,65$ с – у контрольній).

Ми проаналізували динаміку змін часу згортання крові у мишей, які отримували інтерферон та тих, хто отримував ін'єкції фізіологічного розчину протягом експерименту (рис. 1).

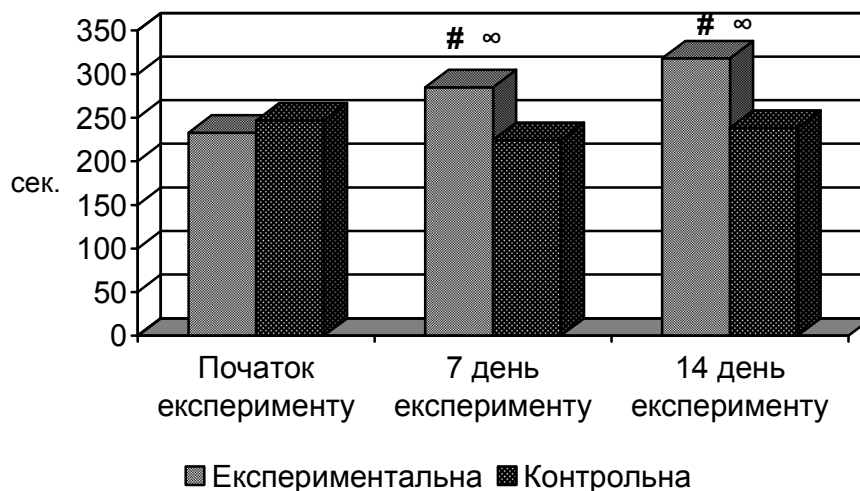

Рис. 1. Динаміка показників часу зсідання крові досліджуваних мишей протягом експерименту, с

Примітка: * порівняння експериментальної та контрольної груп; ∞ – порівняння показників на 7 та 14 день експерименту; різниця достовірна при $p \leq 0,05$

Показники часу зсідання крові у мишей, які отримували ін'єкції фізіологічного розчину були майже незмінними всі два тижні експерименту. У експериментальній групі тривалість зсідання крові ставала все більшою і до середини експерименту підвищилася на 29 %, а до кінця експерименту – на 39 % відносно початкового рівня.

Ми припускаємо, що інтерферон достовірно збільшує час зсідання крові у досліджуваних тварин. Ці дані узгоджуються із даними експерименту з визначення кількості тромбоцитів у мишей, що отримували ін'єкції інтерферону. Можливо, це пов'язано із механізмами розвитку запалення, яке індукується цитокінами. Дане припущення потребує додаткових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біологія імунної відповіді. Електронний ресурс] // Режим доступу: https://studopedia.su/17_3126_I-II-III-klasiv-na--y-hromosomi-lyudini.html
2. Гематология: Новейший справочник [Текст] / Под общ. ред. К.М. Абдулкадырова. – М.: Эксмо; С.-Пб.: Сова, 2004. – 928 с.
3. Зубаиров Д.М. Молекулярные основы свертывания крови и тромбообразования [Текст] / Д.М. Зубаиров. – Казань: ФЭн, 2000. – 364 с.
4. Мальчевська Т.Й. Коагуляційні фактори ризику і лабораторні методи їх оцінки [Електронний ресурс] / Т.Й. Мальчевська // Внутренняя медицина. 2007. – № 6(6). Режим доступу: <http://www.mif-ua.com/archive/article/3602>
5. Платонова Т.М. Лабораторна діагностика стану системи гемостазу [Текст] / Т.М. Платонова, Т.М. Чернищенко, О.В. Горницька, О.М. Савчук, Л.І. Соколовська, М.Ш. Гамісонія, Є.М. Макогоненко // Укр. біохім. журн. – 2000. – Т. 72, № 6. – С. 67–73
6. Физиология и патология гемостаза : учеб. пособие [Текст] / под ред. Н.И. Стуклова. – М. : ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 112 с.

7. Физиология. Основы и функциональные системы: Курс лекций [Текст] / Под ред. К.В. Судакова. – М.: Медицина, 2000. – 784 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.М. Гасюк

УДК 612.82: 616.28 – 008.14 – 053.6

Пулінець Ю.О.

ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОГЕНЕЗУ РИТМІВ ЕЕГ ПРИГЛУХУВАТИХ ПІДЛІТКІВ ПІД ЧАС ВИРШЕННЯ ЛОГІЧНИХ ЗАДАЧ

У статті наведені результати дослідження особливостей інтенсивності електрогенезу ЕЕГ під час виконання когнітивного навантаження приглухуватими підлітками у порівнянні з аналогічними показниками нормальночуючих однолітків.

Ключові слова: електроенцефалограма, приглухуваті підлітки, когнітивне навантаження.

The article presents the results of the study of the peculiarities of the intensity of electrogenesis of EEG during the cognitive load of hearing impaired adolescents in comparison with similar indicators of normal peers.

Key words: electroencephalogram, deaf teenagers, cognitive load.

Сенсорна депривація призводить до зменшення кількості цих стимулів та має негативний вплив на усі системи організму, особливо на нервову та викликає певні адаптивні процеси у організмі.

Орган слуху відноситься до числа тих рецепторів, за допомогою яких здійснюється зв'язок та урівноваження організму людини з зовнішнім середовищем [3, 6].

Психолого-педагогічні дослідження мислення у приглухуватих дітей та підлітків виявили різке відставання словесно-логічного мислення, зниження пізнавальної активності, несформованість процесів мислення, порушення з боку вербального мислення [4, 5].

Під час реєстрації електроенцефалограми можна виявити певні особливості функціонування головного мозку. Аналізуючи криву ЕЕГ можна виявити складні нейродинамічні зв'язки між структурами великих півкуль та стовбуром мозку. Також різнобічні зміни реєструємої кривої можливі при різних зрушеннях у нормальному функціонуванні мозку [5-7].

Група підлітків (12 – 15 років) з вадами слуху була сформована на базі Херсонської школи-інтернату № 29 для дітей зі зниженим слухом. У дослідженні прийняли участь 82 підлітка з сенсоневральною приглухуватістю II – III ступеня (40 хлопців та 42 дівчини). Контрольну групу склали 80 учнів Херсонської ЗОШ № 30 – підлітки з нормальним слухом (40 хлопців та 40 дівчат). Реєстрація електроенцефалограми здійснювалося за допомогою системи комп'ютерної електроенцефалографії «Braintest». Накладання електродів робилося по загальноприйнятій міжнародній системі «10-20», у восьми симетричних проекціях: лобові (Fs, Fd), потиличні (Os, Od), тім'яні (Ps, Pd), скроневі (Ts, Td).

Функціональний стан головного мозку приглухуватих підлітків вивчався на основі аналізу інтенсивності електрогенезу ритмів фонової ЕЕГ та ЕЕГ, записаної під час виконання когнітивного завдання. Дослідження інтенсивності електрогенезу дозволяє наглядно собі уявити особливості біоелектричних процесів в нормі та при змінах у функціональному стані.

Виконання тестів приглухуватими підлітками викликало наступні зміни на ЕЕГ порівняно зі станом функціонального спокою: зниження амплітуди дельта- та альфа-ритмів майже по всьому скальпу, зменшення амплітуди тета-ритму у передніх відведеннях, а на ЕЕГ приглухуватих хлопців – збільшення у лівій потиличній зоні кори головного мозку,

зменшення амплітуди бета-ритму на ЕЕГ приглухуватих дівчат та хлопців у лобових відведеннях.

Нормальночуючі підлітки продемонстрували наступні зміни інтенсивності електрогенезу ЕЕГ під час виконання когнітивного навантаження порівняно зі станом функціонального спокою: зросла амплітуда дельта-ритму у передніх відведеннях, амплітуда тета-ритму знизилася і симетричних тим'яних та лівій потиличній зонах кори головного мозку на ЕЕГ нормальночуючих дівчат та не зазнала змін на ЕЕГ нормальночуючих хлопців, амплітуда альфа-ритму знизилася майже по всьому скальпу, амплітуда бета-ритму зросла у потиличних відведеннях.

Численні дослідження свідчать, що при вирішенні розумових задач дітьми цього віку амплітуда альфа-ритму повинна суттєво падати, окрім того повинен зростати низькочастотний компонент ЕЕГ (дельта- та тета-ритми) [1, 2, 8-11]. Розумова активність та активна увага викликають синхронізацію альфа-ритму, яка відображує роботу активуючих механізмів системи регуляції стану кори мозку, що забезпечують як локальну активацію (зниження синхронізації альфа-ритму), так і локальну інактивацію (зростання синхронізації альфа-активності). Припускають, що основою цих механізмів є система керування локальною активацією мозку [2, 11]. Падіння амплітуди альфа-ритму на ЕЕГ приглухуватих підлітків під час виконання тестів було не настільки виражене, як на ЕЕГ нормальночуючих підлітків, ми можемо припустити, що обмеження слухового сенсорного потоку призводить до дещо іншої системи керування локальною активацією мозку.

Зростання високочастотного компоненту ЕЕГ (бета-ритм) під час когнітивного навантаження дослідники пов'язують зі збільшенням об'єму довільної уваги, яка необхідна для виконання розумових операцій. У групі підлітків з нормальним слухом спостерігалось зростання амплітуди бета-ритму під час виконання тестів у потиличних ділянках, на ЕЕГ підлітків зі зниженим слухом спостерігалось, навпаки, зменшення амплітуди бета-ритму у передніх відведеннях. Це може свідчити про зменшення об'єму довільної уваги, яка необхідна для здійснення мисленевих операцій [2, 12], пов'язані зі зменшенням сенсорного потоку у приглухуватих підлітків.

У роботі [7, 8] було встановлено при дослідженні ЕЕГ приглухуватих підлітків у стані функціонального спокою та під час функціональних навантажень порушення вибіркової активації коркових зон. Дослідження ЕЕГ приглухуватих підлітків під час когнітивного навантаження підтверджує отримані раніше висновки про порушення механізмів локальної активації коркових зон та доповнює наявністю зменшенням об'єму довільної уваги, що викликано обмеженням сенсорного слухового потоку.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що обмеження слухового сенсорного потоку призводить до змін у системі керування локальною активацією мозку, про що свідчить не така інтенсивна десинхронізація альфа-ритму на ЕЕГ приглухуватих підлітків під час когнітивного навантаження.
2. Виявлено зменшення об'єму довільної уваги у приглухуватих підлітків, яка необхідна для здійснення розумових операцій, про що свідчить зменшення інтенсивності електрогенезу бета-ритму на ЕЕГ під час виконання тестів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гилёва О.Б. Особенности электроэнцефалограммы при решении задач на пространственное вращение и академическую успеваемость школьников 12-13 лет/ Гилёва О.Б. // Современные проблемы науки и образования. – 2011. – № 6 – С. 86-91.
2. Залата О.А. Особенности партерна текущей ЭЭГ у здоровых детей и детей с нарушениями психического развития / Залата О.А., Зинченко С.А., Трибрат А.Г., Евстафьева Е.В., Хрипунова Л.Д. // Таврический медико-биологический вестник. – 2012 – Т.15, № 3, ч. 2 (59). – С 100-104.

3. Кучеренко Г.В. Розвиток силових якостей глухих підлітків у процесі фізичного виховання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / Кучеренко Геннадій Васильович, Одеса. – 2007. – 20 с.
4. Мачинская Р.И. Функциональное созревание мозга и формирование нейрофизиологических механизмов избирательного произвольного внимания у детей младшего школьного возраста / Мачинская Р.И. // Физиология человека. – 2006. – Т. 32, № 1. – С. 26 – 36.
5. Поручинський А.І. Вікові особливості електричної активності мозку в тета-діпазоні ЕЕГ школярів з різним рівнем функціональної рухливості нервових процесів / Поручинський А.І., Желамська Н.О. // Вісник донецького національного університету. Серія А: Природничі науки. – 2008. – № 2. – С. 395 – 398.
6. Рожкова Л.А. Спектральная мощность ЭЭГ детей младшего школьного возраста с перинатальной патологией ЦНС / Рожкова Л.А. // Физиология человека. – 2008. – Т. 34, № 1. – С. 28-38
7. Шкуропат А.В. Біоелектрична активність та кровообіг головного мозку приглухуватих підлітків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. біол. наук: спец. 03.00.13 „Фізіологія людини і тварин” / Шкуропат Анастасія Вікторівна – Херсон, 2011. – 19 с.
8. Шкуропат А. В. Когерентный анализ ЭЭГ тугоухих подростков //Нейрофизиология. – 2010. – 42(3). – 263-274.
9. Verstraeten E. Attentional switching-related human EEG alpha oscillations / Verstraeten E., Cluydts R. // Neuroreport. – 2002. – v. 13. – P. 681-684.
10. Kette Dualibi R. Valente. Psychogenic nonepileptic seizures in children and adolescents with epilepsy / Kette Dualibi R. Valente // Neuropsychiatry Clin Neurosci. – 2007. – Vol. 4, suppl 1. – P. 10 – 14.
11. Suffczynski P. Computational model of thalamocortical networks: dynamical control of alpha rhythms in relation to focal attention / Suffczynski P. et al. // Int. J. Psychophysiol. – 2001. –Vol. 43, no. 1. – P. 25-40.
12. Shichijo F. Acute effects of alcohol drinking on the EEG / Shichijo F., Nagahiro S., Kubo S., Takimoto O. // Brain Topogr. – 2000. – v. 3. – P. 315.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.В. Шкуропат

УДК

Цибулько Н. А.

РОЗРОБЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА «АСКАНІЯ-НОВА» ДЛЯ НАВЧАННЯ БІОЛОГІЇ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

У даній статті описуються розроблені методичні рекомендації для учнів основної школи для навчання біології в позаурочний час, а також розроблене анкетування учнів щодо ефективності втілення розроблених методичних рекомендацій та навчальних екскурсій.

Ключові слова: краєзнавство, екскурсії, анкетування.

This article describes the guidelines developed for elementary school students to study biology in the afternoons, as well as the developed questionnaire for students on the effectiveness of the implementation of the developed guidelines and study tours.

Key words: local history, field trips, questionnaires.

Краєзнавству належить провідна роль у формуванні духовності сучасного учня.

Використання краєзнавчого матеріалу на уроках біології стимулює пізнавальний інтерес до вивчення предмету. Все це робить проблему використання принципу краєзнавства надзвичайно актуальною [1].

Краєзнавча робота в школі передбачає цілий арсенал ефективних методів і форм успішної навчально-виховної роботи.

Вперше розроблено методичне застосування для втілення краєзнавчого матеріалу біосферного заповідника «Асканія – Нова» у навчанні біології в основній школі та з'ясована ефективність його застосування в позаурочний час. Було проведено анкетування учнів основної школи [6].

Також розроблена програма і методичні рекомендації проведення факультативних занять з краєзнавства, які включають в себе різноманітні форми і методи навчання, зорієнтовані на поглиблене вивчення краєзнавчих об'єктів учнями [10]. Серед них визначальними є: методичні схеми і рекомендації вивчення краєзнавчих об'єктів; екскурсії до біосферного заповідника «Асканія-Нова»; тематичні розповіді екскурсовода і керівника факультативу; навчально-практичні роботи, лабораторні дидактичні ігри, тощо.

Однією з форм організації навчальної роботи з біології є екскурсії в природу [7].

Розроблено три екскурсії для вивчення флори рідного краю: «Осінні явища в житті рослин біосферного заповідника Асканії-Нової Пристосованість рослин до навколишнього середовища», «Весняні явища в житті рослин. Антропогенні чинники, що впливають на життя рослин. Створювання гербарію з рослин», «Екологічна стежина» [9].

З метою визначення ефективності проведення навчальних екскурсій в рамках проведення уроків біології в позаурочний час, у Хлібодарівському НВК було проведено анкетування здобувачів освіти.

Анкетування проводилося за допомогою ІКТ, а саме – Google Диску. Для цього було створено "Google Форми", які склалися з 10 завдань. За допомогою Google Форм можна легко і швидко планувати заходи, складати опитування та анкети, а також збирати різну інформацію [5].

Вибирається тип питань, який розсилається учням на їх електронні скриньки. Форму можна підключити до електронної таблиці Google і тоді відповіді респондентів будуть автоматично зберігатися в ній. Анкети містять запитання про ефективність проведення екскурсій в позаурочний час для більшого засвоєння матеріалу, який здобувачі освіти отримують на уроках біології.

Використовуючи Google інструменти, а саме Google Форми, дають можливість здійснювати моніторингові дослідження. Учасники проекту, а саме учні 6-9 класів, дають відповіді на питання, які є наскрізними для проекту. Ефективність даного дослідження у тому, що зразу отримуються результати, у вигляді діаграм, які дають можливість аналізувати успішність проекту.

Анкета щодо з'ясування ефективності застосування краєзнавчого матеріалу біосферного заповідника «Асканія – Нова» у вивченні біології в основній школі:

1. ПІБ.
2. Клас.
3. Чи подобається тобі відвідувати екскурсії?
4. Які екскурсії ти відвідував найчастіше?
5. Які місця ти відвідував?
6. Яка тема екскурсій найцікавіша для тебе?
7. Яка ціль відвідування екскурсій?
8. Чи допомагають тобі знання, отримані під час відвідування екскурсій, у вивченні предмета біології?
9. Твій настрій на початку екскурсії.
10. Твій настрій в кінці екскурсії.

В анкетуванні питання 3-6 з'ясовують інтерес здобувачів освіти до даної теми, питання 7,8 з'ясовують ціль та актуальність, питання 9,10 – мотивацію.

Були опитані учні 6-9 класів, усього – 46 дітей (6 клас – 14 учнів, 7 клас – 17 учнів, 8 клас – 10 учнів, 9 клас – 5 учнів).

За результатами анкетування:

100% опитаних полюбляють відвідувати екскурсії у позаурочний час, 100% – відвідували екскурсії у біосферний заповідник «Асканія – Нова», учні 6-9 класів цікавляться різноманітністю рослинного і тваринного світу, збереженням рідкісних рослин та першоцвітів.

Ціль відвідування екскурсій різна: у 6 класі 64% дітей відвідують екскурсії для отримання цікавої інформації, 51 % – для проведення досліджень (учні беруть участь у проектах «Збережемо першоцвіти», «Рослини Червоної книги» тощо), також частина любить просто відпочивати від уроків та спілкуватися з природою. У 7 класі – 82 % для отримання цікавої інформації, 29 % – проводять дослідження («Тварини рідного краю», «Спостереження за поведінкою тварин»). Учні 8 класу – 80 % отримують цікаву інформацію, 30 % – займаються проектною та дослідницькою діяльністю. У 9 класі 5 учнів із опитуваних цікавляться інформацією, яку отримують під час екскурсій, 4 із них займаються проектною та дослідницькою діяльністю (проекти «Охорона першоцвітів», «Охорона біосфери»). 100% опитуваних дев'ятикласників вважають відвідування екскурсій корисними для вивчення предмету біології, у 8 класі – 2 учня вважають що відвідування екскурсій ніяк не допомагає у вивченні предмета, у 7 класі – 2 учні вважають екскурсії безрезультатними у вивченні біології і у 6 класі 2 учні вважають, що відвідування екскурсій ніяк не впливає на вивчення предмета біології. Проаналізувавши відповіді респондентів на питання про настрій на початку та в кінці екскурсій, можна зробити такий висновок, що в усіх екскурсантів наприкінці екскурсій настрій завжди покращується, не звертаючи увагу на втому, діти отримують задоволення від спілкування з природою.

Отже майже 85% вважають, що екскурсії у біосферний заповідник «Асканія – Нова» в позаурочний час приносять багато користі і цікавої інформації у вивченні біології і тільки близько 15 % вважають зайвим витрачанням часу відвідування екскурсій .

Більшість школярів вважають за необхідне проведення екскурсій у цікавій формі, добре підготовленими екскурсоводами, які люблять свою роботу, вміють розмовляти з дітьми доступною для них мовою.

Порівняння результатів відповідей та їх аналіз дають підстави для висновків про позитивну динаміку за більшістю показників, а отже і позитивний вплив на учнів розроблених методичних матеріалів для проведення екскурсій.

Таким чином, аналіз результатів проведеного анкетування свідчить, що школярі зацікавлені у проведенні екскурсій в позаурочний час для більш глибокого вивчення матеріалу по біології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барков А.С. О научном краеведении. / А.С. Барков. Краеведение в начальной школе. – М.: Просвещение, 1949. – 195 с.
2. Бенедюк В.В. Організація краєзнавчої роботи учнів у процесі вивчення біології і основній школі / В. В. Бенедюк. — К.: 1999. – 24 с.
3. Буданов В.П. Вопросы краеведения в школе. – Л.: Педагогика. – 955. – С. 254.
4. Верзилин Н.М. Общая методика биологии / Н. М. Верзилин, В. М. Корпунская. – М. : Просвещение, 1983. – С. 289.
5. Гуцалюк Л. Ігрові технології навчання на уроках біології / Л. Гуцалюк , З. Вербицька. – Х.: Ранок, 2009. – 128 с.
6. Євдокимова Р. М. Позакласна робота з біології. / Р. М. Євдокімова. – Саратов: Ліцей , 2005. – 159 с.
7. Касаткіна Н. А. Позакласна робота з біології./ Н. А. Касаткіна – К.: Учитель, 2004. – 311 с.

8. Крачило М.П. Краєзнавство в школі./М. П. Крачило. – К.: Вища школа. – 1994. – 190 с.
9. Нікішов А.І. Позакласна робота з біології./А. І. Нікішов, З. А. Мокеєва, Є. В. Орловська, А. М. Семенова. – М.: Просвещение, 1980. – 239 с.
10. Петренко В.С. Проведення краєзнавчої екскурсії в початкових класах./В. С. Петренко, І. М. Федотов – К.: Освіта, 1980. – С. 41.

Рекомендує до друку науковий керівник професор М. М. Сидорович

УДК 612.821-056.262/-056.263

Чкан В. С.

ДОСЛІДЖЕННЯ СЛУХОМОТОРНИХ РЕАКЦІЙ ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТ 1М» У СЕНСОРНОДЕПРИВОВАНИХ УЧНІВ

У статті представлено результати досліджень сенсомоторного реагування дітей в умовах слухової та зорової сенсорної депривації, а також контрольної групи на звукові подразники різної тональності.

Ключові слова: проста та складна сенсомоторна реакція, сенсорна депривація, латентний період, аналізатор, сенсомоторне реагування.

The article deals with the results of studies of the sensory-motor response of children in the conditions of auditory and visual sensory deprivation, as well as the control group for sound stimuli of different tonality.

Key words: simple and complex sensorimotor response, sensory deprivation, latency period, analyzer, sensorimotor response.

Визначення нейродинамічних особливостей сенсомоторних реакцій має важливе значення для оцінки функціонального стану організму в умовах дії різних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Дослідження особливостей сенсомоторних функцій у людини має важливе значення для розуміння фізіологічних механізмів інтегративної діяльності мозку, яка ґрунтується на динамічній організації різних його структур і формує індивідуальний тип поведінки [1, с. 53].

Досить актуальною стала проблема впливу сенсорної депривації на психофізіологічний стан дитини. Це спонукало вчених активно вивчати вплив сенсорної депривації, але не дає нам змоги створити цілісну картину особливостей фізичного та психічного стану дитини з вадами слухового чи зорового аналізаторів.

Метою даного дослідження було вивчити особливості сенсомоторного реагування дітей з порушеннями слуху та зору. Згідно мети були поставлені наступні завдання:

1. За літературними джерелами розглянути стан проблеми вивчення особливостей сенсомоторного реагування дітей з проблемами слуху (зору) і встановити їх причину.
2. Провести обстеження сенсомоторного реагування на звукові подразники в учнів з вадами слуху (зору) та дітей контрольної групи.

Дослідження проводилося серед учнів 8-11 років на базі Херсонської школи-інтернат I-III ступенів Херсонської обласної ради, Херсонського навчально-виховного комплексу №11 та 48 Херсонської міської ради та загальноосвітньої школи №31 м. Херсона. У експерименті брало участь 148 осіб, яких було розділено на три групи: контрольна (здорові учні), група дітей з вадами слуху та група дітей з вадами зору. Кожна група, в свою чергу, за віком розподілила на дві підгрупи: 1-а підгрупа – учні 8-9 років; 2-а підгрупа – 10-11 років.

Обстеження проводилися у дні високої розумової працездатності – вівторок-четвер з 9.00 до 13.00 години [3, с. 125]. Загальний обсяг експериментального дослідження на кожного обстежуваного становив не більше 5 хвилин за одне обстеження.

Сенсомоторні реакції досліджували за допомогою комп'ютерної методики «Діагност-1М», яка була розроблена професорами М. В. Макаренком та В. С. Лизогубом.

Результати дослідження та їх обговорення. Було проведено і отримано результати дослідження сенсомоторних реакцій у дітей зі сенсорною депривацією та контрольної групи на звукові подразники (3 звука з різною тональністю: низький, середній та високий тон). Результати представлено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Середньостатистичні показники сенсомоторних реакцій у дітей на звуки

Показник	Контрольна група		Група дітей з вадами зору		Група дітей з вадами слуху	
	8-9 р. (n=25)	10-11 р. (n=26)	8-9 р. (n=24)	10-11 р. (n=25)	8-9 р. (n=23)	10-11 р. (n=25)
ЛППЗМР	366,8±5,3	334,4±6,1	351,1±5,3	328,7±6,3	560,7±6,3***	521,3±5,1***
ЛПРВ1-3	416,1±5,8	391,3±7,6	403,5±6,2	368,3±6,9*	619,2±7,2***	609,6±5,6**
ЛПРВ2-3	497,2±5,9	479,3±6,2	481,1±5,5*	458,8±6,1*	596,2±5,5**	574,1±7,2**

Примітка: ЛППСМР (мс) – латентний період простої слухо-моторної реакції; ЛПРВ1-3 (мс) – латентний період реакції вибору одного з трьох подразників; ЛПРВ2-3 (мс) – латентний період реакції вибору 2-3 подразників: * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$; *** - $p < 0,001$ – різниця достовірна відносно показника дітей контрольної групи

Провівши статистичний аналіз отриманих даних латентних періодів різних за складністю сенсомоторних реакцій у експериментальних та контрольній групах видно, що у групі учнів із зоровою депривацією рівень виявився вищим (Табл. 1; Рис. 1; 2).

Виявлено, що латентні періоди простих слухо-моторних реакцій у дітей з вадами зору на звуки статистично кращі від аналогічних показників у дітей контрольної групи та групи учнів з вадами слуху. Так, у групі дітей з зоровою сенсорною депривацією середньогруповий показник ЛП ПСМР у підгрупі віком 8-9 років становить 351,1±5,3 мс (10-11 років – 328,7±6,3 мс), у контрольній групі дещо триваліші латентні періоди – 366,8±5,3 мс (10-11 років – 334,4±6,1 мс). У групі школярів 8-9 років із вадами слуху показник ЛП ПСМР виявився гіршим і становив 560,7±6,3 мс (10-11 років – 521,3±5,1). Це пояснюється наявними проблемами слухового апарату у дітей з вадами слуху та високим рівнем розвитку просторового слуху у осіб з порушенням зору.

Середні значення ЛПРВ 1-3 у дітей із слуховою сенсорною депривацією віком 8-9 років були більш тривалими ($p < 0,001$) і дорівнювали 619,2±7,2мс (10-11 років – 609,6±5,6 мс). Надто велика різниця між показниками здорових та слабочуючих школярів можна пояснити тим, що діти з проблемами слуху краще реагували на подразники низької тональності, ніж на подразники високої тональності [2, с. 25]. При аналізі показників ЛПРВ1-3 за допомогою критерію Ст'юдента нами виявлено достовірні різниці у групах обстеження (Табл. 1; Рис. 1; 2).

Середні значення ЛПРВ 2-3 у дітей 8-9 років із слуховою сенсорною депривацією були тривалішими ($p < 0,001$) і дорівнювали 596,2±5,5мс (574,1±7,2 мс), для дітей контрольної групи – 497,2±5,9 мс (10-11 р. – 479,3±6,2). Кращі показники зафіксовано в учнів з проблемами зору – 481,1±5,5 (10-11 р. – 458,8±6,1) мс. Це пояснюється тим, що у слабкозрячих краще розвинена слухова пам'ять, вони швидше розуміють та визначають джерело звуку.

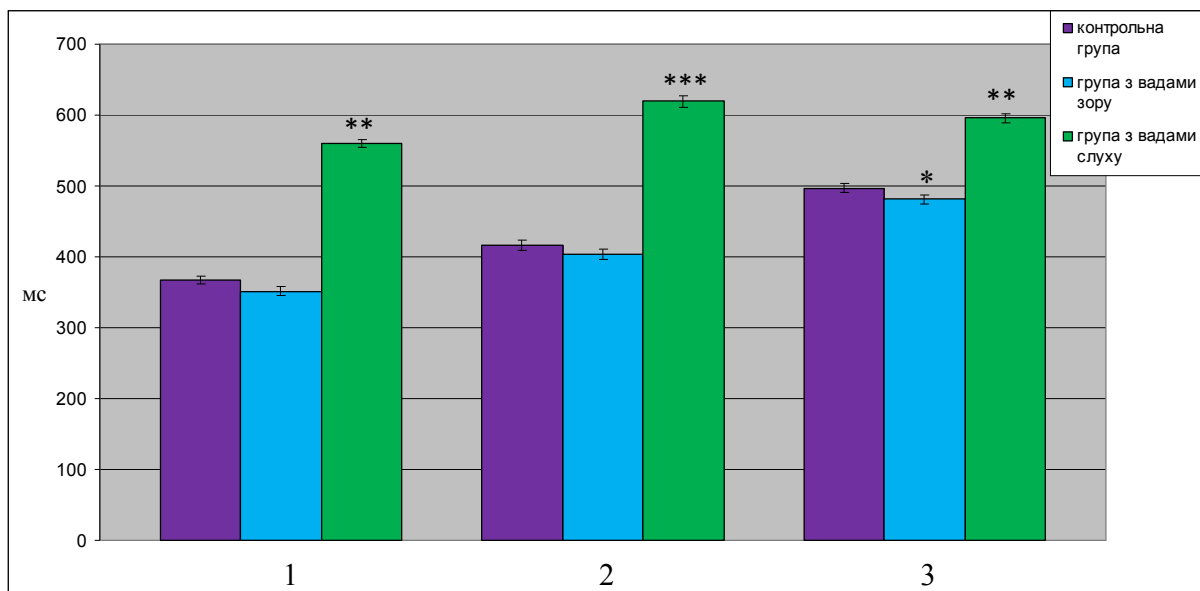

Рис. 1. Показники латентних періодів різних за складністю слухо-моторних реакцій у дітей 8-9 років на звуки: 1- ЛП ПСМР; 2 – ЛП РВ 1-3; 3 –ЛП РВ 2-3

Отже, кращі показники сенсомоторних функцій на звуки у слабозорих дітей на відміну від здорових та слабочуючих. Це пояснюється наявними проблемами слухового апарату у дітей з вадами слуху та високим рівнем розвитку просторового слуху у осіб з порушенням зору обумовлений необхідністю орієнтуватися в умовах різноманітного звукового поля. Спостерігаються суттєві відмінності між показниками ЛП РВ1-3 та ЛП РВ2-3 у сенсорно-депривованих дітей з вадами слуху на відміну від здорових. Це означає, що слабкочуючі учні краще сприймають звуки низької тональності ніж високої. Опрацювавши та проаналізувавши отримані дані сенсомоторного реагування на навантаження різного ступеня складності можна зробити висновок, що з віком показники покращуються. Так у обстежуваних всіх трьох груп віком 10-11 років показники кращі на відміну від дітей 8-9 років.

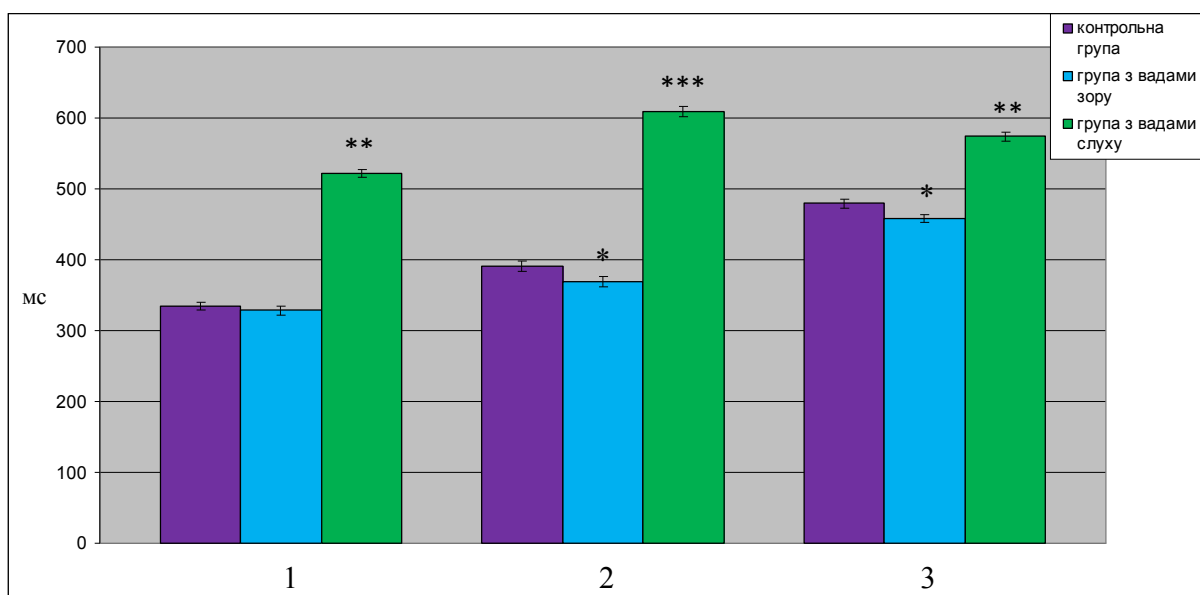

Рис. 2. Показники латентних періодів різних за складністю слухо-моторних реакцій у дітей 10-11 років на звуки: 1- ЛП ПСМР; 2 – ЛП РВ 1-3; 3 –ЛП РВ 2-3

Проаналізувавши літературні дані та підтвердивши їх розпочатими дослідженнями сенсомоторного реагування на навантаження різного ступеня складності ми дійшли до таких висновків.

1. При аналізі літературних даних виявлено:
  - туговухість та повну відсутність слуху можуть спричиняти різні причини, зокрема: патологічні зміни у звукопровідному та звукосприймаючому відділі органу слуху, спадковий генез, внутрішньоутробні впливи, травми й асфіксія під час пологів, фактори ендо- та екзогенного патологічного впливу на орган слуху плода при відсутності спадкової патології; вплив на мозок дитини та органи слуху вірусних інфекцій, інтоксикацій і інших шкідливих агентів у ранньому періоді постнатального розвитку;
  - причинами порушення зору у дітей можуть бути: різні вірусні та інфекційні захворювання; порушення обміну речовин матері під час вагітності; спадкова передача деяких дефектів зору; внутрішньочерепні та внутрішньоочні крововиливи, травми голови під час пологів і в ранньому віці дитини; у зв'язку з підвищенням внутрішньоочного тиску; на тлі загального соматичного ослаблення здоров'я дитини; недоношені діти з ретинопатією, при якій часто настає тотальна сліпота.
2. Достовірно гірші показники латентних періодів різних за складністю реакцій на звуки у групі дітей з слуховою сенсорною депривацією. Причиною є наявні проблеми слухового аналізатора у дітей з вадами слуху.
3. У дітей експериментальної групи (з вадами слуху) кращі показники сенсомоторного реагування на звукові подразники низької тональності, ніж на подразники високої тональності.
4. Кращі показники латентних періодів різних за складністю реакцій на звуки у групі дітей із зоровою сенсорною депривацією, адже у них краще розвинена слухова пам'ять, вони швидше розуміють та визначають джерело звуку.
5. Опрацювавши та проаналізувавши отримані дані сенсомоторного реагування на навантаження різного ступеня складності можна зробити припущення, що з віком показники покращуються.
6. На основі аналізу отриманих результатів дослідження сенсомоторного реагування можна зробити припущення, що у групах учнів із сенсорною депривацією відбувається процес компенсації втраченої функції певного аналізатора за рахунок іншого.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голяка С. К. Властивості нейродинамічних та психомоторних функцій: автореф. дис. канд. біол. наук / Голяка Сергій Кіндратович. – Захищена 17.01.2006. – Львів, 2005. – 156 с.
2. Загайкан Ю. В. Вплив сенсорної депривації на сенсомоторне реагування у дітей / Ю. В. Загайкан, О. Б. Спринь // Вісник Черкаського університету. Серія Біологічні науки. – 2018. – № 1. – С. 25 – 31.
3. Макаренко М. В. Методика проведення обстежень та оцінки індивідуальних нейродинамічних властивостей вищої нервової діяльності людини / М.В. Макаренко // Фізіол. журн. – 1999. – Т. 45, №4. – С. 125–131.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.Б. Спринь

**ФАКУЛЬТЕТ КОМП'ЮТЕРНИХ НАУК,
ФІЗИКИ ТА МАТЕМАТИКИ**

РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ФІЗИКИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНИМИ ДИСЦИПЛІНАМИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПОЖЕЖНИКІВ-РЯТУВАЛЬНИКІВ

У статті зазначається формування професійної компетентності пожежних-рятувальників через встановлення міжпредметних зв'язків фізики та спеціальних дисциплін під час професійно-технічного навчання.

Ключові слова: професійна компетентність, міжпредметні зв'язки, пожежники-рятувальники.

The article describes the formation of the professional competence of firefighter – rescuers through the establishment of cross-curricular links in physics and special disciplines during vocational training.

Key words: professional competence, cross-curricular communications, firefighters.

Сьогодні професія пожежного-рятувальника є однією з найбільш складних та небезпечних, тому кожен працівник повинен бути готовий до виконання завдань за призначенням в несприятливих умовах надзвичайної ситуації. В Україні щороку виникає близько 60 тисяч пожеж, тобто щодня пожежно-рятувальні підрозділи виїжджають на гасіння пожеж приблизно 165 разів.

Кожна без винятку пожежа характеризується небезпечними чинниками пожежі, а саме: підвищена температура, задимлення, зниження концентрації кисню в повітрі, тощо. Роботу пожежних-рятувальників в умовах небезпечних факторів пожежі регламентують нормативно-правові акти ДСНС України, якими визначається функціональне навантаження, котре спрямоване на припинення дії небезпечних чинників пожежі, рятування життя та збереження здоров'я людей. Враховуючи основні нормативні документи, в яких регламентовані основні вказівки керівнику з ліквідації надзвичайних ситуацій під час виконання завдань за призначенням, ймовірність його виконання обмежено багатфакторним коефіцієнтом ризику. Навіть конкретизація ситуацій, в аспекті дій керівника з ліквідації надзвичайної ситуації у конкретній ситуації, не може гарантувати виконання чіткого алгоритму дій особового складу.

Ефективність дій особового складу залежить від рівня професійної підготовки пожежного-рятувальника. Відповідно чим вищий рівень його компетентності тим вище рівень ефективності виконання ним дій за призначенням. Цей вид підготовки є домінуючим і базується на формуванні психоемоційної стійкості і самоконтролю в екстремальних умовах. Тому, створення необхідних умов, визначення рівня компетентності в процесі вивчення спеціальних дисциплін визначають системний підхід до впровадження сучасних інновацій щодо навчання пожежних-рятувальників.

Актуальність даної теми полягає в тому, що для формування професійної компетентності пожежних-рятувальників під час їх професійно-технічного навчання є необхідність використання міжпредметних зв'язків фізики та спеціальних дисциплін (пожежна техніка, тактика дій підрозділів оперативно-рятувальної служби, тощо).

Метою дослідження є визначення деяких шляхів встановлення міжпредметних зв'язків під час навчання пожежних-рятувальників при вивченні програмного матеріалу з спеціальних дисциплін та розкриття можливостей реалізації міжпредметних зв'язків спеціальних дисциплін як умови формування професійної компетентності пожежних-рятувальників.

Основними завданнями дослідження є такі питання: вивчення міжпредметних зв'язків під час навчання пожежних-рятувальників; задоволення потреб суспільства і держави у

пожежних-рятувальників, здатних практично реалізувати стратегію запобігання виникненню надзвичайних ситуацій та сталого економічного і соціального розвитку України, для забезпечення високого рівня життя народу; забезпечення безперервності освіти на основі інтеграційних процесів у системі «освіта – наука – робота». Таким чином, формування знань повинно реалізуватись через поєднання пізнавальних, теоретичних і практичних компонентів навчання.

Відповідно до законодавства України, професійна компетентність – це здатність особи в межах визначених за посадою повноважень застосовувати спеціальні знання, уміння та навички, виявляти відповідні моральні та ділові якості для належного виконання встановлених завдань і обов'язків, навчання, професійного та особистісного розвитку. Компетентність – наявність знань та досвіду, які необхідні для ефективної діяльності у певній фаховій діяльності.

Компетентність (лат. *competens* – відповідний, належний, той, що підходить, здібний, знаючий, вміння) – якість людини, яка володіє всебічними знаннями у будь-якій сфері і думка якої є авторитетною.

Компетентність – здатність здійснити реальну, життєву дію і кваліфікаційна характеристика індивіда, що береться в момент діяльності; у будь-якої дії є два аспекти – ресурсний та продуктивний і саме розвиток компетентності визначає перехід ресурсу в продукт. Компетентність – потенційна готовність вирішувати завдання зі знання справи; складається зі змістовного (знання) та процесуального (вміння) компонентів і вимагає знання сутності проблеми та вміння впоратися з нею; постійне оновлення знань, володіння новою інформацією для вдалого впровадження цих знань у конкретних умовах, тобто володіння оперативними та мобільними знаннями. Компонентний – який має ґрунтовні знання в певній галузі, тямущий; який має певні повноваження, повновладний.

Для компетентності характерною є можливість (здатність, готовність) використовувати знання і вміння. Компетентність – знаю, що треба робити.

Професійну компетентність можна розглядати як якісну характеристику ступеня володіння фахівцями їх професійної діяльності і передбачає: розуміння своєї справи, оцінку особистих якостей, регулювання свого професійного становлення, самовдосконалення та самовиховання. Можна казати, що структура професійної компетентності складається з трьох загальних компонентів: зміст, мотивація та виконання. Ще можна виділити систему професійних знань, умінь і навиків, прагнення і здібності до самостійних творчих рішень професійних завдань, соціально-психологічна готовність до роботи, ідейно-моральна зрілість та політична культура.

Загальна професійна компетентність визначається як загально професійні знання, уміння, навички, здібності та готовність до їх актуалізації у сфері визначеної професії [5]. До складу професійної компетентності належать науково-дослідна, проектно-конструктивна, адміністративно-управлінська, виробнича та педагогічна діяльність.

Спеціальна професійна компетентність – вид та ступінь професійної підготовки молодого робітника, наявність в нього професійних компетенцій (тобто готовність та прагнення), необхідних для виконання визначеної професійної діяльності. Їх зміст (зміст інструментальної основи) визначається державними кваліфікаційними характеристиками.

Проведений аналіз сучасної системи підготовки пожежних-рятувальників свідчить, що запровадженню компетентнісного підходу в цей процес заважають такі причини: набуття професійної компетентності слухачами в процесі навчання не повною мірою орієнтовано на майбутні види їхньої виробничої діяльності: організаційно-управлінської, виробничо-технологічної тощо; вивчення дисциплін проводиться без урахування міжпредметних зв'язків, переважно вони не інтегруються в майбутню професійну діяльність.

Скорочення часу на вивчення спеціальних дисциплін вимагає від викладачів пошуку шляхів підвищення її результативності. Одним із способів досягнення цієї мети є застосування міжпредметних зв'язків, реалізація яких залежить від знаходження точок

перетину цих дисциплін з іншими суміжними дисциплінами, такими як фізика, хімія тощо [3].

Типовою навчальною програмою навчання пожежних-рятувальників передбачено вивчення наступних тем: вимоги правил безпеки праці до пожежних та аварійно-рятувальних автомобілів, пожежно-рятувальних пристроїв, пожежного устаткування, переносного пожежного та аварійно-рятувального інструменту, засобів індивідуального захисту пожежника; вимоги правил безпеки праці під час проведення аварійно-рятувальних робіт, гасіння пожеж, ліквідування надзвичайних ситуацій та їх наслідків; основи електробезпеки; параметри й властивості, що характеризують вибухонебезпеку середовища; основи пожежної безпеки та шляхи її забезпечення; основи гігієни праці та виробничої санітарії; засоби та методи захисту працівників від шкідливого та небезпечного впливу виробничих факторів; правила проходження медичних оглядів; категорійно-понятійний апарат з безпеки життєдіяльності; природні загрози, характер їхніх проявів та дії на людей, тварин, рослин; техногенні небезпеки та їхні наслідки; соціально-політичні небезпеки, їхні види та особливості; застосування ризик-орієнтованого підходу для побудови імовірнісних структурно-логічних моделей виникнення та розвитку надзвичайних ситуацій; менеджмент безпеки, правове забезпечення та організаційно-функціональна структура захисту населення; управління силами та засобами під час надзвичайних ситуацій [5].

На практичних заняттях окремо розглядаються питання пожежної, радіаційної та хімічної безпеки [1]. На занятті «Пожежна безпека» потрібно розглянути питання: основи теорії горіння; етапи розвитку пожежі; зони горіння, теплового впливу, задимлення, токсичності; вибух; фактори техногенних вибухів, що призводять до ураження людей, руйнування будівель і споруд, забруднення навколишнього середовища; показники пожежотехнічної вибухонебезпеки речовин і матеріалів. «Радіаційна безпека» – джерела радіації та одиниці її вимірювання; класифікація радіаційних аварій за характером дії і масштабами; фази аварій та фактори радіаційного впливу на людину; механізм дії іонізуючих випромінювань на тканини організму; ознаки радіаційного ураження; нормування радіаційної безпеки; захист приміщень від проникнення радіоактивних речовин. «Хімічна безпека» – класифікація небезпечних хімічних речовин за ступенем токсичності, здатності до горіння, впливом на організм людини; характеристика класів небезпеки згідно із ступенем їхньої дії на організм людини; особливості хімічного забруднення місцевості, води, продовольства у разі виникнення аварій; захист приміщень від проникнення токсичних аерозолів; організація дозиметричного й хімічного контролю.

Темою «Основи фізіології та гігієни праці» передбачено вивчення питань: повітря робочої зони, освітлення виробничих приміщень, вібрація, шум, ультразвук, інфразвук, електромагнітні поля та випромінювання радіочастотного діапазону, випромінювання оптичного діапазону, іонізуюче випромінювання, санітарно-гігієнічні вимоги до планування і розміщення виробничих і допоміжних приміщень [2]. У параграфі «Повітря робочої зони» цієї теми розглядаються питання: нормування та контроль параметрів мікроклімату робочої зони, заходи та засоби нормалізації параметрів мікроклімату, склад повітря робочої зони: джерела забруднення повітряного середовища шкідливими речовинами (газами, парою, пилом, димом, мікроорганізмами), контроль за станом повітряного середовища на виробництві, заходи та засоби попередження забруднення повітря, види вентиляції тощо; «Освітлення виробничих приміщень» – основні світлотехнічні визначення; природне, штучне, суміщене освітлення; класифікація виробничого освітлення; основні вимоги до виробничого освітлення; нормування освітлення, експлуатація систем виробничого освітлення; джерела штучного освітлення, лампи і світильники; «Шум, ультразвук та інфразвук» – параметри звукового поля: звуковий тиск, інтенсивність, частота, коливальна швидкість; звукова потужність джерела звуку; класифікація шумів за походженням, за характером, спектром та часовими характеристиками; нормування шумів; контроль параметрів шуму, інфразвуку та ультразвуку вимірювальні прилади; методи та засоби захисту від шуму, ультразвуку та інфразвуку тощо.

Таким чином, при викладанні спеціальних дисциплін використовуються наступні розділи та питання з фізики: фізичні величини і одиниці вимірювання, механіка (робота, енергія, потужність, тиск, рух газів, рідин тощо); термодинаміка (енергія, джерела тепла, температура, термометри, теплообмін, теплоємність, вологість, повітря, суміші газів тощо); коливання і хвилі (механічні коливання, швидкість, прискорення, резонанс, вібрація); акустика (акустичні вимірювання, слух, гучність, ультразвук, інфразвук тощо); оптика (оптичні прилади, спектр, сила світла, яскравість, світловий потік, освітленість, вимірювання світлотехнічних величин, тощо); електрика (електричний струм, електричне коло, напруга, опір, потужність, електричне поле, напруженість магнітного поля, активна і реактивна потужність тощо); атомна фізика (випромінювання, активність, іонізація, радіоактивні випромінювання, поглинання тощо) [1], [2].

Використання міжпредметних зв'язків в процесі підготовки пожежних-рятувальників забезпечує формування професійної компетентності, яка проявляється у здатності творчо мислити, реально впливати на ефективність виробничих процесів, уміло вирішувати управлінські ситуації, вміти організувати безпечні умови праці в процесі практичної діяльності та мобілізувати колектив на виконання складних завдань, самостійно приймати вірні рішення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Березюк О.В. Безпека життєдіяльності: навчальний посібник / О.В. Березюк, М.С. Лемешев. – Вінниця : ВНТУ, 2011. – 204 с.
2. Кобилянський О.В. Основи охорони праці: навчальний посібник / О.В. Кобилянський, М.С. Лемешев, О.В. Березюк. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 188 с.
3. Кохановский В.П. Философия науки. Учебное пособие / В.П. Кохановский, В.И. Пржиленский, Е.А. Сергодеева. – М.: ИКЦ «МарТ», Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2006. – 496 с.
4. Коробова І.В. Наступність навчання як умова формування професійного мислення майбутнього вчителя фізики / І.В. Коробова // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова: Серія № 5: Педагогічні науки : реалії та перспективи: [зб. наук. праць] / За ред. В.Д. Сиротюка. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2009. – Вип. 19. – С. 157-162.
5. Стандарт професійної (професійно-технічної) освіти СП(ПТ)О 5161.О.84.25 – 2018 «Пожежний-рятувальник» // ДСНС України. – 2018. – С. 30.

Рекомендує до друку науковий керівник професор І.В. Коробова

УДК 621.536

Василенко Д.С.

РОБОТА В ТЕРМОДИНАМІЦІ

У статті розглянуто визначення найбільш поширених видів роботи, обумовлених зміною деяких зовнішніх параметрів термодинамічної системи.

Ключові слова: фізика, термодинаміка, підготовка майбутніх учителів фізики, електризація, поляризація, намагнічення, деформація.

The article deals with the definition of the most common types of work caused by the change of some external parameters of the thermodynamic system

Key words: physics, thermodynamics, training of future teachers of physics, electrification, polarization, magnetization, deformation, strain

У фізиці роботу розглядають як міру зміни механічної енергії або переходу енергії із одного виду в інший. Поняття «робота» є одним з основних понять фізики. Тому під час

підготовки майбутніх вчителів фізики цьому питанню приділяється значна увага як під час вивчення предметів методичного циклу, так і під час вивчення загальної та теоретичної фізики. В підручниках із курсу загальної фізики [1, 2] роботу в термодинаміці розглядають як механічну роботу сил тиску при зміні об'єму термодинамічної системи:

$$A = \int p dV \quad (1)$$

Таке визначення роботи обумовлено тим, що в шкільному і загальному курсах фізики розглядається найпростіша термодинамічна система – газ. В рідинах і твердих тілах зовнішніми параметрами, які можуть змінюватися, є площа поверхні рідини, зовнішні електричне та магнітне поля, зовнішні сили, які визивають внутрішні напруження.

Для коректного опису поведінки ремодинамічної системи необхідно уважно аналізувати можливість зміни різних зовнішніх параметрів з тим, щоб врахувати роботу, обумовлену їх зміною.

Робота є макроскопічний спосіб передачі енергії упорядкованого руху і принципово відрізняється від теплоти, яка визначає мікроскопічний спосіб передачі енергії неупорядкованого теплового руху структурних одиниць речовини.

В курсі теоретичної фізики відмічається, що роботою називається будь-який спосіб передачі енергії, який пов'язаний зі зміною зовнішніх параметрів системи [3, 4].

Метою статті є визначення найбільш поширених видів роботи, обумовлених зміною деяких зовнішніх параметрів термодинамічної системи.

При рівноважних процесах робота, що здійснюється при нескінченно малій зміні зовнішнього параметра λ , дорівнює:

$$\delta A = \Lambda d\lambda \quad (2)$$

де Λ – узагальнена сила, яка відповідає параметру λ .

При рівноважному адіабатному переході за рахунок зміни параметра λ_i внутрішня енергія змінюється на:

$$dU_i = \frac{dU}{d\lambda_i} d\lambda_i \quad (3)$$

Зменшення енергії за рахунок параметра λ_i рівне роботі відповідної узагальненої сили Λ_i , яка визначається за формулою:

$$\Lambda_i = - \left(\frac{\partial U}{\partial \lambda_i} \right)_{\lambda_k}, \quad k \neq i \quad (4)$$

Розглянемо застосування (2) і (4) до різних фізичних процесів, враховуючи знання курсу загальної фізики [1, 2, 5].

При квазістатичному розширенні системи, яка знаходиться під дією всебічного рівномірного стиснення, елементарна робота, зокрема робота розширення газу:

$$\delta A = p dV \quad (5)$$

Робота сил поверхневого натягу направлена на зменшення площі поверхні S:

$$\delta A = \sigma dS \quad (6)$$

Узагальненою силою є коефіцієнт поверхневого натягу σ . Визначимо її на основі (4), враховуючи, що поверхнева енергія рівна σS

$$\Lambda_i = - \frac{d(\sigma S)}{dS_i} = -\sigma \quad (7)$$

При поляризації діелектрика його внутрішня енергія змінюється за рахунок роботи сил електричного поля. Визначимо питому роботу, розраховану на одиницю об'єму.

Розрахуємо елементарну роботу поляризації, пов'язану з рухом зарядів, які створюють поле. Розглянемо плоский конденсатор, заповнений діелектриком. З'єднаємо обкладинки провідником. Нехай заряд dq перейде із однієї пластини на іншу. При цьому виконується робота

$\delta A = -\Delta\varphi dq = -Eldq$, де l – відстань між пластинами. Індукція електричного поля залежить від заряду пластин $D = \sigma = \frac{q}{S}$, де S – площа пластин.

Робота віднесена до одиниці об'єму діелектрика

$$d\tilde{A} = -EdD \quad (8)$$

Визначимо цю роботу на основі (3). Густина енергії електричного поля діелектрика

$$w = \frac{1}{2}ED = \frac{1}{2}E(\epsilon_0 E + \alpha\epsilon_0 E) = \frac{1}{2}(\epsilon_0 E^2 + \alpha\epsilon_0 E^2) \quad (9)$$

Робота поляризації без роботи збудження поля у вакуумі $w_{\text{п}} = \frac{1}{2}\epsilon_0 E^2$:

$$w_{\text{пол}} = w - w_{\text{п}} = \frac{1}{2}\alpha\epsilon_0 E^2 \quad (10)$$

Зміна цієї енергії при зміні поля

$$dw = \alpha\epsilon_0 EdE \quad (11)$$

$$d\tilde{A} = -\alpha\epsilon_0 EdE = -PdE = -EdD \quad (12)$$

α – коефіцієнт поляризації, P – вектор поляризації. (12) показує, що за рахунок зміни індукції поля виконується робота, і узагальненою силою є напруженість поля в діелектрику.

Аналогічно можна отримати роботу намагнічення одиниці об'єму магнетика:

$$d\tilde{A} = -HdM = -BdH \quad (13)$$

де M – вектор намагнічення.

Розрахуємо елементарну роботу однорідної деформації одиниці об'єму твердого тіла. Розглянемо найпростіший випадок – лінійний розтяг стрижня довжиною l і площею перерізу S . Робота зовнішньої сили F при розтягу на dl іде на збільшення внутрішньої енергії. Для одиниці об'єму тіла

$$d\tilde{A}^{\text{зог}} = dU = \frac{Fdl}{Sl} = \sigma d\epsilon, \quad (14)$$

де σ – напруження, ϵ – відносна деформація.

Робота сил пружності

$$d\tilde{A} = -\sigma d\epsilon. \quad (15)$$

Узагальненою силою при пружній деформації є напруження.

В загальному випадку напруженого стану елементарна робота однорідної деформації одиниці об'єму твердого тіла рівна

$$d\tilde{A} = -\sum_{i,j}^3 \sigma_{ij} d\epsilon_{ij} \quad (16)$$

де σ_{ij} – нормальні і зсувні компоненти напруження, ϵ_{ij} – компоненти деформації (розтягу і зсуву).

Крім описаних прикладів, роботу визначають у випадках зміни і інших зовнішніх параметрів. Наприклад, при перекристалізації металів і сплавів змінюються розміри зерен, площа їх поверхні, кути між кристалографічними площинами зерен. Все це приводить до зміни внутрішньої енергії.

Узагальнення наведеного дає можливість визначити роботу в системі, в якій одночасно змінюється декілька зовнішніх параметрів

$$\delta\Lambda = \sum_i^r A_i d\lambda_i. \quad (17)$$

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кучерук І. М. Загальний курс фізики: Механіка. Молекулярна фізика і термодинаміка. – К.: Техніка, 2006. – 532 с.
2. Сивухин Д.В. Общий курс физики. Термодинамика и молекулярная физика. – М.: 1979, 552 с.

3. Волчанський О.В., Гур'євська О.М., Подопригора Н.В. Термодинаміка і статистична фізика: навчальний посібник: [для студ. ф.-м. фак. вищ. пед. навч. закл.] – Кіровоград: ТОВ «Сабоніт», 2012. – 431 с.
4. Базаров И.П. Термодинамика: [учебник]. – М.: Высш. шк., 1983. – 344 с..
5. Кучерук І. М. Загальний курс фізики. Т2. Електрика і магнетизм. – К.: Техніка, 2001. – 452 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.К. Івашина

УДК 373.5:53

Горобченко І.В.

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ

У статті розглядається проблема розвитку творчого мислення суб'єктів навчального процесу. Проаналізовано поняття «творче мислення» у сучасній науці.

Ключові слова: творче мислення, фізичний експеримент, навчання фізики, творчі та нестандартні задачі.

The article deals with the problem of developing the creative thinking of the subjects of the educational process. The concept of "creative thinking" in modern science is analyzed.

Key words: creative thinking, physical experiment, teaching physics, creative and non-standard tasks.

Фізика займає особливе місце серед шкільних дисциплін. Вона створює уявлення про наукову картину світу, формує творчі здібності учнів, їхній світогляд і сприяє розвитку особистості школяра. Розвиток творчого мислення учнів є одним з головним завдань навчання.

Шкільний курс фізики має величезні можливості для розвитку творчого мислення учнів. Тому ряд відомих методистів фізики у своїх дослідженнях розглядали окремі аспекти цієї проблеми: П.С. Атаманчук (управління навчально-пізнавальною діяльністю, спрямоване на розвиток творчої індивідуальності), Б.Є. Будний (формування фізичних понять, що є важливою передумовою фізичного мислення), В.Г. Разумовський (розвиток творчих здібностей учнів), О.І. Ляшенко (формування та розвиток понятійного мислення), Р.І. Малафеев (розвиток мислення засобами проблемного навчання), А.І. Павленко (розвиток мислення у процесі розв'язування та складання фізичних задач), О.В. Сергеев (наукове прогнозування та розвиток інтуїції при розв'язуванні творчих задач), Коробова І.В. (розвиток дивергентного мислення), Є.В. Коршак (науковий метод пізнання у розв'язуванні експериментальних задач), Н.Д. Бабаєва (розвиток розумової діяльності учнів), А.А. Давидьон (розвиток творчих здібностей), Н.М. Зверева (природничо-наукове мислення).

Одне із завдань фізики – формування наукового світогляду, без наявності якого не буде якісного розвитку творчого мислення. Зміст курсу фізики загальноосвітньої школи сприяє цьому розвитку. «У змісті навчального предмета наука відбивається не тільки як система знань, але і як діяльність. Зокрема, наука-фізика як діяльність включається в зміст навчального предмета в якості його елемента через систему методологічних знань; через пошукову діяльність учнів, відповідну до етапів і логіки наукової діяльності; через прийоми навчання, які відповідають методам науки; через певну організацію пізнавальної діяльності учнів, яка відповідає переходу від явища до його сутності і від сутності до явища» [5, с. 83].

Для розвитку творчого мислення учнів засобами навчального предмета важливу роль відіграють: зміст самого предмета; структура навчального матеріалу; методи і форми його

викладання; позакласна і позашкільна робота з предмета; врахування психологічних, вікових, мотиваційних аспектів викладання.

Аналіз поняття «творче мислення» у сучасній науці відображає низку підходів і напрямів. Так, у психології творчості вживаються поняття «продуктивне (творче) мислення» і «репродуктивне (відтворююче) мислення». Учені П. П. Блонський, О. М. Матюшкін, Н. О. Менчинська, Я. О. Пономарьов, В. Н. Пушкін, О.О. Тихомиров та ін. поділяють мислення на два види: продуктивне і репродуктивне. Умовою виникнення продуктивного мислення є наявність ситуацій, які сприяють усвідомленню потреби у відкритті нових знань та стимулюють високу активність суб'єкта. У результаті продуктивного мислення відбувається формування психічних новоутворень – системи зв'язків, нових форм психічної саморегуляції, властивостей особистості, що характеризує крок у розумовому розвитку.

Отже, продуктивне мислення характеризується високою новизною продукту, своєрідним процесом його створення й істотним впливом на розвиток особистості. Воно забезпечує реальний рух до нових знань. У свою чергу, З. І. Калмикова [1] вважає, що у продуктивному мисленні вченого, який відкриває нові закони світу, і продуктивному мисленні учня, що відкриває будь-що для себе, існують ті ж самі загальні психологічні закономірності. Різними є умови пошуків і рівень мисленнєвої діяльності, що призводить до відкриття. Тому мислення учня вважається продуктивним, а вищий ступінь розумової діяльності вченого, в результаті якої відкриваються принципово нові знання, творчим. Репродуктивне мислення має не менш важливе значення у творчій діяльності людини, завдяки йому вирішуються завдання знайомої суб'єкту структури. А.В. Брушлинський, як стверджує Н. М. Макаренко, виступає проти розподілу мисленнєвої діяльності на репродуктивну і продуктивну, вважаючи мислення завжди творчим, хоча творчий процес не може бути зведений до мисленнєвого.

Отже, здійснений аналіз дає підстави вважати, що творче мислення виступає синонімом продуктивного, крім того, творче мислення включає в себе як продуктивну (нешаблонну продуктивну), так і репродуктивну (стереотипну, шаблонну) функцію. Воно створює щось, нове, спираючись на попередній досвід.

Однією з найважливіших ділянок роботи в системі навчання фізики в школі є розв'язування фізичних задач. Задачі різних типів використовують на всіх етапах засвоєння фізичного знання; для розвитку інтересу, творчих здібностей і мотивації учнів до навчання фізики, під час постановки проблеми, що потребує розв'язання, в процесі формування нових знань учнів, вироблення практичних умінь учнів, з метою повторення, закріплення, систематизації та узагальнення засвоєного матеріалу, з метою контролю якості засвоєння навчального матеріалу.

Відомо, що важливим засобом формування інтелектуально розвиненої творчої особистості є творчі задачі. Це неординарні задачі, в яких сформульовано певну вимогу, що виконується на основі знання законів, але відсутні прямі чи непрямі вказівки на ті явища, закономірностями яких слід скористатися для розв'язування цих задач.

Відомий фізик-методист В.Г. Розумовський дає поняття творчої задачі з фізики. Він пише, що "це задача, у якій сформульована певна вимога, яка може бути виконана на основі знання фізичних законів, але в якій відсутні які-небудь прямі і непрямі вказівки на ті фізичні явища, законами яких слід скористатися для розв'язання цієї задачі" [4].

До творчих можуть належати як звичайні логіко-математичні, так і експериментальні, дослідницькі, винахідницькі, конструкторські та раціоналізаторські задачі. Три останні класи задач – винахідницькі, конструкторські та раціоналізаторські – на відміну від інших, мають технічне розв'язання. Це означає, що результатом розв'язання задачі повинна бути пропозиція, за якою можливо буде створити практичний засіб, здатний виконувати певну функцію.

Процес розв'язання творчої задачі аналогічний процесу творчості. Фахівець у галузі психології творчості Я.О. Пономарьов процес розв'язання творчої задачі розділяє на дві основні фази:

1. фазу інтуїтивного пошуку та одержання інтуїтивного ефекту (тобто фазу, яку в минулому іноді називали "психологічним" розв'язанням);
2. фазу його вербалізації формалізації (тобто ту, яку відповідно зв'язували з "логічним" розв'язанням).

Сучасна дидактика, виходячи з аналізу фаз творчого циклу, виділяє два типи творчих задач із фізики – дослідницькі та конструкторські. Розв'язання задач першого типу передбачає побудову абстрактних теоретичних моделей для пояснення певного факту або явища, другого – перехід від абстрактних моделей до нових фактів дійсності (законів, формул, графіків тощо) [3].

Спробуємо виділити критерії, які дають, на наш погляд, можливість більш чітко відрізнити творчу задачу від задачі не творчої.

Психолог Я.О. Пономарьов пише, що "той клас задач, розв'язання яких доступне для машинного моделювання, не входить до класу творчих, до останнього можуть бути віднесені лише ті, розв'язання яких не піддаються сучасному машинному моделюванню. Крім того, неможливість моделювання розв'язань таких задач за допомогою сучасних комп'ютерів може виступати одним із достатньо чітких практичних критеріїв справжньої творчості".

Таким чином, можна зробити висновок про те, що характерною ознакою творчої задачі є те, що вона не може бути розв'язана за допомогою ЕОМ.

Однією з характерних особливостей творчих задач є те, що вони можуть мати значну кількість розв'язань.

Ще однією цікавою, на наш погляд, характеристикою творчої задачі є неможливість формулювання відносно неї оберненої задачі в тому її розумінні, як це прийнято до задач, що розв'язуються за відомим алгоритмом, тобто стандартних тренувальних задач.

Фізика – наука експериментальна. Виконання лабораторних робіт із фізики дозволяє будувати моделі фізичних законів і процесів, перевіряти й досліджувати фізичні явища, придумувати досліди й перевіряти результати, порівнювати теоретичні дані з експериментальними.

Навчальний експеримент у школі є основою вивчення фізики. Без перебільшення можна сказати, що якість знань і практична підготовка учнів з фізики перебувають у прямій залежності від якості фізичного експерименту.

Пройшовши тривалий шлях розвитку, шкільний фізичний експеримент перетворився з окремих дослідів у систему навчального експерименту, яка охоплює такі його види: демонстраційні досліди, виконувані вчителем; фронтальні лабораторні роботи; роботи фізичного практикуму; експериментальні задачі; позакласні досліди.

Усі ці види фізичного експерименту підпорядковані загальній меті навчання і виховання. Проте, крім цієї загальної мети, кожен вид навчального експерименту має більш вузьке цільове призначення, свої особливості в методиці і техніці проведення експерименту.

Завдяки навчальному фізичному експерименту учні оволодівають досвідом практичної діяльності людства в галузі здобуття фактів та їх попереднього узагальнення на рівні емпіричних уявлень, понять і законів. За таких умов він виконує функцію методу навчального пізнання, завдяки якому у свідомості учня утворюються нові зв'язки і відношення, формується суб'єктивно нове особистісне знання.

Навчальний фізичний експеримент формує в учнів експериментальні вміння, дослідницькі навички, озброює їх інструментарієм дослідження, який стає засобом навчання.

Система демонстраційних, фронтальних і домашніх дослідів, експериментальних задач, фронтальних лабораторних робіт та фізичного практикуму сприяє глибшому й усебічному засвоєнню програмного матеріалу, допомагає учням ознайомитись з принципами вимірювання фізичних величин, оволодіти способами і технікою вимірювань, а також методами аналізу похибок.

Навчальний експеримент являється головним засобом унаочнення при вивченні фізики. Він формує конкретні образи, відображає в свідомості учнів реальні зв'язки між

фізичними явищами. Експеримент підвищує інтерес до вивчення фізики, тому він є одним із засобів мотивації учнів до навчання.

Розвитку творчого мислення учнів, підвищенню наукового рівня викладання сприяє також використанню мисленого експерименту. Відомо, що мислений експеримент є ідеальною формою реального експерименту, оскільки в ньому на основі оперування образами реальних предметів робиться реальний висновок. Тому мислений експеримент у навчальних цілях може використовуватися досить широко. Він є корисним для побудови теорії та її розвитку, для формування понять та аналізу окремих фізичних явищ і законів.

Формування навичок творчого мислення можна порівняти з одним із основних завдань освіти – навчитися аналізувати, узагальнювати, оцінювати, розв'язувати проблеми, вибирати, думати й діяти самостійно.

Насамкінець зазначимо, що розвиток творчого мислення – процес циклічний і неперервний. Творче мислення необхідно розвивати не тільки в загальноосвітній школі чи у вищій, але й протягом усього життя.

Отже, запропонована стаття не вичерпує всього кола питань, пов'язаних із проблемами розвитку творчого мислення, із можливостями використання технологій творчого мислення для кращого розуміння фізичної науки, але й навпаки, використання фізики як науки і навчальної дисципліни для розвитку творчого мислення. Ми прагнули показати, що фізика має достатній дидактичний потенціал для успішного формування і розвитку творчого мислення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Д. Б. Богоявленская. – М. : Академия, 2002. – 320 с.
2. Величко С. П. Вовкотруб В. П. Педагогічні принципи та ергономічні вимоги до шкільного фізичного експерименту. – Монографія. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. – 128 с.
3. Галатюк Ю.М., Рибалко А. В. Впровадження системи дослідницьких задач в курсі фізики середньої школи [Текст] / Ю.М. Галатюк, А. В. Рибалко // Сучасні технології в науці та освіті: збірник наукових праць. В 3-ох томах.– Кривий Ріг: Видавничий відділ КДПУ, 2003.– Т 2.– С. 49–55
4. Гончаренко С. У. Фізика: методи розв'язування задач [Текст] / С. У. Гончаренко // 2-е вид. – К.: Либідь, 1996.– 128 с.
5. Гончаренко С. У. Формування наукового світогляду учнів під час вивчення фізики : [посібник для вчителя] / С. У. Гончаренко. – Київ : Радянська школа, 1990. – 208 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор І.В. Коробова

УДК 373.5091.33:51

Дурман А. А.

ОСОБЛИВОСТІ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

У статті розглянуто особливості активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів загальної середньої освіти на уроках математики.

Ключові слова: активізація, навчально-пізнавальна діяльність, заклади загальної середньої освіти.

The article is considered peculiarities of activation and cognitive activity of students of general secondary education institutions on mathematics lessons.

Key words: activation, educational and cognitive activity, general secondary education institutions.

Аналіз наукової, психолого-педагогічної та методичної літератури, шкільної практики дав змогу виявити протиріччя процесу активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів загальної середньої освіти на уроках математики: між соціальним запитом щодо формування самостійного та активного здобувача загальної середньої освіти та чиною методичною системою навчання математичної грамотності та культури;

між доцільним застосуванням сучасних інформаційних технологій для активізації навчально-пізнавальної діяльності та застарілого, неналежного забезпечення технічної бази школи; між вимогами державного стандарту щодо активізації навчально-пізнавальної діяльності та чинною традиційною системою математичної освіти; між необхідністю вдосконалення рівня активізації навчально-пізнавальної діяльності та відсутністю спеціальної системи, яка сприятиме активізації знань здобувачів загальної середньої освіти до вивчення математики.

Особливості організації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів загальної середньої освіти, методів та шляхів розвитку їх пізнавальної діяльності – одна з гострих проблем, над вирішенням якої працює вітчизняна методична наука і національна школа, де тісно переплелися психолого-педагогічні та методичні проблеми освітнього процесу. Аспекти проблеми активізації навчально-пізнавальної діяльності знайшли відгук в роботах вітчизняних та зарубіжних педагогів: А.М. Алексюка, Н.М. Бібік, М.О. Данілова, І.Я. Лернера, В.О. Онищука, В.О. Сухомлинського, О.Я. Савченко, Г.І. Щукіної та ін. Пошуками оптимальних шляхів розвитку пізнавальних інтересів, шляхів та методів розвитку пізнавальної діяльності займались: А.М. Алексюк, В.О. Онищук, Г.І. Щукіна.

В.Г. Бондаревський, Н.М. Бібік, С.У. Гончаренко, Б.С. Кобзар, Г.С. Костюк, Н.Г. Ничкало, О.Я. Савченко, В.О. Сухомлинський розглядають активізацію пізнавальної діяльності як ще один із принципів навчання, що включає роз'яснення мети і завдань навчального предмету, значення його для вирішення життєвих проблем, для перспектив самого учня; використання у процесі навчання мислительних операцій (аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція); поява позитивних емоцій; наявність позитивних мотивів навчання; раціональні прийоми праці на уроці; критичний підхід у процесі викладання матеріалу і його засвоєння; наявність належного контролю і самоконтролю.

Особливе місце у вирішенні проблеми активізацію пізнавальної діяльності здобувачів загальної середньої освіти займає система задач. Розв'язування задач покращується, якщо при навчанні враховуються критерії і вимоги до відбору системи задач, методика вироблення умінь та навичок здобувачів загальної середньої освіти аналізувати структуру задачі, застосовувати різноманітні методи та способи розв'язування.

Окрім того, ми вияснили причини низької активізації знань. Якщо в здобувачів загальної середньої освіти немає мотивів вивчати математику або це мотиви слабкі, то здобувачам загальної середньої освіти не цікаво та не подобається навчання математики. У цьому полягає одна з найважливіших причин поганої активізації знань на уроках математики.

Дослідження переконливо показало, що на перших етапах розвитку навчально-пізнавальної діяльності здобувачів загальної середньої освіти на уроках математики найбільш ефективним є алгоритмічний підхід при формуванні умінь і навичок розв'язувати задачі, особливо прикладні. Наші спостереження та досвід роботи вчителів математики говорять про те що ефективним засобом активізації навчально-пізнавальної діяльності здібних та обдарованих здобувачів загальної середньої освіти є залучення їх до написання наукових робіт з математики.

Активізація навчально-пізнавальної діяльності здобувачів загальної середньої освіти дозволяє одержати їм нові знання і способи діяльності, вчить їх мислити продуктивно. Не слід відкидати репродуктивні методи навчання математики. Їх доцільно використовувати

коли навчальний матеріал має яскраво інформативний характер або коли він достатньо складним, або принципово новий і тому більшість здобувачів загальної середньої освіти не маю відповідних опорних знань. Завдяки репродуктивним методам здобувачі загальної середньої освіти збагачує свої знання, формує уміння та навички, основні розумові операції, що є необхідною, але не достатньою умовою для розвитку навчально-пізнавальної діяльності. Власний досвід роботи у закладі освіти, педагогічний експеримент показали, що активізувати навчально-пізнавальну діяльність здобувачів загальної середньої освіти на уроках математики найефективніше, якщо навчання здійснюється із врахуванням раціонального співвідношення між фронтальними та груповими формами діяльності.

Пізнавальна активність здобувачів загальної середньої освіти покращується, якщо врахувати, що рушійною силою процесу є внутрішні протиріччя між навчальними завданнями і вимогами до навчання та наявними можливостями здобувачів загальної середньої освіти. При навчанні математики неперервно поєднується протилежні процеси: строго логічні міркування і уява, інтуїція, чуттєво-наочне, конкретне та абстрактне, індуктивні та дедуктивні міркування, змістовні та формалізовані. Найбільш поширеним протиріччям в навчально-пізнавальній діяльності є протиріччя особистим досвідом здобувачів загальної середньої освіти і науковими знаннями з математики, які він набуває в закладах освіти. Тому навчальний процес доцільно будувати відповідно до загально дидактичних принципів навчання, психологічних і дидактичних принципів розвиваючого навчання, принципів природо відповідності (Я. А Коменський), індивідуалізації і диференціації навчання, з врахуванням логіки та структури шкільної математики та міжпредметних та внутріпредметних зв'язків.

Необхідними умовами активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів загальної середньої освіти включає:

- систематичне і цілеспрямоване вироблення в здобувачів загальної середньої освіти загальних і специфічних для математики розумних дій і прийомів розумової діяльності;
- врахування вікового і індивідуального загального розвитку здобувачів загальної середньої освіти;
- систематичне діагностування рівнів математичного розвитку і пізнавальної активності здобувачів загальної середньої освіти і на цій основі здійснення індивідуалізації і диференціації навчання математики;
- управління розумовою і практичною діяльністю здобувачів загальної середньої освіти з боку вчителя і самоуправління в процесі навчання;
- своєчасний і об'єктивний контроль і само контроль, взаємоконтроль успішності здобувачів загальної середньої освіти.

Окремо взятий, ізольований від загальної системи навчання метод чи прийом навчання не забезпечує продуктивної пізнавальної діяльності. Комплексний підхід до добору методів навчання можна забезпечити, розкриваючи складові зв'язки і залежності між об'єктивними (мета, зміст) та суб'єктивними (здобувач загальної середньої освіти з його індивідуальними можливостями і колектив класу в цілому) сторонами навчального процесу, в якому в повній погодженості мають функціонувати освітні, розвиваючі і виховуючі процеси з суб'єктивними факторами в діяльності самого вчителя. Тому при виборі методу навчання у відповідності з метою уроку і змістом навчального матеріалу вчитель не може керуватися лише суб'єктивними міркуваннями, нахилами і вподобаннями.

З метою активізації знань, умінь та навичок на уроках доцільно застосовувати табличний процесор MS Excel (створюємо кросворди, будуємо діаграми, вчимося обчислювати за допомогою формул), програмне забезпечення MS Office, програму для створення презентацій Power Point; програмні методичні комплекси GRAN-1 і GRAN-2, програму DG (динамічна геометрія), педагогічні програмні засоби (ППЗ): «Алгебра 7-9» та ін.. На нашу думку, часте застосування ІКТ на уроках призводить до втрати інтересу, новизни. І навпаки, якщо це робити рідко, то подібний урок буде результативним.

Системний підхід до аналізу особливостей навчально-пізнавальної діяльності здобувачів загальної середньої освіти дозволив визначити методологічні, психолого-педагогічні, методичні її основи з урахуванням особливостей взаємозв'язку всіх структурних компонентів, які в кінцевому результаті підпорядковані основній меті навчально-пізнавальної діяльності.

Особливу увагу слід приділити засобам навчання математики, які утворюють єдиний комплекс. Їх використання буде більш ефективне якщо враховуються вікові та індивідуальні особливості здобувачів загальної середньої освіти, зміст навчального матеріалу та рівні вимог до навчальних досягнень.

На основі проведеного теоретичного і практичного дослідження можна зробити висновок, що використання досліджуваних технологій в освітньому процесі робить навчання більш змістовним і видовищним, сприяє розвитку самостійності й творчих здібностей здобувачів загальної середньої освіти, істотно підвищує рівень індивідуалізації навчання.

Як джерело розвитку освітнього процесу здобувачів загальної середньої освіти активізація навчально-пізнавальної діяльності є актуальною і достатньо перспективною для дослідження. Більше ефективному рішенню порушеної проблеми сприятимуть сучасні технології та інтерактивні методи навчання математики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ігнатенко М. Я.. Методологічні та методичні основи активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів старших класів при вивченні математики. Автореферат. – К., 1997;
2. Осинская В.Н. Активизация познавательной деятельности учащихся на уроках математики в 9 – 10 классах. – К.:Рад. шк., 1980. – 143 с.
3. Суліма К. Активізація логічного мислення учнів на уроках математики / К. Суліма // Математика в школі. – 2002. – № 4. – С. 35-39;

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В. І. Таточенко.

УДК 004.4'242

Жильников А.С.

АВТОМАТИЧНЕ ПРОГРАМУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ ГЕНЕРАТОРА КОДУ

Стаття присвячена розгляду змісту та переваг генерації коду. Автор виділяє проблеми, які вирішує генератор коду, особливості створення генератора коду, а також обмеження, що виникають при створенні такого генератора.

Ключові слова: програмне забезпечення, spa, генератор, crud, адміністративна панель.

The article is dedicated to the content and benefits of code generation. The author highlights the problems that the code generator solves, the features of creating a code generator, and the limitations that arise when creating such a code generator.

Key words: software, spa, generator, crud, administrative panel

Автоматичне програмування, у галузі комп'ютерних наук, – це термін, що визначає тип комп'ютерного програмування, в якому певний механізм генерує комп'ютерну програму, яка дозволяє програмістам писати код на більш високому рівні абстракції [3].

Мілдред Косс, програміст UNIVAC, пояснює: "Написання машинного коду передбачало кілька трудомістких кроків – розбиття процесу на дискретні інструкції, присвоєння певних розташувань пам'яті всім командам і керування буферами вводу-виводу.

Математичні процедури, бібліотека підпрограм і сортування програм, наше завдання полягало в тому, щоб розглянути більш широкий процес програмування. Нам потрібно було зрозуміти, як ми можемо повторно використовувати тестовий код і отримувати допомогу в програмуванні. Ми розглянули можливість абстрагувати ці кроки, щоб включити їх у мову більш високого рівня, і це призвело до розробки інтерпретаторів, компіляторів і генераторів – програм, призначених для роботи або створення інших програм, тобто автоматичного програмування." [4]

У нашому конкретному випадку мова піде саме про генератори. Більшість веб-розробників знайомі з генераторами html сторінок, так як майже всі фреймворки, призначені для розробки веб-додатків, підтримують генерацію динамічних веб-сторінок. Серед найбільш відомих: Jinja для Python; Razor для C#; Twig, Smarty, Blade для PHP; Handlebars, Underscore, Jade для JavaScript.

Навіщо взагалі потрібні генератори коду? По-перше, вони значно полегшують розробку деякої частини веб-додатка. По-друге, вони вирішують однотипні задачі, які постають перед програмістом. І по-третє, генератори коду дозволяють сфокусуватися на плануванні та розробці унікальної бізнес-логіки продукту, абстрагуючись від компонентів для багаторазового використання, які саме і піддаються генерації.

Як програмісти, ми зіштовхнулись з низкою однотипних задач, що виникали як при розробці учбових проектів в університеті, так і в реальних комерційних проектах. Одну з них ми вирішили розв'язати шляхом створення генератора адміністративної панелі, що включає авторизацію та CRUD-операції для складових заданої бази даних.

Як було вже зазначено, існує багато технологій для створення динамічних веб-сторінок. Крім того, існують технології, які дозволяють генерувати більш цікаві речі, такі як контролери, моделі, валідатори та інше. Прикладами таких програм є Bake, яка входить до фреймворку CakePHP, а також Rails, яка входить до фреймворку Ruby on Rails. По суті це генератори, які дозволяють створити не тільки шаблони для відображення, а й повноцінний веб-додаток.

Односторінковий веб-додаток (SPA) – це саме той підхід, який часто використовується для розробки таких веб-додатків, як адміністративні панелі. Причиною тому є безліч переваг SPA над традиційним багатосторінковим веб-додатком. Головним недоліком SPA є слабка оптимізація для пошукових систем, а для адміністративної панелі це не важливо.

На сьогоднішній день є 3 найбільш популярні технології для створення SPA – це Angular, React і Vue. Остання підходить для невеликих веб-додатків і дуже легка у вивченні, тому прийнятна для більшості початківців. Ми обирали між Angular і React, оскільки вони підтримують розробку нативних додатків для мобільних систем.

React дозволяє розробникам створювати великі веб-програми, які можуть змінювати дані без перезавантаження сторінки. Основна мета React – бути швидким, масштабованим та простим. React також дозволяє створювати повторно використовувані компоненти інтерфейсу, що стало одним з переконуючих аргументів на його користь. Більше того, React використовує спеціальний синтаксис під назвою JSX, який дозволяє змішувати HTML з JavaScript. Цей синтаксис полегшує розробку компонентів для багаторазового використання. Веб-додатки, написані на React, дуже легко тестувати. Компоненти можуть розглядатися як функції, які залежать від поточного стану програми. Маніпулюючи цим станом, ми можемо спостерігати за зміною вигляду та/або поведінки окремого компонента, спрацюванням деяких функцій, подій тощо.

Компонентний підхід, чітко визначений життєвий цикл і використання простого JavaScript роблять React дуже простим в освоєнні та створенні професійного веб-сайту (і мобільного додатку) і підтримуванні його. React створює кеш структури даних у пам'яті, які обчислюють внесені зміни, а потім оновлюють браузер. Це одна із особливостей, яка дозволяє програмісту кодувати так, ніби вся сторінка перетворюється на окрему змінну, а бібліотека займається рендерингом компонентів, які фактично змінюються [5].

Для перевірки прав користувача на доступ до адміністративної панелі було обрано JWT авторизацію. JWT (веб-токен JSON) – це відкритий стандарт (RFC 7519), який визначає компактний та автономний спосіб безпечного передавання інформації між сторонами як об'єкт JSON. Цю інформацію можна перевірити та довіряти їй, оскільки вона підписана цифровим способом. JWT можна підписати за допомогою секретного ключа (з алгоритмом HMAC) або пари публічних/приватних ключів, використовуючи RSA [2].

Таблиця 1.

Порівняння Angular та React

	Angular	React
Тип	Фреймворк	Бібліотека для побудови UI
Причина вибору	TypeScript та об'єктно орієнтований підхід	Підхід “все в javascript”
Засновник	Google	Facebook
Дата релізу	Вересень 2016	Березень 2013
Структура	Чітка структура, нав'язана фреймворком	Вільна, гнучка структура проекту

В якості серверної частини було обрано NodeJS, а саме фреймворк Express. Він дозволяє дуже швидко розробити API для клієнтської частини. Якщо не вдаватися у дрібниці, то ExpressJS зробив для NodeJS те, що Bootstrap зробив для HTML / CSS і чуйного дизайну. Цей фреймворк надав кодуванню в NodeJS більше елегантності, а програмістам додаткові можливості для розширення кодування на базі сервера [1].

В якості ядра для генерації повноцінного додатка із заданих шаблонів виступає Handlebars. Це двигун для генерації вихідного коду на основі запропонованих шаблонів. Зазвичай будь-яка логіка в таких шаблонах відсутня.

Отже, дослідження існуючих технологій для створення адміністративної панелі допомогли нам зрозуміти, як правильно створити надійну та масштабовану систему. Кожну програмну частину адміністративної панелі було уніфіковано. Таким чином ми отримуємо шаблони, на основі яких генератор здатний створити повноцінний веб-додаток, що покриває CRUD операції для заданої бази даних. Ключовою особливістю такого підходу є те, що програміст отримує клієнтську та серверну частини, які він з легкістю здатен розширити та модифікувати за своїми потребами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Advantages of Using ExpressJS | Impressico Business Solutions. URL: <https://www.impressico.com/2015/10/06/advantages-of-using-express-js/> (дата звернення 12.05.2019)
2. JSON Web Token Introduction. URL: <https://jwt.io/introduction/> (дата звернення 12.05.2019)
3. Ricardo A. M. Automatic Inductive Programming. ICML Tutorial: 2006.
4. Wendy H. K. On Software, the Persistence of Visual Knowledge. Бостон: 2004. 30 с.
5. What Is ReactJS and Why Should We Use It? URL: <https://www.c-sharpcorner.com/article/what-and-why-reactjs> (дата звернення 12.05.2019).

Рекомендують до друку наукові керівники професор О.В. Співаковський, доцент В.С. Круглик

ОБЕРНЕННЯ ЗБУРЕНОЇ МАТРИЦІ У ВИПАДКУ, КОЛИ НЕЗБУРЕНА МАТРИЦЯ НЕ МАЄ ОБЕРНЕНОЇ

У статті розглядаються основні положення, що стосуються розв'язування задачі обернення лінійного оператора, збуреного на спектрі, який діє в просторі скінченної розмірності.

Ключові слова: лінійний оператор, ядро оператора, проектор оператора.

The article deals with the basic provisions concerning the solution of the inverse problem of a linear operator perturbed on a spectrum, acting in a finite dimensional space.

Key words: linear operator, operator kernel, operator projector.

Теорія збурення для лінійних операторів являє собою набір достатньо різноманітних результатів по спектральній теорії лінійних операторів, об'єднаних тим, що мова в них йде про поведінку спектральних характеристик при малій зміні операторів. З часів її створення ця теорія зайняла важливе місце в прикладній математиці, поступово перетворюючись в математичну дисципліну з власним колом інтересів.

Теорія збурення базується на вивченні систем, які слабо відрізняються від деякої простої (ідеальної) системи, що повністю досліджена. Ця теорія була створена Релеєм та Шредінгером. Релей дав формулу для обчислення власних частот коливань системи, яка мало відрізняється від більш простої системи, що допускає повний опис частот [1, с. 26]. З математичної точки зору цей метод еквівалентний наближеному розв'язку задачі на власні значення для лінійного оператора, який мало відрізняється від більш простого оператора, для якого ця задача розв'язана. Шредінгер розвинув аналогічний метод для задач на власні значення, які виникають у квантовій механіці.

Ці перші спроби були, проте, з точки зору математики досить формальними та неповними. Неявно передбачалося, що власні значення та власні вектори можуть бути розкладені у степеневі ряди по малому параметру, який характеризує відхилення збуреного оператора від незбуреного. Не було зроблено жодних спроб довести збіжність таких рядів.

Остаточне питання про збіжність рядів було розв'язане лише у серії робіт Релиха; крім того, спроби довести збіжність рядів здійснювалися і до Релиха Уілсоном, проте вони не були вичерпними. У подальшому найбільш бурно розвивалася теорія збурення у роботах Като Т. [5], Бірмана М.Ш., Буслаєва В.С., Плоткіна Я.Д. [4], Турбіна А.Ф. [2-3] та ін.

Основна мета даної роботи – визначити умови обернення лінійного оператора, збуреного на спектрі, що діє в скінченновимірному просторі.

Предметом дослідження виступає функціональний аналіз, а об'єктом дослідження – безпосередньо теорія збурення лінійних операторів.

Нехай оператор A діє в скінченновимірному просторі R^n . Якщо в цьому просторі задати базис, то він буде визначатися деякою матрицею $A = (a_{ij})$. Якщо визначник матриці A дорівнює нулю, то матриця A не має оберненої. Цю матрицю збуримо [1, с. 16] так, щоб тримана матриця

$$A(\varepsilon) = A - \varepsilon B$$

мала обернену, тобто

$$A^{-1}(\varepsilon) = (A - \varepsilon B)^{-1}$$

де ε – малий додатній параметр, B – матриця збурення.

Через $N(A)$ позначимо ядро оператора A :

$$N(A) = \{\phi: A\phi = 0\}.$$

Нехай A – зведено-обернений оператор і P – проектор на $N(A)$. Якщо

$$\dim N(A) = 1, N(A) = \{\phi_0\},$$

тоді і

$$\dim N(A^*) = 1,$$

де A^* – оператор, спряжений до оператора A [2, с. 21], і його ядро

$$N(A^*) = \{\psi_0\}$$

ψ_0 можна вибрати так, що

$$(\psi_0, \varphi_0) = 1,$$

тоді проєктор

$$P = (\psi_0, \cdot)\varphi_0$$

є проєктор на $N(A)$.

Лема (Шмідта). Якщо A – зведено-обернений оператор, то оператор $A + P$ має обернений.

Оператор

$$R_0 = (A+P)^{-1} - P$$

назвемо узагальнено-оберненим оператором до оператора A .

Теорема 1. Якщо $A\varphi_0 = 0$, рівняння не має розв'язків, то оператор

$$A(\varepsilon) = A - \varepsilon B$$

має обернений і

$$A^{-1}(\varepsilon) = \sum_{k=-1}^{\infty} \varepsilon^k T_k, \quad \varepsilon \in (0, \varepsilon_0) \quad (1)$$

де

$$\begin{aligned} T_{-1} &= -\frac{\varphi_0 \otimes \psi_0}{\gamma}, \quad \gamma = (\psi_0, B\varphi_0); \\ T_0 &= \left(I - \prod [B] \right) R_0 \left(I - B \prod \Pi \right) + \prod B R_0 B \prod \Pi; \\ T_k &= T_{k-1} (B T_0 + \dots + B_{i+1} T_{-1}), \quad k = \overline{1, \infty}, \\ (A - \varepsilon B)^{-1} &= -\frac{1}{\varepsilon} \prod \Pi + \sum_{k=0}^{\infty} \varepsilon^k T_0 (\backslash B \backslash T_0)^k, \end{aligned}$$

де

$$\prod \Pi = \frac{\varphi_0 \otimes \psi_0}{\gamma}.$$

Теорема 2. Якщо

$$\begin{aligned} A\varphi_0 &= 0; \\ A\varphi_1 &= B\varphi_0; \\ &\dots\dots\dots \\ A\varphi_{r-1} &= B\varphi_{r-2}; \end{aligned}$$

рівняння

$$Ax = B\varphi_{r-2}$$

не має розв'язків, тоді

$$(A - \varepsilon B)^{-1} = R_0 (I - \varepsilon \backslash B R_0)^{-1} + \varepsilon^{-r} (I - \varepsilon \backslash B R_0)^{-1} H(\varepsilon) (I - \varepsilon \backslash B R_0)^{-1}, \quad 0 < \varepsilon < \varepsilon_0,$$

де

$$\begin{aligned} H(\varepsilon) &= \sum_{k=0}^{\infty} \varepsilon^k \lambda_k \varphi_k \otimes \psi_k, \\ \lambda_k &= \frac{(\psi_0, D_{r+k}\varphi_0)}{\gamma^2} - \frac{1}{\gamma} \sum_{i=1}^{k-1} (\psi_0, D_{r+k-i}\varphi_0), \quad k \geq 1; \\ D_k &= B(R_0 B)^{k-1}, \quad k = 1, 2, \dots \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\phi_1 &= R_0 B \phi_0, \\ \phi_2 &= R_0 (B R_0 B) \phi_0; \\ &\dots\dots\dots \\ \phi_k &= R_0 (B R_0 B)^{k-1} \phi_0.\end{aligned}$$

ЛІТЕРАТУРА:

1. Демидович Б.П. Лекции по математической теории устойчивости / Б.П. Демидович. – М.: Наука, 1967. – 460 с.
2. Плоткин Я.Д. Обращение возмущённых на спектре линейных операторов / Я.Д. Плоткин, А.Ф. Турбин // УМЖ. – Т. 23, № 2, 1971. – С. 168-176.
3. Плоткин Я.Д. Обращение возмущённых на спектре нормально разрешимых линейных операторов / Я.Д. Плоткин, А.Ф. Турбин // УМЖ. – Т. 27, № 4, 1975. – С. 477-486.
4. Плоткин Я.Д. О построении обобщенной функции Грина в банаховом пространстве / Я.Д. Плоткин // УМЖ. – Т. 37, № 2, 1985. – С.213-218.
5. Като Т. Теория возмущений линейных операторов / Т. Като. – М.: Мир, 1972. – 552 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Я.Д. Плоткін

УДК 372.853

Іванченко О.О.

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКТ «ЗЕЛЕНИЙ ПАКЕТ»
ЯК ЗАСІБ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ 8 КЛАСУ ПІД ЧАС
ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ**

У статті проаналізовано структуру навчально-методичного комплексу «Зелений пакет» як засобу екологічного виховання учнів основної школи та розкрито можливості його використання у навчанні фізики.

Ключові слова: екологічне виховання учнів, навчально-виховний процес, комплект «Зелений пакет», шкільний курс фізики.

The article analyzes the structure of the Green Pack teaching and methodological kit as a means of ecological education of primary school students and reveals the possibilities of its use in physics training.

Key words: ecological education of pupils, educational process, set «Green package», school course of physics.

Стан довкілля України свідчить про низьку екологічну грамотність її громадян. Серед причин байдужого ставлення населення до екологічних проблем можна виділити недостатню увагу вчителів ЗНЗ до екологічного виховання школярів. У «Концепції екологічної освіти України» з цього приводу зазначається, що пріоритетними засобами впливу на екологічну свідомість людей є професійна екологічна підготовка, екологізація навчальних дисциплін, безперервна екологічна освіта і екологічне просвітництво.

Згідно Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти [5] сучасна школа покликана формувати компетентну особистість, здатну знаходити оптимальні рішення у нестандартних життєвих ситуаціях. За оновленою навчальною програмою з фізики, затвердженою наказом МОН України від 07.06.2017 р. № 804, серед ключових компетентностей, що забезпечують формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня та визначають поведінку в життєвих ситуаціях виділено: вміння вчитися, ініціативність і підприємливість, екологічна грамотність і здорове життя, соціальна та громадянська компетентності [7].

Одним з інноваційних засобів екологічного виховання школярів можна вважати навчально-методичний комплект (НМК) «Зелений пакет», який створено у межах

міжнародного проекту і запроваджено в школах України з 2009 року.

Мета нашої статті полягає у розкритті можливостей НМК «Зелений пакет» як засобу екологічного виховання учнів основної школи під час вивчення фізики.

До завдань, які необхідно було розв'язати для цього, увійшли:

- вивчення літератури з теми дослідження;
- аналіз структури навчально-методичного комплексу «Зелений пакет» як засобу екологічного виховання учнів основної школи;
- розробка проекту використання окремих тем «Зеленого пакета» на уроках фізики.

Аналіз методичної літератури дає підстави стверджувати, що питанням екологічно спрямованого навчально-виховного процесу присвячена значна кількість робіт вітчизняних та зарубіжних вчених. Дослідженням можливостей включення елементів екології до курсу фізики займалися такі педагоги як А.Н. Захлебний [2], І.Д. Зверев [1], Н.В. Куриленко [3] Е.А. Турдикулов [6], Л.Б. Лук'янова [4], В.Д. Шарко [7] та ін. Але, не дивлячись на значну кількість досліджень, зміст, форми і методи екологічної освіти у процесі навчання фізики в умовах переходу на нові показники її якості (компетентності) розроблені недостатньо. Тому пошук методів, форм і засобів навчання, відповідних сучасним вимогам до організації навчального процесу і спроможних забезпечити обґрунтоване підведення учнів до свідомого засвоєння екологічних ідей, залишається актуальним.

НМК «Зелений пакет» – це міждисциплінарний, мультимедійний комплект, до складу якого входять:

1. Посібник з планами проведення занять і роздавальними матеріалами для учнів.
2. Відеокасета з анімаційними кліпами і навчальними фільмами;
3. Компакт-диск з різноплановою екологічною інформацією;
4. Еко-гра «Дилеми», представлена у вигляді карток для гри та рекомендацій для вчителя.

НМК «Зелений пакет» не просто надає фактичну інформацію, він націлений на формування в школярів нової системи цінностей і нових моделей поведінки в школі, удома і в суспільстві. По кожній із запропонованих у посібнику тем наводиться конкретний приклад у формі гри «Проблеми і Дилеми» [3].

Зміст комплексу представлений у п'яти розділах, кожен з яких розкривається шляхом введення певних тем з охорони навколишнього середовища (таблиця 1.).

Таблиця 1.

Зміст НМК «Зелений пакет» та рекомендації його авторів щодо можливості застосування даного засобу у навчанні фізики

Розділ	Тема	Урок	Відеоколекція	Можливості використання на уроках фізики
Компоненти довкілля	Повітря	1. Якість повітря	«Наше повітря», «Як зберегти чистоту повітря»	-
	Вода	1. Вода – джерело життя.	«Прісна вода», «Як економити воду», «Пошуки»	+
	Ґрунт	1. Земля – наше багатство.	«Ґрунт – наше багатство»	-
	Біологічне різномайття	1. Вони повинні жити. 2. Біорізномайття у заплаві річки. 3. Скарби лісу. 5. Життя на луках. 6. Чи одні ми у великому місті?	«Біорізномайття та зникнення видів», «Час спливає», «Проблеми», «Вирубка дерев», «Баланс і гармонія».	-

Зовнішні загрози	Урбанізація	1.Наша громада – минуле і сьогодення.	«Поводьтеся обережно», «Рівновага»	-
	Шум	1. Шум усюди	«Шум»	+
	Відходи	1.Матеріали та відходи. 2.Поводження з відходами	«Відходи», «Неправильно покладені речі», «Вторинна переробка паперу».	+ +
	Хімічні речовини	1.Хімічні речовини навколо нас.	«Номо Chremicus»	-
Діяльність людини	Енергетика	1.Ми не можемо жити без енергії. 2.Енергозберігаюча електрична лампочка. 3.Радіація: довкілля та людина	«Інша енергія», «Джерела енергії», «Як економити електроенергію», «Як зберегти тепло», «Енергозбереження вдома», «Чорнобиль»	+ + +
	Транспорт	1.Люди і автомобілі. 2.На велосипеді у майбутнє	«Транспорт і довкілля», «Уікенд», «Зробимо транспорт чистішим», «На двох колесах»	+ +
	Промисловість	1.За «зелену» промисловість	«Еконормативи у промисловості», «Будинок»	-
	Сільське господарство	1.Від зерна до хліба. 2.Від молока до сиру. 3.Подорожі бджіл.	«Там, де закінчується місто», «Землеробство і еволюція».	- - -
	Лісове господарство	1.О, мій ліс! О, моя краса!	«Заготівля деревини», «Рівновага», «Вторинна переробка паперу».	-
	Туризм	1.Вторгнення туристів	-	+
	Зміна клімату	1.Парниковий ефект	«Зміна клімату», «Спустелювання».	+
Глобальні виклики	Руйнування озонового шару	1.Подивіться вгору: озоновий шар	«Ozzy Ozone»	+
	Підкислення (кислотні опади)	1.Кислотні опади	«Кислотні опади»	+
	Забруднення морів і океанів	2.Врятуємо Чорне море	«Воїни моря»	-

Цінності	Культура споживання	1. Навіщо купувати більше? 2. Упаковка. 3. Етикетка та реклама. 4. Власність. 5. Собаки та люди	«Більше», «Вибір», «Реклама», «Упаковка»	- - - -
	Здоров'я та довкілля	1. Чи завжди їжа є корисною? 2. Лікарські рослини. 3. Хімічні речовини, що забруднюють воду.	«Мольфар», «Небезпека навколо», «Номо Chremicus»	- - -
	Права громадян	1. Чи може одна особа щось змінити?	«Доміно», «Спільні рішення».	-
	Наша Земля в майбутньому	1. Наша відповідальність перед прийдешніми поколіннями	«Земляни», «поводьтесь обережно», «Королівство».	-

Як бачимо із таблиці 1 кожній екологічній темі відповідає один або кілька урочних планів. Плани побудовані таким чином, щоб надати користувачам інформацію про основні поняття, відповідні предмети, необхідні матеріали, час і місце, цілі та методологію.

Фактично, навчально-методичний комплект «Зелений пакет» є «відкритим»: при потребі вчителі можуть розробити за його схемою власні урочні плани, доповнюючи та збагачуючи його. Окремі компоненти комплексу можна використовувати, до певної міри, самостійно.

Проте, незважаючи на досить чіткі інструкції авторів стосовно впровадження матеріалів «Зеленого пакета» у навчально-виховний процес, у вчителів виникають труднощі щодо їх використання в практиці навчання фізики. Свідченням цього є результати конкурсу на кращу методичну розробку уроку з використанням матеріалів НМК «Зелений пакет», який проводився серед учителів природничо-математичних дисциплін на базі Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради. Аналіз представлених уроків показав, що вчителі фізики слабо орієнтуються в матеріалі «Зеленого пакета»; форми та методи роботи на уроках слабо узгоджуються з матеріалами комплексу; використання матеріалів «Зеленого пакета» на уроці має переважно інформаційний характер (перегляд відеоматеріалів, ознайомлення з фактами); активні методи організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках запроваджуються рідко [3].

Розроблені нами матеріали до уроків з використанням НМК сприятимуть поліпшенню методичної підготовки викладачів з екологічного виховання учнів під час вивчення фізики. Опрацьовуючи різні сценарії, педагоги і учні зможуть детально розглядати ситуації, в яких питання охорони довкілля і економічного розвитку знаходяться в протиріччі, вчитися розуміти і приймати різні точки зору і приходити до консенсусу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ермаков Д.С., Зверев И.Д., Суравегина И.Т. Учимся решать экологические проблемы. – М.: Школьная пресса, 2002. – 112 с
2. Экологическая компетенция – новый планируемый результат экологического образования / А. Н. Захлебный, Е. Н. Дзятковская // Экологическое образование: до школы, в школе, вне школы. – 2007. – С. 3-8
3. Куриленко Н. В. Навчально-методичний комплект «Зелений пакет» як засіб формування екологічної компетентності учнів основної школи під час вивчення фізики / В. Д. Шарко, Н. В. Куриленко // Фізика та астрономія в сучасній школі. – 2013. – № 6 (109). – С. 13-18

4. Лук'янова Л.Б. Феномени екологічної компетентності // Філософія педагогічної майстерності: Зб. наук. пр.; Редкол.: Н.Г. Ничкало та ін. – К.; Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. – С.136–145.
5. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Фізика. 7-9 класи. 7-9 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 32 с.
6. Турдикулов Э.А. Экологическое образование и воспитание учащихся в процессе обучения физике : Кн. для учителя / Эшбай Атакулович Турдикулов. – М. : Просвещение, 1988. – 126 с.
7. Шарко В.Д. Підготовка вчителя до здійснення екологічного виховання учнів на уроках фізики. /В.Д.Шарко// Фізика та астрономія №1.-2005.-С.14-17

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Н.В. Куриленко

УДК 372.853

Камінська Ю. В.

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК НАПРЯМ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ 9 КЛАСУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ МАГНІТНИХ ЯВИЩ

У статті розглядаються розкриття можливостей дослідницьких задач та завдань у екологічному вихованні учнів під час вивчення розділу «Магнітні явища».

Ключові слова: дослідницька діяльність, магнітні явища, екологічне виховання, навчальні проекти.

The article discusses the possibilities of research tasks and tasks in the environmental education of students during the study of the section "Magnetic phenomena".

Key words: research activities, magnetic phenomena, environmental education, educational projects.

Фізика, разом із природознавством, хімією, біологією, географією, астрономією, екологією, входить до складу освітньої галузі «Природознавство», одним із завдань якої є формування ціннісних орієнтацій на збереження природи, гармонійну взаємодію людини і природи, а також ідей сталого розвитку. Сучасні масштаби екологічних змін створюють реальну загрозу для життя людей, що робить украй актуальною проблему зміни ставлення людства до природи.

Цій меті служить екологічне виховання, сутність якого полягає у формуванні екологічних знань, вихованні любові до природи, прагненні берегти, примножувати її, формуванні вмінь і навичок діяльності в природі.

Важливу роль у формуванні цих якостей відводиться школі. Проте, на сьогоднішній день навчальний процес з фізики в основній школі дуже напружений. Це пов'язано із обсягом і складністю матеріалу, недостатньою кількістю навчальних годин, відведених на його засвоєння. До того ж, у шкільних підручниках питання охорони навколишнього середовища висвітлені не достатньо. Тому учні основної школи, вивчаючи фізику, фактично не знайомляться з тим, як впливає науково-технічний прогрес на навколишній світ.

Доцільність вивчення ЕМП у шкільному курсі фізики пов'язана із необхідністю усвідомлення учнями шкідливих змін в середовищі, що їх оточує, під впливом необдуманого та недбалої діяльності. Все це може створити загрозу для здоров'я людей в межах певного регіону, країни, світу.

Організація науково-дослідної діяльності школярів дозволяє розвивати в учнів пізнавальні інтереси, самостійність, культуру навчальної праці, дозволяє систематизувати,

узагальнювати, поглиблювати знання з певної галузі навчального предмету і вчить їх застосовувати на практиці.

Мета статті: полягає у розкритті можливостей дослідницьких задач та завдань у екологічному вихованні учнів під час вивчення розділу «Магнітні явища».

Для реалізації мети передбачалось виконання наступних завдань:

1. проаналізувати науково-методичні джерела з проблеми дослідження;
2. з'ясувати сутність та зміст поняття «екологічне виховання»;
3. визначити шляхи екологічного виховання під час вивчення фізики;
4. дослідити дефініцію поняття «дослідницька діяльність» та визначити дослідницькі уміння якими має володіти учень;
5. розробити методику застосування дослідницьких завдань у екологічному вихованні школярів під час вивчення розділу «Магнітні явища»;
6. перевірити ефективність розробленої методики.

Аналіз методичної літератури дає підстави говорити, що питанням екологічно спрямованого навчально-виховного процесу присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених. Дослідженням можливостей включення питань екології у курс фізики займалися такі педагоги як А.Н. Захлебный [1], І.Д. Зверев [2], А.П. Риженков [5], Л.М. Титаренко [6], Е.А. Турдикулов [7], Л.Б. Лук'янова [3], В.Д. Шарко [8] та ін. Проте, не дивлячись на значну кількість наукових праць, проблема залучення учнів до дослідницької діяльності у процесі екологічного виховання учнів потребує більш детального розгляду.

В якості основного засобу організації дослідницької роботи учнів у процесі екологічного виховання на уроках фізики виступає система дослідницьких завдань. У навчанні фізики учні можуть залучатися до розв'язування трьох типів дослідницьких завдань:

- а) теоретичного;
- б) експериментального;
- в) комбінованого типу.

Екологічний зміст цих завдань, враховуючи багатоаспектність екології як науки, визначається можливостями встановлення понятійних і процедурних міжпредметних зв'язків між фізикою й екологією і включає елементи знань із загальної і соціальної екології, охорони природи та раціонального природокористування, основ здоров'я та безпеки життєдіяльності людини.

Спираючись на досвід науковців, методистів, вчителів, які здійснювали екологічне виховання учнів шляхом залучення їх до виконання дослідницьких завдань екологічного змісту ми встановили, що вони сприяють:

- досягненню глибокого розуміння учнями фізичних законів, явищ та процесів, їх проявів у навколишньому світі, застосування в повсякденному житті;
- стимулюванню пізнавальної активності школярів;
- активізації самостійної роботи учнів;
- посиленню емоційності, реалізацію проблемного підходу до викладання матеріалу;
- перевірці знань учнів (у тому числі й екологічних).

Розв'язування дослідницьких завдань екологічного змісту вимагає від учнів як достатніх теоретичних знань майже з усіх дисциплін природничого циклу, так і певних практичних (у тому числі й життєвих) умінь, що створює умови для формування в них відповідної компетентності і робить їх більш значущими.

Однією з технологій, що дозволяє залучити учнів до розв'язування усіх типів дослідницьких задач та виконання дослідницьких завдань є проектна. Наказом № 1222 МОН України (від 19.08.2013), навчальні проекти віднесено до дослідницької діяльності. Згідно «нової» програми з фізики для основної школи [4] після вивчення кожного розділу шкільного курсу фізики передбачене виконання учнями навчальних проектів. Так у 9 класі під час вивчення розділу «Магнітні явища» учням пропонується виконання наступних проектів: «Дослідження впливу магнітного поля на рослини за допомогою екотестеру

Soeks», «Дослідження впливу електромагнітної індукції побутових приладів на людину за допомогою екотестеру Soeks», «Дослідження електромагнітного фону приміщення за допомогою екотестеру Soeks»,

До запропонованої у програмі тематики проектів можна додати наступні дослідницькі проекти екологічного змісту (Таблиця 1).

Таблиця 1

Планування процесу формування екологічного виховання учнів під час вивчення розділу «Магнітні явища» в основній школі

№ уроку	Тема уроку	Зміст екологічних знань, пов'язаних з фізичним матеріалом	Мета уроку з позиції екологічного виховання	Дослідницька діяльність екологічного змісту
1	2	3	4	5
Розділ 3. МАГНІТНЕ ПОЛЕ (17 год.)				
1	Магнітні явища. Постійні магніти. Взаємодія магнітів. Магнітне поле. Магнітне поле Землі.	Існування магнітного поля навколо Землі. Дія штучного магнітного поля на живі організми.	Формувати знання про магнітні явища. Формування умінь оцінювати стан навколишнього середовища. Передбачати можливі негативні наслідки для живих істот.	Виконання довгострокового проекту «Дослідження впливу магнітного поля на рослини», робота з таблицями та мережею Інтернет
2	Дослід Ерстеда. Магнітне поле провідника зі струмом.	Вплив магнітного поля навколо провідника зі струмом на живі організми	Формувати знання про способи виявлення магнітного поля. Формування умінь користуватися приладами	Виконання дослідницького завдання «Дослідження магнітного поля провідника зі струмом», розв'язування задач, робота з таблицями та мережею Інтернет
3	Індукція магнітного поля. Магнітні властивості речовини. Гіпотеза Ампера.	Проблема побудови високовольтних ЛЕП поблизу населених пунктів. Вплив електромагнітної індукції на живі організми	Формувати знання про електромагнітну індукцію як екологічний фактор	Виконання дослідницького проекту «Дослідження впливу електромагнітної індукції побутових приладів»
4	Магнітне поле струму. Електромагніти. Магнітна левітація.	Дія магнітного поля струму на людину, проблеми ЛЕП	Формувати знання про магнітну взаємодію. Формування умінь застосовувати електромагнітні явища	Виконання проекту «Дослідження типів електромагнітів»

1	2	3	4	5
5	Дія магнітного поля на провідник зі струмом. Сила Ампера.	Дія магнітного поля на людину. Магнітна очистка води від домішок. вплив штучного магнітного поля на координацію птахів та бджіл	Формувати знання про дію магнітного поля на провідник зі струмом	Виконання дослідницького проекту «Властивості магнітного поля Землі»
6	Розв'язування задач. Сила Ампера.	Дія магнітного поля на живі організми	Формування умінь визначати напрям силових ліній магнітного поля	Виконання дослідницького проекту «Способи промислового одержання електричного струму»
7	Електродвигун. Гучномовці.	Вплив звуку та шуму на живі організми	Формувати знання про принцип дії електродвигуна Формування умінь користуватися гучномовцями	Виконання дослідницького проекту «Види електродвигунів»
8	Явище електромагнітної індукції. Досліди Фарадея. Індукційний електричний струм.	Вплив індукційного струму на живі організми	Формувати знання що таке електромагнітна індукція Формування умінь визначати напрям струму	Виконання дослідницького проекту «Винаходи та життєвий вклад Фарадея»
9	Генератори індукційного струму. Промислові джерела електричної енергії.	Вплив індукційного струму на живі організми, проблеми ЛЕП	Формувати знання про те які бувають джерела електричної енергії	Виконання дослідницького проекту «Промислові джерела електроенергії»
10	Узагальнюючий урок.	Вплив магнітного поля та індукційного струму на людину, живі істоти	Узагальнення та систематизація знання про магнітне поле та електромагнітну індукцію	Виконання дослідницького проекту «Дослідження електромагнітного фону приміщення»

Активність учнів при виконанні дослідницьких завдань екологічного змісту залежить від їх готовності до виконання цього виду діяльності, наявності інформації екологічного змісту, котра дозволяє встановити тему з курсу фізики, засвоєння якої необхідне для її розв'язання, зацікавленість учнів цим видом роботи.

Здійснення цих дій вимагає від учнів умінь аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки, узагальнювати, прогнозувати, оцінювати наведену інформацію з позиції можливого впливу на довкілля. Показником готовності

школярів до виконання завдань екологічного змісту є бажання виконувати дослідницькі завдання екологічного змісту та їх кількість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Захлебный А.Н. Школа и проблемы охраны природы / А.Н. Захлебный. – М.: Педагогика, 1981. – 184 с
2. Зверев И.Д. Экологическое образование в школе / Зверев И.Д. – М.: Московский центр межнационального и сравнительного образования, 1994. – 32 с.
3. Лук'янова Л.Б. Феномени екологічної компетентності / Лук'янова Л.Б. // Філософія педагогічної майстерності: Зб. наук. пр.; Редкол.: Н.Г.Ничкало та ін. – К.; Вінниця: ДОВ "Вінниця", 2008. – С. 136–145.
4. Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН України для використання в основній і старшій школі у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою [Електронний ресурс] // Освіта в Україні; Лист МОН України від 07.06.2017 № 804.) Фізика. 7-9 класи. – К, 2017. – 20 с.
5. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/7-fizika.doc>
6. Рыженков А.П. Человек. Окружающая среда: Прил. к учеб. физики для 9 кл. / А.П. Рыженков. – М.: Просвещение, 2001. – 94 с
7. Титаренко Л.М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університету: Автореф. дис.... канд.. пед наук: 13.00 / Титаренко Л.М. – Київ: Інститут проблем виховання АПН України, 2007. – 22 с.
8. Турдикулов Э.А., Хакимов Э. Экологическое образование учащихся при обучении физике / Э.А. Турдикулов, Э. Хакимов // Физика в школе. – 1981. – № 6. – С. 182
9. Шарко В.Д. Екологічне виховання учнів під час вивчення фізики: Посібник для вчителя / В.Д. Шарко. – К.: Рад. шк., 1990. – 202 с.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Н. В. Куриленко

УДК 517.52

Камінська Ю. В.

АБСОЛЮТНЕ ПІДСУМОВУВАННЯ РЯДІВ МАТРИЧНИМИ МЕТОДАМИ

У статті розглядаються основні методи підсумовування збіжних та розбіжних рядів матричними методами, задачі про підсумовування розбіжних рядів та їх розв'язання різноманітними способами.

Ключові слова: розбіжні ряди, підсумовуюча функція, збіжні ряди, теорема Таубера, методи Чезаро, підсумовування за Пуассоном – Абелем.

The article deals with the basic methods of summing adjacent and divergent series by matrix methods, the problem of summing divergent series and solving them in various ways.

Key words: divergent series, summation function, convergent series, Tauber theorem, Cesaro methods, Poisson – Abel summation.

Ряди широко використовуються в математиці, особливо при дослідженні різноманітних технічних проблем, пов'язаних з наближеним інтегруванням диференціальних рівнянь, обчисленням значень функцій та інтегралів, розв'язуванням трансцендентних та алгебраїчних рівнянь.

Вони відіграють важливу роль у математиці принаймні з двох причин: є ефективним інструментом математичних досліджень і одним із найважливіших засобів побудови практичних чисельних методів.

Багато математиків минулого працювали над проблемою знаходження суми ряду. Ейлер в статті «Про розбіжні ряди» (1754-1755р.) називає ряд збіжним, якщо його члени прямують до нуля, і розбіжним в іншому випадку. Надаючи кожному ряду числове значення, яке Ейлер називає сумою ряду, він підкреслює, що частинні суми не завжди мають точне значення, рівне сумі.

Отже, підсумувати ряд вдалось в тому випадку, коли ряд збіжний: задача підсумовування зводилась лише до відшукування границі послідовності частинних сум. Що ж стосується розбіжних рядів, то в даному випадку застосування частинних сум не дає бажаного результату. Тому для підсумовування розбіжних рядів необхідно було побудувати іншу теорію.

Поставимо ряду U у відповідність деяке число $S(U)$, яке будемо називати його *сумою*. Ми можемо вважати, що маємо справу з функцією S , визначеною для деяких рядів і яка приймає числові значення. Функцію S будемо називати *підсумовуючою функцією*. Прикладом такої підсумовуючої функції може бути границя $\lim_{n \rightarrow \infty} \sum_{k=1}^n u_k$.

Ця підсумовуюча функція визначена на множині всіх збіжних рядів, і для кожного збіжного ряду її значення рівне звичайній сумі цього ряду. Так визначену конкретну підсумовуючу функцію позначимо через S_0 .

Мета статті: полягає в детальному вивченні основних методів підсумовування збіжних та розбіжних рядів.

Числовим рядом називають вираз $u_1 + u_2 + \dots + u_n + \dots$, або

$$\sum_{n=1}^{\infty} u_n.$$

Числа $u_1, u_2, \dots, u_n, \dots$ називаються його членами, а u_n загальним членом ряду.

Утворимо скінченні суми:

$$S_1 = u_1, S_2 = u_1 + u_2, S_n = u_1 + u_2 + \dots + u_n + \dots,$$

ці суми називаються частинними сумами числового ряду.

Якщо існує скінченна границя $S = \lim_{n \rightarrow \infty} S_n$ послідовності частинних сум, то ряд називається *збіжним*, а число S вважають його *сумою* і записують: $S = u_1 + u_2 + \dots + u_n + \dots = \sum_{n=1}^{\infty} u_n$.

Якщо ж границя нескінченна, або зовсім не існує, то ряд називають *розбіжним* і вважають, що він суми не має.

Найпростішим прикладом нескінченного ряду є геометрична прогресія $u + uq + uq^2 + \dots + uq^n + \dots$.

Її частинна сума буде $S_n = \frac{u - uq^{n+1}}{1 - q}$ (якщо $q \neq 1$). Якщо $|q| < 1$, то S_n має скінченну границю: $S = \frac{u}{1 - q}$, ряд збігається і S буде його сумою.

Ряд $\sum_{n=0}^{\infty} u_n$ називається підсумованим до числа u нижньою трикутною матрицею.

$A = (a_{nk})$ перетворення ряду в ряд (методом A), якщо виконуються умови:

$$\sum_{n=0}^{\infty} \left| \sum_{k=0}^n u_k a_{nk} \right| < \infty, \quad \sum_{n=0}^{\infty} \sum_{k=0}^n u_k a_{nk} = U.$$

Ряд називається підсумовуваним методом Пуассона-Абеля (A – підсумовуваним до числа S'), якщо степеневий ряд $f(x) = \sum S_n x^n$, збігається при $|x| < 1$ і $\lim_{x \rightarrow 1-} f(x) = \lim_{x \rightarrow 1-} \sum S_n x^n = S'$. В результаті різного роду перетворень,

зокрема, в результаті переходів від одних рядів до інших, можемо отримати ряди сумовні за Пуассоном-Абелем. У багатьох випадках може викликати інтерес з'ясування збіжності цих рядів у звичайному розумінні.

Таким чином, виникає питання про ознаки збіжності спеціально для тих рядів які є сумовними за Пуассоном-Абелем. Ці ознаки, які відносяться до рядів, що підсумовуються за Пуассоном-Абелем, так і до рядів, що підсумовуються будь-яким іншим методом, зазвичай називаються *тауберовими теоремами*. Історично перша з них, належить самому Тауберу, полягає в наступному

Теорема (Таубера). Для того, щоб сумовний за Пуассоном – Абелем ряд $u_0 + u_1 + u_2 + \dots$, що має суму S , збігався в звичайному розумінні (і мав суму S) необхідно і достатньо щоб виконувалось граничне відношення

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{u_1 + 2u_2 + \dots + nu_n}{n} = 0.$$

Для методів Чезаро найбільш типовою формою тауберової умови (що допускає різні узагальнення) є $a_n = O\left(\frac{1}{n}\right)$.

Утворимо чезарівські суми порядку α ряду. Покладемо $S_n^0 = S_n = \sum_{k=0}^n S_k$, при $\alpha \geq 1$ $S_n^\alpha = \sum_{k=0}^n S_k^{\alpha-1}$.

Біноміальні коефіцієнти – числа Чезаро мають вигляд $A_n^\alpha = \binom{n+\alpha}{n}$, які є коефіцієнтами біноміального ряду $\frac{1}{(1-x)^{\alpha+1}} = \sum_n A_n^\alpha x^n$.

Чезарівські середні C^α , визначаються співвідношенням $\sigma_n^\alpha = \frac{S_n^\alpha}{A_n^\alpha}$.

Підсумовування за Чезаро «слабше» ніж підсумовування за Пуассоном – Абелем. Зокрема має місце така теорема.

Теорема. Якщо ряд U підсумовується за Чезаро, то він підсумовується і за Пуассоном-Абелем, і $S_p(U) = S_c(U)$.

Обернена теорема не завжди справедлива: існують ряди, які підсумовуються за Пуассоном-Абелем, але не підсумовуються за Чезаро.

Так ряд $1 - 2 + 3 - 4 + \dots$ підсумовується за Пуассоном-Абелем, але не підсумовується за Чезаро.

Із попередньої теореми випливає, що якщо ряд підсумовується за Чезаро то він підсумовується і за Пуассоном-Абелем.

З розглянутого вище випливає, що для розв'язання задачі про підсумовування розбіжних рядів можна використовувати різноманітні способи. При цьому необхідно обґрунтувати їх лінійність та регулярність. Інколи два методи дають одному і тому ж розбіжному ряду різні узагальнені суми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барон С.А. Введение в теорию суммируемости рядов. Таллин: Валгус, 1977. – 275 с.
2. Давыдов Н.А. Критерии суммируемости расходящейся последовательности к крайней точке её ядра регулярной положительной матрицей // Укр.матем.журн. – 1984. –Т. 36. – № 3.– С. 292-297.
3. Давидов М.О.Тауберові теорема для методів сумування інтегралів Лебега // Звітно-наукова конференція кафедр інституту [Київський педагогічний]: тези доповідей (фізико-математичні).– К. – 1965. – С 3-4.
4. Натансон Й.П. Теория функций вещественной переменной. М.: Просвещение, 1957. – С. 225.

5. Постников А.Г. Тауберова теория и ее применение. Том 144. – М.: Наука, 1979. – 148 с.
6. Харди Г.Х. Расходящиеся ряды. – М.: Наука. 1951. – 105 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В. І. Кузьмич

УДК 517

Кекутія Л.В.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ РІВНЯННЯ

У статті розглядаються функціональні рівняння та деякі методи їх розв'язування. Розглянуто, що функціональні рівняння – це загальний клас рівнянь, в яких шуканої є деяка функція.

Ключові слова: найпростіші функціональні рівняння, рівняння Коші, метод підстановок, застосування теорії груп, розв'язування різницевих рівнянь.

The article discusses functional equations and some methods for solving them. Functional equations are considered to be a general class of equations in which some function is sought.

Key words: simple functional equations, Cauchy equations, method of substitutions, application of group theory, solution of difference equations.

Актуальність дослідження. Функціональні рівняння є одним з найстаріших, але до сих пір маловивчених розділів математичного аналізу. З одного боку, вивчення функціональних рівнянь вимагає тільки знання основних понять математичного аналізу і тому вони представляють інтерес для більшості учнів математичних класів і студентів математичних факультетів, але, з іншого боку, рішення окремих функціональних рівнянь вимагає тонкого розуміння основних питань аналізу і майстерного їх застосування. Взагалі наукове визначення функціонального рівняння є дуже складним і є одним із основних понять розділу математики, який зараз інтенсивно розвивається і називається функціональним аналізом.

Мета статті – розглянути функціональні рівняння, виділити основні методи їх розв'язування.

Виклад основного матеріалу. Рівняння, в яких разом із незалежною змінною міститься деяка невідома функція цієї змінної називаються функціональними. Двісті років тому значний вклад в теорію розв'язування функціональних рівнянь вніс французький математик Огюстен Коші (1789-1857). На честь нього названо одне з найвідоміших функціональних рівнянь

$$f(x+y)=f(x)+f(y),$$

яке має розв'язком будь-яку адитивну функцію. Метод заснований на введенні допоміжної функції, яку слід підібрати таким чином, щоб після перетворень було ясно, що вона задовольняє один з відомих функціональних рівнянь.

Найпростіші функціональні рівняння, для яких знайдено способи розв'язку:

$$f\left(\frac{x+1}{x-1}\right) = f(2x)$$

$$f\left(\frac{x+y}{x-y}\right) = f(x) + f(y)$$

$$f(x+y) - f(x-y) = 2f(x)f(y)$$

$$f(x+y) - f(x-y) = 2f(x)\cos y$$

$$f(x+1) + f(x) = x$$

$$2f(1-x) + 1 = xf(x)$$

де $f(x)$ – невідома функція, x і y – незалежні змінні.

Найбільшого поширення зазнали функціональні рівняння, у складних функціях яких шуканими є зовнішні функції, а внутрішніми – або відомими функції, поєднання за допомогою арифметичних операцій відомих і шуканої функції. Зазвичай шукані функції є функціями однієї змінної, а внутрішні можуть залежати як від однієї, так і від кількох змінних. Одну з них вважають незалежною, а інші називають вільними змінними.

Метод підстановки

Спосіб підстановок – найбільш поширений і найбільш дієвий спосіб розв’язування функціональн, их рівнянь. Замінюючи деякі змінні функціонального рівняння якими конкретними значеннями, або будь-якими іншими виразами намагаємося або спростити це рівняння, або привести його до такого виду, що подальше рішення стане очевидним.

Особливість застосовуваного методу якраз і полягає в тому, що в ряді випадків він дозволяє відшукати рішення в класі всіляких функцій.

Суть методу підстановок полягає у тому, що:

1. рівняння має розв’язок;
2. для змінних, які входять до даного рівняння, використовують деякі підстановки, що не виходять за область визначення шуканої функції; так отримують систему рівнянь, де одним із невідомих є шукана функція;
3. за допомогою перевірки впевнюються, що знайдена функція задовольняє умови задачі.

Рішення функціональних рівнянь із застосуванням теорії груп

Існує цілий клас функціональних рівнянь, що містять невідомі функції, які утворюють групу. Основні труднощі полягають у відшуванні групи та потребують великої уваги при перетворенні рівнянь та розв’язанні складних систем рівнянь.

У рівнянні

$$(a - x)f(x) - 2xf(a - x) = 1$$

під знаком невідомої функції $f(x)$ стоять функції

$$g_1 = x \text{ и } g_2 = a - x.$$

В результаті заміни x на $a - x$ отримано ще одне рівняння, що містить ті ж функції $f(x)$ і $f(a - x)$. Функції g_1 і g_2 утворюють групу щодо композиції функцій. Поняття групи дозволяє в ряді випадків вибрати доцільні підстановки для вирішення функціональних рівнянь.

Висновок. Отже, у статті висвітлено основну теорію функціональних рівнянь та розглянуто метод Коші, метод підстановок та метод застосування теорії груп для розв’язування функціональних рівнянь.

Суть методу Коші полягає в тому, що пошук неперервної функції f , яка є розв’язком функціонального рівняння, ведеться поетапно. Насамперед допускають, що шукана функція справджує задану рівність, і за допомогою вдало дібраних підстановок ця функція визначається спочатку на множині натуральних чисел, потім – на множині цілих чисел і далі – на множині раціональних чисел. Результатом пошуків є формула, яка визначає шукану функцію на заданій у задачі множині. Завершують розв’язання обов’язковою перевіркою того, що знайдена функція задовольняє умови задачі.

Суть методу підстановок полягає в тому, що ми припускаємо, що дане рівняння має розв’язок, застосовуємо до змінних, які входять до рівняння, деякі підстановки. Дістаємо систему рівнянь, що містить шукану функцію. Після розв’язування системи безпосередньою необхідно переконатись, що знайдена функція задовольняє умові задачі. Особлива складність цього методу полягає у виборі вдалих підстановок.

Якщо у функціональному рівнянні вирази, що стоять під знаком невідомої функції є елементами групи, яка складається з декількох елементів, то припустимо, що дане рівняння має розв’язок і виконаємо операцію композиції послідовно для функцій групи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреев А.А., Кузьмин Ю.Н., Савин А.Н., Саушкин И.Н. Функциональные уравнения. – Самара: В мире науки, 1999
2. Бродский Я. С., Слипенко А. К. Функциональные уравнения. – К.: Вища школа. Головное издательство, 1983. – 96 с
3. Ильин В.А. Методы решения функциональных уравнений // Соросовский образовательный журнал, 2001, № 2, с. 116 – 120
4. Лихтарников Л.М. Элементарное введение в функциональные уравнения.– С.-Пб.: Лань, 1997. – 160 с
5. Фихтенгольц Г.М. Курс дифференциального и интегрального исчисления. В 3-х томах: том 1. – М.: Наука, 1968, С. 157 – 162

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.В. Кузьмич

УДК 37.091.26:378.046.4:51

Корольова А.М.

ТЕСТУВАННЯ В СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОГО НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ

У статті розглянуто особливості тестування в системі неперервного навчання математики.

Ключові слова: тестування, система, неперервне навчання.

The features of testing in the system of continuous learning of mathematics are considered in the article.

Key words: testing, system, lifelong learning.

Інтеграція України в міжнародне співтовариство вимагає співставлення освітніх рівнів, а також узгодження принципів підготовки спеціалістів, оскільки саме рівень професійних знань фахівців є одним із основних показників, що визначають добробут населення. Тому першочерговим завданням нині є впровадження сучасних технологій навчання і оцінювання.

Існує багато видів поточного контролю, які спонукають до творчої роботи. Один з них – тестовий контроль. Тестовий контроль – це оперативна перевірка якості засвоєння навчального матеріалу, негайне виправлення помилок та усунення прогалин в знаннях. Тестовий контроль допомагає учителеві оперативно перевіряти рівень формування уявлень та понять в учнів, визначити динаміку їх розвитку.

Використання тестів для перевірки знань учнів підвищує їх об'єктивність, дозволяє виявити рівень самостійної роботи. Ця дуже важлива функція тестів дозволяє підвищити ефективність навчального процесу. Тести дають змогу для виявлення рівня знань учнів, деяких індивідуальних характеристик навчальної діяльності учнів, таких як темп діяльності, степінь розвитку пам'яті, уваги, ставлення до роботи. Тобто, робота з тестами дає можливість вивчати та враховувати індивідуальні особливості кожної дитини та більш продуктивно здійснювати індивідуалізацію навчального процесу. Таким чином, виконання тестових завдань учнями та наступний аналіз їх результатів сприяє творчому розвитку педагога, тому що вимагає від нього пошуку нових підходів у навчанні та індивідуальній роботі.

Вивчення можливостей тестування досить широко проводилося з позицій загальних психолого-педагогічних проблем (Г.Ю. Айзенк, А. Анастасі, Ю.З. Гильбо, К.Н. Гуревіч, В.Н. Дружинін, К. Інтенкамп, Е.Н.Крайко, А.І. Леонт'єв, А.Р. Лурія, А.А. Смірнов, Р.Л. Торндайк, В.Д. Шадріков, Р. Ебель та ін.).

Ряд досліджень присвячений вивченню досвіду застосування тестів під час навчання математиці в західних країнах (О.Н. Белий, А.Я. Блох, І.А. Раппопорт і ін.).

Інтенсивно вивчалися можливості математичних тестів як форми контролю знань учнів (В.С. Аванесов, А.В. Агібалов, М.С. Бернштейн, В. П. Беспалько, Б.В. Володін, С.І. Воскерч'ян, О.Н. Земляков, Т.А. Ільїна, О.Ф. Кабардін, К.А. Краснянская, Г.А. Маркушевіч, І.А. Новік, Ю.А. Палант, А.Д. Семушина, Є.Б. Федоров та ін.).

В останні роки тести набули актуальності в зв'язку з проблемами диференціації навчання в середній школі, в тому числі диференціації навчання математики (В.Г. Болтянській, А.Б. Василевський, Г.Д. Глейзер, Т.В. Дорофеев, Ю.М. Колягин, В.В. Фірсов і ін.).

Актуальність застосування тестового контролю на сьогоднішній день є незаперечною, адже така форма контролю є однією з найефективніших. Тести мають певні переваги перед традиційними методами діагностики успішності та розвитку учнів, тому що, крім того що вони забезпечують успішну реалізацію мети і всіх функцій контролю, ще і дають можливість у досить короткий час сформулювати уявлення про знання учнів.

Мета даної роботи: визначити ефективність використання різнорівневих тестів у навчанні математики учнів.

Об'єктом дослідження є контроль.

Предмет дослідження: тестування на уроках математики як форма контролю отриманих знань.

На підставі певної мети дослідження, а також виявленого об'єкту і предмета дослідження можна визначити наступні завдання дослідження:

1. аналізувати психолого-педагогічну і навчально-методичну літературу з теми дослідження;
2. уточнити поняття тесту, його змісту, форми і класифікації;
3. уточнити функції тестового контролю;
4. визначити вимоги до змісту і форми тесту.

Дослідження теми «Тести при вивченні математики» потребувало використання загально наукових методів: теоретичних (аналіз нормативних документів, науково-методичної літератури з метою уточнення понятійного апарату досліджуваної проблеми), емпіричних методів (педагогічне спостереження та аналіз діяльності учнів, тестування учнів з метою визначення алгоритмічних знань, умінь, навичок), методів математичної статистики (методи статистичної обробки експериментальних даних, аналіз результатів педагогічного експерименту).

Здійснений аналіз психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури засвідчив, що тестологія як галузь наукових досліджень, що займається вимірюванням і оцінюванням здібностей людини, є невід'ємною формою контролю знань, умінь та навичок учнів. Більшість спеціалістів із проблем тестування вважають, що для учнів тести є безпосередньо тим критерієм, який дає їм змогу краще оцінити себе, з'ясувати мету та методи навчання. Здійснений в роботі теоретичний аналіз виявив актуальність проблеми тестового оцінювання навчальних досягнень учнів. Контроль навчальної діяльності потребує особливої уваги, оскільки саме він у сучасній школі має найбільше психологічне навантаження як для учня, так і для вчителя. Аналіз науково-методичної літератури свідчить, що фундаментальних досліджень теорії тестування немає, так само як немає науково обґрунтовано складених тестових завдань з багатьох предметів, зокрема з математики.

Тест – це теоретично і емпірично обґрунтована система висловлювань (завдань), яка дає змогу одержати вимірювання відповідних психологічних властивостей. Це сукупність тестових завдань, підібраних за певними правилами для вимірювання певної властивості.

Під тестуванням прийнято розуміти короткочасне дослідження, за допомогою якого вимірюється рівень розвитку або міру вираження деяких психічних властивостей особистості, груп або спільнот.

Отже, педагогічні тести можуть бути класифіковані за:

- рівнем уніфікації (тести стандартизовані, нестандартизовані);
- рівнем упровадження (національні, навчального закладу, вчительські);
- статусом використання (обов'язкові, пілотні, дослідницькі);
- співвідношенням з нормами або критеріями (тести досягнень, тести порівняння або тести відбору);
- видом тестового завдання (тести з завданнями закритого і відкритого типу).

Змішані тести включають завдання трьох видів: репродуктивні, частково-продуктивні, продуктивні. Вони даються на друкованій основі і розраховані на глибоку письмову перевірку знань учнів протягом 45 хвилин і застосовуються для підсумкового контролю.

Під системою тестів розуміють сукупність тестів, призначених для виявлення засвоєння учнями всього матеріалу курсу, який вивчається. Кожен із цих тестів складається за раніше вказаними принципами і призначений для перевірки засвоєння крупних блоків: декількох параграфів, тем курсу, логічно пов'язаних між собою елементів змісту навчання. Характерні особливості системи тестів: основою конструювання тестів є принцип синтезованого методу контролю; в систему тестів слід включати оптимальне число завдань; завдання системи тестів повинні відповідати дидактичним принципам, будуватися на основі функціонально-структурного аналізу навчального матеріалу, виявлення структурних схем і елементів знань, перевіряти необхідні елементи знань навчального матеріалу, класифікуватися за рівнями пізнавальної діяльності учнів при їх вихованні, виявляти систематизовані знання учнями матеріалу, який перевіряється. Конструювання відповідей до завдань проводиться на основі: обліку наявності (відсутності) суттєвої ознаки; обліку помилок, які виникають в результаті недостатньої її засвоєння; обліку типових помилок, які допускають учні. Показником рівня виконання окремого завдання групою учнів є частота вірних відповідей- відношення числа учнів, які вірно відповіли на завдання, до числа, які писали роботу. В якості показника виконання тесту одним учнем використовується число вірних відповідей, які дав учень на всі завдання тесту.

Результати виконання тестів оцінюються в балах. Сумарна кількість балів. Набрана учнем за виконання всього тесту, складає його рейтинг. Теоретичний аналіз і спеціальні психолого-педагогічні дослідження з використанням методів математичної статистики дають можливість встановити, що норми оцінювання можна орієнтовано встановити за шкалою.

Орієнтовна структура тесту передбачає: деяку сукупність завдань; правила роботи з тестом для випробуваного; інструкцію експериментатору: теоретичний опис властивостей, що вимірюються тестом; шкалу вимірювання властивостей; метод виведення оцінки за шкалою.

Аналізуються ознаки тестів (об'єктивність, модельність, стандартизованість) і два основних критерії їх якісної оцінки (валідність і надійність). Серед типів валідності виділяються концептуальна, критеріальна, очевидна, прогностична, змістовна, екологічна, емпірична.

Аналіз психолого-педагогічних особливостей застосування тестів у навчальному процесі проведений у взаємозв'язку з аналізом загальновідомих дидактичних і діагностичних засобів. Однією з найбільш істотних рис тестування є можливість об'єктивно оцінити ступінь досягнення індивідом попередньо намічених цілей, так як при цьому всі випробовувані поставлені в однакові умови, а для оцінки їх досягнень використовуються єдині критерії. Серед дидактичних функцій тесту виділяються навчальні, розвиваючі і виховуючі. Важливо також те, що впровадження діагностичних тестових методик не повинно витіснити традиційні методи контролю. Їх застосування має бути комплексним, системним. Методика тестування багато в чому визначається положеннями теорії розвитку особистості в культурно-історичній концепції, принципом системного підходу з його ознакою інтегративності, особливостями психіки випробуваного (В.Н. Дружинін, Б.Ф. Ломов, Я.А. Пономарев). При складанні тестових завдань, істотну роль відіграють теоретичні положення про різні види пізнавальної діяльності людини (В.П. Беспалько, В.В. Краєвський, М.Н. Скаткін), переважання певного стилю мислення на тому чи іншому етапі розвитку

особистості (Ж. Піаже). При використанні тестування слід дотримуватися і принципу наступності (А.П. Сманер).

Вивчення комп'ютерних і безмашинних варіантів тестування дозволяє зробити висновок про доцільність їх поєднання. Під час навчання математиці використання комп'ютера найбільш ефективно в режимі навчального контролю, причому основним елементом такого контролю є складений за відповідною методикою тест.

Математичний тест класифікується як особливий вид завдання. Досить складною методичною проблемою є виявлення рівня математичної підготовки учнів на відповідному етапі. Для більш точного розподілу цього рівня бажано бачити результати учня з широкого кола запитань і завдань теоретичного та практичного характеру різного ступеня складності, де б відбивалися всі основні змістовні лінії вивченого до даного часу курсу математики.

Інший чинник, що впливає на довжину тесту, – це зміст, який у даному випадку має бути репрезентований певною кількістю тестових завдань, що виступають узагальненням змісту, який оцінюється відповідно до мети. Поданий таким чином зміст, який оцінюється за допомогою тесту, отримав назву матриці тесту. Це зовсім нове поняття, але дуже важливе для побудови якісного тесту. Необхідно підкреслити, що наявність матриці тесту є вихідною необхідною умовою, без виконання якої набрані тестові завдання не можуть називатися інструментом вимірювання, а отже, не можуть створити якісний тест. Вони залишаються тільки набором окремих тестових завдань навіть тоді, коли ці тестові завдання якісні.

Основні вимоги до тестів та інших діагностичних методів обґрунтував сучасний англійський психолог Пол Клайн. До них належать такі обов'язкові умови: застосування шкали відношень або, як мінімум, шкали інтервалів, надійність, валідність, дискримінативність, наявність нормативних даних, а також такі вимоги, як просте формулювання і однозначність тестових завдань, обмеження часу їх виконання, соціокультурна адаптивність тесту, операціоналізація, верифікація тощо.

Використання тестових завдань на уроках математики є ефективним інструментом, що стимулює підготовку учнів до кожного уроку та підвищує мотивацію до вивчення предмету. Робота з тестами дозволяє учням уточнювати свої знання. Хоча в учнів вони бувають «приблизними», але їх достатньо, щоб обрати правильну відповідь та перевірити свої знання.

В роботі з тестами вдосконалюються увага, пам'ять, прагнення до покращення результатів, самоконтроль. Остання риса особистості розвивається дуже ефективно в тому випадку, якщо учень має можливість після або під час роботи з тестами відкрити підручник або довідник та звірити свої відповіді з інформацією в книзі. В процесі закріплення знань на поточному уроці учень знайде вірну відповідь, яка добре запам'ятається. Тести, як правило, відображують інформацію в узагальненому вигляді, тим самим сприяють розвитку навичок узагальнювати знання, чітко формулювати відповідь.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеева, Л. Тестовий контроль засвоєння знань, умінь і навичок [Текст] / Л. Алексеева // Газета математика. – 1998. – № 46. – С. 8-11. 20.
2. Адрощук А.О. Рейтингова технологія оцінки знань в навчально-виховному закладі / Педагогіка і психологія – 1996. – № 3. – 86 с.
3. Борода, Л. Я. Деякі форми контролю на уроці [Текст] / Л. Я. Борода / Математика в школі. – 1988. – № 4. – С. 18-21.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.І. Таточенко

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ВЕБ-РЕСУРСУ З ВИВЧЕННЯ ПЛАТФОРМИ ARDUINO ДЛЯ ІНЖЕНЕРІВ-ПРОГРАМІСТІВ СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»

Стаття присвячена проектуванню освітнього веб-ресурсу з вивчення платформи Arduino як засобу формування професійної компетентності студентів ступеня вищої освіти «магістр».

Ключові слова: проектування, платформа Arduino, веб-ресурс навчального призначення, інженер-програміст.

The article is devoted to designing an educational web resource for studying the platform for amateur Arduino design as a computer tool for the professional competence formation of students of higher education "master's" level.

Key words: design, Arduino platform, educational resource, educational engineer.

Постановка проблеми. Інформаційні технології стали необхідними складниками розвитку сучасного освітнього середовища на всіх його рівнях – від учня до управління навчальним закладом і системою освіти. Це пов'язано з тим, що пріоритетним завданням освіти у підготовці фахівців та науковців, конкурентоспроможних на сучасному ринку праці, є уміння оперувати такими технологіями та знаннями, що зможуть задовольнити потреби інформаційного суспільства та здатні підготувати до виконання комплексних задач у майбутньому. Процес навчання в закладах вищої освіти перетворюється з системи передачі знань на систему їх самостійного здобування слухачами, пошук шляхів розв'язання проблем через дослідницьку діяльність, притаманну моделі навчання рівня вищої освіти «магістр». Студент магістерської програми у процесі навчання поступово стає менеджером свого майбутнього. Але процес розвитку такої особистості потребує постійного оновлення знань та самовдосконалення самого педагога. Саме тому електронні освітні ресурси, які є складовою частиною навчально-виховного процесу, активно використовуються у підготовці студентів рівня вищої освіти «магістр».

Для забезпечення якості навчання на здобуття освітнього ступеня «магістр» зі спеціальностей 121 «Комп'ютерні науки» та 122 «Інженерія програмного забезпечення», необхідно враховувати особливості професійного навчання другого (магістерського) рівня вищої освіти та добирати інноваційні технології проведення занять на засадах особистісно-діяльнісного, компетентнісного та системного підходу. Як відмічає О. В. Співаковський, сьогодні в більшості закладів вищої освіти використовуються традиційні підходи в організації професійної освіти, за яких слухач відчуває себе об'єктом педагогічних впливів, що не вимагають його ініціативи, творчості, активізації рефлексії, не сприяють вирішенню цих завдань та не забезпечують належного рівня освіченості, науковості та професіоналізму [3, с. 221-223].

Використання сучасних веб-технологій дає змогу суттєво розширити інструментарій системи вищої освіти, зокрема, через застосування електронних освітніх ресурсів.

Г. В. Стеценко дає таке визначення освітнім веб-ресурсам: «Це освітні електронні ресурси, що розміщені у веб-просторі локальної чи глобальної мережі у вигляді різних форматів (текстового, графічного, архівного, аудіо- та відеоформатів) [4, с. 15].

В умовах комп'ютеризації закладів вищої освіти використання електронних ресурсів, зокрема сайтів навчального призначення, електронних підручників, відеолекцій спрямовано на підвищення рівня професійної підготовки студентів [5, с. 536].

Проте, розвитку професійних компетентностей майбутніх інженерів-програмістів, що здобувають освітній ступінь «магістр» в умовах сучасного університету притаманні такі основні суперечності:

- недостатнє врахування у змісті навчальних дисциплін «Управління якістю електронних освітніх ресурсів» та «Управління інформаційними технологіями» потреб напрямку, за яким здійснюється підготовка майбутніх магістрів зі спеціальностей 121 «Комп'ютерні науки» та 122 «Інженерія програмного забезпечення»;
- реалізація у процесі викладання цих дисциплін лише загальнорозвиваючої функції, при цьому покращення навичок проектування та розробки програмних продуктів в підготовці майбутніх ІТ-фахівців залишається другорядною задачею;
- недостатньо чітко виявлена мотивація для науково-дослідницької та творчої діяльності студентів, що проходять навчання в рамках магістерської програми.

Вирішення окреслених суперечностей, на нашу думку, можливо за умови систематизації знань та розвитку практичних навичок конструювання веб-ресурсів в умовах апаратної обчислювальної платформи Arduino при вивченні магістрантами дисциплін «Управління якістю електронних освітніх ресурсів» та «Управління інформаційними технологіями».

Постановка завдань. Сучасний стан комп'ютерно-інформаційної підготовки студентів спеціальностей 121 «Комп'ютерні науки» та 122 «Інженерія програмного забезпечення» не в повному обсязі забезпечує вимоги їхньої майбутньої наукової та професійної діяльності. Незважаючи на значну кількість наукових праць і публікацій, в яких висвітлюються питання використання електронних освітніх ресурсів у навчанні, недостатньо вирішені питання розробки навчальних веб-ресурсів, спрямованих на підвищення якості професійної підготовки студентів комп'ютерних спеціальностей та студентів-програмістів, що здобувають рівень вищої освіти «магістр».

В роботі поставлено мету використати електронні освітні ресурси на прикладі проектування веб-сайту для вивчення платформи Arduino як засобу формування й розвитку професійної компетентності майбутніх магістрів по спеціальностям 121 «Комп'ютерні науки» та 122 «Інженерія програмного забезпечення».

Викладення основного матеріалу. Згідно з робочою програмою дисципліни «Управління якістю електронних освітніх ресурсів», що викладається у Херсонському державному університеті, студенти магістерської програми здобувають знання та практичні навички роботи з Arduino – апаратною обчислювальною платформою для аматорського конструювання. Основними компонентами зазначеної платформи є плата мікроконтролера з елементами вводу/виводу та середовище розробки Processing/Wiring на мові програмування, що є підмножиною C/C++. Arduino управляє датчиками, електродвигунами, освітленням, передає і приймає дані і виступає важливим програмно-технічним засобом в світі робототехніки [1], [2, с. 89].

Навчальна тема «Проектування та моделювання веб-ресурсу навчального призначення для вивчення платформи Arduino», що викладається в межах курсу «Управління інформаційними технологіями» спрямована на узагальнення теоретичних знань та розвитку практичних навичок магістрантів по конструюванню в програмному середовищі Arduino. До завдань, що ставляться перед студентами в ході вивчення даної теми, відносяться:

- пошук та систематизація інформації щодо роботи на платформі Arduino;
- скласти словник термінів та категорій, пов'язаних з даним програмним середовищем;
- знайти практичні завдання, що навчають конструювати в Arduino;
- знайти або розробити тести для перевірки засвоєних знань по роботі в Arduino;
- об'єднати знайдені інформаційно-бібліотечні ресурси в єдину інформаційну систему навчального призначення, що забезпечить оперативний доступ до навчальних матеріалів студентам дистанційного курсу навчання або користувачам, які вивчають робототехніку.

Перед початком проектування освітнього веб-ресурсу викладач пропонує студентам розглянути наявні аналогічні навчальні веб-ресурси, що стосуються робототехнічних систем, в

тому числі Arduino, провести їх порівняльний аналіз та зробити певні висновки. В основному такі сайти орієнтовані на навчання не тільки дітей і студентів, а й дорослих, які цікавляться робототехнікою.

Веб-ресурс навчального призначення з вивчення платформи Arduino проектується як єдина точка доступу до ресурсів і сервісів, що є інтегруючим з'єднанням інформаційної системи, в якій можна виділити такі ресурси навчально-довідкового характеру, як лекції, завдання для лабораторних робіт, тести контролю, приклади робіт на Arduino, нові публікації про Arduino, новини та додаткові посилання на ресурси Інтернету.

«Практичним» кроком при створенні магістрантами веб-ресурсу з вивчення Arduino є проектування інформаційної архітектури, тобто організація і систематизація всієї інформації на сайті в зручному і зрозумілому вигляді. Студенти розбивають веб-ресурс на розділи з логічно обгрунтованими заголовками «на папері», а потім приступають до візуальної архітектури, тобто безпосередньо до створення графічного оформлення і зручної навігації.

Висновки. Отже, на початковому етапі проектування веб-ресурсу, визначено функціонал системи, здійснено порівняльний аналіз аналогів навчального продукту, охарактеризовано загальні вимоги до системи навчального призначення, проаналізовано платформу Arduino, запропоновано детальну структуру ресурсу та обгрунтовано вибір програмного забезпечення. Проектування та реалізація програмного продукту на даний момент знаходиться на етапі завершення. Виявлені недоліки аналогів враховано під час проектування та моделювання веб-сайту навчального призначення з вивчення платформи Arduino для інженерів-програмістів з рівнем вищої освіти «магістр».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апаратна платформа Arduino [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arduino.ru>.
2. Кузнецов М., Симдянов І. Голишев С. PHP 5. Практика створення Web-сайтів. – К., 2007.
3. Співаковський О.В., Федорова Я.Б., Глуценко О.О., Кудас Н.А. Управління інформаційними технологіями вищих навчальних закладів: навч. посіб. / – Видання третє, доп. – Херсон: Айлант, 2010. – 302 с.
4. Стеценко Г. В. Методика застосування навчальних веб-ресурсів до навчання вчителів інформатики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "теорія та методика викладання (інформатика)." / Стеценко Г. В. – Київ, 2010.
5. Samchynska, Y., Vinnyk, M. Specific features of educational software promotion at Ukrainian market. Actual problems of economic. №7 (157), 2014. – С. 534-540.

Рекомендує до друку науковий керівник професор М. І. Шерман

УДК 373.1

Куликова О.Г.

ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ФІЗИКИ

У статті розриті основні підходи до визначення поняття «інформаційно-комунікаційні технології», функції ІКТ в освітньому процесі, а також переваги та недоліки їх використання при вивченні фізики.

Ключові слова: освітній процес з фізики, інформаційно-комунікаційні технології.

The article describes the main approaches to the definition of the concept of "information and communication technologies", the functions of ICT in the educational process, as well as the advantages and disadvantages of their use in the study of physics.

Key words: educational process in physics, information and communication technologies.

У сучасних умовах інформатизації освіти з'являються нові інноваційні технології, що відкривають можливості для організації більш ефективної взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Актуальність використання інформаційних технологій і можливостей мереж підтверджується напрямками розвитку освіти в Україні.

Впровадження інформаційних технологій у процес навчання дисциплін природничого циклу, зокрема фізики, створює принципово нові педагогічні інструменти, надаючи вчителю нові можливості. При цьому змінюються не тільки функції педагога, а значно розширюється і сектор самостійної навчальної роботи його учнів.

Аналіз науково-методичної літератури засвідчив, що висвітлення проблем, які пов'язані з використанням ІКТ у навчальному процесі, започатковано і розвинуто в працях провідних фахівців в галузі дидактики фізики. Так, у роботах вітчизняних вчених В. Бикова, А. Гуржія, Ю. Жука, В. Заболотного, О. Іваницького, В. Сергієнка, М. Шута описані теоретичні та методологічні основи, психолого-педагогічні проблеми й можливості застосування даних технологій. Не применшуючи важливість результатів робіт науковців, вважаємо, що питання використання засобів ІКТ у процесі організації освітньої діяльності на уроках фізики є актуальним і потребує подальшої розробки.

У зв'язку з цим, **мета** роботи полягає у висвітленні основних переваг та можливостей використання засобів ІКТ під час організації освітнього процесу з фізики у закладах середньої ланки освіти.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних **завдань**:

- аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження;
- виділення переваг використання засобів ІКТ на уроках фізики.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що поняття «інформаційно-комунікаційні технології» немає однозначного визначення. У науковій літературі зустрічаються такі визначення інформаційно-комунікаційних технологій як:

- сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, обробки, зберігання, розповсюдження, демонстрації та використання даних в інтересах їх користувачів [1];
- людино-машинна технологія збирання, оброблення та передавання інформації [2];
- сукупність методів та технічних засобів, що використовують для збирання, створення, організації, зберігання, опрацювання, передавання, подання і використання інформації, розширюючи знання людей і розвиваючи їх можливості в управлінні технічними і соціальними процесами [3];
- сукупність методів, засобів, прийомів, що забезпечують пошук, збирання, зберігання, опрацювання, подання, передавання інформації між людьми на основі електронних засобів, комп'ютерної техніки та зв'язку [4];

У своєму дослідженні дотримуємося визначення ІКТ як сукупності різноманітних технологічних інструментів і ресурсів, які використовуються для забезпечення процесу комунікації між учасниками освітнього процесу та створення, поширення, збереження та управління інформацією.

Сучасні ІКТ в освітньо-інформаційному середовищі навчальних закладів мають виконувати такі функції:

- засобу навчання (застосування мультимедійних навчальних курсів);
- технічного засобу автоматизації процесу навчальної діяльності дитини, що включена у пізнавальну, пошукову, дослідницьку, експериментальну роботу, який дозволяє мобільно працювати з текстом, графічним, звуковим або відео документом, якісно подавати інформацію, обробляти її, спілкуватися зі своїми однолітками;
- зразка сучасних інноваційних технологій, що розвиває навички оволодіння ними, дає знання про їхні назви і функціональне призначення, складові елементи;

- ефективного тренажера, що розвиває пізнавальну і творчу активність особистості, спонукає її приймати власні оригінальні рішення, бачити їхній результат, перевіряти їхню правомірність тощо [6].

Аналіз стану викладання фізики у загальноосвітніх закладах засвідчив, що однією з проблем є відсутність мотивації учнів до навчання. Особливо гостро ця проблема стоїть перед вчителями фізики, оскільки це одна зі складних дисциплін природничо-математичного циклу.

Щоб зберегти інтерес до предмета і зробити якісним освітній процес, на уроках фізики потрібно активно використовувати ІКТ, які дозволяють формувати в учнів більш високий рівень самоосвітньої навичок і вмінь – аналізу і структурування одержуваної інформації. При цьому слід звернути увагу, що нові засоби навчання дозволяють органічно поєднувати інформаційно-комунікативні, особистісно-орієнтовані технології з методами творчої та пошукової діяльності.

Напрямки використання інформаційних технологій при вивченні фізики можна розділити на кілька блоків: створення мультимедійних уроків чи фрагментів уроків; створення наукових проєктів; використання Інтернет мережі для індивідуальної роботи з учнями; використання комп'ютерних моделей фізичних дослідів; використання комп'ютерних тренажерів для контролю знань; використання комп'ютера для підготовки до ЗНО; використання комп'ютера для позаурочної діяльності [5]. Як видно використання ІКТ при організації освітнього процесу має ряд переваг, але в той же час супроводжується недоліками і проблемами, які наведені у таблиці 1.

Таблиця 1.

Переваги	Недоліки і проблеми використання
Наочність, винахідливість	Тривала підготовка до уроку, яка пов'язана з використанням комп'ютерних засобів навчання і відповідних програм
Можливість одночасного графічного і звукового відтворення деякої сукупності об'єктів, які подані різними способами	Перевантаженість уроку демонстраціями, перетворення уроку у зоро-звукову композицію при невірному визначенні дидактичної ролі ІКТ, їх місця на уроках
Варіативність подання навчального матеріалу	Недостатня методична підготовка вчителя у використанні ІКТ на конкретному уроці
Інтерактивність	Відсутність мережевих версій окремих готових програм
Рациональне використання часу уроку (при правильному визначенні дидактичної ролі ІКТ, їх місця на уроках)	Небезпека зниження міжособистісного спілкування при перевантаженні уроку ІКТ та знехтуванні іншими формами організації навчальної діяльності
Моделювання процесів, які важко продемонструвати в умовах шкільної лабораторії	Відмова від «живого» експерименту, який дозволяє провести матеріально-технічне оснащення кабінету, на користь електронного; як наслідок відсутність прямого дослідження дійсності
Оперативне отримання інформації енциклопедичного характеру.	Ризик отримання недостовірної інформації з мережі Інтернет при відсутності перевірки джерела.

Вчитель фізики має широкий спектр видів діяльності, до виконання яких він може залучити учнів під час викладання фізики. Одним із шляхів використання ІКТ на уроках фізики є використання програмно-педагогічних (ППЗ) засобів навчання. Аналіз ППЗ з

фізики, які створені та використовуються в навчальному процесі, свідчить, що таких продуктів існує майже 40 виробництв 9 українських компаній:

- АТЗТ «Квазар – Мікро Техно»: «Фізика 7», «Фізика 8», «Фізика 9», «Фізика 10», «Віртуальна фізична лабораторія 7–9», «Віртуальна фізична лабораторія 10–11», «Бібліотека електронних наочностей 7–9», «Бібліотека електронних наочностей 10–11», «Електронний задачник 7–9».
- ПП «Контур Плюс»: «Фізика» для самостійної роботи, «Віртуальна фізична лабораторія» для самостійної роботи учнів, «Фізика 7», «Фізика 8», «Фізика 9», «Віртуальна фізична лабораторія – 7 кл.».
- ЗАТ «Транспортні системи»: «Фізика 11», «Фізика 7», «Віртуальна фізична лабораторія. Фізика. 7 клас».
- «Умнікі»: «Фізика 7», «Фізика 8», «Фізика 9», «Віртуальна фізична лабораторія – 7 кл.», НПЗ «Фізика 11», «Фізика на 200 балів. Тести», «Фізика. Готуйся серйозно».
- «Нова школа»: «Фізика 7», «Фізика 8», «Фізика 9», «Фізика 10», «Фізика 11», «Віртуальна фізична лабораторія – 7 кл.».
- «Основа»: «Електронний конструктор уроків. Фізика 7–11»
- «Study Buddy»: «Ваш персональний репетитор. Відео-уроки. 7–11 кл.».
- «Атлантик – Рекордс»: «Фізика для абітурієнтів».
- «Сорока Білобока»: «Фізика на 200 балів» [7].

Узагальнюючи вищенаведене, можна стверджувати, що використання ІКТ на уроках фізики дозволяє виділяти в предметах і явищах істотні елементи і зв'язки, активізувати розумову діяльність учнів та мотивацію навчання. Інтерес до комп'ютерних програм, які складають програмно-педагогічне забезпечення і використовуються в навчальному процесі, можна пояснити, широким сектором можливостей, які вони надають користувачеві. Всі вони мають велику інформаційну базу нового матеріалу, високу якість наочного матеріалу, підвищують пізнавальні активність та інтерес до предмету в учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Швачич Г.Г. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології: Навчальний посібник / Швачич Г.Г., Толстой В.В., Петречук Л.М.. – Дніпро: НМетАУ, 2017. – 230 с.
2. Інформатика: Комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології : посібник : [для студ. вищих навч. закл.] / В. В. Браткевич [та ін.] ; ред. О. І. Пушкар. – К.: Академія, 2001. – 693 с.
3. Жалдак М. І. / Проблеми інформатизації навчального процесу в школі і в вузі / М. І. Жалдак // Сучасна інформаційна технологія в навчальному процесі : зб. наук. праць. – К. : КДПІ, 1991. – С. 3-17.
4. Морзе Н. В. Методика навчання інформатики : навч. посіб. : [у 3 ч.] / Н. В. Морзе ; за ред. акад. М. І. Жалдака. – К. : Навчальна книга, 2004. – Ч. 1 : Загальна методика навчання інформатики. – 256 с.
5. Олексієнко Н. Л. Використання комп'ютерних технологій при викладанні фізики/ Н. Л. Олексієнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/physics/7471/
6. Моргун О.М., Підласий А.І. Комп'ютерний підручник як новий дидактичний засіб // Педагогіка і психологія. – 2011. – № 1. – С. 117-124.
7. Сальник І.В. Проблеми використання електронних засобів навчального призначення в системі шкільного фізичного експерименту / І.В. Сальник // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: [зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / ред. кол.: Побірченко Н.С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань :ФОП Жовтий О.О., 2014. – Вип. 48. – С. 138-143.

Рекомендує науковий керівник старший викладач Н.О. Єрмакова-Черченко

ІНТЕГРОВАНІ КУРСИ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН ЯК ЗАСІБ ПРОПЕДЕВТИКИ ФІЗИЧНИХ ЗНАНЬ

У статті розриті основні етапи розвитку пропедевтичного підходу до викладання фізики у 5-6 класах основної школи на території України та країнах Європи. Висвітлені переваги та проблеми впровадження інтегрованих курсів з природничих дисциплін як одного з можливого шляху пропедевтики фізичних знань.

Ключові слова: освітній процес з фізики, пропедевтика фізичних знань, інтегровані курси.

The article describes about main stages of the development of a propaedeutical approach to teaching physics in 5-6 grades of elementary school in Ukraine and Europe. Advantages and problems of integrated courses in natural sciences are described.

Key words: educational process in physics, propedeutics of physical knowledge, integrated courses.

Перехід загальноосвітніх навчальних закладів до нової структури фізичної освіти, яка передбачає вивчення в 7-9 класах основної школи завершеного курсу фізики першого концентру, що включає всі елементи базових знань про фізичні явища, розкриває суть фундаментальних наукових фактів, гіпотез, понять і законів фізики, а скорочення часу в навчальному плані загальноосвітньої школи на вивчення фізики, свідчить про необхідність ознайомлення учнів з основами фізики в молодшому підлітковому віці (5-6 клас).

Питання пропедевтики фізичних знань у молодших класах було предметом вивчення вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких П. Знаменський, І.Коробова, Н. Родіна, В. Шарко та ін. Реалізація пропедевтичного підходу до вивчення фізики шляхом впровадження інтегрованих курсів була предметом дослідження О. Гуревича, М. Демидової, Д. Ісаєва, А. Фадєєвої. Не применшуючи важливість доробок науковців вважаємо, що питання пропедевтики фізичних знань залишається актуальним і потребує подальшої розробки.

У зв'язку з цим мета статті полягає у вивченні стану викладання інтегрованих курсів у системі природничо-наукової освіти молодших школярів

Аналіз методичної літератури засвідчив, що сучасні зміни в курсі фізики в загальноосвітній школі вимагають переглянути принципи організації пропедевтики фізичних знань у школярів 5-6-х класів. Існує два підходи до розв'язання даної проблеми, які можуть здійснюватися у межах: інтегрованих природничих курсів (поєднують у собі всі складові природничої освіти) та спеціальних пропедевтичних випереджаючих курсів фізики.

Оскільки 5-6-і класи у структурі загальноосвітньої школи є проміжною ланкою між початковою й подальшою природничо-науковою освітою учнів, то викладанню пропедевтичних природничих курсів у цих приділяється особлива увага.

На першому етапі, питання пропедевтики природничо-наукових знань школярів піднімається колективом авторів під керівництвом В. Ільченко, які розробили експериментальні програми для середньої загальноосвітньої школи з природознавства, фізики, хімії, біології. Зокрема, для 5-го класу В. Ільченко та Л. Боженко розроблено програму пропедевтичного курсу «Навколишній світ» [3], до змісту якого увійшли відомості з фізики, хімії, біології, загальної географії, астрономії, екології, народознавства. При цьому, вивчення фізичних, хімічних явищ пов'язано з об'єктами живої природи.

Наступним етапом розвитку пропедевтики фізичних знань школярів є розробка програми з курсу «Природознавство» для 5-го класу (М. Войцехівський, О. Ляшенко, О. Скуратович) [1]. В основі змісту зазначено програми покладено систему наукових знань, об'єднану спільними загальнонауковими поняттями (речовина, атом, молекула, хімічний

елемент, клітина, фізична величина тощо) та прийоми пізнавальної діяльності і методи дослідження, які на конкретному природному матеріалі відтворюють взаємовідносини людини з навколишнім світом.

В умовах переходу на 12-річне навчання М. Кучеренко, Ю. Вервес, М. Мусієнко, П. Балан розробили програму курсу «Основи природознавства» [3], до якої були включені базові знання із географії, астрономії, фізики, біології, хімії.

На сучасному етапі розвитку української школи навчальний курс, у процесі вивчення якого в учнів формуються елементи знань із астрономії, біології, географії, фізики та хімії, які створюють основу для більш глибокого їх вивчення в основній і старшій школі представлений таким пропедевтичним курсом як «Природознавство» (1-4 кл., 5-6 кл.). На вивчення зазначеного курсу згідно навчальної програми відводиться 2 години на тиждень, загальний обсяг навчального часу становить 270 годин [3].

На допомогу вчителю, впродовж останніх років, розроблено ряд навчально-методичних посібників з природознавства, серед яких практикуми, робочі зошити, завдання для перевірки навчальних досягнень учнів, мультимедійні підручники та ін.

Однак, аналіз анкетування вчителів природничих дисциплін м. Херсона засвідчив, що освітні заклади не у повній мірі підготовлені до введення інтегрованих курсів пропедевтичного характеру для учнів 5-6 класів. Оскільки, у школах відсутні спеціалізовані кабінети для проведення уроків з природознавства, існує проблема вибору вчителя, який би зміг кваліфіковано викладати інтегрований курс (найчастіше провідним вчителем призначають вчителя біології, хоча основна частина навчального матеріалу це основи фізики).

Труднощі у реалізації пропедевтики фізичних знань властиві не тільки для вітчизняної школи. Так, наприклад, у зарубіжних країнах перевага надається інтегрованим курсам, аналіз яких засвідчив, що в них здійснюється лише механічне поєднання деяких розділів фізики, хімії та інших природничих наук («Environment», США).

Викладання фізичного матеріалу молодшим підліткам в Європейських країнах можна проілюструвати на прикладі природничих курсів Об'єднаного Королівства, які досить характерні для Європи. Природничі предмети об'єднані в одному інтегрованому курсі, який включає фізику, хімію, біологію. Інтегрований підхід до викладання природничих наук у загальноосвітніх школах Великобританії дотепер визначається успіхом Наффілдівського проекту комбінованої освіти (Nuffield Combined Science Project – NSCP), здійснення якого почалося ще у 60-х роках минулого століття. Програма Наффілдівського проекту призначена для молодших підлітків і включає широке коло питань, в основному, з фізики, хімії, біології. Головна задача курсу – розвивати в дітей інтерес до природничих наук, формувати в них навички роботи в лабораторії. На думку розробників програми, молодші підлітки повинні ознайомитися з фізичними тілами і фізичними явищами, а вивчення особливостей та закономірностей, переважно, має здійснюватися на вищих ступенях навчання. Підручників для NSCP немає, на початку вивчення нової теми учні отримують брошури, які містять початкові, «стартові» відомості про новий етап роботи, проблеми для розв'язання, а також містять інструкції для проведення експериментів у класі та вдома.

Логічним завершенням вивчення інтегрованого курсу у початковій школі є загальний іспит (Common Entrance Examination), який включає тести з блоку природничих наук «Природознавство» (Science) – фізика, хімія, біологія [4].

Існують курси, у яких інтегрується знання з двох предметів – фізики та хімії. Такий підхід був вперше реалізований у школах Болгарії. Прикладом сучасного підручника, у якому здійснюється спроба розв'язати проблеми, які виникають при реалізації інтегрованих програм, є підручники «Фізика. Хімія», створений колективом авторів: О. Гуревич, Д. Ісаєв, Л. Понтак [2]. З 167 сторінок підручника приблизно 66 % відведено під фізичний матеріал, 16,8 % – хімічний, 8,4 % – астрономічний, 6,6 % – присвячено питанням інтеграції питань фізики і хімії. Будова речовини – ось тема, яка стала стержнем для інтеграції навчального фізичного і хімічного матеріалу у єдиний курс. Завдяки великій кількості демонстрацій

фізичних і хімічних явищ на прикладах з біології, географії, астрономії автори намагаються досягнути інтеграції природничо-наукових уявлень учнів про навколишній світ. Практичну реалізацію такого курсу в умовах сучасної школи значно легше здійснити. Курс побудований за модульним принципом, заняття можна проводити у фізичному або хімічному кабінеті. Однак, проблема практичної реалізації все ж існує – для вчителя необхідна спеціальна підготовка (з фізики або хімії, у залежності від основної спеціальності педагога).

Узагальнюючи вищенаведене можна стверджувати, що сучасний етап освіти характеризується процесами диференціації та інтеграції знань, тому у навчальному плані школі повинні бути монокурси і інтегровані курси для відображення тенденцій сучасної науки.

Пропедевтика фізики найефективніше здійснюється в межах предметного курсу. Але введення предметних курсів фізики у 5-6-х класах означатиме, що для пропедевтичних курсів інших природничих дисциплін у навчальному плані часу не залишається.

Уведення інтегрованих природничих курсів має ряд переваг, зокрема: скорочення часу в навчальному плані на вивчення природничих дисциплін (у тому числі й фізики); забезпечує формування цілісного і особистісного відношення до природи та людини як невід'ємної частини природи; матеріал структурований у вигляді блоків окремих предметів. Розвиток курсу «Природознавство» засвідчив збільшення обсягу фізичного матеріалу. Проте, проблемою залишається відсутність послідовності у вивченні фізичних понять та явищ, що є причиною фрагментарного засвоєння учнями навчального матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Войцехівський М. Природознавство. 5 клас.: програми середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів спеціалізованих шкіл / Войцехівський М.Ф., Ляшенко О.І., Скуратович О.Я. – К., 1995. – С. 16–25
2. Гуревич О. Физика. Химия. 5-6 классы / Гуревич О., Исаев Д., Понтак Л.. – М.: Дрофа, 2011. – 192 с.
3. Освітні програми [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>.
4. Пропедевтика фізики в основній школі [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=15473&chapter=1>.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.Л. Гончаренко

УДК [330.46 : 330.101.542]

Ліхтей Д. В.

ФОРМУВАННЯ ЦІНОВИХ СТРАТЕГІЙ ФІРМАМИ ЗАСОБАМИ ЕКОНОМІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Поведінковий чинник у прийнятті рішень має таку ж важливу роль, як і економічний, тому ігнорування суб'єктивного впливу на рішення економічних агентів віддаляє економічну модель від реальної дійсності, що значно спрощує економічний аналіз і знижує адекватність отриманих висновків, що негативно впливає на ефективність економічної політики, прогнозування та якість прийнятих управлінських рішень. У статті після введення поведінкового чинника і порівняння одержаних результатів із теоретичними моделями, отримуються висновки, що суперечать традиційним економічним припущенням стосовно ефективності існуючих форматів аукціонної торгівлі.

Ключові слова: електронний аукціон, суспільний добробут, адаптивний механізм ціноутворення, економічний експеримент

The behavioral factor in decision making has the similar important role as the economic one; thus, ignoring the subjective impact on the decision of economic agents alienates the economic model from real life, which greatly simplifies the economic analysis and reduces the adequacy of the findings, negatively affects the effectiveness of economic policy, forecasting and the quality of management decisions. In the paper, after the introduction of the behavioral factor and the comparison of the obtained results with theoretical models, our results contradict the traditional economic assumption about the effectiveness of existing auction trading formats. Key words: virtual supermarket, market research, virtual auction, economic experimentation, auction using Google tools.

Key words: electronic auction, social welfare, adaptive pricing mechanism, economic experimen

Актуальність: Поведінковий чинник у прийняття рішень має таку ж важливу роль, як і економічний, тому ігнорування суб'єктивного впливу на рішення економічних агентів віддаляє економічну модель від реальної дійсності, що значно спрощує економічний аналіз і знижує адекватність отриманих висновків, що негативно впливає на ефективність економічної політики, прогнозування та якість прийнятих управлінських рішень.

Новизна: після введення поведінкового чинника і порівняння одержаних результатів із теоретичними моделями, отримуються висновки, що суперечать традиційним економічним припущенням щодо ефективності існуючих форматів аукціонної торгівлі.

Після введення поведінкового чинника і створення нами нового адаптивного формату аукціону одержані результати після порівняння з традиційними форматами аукціонної торгівлі, що експериментально підтверджують вищу ефективність нового формату аукціону.

Об'єкт дослідження: процес прийняття фінансових рішень економічними агентами.

Предмет дослідження: поведінкові механізми прийняття фінансових рішень трейдерами в адаптивному аукціоні.

Мета роботи: дослідити вплив механізму прийняття та перегляду рішень трейдерами в адаптивному аукціоні на їх добробут.

Завдання дослідження: аналіз поведінкових чинників та їх вплив на прийняття економічних рішень, порівняння різних форматів аукціонів розробка нового формату адаптивного аукціону, проведення економічного он-лайн експерименту щодо порівняння результатів адаптивного аукціону з існуючими аналогами.

Методи дослідження: методи аналізу і синтезу (обґрунтування переваг і недоліків існуючих форматів аукціонів для створення ефективнішого нового формату аукціону), економічні експерименти (проведення аукціону з використанням Google інструментів), аналіз даних (обробка та статистичне обґрунтування результатів аукціонів)

Людина рідко приймає раціональні рішення, частіше відіграє роль поведінкова складова [1]. Поведінкові аспекти прийняття фінансових рішень не є досконало раціональними через суб'єктивні уявлення індивідів, що перераховані у першому розділі. Економічний суб'єкт здатен обирати, відштовхуючись від своїх власних переконань, тому поведінка трейдерів у реальному житті значно відрізняється від поведінки «економічної людини». Поведінкова економіка допомагає дивитися на питання вибору набагато ширше та робити точніші прогнози [2]. Поведінкові фінанси – це відносно новий напрям фінансової теорії, який прагне пояснити особливості прийняття фінансових рішень, поєднуючи напрацювання психології та конвенційної економічної і фінансової теорії. Поняття «обмежена раціональність» тісно пов'язане з поведінковою економікою та поведінковими фінансами, через упередженість людини під час прийняття рішення [3].

Запропонований формат аукціону найбільш ефективний та максимально наближений до ідеального формату досконало конкурентного механізму ціноутворення, що допомагає краще зрозуміти та проаналізувати нераціональну поведінку трейдерів. Цей формат аукціону мінімізує ризик шахрайства, змови та участі підставних учасників. Розроблений нами

адаптивний формат аукціону дозволяє скоротити інформаційну асиметрію стосовно реальної ціни товару між покупцями і продавцями, що сприяє збільшенню суспільного добробуту.

Описаний адаптивний динамічний механізм аукціону для трейдерів представлений на рис.1.

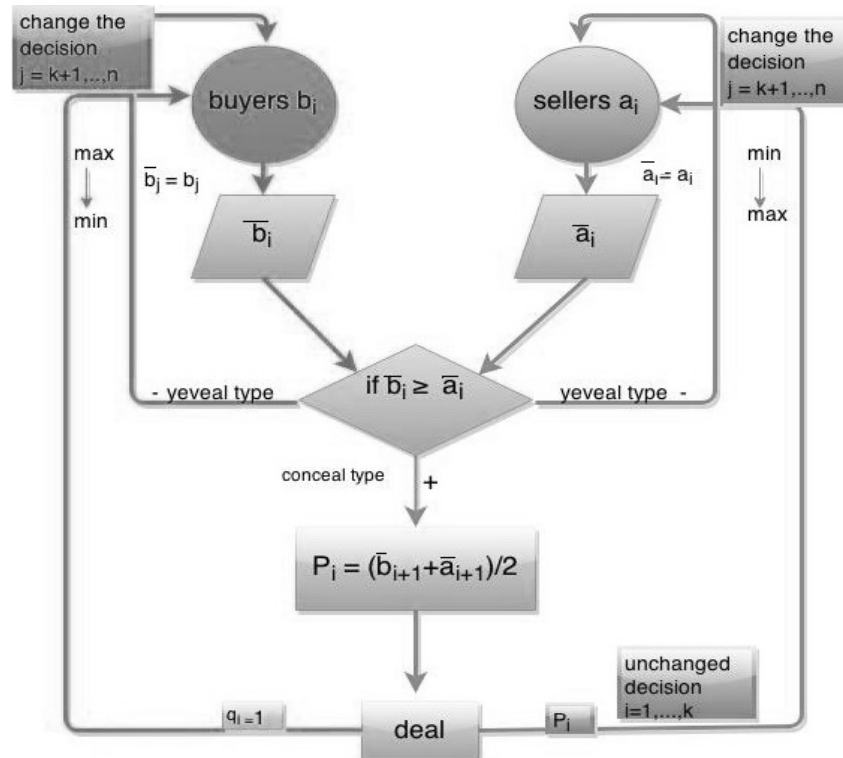

Рис. 1. Алгоритм адаптивного динамічного механізму для учасників
Джерело: розроблено автором на основі [4]

Після приєднання покупців до аукціону шляхом отримання запрошення від аукціоніста, покупець має зробити ставку не нижче мінімальної (рис 2).

The screenshot shows a Google Form titled "Електронний аукціон". It contains the following fields and elements:

- A red asterisk indicating a required field: ***Обязательно**
- A text input field for "Електронна адреса *".
- A text input field for "Мой ответ".
- A section for the lot: "Лот "Акустична гітара"". Below this is an image of a black acoustic guitar.
- A text input field for "Яку ціни ви пропонуєте * (мінімальна ставка 150\$)".
- A text input field for "Мой ответ".
- A blue button labeled "ОТПРАВИТЬ".

Рис. 2. Google Form е-аукціону для покупців
Джерело: розроблено автором на основі власних досліджень

Остаточні результати аукціону отримуються у наступній таблиці 1:

Таблиця 1.

Ставки покупців b	Ставки продавців a	Ціна угоди P	Надлишок покупців CS	Надлишок продавців PS	Суспільний добробут SW
320	160	240	80	80	160
300	180	240	60	60	120
280	200	225	55	25	80
250	200	235	15	35	50
250	220	250	0	30	30

Наступна формула застосовується для визначення потрібної кількості експериментів для виявлення структури взаємозв'язку між суспільним добробутом та кількістю (1):

$$N = (1.5 + 2) \left(1 + \sum_{i=1}^m L_i \right) \quad (1)$$

де m – кількість пояснюючих змінних, L_i – рівень апроксимації фактора i , $L_i = F_i - 1$, де F_i – число рівнів варіації кожної незалежної змінної. Застосування формули (2.5) для експериментів дозволяє нам отримати висновки, адекватні реальній дійсності з імовірністю 95%.

В ході експерименту, могли спостерігати, що багатораундова система збільшує раціональність рішень та через це кількість вигідних угод збільшується. Разом із цим, деякі трейдери, через свої поведінкові особливості, не розкривають свої платоспроможності або собівартості навіть під загрозою втрати вигідної угоди. Мінімально достатня кількість раундів для отримання адекватних реальній дійсності висновків підтверджена нами за допомогою статистичних критеріїв [5, 6].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Леншина Ю.М., Беляк Д.С. Реалізація послуги приватності у схемі інтернет-аукціону з використанням хамелеон-підпису. // Системи обробки інформації. – Х., 2011. – Вип. 3 (93). – С. 126-129
2. Саймон Г. А. Теорія прийняття рішень в економічній теорії і науці про поведінку. // Віхи економічної думки. Теорія фірми; [Під ред. В. Гальперіна]. – С.-Пб.: Економічна школа. – 2000. – Т. 2. – С. 54-72
3. Вільямсон О. І. Поведінкові передумови сучасного економічного аналізу. // THESIS. – 1993. – Вип. 3. – С. 39-49.
4. Vitaliy Kobets, Valeria Yatsenko, Maksim Poltoratskiy. Dynamic Model of Double Electronic Vickrey Auction In: Batsakis, S. et al. (eds.) Proc. 10-th Int. Conf. ICTERI 2015, Lviv, Ukraine, May 14-16, 2015, CEUR-WS.org/Vol-1356, ISSN 1613-0073, P. 236-251, online CEUR-WS.org/Vol-1356/ICTERI-2015-CEUR-WS-Volume.pdf
5. Kobets V., Yatsenko V. What can economic experiments discover about evolutionary effectiveness of supermarket strategies? Marketing and Management of Innovations. 2018. Vol. 1. P. 152-168
6. Соценко Є.В., Кобець В.М. Адаптивний аукціон: експериментальний та емпіричний способи проведення. Інформаційні технології в економічних дослідженнях. 2016. Вип. 2. С. 113-122.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Г.М. Кравцов

СТАТИСТИКА ЕКЗОПЛАНЕТ У ПОДВІЙНИХ І КРАТНИХ ЗІР

У статті розглядається статистика екзопланет за орбітальними і фізичними параметрами у подвійних і кратних зір.

Ключові слова: екзопланета, статистичний аналіз, екзопланетні системи у подвійних і кратних зір.

The article deals with exoplanet statistics on orbital and physical parameters in binary and multiple stars.

Key words: exoplanet, statistical analysis, exoplanetary systems in binary and multiple stars.

Вивчення екзопланет (планет за межами Сонячної системи) – актуальна і цікава задача для сучасного людства, що просуває фронт сучасних знань про Всесвіт. У сучасному світі вивчення і відкриття екзопланет відбувається внаслідок використання нових спеціалізованих наземних і космічних телескопів, появи нових наукових методів, часто на межі можливостей детектування сучасної науки.

Особливий інтерес для пошуку і вивчення є «життєпридатні планети», тобто планети, де умови, максимально наближені до земних. Тут враховується цілий ряд чинників – маса, хімічний склад, орбітальні характеристики, параметри зорі, навколо якої планета обертається та ін. На сьогоднішній день подібні теоретичні та деякі практичні дослідження проводяться в астробіології.

Подвійні зорі відомі науці вже досить довгий час і вважаються звичайним явищем. Передбачається, що приблизно половина світил на небі має зорю-компаньйона, але досі було незрозуміло, чи впливає цей компаньйон на формування у зір планетних систем. Крім того, подвійні зорі надзвичайно важливі для визначення фундаментальних характеристик зір: мас, радіусів і температур. Зокрема, маса зорі (параметр, який визначає всю зоряну еволюцію) принципово не може бути визначена зі спостережень поодиноких зір (єдиний виняток – Сонце). Отже, подвійні зорі – єдине джерело інформації для отримання фундаментальних співвідношень між зоряними параметрами (співвідношення «маса-світність», «маса-радіус» тощо) [1].

Отже, дослідження подвійних зір є однією з найбільш актуальних завдань сучасної астрофізики.

Інколи трапляються системи з трьох і більше зір; у такому випадку систему називають кратною зорею.

Приналежність до подвійної системи надзвичайно сильно впливає на все життя зорі, особливо коли компоненти перебувають близько один до одного. Потoki речовини, що спрямовуються від однієї зорі на іншу, призводять до драматичних спалахів, таким, як вибухи нових зір [1, 2].

Із збільшенням кратності системи кількість відомих систем такої кратності зменшується експоненціально. Наприклад, у каталозі Токовініна <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D1%80%D1%8F> – cite_note-ref03-7 551 системи фізичних кратних зір (з описаних у ньому 728) були потрійними. Проте, через ефект селекції, значення цих статистичних даних є досить неповним [2].

Екзопланети в подвійних системах прийнято розділяти за конфігураціями їх орбіт [2]:

Екзопланети S-класу обертаються навколо одного з компонентів.

До P-класу відносять екзопланети, які обертаються навколо обох компонентів;

Дослідження проводилось на основі даних про відкриті позасонячні системи, які розміщені в каталогах [3].

З каталогу екзопланет у подвійних і кратних зоряних системах

Екзо-планети	Параметри екзопланети					
	Велика піввісь (AU)	Орбітальний період (JD)	Ексцентриситет	Маса (M_J)	R (R_J)	Орбіта планети
Kepler – 16 (AB) b	0.7048 (± 0.001)	228.776 (± 0.037)	0.00685 (± 0.0014)	0.33 (± 0.01)	0.7538 (± 0.0023)	P
WASP – 70 A b	0.0485 (± 0.00062)	3.713 (± 4.7)	0.0	0.59 (± 0.023)	1.164 (± 0.102)	S
HD 59686 A b	1.086 (± 0.0006)	299.36 (± 0.26)	0.05 (± 0.03)	6.92 (± 0.18)	—	S
GJ 86 A b	0.0717 (± 0.0034)	11.4433 (± 0.0016)	0.0	0.01 (± 0.002)	—	S
HW Vir (AB) b	—	237.708 (± 0.0823)	0.0604 (± 0.0021)	7.698 (± 0.054)	—	P
Proxima Cen b	0.0485 (± 0.004)	11.186 (± 0.001)	0.0	0.004 (± 0.0006)	—	S

З каталогу подвійних і кратних зір, у яких виявлено планети

Зоря	Параметри зір				
	Маса (M_{sun})	Вік (Gyr)	Температура (K)	R (R_{sun})	Спектральний тип
Kepler – 64 (AB)	1.93 (± 0.09)	—	—	1.7	F+M
KELT – 2 A	1.31 (± 0.03)	—	6148.0 (± 49.0)	1.842	1.842 F7V
WASP – 94 A	1.29 (± 0.1)	—	6170.0 (± 80.0)	1.36 (± 0.13)	F8
HD 142022 A	0.99	13.3 (± 3.9)	5382.0	0.705 (± 0.135)	K0 V
GJ 86 A	0.8	2.03	5350.0	0.855 (± 0.005)	K1V
alf Cen B b	0.934 (± 0.006)	—	5214.0 (± 33.0)	0.8632 (± 0.0037)	K1V

Під час роботи було досліджено орбітальні та фізичні характеристики екзопланет, на основі яких було узагальнено інформацію з каталогів екзопланет. На рис. 1 і 2 представлені приклади гістограм розподілу екзопланет за певними характеристиками.

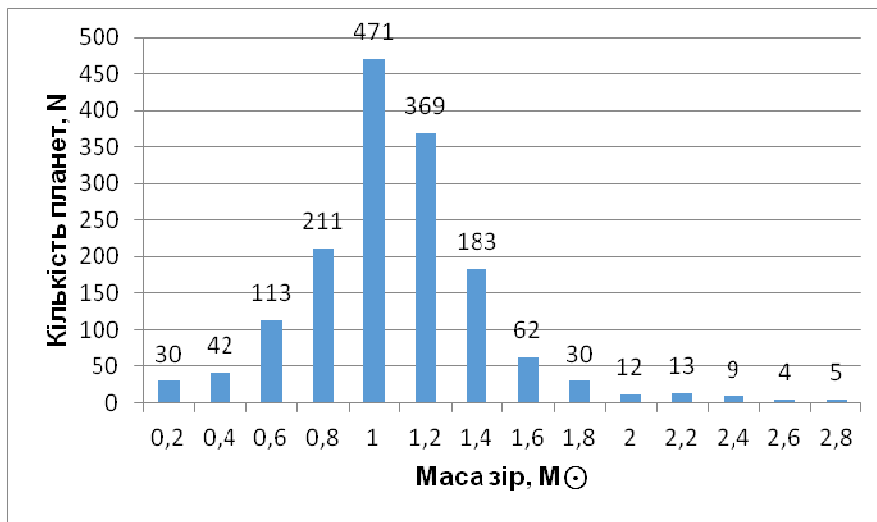

Рис. 1. Розподіл кількості екзопланет від маси їх зір.

Рис. 2. Розподіл кількості екзопланет від спектрального класу їх зір

Якщо спробувати навести статистику, то з'ясується:

1. Значна частина планет перебувають в системах, де компоненти розділені в межах від 35 до 100 а. е., концентруючись навколо значення в 20 а. е..
2. Планети в широких системах (> 100 а.о.) мають масу від 0,01 до $10 M_J$ (майже як і для поодиноких зір, M_J – маса Юпітера), в той час як маси планет для систем з меншим розділенням між зоряними екзопланетами від 0,1 до $10 M_J$.
3. Планети в широких системах завжди поодинокі.
4. Екзопланети S-класу обертаються навколо одного з компонентів. наприклад OGLE-2013 BLG-0341LB b). Таких 35.
5. Екзопланети P-класу обертаються навколо обох компонентів. Такі екзопланети виявлені у NN Ser, DP Leo, HU Aqr, UZ For, Kepler-16 (AB) b, Kepler-34 (AB) b і Kepler-35 (AB) b.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрієвський С. М. Загальна астрономія: підручник / С. М. Андрієвський, С. Г. Кузьменков, В. А. Захожай, І. А. Климишин. – Харків : ПромАрт, 2019. – 524 с.
2. Диянчук Н. Проблемные вопросы теории образования планетных систем [Электронный ресурс] / Диянчук Н. // «ГАЛАКТИКА» астр. Кружок Харьковского планетария им. Ю.А. Гагарина – X, 2007. – Режим доступа: http://galaxy.astron.kharkov.ua/statti/exoplanet_5.htm

3. Exoplanet Data Explorer [Електронний ресурс]: EOD Planets. Режим доступу: <http://exoplanet.eu/catalog/>

Рекомендує до друку науковий керівник професор С. Г. Кузьменков

УДК 514.174.3

Майборода Н.О.

ЗАДАЧА ЗАПОВНЕННЯ ТА ЗАДАЧА ПОКРИТТЯ ДЛЯ ПЛОЩИНИ

У статті розглядаються задачі заповнення та задачі покриття плоскої області даними фігурами.

Ключові слова: опукла область, одиничне коло, площа опуклої області, щільність системи фігур.

The article deals with the problems of filling and problems of covering a flat area with these figures.

Key words: convex region, single circle, area of convex region, density of the system of figures.

Основний зміст роботи пов'язаний із розв'язуванням своєрідних геометричних задач на максимум та мінімум. В поширених задачах такого роду зазвичай виникає потреба знайти «найкращу» або найбільш «вигіднішу» (в певному сенсі) з деякого класу геометричних фігур. В задачах даної роботи потрібно знайти «найкраще» розташування дискретної системи фігур або точок; типовими тут є проблеми про найбільш вигідне заповнення плоскої області даними фігурами та про найбільш вигідне покриття плоскої області даними фігурами. Усе це коло питань часто називають дискретною геометрією [1, с. 15].

Нехай на площині задана певна система із скінченного числа опуклих фігур. Ми займаємося розглядом наступних питань:

1. Наскільки мала може бути площа опуклої області, всередині якої можна так розташувати наші фігури, щоб вони не накладалися одна на одну?
2. Наскільки велика може бути площа опуклої області, яку можна повністю покрити нашими фігурами?

Головний інтерес в роботі являє собою граничний випадок, до якого ми приходимо, припускаючи, що число фігур нескінченне. Виявляється, що найбільш сприятливе розташування рівних фігур у багатьох випадках буде утворювати решітку фігур; при цьому виняткову роль буде грати так звана решітка різносторонніх трикутників [2, с. 29].

Мета дослідження полягає у розкритті питання про постановку та розв'язання задачі заповнення та задачі покриття для площини. Об'єктом дослідження виступає дискретна геометрія, а предметом дослідження – безпосередньо задачі покриття та заповнення опуклої області. В процесі досягнення поставленої мети можна виділити наступні завдання:

1. Підбір та вивчення навчального матеріалу з різних джерел інформації, літератури.
2. Обґрунтування постановки задач заповнення та задач покриття для площини.
3. Розгляд основних тверджень, що стосуються розв'язання зазначених задач для випадку опуклої області.
4. Застосування одержаних результатів для розв'язування екстремальних геометричних задач.

Розглянемо деякі твердження, що стосуються задач заповнення та задач покриття для площини.

Якщо d – щільність будь-якої системи рівних кіл [3, с.54], які не перетинаються, то

$$d \leq \frac{\pi}{\sqrt{12}} = 0,9069 \dots$$

Якщо D – щільність системи рівних кіл, які повністю покривають площину, то

$$D \leq \frac{\pi}{\sqrt{27}} = 1,209 \dots$$

Якщо середнє число точок дорівнює A , а відстань між кожними двома цими точками не менше δ , то

$$\delta^2 A \leq \frac{2}{\sqrt{3}}$$

Якщо середнє число точок системи дорівнює A , а відстань від кожної точки площини до найближчої до неї точки системи не перевищує p , то

$$p^2 A \leq \frac{2}{\sqrt{27}}$$

Теорема 1. Якщо в опуклій області T розташовані щонайменше два рівних кола, які не перетинаються, то сума їх площ

$$S < \frac{\pi}{\sqrt{12}} T.$$

Теорема 2. Якщо опукла область T покрита принаймні двома рівними колами, то сума їх площ

$$S > \frac{2\pi}{\sqrt{27}} T.$$

З цих теорем, зокрема, випливає, що числа A і a одиничних кіл, якими можна покрити довільно задану опуклу область, відповідно, якими можна заповнити цю область, пов'язані нерівністю $3A > 4a$ (тут виключається з розгляду той особливий випадок, коли область сама є одиничним колом і $A = a = 1$).

Теорема 3. Якщо розбити опуклу область на $n \geq 2$ опуклих під областей $T_1, \dots, T_n$ з периметрами $L_1, \dots, L_n$, то

$$\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{L_i^2}{T_i} > 8\sqrt{3}.$$

Теорема 4. Нехай T є опуклою областю і K – її вписане коло, що визначається якимось додатнім числом n . Якщо в T розташовано будь-яке число кіл, які не накладаються на різних розмірів і t є частина області T , не покрита цими колами, то

$$\frac{t}{T} \geq \left(1 - \frac{\pi}{\sqrt{12}}\right)^{n-1} \left\{1 - \max\left(\frac{\pi}{\sqrt{12}}, \frac{K}{T}\right)\right\}.$$

Лема. Нехай G є область, що одержується з опуклої області T викиданням скінченного числа, що лежать в T кіл, які не перетинаються. Якщо в G розташоване будь-яке число рівних кіл, які не перетинаються, що не перевищують найменшого з викинутих кіл, то сума їх площ менше $\frac{\pi}{\sqrt{12}} G$.

Теорема 5. Якщо опуклий шестикутник S заповнений n колами $K_1, \dots, K_n$ довільних розмірів, то щільність заповнення

$$\frac{K_1 + \dots + K_n}{S} \leq \frac{\pi}{6q} \operatorname{ctg} \frac{\pi}{6q}, \quad \text{де } q = \frac{\max(K_1, \dots, K_n)}{\min(K_1, \dots, K_n)}.$$

Теорема 6. Якщо опуклий шестикутник S покритий n колами $K_1, \dots, K_n$, довільних розмірів, то щільність покриття

$$\frac{K_1 + \dots + K_n}{S} \leq \frac{\pi}{3q} \operatorname{cosec} \frac{\pi}{3q}, \quad \text{де } q = \frac{\max(K_1, \dots, K_n)}{\min(K_1, \dots, K_n)}.$$

Теорема 7. Нехай S – опуклий шестикутник і Q – система рівних кіл. Тоді площа частини S , покритої колами системи Q

$$QS \leq \bar{Q}\bar{S},$$

де $\bar{S}$ – правильний шестикутник площі $\bar{S} = S$ і $\bar{Q}$ – концентричне з $\bar{S}$ коло площі $\bar{Q} = Q$.

Якщо опуклий шестикутник S заповнений n рівними опуклими фігурами, то

$$n \leq \frac{S}{s},$$

де s – описаний навколо фігури шестикутник найменшої площі.

Якщо опуклий шестикутник S покритий n рівними опуклими фігурами, причому граничні криві кожних двох з цих фігур перетинаються не більше ніж в двох точках, то

$$n \geq \frac{S}{s},$$

де s – вписаний в фігуру шестикутник найбільшої площі.

Отже, щільність заповнення шестикутника S розглянутими опуклими фігурами не може перевершити частки від ділення площі фігури на площу описаного шестикутника мінімальної площі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Перепелкин Д.И. Курс элементарной геометрии. Часть II. Геометрия в пространстве / Д.И. Перепелкин – М.: Просвещение, 1985. – 340 с.
2. Тот Л.Ф. Расположения на плоскости, на сфере и в пространстве / Л. Ф. Тот – М.: Просвещение, 1975. – 365 с.
3. Понарин Я.П. Элементарная геометрия. Том 1: Планиметрия, преобразования плоскости / Я.П. Понарин – М.: МЦНМО, 2014. – 311 с.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач В.Б. Григор'єва

УДК 517

Махницька В.А.

ОБМЕЖЕНІ ІНТЕГРАЛЬНІ ОПЕРАТОРИ

У статті розглядаються основні положення, що стосуються обмежених інтегральних операторів, які діють у просторах сумовних функцій

Ключові слова: простір $L\alpha$, неперервний оператор, інтегральний оператор.

The article deals with the basic provisions concerning bounded integral operators operating in spaces of arbitrary functions.

Key words: $L\alpha$ space, continuous operator, integral operator.

Теорія операторів – розділ функціонального аналізу, який вивчає властивості неперервних лінійних відображень між нормованими просторами [1, с. 15]. Взагалі кажучи, оператор – це аналог звичайної функції або матриці в скінченновимірному просторі. Але оператор може діяти і в нескінченновимірних просторах.

Відображення T з векторного простору X у векторний простір Y називається лінійним оператором, якщо

$$T(\alpha x + \beta y) = \alpha T(x) + \beta T(y)$$

для будь-яких x і y із X і будь-яких скалярів α і β . Лінійний оператор з нормованого простору X в нормований простір Y називається обмеженим, якщо знайдеться додатне дійсне число M таке, що для всіх $x \in X$

$$\|T(x)\| \leq M \|x\|, \quad x \in X$$

Найменша така константа M , яка задовольняє цій умові, називається нормою оператора T і позначається $\|T\|$. Неважко бачити, що лінійний оператор між нормованими просторами обмежений тоді і тільки тоді, коли він неперервний. Під терміном «оператор» у функціональному аналізі зазвичай розуміють обмежений лінійний оператор.

Дослідження багатьох математичних задач суттєво спрощується, якщо їх вдається звести до рівнянь у функціональних просторах з неперервними та досить неперервними операторами [1, с. 16]. Особливо це стосується нелінійних крайових задач, інтегродиференціальних та інтегральних рівнянь.

Для переходу до рівнянь з неперервними або досить неперервними операторами зазвичай намагаються звести вихідну задачу до деякого інтегрального рівняння. При цьому суттєво використовуються цілі та дробові степені необмежених диференціальних операторів [2, с.45], які складають «основну частину» вихідної задачі. Після цього підбирається або конструюється такий функціональний простір, в якому відповідний інтегральний оператор володіє достатньо гарними властивостями.

Якщо такий простір знайдено, то для дослідження вихідної задачі в багатьох випадках достатньо застосувати загальні теореми (теореми Фредгольма при дослідженні лінійних рівнянь, принципи нерухомої точки при дослідженні нелінійних рівнянь, методи теорії конусів при вивченні додатних розв'язків тощо). Інакше кажучи, дослідження багатьох задач фактично розпадається на три незалежні частини: перехід до інтегрального рівняння, потім дослідження відповідного інтегрального виразу як оператора, що діє у функціональних просторах і, нарешті, застосування загальних методів функціонального аналізу дослідження лінійних та нелінійних операторних рівнянь.

Дане дослідження присвячене другій із зазначених задач. В ній вивчаються оператори, які діють у просторах сумовних функцій [3, с. 21], встановлюються ознаки неперервності, регулярності, повної неперервності лінійних операторів та їх дробових степенів; ці самі властивості розглядаються для нелінійних операторів; розглядається питання і диференційованості нелінійних операторів.

Мета дослідження – розкрити основні властивості обмежених інтегральних операторів. Об'єктом дослідження є теорія операторів, а предметом дослідження – безпосередньо клас обмежених інтегральних операторів.

Властивості інтегральних операторів важливі не лише при вивченні інтегральних рівнянь – інтегральні оператори та їх дробові степені відіграють важливу роль при вивченні збіжності рядів Фур'є, при дослідженні наближених методів, при розгляді різноманітних еволюційних задач, в теорії коливань тощо.

При дослідженні конкретних інтегральних операторів важливою буває можливість розглядати їх в різних просторах L_α [2, с.12]. У зв'язку з цим оператори вивчаються відразу у всій родині просторів L_α . Таке вивчення операторів дозволяє широко користуватися інтерполяційними теоремами, які ведуть свій початок від відомої роботи М. Ріса. Воно

дозволяє просто формулювати теореми про загальні властивості дробових степенів лінійних операторів.

В роботі розглядаються оператори виду:

$$Kx(t) = \int_{\Omega} K(t, s)x(s)ds \quad (1)$$

і з'ясовується, при яких умовах вони діють з одних заданих просторів

$$L_{\alpha} = L_{\alpha}(\Omega)$$

в інші задані простори

$$L_{\beta} = L_{\beta}(\Omega^*)$$

та володіють достатньо гарними властивостями (неперервність, повна неперервність тощо).

Інтеграл в означенні оператора (1) розуміється у сенсі Лебега. У зв'язку з цим завжди вважається, що ядро $K(t, s)$ майже при всіх $t \in \Omega^*$ вимірне по s на Ω . Ми будемо зазвичай вважати, що виконується більше обмеження – ядро $K(t, s)$ вимірне по сукупності змінних $t \in \Omega^*, s \in \Omega$.

В цьому випадку функція $Kx(t)$ вимірна для будь-якої такої вимірної $x(s)$, що інтеграл (1) скінченний при всіх $t \in \Omega^*$.

Нас будуть цікавити умови, при яких K діє з L_{α} в L_{β} та неперервний. Інакше кажучи, нас будуть цікавити умови, при яких для усіх функцій з L_{α} справедлива нерівність

$$\|Kx\|_{\beta} \leq M\|x\|_{\alpha} \quad (2)$$

Ця нерівність іноді просто доводиться для функцій $x(s)$ з деякої щільної в L_{α} множини $\mathfrak{N}$ (наприклад, для обмежених функцій). Питання про те, при яких ядрах $K(t, s)$ звідси впливає її справедливості при всіх $x(s) \in L_{\alpha}$, досліджено недостатньо.

Наведемо частинний результат, який охоплює основні для застосувань випадки.

Теорема 1. Нехай ядро $K(t, s)$ вимірне за сукупністю змінних та невід'ємне. Нехай для всіх скінченнозначних функцій $x(s)$ виконується нерівність (2), де α і β – фіксовані числа. Тоді оператор (1) визначений на всіх функціях $x(s) \in L_{\alpha}$ та нерівність (2) виконується для усіх цих функцій.

Для інтегральних операторів цікавим є питання про те, при яких умовах K досить неперервний як оператор, що діє з L_{α} в L_{β} . Відповідь на це запитання може бути надана в різних термінах: у вигляді оцінок ядра, в різних властивостях ітерацій ядра, в різних властивостях L - характеристики $L(K : \text{непер.})$.

В даній статті ми будемо вважати, що відома одна точка (α_0, β_0) L - характеристики $L(K : \text{непер.})$. Буде з'ясовано, при яких додаткових загальних припущеннях ця точка належить множині $L(K : \text{досить непер.})$. Ці загальні припущення можуть формулюватися, наприклад, у вигляді співвідношень між числами α_0 і β_0 . В деяких випадках з $(\alpha_0, \beta_0) \in L$ - характеристики $L(K : \text{непер.})$ можна зробити висновок, що деякі відмінні від (α_0, β_0) точки (α, β) належать множині $L(K : \text{досить непер.})$.

Крім зазначених тверджень, можна показати, що лінійний інтегральний оператор володіє рядом додаткових властивостей у порівнянні з абстрактними лінійними операторами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Банах С. П. Курс функціонального аналізу / С. П. Банах. – К. : Рад. шк., 1978. – 216 с.
2. Березанский Ю. М. Функциональный анализ / Ю. М. Березанский, Г. Р. Ус, З. Г. Шефтель. – К. : Вища Школа, 1990. – 600 с.

3. Данфорд Н. Линейные операторы. Спектральная теория / Н. Данфорд, Дж. Т. Шварц. – М. : Мир, 1966. – 224 с.
4. Дерр В.Я. Функциональный анализ. Лекции и упражнения / В.Я. Дерр. – Люберцы: Юрайт, 2012. – 464 с.
5. Колмогоров А. Н. Элементы теории функций и функционального анализа / А. Н. Колмогоров, С. В. Фомин. – М. : Наука, 1976. – 314 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.Г. Самойленко

УДК 537

Микитчук І.А.

ВПЛИВ ІНДУКОВАНИХ ЗАРЯДІВ НА ПОЛЕ ТОЧКОВОГО ЗАРЯДУ НАД ПРОВІДНОЮ ПЛОЩИНОЮ

Досліджено вплив провідної площини на поле точкового заряду. Відносна зміна потенціалу поля залежить від положення точки спостереження.

Ключові слова. Електричне поле, вплив індукованих зарядів.

The influence of the conducting plane on the point charge is investigated. The relative change in the field potential depends on the position of the observation point.

Key words. Electric field, effect of induced charges.

Задачі про знаходження електричного поля системи декількох точкових зарядів або системи зарядів, рівномірно розподіленим по будь-яким поверхням, вирішуються в електростатиці без особливих складнощів.

Набагато гірша справа в тому випадку, якщо ми маємо систему заданих точкових зарядів і будь-яких провідних або діелектричних поверхонь, розташованих поблизу них. Припустимо, що ми хочемо знайти електричне поле в такій задачі. Система зарядів викличе перерозподіл зарядів на поверхнях, в результаті ми отримаємо індуковані заряди на поверхнях.

На електричних провідних тілах в електричному полі наводяться індуковані заряди їх врахування необхідне при розробці і конструюванні багатьох приладів і пристроїв. Тому розрахунок густини і розподілу індукованих зарядів має важливе практичне значення і є актуальним.

Метою дослідження є вивчення впливу індукованих зарядів на електричне поле над площиною провідника, що створюється точковим зарядом.

Розподіл індукованого заряду визначимо за допомогою метода електричних зображень.

Слід відмітити, що застосування методу електричних зображень розглянуто лише для окремих випадків: нескінчений провідний напівпростір, обмежений пластиною [1,2], нескінченна провідна площина, заземлена провідна площина [3], провідна сфера [1, 3].

Визначимо, як змінюється електричне поле точкового заряду при наявності провідної площини. Нехай точковий заряд q знаходиться на відстані $z=h$ від провідної площини. Визначимо потенціал точок електричного поля.

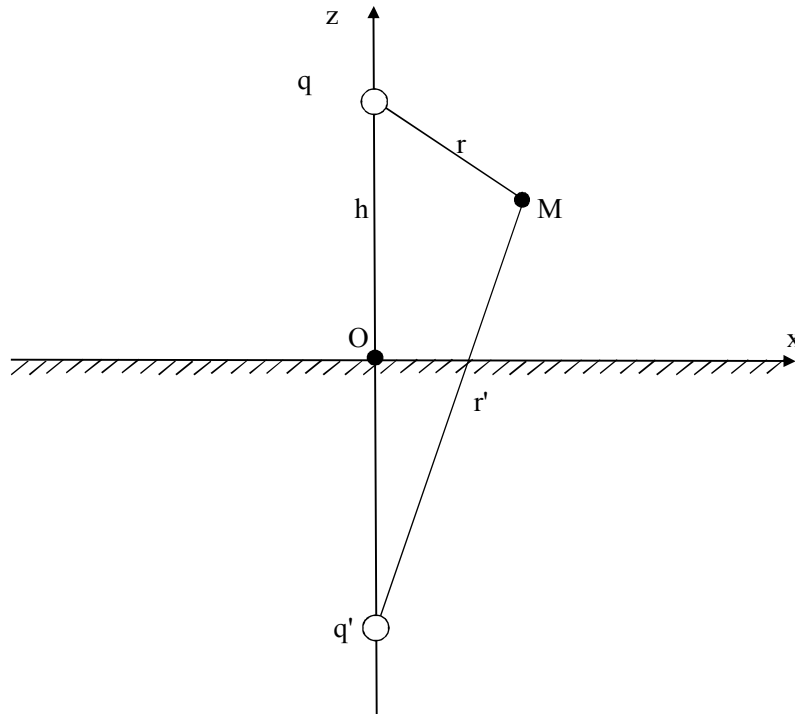

Рис. 2.4. Положення точки спостереження М.

Визначимо потенціал довільної точки за допомогою метода дзеркальних зображень.

$$\varphi_M = \varphi(q) + \varphi(q') = \frac{q}{4\pi\epsilon_0} \left(\frac{1}{r} - \frac{1}{r'} \right) = \frac{q}{4\pi\epsilon_0} \left(\frac{1}{\sqrt{(h-z)^2 + x^2}} - \frac{1}{\sqrt{(h+z)^2 + x^2}} \right) \quad (1)$$

Із (1) витікає, що поле над провідною поверхнею є суперпозицією поля точкового заряду q (перший член) і поля дзеркально відображеного заряду q' , яке еквівалентне полю індукованих на площині зарядів. В точці O з координатами $x_0=0; z_0=0$ із (1) маємо $\varphi_0=0$. Ця умова виконується для всіх точок площини, тобто провідна площина є еквіпотенціальною поверхнею з потенціалом $\varphi_0=0$.

При відсутності провідної площини еквіпотенціальні поверхні поля точкового заряду сферичні, і потенціал в т.О був би рівним:

$$\varphi_0 = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{q}{h} \quad (2)$$

Так як розподіл індукованих зарядів симетричний відносно осі z , то і електричне поле над площиною також симетричне відносно цієї осі, тому достатньо розглянути поле в першому квадранті (між осями $+x$ і $+z$). Розрахунки потенціалу поля будемо виконувати згідно (1). Для спрощення розрахунків потенціал поля будемо визначати в залежності від відносного положення точки спостереження $z_{від} = \frac{z}{h}$ і $x_{від} = \frac{x}{h}$, тоді потенціал буде

кратним $\frac{q}{4\pi\epsilon_0 h}$.

Із (1) отримаємо

$$\varphi_M = \frac{q}{4\pi\epsilon_0 h} \left(\frac{1}{\sqrt{1 - 2\frac{z}{h} + \left(\frac{z}{h}\right)^2 + \left(\frac{x}{h}\right)^2}} - \frac{1}{\sqrt{1 + 2\frac{z}{h} + \left(\frac{z}{h}\right)^2 + \left(\frac{x}{h}\right)^2}} \right) \quad (3)$$

Розрахуємо згідно (18) потенціал поля точкового заряду без площини (перший член) і при наявності площини при сталих значеннях $\frac{z}{h}$ і зміні $\frac{x}{h}$. Результати розрахунків приведено на рис.2.

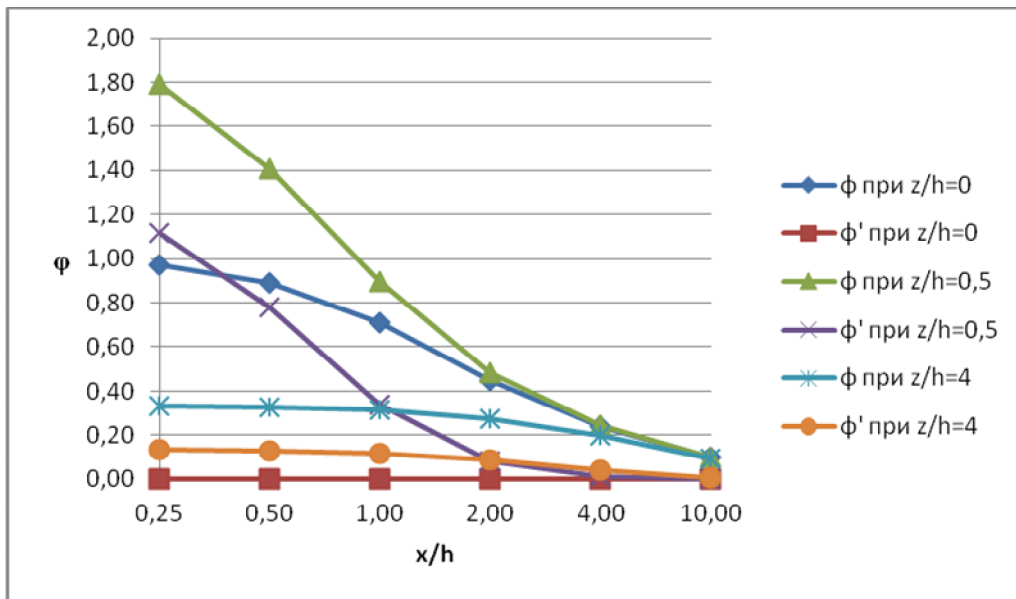

Рис. 2. Залежність потенціалу полів уособленого точкового заряду φ при наявності провідної площини φ' від відносної відстані x/h .

Як видно із таблиці 1 і графіка на рис. 2 вплив провідної площини на поле точкового заряду залежить від відстані до площини і відстані до центру осі. Розглянемо відносну зміну поля

$$\varepsilon = \frac{\varphi - \varphi'}{\varphi} \cdot 100\% \quad (4)$$

Будемо розглядати залежність ε від одного параметру при постійній величині іншого.

Результати розрахунків для $\frac{x}{h} = 0,5$ приведено на рисунку 3.

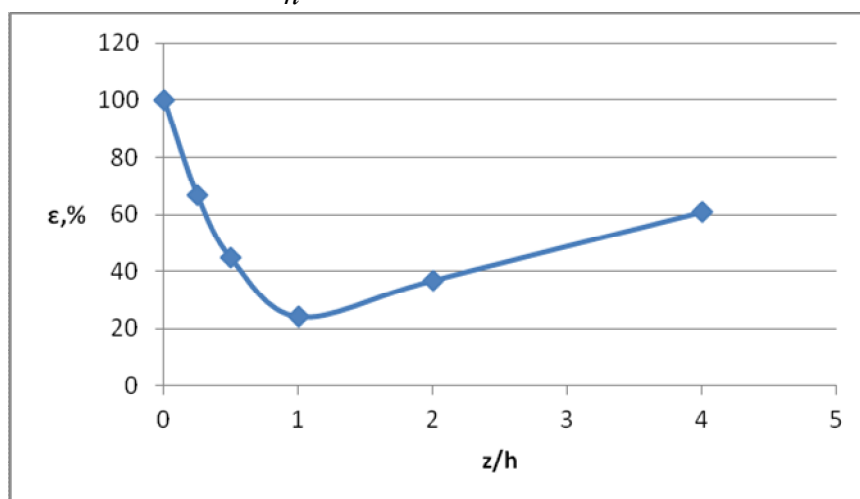

Рис. 3. Залежність відносної зміни потенціалу поля точкового заряду ε за рахунок впливу провідної площини від відносної відстані до неї для $x/h=0,5$.

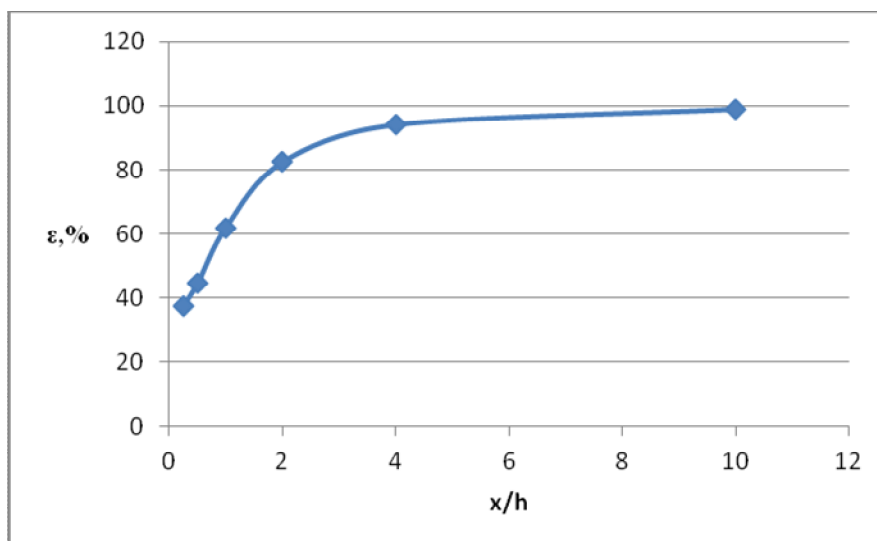

Рис. 4. Залежність відносної зміни потенціалу поля точкового заряду ε за рахунок впливу провідної площини від відносної відстані до перпендикуляра (осі поля) x/h для $z/h=0,5$.

Розраховано потенціали точок поля над провідною поверхнею. Показано, що воно симетричне відносно перпендикуляра, опущеного із заряду на поверхню. Відносна зміна потенціалу поля точкового заряду за рахунок впливу провідної площини залежить від положення точки спостереження. При віддаленні від осі симетрії вона збільшується, а при віддаленні від поверхні зменшується до мінімуму при $z/h=1$, а потім зростає.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сивухин Д.В. Общий курс физики: учеб. пособие: в 5 т. – Т.3: Электричество. – М.: Наука, 1983. – 688 с.
2. Тамм И. Е. Основы теории электричества. – М.: Наука, 1976. – 614 с.
3. Фейнман Р. Фейнмановские лекции по физике/ Р. Фейнман, Р. Лейтон, М. Сэндс. – Т. 5. – 1977. – 346 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.К. Івашина

УДК 004.413.5

Надєєва В.В.

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЯКОСТІ ЕЛЕКТРОННО-ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ ЗА ДОПОМОГОЮ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ АУДІО-ОБ'ЄКТІВ

Поняття «ефективність» є сьогодні ключовим для всіх рівнів і напрямків системи вищої освіти. Автор обґрунтовує проблеми їх оцінки та вдосконалення, а також підходить до визначення механізмів оцінки якості використовуваних електронно освітніх ресурсів у вузі.

Ключові слова: аудіо-об'єкти, електронні освітні ресурси, мультимедійні компоненти, інформаційно-освітнє середовище, інформаційні технології.

The concept of "efficiency" today is a key to all levels and areas of higher education. The author substantiates the problems of their evaluation and improvement, as well as approaches to determining the mechanisms of quality assessment of the used electronic educational resources in the university.

Key words: audio objects, electronic educational resources, multimedia components, information-educational environment, information technologies.

ЕОР – це вид засобів освітньої діяльності, які існують в електронній формі, розміщуються і подаються в освітніх системах на запам'ятовуючих пристроях електронних даних, є сукупністю електронних інформаційних об'єктів (документів, документованих відомостей та інструкцій, інформаційних матеріалів, процесуальних моделей та ін.) (рис. 1) [1].

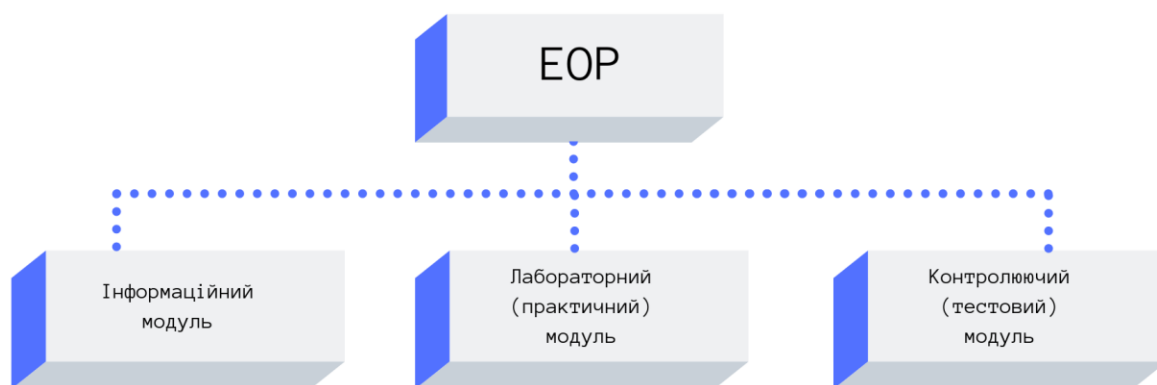

Рис. 1. Модулі ЕОР

У різних країнах за підтримки держави створюються загальнодоступні національні колекції (бібліотеки) електронних ресурсів. Вони зібрані та діють в скандинавських країнах, країнах південно-східної Азії, Великобританії, Франції, Польщі, США. Такі колекції створюються за державні кошти, на гранти некомерційних гуманітарних фондів. Головна їх особливість – це безкоштовне використання та гарантована якість. У деяких країнах (Норвегія, Естонія, Голландія, Франція, США, Ірландія) державні органи замовляють розробку принципово нових електронних ресурсів, які потім централізовано розповсюджуються в заклади освіти [2].

Для розроблення критеріїв оцінювання електронних освітніх ресурсів важливо визначити складові структури ресурсу та їхні особливості. Структура ЕОР, залежно від функціонального призначення, містить у собі: змістову частину, програмну частину, методичні рекомендації для вчителя, методичні рекомендації для учня, настанови для адміністратора локальної мережі комп'ютерного класу або системного адміністратора навчального закладу (рис. 2). Змістова частина має: зміст, теоретичну і практичну частини, діяльнісне середовище, зокрема різні моделі, малюнки (схеми, графіки, мапи, таблиці), схеми, світлини, відеофрагменти, аудіофрагменти, 2D та 3D анімації, словники термінів і понять (глосарії, тезаурус), історичні довідки, перелік джерел відомостей, контрольні запитання і завдання, тести [3].

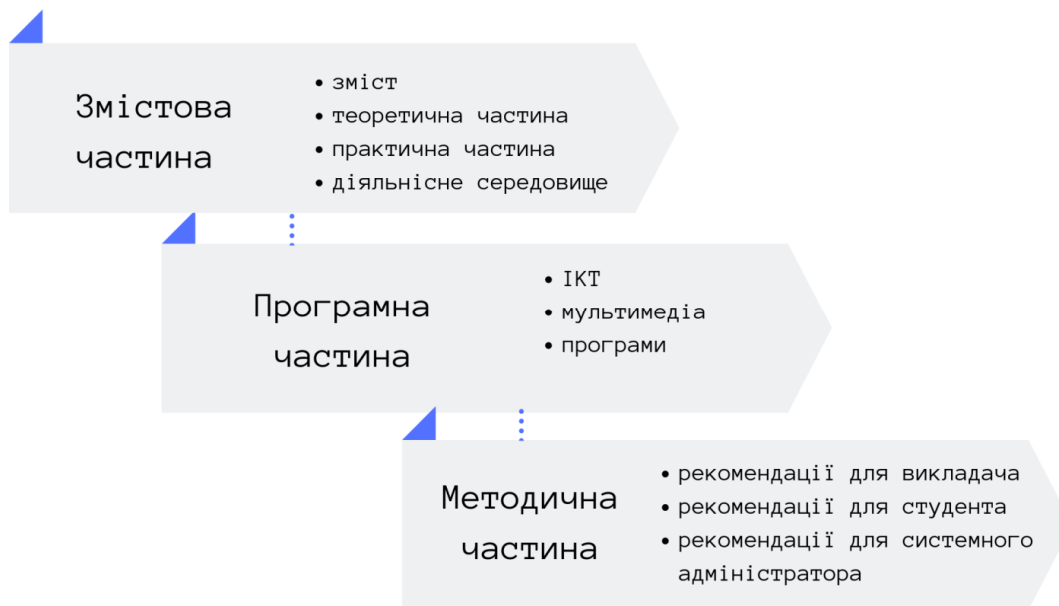

Рис. 2. Структура ЕОР. Класифікація за технологією розроблення

Основна проблематика закладається в тому, що другу (програмну) частину частіше всього спрощують до надання інформації в текстовому вигляді. Тобто, студент вивчаючий ту чи іншу тему має в арсеналі лише декілька картинок та опис в документі. Саме це є приводом ігнорування університетських матеріалів та звернення до інших ресурсів, а саме пошукової системи з відповідними результатами запитів. Те саме стосується перевірки знань студентів з будь якої теми. Зазвичай, змістову частину наповнюють вдосталь, але ніяк не додають мультимедійні додатки, такі як аудіо компоненти. Саме аудіо-компоненти здатні підвищити якість електронних освітніх ресурсів в декілька разів.

В вивченні, наприклад, англійської мови, це невід’ємний інструментарій, який неможливо ігнорувати, адже необхідність у правильній вимові та розумінні сказаного співрозмовником у сучасному світі стоїть на першій сходинці в цінності експерта будь-якої сфери [4].

Як висновок, хочу зазначити, що впровадження аудіо компонентів розширить функціонал освітніх ресурсів в цілому та надасть можливість більш детального вивчення та розуміння матеріалу. Аналіз особливостей інтеграції аудіо компонентів в електронні освітні ресурси потребує подальших досліджень та узагальнення критеріїв оцінювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Биков В.Ю. Методологічні та методичні основи створення і використання електронних засобів навчального призначення. Київ: 2006. С. 3-6
2. Вембер В. П. Інформатизація освіти та проблеми впровадження педагогічних програмних засобів в навчальний процес. Київ: 2007. 3 с.
3. Вострокнутов И.Е. Теория и технология оценки качества программных средств образовательного назначения. Москва: 2002. 300 с.
4. Морзе Н.В. Критерії якості електронних навчальних курсів, розроблених на базі платформ дистанційного навчання. Херсон: 2009. С. 63-75

**Рекомендують до друку наукові керівники професор М.ЧС. Львов,
доцент В.А. Єрмолаєв**

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ РІВНЯНЬ ТА НЕРІВНОСТЕЙ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ФУНКЦІЇ

У статті розглянуто актуальне питання підготовки здобувачів освіти в курсі алгебри старшої школи та проаналізовано використання властивостей функції як нестандартного методу розв'язування рівнянь та нерівностей.

Ключові слова: рівняння, нерівності, нестандартні методи розв'язування, курс алгебри старшої школи.

The article discusses the urgent issue of preparing students for a high school algebra course, analyzes the use of the properties of a function as a non-standard method for solving equations and inequalities.

Key words: equations, inequalities, non-standard methods of solving, high school algebra course.

Основною особливістю сучасного розвитку системи шкільної математичної освіти є орієнтація на широку диференціацію навчання математики, що дозволяє вирішити два завдання: забезпечити базову підготовку всіх здобувачів освіти та сформувати в учнів стійкий інтерес до предмету, виявити і розвинути їх математичні здібності, орієнтувати на професії, пов'язані з математикою, підготувати до навчання у вузі.

Для здобувачів освіти, які поглиблено вивчають математику в школі, особливо важливим і корисним є більш глибокий розгляд ідей і методів самої елементарної математики, що створюють міцний фундамент для вивчення вищої математики. А оскільки однією з основних її ідей є ідея функції, то є нагальна необхідність засвоєння учнями функціональних підходів при вирішенні завдань. Із засвоєнням можливостей їх застосування, учні отримують простий і ефективний засіб вирішення більш широкого, в порівнянні із загальноосвітньою школою, класу задач.

Розширення шкільної програми з математики шляхом введення в неї додаткових розділів вищої математики не завжди може дати позитивні результати. Це пояснюється і відсутністю необхідної кількості часу для розгляду того чи іншого розділу в достатньому обсязі, і недосяжністю належної логічної строгості викладу внаслідок об'єктивних труднощів, які представляють для учнів ті чи інші методи мислення, і, нарешті, віковими психологічними можливостями. Таким чином, викладання окремих розділів вищої математики або поглибленого курсу математики може привести, часом, до неадекватного розуміння учнями математичних методів та ідей. Саме з цього приводу виявляють заклопотаність вчителів, методистів та науковців.

Вчені В.А. Гусев, Г.В. Дорофєєв, М.І. Зайкін, В.І. Крупіч, Н.В. Метельський, Г.І. Саранцев, А.А. Столяр, П.М. Ерднєв та інші єдині в думці, що провідним принципом вдосконалення методичної системи навчання математиці є гуманізація математичної освіти, особистісна орієнтація навчання математики. Тому в курсі алгебри старшої школи немає сенсу поверхневого вивчення додаткових розділів вищої математики. Для здобувачів освіти набагато важливіше і корисніше більш глибоко розглянути ідеї і методи самої елементарної математики, що створить міцне підґрунтя для подальшого навчання в університеті.

В науковій літературі акцентують увагу на важливості застосування функціонального підходу при вирішенні різних завдань елементарної математики, в тому числі рівнянь та нерівностей. У навчальному посібнику [2] відзначається, що лінія рівнянь та нерівностей, яка складає значну частину шкільного курсу математики, нерозривно пов'язана з функціональною лінією. Шунда Н.М. неодноразово на сторінках журналу «Математика в школі» повертався до теми використання властивостей функцій при розв'язуванні рівнянь та нерівностей в курсі алгебри старшої школи. Так, в своїй статті [1] він зазначає, що в школі при вивченні

функції основна увага приділяється дослідженню аналітично заданих функцій і побудові їх графіків. Менше ж звертають увагу на використання функцій при вивченні інших тем.

Зазначене визначає вибір мети дослідження – аналіз стану проблеми доцільності і можливості вивчення нестандартних, зокрема, функціональних методів розв'язування рівнянь та нерівностей, в курсі алгебри старшої школи.

Ядро зазначеної теми – рівняння та нерівності виду $f(x)=g(x)$, $f(x)<g(x)$. Сюди входять деякі рівняння та нерівності вищого степеня, деякі показникові, логарифмічні та тригонометричні рівняння та нерівності. Крім того, рівняння та нерівності, які розв'язуються функціональними методами можуть розглядатися як продовження і поглиблення лінії рівнянь та нерівностей. Тоді теорія функцій носить прикладний характер по відношенню до теорії рівнянь та нерівностей.

Наприклад: Розв'яжіть рівняння

$$(x^2 + x - 2)^3 + x^2 - 2 = x^3 .$$

Розв'язання. Переписавши рівняння у вигляді

$$(x^2 + x - 2)^3 + x^2 + x - 2 = x^3 + x ,$$

можна побачити, що воно має вигляд $f(g(x)) = f(h(x))$. При цьому

$$f(x) = x^3 + x , g(x) = x^2 + x - 2 , h(x) = x .$$

Оскільки функція $f(x)$ зростаюча, то рівняння рівносильне рівнянню

$$x^2 + x - 2 = x ,$$

і це означає, що воно має два корені $x_1 = -\sqrt{2}$, $x_2 = \sqrt{2}$.

Не кожне рівняння та нерівність в результаті перетворень або за допомогою вдалої заміни змінної може бути зведене до того чи іншого стандартного виду, для якого існує певний алгоритм розв'язання [3]. У таких випадках корисним є використання властивостей функції: область визначення, монотонність, періодичність, обмеженість, парність тощо.

Проаналізувавши підручники, можна зробити висновок, що дана тема розглядається тільки в підручниках математики нового покоління. Побудова курсу в цих підручниках здійснюється на основі пріоритетності функціонально-графічної лінії. В інших підручниках функціонально-графічний метод розв'язання рівнянь та нерівностей в окрему тему не виділено. Використання властивостей функції для розв'язування завдань згадується також при вивченні інших тем. У нових підручниках міститься також достатня кількість завдань цього типу.

В курсі алгебри старшої школи найбільш доцільне використання евристичного і дослідницького методів навчання. Ці методи залучають учнів до процесу «відкриття» різних фактів, самостійного формулювання теорем, дозволяють забезпечити оволодіння методами наукового пізнання, формування рис творчої діяльності і потреби в ній. Ці методи пред'являють свої вимоги як до пропонованого для вивчення матеріалу (він повинен бути доступним для учнів), так до системи завдань, що забезпечує оволодіння цим матеріалом. Система завдань повинна бути насичена складними, проблемними, творчими, нестандартними завданнями.

Знання учнів про властивості функцій стають більш глибокими і усвідомленими, якщо систематично використовувати їх при розв'язуванні рівнянь та нерівностей. Крім того, це сприяє раціоналізації самих розв'язків.

Немає потреби акцентувати увагу на органічному зв'язку між поняттям функції, рівняння та нерівності. Нажаль, в шкільній практиці не завжди звертають належну увагу на цей факт, слабо використовують властивості функцій при розв'язуванні рівнянь та нерівностей. В початковій літературі [3, 4] висвітлено деякі застосування властивостей функцій (монотонність, парність, непарність) до розв'язування рівнянь та нерівностей, однак не виділені і не досліджені класи рівнянь та нерівностей, на яких можна було б відпрацювати всі властивості функцій, що вивчаються в школі, і які допомогли б здійснити плавний

перехід від традиційних способів розв'язування до функціональних; не розроблена методика введення і вивчення функціональних методів (приймів) розв'язування завдань, відсутня система відповідних завдань.

Наведені прийоми тісно пов'язані з матеріалом, що вивчається в школі, але, крім того, їх нестандартне розв'язання привчає здобувачів освіти не задовольнятися шаблонами, алгоритмами, а вдумливо підходити до пошуку оригінальних розв'язань.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновки про недостатню кількість розробленого навчального матеріалу і системи завдань із зазначеної тематики, про що свідчить аналіз навчально-методичної та спеціальної літератури.

В той самий час застосування функціональних методів розв'язування рівнянь та нерівностей в курсі алгебри старшої школи – доцільно і можливо. Пропонований матеріал задовольняє принципам і критеріям відбору змісту навчання математики, відповідає цілям шкільної математичної освіти, поглиблює її за основними лініями, враховує пріоритет розвиваючої функції навчання та ідею гуманізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шунда Н.Н. Об использовании свойств функции при решении уравнений и неравенств // Математика в школе, 1970, № 3.
2. Горштейн П.И. Задачи с параметрами, М. «Илекса», 1999. – 284 с.
3. Виленкин Н.Я. и др. Алгебра и математический анализ: Учебное пособие для учащихся 10-11 классов школ с углубленным изучением математики. – М.: Просвещение, 1992. – 335 с.
4. Ковалева Г.И., Конкина Е.В. Функциональный метод решения уравнений и неравенств, 2008 г. – 284 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.М. Бистрянцева

УДК 517.938

Плотников О. Р.

РОЛЬ ТА МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРЕМИ ШАРКОВСЬКОГО У ТЕОРІЇ ОДНОМІРНИХ ДИНАМІЧНИХ СИСТЕМ

У статті розглядаються основні поняття теорії динамічних систем, порядок та теорема Шарковського, місце теореми в цій теорії та приклади її застосування.

Ключові слова: динамічна система, орбіта динамічної системи, періодична точка, теорема Шарковського, порядок Шарковського.

The article considers basic concepts of dynamical systems theory, Sharkovsky theorem and Sharkovsky ordering, place of the theorem in this theory and its usage examples.

Key words: dynamical system, orbit of dynamical system, periodic point, Sharkovsky theorem, Sharkovsky ordering.

В останні десятиліття зростає число проблем пов'язаних з дослідженням явищ та процесів навколишнього світу за допомогою класичних моделей та звичних методів. Більше того, збільшується і кількість можливих областей дослідження. Прикладом є велике різноманіття соціальних, екологічних та економічних процесів, які намагаються вивчити та описати з метою пошуку закономірностей, прогнозування, оптимізації тощо. У зв'язку з цим, відбуваються корінні зміни в методах та засобах математичного моделювання, що призводить до виникнення принципово нової теорії – нелінійної динаміки, а найбільш ефективним інструментом її досліджень стає теорія одномірних динамічних систем. Одним з тих хто займався цією теорією був Олександр Миколайович Шарковський, а його теорема

займає центральне місце в одномірній динаміці. Перед розглядом самої теореми слід визначити, що саме вивчає теорія динамічних систем.

Процеси, що досліджує теорія хоч і дуже різноманітні, однак усі вони мають дещо спільне. Кожен такий процес є певною системою, що еволюціонує з часом. Таким системам властива детермінованість. Тобто, знаючи їх стан в певний момент часу та закон за яким вони еволюціонують, ми можемо однозначно передбачити їх подальшу поведінку та стан у будь-який момент часу. Кожна така система являє собою однопараметричну групу або підгрупу відображень f^t деякого простору X (топологічного або метричного) в себе, а сам параметр t і є часом. Якщо при цьому t є дійсним числом, то таку динамічну систему називають потоком, якщо t – ціле число, то систему називають каскадом. Дослідження каскадів і потоків мають свої відмінності, а застосування теорії відбувається в принципово різних випадках. Динамічні системи з дійсним часом використовують для опису фізичних або хімічних процесів, які відбуваються неперервно. Каскади в свою чергу використовують для дослідження соціальних, біологічних та економічних процесів, де зміни розглядаються періодично, через певний час. Надалі ми будемо говорити саме про каскади.

У теорії динамічних систем каскад визначається як пара (X, f) , де f – деяке відображення простору X в себе. Така пара задає динамічну систему з дискретним часом – підгрупу відображень $\{f^t, t \in \mathbb{Z}^+\}$, де

$$f^t = f \circ f^{t-1}, t = 1, 2, \dots,$$

а f^0 – тотожне відображення, що є нулем описаної підгрупи.

У даному випадку час додатній, тобто попередні стани системи не розглядаються, але такими каскадами теорія не обмежується.

Основним об'єктом дослідження в теорії динамічних систем є орбіта (або траєкторія). Траєкторією динамічної системи, що проходить через точку $x \in X$, називається множина

$$orb(x) = \{x, f(x), f^2(x), \dots\} = \bigcup_{t=0}^{\infty} f^t(x), t \in \mathbb{Z}^+$$

Іноді зручно розуміти траєкторію не як множину, а як послідовність точок $x, f(x), f^2(x), \dots$, що ближче до поняття руху по траєкторії – відображення $t \rightarrow f^t(x)$. Частіше за все виникає потреба з'ясувати як поводить себе та чи інша орбіта або множина орбіт на скінченному або нескінченному інтервалі часу. Для дослідження їх поведінки розглядають таку властивість, як повертальність точок. В теорії динамічних систем розрізняють декілька типів повертальності. Серед них повернення точки у деякий свій окіл та повернення точки в початкове положення. У контексті цієї статті нас буде цікавити саме другий тип. Точки, що через деякий час повертаються у своє початкове положення називаються періодичними. Формально вони описуються наступним чином.

Точка x_0 називається періодичною точкою (або точкою що породжує періодичну траєкторію) періоду t , якщо $f^m(x_0) = x_0$ і $f^t(x_0) \neq x_0$ при $t < m$. Кожна з точок $x_t = f^t(x_0)$, $t = 1, 2, \dots, m-1$, також є періодичною точкою періоду m , і точки $x_1, x_2, \dots, x_{m-1}$ утворюють періодичну траєкторію, або цикл періоду t [1].

Як в формальній теорії так і у практичному застосуванні важливими є не окремі орбіти, а взаємозв'язок між ними. Виявляється, якщо динамічна система має траєкторії одних періодів, то це обов'язково свідчить про наявність інших періодичних орбіт. У 1964 році Шарковським була доведена одна з найважливіших теорем теорії динамічних систем, що визначає таку залежність між періодичними траєкторіями і була першим загальним результатом цієї теорії. У формулюванні теореми Шарковського ключову роль відіграє спеціальне впорядкування множини натуральних чисел, яке нині прийнято називати порядком Шарковського. У цьому впорядкуванні множина натуральних чисел розбивається на об'єднання підмножин, що не перетинаються:

$$N = \left(\bigcup_{i=0}^{\infty} T_i \right) \cup S,$$

де

$$T_i = \{2^i(2k+1) : k \in N\}, i = 0, 1, 2, \dots;$$

$$S = \{1, 2, 4, 8, \dots\}.$$

Множина S впорядковується за зростанням, а кожна з множин T_i – за спаданням. При цьому числа з множини S передують всім числам з множин T_i ($i \geq 0$), а числа з множини T_i передують числам з множини T_j , при $i > j$. Таким чином дістаємо впорядкування:

$$\begin{aligned} 1 &\triangleleft 2 \triangleleft 2^2 \triangleleft 2^3 \triangleleft \dots \\ \dots &\triangleleft 2^3 \cdot 7 \triangleleft 2^3 \cdot 5 \triangleleft 2^3 \cdot 3 \triangleleft \dots \\ \dots &\triangleleft 2^2 \cdot 7 \triangleleft 2^2 \cdot 5 \triangleleft 2^2 \cdot 3 \triangleleft \dots \\ \dots &\triangleleft 2 \cdot 7 \triangleleft 2 \cdot 5 \triangleleft 2 \cdot 3 \triangleleft \dots \\ \dots &\triangleleft 9 \triangleleft 7 \triangleleft 5 \triangleleft 3, \end{aligned}$$

яке й називається порядком Шарковського на множині натуральних чисел. Число 1 є найменшим у розумінні цього порядку, а число 3 – найбільшим.

Досліджуючи неперервні відображення дійсної прямої в себе, Шарковський встановив залежність між періодичними орбітами, що сформульована в теоремі про співіснування циклів (теорема Шарковського).

Теорема. *Якщо неперервне відображення прямої в себе має періодичну точку періоду m , то воно має також періодичні точки кожного періоду m' такого, що $m' \triangleleft m$ у розумінні порядку Шарковського. Більше того, для кожного натурального числа m існує неперервне відображення дійсної прямої в себе, яке має періодичну точку періоду m і не має періодичних точок періоду m' , при $m \triangleleft m'$ [3].*

Найбільш очевидним і цікавим наслідком цієї теореми є те, що якщо відображення має періодичну точку періоду 3, то воно має й точки будь-якого іншого періоду.

Як і повинно бути для тверджень, що знаходяться в центрі зацікавленості математиків, для цієї теореми існує багато доведень, поряд з тим, що було запропоноване Шарковським. Популярними серед них є доведення методами символічної динаміки та методами теорії графів.

З розвитком теорії динамічних систем з'являється і потреба побудови відповідних структур, що володіють певними властивостями, зокрема відображень, що мають періодичні точки конкретних періодів. З формулювання теореми про співіснування циклів неперервного відображення прямої в себе стає зрозумілим, що ця задача завжди вирішується, тобто для кожного натурального числа m існує неперервне відображення дійсної прямої в себе, яке має періодичну точку періоду m і не має періодичних точок періоду m' , при $m \triangleleft m'$ у розумінні порядку Шарковського. Покажемо можливість побудови такого відображення на конкретному прикладі.

Приклад. Побудова відображення $f: [1,5] \rightarrow [1,5]$, що має період 5, але не має періоду 3.

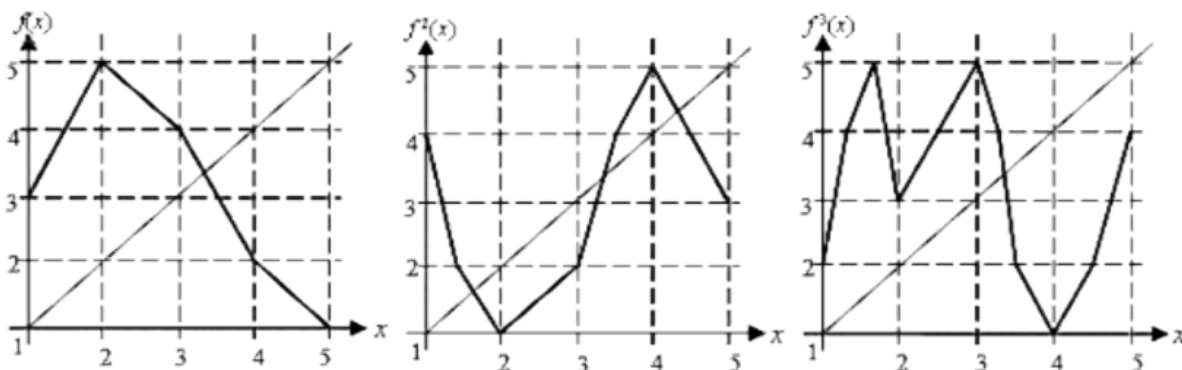
Нехай f задано в точках 1, 2, 3, 4, 5 наступним чином:

$$f(1) = 3; f(2) = 5; f(3) = 4; f(4) = 2; f(5) = 1,$$

а на проміжних відрізках розповсюджено лінійно (мал. 1). Помітимо, що орбіта точки $x = 1$ має вид 1, 3, 4, 2, 5, 1, ..., тобто f має періодичну траєкторію періоду 5. Зобразимо графіки f, f^2, f^3 та переконаємось, що для такого відображення не існує орбіти періоду 3

(мал. 1). На 3-му графіку видно, що рівнянню $f^3(x) = x$ задовільняє лише нерухома точка відображення $f(x)$. Отже, орбіт довжини 3 немає.

Мал. 1. Приклад побудови відображення, що має усі періоди, окрім 3.

Аналізуючи побудовані відображення, можна аналітично описати спосіб побудови подальших прикладів для останнього ряду порядку Шарковського, тобто коли період є непарним числом.

Щоб побудувати неперервне відображення $f: [1, p] \rightarrow [1, p]$, що має період $2n \times 2n$

$p = 2n + 1$ та не має менших періодів, достатньо на решітці задати відображення f в цілих числах наступним чином:

$$f(1) = \frac{p+1}{2}; f(2) = p; f(3) = p-1; f(4) = p-2; \dots;$$

$$f\left(\frac{p+1}{2}\right) = \frac{p+3}{2}; f\left(\frac{p+3}{2}\right) = \frac{p-1}{2}; f\left(\frac{p+5}{2}\right) = \frac{p-3}{2};$$

$$f\left(\frac{p+7}{2}\right) = \frac{p-5}{2}; \dots; f\left(\frac{p+p}{2}\right) = f(p) = 1;$$

а між цими точками відображення розповсюдити лінійно [2].

Можливості побудови необхідних відображень не обмежені лише непарними числами. За останні десятиліття методи побудови систем з певними періодами розширюються та вдосконалюються. Зокрема метод подвоєння періоду, під яким розуміється перехід від відображення f до нового відображення, періоди якого – подвоєні періоди відображення f та період 1. За допомогою лише одного подвоєння періоду стає можливим конструювання прикладів відображень для будь-яких періодів. Наприклад, для того щоб побудувати відображення, що має орбіту довжини 6 і не має орбіт будь-якої непарної довжини, достатньо застосувати процедуру подвоєння періоду до відображення, що має період 3 (тобто таке f що має усі періоди). Ця схема дозволяє сказати, що відкрита Шарковським залежність між періодами неперервних відображень є строгою у тому розумінні, що для будь-якого натурального n існує відображення, що має період n і не має періодів, що передують n у розумінні порядку Шарковського.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блох А.М. О предельном поведении одномерных динамических систем // Успехи мат. науки. – 1982. – 37, №1. – С. 137 – 138.
2. Блох А.М. О разложении динамических систем на отрезке // Успехи мат. науки. – 1983. – 38, № 5. – С. 179 – 180.
3. Шарковский А. Существование циклов непрерывных преобразований прямой в себя / А. Шарковский // Укр. мат. ж. – 1964, № 1, 61 – 71.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **О. В. Котова**

УДК 004.7

Приймак К.С.

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ПОРТФЕЛЯ КРИПТОВАЛЮТ

У даній статті розглянуто підвид цифрових валют – категорію «криптовалюта». Цифрові валюти набувають все більшої популярності в зв'язку із появою нових форм взаємодії фінансових ринків та ІТ-технологій, тому знання про умови формування ефективного інвестиційного криптовалютного портфеля стають складовою професійних компетенцій сучасного фінансиста, підприємця, інвестора, банківського фахівця, менеджера, ІТ-фахівця, а також непрофесійного інвестора.

Ключові слова: криптовалюта, диверсифікація, ефективний криптовалютний портфель.

The article deals with the sub-type of digital currencies – category "crypto currency." Digital currencies are becoming increasingly popular with the emergence of new forms of interaction between financial markets and IT -technologies. Therefore, knowledge about the conditions of formation of an effective investment crypto-currency portfolio becomes part of the professional competences of a modern financier, entrepreneur, investor, banking worker, manager, IT-specialist, as well as unprofessional investor.

Key words: crypto currency, diversification, effective investment crypto-currency portfolio.

Нестримне зростання грошових ринків і розвиток ІТ-технологій спричинили появу в нашому суспільстві величезної кількості додаткових інститутів, фінансових інструментів і нових форм взаємодії між людьми. Одним з таких інститутів в сучасному світі виступають електронні гроші. У даній статті мова піде про підвид цифрових валют – категорію «криптовалюта». Цифрові валюти набувають все більшої популярності, тому знання про умови формування ефективного інвестиційного криптовалютного портфеля стають складовою професійних компетенцій сучасного фінансиста, підприємця, інвестора, банківського фахівця, менеджера, ІТ-фахівця, а також непрофесійного інвестора.

Мета даного дослідження: визначення умов, необхідних для формування ефективного інвестиційного портфеля криптовалют.

Інвестиційним портфелем називають сформовану відповідно до інвестиційних цілей інвестора сукупність об'єктів інвестування, що розглядається як цілісний об'єкт управління. У процесі формування портфеля шляхом комбінування інвестиційних активів досягається нова інвестиційна якість: забезпечується необхідний рівень доходу при заданому рівні ризику [1, с. 156].

По суті, криптовалютний портфель – це вид інвестиційного портфеля. Головна логіка формування що одного, що іншого – диверсифікація вкладень. Тобто, гроші потрібно вкладати в різні активи, щоб знизити ризик збитку при падінні їх вартості.

Криптовалютний портфель – це сукупність криптовалютних активів інвестора, які він зібрав разом для досягнення мети – заробити на зростанні курсу обраних криптовалют. Поряд з тим, що криптовалютний і інвестиційний портфелі схожі, у них також є ряд відмінних характеристик:

- Поняття диверсифікації в криптовалютному портфелі отримує новий сенс. Якщо активи звичайного портфеля діляться на акції, облігації, валюту, нерухомість і так далі, то основний актив криптовалютного портфеля – криптовалюта. Диверсифікація досягається не шляхом інвестування в різні активи, а через розбивку одного основного активу. Тобто, ви інвестуєте в криптовалюту, але в різні маркери – в BTC, ETH, XRP та інші.
- Створити криптовалютний портфель набагато легше. При формуванні традиційного інвестиційного портфеля необхідно дотримуватися певного порядку дій, а також обов'язково відкрити розрахункові рахунки, оформити відповідну документацію і багато іншого, а при формуванні криптовалютного портфеля досить просто створити обліковий запис на криптовалютній біржі і відкрити мультивалютний криптогаманець.
- Криптовалютний портфель демонструє більш низьку планку для входження. Як свідчать експерти, при створенні інвестиційного портфеля у трейдера повинен бути капітал, який обчислюється тисячами доларів, а для формування криптовалютного аналога досить мати кілька сотень доларів.

Показники високої волатильності, якими характеризуються криптовалютні продукти, допомагають трейдерам отримувати дохід при тому, що вихідні інвестиції можуть бути мінімальними. На сьогодні криптовалютний ринок перенасичений різними криптовалютами – користувачі можуть працювати з більш ніж тисячею різних коїнів, однак далеко не всі вони можуть похвалитися високою інвестиційною привабливістю [2, с. 106].

При покупці криптовалюти оцінюють такі параметри: ринкова капіталізація; динаміка зміни ціни; чи знаходиться в основі системи криптовалюти корисна для суспільства ідея.

Для покупки криптовалюти використовуються обмінні сервіси або спеціалізовані біржі. Другий варіант підходить і для короткострокової, і довгострокової торгівлі. Щоб заробляти на різниці курсів, потрібно вміти аналізувати ринок, постійно відстежувати останні події.

З урахуванням інвестиційних якостей криптовалют можна сформувати різні крипто-портфелі, в кожному з яких буде власний баланс між існуючим ризиком, прийнятним для власника портфеля, й очікуваної їм віддачею (доходу) в певний період часу. Співвідношення цих факторів і дозволяє визначити тип портфеля. Отже, тип портфеля – це його інвестиційна характеристика, заснована на співвідношенні прибутку і ризику.

Пріоритет щодо того чи іншого портфеля формується на базі індивідуального ставлення кожного інвестора до тієї міри ризику, який властивий його портфелю активів. Одні вважають за краще діяти обережно, не претендуючи на великий дохід. Інші можуть йти на дуже великий ризик заради отримання високого доходу.

В табл. 1 наведені основні класифікаційні характеристики інвестиційних портфелів. Так, консервативний тип інвестора характеризується схильністю до мінімізації ризику, до надійності вкладень. Помірно-агресивний тип інвестора має схильність до ризику, але не дуже високого, перевагу віддає високій прибутковості вкладень з певним рівнем захищеності. Агресивний інвестор готовий йти на ризик заради отримання високої прибутковості.

Класифікація інвестиційних портфелів

Тип інвестора	Ступінь ризику	Тип портфеля
Консервативний	низька	високонадійний, але низькодохідний
Помірно-агресивний	середня	диверсифікований
Агресивний	висока	ризикований, але високоприбутковий

Таким чином, для досягнення інвестором поставлених цілей, необхідно грамотно підійти до формування інвестиційного портфеля. Даний процес складається з наступних етапів:

1. визначення інвестиційних цілей інвестора;
2. проведення аналізу ринку криптовалют;
3. формування криптовалютного портфеля;
4. перегляд (ревізія) портфеля;
5. оцінка ефективності криптовалютного портфеля.

На першому етапі формування криптовалютного портфеля здійснюється вибір інвестиційної політики (investment policy), тобто визначення цілей формування портфеля.

При побудові портфеля повинні враховуватися наступні умови:

- необхідний рівень поточного доходу;
- збереження капіталу;
- приріст капіталу;
- ризик.

Перші два чинники – необхідний рівень поточного доходу і збереження капіталу – це портфельні цілі, що відповідають низькоризиковій консервативній інвестиційній стратегії. Зазвичай такий портфель орієнтований на інструменти з низькою величиною "бета" (низьким ризиком). Націленість на приріст капіталу (третій фактор) передбачає збільшення ризику і відмову від високих поточних доходів. Найбільш істотним фактором для інвестора повинен бути ризик (четвертий фактор). Співвідношення ризику і прибутковості необхідно розглядати при будь-якому інвестиційному рішенні [3, с.29].

Портфельні цілі повинні бути визначені перед початком процесу інвестування. Особливо важливими умовами для успішного формування портфеля є ефект диверсифікації і концепція ефективного портфеля.

Диверсифікація – це використання декількох різних інвестиційних інструментів з метою скорочення ризику. Отже, дуже важливо включити до складу портфеля такий набір інвестиційних інструментів, який дозволить отримати певну очікувану прибутковість при певному очікуваному рівні ризикованості вкладень.

Під ризикованістю вкладень розуміється сукупний ризик – це сума диверсифікуємих і недиверсифікуємих ризиків.

Розглянемо детальніше концепцію ефективного портфеля.

Основне завдання інвестора – створення ефективного портфеля, який забезпечує найвищу віддачу для даного рівня ризику або найменший ризик для заданого рівня віддачі. Хоча створити такий портфель може бути складно, інвестор повинен, принаймні, шукати різні інвестиційні можливості, щоб отримати кращу комбінацію ризику і прибутковості. Таким чином, коли є вибір між двома активами з однаковим ступенем ризику, але з різним рівнем прибутковості, інвестору слід вибирати інструмент з більш високою прибутковістю. При однакових рівнях прибутковості і різних рівнях ризику для двох інвестиційних інструментів, не схильний до ризику інвестор віддасть перевагу інструменту з більш низьким ризиком. Процес створення ефективного портфеля полягає у виборі найкращого можливого портфеля при заданій схильності до ризику і наявному наборі альтернативних інвестиційних інструментів [4].

Другий етап формування інвестиційного портфеля, відомий як аналіз активів (security analysis), включає вивчення окремих видів криптовалют з тим, щоб визначити ті активи, які представляються невірно оціненими зараз. Існує багато різних підходів до активів, однак основний професійний підхід, який підходить для оцінки криптовалют – це технічний аналіз.

Технічний аналіз пов'язаний з вивченням динаміки цін на фінансові інструменти, такі як криптовалюти. Технічні фахівці вивчають біржову статистику, виявляють тенденції зміни курсів фондових інструментів.

На третьому етапі – при формуванні портфеля повинні враховуватися такі фактори як прибутковість і ризик, прийнятні для конкретного інвестора. Для складання портфеля активів, який буде приносити максимальний прибуток при прийнятному рівні ризику інвестора, використовуються наступні моделі:

1. модель Марковіца;
2. модель Блека;
3. індексна модель Шарпа;
4. модель Тобіна з безризиковим активом;
5. алгоритм Елтона-Грубера-Падберга;
6. модель оцінки фінансових активів;
7. модель арбітражного ціноутворення.

Четвертий етап – управління криптовалютичним портфелем. Для того, щоб портфель криптовалют відповідав цілям і вимогам свого власника, потрібна періодична заміна активів, що складають цей портфель. Дії, що застосовуються для оптимізації та зміни портфеля криптовалют, називаються "управління портфелем".

Висновки. Під управлінням портфелем криптовалют розуміється застосування до сукупності криптовалютних активів певних методів і технологічних можливостей, які дозволяють: зберегти початково інвестовані кошти; досягти максимального рівня інвестиційного доходу; забезпечити інвестиційну спрямованість криптовалютного портфеля. Встановлено, що важливими умовами для успішного формування криптовалютного портфеля є ефект диверсифікації і концепція ефективного портфеля.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Клебанова Т. С., Гур'янова Л. С., Прокопович С. В. Актуальні проблеми моделювання економіки. – Харків. Вид. ХНЕУ, 2013. – 197 с.
2. Fabozzi F. J., Markowitz H. M. (ed.). The theory and practice of investment management: Asset Allocation, Valuation, Portfolio Construction, and Strategies. – John Wiley & Sons, 2011.
3. Vigna P., Casey M. J. The age of cryptocurrency: how bitcoin and the blockchain are challenging the global economic order. – Macmillan, 2016.
4. Yamamoto A. Cryptocurrency Investing: 4 Crypto Books-Includes Pros & Cons of Bitcoin-Bitcoin Hacking-Why Not to Invest in Bitcoin-Cryptocurrency Trading & Investing (Volume 1). – 2018.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Я.Б. Самчинська.

УДК 371.3

Продан Д. С.

ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

У статті розглядаються особливості використання історичного матеріалу як засобу розвитку пізнавального інтересу учнів під час вивчення фізики основної школи.

Ключові слова: фізика, пізнавальний інтерес, принцип історизму, основна школа, методика.

The article deals with the peculiarities of the use of historical material as a means of developing the cognitive interest of pupils in the study of physics in the 7th grade of primary school.

Key words: physics, cognitive interest, principle of historicism, primary school, methodology.

Як навчальний предмет, фізика має власну багату історію становлення і розвитку, значний вплив на становлення і культуру людської цивілізації, вона створює в учнів уяву про наукову картину світу, формує творчі здібності учнів, їх світогляд та переконання. Сформованість пізнавальних інтересів учнів сприяє підвищенню їх активності на уроках, розвитку позитивної мотивації навчання, активної життєвої позиції, що в сукупності забезпечує підвищення ефективності процесу навчання. Увага учнів спрямована на запам'ятовування наукових фактів, визначень понять, формулювань законів. Що ж стосується історії відкриття законів, історії введення в науку нових понять, – ці питання, як правило, виявляються за рамками підручника і навчального процесу.

Реалізація принципу історизму при навчанні фізики за своєю суттю передбачає включення в навчальний процес, в зміст досліджуваного матеріалу відомостей з історії розвитку (народження, становлення, сьогоdnішнього стану і перспектив розвитку) науки. Під принципом історизму в навчанні фізики часто розуміють історико-методологічний підхід, який визначається спрямованістю навчання на формування методологічних знань в учнів про процес пізнання, на виховання в учнів гуманістичного мислення, на розвиток у них пізнавального інтересу до предмета. Цим питанням присвячені роботи таких дослідників, як О.І. Бугайов, С.У. Гончаренко, А.М. Гуржій, Є.В. Коршак, С.Е. Каменецький, В.Г. Разумовський, А.В. Усова, В.Д. Шарко, М.Н. Шахмаєв, М.І. Шут та ін. Проте не зважаючи на надбання вчених питання використання історичного матеріалу під час вивчення фізики в основній школі залишається актуальним.

Аналіз науково-методичної літератури [1, 6] дав підстави говорити, що пізнавальний інтерес це складне поняття, проте більшість вчених погоджується, що пізнавальний інтерес є одним з внутрішніх позитивних мотивів навчання [6], який проявляється в емоційному ставленні учнів до об'єкту пізнання, формується і розвивається в діяльності. Основні шляхи розвитку пізнавального інтересу В.Шарко поділяє на дві групи: зацікавлення змістом навчального матеріалу (історичний матеріал, біографічні відомості, матеріал міжпредметного змісту, екологічні питання, політехнічний матеріал, тощо); зацікавлення видами діяльності у процесі вивчення фізики (експериментальна діяльність, складання і розв'язування задач, виготовлення саморобних приладів, застосування ІКТ, пошук інформації в мережі Інтернет, тощо) [6].

Аналіз літератури [1, 3] дозволяє визначити особливості розвитку школярів середнього шкільного віку. Зокрема, в цей період у школярів знижуються й змінюються мотиви навчання. Вони розуміють важливість навчання, проте існують чинники, які знижують мотивацію до навчальної діяльності. Необхідно вести постійну роботу з мотивування учнів, зокрема розвивати пізнавальний інтерес, що стає виразнішим, стійкішим і змістовнішим. Пізнавальний інтерес є більш високим рівнем мотиву ніж усі інші, якими учень керується повсякденно. Він є «самим особистісним» для дитини і не лише впливає на розвиток особистості підлітка, а й визначає її спрямованість. Пізнавальний інтерес стимулює бажання і прагнення школяра до відкриттів, довідатись більше та проникнути в раніше невідоме за будь-яких обставин, долаючи на цьому шляху будь-які перешкоди та перепони [3, с. 21].

Діти цього віку переходять від репродуктивної до продуктивної навчальної діяльності (від розв'язку задачі за зразком, до уміння самостійно розв'язати задачу нестандартним способом, зіставити кілька способів розв'язку однієї фізичної задачі). Тому одним з шляхів розвитку пізнавального інтересу та усвідомлення життєвої значущості отриманих знань є

наповнення навчального матеріалу уроку задачами: експериментальними задачами, задачами різного змісту (зі змістом близьким до життя, політехнічним змістом, історичним змістом, змістом, що враховує інтереси та вподобання учнів). Розвиваючи пізнавальний інтерес ми формуємо в дітей уміння отримувати знання заради власного задоволення, а це є дуже важливим, тому що не завжди новий матеріал чи задачі для його закріплення мають зовнішню привабливість [1, с. 35].

Вивчення фізики є важливим засобом пізнання, всебічного розвитку учнів, формування в них наукового світогляду. Одним із пріоритетних завдань учителя є реалізація засобами фізичної освіти ідеї взаємодії людини – природи – суспільства, яка характеризується такими аспектами [2, с. 21]:

- розкриття значення фізичних методів у формування наукового світо-гляду, сучасної картини світу;
- висвітлення ролі новітніх теоретичних напрацювань як наукової основи створення перспективних практичних пристроїв та обладнання сучасного виробництва;
- використання фізичних знань у суміжних дисциплінах, демонстрація конкретного застосування фізики в побуті;
- пояснення впливу розвитку суспільства на стан навколишнього середовища, зокрема на організми, природні ресурси; формування екологічної культури людини, науково обґрунтованого ставлення до природи як до вищої та загальнолюдської цінності;
- озброєння учнів не лише практичними вміннями, що допоможуть в оволодінні майбутньої спеціальності, а й засобами пошуку та використання інформації з різних джерел, мотивації до самоосвіти, розвитку кругозору, пізнавального інтересу, інтелектуальних здібностей.

Питання історії, що включаються в курс фізики, повинні бути тісно пов'язані з навчальною програмою і доступні школярам. Але ці положення не дають жорстких критеріїв для відбору історичних відомостей. Перш за все, зі складу історії фізики треба вибрати те, що є таким, що визначає в розвитку фізики з погляду її сучасного стану. Проблематика ж сучасної фізики пов'язана в першу чергу з рядом фундаментальних фізичних принципів (або ідей), до яких відносяться такі, як ідея збереження, відносності, корпускулярно-хвильового дуалізму (єдність переривчастої і безперервної) і пов'язана з ним сучасна концепція близькодії і атомізму (елементарності) в її сучасному розумінні, ідея безповоротності, симетрії [5, с. 43].

Історичні відомості є від'ємним елементом змісту шкільного курсу фізики, а тому всі ті методи і прийоми, які застосовуються у навчанні фізики в школі взагалі, придатні і в процесі викладання історичного матеріалу. Проте, як правило, з цією метою не можна або складно скористатися навчальним експериментом, оскільки історичні досліди і установки важко, а часом і неможливо відтворити в шкільних умовах. Тому обґрунтованість у викладі історичного матеріалу досягається іншими засобами, головним з яких є документування: схеми, фотографії справжніх установок; дані, що характеризують їх масштаб і точність вимірювань; висловлювання і справжні формулювання видатних вчених; опис епохи, умов праці вчених, а часом і художній опис того або іншого відкриття. Все це дозволяє підготувати учня до сприйняття обстановки, в якій здійснювалося відкриття, забезпечити «ефект присутності» при відкритті, переконати учня в достовірності історичних відомостей [6, с. 32].

Специфічним типом історичного матеріалу є задачі з історичним змістом. Завдання з історичним змістом хоч і не так вже часто використовуються у навчанні в порівнянні з іншими видами завдань, проте поза сумнівом являють інтерес: вони знайомлять учнів з історичними подіями, фактами, методами дослідження, і тим самим навчають школярів самим своїм змістом, а не тільки отриманими при їх вирішенні результатами.

Можна виділити наступні форми використання історичного матеріалу в навчанні фізиці [4, с. 32]:

1. ввідні історичні огляди, які виступають як засіб обґрунтування нових знань;
2. підсумкові історичні огляди, які є як засіб систематизації та узагальнення знань;
3. опис історії окремих відкриттів, фундаментальних дослідів, що є засобом обґрунтування знань;
4. повні біографії учених і фрагментарні біографічні відомості, що слугують цілям формування особистості учня;
5. завдання з історичним змістом.

Одним з шляхів ефективного запам'ятовування, а, головне, розуміння фізичної суті відкриття і його цінності, вдається домогтися саме за допомогою використання нестандартних форм і методів проведення уроку, зокрема, організації та проведення театралізованої постановки (спектаклю), що відтворює історичні події з певного фізичного відкриття. Слід, однак, врахувати емоційно-психологічні домінанти в класному колективі і те, що історичний сюжет – це лише підготовка до усвідомленого сприйняття фізичного досвіду.

Отже, використання історичних відомостей на уроках фізики допомагає на конкретних прикладах показати, який складний шлях пройшла людина в процесі пізнання явищ природи. Історичні відомості науки в курсі фізики, коли представлені важливими фактами, мають велике світоглядне значення. Адже, вони викликають живий інтерес учнів, якщо органічно включаються у навчальний матеріал курсу фізики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бугаев И. А. Методика преподавания физики в средней школе / И. А. Бугаев. – М., Просвещение, 1991. – 363 с.
2. Актуальные вопросы формирования интереса в обучении / Под ред. Г. И. Щукиной. – М.: Просвещение, 2006. – 572 с.
3. Атаманчук П. С. Основи впровадження інноваційних технологій навчання фізиці : навчальний посібник / Атаманчук П. С., Сосницька Н. Л. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – Збірник наукових праць. Частина 4, 2012 – С. 345-350.
4. Бодик В. А., Коршак Є. В., Нижник В. Г. Елементи історизму у викладанні фізики // Удосконалення форм і методів вивчення фізики. Зб. статей. За ред. Є. В. Коршака. – К.: Рад. школа, 1992. – 353 с.
5. Бойчук В. І. Підвищення пізнавального інтересу учнів на уроках фізики / В. І. Бойчук. – Дрогобич: ОГУВ, 1990. – 424 с.
6. Проектування навчального процесу з фізики: [Навчально-методичний посібник для організаторів і викладачів післядипломної педагогічної освіти, слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників, методистів системи післядипломної педагогічної освіти] /В.Д. Шарко, Т.Л. Гончаренко. – Херсон. Грінь Д.С., 2013. – 196 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.Л. Гончаренко

УДК 373.5.091.3:512.1

Роїк А. В.

ЕЛЕМЕНТИ ГРАНИЧНОГО ПЕРЕХОДУ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ МАТЕМАТИКИ

У статті розглядається використання та застосування елементів граничного переходу при викладанні матеріалу з математики в шкільних підручниках для різних рівнів навчання математики.

Ключові слова: метод граничного переходу, метод «вичерпування», методи Коші, теорія нескінченно малих величин.

The article deals with the use and application of border crossing elements in teaching mathematics material in school textbooks for different levels of mathematics teaching.

Key words: boundary-crossing method, exhaustion method, Cauchy methods, infinitesimal theory.

Математика є одним з основних і найскладніших предметів у середній школі. Навчальні програми з математики значно різняться в залежності від рівня складності її вивчення – стандарту, профільного чи поглибленого. Але в тій чи іншій мірі всі вони містять елементи математичного аналізу – границі, похідні, інтеграли.

Вивчення основ математичного аналізу в школі пов'язано зі значними труднощами. По перше, це високий рівень абстракції математичних понять, складна структура визначень, нестача часу для ґрунтовного осмислення, а через це, зазвичай, формальний характер вивчення матеріалу. З іншої сторони, з'являються нові для учня ідеї математичного аналізу, такі як граничний перехід, нескінченність, дискретність, неперервність, які пов'язані з законами руху, функціонуванням систем, наближеними обчисленнями. І для того, щоб забезпечити розуміння нових понять, необхідно, в першу чергу, розкрити їх сенс, розв'язати протиріччя між абстракцією і суб'єктивним досвідом учня.

Метод граничного переходу – основний метод математичного аналізу. Історично так склалося, що строге обґрунтування цей метод отримав лише в першій половині XIX сторіччя. Інтегральні та диференціальні методи, що використовувалися вченими до цієї пори, були окремими методами розв'язання задач на обчислення площ та об'ємів, а також на знаходження дотичних до графіків функцій та екстремумів функцій. Але вони містили в собі все ідейне підґрунтя майбутнього диференціального та інтегрального числення. Також ще одним з історичних парадоксів в математиці є поява понять інтеграла та похідної раніше, ніж поняття границі [3].

Теоретичним підґрунтям для створення в другій половині 18 ст. основ диференціального та інтегрального числення слугували відповідні методи, що беруть свій початок з робіт давньогрецьких вчених Євдокса та Архімеда.

Основою розроблених ними інтегральних методів є так званий метод «вичерпування» Євдокса. Цей метод, створений в IV ст. до н.е., є першим відомим методом границь [5].

Спираючись на метод вичерпування, Архімед обґрунтував багато відомих раніше, але не доведених положень, зокрема отримав наступні важливі результати [3-5]:

- площа сегмента параболи дорівнює $\frac{4}{3}$ площі вписаного в нього трикутника;
- об'єм кулі дорівнює помноженому на 4 об'єму конуса, основою якого є велике коло кулі, а висотою – його радіус;
- площа поверхні кулі дорівнює помноженій на 4 площі великого кола.

Також Архімед вдосконалив метод «вичерпування», розробивши метод інтегральних сум, і успішно використовував його при доведенні теорем і розв'язанні задач [6].

У роботі «Про спіралі» Архімед розробив метод визначення дотичної до кривої. Цей метод має той же ступінь загальності, що й інтегральні методи, і може слугувати для знаходження дотичної до будь-якої диференційованої кривої [5].

Зв'язок між інтегральними і диференціальними методами як зв'язок між задачами на квадратури і дотичні був виявлений як в механічній, так і в геометричній формі в роботах Е. Торічеллі, П. Менголі, І. Барроу.

Розвиток диференційних і інтегральних методів та встановлення зв'язку між ними в першій половині 17 ст. створили основу для побудови основ загального диференційного та інтегрального числення з метою розв'язання єдиним способом різноманітних завдань на знаходження квадратур, кубатур, дотичних і екстремумів, що висувалися практичними потребами. Це було зроблено І. Ньютоном та Г. Лейбніцем, кожним окремо, в другій половині 17 ст. Всі обчислення приймають у Ньютона і Лейбніца вигляд нескладних

алгоритмів, а зв'язок між диференціюванням і інтегруванням отримує простий і звичний вигляд [3-5].

І Ньютон, і Лейбніц вирішили безліч практично важливих завдань, використовуючи поняття нескінченно малих величин, але при цьому не змогли пояснити їх природу, тому що не уявляли собі малої величини, що є кінцевою і відмінною від нуля. Обидва вчені близько підійшли до поняття границі, але так і не визначили його через вузьку концепцію числа, що існувала в той час, оскільки математики користувалися інтуїтивними і геометричними міркуваннями.

Побудовою стрункої і суворої теорії нескінченно малих величин людство зобов'язано Огюстену Луї Коші (1789-1857). Слід визнати, що Коші був не першим математиком, хто прийшов до цієї ідеї (відомі праці в цьому напрямку Больцано, Гауса, Абеля), але, історично, його роботи зіграли у розвитку математичного аналізу ключову роль. Коші дав загальне визначення границі в описовій формі: «Якщо значення, послідовно приписувані одній і тій ж змінній, необмежено наближаються до фіксованого значення, так що в кінці кінців відрізняються від нього як завгодно мало, то останнє називають границею всіх інших» [6]. З точки зору цього визначення стало зрозумілим, що таке нескінченно мала величина – це величина, границя якої дорівнює нулю. Далі Коші визначив поняття похідної і показав зв'язок цього визначення з диференціалами Лейбніца. Також він побудував першу строгу теорію інтегрування і довів зв'язок інтегрування і диференціювання.

Важко переоцінити внесок Коші в математику. Його роботами відкривалася нова епоха, математичний аналіз міцно і заслужено зайняв у математиці одне з головних місць. Методи Коші отримали загальне розповсюдження, застосовувалися та розвивалися на протязі усього 19 століття.

У сучасній інтерпретації означення (за Коші) границі числової послідовності, границі функції у точці та їх геометричне тлумачення має такий вигляд: [1-2]

Означення. Нехай функція $y = f(x)$ означена для натуральних чисел $x=n$. Позначимо $y_n = f(n)$, $n = 1, 2, \dots$. Число a називається границею послідовності $y_1, y_2, \dots, y_n, \dots$, якщо для будь-якого додатного числа ε існує таке натуральне $N = N(\varepsilon)$, що для усіх $n > N$ виконується нерівність

$$|y_n - a| < \varepsilon.$$

Цей факт в математичних позначеннях записується наступним чином:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} y_n = a \quad \text{або} \quad y_n \rightarrow a \quad \text{при} \quad n \rightarrow \infty.$$

Геометрична інтерпретація цього факту виглядає наступним чином. Якщо a є границею послідовності $\{y_n\}$, то всі члени послідовності, починаючи з певного номера N , що залежить від ε , знаходяться в довільному ε -околі точки a . Ті члени послідовності, номери яких менші за N , можуть знаходитися як в цьому околі, так і за ним. Тобто поза ε -околом точки a може знаходитися в будь-якому разі скінченна кількість членів послідовності.

Традиційно так склалося, що вивчення розділу «Похідна та її застосування» у курсі алгебри 10 класу завершується дослідженням і побудовою графіків функцій.

Оскільки поняття границі функції в точці і на нескінченності вводиться на наглядно-інтуїтивному рівні, а правила обчислення границь і зовсім не вивчаються, то і дослідження поведінки функції здійснюється на інтуїтивному рівні, для нескладних прикладів. Крім того, слід відмітити, що в деяких підручниках [6,8] цьому питанню зовсім не приділяється уваги, немає ні пояснень, ні прикладів.

Для учнів, що вивчають математику на поглибленому рівні, при дослідженні і побудові графіків функцій окрім перерахованих вище етапів дослідження додаються ще пошук асимптот та дослідження опуклості.

Оскільки для даного рівня розділ «Границя та неперервність функції» розглядається на достатньому рівні, то поняття асимптот графіків функції розглядаються аналогічно курсу вищої математики для ЗВО.

При вивченні математики на рівні стандарту поняття про нескінченно спадну геометричну прогресію зі знаменником, меншим по модулю від одиниці, а також формулу для її суми не розглядають.

Для учнів, що вивчають математику на поглибленому рівні, нескінченно спадна геометрична прогресія зі знаменником, меншим по модулю від одиниці розглядається більш детально [7].

Але спочатку на інтуїтивному рівні вводиться поняття границі послідовності. Для цього розглядається послідовність, загальний член якої задається формулою $a_n = \frac{n}{n+1}$.

При вивченні теми «Числові послідовності» учні вперше в курсі алгебри стикаються з поняттям границі послідовності, застосовують метод граничного переходу при виводі формули суми нескінченно спадної геометричної прогресії.

Таким чином, елементи граничного переходу використовуються у курсі шкільної математики при вивченні окремих тем, пов'язаних з математичним аналізом або геометрією. В залежності від рівня вивчення математики вони використовуються як на наглядно-інтуїтивному рівні, так і в більш строгій інтерпретації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кудрявцев Л. Д. Курс математического анализа. В 3 т. / Л. Д. Кудрявцев.– М.: Дрофа, 2003.
2. Шкіль М. І. Математичний аналіз. Підручник у 2 ч. / М. І. Шкіль. – К.: Вища школа, 2005.
3. История математики. С древнейших времен до начала нового времени. В 3-х тт. Под ред. А. П. Юшкевича. – М.: Наука, 1970.
4. Рыбников К. А. История математики. В 2-х тт. / К. А. Рыбников.– М.: Изд-во МГУ, 1960.
5. Панов В. Ф. Математика древняя и юная / Под ред. В.С. Зарубина /В. Ф. Панов. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2006.– 648 с.
6. Хрестоматия по истории математики / Под ред. А.П. Юшкевича. – М.: Просвещение, 1977.
7. Мерзляк А. Г. Алгебра і початки аналізу: профільний рівень: підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / А. Г. Мерзляк, Д. А. Номіровський, В. Б. Полонський та ін.– Х.: Гімназія, 2019.– 352 с.
8. Мерзляк А. Г. Математика : алгебра і початки аналізу та геометрія, рівень стандарту : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / А. Г. Мерзляк, Д. А. Номіровський, В. Б. Полонський, М. С. Якір.– Х. : Гімназія, 2018.– 256 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В. І. Кузьмич

УДК 373.1

Соколова Г.О.

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ STEM-ОСВІТИ У НАВЧАННЯ ФІЗИКИ

У статті розглядаються шляхи впровадження stem-освіти учнів закладів загальної середньої освіти у процесі навчання фізики. Наведено особливості stem-орієнтованого підходу до навчання, основні види діяльності з реалізації stem-освіти в Україні.

Ключові слова: STEM-освіта, методика навчання фізики, дослідницька діяльність, компетентнісний підхід.

The article deals with the ways of introduction of stem-education of students of general secondary education in the process of teaching physics. The features of the stem-oriented approach to learning, the main types of activities for the implementation of stem-education in Ukraine are presented.

Key words: STEM-education, physics teaching methodology, research activity, competence approach.

Останнім часом особлива увага приділяється проблемі розвитку самостійності учнів, можливості отримувати, аналізувати інформацію та приймати раціональні рішення, використовувати в практичній діяльності нові інформаційні технології.

Концепція модернізації освіти [5], яка базується на основі «Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» [2] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF> орієнтована на реалізацію в освітній процес компетентнісного підходу, на розвиток ключових компетентностей, тобто готовності та спроможності учнів використати набуті знання в житті під час виконання практичних і теоретичних завдань. Швидкий розвиток технологій, в тому числі ІКТ, ІТ, робототехніки, нанотехнологій, виливається в потребу у досвідчених фахівцях, і тому виникає потреба у якісному навчанні учнів технічним дисциплінам – математиці, фізиці, інженерії, програмуванню.

У зв'язку з цим **мета статті** полягає у висвітленні шляхів впровадження stem-освіти учнів середньої і старшої школи у процесі вивчення фізики.

Одним з останніх напрямів оновлення та інноваційного розвитку освіти виступає STEM-орієнтований підхід, мета якого полягає у посиленні розвитку науково-технічного напрямку в навчально-методичній діяльності на всіх освітніх рівнях, створенні науково-методичної бази для підвищення творчого потенціалу молоді та професійної компетентності науково-педагогічних працівників. Реалізація STEM-освіти підвищує популярність інженерно-технологічних професій серед молоді, її поінформованість щодо можливостей професійної самореалізації в інженерно-технічній сфері та формує стійку мотивацію до вивчення STEM-дисциплін [6]. Фізика як експериментальна дисципліна має широкі можливості щодо реалізації поставлених цілей у навчальних закладах.

Сьогодні існує декілька варіантів терміну: STEM, STEAM, STREMLE іSTEM, зокрема: STEM=Science+Technology+Engineering+ Mathematics (природничі науки, технологія, інженерія, математика), STREAM=Science+Technology+Reading+wRiting+Engineering+Arts+Mathematics (природничі науки, технологія, читання, письмо, інженерія, мистецтво, математика) [7].

Найголовніші предмети STEM роз'яснюються таким чином:

- наука пов'язана з природним світом, розглядає закони природи, які пов'язані з фізикою, хімією, біологією, а також оперування фактами, принципами, концепціями, пов'язаними з цими дисциплінами;
- технологія включає в себе систему людей і організацій, знань, процесів і пристроїв, які входять до створення та функціонування продуктів технологічної діяльності;
- інженерія є сукупністю знань про дизайн та створення продуктів і способу вирішення проблеми. Інженерія застосовує поняття науки та математики, технологічні процеси та інструменти, з'єднуючи їх в єдине ціле;
- математика передає закономірності і взаємозв'язки між величинами, цифрами та формами [1, с. 124].

Зазначаючи важливість STEM-освіти для України, у закладах освіти різних рівнів відбувається певна робота в цьому напрямі, зокрема:

1. *відділом STEM-освіти ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» виконується робота з впровадження в освітні заклади STEM-методики. В центрі уваги знаходиться практичне завдання чи проблема, знаходження шляхів розв'язку якої учні навчаються не в теорії, а безпосередньо в діяльності, шляхом спроб та помилок;*

2. *STEM-центри* створено у закладах вищої освіти нетехнічного профілю: Київський університет імені Бориса Грінченка (Lego, Strawberry, Matrix, 3-D принтер); Тернопільський національний педагогічний університет (LEGO, Arduino); Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара (Engineering School); Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського (лабораторія інтернету речей);
3. *STEM-школою* при Херсонському державному університеті, до цілей, серед інших, включені: популяризація фізичної науки серед учнівської молоді, формування зацікавленості дітей до вивчення фізики, орієнтація випускників шкіл на вступ до ВНЗ на спеціальності фізико-технічного спрямування. Заняття включають вивчення основ програмування, робототехніки, фізики та творчості [7];
4. при малій академії наук України існують *наукові студії з робототехніки*;
5. спеціальні *навчальні програми* опубліковані на сайті *МОН України*, з відповідною апробацією та грифом «Рекомендовано» (програми курсів за вибором для 5-9 класів закладів середньої освіти «Технологія створення електронних приладів» (2013 р.), «Технологія керування робототехнічними системами» (2013 р.).

STEM-освіта учнів з фізики може реалізовуватися як у позашкільних закладах так і в закладах загальної середньої освіти. Процес навчання фізики в закладах загальної середньої освіти спрямовується на розвиток особистості учня, становлення його наукового світогляду. Формування предметної, науково-природничої (як галузевої) та ключових компетентностей забезпечують:

- навчальний фізичний експеримент (формує в учнів необхідні практичні уміння, дослідницькі навички та досвід експериментальної діяльності (демонстраційний і фронтальний експерименти, лабораторні роботи, короткотривалі досліди, навчальні проекти, спостереження)). Можна пропонувати учням домашні практичні роботи з фізики;
- розв'язування задач – якісних і розрахункових (задачі мають бути наближені до реальних умов життєдіяльності людини, спонукати до використання фізичних знань у життєвих ситуаціях);
- виготовлення саморобних приладів;
- інтегровані уроки, спрямовані на встановлення міжпредметних зв'язків (наприклад, прогноз зміни погоди, передбачення протікання явищ – «живі барометри, компаси, сейсмографи»);
- виконання учнівських проектів, передбачених навчальною програмою і поза нею (формує в учнів інформаційні, мовленнєві, соціальні та політичні компетенції; в основі – пізнавальний розвиток учнів, уміння аналізувати та обробляти інформацію, удосконалювати критичне мислення);
- «наукові» екскурсії дозволяють сформувати уявлення про фізичну картину світу, популяризацію інженерно-технологічних професій, вивчення матеріалу з різних предметів протягом одного дня, здійснити керовану дослідно-проектну діяльність тощо) [4].

Все це забезпечує можливості для реалізації STEM-освіти. Особливо важливо та доцільно реалізовувати STEM-технології у класах із природничо-математичним та технологічним профілями в старшій школі, коли вже відбувся вибір учнями основного профілю навчання. При цьому STEM-підходи до навчання передбачають поступове нарощення самостійної дослідницької діяльності учнів:

- до 8 класу – виконання дослідницьких робіт на основі навчального матеріалу з програми з частковим втручанням дорослих (виконати всі етапи наукового дослідження і самостійно отримати новий для них факт, зробити відповідні висновки за підтримки вчителя);
- у 8-9 класах – самостійне дослідження теми, що виходить за межі програмного матеріалу. Учні працюють самостійно і тільки інколи радяться з вчителем.

Результат – написання і захист роботи Малої Академії наук, участь у творчих конкурсах, олімпіадах, хакатонах, фестивалях тощо.

- у 9-11 класах – наукове дослідження за обраною темою, досягнення практичного результату [3, с. 22].

Отже, STEM-освіта – це: напрям освіти, започаткований з метою розвитку науково-технічних умінь учнів і розв’язання проблеми необхідності інженерних професій; один із головних трендів у світовій освіті; інтеграція чотирьох дисциплін (природничі науки, технологія, інженерія, математика) в єдину систему навчання; освіта, яка створює інтерес до дослідницької діяльності та готує дітей до життя у процесах стрімкої технологізації світу; не запам’ятовування фактів, а розуміння і формування практичних навичок і умінь; підготовка майбутніх фахівців у галузі високих технологій і комунікацій; основа економічного та інноваційного розвитку країни.

Під час STEM-навчання центром уваги є лише проблема, яка потребує розв’язку. Структура уроку повинна включати основні предметні знання, узагальнені (наскрізні) поняття, наукові та інженерні навички.

Використання STEM-освіти на практиці – це прекрасна можливість навчити учнів мислити критично та швидко здобувати необхідну інформацію, вирішувати складні завдання, приймати рішення, співпрацювати з іншими учнями та вчителем. Учень вчиться генерувати ідеї та втілювати їх в життя, презентувати результати власних досліджень.

Запровадження STEM-навчання має відбуватися крок за кроком. З метою залучення учнів до практичної діяльності потрібно розширити спектр форм і методів навчання. Для формування предметних компетентностей учнів учитель має спиратися на систему інтегрованих завдань, спрямованих на застосування знань, умінь та навичок для розв’язування задач у змодельованих життєвих ситуаціях.

Впровадження в освітній процес STEM-освіти дозволить сформувати в учнів найважливіші характеристики, які визначають фахівця та дає принципово нову модель природничо-математичної освіти з новими можливостями і результатами, як для вчителів, так і для учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вольянська С.Є. STEM-освіта / С.Є. Вольянська // Довідник сучасного педагога. – Х.: Вид. група «Основа», 2016 – С. 124-125.
2. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>.
3. Карпова Л.Б. Навчальні та інноваційні навички XXI століття. / Л.Б. Карпова // Фізика в школах України. – 2013 – № 7 – С. 22-24.
4. Методичні рекомендації щодо впровадження STEM-освіти у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України на 2017/2018 навчальний рік. URL: <https://goo.gl/Lu6GS7>.
5. Проект Концепції STEM-освіти в Україні. URL: mk-kor.at.ua/STEM/STEM_2017.pdf.
6. STEM-освіта. URL: Режим доступу: <http://www.imzo.gov.ua/stem-osvita/>.
7. Tatiana Goncharenko, Nataliya Kushnir, Nataliia Valko, Nataliya Osipova Activity Plan Template for Supporting Study Science with Robotics and Programming ICTERI 2019 ICT in Education, Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer Proceedings of the 15th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer. Volume II: Workshops Kherson, Ukraine, June 12-15, 2019. p. 132-143 http://ceur-ws.org/Vol-2393/paper_257.pdf

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.Л. Гончаренко

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ В ШКОЛІ

Визначено поняття дослідницьких умінь учнів, виділено основні шляхи формування дослідницьких умінь учнів на уроках фізики, наведено приклади формування дослідницьких умінь учнів під час вивчення теми «Сучасна модель атома. Протонно-нейтронна модель ядра атома. Ядерні сили. Ізотопи» у 9 класі.

Ключові слова: освітній процес з фізики, дослідницькі уміння, дослідницька діяльність.

The concept of students' research skills is defined, the main ways of formation of students' research skills in physics lessons are highlighted, examples of students' research skills formation during the study of the topic "Modern atom model. A proton-neutron model of the nucleus of an atom. Nuclear forces. Isotopes" in grade 9.

Key words: educational process in physics, research skills, research activity.

Сучасні освітні тенденції вимагають творчого підходу до викладання шкільного курсу фізики, що створило б якісні передумови для підвищення зацікавленості учнів матеріалом. Тому вчитель все більше й більше з носія готових знань перетворюється в організатора пізнавальної діяльності своїх учнів, використовує нові види самостійної діяльності учнів, робить акцент на завдання дослідницького, пошукового, творчого характеру.

Активне впровадження в освітній процес саме дослідницько-пошукової діяльності під час вивчення базового курсу фізики основної школи дає значні можливості для творчого розвитку, підвищення освітнього рівня учнів та стає вагомим підґрунтям для вибору вивчення фізики та предметів природничого циклу на профільному рівні у старшій школі.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні особливостей процесу формування дослідницьких умінь учнів під час вивчення базового курсу фізики у 7-9 класах.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання**:

- виділити основні шляхи формування дослідницьких умінь учнів на уроках фізики;
- навести приклади методичних розробок щодо формування та розвитку дослідницьких умінь учнів під час вивчення фізики у 7-9 класах.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що немає чіткого розмежування понять «дослідницька» і «навчально-дослідницька діяльність» та однозначного трактування поняття «дослідницькі уміння». Учені О. Анісімова, Г. Артемчук, В. Гнедашева, Л. Левченко, В. Маскін, В. Романчиков, В. Сіденко, Г. Цехмістрова, Л. Шевченко дослідницьку діяльність учнів іноді називають науково-дослідницькою; А. Карлащук, С. Коршунов, І. Кравцова, Н. Недодатко, І. Усачова – навчально-дослідницькою; В. Смагін – експериментально-дослідницькою [1].

Процес формування в учнів дослідницьких умінь розглядався вітчизняними та зарубіжними педагогами та психологами, серед яких В. Андреев, П. Атаманчук, Д. Богоявленський, Г. Балл, С. Гончаренко, Ю. Громико, М. Кулюткіна, Л. Ланда, М. Левитов, О. Ляшенко, В. Моляка, Н. Ничкало, О. Павленко, Г. Пустоцвіт, О. Раєва, М. Шут, І. Якиманська та ін. Високо оцінюючи доробки вчених, необхідно зазначити, що проблема формування та розвитку дослідницьких умінь при вивченні фізики в основній школі залишається недостатньо розробленою.

Процес залучення учнів до дослідницької діяльності передбачає формування та розвиток у них дослідницьких умінь. З позиції системного підходу, поняття «дослідницькі уміння» є підлеглим поняттям до поняття «уміння».

Під поняттям *дослідницькі уміння* ми розуміємо уміння спланувати і здійснити науковий пошук, розробити алгоритм, логіку і програму дослідження, відібрати методи

дослідження і уміло їх застосувати, організувати і здійснити дослідно-експериментальну роботу, обробити, проаналізувати і оформити отримані результати, сформулювати висновки. Дослідницькі вміння передбачають виконання певних операцій (рис. 1).

Рис. 1. Основні операції для формування дослідницьких умінь.

Згідно навчальної програми з фізики [2] з метою формування та розвитку в учнів дослідницьких умінь необхідно:

- залучати школярів до вивчення фундаментальних дослідів, фізичного явища, фізичної величини, закону, моделі та фізичної теорії згідно планів узагальненого характеру;
- залучати учнів до виконання фізичного експерименту (забезпечує формування в учнів необхідних практичних умінь, дослідницьких навичок та особистісного досвіду експериментальної діяльності, завдяки яким вони стають спроможними у межах набутих знань розв'язувати пізнавальні завдання засобами фізичного експерименту);
- створювати умови для формування в учнів умінь планувати та готувати експеримент, умінь спостерігати, умінь вимірювати фізичні величини, обробляти результати експерименту;
- залучати учнів до виконання навчальних проектів.

Наведемо методичні матеріали, розроблені для вивчення теми «Сучасна модель атома. Протонно-нейтронна модель ядра атома. Ядерні сили. Ізотопи» у 9 класі з позиції формування дослідницьких умінь учнів та згідно логіці наведених вище міркувань.

До початку вивчення цієї теми дітям доцільно дати домашнє завдання: пригадати основні положення молекулярно-кінетичної теорії та експериментально їх підтвердити вдома, записавши план проведення експериментів та результати у зошит.

На рис. 2 показано схему установки фундаментального дослідів Резерфорда (симуляція цього дослідів представлена на електронному ресурсі [4]). Завдання для дітей:

1. Пояснити дослід.
2. Проаналізувати дослід згідно плану узагальненого характеру.
3. Спрогнозувати рух альфа-частинки
4. Відповісти на запитання: чи відскочила б α -частинка в дослідів Резерфорда, якби ядро мало негативний заряд? якби маса ядра була набагато меншою від маси α -частинки [3].

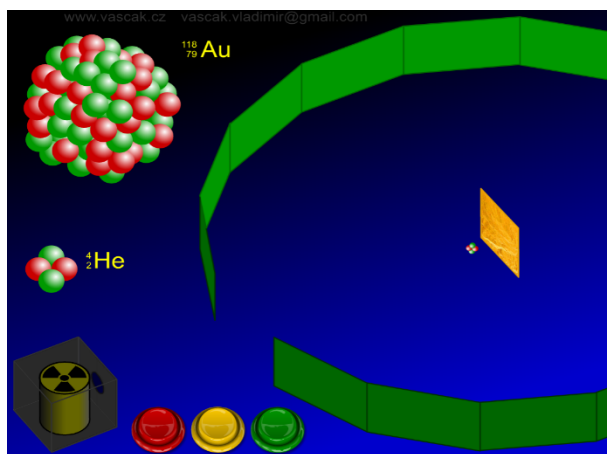

Рис. 2. Дослід Резерфорда

Під час виконання цього завдання учні інтерпретують вивчений матеріал для пояснення схеми досліду, аналізують дослід з позицій узагальненого плану, застосовують вивчений матеріал для пояснення руху альфа-частинки.

Залучення учнів до виконання реального фізичного експерименту під час вивчення даної теми неможливе з об'єктивних причин, але можливе виконання віртуального експерименту. Наприклад, виконання експерименту за допомогою симуляції з ресурсу [5].

1. Запропонувати учням розглянути розсіювання альфа-частинок на моделі атома Резерфорда (рис. 3).
  - 1.1. Самостійно скласти план проведення експерименту.
  - 1.2. Дослідити залежність траєкторій частинок від їх енергії та від складу ядра атома.
2. Запропонувати учням дослідити траєкторії альфа-частинок в результаті бомбардування атома моделі Томсона (рис.4).
3. Порівняти отримані результати першого і другого досліду. Зробити висновок про підтвердження гіпотези про планетарну будову атома.

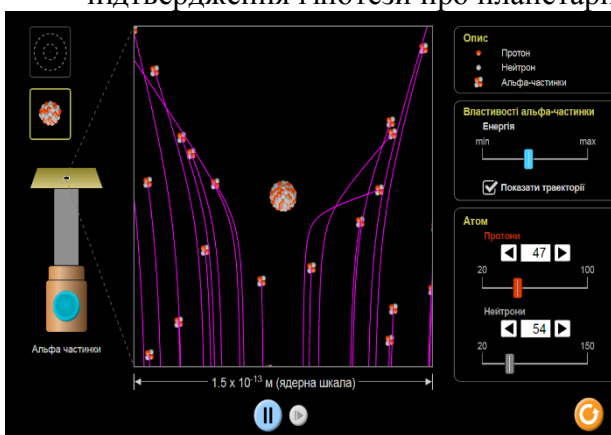

Рис. 3. Треки альфо-частинок біля атома за моделлю Резерфорда.

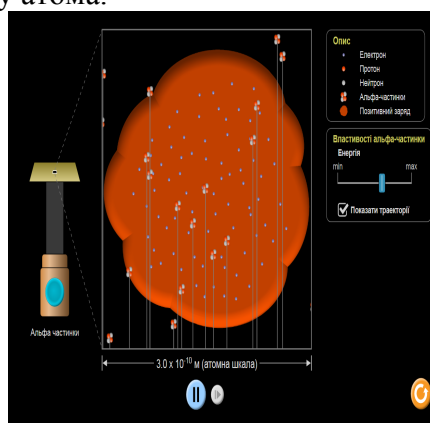

Рис. 4. Треки альфо-частинок біля атома за моделлю Томсона.

В результаті виконання цих завдань учні використовують вивчений матеріал у знайомій ситуації (модель атома Резерфорда) і в нових умовах (модель атома Томсона), самостійно складають план проведення експерименту, вчать визначати помилки та недоліки у логіці судження перших дослідників будови атома.

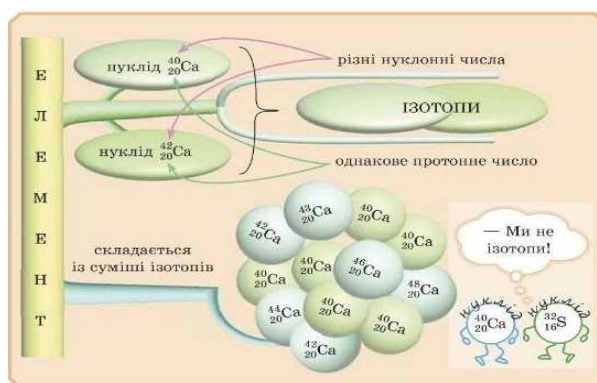

Рис. 5. Вивчення поняття ізотопи.

Передуючи вивченню поняття ізотопи, доцільно запропонувати учням розглянути та пояснити рис. 5, так як відомості про такі поняття як елемент, ізотоп, нуклід, вони вже вивчали на уроках хімії у 8 класі з теми «Будова атома. Періодичний закон і періодична система хімічних елементів». Учні повинні пригадати поняття ізотопу та нукліду.

Виконання завдань такого типу сприятиме вдосконаленню операції синтезу знань – використанню знань із інших галузей для вирішення тієї чи іншої проблеми.

З розглянутої теми можна запропонувати кілька тем проєктів, які учні презентуватимуть в кінці вивчення розділу «Фізика атома та атомного ядра. Фізичні основи атомної енергетики». Теми проєктів:

1. Як виглядає атом?
2. Подорож до великого адронного колайдера.
3. Мапа атомної енергетики України.

Узагальнюючи вищесказане, можна зробити висновок, що залучення учнів до дослідницької діяльності буде ефективним, якщо пропонувати виконання її елементів на кожному уроці фізики.

Наведені вище приклади дослідницьких завдань були упроваджені у освітній процес Херсонського академічного ліцею імені О. Мішукова при ХДУ. Перспективою подальших досліджень є створення сайту для вчителів та учнів з розробленим методичним наповненням, направленим на формування дослідницьких умінь учнів при вивченні фізики в основній школі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буднік С. Навчально-дослідницькі уміння: сутнісно-структурний аналіз / С. Буднік // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія : Педагогічні науки / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; [редкол.: І. О. Смолюк та ін.]. – Луцьк, 2013. – № 7 (256) : Педагогічні науки. – С. 130-133.
2. Фізика. 7 – 9 класи: [навчальна програма] [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://mon.gov.ua/content/fizika-08-06-2015.pdf>.
3. Фізика : підручник для 9 кл. загальноосвіт. навч. закладів / [В.Г. Бар'яхтар, С.О. Довгий, Ф.Я. Божинова, О.О. Кірюхіна] ; за ред. В.Г. Бар'яхтара, С.О. Довгого. – Харків: вид-во «Ранок», 2017. – 272 с. : іл., фот.
4. Фізика в школі – HTML 5 [Електронний ресурс]. – https://www.vascak.cz/data/android/physicsatschool/template.php?s=atom_rutherford&l=ua.
5. Physics Education Technology [Електронний ресурс]. – https://phet.colorado.edu/sims/html/rutherford-scattering/latest/rutherford-scattering_uk.html.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.Л. Гончаренко

ВИЗНАЧЕННЯ МАГНІТНОГО ПОЛЯ В ДОВІЛЬНІЙ ТОЧЦІ КОЛОВОГО КОНТУРУ

Визначена індукція магнітного поля в довільній точці колового контуру в залежності від відносної відстані від центра контуру.

Ключові слова: коловий контур, індукція магнітного поля.

The induction of a magnetic field at an arbitrary point of a circular contour is determined depending on the relative distance from the center of the contour.

Key words: circle circuit, magnetic field induction.

Наукові здобутки в електромагнетизмі неодмінно позначилися на вдосконаленні техніки виробництва і поліпшенні добробуту людства. Досить зазначити, що нині вся земна куля усяяна не тільки лампами електричного освітлення, а й електродвигунами, радіотелевізійними центрами та електронною апаратурою, тепловими, водяними, сонячними й атомними електростанціями, високовольними лініями передач. Розрахунок магнітного поля має велике значення в науці та техніці. Різні методи розрахунку магнітного поля були розроблені електродинамікою. Наприклад, закон Біо-Савара-Лапласа широко використовується в теоретичній фізиці при розрахунках магнітного поля різних конфігурацій провідників, індукції магнітного поля соленоїда і т. д.

Широко використовується цей закон в радіотехніці, інформатиці. Наприклад надійність роботи магнітного реле і двигуна, їх обслуговування і подальше удосконалення неможливий без знання методів розрахунку магнітного поля струмів. Методика розрахунку має і важливе методичне значення, так як сприяє поглибленому засвоєнню теми «Магнітне поле».

У науково-методичній літературі [1,2] приводиться розрахунок магнітного поля на осі симетричних контурів, де інтеграли на основі закону Біо-Савара-Лапласа беруться в квадратурах. Але для практичних розрахунків електротехнічних пристроїв необхідно знати індукцію в різних точках контуру, наприклад магнітний потік $\Phi = \oint B_n dS$.

Метою роботи є визначення магнітного поля в довільній точці колового контуру.

Магнітне поле провідника зі струмом визначається за допомогою закону Біо-Савара-Лапласа, диференціальна форма якого визначає індукцію магнітного поля елемента струму [2].

$$d\vec{B} = \frac{\mu\mu_0 I}{4\pi r^3} [d\vec{l} \cdot \vec{r}] \quad (1)$$

Елементарна індукція dB магнітного поля, створюваного пробним елементом струму в довільній точці простору, прямо пропорційна елементові струму $I d\vec{l}$, обернено пропорційна квадратів відстані точки спостереження від елемента струму і залежить від кута α між елементом $I d\vec{l}$ та напрямом радіуса r .

Закон Біо-Савара-Лапласа є одним із основних експериментальних законів електромагнітних явищ і, подібно до закону Кулона, лежить в основі класичної електродинаміки. Цей закон дає змогу розраховувати індукцію магнітних полів струмів. За принципом суперпозиції у провідниках скінченної довжини, по яких проходить струм, результуючу індукцію в довільній точці магнітного поля визначають як векторну суму елементарних значень індукції, утворюваних окремими елементами провідника:

$$\vec{B} = \oint d\vec{B} \quad (2)$$

Визначимо індукцію магнітного поля в довільній точці A , яка лежить всередині колового контуру.

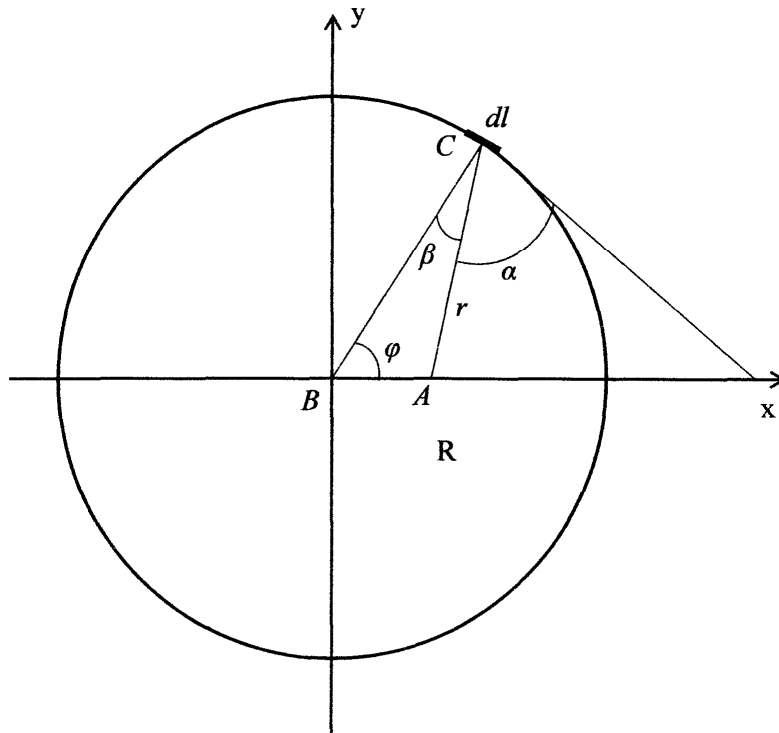

Рис. 1. Положення точки спостереження.

Для плоского контуру напрям індукції всіх елементів $d\vec{B}_i$ однаковий (перпендикулярний площині контуру), тому від векторного додавання (2) перейдемо до скалярного

$$\vec{B}_A = \oint d\vec{B} \quad (3)$$

Модуль вектора $d\vec{B}$

$$dB = k \frac{Idl \sin \alpha}{r^2} \quad (4)$$

Змінними в (4) є dl , відстань до точки спостереження r і кут між векторами $d\vec{l}$ і $\vec{r}$. В якості змінної інтегрування прийемо кут φ і виразимо через нього всі змінні. Довжина елемента кола $dl = R d\varphi$. За допомогою теореми косинусів виразимо r :

$$r^2 = R^2 - 2aR \cos \varphi + a^2 \quad (5)$$

А $\sin \alpha = \cos \beta$, тому що $\sin \alpha = \sin(90 - \beta) = \cos \beta$.

З $\triangle ABC$ за теоремою косинусів знайдемо значення $\cos \beta$:

$$a^2 = R^2 - 2rR \cos \beta + r^2 \quad (6)$$

У вираз (6) підставимо значення r з (5) отримаємо:

$$a^2 = R^2 - 2\sqrt{R^2 - 2aR \cos \varphi + a^2} R \cos \beta + R^2 - 2aR \cos \varphi + a^2 \quad (7)$$

Скоротимо обидві частини на a^2 і виразимо з (7) $\cos \beta$, тоді маємо:

$$\cos \beta = \frac{2R^2 - 2aR \cos \varphi}{2\sqrt{R^2 - 2aR \cos \varphi + a^2} R} = \frac{R - a \cos \varphi}{\sqrt{R^2 - 2aR \cos \varphi + a^2}}$$

Підставимо значення r , dl , $\cos \beta$ в (4) і отримаємо значення для dB :

$$dB = \frac{\mu_0}{4\pi} \frac{I}{(R^2 - 2aR \cos \varphi + a^2) \sqrt{(R^2 - 2aR \cos \varphi + a^2)}} = \frac{\mu_0}{4\pi} \frac{IR(R - a \cos \varphi) d\varphi}{(R^2 - 2aR \cos \varphi + a^2)^{\frac{3}{2}}} \quad (8)$$

Індукцію в точці спостереження А визначимо згідно (3):

$$B = \frac{\mu_0 IR}{4\pi} \left(2R \cdot \int_0^\pi \frac{d\varphi}{(R^2 - 2aR \cos \varphi + a^2)^{\frac{3}{2}}} - 2a \cdot \int_0^\pi \frac{\cos \varphi d\varphi}{(R^2 - 2aR \cos \varphi + a^2)^{\frac{3}{2}}} \right) \quad (9)$$

Інтеграл (9) не визначається в квадратурах, тому ми їх розрахували методом числового інтегрування за допомогою розробленої комп'ютерної програми. Результати розрахунку для контуру $R=5$ см, $I=10$ А приведені на рис.2.

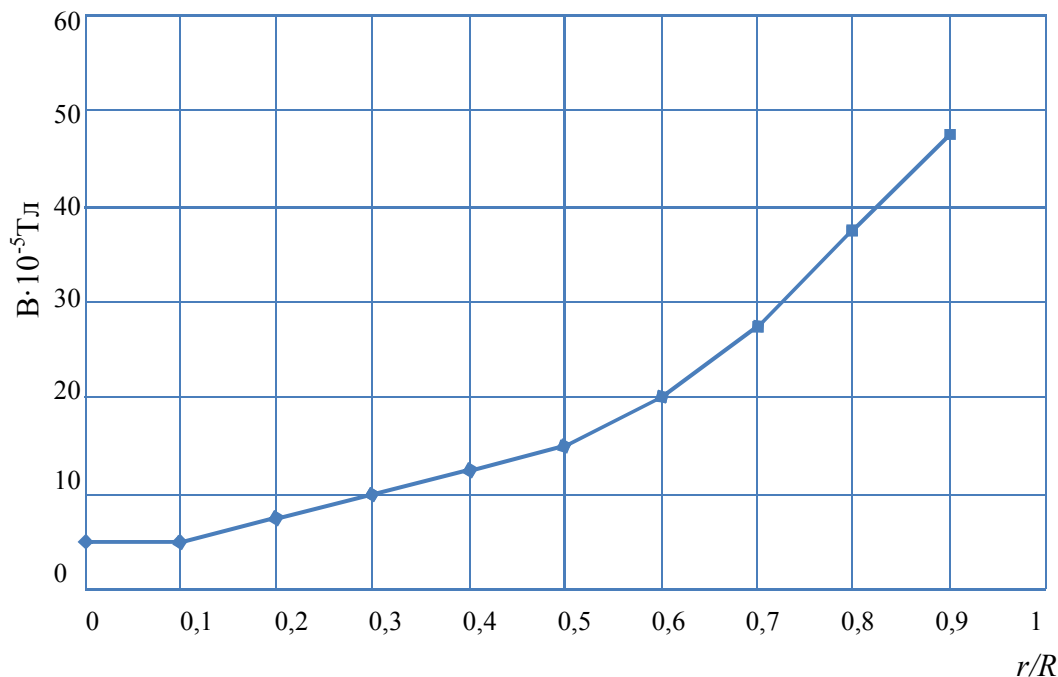

Рис. 2. Графік залежності індукції магнітного поля від відносної відстані до центра колового струму.

Як видно із графіка, індукція в центрі контуру змінюється зі збільшенням відстані від осі монотонно. Суттєве стрімке зростання спостерігається при наближенні до провідника.

Отримані результати розрахунку магнітного поля всередині колового контуру мають важливе практичне значення, так як вони справедливі для колових контурів різного радіусу і величини струму і визначаються відносно зміну індукції від відносної відстані до центру контуру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кучерук І.М. Загальний курс фізики/ І.М. Кучерук, І.Т. Горбачук. – К.: ТЕХНІКА, 2006. – 452 с.
2. Мултановський В.В. Курс теоретичної фізики. Класична електродинаміка/ В.В. Мултановський, А.С. Василевський. – М.: Просвіта, 1990. – 272 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.К. Івашина

УДК 372.853

Франич А.В.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У НАВЧАННІ ФІЗИКИ

У даній статті ми детально зупинимося на дослідженні потенціалу фізики як навчального предмета щодо формування здоров'язбережувальної компетентності учнів основної школи.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, учні здоров'язбережувальна компетентність, урок фізики.

In the course of the implementation of the analysis of this series of literature, we were familiarized with a wide spectrum of the zinc platelets of the region of Fresnel.

Key words: health, healthy lifestyles, schoolboy health saving competence, physics lesson.

Пропаганда здорового способу життя, стимулювання в молоді прагнення до культури здоров'я відносяться до пріоритетних напрямів розвитку освіти. Загалом це стосується виховного процесу, але питання здоров'я необхідно вводити і до змісту навчальних предметів, що дасть можливість не тільки поглибити знання учнів і здійснити міжпредметні зв'язки, а й продемонструвати їм зв'язок навчального матеріалу з повсякденним життям, привчити піклуватися про власне здоров'я. Тим більше, що сформованість навичок здорового способу життя як результат освіти проголошено в наказі МОН України від 05.05.08 № 371, де зазначено, що однією з ключових компетентностей є здоров'язбережувальна (ЗЗК), що пов'язана з готовністю учнів вести здоровий спосіб життя у фізичній, соціальній, психічній та духовній сферах. Її включено як ключову і до проекту нового Державного стандарту освіти [1] та нової програми з фізики [2], де зазначено, що результатом формування ЗЗК має стати сформованість в учнів **ставлень** (ціннісного ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших людей, до навколишнього середовища як до потенційного джерела здоров'я, добробуту та безпеки; самооцінка та оцінка поведінки інших стосовно можливих ризиків для здоров'я; готовність брати участь у природоохоронних заходах) та **умінь**: застосовувати набуті знання та навички для збереження власного здоров'я та здоров'я інших; дотримуватись правил безпеки життєдіяльності під час виконання навчальних експериментів, у надзвичайних ситуаціях природного чи техногенного характеру; визначати причинно-наслідкові зв'язки впливу сучасного виробництва, життєдіяльності людини на екологічний стан довкілля; аналізувати проблеми довкілля і визначати шляхи та брати участь у їхньому вирішенні; оцінювати позитивний потенціал та ризики використання надбань фізики, техніки і технологій для добробуту людини і безпеки довкілля.

Роль шкільного курсу фізики щодо збереження здоров'я є значною, оскільки закони фізики становлять як теоретичну, так і практичну основу даного процесу. Зважаючи на це, у програмах з усіх навчальних дисциплін введено наскрізні змістові лінії, до складу яких входить «**Здоров'я і безпека**» [2].

Можливості формування ЗЗК учнів у процесі вивчення фізики досліджували І. Бургун, Н. Куриленко, О. Ліскович, В. Шарко та ін.. Проте у працях зазначених науковців питання залучення учнів основної школи до ведення здорового способу життя предметом дослідження не було.

Метою даного дослідження є розкриття потенціалу фізики як шкільної дисципліни у формуванні здоров'язбережувальної компетентності учнів основної школи. Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**:

- проаналізувати зміст поняття здоров'я, визначеного в нормативних документах і науковій літературі, визначити його складові;
- обґрунтувати можливості фізики як навчального предмета щодо формування навичок здорового способу життя;
- розглянути структуру здоров'язбережувальної компетентності учнів основної школи та визначити можливості впливу на рівень її сформованості в учнів 8 класу ;

Вивчення літератури та нормативних документів дозволило встановити, що здоров'язберігаюча компетентність – це цілісне індивідуальне психологічне утворення особистості, спрямоване на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я (свого та оточення). Передбачає наявність у людини комплексу сформованих навичок, до яких належать:

1. Життєві навички, що сприяють фізичному здоров'ю;
2. Життєві навички, що сприяють соціальному здоров'ю;

3. Життєві навички, що сприяють духовному та психічному здоров'ю:

Згідно із Стандартом [1], основною метою освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» є розвиток здоров'язбережувальної компетентності шляхом набуття учнями навичок збереження, зміцнення, використання здоров'я та дбайливого ставлення до нього, розвитку фізичної культури особистості та готовності до дій в умовах надзвичайних ситуацій та захисту Вітчизни.

Формування здоров'язбережувальної компетентності включає:

- засвоєння концептуальних основ знань про здоров'я сучасної людини, розвиток культури її духовного і фізичного здоров'я;
- прищеплення здорового способу життя (психолого-педагогічні та медико-гігієнічні аспекти) та збагачення досвіду з безпечної поведінки;
- культивування здоров'язбережувальної, життєактивної поведінки;
- володіння методами комплексної оцінки стану здоров'я і системою практичних умінь та навичок, які забезпечують збереження та зміцнення здоров'я а також використання знань про способи збереження і зміцнення здоров'я, про саморегуляцію і самокорекцію в життєвих ситуаціях;
- володіння методами і засобами надання першої допомоги;
- здатність проводити профілактику травматизму.
- розширення функціональних можливостей організму учня шляхом цілеспрямованого розвитку природних здібностей, основних фізичних якостей та підготовку молоді до забезпечення власної безпеки та безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу, до служби в Збройних Силах України та інших воєнізованих формуваннях [3, 4].

Аналіз наукової літератури, свідчить про відсутність робіт, в яких була б комплексно розроблена проблема формування здоров'язбережувальної компетентності при навчанні фізики.

Аналіз вищезазначених показників сформованості ЗЗК дає підстави стверджувати, що в змісті курсу фізики є можливості щодо формування позитивної мотивації учнів на здоровий спосіб життя на рівні всіх складових здоров'я (таблиця 1).

Таблиця 1.

Можливості фізики як шкільного предмета щодо формування мотивації учнів до збереження здоров'я

Вид здоров'я	Зміст навчання фізики, що сприяє формуванню мотивації учнів щодо збереження різних видів здоров'я
1	2
	<p>Теоретичний компонент: фізична суть процесів, що відбуваються в організмі людини; принцип дії медичного обладнання для діагностики, лікування та профілактики хвороб; фізичні методи визначення якості харчових продуктів; фізичне обґрунтування правил безпечної поведінки.</p> <p>Практичний компонент: навички визначення параметрів власного організму (зріст, маса, температура, гострота слуху, зору, реакції); виконання простих фізіотерапевтичних процедур для лікування та профілактики захворювань; безпечне використання побутових, медичних приладів, техніки тощо; визначення раціону харчування з урахуванням енергетичних затрат</p>
Психічне	<p>Теоретичний компонент: фізичне обґрунтування негативного впливу шкідливих звичок (тютюнопаління, уживання алкоголю) на організм дитини.</p> <p>Практичний компонент: використання форм та методів навчання, що сприяють формуванню пізнавальних, самоосвітніх навичок, самоорганізації та самооцінки</p>

1	2
Духовне	Теоретичний компонент: ознайомлення з життєвим шляхом видатних учених-фізиків, у тому числі українських, розгляд їх моральних якостей як прикладу для наслідування; демонстрація краси та довершеності природи, природних явищ. Практичний компонент: формування навичок відповідального ставлення до природи та її ресурсів
Соціальне	Теоретичний компонент: пояснення з точки зору фізики негативного впливу людської діяльності на довкілля та їх наслідків на здоров'я як окремої людини, здоров'я нації, усього людства. Практичний компонент: формування навичок раціонального природокористування як умови подальшого розвитку людської цивілізації [5].

Проте, аналіз підручників з фізики для основної школи засвідчив, що у них практично не висвітлюється інформація про вплив абіотичних факторів (атмосферного тиску, світла, радіаційного фону, електромагнітного поля та ін.) на здоров'я людей; в окремих підручниках наявні повідомлення мають безсистемний характер; на уроках фізики не проводиться відповідна робота.

В.Д. Шарко, розкриваючи можливості формування ЗЗК у процесі навчання фізики, зазначає, що вони пов'язані з *засвоєнням знань* про фізичні основи функціонування організму людини; фізичні фактори, що негативно впливають на здоров'я, фізичні способи збереження та поліпшення здоров'я, правила безпечного використання побутових приладів, фізичного та медичного обладнання; а також *формуванням умінь*: берегти та поліпшувати своє здоров'я, його показники; практично застосовувати наявні знання й уміння у життєвих ситуаціях, пов'язаних із впливом довкілля на здоров'я; та *усвідомленням цінності* власного здоров'я та здоров'я оточуючих; переконання в необхідності його збереження та поліпшення [6]. Під час педагогічної практики нами були підготовлені і проведені уроки з фізики, орієнтовані на формування в учнів основної школи складових ЗЗК. Уявлення про їх тематику та перелік питань, пов'язаних з різними аспектами здоров'я, дає таблиця 2.

Таблиця 2.

Можливості формування ЗЗК учнів основної школи під час вивчення фізики

№	Теми уроків з фізики	Питання, пов'язані зі здоров'ям
1	Закони Ньютона. Сили пружності, тертя	Механічні властивості кісток. Ожеледиця
2	Види теплопередачі	Температурний режим приміщення
3	Дифузія	Дихання, харчування та лікування ліками
4	Атмосфера. Атмосферний тиск	Джерела забруднення атмосфери. Отруєння
5	Звукові хвилі	Вплив шуму на організм людини
6	Електромагнітне поле	Електромагнітний смог.
7	Оптичні прилади Дисперсія світла	Зір та чинники його погіршення
8	Ядерні реакції	Вплив радіації на здоров'я людини

Окрім уроків нами були підготовлені бесіди для учнів «Механіка у спорті», «Електростатичні явища у житті людини».

Значні можливості має урок фізики для профілактики дитячого травматизму, нещасних випадків, пов'язаних з неправильною поведінкою дитини в різних побутових ситуаціях. Це здійснюється, перш за все, через зміст завдань, пов'язаних з пошуком відповідей на питання:

- Якою водою – теплою чи холодною – краще запивати ліки, щоб прискорити їхню дію? Чому?
- У якому вигляді краще порекомендувати хворому приймати ліки: у вигляді пігулок чи крапель, щоб прискорити ефект їхньої дії? Чому?

- Яка перевага інгаляції перед іншими способами введення до організму людини лікарських речовин?
- На якому фізичному явищі засновано вживання в терапії мазей, йоду і інших зовнішніх лікарських засобів.

При розв'язуванні задач, учні знайомляться з важливими в пізнавальному і виховному сенсі фактами.

Здоров'язберігаючі технології у навчанні фізики – це технології проблемні, ігрові, проектні, творчі, пошуково-дослідницькі. Це і самостійний пошук інформації, висунення гіпотез, способів вирішення завдань, розробка проектів, творчих завдань, ігри, спілкування, використання образів, ідей, ролей [5,6]. Досвід, набутий під час проходження практики в школі, нас переконав, що без всього цього немає і не буде творчості, інтересу і гарного самопочуття.

Висновок. Фізика як навчальний предмет має потужний потенціал для формування учнів основної школи ЗЗК;

Формування учнів основної школи ЗЗК під час вивчення фізики можливе за умови: включення до змісту уроків додаткової інформації прикладного змісту, яка відображає значення фізики для збереження здоров'я людини і має міжпредметний зміст; спрямованості навчального процесу на формування мотивації здорового способу життя як під час навчання фізики, так і в повсякденному житті; реалізації технологічного підходу, орієнтованого на збереження здоров'я учнів, розвиток їх пізнавальної активності.

Запорукою успішної роботи з формування учнів основної школи є готовність учителя фізики до її проведення (проектування процесу формування на рівні розділу, теми; обізнаність з проблеми; мотивація)[7].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. – Львів, 2016. – 64 с.
2. Навчальна програма з фізики для загальноосвітніх навчальних закладів, 2019. [Електронний ресурс] офіційному веб-сайті Міністерства – Режим доступу: [<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-7--9-klasiv/>].
3. Тутова О. М. Формування здоров'язбережувальної компетентності учнів як шлях до здорового способу життя [Електронний ресурс] /О. М. Тутова. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2012_1/4kuzneso.pdf.
4. Куриленко Н. В. Методична система формування екологічної компетентності учнів основної школи у процесі навчання фізики / Н. В. Куриленко // Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 66. – С. 142-150. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2014_66_25
5. Чернишов О. І. Стратегічні напрямки здоров'язбереження в освіті / О. І. Чернишов // Здоров'я через освіту. Матеріали міжгалузевої регіональної науково-практичної конференції, 22 квітня 2009 року. – с. 13.
6. Шарко В. Д. Методика формування здоров'язбережувальної компетентності учнів основної школи під час вивчення магнітних явищ / В. Д. Шарко, О. В. Ліскович // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: педагогіка і психологія. – 2011. – Вип. 33. – Ч. 2. – С. 25-32.
7. Шарко В.Д. Підготовка майбутніх учителів фізики до формування в учнів здоров'язбережувальної компетентності / В.Д. Шарко // Фізика та астрономія в рідній школі.-К:ВАТ «Педагогічна преса», 2018. – № 1. – С. 14-18.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Н.В. Куриленко

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЛОГАРИФМІЧНИХ РІВНЯНЬ В КУРСІ АЛГЕБРИ СТАРШОЇ ШКОЛИ

У статті розглядаються найбільш актуальні методи і прийоми розв'язування логарифмічних рівнянь для знаходження їх розв'язків в курсі алгебри старшої школи.

Ключові слова: метод, логарифм, логарифмічні рівняння.

The article discusses the most relevant methods and techniques for solving logarithmic equations to find their solutions in the course of high school algebra.

Key words: method, logarithm, logarithmic equations.

У курсі математики старшої школи така змістова лінія як рівняння займає одне з провідних місць. На її вивчення відводиться часу більше, ніж на будь-яку іншу тему шкільного курсу математики. При вивченні будь-якої теми рівняння можуть бути використані як ефективний засіб закріплення, поглиблення, повторення і розширення теоретичних знань, для розвитку творчої математичної діяльності учнів. У процесі вивчення розділу «Показникові і логарифмічна функції», якому приділяється велика кількість навчального часу (16 год.), слід виділити тему «Логарифмічні рівняння». [4, с. 6]

Дана тема в курсі алгебри і початків аналізу старшої школи є традиційною, але дуже важко дається учням через складність і новизну матеріалу. Загальна освіта має забезпечувати всебічний розвиток дитини як цілісної особистості. Розв'язання цього завдання створює надійні передумови для глибокого оволодіння матеріалом, забезпечує умови для систематичної роботи учнів. [1, с. 5]

Дана проблема розглядається не вперше, різні аспекти навчальної дослідницької діяльності цікавили багатьох науковців. Останнім часом цим питанням у методичній літературі були присвячені роботи таких авторів як Далингер В.А., Ляпунов И. Б., Марченко Л. І., Іванко Т.І., Самсонова П. та ін. [2, 5, 6], у яких розглянуто ряд типових помилок, що виникають при розв'язуванні як логарифмічних рівнянь, так і нерівностей та систематизовано методи їх розв'язування, щоб не допускати цих помилок.

Таким чином, тема дослідження залишається актуальною, що обумовлено сформованими до теперішнього часу протиріччями між вимогами, що пред'являються до обов'язкових результатів засвоєння програми базової і повної середньої загальної освіти з математики, і фактичним станом методики формування знань, умінь і навичок учнів під час навчання математики в загальноосвітній школі.

Об'єктом даного дослідження є процес навчання розв'язуванню рівнянь в курсі алгебри старшої школи, предметом – прийоми і методи розв'язування логарифмічних рівнянь.

В процесі проведення дослідження була поставлена мета систематизувати відомості про логарифмічні рівняння в шкільному курсі алгебри старшої школи, розкрити роль і місце вивчення логарифмічних рівнянь в школі, розробити методи розв'язування логарифмічних рівнянь і нерівностей, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити запропоновану методику тренування пам'яті і мислення учнів під час навчання математики в загальноосвітній школі.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

1. Провести аналіз науково-методичної та навчальної літератури з теми дослідження та з'ясувати місце логарифмічних рівнянь в діючій новій програмі з математики.
2. Систематизувати відомості про розв'язування логарифмічних рівнянь в шкільному курсі алгебри старшої школи.
3. Дослідити вміння учнів розв'язувати задачі з даної теми, на основі чого створити диференційовану систему вправ, спрямовану на саморозвиток учнів.

4. Подати приклади розв'язування рівнянь різної складності та задачі для самостійного розв'язування, розробити методичні рекомендації щодо викладання даної теми.

Математика, як і будь-яка інша наука не стоїть на місці. Поява комп'ютерів внесла свої корективи в способи розв'язування рівнянь і значно їх полегшило. Але комп'ютер не завжди може бути під рукою (іспит, контрольна), тому знання хоча б найголовніших способів розв'язування рівнянь необхідно знати.

Рівняння називають логарифмічним, якщо невідоме міститься під знаком логарифма або в основі логарифма.

Розв'язати логарифмічне рівняння – це означає знайти всі його корені або довести, що рівняння коренів не має.

Для розв'язання логарифмічних рівнянь використовують логарифмічні тотожності, властивості логарифмів і операцію потенціювання. Важливо звернути увагу учнів на те, що так як логарифмічна функція визначається лише на множині додатних чисел, то ще до розв'язання рівнянь потрібно знайти область визначення [7, с. 378]. Але в основному, всі логарифмічні рівняння зводяться до розв'язування найпростіших рівнянь, які найчастіше розв'язують в школі.

Розрізняють такі методи розв'язання логарифмічних рівнянь [5, с.16]:

1. Використання визначення логарифма.
2. Метод заснований на застосуванні властивостей логарифма.
3. Введення допоміжної змінної (заміна).
4. Потенціювання.
5. Логарифмування.
6. Застосування формули переходу від одної основи логарифма до іншої.
7. Однорідні логарифмічні рівняння.
8. Графічний метод.
9. Застосування монотонності функції.

Для виявлення типових помилок при розв'язуванні логарифмічних рівнянь під час проходження педагогічної практики був проведений експеримент.

У результаті перевірки завдань, були виявлено, що у всіх завданнях типовою помилкою учнів є те, що вони не володіють на необхідному рівні означеннями понять, формулами, формулюваннями теорем, алгоритмами, властивостями. Жодний з учнів навіть не скористався перевіркою коренів рівнянь, та не використав метод підбору.

Наприклад:

1) Розв'яжіть рівняння $\log_2(x + 1) = -2$.

Учні, у яких поняття логарифма не повністю сформоване і засвоєне, записують $2^{x+1} = -2$ або $x + 1 = -4$ замість $x + 1 = (-2)^{-2}$.

2) Розв'яжіть рівняння

а) $\lg(x - 3)\lg(x - 2)\lg(x - 1) = 0$,

б) $\lg(x(x + 3)) + \lg \frac{x + 3}{x} = 0$.

Поширеною помилкою через незнання властивостей є запис $(x - 3)(x - 2)(x - 1) = 0$ і $x(x + 3) + \frac{x + 3}{x} = 0$, що приводить до неправильної відповіді.

3) Чи є правильною рівність $\log_{\sqrt{5}} 0,2 = -2$?

4) Знайдіть логарифм з основою 2 числа 0,5.

5) Обчисліть: а) $2^{\log_2 32}$; б) $\frac{1}{2} \log_6 9 + \log_6 2$.

Дані завдання учні неправильно розв'язали або не розв'язали зовсім через незнання властивостей логарифмів або через те що поняття логарифма не повністю сформовано, зрозуміло і засвоєно учнями.

Але в цілому експеримент показав, що більшість учнів впоралися із завданнями.

Під час розв'язування рівнянь корисно систематизувати знання учнів про рівносильність та причини її порушення. Необхідно також звернути увагу на виникнення сторонніх коренів рівнянь, перевірку та їх втрати. Знаходження області допустимих значень для рівняння дає можливість уникнути появи зайвих коренів або полегшити процес їх відбору.

У нашому дослідженні було виявлено, що логарифмічні рівняння мають важливе значення. Логарифмічні рівняння, як і більшість інших рівнянь, мають яскраве практичне застосування. Розв'язуючи рівняння люди знаходять відповіді на різні питання з науки і техніки (транспорт, сільське господарство, промисловість, інформаційні структури, тощо). Часто логарифми з'являються там, де проявляється самоподоба, то є певний об'єкт послідовно відтворюється в зменшеному або збільшеному масштабі; приклади, як рекурсивні алгоритми, фрактали або раковини молюсків. Тому розгляд цієї теми дуже важливий. Без вивчення цих рівнянь шкільний курс математики мав би меншу значимість не тільки в математичній освіті, а й у формуванні мислення учнів, в здійсненні зв'язку навчання математики з життям. [3, с. 98]

У результаті дослідження даної теми можна зробити такі висновки:

1. Актуальність проблеми дослідження впливає з невідповідності існуючої організації освіти та вимогам суспільства. Розбудова системи освіти вимагає переорієнтації школи на цілеспрямоване і систематичне формування особистості.
2. Розв'язання найпростіших завдань розробки системи вправ передбачає можливість запам'ятати не лише основні типи логарифмічних рівнянь, але й бачити нестандартні підходи до розв'язування завдань, які розвивають ґрунтовні і міцні знання з математики, підвищують рівень володіння своїми знаннями та вміння їх застосовувати.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») – Загальна середня освіта. Режим доступу: <http://ukped.com/statti/zakoni-z-pitan-osviti/111.html?showall=&start=4>
2. Далингер В.А. Типичные ошибки учащихся при решении логарифмических уравнений, неравенств и их систем и пути их предупреждения // Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 4-2. – С. 445-450.
3. Пошук молодих. Випуск 18. Збірник матеріалів Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції [«STEM–освіта як напрям модернізації методик навчання природничо-математичних дисциплін у середніх і вищих навчальних закладах»], (Херсон, 26-27 квітня 2018 р.) / Укладач: В.Д. Шарко. – Херсон: Видавництво ХНТУ. – 2018. – 139 с.
4. Програма з математики 10-11 кл. МОН. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
5. Систематизація методів розв'язування показникових і логарифмічних рівнянь і нерівностей / Т.І. Іванко // Математика в школах України. – 2007. – березень (№ 7). С. 16-21.
6. Самсонов, П. Тема урока: «Решение логарифмических уравнений – поиск ошибок» / Самсонов, П. // Математика. – 2009. – Т. № 2. – С.7-9.
7. Слепкань З.І. Методика навчання математики: Підручник. – 2-ге вид., доп. і переробл. – К.: Вища школа, 2006. – 582 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.М. Бистрянцева

ГЕЙМІФІКОВАНИЙ ПІДХІД В ОСВІТІ: ТЕХНОЛОГІЇ СТВОРЕННЯ МОБІЛЬНИХ ДОДАТКІВ НАВЧАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню використання ігрового підходу у навчальному процесі. Проаналізовано традиційні та електронні джерела, присвячені проблемі, що розглядається. З'ясовано, що гейміфікований підхід здійснює стимулюючу дію на мотиваційну сферу осіб, що навчаються, завдяки використанню ігрових принципів у процесі створення мобільних додатків як складових педагогічного інформаційно-освітнього середовища, зокрема, сегменту, орієнтованого на абітурієнтів. Основна мета започаткованого дослідження полягає у наданні можливості усвідомленого вибору абітурієнтом навчального закладу на основі комплексного аналізу умов вступу до вишу, умов навчання, престижності обраної професії, перспектив працевлаштування та побудови успішної професійної траєкторії.

Ключові слова: гейміфікація, мотивація, навчальний процес, вищий навчальний заклад.

The article is devoted to exploring the use of the game approach in the educational process. Traditional and electronic sources on the issue under review are analyzed. It has been found that the gamified approach exerts a stimulating effect on the motivational sphere of learners by using game principles in the process of creating mobile applications as part of a pedagogical information and educational environment, in particular, a segment focused on entrants. The primary purpose of the initial study is to enable the student to make an informed choice based on a comprehensive analysis of the conditions of entry to higher education, conditions of study, prestige of the chosen profession, employment prospects and construction of a successful professional trajectory.

Key words: gamification, motivation, educational process, higher education institution.

Актуальність:

Гейміфікація або ігрофікація розповсюджується в усі сфери життя. Перевагою гейміфікації освітнього процесу є щира зацікавленість студента, його залученість до навчання. Потрібно відзначити той факт, що гейміфікація – це не заглиблення у віртуальний світ, не ігри під час освітнього процесу, а допоміжний інструмент, який дозволяє підвищити пізнавальну активність та мотивацію. Ігри – це засоби виховання волі, що містять компонент розважального характеру, на відміну від традиційних форм навчання.

Ігрова діяльність набуває цінності тому, що вона володіє найбільшими можливостями для формування колективу та дозволяє вступити в різні форми спілкування тим, хто здобуває освіту самостійно.

Тому, гейміфікація освіти є актуальним питанням сьогодення, яка допоможе організувати активне освітнє середовище, забезпечити різні форми інтегрованого навчання.

Постановка проблеми та методи їх вирішення

Гейміфікація – це процес прийняття чогось, що вже існує – веб-сайт, корпоративний додаток, інтернет-спільнота та інтеграція в нього ігрової механіки для мотивації участі, залучення та лояльності.

Коли люди чують щось про гейміфікацію та елементи ігор у навчанні, вони часто передбачають ігри, створені для навчальних цілей. Але гейміфікація – це не все про створення чогось нового. Йдеться про посилення ефекту існуючого, основного досвіду шляхом застосування мотиваційних прийомів, які роблять ігри настільки захопливими.

Мета статті – виявлення впливу гейміфікації на навчальну мотивацію студентів та реалізація ідеї створення мобільного додатку, де студенти можуть легко знайти достатньо інформації про українські університети, щоб залишитися в нашій країні, замість того, щоб навчатися та проживати в інших країнах.

Постановка завдання

1. Уточнити на основі критичного аналізу фахових традиційних та електронних джерел дефініції «гейміфікація» та «гейміфікований підхід».
2. Порівняти гейміфікований підхід та інші підходи з точки зору впливу на навчальну мотивацію студентів вищу.
3. На основі визначеного функціоналу спроектувати інформаційно-довідковий мобільний додаток “KSU_Inside”, щоб допомогти абітурієнтам долучитися до навчального процесу Херсонського державного університету.

Основний матеріал

Гейміфікація – підхід до навчання, що стає все більш поширеним і популярним в освіті, то і являється альтернативою для багатьох з існуючих методів навчання. Використання даного методу в класі підвищує мотивацію, подовжує термін зацікавленості у вирішенні проблеми та збільшує ймовірність досягнення своєї мети.[1]

Виділяють 3 рівня гейміфікації:

- використання в навчальному курсі системи балів, бейджів (які відзначають досягнення) і рейтинги студентів (лідерборди);
- додавання сюжету і атмосфери гри;
- розробка повноцінних освітніх ігор, які комбінують пізнання і розвагу [1]

Таблиця 1.1.

Порівняння гейміфікації та інших ігрових практик [3, с. 62]

Параметр порівняння	Традиційні ігри	Рольові ігри	Ділові ігри	Симулятори	Гейміфікація
Спонтанність	-	+	-	-	-
Наявність правил	+	-	+	+	+
Наявність цілі	+	-	+	+	+
Структура	+	-	+	+	+
Реальний світ	-	-	+-	+-	+
Системність	-	-	-	+-	+

Для розробки мобільної гри «KSU_Inside» було обрано такий ігровий рушій як Unity 3D. Він має ряд переваг, основні з них:

1. Високорівнева Мова C# яка дозволяє програмісту легко увійти в розробку гри. В C# є багато елементів і прийомів, які вже реалізовані, і програмісту потрібно тільки скористатися ними.
2. Кросплатформенність, тобто один і той же код, написаний на рушії Unity, з мінімальними змінами може бути перенесений на різні платформи (PC, Mac, Android, iOS, Web, ігрові консолі).
3. Community. Це означає, що у різних функцій рушія є чіткий опис з прикладами на сайті розробника, звернутися до якого можна в будь-який момент. Якщо щось все ж залишилося незрозумілим, служба підтримки обов'язково відповість на виниклі питання.
4. Asset Store має величезну кількість різних плагінів і ресурсів для створення гри.

Проектування мобільного додатку “KSU_Inside”

Гра розрахована на одного користувача. Перед розробкою було створено діаграми UML за допомогою Microsoft Office Visio, одну з яких зображено на рис.1.1.

Рис. 1.1. Діаграма варіантів (Use Case)

Діаграма варіантів описує можливості які будуть надаватися системою для кінцевого користувача, яка інформація необхідна для обробки запиту користувача.

В даній діаграмі описано дії, які може здійснювати:

- Гравець (в головному меню він може розпочати гру, змінити налаштування, проглянути інформацію про автора гри, та вийти з гри);
- Адміністратор (додати та змінити запитання в базі даних).

Модель мережевої взаємодії або мережева модель – теоретичний опис принципів роботи набору мережевих протоколів, що взаємодіють один з одним.

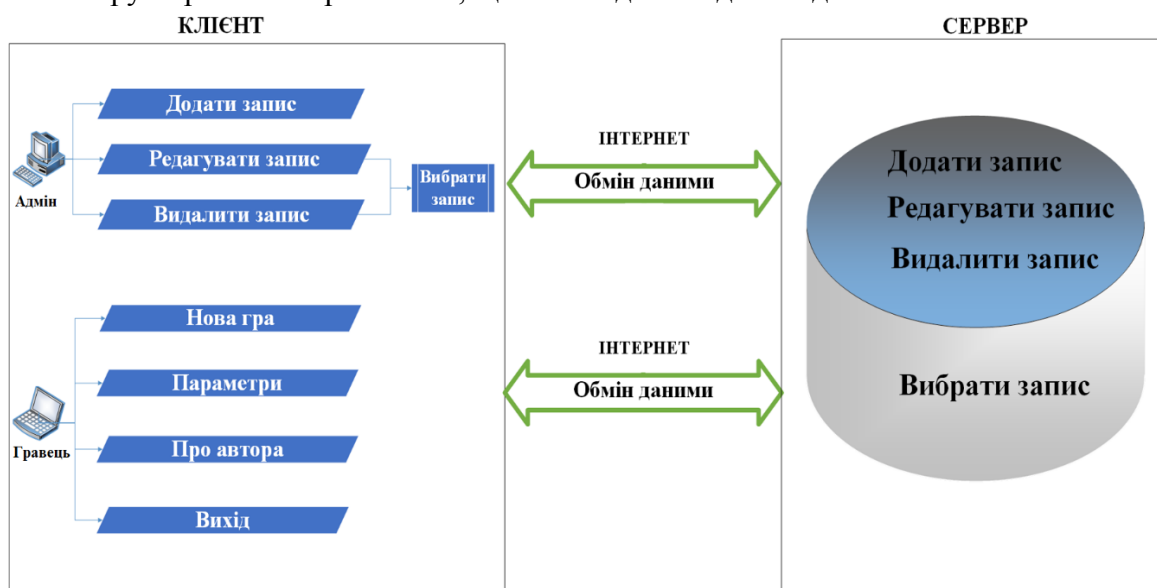

Рис. 1.2. Мережева взаємодія

На рис. 1.2 зображено мережеву взаємодію, яка використовується у грі для того щоб клієнт зміг підключитися до серверу для отримання запитань та варіантів відповідей. А потім, коли гравець відповідає, то його відповідь зрівнюється з відповіддю що зберігається на сервері, якщо вона вірна, то гравець продовжує грати, а інакше віднімається кількість заданих спроб, якщо всі спроби вичерпано, то рівень починається спочатку.

Висновок

Таким чином, у процесі роботи було проаналізовано категоріальний апарат гейміфікації освіти та його рівні, наведено порівняльну характеристику гейміфікації та інших ігрових практик. Було обрано ігровий рушій для розробки мобільного додатку, розглянуто його основні переваги та спроектовано функціонал клієнтської та серверної системи гри.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Євгеній Карасюк. Що таке гейміфікація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://delo.ua/lifestyle/chto-takoe-gejmifikacija-i-kak-ona-pomogaetrasshevelit-sotrudni-202074>
2. Kaner C., Bach J., Pettichord B. Lessons Learned in Software Testing. – USA: Wiley, 2001. – 320 p.
3. Вестник Томского государственного педагогического университета. – Томск : Учреждение высшего профессионального образования «Томский государственный педагогический университет», 2015. – Выпуск 9 (162). – 328 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор М.І. Шерман

УДК 511.72

Шевчик О.А.

ПРИКЛАДИ ПОЗИЦІЙНИХ СИСТЕМ ЧИСЛЕННЯ

У статті розглядаються приклади позиційних систем числення. Зокрема: систематичні дроби, символічне Q – зображення, медіантне представлення.

Ключові слова: система числення, зображення дійсних чисел.

At stats, look at the butt positiynyh number systems. Zokrem: systematic fractions, symbol Q – image, mediant representation.

Key words: system of numbers, image of numbers.

Традиційно під системою числення розуміють сукупність засобів і прийомів для подання і зображення чисел. Позиційна система числення – це спосіб подання чисел, при якому значення кожної цифри залежить від її місця (розряду) і числового значення. Сьогодні широко використовуються нетрадиційні системи числення. Разом з цим, традиційні системи (з фіксованою натуральною основою s) використовуються і в дещо нетрадиційній ролі. Багато арифметичних властивостей дійсних чисел не залежать від системи числення і є спільними для майже всіх чисел [1].

Нехай s – деяке фіксоване натуральне число ≥ 2 . Кожне ірраціональне число $x \in [0;1]$ єдиним чином розкладається в ряд

$$x = \frac{\alpha_1}{s} + \frac{\alpha_2}{s^2} + \dots + \frac{\alpha_k}{s^k} + \dots \equiv \Delta_{\alpha_1\alpha_2\dots\alpha_k\dots}, \quad (1)$$

де $\alpha_k \in \{0,1,\dots,s-1\}$, який називається s -адичним дробом числа x . При цьому число α_k називається k -ою s -адичною цифрою x .

Для раціонального числа $x \in [0;1]$ розклад (1) теж має місце, але він не однозначний.

Вирази $x = \frac{\alpha_1}{s} + \frac{\alpha_2}{s^2} + \dots + \frac{\alpha_k}{s^k} + \dots \equiv \Delta_{\alpha_1\alpha_2\dots\alpha_k\dots}$ чисел з $[0;1]$ в деякій позиційній системі числення з основою s ($2 \leq s \in \mathbb{N}$) називають систематичними дробами. Частковим випадком систематичних дробів є десяткові дроби.

Алгоритм Евкліда дає можливість знайти представлення (або розклад) будь-якого раціонального числа у вигляді ланцюгового дроби. У якості елементів ланцюгового дроби отримуються неповні частки. Процес розкладання в ланцюговий дріб полягає в послідовному виділенні цілої частини та перетворюванні дробової частини [2]. Виявляється, що існує один і тільки один скінченний ланцюговий дріб, рівний даному раціональному числу, при умові, що $q_n > 1$.

Для ірраціонального числа α зазначений процес повинен бути нескінченним.

Відзначимо, що розклад єдиний, оскільки процес виділення цілої частини – процес однозначний.

Нескінченний неперервний дріб, в якому певна послідовність неповних часток, починаючи з деякого місця, періодично повторюється, називається періодичним неперервним дробом.

Якщо, зокрема, періодичне повторення починається з першої ланки, то ланцюговий дріб називається чисто періодичним, а якщо ні, то – змішаним періодичним.

Нехай $1 < s$ – фіксоване натуральне число, $A = \{0, 1, \dots, s-1\}$,

$Q = \{q_0, \dots, q_{s-1}\}$ – задана множина чисел, така, що має властивості:

$$\begin{cases} 1) q_i > 0; \\ 2) q_0 + q_1 + \dots + q_{s-1} = 1, \quad \beta_0 = 0, \beta_j = q_0 + \dots + q_{j-1}. \end{cases}$$

Для довільного числа $x \in [0, 1]$ існує послідовність чисел $\alpha_k \in A$ таких, що

$$x = \beta_{\alpha_1} + \sum_{k=2}^{\infty} \left[\beta_{\alpha_k} \prod_{j=1}^{k-1} q_{\alpha_j} \right]. \quad (2)$$

Для довільного дійсного числа u має місце розклад

$$u = [u] + \beta_{\alpha_1(u)} + \sum_{k=2}^{\infty} \left[\beta_{\alpha_k(u)} \prod_{j=1}^{k-1} q_{\alpha_j(u)} \right], \quad (3)$$

де $[u]$ – ціла частина числа u .

Подання числа x (числа u) у вигляді ряду (2) (ряду (3)) називається його s -символьним Q -представленням.

Символічно розклад числа x у ряд (2) записуватимемо у вигляді

$$\Delta_{\alpha_1 \dots \alpha_k \dots}^Q.$$

Останній запис називатимемо s -символьним Q -зображенням числа x .

При цьому число $\alpha_k(x)$ називаються k -тим Q -символом x .

При $q_i = s^{-1}, i = \overline{0, s-1}$, Q -представлення числа є його s -адичним розкладом, а Q -зображення – записом числа в системі числення з основою s [3].

Медіантою двох дробів $\frac{a}{b}$ і $\frac{c}{d}$ з додатними знаменниками називається дріб $\frac{a+c}{b+d}$.

Медіанта двох дробів завжди лежить між ними. Медіанти використовуються, зокрема, для утворення підхідних дробів ланцюгового представлення чисел і тісно пов'язані з послідовностями Фарея.

Розглянемо числа $x \in [0; 1] \equiv \Delta$. Відрізок Δ медіантою $\frac{1}{2}$ кінців $\frac{0}{1}$ і $\frac{1}{1}$ розбивається

на два відрізки першого рангу $\Delta_0 = \left[\frac{0}{1}; \frac{1}{2} \right]$, $\Delta_1 = \left[\frac{1}{2}; \frac{1}{1} \right]$. В свою чергу кожен з цих відрізків медіантою своїх кінців розбивається на відрізки 2-го рангу:

$$\Delta_{00} = \left[\frac{0}{1}; \frac{1}{3} \right], \quad \Delta_{01} = \left[\frac{1}{3}; \frac{1}{2} \right], \quad \Delta_{10} = \left[\frac{1}{2}; \frac{2}{3} \right], \quad \Delta_{11} = \left[\frac{2}{3}; \frac{1}{1} \right],$$

відрізки другого рангу за цим же принципом розбиваються на відрізки третього рангу $\Delta_{\alpha_1 \alpha_2 \alpha_3}$, $\alpha_i \in \{0; 1\}$ і т.д. В загальному випадку дане розбиття можна задати наступним чином: для відрізка n -го рангу

$$\Delta_{\alpha_1 \dots \alpha_n} = \left[\frac{p_{i-1}^n}{q_{i-1}^n}, \frac{p_i^n}{q_i^n} \right],$$

відрізки $n+1$ рангу, що йому належать, запишуться у вигляді

$$\Delta_{\alpha_1 \dots \alpha_n \alpha_{n+1}} = \left[\frac{p_{i-1}^n + \alpha_{n+1} p_i^n}{q_{i-1}^n + \alpha_{n+1} q_i^n}, \frac{p_{i-1}^n (1 - \alpha_{n+1}) + p_i^n}{q_{i-1}^n (1 - \alpha_{n+1}) + q_i^n} \right], \quad (4)$$

де p_i^n і q_i^n , $i=1, 2^n+1$ – відповідно чисельники і знаменники медіант, при початкових значеннях $p_1^0 = 0$, $p_2^0 = q_1^0 = q_2^0 = 1$.

Сім'ю відрізків всіх рангів позначимо W , для неї виконуються наступні властивості:

$$\Delta_{\alpha_1 \alpha_2 \dots \alpha_n} \subset \Delta_{\alpha_1 \alpha_2 \dots \alpha_{n-1}} : \forall \alpha_1, \alpha_2 \dots \alpha_n \in \{0, 1\}.$$

Інтервали з тими ж кінцями, що й відрізок $\Delta_{\alpha_1 \alpha_2 \dots \alpha_n}$ позначатимемо через $\nabla_{\alpha_1 \alpha_2 \dots \alpha_n}$.

$$\nabla_{\alpha_1 \dots \alpha_k} \subset \nabla_{\beta_1 \dots \beta_n} \quad (k > n) \quad \text{при} \quad \overline{\alpha_1 \dots \alpha_n} = \overline{\beta_1 \dots \beta_n} \quad \text{і} \quad \nabla_{\alpha_1 \dots \alpha_k} \cap \nabla_{\beta_1 \dots \beta_n} = \emptyset \quad \text{при} \quad \overline{\alpha_1 \dots \alpha_n} \neq \overline{\beta_1 \dots \beta_n}.$$

Медіантне представлення дозволяє знаходити раціональні наближення дійсних чисел, що забезпечують точність до величини, оберненої квадрату знаменника.

В роботі вивчено приклади систем подання та зображення чисел, їх алфавітів та властивостей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bergman G. A number system with an irrational base // Mathematics magazine. – 1957. – 31. – P. 98-110.
2. Бородін О.І. Теорія чисел. – К.: Вища школа, 1970. – 275 с.
3. Хинчин А. Я. Цепные дроби. – М.: Наука, 1978. – 116 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **О. В. Котова**

УДК 514.174.3

Ялова В.В.

ЕКСТРЕМАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ ПРАВИЛЬНИХ МНОГОГРАННИКІВ

У статті розглядаються правильні многогранники та їх екстремальні властивості. Вираженням цих екстремальних властивостей є певні оцінки, справедливі для правильних многогранників з будь-яким числом граней.

Ключові слова: правильні многогранники, екстремальні властивості, тетраедр, додекаедр, ікосаедр.

The article considers regular polyhedra and their extremal properties. The expression of these extreme properties has certain estimates that are valid for regular polyhedra with any number of faces.

Key words: regular polyhedra, extreme properties, tetrahedron, dodecahedron, icosahedron.

На різних етапах розвитку математики, аж до теперішнього часу, геометри поверталися до теорії опуклих многогранників і відкривали в ній нові фундаментальні факти. Одним із них є факт про екстремальні властивості правильних многогранників. Це означає, що правильні многогранники здатні обмежувати собою обсяг більший, ніж будь-яке інше

тіло з такою самою кількістю граней. Також вони здатні мати найменшу поверхню серед всіх тіл з тим же об'ємом і числом сторін. Правильні многогранники в деякому сенсі є «найвигіднішими» фігурами.

Правильний многогранник – це опуклий многогранник з максимально можливою просторовою симетрією, тобто всі його грані – рівні правильні многокутники, а всі вершини рівновіддалені від деякої точки, яку називають центром.

Многогранник називається правильним, якщо:

1. Він опуклий;
2. Усі його грані – рівні правильні многокутники;
3. У кожній його вершині сходиться однакове число ребер.

У тривимірному евклідовому просторі існує 5 правильних многогранників (рис. 1): тетраедр, гексаедр, октаедр, додекаедр та ікосаедр.

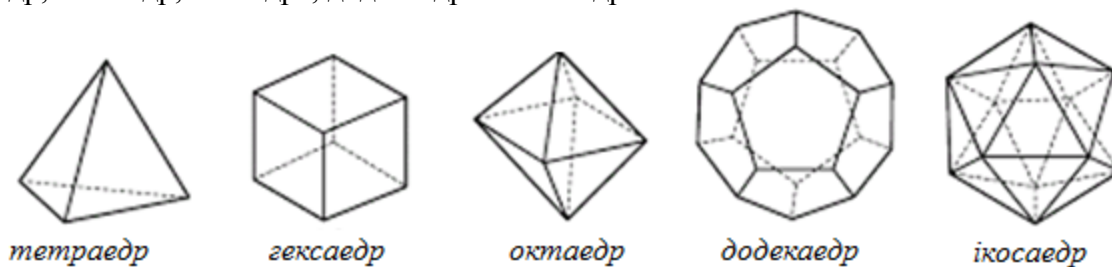

Рис. 1.

Задачі про щільне заповнення сфери колами і про найрідше покриття її колами у випадках 4, 6 або 12 кіл призводять до таких розташувань кіл, при яких їх центри є вершинами вписаного в сферу правильного тетраедра, октаедра або ікосаедра. Навпаки, при найбільш вигідному розташуванні 8 або 20 кіл їх центри не лежать в вершинах правильного гексаедра і додекаедра. Таким чином, в цих завданнях особливу роль відіграють правильні многогранники з трикутними гранями. Однак, наприклад, при щільному розташуванні 12 рівних кіл на сфері площини цих кіл обмежують правильний додекаедр, то ті ж задачі допускають також таке формулювання, яке дозволяє виділити правильні многогранники з тригранними кутами. Вираженням екстремальних властивостей служать певні оцінки, які є справедливими для багатогранників з будь-яким числом вершин або граней, але точно досягаються лише при $n = 4, 6$ і 12 ; для великих значень n відповідні формули дають точні асимптотичні оцінки.

«Істинні» просторові аналоги екстремальних властивостей правильних многокутників ми отримуємо лише тоді, коли домовимося задавати одночасно і число вершин і число граней многогранника. При цьому вдається в деяких випадках прийти до оцінок, які виражають екстремальні властивості усіх п'яти (а іноді навіть і усіх восьми) правильних многогранників. Навпаки, при знаходженні оцінок для суми довжин ребер многогранника зіткнемося також з такими екстремальними завданнями, розв'язання яких не залежить від числа вершин або граней і дається будь-яким одним визначеним правильним многогранником, наприклад, кубом.

Якщо відстань опуклого n -гранника U_n від одиничної кулі K дорівнює $\eta = (U_n, K)$, то U_n міститься в концентричній з K кулі радіуса $1 + \eta$ та містить концентричну кулю радіуса $1 - \eta$. Тому

$$\frac{1 + \eta}{1 - \eta} \geq \sqrt{3} \operatorname{tg} \omega_n.$$

Це твердження залишається правильним також і для многогранника з n вершинами. За допомогою нескладного підрахунку, можемо вивести, що відстань многогранника U_n , що має n вершин або n граней, від одиничної кулі K

$$\eta(U_n, K) \geq \frac{\sin \frac{2\pi}{n-26}}{\cos \frac{n-4\pi}{n-26}}. \quad (1)$$

Ця рівність може досягатися тільки при $n = 4, 6$ і 12 , а саме коли U_n – концентричний з K правильний многогранник, для якого середнє арифметичне радіусів вписаного і описаного куль дорівнює 1 .

Якщо, слідуючи Штейнеру, замінити многокутники з постійним числом вершин або граней більш вузьким класом ізоморфних многогранників, тобто многогранників одного топологічного типу [2, с. 191], то можна буде стверджувати, що з многогранників, ізоморфних даному правильному многограннику, найкраще апроксимує кулю сам правильний многогранник.

З нерівності (1) випливає також, що

$$\eta(U_n, K) \geq \frac{2\pi}{\sqrt{27n}};$$

це остання нерівність дає точну асимптотичну оцінку відстані $\eta(U_n, K)$ для великих значень n .

Так як число вершин або число граней многогранника з k ребрами не більший $\frac{2k}{3}$, то в нерівність (1) можна ввести також число ребер многогранника. Назвемо мінімальним кульовим шаром многогранника P кульовий шар, обмежений двома концентричними кулями радіусів R і r , перший з яких містить P всередині себе, а другий міститься в P , і такий, що для нього відношення $\frac{R}{r}$ досягає найменшого можливого значення. Тоді має місце наступна теорема:

Теорема 1. Якщо R і r радіуси мінімального кульового шару опуклого багатогранника P з k ребрами, то

$$\frac{R}{r} \geq \sqrt{3} \operatorname{tg} \frac{k\pi}{k-36} \quad (2)$$

причому рівність досягається тільки в тому випадку, якщо многогранник P – правильний.

Справедливі наступні твердження.

Нехай в опуклому многограннику n з гранями, усі вершини якого тригранні, міститься одинична куля; якщо $R_1, \dots, R_{2n-4}$ – відстані від центру кулі до вершин многогранника, то

$$A(R_1, \dots, R_{2n-4}) \geq \sqrt{3} \operatorname{tg} \omega_n. \quad (3)$$

Нехай опуклий многогранник з n вершинами, усі грані якого трикутні, міститься всередині одиничної кулі з центром у внутрішній точці O многогранника; якщо $r_1, \dots, r_{2n-4}$ – відстані центра O кулі до граней многогранника, то

$$H(r_1, \dots, r_{2n-4}) \leq \frac{\sqrt{3}}{3} \operatorname{ctg} \omega_n. \quad (4)$$

У загальному випадку в нерівності, яка виражає екстремальну властивість всіх п'яти правильних многогранників, повинні фігурувати і число вершин і число граней многогранника. Для того, щоб проілюструвати цю обставину розглянемо наступну теорему:

Теорема 2. Якщо опуклий многогранник V , що має e вершин, f граней і k ребер, містить у собі одиничну кулю, то

$$V \geq \frac{k}{3} \sin \frac{\pi f}{k} \left(\operatorname{tg}^2 \frac{\pi f}{k} \operatorname{tg} \frac{\pi e}{k} - 1 \right), \quad (5)$$

причому рівність досягається тільки для правильного многогранника, описаного навколо одиничної кулі [2, с. 45].

Знання про екстремальні властивості правильних многогранників значно спрощують розв'язання багатьох задач геометрії, відкривають широкі можливості для подальшої дослідницької діяльності, встановлюють тісні предметні зв'язки між алгеброю і геометрією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Перепелкин Д.И. Курс элементарной геометрии. Часть II. Геометрия в пространстве / Д.И. Перепелкин – М.: Просвещение, 1985. –340 с.
2. Тот Л.Ф. Расположения на плоскости, на сфере и в пространстве / Л. Ф. Тот – М.: Просвещение, 1975. – 365 с.
3. Понарин Я.П. Элементарная геометрия. Том 1: Планиметрия, преобразования плоскости / Я.П. Понарин – М.: МЦНМО, 2014. – 311 с.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач В.Б. Григор'єва

ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ

СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА І ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглядаються структура та компоненти іміджу, а також визначаються шляхи формування позитивного іміджу освітнього закладу.

Ключові слова: імідж, формування позитивного іміджу, компоненти іміджу, освітній заклад.

The article deals with the structure and the components of the image. The ways of the positive image formation of the educational institution are also determined.

Key words: image, formation of the positive image, components of the image, educational institution.

Орієнтація України на євроінтеграційні процеси висуває низку завдань, пов'язаних із вдосконаленням різних сфер життєдіяльності суспільства, зокрема освітньої. Одним із шляхів розв'язання таких завдань є розвиток іміджу працівників освіти, освітніх закладів. Адже імідж є важливою складовою професійного успіху, оскільки це сприяє підвищенню конкурентоспроможності установи. Конкурентоспроможний освітній заклад – це заклад, який забезпечує стійкий рівень якості освітніх послуг.

Основною умовою процвітання освітнього закладу є формування його позитивного іміджу. Вчені вважають, що стійкий позитивний імідж сьогодні можна розглядати як важливий сучасний компонент методичного продукту і як додатковий ресурс управління, ресурс розвитку освітнього закладу [3, с. 12].

Аналіз наукової, методичної літератури свідчить, що питання іміджу у різних аспектах є предметом наукових розвідок вчених Л. Браун, Т. Кизилова, А. Панасюк та ін.; у педагогічному – І. Лазаренко, М. Піскунова, С. Федорова, Л. Карамушка, Л. Даниленко та ін. Ґрунтовно досліджуються питання зв'язків освітніх закладів із іншими організаціями, шляхи формування та розвитку іміджу тощо.

Результати вивчення та аналізу наукових джерел свідчать, що позитивний імідж загальноосвітньої установи, як і будь-яке управлінське нововведення, має певні структурні компоненти.

І. Лазаренко виділяє у проблемі формування іміджу освітньої установи мотиваційно-цільовий, змістовний і технологічний компоненти [4, с. 36-39].

Пропонуючи таку структуру іміджу освітньої установи дослідник ґрунтовно розкриває сутність кожного компонента, а саме, мотиваційно-цільовий компонент, на його думку, включає вивчення потреб усіх суб'єктів педагогічної практики у формуванні іміджу установи як усередині, так і за її межами, психологічну готовність до участі в майбутній роботі, вивчення наявного досвіду, формування мети та завдань даної управлінської інновації, результатів її впровадження [4, с. 36].

Змістовний компонент розкриває сутність поняття «імідж освітньої установи», його структурні елементи, критерії відбору змісту інформаційних матеріалів, певного оформлення [4, с. 37].

Технологічний компонент припускає послідовність етапів реалізації даного нововведення, технологічну готовність суб'єктів діяльності, вироблення рекомендацій щодо його використання [4, с. 38].

М. Піскунов, в свою чергу, ширше розглядає цей феномен і виділяє в структурі іміджу освітнього закладу такі компоненти [5, с. 45-51]:

1. Імідж послуги – уявлення батьків щодо унікальних характеристик, освітніх послуг, які надає освітній заклад. Зміст цих послуг безпосередньо пов'язаний із типом закладу, із варіативністю навчальних програм, особливостями матеріально-технічної

бази (наявність басейну, комп'ютерних, кабінетів тощо). Сюди також слід віднести участь закладу у всеукраїнських, регіональних експериментах та наявність додаткових послуг. Саме завдяки цьому розширюється зміст навчальних програм, збільшується їх варіативність, а відповідно і урізноманітнюється зміст освітніх послуг закладу [5, с. 46].

2. Імідж керівника включає уявлення про компетентності, здатності, ціннісні орієнтації, комунікативність, індивідуальність, особистісно-психологічні характеристики, наявність лідерських якостей, його зовнішність і стиль керівництва.
3. Імідж споживачів освітніх послуг включає уявлення про стиль життя, соціальний статус споживачів, їх матеріальну забезпеченість, особистісні характеристики дітей: стан їхнього здоров'я, рівень психічного розвитку. Згідно цих критеріїв споживачі обирають освітній заклад відповідного типу і форми власності.
4. Імідж персоналу – це збірний, узагальнений образ педагогічного персоналу (якісно-кількісний склад), і технічного персоналу, що розкриває найбільш характерні для нього риси: професійну компетентність, яка визначається мобільністю, точністю виконання роботи, поінформованістю, висококваліфікованою професійною підготовкою; культуру та комунікабельність, що включає в себе привітність у спілкуванні, грамотність мовлення, соціально-психологічні характеристики педагогів і технічного персоналу; соціально-демографічні, фізичні дані: вік, стать, освіта [5, с. 47].
5. Внутрішній імідж закладу – це уявлення співробітників про свою організацію. Основними детермінантами внутрішнього іміджу є культура організації та соціально-психологічний клімат.
6. Візуальний імідж – уявлення про заклад освіти, який базується на зоровому сприйнятті інформації про саму будівлю, інтер'єр приміщень, рівень оснащення ігрових, спортивних майданчиків, озеленення території, зовнішній символіці, тощо.
7. Соціальний імідж – висвітлення для широкої громадськості інформації про соціальні цілі та ролі закладу в економічному, соціальному, культурному житті суспільства (соціальні проекти організовані закладом, участь в добровільних заходах, конкурсах тощо).
8. Бізнес-імідж – уявлення про освітній заклад як суб'єкт ділової активності. В якості складових бізнес-іміджу установи виступає ділова репутація, відомі випускники, інноваційні технології, освітні проекти [5, с. 48-49].

Таким чином, науковці до позначених вище компонентів додають внутрішній компонент, що бере участь у процесі створення творчого середовища й соціально-психологічного настрою в колективі та створення, налагоджених оптимальних міжособистісних стосунків у ньому [2, с. 11].

Як наголошує Л. Даниленко, при роботі над створенням стійкого позитивного іміджу закладу освіти необхідно першочергове значення надавати насамперед незмінним і постійним компонентам, а саме:

- комфортності шкільного середовища (оптимізм і доброзичливість у колективі, своєчасна психологічна допомога окремим учасникам освітнього процесу й ін.);
- якості освітніх послуг (внесок навчального закладу в розвиток освітньої підготовки учнів, їх вихованості, психічних функцій, творчих здатностей, формування здорового способу життя; ясному баченню цілей утворення й виховання, сформульованих в місії освітнього закладу; зв'язку школи з різними соціальними інститутами й т. ін.);
- позитивно сприйманому стилю школи;
- позитивному образу керівника й персоналу освітнього закладу (педагогічна, соціальна й управлінська компетентність співробітників, яскрава зовнішня атрибутика, наявність зовнішньої символіки, ритуалів й ін.) [1, с. 4].

Позитивний імідж освітнього закладу, за твердженням С. Федорова, насамперед залежить від керівника. Саме керівник має постійно забезпечувати нову якість навчального закладу; усвідомлювати, що в основі прогресивного розвитку лежить зміна характеру діяльності і стосунків в середині колективу. На думку дослідника, першим і чи не найвідповідальнішим кроком керівника на шляху формування позитивного іміджу сучасного освітнього закладу є усвідомлення залежності розвитку останнього від існуючого імідж-образу [6, с. 39-43]. Виходячи з такої точки зору він підкреслює, що для виконання цієї задачі першочергового значення набувають певні позиції управління освітньою установою:

1. Розширення, модернізація, спеціалізація змісту освітніх послуг, високий рівень якості освіти. Вагомий внесок закладу в розвиток освітньої підготовки, виховання компетентної особистості, засвоєння соціально-культурних норм, розвиток психічних функцій, творчих здібностей вихованців, формування прагнення вести здоровий спосіб життя.
2. Матеріально-технічне оснащення. Науково-методичне забезпечення. Сюди відноситься управлінські дії, спрямовані на покращення дизайну та матеріально-технічного обладнання приміщень, розширення та покращення науково-методичного забезпечення, яскравої зовнішньої атрибутики (наявність зовнішньої символіки) [6, с. 41].
3. Розвиток внутрішніх комунікацій закладу. Систематична робота, спрямована на формування позитивного образу персоналу освітньої установи, розвиток педагогічної, соціальної, комунікативної компетентності співробітників, підвищення рівня їх організаційної культури, покращення психологічного клімату в колективі працівників закладу, надання своєчасної психологічної допомоги учасникам освітнього процесу (вихованцям та їх батькам, працівникам закладу). Створення позитивного стилю освітнього закладу: налагодження взаємовідносин персоналу з керівництвом, підвищення мотивації праці працівників, їх кваліфікації, демократичність в управлінні, розвиток зворотного зв'язку, у тому числі і через анкетування, уміння діяти злагоджено в різних кризових ситуаціях [6, с. 42].

Отже, позитивний імідж освітньої установи, як будь-яке управлінське нововведення, має певні структурні компоненти. Питання формування позитивного іміджу закладу освіти, що виступає однією із складових модернізації освіти, є на сьогодні дуже важливим і необхідним. Створення позитивного іміджу сучасного освітнього закладу – складний, тривалий, безперервний процес формування міцної і високої репутації, привабливості освітньої установи на ринку освітніх послуг, створення ситуації успіху на всіх рівнях роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Даниленко Л.І. Директор сучасного навчального закладу / Л.І. Даниленко // Управління освітою.: Україна. – 2014. – № 3. – С. 3-5.
2. Зуєвська І. Критерії ефективності позитивного іміджу школи / І. Зуєвська // Директор школи. – 2006. – № 2 (386) – С. 10-13.;
3. Карамушка Л.М. Створення іміджу навчального закладу як важливий напрямок менеджменту освіти / Л. М. Карамушка // Управління сучасними навчально-виховними закладами в системі освіти : матеріали міжрег. наук.-практ. конф. – Запоріжжя, 1996. – С. 11–15.
4. Лазаренко І. Формування іміджу освітньої установи / І. Лазаренко // Директор школи. Україна. – 2006. – № 11. – С. 36–39.
5. Піскунов М.С. Імідж освітньої установи: структура і механізми формування / М. С. Піскунов // Моніторинг і стандарти в освіті. – 1999. – №5.– С. 45-51.
6. Федоров С. Формування позитивного іміджу школи / С. Федоров // Директор школи.: Україна. – 2014. – № 2. – С. 39-43.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.І. Корольова

ОСОБИСТІСНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ

У статті досліджено компетенції, які стосуються психологічної та соціальної сторін особистості менеджера освіти. Окреслено шляхи їх формування у процесі професійної підготовки

Ключові слова: соціальні компетенції, особистісні компетенції, менеджер освіти

The article explores the competencies, which are related to the psychological and social aspects of the education manager's personality. The ways of their formation in the process of vocational training are outlined

Keywords: social competencies, personal competences, manager of the education

Сучасний, ефективний, конкурентоспроможний фахівець – це людина, яка володіє не лише професійними компетенціями, а й має розвинені особистісні якості, здатна працювати в команді, володіє навичками ділового спілкування, вміє слухати та управляти своїми емоційними станами. Такі характеристики набувають особливого значення у структурі компетентності фахівців з управління освітніми закладами і стосуються, в першу чергу, психологічної та соціальної сторін особистості менеджера освітньої галузі.

Аналіз наукових публікацій надає можливість виокремити різні підходи до визначення і переліку таких компетенцій і стверджувати, що ця проблема досить активно розробляється сучасними вітчизняними та зарубіжними вченими. Найбільш важливі питання, пов'язані з цією темою, висвітлено у працях О. Овчарук (поняття і класифікації); С. Калашнікової, С. Білоусова (професійна підготовка управлінців); Л. Воронько (особистісні якості керівних кадрів) та ін.

Нами з'ясовано, що серед універсальних (ключових) компетенцій учені виділяють три групи: загальнонаукові – здатність набувати нові знання й використовувати їх; інструментальні – комп'ютерна грамотність, письмова й усна комунікація, здатність використовувати інформацію з різних джерел тощо; соціально-особистісні і загальнокультурні – здатність до саморозвитку і самовдосконалення, наполегливість у досягненні мети, здатність до критики і самокритики, здатність організувати свою роботу або роботу в команді, загальна освіченість, культура стосунків та ін. Наприклад дослідник М. Головань, включаючи до ключових компетенцій працівника соціально-особистісні та загальнокультурні характеризує їх таким чином: перші – забезпечують життєдіяльність людини в усіх сферах життя і адекватність її взаємодії з іншими людьми, групою, колективом. Другі – це самовдосконалення, збереження здоров'я, комунікабельність, соціальна взаємодія, громадянська позиція, відповідальність, ініціативність, цілеспрямованість, організованість, висока виконавська здатність, гуманність, цінності й традиції національної культури, толерантність та ін. компетенції [1].

Аналізуючи професійну компетентність, Т. Шамова виділяє у ній три складові: професійну компетентність, пов'язану з безпосередньою професійною діяльністю; соціальну компетентність, яка реалізується у вмінні співпрацювати, організувати спільну діяльність колективу на досягнення цілей, брати на себе відповідальність за спільні результати; особистісну компетентність – здатність до саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації, прагнення до постійного підвищення своєї освітньої компетентності [6, с. 6-7].

Важливим чинником у здійсненні керівником своїх функцій є його особистісні компетенції, їх називають ще поведінковими, що характеризують здатність керівника розпоряджатися власною владою, створювати у підлеглих стан націленості на виконання спільного завдання, стимулювати творчу активність, надавати підлеглим підтримку, наділяти їх повноваженнями. Л. Чуріна та С. Федорченко до особистісних компетенцій також

відносять лідерські якості, уміння повести за собою, ентузіазм, оптимізм, позитивне мислення, організаторські здібності, стресостійкість, готовність брати на себе відповідальність, здатність до інновацій, креативність, націленість на результат, вміння впливати на людей, знання основ психології [5]. До поведінкових компетенцій більшість дослідників відносять: прогностичність, адаптивність, емоційний інтелект, проактивність, цілеспрямованість, спрямованість на розвиток, інноваційність, проактивність, відповідальність. Вони надзвичайно важливі, адже конкретна обстановка та динаміка зовнішнього середовища суттєвою мірою визначають успіх або невдачу керівника. Його поведінка й результати, яких він досягає, значною мірою залежать від зрілості послідовників, їх умінь і досвіду.

Існують інші погляди учених. Наприклад, на думку О. Овчарук, найважливішими є соціальні (здатність до співпраці, уміння розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях, навички взаєморозуміння, соціальні й громадянські цінності та вміння, комунікативні навички, мобільність у різних соціальних умовах, уміння визначати особисті ролі в суспільстві тощо) та мотиваційні (здатність до навчання, винахідливість, навички адаптуватись і бути мобільним, вміння досягати успіху в житті, бажання змінити життя на краще, інтереси та внутрішня мотивація, особисті практичні здібності, вміння робити власний вибір і встановлювати особисті цілі тощо) компетентності [2, с. 16]. Як бачимо, автор звертає увагу тільки на певну, невелику частину особистісних компетенцій, що пов'язані тільки з мотивацією особистості.

Зарубіжні вчені також підкреслюють важливість особистісного й соціального аспектів компетентності. Так, Stephen P. Robbins, Phillip L. Hunsaker вважають, що ефективним є той менеджер, який володіє певними навичками, головними серед яких є людські навички. Йдеться про здатність працювати з людьми, розуміти та мотивувати їх як індивідуально, так і в групах. Вони розрізняють такі категорії мотивації менеджерів: бажання визнання влади вищими за рангом колегами; бажання конкурувати із рівними собі за рангом у цілому та в конкретній сфері діяльності або робочих діях; бажання поводитись активно; бажання вказувати підлеглим що робити і застосовувати санкції впливу на інших; бажання відрізнятись від групи, бути унікальним; бажання виконувати рутинні завдання, характерні для менеджерської роботи [3].

Отже соціально-особистісні компетенції означають систему знань про соціальну дійсність і про себе, а також систему складних соціальних умінь і навичок взаємодії, сценаріїв поведінки в типових соціальних ситуаціях, які дозволяють швидко і адекватно адаптуватись і зі знаннями справи приймати рішення за різних обставин.

В усіх проаналізованих нами наукових публікаціях автори одноставно стверджують, що запровадження в освіту компетентісно орієнтованого підходу – один із дієвих шляхів її реформування та вдосконалення якості. Застосування такого підходу при розробленні та реалізації програм професійної підготовки управлінців розглядається як дієвий шлях підвищення їх ефективності. Доречним тут буде згадати добре відомі чотири фундаментальні цілі освіти, сформульовані Ж. Делором: вміти жити, вміти працювати, вміти жити разом, вміти вчитися.

Проте, в університеті цього майже не навчають.

Вирішення цих питань можливо, якщо буде існувати модель професійних компетенцій керівника освітнього закладу, що відповідає його місії і цінностям; розроблено профіль соціально-особистісних компетенцій менеджера освіти; якщо в університеті будуть чітко сплановані і реалізовані відповідні програми і заходи з метою розвитку особистісного потенціалу майбутніх управлінців. Мова йде про прикладний, практико-спрямований зміст навчання. Наприклад, замість семінарських (переважно теоретичних) занять – моделювання ситуацій, ділові ігри, кейси, коучинг, тренінги з розвитку особистісних якостей, з формування мотиваційних установок, лідерства, виконання вправ самодослідження, в ході яких акцент робитиметься на соціальні та поведінкові якості управлінця (рефлексивність, аналітичність, адаптивність, колективізм, інновативність).

Отже, у підготовці майбутніх менеджерів освіти треба змінити саму філософію освіти, оновити зміст, форми і методи професійної підготовки управлінців, спрямовуючи зусилля на формування соціально-особистісних компетенцій. На нашу думку, соціально-особистісні компетенції – це сукупність компетенцій, які відображають рівень конкурентоспроможності працівника, набутий ним завдяки володінню механізмами саморегуляції і міжособистісної взаємодії та здатності на цій основі ефективно виконувати професійні дії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Головань М. С. Компетентнісна модель випускника економічного ВНЗ напряму підготовки «Фінанси і кредит» [Електронний ресурс] / М. С. Головань. – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/handle/123456789/606>
2. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні. – К. : К.І.С., 2003. – С. 13-41.
3. Robins S. Training in Interpersonal Skills: Tips for managing people at work / Stephen P. Robins, Phillip L. Hunsaker. – New Jersey : Prentice-Hall, Inc. A Simon & Schuster Company Upper Saddle River, United States of America. – 2nd ed. – 1996. – 305 p.
4. Сергеева Л. Сучасні орієнтири змісту управлінської компетентності керівника навчального закладу [Електронний ресурс] / Я. Сергеева // Теорія та методика управління освітою. – № 3 (2009). – С. 110. – Режим доступу: <http://www.tme.uomo.edu.ua>.
5. Федорченко С. А. Компетентностный подход при реализации программы подготовки управленческих кадров / С. А. Федорченко, Л. И. Чурина // Научные записки Новосибирского государственного университета экономики и управления: электронный журнал. – 2007. – № 4. – Режим доступа : http://old.nsaem.ru/Science/Publications/Science_notes/Last_issue/426.pdf
6. Ягупов В. В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти / В. В. Ягупов, В. І. Свистун // Наукові записки. – Том 71. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – 2007. – С. 3-8.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Г. М. Александрова

УДК 332.1

Безеда В. С.

СУЧАСНІ МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ У СВІТОВІЙ ГОТЕЛЬНІЙ ІНДУСТРІЇ

У статті розглядаються сучасні методи організації управління у світовій готельній індустрії, що забезпечує функціонування туристського сектора економіки, гарантує приріст ВВП і зайнятість основної частини населення.

Ключові слова: готельна індустрія, туризм, управління

The article deals with modern methods of organization of management in the global hotel industry, which ensures the functioning of the tourism sector of the economy, guarantees GDP growth and employment of the major part of the population.

Key words: hotel industry, tourism, management

Індустрія гостинності-одна з найбільших галузей світової економіки, що бурхливо розвивається. Багато в чому це відбувається завдяки соціальному, економічному та політичному прогресу – за останні кілька років туризм став доступний широким верствам населення. Одночасно із зростанням загального числа туристів помітний розвиток отримали інфраструктура туризму і її основний компонент – готельний сектор. Готелі прагнуть

одержати свою частку бізнесу і всіляко намагаються переконати туристів витратити гроші на придбання готельних послуг.

У сфері в'їзного та внутрішнього туризму готельний сервіс містить у собі цілий комплекс послуг для туристів і є ключовим чинником, що визначає перспективи розвитку туризму. Послуги готелів віднесені до соціально-культурних послуг. Вони будуються на принципах сучасної гостинності, що підвищує їх роль у розвитку туризму [1].

Індустрія гостинності являє собою єдність всіх співпрацюючих один з одним фірм і організацій, кожна з яких виконує свої специфічні функції, спрямовані на задоволення конкретних вимог і потреб туристів.

Готельний бізнес пов'язаний з історією цивілізації, в той час як туризм – з географічними відкриттями. У ряді держав готельний бізнес, що забезпечує функціонування туристського сектора економіки, гарантує приріст ВВП і зайнятість основної частини населення.

Структура світового готельного господарства адекватно відображає туристські потоки і за географічним принципом: чим більше внутрішніх туристів і іноземних відвідувачів в тому чи іншому регіоні світу, тим більше засобів розміщення має цей регіон. Навіть незважаючи на те, що цифрові дані в різних джерелах розходяться (що свідчить про розбіжності в термінології та основних поняттях готельної індустрії, а так само про труднощі підрахунку). Грандіозність готельної індустрії, стабільність її положення і зростання в часі висувають дану індустрію на одне з передових місць в сьогоденні і майбутньому.

Провідне місце в світовому готельному господарстві займає Європейський континент. На його частку припадає в середньому близько 70 % туристського потоку, відповідно і готельний фонд складає значно переважаючу частку (близько 45%) світового готельного Фіша. Тут не враховується той факт, що в європейських країнах на готельній базі приймається близько половини іноземних відвідувачів, інші туристи приймаються на альтернативній (додатковій) базі, що менш характерно для країн інших континентів. Готельний фонд в країнах Європи, не поступаючись свого лідируючого становища протягом всієї історії, зростає щороку в середньому на 2-2,5% і за темпами риканський континент налічує понад 5 млн. номерів, що становить 35% світового готельного фонду. За темпами приросту готельна база континенту випереджає Європу.

Третім по потужності континентом є Азія, що має понад 3 млн. номерів (14 % світового готельного фонду). Темпи її зростання в 2-3 рази перевищують середньосвітові темпи і досягають 15-20% на рік, що виводить цей континент по динаміці зростання в сучасні лідери. Частка Африканського континенту (близько 0,4 млн. номерів) складає 3% світового фонду, хоча динаміка зростання (10-15%) також перевищує середньосвітові темпи [2].

Частка готельного фонду Австралії та Океанії становить також близько 3% і характеризується середньосвітовою динамікою. Серед окремих країн лідерами світової готельної індустрії за потужністю бази є: США (близько 3,5 млн. номерів), Японія (1,65 млн), Італія (1 млн.), Франція, Іспанія, Англія, Китай, Австралія (близько 0,5 млн.), Австрія, Мексик, Канада, Греція (близько 0,3 млн.), Таїланд, Росія, Індонезія, Туреччина (0,15-0,23 млн.), Швейцарія, Бразилія, Аргентина (менше 0,15 млн). Лідерами світової готельної індустрії за темпами зростання готельного фонду є такі країни, як Туреччина, Китай, Малайзія, Сінгапур, Марокко, Іспанія, Німеччина, Аргентина [3].

Стан готельного ринку в Європі та ряді інших країн, краще, ніж у нашій країні. В даний момент, в Європі, все більш популярними стають такі види туризму, як діловий (він же конгресовий) та інсентив, тобто туризм, що включає заходи, що фінансуються компанією для нагородження своїх працівників та заохочення їх активності, поліпшення морального клімату в колективі і т.п. Відповідно, змінюється вигляд туристів. Кількість людей, які подорожують з діловими цілями, вже набагато перевищує кількість звичайних туристів, які подорожують з метою тільки відпочинку і розваг. Тому сучасним готелям доводиться пристосовуватися під новий вид туристів з досить високими вимогами до умов розміщення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Проблеми та перспективи розвитку готельного бізнесу в умовах сьогодення [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: http://bses.in.ua/journals/2016/12-1_2016/39.pdf (дата звернення 19.05.2018) – Назва з екрана. 51. Гресь-Євреїнова С. В. Менеджмент готельно-ресторанного комплексу «KHORTITSA PALASE» / С. В. Гресь-Євреїнова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – Вип. 19. – С. 24–30.
2. Ткаченко Т. Методичні основи розробки системи якості послуг у готельних підприємствах / Т. Ткаченко, М. Новак // Вісник КНТЕУ. – 2018. – № 3. – С. 61 – 68.
3. Tribe J. Economics of leisure and tourism: Butterworth Heinemann, Oxford, Auckland, Boston, Johannesburg, Melbourne, New Delhi / J. Tribe. – 2019. – 112 p.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.В. Орленко

УДК 338.46:641

Басалаєв Р.О.

АКТУАЛЬНІСТЬ СТВОРЕННЯ КАФЕ СПОРТИВНОГО ХАРЧУВАННЯ НА РИНКУ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

У статті розглядається особливість функціонування кафе спортивного харчування як закладу ресторанного господарства та доцільність його створення у сучасних умовах.

Ключові слова: заклад ресторанного господарства, ресторанний бізнес кафе спортивного харчування, фітнес – харчування, споживачі ресторанних послуг.

The article deals with the peculiarity of the functioning of sports nutrition cafe as an institution of restaurant business and the expediency of its creation in modern conditions.

Key words: restaurant establishment, restaurant business cafe sports nutrition, fitness nutrition, consumers of restaurant services.

Ресторанний бізнес зазнає великих змін. Впроваджуються нові технології, ринок ресторанних послуг все більше залежить від попиту споживачів ресторанних послуг. За останні роки вони стали вимагати до себе більше уваги і пред'являти більші вимоги до якості та асортименту послуг, що надаються і якості обслуговування. Інтереси і схильності гостей стали більш різноманітними [4].

Перспективні напрями розвитку ресторанного бізнесу – сегмент сфери послуг індустрії гостинності і канал збуту товарів з безпосереднім споживанням продукції в місці продажу (HoReCa). Зокрема, правильне харчування, та спеціально підібране харчування для спортсменів та людей, що ведуть здоровий спосіб життя [2].

Здоровий спосіб життя по праву займає провідне місце в житті сучасної людини – нове покоління обирає здоров'я. Яскравим підтвердженням цього є численне зростання різноманітних спортивних комплексів, тренажерних залів, фітнес-центрів, фіто-барів, яке спостерігається в останні роки [3].

В Україні недостатньо представлені заклади ресторанного господарства, орієнтовані на даний сектор споживачів. Також великий потенціал для розвитку у цій сфері має кейтеринг і доставка страв додому або в офіс. Проте, у наш час досить мало установ, що поєднують в собі фітнес-послуги і здорове харчування. Зазвичай такі підприємства обмежені лише фітнес-баром.

Актуальність створення кафе спортивного харчування обумовлена рядом факторів [8]:

- недостатня кількість підприємств надання послуг фітнес-харчування;
- необхідність постійного просування і стимулювання послуг та розвитку ресторанного бізнесу в Україні;

– високий попит на пропоновані послуги серед населення .

Першорядне значення в цьому відношенні набуває комплекс заходів, спрямованих на раціональну організацію просування послуг у закладах ресторанного господарства, шляхом впровадження прогресивних технологій приготування страв та вдосконалення асортименту [1].

Так як спортом займаються не тільки професіонали, які дотримуються певного режиму харчування, графіка тренувань, до спорту долучається величезна кількість звичайних людей, які просто підтримують форму і контролюють стан свого здоров'я. Часто такі люди тренуються відразу після робочого дня, не заїжджаючи додому. При таких умовах харчуватися їм доводиться в найближчому кафе, а тому постає питання про якість такої їжі.

Людина, що займається спортом повинна добре харчуватись для того, щоб добре почуватись, мати сили для спортивних досягнень, та спостерігати прогрес від тренувань [9].

Доведено, що при заняттях спортом, використовувати харчові добавки необхідно. Їх правильний підбір підвищує не тільки силу, енергію і витривалість, але, перш за все, заповнює енерговитрати і дозволяє організму легше впоратися з великими навантаженнями. Хороша фізична форма неможлива без правильного харчування, тому так важливо поєднувати заняття фітнесом зі збалансованою продуманою дієтою [7].

Щоденне планування харчування позбавляє необхідності вигадувати, що приготувати на наступний прийом їжі. Це також допомагає переконатись, що споживається достатня кількість нутрієнтів необхідних для отримання енергії та поживних речовин, які потрібні для нормального функціонування та розвитку організму.

Добре сплановане харчування є необхідною частиною здорової дієти будь-якого спортсмена. План харчування дозволяє зробити спортивне харчування здоровим та різноманітним, а також бере на себе клопіт з вибору страв в останню хвилину [9].

З цієї причини цілком перспективним є відкриття кафе для спортсменів. Воно практично нічим не буде відрізнятися від звичайного закладу ресторанного господарства, але меню в такому кафе буде відповідати вимогам для людей, які займаються спортом. Свіжовичавлені соки, коктейлі на основі корисних спортивних добавок, та ніякого алкоголю. Меню включає в себе легкі різноманітні спортивні добавки, салати, рибу, нежирне м'ясо, каші, смачні та корисні десерти – вся та їжа, яку рекомендовано вживати людям, що займаються спортом [6].

Спортивне харчування – це біологічно активні добавки, нутрицевтики і харчові концентрати, розроблені для людей, що активно займаються спортом, і призначені для поліпшення спортивних показників: підвищення сили і витривалості, збільшення м'язової маси чи схуднення. Спортивне харчування виготовляється на основі наукових досліджень в різних областях, таких як фізіологія і дієтологія [7].

Тренери і дієтологи підбирають комплекси спортивного харчування індивідуально для кожного гостя, таким чином, щоб вони сприяли посиленню ефекту від тренувань. Вся продукція є безпечною для здоров'я, не містить ГМО і шкідливих домішок. І ще такі підприємства харчування здатні успішно руйнувати звичні догми: «або корисно, або смачно». У фітнес-меню можуть поєднуватися яскраві фарби смаку з максимальною користю страви і напою. Такий шлях найвірніший для заохочення клієнтів стати прихильником правильного харчування, а значить, піклуватися про своє здоров'я і довголіття [8].

Бізнес-план кафе здорового харчування може включати в себе додаткові пропозиції, які допомагають підвищити рентабельність закладу. Крім основних послуг до переліку можна включити: їжу на виніс; доставку їжі додому; майстер-класи з приготування « фітнес – страв»; корисні кондитерські вироби; бізнес-ланчі; продаж екологічно чистих, корисних продуктів, окреме меню для дітей [5].

Відкриття фітнес-кафе з точки бізнесу має свої переваги та недоліки, перелік яких наведено у таблиці 1.

Переваги та недоліки фітнес-кафе

Переваги	Недоліки
1) Висока рентабельність;	1) Специфічність послуги, вузька ніша, яка не гарантує високий попит в порівнянні зі звичайними кафе;
2) Швидка окупність при грамотно складеній бізнес-стратегії;	2) Висока конкуренція з іншими закладами подібного типу;
3) Унікальна торгова пропозиція – особливе меню;	3) Необхідність близькості розташування до фітнес – центрів, що не завжди можливо реалізувати
4) Набираючий популярність тренд здорового способу життя;	4) Високі вимоги клієнтів до якості страв;
5) Постійно зростаючий попит на цей вид послуг.	5) Великі вкладення у відкриття закладу.

Отже, кожен заклад ресторанного господарства має свої відмінні риси, які визначають його конкурентоспроможність на ринку. При цьому при виробленні стратегії позиціонування необхідно правильно вибрати спрямованість закладу. Відмінні риси можуть проявлятися в концепції підприємства та його спрямованості. Таким чином, реалізація послуг спортивного харчування у закладах ресторанного господарства – це форма повідомлень, які використовуються для інформації, переконання чи нагадування клієнтам фітнес-клубів, та іншим людям про свою діяльність та послуги, про ті образи та ідеї, які є унікальними та відмінними. Саме це має стати основою успішної діяльності закладів ресторанного господарства у наш час.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Архіпов В. В. Організація ресторанного господарства. Навч. Пос. – К.: Центр учбової літератури; Фірма «Інокс», 2007. – 280 с.
2. Афанасьєва О.П. Маркетинг у підприємствах ресторанного господарства [текст]: навчально-методичний посібник / О.П. Афанасьєва, О.В. Жегус, О.Р. Мороз, Т.М. Парцирна; Харк. держ. ун-т харч. та торг. – Х.: ХДУХТ, 2009. – 163 с.
3. Мостова Л.М., Новікова О.В. Організація обслуговування на підприємствах ресторанного господарства. Навчальний посібник. – К.: Ліра-К, 2010. 308 с.
4. Ткаченко О.П. Менеджмент підприємств ресторанного господарства [Текст]: навч. пос. / О.П. Ткаченко, С.С. Ткачова; Харк. держ. університет харчування та торгівлі. – Х.: ХДУХТ, 2009. – 200 с.
5. Бізнес-ідея фітнес- кафе [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://inask.ru/fitnes-kafe/>.
6. Як відкрити кафе здорового харчування [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zhazhda.biz/idea/kak-otkryt-kafe-zdorovogo-pitaniya-s-nulya>.
7. Організація харчування у фітнес-центрах [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://studbooks.net/23592/turizm/organizatsiya_pitaniya_fitnes_tsentrah.
8. Кафе здорового харчування [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.restus.ru/kafe_zdorovogo_obraza_zhi/
9. Харчування спортсменів [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://nadfl.ru/diplomnaya-rabota/pitanie-sportsmenov-2/>.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Д.М. Якимчук

ПОРІВНЯННЯ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ЗАЛІЗНИЙ ПОРТ ТА СКАДОВСЬК

У статті розглядаються порівняння розвитку туристичних destinations Скадовськ та Залізний Порт.

Ключові слова: Курортна справа, туризм, destination.

The article compares the development of tourist destinations Skadovsk and Iron Port.

Key words: Resort business, tourism, destination.

Туризм є однією з провідних та найбільш динамічних галузей економіки і за свої швидкі темпи розвитку його визнано економічним феноменом століття. Туризм впливає на такі ключові галузі економіки, як транспорт і зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання й ін., тобто виступає каталізатором соціально-економічного розвитку.

Туристична destination є основним елементом туристської системи, без якої не може бути здійснений цикл надання комплексної туристичної послуги. Адже саме туристична destination, її імідж приваблює туристів, мотивує візит, таким чином, активізуючи всю туристичну систему і, тим самим, впливає на економіку різних рівнів.

Навіть в умовах кризи вітчизняні туристичні destinationі потребують розвитку та вдосконалення усіх їх складових, оскільки саме зараз, коли купівельна спроможність вітчизняних туристів значно знизилась, доцільно заохочувати їх до подорожей власне в межах країни. Відтак існує необхідність створення унікального туристичного продукту досліджуваних destinationі, які найповніше задовольнятимуть вимоги споживача і ґрунтуватиметься на регіональних особливостях. [1]

Вивчення функціонально-територіальної структури туризму обумовило вибір для дослідження destinationі Скадовськ та Залізний Порт, які мають сприятливі рекреаційні та природні ресурси для розвитку туризму. Вибір destinationі для проведення порівняння обумовлений наявністю значних прогалів в процесі розвитку даної території в якості розвинутої destinationі, здатної заохотити не тільки вітчизняних, а й іноземних туристів. [2]

Туристична destination є однією із основних складових частин функціонування туристичної сфери, без якої не можливо здійснити цикл надання комплексної туристичної послуги. У найбільш загальному розумінні туристична destination являє собою місцевість певного масштабу з конкурентоспроможними туристичними ресурсами і підприємницькою інфраструктурою, в якій створюється й реалізується привабливий для мандрівників туристичний продукт, не завдаючи шкоди туристичним ресурсам і довкіллю. Типізація туристичної destinationі дає можливість розробити ефективну систему управління ними, збалансувати туристичні потоки та сприяти рівномірному розвитку різних регіонів країни.

Визначивши приналежність курортів Залізний Порт та Скадовськ до destinationі, та провівши соціологічне дослідження для виявлення туристично-рекреаційного потенціалу, а також кон'юнктури ринку туристичних послуг, можна зазначити, що обрані туристичні destinationі мають потужний рекреаційний потенціал та є одними із кращих кліматичних курортів країни, цьому сприяли відмінні природно-кліматичні умови, широко розвинена мережа оздоровчих закладів та готелів, закладів харчування, розваг, транспортної системи та наявність інформаційних систем створюють умови для лікування, реабілітації та відпочинку дорослих та дітей. Таким чином, туристичні destinationі Залізний Порт та Скадовськ виступають стратегічними одиницями туристичного бізнесу Південного регіону України та точками кристалізації туристичного попиту. [3]

Проаналізувавши проблеми розвитку туристичних destinationі Залізний Порт і Скадовськ, можна стверджувати, що основними з них є: недостатній розвиток санаторно-

курортної інфраструктури, що не відповідає сучасним потребам відпочиваючих; низька якість послуг та рівень обслуговування, у порівнянні із зарубіжними курортами; непристосованість закладів розміщення та громадських закладів для відвідування людей з особливими потребами; значні відмінності, в тому числі і в стані фінансування між державними та приватними санаторно-курортними закладами та незначні інвестиційні надходження в курортну зону, а також відсутня скоординована система просування туристичних дестинацій на ринку туристичних послуг України. [5]

Основними стратегічними напрямками вдосконалення туристичних дестинацій Скадовськ та Залізний Порт є: диверсифікація функціональної структури туристичної дестинації; прийом і обслуговування міжнародних туристів; згладжування амплітуди активності функціонування дестинації протягом року і збільшення тривалості курортного сезону; реалізація інвестиційної моделі зростання кількісних і якісних параметрів туристичного продукту та підвищення його конкурентоспроможності; інфраструктурне забезпечення якісного зростання туристичного продукту; досягнення висококонкурентних позицій туристичного продукту на основі інноваційності, високої якості туристичних послуг, використання гнучкої цінової політики, а також створення та просування засобами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій образу туристської дестинації. Це дасть змогу підвищити рівень якості туристичних послуг, збільшить кількість туристів та фінансових надходжень у бюджет, а також підвищить інтерес інвесторів до курортів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Департамент туризму та курортів Херсонської ОДА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visitkherson.gov.ua/>
2. Железний Порт – виртуальний тур, места отдыха, проект брендинга курорта [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zport.com.ua>
3. Ковальський В. С. Скадовськ / В. С. Ковальський, В. В. Тимошенко. – К.: «Знання», 1969. – 146 с
4. Любіцева О. О. Типізація дестинацій / О. О. Любіцева, О. В. Третьяков // Географія та туризм: зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 17. – С. 3-9.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В. Яровий

УДК 338

Василенко Ю.В.

НЕГАТИВНІ ВІДГУКИ ПРО РЕСТОРАН: ЧИ ВПЛИВАЮТЬ НА ВІДВІДУВАНІСТЬ ЗАКЛАДУ І ЧИ ВАРТО НА НИХ ВІДПОВІДАТИ

У статті розглядаються різні шляхи вирішення проблеми, пов'язаної з негативними відгуками в інтернеті.

Ключові слова: ресторанна справа, оцінка діяльності, соціальні мережі

The article deals with the different ways of the problems associated with negative online comments.

Key words: restaurant business, performance assessment, social media

Ресторанний бізнес – одна з найбільш складних сфер діяльності. Цей вид бізнесу в світі є одним із найприбутковіших. За статистикою, середній обіг коштів, вкладених у ресторан, відбувається в 5–6 разів швидше, ніж інвестиції, вкладені в інші галузі виробництва. Американські економісти виявили, що підвищення рейтингу ресторану навіть на півбала за п'ятибальною шкалою істотно збільшує число відвідувачів. В наш час, коли завдяки технологіям, критиком може стати кожен, рейтинги стали важливі як ніколи.

Навіть у найуспішніших закладах є негативні відгуки. Якщо гостю щось не сподобається, він майже зі стовідсотковою ймовірністю напише про це у групі ресторана в Facebook, залишить уїдливі коментарі в Instagram або в Google. А ось позитивні відгуки залишають одиниці, адже якщо все добре, то й писати нічого – так вважає більшість.

Потенційний клієнт вже готовий йти до ресторану, можливо, ще вибирає між кількома, і тепер його цікавлять відгуки інших відвідувачів, які вже були там. Клієнт вводить відповідний запит в пошуковій системі і читає знайдені відгуки. Якщо він знаходить негативні коментарі, в яких люди не радять йти до цього закладу, скоріше за все він обере інший ресторан.

Коли незадоволений клієнт заходить на сторінку ресторану і бачить тільки негативні відгуки – це зайвий доказ того, що він має рацію і не тільки йому не сподобалося у закладі.

Навіть рідкісні негативні відгуки будуть виділятися серед позитивних коментарів і можуть вплинути на рішення потенційного відвідувача йти до ресторану чи ні. Щоб цього не було, потрібно стимулювати гостей залишати позитивні відгуки і коментарі.

Не має значення – чи ресторан тільки почав свою роботу або вже працює довго – негативні відгуки все одно будуть драгувати і засмучувати.

Багато закладів видаляють негативні коментарі і роблять велику помилку – це ще більше погіршить ситуацію. Користувачі будуть пам'ятати, що бачили поганий відгук, а тепер його раптом чомусь немає. Ігнорувати такі відгуки також не радять. Більшість ресторанних закладів вибачається за незручності, пропонує вирішення проблеми та обіцяє, що цього більше не повториться. Людям подобається, коли за їхньою вказівкою вживають заходів.

Отже, негативний відгук або коментар – це добре чи погано? І так і ні. Погано, тому що будь-який негатив – це репутаційний ризик. І добре, тому що засмучений гість не полінувався, зайшов в мережу і написав про конкретну проблему з їжею, сервісом, чистотою і т.д. Згідно зі статистикою, лише 1 з 26 незадоволених клієнтів в принципі залишає скаргу.

Важливо не позбутися поганих відгуків, а вирішувати проблему. Негативні відгуки в мережі не потрібно просто нейтралізувати або видаляти, тому що в першу чергу вони вказують на проблеми в роботі ресторану та якість його послуг. Зворотній зв'язок від клієнтів допомагає ресторанним закладам постійно вдосконалюватися. Робота з відгуками в мережі важлива, щоб підтримувати імідж ресторану, не втрачати потенційних клієнтів і утримувати існуючих.

Кілька різних факторів визначають, якою має бути відповідь, однак, перш ніж її визначити, необхідно спочатку розглянути кілька аспектів. Перше, що потрібно зробити, коли з'являються негативні коментарі в соціальних мережах, – це спробувати зрозуміти причину їх появи. Коли причина або характер проблеми визначені, ресторану необхідно вирішити, що відповісти на кожний залишений відгук. Приймаючи це рішення, компанії повинні брати до уваги три ключові чинники:

1. ризик (потенційний збиток від негативних відгуків і наскільки серйозним може бути цей збиток)
2. цінність (яка цінність клієнта, що подав скаргу)
3. широта охоплення (скільки приблизно людей може прочитати скаргу і чи будуть серед них постійні клієнти).

Ці фактори можуть краще допомогти ресторанам оцінити ситуацію і вирішити найкритичніші і важливі проблеми в першу чергу. [1, с. 34]

Відповіді закладу на будь-які коментарі до нього збільшують число його прихильників. Якщо ресторан відповідає на скарги, число його прихильників зростає і погана ситуація починає покращуватися.

Якщо ж заклад не відповідає на скарги, число його прихильників зменшується. Негативний ефект мовчання є повсюдним. Коли заклад не відповідатиме на скарги, число прихильників все одно зменшується, що призводить до подальшого погіршення ситуації. [2, с. 5]

Клієнти завжди відчують себе краще, коли заклад реагує на скарги, а від мовчання їм стає гірше. Існує прямий зв'язок між відповідями на скарги та задоволеністю або незадоволеністю клієнтів. Чи може ресторан якийсь ще домогтися подібних результатів? Ну, хіба що якщо вдасться до таких заходів, як значне підвищення або зниження цін. [3]

Існує такий підхід як «Обійміть своїх ненависників». Заклади повинні завжди поважати право клієнтів подачу відгуків. Зрозуміло, що обійняти своїх ненависників нелегко. Для цього потрібні зміни в корпоративній культурі, виділення відповідних ресурсів, швидкість, вміння не ображатися на критику, а також непохитна переконаність в тому, що відповіді на скарги є сприятливою можливістю. Але існують успішні заклади, які вже давно працюють відповідно до принципу «Обійміть своїх ненависників». [2, с. 5]

Ресторанний заклад несе повну відповідальність за свою роботу і зворотний зв'язок від гостей, яким би він не був – позитивним чи негативним. Беручи це як факт і виправляючи конфліктні ситуації, ресторан заслужить повагу гостей і поліпшить свою репутацію. Зрозуміло, що видалити негативні відгуки в інтернеті не так-то складно, а от вирішити проблему їх виникнення – набагато важливіше.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Hanna Ollqvist – Dealing with Negative Publicity in Social Media, 2015. – 112 с.
2. Jay Baer – How to Embrace Complaints and Keep Your Customers Hardcover, 2016. – 250 с.
3. John Tschohl – Companies Don't See Reality in Their Service Reflection, 2013.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.О. Носова

УДК 338.46:641

Грицай О.К.

НОВА ЯКІСТЬ ПОСЛУГ ТА РОЗВИТОК МЕРЕЖІ РЕСТОРАНІВ ЗДОРОВОГО ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ

Розглянуто тенденції розвитку ресторанного бізнесу в Україні, визначено основні напрямки розвитку та інноваційна політика ресторанів, запропоновано підходи щодо активізації впровадження нововведень на підприємствах.

Ключові слова: ресторан, якість, управління, здорове харчування

The tendencies of development of restaurant business in Ukraine are considered, the main directions of development and innovative policy of restaurants are defined, the approaches on activation of introduction of innovations at the enterprises are offered.

Key words: restaurant, quality, management, healthy food

Структура ресторанного ринку України на сучасному етапі розвитку ресторанного бізнесу продовжує формуватись під впливом трендів. Нині піклуватися про своє здоров'я не лише корисно, але й модно. Для збереження здоров'я ключова роль належить харчуванню, вивчення та раціональна корекція якого є актуальною проблемою, оскільки є гарантією забезпечення та зміцнення здоров'я на оптимальному рівні, профілактики аліментарних захворювань, зниженню інфекційних захворювань серед населення. [1]

Страви здорового харчування набувають все більшої популярності. Парадоксально, що в Україні співіснують два протилежні явища – і тренд на здорову їжу, і першість у рейтингу смертності від серцево-судинних захворювань, спричинених неправильним харчуванням. Однак навіть це не заважає помічати, як попит на здорові продукти (або навіть здоровий фастфуд) породжує пропозицію. Все частіше люди віддають перевагу корисній їжі із натуральних продуктів. [2]

Незважаючи на непросту економічну ситуацію, український споживач віддає перевагу натуральним продуктам харчування. Компанія Nielsen провела ряд досліджень, з'ясовуючи важливість натуральних інгредієнтів для жителів України. Згідно з опитуваннями, 75% українських покупців перевіряють склад на упаковках, а 73% готові платити більше за натуральний продукт.

Згідно з останніми дослідженнями Nielsen про тренди здорового харчування і відношення до харчових інгредієнтів 70% споживачів в Україні в тій чи іншій мірі намагаються стежити за своїм раціоном, і піклуються про здоров'я, щоб запобігти таким хворобам, як ожиріння, цукровий діабет, атеросклероз, гіпертонія та інші. Крім того, кожен третій українець дотримується дієти, вживаючи мінімальну кількість або виключаючи зовсім зі свого раціону цукор, жири, лактозу, м'ясо, вуглеводи та інші чутливі харчові інгредієнти. Найбільш небажаними в складі продуктів харчування українські споживачі, як і європейські, назвали штучні добавки та барвники (80% і 79%), антибіотики та гормони (80%), а також ГМО (74%). [3]

Продаж натуральних продуктів стає своєрідною «модною нішею» українського ритейлу. В супермаркетах стають звичними відділи еко-продуктів. На вітчизняному ринку з'являється все більше виробників, що пропонують натуральні продукти харчування: не тільки молоко і м'ясо, а й солодощі та напої.

Дієтологи вважають, що споживачі нерідко зовсім не усвідомлюють або недооцінюють поживність їжі, яку замовляють у ресторанах. Тож можуть перевищувати рекомендовану добову норму калорій і, як наслідок, набирати зайву вагу. Наразі відкрито чимало закладів, де меню розроблене зі вказаними калоріями, білками, жирами та вуглеводами у готовій страві. Наприклад, кафе здорового харчування «Omega Three» в Одесі має навіть власного дієтолога, який пояснить, якщо відвідувач не розбирається в аббревіатурі КБЖВ, навчить рахувати щоденну норму їжі та складе індивідуальну програму харчування. Здорова їжа з уже порахованою калорійністю та кількістю білків, жирів та вуглеводів – це особливість ресторану “Power Food” у Львові. При цьому у меню: авторська, веганська, вегетаріанська, американська та європейська кухні. У Харкові у закладі швидкого харчування SMARTSTEAKS також вказують КБЖВ та навіть який відсоток калорій міститься у страві від рекомендованої середньої добової норми для дорослої людини. [4]

Тенденція до здорового способу життя перш за все відображається на форматах закладів харчування, які все частіше стають мережевими. На зміну звичним фастфудам із калорійними інгредієнтами приходять такі, що пропагують здорову їжу. Українські FoodEx, Salateira, Скульптура, Orang+Utan є прикладами таких закладів.

Salateira – міжнародна мережа fast-healthy ресторанів з принципом вільного вибору інгредієнтів і унікальною можливістю комбінувати продукти на свій смак. Основа меню – соковиті салати, оригінальні пасти, ситні сендвічі, справжні равіоли, авторські десерти, сезонні напої і крем-супи. Усі страви готують на очах у відвідувачів, є безкоштовна вода та сезонні фрукти. [5]

Скульптура – українська фастфуд-мережа, головна фішка якої – різні види крем-супів у хлібному стакані. Так, у закладі пропонують гарбузовий, гаспачо, сирний, грибний та інші види. Сам хлібний стаканчик готують з рисового чи гречаного борошна, без дріжджів. Також додають натуральні харчові барвники, наприклад, буряковий та куркума. [6]

FoodEx – найкращий сервіс доставки здорового харчування за результатами рейтингу Українська народна премія 2017 та 2018, який надає своїм клієнтам збалансований раціон з урахуванням особливостей організму з доставкою додому або в потрібне місце. У своєму меню мають 20+ програм харчування, спрямованих на різні цілі: схуднення, спорт, баланс, вегетаріанство, вагітність, лікування. [7]

Orang+Utan – мережа вегетаріанських закладів, яка позиціонує себе як сендвіч-бар та їжа на виніс. У кафе пропонують близько десяти видів сендвічів із класичними та оригінальними смаками: від фалафеля до сейтану та кайсо. Також в Orang+Utan можна

спробувати салати, традиційний хумус, супи, смузі та десерти. Є пропозиції із незвичними напоями, як-от керб з бананом чи цикорій із халвою. [8]

Цікаво, що такі healthy-фастфуди працюють за моделлю франчайзингу. Засновник мережі Freshline Вадим Бортник вважає, що така модель якнайкраще підходить підприємцям, котрі не хочуть ризикувати інвестиціями. Втім, хоча вегетаріанські та веганські ресторани уже функціонують у мегаполісах та туристичних центрах, такий бізнес поки є ризиковим. Саме тому більшість закладів виносять вегетаріанські страви як окрему групу в меню.

Новомодна кето-дієта, що ґрунтується на зменшенні спожитих вуглеводів, почала набувати популярності в Україні. Принцип кето-дієти полягає в щоденному споживанні їжі в пропорції 70% жирів, 20% білків і 10% вуглеводів. У цьому напрямку активно працює перша кондитерська «Keto Keto» – натуральні десерти без борошна, яєць, цукру, молочних продуктів, навіть без сухофруктів та меду. В асортименті торти – чізкейк, мигдалбні, шоколадні, бісквітні і інші. Є й інші десерти, як тірамісу, трайфли, капкейки, панна котта з різними наповнювачами – чорнична, малинова, полунична. В меню окрім десертів присутні кето-сендвічі: з козячим сиром, сьомгою та зеленню, – булочки з тмином та коріандром, сирні мафіни з в'яленими томатами та ін.

Однак, на тлі удаваної різноманітності "еко"-магазинів і кафе, в Україні практично відсутні заклади, де концепт "здорового харчування" дотримується або хоча б розуміється правильно. За результатами аналізу ринку здорового харчування в Україні можна зробити висновок про його великий потенціал для подальшого розвитку, адже все більше людей починають вести здоровий спосіб життя. Люди стають більш свідомими. Їх уже не влаштовують поверхові знання, вони помічають, як впливає на якість життя зміна харчових звичок, краще розуміють свій організм і його потреби. Насиченість закладами, які поширюють культуру здорового харчування, значно відстає від європейських показників. Адже є чинники, що негативно впливають на ринок здорового харчування в Україні. Так, зростання доходів населення не встигає за підвищенням цін в ресторанах. Крім того, відкриттю нових закладів перешкоджає низька вакантність придатних для цього приміщень. Не можна не враховувати й інші фактори – в т. ч. недостатню культуру харчування, низький рівень знань населення про здорове харчування (про властивості та харчову і біологічну цінність продуктів та оптимальний режим харчування), а також звички й традиції, які помітно впливають на формування "харчової поведінки" людини.

Перспективними сьогодні є сегмент стріт-фуду в форматах пересувних точок харчування, а також доставка їжі в офіси і додому. На кожну страву потрібен час, тож ідеально, коли вона запакована зручно та нею можна перекусити в будь-яких умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зубар, Н. М. Основи фізіології та гігієни харчування: Підручник / Н. М. Зубар – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 336 с.
2. 5 головних фуд-трендів нашого покоління [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.the-village.com.ua/village/city/specials-city/281599-activia>
3. Революція здоров'я [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.nielsen.com/ua/uk/insights/article/2017/we-are-what-we-eat/>
4. КБЖВ в меню українських ресторанів [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://foodandmood.com.ua>
5. Salateira [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://salateira.ua>
6. Скульптура [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.soupculture.com.ua>
7. FoodEx [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://foodexhub.com.ua/ua/kyiv>
8. Orangutan [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://orangutanbar.com>

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.В. Орленко

ПЕДАГОГІЧНА РАДА – ОРГАН КОЛЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ В 60 – Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті подається зміст, завдання і планування роботи педагогічної ради як однієї із підсистем управління і керівництва школою в 60-х роках ХХ століття в Україні.

Ключові слова: педагогічна рада, план роботи педагогічної ради, система управління школою та її підсистеми

The article describes content, aims and planning of teachers' council activity as one of the sub-systems of school management and governance in Ukraine in the 60s of the XX century.

Key words: teachers' council, teachers' council workplan, system of school governance and its sub-systems.

Чільне місце в структурі управління школою в 60-х роках ХХ ст. посідали органи колективного самоврядування, на які покладалися відповідні функції. Зокрема, педагогічні ради в школах стали досить важливими в колективному управлінні школою. До складу педагогічних рад входили: директор школи, його заступники, всі вчителі школи, бібліотекар, старша піонерська вожата, шкільний лікар, голова батьківського комітету [1]. На засідання педагогічної ради могли запрошуватися (і як правило це було так) обрані керівники органів учнівського самоврядування та громадських, дитячих і молодіжних організацій, а також батьки. За існуючою практикою головою педагогічної ради обирався директор школи, щорічно – секретарем ради один із досвідчених учителів. Всі без винятку члени педагогічної ради брали участь в обговоренні актуальних питань організації навчально-виховного процесу школи і мали відповідний голос при ухваленні рішень, які приймалися більшістю голосів і були обов'язковими для виконання працівниками школи. Слід зазначити, що при не прийнятті відповідного рішення (ініційованого директором школи) більшістю членів педагогічної ради школи, питання розглядалося у районному (міському) відділі народної освіти, де і було кінцевим.

План роботи педагогічної ради школи укладався з залученням директором всіх учителів. Планування базувалося на плані роботи школи і включало найбільш важливі та актуальні для цієї школи питання.

Виходячи із сучасного тлумачення поняття планування, зазначаємо, що планування роботи педагогічної ради – це заздалегідь передбачуваний порядок її роботи, послідовність здійснення певної програми, певного змісту діяльності. «Це одна з управлінських функцій, здійснення якої пов'язане з визначенням змісту роботи, яку необхідно виконати. Це початкова функція управління, яка охоплює діяльність як всього колективу, так і окремих ланок навчально-виховного процесу» [5, с. 684].

Аналіз тогочасних праць з питань планування роботи школи та її структурних підрозділів та управлінців: науково-довідкової, енциклопедичної, законодавчої літератури; публікацій на сторінках педагогічної преси, засвідчив, що у 60-х роках ХХ століття планування включало: план роботи школи, навчальний план, планування навчальної роботи вчителями, план роботи директора та його заступників.

Виходячи із теми нашої публікації, констатуємо, що на засіданнях педагогічної ради розглядалися питання, які відповідали складовим плану роботи школи. Зокрема, узагальнення показало, що план роботи школи спрямовувався на розв'язання складного і багатогранного життя школи, тому в плані чітко визначалося організаційно-педагогічне забезпечення шкільного життя.

План роботи школи укладався на навчальний рік або півріччя, затверджувався педагогічною радою. На основі цього плану укладалися плани на місяць і на навчальну четверть. Вони також складали основу загально шкільних календарних планів, плани роботи

класних керівників, керівників гуртків та ін. Із орієнтованої схеми плану роботи школи, можемо виокремити питання, які затверджувалися, розглядалися і визначили перспективи розвитку школи. За архівними матеріалами бачимо наступну орієнтовну структуру навчального плану школи: а) короткий аналіз роботи школи за попередній навчальний рік та основні завдання школи в новому навчальному році; б) робота школи з виконання Закону про загальне обов'язкове навчання; в) заходи з організації навчально-виховної роботи в школі; г) заходи з організації змісту, форм, методів позакласної і позашкільної роботи; д) робота з педагогічними кадрами; є) організаційно-господарська робота.

Також включалися плани, які розкривали поточні завдання, наприклад, план підготовки до нового навчального року, план щодо оздоровлення дітей у канікулярний період, тощо.

На педагогічній раді таким чином «...аналізувалися хід та результати виконання цих підсистем роботи, а також враховувалися плани роботи дитячих та молодіжних організацій. Також розглядалося планування роботи лікаря з санітарно-гігієнічної роботи з учнями» [3, с. 21].

Також на засіданнях педагогічної ради школи розглядалися звіти адміністрації про діяльність за певний проміжок часу, обговорювалися доповіді та повідомлення вчителів про їх безпосередню роботу. Окремі засідання педагогічної ради проводилися з питань підвищення ефективності навчально-виховного процесу за навчальними ситуаціями, присвячувалися аналізу результатів роботи педагогічного колективу з таких складних педагогічних проблем, як наприклад: виховання світогляду, розвиток пізнавальної активності та самостійності учнів, застосування знань на практиці, підвищення культури усної і письмової мови учнів, єдність педагогічних вимог, педагогічне керівництво діяльністю дитячих і юнацьких організацій, тощо.

На педагогічних радах приймалися рішення щодо переведення у наступний клас та випуску учнів, про нагородження і заохочення, про зниження оцінки за поведінку, а також в окремих випадках про виключення із школи, якщо всі заходи педагогічного впливу на окремих учнів не давали відповідного результату.

Аналіз архівних матеріалів з питань роботи педагогічних рад шкіл м. Херсона означеного періоду засвідчив, що протягом навчального року проводилися, як правило, не більше 5-7 засідань шкільних педагогічних рад.

Ефективність роботи педагогічних рад в більшості своїй залежала від того, наскільки вдумливо і кваліфіковано керує нею директор школи, від загального стилю роботи педагогічного колективу.

Важливу увагу в досліджуваній нами період приділялася створенню необхідних умов для принципової критики недоліків та прорахунків у роботі шкільної адміністрації та окремих учителів. Із цією метою директор школи, навіть, відмовлявся від одноособового аналізу підсумків діяльності школи на педагогічній раді. Він долучав до підготовки такого звіту й аналізу вчителів і керівників методичних об'єднань.

Наприкінці засідання директор, підводячи підсумки обговорення, узагальнював пропозиції, що знаходили подальше висвітлення в нових планах з підвищення рівня роботи школи, педагогічного колективу та педагогічної ради школи. Провідне місце у роботі вченої ради посідали систематичні перевірки та аналіз виконання раніше прийнятих рішень педагогічною радою.

Відомо, що робота більшості педагогічних рад в історичний період, що досліджується була уніфікована, регламентувалася відповідно нормативно-правовим забезпеченням різних органів влади, але саме в цей період в Україні з'являються новаторські школи: В. Сухомлинського (Павлиська на Кіровоградщині), Захаренка (Сахнівська на Черкащині), Ткаченка (Богданівська на Кіровоградщині), в яких робота педагогічних рад була спрямована на творчість, на ефективні шляхи управління, адміністрування, долучення всіх членів колективу (дітей, вчителів, батьків, громадськості) до вирішення складних освітніх,

виховних, навчальних завдань [4]. А отже, вивчення досвіду роботи педагогічних рад таких шкіл (новаторських) може бути подальшою темою наукового пошуку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Положення «Про педагогічну раду 8-річної – середньої загальноосвітньої трудової політехнічної школи з виробничим навчанням і вечірньою середньою школою УРСР» / «Збірник наказів і інструкцій Міністерства освіти УРСР», 1960, серпень, № 34.
2. Серебрянников А., Роль педагогического совета в перестройке школы, «Народное образование», 1959, № 11.
3. Рогожкин В., Педагогический совет – орган коллективного руководства, «Народное образование», 1962, № 2
4. Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (XX століття): навч.-метод. посіб. / за ред. О.В. Сухомлинської, В.С. Курила; авт. кол.: О.В. Сухомлинська, В.С. Курила, Н.П. Дічек, Л.Д. Березівська, Н.С. Побірченко, Н.Б. Антоненко, Л.С. Бондар, Т.В. Філімонова, М.Я. Антоненко, Т.І. Куліш, О.М. Шевчук. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНГ імені Тараса Шевченка», 2010. – 444 с.
5. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Хрінком Інтер, 2008. – 1040 с., С. 684.

Рекомендує до друку науковий керівник професор В.Л. Федяєва

УДК 338.48

Кузнецов А. С.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

У статті розглядаються сучасні інформаційні технології у сфері туризму, їх вплив на роботу та налагодження взаємозв'язків між туристичними компаніями.

Ключові слова: інформаційні технології, ІТ у туризмі, автоматизовані системи управління

The article tells about the modern informational technologies in tourism, their influence on the work and cooperation between different travel agencies.

Key words: informational technologies, IT in tourism, automated control systems

Сьогодні неможливо забезпечити розвиток туризму без впровадження інформаційних технологій, тому що саме вони дають можливість своєчасно надавати широку інформацію та ефективну комунікацію, враховувати потреби кожного клієнта, використовувати глобальні розподільні системи і бронювання квитків на транспорт, резервування місць у готелях, прокат автомобілів, туристичного спорядження тощо.

В Україні інформаційні системи, у тому числі у формі електронних комунікацій, є новим засобом організації туристичної сфери, тому вітчизняними науковцями вони досліджені недостатньо. Разом з тим, неспростовним фактом є те, що в нинішніх умовах використання інформаційних технологій у сфері туристичних послуг є необхідною умовою успішного просування туристичного продукту на національний та міжнародний ринок послуг. Сфера туризму вимагає застосування систем, які за найкоротший проміжок часу можуть надати відомості про доступність транспортних засобів, забезпечити швидке резервування, вирішення ряду питань в момент надання туристичних послуг. Особливо актуальним це є для операторів, що працюють у сфері в'їзного туризму, а отже, мають справу з туристичними агенціями країн, у яких на сьогодні поширення інформаційних технологій має тривалу історію і на даний момент розвивається більш значними темпами [2, с. 43].

Індустрія туризму ідеально пристосована для впровадження сучасних ІТ, тому за останні десятиліття зазнала значного впливу науково-технічного прогресу. Система ІТ у

туризмі охоплює інформаційні системи менеджменту, глобальні системи бронювання, мультимедіа, інтегровані комунікаційні мережі [1, с. 11].

Серед найважливіших досягнень сфери туризму стала її комп'ютеризація. Персональний комп'ютер та мережа Інтернет дали змогу створювати загальнодоступну, надзвичайно інформаційно містку, та, порівняно з іншими інформаційно-технологічними системами, дешеву й швидку інформаційну інфраструктуру, їх доступність та надійність сприяли входженню у всі сфери суспільства нових інформаційних технологій, які повною мірою забезпечили ріст продуктивності у сфері послуг.

Існують такі рівні автоматизації:

- офісна оргтехніка (телефони, факси, ксерокси, сканери);
- комп'ютери із стандартним програмним забезпеченням типу Microsoft Office;
- спеціальне програмне забезпечення – BackOffice та його зв'язок з глобальними системами бронювання;
- наявність власних Інтернет-магазинів.

У наш час професійні офісні програми претендують на повну автоматизацію бізнес-процесів туристичних фірм. На жаль, використання широкого діапазону економічно перспективних комп'ютерних програм, доступних багатьом туристичним фірмам, обмежується недостатньою підготовкою кваліфікованого персоналу, ініціативністю менеджерів. У той же час, інформаційний технологічний прогрес випереджає очікування туристичних фірм у довгостроковій адекватності впроваджених АСУ – автоматизованих систем управління «АСУ». Якщо раніше такі фірми змінювали технологічне оснащення, в середньому, кожні 5-8 років, то сьогодні цикл скоротився до 3-4 років, і ця тенденція спостерігається в наш час. Потрібно відзначити, що сам по собі факт установки сучасної системи не означає безумовного отримання віддачі від здійснених витрат [4, с. 22]. Ефективність автоматизації обумовлюється цілим комплексом скоординованих заходів щодо перегляду сформованих методів і порядку роботи, перепідготовки персоналу, розробки і перетворення інформаційно-технологічної стратегії підприємства. Тому, перш за все, керівники туристичних фірм мають усвідомити те, що для ширшого використання комп'ютерних технологій в майбутньому потрібно підвищувати рівень кваліфікації співробітників вже сьогодні. Це призведе до зростання якості обслуговування клієнтів, дозволить менеджерам швидше і точніше компонувати тур, надавати диверсифікований спектр туристичних послуг, покращити рівень розвитку маркетингового планування, підвищити конкурентоздатність послуг на ринку сьогодення.

Автоматизація управління діяльністю туристичної фірми тісно пов'язана із системою збору та аналізу зовнішньої поточної інформації. Ці процеси мають комплексний характер і охоплюють усі сторони функціонування туристичної фірми і взаємин з клієнтами. Система збору зовнішньої поточної інформації, під якою розуміється набір джерел і методичних прийомів, за допомогою яких управлінці отримують інформацію з комерційного середовища, забезпечує керівників даними про останні події на ринку надання туристичних послуг. Збір інформації відбувається з книг, газет, спеціалізованих видань, розмов з клієнтами, постачальниками послуг, турагентами. Одним із способів акумулювати потрібну інформацію по пропозиціям туроператорів є поява так званих Інтернет-пейджерів, що пропонують єдину базу даних з єдиним форматом. В залежності від бажань та можливостей турагента він за певну плату може регулярно користуватися послугами одного з таких пейджерів, що відрізняються кількістю представлених операторів, оперативністю роботи, якістю даних та зручністю інтерфейса [9, с. 14].

Туристичні фірми з достатньо високим рівнем організації вживають додаткових заходів для підвищення якості і збільшення кількості зібраної зовнішньої поточної інформації (різноманітні рейтинги, статистичні дані, інформація про тенденції зміни туристського попиту) через заохочення турагентів, ділових партнерів та ін.

В наш час, за яскраво вираженої невизначеності, стохастичності зовнішнього середовища необхідною властивістю туристичної фірми виступає її здатність до адаптації.

Висока надійність і забезпечення стійкості – один із фундаментальних принципів її функціонування. З урахуванням конкретних умов, необхідно розробляти і впроваджувати комплексні автоматизовані системи, що концентрують у собі сукупність організаційних, режимних, технічних та інших можливостей, спрямованих на досягнення достатнього рівня економічної ефективності і безпеки ведення бізнесу [10, с. 34].

Одним з останніх досягнень у запровадженні інформаційних технологій в сферу туризму стало намагання створити в мережі Інтернет єдиний інформаційний простір, доступний як туристичним підприємствам, так і іншим організаціям, що беруть участь в забезпеченні туристичного процесу, а також і самим туристам. У зв'язку з цим створюються туристичні інформаційні системи, які відкривають безмежні можливості для взаємодії та ведення бізнесу в режимі реального часу. Так, останнім часом компанії-розробники програмного забезпечення для турфірм "Алеан", "Арімсофт", "Мегатек", "Туризм.ру", "UTS Group", що працюють на туристичному ринку Росії, зосередили свої зусилля на створенні єдиного стандарту і формату обміну та передачі даних між різними турпідприємствами. В Україні теж створено автоматизований інформаційно-рекламний центр "Українська туристична інформаційна система", що має вихід в Інтернет. Це – суттєвий крок у напрямку створення українського інформаційного туристичного простору та його інтеграції у світовий інформаційний туристичний простір [9, с. 13].

Отже, програмне забезпечення таких систем дозволяє туроператорам розміщувати свої пропозиції в єдиному інформаційному полі туристичної системи та оперативно управляти ними: виставляти нові пропозиції, змінювати ціну, призупиняти продажі. Турагентства мають можливість доступу до достовірної та актуальної інформації по турах, максимально швидко запропонувати клієнтам декілька варіантів турів на його запит, знайти найкращу для клієнта цінову пропозицію, швидко забронювати тур та отримати підтвердження, оформити туристу необхідні документи та налагодити з туроператорами зручний зв'язок з мінімальними витратами часу та грошей. Туристи теж можуть скористатися інформаційними ресурсами даних систем: отримати описову та картографічну інформацію по курортам та пам'яткам багатьох країн, переглянути фото та відео ролики, отримати зображення та опис потрібного готелю тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаврилов В. П. Інформаційні системи і технології в туризмі: лабораторний практикум для студентів напряму підготовки 6.140103 "Туризм" / В. П. Гаврилов. – Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. – 174 с.
2. Кабушкин Н. И. Менеджмент туризма : учебное пособие / Н. И. Кабушкин. – Мн. : БГЭУ, 1999. – 644 с.
3. Квинт И. HTML, XHTML и CSS на 100 % / И. Квинт. – С.-Пб. : Питер, 2010. – 384 с.
4. Морозов М. А. Информационные технологии в социально- культурном сервисе и туризме. Оргтехника : учебник / М. А. Морозов, Н. С. Морозова. – М.: Изд. Центр "Академия", 2002. – 240 с.
5. Морозов М. А. Реклама в социально-культурном сервисе и туризме : учебник / М. А. Морозов, Н. С. Морозова. – М. : Изд. Центр "Академия", 2008. – 288 с.
6. Недбайлов А. А. Компьютерные технологии : учебное пособие / А. А. Недбайлов. – Владивосток : ДВГТРУ, 2008. – 37 с.
7. Сенин В. С. Организация международного туризма : учебник / В. С. Сенин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 400 с.
8. Туризм и гостиничное хозяйство : учебник / под ред. засл. работника высшей школы проф., д. э. н. Чудновского А. Д. – 2-е изд. перераб. доп. – М.ЮРКНИГА, 2005. – 448 с.
9. Хестер Н. Создание Web-сайтов в Microsoft Expression Web / Н. Хестер. – М. : ДМК Пресс, 2007. – 252 с.

10. Чудновский А. Д. Информационные технологии управления в туризме : учебное пособие / А.Д. Чудновский, М.А. Жукова. – М.: КНОРУС, 2006. – 104 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В. Яровий

УДК 640

Кулдонашвілі О.С.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано стан готельного бізнесу України за попередній рік. Досліджено обсяг інвестицій в основний капітал туристичних регіонів України. Розглянуто основну проблематику функціонування готельно-ресторанного бізнесу в Україні та за кордоном. Проаналізовано інноваційні процеси у готельно-ресторанному бізнесі в Україні. Дано характеристику розробки особливих систем роботи в готелях. Запропоновано вважати одним із основних напрямків інноваційних технологій в готельному бізнесі впровадження мультимедійних технологій.

Ключові слова: готель, готельно-ресторанний бізнес, конкуренція, інновації, мультимедійні технології.

The state of hotel business of Ukraine for the previous year is analyzed. The volume of investments into the fixed capital of tourist regions of Ukraine is investigated. The main problems of functioning of hotel and restaurant business in Ukraine and abroad are considered. Innovative processes in hotel and restaurant business in Ukraine are analyzed. The characteristic of development of special systems of work in hotels is given. It is suggested to consider as one of the main directions of innovative technologies in the hospitality industry the introduction of multimedia technologies.

Key words: hotel, hotel and restaurant business, competition, innovations, multimedia technologies.

Постановка проблеми. У сучасних умовах переходу України до ринкової економіки в кожній галузі відбувається пошук нових шляхів і методів виробництва, здійснюється аналіз сучасного стану, окреслюються перспективи на майбутнє. Ці процеси характерні також для сфери готельно-ресторанного бізнесу, яка спрямована на отримання прибутку через надання різноманітних послуг у вигляді житла, харчування, транспортного та іншого сервісу.

Розвиток готельно-ресторанного бізнесу в Україні особливо актуальний, оскільки саме завдяки даній галузі Україна може поліпшити соціально-економічну ситуацію.

Інноваційність є основною характеристикою сучасної економіки. У наш час науково-технічного прогресу інновації в готельному бізнесі відіграють чи не головну роль у висококонкурентній боротьбі готелів за кожного клієнта. Застосування новітніх технологій готельного бізнесу дозволяє готельєрам підвищити ефективність свого господарства, знаходити нові резерви підвищення якості обслуговування, ефективної охорони номерів і майна гостей, надання нових послуг.

Постановка завдання. Метою даної роботи є вивчення теоретичних та практичних особливостей стану та перспектив розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Україні за допомогою інновацій.

Оцінка розвитку готельної сфери передбачає визначення соціально-економічної ефективності діяльності суб'єктів національного ринку, де галузевий аналіз поєднується з регіональним [2].

Практика готельно-ресторанного бізнесу, конкуренція в галузі, економічні реалії з їх складними внутрішньогосподарськими умовами та відносинами значно ускладнили

підприємницьку діяльність на ринку послуг, зумовили нові закономірності його розвитку [1]. Це вимагає постійного вдосконалення і поглиблення існуючих наукових теорій, зокрема перегляду підходів і принципів управління та розвитку підприємницької діяльності в регіональному туризмі, адаптації наукових концепцій та інструментів у підприємницькому середовищі до сучасних економічних умов з урахуванням галузевої специфіки [4].

Розглянемо деякі тенденції та показники підприємств готельно-ресторанного комплексу України.

Дослідження обсягу інвестицій в основний капітал туристичних регіонів України показує, що станом на 01.01.2017 р. понад 78% загального обсягу капіталовкладень спрямовано у розвиток готелів та інших місць для короткотермінового проживання, 14% – у розвиток ресторанів та припадає на Київ, Київську, Одеську, Львівську області. Станом на 01.01.2017 р. прибуток, спрямований на розвиток матеріально-технічної бази туристичних підприємств, склав 16976,0 тис.грн., або 17,3% від загального балансового прибутку туристичних підприємств [5].

За даними Держкомстату України станом на 01.01.2016 р. у сфері готельно-ресторанного бізнесу зареєстровано понад 20368 суб'єктів підприємництва, що складає 1,71% від загального обліку зареєстрованих суб'єктів ЄДРПОУ, з них 19389 із юридичним статусом та 2209 – фізичних осіб – підприємців.

Згідно з даними статистики у 2016 р. підприємства готельно-ресторанного бізнесу в цілому по Україні були збитковими.

Останнім часом суттєву конкуренцію підприємствам готельного господарства і, в тому числі, великим готелям, створюють фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які переважно утримують невеличкі готелі та є власниками приватних будинків та квартир, кількість яких за останні роки інтенсивно зростає. Вони пропонують відвідувачам повний спектр основних та додаткових готельних послуг при значно нижчій їхній вартості.

В світі головною проблемою у сфері готельно-ресторанного бізнесу є величезна конкуренція. Ринок дуже агресивний, пропозиція випереджає попит, тому готелям важко відстоювати свої інтереси. У цьому випадку тільки поліпшення якості обслуговування і пропозиція особливих послуг можуть врятувати становище, однак дрібним готелям часто доводиться виживати і працювати собі у збиток. Ще одна проблема – непередбачуваність повернення інвестицій. Сучасні тенденції розвитку готельного бізнесу припускають окупність вкладень за 5-6 років, проте на ділі може виявитися, що невеликий готель просто не зможе впоратися за цей термін [3]. Все тому, що ризики прораховуються не до кінця, власники бізнесу не завжди можуть відразу вгадати правильний напрямок роботи, а клієнти з яких-небудь причин вибирають конкурентів.

Вітчизняні готелі, як правило, намагаються розвиватися відповідно до світових тенденцій, однак у них є власні особливості. Серед них:

- активне освоєння ринку західними мережами, які переважно “захоплюють” висококласні сегменти і пропонують свої послуги статусним гостям;
- відсутність чіткої “зірковості” готелів – незважаючи на ту чи іншу кількість “зірок”, готелі можуть не відрізнитися один від одного за якістю.

У цілому готельна сфера в Україні розвивається повільно, і це обумовлено тим, що основну ставку інвестори роблять на будівництво торгових і розважальних комплексів, офісних і житлових центрів. Готелі ж відкладаються на потім, оскільки терміни їх окупності вище. Однак ці проблеми в готельному бізнесі Україна поступово долає, і якщо вона, як і раніше, буде орієнтуватися на європейські тенденції, їй вдасться вийти з багатьох проблемних ситуацій без втрат. Разом з тим, існуюча інфраструктура галузі ще не відповідає вимогам міжнародних стандартів. У більшості готелів відсутні сучасні засоби зв'язку та комунікацій, конференц-зали з відповідною аудіовізуальною технікою та технічними засобами для синхронного перекладу [6, с. 227].

Подальший розвиток готельно-ресторанного господарства неможливий без сучасного обладнання і новітніх технологій.

Сучасні інновації коштують недешево, проте власники готелів все одно витрачаються на них, тому що тільки так можна забезпечити власне виживання на ринку. І однією з найпопулярніших нині розробок є електронне управління готелем. Для готелю під замовлення створюється спеціалізована система, до якої підключаються всі співробітники. За допомогою веб-ресурсу вони можуть:

- отримувати всю необхідну інформацію про готель у будь-який момент;
- в режимі on-line бачити всі зміни, що у ньому відбуваються;
- бронювати номери для гостей;
- отримати доступ до максимально широкого комплексу каналів продажів.

Прагнучи запропонувати клієнтам ексклюзивний сервіс, багато готелів замовляють розробку особливих систем роботи, які суттєво розширюють функції готелю. Серед них, наприклад, можна виділити наступні [6]:

- система автоматизації роботи працівників відділу продажів. Дозволяє управляти цією сферою, планувати зустрічі з партнерами та клієнтами, вести календар і розклад роботи менеджерів, а також полегшує виконання різних завдань.
- система роботи з клієнтами. Це нові технології в готельному бізнесі, які сприяють проведенню повного аналізу розміщення гостей у готелі й ви-дають повну аналітику по кожному з них.
- система управління програмами лояльності для клієнтів. Дозволяє готелю розробляти особливі види заохочення для постійних клієнтів, клубні та дисконтні картки, преміальні сертифікати та ін.

Готельна індустрія дозволяє використовувати все різноманіття комп'ютерних технологій, починаючи від спеціалізованих програмних продуктів управління готельним підприємством до застосування глобальних комп'ютерних мереж. На сьогоднішній день у готельній індустрії використовується досить багато новітніх інформаційних технологій: глобальні комп'ютерні системи резервування, інтегровані комунікаційні мережі, системи мультимедіа, інформаційні системи менеджменту та ін. Найбільший вплив сучасні інформаційні технології мають на просування готельного продукту.

Одним із основних напрямків інноваційних технологій у готельному бізнесі, на наше переконання, є впровадження мультимедійних технологій, зокрема довідників, буклетів, каталогів. Сьогодні готелі розміщують електронні довідники і каталоги в мережі Інтернет. Електронні каталоги готелю дозволяють віртуально подорожувати номерами різних категорій, залами ресторанів, конгрес-центрів, вестибюля, подивитися повну інформацію про готельне підприємство, ознайомитися зі спектром послуг, що надаються, системою пільг і знижок. Використання мультимедійних технологій дає можливість оперативно надавати потенційному гостю інформацію про готель і тим самим дозволяє швидко і безпомилково вибрати той готельний продукт, якого потребує гість.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Необхідність впровадження інновацій у сфері готельно-ресторанного бізнесу стимулює конкурентна боротьба і цілий ряд інших вимог ринку. Важливість їх використання також обумовлюється мінливими вимогами споживачів. Впровадження і дифузія інновації стає об'єктивною необхідністю на всіх етапах діяльності підприємства.

Сучасний розвиток індустрії гостинності спрямований на створення інноваційних технологій, які сприятимуть залученню якомога більшої кількості клієнтів, максимальній кількості продажів, завоюванню довіри гостя, формуванню позитивного іміджу підприємства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кузьменко Л.М. Управление функционированием и развитием экономики региона: монография / Л.М. Кузьменко. – Донецк: НАН Украины; Ин-т экономики промышленности, 2011. – 284 с.
2. Нездоймінов С.Г. Туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід: монографія / С.Г. Нездоймінов. – Одеса: Астропринт, 2009. – 304 с.
3. Портал гостиничного и ресторанного бизнеса – URL: <http://prohotelia.com/>.
4. Семенов В.Ф. Регіональний вимір рекреаційно-туристичної діяльності: монографія / В.Ф. Семенов, М.Д. Балджи, В.М. Мозгальова; [за ред. В.Ф. Семенова]. – Одеса: Optimum, 2012. – 201 с.
5. Статистичний щорічник України за 2016 рік / Державний комітет статистики України – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Шаповалова О.М. Інноваційна діяльність як основа підвищення конкурентоспроможності готельного господарства / О.М. Шаповалова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2013. – № 16. – С. 224-228.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.В. Орленко

УДК 658.3.005

Людина О. В.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГРОМАДСЬКОГО ХАРЧУВАННЯ

У статті розглянуто та досліджено основні тенденції характерні для сучасного етапу розвитку управління персоналом. Виокремлено персонал як головний фактор забезпечення конкурентоспроможності та успіху діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу.

Ключові слова: управління персоналом, кадрова політика, мотивація, ресторанний бізнес.

In the article the basic tendencies characteristic for the modern stage of development of personnel management are considered and investigated. The personnel were singled out as the main factor for ensuring the competitiveness and success of the hotel and restaurant business.

Key words: personnel management, personnel policy, motivation, restaurant business.

Ефективність діяльності будь-якої організації, в решті решт, визначається ефективністю діяльності персоналу. До того ж, саме ця галузь менеджменту є найскладнішою. У зв'язку з чим керівникам харчових підприємств вкрай важливо розуміти проблеми, що пов'язані з управлінням персоналом, та розвивати у себе певні управлінські навички.

Розгляд сучасних теоретичних концепцій з кадрового менеджменту та досвід практичної діяльності у ресторанному бізнесі доводять, що ключову роль в управлінні персоналом відіграє регламентація діяльності спеціалістів, які обіймають певні посади. Зазначимо, що під регламентацією діяльності розуміють створення документів, зокрема внутрішньо-організаційних, що містять вимоги як до виконуваної роботи, так і до працівників, що здатні цю роботу виконувати. Іншими словами, регламентацію діяльності здійснюють з метою визначення відповідності працівника та виконуваної їм роботи в умовах певної організації [1].

Необхідно обов'язково зауважити, що складання таких внутрішньо-організаційних документів повинно проводитися у відповідності до діючої нормативно-правової бази, а саме, Національного класифікатора професій, у якому наведено угруповання професій. Взагалі існує два підходи до оцінки професійної придатності працівника та виконуваної роботи: класичний – заснований на відповідності працівника змісту роботи та підхід, заснований на відповідності працівника організації [2].

Управління поведінкою персоналу з урахуванням особистісних, соціально-психологічних, мотиваційних та інших особливостей людей може сприяти отриманню значного економічного ефекту навіть без економічних витрат, тому менеджери, знаючи, розуміючи й усвідомлюючи індивідуальні особливості кожного працівника, можуть значно покращувати загальні результати роботи організації. Всесвітній досвід діяльності підприємств ресторанного господарства показує, що розуміння керівництвом значення людського потенціалу, опора на нього є запорукою успішної діяльності. Однак до такого сприйняття принципів роботи керівники ресторанних підприємств у реальній ситуації бувають не готові: не можуть правильно організувати справу, забезпечити результативність та вдосконалення професіоналізму кадрів [3].

Керівник ресторанного бізнесу повинен вміти розробити перспективну кадрову політику. Під кадровою політикою розуміють систему теоретичних поглядів, ідей, принципів, які визначають основні напрямки роботи з персоналом, її форми і методи. Цей напрям дозволяє включити механізм стратегічного управління рестораном. В умовах високого рівня невизначеності такий підхід вносить елементи впевненості в керівництво підприємством і у весь колектив, а також збалансовує інтереси керівництва і працівників. За допомогою кадрової політики керівництво ресторану спрямовує зусилля на своєчасне забезпечення підприємства персоналом необхідної якості й у достатній кількості, забезпечення умов реалізації передбачених трудовим законодавством прав і обов'язків громадян, раціональне використання трудового потенціалу, формування і підтримування ефективної роботи трудового колективу.

Кадрова політика ресторану повинна будуватися на наступних принципах: повна довіра до працівника і надання йому максимальної самостійності; у центрі економічного управління повинні бути не гроші, а людина та її ініціатива; результат діяльності підприємства визначається ступенем згуртованості колективу; максимальне делегування функцій управління співробітникам; – розвиток мотивації працівників.

На сучасному етапі управління поведінкою людей стає вирішальною умовою, що забезпечує конкурентоспроможність підприємств і організацій, стабільність їх розвитку. Поведінковий підхід до управління діяльністю в організації – це один із пріоритетних напрямів менеджменту. Із позицій науки про поведінку управління зумовлене тим, що результативність організації безпосередньо залежить від ефективної діяльності її людських ресурсів. Управління поведінкою персоналу з урахуванням особистісних, соціально-психологічних, мотиваційних та інших особливостей людей може сприяти отриманню значного економічного ефекту навіть без економічних витрат, тому менеджери, знаючи, розуміючи й усвідомлюючи індивідуальні особливості кожного працівника, можуть значно покращувати загальні результати роботи організації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пічугіна Т. С. Проблеми і напрямки формування системи управління персоналом на підприємстві ресторанного господарства на початковому етапі розвитку / Т. С. Пічугіна, В. М. Селютін, Д. Г. Єрьомін. – Харків : ХДУХТ, 2017. – 342 с.
2. Секрети мотивації персоналу в ресторанному бізнесі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://e.vkusov.net/it/item/103>
3. Башев Г. Л. Маркетинг-менеджмент в системі громадського харчування / Г. Л. Башев, А. І. Фомін. – К : Изд-во К, 2018. – 256 с.

4. Губанкова Г. Особенности ресторанного бизнеса / Г. Губанкова // Ресторанный бизнес. – 2017. – № 5. – С. 15–18.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.О. Носова

УДК 37.091.2146 [37.09+37.07] «1960-1969»

Мацуєва Ю.С.

ПЛАН РОБОТИ ШКОЛИ – УСПІШНІСТЬ ЇЇ РОБОТИ Й УПРАВЛІННЯ В 60-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розкрито види та типи планів навчальної роботи в школі на різних рівнях: школи, вчителя-предметника в 60-х роках ХХ століття в Україні.

Ключові слова: планування, план роботи школи, навчальні плани.

The article describes the main types of curricula at school on different levels: school, subject teacher in the 60s of the XX century in Ukraine.

Key words: planning, school curriculum, curricula.

Планування роботи школи завжди було, є і буде основою успішності, інноваційності освітнього закладу, а відповідно – є провідною складовою управління. Планування роботи школи має свою історію, свої особливості, свою структуру і типи планів різного рівня. Звернення до історичного досвіду в умовах сьогодення є актуальною темою менеджменту освіти і розгляд цього питання на різних етапах історичного розвитку школознавства в Україні в контексті історичної ретроспективи є складовою підготовки управлінських кадрів.

Отже, планування роботи школи – «це діяльність зі складання змісту роботи школи на різні періоди, що передбачає заздалегідь передбачуваний порядок, послідовність здійснення певної програми, певного змісту діяльності. Це одна із управлінських функцій керівника закладу освіти, здійснення якої пов'язане з визначення змісту роботи школи, яку необхідно виконати в поточному навчальному році» [6, с.43]. У плані роботи школи визначаються мета, завдання, зміст, форми, методи, прийоми, засоби роботи педагогічного колективу. Плани бувають поточні, оперативні, річні, перспективні, прогностичні і були різними і відповідали вимогами до нормативно-правового забезпечення функціонування національної системи шкільництва в Україні. І співставлення, вивчення має певний інтерес і важливість.

Розглянемо планування роботи школи в 60-х роках ХХ ст. В Україні.

План роботи школи, розкриває складне і багатогранне життя школи, що вимагає чіткої організації та планування всіх розділів, єдності і цілеспрямованості в діяльності шкільного колективу. Цим цілям служить план роботи школи на навчальний рік або півріччя, затверджується педагогічною радою. На основі цього плану склалися загальношкільні календарні плани на місяць і четверть; плани роботи класних керівників, керівників гуртків. У складанні плану роботи школи брав участь увесь педагогічний колектив, а також представники учнівської громадськості.

Орієнтовна схема плану роботи школи була наступною:

1. Короткий аналіз роботи школи за попередній навчальний рік та основні завдання школи в новому навчальному році.
2. Шляхи реалізації завдань загального обов'язкового навчання: залучення всіх дітей мікрорайону від 7 до 16 років у школу; контроль за відвідуваністю шкільних занять; забезпечення всіх учнів підручниками; надання допомоги в навчанні школярам, які не відвідують заняття через хворобу або відстаючим з якихось інших причин; матеріальна допомога соціально незахищеним учням.
3. Навчально-виховна робота: виконання навчальних програм; зв'язок навчання з працею і практикою; надання допомоги окремим учням і класам; організація

позаурочної роботи; контроль за роботою окремих учителів, класних керівників та учнів.

4. Позакласна і позашкільна робота: організація вечорів, диспутів, конференцій, конкурсів, робота шкільної бібліотеки, відвідування кінотеатрів і драматичних театрів, проведення походів, екскурсій, спортивні змагання, організація шкільних таборів
5. Робота з педагогічними кадрами: впровадження передового педагогічного досвіду, підвищення політичного, науково-методичного рівня вчителів, діяльність педагогічної ради та виробничих нарад.
6. Організаційно-господарська робота: підтримка збереження шкільної будівлі і обладнання, фінансування, асигнованих за кошторисом.

Шкільний лікар складав план санітарно-гігієнічної роботи на навчальний рік.

На літній період зазвичай складалися плани підготовки до нового навчального року та план літньої оздоровчої роботи з дітьми.

Окремо на поточний навчальний рік укладався навчальний план, що визначав: склад навчальних предметів; їх розподіл за роками навчання; тижневе і річне навантаження; відведене на кожен навчальний предмет; структуру навчального року.

У країні діяли навчальні плани, єдині для навчальних закладів одного типу. Наступність навчальних планів загальноосвітніх шкіл усіх типів (початкових, 8-річних і середніх) гарантував єдиний об'єм знань у відповідних класах та рівні можливості для продовження освіти. Навчальні плани школи формувалися таким чином, щоб забезпечити високий рівень виховання підростаючого покоління, загальну і політехнічну освіту, сприяти всебічному розвитку учнів, готувати їх до життя, до праці і до подальшого продовження освіти в спеціальних, середніх і вищих закладах [4, с.30].

Для цього в навчальних планах передбачалося необхідне співвідношення гуманітарних і природничо-наукових дисциплін, поєднання навчання з суспільно корисною працею. Послідовність вивчення навчальних предметів, що передбачалося навчальним планом, спрямовувалося на встановлення між ними об'єктивно існуючих зв'язків і залежностей.

Кількість навчального часу, що виділялася навчальним планом на вивчення окремих предметів, визначалася їх значенням в системі загальної і політехнічної освіти, освітньо-виховними завданнями, об'ємом курсу, співвідношенням у ньому теоретичного матеріалу і практичних робіт; враховувався також обсяг і характер необхідних умінь і навичок. Зміст освіти, за навчальним планом, конкретизувався в навчальних програмах. Основу загальної освіти складали рідна мова, література і математика, тому на їх вивчення відводилася в середній школі значна частина навчального часу. Важливим розділом навчального плану загальноосвітньої школи були основи наук про природу (фізика, хімія, біологія, астрономія, географія) і суспільні (історія, суспільствознавство, іноземні мови).

У зв'язку з реалізацією трудової підготовки учнів в навчальних планах в 5-8 класів передбачалися уроки трудового навчання, а в 9-10 класах відводилися години на суспільно корисну працю, практикуми або загальнотехнічні предмети, а в школах де є для цього були необхідні умови, проводилися уроки з професійної підготовки учнів. Графічні знання і вміння учні отримували на уроках малювання і креслення. Цілям естетичного виховання слугували література, малювання, спів; цілям фізичного розвитку – фізкультура. Вивчення всіх навчальних предметів, перерахованих в навчальних планах було обов'язковими для кожного учня.

Не викликає сумніву теза про те, що від продуманого і чіткого планування навчальної роботи вчителя багато в чому залежить якість навчального заняття. У шкільній практиці застосовували два основних види планування навчальної роботи: перспективне і поточне. «Мета перспективного планування – визначити систему роботи вчителя і учня, забезпечити її цілеспрямованість і педагогічно доцільне та економне використання навчального часу для вирішення найважливіших навчальних і виховних завдань в процесі вивчення програмного

матеріалу» [5, с. 22]. Конкретний зміст, методи і організація навчально-виховної роботи визначалися при поточному плануванні.

Перспективне планування здійснювалося в тематичних планах навчальних занять, які розробляли на кожен тему навчальної програми або на кілька невеликих і близьких за змістом того матеріалу, який розподіляється послідовно з різних видів роботи. Також визначали теми уроків, лабораторних робіт, практикумів, практичних та семінарських занять, навчальних екскурсій, намічалися контрольні, письмові роботи, узагальнюючі, повторювальні і залікові заняття. Визначало кількість навчальних годин, що відводиться на вивчення конкретної теми. Тематичні плани не повинні були бути детальним. Вони допомагали вчителям стежити за своєчасним проходженням програми.

Поточне планування полягає в розробці учителем планів окремих уроків (або інших видів навчальних занять). Складанням поурочного плану учитель завершує підготовку до уроку. «Поурочні плани – робочий документ вчителя. У ньому дається чітке формулювання теми уроку, визначаються його дидактичні і виховні цілі» [6, с. 45]. Розробляючи змісту уроку, вчитель викладає короткий план бесіди, розповіді, лекції; формулює питання до учнів, завдання для самостійної роботи; перераховує номери вправ (завдань), які будуть виконуватися на уроці, а в необхідних випадках записує і зміст окремих вправ або завдань, підготовлених самим учителем; визначає способи перевірки знань учнів. Матеріал записується в плані в тій послідовності, в якій він буде використаний на уроці.

Поурочні плани повинні бути точними і конкретними і по можливості короткими. Докладні плани-конспекти уроків можуть бути рекомендовані тільки для вчителів-початківців.

У планах практичних занять вказується тема заняття, необхідне навчальне обладнання, викладається зміст завдань, формулюються питання для бесіди за результатами практичних робіт або тема узагальнюючої роботи (графіки, опис, завдання).

Якщо лабораторне заняття проводиться за дидактичними картами або завданнями, розміщеними в підручниках і навчальних посібниках, у плані зазвичай вказуються лише номери відповідних інструкційних карт або завдань у тій послідовності, в якій вони будуть використані на уроці. При проведенні практичних занять на місцевості в планах вказується місце проведення занять і зміст роботи кожної окремої групи учнів.

План навчальної екскурсії, зазвичай, включає в себе: формулювання теми і мети екскурсії, перелік об'єктів для вивчення; питання, які повинні бути самостійно з'ясовані учнями на екскурсії; завдання учнів зі збору матеріалу і оформлення результатів екскурсії. Особливим було планування в мало комплектній школі. Адже вчитель в ній одночасно працює з декількома класами, плани для кожного класу окремо не розробляє. Він визначає зміст і форми навчальної роботи всіх класів паралельно на окремих етапах, тривалість яких повинна дозволити пояснити матеріал або перевірити знання учнів в одному з класів і провести самостійну роботу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Маркушевич А. И. О соотношении науки и учебного предмета / Маркушевич А. И. // Советская педагогика. – 1965. – № 7. – С. 20–27.
2. Про організацію факультативних занять учнів 7–10 класів загально-освітніх шкіл УРСР у 1967/68 навчальному році : Постанова ЦК КП України та Ради Міністрів УРСР // Радянська школа. – 1966. – № 8. – С. 20–22.
3. Навчальні плани восьмирічних і середніх шкіл, розроблені та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1964/65 н.р. – Ф. 166, спр. 4605, 132 арк, Арк. 12.
4. Арсеньев А. М. Основные направления совершенствования содержания общего среднего образования (о проектах нового учебного плана и программ / Арсеньев А. М. // Советская педагогика. – 1967. – № 6. – С. 28–38.
5. Стенограма республіканської наради активу працівників народної освіти УРСР (28–29 березня 1967 р.). – Ф. 166, оп. 15, один. збереження 5387, спр. 10–34, арк. 22.

6. Сивець О. Г. Чергові завдання в запровадженні нових навчальних планів та програм / Сивець О. Г. // Радянська школа. – 1969. – № 3. – С. 42–49

Рекомендує до друку науковий керівник професор В.Л. Федяєва

УДК 001.4:005.336.2

Мельникова А.С.

УЗАГАЛЬНЕННЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТЕРМІНОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ»

У статті представлено узагальнення наукових поглядів українських учених щодо визначення поняття «термінологічна компетентність»

Ключові слова: термінологічна компетентність, професійна компетентність, фахова термінологія

The article presents a subheading of science-related views in Ukrainian scientists, who are commonly recognized as «terminological competence»

Key words: terminological competence, professional competence, professional terminology

Першочерговим завданням нашої кваліфікаційної роботи на тему «Формування термінологічної компетенції майбутнього керівника освітнього закладу» було проаналізувати наукову літературу з метою з'ясування сутності і змісту поняття «термінологічна компетентність» та визначення її місця у структурі професійної компетентності фахівця.

Мета нашої статті – висвітлення результатів наукового пошуку із зазначеного завдання дослідження.

Аналіз педагогічної літератури свідчить, що термінологічна компетентність майбутніх фахівців у різних сферах професійної діяльності все більше стає предметом спеціального вивчення. Так, структуру і питання формування професійно-термінологічної компетентності досліджували такі науковці, як М. Бахтін, О. Тур (проблема мовно-комунікативної компетенції), Г. Онуфрієнко (проблема професійної мови), О. Грибан (структурний компонент інформаційної компетентності), Т. Стасюк (взаємозамінюваність понять «мовно-професійна» і «термінологічна» компетентність), В. Черевко (комунікативна компетентність як складова професійної компетентності), Н. Школяр (організаційно-педагогічні умови і моделі формування професійно-термінологічної компетентності), Т. Бутенко, Л. Вікторова, І. Власюк (формування у процесі вивчення фахових дисциплін).

Вивчення наукових робіт цих та інших українських дослідників дозволяє стверджувати, що актуальність потреби формування термінологічної компетентності незаперечна, адже терміни відображають характерні особливості розвитку теорії і практики певної галузі, закладають основу для її подальшого розвитку. Відповідно, термінологічна компетентність фахівця робить його більш конкурентноспроможним, оскільки сприяє підвищенню рівня наукового пізнання, розвитку практичних і комунікативних умінь.

Треба зазначити, що учені по-різному трактують поняття «термінологічна компетентність». Найчастіше, термінологічну компетентність розглядають як складову професійної компетенції. Так, Л. Вікторова вважає, що «професійно-термінологічна компетентність – це готовність і здатність фахівця демонструвати належні особистісні якості в ситуаціях професійного спілкування, мобілізуючи для цього знання фахової термінології, вміння та навички використовувати з точністю і лінгвістичною правильністю терміни в усному і писемному професійному мовленні відповідно до нормативних вимог» [1, с. 7]. Отже, дослідниця розглядає термінологічну компетентність як компонент професійної компетентності. Подібне визначення знаходимо у Т. Денищич: «термінологічна компетентність – це здатність людини розуміти й породжувати професійні висловлювання у

різноманітних соціально-детермінованих ситуаціях з використанням фахової лексики та з урахуванням лінгвістичних і соціальних правил, яких дотримуються носії мови» [4, с. 138].

На думку О. Гриджук «термінологічна компетентність – це здатність фахівця послуговуватися фаховими термінами у процесі наукової та професійної діяльності, що може бути досягнута через набуття системи спеціальних знань, когнітивних умінь і практичних навичок» [2, с. 15]. Це означає, що термінологічна компетентність може бути компонентом мовно-комунікативної компетентності.

Т. Симоненко підкреслює, що термінологічна компетентність це «інтегральна характеристика ділових і особистісних якостей людини, що відображає не тільки рівень знань, умінь і навичок, достатніх для досягнення цілей професійної діяльності, але й високу соціально-моральну позицію професіонала» [5, с. 131]. Такої думки дотримується і М. Гуць, акцентуючи увагу на важливості термінологічної компетентності як складника особистісної (поведінкової) компетентності в структурі професійної компетентності: «термінологічна компетентність це здатність фахівця відповідати вимогам професії (на рівні еталонних норм) та демонструвати належні особистісні якості у ситуаціях професійного спілкування, мобілізуючи для цього знання фахової термінології, вміння та навички використовувати з точністю і лінгвістичною правильністю терміни в усному й писемному мовленні, ґрунтуючись на власній внутрішній мотивації та досвіді, усвідомлюючи необхідність самовдосконалення та саморозвитку» [3, с. 6].

Більшість учених визнає, що опанування фахової термінології на рівні семантики термінів, тобто засвоєння їх значень і на рівні граматично та стилістично виправданого й умілого їх використання складає основу для формування професійного мовлення фахівця. Але в їхніх визначеннях акцент робиться на професійну діяльність і належні особистісні якості, завдяки яким можливо досягти результатів у розв'язанні професійних завдань, а фаховій термінології відводиться роль інструментарію, який допоможе у досягненні професійних цілей.

Існують також інші точки зору, в яких навпаки, головна роль відводиться формуванню професійної термінології як основної цілі навчання студентів, а результатом вважається їх подальша успішна професійна діяльність [7, с. 3]. Ми поділяємо думку Н. Тоцької, яка вважає, що «оволодіння основами будь-якої професії розпочинається з системи загальних і професійних знань, тобто опанування фахівцем наукового дискурсу професії, або професійного мовлення – галузевої фразеології та термінології, без чого неможлива успішна професійна діяльність. Для вільного володіння усною та писемною формами професійного спілкування студенти нефілологічних ЗВО повинні мати чималий активний лексичний запас фахової термінології» [6, с. 62, 64].

Вивчення вітчизняних наукових праць дають підстави стверджувати, що нині, незважаючи на актуальність, досить мало досліджено поняття професійно-термінологічної компетентності та її сутності, зокрема у підготовці майбутніх керівників закладів освіти.

Узагальнення різних наукових підходів щодо визначення поняття професійно-термінологічної складової професійної компетентності надає підстави запропонувати робоче визначення термінологічній компетенції майбутнього керівника освітнього закладу під якою ми розуміємо сформовану здатність керівника влучно та доцільно використовувати терміни в процесі виконання посадових обов'язків, набуті вміння та навички граматично правильно будувати речення та власний діалог, використовуючи фахову термінологію у ситуаціях професійного спілкування, спираючись на досвід, одержаний під час навчання у ЗВО, мотивуючи себе досягненням високих результатів у професійній діяльності.

Ми вважаємо, що у термінологічній компетентності відбиваються готовність і здатність майбутніх фахівців виявляти особистісні якості, необхідні для професійного спілкування. Формування термінологічної компетентності сприятиме більш якісній підготовці кваліфікованого майбутнього керівника освітнього закладу.

На основі вищезазначеного, можна стверджувати, що терміни є науковою основою лексичного складу професійного мовлення, тому, наше дослідження щодо формування

термінологічної компетентності майбутніх керівників освітніх закладів є актуальним і потребує дослідження структури, показників і рівнів сформованості професійно-термінологічної компетентності майбутніх керівників освітньої галузі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вікторова Л. В. Формування професійно-термінологічної компетентності студентів вищих аграрних навчальних закладів у фаховій підготовці: дис.. канд.. пед.. наук: 13.00.04. Київ, 2009. 257 с.
2. Гриджук О.Є. Компоненти термінологічної компетентності студентів лісотехнічних спеціальностей. Педагогіка вищої та середньої школи. 2016. Вип. 48. С. 12–17.
3. Гуць М. В., Олійник І. Г., Ющук І.П. Українська мова у професійному спілкуванні: навч. посіб. Київ: Міжнародна агенція «BeeZone», 2004. 336 с.
4. Денищич Т.А. Формування термінологічної компетентності майбутніх фахівців з політології. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»] Сер.: Педагогіка. 2012. Т. 209. Вип. 197. С. 137–142.
5. Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: моногр. Черкаси, 2006. 328 с.
6. Тоцька Н. Методика роботи викладачів вищого технічного навчального закладу над українським професійним мовленням студентів. Дивослово. 2003. № 1. С. 62–65.
7. Ягупов В. В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. Наукові записки НаУКМА Сер.: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2007. Т. 71. С. 3.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Г. М. Александрова

УДК 37:005.95:37.07

Москаленко Є. С.

ОСВІТНІЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА СУЧАСНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглянуто сутність освітнього менеджменту, основні характеристики та завдання директора школи як менеджера освіти, запропоновано перелік менеджерських здібностей, якими він повинен володіти.

Ключові слова: менеджмент в освіті, директор-менеджер, шкільний менеджмент, здібності менеджера.

The article considers the essence of educational management, the main characteristics and objectives of principal of the headmaster as a manager, as well as a list of managerial abilities that he should possess.

Key words: management in education, director-manager, school management, manager's abilities.

Якісна освіта розглядається в наш час як один із основних індикаторів життя, інструмент досягнення соціальної та культурної злагоди й економічного зростання. Сучасна освіта характеризується низкою трансформаційних перетворень: освітня система поступово відходить від ієрархічної структури; відбувається активізація децентралізаційних процесів, результатом яких є розвиток автономного шкільного менеджменту; здійснюється об'єднання шкіл в межах інноваційних шкільних мереж; спостерігається активна взаємодія навчальних закладів з метою вдосконалення, а значить висуваються нові вимоги до професійних і

особистісних якостей керівника загальноосвітнього навчального закладу, його готовності бути лідером очолюваного ним колективу.

Керівник навчального закладу (менеджер освіти) є ключовою фігурою перетворень освітнього середовища, тому ефективна діяльність освітніх організацій в Україні багата в чому залежить саме від його активності та професіоналізму. У зв'язку з цим на сучасному етапі розвитку вищої школи в Україні особливого значення набуває об'єктивна оцінка та аналіз системи підготовки менеджерів освіти.

Менеджмент в освіті – це комплекс принципів, методів, організаційних форм та технологічних прийомів управління освітнім процесом, спрямований на підвищення його ефективності.

Призначення менеджменту в освіті – створити освітнє середовище, що ефективно працює та відповідає сучасним вимогам, є привабливим для реального та потенційного споживача.

Управляти освітою означає керувати всіма компонентами, що її формують, а саме:

- ресурсами освіти, що включають інформаційно-методичну базу, персонал, фінанси;
- безпосереднім освітнім процесом, тобто технологією навчання.

Менеджмент в освіті, за Л. Даниленко, є складовою загального менеджменту за професійною ознакою і характеризується впливом суб'єкта управління (керівник закладу чи установи освіти) на об'єкт управління (навчально-виховний та управлінський процеси, які здійснюються в закладах (установах) освіти, що знаходяться в стані професійного розвитку), у результаті якого відбувається якісна зміна об'єкта управління і підвищується рівень його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг [5].

Вихідними принципами освітнього менеджменту можна вважати за В. Масловим [3]:

1. Принцип соціальної детермінації. Вимагає передусім розуміння керівником головних соціальних завдань, суспільної ідеології освіти на конкретному етапі історичного розвитку держави.
2. Принцип гуманізації в діяльності менеджера. Діяльність керівника повинна базуватись на повазі до кожної особистості, з якою він вступає в ділове спілкування: вчителя, учня, випадкового відвідувача закладу.
3. Принцип науковості та компетентності в управлінні установами освіти. Передбачає оволодіння керівником теоретичними питаннями і технологією педагогічного процесу, менеджменту, фахових методик, вікової психології, сучасної політології тощо.
4. Принцип інформаційної достатності в менеджменті є вирішальним на всіх етапах управлінського циклу.
5. Принцип аналітичного прогнозування в управлінні. Відображає моделюючі процеси різного рівня, що можуть відбутися у керованій соціальній системі.
6. Принцип оперативного регулювання. Тісно пов'язаний із процесуальною діяльністю менеджера освіти, оскільки завдяки йому виконуються усі управлінські рішення, відбувається реагування на інформацію.
7. Принцип зворотного зв'язку. Працює на інформаційне забезпечення управління, спрямований на реалізацію організаційно-регулятивної та контрольної-коригуючої функцій.
8. Принцип наступності і перспективності тісно пов'язаний з універсальними гегелівськими законами, що виявляються у всіх сферах життя. Нездатність менеджера аналізувати спадщину минулого, досвід сьогодення, критично оцінити свої можливості не дасть змоги розробити стратегічні перспективи розвитку керованої установи освіти, не зробить її конкурентоспроможною в умовах ринкових відносин.
9. Принцип демократії та централізму (тривалий час трактувався виключно з політизованих позицій, був спрощений і перекручений) є одним з фундаментальних чинників, що забезпечує ефективну управлінську діяльність менеджера. Ефективне

управління ґрунтується на чіткому розподілі влади між особистістю і відповідними структурами з конкретно визначеним механізмом, що регулює відносини між ними.

10. Принцип стимулювання і згуртування кадрів у діяльності менеджера відображає хрестоматійне положення про вирішальну роль виконавців у будь-якій справі. Стимулювання кадрів передбачає постійну орієнтацію колективу на педагогічні інновації, кращий досвід, бажання і вміння використовувати наукові досягнення в галузі психології, фахових методик, а також надбання культури і духовної спадщини. Основою згуртування педагогічного колективу є визнання кожним загальної мети, позитивної мотивації праці, чітка її організація, створення необхідних умов для роботи, систематична об'єктивна оцінка наслідків діяльності кожного члена колективу, належне моральне і матеріальне стимулювання.
11. Принцип правової пріоритетності і законності передбачає узгодженість діяльності менеджера навчальної установи освіти з законодавством України в питаннях освіти, праці, охорони дитинства, прав людини та ін. Розроблення і прийняття управлінських рішень, їх виконання мусять відповідати існуючим правовим нормам, мати певне юридичне пророблення, а в окремих випадках – і юридичну експертизу.
12. Принцип фінансово-економічної раціональності і ділової активності відображає залежність здійснення всіх стратегічних цілей, якісної реалізації поточних справ від можливостей їх науково-методичного, матеріально-технічного забезпечення, фінансування.

Одним із видів освітнього менеджменту є шкільний менеджмент, який має певні особливості, що відрізняють його від загальноосвітнього. Вони відображаються у притаманних школі принципах, чинниках, формах організації освітніх процесів, її місії, меті, засобах діяльності, культурних традиціях, цінностях, а також в особистісній орієнтації та характері впливу директора на ввірений йому шкільний персонал. Метою та завданнями шкільного менеджменту є: забезпечення ефективного і планомірного використання сил, можливостей і часу всіх працівників навчального закладу та учнів; визначення відповідності діяльності менеджерів освітнього процесу школи та інших навчальних закладів конкретним цілям і реальним планам соціально-економічного і духовного розвитку суспільства; забезпечення повноти, узгодженості, взаємопов'язаності, конкретності й реальності певних цілей, підпорядкованості їх основній меті – вихованню, навчанню й розвитку школяра, як вільної, відповідальної і творчої особистості, формуванню в нього активної життєвої позиції, вмінь і знань, що сприяють досягненню успіху в навчанні, духовних орієнтирів та моральних чеснот [2].

Сучасному керівнику необхідно знати менеджмент та вміти використовувати його у практичній діяльності. Менеджер повинен мати широкий кругозір і системне нестандартне мислення з питань внутрішнього взаємозв'язку, чинників установи та її взаємодії з зовнішнім середовищем; він повинен мати високі загальнолюдські якості та психологічні здібності, бути готовим іти на розумний зважений ризик, уміти здійснювати бізнес-проекування, розробляти, коригувати і здійснювати бізнес-плани, вміти здійснювати маркетингові дослідження, прогнозувати розвиток організації з урахуванням потреб і запровадження нових інноваційних проектів.

Основними ресурсами менеджера є: інформація й інформаційний потенціал, час і люди, вміло використовуючи які керівник забезпечує одержання високих результатів, постійно підвищуючи конкурентоспроможність керованого ним закладу. На ефективне управління впливає оперативна інформація, комунікації. Менеджер повинен розуміти важливість комунікації, постійно удосконалювати її: регулювати інформаційні потоки; управлінські дії: планування, реалізація і контроль формують додаткові можливості управління в удосконаленні інформаційного обміну; обговорення і пояснення нових планів, варіантів стратегії, цілей і призначень, контроль за ходом роботи, звіти за результатами контролю – ось додаткові дії, підвладні керівникові; системи зворотного зв'язку: переміщення працівників з однієї частини організації в іншу з метою обговорення певних

питань, опитування їх з метою одержання інформації; системи збору пропозицій: скриньки для пропозицій, телефон довіри, анкетування; інформаційні бюлетені, публікації, відеозаписи: випуск і реалізація з метою одержання інформації про події в житті закладу; сучасні інформаційні технології: персональний комп'ютер, відео конференції, система Інтернет [2].

Керівники шкіл зацікавлені у набуті знань з менеджменту та маркетингу в освіті, оскільки вони управляють педагогічною системою школи, її розвитком, організують і стимулюють професійну діяльність підлеглих, вивчають попит на освітні послуги, забезпечують їх якість, вступають у фінансово-господарські відносини, домагаються відповідності показників роботи навчального закладу державним стандартам освіти, забезпечують його конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг.

Таким чином, управління загальноосвітніми навчальними закладами буде більш ефективним за умови врахування їхніми керівниками принципів освітнього менеджменту, а також закономірностей і технологій менеджменту й маркетингу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вазина К.Я., Петров Ю.И. Педагогический менеджмент. – М.: 1991. – 266 с.
2. Керівник навчального закладу: навч. посіб. / Л. В. Пшенична. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 520 с.
3. Маслов В. І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами: навчальний посібник. – Тернопіль: Астон, 2007. – 150 с.
4. Олійник В.В., Медведь В.В. Цільове управління професійно-технічними навчальними закладами в ринкових умовах: навчальний посібник / за ред. Дмитренка Г.А. – К.: 2002. – 67 с.
5. Освітній менеджмент: навчальний посібник / за ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки. – К.: Шкільний світ, 2003. – 400 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Н.В. Слюсаренко

УДК 331.526

Новолоцька А.О.

МАРКЕТИНГОВА СТРАТЕГІЯ ПРОСУВАННЯ, ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ДІЯЛЬНОСТІ БАЗ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

У статті розглядаються маркетингова стратегія та ефективність використання стратегій в діяльності баз зеленого туризму.

Ключові слова: маркетинг, стратегія, зелений туризм.

The article deals with the marketing strategy and the effectiveness of using the strategies in the activities of green tourism bases.

Key words: marketing, strategy, green tourism.

Ефективна діяльність в галузі сільського зеленого туризму, яка представлена широким асортиментом послуг баз зеленого туризму неможлива без належного маркетингового супроводження. Широкий асортимент послуг породжує потребу в маркетинговій діяльності та просуванню в інтернеті, соціальних мережах. Ця потреба визвана ростом галузі, великою кількістю баз зеленого туризму, різноманітною та глибоко диференційованою пропозицією. Зараз недостатньо розробити оригінальний агротуристичний продукт і запропонувати його. Вирішальним моментом в сьогоденні умовах набуває якість маркетингових комунікацій, зокрема системи просування на ринок.

Особливості послуг, що надаються в сільському зеленому туризмі можуть задовольнити такі потреби потенційних туристів: відпочинок, покращення здоров'я,

покращення фізіологічного і психічного стану людини. Вирішувати проблеми потреби у новому досвіді, отримання нових вражень і знань про природу, тварин, життя села та ін. Дуже важливий аспект відпочинку на базі зеленого туризму – це зміна виду діяльності, проведення часу на свіжому повітрі, спілкування з природою, відпочинок від міста або великих груп людей. [1]

Комплекс маркетингових комунікацій – це система заходів, спрямованих на інформування та переконання споживачів, нагадування про туристичний продукт, стимулювання збуту та створення позитивного іміджу агрооселі.

На стадії оцінки потреб споживачів слід сформувати головні риси пропонованого продукту і виявити, які потреби і очікування споживачів можна задовольнити цим продуктом. Виявити, які проблеми вирішує цей продукт і його унікальність. Створити свою унікальну торгову пропозицію. УТП – це кращий спосіб донести інформацію про продукт до потенційного клієнта. В умовах сучасної божевільної конкуренції, він працює набагато ефективніше звичайного рекламного тексту. Саме УТП дозволяє перетворити звичайну базу зеленого туризму в «унікальну». Завдяки УТП, продукт позиціонується, як особливий та єдиний. Тільки він здатний вирішити проблему та задовольнити потребу клієнта.

Проаналізувавши останні дослідження і публікації у інтернеті виявлено, що створити унікальну торгову пропозицію досить складно, якщо тільки ви не впроваджуєте на ринок інноваційний товар або послугу. Основні ніші в будь-якому сегменті зайняті конкурентами, які вже не один рік застосовують різні рекламні стратегії. Однак, це можливо. База зеленого туризму у якої є УТП, виграє в порівнянні з базою без неї. Але усе це не важливо без послідовної стратегії просування, яка чітко реалізується кожен день. [2]

Стратегія просування баз зеленого туризму складається з наступних етапів:

1. Аналіз ринку;
2. Аналіз попиту на вашу послугу або продукт;
3. Виявлення цільової аудиторії;
4. Продукт;
5. Конкуренти;
6. Встановлення цілі.

Просування баз також потребує чітко визначеної цільової аудиторії, цілей та задач присутності в інтернеті, вибраних активацій, майданчиків для просування, ефективного контенту для мереж. Будь-який контент – інформаційний, комерційний, розважальний – потрібно представляти в форматі блогу. Активації – рекламні кампанії, спрямовані на вирішення конкретного завдання потребують чітко контролю і визначення. А майданчики треба підбирати під ЦА, щоб бюджети використовувалися ефективно. Це можуть бути Instagram, YouTube, Facebook, Twitter, особистий сайт, TapLink, контекстна реклама, SEO і тд.

В Інтернеті відбувається така ж боротьба за клієнта, як і в реальному просторі і завдяки просуванню в інтернеті база зеленого туризму може бути конкурентною, приваблювати нових споживачів, нагадувати про свій унікальний туристичний продукт постійним клієнтам, ефективно стимулювати збут та збільшувати обсяги продажів. [3]

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України „Про туризм” від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №31. – С. 242.
2. Вачевський М.В. Маркетинг в сферах послуг. / М.В. Вачевський, В.Г. Скотний – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – С. 232.
3. Рутинський М.Й Сільський туризм: [навч. посіб.] / М.Й Рутинський, Ю.В. Зінько. – К.: Знання, 2006. – С. 271.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.Ф. Яровий

ВНУТРІШНЬО-ШКІЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ В 70 – Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ В УКРАЇНІ

У публікації розкрито шляхи, форми, методи і прийоми забезпечення реалізації внутрішньошкільного управління в 70-х роках ХХ століття в Україні.

Ключові слова: система внутрішнього управління, функції директора школи та його заступників, управління школою

The article describes ways, forms and methods of providing the intra-school management realization in the 70-s of the XX century in Ukraine.

Key words: the system of internal management, functions of headmaster and his deputies', school management.

Управління і керівництво школою в 70 – х роках ХХ століття в Україні здійснювалося за чіткою структурою, мало декілька рівнів і підсистем: партійні й державні органи управління шкільною справою, починаючи від республіканських і закінчуючи місцевими та районними. При цьому кожен мав свої повноваження і компетенції. Так, Міністерством освіти України було розроблено загальні положення про навчальну, виховну, методичну і наукову роботу, яка була обов'язковою для всіх шкіл [3].

На місцях органами управління були відділи народної освіти – обласні, міські і районні, які безпосередньо керували школами конкретного адміністративного району. Відділи народної освіти входили безпосередньо до складу виконавчих комітетів місцевих Рад народних депутатів і були їм підзвітні. Вони здійснювали державний контроль за роботою шкіл і надавали їм повсякденну допомогу. У їх компетенцію входив підбір і призначення директорів шкіл, затвердження завідувачів навчальною частиною і комплектування шкіл педагогічними кадрами.

Місцеві Ради народних депутатів допомагали школам у зміцненні їх матеріальної бази, оснащення сучасним на той час навчальним обладнанням і технічними засобами навчання.

Велика відповідальність в цій системі управління та керівництва покладалася на шкільну інспекцію, діяльність інспекторів шкіл, які працювали відповідно в складі Міністерства освіти України, місцевих органах народної освіти. На них покладалася відповідальність щодо повсякденного ґрунтовного уважного вивчення діяльності шкіл, аналіз результатів навчально-виховного процесу; вивчення, поширення та втілення кращого педагогічного досвіду; прийняття низки заходів до швидкої ліквідації недоліків, які були виявлені в процесі інспектування того чи того закладу; надання конкретної допомоги в роботі директорам шкіл та вчителям.

Безпосереднє управління школою здійснював директор, який свою роботу вибудовував у співпраці з педагогічним колективом і громадськими організаціями.

Наступною підсистемою в управлінні школою була система внутрішньо шкільного управління, яку безумовно очолював директор і реалізовував її через професійні функції. У відповідності до Статуту середньої загальноосвітньої школи директор школи ніс відповідальність перед державою за організацію і якість навчально-виховної роботи з учнями, зміцнення їх здоров'я та фізичного розвитку, а також фінансово-господарський стан школи, яку він очолював.

Директор школи призначався із числа кращих вчителів, які мали: організаторські здібності, вищу педагогічну освіту і стаж педагогічної роботи не менше трьох років.

У безпосередні обов'язки директора школи входило перш-за все керівництво педагогічним колективом, що включало: добір і розстановку кадрів та забезпечення умов для підвищення загальнокультурного рівня і професійної кваліфікації всіх педагогічних кадрів, а

також загальний контроль за якістю викладання навчальних дисциплін, успішності та поведінки учнів, змістом та організацією позакласної та позашкільної роботи [1, с. 12].

Важливою ділянкою його роботи було спрямування діяльності учнівського самоврядування, надання допомоги в роботі дитячих та юнацьких (молодіжних) органів і організацій.

Особливу відповідальність він ніс за успішне виконання Закону про всеобуч і здійснення загальної середньої освіти, а також за роботу з професійної орієнтації учнів. Великою і значною була робота директора школи з батьками учнів, він безпосередньо спрямовував роботу батьківського комітету, здійснював зв'язок школи, сім'ї й громадськості.

До нього висувалися з боку держави досить великі вимоги, які визначалися, в більшості своїй партійними документами [1, с. 7].

Аналіз документів з питань роботи школи, функцій і завдань директора дав можливість виокремити вимоги до нього: глибока компетентність, політична самовизначеність, дисциплінованість, ініціативність, творчий підхід до справи. Від директора школи, як від будь якого іншого державного керівника вимагалось уміння враховувати і соціально-політичні, виховні аспекти, бути чуйним до людей, до їх проблем і запитів, бути прикладом у роботі. Ці характеристики визначали загальний стиль управління, визначали принципи здійснення ним досить широкої палітри функцій.

Керівництво навчально-виховною роботою також було пов'язане з організаційно-розпорядчою діяльністю директора (проведення інструктивних нарад, видання наказів і розпоряджень по школі, здійснення контролю за їх виконанням) і контрольо-методичною (відвідування уроків учителів і позакласних заходів, обговорення їх з вчителями; перегляд журналів класів, зошитів і щоденників учнів; проведення спеціальних контрольних робіт; підготовка доповідей з питань начально-виховної роботи і донесення до колективу вчителів школи на засіданнях педагогічної ради, партійних і профспілкових зборах, методичних об'єднаннях). У цій роботі директору велику допомогу надавали заступники з навчально-виховної роботи і організатор позакласної і позашкільної виховної роботи.

Слід відмінити, що шкільне управління здійснювалося також через виконання своїх функцій заступниками директора школи.

Так, заступник директора школи з навчально-виховної роботи призначався відділом народної освіти із числа кращих учителів школи, який мав вищу педагогічну освіту і стаж педагогічної роботи не менше трьох років.

У цілому, заступник директора з навчально-виховної роботи здійснював контроль за ефективною організацією навчально-виховного процесу, виконанням вимог навчальних програм, якістю знань учнів. Основне коло обов'язків заступника директора з навчально-виховної роботи чітко визначалося Статутом середньої загальноосвітньої школи. Виконуючи їх, заступник директора відвідував та організовував уроки вчителів, організовував методичну роботу в школі, слідкував за успішністю учнів, регулював їхнє навчальне навантаження, складав розклад навчальних занять.

Слід зазначити, що забезпеченню більш чіткого, конкретного повсякденного керівництва виховною роботою в школі сприяло введення в штати середніх шкіл посади організатора позакласної виховної роботи (на правах заступника директора школи) у 70-роках ХХ століття. Його функціональні обов'язки також визначалися Статутом школи. До провідних відносимо: організація в школі позаурочної виховної роботи, які здійснювалися під безпосереднім керівництвом класних керівників (учителів й інших осіб, які були залучені до керівництва позакласними заняттями школярів). У його обов'язки входило проведення інструктажу і надання необхідної педагогічної допомоги з питань проведення виховних заходів [3, с. 8].

Організатор виховної роботи повинен був тримати у полі зору весь виховний процес школи, аналізувати педагогічну ефективність і результативність класних і загальношкільних виховних заходів, піклуватися про всебічний розвиток учнів; підтримувати учнів, які

виявляють здібності до певних видів діяльності, використовуючи для цієї цілі можливості, що надають позашкільні дитячі виховні установи, планувати проведення шкільних канікул, тощо.

Для забезпечення узгодженості і координації в роботі своїх заступників та забезпечення єдності в досягненні мети, в успішній реалізації завдань, що постають перед школою, директор постійно спрямовував їх роботу, отримував від них інформацію про хід справ на різних ділянках шкільного життя; цікавився їх найближчими планами; слідкував за їх виконанням і за необхідності або постійно (регулярно) у визначенні дні тижня проводив із заступниками оперативні наради, допомагаючи виробити головні напрями в роботі і відповідні їм методи і форми роботи.

Аналіз публікацій, нормативних законів, архівних матеріалів роботи шкіл у ХХ ст. в Україні, зокрема, Херсонської області засвідчив, що внутрішньо шкільний контроль і керівництво здійснювалося і через діяльність педагогічної ради школи, що може бути подальшою темою наукового пошуку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сухомлинський В.А. Директор школи –руководитель учебно- воспитательной работы: автореферат дис. На соискание науч.степени кан.пед.наук / Сухомлинський Василик Александрович. – К., 1955. – 16 с.
2. Річний звіт про роботу шкіл Херсонської області за 1970 – 1971 навчальний рік // ДАХО. – ф.р.– 2239.– Оп. 1. –С. 1421.– 251 арк.
3. Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР // Радянська школа. – 1959.– № 1.– С. 3 –15.

Рекомендує до друку науковий керівник професор В.Л. Федяєва

УДК 378.005.642.1/.005.336.5:001.5

Петрова Д.О.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНІКИ У СТУДЕНТІВ

У публікації розкриваються організаційно-педагогічні умови формування педагогічної техніки як основи педагогічної майстерності вчителя

Ключові слова: педагогічна майстерність, педагогічна техніка, мистецтво спілкування і розуміння дітей.

The article reveals organizationa and pedagogical conditions of pedagogical technique formation as the basis of teacher's pedagogical mastery

Key words: pedagogical mastery, pedagogical technique, the art of communication and understanding of kids.

Педагогічна техніка – комплекс знань, умінь і навичок, необхідних педагогу для того, щоб ефективно застосовувати на практиці обрані ним методи педагогічної взаємодії як для окремих вихованців, так і на дитячий колектив у цілому.

Володіння педагогічною технікою є складовою частиною педагогічної майстерності, вимагає глибоких спеціальних знань з педагогіки і психології та особливої практичної підготовки. Основна частина методів безпосередньої взаємодії педагога на дітей реалізується в спілкуванні вихователя з вихованцями.

Тому перш за все педагог повинен опанувати мистецтвом спілкування з дітьми, умінням вибрати потрібний тон і стиль спілкування з ними (індивідуальний підхід до дітей). У відносинах з дітьми вони в перспективі повинні розвиватися як товариські на основі

сформульованої А.С. Макаренка тези "... як можна більше виог до людини і якомога більше поваги до неї". Також необхідні простота і природність. Не можна, наприклад, говорити з дітьми, збиваючись на штучний тон повчальності або на панібратство.

Складний елемент педагогічної техніки – вміння вихователя керувати своєю увагою і увагою дітей. Педагог постійно має справу з великою групою дітей, зі значною кількістю виконуваних ними операції, і все це не повинно виходити з-під його контролю. Саме для цього – для оволодіння педагогічною майстерністю і технікою необхідно постійно тренувати увагу, особливо такі її характеристики, як вибірковість і розподіленість. Дуже важливим для педагога є вміння за зовнішніми ознаками поведінки дитини визначити його душевний стан. У спілкуванні з вихователем дитина, як правило, не буває емоційно нейтральною: вона спокійна або схвильована, радіє чомусь, або сумує. Це не можна не враховувати при виборі найбільш прийнятних в даній ситуації виховних прийомів.

Отже, урахування дійсного психічного стану вихованця в кожен даний момент становить основу педагогічного такту і займає найважливіше місце в педагогічній техніці.

Складова частина педагогічної техніки – почуття темпу в педагогічних діях. Одна з причин багатьох педагогічних помилок полягає в тому, що педагоги і батьки погано поділяють (визначають) темп дій і необхідних рішень: вони або поспішають, або спізнюються, а це в будь-якому випадку знижує ефективність педагогічного впливу. "З толком, по-справжньому працювати – значить вдосконалювати, відшліфувати культуру і точність темпу, ту найкращу для кожного явища і події швидкість мислення і дії, яка забезпечить оптимальні рішення численних важких виховних завдань, висунутих життям, нашими суспільними потребами" [2, с. 121]. Темп педагогічних дій багато в чому визначається урахуванням реальних можливостей вихованців при виконанні ними організованих педагогами дій. Велику групу умінь і навичок педагогічної техніки складають прийоми виразного показу (демонстрації) вихователем певних почуттів, свого суб'єктного відношення до тих чи інших дій дітей або проявів ними моральних якостей.

Педагог не може залишатися байдужим, нейтральним у відносинах з дітьми. Він радіє їх гарним вчинкам, засмучується поганим. Його переживання завжди будуть сприйматися дітьми як сама реальна оцінка їхніх дій.

Будь-які вимоги вихователя, звернення до дітей, також завжди мають певне емоційне забарвлення. Звернення педагога може бути і проханням, і засудженням, і схваленням, і наказом. Закладені в них почуття повинні бути продемонстровані педагогом реально і переконливо, бо тільки в цьому випадку педагогічний вплив виявиться ефективним.

У цьому сенсі майстерність педагога в якійсь мірі є спорідненою до майстерності актора: перед обома стоїть завдання якомога виразніше показати свої почуття.

Вихователь повинен часто діяти за формулою, висловленої відомим педагогом А.С. Макаренко – "негайний аналіз і негайна дія". Крім того, педагог "грає" завжди одну і ту ж роль – самого себе – і переслідує цим тільки одну мету – правильно впливати на дітей. Прояв учителем своїх почуттів перед дітьми завжди має бути педагогічно доцільним. Педагог-майстер вміє, коли потрібно, приховати від дітей свої особисті переживання, які пов'язані прямо з поведінкою його вихованців, і в той же час він завжди вміло підкреслює ті свої почуття, які повинні бачити і знати діти, як показник оцінки їх справ старшим товаришем. Саме тому педагогу необхідно вміти словом, мімікою, жестами виразно продемонструвати дітям свою вимогу, свою волю, своє ставлення до них.

Найважливіше значення для педагогічної техніки мають оволодіння культурою мови (в тому числі дикцією, інтонацією, орфоепією), вироблення правильного дихання, постановка голосу. Досконала майстерність усного мовлення необхідна не тільки тому, що по самій специфіці роботи вчителю доводиться багато говорити, розповідати і пояснювати учням, а й тому, що виразне слово допомагає ефективно застосовувати методи педагогічного впливу, особливо такі, як вимога і переконання.

Оволодіння технікою мови, міміки, жесту вимагає спеціальної підготовки, яка може здійснюватися як в процесі навчальних занять у педагогічних навчальних закладів, так і в

порядку самостійної роботи студентів і вчителів. Особливе значення для вироблення навичок і прийомів педагогічної техніки в усьому їхньому комплексі має участь педагогів та студентів у оволодінні педагогічною технікою безпосередньо у навчальних закладах в процесі роботи в різних формах навчальних занять та діяльності професійно спрямованих спеціальних гуртків і семінарів.

Отже, питання формування і розвитку у студентів педагогічних закладів освіти педагогічної майстерності має досить широку палітру форм, методів, засобів і прийомів роботи, що вимагає подальшого наукового пошуку в контексті історичної перспективи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Смолюк І.О. Педагогічні технології: дослідження соціально-особистісного аспекту. – Луцьк: Вежа, 1999. – 294 с.
2. Педагогічна майстерність / За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища освіта, 1997.
3. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. К 15 Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. – Х.: Вид-во НФаУ, 2009. – 140 с.
4. Макаренко А.С. Проблемы школьного сов.воспитания. Лекция 3. Педагогика индивидуального действия, Соч., Т. 5., М., 1958.

Рекомендує до друку науковий керівник професор В.Л. Федяєва

УДК 364-786

Радомська А. В.

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються особливості та сутність реабілітаційної педагогіки, її історичний розвиток, а також основні науковці, які вивчали проблему спеціального навчання.

Ключові слова: реабілітація, реабілітаційна педагогіка, функція, педагог.

The article deals with the features and essence of rehabilitation pedagogy, its historical development, as well as the main scholars who have studied the problem of special education.

Key words: rehabilitation, rehabilitation education, function and teacher.

У сучасних умовах розвитку освіти особливого сенсу набуває робота з дітьми з особливими потребами. Важливим спрямування цієї діяльності є соціалізація особистості зазначеної категорії дітей. Метою статті нами визначено розгляд особливостей реабілітаційної діяльності педагога.

Проблеми реабілітаційної діяльності педагога розглядали такі вчені: О.О. Горшкова, Р. В. Овчарова, В. В. Морозов та ін. Науковці визначили сутність зазначеної діяльності та її особливості.

Реабілітаційна (спеціальна) педагогіка – це багатогалузева наука, що вивчає психофізіологічні особливості розвитку дітей з обмеженими можливостями і що займається розробкою проблем їх виховання, навчання і корекції онтогенетичних недоліків. Вона забезпечує наукові основи роботи спеціальних освітніх корекційних шкіл і дошкільних установ, класів корекції (класів вирівнювання, компенсуючого навчання), логопедичних пунктів, спеціальних дошкільних груп при масових школах і дитячих дошкільних установ, які займаються вирішенням як загальних педагогічних завдань (забезпечення всебічного розвитку і гуманістичне виховання особистості, навчання, трудове навчання, профорієнтація), так і специфічних:

- корекція порушень розвитку;
- корекційна навчання і виховання;
- лікувально-профілактична робота;

- професійна підготовка за доступною спеціальністю;
- соціокультурна інтеграція і адаптація. [4].

В основі реабілітаційної діяльності знаходиться аналіз закономірностей навчання, виховання і розвитку дітей зі спеціальними освітніми потребами.

Для педагог, який займається реабілітаційною діяльністю важливо не тільки знати особливості дітей, а і певні учнівські колективи, групи школярів, в яких знаходиться дитина з особливими потребами.

Сьогодні в більшості країн світу дітям з порушеннями інтелекту забезпечена можливість освоєння нескладної професії, а також отримання елементарних знань, умінь і навичок в межах їх обмежених інтелектуальних можливостей. У нашій країні існує система спеціального навчання аномальних дітей різних категорій, в тому числі і дітей з інтелектуальною недостатністю. Розроблено і активно застосовуються на практиці особливі методи виховання і навчання таких дітей, що сприяє найбільш раціональному використанню їх можливостей і оптимальному включенню їх в життя суспільства. [2].

Але, нерідко спостерігається відсутність педагогічно продуманого спілкування; неготовність до нього освітян, незнання ними факторів «ризиків», яка перетворює їх в фактори патогенні, дезадаптивні (Л.Н.Вінокуров); нездатність педагога відчувати взаємозв'язок між низькою працездатністю дитини і станом його здоров'я, відчувати його хворобливі прояви і оцінювати їх як такі – ось лише деякі негативні риси, вкрай згубно позначаються на шкільному середовищі «особливому» дитині. До наслідків цього ставляться добре відомі страхи: страх школи, усної відповіді, виклику до дошки, контрольних та іспитів, покарання вдома за шкільний неуспіх, – а також втрата «шкільної мотивації», недовіра до дорослих, реактивні стани, депресії, психосоматичні захворювання [1].

Весь навчально-виховний процес опосередкований різними формами соціальних і міжособистісних відносин. Спільна робота, розуміння і співробітництво визначають включення дитини в систему гуманних відносин різного рівня, дозволяє йому відновлювати і розвивати здібності. [2].

Досягнення результату реабілітаційної діяльності забезпечується вирішенням наступних основних завдань з дітьми спеціальної школи:

- Розвиток всіх психічних функцій і пізнавальної діяльності дітей в процесі навчання і корекція їх недоліків. Основна увага в цій роботі має бути направлено на розумовий розвиток.
- Виховання дітей, формування у них правильної поведінки. Основна увага в цьому розділі роботи направлено на моральне виховання.
- Трудове навчання і підготовка до посильних видів праці.
- Самообслуговування.
- Побутова орієнтування та соціальна адаптація – як підсумок всієї роботи [3].

Отже, діти, які мають «особливості» у розвитку мають проходити навчання за спеціальними програмами шкіл та допоміжних установ задля подальшої соціалізації.

На основі викладеного матеріалу, можна зробити висновок: реабілітаційна діяльність спрямована на вивчення психофізіологічних особливостей розвитку дітей з обмеженими можливостями, розробку програм щодо їх виховання, навчання і корекції онтогенетичних недоліків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гордеева А. В. Реабилитационная педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических вузов и колледжей. – М.: Академический проект; Королев: Парадигма, 2005. – 320 с. – («Gaudeamus»).
2. Синьов В.М. Основы дефектологии: [навч. посібник] / В.М. Синьов, Г.М. Кобернік. – К.: Вища школа, 1994. – 143 с.

3. Специальная педагогика: [учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Л.И. Аксёнова, Б.А. Архипов, Л.И. Белякова и др. / Под ред. Н.М. Назаровой. – М.: Академия, 2001. – 400 с.
4. Спеціальна педагогіка: [понятійно-термінологічний словник] / За ред. акад. В.І. Бондаря. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 436 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Т. В. Яцула

УДК 502.175:728.5:72.012

Сіденко І.І.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕКО-ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПРОЕКТУВАННІ ЕКО-МОТЕЛЮ

У статті досліджено особливості застосування еко-технологій в Україні та встановлено перспективність створення еко-мотелю із широким застосуванням сучасних еко-матеріалів.

Ключові слова: еко-технології, готель, мотель, еко-мотель.

The article explores the features of the use of eco-technologies in Ukraine and establishes the prospect of creating an eco-motel with a wide use of modern eco-materials.

Key words: eco-technologies, hotel, motel, eco-motel.

Сьогодні неабияк актуальною темою є захист та охорона навколишнього середовища. У своєму розвитку людство зіткнулося з безліччю проблем, більшість з яких безпосередньо пов'язані із «завоюванням» дикої природи та наслідками цих дій. Багато хто сподівається, що сучасні еко-технології допоможуть трохи компенсувати завдану шкоду і вирішити якщо не всі, то хоча б деякі нагальні проблеми.

Встановлено, що в Україні практично відсутні заклади гостинності, які б відповідали екологічним стандартам, а особливо еко-мотелі. З існуючих готельно-ресторанних комплексів як правило фігурує лише приставка «еко» без застосування реальних екологічних технологій. В місті Херсон та Херсонській області заклади такого класу відсутні. Тому, обрана тема є актуальною і потребує вирішення.

Поняття «еко-технології» охоплює широкий спектр різних технологій, корисних для довкілля та які перешкоджають його забрудненню. Це стосується усіх сфер діяльності людини від харчування, проживання до виробництва продукції та товарів. В сучасному світі зберегти довкілля є одним із найважливіших завдань, тому що ступінь забрудненості навколишнього світу настільки високий, що це стало спричиняти не тільки захворювання людей і тварин, а й в подальшому може спричинити до серйозних проблем із існуванням усього живого на планеті Земля.

В Україні і в світі використовуються і постійно розробляються нові сучасні еко-технології, які покращують життя людей [2].

Однією із еко-технологій, яка може залишити виробництво небезпечного пластику далеко позаду – біопластик або органічна пластмаса.

Біопластик – форма пластмас, яку отримують із крохмалю, пшеничної соломи, соєвих бобів, зерна цукрової тростини (багаси) або бамбукової фібри. Біопластик здатний розкладатися за 180 днів, на відміну від звичайного пластику, якому на це потрібно кілька сотень років.

І хоча біопластик і біопосуд на його основі поки не отримав широкого розповсюдження, інтерес до нього безперервно зростає, і вже сьогодні його можна купити в спеціалізованих магазинах. Тобто, використання такого екологічного посуду в закладах гостинності може з часом значно змінити на краще оточуюче середовище.

Ще однією еко-технологією є застосування при будівництві сучасних будівельних матеріалів, які не шкідливі для навколишнього середовища або із застосування значної кількості екологічних матеріалів.

Екотехнології в будівництві складаються із наступних напрямків:

- Використання природних матеріалів при будівництві і обробці будівель (дерево, скло, глина, солома тощо). Наприклад, досить популярним зараз стало використання дерева не тільки при будівництві, але й при оздобленні інтер'єру.
- Якісний теплозахист, який досягається за рахунок використання натурального матеріалу.
- Застосування альтернативних джерел енергії.
- Використання природних явищ в корисних цілях (наприклад, збір дощової води, яку можна застосовувати для технічних потреб).
- Утилізація відходів.
- Використання припливно-витяжної вентиляції, яка дає надходження чистого повітря без протягів.

У світі все більше поширюється концепція розумного будинку, яка організована за допомогою автоматизації і сучасних технологій.

Розумний будинок включає управління всіма інженерними системами в будинку. У такому будинку, наприклад, завдяки застосуванню розумних датчиків контролю присутності, освітлення може включатися в кімнаті, якщо в ній хтось знаходиться і вимикатися самостійно, коли в кімнаті нікого немає. Такий підхід дозволяє значно економити електричне світло.

Досягти мінімуму впливу на навколишнє середовище і здоров'я при будівництві і обробці споруд вдається за рахунок [4]:

- білого підлогового покриття і напівпрозорих міжкімнатних перегородок, що дозволяють зменшити потребу штучного освітлення;
- використання дощової води, яка збирається в спеціальні баки, що встановлюються на ділянці;
- потрійного скління південного фасаду, що допомагає збільшити природну інсоляцію приміщення, яка посилюється за допомогою білих матеріалів для обробки зсередини і білих предметів в інтер'єрі;
- установки з південного боку сонячних батарей, які будуть поставляти тепло і енергію в будинок.

Покрівлі і підлог, які утеплюють за допомогою вовняних волокон, які в свою чергу змішують з деревної смолою, що допомагає збільшити паропроникність.

На перший погляд може здатися, що використання таких екотехнологій – дороге задоволення. Але варто врахувати ту економію, яку можна отримати після їхньої установки. Витрати на технології окупляються лише через кілька десятків років. Проте не тільки заощаджуються фінансові ресурси, а й зберігається навколишнє середовище і власне здоров'я.

Один з основних принципів екологічного будівництва – енергозбереження. Саме тому все більша увага приділяється розробці технологій, які б дозволили максимально знизити втрати енергії в процесі експлуатації будівель. Серед основних прийомів енергозбереження можна виділити [3]:

Останнім часом виробники утеплювачів і ізоляційних матеріалів пропонують безліч сучасних технологічних рішень, які краще утримують тепло всередині будівлі. Серед найбільш поширених і ефективних матеріалів, використовуваних в «зеленому будівництві», зазначимо наступні:

- пінополістирольної плити: дають можливість знизити витрати на будівництво, збільшити швидкість зведення стін будівлі, скоротити обсяг будівельного сміття, і, звичайно ж, забезпечує ефективну теплоізоляцію;

- органічна теплоізоляція: створюється на основі використання натуральних, екологічно чистих матеріалів;
- інші теплоізоляційні матеріали, неорганічного походження: плити на основі скловолокна, плита з кам'яної вати, мінеральна вата та ін.

Зниження втрат тепла в вентиляційній системі шляхом установки рекуператорів.

Рекуператор прилад, що забезпечує теплообмін між вхідними та вихідними потоками повітря. Він використовується для підтримки в приміщенні теплого і чистого повітря. Так, наприклад, в холодну пору року тепле повітря, що виходить з будівлі, обмінюється теплом з холодним повітрям, що надходять з вулиці. Зворотний обмін відбувається в теплу пору року: тепле повітря з вулиці, потрапляючи в приміщення, охолоджується. Отже, встановлення такої системи забезпечує в приміщенні теплообмін та постійний приплив свіжого повітря.

Забезпечення герметичності дверних і віконних прорізів є також важливим завданням. Близько 25 % теплової енергії губиться в наших будинках через вікна і двері. Тому еко-дім, повинен мати якісні склопакети і двері, які забезпечують захист від втрат тепла в холодну пору року.

Сучасні енергозберігаючі вікна можуть бути декількох різновидів:

- склопакети, на внутрішню поверхню скла в яких наноситься особливе покриття, що знижує втрати тепла;
- склопакети, наповнені інертним газом, найчастіше це аргон.

Для зниження втрат повітря через дверні прорізи важливо правильно встановлювати двері без щілин і зазорів. Тоді тепло не буде йти з приміщення.

Скорочення витрат електроенергії за рахунок використання сучасних економних приладів.

Сучасна побутова техніка виробляється на основі енергозберігаючих технологій. Багато хто, напевно, виділи напис на холодильнику або пральній машині «клас енергоспоживання А», це означає, що такий прилад споживає електрики в кілька разів менше, ніж стандартні моделі.

Крім цього скорочення споживання електроенергії в такому будинку досягається за рахунок використання енергозберігаючих ламп, які споживають приблизно в 5 разів менше енергії, ніж звичайна лампа розжарювання.

За рахунок використання подібних технологій сучасний еко-дім економить майже четверту частину споживання електроенергії.

На практиці доведено, що будівництво «зелених будинків» економічно обґрунтоване і більш вигідно порівняно з будівництвом звичайних будинків [1]. Будинки, побудовані із застосуванням передових Іекотехнологій, мають наступні переваги:

- енергоспоживання нижче на 25 %;
- споживання води нижче на 30 %;
- завдяки більш високій якості застосовуваних засобів управління і контролю, а також за рахунок оптимізації роботи всіх систем витрати на обслуговування будівлі помітно скорочуються;
- як правило, кількість відмов від оренди та придбання житла в таких будинках набагато нижче, отже, знижуються ризики і витрати власників будівлі;
- екологічні будівлі сприяють збереженню здоров'я знаходяться в них людей, що важливо для роботодавців, так як дозволяє скоротити витрати на медичне обслуговування персоналу;
- «зелені будинки» останнім часом привертає все більше уваги громадськості, а це додаткова реклама і можливість швидше окупити витрати на будівництво;
- такі будівлі – це інструмент раціональної економіки, вони є об'єктом інтересу багатьох західних інвесторів, тому будівництво подібних об'єктів може стати відмінним проектом для залучення великих інвестицій;

- основні принципи будівництва екозданий відповідають, а в деяких питаннях навіть випереджають сучасні екологічні стандарти. Отже, навіть при посиленні норм такі будинки не доведеться серйозно модернізувати і здійснювати додаткові витрати.

Крім економічних вигод, «зелені будинки» мають цілий ряд соціальних переваг, які дуже важливі для збереження здоров'я людей і мінімізації шкідливого впливу на природу.

Переваги будівництва «зелених» будинків для здоров'я людей і навколишнього середовища [5]:

- скорочення кількості забруднень, отруйних речовин і сміття, які потрапляють у воду, повітря і ґрунту в процесі будівництва та експлуатації будівлі;
- скорочення викидів в атмосферу парникових газів;
- створення в приміщеннях оптимальних умов за якістю повітря, а також акустичним і тепловим параметрам;
- зниження шкідливих впливів на здоров'я людей, що знаходяться в таких будівлях;
- збереження природних ресурсів за рахунок активного використання поновлюваних джерел енергії.

Технології, які зробили наше життя зручним і комфортним, лягли й важким тягарем на наш світ, породивши масу негативних побічних ефектів і погіршивши екологічну обстановку в цілому. Але багато фахівців сподіваються, що розробка і розумне застосування екотехнологій – один із можливих кроків у вирішенні глобальних проблем планети. А яким буде його результат залежить тільки від нас.

ЛІТЕРАТУРА:

1. «Зелені» будинки – майбутнє енергоефективності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://alternative-energy.com.ua/зелені-будинки-майбутнє-енергоеф/>
2. В Україні зростає попит на екоготелі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/328187/v-ukrayini-zrostaye-popyt-na-ekogoteli>
3. Все для будівництва енергоефективних будинків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://akvilonpro.ua/ua/docs/passive-house/Pasivniy-dom-po-tsene-trehkomnatnoy-kvartity.html>
4. Еко-будівництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ecotown.com.ua/>
5. Карасьова О.М. Деякі рекомендації щодо вибору матеріалів для будівництва екоготелю / О.М. Карасьова // Региональные проблемы архитектуры и градостроительства. – 2007. – Вып. 9/10 : Территория и практика. – С. 195–198.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Д.М. Якимчук

УДК 378.035:316.46

Соколянська Л.В.

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті розкриваються особливості формування лідерських якостей у майбутніх педагогів закладів професійно-технічної освіти.

Ключові слова: особистість, лідер, лідерські якості, психолого-педагогічна підготовка майбутнього педагога.

The article reveals the peculiarities of the formation of leadership qualities of future teachers of vocational education institutions.

Key words: personality, leader, leadership qualities, psychological and pedagogical training of the future teacher.

Постановка проблеми. Сучасний стан модернізації системи освіти вимагає нових підходів до формування готовності особистості до активної участі у соціальному, економічному, культурному житті країни. В зв'язку з цим діяльність педагога все частіше розглядають з позиції менеджера, управлінця, який вміло керує розвитком особистості вихованця. Тому зростають вимоги до професійної підготовки сучасного фахівця в галузі освіти, який повинен займати лідерські позиції у своїй діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку лідерських якостей розглядалися багатьма вітчизняними та зарубіжними педагогами й психологами, зокрема Б. Беляєвим, П. Блонським, Д. Ельконіним, Л. Кайдаловою, Н. Мараховською, Л. Уманським, В. Татенко, Г. Тітовою та ін. У той же час проблема формування лідерських якостей у майбутніх викладачів професійно-технічної освітніх закладів залишається ще недостатньо дослідженою.

Мета статті: дослідити особливості формування лідерських якостей у майбутніх викладачів закладів професійно-технічної освіти.

Виклад основного матеріалу.

Тлумачний словник української мови трактує поняття «лідер» як «той, хто посідає провідне місце серед інших, подібних» [5].

Словник педагогічних термінів визначає це поняття таким чином: «Лідер (від англ. leader – той, який веде, керує) – член колективу, який у важливих ситуаціях здатний здійснювати помітний вплив на поведінку інших членів колективу, виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу, вести його за собою» [2].

Сучасний тлумачний психологічний словник дає таке визначення: «Лідер (від англ. leader – ведучий, керівник) – член групи, за яким всі інші члени групи визнають право приймати відповідальні рішення в значимих ситуаціях – рішення, що торкаються їхніх інтересів і визначають напрямок і характер діяльності всієї групи. Найбільш авторитетна особистість, що реально відіграє центральну роль в організації спільної діяльності та регулюванні взаємин у групі» [6].

Л.І. Уманський на основі проведених досліджень у малих групах виділяє лідера-організатора, лідера-ініціатора, лідера-генератора емоційного настрою, лідера-ерудита, лідера емоційного тяжіння й лідера-майстра [3]. У той же час В.О. Татенко, досліджуючи лідерство в структурі групи, виокремлює певні типології особистості, засновані на її діяльності в колективі: лідер-стратег, лідер-генератор ідей, лідер-організатор, лідер-інформаційний агент або комутатор, емоційний лідер, режимний лідер [4].

Поняття «лідер» у діяльності малої групи невід'ємно від терміну «лідерські якості особистості». Д.В. Алфімов пропонує наступне визначення: «Лідерські якості особистості – це узагальнені властивості лідера створювати нове бачення розв'язання проблеми, успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення групою або організацією цілей [1].

Л.І. Уманський дослідив загальні й специфічні якості лідера, серед яких:

- організаційна проникливість як тонка психічна вибірковість, що виявляється у пошуку для кожної людини його місця в залежності від індивідуальних особливостей;
- здатність до активного психологічного впливу в залежності від індивідуальних якостей особистості та від ситуації, що склалася;
- схильність до організаторської роботи, що виражається в потребі брати на себе відповідальність.

Основні завдання щодо формування лідерських якостей у майбутніх педагогів закладів професійно-технічної освіти ми вбачаємо у наступному:

- ознайомлення з теоретичними й психолого-педагогічними основами розвитку лідерства як наукової категорії;

- розвиток навичок самовивчення та самоаналізу в напрямку потенційних можливостей;
- організація роботи над самовдосконаленням особистості, складання плану самовдосконалення;
- розвиток вмінь і навичок щодо проведення інформаційної, просвітницької діяльності, вдосконалення мистецтва спілкування;
- формування здібностей щодо прийняття відповідальних управлінських рішень, прояву особистої лідерської позиції;
- розвиток організаторських, комунікативних, конструктивних здібностей;
- розвиток вмінь практичного застосування набутих теоретичних знань під час здійснення різних видів діяльності;
- моделювання професійно-орієнтованих ситуацій, що вимагають від майбутніх педагогів вибору оптимальних способів лідерського впливу під час взаємодії у малих групах та в учнівському колективі.

Аналіз різних наукових підходів щодо означеної проблеми надав підстави визначити основні види діяльності, що ефективно впливають на формування лідерських якостей майбутніх педагогів: навчальна, виховна, науково-дослідна, проектна, громадська, суспільна.

Таким чином, виховання лідерських якостей у майбутніх педагогів закладів професійно-технічної освіти є важливим аспектом становлення фахівця, здатного активно впливати на розв'язання складних завдань сучасної освітньої системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алфімов Д.В. Зміст феномену «лідерські якості особистості» / Д. В. Алфімов // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т ; [голова ред. ради : А. О. Монаєнко ; редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя, 2010. Вип. 11 (64). С. 44–51.
2. Словник педагогічних термінів [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://pidruchniki.com/pedagogika/slovník_pedagogichnih_terminiv
3. Уманский Л.И. Поэтапное развитие группы как коллектива. Коллектив и личность. Москва : Наука, 1975. 184 с.
4. Татенко В.О. ЛІДЕР XXI/ LEADER XXI. Соціально-психологічні студії. Київ : Видавничий дім «Корпорація», 2004. 182 с.
5. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://eslovník.com/%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B5%D1%80>
6. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.С. Блах

УДК 005.95:640.4

Тімощук А.С.

НЕОБХІДНІСТЬ РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті розглядається необхідність розвитку персоналу на підприємствах готельного господарства та обґрунтовано необхідність розвитку кадрів для підприємств.

Ключові слова: персонал, розвиток персоналу, готельні підприємства, система професійного навчання, тренінг, перепідготовка, навчання персоналу.

The article deals with the necessity of personnel development in the enterprises of the hotel industry and substantiates the necessity of personnel development for the enterprises.

Key words: staff, staff development, hotel enterprises, vocational training system, training, retraining, staff training.

Розвиток готельного бізнесу в Україні та зростаюча конкуренція вимагають постійного підвищення якості готельних послуг, потребують підвищення вимог до всіх категорій персоналу, оскільки якість готельного сервісу в першу чергу визначається роботою служб, що відповідають за стан номерного фонду і безпосередньо контактують з клієнтами. Проте, як показує практика, більшість працівників обслуговуючого персоналу готелів країни не мають спеціальної освіти, не володіють ні навичками роботи з сучасними інформаційними та готельними технологіями, ні знаннями з психології і етики роботи з клієнтами; виконувана ними робота переважно не відповідає сучасним стандартам якості послуг та обслуговування [1].

Саме тому першочерговим завданням сучасних готелів сьогодні є перебудова методів організації та управління підприємством, формування ефективної кадрової політики, що спрямована на підготовку компетентного персоналу.

Формування якісного кадрового забезпечення є складовою управління готельним господарством, тому кваліфікаційний рівень персоналу розглядають як основний ресурс організаційної діяльності, що потребує грамотного, професійного управління та створення оптимальних умов для постійного його розвитку. Воно спрямоване як на задоволення потреб готельного комплексу в кваліфікованих кадрах, так і на забезпечення високого рівня зайнятості працездатного населення та його оптимального розподілу [2].

Готельний бізнес України на сучасному етапі активно розвивається, що вимагає постійного підвищення вимог до всіх категорій персоналу у готелі, оскільки від цього залежить якість готельних послуг, рівень сервісного обслуговування тощо. Комплексний підхід до навчання персоналу формується на основі потреб розвитку, а також необхідності виконання працівниками своїх поточних посадових обов'язків. Специфіка роботи працівників готельного бізнесу вимагає від них знань традицій, культури і поведінки споживачів, а також тенденцій розвитку світового ринку готельних послуг. Персонал сьогодні є найважливішим ресурсом готельного господарства, яким необхідно правильно керувати [3].

Персонал у сучасних умовах повинен бути високоосвіченим, володіти високою загальною культурою, стратегічним мисленням та ерудицією. Організація професійного розвитку стала однією з основних функцій управління персоналом. Система навчання нового персоналу та підтримки достатнього рівня професійних навичок решти працівників має бути побудована досить ретельно [4].

Професійний розвиток – це набуття працівником нових знань і навичок, які він зможе використовувати в своїй професійній діяльності, це також процес підготовки працівника до вирішення нових виробничих функцій, зайняттю нових посад та усунення розбіжності між вимогами і реальністю [5].

Процес розвитку персоналу розглядається як на мікро так і на макрорівні.

Мікрорівень – передбачає проведення дій направлених на навчання персоналу. Така програма навчання персоналу має передбачати індивідуальну підготовку персоналу з використанням засобів мультимедіа, які можуть сприяти підтримці постійного зворотнього зв'язку та коригувати процес навчання, значно підвищуючи його ефективність. Методологічним інструментарієм навчання працівників мають стати: рольові ігри, групові дискусії, індивідуальна робота, ділові ігри, міні-лекції, методи «мозкового штурму».

Макрорівень – це вплив державних, міжнародних структур та інститутів на вирішення питань щодо вдосконалення персоналом своїх професійних навичок, шляхом впровадження законів, концепцій та інших нормативно-правових актів [6].

Розглядаючи навчання, як інструмент розвитку персоналу організації слід виділити його види: підготовка, підвищення кваліфікації та перепідготовка.

Підготовка – навчання основна мета якого полягає в отриманні кваліфікації. В силу того, що науковий прогрес постійно модернізує та створює нові стандарти господарської діяльності, на які найбільш реагує готельний бізнес логічно припустити, що підвищення кваліфікації працівників являється запорукою ефективності функціонування закладів розміщення.

Підвищення кваліфікації – удосконалення методів, навичок та способів роботи, що повинні бути досягнуті на даному етапі навчання. Вразі проведення закритої кадрової політики закладами розміщення, коли скажімо готель орієнтується на прихід нового персоналу із низового рівня співробітників підприємства, то найбільш актуальним стає третій вид навчання – перепідготовка.

Перепідготовка – навчання з метою оволодіння нових методів, навичок та способів роботи, в зв'язку із зміною чи доповненням кваліфікації [7].

Одним із сучасних підходів до підготовки працівників є концепція безперервного навчання на основі навчально-тренінгового центру. Тренінги – це ефективне професійне навчання з надання готельних послуг за оригінальними програмами з актуальною тематикою, що дають персоналу нові ідеї, методи, підходи у вирішенні стратегічних і оперативних завдань; підвищенні якості обслуговування; надають допомогу у вирішенні питань і проблем, що виникають у процесі роботи з управління персоналом, маркетингом, комунікаціями, продажами і фінансами. Також тренінги є одним з методів підготовки кадрів, що має важливе значення для систематичного навчання і дозволяє вирішувати важливі питання і проблеми у підготовці персоналу готелю, сприяє формуванню кадрового потенціалу, мотивує працівників до якісної професійної роботи, зменшує плинність кадрів [8].

Структура організації тренінгу повинна дозволяти вносити гнучкість і корективи в управління операційною системою готельної структури у зв'язку зі зміною методів, задач, цілей, масштабів діяльності, появою нових видів послуг.

Процес навчання працівників готельного бізнесу повинен проходити постійно. Безперервність процесу навчання досягається плануванням навчання працівників на кожне півріччя і щотижневим проведенням занять із працівниками кожного відділу. Кожен відділ готелю повинен мати свій план навчання, розрахований на півріччя та певний час проведення занять. Наприкінці півріччя необхідно проводити іспити зі спеціальних дисциплін. Підсумки іспитів і заліків враховуються при підсумковій атестації працівників наприкінці кожного року [9].

Отже, успіх в роботі будь-якого підприємства залежить від компетентного, кваліфікованого персоналу та його злагодженої роботи. Наскільки ефективним буде робота готельного підприємства, наскільки задоволеними будуть гості напряму залежить саме від поведінки персоналу, вміння вчасно та непомітно для самого гостя виконати будь-яке його прохання. З огляду на це актуальним в наш час є виховання та підтримання високого професійного рівня, а також його ефективне управління на підприємствах гостинності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Якуба М. М. Кадровий потенціал як ключовий елемент потенціалу підприємства в умовах глобалізації / М. М. Якуба // Науковий Вісник НЛТУ України. – 2009. – № 7. – С. 125–132.
2. Персонал готелю: компетентність і професіоналізм [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.zlotystandard.info>.
3. Організація готельно-ресторанного господарства : Навч. посіб. / В.С. Ковешніков, А.Т. Матвієнко, О.Г. Разметова. – Київ : Видавництво ЛіраК, 2018. – 564 с.
4. Байлик С.І. Гостиничные услуги. Услуги общественного питания: Сборник информационно-методических и нормативных документов. – Х., 2005.
5. Красношарпа В. В. Управління людськими ресурсами : курс лекцій / В. В. Красношарпа. – К., 2004. – 39 с.

6. Маркова Н. С. Розвиток персоналу : навчальний посібник / Маркова Н. С. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 256 с.
7. Мунін Г.Б., Карягін Ю.О., Роглев Х.Й. та ін. Менеджмент готельно-ресторанного бізнесу. Навч. пос. – К. Кондор, 2008. – 460 с.
8. Роглев Х.Й. Основи готельного менеджменту: Підручник. – К.: Кондор, 2009. – 408 с
9. Лук'янов В.О. Організація готельно-ресторанного обслуговування. Навчальний посібник. – К.: Кондор-Видавництво, 2012. – 346 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.В. Орленко

УДК 378.14

Токарєва О.В.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ ВИЩОГО ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглядаються теоретичні основи управління освітнім процесом вищого освітнього закладу. Визначено сутність освітнього процесу, виокремлено та розкрито його складники. Обґрунтовано закономірності управління освітнім процесом та принципи освітнього менеджменту.

Ключові слова: освітній процес, вищий освітній заклад, освітній менеджмент.

The article discusses the theoretical foundations of managing the educational process of a higher education institution. The essence of the educational process is determined, its components are separated and revealed. The regularities of management of educational process and principles of educational management are substantiated.

Key words: educational process, higher education institution, educational management.

Прогресивні зміни в Україні, що характеризуються інтеграцією суспільно-економічних процесів, вплинули на реформування у різних галузях життєдіяльності, насамперед в освітній, та зумовили виникнення нових вимог до освіти у XXI ст. У контексті цього вітчизняна освіта повинна бути інноваційною, особистісно та гуманістично орієнтованою, безперервною, здатною сформувати конкурентоздатного, творчого, компетентного майбутнього фахівця. Тому важливим є питання ефективного здійснення освітнього процесу у вищих освітніх закладах, зокрема морського типу. А відтак актуальності набуває проблема управління цим процесом, яка може розв'язуватися за умови використання системи інноваційного управління його організації.

Дослідженню питання управлінської діяльності присвячено роботи Л. Бровкіної, Г. Єльнікової, А. Кредісова, М. Нечаєва, Л. Забродської, Т. Фролової та ін. Проблема сутності освітнього процесу в широкому розумінні цієї категорії виступають предметом дослідження А. Алексюка, В. Бондаря, В. Гречухіна, Ю. Конаржевського, Є. Павлютенкова та ін. Проблеми загальних основ управління освітою, зокрема державного управління освітою, шляхів реформування вищої освіти, розвитку та підвищення її якості досліджували такі науковці, як В. Бакуменко, Л. Белова, Є. Березняк, В. Бульба, Ю. Васильєва, М. Дарманський, Д. Дзвінчук, Г. Єльнікова, В. Князєв, Ю. Конаржевський, Н. Кондакова, С. Крисюк, В. Луговий, Т. Лукіна, В. Майборода, С. Майборода, А. Мойсєєв, Н. Нижник, О. Поступна, Л. Прокопенко, С. Сисоєва, Н. Сунцов, П. Худоминський та ін. В останні роки активізувалась увага як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників до питань менеджменту в педагогіці (освітнього менеджменту), а саме, В. Андрущенко, В. Беха, Л. Богачек, П. Блау, С. Бурого, М. Гринькова, Л. Губи, Г. Дмитренка, Л. Карамушки, Г. Келлера, Ю. Конаржевського, В. Крижко, В. Коростелева, О. Мармази, В. Маслова, Є. Павлютенкова, Л. Федулової та інші.

Зокрема, зміст управління освітнім процесом (у попередній інтерпретації навчально-виховним процесом) як складової частини управління освітнім закладом висвітлено у монографіях науковців: В. Маслова, Л. Даниленко, Г. Дмитренко, Г. Єльнікової, В. Григораш, О. Мармази, Г. Тимошко та ін.

Проте питання управління освітнім процесом в закладах вищої освіти, узагальнення його особливостей ще не отримало належного висвітлення в наукових дослідженнях.

Метою статті є визначення сутності освітнього процесу та обґрунтування теоретичних основ управління освітнім процесом у закладах вищої освіти.

Тлумачення сутності поняття «освітній процес» подано у різних наукових джерелах, нормативно-законодавчих актах тощо. Так, найбільш узагальнено трактується освітній процес у Законі України «Про вищу освіту» як інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у вищому навчальному закладі (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження й використання знань, умінь та інших компетентностей в осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості [2].

Грунтуючись на засадах, окреслених у Законі України «Про вищу освіту», кожним освітнім закладом розробляється положення про його організацію. Цей документ розкриває сутність освітнього процесу як систему його складників у їх взаємозв'язку, а саме,

- принципи (відкритості; доступності; безперервності; незалежність від втручання будь-яких політичних партій, громадських та релігійних організацій; єдності наукової та навчальної діяльності та ін.),
- основні функції (освітня; розвивальна; виховна),
- форми (навчальні заняття (лекції, консультації, практичні заняття тощо), самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи),
- методи («мозкової атаки», кейс-стаді, «Коло ідей», «Акваріум» та ін.), засоби (презентація, виїзні заняття та ін.),
- технології (критичного мислення, здоров'язбережувальні, ігрові, кооперативного навчання та ін.),
- учасники (наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники; здобувачі вищої освіти та інші особи, які навчаються у закладах вищої освіти; фахівці практики, які залучаються до освітнього процесу на освітньо-професійних програмах; інші працівники закладів вищої освіти).

Отже, такий складний процес потребує чіткої організації, ґрунтовного планування, координації, контролю тощо, тобто здійснення його доцільного управління.

В педагогічному контексті Є. Павлютенков управління визначає як:

- процес впливу на систему з метою переведення її в новий стан або для підтримки її в якомусь установленому режимі;
- цілеспрямована діяльність усіх суб'єктів, спрямована на забезпечення становлення, стабілізації, оптимального функціонування і розвитку школи;
- цілеспрямована й чітко скоординована робота вчителів і колегіальних органів школи та інших навчальних закладів, підприємств, установ і громадськості, що представляє собою керівну систему з комплексного створення всіх умов, необхідних для досягнення кінцевої мети виховання і навчання школярів [5].

Іншу інтерпретацію управління, більш узагальнено, пропонує П. Друкер, характеризуючи його як процес планування, організації, мотивації та контролю, необхідний для того, щоб сформулювати і досягти цілей організації; це особливий вид діяльності, що перетворює неорганізовану юрбу в елективну цілеспрямовану і продуктивну групу [1].

Зважаючи на зазначене вище, у трактуванні сутності поняття «управління» акцент ставиться на забезпечення об'єктивних та суб'єктивних умов, які дозволяють досягати поставлених цілей, та водночас розкривається управління, як безперервний і цілеспрямований процес впливу на керований об'єкт, механізмом забезпечення якого є система управління. Тому розглядаючи управління як системне явище, науковці

наголошують на певних його закономірностях, зокрема закономірностях управління освітнім процесом.

У цьому контексті дослідники пропонували низку закономірностей провадження освітнього процесу. А. Орлов сформулював такі закономірності управління навчально-виховною роботою:

- чим вищий рівень соціально-економічного розвитку суспільства, тим більші вимоги до підготовки учнів у навчальному закладі, тим більша потреба в ефективному управлінні цілісним педагогічним процесом;
- чим вищий рівень структурно-функціональних зв'язків і залежностей між суб'єктом і об'єктом управління, тим ефективніше функціонування системи управління;
- ефективність управління навчально-виховною роботою визначається впливом зовнішніх і внутрішніх умов, у яких відбувається процес управління;
- висока ефективність управління і розвитку учнів досягається, якщо суб'єкти управління спираються на систему постійно повторюваних замкнених циклів;
- чим вищий рівень забезпечення суб'єкта управління інформацією, тим вища ефективність управління і функціонування навчально-виховної роботи;
- якщо структура суб'єкта управління детермінована цілями функціонування, змістом, структурою об'єкта, то підвищується якість управлінського процесу;
- міст і методи управління навчально-виховною роботою обумовлені змістом і методами соціального управління й змістом і методами організації педагогічного процесу в навчальному закладі;
- им вищий рівень фахової компетентності керівників навчального закладу, тим ефективніше управління [4].

Наведені закономірності свідчать про те, що автор визначає закономірні зв'язки між педагогічним процесом і управлінням, між пов'язаними зі школою системами і управлінням, а також зв'язки всередині процесу управління.

Студіювання та аналіз результатів наукових розвідок, поданих у працях дослідників [3; 6] дозволяє виділити низку принципів освітнього менеджменту:

1. Принцип духовної спрямованості, тобто утвердження пріоритетів духовного розвитку студентів вищого освітнього закладу з першого курсу навчання, орієнтації його на загальні інтереси вузів та загальнонаціональні цінності, сприяння формуванню ідеологій.
2. Принцип актуальності змісту менеджменту освіти, що реалізується шляхом відбору позитивних аспектів сучасних тенденцій в освітньому менеджменті, змісті законів, державних програм, концепцій, які відповідають розвитку інноваційних технологій менеджменту освіти.
3. Принцип ефективності менеджменту вищого освітнього закладу передбачає досягнення запланованого результату з найменшими витратами зусиль, відображає зв'язок між умовами та результатами процесу менеджменту освітніх закладів.
4. Принцип зв'язку теорії менеджменту освітніх установ з його практикою орієнтує на розкриття практичної значущості позитивних сучасних тенденцій в освітньому менеджменті, змісті законів, державних програмах, управлінських концепціях. У результаті забезпечення органічного зв'язку теорії менеджменту освітніх закладів з його практикою керівники, працівники вищого освітнього закладу мають змогу не лише ефективно працювати, але й апробувати знання, навички й уміння в умовах освітніх закладів, тим самим здобуваючи досвід професійної діяльності.
5. Принцип систематичності та послідовності технологій освітнього менеджменту зумовлений закономірністю розвитку будь-якої освітньої установи, є послідовним процесом змін стадій, кожна з яких ґрунтується на попередній і виступає підґрунтям для наступної. Врахування цього зумовлює чітку структурну організацію праці, раціональний розподіл її на окремі смислові фрагменти й поетапне їх виконання працівниками освітніх закладів.

6. Принцип цілісності управління технологіями менеджменту освіти зумовлений розумінням навколишньої дійсності, дає уявлення про наявність зв'язків між елементами та явищами в суспільному житті, виробництві. Сутність цього принципу в управлінні освітніми установами полягає у підпорядкуванні та ієрархічності управлінських рішень у всій технології менеджменту освіти. Цілісність має пронизувати весь технологічний освітній процес управління.
7. Принцип раціональності управління технологіями в сфері освіти забезпечується дотриманням індивідуального та диференційованого підходу до кожного студента, згідно з яким вибір завдань і контроль за їх виконанням здійснюється з урахуванням рівня професійної компетентності кожного науково – педагогічного працівника.
8. Принцип партнерського характеру взаємин між суб'єктами управління передбачає оптимальне поєднання форм і методів роботи в освітніх установах, організацію проблемно-діалогічного характеру взаємодії науково – педагогічних працівників зі студентами, стимулювання їх освітнього (кваліфікаційного) розвитку, підтримання суб'єкт-суб'єктних взаємин між учасниками технологічного освітнього процесу професійної діяльності [6, с. 67-72].

Отже, «освітній процес» – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у вищому освітньому закладі (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження й використання знань, умінь та інших компетентностей в осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості. Освітній процес характеризується такими складниками: принципи, основні функції, методи, засоби, технології, учасники. Ефективність провадження освітнього процесу визначається доцільністю його управління, що ґрунтується на закономірностях його управління та принципах освітнього менеджменту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Друкер П. Классические работы по менеджменту – М.: «Альпина Бизнес Букс», 2008. – С. 220.
2. Закон України «Про Вищу освіту [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради № 76-VIII від 28.12.2014. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Мармаза О. І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом / О. І.Мармаза. – Харків : Основа, 2004. – 240 с.
4. Орлов А. А. Управление учебно-воспитательной работой в общеобразовательной школе общества развитого социализма: Автореф. дис. ... докт. пед. наук. – М., 1985. – 32 с.
5. Павлютенков Є.М. Мистецтво управління школою / Є.М.Павлютенков. – Х.: Вид.група «Основа», 2011. – 320 с.
6. Хриков Є.М. Управління навчальним закладом: Навч. посіб. / Є.М. Хриков. – К.: Знання, 2006. – 365 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.І. Корольова

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

У статті визначено та проаналізовано особливості професійного спілкування керівника закладу освіти. Зазначено, що керівник повинен мати знання з лексики, етикету, психології та вміти застосувати їх на практиці. Доведено, що одним із головних видів діяльності керівника закладу освіти є його професійне спілкування.

Ключові слова: спілкування, професійне спілкування, керівник закладу освіти, особливості професійного спілкування керівника закладу освіти.

The article identifies and analyzes the peculiarities of professional communication of the head of the educational institution. It is stated that the leader should have knowledge of vocabulary, etiquette, psychology and be able to apply the min practice. It is proved that one of the main activities of the head of the educational institution is his professional communication.

Key words: communication, professional communication, head of educational institution, features of professional communication of the head of educational establishment.

Культура мовлення – це невід’ємна та надважлива частина професійної культури будь-якого керівника. Від професійної майстерності, володіння державною мовою, ерудиції, культури ведення полеміки та дискусії залежить ефективність управлінської діяльності керівника закладу освіти.

Культуру мовлення, як зазначив І. Гамрецький, «формують запас знань, любов до рідної мови, прагнення до самовдосконалення, бажання вбирати в себе те, що протягом століть виробило людство» [2, с. 40].

Разом із тим, «не можна вбачати в культурі мовлення ознаку лише так званих інтелігентних професій – байдужа до власного мовлення людина (яку б посаду вона не займала), не може претендувати на повагу. Заперечення викликає й нігілістичне ставлення до рідної національної мови – хто не поважає своєї мови, той не може широко поважати мови іншого народу, той не може глибоко вивчити і всебічно використовувати мову міжнародного спілкування. Тільки глибоке розуміння внутрішніх законів розвитку психології народу, носія мови, забезпечує участь мовця у безперервному процесі удосконалення мови» [1, с. 18].

Саме тому важливим напрямом мовної підготовки й формування професійної культури керівника закладу освіти є вдосконалення володіння мовою, здобуття навичок лексики, етикету професійного спілкування.

Нині професійне спілкування набуває величезного значення, адже володіючи нормами культури спілкування, фахівець (зокрема, керівник закладу освіти) може уникнути багатьох проблем та конфліктів.

Відомо, що у спілкуванні людей величезну роль відіграє мова. Вона є головним засобом спілкування. Крім того, потрібно не тільки говорити зі співрозмовником (жестикулювати, вимовляти словатошо), але і розуміти його жести, погляди.

Із цього приводу ще К. Ушинський писав, що «трапляються особи дуже розвинені, обізнані й розумні, які хочуть вам сказати про яку-небудь справу, але є справжніми мучениками... набридають слухачеві, стомлюють його і часто втрачають багато в житті через те, що школа не подбала, щоб розвинути в них вчасно природний дар слова» [4, с. 199].

В. Сухомлинський акцентував, що «і поведінка, і взаємини, і праця – все це залежить від складних процесів, що відбуваються в душі, найважливішим засобом впливу на яку є слово». Він також зазначив, що «слово – такий же могутній засіб, як музичний інструмент в руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мармур в руках скульптора. Як без скрипки немає музики, без фарби і пензля – живопису, без мармуру й різця – скульптури, так

без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки. Слово – це ніби той листок, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність»[3, с. 199].

Проведений аналіз професійного спілкування керівника закладу освіти дозволив визначити такі особливості цього процесу: 1) висока інтенсивність; 2) непередбачуваність (важко спланувати хід та час спілкування); 3) підвищена конфліктність (керівник вимушений вимагати від підлеглих виконання всіх його вимог, що часто призводить до конфліктів).

Отже, професійне спілкування керівника закладу освіти – один із головних видів його діяльності, що базується на знаннях з лексики, етикету, психології та вміннях застосувати отримані знання на практиці, але має свої особливості, які необхідно враховувати при організації цього виду діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення/ Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.
2. Гамрецький І. Основа духовності учня, вчителя, нації/ І. Гамрецький// Рідна школа. – 2001. – № 5 (856). – С. 40–42.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – 639 с.
4. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори / К. Д. Ушинський. – Київ, 1949. – С. 199.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Н. В.Слюсаренко

УДК 640.41:379.8.339

Шевченко В. О.

АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ В ПІДПРИЄМСТВАХ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті проаналізовано розважальні та анімаційні заходи, які проводяться у готелях, досліджено світовий досвід організації анімаційної діяльності в готелях. Доведено перспективність та актуальність розвитку анімаційної діяльності в Україні.

Ключові слова: туристична анімація, готельна анімація, дозвілля, анімаційна послуга, анімаційна діяльність.

The article analyzes leisure and entertainment events held in hotels, the international experience of the organization of entertainment activities in hotels is studied. The article suggests ways to improve animation services in Ukraine and determines their effectiveness.

Key words: tourism animation, hotel animation, leisure, entertainment service, entertainment activities.

Перспективи розвитку масового туризму в найближчий час вимагають швидкого розширення готельного господарства у всьому світі. Але міжнародне готельне господарство зайнято не лише будівництвом нових готелів. Багато старих підприємств піддаються повній модернізації та пристосуванню до сучасних вимог та останніх технічних досягнень. Окрім того, деякі більш дрібні готелі докладають максимум зусиль, щоб будь-якою ціною підняти рівень організації дозвілля та забезпечити високий рівень послуг.

Індустрія розваг виступає як самостійна, відносно уособлена ланка економічної системи, що приваблює вагомими матеріальними, фінансовими, трудовими ресурсами. В цьому плані підприємства індустрії розваг характеризуються специфічними технологіями, системами управління, результатом діяльності, організацією праці персоналу [1].

В умовах сучасного економічного ринку, століття жорсткої конкуренції підприємств готельного бізнесу важливим напрямком діяльності готелів є ефективна організація дозвілля. У ринковій економіці величезна роль належить індустрії туризму і гостинності. Ця галузь народного господарства покликана бути візитною карткою країни. Крім всього іншого ця

галузь приносить великі прибутки і вносить істотний вклад у розвиток національної економіки. Розвиток галузі туризму і гостинності призведе врешті до того, що туристи з усіх країн світу, відвідуючи Україну, дадуть поштовх до розвитку й інших галузей народного господарства нашої країни.

Поняття “організація дозвілля” підприємств готельного господарства є узагальненим поняттям для різних форм підприємництва, які спеціалізуються на ринку послуг, пов’язаних з прийомом та обслуговуванням гостей. Можна сказати, що це індустрія гостинності, що складається з таких видів обслуговування, які спираються на принципи гостинності, що характеризуються щедрістю та дружелюбністю по відношенню до гостей [2].

Організація дозвілля готельних підприємств напряму залежить від його класу, чим вище клас готелю, тим ширший об’єкт послуг надають готелі, які розраховані на прийом гостей, що представляють вищі політичні управлінські кола, знаменитостей, добре забезпечених людей. Відповідно організація дозвілля в таких готелях відповідає найвищому рівню якості.

Фахівці компанії Mr&MrsSmith, які регулярно складають рейтинги найкращих готелів світу, включають у ТОП-списки готелі, які не лише надають послуги ночівлі та харчування, а й пропонують відвідувачам повний спектр розваг, де туристи зможуть отримати весь спектр послуг відпочинку. В різних країнах існує розмаїття культурно-розважальних програм – від традиційних до ексклюзивних. Деякі з них цілком можуть бути запозичені нашими готелями. Наприклад, у Колумбії влаштовують томатні бої, в Італії – апельсинові, в Таїланді та Індонезії – бананові. При проведенні таких боїв слід враховувати те, що фрукти і овочі повинні бути м’якими, щоб супротивники не нашкодили один одному. В Італії групи аніматорів влаштовують театралізовані шоу-вистави в Римі – гладіаторські бої в Колізеї, факельні ходи хрестоносців, змагання лицарів у храмі всіх богів Пантеоні, бали епохи Відродження. У деяких країнах найбільш традиційні форми анімації – «День Нептуна» влітку, будівництво сніжної фортеці, створення льодової скульптури, ігри в сніжки – взимку, «Лицарський турнір», «Гладіаторські бої», проведення екстремальних ігор «Останній герой», «Безлюдний острів». У Чехії та Угорщини розроблені шоу-програми «Зустріч з привидами» – театралізовані вистави, в яких аніматори розігрують туристів і втягують у дивовижні, моторошні пригоди. Отже, для надання гостям готелів і курортів якомога більше різноманітних послуг будується широка мережа розважальних і спортивних об’єктів. З іншого боку, навколо центрів розваг зазвичай формується ланцюг індустрії гостинності, який отримує досить високі доходи [3].

Продуктивна стратегія підприємства сфери гостинності сьогодні повинна бути направлена на розробку таких послуг, які могли б збільшити прибуток підприємства, особливо в міжсезоння. Наприклад: пакет «Уїк-енд на двох», який має всі шанси підвищити заповнюваність комплексу в міжсезоння і вихідні дні на 15%. Економічно і доцільно включити в пакет такі послуги: розміщення на дві доби, сніданки, шампанське і фрукти в номері, вечеря в ресторані, користування сауною і розважальним комплексом. Цей вид пакету, як очікується, стане популярним, особливо у молодят під час їхнього медового місяця.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг : [підручник] / [М.П. Мальська, Н.В. Антонюк, Н.М. Ганич]. – К. : Знання, 2018. – 661 с.
2. Байлик С.І. Організація анімаційних послуг в туризмі : [навч. посіб.] / С.І. Байлик, О.М. Кравець. – Х. : ХНАМГ, 2017. – 197 с
3. Роглев Х.Й. Основи готельного менеджменту / Х.Й. Роглев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/roglev_v.htm.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.В. Орленко

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті розглянуто різні підходи до тлумачення понять «компетентність», «професійна компетентність».

Ключові слова: компетентність, компетенція, професійна компетентність.

The article discusses different approaches to the interpretation of the concepts of "competence", "professional competence".

Key words: competence, competence, professional competence.

Постановка проблеми. Сучасне інформаційне суспільство, педагогіка ХХІ століття ставлять нові вимоги до підготовки фахівців освітнього напрямку. Підвищення рівня професійної компетентності педагога є одним з перспективних векторів реформування системи освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичне обґрунтування сутності понять «компетентність», «професійна компетентність» отримало свій розвиток у працях таких зарубіжних і вітчизняних науковців, як Н.М. Бібік, І.О. Зимня, Н.В. Кузьміна, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, О.І. Пометун, О.Я. Савченко, Дж. Равен, Г.К. Селевко, Н. Хомський, А.В. Хуторський та ін.

У своїх працях дослідники підкреслюють важливість опанування професійними компетенціями під час підготовки фахівців різних напрямів. Особливо важливим це є для особистісного і професійного зростання педагога, діяльність якого пов'язана із соціальною відповідальністю.

Мета статті: дослідити різні підходи до тлумачення понять «компетентність», «професійна компетентність» в умовах компетентісної освіти.

Виклад основного матеріалу.

Питання компетентісного підходу в освіті почали широко висвітлюватися у наукових розвідках другої половини ХХ століття. Поняття «компетентність», «професійна компетентність» стали об'єктом дискусій педагогів, психологів тощо.

В Законі України «Про вищу освіту» наводиться наступне визначення: «Компетентність – як динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [2].

Закон України «Про освіту» трактує компетентність як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [3].

У словнику іншомовних слів поняття «компетентність» (від лат. *competens* (*competentis*) – належний, відповідний) тлумачиться як поінформованість, обізнаність, авторитетність [7].

Тлумачний словник української мови розглядає поняття «компетентність» як властивість за значенням компетентний, тобто той, хто має достатні знання в якій-небудь галузі; добре обізнаний з чим-небудь; тямущий [8].

Сучасний дослідник Г.К. Селевко під компетентністю розуміє «інтегральну якість особистості, що проявляється у загальній здатності й готовності до діяльності, яка базується на знаннях й досвіді, здобутих у процесі навчання і соціалізації й орієнтованих на самостійну й успішну участь у діяльності» [5]. Він вражає це поняття багатofункціональним, надпредметним, багатовимірним.

На думку І.О.Зимньої компетенції за видами можна поєднати за певними ознаками, а саме: 1) компетенції, що відносяться до людини як особистості, суб'єкту діяльності, спілкування; 2) компетенції, що відносяться до соціальної взаємодії людини та соціальної сфери; 3) компетенції, що відносяться до діяльності людини [1].

В.О. Сластьонін вважає, що професійна компетентність педагога визначає єдність його теоретичної й практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності й характеризує його професіоналізм [6].

Л.Л. Хоружа зміст професійної компетентності педагога вбачає у сукупності теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, особистісних якостей учителя, діалектичний перебіг яких забезпечує ефективність та результативність педагогічної дії [9].

Таким чином, узагальнюючи проведений аналіз наукових джерел, можна виділити такі характеристики поняття «професійна компетентність» майбутнього педагога:

- компетентність відображає здатність педагога успішно виконувати функції та діяти в різноманітних ситуаціях, що виникають у процесі професійної діяльності;
- професійна компетентність педагога формується та проявляється в діяльності;
- компетентність передбачає оволодіння професійними компетенціями як закріпленими вимогами до педагогічної діяльності;
- компетентність виступає засобом реалізації особистісних якостей педагога;
- професійна компетентність педагога характеризує його здатність до саморозвитку в умовах реформування суспільства.

Отже, під професійною компетентністю педагога ми розуміємо його здатність до виконання педагогічної діяльності на основі інтеграції теоретичних знань, практичних умінь й навичок, досвіду, цінностей і значущих особистісних якостей, саморозвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования [Електронний ресурс] / И.А. Зимняя // Эксперимент и инновации в школе. 2009. №2. С.7-13. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/v/klyuchevye-kompetentsii-novaya-paradigma-rezultata-obrazovaniya>
2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Савченко О.Я. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти [Електронний ресурс] / О.Я.Савченко // Рідна школа. 2011. № 8-9. С.4-8. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2011_8-9_4
5. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. –2004. – № 4. – С. 138 –143.
6. Сластенин В.А. Педагогика : Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. М.: Школа-Пресс, 1997. 512 с.
7. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. К.: Наукова думка, 2000. 680 с.
8. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://eslovnyk.com/%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B5%D1%80>
9. Хоружа Л.Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія / Л.Л. Хоружа. К.: Інститут педагогіки АПН України, 2003. 319 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.С. Блах

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РОЗТАШУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ

У статті розглядається важливість врахування різних факторів при проектуванні готелів та готельних комплексів.

Ключові слова: готель, готельні комплекси, готельне будівництво, проектування.

The article considers the importance of taking into account various factors when designing hotels and hotel complexes.

Key words: hotel, hotel complexes, hotel construction, design.

Готельні комплекси являють собою складні, найчастіше унікальні споруди. Їх розміщення в планувальній структурі міста є складним і дуже відповідальним процесом. Вибір ділянки для розміщення готельного комплексу зумовлюється цілим рядом факторів.

Функціональна організація будівництва готельного комплексу, перш за все, залежить від типу готелю і її місткості.

Сучасний готель повинен створити комфортабельні умови для ночівлі туриста і надати йому ряд додаткових послуг. Будівля готелю є багатофункціональною спорудою і має технологічно складне устаткування.

Будівництво і реконструкція будівлі готелю потребує великих інвестицій [9].

В інвестиційний цикл створення готелю входить: формування інвестиційного портфеля, обґрунтування необхідності створення готелю, інженерна підготовка території будівництва, виконання будівельно-монтажних робіт, пусконаладжувальні роботи, освоєння і здача об'єкта в експлуатацію.

Архітектори домагаються раціональності споруди, його максимального благоустрою і комфортабельності. Важливо ще до початку розробки вибрати ділянку під будівництво готелю, забезпечити його гармонійне поєднання із сусідніми будівлями [9].

До початку роботи рекомендується запланувати не менше двох можливих варіантів його розташування і зібрати відомості про мікроклімат, ґрунтові умови, про умови транспортних зв'язків і підключення до інженерних мереж. В обов'язковому порядку перевіряються: відсутність підприємств, відходи яких забруднюють ґрунт, повітря, якість підстави з точки зору сейсмічності [10].

Будь-який новий проект – дуже складний інвестиційно-будівельний процес. Починаючи будівництво готелю, реконструкцію існуючого готелю або ж внутрішнє переобладнання, потрібно уявляти собі, як зробити проект дійсно успішним, а тому слід подумати про правильний підхід ще на стадії ідеї. Готельне будівництво – це так звані «довгі гроші», тобто витрати почнуть приносити прибуток через п'ять – вісім років [10].

Будинки готелів розрізняються за багатьма ознаками: типом конструкцій, місткості, поверховості, призначенням, режиму експлуатації та ін. При інших незмінних умов технологічні вимоги майже завжди допускають кілька можливих будівельних рішень [2].

Сучасне середовище, в якому функціонують компанії готельного бізнесу, характеризуються виключно високим ступенем невизначеності, динамізму і складності. Здатність компаній адаптуватися до змін – головна умова їх ефективної роботи. Більш того, в переважній кількості випадків – це умова їх розвитку і виживання. Для того щоб вибрати стратегію поведінки і її реалізувати, менеджмент організації повинен мати достатньо інформації про внутрішнє середовище компанії, її можливості та перспективи розвитку, а також мати чітке уявлення про зовнішнє середовище. Можна сказати, що внутрішнє середовище і зовнішнє оточення досліджуються менеджерами головним чином для того, щоб виявити ті можливості і загрози, які компанія повинна враховувати при реалізації своїх цілей і завдань [1].

Залежно від спрямованості впливу всі фактори поділяються на зовнішні і внутрішні і мають прямий вплив на економічну і соціальну ефективність господарської діяльності [2].

Основні фактори, які беруться до уваги при проектуванні та спорудженні будівлі готелю:

1. Будівля готелю має органічно вписуватися в навколишнє середовище, не порушуючи особливостей міського, сільського чи природного ландшафту.
2. Конструкція будівлі повинна враховувати природно-кліматичні чинники: температуру і вологість повітря, близькість моря та інших водойм, швидкість і напрямок вітрів і інші фактори.
3. Архітектурне, конструктивне і планувальне рішення будівлі не повинні бути надмірно дорогими. Планування будівлі готелю повинне забезпечувати економічність експлуатації з раціональним поєднанням поточних і одноразових витрат.
4. Будинок має відповідати естетичним, технічним, санітарно-гігієнічним, екологічним нормам і рекомендаціям. Слід передбачати можливість реконструкції будівлі.
5. При проектуванні будинку певну роль відіграють рекламні міркування: забезпечення оформлення фасаду, що підкреслює престижність готелю; встановлення рекордів певного напрямку (будівля найвищої будівлі, най екзотичної будівлі і т.д.); розташування вітрин готельних торгових центрів та ін.
6. Місткість і поверховість будівлі готелю повинні залежати від призначення, режиму експлуатації – цілорічного або сезонного.
7. Інтер'єр готелю повинен бути комфортним і володіти естетичною виразністю.
8. Планування готелів повинне враховувати потреби інвалідів, передбачати для них спеціально обладнані номери, сходи, ліфтові майданчики, пандуси, туалети, ванні кімнати і відповідний комфорт проживаючим, відповідати функціональним вимогам.
9. Безпека клієнтів повинна забезпечуватися через різні системи відео-спостереження, у номерах електронні сейфи, електронні замки та інші засоби захисту.
10. Необхідно дотримуватися умов економічності процесу будівництва будинку [11].

До початку будівництва потрібно чітко уявляти собі всі переваги або відмінні риси проекту перед іншими аналогічними.

Ще до створення базової концепції або дослідження ринку, до розробки технічного завдання ретельно слід вивчити інфраструктуру проектного майданчика, тобто провести оцінку об'єкта і короткий огляд інфраструктури.

Треба взяти до уваги:

- місце передбачуваної забудови;
- доступ до об'єкта;
- які організації, установи розташовуються в безпосередній близькості;
- існуючі ліміти будівництва і його потенціали;
- доцільність використання існуючих будівель і споруд;
- ландшафт навколо передбачуваного готелю і інші складові [10].

І тільки в тому випадку, якщо оцінка об'єкта позитивна, можна приступати до розробки попередньої концепції.

Отже, при проектуванні готелю, необхідно брати до уваги багато різних факторів. Наприклад, важливо враховувати місцеположення, клімат, природні умови, із врахування зовнішнього ландшафту запланувати відповідний зовнішній інтер'єр готелю, при цьому, звернути увагу, що знаходиться поряд, аби доповнювати картину місцевості. Необхідно подумати про безпеку майбутніх клієнтів, обов'язково із дотриманням усіх стандартів, не завдати шкоди навколишній середі своєю діяльністю і багато іншого.

Насправді проектування готелю – дуже складний процес і займає велику кількість не лише часу, а і матеріальних та людських ресурсів. Щоб діяльність готелю приносила у майбутньому прибуток, потрібно дуже ретельно спланувати розташування готелю, враховуючи різні фактори.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балаева А. Сфера послуг в світовій економіці: тенденції розвитку // Світова економіка і міжнародні відносини. – 2016. – № 3. – С. 23-29.
2. Барчук І.С. Індустрія розміщення і готельний бізнес: підручник / Л.В. Баумгартен, І.С. Паничів [и др.]. – М.: КноРусс, 2013. – 168 с.
3. Березін А.А. Модель організаційного та економічного механізму підвищення конкурентоспроможності організації // Вісник Академії підприємництва при Уряді м Москви. – 2013.-№ 2. – с. 90-93.
4. Зайцева Н.А. Управління кадрами в готелях: навчальний посібник / Н.А. Зайцева. – М.: Форум, 2013. – 416 с.
5. Кабушкин Н.І. Менеджмент ресторанів і готелів: підручник / за ред. Н.І. Кабушкин. – М.: КноРусс, 2013. – 416 с.
6. Кібанов А.Я. Управління персоналом організації: маркетинг, стратегія, інтернаціоналізація: навчальний посібник / під ред. А.Я Кибанова. – М.: ИНФРА-М, 2013. – 301 с.
7. Малих Н.І. Економіка готельних підприємств: навчальний посібник / Н.Г. Можаяєва, Н.І. Малих. – М.: Форум, 2013. – 320 с.
8. Молоток Е. Принципи маркетингового дослідження ринкової конкуренції [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.marketing.spb.ru/read/m3/>
9. Фактори зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на діяльність підприємств готельного бізнесу [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://edrf.ru/article/22-10-2017>
10. Основні фактори, що визначають вибір площ для розміщення готельного комплексу [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://studopedia.su/17_24543_osnovnie-faktori-predopredelyayushchie-vibor-ploshchadey-dlya-razmeshcheniya-gostinichnogo-kompleksa.html
11. Фактори, що впливають на якість обслуговування [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://studref.com/333878/turizm/factory_vozdeystvuyuschie_kachestvo_obslyzhvaniya

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.О. Носова

МЕДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МЕТОДИКА РЕЙТТЕРАЦІЇ ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ ПРИ КОРЕКЦІЇ ТА ПРОФІЛАКТИЦІ ДЕФЕКТІВ ПОСТАВИ У ПІДЛІТКІВ

Стаття присвячена вивченню особливостей методики рейттерації та її використання при корекції та профілактиці дефектів постави у підлітків.

Ключові слова: методика рейттерації, корекція, профілактика, дефекти постави, підлітки.

The article is sanctified to the study of features of methodology of hippotherapy and her using for a correction and defect of posture prevention for teenagers.

Key words: methodology of hippotherapy, correction, prophylaxis, defects of posture, teenagers.

У сучасних умовах в Україні склалася критична ситуація зі станом здоров'я дітей, різко зросла захворюваність. Дуже часто в дітей у ранньому віці трапляються такі захворювання, як сколіоз, лордоз, кіфоз та інших [2, с. 259; 3, с. 5-17].

Причинами порушення постави є недостатній розвиток м'язів спини та живота. Усі форми порушень постави частіше виникають і розвиваються у фізично слабких дітей із послабленим станом здоров'я. Їх причиною є надзвичайно еластичний хребет і слабкість м'язів, які швидко втомлюються та піддаються негативним впливам зовнішнього середовища [1, с. 56].

Під корекцією постави слід розуміти профілактичні й лікувальні заходи, спрямовані на усунення її вад. Корекція буває активна та пасивна. До активної корекції належать заняття лікувальною фізичною культурою, активне випрямлення пози, дотримання режиму праці й відпочинку та інші заходи, які здійснюються за активної участі самої дитини. Пасивна корекція передбачає використання спеціальних пристосувань (носіння спеціальних корсетів, ортопедичних вкладок тощо). Розрізняють також загальну й спеціальну корекцію. За допомогою першої досягають оздоровлення дитини загалом через застосування різноманітних засобів фізичної культури, а спеціальна корекція сприяє локальному виправленню дефекту [1, с. 45-58].

Аналіз літературних джерел дав змогу стверджувати, що своєчасне виявлення хвороби та правильно організована фізична реабілітація з дітьми середнього шкільного віку із порушеннями постави запобігають неприємним наслідкам захворювання. Призначення різних засобів фізичної реабілітації, послідовність застосування її форм і методів визначається характером перебігу захворювання, загальним станом хворого, періодом та етапом реабілітації під час деформацій опорно-рухового апарату. Особлива увага під час застосування різних форм та засобів фізичної реабілітації повинна звертатися на сучасні наукові досягнення в цій галузі. Апробація і впровадження нових форм і методів лікувальної фізичної культури дають достатній терапевтичний ефект.

Однією з методик лікувальної фізичної культури є РЕЙТТЕРАЦІЯ (ІПОТЕРАПІЯ) – лікування за допомогою верхової їзди, всесвітньо визнаний метод реабілітації після різноманітних захворювань, досягнення стійкої ремісії та соціальної адаптації. Іншими словами – це лікування за допомогою верхової їзди на коні під наглядом лікаря іпотерапевта або ж спеціально навченого інструктора верхової їзди. Унікальність такої терапії полягає в одночасному фізичному, психологічному та емоційно позитивному впливах на пацієнтів. Найбільший розвиток цей вид лікування отримав в країнах Західної Європи, Скандинавії, США, Польщі, країнах Балтії та в Україні. Зараз іпотерапію застосовують в 45 країнах світу як додатковий метод лікування, і вона є офіційно визнаним видом лікування, в той час як в інших країнах вона належить до альтернативної медицини. Найчастіше іпотерапію використовують для фізичної та соціально-психологічної реабілітації дітей та дорослих із

захворюваннями нервової системи та опорно-рухового апарату, психічними відхиленнями у розвитку [5, с. 34-57].

Їзда верхи дає добре фізичне навантаження всім групам м'язів, спонукаючи їх до попереминого скорочення і розслаблення. Поступово відбувається покращення або й відновлення втрачених навичок з порушеними функціями. Розвивається координація, рівновага, поліпшується фізична форма. Заняття спонукають до досягнення емоційної гармонії. Іпотерапія має лікувальний ефект не лише від їзди на коні, але й завдяки безпосередньому контакту та спілкуванню з твариною.

Такий комплекс допомагає усунути стресовий стан, позбутися напруги, активує рухову активність, оскільки задіює всі групи м'язів, в тому числі й уражені хворобою, поступово привчає хворого до фізичних навантажень, відновлює втрачені навички і порушені функції, а також сприяє виробленню нових, покращує координацію рухів, зменшує наявність та амплітуду мимовільних рухів. Покращує кровообіг, адже температура тіла коня вища, ніж в людини. Здійснює унікальний мікромасаж кінцівок вершника – м'язи пасивно скорочуються тому, що вони притискаються до коня, який рухається. Сприяє поліпшенню роботи нервової та ендокринної систем, що в свою чергу позитивно впливає на роботу внутрішніх органів. Сприяє психологічній та соціальній адаптації хворого.

Перебування на свіжому повітрі та контакт з природою мають відомий загальнооздоровчий ефект. При їзді на коні м'язи спини тварини здійснюють тривимірні рухи, тим самим масажують м'язи ніг – внутрішню сторону стегон, литкові м'язи, гомілково-ступневий суглоб, пахвинну ділянку. Вершник, намагаючись сидіти на коні надійно і зручно, змушений щільніше притискати ноги до коня, що збільшує силу впливу на його м'язи. У процес їзди включаються всі основні групи м'язів. Це відбувається на рефлекторному рівні, оскільки вершник-хворий, рухаючись разом з конем, інстинктивно прагне зберегти рівновагу, аби не впасти, спонукає до активної роботи як здорові, так і уражені м'язи, не помічаючи прикладених до цього зусиль.

Заняття з методики рейттерації починають напівлежачи, відхиливши тіло назад і розмістивши ноги ближче до шиї коня, таке положення зручне для ніг, але не зручне для дитини в цілому. Поступово дитина прагне сісти прямо, оскільки тільки в цьому положенні зможе самостійно триматися на коні, і їй доводиться опускати ноги нижче. Хворий, самостійно змінюючи своє положення і поступово випрямляючись, прагне сісти глибше, що є одним з найважливіших принципів рейттерації як методу фізичної реабілітації. Під час руху коня тулуб вершинка виконує ті ж самі рухи, що й при ходьбі. На коні дитина вибирає навантаження самостійно: вона вдосконалюється поволі, плавно і постійно. Одночасно з розслабленням ніг відбувається також і зміцнення м'язів спини та їхня гармонізація. Для збереження рівноваги на коні необхідна пряма посадка, нахил у будь-який бік веде до сповзання. Таким чином, при русі слаборозвинені м'язи формуються та зміцнюються а скорочені – розслабляються.

Перелік захворювань при яких корисна іпотерапія, дуже великий, в тому числі її застосовують при реабілітації після травм та захворювань опорно-рухового апарату (остеохондроз, артроз і артрит в стадії компенсації, сколіоз першого ступеня, аномалії розвитку, порушення постави). Однак, іпотерапія при всій своїй позитивності має певні протипоказання: сколіоз третього та четвертого ступенів.

Рейттерація (іпотерапія) – це не лише метод лікарської реабілітації при захворюваннях, але й прекрасний спосіб профілактики більшості захворювань опорно-рухового апарату. Тому важливим є не просто лікування, а й профілактика можливих захворювань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бубела О.Ю. Вправи для формування правильної постави. Навчально-методичний посібник. – Львів: Українські технології, 2002. – 164 с.

2. Дерновий І.В. Критерії оцінки результатів ФР після травм ОРА «Державного реєстру ФР при травмах хребта» / І.В. Дерновий та інші // Вісник ортопедії, травматології – 2008. – № 4. С. 259-263.
3. Епифанов В.А. Востановительное лечение при заболеваниях и повреждениях позвоночника.-М.:МЕДпресс-информ,2008. – 384 с.
4. Загальна фізіотерапія і курортологія/ Є.М. Панасик, Я.М. Федорів, В.М. Модилевський. – Львів: Світ, 1990. – 136с.
5. Улащик В.С. Новые методы и методики физической терапии – Минск. Беларусь, 1986 – 175 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.М. Коньков

УДК 37.015.31:17.022.1-056.34

Бровко В.О.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглядаються питання формування моральних якостей в молодших школярів з порушенням інтелектуального розвитку. Формування знань має починатися з першого класу з необхідним засвоєнням та трактовкою всіх найважливіших сторони змісту категорії моральних якостей.

Ключові слова: моральний розвиток, діти з порушенням інтелектом, емоційно-вольові особливості, моральні якості.

The article deals with the formation of moral qualities in younger students with impaired intellectual development. The formation of knowledge should begin with the first class with the necessary mastery and interpretation of all the major aspects of the content of the category of moral qualities.

Key words: moral development, children with impaired intelligence, emotional-volitional features, moral qualities.

Актуальність проблеми. Проблема морального розвитку є провідною складовою становлення особистості учня. Значної ваги вона набула у корекційній педагогіці, де пріоритетним є питання формування гармонійної особистості школяра з урахуванням порушень її розвитку. Відсутність у спеціальних загальноосвітніх школах програм та підручників з морального виховання учнів потребує проведення досліджень, спрямованих на розробку, перевірку та запровадження педагогічного забезпечення ефективного впливу в зазначеному напрямі.

Наявні психофізичні та емоційно-вольові особливості учнів у класах інтенсивної педагогічної корекції не дозволяють здійснити пряме перенесення методичних прийомів із загальної педагогіки в корекційну. Такі діти потребують всебічного, динамічного психолого-педагогічного вивчення, індивідуального тактовного підходу, оскільки їхня поведінка характеризується протиріччями, моральною незрілістю та різного роду викривленнями.

Проблема розвитку дітей із порушеннями у розвитку в процесі морального виховання і в теоретичному, і в практичному планах розроблена меншою мірою, ніж теоретичні та практичні аспекти морального розвитку дітей з нормою В працях Ю.К. Чабанського, І.Д. Бега, І.Д. Божович, І.Г. Єременка розглядаються загальні питання психологічного та педагогічного аспектів проблеми вихованості дітей з порушеннями, передусім психофізичної й емоційно-вольової сфери. Однак, незважаючи на значущість проблеми морального розвитку дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР), це питання на сьогодні залишається

недостатньо вивченим, тому метою дослідження стало підвищення рівня вихованості учнів молодших класів дітей із ЗПР шляхом розробки педагогічного забезпечення

Об'єктом дослідження став процес морального виховання учнів із затримкою психічного розвитку. Предметом дослідження – формування моральних якостей в учнів із затримкою психічного розвитку молодшого шкільного віку з підвищенням рівня навчання.

Вивчення психологічних особливостей дітей із ЗПР, їх виховання в умовах класу інтенсивної педагогічної корекції переконують в тому, що успіхи їх навчання, становлення особистості і входження в суспільне життя повноцінними громадянами великою мірою залежить як від вчасно розпочатої, так і правильно побудованої корекційної роботи з ними.

Важливою умовою успішної корекції розвитку дитини є також підтримання її активності та інтересу до виконуваної справи. Збуджує інтерес тільки те завдання, яке дитина може свідомо і успішно виконати. Водночас воно не повинно бути надто легким, таким, що не потребує жодних зусиль. Поступове ускладнення завдань тренує інтелектуальні і вольові здібності дитини.

Для подолання пасивності дітей із затримкою психічного розвитку, яка становить таку серйозну перешкоду в корекційній роботі з ними, виняткове значення має позитивна оцінка їх діяльності. Пасивність цих дітей часто зумовлюється не тільки об'єктивною складністю для них певного завдання, а й невпевненістю у власних силах. Відстаючи в розвитку від своїх ровесників, вони вже встигли закріпити негативний досвід невдач, бо завжди були серед невмілих, гірших і в групі дитячого садка, і в масовій школі, де більшість з них починала навчатися. Тому яким би маленьким не був успіх учня, він не повинен пройти непоміченим. Саме цим підтримується і розвивається в дитині впевненість, повага до себе, яку вона захоче зберегти і намагатиметься утриматися на рівні зростаючих вимог до неї.

Отже, корекція затримки психічного розвитку дітей потребує тривалої і системної роботи, яка охоплює всі види діяльності як в школі, так і поза школою. Через це дуже важливо, щоб корекційним завданням був підпорядкований не тільки урок, а й робота в групі подовженого дня, організація дозвілля дитини в школі та вдома, де знайдуть корисне застосування різні розвиваючі ігри, відповідна до віку і можливостей дитини праця. Однак основним коригуючим чинником у розвитку школяра із затримкою психічного розвитку є навчальний процес з відповідним до їх розвитку темпом засвоєння матеріалу, методів його викладення та тривалості навчання, високою індивідуалізацією педагогічної роботи з кожним учнем.

Знайти ефективні педагогічні засоби становлення моральних якостей у молодших школярів із ЗПР – означає сприяти досягненню головної мети виховного процесу у класах ППК загальноосвітньої школи – підвищити рівень вихованості учнів, сформувати гармонійно розвинену особистість, подолати вади психофізичного розвитку її вихованців.

У корекційній педагогіці і психології вивченню моральних якостей присвячені дослідження І.Д. Беха, С.Д. Максименка [1]. У працях зазначених вчених обґрунтовано доведено, що моральні якості інтегрують у собі найважливіші показники морального розвитку: інтелектуальний (змістовий), емоційний (мотиваційний), поведінковий (дійовий). Їх формування можливе на основі поетапного становлення відповідних компонентів морального розвитку: усвідомлене засвоєння знань про норми моралі, стимулювання і закріплення позитивного ставлення до їх дотримання, організація досвіду моральної поведінки. Забезпечення становлення всіх компонентів є необхідною умовою формування у дитини моральних якостей та морального розвитку в цілому. Водночас у дослідженнях вчених І.Д. Беха (1998), Т.Д. Ілляшенко (1997), Т.В. Сак (2005) підкреслюється складність цієї роботи та визначаються можливі шляхи подолання труднощів щодо виховання дітей із ЗПР [1,4].

Важливим фактором у моральному становленні особистості є також рівень сформованості емоційного показника морального розвитку, про що свідчать праці вчених І.Д. Беха (1998), О.В. Матвієнко (1994), Б.Ф. Ломова (1976) В роботах зазначених авторів

підкреслюється, що емоційне переживання, поряд з розумінням суті певної моральної норми, є важливою умовою її засвоєння.

Результати аналізу літератури з даної проблеми свідчать, що процес морального розвитку особистості передбачає становлення і моральної поведінки [2,3]. Її значення для морального розвитку пояснюється тим, що саме в ній, як у діяльності, породжуються та закріплюються певні якісні характеристики. Наявна в особистості сукупність моральних якостей визначає її моральну поведінку. Моральні якості розглядаються як мотиви поведінки та діяльності, а поведінка (вчинки) – як моральні якості в дії.

Дослідною роботою було охоплено 96 учнів віком 7-11 років, 8 вчителів загальноосвітньої школи № 33 м. Херсона, яка має класи для дітей із ЗПР. Даний віковий період є сенситивним стосовно формування моральних якостей у молодших школярів. Нашим головним завданням на етапі констатуючого експерименту було з'ясування стану сформованості моральних уявлень та знань у дітей з психофізичними вадами розвитку.

Відбір учасників експерименту передбачав диференціацію їх за віком (на учнів 1-х, 2-х, 3-х і 4-х класів), поділ вибірки досліджуваних на контрольну і експериментальну (по 12 чоловік у кожній групі) групи.

Дослідження мало на меті вивчити та порівняти стан сформованості у дітей з нормативним рівнем та з затримкою психічного розвитку змістовного, емоційного й поведінкового компонентів становлення моральних якостей (доброта, чесність, чуйність), які є базовими щодо розвитку всіх інших моральних якостей.

З метою вивчення знань про моральні категорії використовувались: бесіда з дитиною про сутність моральних норм за змістом оповідань та сюжетних малюнків; експеримент, який передбачав завершення дитиною незакінчених ситуацій. Ставлення дитини до норм моралі досліджувалося за допомогою бесіди з дитиною за змістом певних ситуацій про позитивні й негативні вчинки. Вивчення моральних знань у поведінці здійснювалося за допомогою спостереження за вчинками дітей з огляду на їх відповідність засвоєним нормам; опитування педагогів про поведінку дітей щодо прояву у них моральних якостей.

Аналіз результатів дослідження засвідчив, що рівень знань учнів із ЗПР про норми моралі обмежений, але зростає від молодших класів до старших. Однак у 1-2 класах за всіма показниками він досягає низького і нижче середнього рівня (хоч у нормі у межах середнього і вище середнього), у 3-4 класах дітей із ЗПР – у межах середнього (в нормі – вище середнього та високого). Учні 1-4 класів не мають знань щодо всіх складових змісту моральних категорій “доброта”, “чесність”, “чуйність”. У змісті знань дітей з вадами розвитку 3-4 класів учнів із ЗПР про моральні категорії переважають ті, що вказують на стосунки з дорослими, рідко – з однолітками (у нормі більше з однолітками, менше – з дорослими). Діти перших класів із ЗПР аналізують категорії з точки зору повсякденного життя, у 3-4 класах вони вже починають звертати увагу і на зовнішні стосунки (у нормі – 1-2 класи). Під час дослідження з'ясувалося, що в цієї категорії учнів можливо підвищити рівень моральних знань шляхом бесіди, обговорення простих за змістом оповідань (1-2 класи), вирішення колізій і завершення ситуації з моральним змістом. Така робота сприяє розширенню уявлень дітей про норми моралі, розмежуванню окремих сторін сутності моральних категорій.

Дослідження дало змогу визначити, що формування знань про категорії та норми моралі в учнів має проводитися, починаючи з 1-го класу. Важливо, щоб діти засвоювали всі найважливіші сторони змісту категорії, правильно їх трактували і розуміли. Найдоцільніші для педагогічного впливу етичні бесіди (1-2 класи), читання та аналіз моральних ситуацій, що є ефективним і для формування адекватності знань в учнів 1-4 класів учнів із ЗПР. Розвиткові усвідомлення знань сприяє використання методу ситуацій (1-4 класи) і вирішення колізій з моральним змістом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Особистістю зорієнтоване виховання //Науково-методичний збірник./ І.Д. Бех. – К.,1998. –197 с.
2. Ілляшенко Т.Д., Діти із затримкою психічного розвитку та їх навчання. / Т.Д. Ілляшенко, Н.А. Бастун, Т.В. Сак – К.:ІЗМН, 1997. – 128 с.
3. Критерії моральної вихованості молодших школярів / За ред. І.Д. Беґа, С.Д. Максименка. – К.: Рад.школа,1989. – 96 с.
4. Ломов Б.Ф. Общение и социальная регуляция поведения индивида/ Б.Ф. Ломов // Психологические проблемы социальной регуляции поведения. – М.: Наука, 1976. – 266 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор С.Д. Яковлева

УДК 37.048

Возна В.О.

ПРОФЕСІЙНЕ ВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ ЯК ВАЖЛИВА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглянуті особливості здійснення професійного визначення учнів з особливими освітніми потребами, представлено можливий варіант психологічного дослідження професійно важливих якостей школярів з метою підбору їм доступних професій.

Ключові слова: професійне визначення, професійно-трудова особистісні якості, трудова підготовка, діти з порушенням інтелектуального розвитку.

The structure of pedagogical study of social competence in students of the first year of study with impaired intellectual development is grounded in the article.

Key words: professional definition, occupational and personal qualities, vocational training, children with intellectual disabilities.

Професійне визначення в умовах спеціальної школи – проблема надзвичайно актуальна, оскільки від того, наскільки вірно обрано молодого людиною життєвий шлях, залежить місце її в суспільстві, задоволеність роботою, фізичне та психічне здоров'я. Соціологічні дослідження молоді свідчать, що менше третини опитаних респондентів задоволені обраною професією, інша третина – відчуває внутрішній дискомфорт: обраний фах, начебто, їх задовольняє і в той же час – ні. Підраховано також, що в залежності від правильного професійного визначення продуктивність праці може зростати на 10-30 %, в 1,5-2 рази знизитись плінність кадрів [1, с. 15-16].

Стосовно учнів спеціальної школи, на думку вчених-дефектологів (Г.М. Дульнева, І.Г. Єременка, С.Л. Мирського, Г.М. Мерсіянової, В.С. Товстоган, К.М. Турчинської та ін.) [5; 6], вирішення проблеми професійного визначення школярів лежить в площині всебічного вивчення дитини з порушенням розумового розвитку вчителями трудового навчання, психологом школи, врахування медичних протипоказань щодо оволодіння окремими робітничими професіями дементними дітьми. Теоретичні та практичні аспекти професійного визначення як засобу підвищення ефективності трудової підготовки учнівської молоді у загальній психології та педагогіці висвітлені у працях О.О. Вайсбурга, К.М. Гуревича, Є.О. Клімова, Г.С. Костюка, М.Д. Левітова, Л.О. Леонова, Є.М. Павлютенкова, Б.О. Федоришина, В.В. Чебишевої та багатьох інших дослідників. Проте наявні в учнів психофізичні вади, недоліки емоційно-вольової сфери не дозволяють здійснити пряме перенесення одержаних даних із загальної педагогіки в умови корекційної школи. У спеціальній педагогіці та психології проблема професійного визначення учнів

розглядається у працях І.Д. Бежа, В.І. Бондаря, Г.М. Дульнева, І.Г. Єременка, Е.О. Ковальнової, А.А. Корнієнка, С.Д. Максименка, Г.М. Мерсіянової, Б.І. Пінського, В.М. Синьова, О.П. Хохліної та ін. Зокрема, вченими розкриті загальні питання даної проблеми, визначене місце професійного відбору школярів у системі трудової підготовки.

Наукові дослідження та практика роботи корекційних шкіл свідчать, що особливості психофізіологічного розвитку учнів з психофізичними вадами, недоліками емоційно-вольової сфери не дозволяють ставити питання щодо вільного вибору професії самим учнем, як це відбувається в масовій школі: вади розвитку та властиве учням некритичне мислення ускладнюють самостійне оцінювання власних можливостей. Результати досліджень В.Ю. Карвяліса, С.Л. Мирського, К.М. Турчинської та ін. [6, с. 34] доводять, що відповідно організоване педагогічне управління значною мірою сприяє вирішенню проблеми професійного визначення школярів.

Проте деякі важливі аспекти здійснення професійного визначення в цих школах вимагають подальшого теоретичного дослідження та практичного вирішення, зокрема визначення та розвиток професійно важливих якостей, що забезпечують учням успішне опанування робітничої професії; розробки критеріїв професійної придатності школярів та розробки адекватних методик профвідбору в системі трудової підготовки учнів цих шкіл [5, с. 10]. Необхідність вивчення доступності професій школярам спричинена цілим рядом факторів, а саме: забезпеченням відповідності вимог професії освітньому рівню; психофізіологічними та особистісними якостями учня; гетерогенністю контингенту з етіології, патогенезу та рівня розумового розвитку, вимогами до професійної вправності майбутніх випускників.

Дослідження літературних джерел показало, що професійне визначення ґрунтується на теоретичних засадах педагогіки, психології, психофізіології, соціології, медицини, математичної статистики тощо. Важливими аспектами цієї проблеми вважаються такі: оптимальне використання наявних і розвиток необхідних професійно важливих якостей, з'ясування критеріїв професійної придатності людини, розробка методик здійснення профвідбору. В основу профвідбору покладені концепції теорії основних властивостей нервової системи, теорії здібностей, адаптаційних можливостей організму людини, структури особистості та ін. Як показано в працях Е.А. Голубевої, К.М. Гуревича, Є.П. Ільїна, О.М. Леонтьєва, М.В. Макаренка, В.Д. Небиліцина, В.М. Русалова, Б.М. Теплової, В.Д. Шадрікова та ін., сталість деяких властивостей людини внаслідок їх природної зумовленості є необхідним гарантом надійності. При цьому однією з основних умов адекватного професійного визначення особистості школяра є наявність ефективного механізму діагностики професійно важливих якостей (психофізіологічних, особистісних, темпераментальних даних, властивостей нервової системи – відповідно до вимог певної професіограми).

Професійне визначення в умовах спеціальної школи не претендує на остаточне вирішення питання про придатність людини до певної професії – воно тільки зменшує ймовірність помилок у професійному самовизначенні. Це пояснюється не стільки показником досконалості та обґрунтованістю застосованої методики, скільки тим, що кожна людина має різні ресурси та можливості щодо розвитку. Своєрідність вирішення даної проблеми в шкільному закладі полягає ще і в тому, що об'єкт професійного визначення – учень, основна трудова діяльність якого – учбова. В жодному виді професійної діяльності, в якому могли б розвинутиись і проявити себе професійні здібності, учень ще не бере участі. Мова йде про особистість, яка ще не володіє професійними навичками.

Вирішення цього питання пов'язано з вивченням якості перебігу кожного психічного процесу – сприймання, мовлення, мислення, пам'яті, психомоторики, емоційно-вольової сфери та ін. До того ж самі здібності розуміються (за визначенням С.Л. Рубінштейна) як вищий етап розвитку психічних процесів, які, розвиваючись, переходять у психічну властивість. Тому оцінку професійних можливостей особистості в допрофесійний період її розвитку (за Б.А. Федоришиним) слід здійснювати на основі вивчення загальних здібностей, які є фундаментом для наступного розвитку

професійних здібностей. Особливості психофізичного розвитку учнів спеціальної школи не дозволяють ставити питання про вільний вибір професії самим учнем, як це відбувається в закладах загальної середньої освіти (К.М. Турчинська та ін.) [2-4].

Перед спеціальними школами завжди постають завдання щодо необхідності ретельного відбору найбільш доступних для учнів спеціальностей. Вчені наголошують, що недостатній інтерес вихованця до рекомендованого профілю трудового навчання не є абсолютним протипоказанням щодо вибору професії за умови наявності показників, які свідчать про придатність його до того чи іншого виду трудової діяльності [5; 6].

Одержані в ході дослідження результати дозволили виділити три рівні розвитку в учнів професійно важливих якостей: "середній", "вище середнього" та "нижче середнього". Відповідно було визначено рівні придатності школярів до опанування кожної з професій:

I рівень – "придатний" передбачав наявність у школяра 50% оцінок на рівні "середній" та "вище середнього";

II рівень – "умовно придатний" – наявність у дитини більше 25% оцінок на рівні "вище середнього" та "середній" за умови поліпшення в процесі корекційно-розвивальних занять решти професійно важливих якостей;

III рівень – "умовно непридатний". Цей рівень мали учні, що отримали менше 25% оцінок "середнього" і "вище середнього" рівня. Ці школярі додаткового обстежувалися з метою визначення для них інших профілів навчання.

За результатами обстеження I рівень отримали 11,4% учнів, II рівень – 62,8%, III рівень – 25,8%.

Результати дослідження показали, що професійно важливі якості в учнів 7-10 класів спеціальної школи знаходяться на низькому рівні (в межах 60-92%). У першу чергу це стосується таких показників придатності до оволодіння професіями, як точність рухів, координованість обох рук, статична витривалість, стан моторики кисті та пальців руки, окомір, тривалість зосередження, переключення уваги, пам'ять, мисленнева сфера, тактильні та кінестетичні відчуття.

У перспективі нагальною соціальною проблемою є впровадження в життя психолого-педагогічного супроводу вихованців спеціальних шкіл, оскільки більшість із них під час працевлаштування та подальшого професійного навчання зазнають суттєвих труднощів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апостолов О.П. Молодєжь в мире труда // Профессионально-техническое образование. – 1996. – № 11. – С. 12-16.
2. Вивчення індивідуальних особливостей школярів з метою профконсультації: Методичні рекомендації / Укл. М.П. Тищенко та ін. – К.: РУМК, 1991. – 56 с.
3. Основи вибору професії: Методичні рекомендації / Укл. М.Й. Ільюк. – К.: РУМК, 1991. – 60 с.
4. Педагогічне керівництво професійним самовизначенням школярів: Методичні рекомендації. – К.: РУМК, 1991. – 48 с.
5. Товстоган В.С. Методичне забезпечення професійного відбору у системі трудової підготовки учнів допоміжної школи. Автореф. дис. ... канд.пед.наук: 13.00.03 / Ін-т дефектології АПН України. – К., 2002. – 18 с.
6. Турчинская К.М. Профориентация во вспомогательной школе. – К.: Радянська школа, 1996. – 126 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.С. Товстоган

СОЦІАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ ПОРУШЕННЯМ

У статті визначено сутність особливостей становлення соціальної взаємодії учнів з інтелектуальними порушеннями на різних вікових етапах, а також аналіз методів діагностики стану сформованості соціальної взаємодії у молодших та старших школярів.

Ключові слова: соціальна взаємодія, міжособистісні відносини, колектив, спілкування, учні з вадами інтелектуального розвитку, комунікативна компетентність, методи діагностики.

The article defines the essence of peculiarities of social interaction formation of students with intellectual disabilities at different age stages, as well as the analysis of methods of diagnosing the state of social interaction formation in younger and older students.

Key words: social interaction, interpersonal relations, collective, communication, students with intellectual disabilities, communicative competence, diagnostic methods.

Соціальна взаємодія є необхідною умовою розвитку людини, становлення в неї особистісних якостей у процесі засвоєння суспільного досвіду. Основою для розвитку особистості дитини є навички соціальної взаємодії з дорослими або однолітками. Соціальна взаємодія з'являється у дітей з самого народження. Спочатку налагоджується контакт у родині, потім в дитячому садку, після чого в школі.

Соціальна взаємодія дітей з вадами розумового розвитку є складною проблемою для суспільства. Адже як спілкуватися та взаємодіяти з ними до кінця невідомо. У дітей з порушенням розумового розвитку особливості міжособистісних стосунків обумовлюються не лише рівнем їх інтелектуального розвитку, але й віком та своєрідністю структури дефекту.

У наш час педагоги та психологи звертають увагу на проблеми взаємовідносин дітей. Вивчення питання соціальної взаємодії має не тільки теоретичне, але й практичне значення. Аналіз цієї проблеми багато в чому пов'язаний з більш глибоким психолого-педагогічним вивченням дитини.

Міжособистісні стосунки зароджуються та розвиваються в суспільних відносинах. Складний багатоплановий процес встановлення контактів між людьми породжується потребами суспільної діяльності. Він включає в себе обмін інформацією, сприймання і розуміння людини людиною, вироблення спільної стратегії взаємодії [1].

Сім'я служить для людини першим і найбільш довгочасно діючим прикладом міжособистісних відносин, закладає основи виконання в майбутньому всіх її сімейних ролей [3, с. 74].

Спілкування з однолітками відіграє важливу роль у молодшому шкільному віці. Воно не лише робить самооцінку адекватнішою і допомагає соціалізації дітей в нових умовах, але й стимулює їх до навчання [2, с. 227].

Спілкування дошкільників з однолітками багато в чому відрізняється від спілкування з дорослими. Воно емоційно яскравіше, розгорнутіше, сповнене фантазії, навіть багатше лексично, супроводжується різними інтонаціями, вигуками, кривляннями, сміхом тощо. У таких контактах відсутні суворі норми і правила, способи поведінки, яких вони змушені дотримуватися під час спілкування з дорослими [4].

У психології існують певні методи і методики, що дозволяють виявити особливості міжособистісних відносин дітей молодшого шкільного віку. Ці методи можна умовно розділити на об'єктивні і суб'єктивні. До об'єктивних методів належать ті, які дозволяють зафіксувати зовнішньо сприйняту картину взаємодії дітей в групі однолітків. Подібна картина так чи інакше відображає характер їх взаємовідносин. При цьому психолог або

педагог констатує особливості поведінки окремих дітей, їх симпатії чи антипатії і відтворює більш-менш об'єктивну картину взаємовідносин дітей. На відміну від цього, суб'єктивні методи спрямовані на виявлення внутрішніх глибинних характеристик ставлення до інших дітей, які завжди пов'язані з особливостями її особистості і самосвідомості [5, с. 11].

Для визначення рівня розвитку міжособистісних відносин можна використовувати такі методики: питання, запозичені з теста Д. Векслера (субтест «Тямущість»), проєктивна методика Рене Жіля, проєктивна методика «Картинки», методика Розенцвейга та дитячий апперцептивний тест.

Підводячи підсумки розглянутого матеріалу можна зробити наступні висновки: загальні закономірності становлення соціальної взаємодії учнів спеціальної школи, пов'язані з віком учнів, рівнем їх розумового розвитку та своєрідністю структури дефекту. Вчителі та вихователі повинні враховувати індивідуальні особливості кожного учня при формуванні взаємовідносин у колективах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блейхер В. М. Клиническая психология: Руководство для врачей и клинических психологов / В. М. Блейхер, И. В. Крук, С. М. Боков. – Москва-Воронеж: Московский психолого-социальный институт, 2002. – 511 с.
2. Матюрина Т. М. Психология развития: учебник для студентов высш. пед. и психол. уч. заведений / Т. М. Марютина, Т. Г. Стефаненко, К. Н. Полюванова [и др.] ; под ред. Т. Д. Марцинковський. – М.: Академия, 2001. – 352 с.
3. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навчальний посібник. – 3-тє вид./П.А.М'ясоїд. – К.: Вища школа, 2004. – 487 с.
4. Павелків Р. В. Дитяча психологія / Р. В. Павелків. – К.: Академвидав, 2011. – 373 с.
5. Смирнова Е. О. Межличностные отношения дошкольников: диагностика, проблемы, коррекция / Е. О. Смирнова, В. М. Холмогорова. – М.: Владос, 2005. – 159 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **В.В. Ляшко**

УДК 616 – 006.33-085

Головіна А.О.

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ ХІРУРГІЧНОМУ ЛІКУВАННІ ВЕРТЕБРОГЕННИХ ПОПЕРЕКОВО-КРИЖОВИХ СИНДРОМІВ

Стаття присвячена визначенню загальних підходів до побудови програм фізичної реабілітації при хірургічному лікуванні вертеброгенних попереково-крижових синдромів. Дана характеристика засобам фізичної реабілітації в пізній післяопераційний період у даного контингенту хворих.

Ключові слова: фізична реабілітація, вертеброгенний синдром, хірургічне лікування

The general approaches to design physical rehabilitation programs after surgical treatment of lumbar and sacral vertebral syndromes were determined. Features of the use of physical rehabilitation in the late postoperative period in this patients are described.

Key words: physical rehabilitation vertebral syndromes after surgical.

Сьогодні в Україні реабілітація хворих та інвалідів набуває рівня пріоритетної загальнодержавної проблеми, що пов'язано з кризовою ситуацією, що склалася зі станом здоров'я населення [3]. На сучасному етапі розвитку суспільства виникла необхідність широкого застосування у процесі реабілітації для відновлення здоров'я людини після хвороби або травми досить ефективних і важливих засобів і методів фізичної реабілітації [4, 5].

Вертеброгенна патологія посідає одне з провідних місць у світовій структурі захворюваності. У зв'язку зі значною поширеністю в осіб працездатного віку це захворювання часто призводить до ранньої, стійкої інвалідизації хворих [1, 3, 5]. У терапії вертеброгенної патології перевага надається консервативному лікуванню [1]. Однак у ряді випадків ефективність його незначна, що переводить захворювання в розряд хронічних з вираженими дегенеративно-дистрофічними змінами всіх елементів хребта й важкими вертебральними та неврологічними ускладненнями [2, 5] у вигляді міжхребцевих гриж із компресійно-корінцевими, компресійно-судинними й компресійно-спинальними синдромами [4], і вимагає хірургічного втручання.

Упродовж життя близько 70-80% людей відчувають хоч би один больовий синдром в спині. У 15-20% випадках він трансформується в хронічний. Біль у спині є однією з найбільш частих причин втрати працездатності у осіб різного віку. У 10-20% відбувається інвалідизація. У віці від 20 до 64 років від болю в спині страждають 24% чоловіків і 32% жінок, взагалі до 90% населення страждали на біль у спині хоча б раз у житті, а щорічний приріст цього показника становить 5%.

"Грижі міжхребцевого диска" є найпоширенішими причинами болю в нозі, пов'язаній з "затисканням" або здавленням нерва в попереку. Багато пацієнтів обходяться поєднанням консервативних методів лікування, таких як медикаментозне лікування і фізіотерапія. Пацієнтам з тяжкою симптоматикою може бути проведене хірургічне втручання. Попри те, що у 78% до 95% пацієнтів стан покращується після операції, в деяких випадках неврологічна симптоматика може зберігатися. За наявними даними 50% пацієнтів після операції на диску можуть страждати від повернення симптоматики, і більшості з них потрібно робити повторні операції, що знижує якість життя і трудову активність пацієнта.

Причиною рецидиву болю вважають помилку при визначенні рівня локалізації грижі, її неповне видалення або мігруючих фрагментів грижі, що лежать вільно, неадекватну декомпресію судинно-нервових зв'язків при первинному хірургічному втручанні, рубцово-спаїчний процес в епідуральному просторі, рецидив грижі міжхребцевого диска, стеноз, дегенерацію суміжного сегменту, внутрішнє руйнування диска.

Прийнято вважати, що лише невелика кількість пацієнтів відзначають постійні болі після гострого епізоду. Систематичний огляд проспективних когортних досліджень, проведений на первинній ланці надання медичної допомоги, свідчить, що близько у двох третин пацієнтів гострий БНЧС переходить в хронічний. БНЧС є одним із самих складних, з точки зору лікування хронічних захворювань.

Далеко не всім пацієнтам з хронічними болями в спині вдається поставити правильний діагноз і призначити адекватне лікування. Це пов'язано не тільки зі складністю самої проблеми, а часом, з незнанням найбільш частих причин цього захворювання. В даний час в клінічній практиці існує безсумнівна гіпердіагностика остеохондрозу хребта та його ускладнення – радикулопатії, як основної причини больового синдрому. Переважній більшості пацієнтів з болями в спині виставляється саме діагноз остеохондрозу. Насправді значно частіше зустрічається біль у спині неспецифічної м'язово-скелетної природи без ознак залучення корінця.

Реабілітаційні програми, такі як лікувальна фізкультура, призначена фізіотерапевтом, і рекомендації, спрямовані на повернення до повсякденного життя, допомагають повернутися до нормальної діяльності і праці хворих. Це загальні підходи до відновлення після хірургічної декомпресії попереково-крижових корінців при дистрофічних ураженнях хребта.

В дослідженні проаналізовано докази ефективності реабілітаційних програм для зменшення болю, відновлення функції і повернення до праці людей, що перенесли операцію диска поперекового відділу хребта. Пацієнти, що брали участь в програмах тренувань через чотири або шість тижнів після операції, повідомляли про зменшення болю і дисфункції, на відміну від тих, хто не отримував ніякого лікування. Підтверджено ефективність різних

реабілітаційних програм для пацієнтів, що перенесли первинну операцію на диску поперекового відділу хребта.

Отже, головною проблемою є повноцінне відновлення якості життя хворих, які мають рухові й функціональні розлади в результаті вертеброгенних порушень [5]. Застосування диференційованих програм фізичної реабілітації, заснованих на системному підході до процесу відновлення пацієнтів, сприяє зменшенню частоти загострень, повноти й стійкості ремісії, особливо після оперативного лікування вертеброгенних попереково-крижових синдромів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грець Г. Н. Физическая реабилитация лиц с отклонениями в состоянии здоровья и инвалидов на основе применения средств физической культуры и специализированных тренажерных устройств / Г. Н. Грець. – Смоленск: СГАФКСТ, 2008. – 125 с.
2. Грець Г. Н. Физическая реабилитация при нарушении двигательной функции / Г. Н. Грець. – Смоленск: СГАФКСТ, 2007. – 130 с.
3. Гэллі Р. Л. Неотложная ортопедия. Позвоночник / Р. Л. Гэллі, Д. У. Спайт, Р. Р. Симон. – М.: Медицина, 1995. – 432 с.
4. Дривотинов Б. В. Реабилитация клинических проявлений остеохондроза позвоночника (патогенетическое и саногенетическое обоснование) / Б. В. Дривотинов, Т. Д. Полякова, М. Д. Панкова // Мир спорта. – 2007. – № 1. – С. 92–96.
5. Епифанов В. А. Восстановительное лечение при заболеваниях и повреждениях позвоночника / В. А. Епифанов, А. В. Епифанов. – М.: МЕДпресс-информ, 2008. – 384 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.М. Коньков

УДК 796.035+615.82

Гордієвська М.Ю.

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ СЛАБОЗОРОСТІ У ДІТЕЙ

У статті розглядаються основні засоби фізичної реабілітації, які застосовуються для дітей дошкільного віку, що мають порушення роботи зорового аналізатора.

Ключові слова: фізична терапія, діти дошкільного віку, порушення зору.

The article deals with the basic means of physical rehabilitation, which are used for preschool children, who have impaired visual analyzer.

Key words: physical therapy, preschool children, visual impairment.

Сьогодні вважається остаточно доведеним, що короткозорість частіше виникає у осіб з відхиленнями в загальному стані здоров'я. За даними медичної статистики, серед дітей, що страждають короткозорістю, число практично здорових в два рази менше, ніж серед усієї групи обстежених школярів. Відзначається зв'язок короткозорості з простудними, хронічними і важкими інфекційними захворюваннями. У короткозорих дітей частіше, ніж у здорових, зустрічаються зміни опорно-рухового апарату – порушення осанки, сколіоз, плоскостопість [1, 3]. Це пов'язано з неправильною позою при читанні і листі, а також швидким стомленням м'язів шиї і спини. Порушення осанки, у свою чергу, погіршує стан внутрішніх органів і систем, особливо дихальною і серцево-судинною. Таким чином, існує і пряма, і зворотна залежність між фізичною активністю дитини, його здоров'ям, з одного

боку, і розвитком короткозорості, з іншого боку. Якщо дитина з самих ранніх років багато і різноманітно рухається, добре загартований, у нього рідше виникає короткозорість навіть при спадковій схильності. І, навпаки, у короткозорих дітей, якщо їх не тренувати, не стежити за їх осанкою, живленням, режимом навчання і відпочинку, можуть виникнути різні захворювання і подальший прогрес короткозорості [2].

Фізична культура, рухливі ігри на свіжому повітрі, спорт повинні зайняти важливе місце в комплексі заходів по профілактиці короткозорості і її прогресу, оскільки фізичні вправи сприяють як загальному зміцненню організму і активізації його функцій, так і підвищенню працездатності очних м'язів, зміцненню склери ока. Вивчення впливу систематичних занять циклічними фізичними вправами (біг, плавання, ходьба на лижах) помірної інтенсивності у поєднанні з гімнастикою для очей показало, що у людей з короткозорістю середньої міри не лише підвищується загальна витривалість, але і значно покращується зір. Фізичні вправи сприятливо впливають на орган зору дітей. Так, було відмічено, що серед школярів у віці від 7 до 18 років, що займаються спортом, число осіб, що страждають короткозорістю, значно менше, ніж серед школярів, які не займаються спортом. За допомогою спеціальних досліджень, вироблених Е. І. Лівачовою, було встановлено, що зниження загальної рухової активності школярів при підвищеному зоровому навантаженні може сприяти розвитку короткозорості [1, 3]. Фізичні вправи загальноосвітнього характеру, вживані у поєднанні із спеціальними вправами для м'язів очей, чинять позитивний вплив на функції короткозорого ока. На підставі проведених досліджень була розроблена методика лікувальної фізкультури для школярів і дорослих, що страждають короткозорістю, і на практиці доведена її ефективність. Заняття спеціальними вправами, рекомендовані короткозорим, можна виконувати самостійно в домашніх умовах, на природі, під час відпочинку, деякі з них можна включати в комплекс виробничої гімнастики. Необхідно строго стежити, щоб вправи були підібрані правильно: з урахуванням віку, підлоги, стану здоров'я, фізичної підготовленості, міри короткозорості, стану очного дна. Вправи загальнорозвиваючого характеру обов'язково необхідно поєднувати з гімнастикою для очей. Для того, щоб раціонально, з більшою користю для здоров'я займатися фізичними вправами, треба знати і виконувати рекомендації по організації самостійних занять, розроблені для короткозорих людей – школярів і студентів, службовців, людей творчої праці, а також тих, чия професія пов'язана з тривалою і напруженою зоровою роботою [3].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мухін В. М. Фізична реабілітація : підручник / Мухін В. М. – Вид. 3-тє, переробл. та допов. – Київ : Олімп. література, 2010. – 486 с.
2. Апанасенко ГЛ. Медицинская валеология: [Навчальний посібник] / Г.Л. Апанасенко, Л.А. Попова – К.: Здоров'я, 1998. – 248 с.
3. Беляков В.А. Физическая работоспособность у детей / В.А. Беляков, И.В. Попова // Педиатрия. – 2004. – № 2. – С. 105-106.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Васильєва

УДК 376.3

Єременко О.М.

ПОГЛЯДИ НА ПРОБЛЕМУ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

У статті досліджується проблема впливу морального виховання на формування особистості дитини в історичному вимірі, простежено зв'язок із сьогоденням.

Ключові слова: моральне виховання, моральний розвиток, особистість дитини.

The article examines the problem of the influence of moral education on the formation of a child's personality in the historical dimension, tracing the connection with the present.

Key words: moral education, moral development, child's personality.

Формування особистості дитини з особливими пізнавальними потребами передбачає ретельний відбір змісту, методичного забезпечення, використання відповідних засобів і прийомів. Важливе місце в цьому процесі посідає моральне виховання.

Метою нашої статті є аналіз тенденцій і поглядів видатних учених на мету і завдання морального виховання молоді в історичній ретроспективі.

Проблема моральності, морального виховання своїм корінням сягає у сиву давнину. Боротьба за справедливість, боротьба добра зі злом супроводжує всю людську історію. Цій темі приділяли та приділяють увагу мислителі всіх часів та народів.

Чимало цікавих міркувань з питань моральності висловив один з видатних давньогрецьких філософів Демокрит (близько 530-470 до н.е.). Мету виховання він вбачав у досягненні добродійності, а його основу – у здатності до сорому. Бути доброю людиною, – вважав філософ, – значить не тільки не робити несправедливості, а й не бажати цього. Чесна і безчесна людина пізнаються не тільки з того, що вони роблять, а й з того, що вони бажають.

Цінні думки стосовно морального виховання були сформульовані давньогрецьким філософом Сократом (469-347 до н.е.). Вищим проявом моральності Сократ вважав добродійність, сутність якої він вбачав у знаннях. Проте, як показав час, знання є необхідною, але не достатньою умовою моральності.

Помітне місце у розробці питань моральності займає давньогрецький філософ Платон (427-347 до н.е.). Великої уваги заслуговують його діалоги “Хармід” (про розсудливість), “Єфтифрон” (про благочестя), “Протагор” (про добродійність).

Значна заслуга в розробці проблеми моральної освіти належить Аристотелю (384-322 до н.е.). У досягненні добродійності важливе місце він відводив знанням, навчанням прекрасного. На його думку у вихованні молоді першу роль має відігравати прекрасне, а не дико-тваринне. Але знання, як справедливо зазначає Аристотель, ще не гарантують добра – необхідні ще відповідні звички [1; 2].

Питання морального виховання посідають, зокрема, чільне місце у педагогічній літературі Київської держави. Оригінальною пам'яткою XII ст. є “Повчання князя Володимира Мономаха своїм дітям”. У “Повчанні” вміщені такі поради: любити Батьківщину, бути працелюбними, гуманними та чуйними до людей.

У пам'ятках літератури XVI ст., передусім “Азбуковниках”, “Домострої”, питання моралі також знайшли широке відображення.

Помітний крок вперед зробила психолого-педагогічна думка в галузі моральності у період переходу від феодалізму до капіталізму. Саме у цей період розгортається теоретична і практична діяльність великого чеського педагога Яна Амоса Коменського (1592-1670), французьких мислителів Жан-Жака Руссо (1712-1778), Клода-Адріана Гельвеція (1715-1771), Дені Дідро (1713-1784), швейцарського педагога Генріха Песталоцці (1746-1827), українського мислителя Г.С. Сковороди (1722-1794).

Ян Амос Коменський моральному вихованню приділяв особливу увагу. Главу XIII своєї знаменитої “Великої дидактики”, названу “Метод морального виховання”, він відкриває таким підзаголовком: “Все попереднє (теорія навчання) не так суттєво у порівнянні з головним – моральністю і благочестям”. Далі видатний педагог формулює 16 правил мистецтва розвивати моральність. Серед добродійностей на перший план він ставив мудрість, помірність, мужність і справедливість. Ян Амос Коменський радив виховувати в дітей скромність, доброзичливість, ввічливість, акуратність [1; 2].

Основи моральної поведінки дитини, як стверджував відомий швейцарський педагог Генріх Песталоцці, закладаються в сім'ї. Батьківський дім, за Песталоцці, – це “школа моралі” [3; 4].

У школі ставлення вчителів до дітей має будуватись на ґрунті батьківської любові до них. Моральна поведінка дітей, на думку Песталоцці, формується не моралізуванням, а через розвиток у них моральних почуттів. Велику роль у моральному вихованні він відводив методу вправ. Дітей необхідно навчати хорошим вчинкам, задля чого необхідно виховувати в них такі вольові якості, як самовладання, витримка.

Моральне виховання, на думку видатного педагога і психолога К.Д. Ушинського (1824-1870), має розвивати в дитині гуманність, чесність і правдолюбність, працьовитість, почуття власної гідності, скромність, доброзичливість тощо. Провідну роль у цьому він відводив учителю. Будь-яка програма виховання, якою доброю вона б не була, – писав він, – лишається мертвою буквою, якщо вона не перейшла у переконання вихователя. При цьому особливо цінними є ідеї Ушинського про використання з метою виховання національних традицій, звичаїв, культури [3; 4].

Провідні педагоги радянського періоду постійно підкреслювали, що вивчення оточуючого середовища є необхідним для успішного педагогічного керівництва соціальним формуванням особистості. Саме школа, вчителі – той організований і організуючий фактор життя, який існує, щоб замість численних дезорганізованих поштовхів, котрі дає життя, організувати виховання дитини, спрямувавши його в необхідне русло.

Ознакою моральних стосунків А.С. Макаренко вважав готовність особистості завжди прийти на допомогу, проявити турботу, дійсно товариську зацікавленість у спільній діяльності, захищеності кожного в колективі [1, с. 78].

В.О. Сухомлинський підкреслював, що виховання має бути проникнуте духом гуманізму, любові, сердечності. “Серце віддаю дітям” – такий провідний девіз видатного педагога. “Ми намагаємося, – писав він, – утвердити в свідомості й почуттях кожної дитини моральний ідеал: моя особиста гідність полягає в тому, щоб робити людям добро і не робити зла. Учити дитину змалку порівнювати свої вчинки, свою поведінку з інтересами інших людей, переживати радість і горе оточуючих нас людей, відгукуватися на них розумом, в цьому сутність морального виховання особистості, яку ми готуємо до повноцінного духовного життя”. На думку В.О. Сухомлинського, найбільш важливе й важке в шкільному вихованні – це виховання почуттів – основи морального ставлення до людей. Він був переконаний, що виховання людського благородства в дитячому серці починається з поваги до матері й батька [4, с.45-46].

Ш. Амонашвілі, використовуючи національні народні педагогічні традиції грузинського народу, історично притаманну йому глибоку повагу до старших, шанування звичаїв і традицій свого народу, любов до його культури, надбань моралі, здійснив справжню, а не декларовану індивідуалізацію навчання й виховання [1, с. 39].

Отже, навіть короткий огляд виникнення та розвитку ідей моральності та морального виховання свідчить: означена проблема на всіх етапах розвитку людства стояла в центрі уваги мислителів усіх народів і не втратила своєї актуальності в наш час.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2012. – 256 с.
2. Критерії моральної вихованості молодших школярів / За ред. І.Д. Бега, С.Д. Максименка. – К.: Радянська школа, 1989. – 96 с.
3. Песталоцци Г. Памятная записка парижским друзьям о сущности и цели метода // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. – М.: Педагогика, 1984. – С. 280-304.
4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – К.: Радянська школа, 1981. – 381 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.С. Товстоган

УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ НАОЧНОСТІ НА УРОКАХ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

В статті розглядається наочність як важливий корекційний принцип і метод навчання учнів з порушенням інтелектуального розвитку, наголошується на важливості його застосування в системі міжпредметних зв'язків учителем початкових класів спеціальної школи.

Ключові слова: освітній корекційно-розвивальний процес, наочність, формування особистості учня, дитина з порушенням інтелектуального розвитку.

The article deals with visualization as an important corrective principle and method of teaching students with intellectual disabilities, emphasizes the importance of its use in the system of cross-curricular communication by elementary school teacher of special school.

Key words: educational process, combined with the correction of existing cognitive impairments in students, the development and formation of personality of the child, the child with impaired intellectual development.

На сучасному етапі в Україні відбувається постійний пошук шляхів удосконалення та модернізації системи спеціальної освіти. Концептуальні засади удосконалення змісту освіти знайшли відображення у Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)», Державному стандарті спеціальної освіти дітей з особливими потребами (2013). Саме 'Державний стандарт спеціальної освіти для дітей з порушеннями психофізичного розвитку містить корекційно-розвивальну складову, що визначає зміст відповідної роботи з такими учнями. В цьому контексті актуальною є проблема, пов'язана з корекційно-розвивальним навчанням розумово відсталих дітей, з розвитком їх самостійності, саморегуляції в навчальній діяльності, зокрема, формуванням уміння користуватися наочними засобами у практичній діяльності.

У психолого-педагогічній літературі питання корекційно-розвивального навчання розумово відсталих дітей ґрунтовно представлено в дослідженнях зарубіжних та вітчизняних вчених. Визначено основні напрямки навчання дітей зазначеної категорії та з'ясовано труднощі під час опанування змісту шкільних навчальних дисциплін, окреслено шляхи вдосконалення навчального процесу такими ученими-дефектологами як Л.С. Вавіна, В.В. Воронкова, Г.М. Дульнев, І.Г. Єременко, М.О. Козленко, В.О. Липа, Г.М. Мерсіянова, С.Л. Мирський, В.Г. Петрова, М.В. Перова, В.М. Синьов, К.М. Турчинська та ін. [1; 2; 5; 6].

У психолого-педагогічних дослідженнях психологічні умови використання наочності в навчальному процесі як засобу формування в дітей самостійності, навичок самоконтролю, просторових уявлень, розвитку процесів узагальнення, абстрагування, зв'язку між словом і образом, словом і дією в процесі опанування і закріплення знань, роль засобів наочності в активізації пізнавальної діяльності школярів висвітлені у працях В.Г. Ананьєва, Л.В. Занкова, В.А. Крутецького, Н.О. Менчинської, В.В. Чебишевої, І.С. Якіманської та ін. [1, с. 64].

Також проблема наочності досліджувалась і стосовно навчання розумово відсталих школярів у корекційній педагогіці. Зокрема, ученим А.В. Григоніс вивчалися особливості відтворення наочного матеріалу розумово відсталими учнями, сприймання та усвідомлення ними сюжетно-художніх картин досліджували Є.А. Євлахова, Н.М. Стадненко, І.В. Дмитрієва; ефективність поєднання слова вчителя й засобів наочності в навчальному процесі – Л.В. Занков, корекційну роль використання наочності в старших класах спеціальної школи – В.М. Синьов, А.І. Капустін та ін. Значна увага приділялась використанню наочності для забезпечення усвідомлення практичної діяльності учнів з

порушенням інтелектуального розвитку, визначенню змісту та функцій наочності у процесі поетапного формування понять і розумових дій у цих школярів. Наочність, як один із принципів навчання зазначеної категорії дітей, вивчали О.М. Граборов, Г.М. Дульнев, І.Г. Єременко [3, с. 45]. Зокрема, розглядалась залежність практичних дій учнів спеціальної школи від співвідношення словесних і наочних засобів навчання (Б.І. Пінський), підвищення усвідомленості виконання завдань на уроках трудового навчання (Є.О. Білевич) [1, с. 37].

Мета статті: розглянути наочність як важливий корекційний принцип і метод навчання учнів з порушенням інтелектуального розвитку, і як засіб формування самостійності шляхом застосування наочності в системі міжпредметних зв'язків учителем початкових класів спеціальної школи

Дослідження умінь керуватися наочними засобами у дітей з порушенням розумового розвитку дав можливість з'ясувати особливості виконання розумово відсталими учнями практичних завдань за різними видами наочної опори. З'ясовано, наприклад, що процес розв'язання математичних завдань передбачає сформованість не лише мисленневих операцій та інтелектуальних умінь, але й потребує актуалізації здобутих знань у нових умовах [3; 6].

Стан сформованості в учнів початкових класів спеціальної школи умінь керуватися наочними засобами в процесі виконання практичних завдань значною мірою залежить від стану розвитку інтелектуальних компонентів, загальнотрудових умінь, а саме: умінь здійснювати аналіз предмета діяльності (наочність), орієнтуватися у способі його розв'язання, тобто здійснювати попереднє планування послідовності дій та контролювати власну діяльність шляхом порівняння з наданим алгоритмом чи зразком. Дослідження умінь учнів користуватися наочною свідчить, що образна наочність чи технічний рисунок не є опорою для організації самостійної практичної діяльності молодших розумово відсталих школярів, якщо ними попередньо не здійснено аналізу завдання (тобто без аналізу змісту практичного завдання самим учнем).

Експериментальне дослідження стану сформованості умінь керуватися різними наочними засобами під час самостійного виконання практичних завдань [1; 7] дало нам можливість виділити три рівні сформованості цих умінь (високий, середній, низький) та констатувати, що переважна більшість школярів (70%) перебувають на низькому рівні сформованості зазначених навичок. Вказане дослідження, наші спостереження під час виробничої практики показали, що для цих дітей наочні засоби не виконують роль наочної опори. Формування умінь керуватися різними видами наочності під час виконання практичних завдань на основі аналізу предмета діяльності, орієнтування в отриманій інструкції, аналіз виконання домашніх завдань, привчання здійснювати поопераційний самоконтроль сприяє розвитку самостійної пізнавальної діяльності розумово відсталих учнів [3, с. 59].

Отже, ефективне розв'язання молодшими школярами навчальних завдань з використанням наочної опори у процесі самостійного виконання практичних завдань не лише на уроках математики, а й у процесі виготовлення виробів з різних матеріалів на уроках трудового навчання, образотворчій діяльності, можливе за умови дотримання таких основних умов: завдання має бути посильним для виконання дитиною (знаходиться у «зоні найближчого розвитку») (Л.С. Виготський), викликати інтерес у неї; учень має володіти трудовими вміннями та узагальненими способами виконання практичного завдання (вміти аналізувати умови, організувати власну діяльність, планувати її та здійснювати поточний і завершальний контроль діяльності) [1; 2; 5; 6].

Перспективними завданнями наших подальших досліджень є перевірка ефективності використання наочності під час викладання навчальних дисциплін як засобу формування самостійності учнів шляхом використання міжпредметних зв'язків як системи навчання в одному із молодших класів спеціальної школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондар В.І. Підготовка учнів допоміжної школи до самостійної трудової діяльності. – К.: Радянська школа, 1988. – 128 с.
2. Гаврилов О.В. Спеціальна методика математики в допоміжній школі. Навчально-методичний посібник. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2011. – 184 с.
3. Основи спеціальної дидактики / Під ред. І.Г. Єременка. – К.: Рад. школа, 1986. – 200 с.
4. Перова М.Н. Методика преподавания математики в специальной (коррекционной) школе VIII вида. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 406 с.
5. Спеціальна методика викладання математики в допоміжній школі: Курс лекцій. Ч.2 / Упорядники: О.В. Гаврилов, О.М. Ляшенко, Н.І. Королько. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2006. – С. 296-328.
6. Обучение учащихся 1-4 классов вспомогательной школы // Под ред. В.Г. Петровой. – М.: Просвещение, 1982. – С. 228-236.
7. Эк В.В. Обучение математики учащихся младших классов вспомогательной школы. – М.: Просвещение, 1990. – 112 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.С. Товстоган

УДК 796.035+615.82

Карась С.В.

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ РЕВМАТОЇДНОМУ АРТРИТІ

У статті розглядаються основні засоби фізичної реабілітації, які застосовуються для пацієнтів, що мають захворювання на ревматоїдний артрит.

Ключові слова: фізична терапія, ревматоїдний артрит, реабілітація.

The article deals with the basic means of physical rehabilitation used for patients with rheumatoid arthritis.

Key words: physical therapy, rheumatoid arthritis, rehabilitation.

Ревматоїдний артрит на сучасному етапі розвитку медицини розглядається як хронічне системне запальне захворювання сполучної тканини з прогресуючим ураженням суглобів за типом симетричного ерозивно-деструктивного артрити.

Ревматоїдний артрит є одним з найбільш поширених хронічних запальних захворювань суглобів. Серед дорослого населення у різних країнах світу становить від 0,6 до 5% (В.А. Насонова, Н.В. Бунчук, 1997; А.Н. Окорочков, 1998). Захворювання найбільш поширене у людей працездатного віку. Пік захворювання припадає на 40 – 50 років. При цьому жінки хворіють у 2 – 4 рази частіше, ніж чоловіки. Захворюваність на ревматоїдний артрит у жінок збільшується після 30 років, досягаючи найбільших показників у 45– 75 років. У чоловіків цей показник поступово збільшується, а після 70 років зменшується (В.Н. Коваленко та ін., 2002).

За тяжкістю ураження суглобів ревматоїдний артрит не має собі рівних серед інших захворювань опорно-рухової системи. Ураження колінних суглобів відмічаються у 65–70 % випадків і є найбільш поширеною причиною втрати працездатності. Ураження колінних суглобів при ревматоїдному артриті супроводжується формуванням контрактур та розвитком дискордантних деформацій нижніх кінцівок, які призводять до часткової або повної втрати опорно-локомоторної функції кінцівки. Внаслідок цього хворі втрачають працездатність, можливість самообслуговування та стають важкими інвалідами (Н.А. Корж и др., 2002; С.И. Герасименко, 2004). Так, після 3-х років тривалості захворювання працездатність втрачають до 50 % хворих (В.Н.Коваленко, 2005).

Дослідження вітчизняних і закордонних авторів свідчать, що при розвитку функціонально невідповідних деформацій суглобів значення хірургічної допомоги збільшується. На пізніх стадіях захворювання усунути численні деформації та відновити опорно-рухову функцію суглобів та кінцівок у цілому і, у такий спосіб, відновити функціональну активність хворого та працездатність можливо лише за допомогою реконструктивних операцій (В.М. Левенець та ін., 1997; Р.А. Keblish, 2003; D.H. Palmer et al., 2005; N.F. Soo Hoo et al., 2006; S. Radmer et al., 2007).

Ми вважаємо, що покращення загального стану пацієнтів, функції суглобів, зв'язкового апарату і м'язів, кровообігу в області уражених суглобів, прискорення процесів регенерації, а також контрактур і м'язових атрофій, зниження ризику ускладнень буде пов'язано з використанням комплексу методів фізичної реабілітації. Цей комплекс включає: дієтотерапію, фізіотерапію, масаж, ЛФК.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мухін В. М. Фізична реабілітація : підручник / Мухін В. М. – Вид. 3-тє, переробл. та допов. – Київ : Олімп. література, 2010. – 486 с.
2. Лечение больных ревматоидным артритом. Методические рекомендации. – Донецк, 1989. – 16 с.
3. Епифанов В.А. Лечебная физическая культура и спортивная медицина. / В.А. Епифанов. – М.: Медицина, 1999. – 304 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Васильєва

УДК 159.922.762: 37.035

Квадріціус А.А.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ СИНДРОМОМ ДАУНА

Стаття присвячена проблемі розвитку комунікативної діяльності дошкільників із синдромом Дауна. Виявлено недостатній розвиток усіх компонентів мовлення в дітей цієї категорії, що свідчить про необхідність відповідної корекційної роботи.

Ключові слова: комунікативні навички, діти з синдромом Дауна, формування мовлення, дошкільний вік.

The article is devoted to presenting the results of the study of the development of communicative activity of preschool children with Down syndrome. Insufficient development of all components of speech in children of this category is revealed, which proves the need for appropriate corrective work.

Key words: communication skills, children with Down syndrome, speech formation, preschool age.

Актуальність теми дослідження визначається збільшенням частоти народження дітей із синдромом Дауна на сучасному етапі розвитку суспільства. Синдром Дауна має складну структуру дефекту, в якому спостерігається наявність недорозвитку мовлення. У зв'язку з цим постає питання дослідження патогенезу і структури мовленнєвих порушень у даній категорії дітей та розробки методів формування і корекції недорозвитку мовлення.

Діти із синдромом Дауна вже в ранньому віці характеризуються затримкою психічного та мовленнєвого розвитку різного ступеня вираженості. В розвитку когнітивних процесів дітей цієї категорії відмічаються великі труднощі при засвоєнні і закріпленні знань, вмінь і навичок. Це пов'язано з порушеннями вербальної та просторової пам'яті, мовлення і мислення, які базуються на процесах аналізу, синтезу, планування. Разом з цим діти із

синдромом Дауна мають достатню здатність до переробки зорово-просторової інформації [3].

Особливостями розвитку мовлення дітей із синдромом Дауна займались Н. Бодянська, М. Бруні, П. Жиянова, Л. Кумин, П. Лаунтеслагер, А. Савицький, Т. Чугунова, А. Турубарова.

В мовленнєвому розвитку дітей з синдромом Дауна відмічається значна затримка експресивного мовлення (60%) на відміну від імпресивного (40%). При дослідженні лексико-граматичної сторони мовлення дошкільників із синдромом Дауна була виявлена перевага пасивного словника над активним. Труднощі в розвитку мовлення починаються з розуміння зверненого мовлення, а також значних проблем при засвоєнні морфологічної системи мовлення, які обтяжуються дизартричними розладами. Таким чином, у дошкільників із синдромом Дауна спостерігаються труднощі як при сприйнятті і розумінні оточуючих, так і при самовираженні. Мовлення дітей характеризується сповільненим темпом, великою кількістю спотворень. Вміння розуміти мовлення формується раніше ніж навички усного мовлення. При цьому в процесі дослідження виявлено, що дана категорія дітей досить успішно може спілкуватись за допомогою невербальних засобів: міміки, жестів. Це пов'язано з відносною збереженістю зорово-моторної координації. Саме міміка є найважливішою складовою процесу спілкування з дитиною з синдромом Дауна. Зоровий контакт є вагомим стимулом в процесі спілкування. Педагогам варто мати на увазі, що дітям із синдромом Дауна важко сприймати інформацію на слух, проте більшість із них добре навчається за допомогою зорових опор [2].

Аналіз науково-педагогічної літератури дав змогу виділити декілька основних аспектів формування комунікативних навичок у дітей із синдромом Дауна. По-перше, розвиток мовлення і комунікації повинен бути тісно пов'язаний із когнітивним розвитком. По-друге, мовленнєве спілкування повинно починати формуватись від невербальної комунікації. Наступним положенням є те, що при формуванні комунікативних навичок потрібно враховувати провідні форми спілкування, які є характерними для даного віку (ситуативно-особистісне, ситуативно-ділове). Найголовнішим аспектом є взаємодія батьків, дитини і спеціаліста (корекційного педагога). Корекційний педагог, логопед в процесі роботи повинен підбирати програму розвитку дитини відповідно до індивідуальних особливостей. В процесі корекційної роботи пріоритетною виявляється рання корекційна допомога, яка спрямована на розвиток конкретної дитини, на її сім'ю, оточення та на взаємодію мати – дитина. Рання допомога буде найбільш ефективною, якщо сім'я, отримавши фахову підтримку спеціаліста, активно допомагає в реалізації програми раннього втручання.

У формуванні комунікаційних навичок важливим є певна послідовність етапів роботи. Перший етап – це розвиток домовних навичок спілкування. Другий – це накопичення пасивного словника, формування розуміння зверненого мовлення, перехід пасивного словника в активний. Ці процеси взаємопов'язані між собою і формуються невід'ємно один від одного.

Робота з розвитку і формування комунікативних здібностей – це складний і тривалий процес, в якому задіяні всі члени родини і спеціаліст. При правильній організації цього процесу розвиток комунікативних навичок буде сприяти соціалізації дітей із синдромом Дауна та їх інтеграції в середовище нормально розвинених однолітків. Це є актуальним в процесі розвитку інклюзивної освіти дітей з психофізичними вадами [1, 4].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ковтун Р.А. Особенности развития процессов общения у детей 6-11 лет с синдромом Дауна / Р.А.Ковтун // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. – 2012. – Вип. 43(1). – С. 97-103.
2. Турубарова А.В. Стан розробленості проблеми розвитку мовлення в дітей молодшого шкільного віку / А.В.Турбарова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки. – 2018. – Випуск 5. – С. 270-275.

3. Савицький А.М. До проблеми розвитку дітей з синдромом Дауна / А.М. Савицький // Логопедія. – 2012. – № 2. – С. 77-81.
4. Шорина Е.П. Развитие речи у детей с синдромом Дауна в раннем возрасте / Е.П. Шорина // Социальное обслуживание семей и детей: научно-методический сборник. – 2018. – Вып.14: Семья с ребенком раннего возраста в фокусе социальной работы. – С. 112-118.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.В. Полещук

УДК 796.035+615.82

Кетчелл Ю.М.

ВПЛИВ КЛАСИЧНОГО МАСАЖУ НА РЕАБІЛІТАЦІЮ ПАЦІЄНТІВ З ХРОНІЧНИМ БРОНХІТОМ

У статті розглядаються класичний масаж, які застосовуються для пацієнтів, що мають захворювання дихальної системи.

Ключові слова: хвороби дихальної системи, масаж, класичний масаж, хронічний бронхіт.

The article deals with classic massages that are used for patients with respiratory diseases.

Key words: respiratory system diseases, massage, classic massage, chronic bronchitis.

Масаж є ефективним і простим методом лікування і профілактики багатьох захворювань. Застосування масажу сприяє зменшенню (ліквідації) білу, набряків, спайок, нормалізації статевих функцій, прискоренню процесів репаративної регенерації травмованих тканин і т.п. Ефективність масажу зростає при ранньому застосуванні його в сполученні з фізіо- і гідротерапією, різними мазями, тейпами, оксигенотерапією, ЛФК, мануальною терапією, вправами на розтягування сполучнотканних утворень і ін. [1].

Захворювання органів дихання сьогодні займають четверте місце в структурі основних причин смертності населення, а їхній “внесок” у зниження працездатності та інвалідизацію населення ще більш значний. Цьому сприяють і зрості темпи забруднення повітря, і масштаби застосування хімічних продуктів на виробництві, у сільському господарстві й побуті. Положення ускладнюється тим, що під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів змінився характер перебігу запальних захворювань та зросло число осіб із підвищеною бронхіальною реактивністю. Для запальних захворювань бронхо-легеневої системи стала більш характерна схильність до затяжного хронічного перебігу, ранне приєднання алергійних ускладнень [2].

Хронічний бронхіт – дифузне прогресуюче ураження бронхіального дерева, зумовлене тривалим подразненням і запаленням повітроносних шляхів різними шкідливими агентами, що відзначається перебудовою секреторного апарату слизової оболонки, розвитком запального процесу й склеротичними змінами в більш глибоких шарах стінки бронхів та супроводжується гіперсекрецією й порушенням очисної функції бронхів. Запалення бронхіального дерева протікає довгостроково, при цьому уражається спочатку слизова оболонка, потім більш глибокі прошарки стінки бронхів і перибронхіальна сполучна тканина [3].

Відомо, що порушення дихальної функції при захворюваннях органів дихання найчастіше зв'язані зі зміною механізму дихального акту (порушення правильного співвідношення фази вдиху, фази видиху й паузи, поява поверхового дихання, дискоординація дихальних рухів) [2].

Легенева реабілітація являє собою комплексну відновлювальну програму, спрямовану на полегшення симптомів захворювання, запобігання або вповільнення розвитку дихальної недостатності й збільшення тривалості життя в пацієнтів з легеневою патологією.

Доповнення класичного масажу до інших методів фізичної реабілітації для пацієнтів з хронічним бронхітом буде сприяти посиленню лікувального впливу на органи дихання; нормалізації функцій зовнішнього дихання; зменшенню нерівномірності локальної вентиляції легень [4].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мухін В. М. Фізична реабілітація : підручник / Мухін В. М. – Вид. 3-тє, переробл. та допов. – Київ : Олімп. література, 2010. – 486 с.
2. Вакуленко Л. О. Лікувальний масаж / Л. О. Вакуленко, Г. В. Прилуцька, Д. В. Вакуленко, П. П. Прилуцький. – Тернопіль : ТДМУ, 2006. – 468 с.
3. Алекса В. И. Практическая пульмонология / В. И. Алекса, А. И. Шатихин. – М.: Триада-Х, 2005. – 696 с.
4. Григус І. М. Фізична реабілітація при захворюваннях дихальної системи : навч. посіб. (Гриф Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1/11-8114 від 29.08.11 р.) / Григус І. М. – Рівне : [б. в.], 2011. – 186 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Васильєва

УДК 376 – 056.36

Клок Т.О.

ОСОБИТІСНА ГОТОВНІСТЬ ДО НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовані погляди вчених на проблему готовності дітей з інтелектуальними порушеннями до шкільного навчання. Розглянуто зміст та складові компоненти психологічної та особистісної готовності.

Ключові слова: дитина з інтелектуальними порушеннями, структура готовності, особистісна готовність, навчання в школі.

The article analyzes in the scientists views on the problem of children with intellectual disabilities readiness for school. The components of psychological and individual readiness are also considered.

Key words: children with intellectual disabilities, structure of readiness, individual readiness, schooling.

Процес інтеграції України до світового співтовариства окреслив вимоги щодо забезпечення рівних умов для розвитку, навчання, виховання, соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами. Найважливішим наслідком психічного розвитку дитини дошкільного віку є формування психологічної готовності до шкільного навчання.

Л.А. Венгер вважає, що «готовність до школи – це певний набір знань і вмінь, у якому повинні існувати всі інші елементи, хоча рівень їх розвитку може бути різний» [1].

Готовність до шкільного навчання – це бажання і усвідомлення необхідності вчитися, що виникає в результаті соціального дозрівання дитини, появи у неї внутрішніх протиріч, які визначають мотивацію до навчальної діяльності [3].

Більшість дослідників зазначають, що до кінця дошкільного віку у дітей з порушенням пізнавальної сфери, на відміну від їхніх однолітків з нормою розвитку, не формується готовність до шкільного навчання, як чергової провідної діяльності.

Сучасний український науковець Р. В.Павелків зазначає, що складовими компонентами психологічної готовності дитини до школи є: мотиваційна (особистісна), інтелектуальна, емоційно-вольова [4, с. 177].

Мотиваційна готовність (або особистісна) розглядається, як рівень прояву потреби дитини у спілкуванні з однолітками, уміння підкорювати свою поведінку законам групи, здатність виконувати роль учнів у ситуації шкільного навчання, відповідний рівень сформованості ставлення до школи, шкільних обов'язків тощо.

Інтелектуальна (розумова) готовність характеризує рівень відповідальної сформованості диференційованого сприймання, перцептивних та пізнавальних дій, концентрації уваги, наочно-образного мислення, мисленневих операцій, мовленнєвого розвитку, тощо.

Емоційно-вольова готовність потребує відповідного рівня прояву позитивних емоцій, відсутність імпульсивних реакцій, відповідний розвиток емоційних та вольових якостей особистості дитини, емоційно-вольової регуляції, вольових дій та довільності уваги.

Категорія дітей з порушеннями інтелектуального розвитку – це різномірна група дітей, що має спільні риси, головною з яких є психофізичний дефект, обумовлений органічними порушеннями центральної нервової системи. Для організації навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями в спеціальних закладах велику роль відіграють усі види діяльності дитини: як провідні (предметно-практична, ігрова), так і супутні (образотворча, самообслуговуюча, суспільно-корисна, трудова), а провідним у всіх видах діяльності виступає розумовий розвиток, який покладається в основу усіх напрямків виховання і формує у дітей навчально-виховні категорії у когнітивній (знання, розуміння, аналіз, синтез, застосування), емотивній (чуттєве сприйняття, реагування, емоційний відгук, засвоєння та вироблення ціннісних орієнтацій) та психомоторно-регулятивній (маніпуляція, регуляція, саморегуляція, самовиховання) сферах [2, с. 29].

Отже, як найбільш загальний результат психічного розвитку дитини і показник його адекватності, у кінці вікового періоду у дошкільнят формується інтегральне особистісне новоутворення – психологічна готовність дитини до навчання у школі або шкільна зрілість. Підготовка дитини до школи включає формування у неї готовності до прийняття нової соціальної позиції – становища школяра, який має коло важливих обов'язків та прав, займає нове становище в суспільстві. Особистісна готовність дитини до шкільного навчання не з'являється автоматично по завершенню дошкільного періоду, а потребує ґрунтовної стимуляції зі сторони дорослих [1].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Венгер А.Л. Психологическая готовность ребенка к школе / А.Л. Венгер // Вопросы психологии. – 1984. – № 4. – С. 24-33.
2. Вержиховська О.М. Теоретичні основи підготовки дітей з розумовою відсталістю до навчання у школі / О.М. Вержиховська // Актуальні питання корекційної освіти. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – 2017, С. 25-37.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
4. Павелків Р.В. Вікова психологія: підручник / Р.В. Павелків. – К.: Кондор, 2015. – 469 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.В. Ляшко

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ ІШЕМІЧНОМУ ІНСУЛЬТІ

У статті розглядаються основні засоби фізичної реабілітації, які застосовуються для пацієнтів, що перенесли ішемічний інсульт.

Ключові слова: фізична терапія, ішемічний інсульт, реабілітація.

The article deals with the basic means of physical rehabilitation used for patients with ischemic stroke.

Key words: physical therapy, ischemic stroke, rehabilitation.

Інсульт – гостре порушення мозкового кровообігу, що викликає ушкодження і загибель нервових клітин. Небезпека інсульту полягає в його несподіваному і дуже стрімкому розвитку, яке в багатьох випадках закінчується летальним результатом. При перших ознаках інсульту потрібна невідкладна медична допомога. Своєчасне надання медичної допомоги може звести до мінімуму пошкодження головного мозку і не допустити можливі ускладнення. Іншим неприємним «сюрпризом», який несе в собі інсульт – інвалідизація. До інсульту відносять такі патологічні стани, або його види – крововилив в мозок, інфаркт мозку і субарахноїдальний крововилив [2].

Ішемічний інсульт (інфаркт мозку). Даний вид інсульту зустрічається найчастіше – в 70% всіх випадків. Виникає після звуження або блокування артерій головного мозку, через що кровотік в ньому різко скорочується – ішемія. Через відсутність кровотоку клітини мозку позбавляються поживних речовин з киснем і можуть почати відмирати вже протягом якихось кількох хвилин [1].

Збільшення кількості розвитку випадків інсульту відбувається за рахунок збільшення поширеності основних факторів ризику, таких як вік і різні серцево-судинні події, такі як інфаркт міокарда, ішемічна хвороба серця, артеріальна гіпертензія і особливо фібриляція передсердь.

З метою виявлення кількості випадків хворих з інсультом в місті Херсоні, нами було проаналізовано дані Міського інсультного центру Херсонської міської клінічної лікарні ім. Є. Є. Карабелеша м. Херсону.

За даними статистики виявлено, що кількість хворих на інсульт зростає за останні 3 роки зростає.

Серед обстежених хворих з двома видами інсульту виявлено, що в 2015р з геморагічним інсультом поступило 123 пацієнтів, з ішемічним 174 пацієнта, взагалі звернулося до інсультного центру 1381 житель. В 2016 році з геморагічним інсультом лікувалось 118 пацієнтів, з ішемічним 193 пацієнта, в загальні звернулося до інсультного центру 1544 жителів. В 2017 році надано необхідну медичну допомогу 110 пацієнтам з геморагічним інсультом поступило, а з ішемічним – 178 пацієнтів.

Отже, встановлено достовірне зростання пацієнтів з ішемічним інсультом та майже однакові показники кількості хворих з геморагічним інсультом.

Відновлювальна післяінсультна терапія є архіважливим пунктом в лікуванні інсульту, тому що ризик розвитку вторинного інсульту за статистикою становить 4-14%. Лікар-реабітолог допомагає відновити сили, функції організму і повернути пацієнта до самостійного життя. Ефект і тривалість відновлення залежить від ділянки пошкодженого мозку і величини ушкоджень [2].

Лікувальна фізкультура (кінезотерапія) призначається для відновлення повноцінного обсягу рухів, сили і спритності, також для рівноваги і навичок самообслуговування. Лікувальна гімнастика проводиться під контролем лікаря, з вимірюванням пульсу і тиску. Під час фізкультури необхідно обов'язково давати людині відпочивати. Спершу, це пасивна гімнастика, за пацієнта рухи робить реабітолог або навчені родичі, далі вправи

ускладнюються, людина заново вчиться сидіти, вставати, стояти і ходити, самостійно їсти, одягатися, дотримуватися правил особистої гігієни.

Масаж полягає в повільному і легкому погладженні м'язів, в яких підвищений тонус. Також можливо розтирання і м'яке розминання. Знеболення. Для зняття болю рекомендуються такі процедури як: електротерапія, магнітотерапія і лазеротерапія. Процедури купують біль, активізують імунітет, покращують мікроциркуляцію та ін. Поліпшення трофіки тканин. Для цього використовують: озокерит, парафінові апплікації, гідропроцедури і ін. Фіксує пов'язка. Призначається при синдромі хворого плеча [3].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мухін В. М. Фізична реабілітація : підручник / Мухін В. М. – Вид. 3-тє, переробл. та допов. – Київ : Олімп. література, 2010. – 486 с.
2. Рокошевська В. Фізична реабілітація хворих після перенесеного мозкового геморагічного інсульту в умовах стаціонару : метод. посіб. / Віра Рокошевська. – Львів : ПП Сорока Т.Б., 2010. – 94 с.
3. <https://healthapple.info/zdorovya-ta-organizm/insult/>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Васильєва

УДК 159.922.762

Кувайкіна К.С.

СТАН АФЕКТИВНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ У ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена дослідженню афективної регуляції школярів середнього шкільного віку з інтелектуальними проблемами. Зазначено, що афективна регуляція пов'язана з порушеннями емоційно-вольової сфери, яку необхідно коригувати в цієї категорії дітей. Дослідження показали стан неврівноваженості учнів з ПРР, що впливає на психічний стан та навчально-виховний процес. Недоліки афективної сфери спричиняють неврівноваженість поведінки, порушення самоконтролю і саморегуляції, баланс процесів збудження і гальмування.

Ключові слова: емоційно-вольова сфера, афективна регуляція, інтелектуальне недорозвинення, порушення психічної діяльності.

The article is devoted to the study of affective regulation of middle school students with intellectual problems. It is stated that affective regulation is related to emotional and volitional disorders, which need to be corrected in this category of children. Studies have shown a state of imbalance of students with PRR, which affects the mental state and educational process. Disadvantages of the affective sphere cause imbalance of behavior, violation of self-control and self-regulation, balance of processes of excitation and inhibition.

Key words: emotional-volitional sphere, affective regulation, intellectual underdevelopment, mental activity disorders.

Актуальність проблеми. Емоційна система є однією з основних регуляторних систем, що забезпечують активні форми життєдіяльності організму. Система афективної регуляції забезпечує оцінювання загального стану організму, фізіологічні потреби дитини. Порушення рівноваги в цій системі може призвести як до конкретних, так і до загальних порушень поведінки.

Розвиток афективної регуляції при розумовій відсталості ускладнюються внаслідок цілого ряду причин. Частина афективних порушень має первинну природу і пов'язана з недоліками вольових процесів, розладами потягів тощо. Інші порушення емоційно-вольової

сфери можуть викликатися соціальними причинами: депривацією, несприятливими сімейними обставинами.

Таким чином особливості становлення системи афективної регуляції, що обумовлені структурою дефекту і умовами виховання, повинні бути предметом спеціального вивчення. Тільки врахування особливостей емоційної регуляції дитини може стати базою для її успішної корекції.

Вивченням проблеми стану системи афективної регуляції розумово відсталих дітей, займалися В.В. Лебединський, М.К. Бардишевська, А. Гезел, А. Фрейд, В. Агеєв, С. Рубінштейн, Л. Лоренц та інші.

Особливості розвитку проблеми афективної регуляції у розумово відсталих школярів досліджені на жаль слабо. Необхідність наукового обґрунтування даної проблеми і визначила вибір мети та предмета нашого дослідження.

Мета статті: розглянути індивідуальну структуру порушень системи афективної регуляції у розумово відсталих школярів віком від 13 до 15 років.

Для досягнення мети дослідження були визначені наступні завдання:

1. Вивчити особливості проявів порушень емоційної регуляції в учнів з порушенням розумового розвитку
2. Проаналізувати індивідуальні особливості учнів за комплексом досліджуваних проявів.

Допоміжна школа покликана формувати у своїх вихованців почуття товариства, колективізму, поваги до старших людей, що піклуються про них, почуття задоволення від досягнутих у праці і навчанні успіхів і т.п. На шляху до досягнення цих цілей перед вихователями допоміжних шкіл постає багато труднощів, обумовлених особливостями розвитку розумово відсталих дітей.

Знайомство з психологією розумово відсталої дитини дає можливість побачити той шлях, впливаючи на який вихователь зможе робити прямий і опосередкований вплив на емоційну сферу своїх вихованців з метою її розвитку, згладжування і корекції наявних недоліків [1].

Незрілість особистості розумово відсталої дитини, обумовлена в першу чергу особливостями розвитку, її потреб і інтелекту, виявляється в ряді особливостей її емоційної сфери. По-перше, почуття розумово відсталої дитини довгий час недостатньо диференційовані. У нормальної ж дитини більш старшого віку можна спостерігати безліч різних відтінків переживань. Переживання розумово відсталого школяра більш примітивні, полюсні, він проявляє тільки чи задоволення, чи невдоволення, а диференційованих тонких відтінків переживань майже немає. По-друге, почуття розумово відсталих дітей часто бувають неадекватні, непропорційні до впливів зовнішнього світу за своєю динамікою. В одних дітей можна спостерігати надмірну легкість і поверховість переживань серйозних життєвих подій, швидкі переходи від одного настрою до іншого, в інших дітей (такі зустрічаються набагато частіше) спостерігається надмірна сила й інертність переживань, що виникають з малоістотних приводів [2].

Проявом незрілості особистості розумово відсталої дитини є також і великий вплив емоцій на оцінні судження. Перехід дитини від нижчих форм емоційного життя до вищих, інакше кажучи, розвиток вищих почуттів безпосередньо пов'язаний зі зміною відносин між афектом і інтелектом [3].

Поки не виховані вищі почуття, по мірі зростання дитини стихійно усе більше місце займають елементарні потреби і, отже, емоції.

Переважають і панують в тієї чи іншої дитини переживання, поступово фіксуєчись, утворюють ті чи інші відтінки властивостей його характеру (похмурість, дратівливість, байдужість, життєрадісність, легкодумство і т.п.). Це обставина, яку природно, потрібно знати і враховувати батькам і вихователям допоміжної школи.

Основний же внесок виконавчої ланки – участь у регуляції тонічної сторони психічної діяльності. Позитивні емоції підвищують психічну активність, забезпечують “настроєність”

на рішення тієї чи іншої задачі. Негативні емоції, найчастіше знижуючи психічний тонус, обумовлюють в основному пасивні способи захисту.

У більш важких випадках центр ваги порушень переміщається з вищих на базальні центри, що уже не в змозі підтримувати власну енергетику на потрібному рівні. У цьому випадку на погрозу вітальним константам організму емоційна система відповідає тривогою, страхом. Афективна система, як уже говорилося вище, має багаторівневу структуру, у якій кожний з рівнів вирішує свою специфічну задачу [4].

Враховуючи тісний зв'язок когнітивної та емоційної систем, було здійснено дослідження стану афективної регуляції в учнів молодших класів.

Дослідження проводилось на базі НВК № 48 м. Херсона у 3 – Б класі. У дослідженні брали участь 12 учнів віком 9-12 років. За гендерною ознакою респонденти були поділені наступним чином: 7 хлопчиків та 5 дівчаток.

Для вивчення порушень викладена система спостережень, яка була модифікована для розумово відсталих учнів вищезазначеного віку.

Оцінка сформованості системи базової афективної регуляції повинна проводитись у відповідності з чотирирівневим критерієм:

1. рівень афективної пластичності;
2. рівень афективних стереотипів;
3. рівень афективної експансії;
4. рівень емоційної регуляції.

Чотирирівнева система базової афективної регуляція проводиться за роботами О.С.Нікольської та її школи (2000).

Враховуючи, що афективно-емоційна сфера та афективна регуляція, яка лежить в її основі, входить у будь-яку діяльність дитини, в тому числі і пізнавальну, це може бути проаналізовано кожним рівнем афективної регуляції. З метою визначення рівня і стану поведінки дитини нами було застосовано методики «Діагностика наявності страхів» під ред. Є. І. Рогова, тест Ч.Д.Спілбергера та “Тест Люшера”. Окрім власних спостережень, враховувався досвід педагогів у спілкуванні з дітьми. Для аналізу причин афективних порушень були вивчені особові справи дітей.

При якісній характеристиці результатів дітей із ПРР було з'ясовано, що найяскравіше виражені наступні якості: протест проти обмежень власної незалежності, пригнічена здатність до відстоювання своєї позиції, потреба емоційного комфорту і спокою, а також стеничність. Крім того, у дітей із ПРР виявлялись такі характеристики афективної сфери, як підвищена чутливість, емоційна нестійкість, тривожність, залежність, потреба в захисті, самоконтроль для запобігання конфліктам, образливість, самостійність. Певні якості за результатами тесту були притаманні лише одному або двом учням з групи.

За методикою Ч.Д.Спілберга стан емоційної сфери молодших школярів при відвідуванні школи свідчить про досить високий рівень особистісної та ситуативної тривожності в дітей із ПРР. Рівень тривожності залежав від сили нервових процесів дітей із ПРР.

Дослідження показали стан невірноваженості учнів ПРР, що впливає на психічний стан та навчально-виховний процес. Найбільші ускладнення в навчально-виховному процесі, в соціалізації дітей із ПРР спричинені недоліками афективної сфери. Адже саме вона забезпечує врівноваженість поведінки, самоконтроль і саморегуляцію емоцій, баланс процесів збудження і гальмування, стійкість до втягнення в стан афекту. Неуспішність учнів загальноосвітніх шкіл в сучасних умовах є справжньою проблемою, актуальною для суспільства в цілому, а також для вікової психології та спеціальної педагогіки. Труднощі в навчанні ведуть за собою непорозуміння з батьками, ускладнюють соціалізацію дітей в умовах навчального закладу і в результаті – викликають зниження мотивації, самооцінки, погіршення поведінки, тощо. Первопричиною неуспішності в 50% випадків є психічного порушення розвитку (ПРР), яка проявляється в емоційній незрілості, порушеннях пізнавальної діяльності, нерідко ускладнених хворобливими ознаками – соматичними та

неврологічними [5]. Саме такі результати отримані нами в процесі експерименту. Для покращення стану емоційно-вольової сфери учнів із ПРР необхідним є здійснення корекційного впливу, який повинен бути направлений на реалізацію дитиною власних резервів і механізмів афективної регуляції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодалев А.А. О воздействии стиля общения педагога с учащимися на их эмоциональный опыт / А.А. Бодалев, Л.И. Криволап // Проблемы общения и воспитания. – Тарту: Валгус, 1974. – С. 185-192.
2. Додонов Б.И. Классификация эмоций при исследовании эмоциональной нравственности личности. // Вопросы психологии. – 1975. – № 6. – С. 23-27
3. Емоційний розвиток дитини / упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. – К. : Мікрос–СВС, 2003. – 112 с.
4. Лебединський, В.В. Розлади психічного розвитку в дітей // Спеціальна психологія. Тексти. / за ред. М. П. Матвєєвої, С. П. Миронової. – Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т, інф.-вид. відділ, 2001.– Ч.2 – С. 18-25.
5. Яновская М.Г. Эмоциональные аспекты нравственного воспитания: кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1986. – 160 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор С.Д. Яковлева

УДК 801.675.2

Кузьмін А.А.

РЕФЛЕКСОТЕРАПІЯ У СИСТЕМІ КОМПЛЕКСНОЇ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ

У статті проведено узагальнення даних літератури та власного досвіду використання рефлексотерапії, розглянуто механізми її дії та описані методики, які доцільно виконувати фахівцям з фізичної терапії.

Ключові слова: рефлексотерапія, фізична терапія, акупунктура.

The article summarizes the literature and author's own experience of using reflexology, considered the mechanism of action and describes the techniques that should be used for physical therapy specialists.

Key words: reflexology, physical therapy, acupuncture.

У міру старіння суспільства, у зв'язку зі змінами перебігу сучасних захворювань, зростанням кількості ятрогенних захворювань, коли дедалі частіше виявляються побічні і токсичні впливи хімічних медикаментозних середників, підвищується інтерес до природних методів профілактики нозологій і відновлення здоров'я. Це дає поштовх для розвитку вже відомих та пошуку нових нетрадиційних методик фізичної терапії. Одним з подібних методів є рефлексотерапія – лікувальна система, яка базується на рефлекторних співвідношеннях, сформованих у процесі онтогенезу, реалізується через центральну нервову систему шляхом подразнення рецепторів шкіри, слизових оболонок та тканин з метою впливу на функції організму [1]. Зважаючи на високу ефективність і широке коло методик із різним ступенем складності, рефлексотерапія вийшла з переліку методів, які використовували лише лікарі, і тепер можуть застосовувати фізичні терапевти з немедичною освітою.

Основною методикою рефлексотерапії є акупунктура (чжень-цзю терапія – голковколювання та припікання). Вона з'явилася в Китаї приблизно 2,5 тисячі років тому і тепер займає почесне місце не тільки у східній медицині, але й визнана і викладається в найпрестижніших медичних університетах Європи та Америки, а також є в переліку методик

страхової медицини. Незважаючи на високу ефективність при корекції захворювань, класичні методики акупунктури відносно мало поширені, оскільки є важкими стосовно великого обсягу механічного запам'ятовування топографії точок та показань до їх застосування і принципів складання акупунктурних рецептів (стимуляції сукупності певних точок різними фізичними та хімічними чинниками за відповідними правилами в одному сеансі). Водночас деякі методики рефлексотерапії є доступними для виконання особам, які мають чітке уявлення про основні закономірності життєдіяльності здорового і хворого організму – фахівцям з фізичної терапії.

Перевагами методик рефлексотерапії є висока ефективність та ергономічність. Більшість з них не потребують складного та дуже дорогого обладнання, а їх уведення до комплексних програм фізичної реабілітації підвищує ефективність останніх без великих фізичних та фінансових витрат [2]. Методи рефлексотерапії, крім доведеного високого лікувально-реабілітаційного потенціалу, мають і чітко окреслені профілактичні перспективи. Рефлексотерапія є незамінною у разі високої алергізації населення, яка зростає з кожним роком, при недостатній ефективності наявних стандартних методик реабілітації. Перевагою рефлексотерапії також є те, що адекватний вплив на точки акупунктури (біологічно активні точки) може частково або повністю замінити медикаментозне навантаження, або істотно його зменшити. Цей напрямок відновлення характеризується м'яким фізіологічним ефектом, дією на власні сили організму, тому практично не має побічних ефектів та ускладнень.

Ефективність рефлексотерапії при різних захворюваннях багаторазово доводилася не тільки тисячолітньою традиційною китайською практикою, але й науковими медичними закладами. Накопичений великий досвід лікування й реабілітації найрізноманітніших захворювань (у неврології, травматології, терапії, хірургії, дерматології, гінекології, спортивній медицині та ін.) [3].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голубева М.Г. Принципи викладання базових понять і методів рефлексотерапії студентам спеціальності «Фізична реабілітація» / М.Г. Голубева // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): [зб. наук. пр.]. – 2010. – Вип. 8. – С. 98-101.
2. Коваленко О.Є. Роль та місце рефлексотерапії в системі медичної реабілітації хворих / О.Є. Коваленко, Є.Л. Мачерет, Т.П. Гарник // Рефлексотерапія в Україні: досвід і перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – К. : Віпол, 2009. – С. 5-9.
3. Сергеев В. Рефлексотерапія у фізичній реабілітації хворих / В. Сергеев // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2008. – Т. 3. – С. 134-137.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.П. Козій

УДК 616-006+616-036.22(477)

Кшановський А.С.

СТАН ЗАХВОРЮВАНOSTІ РАКОМ ШИЙКИ МАТКИ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються основні причини виникнення захворювання та поширення раку шийки матки серед населення України.

Ключові слова: онкологія, рак шийки матки..

The main causes of the disease and the spread of cervical cancer among the population of Ukraine are considered in the article.

Key words: oncology, cervical cancer.

Рак шийки матки (РШМ) – одне з найбільш частих онкологічних захворювань жіночих статевих органів. Щороку у світі цю пухлину виявляють у понад 600 тис. жінок. Найбільші показники поширеності зареєстровано на Ямаїці – 58,9 на 100 тис., у Німеччині – 45,2, найнижчі – в Ізраїлі (6,4) [1, 2].

У цілому по Європі щороку близько 60 тис. жінок захворюють на РШМ, а 30 тис. помирають від нього, тоді як понад 225 тис. жінок живуть з цим захворюванням (отримуючи лікування або ні). У різних країнах рівень захворюваності на РШМ значно різниться, а в деяких країнах Східної Європи він у 2–5 разів вищий, ніж у 15 країнах-членах ЄС. Ця різниця більшою мірою обумовлена відсутністю програм з попередження РШМ.

Впровадження цих програм разом з ефективною системою громадської освіти у сфері охорони здоров'я сприяло б зменшенню кількості випадків РШМ у цих країнах і гарантувало б рівнозначну систему охорони здоров'я усім громадянам Європи [2].

Дослідження щодо захворюваності на РШМ проводилися ще у ХІХ ст. Отримані результати вказали на вплив активного статевого життя на частоту випадків раку. На сьогодні доведено, що причиною виникнення РШМ є вірус папіломи людини, точніше, деякі його типи. Перебуваючи тривалий час в клітинах шийки матки, вірус приводить до мутацій, які, своєю чергою, спричиняють виникнення ракової клітини. Тому вважається, що РШМ частіше виникає у жінок, які ведуть асоціальний спосіб життя, мають випадкові статеві зв'язки і рано починають статеве життя. За науковими даними, захворюваність на РШМ частіше зустрічається серед негритянок, рідше – серед європейських жінок.

Дуже рідко хворіють жінки, які не живуть статевим життям [1].

В Україні епідеміологія РШМ характеризується високим рівнем захворюваності, інвалідності та смертності, що підтверджується динамікою показника захворюваності. За 2001–2011 рр. показник захворюваності в Україні збільшився на 10,3 на 100 тис. населення. Захворюваність на РШМ у 2011 р. становила 20,3 на 100 тис. населення, що склало 6,0% від усіх ЗН і 28,8% від ЗН жіночих статевих органів [1, 3].

Показник захворюваності на РШМ зареєстровано значно вищий порівняно із загальнодержавним у Кіровоградській (26,8 на 100 тис. населення), Волинській (27,7) та Одеській (30,5) областях; нижчий – у містах Севастополі (13,6 на 100 тис. населення) і Києві (15,0), а також у Чернівецькій (14,4) і Харківській (16,6) областях.

Серед загальної кількості онкохворих частка жінок з РШМ працездатного віку (3,7%) перевищила на 35,1% частку хворих пенсійного віку (2,4%).

Показник захворюваності на РШМ жінок працездатного (22,9 на 100 тис. населення) і пенсійного (24,8 на 100 тис. населення) віку знаходиться майже на одному рівні, що вказує на високий рівень захворюваності серед жінок молодого віку.

В Україні на кінець 2011 р. на обліку знаходилось 60 124 пацієнти з РШМ, показник поширеності онкопатології становив 244,7 на 100 тис. населення. У структурі поширеності злоякісних новоутворень РШМ зайняв 5,9% [3].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рак в Україні, 2010–2011 / Захворюваність, смертність, показники діяльності онкологічної служби // Бюлетень національного канцер-реєстру України № 13 / Національний інститут раку. – К., 2012. – 124 с.
2. Онкологія : метод. пос. / под ред. В. Баштан. – М., 2008. – 308 с.
3. Жилка Н.Я. Епідеміологія раку шийки матки в Україні / Н.Я. Жилка, Т.В. Зайкова // ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ. – 2012. – № 4 (24). – С. 40-46.

Рекомендує до доруку науковий керівник доцент Н.О. Васильєва

ОБГРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ 6-8 РОКІВ З ПОРУШЕННЯМ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

У статті обгрунтовано структуру педагогічного дослідження соціальної компетентності в учнів першого року навчання з порушенням інтелектуального розвитку.

Ключові слова: соціальний розвиток, компетентність, діти з особливими освітніми потребами.

The structure of pedagogical study of social competence in students of the first year of study with impaired intellectual development is grounded in the article.

Key words: social development, competence, children with special educational needs.

Постановка проблеми. Участь України в міжнародних освітніх проектах, підписання Болонської декларації, інтеграційні освітні процеси у світі зумовили необхідність переходу держави на спільну мову, термінологію з іншими країнами, за допомогою якої можна описати навчальний процес. Як відомо, основною категорією спільної мови стали компетенції і компетентність. Саме компетентність майбутнього фахівця слугує сьогодні головним освітнім конструктором моделі випускника освітнього закладу. Метою упровадження компетентнісного підходу в освітній простір є формування конкурентоспроможної, мобільної, здатної до самонавчання, особистості. Нові критерії оцінки навчальних досягнень учнів обумовили новий зміст, нові підходи щодо вдосконалення організації навчання.

Так, у прийнятій Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, сформульовано узагальнений образ майбутнього вихованця «нової української школи», визначено ключові компетентності, до яких (окрім багатьох інших) віднесені соціальна, громадянська, ведення здорового способу життя, загальнокультурна грамотність.

Актуальність. Завдання, поставлені державою перед освітньою галуззю, стосується і спеціальної освіти. Дослідження багатьох учених-дефектологів розкривають особливості процесу соціалізації осіб з порушенням розумового розвитку з точки зору її складових (адаптація, інтеграція, індивідуалізація тощо), видів (соціальна, психологічна, трудова та ін.), і визначають їх місце в системі освіти. Зокрема, особливості процесу соціальної адаптації висвітлені у дослідженнях О. Вержиковської, О. Гаврилова, С. Коноплястої, В. Левицького, В. Мачихіної, С. Миронової, Н. Павлової, А. Раку, В. Синьова та ін.; соціально-психологічної та психологічної – у Н. Коломінського, І. Матющенко, О. Проскурняк, І. Татьянчикової та ін.; соціально-трудова – О. Агавеляна, Ю. Бистрової, В. Бондаря, А. Висоцької, Г. Дульнева, Г. Мерсіянової, С. Мирського, Б. Пінського, О. Хохліної та ін. [2-4].

Незважаючи на певні наукові здобутки в галузі спеціальної освіти, вчителі спеціальних освітніх закладів поки що не отримали від науковців відповіді на нові виклики – розроблених критеріїв оцінювання навчальних і виховних досягнень учнів у зв'язку із впровадженням компетентнісного підходу в корекційно-освітній процес.

Відсутність понятійної уніфікації щодо термінів «компетенція» і «компетентність» серед українських науковців ускладнює вирішення цього питання, а саме: кого і за яких умов слід вважати соціально компетентною особистістю відповідно до вікових особливостей, пізнавальних можливостей тощо?

Отже, актуальність та недостатня розробленість критеріїв оцінки соціальної компетентності осіб з порушенням розумового розвитку зумовили вибір теми нашого дослідження.

Мета статті – обґрунтування складових соціальної компетентності (для учнів перших класів у пропедевтичний період) і соціальних компетенцій (для дошкільників випускної групи), на основі яких розробити діагностичний інструментарій для з'ясування стану їх соціального розвитку.

Виклад основного матеріалу. Для впровадження компетентнісного підходу в освітній простір України розроблена відповідна нормативна база (зокрема, і для спеціальної освіти). Дотримана наступність між змістом і результатами роботи спеціальних дошкільних і загальноосвітніх закладів. В Базовому компоненті дошкільної освіти (2012 р.) визначено вимоги до змісту та мінімально достатнього і необхідного рівня освітніх компетенцій дитини перших 6 (7) років життя. В 2013 р. впроваджено нову Програму розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю, однією із новацій якої став новий напрямок – соціальне виховання.

В тому ж 2013 році затверджено Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, як складову Державного стандарту початкової освіти, в основу якого покладено компетентнісний підхід, критерієм оцінювання навчальних досягнень визначено предметні компетентності (для F-70) і життєва компетентність (для дітей з F-71). Отже, нова нормативна база, новий зміст програм обумовлює розробку нових критеріїв оцінювання соціальної навченості і соціальної вихованості учнів.

Термін «компетентність» у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.) визначається як інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці. Поняттям «компетентність» українська освіта оперує в значенні, запропонованому європейськими країнами, а саме: здатність успішно задовольняти індивідуальні й соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання [1, с. 42].

Виділяють три сфери, в яких розгортається соціалізація: діяльність, спілкування і самосвідомість. В першому класі і дошкільному віці маємо справу з першими двома сферами, тому оцінюванню підлягають такі структурні компоненти соціальної діяльності дитини (учня): змістовий, операційний та емоційно-мотиваційний. Ціннісний компонент лише починає формуватися в учнів, тому на початку шкільного навчання ми не берем його до уваги. Але по закінченні I класу і його слід враховувати.

Для дослідження соціального розвитку дітей нам слугувала «Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю» (2013), зокрема, програми випускної групи, з таких занять: «Формування соціальних навичок», «Фізичне виховання та основи здоров'я», «Ознайомлення з навколишнім», «Розвиток мовлення», «Ігрова діяльність». Ці заняття мають змістову наступність з навчальними дисциплінами і темами, які учні будуть вивчати, повторювати, узагальнювати в школі на уроках із «Соціально-побутового орієнтування», «Основ здоров'я», «Я у світі», «Природознавства», «Трудового навчання», «Розвитку мовлення» (корекційно-розвитковий компонент) та ін. В процесі виконання запропонованих нами завдань перевірялася також сформованість навичок комунікації у дітей та учнів.

Залежно від отриманих результатів обстежені діти розподілялись за чотирма рівнями знань, умінь і ставлення до складових соціальної діяльності: високим, достатнім, середнім, низьким. До кожного рівня були розроблені відповідні показники.

Для успішної соціальної діяльності окрім самих її компонентів, важливо сформувати в дитини адекватну самооцінку, що впливає в подальшому на формування «Я-концепції», тому для вивчення самооцінки були відібрані методики Т. Дембо і Де-Грефе.

Соціальний розвиток окрім соціальних знань, вчинків, спілкування, відбувається ще й на основі соціально-моральних якостей, для дослідження яких обрано перелік соціальних почуттів, умінь, якостей для дошкільників з нормою розвитку (програма «Я у світі», автор О. Кононко).

Висновки. Отже, дослідження соціальної компетентності у I класі спеціальної школи має включати соціальні знання, почуття, особистісні якості, поведінку, навички спілкування, адекватну самооцінку. В основу педагогічного дослідження покладаються програмний зміст

і завдання попереднього року навчання. Результати виконання завдань мають оцінюватись за знанневим (теоретичним), операційним, мотиваційним і ціннісним компонентами діяльності. Залежно від отриманих результатів визначається зміст корекційно-розвивальної роботи з кожною дитиною.

Перспективи дослідження. Завдання подальших наукових розвідок – дослідити психічні та особистісні якості і властивості, риси характеру. Дефектологу важливо з'ясувати додатково сформованість ігрової та продуктивних видів діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Овчарук, О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – Київ: К.І.С., 2004. – С. 53-58.
2. Миронова, С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту. – Монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2007. – 304 с.
3. Синев, В.Н. Особенности воспитания социально-нормативного поведения учащихся вспомогательной школе. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе. – Москва: Школа-Пресс, 1994. – С. 278-297.
4. Татьяначикова, І.В. Формування в учнів з інтелектуальними вадами життєвих компетентностей в процесі їхньої соціалізації. – Слов'янськ: Маторін Б.І., 2011. – 112 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.С. Товстоган

УДК 376.37

Мазій О. С.

ВИЯВЛЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ДО ДИСГРАФІЇ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

У статті розглядаються значення раннього виявлення схильності майбутніх школярів до дисграфії і проведення своєчасної профілактичної і корекційної роботи по подоланню даного порушення в дошкільному віці.

Ключові слова: процес письма, дисграфія, загальний недорозвиток мовлення, дошкільний вік.

The article examines the importance of early detection of the inclination of future students to dysgraphia and timely preventive and corrective work to overcome this violation at preschool age.

Key words: writing process, dysgraphia, general speech development, preschool age.

Процес письма являє собою складний вид психічної діяльності, що формується тільки в умовах цілеспрямованого навчання. Оволодіння письмом є важливою і невід'ємною умовою для успішного засвоєння програми з усіх шкільних предметів. У даний час спостерігається значне збільшення кількості дітей, які відчувають труднощі в засвоєнні програми рідної мови, що є однією з найважливіших проблем навчання в школі.

Порушення процесу письма в даний час розглядається як актуальна, теоретично і практично значуща проблема, про що свідчать роботи Н. В. Василенко, Е.А. Логінової, Р.І. Лалаєвої, І. М. Садовнікової і ін.

У дослідженнях, присвячених проблемі дисграфії, освітлено, що дана патологія є наслідком недостатньої сформованості функціональної основи процесу письма, тобто вербальних і невербальних вищих психічних функцій, що забезпечують становлення даного

навику в нормі [2, с. 54]. До числа психічних функцій, що лежать в основі формування письма, відносять усне мовлення, візуально-просторовий і слухо-просторовий гнозис, сомато-просторові відчуття, сформованість рухової сфери, здатність до абстрактних способів діяльності, сформованість загальної поведінки, тобто її регуляція і саморегуляція.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема виявлення порушення формування передумов писемного мовлення у дошкільнят. Особливо це стосується дітей із загальним недорозвитком мовлення, адже для них характерне порушення формування всіх компонентів мовної системи в їх єдності (звукової сторони мовлення, фонемних процесів, лексики, граматичної будови мовлення) і це являється головною передумовою до появи дисграфії у дітей цієї категорії. Тому важливим є раннє виявлення схильності майбутніх школярів до цього порушення і проведення своєчасної профілактичної і корекційної роботи по його подоланню.

Дисграфія – це часткове специфічне порушення процесу письма. Письмо являє собою складну форму мовної діяльності, багаторівневий процес. У ньому беруть участь різні аналізатори: мовнослуховий, мовноруховий, зоровий, загальноруховий. Між ними в процесі письма встановлюється тісний зв'язок і взаємозумовленість [1, с. 361].

Класифікація дисграфії здійснюється на основі різних критеріїв: з урахуванням порушених аналізаторів, психічних функцій, несформованості операцій письма [4, с. 532].

Основними симптомами дисграфії є специфічні (тобто не пов'язані із застосуванням орфографічних правил) помилки, які носять стійкий характер, і виникнення яких не пов'язане з порушеннями інтелектуального або сенсорного розвитку дитини або з нерегулярністю його шкільного навчання. [3, с. 15].

Для виявлення схильності до дисграфій у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення необхідне обстеження психологічної сторони мовлення (дослідження таких процесів, як увага, мислення, пам'ять), моторики (дрібної, загальної, артикуляційної), загального стану усного мовлення, лексико-граматичної будови мовлення, обстеження стану фонематичного слуху, звуковимови.

При обстеженні дітей старшого дошкільного віку можна виявити такі схильності до дисграфії зумовлені несформованістю компонентів розвитку дитини:

- граматична система (передумови аграмматичної дисграфії);
- артикуляційної моторики і звуковимови (передумови артикуляторно-акустичної дисграфії);
- загальної, дрібної моторики, просторового орієнтування (передумови оптичної дисграфії);
- недорозвинення психічних функцій (передумови різних форм дисграфій).

Отже, раннє виявлення схильності до дисграфії в дошкільному віці у дітей з загальним недорозвитком мовлення дозволить ефективніше використовувати сензитивні періоди розвитку мовлення і сприяти, в подальшому повноцінному становленню писемного мовлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волкова Л. С. Логопедия / Л. С. Волкова, Р. И. Лалаева, Е. М. Мастюкова. – М.: Просвещение, 1989. – 528 с.
2. Глозман, Ж.М., Потаніна, А.Ю. Луриевские концепція функціональних блоків мозку в корекції дисграфії і дислексії / Нейропсихология і психофізіології індивідуальних відмінностей. – Вип. 2 під ред. В.А. Москвіна. – Білгород, 2007. – С.103-113
3. Садовнікова І. М. Порушення писемного мовлення та їх подолання у молодших школярів / І. М. Садовнікова. – М.: Владос, 1997. – 184 с.
4. Шеремет М. К. Логопедія: підручник / За ред. М. К. Шеремет. – Вид. 4-те, перер. та доповн. -Київ.:Видавничій Дім "Слово", 2017. – 856 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І. І. Глушенко

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Стаття присвячена дослідженню проблеми формування навчальної діяльності у дітей з порушенням мовлення. Розкрито вплив порушень мовлення на формування мовленнєвої готовності до навчання.

Ключові слова: Нова українська школа, мовленнєва готовність до шкільного навчання, порушення мовлення.

The article is devoted to research problems of formation of educational activities in children with the violation of speech to school. The influence of speech disturbances on formation of speech readiness to study at school is revealed.

Key words: New Ukrainian School, speech readiness to study at school, speech preparation, speech disorders.

Концепцією «Нова українська школа» визначено пріоритетні завдання розвитку і виховання всебічно й гармонійно розвиненої творчої особистості, патріота, відповідального громадянина, здатного до ризику та інновацій, вмотивованого на самоосвіту і саморозвиток в умовах сучасності [2]. Одним з напрямів діяльності, спрямованої на забезпечення вирішення цих завдань є створення нової структури школи, що дасть змогу засвоїти новий зміст освіти і набути ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості, а також побудова сучасного освітнього середовища, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, вчителів і батьків [3].

У сучасній вітчизняній сурдопедагогіці тривають пошуки ефективних шляхів модернізації системи освіти осіб із порушенням слуху з метою забезпечення максимально можливого для них особистісного розвитку, а також інтеграції в соціум на основі самоактуалізації [4]. На сучасному етапі реформи освіти одним з головних чинників виступає поширення нових освітніх технологій, культуротворча розбудова освітнього простору, створення навчального середовища гуманістичного типу [1].

Важлива роль при цьому належить оптимізації організації освітнього та корекційно-розвивального процесу в закладах середньої освіти для дітей з порушеннями слуху. В першу чергу, необхідно забезпечити гарантування якості освіти, стабільне виконання вимог державних та галузевих освітніх стандартів, створення умов для подальшого розвитку доступної та якісної системи освіти навчального закладу, відповідно до вимог суспільства, запитів особистості, потреб держави, а також ефективного управління освітньою системою. Тому основою модернізації освітнього процесу є створення освітньої програми закладу, внутрішньої системи забезпечення якості освіти та розробка системи заходів, які гарантують дотримання вимог академічної доброчесності учасників освітнього процесу.

Запровадження інновацій в освітньо-виховний процес спеціальної школи для дітей з порушеннями слуху потребує вирішення цілої низки проблем, обумовлених особливостями пізнавального, особистісного, соціального розвитку цієї категорії учнів. Зокрема, потребує розгляду питання уточнення сутності та шляхів формування ключових компетентностей учнів з порушеннями слуху, аналізу компетентнісного потенціалу навчальних дисциплін шкільного курсу та умов його реалізації. Так, на думку О.Ф.Федоренко [5], для формування ключових компетентностей учнів з порушеннями слуху потрібні спеціально підготовлений зміст, адаптований чи модифікований з урахуванням особливих навчальних потреб кожного учня, навчальні технології і розвивальне навчальне середовище, ознаками якого є відкритість, цілісність, емоційна комфортність, суб'єктність навчальної взаємодії.

Відповідно, велика відповідальність покладається на методичну раду спеціальної школи, яка повинна розглядати питання запровадження змін та нововведень, створення

навчальних ресурсів формування ключових компетентностей школярів, впровадження технологій ефективної корекційно-розвиткової допомоги та супроводу дітей, підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Вагомим колективним суб'єктом, що розв'язує актуальні науково-методичні, навчально-методичні проблеми, є традиційний для школи дорадчий орган – педагогічна рада. Вона визначає основні напрями і завдання, конкретні форми роботи педагогічного колективу та приймає рішення з основних питань діяльності навчального закладу, зокрема в науково-методичному аспекті.

Однією з основних складових діяльності спеціальної школи є особистісно орієнтована система виховної роботи, яка повинна охоплювати різні аспекти формування особистості школяра – виховання інтересу до навчання, національно-патріотичне та громадянське виховання, формування навичок здорового способу життя, фізичне та моральне виховання, правова освіта та превентивне виховання, естетичне та трудове виховання. Вирішення цих задач є необхідною передумовою підготовки майбутніх випускників до успішної адаптації в сучасному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Литвинова В. В. Компетентнісний підхід до навчання учнів з порушеннями слуху математиці в початкових класах / В. В. Литвинова // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. – 2014. – Вип. 5. – С. 53-64.
2. Моделювання освітнього простору в умовах реалізації концепції «Нова українська школа»: методичні рекомендації / Укл. Т. В. Деміракі, за заг. ред. В. В. Стойкової. – Миколаїв : ОППО, 2018 – 36 с.
3. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року»: [Електронний ресурс] // Постанова Кабінету Міністрів України № 988-р від 14.12.2016 р. – Режим доступу <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249613934>.
4. Таранченко О. Концепція розвитку системи освіти осіб із порушеннями слуху в Україні (Проект) / О.Таранченко, О. Федоренко // Особлива дитина: навчання і виховання. – № 1. – 2015. – С. 26-33.
5. Федоренко О.Ф. Особливості формування ключових компетентностей в учнів з порушеннями слуху / О. Ф. Федоренко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – 2013. – Вип. 23. – С. 248-251.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С. В. Полещук

УДК 615.825:613.25-057.87

Осадчук Т.В.

КОМПЛЕКСНИЙ ВПЛИВ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ НА ЗНИЖЕННЯ ВАГИ ЖІНОК

У статті розглядаються шляхи зниження ваги жінок за допомогою різних засобів фізичної терапії – дієтотерапії та рухової активності.

Ключові слова: ожиріння, зайва вага, раціональне харчування, індекс маси тіла, тренування.

The article is about how to help weight loss with therapeutic diet and the elements of physical activity.

Key words: obesity, overweight, rational nutrition, body mass index, training.

Актуальність теми. Проблема надлишкової маси тіла і ожиріння на сьогодні дуже актуальна. За останнє десятиліття в багатьох економічно розвинених країнах поширеність ожиріння збільшилася вдвічі. За прогнозами експертів ВООЗ, при збереженні існуючих темпів зростання захворюваності до 2025 року в світі буде налічуватися більше 300 млн. людей, що будуть страждати на ожиріння [3, с. 26].

Ожиріння може бути причиною багатьох захворювань, таких як атеросклероз, гіпертонічна хвороба, стенокардія, цукровий діабет, жовчнокам'яна хвороба, остеохондроз хребта, рак деяких локалізацій та інших, що приводить до зменшення тривалості життя в середньому на 5-15 років в залежності від ступеня ожиріння.

Аналіз наукових досліджень свідчить про те, що більшість спеціалістів вважають найбільш ефективними методами попередження ожиріння контроль за калорійністю добового раціону і регулярні фізичні навантаження [1, с. 10-16, 2, с. 198-202]. На наш погляд, у вирішенні цієї проблеми значне місце повинні займати різноманітні засоби фізичної терапії, психологічна підтримка, мотивація та контроль.

Мета дослідження. Дослідити вплив різних засобів фізичної терапії на зниження ваги жінок другого зрілого віку.

Об'єкт дослідження. Фізична реабілітація жінок із зайвою вагою.

Предмет дослідження. Комплексний вплив методів фізичної реабілітації на зниження ваги у жінок другого зрілого віку.

Нами було розроблено і зареєстровано авторське право на твір № 88894 – Науково-практичний твір «Авторская программа Татьяны Осадчук «Стань стройней за 30 дней».

Це комплексна програма із застосуванням різних засобів фізичної терапії, завдяки якій ми гарантували зниження ваги і поліпшення якості тіла без шкоди для здоров'я. Дуже важко психологічно налаштувати людину працювати над собою на довгий час. Тому ми вирішили розпочати з короткострокової постановки мети спочатку на 30 днів. В результаті наш експеримент продовжувався 6 раз по 30 днів – 6 місяців.

Сьогодні люди платять окремо консультантам по харчуванню, окремо ходять на тренування, але, найчастіше, не отримують потрібного результату через відсутність узгодженості дій тренера та дієтолога, постійного контролю, некомпетентності, відсутності мотивації, неправильних харчових звичок і неадекватних фізичних навантажень. Ми вирішили поєднати методи дієтотерапії, кінезотерапії, педагогіки, психології і контролю для отримання чудових стійких результатів.

У програму «Стань стройней за 30 дней» ми включили:

- Вимірювання антропометричних даних – зріст, вага, окружність грудей, живота, стегон.
- Обчислення ІМТ (індексу маси тіла) – величина, що дозволяє оцінити ступінь відповідності маси тіла людини і його зросту, чи є маса недостатньою, нормальною або надлишковою.
- Аналіз складу тіла за допомогою спеціальних ваг – аналізаторів з метою визначення відсотка жирового прошарку, рівня вісцерального жиру, м'язової маси, відсотка води, метаболічного віку. Аналіз складу тіла був необхідний для того, щоб чітко відстежувати, як змінюється впродовж програми не тільки вага і об'єми, але і якість складу тіла – відсоток жирового прошарку, вісцерального жиру і метаболічний вік повинні були знижуватися, а вода і м'язова маса – збільшуватися.
- Складання індивідуального меню харчування, збалансованого за КБЖВ і мікроелементами, що відповідає всім принципам раціонального харчування з урахуванням особливостей та харчових переваг кожної досліджуваної жінки. Ми використовували найпростіші продукти і рецепти приготування страв.
- В тиждень ми проводили 3 – 5 тренувань силової і аеробної спрямованості, враховуючи побажання, можливості і стан здоров'я кожного клієнта. Чіткий контроль за правильністю і інтенсивністю виконання вправ.

- Щотижневі заміри і зважування, відстеження змін складу тіла, корекція харчування і тренувань при необхідності.
- Додаткові вправи для самостійного виконання в залежності від цілей і фізичних можливостей клієнта.
- Щоденна психологічна онлайн підтримка, постійна мотивація і контроль тренера і консультанта з харчування.
- Індивідуальні рекомендації з харчування, тренування і способу життя після закінчення програми.

Учасники дослідження були під максимальним контролем та в постійному спілкуванні з групою та тренером-дієтологом і «наживо» – офлайн і онлайн. Успіхи в групі стали потужним стимулом для кожного учасника групи, додали змагальний момент, додаткову мотивацію і на тренуваннях і в дотриманні рекомендацій з раціонального харчування. Спільна онлайн-група допомагала долати спокуси в порушенні режиму харчування та виконанні домашніх вправ.

Завданням програми було не тільки зниження ваги, а й навчання учасників правильно і збалансовано харчуватися, змінити свої харчові звички, розвіяти всі міфи про дієти, прищепити любов до спорту та здорового способу життя.

Проблема усіх дієт полягає в тому, що після закінчення тієї чи іншої дієти втрачена вага повертається у 80% людей. Наша задача полягала не тільки в зниженні ваги без шкоди для здоров'я, але й в утриманні досягнених результатів по завершенню програми.

Наші учасники дослідження знизили вагу за 6 місяців від 4 до 17 кг. Через півроку після завершення програми у жодної особи вага не повернулася, а в деяких продовжує знижуватись (в кого ще залишилась зайва вага).

Не тільки учасники дослідження змінили свої харчові звички та своє ставлення до фізичної активності, а й, навіть, деякі їх знайомі і родичі приєдналися до тренувань і змінили раціон харчування.

Отже, можемо зробити висновок – зайва вага, це велика проблема нашого часу, але її можна вирішити за допомогою сукупності методів фізичної терапії, педагогіки, психології. Дотримуючись здорового способу життя, раціонально харчуючись, можна попередити цілу низку захворювань, підвищити працездатність і загальне самопочуття, уникнути передчасного старіння.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бутрова А.Н. Висцеральное ожирение – ключевое звено метаболического синдрома // А.Н. Бутрова, Ф.Х. Дзгоева // Российский медицинский журнал – 2004. – № 1. – С. 10 – 16.
2. Копочинська Ю.В. Значення фізичних вправ в попередженні та профілактиці надлишкової маси тіла та ожиріння // Копочинська Ю.В. // Фізична культура, спорт та здоров'я нації // збірник наукових праць – Випуск 12. – Том 1 – Вінниця, 2011. – С. 198-202.
3. Сєногонова Г.І. Ожиріння – хвороба ХХІ століття // Сєногонова Г.І. // Технологічний аудит та резерви виробництва. – 2013. – Т. 5, № 4 (13). – С. 26.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.І. Гурова

УДК 616.379-008.64

Петренко М.С.

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ ЦУКРОВОМУ ДІАБЕТИ ІІ ТИПУ

У статті розглядаються основні засоби фізичної реабілітації, які застосовуються для пацієнтів, що мають цукровий діабет другого типу.

Ключові слова: фізична реабілітація, цукровий діабет.

The article discusses the basic physical rehabilitation tools used for patients with type 2 diabetes.

Key words: physical rehabilitation, diabetes mellitus.

Цукровий діабет (ЦД) без перебільшення є надзвичайно небезпечною хворобою в історії світової медицини. Ураження різних органів і систем при цукровому діабеті є основною причиною інвалідності та смертності хворих. ВООЗ констатує, що ЦД зумовлює підвищення смертності в 2-3 рази і скорочує тривалість життя на 10-30%. Економічна й соціальна шкода, якої завдає це захворювання своєю поширеністю та інвалідизуючими наслідками, величезна. Медико-соціальна значущість, складність патогенезу, прогресуючий перебіг визначають необхідність пошуку більш ефективних способів профілактики та лікування цього захворювання [2, 3].

В Україні зареєстровано понад мільйон хворих на ЦД. Однак можна з упевненістю говорити, що реальна кількість хворих значно перевищує цей показник. Захворювання переважно виникає непомітно й нерідко проявляється лише тоді, коли серйозно уражає судини, нервові закінчення, органи зору, нирки і серце [1].

Найбільшою проблемою цукрового діабету є ускладнення. Приблизно 50% пацієнтів із цукровим діабетом помирає від хронічної ниркової недостатності. Серед таких хворих у 2–5 разів частіше діагностують інфаркт міокарда, ніж у здорових осіб того ж віку. Гангрена нижніх кінцівок трапляється у 200 разів частіше, 50–70% усіх ампутацій нижніх кінцівок, не пов'язаних із травматизмом, припадає на осіб із цукровим діабетом.

Одним з найчастіших неврологічних ускладнень ЦД, серед усіх уражень периферичної нервової системи, які зустрічаються в клінічній практиці, є діабетична полінейропатія (ДПН) [1]. Частота її розвитку за різними літературними джерелами коливається від 20% до 93% залежно від типу діабету. ДПН погіршує якість життя хворих, призводить до інвалідності пацієнтів працездатного віку внаслідок формування синдрому діабетичної стопи [2].

Відомо, що при наявності ДПН в 1,7 разів збільшується ризик ампутації кінцівки, в 12 разів – ризик розвитку деформації стопи та в 39 разів – ризик розвитку виразки стопи, тому актуальною є розробка ефективних методів діагностики та лікування даного захворювання для попередження прогресування цієї патології. Безуспішність лікування нерідко обумовлена безсистемним і погано продуманим застосуванням різних методів терапії без урахування особливостей патогенезу та клінічного перебігу хвороби [4].

Основним пусковим механізмом розвитку ДПН вважається гіперглікемія, що в черговий раз підкреслює необхідність своєчасного адекватного глікемічного контролю і його підтримання впродовж всього захворювання. Загалом, лікування ДПН (особливо больової форми) на сьогодні залишається досить складним завданням. Вітчизняна і зарубіжна практика лікувальної фізкультури (ЛФК) збрала достатньо даних про благотворний вплив фізичних вправ на організм хворого ЦД. Але медикаментозне лікування і фізична реабілітація є достатньо ефективними тільки тоді, коли фізичні вправи призначаються з урахуванням особливостей перебігу захворювання й функціональних можливостей хворих на ЦД [2].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мухін В. М. Фізична реабілітація : підручник / Мухін В. М. – Вид. 3-тє, переробл. та допов. – Київ : Олімп. література, 2010. – 486 с.
2. Лечебная физическая культура: учебное пособие / В.А. Епифанов. – М.: ГЭО-ТАР-Медиа, 2006. – С. 249-262.

3. Сергієнко О.О. Діабетичні нейропатії / О.О. Сергієнко, А.С. Єфімов., Д.А. Єфімов., Ю.Я. Кривко. – Львів–Київ, 2003. – 212 с.
4. Сахарный диабет. Полный справочник. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 448 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Васильєва

УДК 542.537.62

Пилявських В.А.

АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГІЇ

У статті проаналізовані сучасні джерела енергії та важливе місце альтернативних джерел.

Ключові слова: енергія, альтернативні джерела енергії.

The article analyzes modern energy sources and the important place of alternative sources.

Keywords: energy, alternative energy sources.

Серед глобальних проблем людства енергозбереження здавна займає важливе місце. Світове енергозабезпечення постійно зростає як в наслідок збільшення населення на планеті, так і у зв'язку з бажанням людей жити дедалі комфортніше. За тривалий час людської еволюції енергетика пережила декілька історичних періодів, серед яких зазначимо три останніх: передіндустріальний, індустріальний і сучасний.

Основою енергетики індустріального періоду стали надрові енергоносії – вугілля, нафта, газ, які за основним показником – є значно кращими, ніж вітер, деревина чи сільськогосподарські відходи. Не дивно, що у цей період внаслідок економічних причин відбулася майже повна (за винятком гідроенергетики) заміна типів енергоносіїв, що перетворило енергетику із "зеленої", "екологічної" на галузь велетенського негативного впливу на природне середовище: руйнування ландшафтів, геологічні негативні впливи, забруднення вуглеводнями поверхні ґрунту і водних об'єктів внаслідок видобування надрового енергоносія; викиди у атмосферне повітря шкідливих компонентів під час переробки первинної природної енергетичної сировини у паливо; забруднення середовища відпрацьованими в енергоустановках газами, шлаками та іншими відходами. [1]

Бажання отримати й використовувати якомога більше енергії без довгострокового прогнозування результатів, призвело до порушення об'єктивних глобальних (біосферних)законів.

Будь-яке перетворення енергії пов'язане із втратами енергії у формі, яку можна було б використати з користю. Здатність до перетворення на інші види визначає термодинамічна якість певного виду енергії. Але не тільки цим визначається її користь. Енергію зручно зберігати і передавати на відстані у хімічно зв'язаному стані або вигляді палива. На практиці ми часто використовуємо термін "види енергії" для позначення різних джерел енергії або палива. Існує ланцюг перетворення енергії на шляху від джерела енергії до кінцевого споживання.

Джерела енергії поділяють на такі, що відновлюються, і ті, що вичерпуються (не відновлюються).

Поновлювані джерела енергії характеризуються відсутністю природних можливостей накопичення енергії, і тому використання їх можливе з виникненням в них енергії. Ці джерела можна поділити на дві групи:

- природні, утворення яких відбувається під час постійного надходження енергії сонця (гідроенергетика, вітроенергетика, відтворювана біомаса);
- антропогенні, до яких належать теплові, органічні та інші відходи діяльності людства. [2]

Вичерпні (непоновлювані) енергетичні ресурси – це природньо утворені й накопичені в надрах планети запаси речовини, здатні за певних умов звільняти енергію, що міститься в них.

Розрізняють непоновлювані та поновлювані енергоресурси і, відповідно, непоновлювані та поновлювані види енергії. Непоновлювані енергоресурси – це ті, що раніше були накопичені в природі й у нових геологічних умовах практично не утворюються (наприклад, вугілля, нафта, природній газ).

Хімічна енергія цієї реакції потім перетворюється або в механічну (двигуни внутрішнього згоряння), або в електричну (теплові електростанції).

У двигунах внутрішнього згоряння процес йде до генерації механічної енергії, на теплових електростанціях – до електричної.

Широке застосування альтернативних джерел енергії може розв'язати три актуальні проблеми:

- зменшити споживання органічного та ядерного палива;
- задовольнити зрослі потреби в енергії;
- зменшити забруднення довкілля. [3]

Отже, розвиток і поширення застосування альтернативних джерел енергії допоможе вирішити дві найбільш важливі проблеми для розвитку цивілізації – енергетичну та екологічну.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кудря С.О. Атлас енергетичного потенціалу відновлюваних джерел енергії України / Кудря С.О., Резцов В.Ф., Суржик Т.В., Яценко Л.В. та ін. // К.: Інститут відновлюваної енергетики НАН України, 2010. –71 с.
2. Калетнік Г.М. Біопалива: ефективність їх виробництва та споживання в АПК України: навч. посібник / Г.М. Калетнік, В.М. Пришляк. – К: Аграрна наука, 2010. – 327 с.
3. Півняк Г.Г. Альтернативна енергетика в Україні: монографія / Г.Г. Півняк, Ф.П. Шкрабець. Нац. гірн. ун-т. Д.: НГУ, 2013. – 109 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор В.М. Близнюк

УДК 612.825.249

Раннєва О.П.

КОРЕКЦІЯ МОВЛЕННЯ ПРИ МОТОРНІЙ АФАЗІЇ НА РАННІХ ЕТАПАХ ВІДНОВЛЕННЯ ХВОРИХ

У статті розглядається проблема корекції мовлення при моторній афазії на ранніх етапах відновлення.

Ключові слова: афазія, моторна афазія, ранній етап відновлення.

The article deals with the problem of correction of speech in motor aphasia in the early stages of recovery.

Key words: aphasia, motor aphasia, early stage of recovery.

Афазія – розпад і втрата вже наявного мовлення, викликаний локальним органічним ураженням мовленнєвих зон кори головного мозку. У хворих з афазією наявне системне порушення мовлення, тобто тією чи іншою мірою страждає імпресивне мовлення (сприйняття і розуміння), експресивне (звуковимова, словник, граматики), письмове мовлення (читання і письмо).

Серед причин афазії найбільшу вагу мають судинні захворювання головного мозку – геморагічні та ішемічні інсульти. При цьому у хворих, які перенесли геморагічний інсульт, частіше відзначається тотальний або змішаний афатичний синдром; у пацієнтів з ішемічними порушеннями мозкового кровообігу – тотальна, моторна або сенсорна афазія.

Афазія включає чотири складові – порушення власне мовлення та вербального спілкування, порушення інших психічних процесів, зміну особистості та особисту реакцію хворого на захворювання [4]. Тому вивченням афазії займаються неврологія, логопедія та медична психологія (В.О. Кондратенко, І.В. Мартиненко, І.С. Марченко, В.В. Тарасун, В.В. Тищенко, О.Ю. Ромась, Н.В. Чередніченко, М.К. Шеремет) [2].

Спроби систематизувати форми афазії на підставі анатомічних, лінгвістичних, психологічних критеріїв неодноразово робили різні дослідники. Найбільшою мірою запитам клінічної практики відповідає класифікація афазії за О. Р. Лурія, яка враховує локалізацію вогнища ураження в домінантній півкулі – з одного боку, і характер виникаючих при цьому порушень мовлення – з іншого. Відповідно до цієї класифікації розрізняють моторну (еферентну й аферентну), акустико-мнестичну, акустико-гностичну, амнестико-семантичну і динамічну афазію.

У разі масивних уражень кори домінантної півкулі, що захоплюють моторні й сенсорні мовленнєві зони, розвивається тотальна афазія – нездатність говорити і розуміти мовлення. Нерідко трапляються змішані афазії: аферентно-еферентні, сенсорно-моторні та ін.

Моторна афазія – це збірний термін, який використовується в медичній термінології для визначення ряду хворобливих станів з різною картиною проявів і з різною локалізацією мозкового ураження, загальним симптомом для яких є повна або часткова втрата активного мовлення, а також специфічні порушення звуковимови при порівняно збереженому розумінні зверненого мовлення.

Аферентна моторна афазія розвивається при ураженні нижніх відділів постцентральної кори, що прилягає до роландової борозни. У цьому випадку провідним порушенням є кінестетична артикуляційна апраксія, тобто утруднення пошуку окремої артикуляторної позиції, необхідної для формування потрібного звуку.

Еферентна моторна афазія пов'язана з ураженням нижніх відділів премоторної області (зони Брока). Центральним мовленнєвим дефектом при афазії Брока є кінетична артикуляційна апраксія, що робить неможливим перемикання з однієї артикуляторної позиції на іншу.

Діагностику, відновне лікування і навчання пацієнтів з афазією здійснює команда фахівців – неврологів, нейропсихологів, логопедів.

Обстеження мовлення при афазії включає діагностику усного мовлення (експресивного та імпресивного) та письмового мовлення (списування, письмо під диктовку, читання і розуміння прочитаного). Логопед, що працює з хворими на афазію, проводить діагностику слухо-мовленнєвої та інших модально-специфічних форм пам'яті (зорової, рухової), праксису (орального, мімічного, кистьового, пальцевого, сомато-просторового, динамічного), зорового гнозису, конструктивно-просторової діяльності, інтелектуальних процесів.

Відновлення мовленнєвої функції проводиться на логопедичних заняттях з корекції афазії, структура і зміст яких залежить від форми порушення й етапу відновного навчання. При всіх формах афазії важливо виробляти у хворого установку на відновлення мовлення, працювати над усіма аспектами мовлення: експресивним, імпресивним, читанням, письмом.

Аналіз наукових джерел показує, що більшість методик відновлювального навчання хворих з моторною афазією стосується резидуальної стадії захворювання, тобто після 6-місячного терміну набуття хворобливого стану (Е.С. Бейн, В.В. Оппель, Л.С. Цветкова та ін.). Це призводить до формування протягом цього періоду комунікативної пасивності та соціальної ізоляції.

М.К. Шохор-Троцька [5] описала прийоми розгальмовування і стимуляції мовленнєвих функцій на ранньому етапі відновлювального навчання хворих з афазією, а також методики запобігання деяким патологічним мовленнєвим симптомам. До них відносяться: методика стимуляції розуміння мовлення на слух, що забезпечує розвиток слухового сприймання хворих на основі використання логопедом міміки і емоційно-вольових інтонацій спонукального мовлення; методика стимуляції усного мовлення у хворих з моторною афазією, завдяки чому вдається розширити їх активний словник; методика розгальмовування експресивної сторони мовлення у хворих з моторною афазією за допомогою автоматизованих мовних рядів, що сприяє активізації вимови хворими слів і коротких фраз.

Як зазначала В.В. Оппель [3], в основу роботи на ранньому етапі має бути покладено відновлення діалогічного мовлення. При цьому вчена використовувала фонетичний метод повторення з поступовим збільшенням мовленнєвої активності хворого (відображене мовлення, підказ першого складу слова, звуку і т. д.). У випадках грубої апраксії артикуляційного апарату автор вдавалась до постановки звуків перед дзеркалом, тобто за оптико-тактильним методом.

Л.С. Цветкова [4] пропонує вчити хворого повторювати, називати, писати і читати окремі слова з метою розгальмовування його активного мовлення.

Е.С. Бейн [1] дала обґрунтування поетапного принципу організації відновлювальної терапії, пов'язаного з відмінністю в особливостях компенсації на ранньому і резидуальному етапах відновлення. Вчена детально описала необхідність диференціації методів відновлювального навчання в залежності не лише від форми мовленнєвого порушення, але і від етапу відновлення мовленнєвої функції.

Корекційну роботу при афазії слід починати з перших днів або тижнів після перенесеного інсульту або травми, як тільки дозволить лікар. Ранній початок відновного навчання дозволяє запобігти фіксації патологічних мовленнєвих симптомів (мовного емболу, парафазій, аграматизму). Логопедична робота з відновлення мови при афазії триває 2–3 роки.

Логопедична робота з подолання афазії дуже тривала і трудомістка, потребує співпраці логопеда, лікаря, пацієнта та його близьких. Відновлення мови при афазії відбувається тим успішніше, чим раніше розпочато корекційну роботу. Прогноз відновлення мовної функції при афазії визначається локалізацією і розміром ділянки ураження, ступенем мовних розладів, терміном початку відновного навчання, віком і загальним станом здоров'я пацієнта.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бейн Е.С. Афазия и пути ее преодоления / Е. С. Бейн, Е. Н. Герценштейн.– М.: Медгиз, 1964. – 335 с.
2. Логопедія. Підручник під ред. М.К. Шеремет. – К.: ВД «Слово», 2010. – 376 с.
3. Оппель В.В. Восстановление речи после инсульта / В. В. Оппель. – Л.: Медицина, 1972. – 150 с.
4. Цветкова Л.С. Афазия и восстановительное обучение. / Л. С. Цветкова. – М.: Просвещение, 1988. – 208 с.
5. Шохор-Троцька М. К. Логопедическая работа при афазии на раннем этапе восстановления. / М. К. Шохор-Троцька. – М: «Институт общегуманитарных исследований», 2002. – 128 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Ю.О. Бистрова

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ У СТАРШОКЛАСНИКІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається можливість використання дидактичної гри як засобу активізації пізнавальної діяльності на уроках історії в спеціальній школі.

Ключові слова: історична освіта, історична компетентність, дидактична гра, учні з особливими освітніми потребами.

The article considers the possibility of using didactic play as a means of activating cognitive activity in history lessons in a special school.

Key words: historical education, historical competence, didactic play, students with special educational needs

Історичні знання мають велике значення в національній системі освіти, допомагаючи виховувати свідомих громадян України, патріотів країни. Вивчення шкільного курсу історії сприяє розкриттю окремих сторінок історичного процесу, пробудженню в учнів національної самосвідомості та гідності, формуванню в них громадянської позиції, знайомству із загальнолюдськими цінностями, почуття гордості за історію, за приналежність до українського народу, поважного і толерантного ставлення до представників інших націй тощо. Вивчення історії сприяє формуванню в учнів власних ціннісних орієнтації та переконань, корисних у соціальному спілкуванні та цивільній поведінці, це база для гуманітарної освіти й основа для формування власної життєвої позиції людини.

Проблема формування історичних знань і вмінь досить добре розроблена в психолого-педагогічній та методичній літературі, зокрема в дослідженнях вчених, методистів з викладання історії в масовій школі: Н.В. Андрієвської, І.В. Гітїс, О.Г. Зоріної, О.І. Пометун, А.В. Редько, А.І. Стражева, Г.О. Фрейман.

Формування історичних знань і вмінь достатньо вивчалось і вченими-дефектологами: Ю.М. Косенко, Л.О.Луцька, А.І. Капустіна, В.Г. Карцева, В.А. Лапшина, Б.П. Пузанова, Ж.І. Шиф.

В дослідженнях учених-дефектологів звертається увага на важливість використання в структурі уроку з історії дидактичної гри як засобу активізації пізнавальної активності учнів з порушенням інтелектуального розвитку (Косенко Ю.М.). З цією метою нами були розроблені дидактичні ігри до окремих тем з історії, що вивчаються у 7 класі спеціальної школи.

Тому метою нашої статті є перевірка обґрунтованості включення до структури уроків історії в спеціальній школі дидактичних ігор як засобу активізації пізнавальної діяльності школярів.

У нормативних документах МОН України (Державний стандарт «Суспільствознавство» (від 2011 р.), Державний стандарт спеціальної освіти для молодших класів (від 2013 р.), програми з історії (від 2015 р), програми виховної роботи в школах для молодших класів (від 2004 р.) та для старших класів (від 2012 р.) ставляться завдання формування соціального, громадянського, патріотичного виховання в учнів з порушенням інтелектуального розвитку.

Про підбір та застосування методів, прийомів, засобів навчання говорить і Л.О. Луцька: «Слід підбирати такі методи і прийоми, засоби навчання, які підсилюють інтерес учнів до предмету, який вивчається і сприяє активізації їх мислення». У методичній літературі сукупність способів активізації пізнавальної діяльності учнів одержала назву «методи активного навчання». Активне навчання передбачає використання вчителем системи методів і прийомів, спрямованої, головним чином, не на повідомлення учням готових знань, їх запам'ятовування та відтворення, а на організацію учнів до самостійного

одержання знань, засвоєння вмінь і навичок у процесі активної пізнавальної та практичної діяльності. Серед активних методів розрізняють імітаційні та неімітаційні.

Імітаційні активні методи навчання – це ті, які передбачають надання учням професійних умінь та навичок із обов'язковим моделюванням ігрової ситуації. Групу імітаційних неігрових методів становлять: аналіз конкретних виробничих ситуацій, розв'язування ситуаційних задач, лабораторні та практичні роботи, виконання індивідуальних завдань. Імітаційні ігрові методи – це ділова гра, розігрування ролей, імітація на тренажері.

До неімітаційних методів належать: проблемна бесіда, дослідницький метод, самостійна робота з підручником.

Важливо відмітити, що одним із головних чинників, який підвищує ефективність навчання є правильне керівництво процесом засвоєння знань, яке сприяє пробудженню пізнавальної активності учнів. Запорукою продуктивної педагогічної діяльності є його спрямованість на дитину, захопленість педагога своєю справою, професійне володіння організаторською технікою, делікатність у стосунках, позитивна установка та бажання навчати.

Попередньо нами було проведено констатувальний етап експериментального дослідження учнів 7-го класу. Методика дослідження складалася з серії завдань на предмет сформованості історичних знань і практичних вмінь. Зокрема, це такі як: орієнтування на карті, знання найстаріших міст України, історичних свят українського народу, символіки України, знання дат історичних подій, історичних фактів, питання на встановлення послідовності подій. Для оцінки теоретичних і практичних знань і вмінь були розроблені такі критерії: правильність виконання завдання, повнота виконання завдання, використання допомоги, кількість помилок у виконанні завдання – для теоретичних знань; орієнтування на карті, бланку, правильність виконання завдання, знання територіальних одиниць – для практичних завдань. Всього було виділено три рівні оцінювання: високий, середній, низький.

Аналіз результатів дослідження показав, що обстежені діти в переважній більшості впорались із поставленими в дослідженні завданнями. Найскладнішим завданням для них виявилось теоретичне завдання на визначення історичних пам'яток, найлегшими були практичні завдання, оскільки учням краще було давати відповіді, користуючись «ілюстративними підказками» карти. Аналізуючи отримані результати знань, можемо констатувати, що діти з розумовою відсталістю отримали оцінку на рівні «середній» – 16,7% респондентів, низький рівень – 83,3% опитаних осіб. У порівнянні з їхніми нормальними однолітками «високий» рівень отримали 33,6% осіб, середній – у 66,4% обстежених. Порівняння даних свідчить про досить низький загальний рівень сформованості історичних знань і вмінь в учнів спеціальної школи.

Констатуючий експеримент свідчить про необхідність організації цілеспрямованої роботи з розумово відсталими учнями над формуванням історичних уявлень, понять, картин минулого, з використанням міжпредметних зв'язків (з географією, математикою тощо).

Після проведення формуального експериментального дослідження, яке полягало у впровадженні ігрових елементів до структури уроків з історії, результати сформованості знань значно покращились: низький рівень зменшився до 47,3% , середній зріс до 52,7%. Зросла і мотивація учнів щодо вивчення додаткових історичних матеріалів до вивчених тем.

Отже, впровадження активних форм навчання в структуру уроків з історії спеціальної школи продемонструвало свою ефективність.

Подальшим нашим завданням є впровадження ігрових елементів в структуру позакласної роботи цих шкіл.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колосов П.І. Місце навчальної гри у методичній системі сучасної дидактики. // Рідна школа. – 2000. – № 11. – 65–66 с.

2. Косенко Ю.М. Особливості застосування дидактичних ігор на уроках історії у спеціальній школі: методичний посібник / Ю.М. Косенко. – Суми: вид-во СумДУ імені А.С.Макаренка, 2014. – 136 с.
3. Петрова Л.В. Методика преподавания истории в специальной (коррекционной) школе VIII вида / Л.В. Петрова. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 208 с.
4. Рудакова Т.І. Дидактична гра – дієвий засіб активізації пізнавальної активності учнів // Початкове навчання та виховання. – 2005. – № 16–18. – С. 7–13.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.С. Товстоган

УДК

Савоненко О.Л.

ІНДИВІДУАЛЬНА ЛОГОПЕДИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано напрямки та зміст логопедичної реабілітації дітей раннього віку із затримкою мовленнєвого розвитку

Ключові слова: логопедична реабілітація, абілітація, затримка мовленнєвого розвитку, ранній вік

The article analyzes the directions and content of speech therapy rehabilitation of young children with delayed speech development.

Key words: speech therapy rehabilitation, habilitation, delayed speech development, early age

Аналіз науково-педагогічної літератури та періодичних видань, свідчить про те, що останнім часом в Україні збільшується кількість дітей раннього віку, що мають затримку мовленнєвого розвитку та потребують логопедичної допомоги.

Діяльність логопеда охоплює такі процеси як корекція, реабілітація, абілітація, що складать основу системи логопедичної роботи з дітьми, що мають ті чи інші мовленнєві порушення.

Поряд з терміном «реабілітація» у спеціальній педагогіці вживаним є термін «абілітація» (habilitas), що застосовується переважно до дітей раннього віку з відхиленнями у розвитку й передбачає первинне формування мовленнєвих здібностей [3, с. 42].

Процес логопедичної реабілітації може складатися із кількох блоків:

- Діагностичний блок включає етапи обстеження мовлення дитини з допомогою експрес-методик: під час вступу для виявлення порушень мовлення і при закінченні реабілітації – для відстежування динаміки.
- Планово-прогностичний блок передбачає складання індивідуального плану логопедичної корекції для кожної дитини у тісній співпраці з іншими фахівцями та визначенням актуальної й найближчої зони розвитку.

Визначається як віддалена, так і найближча мета логопедичної реабілітації (що досягається за час перебування). Логопед за допомогою педіатра і психолога визначає частоту і тривалість своїх занять.

- Корекційно-розвиваючий блок включає організацію і проведення логопедичних занять відповідно індивідуального плану логопедичної роботи. Після кожного заняття заповнюється індивідуальний зошит дитини (для роботи вдома з батьками або самостійно), а також дається завдання для вечірньої або вранішньої роботи з вчителем-реабілітологом (фіксується в зошиті взаємозв'язку логопеда і вчителя) [2, с. 274].

Основне завдання корекційно-логопедичного впливу – коригувати мовленнєвий дефект паралельно з роботою, що стимулює розвиток дитини у всіх функціональних областях:

- вдосконалення моторних функцій (загальної моторики, дрібної моторики, артикуляційної моторики);
- розвиток перцепції: слухового, зорового і тактильного сприйняття.

Розвиток імпресивного мовлення. Розуміння слів, що позначають предмети, дії, ознаки; граматичних категорій і конструкцій; інструкцій, питань, нескладних текстів.

Розвиток експресивного мовлення. Завдання добираються з орієнтацією на звук, над яким проводиться робота. За наявності декількох белькитних слів у активному словнику дитини логопедична робота проводиться за корекційними методиками, розробленими для дітей із I рівнем ЗНМ.

Розвиток дрібної моторики. Існує багато цікавих вправ, форм, методів розвитку дрібної моторики. У спеціальній літературі описано безліч найрізноманітніших видів робіт: різні види шнурівок, застібання й розстібання гудзиків, блискавок, кнопок, викладання узорів дрібними предметами, робота з ножицями, пальчикові ігри, масаж пальчиків і кистей рук, су-джок терапія.

Розвиток загальної моторики. Цілеспрямований, систематичний курс рухових вправ, ігор, завдань в поєднанні з супроводжуваним текстом (краще віршованим) є потужним, а головне, природним засобом виховання правильного мовлення як у дітей з нормою, так і у дітей із затримкою мовленнєвого розвитку. За допомогою простих вправ – рухів рук та ніг, поворотів голови, нахилів тулубу можна вчити дітей слухати та запам'ятовувати завдання, а потім їх виконувати.

Формування навичок артикуляційної моторики. Через артикуляційні вправи ми формуємо правильні координовані рухи мовленнєвого апарату, необхідні для артикуляції того чи іншого звуку. Артикуляційну гімнастику можна поєднувати з розвитком дрібної і загальної моторики, мовленнєвого дихання, голосу, та інших порушених функцій. Рухи язика під час виконання вправ корисно супроводжувати синхронними рухами кистей рук, які виступають як помічники.

Розвиток слухового сприйняття. Робота з розвитку слухового сприйняття здійснюється за такими напрямками: розвиток немовленнєвого слуху, уваги до звуків навколишнього світу; ігри зі звуковими іграшками; розвиток мовленнєвого слуху, сприйняття мовлення оточуючих людей; формування фонематичного сприйняття.

При роботі з нерозмовляючими дітьми спочатку використовується слухо-зорове сприйняття, тобто кожне слово вимовляється з дещо перебільшеною артикуляцією. Увага дитини зосереджується на положенні органів артикуляційного апарату в процесі вимови того чи іншого слова.

Розвиток зорового сприйняття. Основні завдання розвитку зорового сприйняття: Навчити встановлювати відповідність між двома зображеннями. Розвивати гостроту зору (наприклад, «знайти, де сховався зайчик» – по вушкам, що стирчать). Стежити поглядом за заплутаними доріжками, ниточками. Підбирати фрагменти зображення до великої картини. Порівнювати дві елементарні картинки і знаходити в них невідповідності. Відновлювати образ по зображеній деталі. Знаходити помилки в малюнках з зображенням тварин.

Інформаційно-консультативний блок включає консультації для батьків, вихователів, інших фахівців центру: консультують стосовно результатів діагностики, результативності занять, організації занять удома [1, с. 299].

Таким чином, логопедична реабілітація є складовою частиною комплексної медико-психолого-педагогічної реабілітації й соціальної адаптації дітей і спрямована на корекцію і компенсацію порушень засобів мовлення, мовленнєвої й комунікативної діяльності та комунікативної поведінки. У процесі логопедичної реабілітації передбачається розвиток сенсорних функцій, мовленнєвої моторики, мислительної діяльності, формування

особистості з одночасною регуляцією соціальних відносин спеціальними методами і прийомами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волкова Л. С. Логопедия / Л. С. Волкова. – М, 1998. – 568 с.
2. Гуров В.Н. Опыт организации социально-педагогической работы / В.Н.Гуров // Педагогика. – 1993. – № 4. – С.54-58.
3. Закатова И.Н. Социальная педагогика в школе/ И. Н. Закатова. – Москва: Каре, 1996. – 346 с.
4. Мартинюк В. Ю. Основи медико-соціальної реабілітації дітей з органічним ураженням нервової системи / В. Ю. Мартинюк. – Київ: Інтермед, 2005. – 416 с.
5. Сапункова С. С. Медична та соціальна реабілітація / С. С. Сапункова, Л. О. Піщ, А. Ф. Гутніцька. – Київ: Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина», 2018. – 280 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.І. Глушенко

УДК 615.825:616.721.

Сидорова А. Б.

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ ОСТЕОХОНДРОЗІ ШИЙНОГО ВІДДІЛУ ХРЕБТА НА ЕТАПІ САНАТОРНО – КУРОРТНОГО ЛІКУВАННЯ.

У статті розглядаються шляхи фізичної реабілітації осіб з остеохондрозом шийного відділу хребта за допомогою різних засобів фізичної терапії в умовах оздоровчо-профілактичного санаторного закладу.

Ключові слова: остеохондроз, санаторно-курортне лікування, грязелікування, апаратна фізіотерапія.

The article deals with the ways of physical rehabilitation of persons with osteochondrosis of the cervical spine with the help of various means of physical therapy in the conditions of health-and-prophylactic sanatorium.

Key words: osteochondrosis, spa treatment, mud treatment, apparatus physiotherapy.

Актуальність теми. Остеохондроз шийного відділу хребта – це дистрофічно-дегенеративне захворювання міжхребцевих дисків шийного відділу. Шийний відділ є одним з найбільш рухомих сегментів хребта, забезпечуючи високу мобільність – контроль поворотів і нахилів, а також підтримання голови. Незважаючи на значне фізичне навантаження, шийний відділ хребта характеризується слабким м'язовим корсетом, що призводить до травм і дистрофічних змін[3, с. 45].

Болі в області плечового пояса і шийного відділу хребта – частий супутник життєдіяльності сучасної людини. З раннього віку режим дня у багатьох розписаний так, що тривалий період іноді доводиться на багатогодинне, практично нерухоме знаходження в незручній позі: діти шкільного віку довгий час сидять за партою, у дорослих робота пов'язана з різними статичними факторами, такими як сидіння, напружена робота ведучою рукою, або носіння бронезилету, як у випадку з досліджуваними.

Болі в області шиї і плечового пояса викликаються різними факторами, які здатні значно погіршувати якість життя людини [5, с. 4]. Больовий синдром обумовлений складною анатомо-функціональною організацією шийного відділу, де на порівняно невеликій ділянці зосереджена велика кількість життєво важливих анатомічних утворень, зокрема спинний

мозок і його корінці, сонна і хребетна артерії, потужні поза- і внутрішньохребтові венозні колектори, багаті на соматичну і вегетативну іннервацію.

Відповідно до медичної статистики близько 80% населення планети страждає остеохондрозом хребта, при цьому у 50% з них виявляється патологія у шийному відділі, тому вивчення даної проблеми є особливо актуально [2, с. 26].

Найбільш ефективно процес відновного лікування протікає при застосуванні фізичних факторів саме в санаторно-курортних умовах.

Найбільш частими клінічними проявами вертебрально-базиллярної недостатності є відчуття запаморочення, головний біль, шум у голові і вухах, похитування при ходьбі, порушення сну, зниження працездатності, розлади в психоемоційній сфері, емоційна лабільність, стомлюваність, дратівливість, різка зміна настрою, іноді депресивні стани, погіршення пам'яті [1 с. 14].

Аналіз наукових досліджень свідчить про те, що в останні роки в комплексній терапії та профілактиці загострень остеохондрозу все більше значення набувають немедикаментозні методи лікування традиційної та нетрадиційної медицини. Відновлювальне лікування остеохондрозу включає в себе комплекс засобів фізичної реабілітації – лікувальну фізичну культуру, лікувальний масаж, фізіотерапію, мануальну терапію і грязелікування.

На наш погляд, у вирішенні цієї проблеми значне місце повинні займати різноманітні засоби фізичної терапії.

Мета дослідження. Дослідити вплив різних засобів фізичної терапії при остеохондрозі шийного відділу хребта на етапі санаторно-курортного лікування.

Об'єкт дослідження. Фізична терапія осіб з остеохондрозом шийного відділу хребта.

Предмет дослідження. Комплексний вплив методів фізичної терапії у реабілітації осіб з остеохондрозом шийного відділу хребта.

На базі оздоровчо-профілактичного закладу – санаторія «Орізонт», протягом 9 днів, лікарем невропатологом було оглянуто та призначено програми реабілітації 326 пацієнтам, що прибули на санаторно – курортне лікування. З них з остеохондрозом шийного відділу хребта виділено 16 пацієнтів для визначення зміни стану після проходження санаторного курсу, що становив для цієї категорії осіб – 21 день.

– В реабілітаційну програму пацієнтів увійшли наступні процедури: мануальна терапія, постізометрична релаксація, ЛФК, лікувальний масаж, душ висхідний, ванни лікувальні (скипидарна, хвойна, лавандова), спеліотерапія, ароматерапія, кисневий коктейль, грязьові аплікації областей: шийно-комірцева зона, плечовий суглоб, хребет, комір за Щербаковим.

– Апаратна фізіотерапія: СМТ, магнітотерапія, дарсонваль, електрофорез з лікарськими засобами: бішофіт.

У перший день прибуття здійснювалося визначення антропометричних показників – зріст, вага, стать.

У перший та останні дні перебування в оздоровчій установі проводилися наступні дослідження:

– Обстеження за візуально аналоговою шкалою об'ємного відчуття болю. Кожному обстежуваному було надано можливість візуальної оцінки болю за шкалою від 1 до 100. Було визначено середній бал болю у групі, що на момент прибуття становив 58,4, а в день виписки – 8,7;

– Аналіз рухливості ший. Вимірювання проводилися за допомогою гоніометра у згинанні, розгинанні, ротації вліво і вправо, та нахилів вліво і вправо. Середній показник кутів змінився з 39,2 до 49,3;

– Дослідження рухів в плече-лопатковому суглобі (правий і лівий). Проводилося за допомогою гоніометра у 9 позиціях. Середній показник амплітуди рухів збільшився з 88,9 до 94 градусів;

– Для оцінки статичної координації застосовувалася проста проба Ромберга, з показниками «незадовільно», «норма», «задовільно». За вимірюваннями першого

дня, показник «норма» у 31,24%, «незадовільно» – 37,4%, а на момент виписки, ці показники становили: «норма» – 50% і «незадовільно» – 0%;

- Дослідження дерматом вивило нормалізацію чутливості, на 75%, і на 25% залишено без змін;
- Мануальне м'язове тестування шийного відділу хребта у 9 позиціях. Силовий показник оцінювався за шкалою від «0» до «5». Показники динаміки вказують на покращення сили м'язів [4, с.136].

Усі досліджуемі були під постійним контролем лікарів стаціонарного нагляду, невролога, терапевта, психолога, фізичних терапевтів.

Висновки. Все вищезазначене свідчить, що реабілітація на етапі санаторно-курортного лікування є ефективною і сприяє більш повній нормалізації функціонального стану шийного відділу хребта та його рухливості, зниженню больових відчуттів в шийному відділі хребта та зміцненню м'язово-зв'язкового корсета хребта.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абельская И.С. Шейный остеохондроз: диагностика и медицинская реабилитация / И.С. Абельская, О.А. Михайлов, В.Б. Смычек. – Мн. : БелМАПО, 2007. – 347 с.
2. Букуп К. Клиническое исследование костей, суставов и мышц / К. Букуп, Й. Букуп. – М. : Мед. лит., 2018 – 384 с.
3. Епифанов В.А. Остеохондроз позвоночника (диагностика, лечение, профилактика) / В.А. Епифанов, А.В. Епифанов. – М. : МЕДпресс_информ, 2008. — 272 с.
4. Красноярова Н.А. Анатомо-физиологические особенности скелетных мышц и тесты для их исследования: Учебное пособие / Н.А. Красноярова. – Алматы. 2004– 201 с.
5. Применение шкал и анкет в обследовании пациентов с дегенеративным поражением поясничного отдела позвоночника : методические рекомендации / В. А. Бывальцев, Е. Г. Белых, Н. В. Алексеева, В. А. Сороковиков. – Иркутск : ФГБУ "НЦРВХ" СО РАМН, 2013. – 32 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.П. Козій

УДК 796.035+615.82

Сьомик О.О.

ЛІКУВАЛЬНА ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ПРИ ГІПЕРТОНІЧНІЙ ХВОРОБИ

У статті розглядаються особливості застосування лікувальної фізичної культури при гіпертонічній хворобі.

Ключові слова: лікувальна фізична культура, гіпертонічна хвороба, фізична реабілітація.

The article deals with the peculiarities of the use of therapeutic physical training in hypertension.

Key words: therapeutic physical culture, hypertension, physical rehabilitation.

На сучасному етапі розвитку суспільства все гостріше постає проблема збереження і зміцнення здоров'я людей, дотримання здорового способу життя. У нашій країні склалася критична ситуація із станом здоров'я населення, різко зросла захворюваність, особливо на гіпертонію (у 3 рази), стенокардію (у 2, 4 рази), інфаркт міокарда (30%).

Ці хвороби значно поширилися за останні десятиріччя в економічно розвинених країнах, стали головною причиною інвалідності та смертності. Для успішної боротьби з хворобами серця і судин недостатньо лише загальнодержавних і суто медичних заходів. Дуже важливе значення має також ознайомлення широких верст населення з основними принципами фізичної реабілітації та принципами запобігання даних захворювань [2].

Серцево-судинна система відіграє важливу роль в життєдіяльності організму, постачає всім тканинам і органам поживні речовини, виносить продукти обміну. Тому при захворюваннях апарату кровообігу порушується функціональна діяльність усього організму, знижується працездатність, настає передчасна старість. Серцево-судинні захворювання є основною причиною інвалідності і смертності людей у більшості країн світу.

Захворюваннями серцево-судинної системи є – ендокардит, міокардит, перикардит, дистрофія міокарда, вроджені і набуті вади серця, атеросклероз, ішемічна хвороба серця, гіпер- та гіпотонічна хвороби, облітеруючий ендартеріїт, тромбофлебіт, варикозне розширення вен. Виникненню захворювання сприяє ряд чинників зовнішнього і внутрішнього середовища: переїдання, вживання алкоголю, паління, гіподинамія, фізичні і нервово-психічні перевантаження, інфекції, інтоксикації, спадковість тощо.

Гіпертонічна хвороба – важлива проблема сучасної медицини. Вона належить до захворювань, причина розвитку яких багато в чому залежить від самої людини. Захворювання серцево-судинної системи проявляються болем у ділянці серця, порушенням його ритму, серцебиттям, задишкою, набряками, синюхою (ціаноз). Вони супроводжуються недостатністю кровообігу різного ступеня. Серцево-судинні захворювання лікують комплексно включенням з медикаментозного лікування, дієтотерапії, психотерапії, відповідного рухового режиму, фізичної реабілітації. Засоби останньої – ЛФК, лікувальний масаж, фізіотерапія, працетерапія. Їх призначають як у лікарняний, так і в післялікарняний періоди реабілітації. У реабілітаційних центрах, поліклінічному, санаторному та диспансерному етапах реабілітації можливе використання механотерапії (тренажери) [1, 3, 4].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мухін В. М. Фізична реабілітація : підручник / Мухін В. М. – Вид. 3-тє, переробл. та допов. – Київ : Олімп. література, 2010. – 486 с.
2. Заболевания сердца и реабилитация / Под общ. ред. М.Л. Поллока, Д.Х. Шмидта. – Киев: «Олимпийская литература», 2000. – 407 с.
3. Реабілітаційні комплекси для хворих на остеоартроз та артеріальну гіпертензію з порушеним ліпідним профілем / Швед М.І., Левицька Л.В., Левицький І.Б. і співавт. // Матеріали ІХ Національного Конгресу кардіологів України. – Київ. – 2008. – С 69-70.
4. Реабилитация кардиологических больных / Под ред К.В. Лядова, В.Н. Преображенского. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2005. – 288 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Васильєва

УДК 376.3:373.3

Терещенко О. С.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена дослідженню проблеми формування навчальної діяльності у дітей з порушенням мовлення. Розкрито вплив порушень мовлення на формування мовленнєвої готовності до навчання.

Ключові слова: Нова українська школа, мовленнєва готовність до шкільного навчання, порушення мовлення.

The article is devoted to research problems of formation of educational activities in children with the violation of speech to school. The influence of speech disturbances on formation of speech readiness to study at school is revealed.

Key words: New Ukrainian School, speech readiness to study at school, speech preparation, speech disorders.

Актуальною проблемою сучасної корекційної педагогіки в умовах запровадження Нової української школи (НУШ) є забезпечення успішного включення в навчальну діяльність першокласників з особливими освітніми потребами, в т. ч. – з порушеннями мовлення.

Для успішного оволодіння грамотою, особливо, в умовах НУШ, у дитини ще в дошкільному віці мають бути сформовані передумови, які стануть необхідною базою до засвоєння навичок читання і письма. Однією з таких передумов є сформована фонематична система. На думку багатьох авторів (Л.С. Виготський, Т.Р. Єгоров, Р.Є. Левіна та інші) фонематична система є основою усного та писемного мовлення та включає в себе фонематичне сприйняття, фонематичні уявлення, фонематичний аналіз та синтез. Всі ці компоненти фонематичної системи являються складовою НУШ. Сформованість або порушення хоча б одної складової цієї системи приведе до труднощів в оволодінні письма, надалі можливе виникнення такого порушення, як дисграфія [1].

На сьогоднішній день загальновизнано, що готовність до школи – багатокомпонентне і досить складне утворення. У дітей з порушенням мовлення перш за все страждає формування мовленнєвої готовності до навчання. Вивченням даної проблеми вчені займаються досить тривалий час, але вона й надалі потребує детального вивчення. Мовленнєва готовність дітей до школи як лінгводидактична проблема досліджувалась багатьма ученими (А. Богуш, М. Вашуленко, А. Іваненко, Л. Калмиковою та інші). Зауважимо, що хоч існує чимало наукових праць з проблеми мовленнєвої підготовки до школи, та все ж учені не визначилися чітко щодо її структури [3].

Діти з порушенням мовлення належать до неоднорідної та чисельної групи, для якої оволодіння мовленням і рідною мовою – єдиний і основний шлях здобуття освіти та особистісного розвитку. Відхилення від вікових нормативних показників у розвитку усного мовлення обумовлюють неспроможність дитини увійти в соціальний контакт з дорослими і ровесниками, опанувати навчальну діяльність, що гальмує процес засвоєння загальноосвітніх знань, розвиток навчальних умінь, навичок читання й письма в початковій школі, а також особистісний розвиток дитини [4].

Діти з порушеннями мовленнєвого розвитку зазнають значних труднощів у підготовці та навчанні в школі. У своїх працях Л. Шипіцина, Л. Волкова зазначають, що дітям з порушенням мовлення властива пасивність, підвищена емоційна чутливість, залежність від навколишніх, схильність до спонтанної поведінки, вони некритично ставляться до своїх можливостей, часто переоцінюють себе, мають виражено низьку працездатність, яка спричиняє домінування негативних емоцій в ході навчання [5].

Дослідження сформованості навчальної діяльності у дітей з порушенням мовлення проводилось у 1-му класі Каховської загальноосвітньої школи № 2, в ньому взяли участь 21 учень віком 6-7 років, 5 з яких мають порушення мовлення. З метою діагностики готовності молодших школярів до навчання були використані тестові методики: «Графічний диктант», «Візерунок» (Л. І. Цеханська), «Будиночок» (за Н.Й. Гуткіною), «Намисто» (за Л. А. Венгером) [6,7].

На основі проведеної діагностики було виділено напрямки корекційно-розвивальної роботи. Виявлені особливості учнів було проаналізовано та доведено до відома батьків. Протягом 2018-19 навчального року було проведено спостереження за дітьми, спрямоване на оцінювання особливостей їх навчальної діяльності. Для диференціації випробовуваних за рівнем розвитку пізнавальних процесів було проведено тест «Прогресивні матриці Равена».

Наприкінці навчального року було підведено підсумки за Свідомством досягнень, передбаченим вимогами НУШ, для кожного учня класу.

Отримані результати показали відставання першокласників з порушеннями мовлення від однолітків з умовно нормативним розвитком.

На основі проведеного діагностичного дослідження було виділено напрямки корекційно-розвивальної роботи, а також підготовлено рекомендації для батьків. Зміст роботи був диференційований з урахуванням особливостей окремих дітей та індивідуального підходу до батьків. Також були проведені батьківські збори з даної проблеми та підібрано ігри і вправи з розвитку мовлення, які можуть використовуватись при роботі в класі, на відпочинку та при взаємодії з батьками. Зокрема, для розвитку мовлення можна використовувати такі ігри, як «Четвертий зайвий», «Загублена іграшка», «Знайди звук», «Каракулі», «Що на що схоже і чому?». Багато ігор мають комбінований характер, їх вплив виражається не тільки в збагаченні словника, але й активізації вищих психічних функцій (пам'яті, уваги, мислення, моторики), що важливо при формуванні навчальної діяльності.

Таким чином, на основі вивчення індивідуальних особливостей дітей з порушеннями мовлення і планування цілеспрямованої корекційно-розвивальної роботи у співробітництві з родиною можуть бути реалізовані основні вимоги Нової української школи, зокрема, забезпечення тісної співпраці з батьками та соціалізація дитини в реаліях сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лалаева Р.И. Логопедическая работа в коррекционных классах / Р.И. Лалаева. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 224 с.
2. Пахомова Н. Мовленнєва готовність дітей дошкільного віку з тяжкими вадами мовлення / Н. Г. Пахомова. // Дефектологія. – 2005. № 3 – С. 48-50.
3. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика / А. М. Богуш. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 216 с.
4. Логопедия / Под ред. Л. С. Волковой. – М.: Просвещение, 1989. – 528 с.
5. Хрестоматия по логопедии / Под ред. Л. С. Волковой. –Т. 2. – М.: ВЛАДОС, 1997. – 428 с.
6. Ануфриев А. Ф. Как преодолеть трудности в обучении детей / А. Ф. Ануфриев, С. Н. Костромина. – М.: Издательство «Ось-89», 1999. – 224 с.
7. Земцова О. Н. Тесты для детей 4-5 лет / О. Н. Земцова. – М.: Махаон, 2010. – 11 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.В. Полещук

УДК 376-056.36

Тройкало О.І.

ОСОБЛИВОСТІ УЧБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті представлено дослідження учбової діяльності учнів з затримкою психічного розвитку середнього шкільного віку в залежності від індивідуально-типологічних властивостей їх нервової системи. Доведено, що у віковий період від 12 до 14 років в дітей із ЗПР властивості нервових процесів (ФРНП, СНП), когнітивні процеси: пам'ять, увага, мислення нерівномірно та поступово зростають, досягаючи максимального рівня у цій віковій категорії у 14 років, а успішність навчання корелює з властивостями основних нервових процесів.

Ключові слова: учбова діяльність, учні з затримкою психічного розвитку, когнітивні процеси, вища нервова діяльність.

The article presents the study of educational activities of students with delayed mental development of secondary school age, depending on their individual typological properties of the nervous system. It has been shown that in the age of 12 to 14 years in children with CRA, the properties of the nervous processes (FRNP, SNP), cognitive processes: memory, attention, thinking grows irregularly and gradually, reaching the maximum level in this age category at 14 years, and the success of training correlates with the properties of the main nervous processes.

Key words: educational activity, students with mental retardation, cognitive processes, higher nervous activity.

Актуальність проблеми. Індивідуально-типологічні властивості вищої нервової діяльності в людей з нормативним розвитком досліджені практично в усіх вікових групах.

Дослідженням індивідуальних типологічних властивостей вищої нервової діяльності займалися Л.А. Лепихова, 1974; В.А. Трошихін, С.И. Молдавська, Н.В. Кольченко, 1978; С.А. Нетопіна, 1985; В.А. Пухов, Н.В. Кольченко, 1987; Н.В. Макаренко, 1991, 1996; Г.М. Чайченко, 1992; Т.И. Борейко, 1993; О.П. Никоненко, 1996; О.М. Давидова, 1996; Д.М. Харченко, 1998; О.К. Кравченко, 2000; Т.В. Куценко, 2000; В.С. Лизогуб, 2001; І.О. Іванюра, 2001 та інші.

В той же час усі дослідники обирали зручні для себе методи дослідження, що утруднювало інтерпретацію результатів досліджень, тому професором М.В. Макаренко була здійснена спроба комплексного дослідження психофізіологічних функцій всіх вікових груп людей на одних і тих самих умовах проведення експерименту, було здійснено узагальнення, систематизування результатів досліджень, простежено вікові зміни психофізіологічних функцій та динаміку зв'язків між ними на усіх етапах онтогенезу, що дало можливість наблизитися до розуміння природи індивідуальних відмінностей між людьми та їхньої поведінки, обґрунтувати шляхи, засоби і методи їх практичного використання [2]. Але дослідження стосувалося осіб з нормативним розвитком. Дослідження осіб з відхиленнями від нормативного розвитку не проводилось, тому і є важливим об'єктом дослідження.

Діти з ЗПР являють собою неоднорідну для структурою категорію осіб. Вона є проміжною між патологією та нормативним розвитком. Сьогодні, коли діти з ЗПР навчаються переважно в інклюзивних класах загальноосвітніх навчальних закладів, питання організації спеціального навчання дітей даної категорії набуває особливого значення.

Початок статевого дозрівання, який припадає на середній шкільний вік, накладає свій відбиток і на розвиток властивостей основних нервових процесів та психічних функцій. Тому віковий період з 12 до 14 років є одним з найскладніших для розуміння і потребує дослідження.

Метою даного дослідження є залежність успішності навчальної діяльності учнів середнього шкільного віку з ЗПР від стану основних нервових процесів (функціональної рухливості та сили нервових процесів).

У відповідності з метою були означені наступні **задачі**:

1. Вивчити стан сформованості властивостей основних нервових процесів в учнів середнього шкільного віку із ЗПР.
2. Встановити зв'язки між властивостями основних нервових процесів і станом психологічних функцій: пам'яті, уваги, мислення.
3. Дослідити залежність успішності навчання учнів середнього шкільного віку із ЗПР від стану психофізіологічних функцій.

Всі дослідницькі клініки ЗПР відмічають, що у даної категорії дітей є недоліки у розумовій діяльності. Це яскраво проявляється у процесі вирішення арифметичних задач, оволодінні навичками письма і читання, засвоєнні граматичних правил тощо [1].

У порівнянні з нормативним розвитком, учні з ЗПР характеризуються зниженим рівнем пізнавальної активності, що проявляється в їх недостатній допитливості. Це повільні, пасивні діти. Дехто задає питання, які стосуються лише зовнішніх властивостей предметів.

Це розгальмовані, багатослівні діти. Вони не готові до вирішення пізнавальних задач. В деяких учнів, навпаки, майже всі завдання викликають зацікавленість, підвищену мовленнєву та рухову активність, але активність носить ігровий характер.

У дітей із ЗПР недостатній рівень сформованості мисленнєвої діяльності проявляється вже на орієнтовному етапі. Це спостерігається на уроках, коли діти починають рішення, не проаналізувавши всю сукупність даних і не побудувавши плану рішення [3].

Наступною важливою умовою успішного вирішення інтелектуальних задач є оволодіння основними мисленнєвими операціями – аналізом, синтезом, узагальненням, абстрагуванням, порівнянням. Здатність виконувати ці операції – одна із суттєвих передумов оволодіння необхідними формами логічного мислення, без яких неможливе засвоєння знань в процесі шкільного навчання. Уміння аналізувати предмети і явища оточуючої дійсності (подумки розібрати об'єкти на складові їх елементи, виділяти окремі якості і властивості предметів) – одна із важливих сторін процесу пізнання. Про рівень сформованості у дитини процесу аналізу можна робити висновок за кількістю виділених нею ознак в об'єкті або зображенні, яке сприймається.

Діяльність школярів із ЗПР при аналізі об'єктів недостатньо цілеспрямована: виділення ознак здійснюється хаотично, без плану [4]. Для школярів із ЗПР ефективними є ті ж форми роботи, що і для дітей з нормою розвитку, різниця полягає лише в тому, що цим дітям потрібно більше допомоги.

Дослідження психофізіологічних функцій дітей 12-14 років проводились у відповідності з метою та завданням роботи. Вивчалися властивості основних нервових процесів (функціональна рухливість та сила), латентні періоди різних за складністю сенсомоторних реакцій, параметри пам'яті та уваги, а також показники, які характеризують успішність навчання.

Об'єктом дослідження були учні 6-8 класів загальноосвітньої школи № 33 м. Херсона з діагнозом Затримка психічного розвитку (різного генезу) у кількості 53 осіб, а саме: 14 учнів 6-В класу (12 років), 12 учнів 6-Г класу (12 років), 14 учнів 7-В класу (13 років) та 13 учнів 8-В класу (14 років).

Успішність навчання оцінювалась за дванадцятибальною системою. Враховувалося два показника: середній бал “складних” предметів, середній бал “легких” предметів. Окремо розглядалися середні бали “складних” (математика, мови, фізика, хімія) та “легких” предметів (література, історія, географія, біологія). Успішність за такими предметами як фізкультура, малювання, співи, праця не враховувалась.

Результати зрізових обстежень показують, що показник сили нервових процесів, аналогічно показнику функціональної рухливості, з 12 до 13 років зростає повільно (на 4,9%), а з 13 до 14 років – більш інтенсивно (на 12,6%). Період 12-13 років характеризується повільними та менш інтенсивними змінами, а з 13 до 14 років – більш інтенсивними змінами даної властивості.

Обсяг пам'яті залежить від складності інформації: він вищий при пред'явленні простого матеріалу – малюнків та слів.

Середні показники обсягу та продуктивності уваги з віком теж покращуються. В 12 річних учнів вони складають $21,23 \pm 2,07$ у.о. та $948,4 \pm 3,0$ у.о. відповідно, в 13- річних учнів із ЗПР $-21,46 \pm 2,16$ у.о. та $1113,2 \pm 12,9$ у.о., тоді як в 14 річному віці, учні з ЗПР показують більш продуктивний результат: $31,5 \pm 1,6$ у.о. обсяг та $1342,1 \pm 18,6$ у.о. – продуктивність.

Підсумовуючи отримані дані, можна стверджувати, що у віковий період від 12 до 14 років в дітей із ЗПР властивості нервових процесів (ФРНП,СНП), когнітивні процеси: пам'ять, увага, мислення нерівномірно та поступово зростають, досягаючи максимального рівня у цій віковій категорії у 14 років.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що школярі із ЗПР, у яких вищі показники функціональної рухливості, навчаються краще своїх однолітків з нижчою ФРНП.

Такі показники свідчать, що успішність навчання корелює з властивостями основних нервових процесів. Отримані дані дають підстави вважати, що високі показники індивідуально-типологічних властивостей ВНД, характеристик пам'яті та уваги створюють психофізіологічні передумови для високої успішності навчання школярів 12-14 років.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кузнецова Л.В. Особенности мотивационной готовности детей с задержкой психического развития к школьному обучению: Автореф. дис.. канд.. псих. наук/ Л.В. Кузнецова. – М., 1986 – 19 с.
2. Макаренко М.В., Вікові зміни вищої нервової діяльності у людини / М.В. Макаренко, В.С. Лизогуб, Т.І. Борейко, І.І. Мацейко, О.П. Никоненко, В.М. Панченко, О.Б. Спринь // Вісник ЧДУ: Актуальні проблеми фізіології. – Черкаси. – 1996. – Вип. 1. – С. 49-53.
3. Мамайчук И.И. Психологическая помощь детям с проблемами в развитии. / И.И. Мамайчук. – С.-Пб.: Речь, 2006. – 224 с.
4. Сак Т.В. Психолого-педагогічні основи управління учбовою діяльністю учнів із ЗПР у школі інтенсивної педагогічної корекції. / Т.В. Сак. – К.: Актуальна освіта, 2005. – 246 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор С.Д. Яковлева

УДК 796.011:376-056.313

Трофименко С.В.

ВПЛИВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ПСИХОФІЗИЧНЕ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУ

Актуальність роботи. Фізичне виховання учнів є невід'ємною частиною всієї навчально-виховної роботи школи і займає важливе місце в підготовці учнів до життя, до суспільно корисної праці. Робота з фізичного виховання в школі відрізняється великим різноманіттям форм, які вимагають від учнів прояву організованості, самодіяльності, ініціативи, що сприяє вихованню організаційних навичок, активності, винахідливості. Здійснюване в тісному зв'язку з розумовим, моральним, естетичним вихованням і трудовим навчанням, фізичне виховання сприяє всебічному розвитку школярів.

Сьогодні виховання – це обґрунтована система соціально значущих загальнокультурних і національних цінностей та відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства, до держави, інших людей, природи, мистецтва, до самого себе. Тому у процесі виховання розумово відсталих школярів необхідно дотримуватись вимоги врахування особливостей установок, які регулюють загальну спрямованість соціальної поведінки особистості [1]. З метою вивчення впливу фізичного виховання на стан здоров'я дітей з порушенням інтелектуального розвитку було здійснено експериментальне дослідження.

Мета роботи: показати значення фізичної культури у навчально-виховному процесі допоміжної школи.

Мета роботи визначила завдання роботи:

1. охарактеризувати систему фізкультурно-оздоровчої роботи у діяльності учнів з вадами інтелекту;
2. визначити особливості стану здоров'я учнів молодшого шкільного віку з вадами інтелектуального розвитку

Предмет: розвиток розумово відсталих дітей під впливом фізичного виховання.

Об'єкт: формування фізичної культури в молодших школярів з вадами інтелекту.

Одним із пріоритетних напрямків реформування виховання учнів, є забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей, охорона та зміцнення їхнього здоров'я. Отже, вчителі створюють позитивну ауру, культ здоров'я в класі, в школі та сім'ї. Останнім часом через різноманітність та багатоаспектність форм навчання, виникає необхідність вивчення їх впливу на фізичне та психічне здоров'я дітей. Це актуальна проблема, оскільки окремі освітні моделі, програми, підручники можуть мати негативний вплив на здоров'я учнів або аж ніяк не сприяють його покращенню, бо не враховують основних наукових засад фізичного та психічного розвитку. І тому сьогодні набуває актуальності і практичної значущості проблема створення педагогічних технологій, які б не тільки зберігали, а й покращували здоров'я дітей [5].

При організації роботи школи з метою формування здорового способу життя повинні бути створені відповідні психолого-педагогічні умови, коли учні через різноманітні види шкільної діяльності засвоюють знання, розвивають та реалізують себе у творчій праці, усвідомлюють себе вільними у формах культурної поведінки, уміють зберігати своє здоров'я, вести здоровий спосіб життя, бути готовими до особистого життя в різних умовах та ситуаціях, бути повноправними членами сучасного суспільства.

В системі спеціальної освіти накопичено значний досвід щодо формування рухової сфери засобами фізичного виховання (Р.Д. Бабенкова, А.А. Дмитрієв, Н.А. Козленко, В.М. Мозговий, А.С. Самилічев і ін.). Однак, зміст, методи і прийоми фізичної реабілітації дітей з порушеннями інтелекту не знайшли належного висвітлення в роботах дослідників. У той же час в роботах відзначено, що: особливості моторики майже у всіх дітей з порушеннями інтелекту пов'язані з недоліками вищих рівнів регуляції дій (А. Р. Лурія, Є. М. Мастюкова); рухова недостатність проявляється в більшій мірі при виконанні складних форм рухів (Н.А. Бернштейн, Н.П. Вайзман);

темпи оволодіння рухами значно знижені, що призводить до сповільненості утворення складних умовних зв'язків (Н.А. Бернштейн, М.М. Кольцова, Е.М. Мастюкова); невідповідність рівня фізичного розвитку та рухової підготовленості вимогам соціально-трудової адаптації (А.А. Дмитрієв, Г.М. Дульнев, Ш.Н. Нігай, С.Л. Мирський, Б.І. Пінський).

Наявні засоби фізичної реабілітації знайшли реалізацію в корекційному навчанні. В якості таких засобів можна виділити:

- включення в систему додаткової освіти учнів з порушеннями інтелекту;
- використання індивідуального і диференційованого підходу в процесі оволодіння руховими вміннями та навичками;
- урахування індивідуальних проявів рухових можливостей [2].

Для розробки системи корекційно-розвивальних впливів на дітей в процесі фізичного виховання необхідно враховувати характер рухових порушень, їх причини прояви в структурі основного дефекту.

Педагогічна наука в останні роки значно просунулася у вирішенні питань про визначення раціональних способів впливу на дітей з метою формування умінь і навичок. Фундаментальними дослідженнями в галузі загальної та спеціальної педагогіки, психології, фізіології, теорії фізичного виховання доведено, що одним із значущих засобів є фізичне виховання. Воно розглядається і реалізується комплексно в тісному зв'язку з розумовим, моральним, естетичним вихованням, трудовим навчанням [4].

Фізична культура і спорт є найважливішими факторами в зміцненні здоров'я людини, його фізичного розвитку та виховання, а також у профілактиці захворювань. Фізична культура розширює адаптаційні можливості людини. Рухова активність підвищує його функціональні можливості, здатність протистояти негативним факторам навколишнього середовища.

Інтелектуальне недорозвинення в багатьох випадках поєднується з аномальним недорозвиненням рухової сфери, але повного паралелізму немає (Н.П. Вайзман, Л.С. Виготський, М.О. Гуревич). Однією з причин, що ускладнюють формування рухових умінь і навичок у дітей з порушеннями інтелекту, є порушення моторики. А це в свою чергу

негативно впливає на фізичний розвиток, на розвиток пізнавальної і трудової діяльності, соціально-трудова та правова адаптації [3].

Вітчизняна дефектологічна наука довела, що в процесі спеціально організованого і цілеспрямованого виховання, відхилення в розвитку дитини коригуються, згладжуються і компенсуються (Д.І. Азбукін Л.С. Виготський; А.Н. Граборов і ін.).

Фізичну адаптацію дітей з порушеннями інтелекту необхідно розглядати як один із важливих напрямків поліпшення діяльності всіх функцій організму дітей, найактивнішу засіб формування і розвитку рухових можливостей. Аналіз теоретичних джерел з досліджуваної нами проблеми довів, що процес фізичної підготовки розумово відсталих дітей слід починати з обстеження здоров'я, фізичного розвитку та рухової сфери. Учні школи VIII виду, як правило, відстають від нормальних школярів за рівнем фізичного розвитку та рухової підготовленості. Найважливішою умовою корекції рухових порушень повинен стати відповідний контроль [5].

Метою нашого експериментально-практичного дослідження було вивчення впливу фізичних вправ як основного засобу фізичного виховання розумово відсталих школярів.

Завданнями експериментальної частини нашого дослідження стало:

1. Виявлення специфічних особливостей розвитку рухового аналізатора учнів експериментальної групи;
2. Визначення корекційного значення фізичних вправ на уроках фізичного виховання;
3. Розробка рекомендацій по використанню фізичних вправ в структурі уроків з фізичного виховання.

Участь у нашому експерименті приймали 22 особи віком від 7,5 до 11 років (учні 3-х класів) Калинівської спеціальної школи-інтернату Херсонської області.

Констатуючий експеримент, який включав проведення спеціальних діагностичних процедур під час уроків фізкультури, ритміки, в позаурочний час за такими параметрами як м'язова сила, швидкість, стрибучість, статистичне рівновагу, швидко-силові якості; аналіз медичної документації (дані проведених медоглядів), що включає дані про ріст, вагу, окружність грудної клітки, стан постави, тип фізичного розвитку, групу здоров'я, наявність або відсутність інвалідності тощо; аналіз журналів успішності учнів експериментальної і контрольної груп з фізичної культури, журналу обліку фізичного розвитку і рухових здібностей учнів, заповнюваного вчителем з фізичної культури; дані особистих справ учнів (висновків ПМПК, щоденників спостережень, характеристик і т. п.); дані спостережень за учнями в діяльності (на уроках фізичної культури, ритміки, в позаурочний час; бесіди з педагогами, психологом, батьками про стан психофізичного розвитку дітей).

Для оцінки фізичного розвитку ми використовували апробовану А.А. Дмитрієвим систему лікарсько-педагогічних обстежень, яка успішно застосовується в школі-інтернаті. За результатами обстежень ми заповнювали карту медико-педагогічного контролю за фізичним станом школярів контрольної груп. Обстеження показників фізичного стану учнів проводилося двічі – на початку навчального року і в кінці – після проведення формуючої частини експерименту.

На початку року було визначено стан фізичного здоров'я та рухових функцій дітей. За станом здоров'я (аналіз медичних карт) діти були розподілені за групами: основна група з фізичної культури – 10 учнів (45,5%), підготовча група – 8 осіб (36,4%) та спеціальна група – 4 учні (18,2%). Основний діагноз всіх дітей – F 70. Спеціальна група дітей налічувала 4 осіб, вони мали порушення з боку сечо-видільної системи (захворювання нирок) та суглобів, а також порушення з боку рухових функцій.

Розвиток координації рухів досягався шляхом виконання вправ з предметами (гімнастичною палицею, обручем, м'ячем, кубиками, прапорцями тощо), всіляких зупинок під час ходьби, бігу, підскоків за сигналом або з припиненням музики.

Розвиток рухових реакцій (швидкості) вирішувалося шляхом проведення вправ з ускладненням завдань, тобто чергування двох різних рухів: перехід від бігу до ходьби, від ходьби до підскоків і інше.

Виховання уваги і розвитку сприйняття – шляхом виконання фігурних побудов і різноманітних рухів відповідно до фразування пісень і музичних творів.

Розвиток пам'яті і орієнтування в просторі досягалося завдяки включенню в структуру уроків вправ на швидкість і точність запам'ятовування (різних вправ, розташування предметів, свого місця в строю і т. п.), запам'ятовуванню музичних ритмів.

Заняття ми вели згідно програмним розділам, що включає: вправи на орієнтування в просторі, режимно-гімнастичні вправи, вправи з дитячими музичними інструментами, ігри під музику, різні танцювальні вправи.

Система корекційного розвивального освіти – це форма активної медико-психолого-педагогічної допомоги і супровід в системі шкільного навчання дітей з порушеннями у розвитку. Процес навчання має на меті комплексний підхід до розвитку дитини, тобто його розумовий, психічний і фізичний стан. Експериментальне дослідження розвитку під впливом фізичного виховання показало позитивний результат, який проявився у покращенні фізичного стану дітей, а відтак їх загального розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Виховання особистості – у 2 книгах. / І.Д. Бех. – Київ: «Либідь». – 2003. – 214 с.
2. Виноградова Н.Ф. Воспитателю о работе с семьей / Н.Ф. Виноградова. – Москва. Просвещение, 2001. – 234 с.
3. Виховна робота (1-4 класи): програми для допоміжної школи / Укл. А.М. Висоцька, А.В. Лапін, Я.В. Нікітіна, Г.В. Швидюк. – Слов'янськ. – 2004.
4. Зиановский Ю.Ф. К здоровью без лекарств. / Ю.Ф. Зиановский // М.: Советский спорт, 2000. – 223 с.
5. Мамайчук И.И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии / И.И. Мамайчук. – С.-Пб: Речь, 2006. – С. 66-82.

Рекомендує до друку науковий керівник професор С.Д. Яковлева

УДК 159.922.766:376.42

Трунова О. І.

КОРЕКЦІЯ ТА РОЗВИТОК МИСЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті приведені результати дослідження розвитку мислення старших дошкільників із затримкою психічного розвитку. Було виявлено недостатній розвиток наочно-образного та логічного мислення, що свідчить про необхідність цілеспрямованої корекційної роботи.

Ключові слова: мислення, затримка психічного розвитку, старший дошкільний вік.

The article presents the results of a study of the development of thinking of older preschoolers with a delay in mental development. It has been identified the insufficient development of visual and logical thinking. This leads us to the need for focused corrective action address to the overcoming these defects.

Key words: thinking, delay in mental development, older preschool age.

З кожним роком дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР) стає все більше, розповсюдженість складає 8-10% у загальній структурі психічних захворювань. Саме зростання кількості дітей робить актуальним процес вивчення цієї проблеми [4]. Для подальшого удосконалення методики корекційно-розвивальної роботи з дошкільниками із ЗПР необхідно більш детальне їх вивчення та виявлення особливостей структури дефекту.

Метою дослідження було оцінювання рівня розвитку мислення дітей старшого дошкільного віку із ЗПР у порівнянні з дітьми з умовно нормативним розвитком такої ж вікової категорії.

Діти старшого дошкільного віку незабаром будуть набувати знання у школі. Для гарного засвоєння та розуміння матеріалу, для того, щоб дитина встигала за шкільною програмою, потрібно добре розвинене мислення. Саме мислення є вищою формою пізнавального процесу, воно породжує нове знання [2]. Мислення це створення нових результатів, знань, яких ще не було у суб'єкта. Воно відрізняється від інших психічних процесів тим, що пов'язане з вирішенням проблеми, задачі. В процесі мислення, пише С.Л. Рубінштейн [3], об'єкт вступає у нові зв'язки та відношення, виступає у нових властивостях, з яких витягується нове судження. Відокремлюючи випадкове від необхідного та виявляючи зв'язки, мислення переходить від одиничного до загального. Тобто мислення є необхідною складовою навчального процесу.

Існують декілька видів мислення: наочно-дійове, наочно-образне та словесно-логічне. Види мислення одночасно виступають як рівні його розвитку [2]. Кожний вид мислення може також розвиватися окремо та відносно незалежно від інших. Усі види мислення, присутні в людини, можуть бути представлені в одній діяльності. Дослідження було спрямоване на вивчення дітей старшого дошкільного віку, тому увага не акцентувалась на наочно-дійове мислення, яке формується у дитині до 1,5 років. Досліджувалось наочно-образне та логічне мислення.

Психолого-педагогічне дослідження проводилось на базі ДНЗ компенсуючого типу № 386 Дніпропетровської міської ради. В ньому взяли участь 12 дітей старшої групи. Основну групу склали 6 дітей із ЗПР різного генезу, контрольну – 6 дітей із нормою розвитку. Для виявлення рівня розвитку мислення були використані нестандартизовані методики, такі як: «Рибка», «Класифікація за заданою ознакою», «Вільна класифікація», «Найбільш несхоже». До використаних стандартизованих методів відносяться методики «Систематизація» [1] і «Схематизація».

За результатами проведення методики «Систематизація» було відзначено, що в обох групах кількість дітей з середнім рівнем розвитку логічного мислення складає 50%. Високий рівень був зафіксований у 33% дітей контрольної групи. Низький рівень розвитку логічного мислення виявився у 17% дітей контрольної групи й у 33% дітей з ЗПР. На дуже низькому рівні перебуває логічне мислення у 17% дітей з ЗПР. Дії цих дітей призводять до випадкового розташування фігур. Хоча середній рівень оволодіння логічним мисленням у дітей однаковий, виникають сумніви стосовно цього. Зіставляючи результати методики «Систематизація», з отриманими раніше результати від нестандартизованих методик, ми виявили розбіжність в проявлених можливостях. Діти з ЗПР показували переважно низький рівень оволодіння логічним мисленням при виконанні нестандартизованих методик. Це призводить нас до висновку, що все ж таки відсоток дітей із низьким рівнем розвитку логічного мислення в основній групі значно більший. Пояснити відносно краще виконання тесту «Систематизація» можливо тим, що з дітьми проводились заняття, націлені на знання геометричних фігур та розподіл їх за розміром. Але коли дають інші завдання, наприклад саме несхоже, навіть на геометричних фігурах, діти зазнають труднощі у виконанні, та частіше показують таку ж геометричну фігуру іншого розміру.

Проведення методики «Схематизація» показало, що в обох групах немає дуже високого рівня розвитку наочно-образного мислення. В групі дітей із ЗПР дуже низький та низький рівні показали по 33% дітей, на середній та високий – по 17%. В контрольній групі процент дітей з високим рівнем розвитку наочно-образного мислення більший (33%). Середній рівень продемонстрували 50%, низький – 17%.

На основі узагальнення отриманих експериментальних даних можна зробити висновок, що у дітей із ЗПР старшого дошкільного віку розвиток наочно-образного та логічного мислення знаходиться на недостатньому рівні, у той час як їх однолітки з нормальним рівнем розвитку у більшості знаходяться на середньому та високому рівні

розвитку. Отже при розгляданні отриманих результатів стає наявним необхідність корекційної роботи з розвитку мислення у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Диагностика умственного развития дошкольников / Под. ред. Венгера Л.А., Холмовской В.В. – М.: Педагогика, 1978. – 248 .
2. Немов Р.С. Психология. Учеб.: В 3 ун. Кн.3. Общие основы психологии. – М.: Владос, 2003. – 688 с.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : в 2-х т./ Рубинштейн С.Л. – С.-Пб – Питер 2002. – 720 с.
4. Филипова Н.В., Барыльник Ю.Б. Современный взгляд на задержку психического развития / Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. – № 10-2. – С. 256-262.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С. В. Полешук

УДК 615.825:613.25-057.87

Хребтов В.В.

ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСУ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ ВІДНОВЛЕННІ СТУДЕНТІВ З ОЖИРІННЯМ

У статті розглянуто застосування комплексу засобів фізичної терапії, особливості використання та зміст різних реабілітаційних заходів при відновленні студентів з ожирінням.

Ключові слова: ожиріння, студенти, ЛФК, масаж, лікувальне харчування.

The article deals with the use of a complex of physical therapy facilities, the features of the use and the content of various rehabilitation measures in the recovery of obese students.

Key words: obesity, students, exercise therapy, massage, medical nutrition.

У наш час проблема збереження та зміцнення здоров'я студентів, як інтелектуального потенціалу держави, є найбільш актуальною. Процес навчання у сучасному закладі вищої освіти (ЗВО) характеризується динамічністю, високою інтенсивністю, підвищеним об'ємом навчальних технологій, що висуває високі вимоги до стану здоров'я студентів, який, в свою чергу, залежить від багатьох факторів, які можуть призвести до ожиріння, що в свою чергу негативно впливає на здоров'я студентської молоді [2, с. 8].

За останні десятиліття кількість осіб з надлишковою масою тіла (НМТ) і різним ступенем ожиріння зростає в більшості країн світу також і серед студентства. Ожиріння – група хвороб і патологічних станів, що характеризуються надмірним відкладенням жиру в підшкірній жировій клітковині і інших тканинах і органах, обумовлених метаболічними порушеннями, і супроводжуються змінами функціонального стану різних органів і систем. Наразі для оцінювання ваги прийнято використовувати індекс маси тіла [3, с. 58].

Для лікування ожиріння застосовують комплексний підхід який включає в себе: медикаментозні засоби, хірургічне втручання, а також фізичну терапію у вигляді ЛФК, масажу, лікувального харчування.

У хворих з ожирінням використовуються такі форми ЛФК: лікувальна гімнастика (з залученням великих м'язових груп), дозована ходьба в поєднанні з дихальними вправами, самомасаж, також хворим рекомендують біг, прогулянки, спортивні ігри, активне використання тренажерів. У подальшому фізичні вправи спрямовані на те, щоб підтримати досягнуті результати реабілітації: застосовуються біг, веслування, плавання, велосипед,

взимку – ходьба на лижах. Одним з важливих чинників профілактики та лікування ожиріння є правильне дихання: щоб жири звільнили укладену в них енергію, вони повинні піддатися окисленню [5, с. 78].

Необхідною умовою успішного лікування студентів хворих на ожиріння є правильний режим рухової активності. Метод ЛФК є патогенетично обумовленим, а тому важливим засобом у лікуванні ожиріння. Основними лікувально-відновними заходами при ожирінні є збільшення енергетичних витрат, обмеження харчування і загальне зміцнення організму [1, с. 22].

Застосування засобів рухової реабілітації обумовлено тим, що фізичні вправи збільшують енерговитрати, стимулюють обмінні процеси, нормалізують діяльність серцево-судинної і дихальної систем, підвищують загальний і емоційний тонус хворих, працездатність і опірність організму. Особливу увагу в процесі занять приділяють тренуванню дихання. Дихальні вправи сприяють збільшенню надходження в організм кисню, необхідного для посилення окислювальних процесів і більш активного згорання жирних кислот у тканинах. Всі фізичні вправи повинні чергуватися з дихальними вправами. Поступове зменшення відкладення жиру в черевній порожнині збільшує рухливість діафрагми. Важливу роль відводять вправам, що зміцнює м'язи черевного преса і тазового дна, які не тільки утримують органи черевної порожнини в нормальному фізіологічному положенні, але і покращують перистальтику кишок, сприяючи їх спорожненню [4, с. 136].

Завдання масажу при корекції маси тіла у студентів – поліпшення крово- і лімфообігу в тканинах і органах, зменшення жирових відкладень в окремих областях. Методика масажу залежить від особливостей тіла пацієнта і можливостей проведення даного виду масажу. Якщо пацієнт не може лежати на животі (через великі відкладення жиру, задишку) то його укладають на спину, підкладаючи під голову валик або подушку. Масаж починають з нижніх кінцівок, починаючи зі стегна, переходячи на гомілку і стопи по лімфодренажній методиці. Застосовують також прийоми погладжування, розтирання, розминання і вібрацію. Слід особливу увагу приділяти місцям переходу м'язів у сухожилля. Закінчується масаж нижніх кінцівок погладжуванням поверхні кінцівок від стопи до тазу [4, с. 162].

Якщо хворий може лягти на живіт, то сеанс загального масажу починають зі спини, потім переходять на шийний відділ, таз. Всі прийоми проводять з акцентом на розминання, особливо бічні сторони спини (найширших м'язів). Потім роблять масаж кінцівок за лімфодренажною методикою. Далі хворий перевертається на спину. Масажується ліва нога по передній її поверхні, потім ліва рука, від плеча до пальців кисті. Потім переходять на праву ногу, масажуючи її по передній поверхні, після – на праву руку. Завершують сеанс масажем грудей і живота. На животі всі рухи здійснюються за годинниковою стрілкою. Акцент роблять на прийомах розминання (накочування, натиснення). У кінці струшують нижні та верхні кінцівки і живіт. Інтенсивність і тривалість процедур поступово збільшувати від 15 до 60 хвилин. Після процедури необхідний пасивний відпочинок 15-30 хвилин. Курс лікування – 15-20 процедур [1, с. 28].

Мета лікувального харчування – мобілізація жирів з жирових депо, зниження збудливості харчового центру (апетиту) і гальмування синтезу жирів в організмі з легкозасвоюваних вуглеводів [5, с. 235].

Важливе місце в лікуванні та реабілітації студентської молоді при ожирінні займає раціональне харчування з обмеженням жирів і вуглеводів. Кількість жиру у добовому раціоні знижують до 0,7-0,8 г/кг, при цьому мають бути присутні рослинні жири (1,3-1,4 г/кг), різко обмежують кількість вуглеводів – до 2,5-2,7 г/кг (добова норма 5,2-5,6 г/кг), насамперед за рахунок виключення цукру, хліба, кондитерських виробів, солодких напоїв. Кількість білків в їжі підвищують, що попереджає втрату тканинного білка, підвищує енерговитрати за рахунок засвоєння білків, створює відчуття ситості. Рекомендується наступний розподіл добової калорійності: сніданок – 25%, другий сніданок – 10%, обід – 35%, полуденок – 10%, вечеря – 20% [4, с. 342].

Отже, застосування комплексу засобів фізичної терапії при лікуванні ефективно впливає на відновлення якості життя студентів з ожирінням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов В. Г. Ожирение (причины появления, осложнения, предупреждение, лечение) / В. Г. Баранов. – М.: Знание, 2006. – 32 с.
2. Гальчук Т. С. Физическое развитие студентов-первокурсников и пути его совершенствования в последующие годы учебы / Т. С. Гальчук, А. Т. Скобин // Научные проблемы охраны здоровья студентов. – М., 1979. – С. 147.
3. Егорычева Е. В. Исследование отклонений массы тела у современной студенческой молодежи / Е. В. Егорычева, С. В. Мусина // Современные исследования социальных проблем. – 2011. – Т. 8, № 4. – С. 57-61.
4. Епифанов В. А. Лечебная физическая культура: учебное пособие / В. А. Епифанов. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2006. – 568 с.
5. Шуригін Д. Я. Ожиріння / Д. Я. Шуригін, П. О. Вязічкій, К. А. Сидоров. – Л.: Медицина, 1980. – 262 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.І. Гурова

УДК 796-057.875:614.8

Христюк В.В.

ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПІСЛЯ ТРАВМ У ХОКЕЇСТІВ

У статті розглядаються основні засоби фізичної терапії, які застосовуються у спортсменів-хокеїстів, які перенесли переломи або травми кінцівок.

Ключові слова: фізична терапія, спортсмени, хокеїсти, реабілітація.

The article discusses the basic physical therapy tools used in hockey athletes who have suffered fractures or limb injuries.

Key words: physical therapy, athletes, hockey players, rehabilitation.

Зростаюче значення систематичних занять фізичними вправами, пов'язане з глибокими змінами способу життя людини, вимагає розробки заходів, здатних забезпечити високу ефективність використання засобів фізичної культури і спорту для зміцнення здоров'я і підвищення працездатності широких мас населення. Особливу важливість проблема здоров'я набуває для спортсменів. На шляху становлення спортивної майстерності необхідно проявити багато завзятості, подолати значні за обсягом та інтенсивністю тренувальні навантаження, які пред'являють виключно високі вимоги до організму. Тому навіть незначні на перший погляд порушення навчально-тренувального процесу призводять іноді до травм і захворювань, в ряді випадків – важким. Подібна ситуація породила серед численних любителів спорту тверде переконання в тому, що заняття великим спортом неминуче повинні супроводжуватися травмами [3].

Сучасний спорт являє собою складне, багаторівневе, соціально значиме явище, що містить ряд серйозних протиріч. З одного боку, раціональні заняття фізичними вправами й спортом сприяють зміцненню й збереженню здоров'я, гармонічному фізичному розвитку й функціональному вдосконаленню організму людини, з іншого боку – спорт вищих досягнень, як професійний вид діяльності, в певній мірі провокує виникнення різних порушень у стані здоров'я людей, що ним займаються. Поступовий ріст спортивних результатів і посилення конкуренції роблять значними фізичний і психоемоційний впливи на організм людини [2].

Реабілітація спортсменів-хокеїстів, на відміну від реабілітації звичайних постраждалих, має ряд суттєвих особливостей. Ця відмінність полягає в тому, що спортсмен,

крім повернутої здатності виконувати трудові та побутові обов'язки, повинен бути в змозі переносити великі фізичні навантаження сучасного спорту, що пред'являють великі вимоги до стабільності суглобів, їх рухливості, силі м'язів; тобто є істотна відмінність між поняттям здоровий для звичайної людини і здоровий – для спортсмена.

Особливості реабілітації спортсменів:

- ранній початок реабілітаційних заходів;
- комплексність використовуваних методів і засобів відновлення;
- своєрідні етапи реабілітації;
- система довгострокового планування, що включає реабілітаційний прогноз і терміни відновлення спортсмена;
- система точного дозування, оперативного контролю та корекції фізичного навантаження;
- експертна оцінка ступеня клініко-функціонального стану спортсмена і його можливості відновити нормальний тренувальний процес [1, 3].

Головною особливістю фізичної реабілітації при пошкодженнях опорно-рухового апарату у спортсменів-хокеїстів є максимально раннє застосування фізичних вправ і специфічних рухових навичок в комплексі традиційних методів лікування травм. Процес реабілітації спортсменів націлений не тільки на завершення відновлення функції пошкодженої кінцівки в рамках побутових і професійних навантажень, але і на відновлення спортивної працездатності.

Фізична реабілітація займає провідне місце у відновному лікуванні вивихів, як при консервативному, так і при оперативному методах лікування їх. Рання і комплексна реабілітація – найбільш перспективний метод відновлення функції пошкоджених частин тіла. У комплексному відновлювальному лікуванні широко використовуються засоби фізичної реабілітації – лікувальна фізична культура, гідрокінезотерапія, масаж, механотерапія, фізіотерапевтичні процедури, які є її обов'язковими компонентами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Березкина К.В. Лечебная физическая культура при заболеваниях в ортопедии и травматологии / К.В. Березкина. – М.: Медицина, 2006. – 220 с.
2. Каптелин А.Ф. Восстановительное лечение при травмах и деформациях опорно-двигательного аппарата / А.Ф. Каптелин. – М. : Медицина, 2005. – 134 с.
3. Спортивные травмы. Клиническая практика предупреждения и лечения / Под ред. Ф.Х. Ренстрёма. – К. : Олимпийская литература, 2003. – 431 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Васильєва

УДК 376.3:373.3

Шапошник К.В.

ВИКОРИСТАННЯ КОНСТРУКТИВНОЇ ГРИ ЯК ЗАСОБУ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЮЧОГО ВПЛИВУ НА МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ

У статті розглядаються завдання та зміст корекційно-розвиваючої роботи з виправлення порушень мовлення молодших школярів з використанням конструктивної гри.

Ключові слова: порушення мовлення, конструктивні ігри, молодший шкільний вік.

The article deals with the tasks and content of correctional and developing work on improving of speech disorders of primary school age using constructive game.

Key words: speech disorders, constructive game, primary school age.

Однією з фундаментальних основ розвитку дітей є розвиток дрібної моторики. Розвиток і вдосконалення дрібної моторики кисті і пальців рук є головним стимулом розвитку центральної нервової системи, всіх психічних процесів та мовлення. Розвиток головного мозку і вищої нервової діяльності пов'язаний з виконанням маніпуляцій за участю дрібних предметів. В руках знаходиться дуже багато рецепторів і нервових закінчень, що роблять безпосередній вплив на розумовий і мовленнєвий розвиток.

У зв'язку із застосуванням в Новій українській школі (НУШ) конструктивних ігор для формування моторної функції у дітей молодшого шкільного віку постає потреба в подальшому використанні цих ігор і на логопедичних заняттях для того, щоб вони були інноваційними та більш ефективними.

Дослідження сформованості мовлення та розвитку дрібної моторики проводилось на базі Херсонської загальноосвітньої школи № 36 Херсонської міської ради. Контрольну групу склали 10 учнів з 1 класу з мономорфною та поліморфною дислалією. Дослідження проводилося протягом навчального року. На уроках використовувалися індивідуальні, групові, фронтальні методи роботи. З метою діагностики порушення мовлення у молодших школярів були використані наступні тестові методики: тест обстеження дітей молодшого шкільного віку згідно до параметрів наведених у “Мовленнєвій картці для учнів 1 класу” [1, с. 200]; тест “Визначення рівня розвитку дрібної моторики рук”, методики “Будиночок” (Н.І. Гуткіна) [2, с. 16], “Фігури” (за В.Митаціну) [2, с. 20]. За допомогою першого обстеження було виявлено поліморфну та мономорфну дислалію.

Проведене дослідження показало значне відставання першокласників з порушенням мовлення у розвитку дрібної моторики рук від своїх однолітків. У цілому можна сказати: чим молодша дитина, тим важче їй виконувати дії, що потребують координації й точності рухів пальців та кистей рук. Школярі відчувають труднощі при роботі з ножицями, ножиці тримають правильно, але відчувають труднощі при стисканні, розжиманні їх, при регулюванні сили натиску. Причина зазначених труднощів у несформованості дрібної моторики у молодших школярів при роботі з ножицями, в недостатній силі і точності рухів пальців рук, їх координованості. При виконанні завдання рухи пальців рук незграбні, напружені, дуже уповільнені, що свідчить про відставання у моторному розвитку.

На основі проведеної діагностики було виділено напрямки корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на корекцію дефектів дрібної моторики в учнів та виправлення порушення мовлення. Запропоновані нами ряд уроків і вправ за методикою “Шість цеглинок” з використанням засобів конструктивних ігор (а саме: LEGO DUPLO) нададуть істотну допомогу при виправленні недоліків розвитку дрібної моторики у молодших школярів з порушенням мовлення [3, с. 5]. Також під час постановки звуків, а саме під час артикуляційної гімнастики можна використовувати деталі конструктора LEGO, такі як тварини, елементи домашнього вжитку, або ж попросити дитину самостійно побудувати модель, необхідну для вправи. Працюючи над постановкою звука, можна запропонувати дитині створити його графічний образ, тобто збудувати або викласти з деталей конструктора LEGO літеру, що позначає цей звук. Під час автоматизації звука доцільно запропонувати дитині сконструювати модель, у назві якої є цей звук (тварину, споруду тощо). Для ліпшого розуміння місцезнаходження у слові звука, що автоматизується, можна запропонувати позначати цей звук цеглинкою (тоненька пластинка – це слово, а цеглинка – це звук). Складову структуру слова за допомогою цеглинок LEGO діти можуть опанувати в такі способи: “відстукати” кількість складів у слові за допомогою однієї цеглинки (наприклад слово “собака”, відстукаємо тричі, оскільки у слові три склади); на пластині викладати кожний склад за допомогою окремої цеглинки, колір якої дитина обирає самостійно (наприклад слово “машина” на пластині позначається трьома цеглинками). Ці завдання зрозумілі дитині й наочно демонструють те, що вона чує й розуміє.

Аналізуючи роботу над лексичними темами за допомогою конструктора LEGO, який пропонує широку тематичну палітру, ми бачимо, що він дає змогу дітям з порушенням мовлення запам'ятовувати нові слова, використовувати тактильний та зоровий аналізатори.

У таких дітей розширення словника ліпше відбувається тоді, коли діти мають змогу побачити, відчутти на дотик, усвідомити певне слово. До того ж використання конструктора LEGO допомагає розвивати не лише мовлення дітей, а й їх фантазію та креативність.

Конструктор LEGO – це дієвий ігровий засіб, що дає змогу здійснювати корекцію з найбільш психологічним комфортом. Граючи з конструктором, аналізуючи об'єкти, плануючи свою діяльність чи підсумовуючи її, дитина засвоює потрібні слова, вправляється у правильному їх вживанні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Методы обследования речи у детей: Пособие по диагностике речевых нарушений / под ред. Г.В. Чиркиной. – 4-е изд. доп. – М.: АРКТИ, 2005. – 240 с.
2. Психологічна діагностика та психологічне супроводження під час вступу дітей-шестирічок до школи / Автор-упорядник: Кептанова О.І. – К.: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2003 – 26 с.
3. The LEGO foundation. Шість цеглинок в освітньому просторі школи. Методичний посібник / Упорядник О. Рома. – 2018. – С. 5.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І. В. Сокур

УДК 159.923.2-056.36

Шульгіна В.М.

ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУ

У статті висвітлюються питання сформованості особистісних якостей учнів з порушенням розумового розвитку, які навчаються у школі-інтернаті.

Проведене дослідження рівня вихованості, оцінка самосвідомості та знання моральних якостей показало низький рівень вихованості школярів II типологічної групи; середній – учні III групи, високий – учні I групи. Після етапу корекції школярі більш свідомо почали розуміти певні компоненти моральної свідомості та оперувати ними.

Ключові слова: діти з порушенням розумового розвитку, виховна робота, сформованість особистісних якостей, психічні процеси.

The article covers the formation of personal qualities of students with intellectual disabilities who study in boarding school. A study of the level of education, assessment of self-awareness and knowledge of moral qualities showed a low level of education of students of the second typological group; middle – students of group III, high – students of group I. After the correction phase, students became more conscious about understanding and operating certain components of moral consciousness.

Key words: children with intellectual disabilities, educational work, formation of personal qualities, mental processes.

Актуальність проблеми. Одним з основних принципів олігофренопедагогіки є принцип цілеспрямованості корекційно-педагогічної діяльності, який передбачає об'єднання зусиль всіх вихователів та вчителів, що працюють з розумово відсталими дітьми протягом тривалого періоду їх навчання, навколо спільної мети – досягнення найвищого рівня соціальної адаптації та реабілітації.

Надзвичайно важливою є проблема соціалізації дітей з особливостями психофізичного розвитку та інтеграція їх у суспільстві, формування в них відповідних особистісних якостей і рис характеру. Йдеться про вихованців спеціальних шкіл-інтернатів для дітей з порушенням інтелектуальної сфери, зору, слуху. Особливості психофізичного та

мовленнєвого розвитку цієї категорії дітей ускладнюють процес формування в них моральних уявлень та понять, відповідних якостей, спричиняють некритичне ставлення до власної поведінки, порушення елементарних принципів моралі .

Виховний вплив на особистість учня допоміжної школи має бути цілеспрямованим, систематичним, всебічним і конкретним. Запоруку успішної соціалізації дітей з особливостями психічного та (або) фізичного розвитку вбачаємо у формуванні в них стійких позитивних звичок у різних сферах діяльності, що, в свою чергу, сприяє утворенню позитивних рис характеру та зумовлює відповідний спосіб поведінки.

Теорія формування науково-теоретичних основ корекційної педагогіки належить видатному психологу, педагогу Л.С. Виготському (1896-1934) [2].

Цінний внесок у розвиток олігофренопедагогіки зробили вчені, психологи, психіатри: В.П. Кащенко, Г.Є. Сухарева, О.Р. Лурія, М.С. Певзнер, С. Рубінштейн, вчені, які вивчали особистість розумово відсталих дітей, розробили методи, прийоми, форми корекційної роботи.

Практичне вирішення проблеми виховання розумово відсталих дітей потребує вдосконалення системи виховної роботи з ними, що обумовило актуальність обраної теми дослідження, метою якого стало вивчення впливу системи корекційно-виховної роботи на рівень сформованості особистісних якостей розумово відсталих учнів. Для вирішення поставленої мети були запропоновані наступні задачі:

1. Дослідити рівень вихованості розумово відсталих школярів.
2. Дослідити ефективність застосування різних форм виховної роботи для підвищення рівня вихованості учнів допоміжних шкіл.

Практика виховання та навчання дітей з порушенням розумового розвитку показує, що навіть при важкій патології головного мозку психіка цих дітей розвивається, кіркові функції мінливіші, ніж функції підкоркових утворень. Дифузне ушкодження кори порушує її нормальне функціонування та гальмує формування нових умовних зв'язків. Інертність нервових процесів, слабкість замикаючої функції кори головного мозку затримують накопичення фонду умовних рефлексів, що є основою розвитку таких найважливіших психічних процесів, як відчуття, сприймання, уявлення.

Пізнавальні інтереси підлітка допоміжної школи пов'язані вже не тільки із шкільним навчанням, але й переносяться в сферу позашкільної діяльності. Починаючи з 4 класу у багатьох учнів відмічається позитивна динаміка у формуванні пізнавальних інтересів і в появі у них інтересів до певних видів практичної діяльності у вільний від навчання час. Молодшим розумово відсталим учням через те, що вони неправильно оцінюють свої можливості, властивий високий рівень домагань. З віком самооцінка школярів з інтелектуальною недостатністю стає адекватнішою, що дає підстави говорити про розвиток їхньої особистості [2]. В процесі навчання і виховання у спеціальній школі в учнів відмічається поява таких особистісних якостей, як уміння оцінити себе, результати своєї діяльності.

Розвиток особистості розумово відсталої дитини відбувається за тими ж законами, що й розвиток нормальної дитини. Разом з тим, через інтелектуальну неповноцінність особистість розумово відсталої дитини проходить своє становлення у своєрідних умовах.

Учні допоміжних шкіл дізнаються про правила моралі від вчителів, батьків, із книжок, проте не завжди можуть діяти у відповідності з цими нормами, або скористуватись ними у звичайній, конкретній ситуації, ґрунтуючись на міркуваннях [4].

У загальній сукупності рис особистості істотне місце належить емоціям. Л.С. Виготський вважав, що при розумовій відсталості співвідношення між інтелектом та афектом інше, ніж в нормі, і що саме ця характеристика є важливою для розуміння своєрідності психіки такої дитини [1, с. 31-40].

Незважаючи на своєрідність формування емоційно-вольової сфери дітей – олігофренів, вони мають значні потенційні можливості, які сприяють розвитку вольових

якостей особистості. Цей процес динамічний, він складається тривало і безпосередньо пов'язаний із змістом, формами та методами педагогічно–корекційного впливу [3, 5].

Для успішної реалізації корекційно-виховного процесу та здійснення індивідуального підходу до кожного учня експериментальної групи були досліджені та проаналізовані причини розумової відсталості, етіологію захворювання (яка у різних дітей формує різну структуру дефекту і відображається на особистісних якостях дитини з порушенням розумового розвитку), особливостях пізнавальних і психічних процесів.

Експериментальне дослідження проводилось на базі 4 класу спеціалізованої Калінінської школи-інтернату Херсонської області для дітей з особливими потребами. Школярів було поділено на 3 підгрупи.

Діти I групи (5 чол.) мають неускладнену форму олігофренії. Вони відносно спокійні, дисципліновані, врівноважені.

Діти II групи (3 чол.) – розгальмовані, легко збуджуються, імпульсивні, неврівноважені. Це діти, у яких розумова відсталість ускладнюється психопатоподібною формою поведінки.

III групу склали учні (4 чол.), які психологічно ізольовані від інших школярів. Це діти, у яких розумова відсталість ускладнюється вираженими порушеннями мовлення.

Було проведено дослідження рівня вихованості, оцінка самосвідомості та знання моральних якостей. Опираючись на результати дослідження рівня вихованості особистості учнів експериментального класу було з'ясовано: низький рівень вихованості мають школяри II типологічної групи; середній – учні III групи, високий – учні I групи.

Спираючись на результати дослідження рівня вихованості особистості учнів 4 класу після етапу корекції ми визначили: що школярі більш свідомо почали розуміти певні компоненти моральної свідомості, оперувати ними. Деякі діти почали критично ставитись до власної поведінки, засуджувати власні негативні вчинки, це свідчить про формування самооцінки, розвитку особистості розумово відсталих школярів. Учні класу почали позитивно відноситись до навчальної діяльності, проявляти активність у житті класу, відповідально виконувати надані їм доручення.

Але слід зазначити, що рівень вихованості учнів 4 класу ще не є високим. Особистість розумово відсталої дитини потребує постійної, систематичної корекції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Выготский, Л.С. Основы дефектологии / Л.С. Выготский. – С.-Пб: Изд-во «Лань», 2003. – 656 с.
2. Пинский Б.И. Психологические особенности деятельности умственно отсталых детей. – М., 1962, гл. 1
3. Синьов, В.М. Психолого-педагогичні проблеми дефектології та пенітенціарії / В.М. Синьов – К.: «МП Леся», 2010. – 779 с.
4. Татьянчикова І.В. Особливості формування життєвих орієнтацій в учнів допоміжної школи: Автореф. дис... канд. пед. наук. – К., 1999.
5. Яковлева, С.Д. Состояние мотивационно-поведенческой сферы детей младшего школьного возраста с нарушением интеллекта / С.Д. Яковлева // Специальная адукацыя.– 2014. – № 1. – С. 3-11.

Рекомендує до друку науковий керівник професор С.Д. Яковлева

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ГУМАНІТАРНІ НАУКИ	13
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ	14
<i>Банарюк Ю.А.</i> ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЖІНКА» У ТВОРІ В.ЛИСА «КРАЇНА ГІРКОЇ НІЖНОСТІ».....	15
<i>Безпальченко О.В.</i> РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЖІНКА ТА ЧОЛОВІК У ФОЛЬКЛОРНИХ ТВОРАХ: СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ.....	17
<i>Бешенцева О.В.</i> АНГЛІЗМИ В СУЧАСНОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	20
<i>Біла І.О.</i> ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНА СПЕЦИФІКА МЕМІВ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРИ.....	22
<i>Босва Е.В.</i> ІСТОРИЧНИЙ ПОЕТОНІМ БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІЮВАННЯ	25
<i>Босаченко О.О.</i> ПРИХОВАНА РЕКЛАМА В МАСМЕДІА: ІСТОРИКО- ОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	27
<i>Донський В.В.</i> ХАРАКТЕР КОНФЛІКТУ В ТЕХНОТРИЛЕРІ «БОТ» МАКСА КІДРУКА	29
<i>Драган В.О.</i> ОДОРАТИВНІ НАЗВИ У ТВОРАХ ЯРА СЛАВУТИЧА.....	31
<i>Жевак З.В.</i> МІФОЛОГЕМА МІСЯЦЯ В РОМАНІ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА «ТРИ ЛИСТКИ ЗА ВІКНОМ»	34
<i>Жукова А.О.</i> ФЛОРΟΣИМВОЛИ В ПОЕЗІЇ ІГОРЯ КАЛИНЦЯ.....	38
<i>Журавльова Є.О.</i> ІМЕНА ІНОЗЕМНИХ ДІЯЧІВ У НАЗВАХ ХЕРСОНСЬКИХ ВУЛИЦЬ	40
<i>Зельманова Н.А.</i> ВЕРБАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ДУША».....	43
<i>Какама К.О.</i> ВИДИ МЕТАФОР У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «ДІВА МЛИНИЦА».....	46
<i>Косміна Я.Г.</i> ФУНКЦІЇ СИМВОЛІВ У ТВОРАХ С. ЖАДАНА	48

<i>Ларіонов С.М.</i> МІСЦЕ СПОРТИВНИХ ВИДАНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРИ.....	50
<i>Лященко В.В.</i> ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОГО РИНКУ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ КАНАДИ	52
<i>Мельникова А. С.</i> МОТИВ МАНДРІВ У ЛІРИЦІ СЕРГІЯ ЖАДАНА.....	53
<i>Недіна Г.Є.</i> ЗМАЛЮВАННЯ ПОДВИГУ ГЕРОЇВ КРУТ У РОМАНІ ЮРІЯ ЩЕРБАКА «ЧАС СМЕРТОХРИСТІВ»	55
<i>Нестеренко Т. І.</i> ТЕМА БЕЗСМЕРТЯ ВИТВОРІВ МИСТЕЦТВА У ТВОРАХ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА «СОБОР» ТА ІВО АНДРИЧА «МІСТ НА ДРИНІ»	57
<i>Новикова Є. В.</i> КОНЦЕПЦІЯ ІНТЕРФЕРЕНТНИХ ЯВИЩ ЯК ПІДҐРУНТЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУРЖИКУ	60
<i>Охременко Л.І.</i> ГОНЗО-ЖУРНАЛІСТИКА: ІСТОРІЯ ПОЯВИ, ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	61
<i>Павлусь К. Ю.</i> КОМІЧНЕ ТА САТИРИЧНЕ У МАЛІЙ ПРОЗІ В. ДАНИЛЕНКА.....	63
<i>Печериця А. О.</i> СПЕЦИФІКА ІНТРИГИ В ДЕТЕКТИВАХ Є. КОНОНЕНКО «ЖЕРТВА ЗАБУТОГО МАЙСТРА» ТА «КОД ДА ВІНЧІ» Д. БРАУНА.....	65
<i>Пісоцька О.В.</i> МОВНІ ЗАСОБИ ЕМОЦІЙНОСТІ У ПОЕТИЧНОМУ ТВОРІ.....	68
<i>Платонова А.В.</i> СТРУКТУРНО-ТЕМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА БРИТАНСЬКИХ ТАБЛОЇДІВ «THE SUN», «THE DAILY MIRROR».....	70
<i>Позднякова С. О.</i> ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА «АЛКОГОЛЬ» У МОЛОДІЖНОМУ СЛЕНГУ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ С. ЖАДАНА).....	72
<i>Полякова В. А.</i> СЛОВОТВІРНІ ПРОЦЕСИ В СУБМОВІ ПРАЦІВНИКІВ ЗМІ	74
<i>Полянчич В.А.</i> ПОЕТИКА ЛІРИКИ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО	77
<i>Ракітіна М.О.</i> ВІЗУАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ПРАКТИКИ ЯК ДОМІНАНТА КОМУНІКАЦІЇ ПЕРШОГО ДЕСЯТИРІЧЧЯ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	79
<i>Рєпакова Є. О.</i> КАТЕГОРІЯ ЧАСУ І ПРОСТОРУ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ-БАЛАДИ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА «ДІМ НА ГОРІ».....	82

Рубаненко У.Є. ЖУРНАЛ ПЛАСТУ «МОЛОДЕ ЖИТТЯ» ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ МОЛОДІЖНОЇ ПЕРІОДИКИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНОМОВНОЇ ПРЕСИ 20- 30–их рр. ХХ ст.	84
Сімонова А.С. ОБРАЗИ ІСТОРИЧНИХ ПОСТАТЕЙ У ТВОРАХ ОЛЕСЯ БЕРДНИКА «ПОКРИВАЛО ІЗІДИ» ТА ДЕНА СІММОНСА «ТЕРОР».....	87
Сурхаєв В.М. ІНТЕРНЕТ ЯК НАЙПОПУЛЯРНІША СУЧАСНА АРЕНА ДЛЯ ЛЕКСИЧНИХ НОВОВВЕДЕНЬ.....	90
Тиришу Ю. А. ОБРАЗ КАЇНА У ТВОРАХ ІВАНА ФРАНКА ТА ДЖОРДЖА ГОРДОНА БАЙРОНА.....	93
Тищенко А.І. ДІЄСЛІВНА МЕТАФОРА В ПОЕЗІЯХ МИКОЛИ ЧЕРНЯВСЬКОГО.....	95
Ткачук В.П. МІФОЛОГІЧНА СИМВОЛІКА СОЛЯРНИХ ОБРАЗІВ У ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ ВІРИ ВОВК «ЖІНОЧІ МАСКИ».....	98
Хлистова О.В. ГРАМАТИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ ДІЄСЛІВНИХ СІНОНІМІВ У ТВОРЧОСТІ ЯРА СЛАВУТИЧА	101
Холоднюк М.І. «ДЖИНСА»: ВИДИ, ОЗНАКИ, МАРКЕРИ	104
Чепурна-Юмакаєва О.Е. СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У МОВІ ТВОРІВ В. ВИННИЧЕНКА.....	106
Шабля К.І. ОНОМАТОТВОРЧИСТЬ ЯК СКЛАДНИК ІДІОСТИЛІЮ ПИСЬМЕННИКА.....	109
Шахнюк Л.М. РИСИ НУАРУ У ТВОРАХ АНДРІЯ КОКОТЮХИ 90-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ.....	111
Шевченко А.О. КОМУНІКАТИВНА ПРИРОДА БУКТРЕЙЛЕРУ	114
Шовкопляс В.В. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В КОНТЕНТІ ГАЗЕТИ «ДЕНЬ».....	116
Щербина А.Р. ПАРЦЕЛЬОВАНІ КОНСТРУКЦІЇ У ТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС	120
Ящик Н.С. СТИЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ СУФІКСІВ СУБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ В ПОЕЗІЇ ІВАНА ДРАЧА	122

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ.....	125
<i>Баширєва В.О.</i> ПОНЯТТЄВИЙ ШАР КОНЦЕПТУ ДЕРЖАВА В АНГЛОМОВНИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ	126
<i>Біленко Т. В.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНА ОПОЗИЦІЯ «ЛЮБОВІ» ТА «САМОТНОСТІ» В КІНОДИСКУРСІ	127
<i>Боков Є.А.</i> СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ ОНОМАСТИЧНОГО ПРОСТОРУ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ ПАРАМЕТРИ (НА МАТЕРІАЛІ «ПОТТЕРІАНИ» ДЖ. К. РОЛІНГ).....	129
<i>Бондаренко А. Є.</i> ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ КАЗКИ	131
<i>Браткевич А. І.</i> ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ПОНЯТТЯ «ЕКФРАЗИС» У ФІЛОЛОГІЇ ...	133
<i>Брудницька М. А.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПОЛЕ ЧОЛОВІК – ДРУЖИНА В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ	135
<i>Бурман Л.В.</i> ВІДБІР ТЕКСТІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ЕЛЕКТРОННОГО ПІДРУЧНИКА.....	138
<i>Вельмаскіна К.В.</i> ФЕНОМЕН СНІСК ЛІТ: ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ.....	141
<i>Воробйова Т.Р.</i> СУЧАСНИЙ ВІЙСЬКОВИЙ СЛЕНГ ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)	143
<i>Гасанова К. Х.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАГМАТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ ЗАГОЛОВКУ В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ	145
<i>Гінцяк А. О.</i> РОЛЬ СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	147
<i>Горяєва В.О.</i> КЛАСИФІКАЦІЇ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ	149
<i>Гостра Т.В.</i> ВІДТВОРЕННЯ ЖАНРУ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО КІНО В ПЕРЕКЛАДІ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ	151

<i>Грушко Ю. Г.</i> ЖАНРОВА СТРУКТУРА РОМАНУ ВИХОВАННЯ У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ.....	153
<i>Гусак А. Д.</i> БАЗИСНІ ЗАСАДИ КОРПУСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ.....	155
<i>Дегтярьова В. І.</i> ОБРАЗ АВТОРА В НАРАТИВНІЙ СТРУКТУРІ РОМАНУ «СПОКУТА» ІЄНА МАК'ЮЕНА	157
<i>Дикун О.А.</i> ЧИСЛІВНИКИ ТА ДЕНУМЕРАЛЬНІ КОНСТРУЮВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ ТА ФУНКЦІЙНИЙ ПАРАМЕТРИ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНЬОГО ТА ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСІВ)	159
<i>Дудка К. О.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ САМОТНІСТЬ У РОМАНІ С. АХЕРН «P.S. Я ТЕБЕ КОХАЮ»	161
<i>Єршова М. С.</i> МАСМЕДІЙНИЙ ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	163
<i>Жидкова А.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КАТАКОНЦЕПТУ МІСТИЧНІ АРТЕФАКТИ У СУЧАСНОМУ АМЕРИКАНСЬКОМУ ТЕЛЕСЕРІАЛІ “TEENWOLF”	166
<i>Засць М. О.</i> ХУДОЖНІЙ ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	168
<i>Зарічна А. М.</i> ОБРАЗ ЛОНДОНА У ТВОРАХ А. К. ДОЙЛА ПРО ШЕРЛОКА ХОЛМСА.....	169
<i>Іванова К.А.</i> ПОНЯТТЯ «ХРОНОТОП» В ТЕОРЕТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА	171
<i>Калашник А.М.</i> ГЕНДЕРНИ АСПЕКТ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖІ	173
<i>Камакіна Є.А.</i> РОМАН М. ЕТВУД «ПЕНЕЛОПАДА» У КОНТЕКСТІ ГІНОКРИТИКИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ МІФУ ПРО ОДІССЕЯ.....	175
<i>Касаткін О. С.</i> МЕТАФОРА ЯК ВЕРБАЛІЗАТОР ОБРАЗНОГО КОМПОНЕНТУ КОНЦЕПТУ FLÜCHTLINGE У ДРАМІ Е.СЛІНЕК «DIE SCHUTZBEFÖHLENEN»...	177
<i>Коврова М. О.</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛОВЕСНИХ ОБРАЗІВ В АВСТРАЛІЙСЬКИХ ТА НОВОЗЕЛАНДСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ.....	180

<i>Козачук Т.В.</i> АНДРОЦЕНТРИЧНИЙ ХАРАКТЕР ІСПАНОМОВНОЇ КУЛЬТУРИ.....	182
<i>Котельнікова К. О.</i> СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ НЕОЛОГІЗМІВ.....	184
<i>Кравченко А. В.</i> ОБРАЗ СИЛЬНОЇ ЖІНКИ ЯК КОГНІТИВНИЙ ФЕНОМЕН У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ.....	186
<i>Крехелєва О.Г.</i> РЕЦЕПЦІЯ МОТИВІВ І ОБРАЗІВ МІФОЛОГІЇ В ПРОЗІ НІЛА ГЕЙМАНА.....	187
<i>Крисенко Ю. В.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОГО КОНЦЕПТУ ЖІНКА.....	190
<i>Крутієнко Д.В.</i> СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИХОВАНИХ СМИСЛІВ У РОМАНІ Д. БРАУНА «ЯНГОЛИ ТА ДЕМОНИ».....	192
<i>Куліш К.О.</i> ФОРМАЛЬНІ ПРИЙОМИ АКТУАЛІЗАЦІЇ АФОРИСТИЧНИХ СЛОВЕСНИХ ОБРАЗІВ В АНГЛОМОВНИХ ПІСЕННИХ ТЕКСТАХ.....	193
<i>Кучеренко Т.В.</i> КОНСТИТУТИВНІ ОЗНАКИ АНГЛОМОВНОГО КУЛІНАРНОГО ДИСКУРСУ.....	195
<i>Левенко М. Д.</i> СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІДІОЛЕКТУ У ТВОРАХ Г. БЕЛЛЯ.....	197
<i>Ленець Є.І.</i> ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОРИЧНИХ СПОЛУЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА РОСІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДАХ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ С. МОЕМА «РАДОЩІ ЖИТТЯ»).....	199
<i>Ліхошерстова В. Г.</i> ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ГЕРОЯ РОМАНУ Н. СПАРКСА «ДОРОГИЙ ДЖОН» ...	201
<i>Лихогуб В.В.</i> СИСТЕМА ВПРАВ НА ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОДИДАКТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	203
<i>Макаренко А.С.</i> СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	206
<i>Малінкіна А.Ю.</i> ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ІСПАНОМОВНІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ.....	208
<i>Мельничук Ю.Ю.</i> СИНТАКСИЧНО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЇВ ЗІ СТРУКТУРОЮ СКЛАДНОПІДРЯДНОГО РЕЧЕННЯ.....	210

Надєєва Т.В. ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ПЕРСОНАЖУ І ХРОНОТОПУ В СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗКАХ.....	212
Ніщименко М.В. СИСТЕМА ОРІЄНТИРІВ ТА ОСНОВНИХ ОЗНАК СТРУКТУРУВАННЯ ВІРТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ.....	213
Пермінова О. М. МЕТАФОРИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕПТУ «ЩАСТЯ» У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ КІНОФІЛЬМАХ.....	215
Плетена О.О. МИСТЕЦЬКІ ПРИНЦИПИ НЕОМІФОЛОГІЗМУ ЯК АКТУАЛЬНА ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА.....	217
Плотникова Г.Р. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДИТЯЧИХ АНІМАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ	220
Плясова К. Ю. АВТОРСЬКИЙ СВІТООБРАЗ ЛІТЕРАТУРНИХ АНІМАЛІСТИЧНИХ КАЗОК І. ФРАНКА (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «КОЛИ ЩЕ ЗВІРІ ГОВОРИЛИ»).....	222
Поспілько І. М. ІНДИКАТОРИ ПОЛІКОДОВОСТІ У АНГЛОМОВНІЙ РЕКЛАМІКОСМЕТИЧНИХ ЗАСОБІВ.....	226
Потрухова Д. О. СТРУКТУРА ЖАНРУ ОПОВІДАННЯ У СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	229
Пуляєв О. В. РУССОЇСТИЧНІ ІДЕЇ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ	231
Руденко Б.С. ЛІНГВАЛЬНА ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ ПЕРСОНАЛЬНОЇ ВЕБ-СТОРІНКИ ЛІНГВІСТА.....	233
Сікало К.В. МУЛЬТИМОДАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАЗКОВИХ НАРАТИВІВ.....	234
Слива І.В. ТРУДНОЦІ ПЕРЕДАЧІ АНГЛІЙСЬКОГО ГУМОРУ В УКРАЇНОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ	237
Солонина Т. О. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З НАЗВОЮ ОДЯГУ ТА ВЗУТТЯ В ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ АСПЕКТІ.....	239
Тимченко С.С. ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СЛЕНГУ УКРАЇНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОГО СЕРІАЛУ «ДРУЗІ»).....	241
Ткачова О.О. КІНОТЕКСТ ЯК СКЛАДНЕ СЕМІОТИЧНЕ УТВОРЕННЯ.....	244

<i>Трушко Н.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФРАНЦУЗЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ ХХ ст.	246
<i>Туржавська Н. С.</i> СЛОВА-РЕАЛІЇ У ТВОРАХ ЛЕОНА ФЕЙХТВАНГЕРА: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ	248
<i>Угрожді Р.В.</i> МУЛЬТИМОДАЛЬНІСТЬ І ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ НАРАТИВІВ РОАЛДА ДАЛА	251
<i>Уланцева В. К.</i> СИМВОЛІКА КОЛЬОРІВ ІСПАНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	253
<i>Файнштейн М.Р.</i> ПОНЯТТЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ТА ФОРМИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ.....	255
<i>Форманова С.В.</i> КЛАСИФІКАЦІЯ НЕКОДИФІКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ В АНГЛІЙСЬКОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ.....	257
<i>Франчук А.Ю.</i> ПОЛЬСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ РОМАН МЕЖІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ- ПОЧАТКУ ХХ СТ. У НАУКОВІЙ РЕЦЕПЦІЇ	258
<i>Хомішина А. В.</i> ЛІНГВІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СТИЛІВ АМЕРИКАНСЬКИХ ПОЕТІВ.....	261
<i>Шахіна А. В.</i> ПРЕДМЕТНО-ПОЧУТТЄВИЙ ШАР ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ СМЕРТЬ У ВІРШОВАНИХ ТЕКСТАХ К. СЕНДБЕРГА.....	264
<i>Шепілова М. О.</i> МІФОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР У ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ РАКУРСІ	267
<i>Шмельова Р.І.</i> ФРАНЦУЗЬКИЙ ЖІНОЧИЙ ТЕКСТ ЯК ЛІТЕРАТУРНА ЗМІСТОФОРМА: ГЕНЕЗИС, ХАРАКТЕРНІ РИСИ, СИСТЕМА ОБРАЗІВ.....	269
<i>Яким І.В.</i> ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ВЛАСНИХ НАЗВ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ..	271
<i>Яковенко Д.С.</i> ГЕНДЕР ЯК СКЛАДОВА КОМУНІКАТИВНОГО СТИЛЮ ПЕРСОНАЖІВ АНГЛОМОВНИХ ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ.....	273
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	275
<i>Бабенко А.А.</i> ПРИЧИНИ МІГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ.....	276
<i>Бодик М.О.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	278
<i>Бондар А.С.</i> ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ СІМ'Ї В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ.....	280

<i>Борцова Т.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ СТРАХІВ ДІТЕЙ З НЕПОВНИХ РОДИН	282
<i>Герасимова В.Г.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОГО БЛОКУ ГОТОВНОСТІ ДО МАТЕРИНСТВА	284
<i>Герасимчук К. М.</i> ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ	287
<i>Добрянська В. П.</i> ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ	289
<i>Зеленяк О. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТАНЦЮВАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ В ПОДОЛАННІ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ КРИЗИ ОСОБИСТОСТІ	292
<i>Істоміна А.В.</i> АНАЛІЗУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ СТРАТЕГІЇ ЯК ОСОБИСТІСНОГО КОНСТРУКТУ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ТА ПОКАЗНИКУ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ	294
<i>Кагадій С.В.</i> ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ОТОЧЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МЕДИЧНОГО ПРАЦІВНИКА	298
<i>Коваленко М.В.</i> ВПЛИВ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ НА ПЕРЕЖИВАННЯ ПОЧУТТЯ САМОТНОСТІ	301
<i>Коковіхіна О. С.</i> ДО ПИТАННЯ ТРАНСФОРМУВАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ АГРЕСИВНОСТІ	303
<i>Корсакова А.І.</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ БРЕХЛИВОСТІ ЯК ОСОБИСТІСНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ	305
<i>Левківська Т.М.</i> СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НАРКОЗАЛЕЖНОЇ МОЛОДІ	307
<i>Литвиненко О.Г.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	308
<i>Літвінова Д. С.</i> ПРОБЛЕМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖІНОК: ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВИНИКНЕННЯ	310
<i>Мурашева А.Д.</i> ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО – ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З СТУДЕНТАМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ, В УМОВАХ ЗВО	312

<i>Надулична О. А.</i> АКТУАЛЬНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТРАХІВ СТУДЕНТІВ.....	314
<i>Паламарчук В.Ю.</i> ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЛЯ ЯК ЗАВДАННЯ ШКІЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ	316
<i>Пенязєва І.В.</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОЛЕКТИВУ ЯК ОСОБЛИВОГО СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА	319
<i>Семенюк І. В.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАГУВАННЯ НА СТРЕСОВІ СИТУАЦІЇ У МОЛОДІ	322
<i>Скринник Є.І.</i> ВПЛИВ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНІК НА ПЕРЕЖИВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ	326
<i>Сокурєнко В.О.</i> ДИСКУРС У ПРОБЛЕМУ: ПРОКРАСТИНАЦІЯ – БЛАГО ЧИ ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ	328
<i>Соценко Т. М.</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ПОЧУТТЯ ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	331
<i>Спічак Х.М.</i> СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ МЕДИКО-СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	332
<i>Ткач Г.О.</i> СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ОСОБИСТОСТІ ТА ГРУПИ	334
<i>Філінок Н.А.</i> ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОДОЛАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ.....	337
<i>Швестко О.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ: СОЦІАЛЬНО ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	338
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	342
<i>Алієва А. А.</i> РИТМ ЯК ПЕРШОДЖЕРЕЛО ЕЛЕМЕНТІВ МУЗИКИ.....	343
<i>Кулакевич Т. Р.</i> ПРИНЦИПИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕАТРАЛЬНО-ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	344
<i>Свінарік К. Г.</i> МУЗИЧНА ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	346
<i>Старостіна Т.В.</i> ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	347

<i>Ткаченко С.М.</i> ІНТЕГРАЦІЯ МЕДІАОСВІТИ В ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	349
<i>Хохлова О.О.</i> ФОРМУВАННЯ ОСНОВ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРАМОТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	350
<i>Черба В.С.</i> МЕТОДИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З НАВЧАННЯ ЧИТАННЯ.....	352
ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	355
<i>Арав М.Є.</i> АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ:ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....	356
<i>Бараненко Р.В.</i> ДО ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КОМП'ЮТЕРНИХ ЗЛОЧИНІВ.....	358
<i>Барсученко Г.Д.</i> ВИДИ ЕКСПЕРТИЗ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ	361
<i>Бенедисюк Л. В.</i> ХЕРСОНСЬКІ ПРИМУСОВІ РОБІТНИКИ В НІМЕЧЧИНІ	364
<i>Бенедисюк О. В.</i> ЕТНІЧНИЙ ЧИННИК У ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ ЮГОСЛАВІЇ	367
<i>Берчак Н. І.</i> ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОСТАННЬОГО ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧА УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ ВАСИЛЯ КУКА В 1930-1941 РР.....	371
<i>Біжко В. О.</i> ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОЛІЦІЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ	373
<i>Вакуленко В.В.</i> АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ У РЕЗУЛЬТАТІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОНТРОЛЬНИХ ОРГАНІВ.....	375
<i>Вахтель О.Л.</i> ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ПРОЯВІВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	378
<i>Вільк І.В.</i> ДОКУМЕНТИ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПРИ ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНІВ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	380
<i>Влялько-Власенко Ю. В.</i> РАННІ КОВІЧНИКИ НА ХЕРСОНЩИНІ.....	383
<i>Волошина А. О.</i> РОЛЬ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В.ЛИПИНСЬКОГО У ФОРМУВАННІ ЙОГО НАУКОВО-ІСТОРИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ	386

Ворфоломеєва І.О. СИСТЕМА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ	389
Гороховська І. В. ВИДАТНІ ВИПУСКНИКИ ЄЗУЇТСЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ (XVII–XVIII ст.)	391
Дзюбенко В.А. ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ АРМІЇ ТА МІСЦЕВОГО НАСЕЛЕННЯ В ЗОНІ АТО (ООС).....	395
Дудка Г.Г. КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ В СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МУНІЦИПАЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ	397
Дутка А. С. УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ УРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	400
Жезло Р.В. БІКАМЕРАЛІЗМ В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....	402
Замолотнєв М.В. ЩОДО КОЛА СУБ'ЄКТІВ УКЛАДАННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ	406
Захаревич В.О. ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ.....	408
Івершенко В. В. ПОБУТ УКРАЇНСЬКОГО СОЛДАТА ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ.....	410
Іржанський Є.Д. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПАТЕНТНИХ ПОВІРЕНИХ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ	412
Карабань М. М. УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА У КОЛОНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ МОСКОВСЬКОГО ЦАРСТВА	416
Коваленко А.Л. ОСНОВНІ ВИДИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	418
Корж Д.Ю. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ ПРАВОВОЇ МОДЕЛІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	422
Коротченко Р.В. ІТАЛІЙСЬКА СОЦІАЛЬНА РЕСПУБЛІКА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ЄВРОПІ (1943 – 1945 РР.)	425
Красовська О.Б. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЇ «АДВОКАТ»: ДЕЯКІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ	427

<i>Кримцева Т.І.</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	430
<i>Курас О.С.</i> ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ І ЗМІСТУ ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	432
<i>Лимарчук М.О.</i> ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПОЛІЦІЇ ТА НАПРЯМИ ЙОГО УДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ	435
<i>Мороз О.В.</i> ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИДІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ	438
<i>Морозова О.В.</i> ЩОДО ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ЗМІН ДО ВІДОМОСТЕЙ, ЩО МІСТЯТЬСЯ В ЄДИНОМУ ДЕРЖАВНОМУ РЕЄСТРІ ПРО ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНОСТЮ ТА ТОВАРИСТВА З ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНОСТЮ.....	440
<i>Нарольський Д.О.</i> СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ПОЛІЦІЯ».....	442
<i>Обуховська Н.С.</i> УКЛАДАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ	446
<i>Оліферчук А. В.</i> ЯЛТИНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ ОЧИМА ВІНСТОНА ЧЕРЧІЛЛЯ.....	449
<i>Пазяк А.С.</i> НАУКОВІ СТУДІЇ ГОЛОДОМОРУ-ГЕНОЦИДУ 1932–1933 рр. У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ	451
<i>Поляков В.С.</i> ПОНОВЛЕННЯ СТРОКІВ ПРИ СКАСУВАННІ ПОСТАНОВИ В СПРАВІ ПРО АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ (ПО МАТЕРІАЛАМ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)	454
<i>Пригода М. С.</i> РОЛЬ ПОСТАТІ ЯКОВА ДЮМІНА У РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ХЕРСОНА ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТ.....	456
<i>Роман М.С.</i> СУЧАСНІ СХЕМИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ	458
<i>Савицька А.В.</i> ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЙОГО АДАПТАЦІЯ В УКРАЇНІ.....	460
<i>Савченко С. В.</i> ПОТЕНЦІАЛ ПОЕМИ СЕБАСТІЯНА КЛЕНОВИЧА «РОКСОЛАНІЯ» ЯК ІСТОРИЧНОГО ДЖЕРЕЛА	463

<i>Семенова Н.Ю.</i> ДО ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРАТОРА ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА З НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ	465
<i>Сіненкова К. В.</i> ПРИНЦИПИ У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА	468
<i>Сокол Ю.Ю.</i> МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ООН.....	471
<i>Степанська Є.В.</i> КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП РІВНОСТІ ГРОМАДЯН ПЕРЕД ЗАКОНОМ У СИСТЕМІ ОСНОВНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ПРИНЦИПІВ	473
<i>Трухан В.Ю.</i> СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ «ІМІДЖ» У МЕТОДОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ	478
<i>Фам М.Х.</i> ІНВЕСТИЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	480
<i>Цегельник О.М.</i> ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНИ З ОРГАНІЗАЦІЄЮ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ	482
<i>Черкесов В. А.</i> ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УКРАЇНІ	484
<i>Чернявська Д.І.</i> ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ	487
ФАКУЛЬТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ.....	490
<i>Андрєєва І.Ю.</i> АКТУАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХОРЕОГРАФА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	491
<i>Асмолова К. С.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ БАЛЕТМЕЙСТЕРА В ПРОЦЕСІ ПОСТАНОВОЧНОЇ РОБОТИ.....	493
<i>Байн-Літвінова Н.В.</i> ФЕНОМЕН МОДЕРН-ТАНЦЮ В СУЧАСНІЙ ХОРЕОГРАФІЇ.....	496
<i>Балан В.О.</i> КОМПЛЕКСНИЙ ХАРАКТЕР ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ХОРЕОГРАФА	497
<i>Бордова Н.В.</i> ХОРЕОГРАФІЯ ЯК АКТИВНИЙ ТВОРЧИЙ КОМПОНЕНТ ТЕАТРАЛЬНОЇ ВИСТАВИ	500

Васюк А.М. СПЕЦИФІКА РОБОТИ ХУДОЖНИКА-ГРАФІКА НАД ФІРМОВИМ СТИЛЕМ КОМПАНІЇ	501
Верещазіна М. Є. КОНЦЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДИТЯЧОГО ХОРЕОГРАФІЧНОГО КОЛЕКТИВУ, ЯК ФЕНОМЕН ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКОЇ ОСОБИСТОСТІ	503
Городова О.Є. ЗАЛУЧЕННЯ БАТЬКІВСЬКОГО АКТИВУ ДО КОНЦЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХОРЕОГРАФІЧНОГО КОЛЕКТИВУ	506
Дембіцька Д.О. РОЛЬ ЖІНКИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	508
Доброва Г.О. ОСОБЛИВОСТІ ПОЄДНАННЯ ГРАФІЧНИХ ТЕХНІК І КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	510
Казацька Н.В. КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ СИНТЕЗУ СЦЕНІЧНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХХ ст.	512
Кипяткова В.В. ДИТЯЧІ ФОРТЕПІАННІ ЦИКЛИ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	513
Кнорр Ю. В. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СТИМПАНКУ ЯК ОКРЕМОГО ХУДОЖНЬОГО НАПРЯМУ ТА ЙОГО СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ.....	515
Копилова А.О. КІТЧ ЯК ПРОДУКТ МАСОВИЗАЦІЇ ТА ПОСТМОДЕРНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРИ.....	517
Королюк Г.М. МУЗИЧНО-ПЛАСТИЧНІ РУХИ ЯК ЗАСІБ МУЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	519
Коцегуб О.С. ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ МІСЬКОГО ПЕЙЗАЖУ ЗАСОБАМИ ОЛІЙОГО ЖИВОПИСУ	521
Кураян Г.А. ПЕДАГОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	523
Куц О.О. СУЧАСНЕ ОРКЕСТРОВЕ ВИКОНАВСТВО ЯК ОДИН ІЗ НАЙЕФЕКТИВНІШИХ ЗАСОБІВ РЕПРОДУКЦІЇ ТВОРІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	525
Лиховітер А. О. МІСЦЕ ЕТНОПАРКІВ У РОЗВИТКУ ДОЗВІЛЛЄВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ.....	527

Льозова Т.В. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО БАЛЕТНОГО МИСТЕЦТВА XX ст. В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ	529
Михайлик К.В. ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ ПРИ СТВОРЕННІ ПЕЙЗАЖУ В ТЕХНІЦІ ОЛІЙНОГО ЖИВОПISY	530
Мироненко А.Ю. СТАНОВЛЕННЯ АРІЇ ЯК ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОГО ЖАНРУ АКАДЕМІЧНОГО МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	532
Нівіна О.В. РОЗВИТОК ТВОРЧИХ НАВИЧОК НА УРОКАХ СОЛЬФЕДЖІО В МОЛОДШИХ КЛАСАХ ДМШ	534
Омельчук І.М. ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ ОРФ-ПЕДАГОГІКИ У МУЗИЧНО- ТВОРЧОМУ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНЯТ	536
Пенізева К. В. ПРИЙОМ КОЛАЖУ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ.....	538
Пересунько І.С. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ВИТИНАНКИ У СУЧАСНОМУ ІНТЕР'ЄРІ	539
Петрова Я.В. СУЧАСНИЙ ТЕАТР У ДИСКУРСІ КОМУНІКАТИВНОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ.....	541
Поспєлова Д. Ю. ФОЛЬКЛОРНІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ ШВЕДСЬКОГО ХУДОЖНИКА-ІЛЮСТРАТОРА ЙОНА БАУЕРА.....	543
Постарнак А.Є. ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ХОРЕОГРАФІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АМАТОРСЬКОГО ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ ...	545
Пригода М. С. ФОРМИ ВИКОНАВСЬОЇ ПРАКТИКИ В КОНЦЕРТАХ ГІТАРНОЇ МУЗИКИ.....	548
Рибар Т.С. ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ОЛІЙНОГО ЖИВОПISY ДЛЯ ПЕРЕДАЧІ СТАНУ ПРИРОДИ.....	550
Ринденко М.О. ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРАФІЧНОЇ ТРАДИЦІЇ У СУЧАСНОМУ МИСТЕЦТВІ	552
Ситник І.М. ДО ПРОБЛЕМИ ВТІЛЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ ВОКАЛЬНОГО ТВОРУ ЗАСОБАМИ СЦЕНІЧНОЇ ВИРАЗНОСТІ.....	554
Скрічевська Є.О. РОЛЬ АНСАМБЛЕВОГО СПІВУ В МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ МИСТЕЦЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	556

<i>Соломахіна О. Р.</i> СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ В ТЕХНІЦІ ОЛІЙНОГО ЖИВОПИСУ	558
<i>Спільна К.Е.</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НОВОГО УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА.....	560
<i>Усачова В. Ю.</i> СИНТЕЗ ТЕХНІК У СТВОРЕННІ ДЕКОРАТИВНОГО ПАННО.....	562
<i>Хандажевський А.І.</i> ХОРЕОГРАФІЯ – ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ.....	564
<i>Цмух Є.С.</i> ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ТРАДИЦІЙ ТУРЕЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЗАСОБАМИ ТЕЛЕБАЧЕННЯ	566
<i>Чумаченко В.І.</i> ТРАДИЦІЇ «ДЕРЕВА ЖИТТЯ» В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕКОРАТИВНОМУ МИСТЕЦТВІ.....	569
<i>Шарапова О.В.</i> ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ВИНИКНЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ...	571
<i>Щетина Ю.О.</i> РЕЛІГІЙНІСТЬ СТУДЕНСЬКОЇ МОЛОДІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	572
<i>Юдін І. В.</i> ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗВУКОВИДОБУВАННЯ НА ГІТАРІ.....	574
<i>Якуба Н.О.</i> ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ СОНЯЧНИХ ДІТЕЙ.....	576
<i>Якуба О.В.</i> УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ТАНЕЦЬ В СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.....	578
РОЗДІЛ ІІ. ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ.....	580
ФАКУЛЬТЕТ БІОЛОГІЇ, ГЕОГРАФІЇ І ЕКОЛОГІЇ	581
<i>Година Ю. Ю.</i> КИШКОВІ ТА ПОВІТРЯНО-КРАПЕЛЬНІ ЗАХВОРЮВАННЯ ДІТЕЙ М. ХЕРСОНУ І ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ОЦІНКА СТАТИСТИЧНИХ ДАНИХ.....	582
<i>Мосеева Л. Є.</i> ЗАХВОРЮВАНІСТЬ НА ТУБЕРКУЛЬОЗ В КАХОВСЬКОМУ РАЙОНІ ...	584
<i>Новгородська Г.В.</i> ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У ШКОЛЯРІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ	585
<i>Охотенко О.С.</i> КОАГУЛЯЦІЙНА АКТИВНІСТЬ ПЕРИФЕРИЧНОЇ КРОВІ В УМОВАХ ДІЇ ІНТЕРФЕРОНУ	588
<i>Пулінець Ю.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОГЕНЕЗУ РИТМІВ БІОЕЛЕКТРИЧНОЇ ПІДЛІТКІВ ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ЛОГІЧНИХ ЗАДАЧ.....	590

<i>Цибулько Н. А.</i> РОЗРОБЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА «АСКАНІЯ-НОВА» ДЛЯ НАВЧАННЯ БІОЛОГІЇ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ.....	592
<i>Чкан В. С.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ СЛУХОМОТОРНИХ РЕАКЦІЙ ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТ 1М» У СЕНСОРНОДЕПРИВОВАНИХ УЧНІВ	595
ФАКУЛЬТЕТ КОМП'ЮТЕРНИХ НАУК, ФІЗИКИ ТА МАТЕМАТИКИ.....	599
<i>Брит Д.Л.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ФІЗИКИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНИМИ ДИСЦИПЛІНАМИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПОЖЕЖНИКІВ-РЯТУВАЛЬНИКІВ.....	600
<i>Василенко Д.С.</i> РОБОТА В ТЕРМОДИНАМІЦІ	603
<i>Горобченко І.В.</i> РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ.....	606
<i>Дурман А. А.</i> ОСОБЛИВОСТІ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ	609
<i>Жильников А.С.</i> АВТОМАТИЧНЕ ПРОГРАМУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ ГЕНЕРАТОРА КОДУ	612
<i>Земницька М.С.</i> ОБЕРНЕННЯ ЗБУРЕНОЇ МАТРИЦІ У ВИПАДКУ, КОЛИ НЕЗБУРЕНА МАТРИЦЯ НЕ МАЄ ОБЕРНЕНОЇ.....	615
<i>Іванченко О.О.</i> НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКТ «ЗЕЛЕНИЙ ПАКЕТ» ЯК ЗАСІБ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ 8 КЛАСУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ	617
<i>Камінська Ю. В.</i> ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК НАПРЯМ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ 9 КЛАСУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ МАГНІТНИХ ЯВИЩ	621
<i>Камінська Ю. В.</i> АБСОЛЮТНЕ ПІДСУМОВУВАННЯ РЯДІВ МАТРИЧНИМИ МЕТОДАМИ	625
<i>Кекутія Л.В.</i> ФУНКЦІОНАЛЬНІ РІВНЯННЯ.....	628
<i>Корольова А.М.</i> ТЕСТУВАННЯ В СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОГО НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ	630

Кужельюк Н.І. ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ВЕБ-РЕСУРСУ З ВИВЧЕННЯ ПЛАТФОРМИ ARDUINO ДЛЯ ІНЖЕНЕРІВ-ПРОГРАМІСТІВ ступеня ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР».....	634
Куликова О.Г. ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ФІЗИКИ	636
Лигун В.В. ІНТЕГРОВАНІ КУРСИ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН ЯК ЗАСІБ ПРОПЕДЕВТИКИ ФІЗИЧНИХ ЗНАНЬ.....	640
Ліхтей Д. В. ФОРМУВАННЯ ЦІНОВИХ СТРАТЕГІЙ ФІРМАМИ ЗАСОБАМИ ЕКОНОМІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ.....	642
Лутай С.С. СТАТИСТИКА ЕКЗОПЛАНЕТ У ПОДВІЙНИХ І КРАТНИХ ЗІР.....	646
Майборода Н.О. ЗАДАЧА ЗАПОВНЕННЯ ТА ЗАДАЧА ПОКРИТТЯ ДЛЯ ПЛОЩИНИ	649
Махницька В.А. ОБМЕЖЕНІ ІНТЕГРАЛЬНІ ОПЕРАТОРИ.....	651
Микитчук І.А. ВПЛИВ ІНДУКОВАНИХ ЗАРЯДІВ НА ПОЛЕ ТОЧКОВОГО ЗАРЯДУ НАД ПРОВІДНОЮ ПЛОЩИНОЮ.....	654
Надєєва В.В. ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЯКОСТІ ЕЛЕКТРОННО-ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ ЗА ДОПОМОГОЮ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ АУДІО-ОБ'ЄКТІВ	657
Петренко К.І. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ РІВНЯНЬ ТА НЕРІВНОСТЕЙ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ФУНКЦІЇ.....	660
Плотников О. Р. РОЛЬ ТА МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРЕМИ ШАРКОВСЬКОГО У ТЕОРІЇ ОДНОМІРНИХ ДИНАМІЧНИХ СИСТЕМ.....	662
Приймак К.С. УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ПОРТФЕЛЯ КРИПТОВАЛЮТ	666
Продан Д. С. ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ.....	669
Роїк А. В. ЕЛЕМЕНТИ ГРАНИЧНОГО ПЕРЕХОДУ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ МАТЕМАТИКИ	672
Соколова Г.О. ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ STEM-ОСВІТИ У НАВЧАННЯ ФІЗИКИ	675

Тарасов Р.І. ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ В ШКОЛІ	679
Фель Ю.Ю. ВИЗНАЧЕННЯ МАГНІТНОГО ПОЛЯ В ДОВІЛЬНІЙ ТОЧЦІ КОЛОВОГО КОНТУРУ	683
Франич А.В. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У НАВЧАННІ ФІЗИКИ	685
Чередніченко Ю.С. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЛОГАРИФМІЧНИХ РІВНЯНЬ В КУРСІ АЛГЕБРИ СТАРШОЇ ШКОЛИ.....	690
Шапарьов О.Ю. ГЕЙМІФІКОВАНИЙ ПІДХІД В ОСВІТІ: ТЕХНОЛОГІЇ СТВОРЕННЯ МОБІЛЬНИХ ДОДАТКІВ НАВЧАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.....	693
Шевчик О.А. ПРИКЛАДИ ПОЗИЦІЙНИХ СИСТЕМ ЧИСЛЕННЯ.....	696
Ялова В.В. ЕКСТРЕМАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ ПРАВИЛЬНИХ МНОГОГРАННИКІВ.....	698
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ	702
Артемова О. В. СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА І ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ	703
Бедриченко Л.І. ОСОБИСТІСНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ	706
Безеда В. С. СУЧАСНІ МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ У СВІТОВІЙ ГОТЕЛЬНІЙ ІНДУСТРІЇ	708
Басалаєв Р.О. АКТУАЛЬНІСТЬ СТВОРЕННЯ КАФЕ СПОРТИВНОГО ХАРЧУВАННЯ НА РИНКУ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ.....	710
Бондарчук А.І. ПОРІВНЯННЯ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ЗАЛІЗНИЙ ПОРТ ТА СКАДОВСЬК.....	713
Василенко Ю.В. НЕГАТИВНІ ВІДГУКИ ПРО РЕСТОРАН: ЧИ ВПЛИВАЮТЬ НА ВІДВІДУВАНІСТЬ ЗАКЛАДУ І ЧИ ВАРТО НА НИХ ВІДПОВІДАТИ	714
Грицай О.К. НОВА ЯКІСТЬ ПОСЛУГ ТА РОЗВИТОК МЕРЕЖІ РЕСТОРАНІВ ЗДОРОВОГО ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	716

Коба Б.А. ПЕДАГОГІЧНА РАДА – ОРГАН КОЛЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ В 60 – Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ.....	719
Кузнецов А. С. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СФЕРІ ТУРИЗМУ.....	721
Кулдонайвілі О.С. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ УКРАЇНИ.....	724
Людіна О. В. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГРОМАДСЬКОГО ХАРЧУВАННЯ.....	727
Мацуєва Ю.С. ПЛАН РОБОТИ ШКОЛИ – УСПІШНІСТЬ ЇЇ РОБОТИ Й УПРАВЛІННЯ В 60-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ.....	729
Мельникова А.С. УЗАГАЛЬНЕННЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТЕРМІНОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ».....	732
Москаленко Є. С. ОСВІТНІЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА СУЧАСНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ.....	734
Новолоцька А.О. МАРКЕТИНГОВА СТРАТЕГІЯ ПРОСУВАННЯ, ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ДІЯЛЬНОСТІ БАЗ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ.....	737
Оржаховська Л.С. ВНУТРІШНЬО-ШКІЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ В 70 – х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ В УКРАЇНІ.....	739
Петрова Д.О. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНІКИ У СТУДЕНТІВ.....	741
Радомська А. В. СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	743
Сіденко І.І. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕКО-ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПРОЕКТУВАННІ ЕКО-МОТЕЛЮ.....	745
Соколянська Л.В. ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ.....	748
Тимошук А.С. НЕОБХІДНІСТЬ РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА.....	750
Токарєва О.В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ ВИЩОГО ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ.....	753

Швец Т.І. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ	757
Шевченко В. О. АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ В ПІДПРИЄМСТВАХ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА.....	758
Юдін В.С. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА	760
Яржемська Є.В. ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РОЗТАШУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ.....	762
МЕДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	765
Бєлік Ю.М. МЕТОДИКА РЕЙТТЕРАЦІЇ ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ ПРИ КОРЕКЦІЇ ТА ПРОФІЛАКТИЦІ ДЕФЕКТІВ ПОСТАВИ У ПІДЛІТКІВ	766
Бровко В. О. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	768
Возна В.О. ПРОФЕСІЙНЕ ВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ ЯК ВАЖЛИВА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	771
Гладка К.О. СОЦІАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ ПОРУШЕННЯМ.....	774
Головіна А.О. ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ ХІРУРГІЧНОМУ ЛІКУВАННІ ВЕРТЕБРОГЕННИХ ПОПЕРЕКОВО-КРИЖОВИХ СИНДРОМІВ	775
Гордієвська М.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ СЛАБОЗОРОСТІ У ДІТЕЙ	777
Єременко О.М. ПОГЛЯДИ НА ПРОБЛЕМУ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ.....	778
Жукова М. С. УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ НАОЧНОСТІ НА УРОКАХ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	781
Карась С.В. ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ РЕВМАТОЇДНОМУ АРТРИТІ.....	783

Квадріціус А.А. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ СИНДРОМОМ ДАУНА.....	784
Кетчелл Ю.М. ВПЛИВ КЛАСИЧНОГО МАСАЖУ НА РЕАБІЛІТАЦІЮ ПАЦІЄНТІВ З ХРОНІЧНИМ БРОНХІТОМ	786
Клок Т.О. ОСОБИТИСНА ГОТОВНІСТЬ ДО НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ	787
Ковнацька О.В. ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ ІШЕМІЧНОМУ ІНСУЛЬТІ.....	789
Кувайкіна К.С. СТАН АФЕКТИВНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ У ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ	790
Кузьмін А.А. РЕФЛЕКСОТЕРАПІЯ У СИСТЕМІ КОМПЛЕКСНОЇ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ.....	793
Киановський А.С. СТАН ЗАХВОРЮВАНOSTІ РАКОМ ШИЙКИ МАТКИ В УКРАЇНІ...	794
Лісова І.М. ОБГРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ 6-8 РОКІВ З ПОРУШЕННЯМ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ	796
Мазій О. С. ВИЯВЛЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ДО ДИСГРАФІЇ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	798
Меренков В. Ю. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ	800
Осадчук Т.В. КОМПЛЕКСНИЙ ВПЛИВ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ НА ЗНИЖЕННЯ ВАГИ ЖІНОК	801
Петренко М.С. ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ ЦУКРОВОМУ ДІАБЕТІ ІІ ТИПУ	803
Пилявських В.А. АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГІЇ.....	805
Раннєва О.П. КОРЕКЦІЯ МОВЛЕННЯ ПРИ МОТОРНІЙ АФАЗІЇ НА РАННІХ ЕТАПАХ ВІДНОВЛЕННЯ ХВОРИХ.....	806
Рибчинська Г.І. ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ У СТАРШОКЛАСНИКІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ.....	809

Савоненко О.Л. ІНДИВІДУАЛЬНА ЛОГОПЕДИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ МОВЛЕННЄСВОГО РОЗВИТКУ	811
Сидорова А. Б. ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ ОСТЕОХОНДРОЗІ ШИЙНОГО ВІДДІЛУ ХРЕБТА НА ЕТАПІ САНАТОРНО – КУРОРТНОГО ЛІКУВАННЯ.	813
Сьомик О.О. ЛІКУВАЛЬНА ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ПРИ ГІПЕРТОНІЧНІЙ ХВОРОБІ.....	815
Терещенко О. С. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	816
Тройкало О.І. ОСОБЛИВОСТІ УЧБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	818
Трофименко С.В. ВПЛИВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ПСИХОФІЗИЧНЕ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ.....	821
Трунова О. І. КОРЕКЦІЯ ТА РОЗВИТОК МИСЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	824
Хребтов В.В. ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСУ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ ВІДНОВЛЕННІ СТУДЕНТІВ З ОЖИРІННЯМ	826
Христюк В.В. ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПІСЛЯ ТРАВМ У ХОКЕЇСТІВ....	828
Шапошник К.В. ВИКОРИСТАННЯ КОНСТРУКТИВНОЇ ГРИ ЯК ЗАСОБУ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЮЧОГО ВПЛИВУ НА МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	829
Шульгіна В.М. ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУ.....	831

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет

МАГІСТЕРСЬКІ СТУДІЇ

Випуск ХІХ

АЛЬМАНАХ

2019

Комп'ютерне макетування

Фоменко С. А.

Підписано до друку 25.11.2019.
Умовн. друк. 99,74 арк. Зам. № 189.

Видавець і виготовлювач
Херсонський державний університет.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ХС № 69 від 10 грудня 2010 р.
73000, Україна, м. Херсон, вул. 40 років Жовтня, 27. Тел. (0552) 32-67-95.